

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIORUM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLIATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SCORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITA

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET VILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCIter VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMmodo EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII-HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR.
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS IX.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTRUGE.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

—

CLEMENTIS

ALEXANDRINI

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA

JUXTA EDIT. OXON. AN. 1713.

ACCEDUNT

D. NICOLAI LE NOURRY

COMMENTARIA IN OMNES CLEMENTIS ALEXANDRINI LIBROS.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ BRACHIA EDITORE.

TOMUS SECUNDUS

VENIUNT DUO VOLUMINA 22 FRANCIS GALLICIS.

—

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM.

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATA
SEU PETIT-MONTROUGE.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER QUINTUS.

233 CAPUT PRIMUM.

De fide.

Περὶ μὲν τοῦ γνωστικοῦ τσαῦτα ὡς ἐν ἐπιδρομῇ· A
χωρῶμεν δὲ ἤδη ἐπὶ τὰ ἐξῆς, καὶ δὴ τὴν πίστιν αὐ-
θις διαθρητέον. Εἰσὶ γὰρ οἱ τὴν μὲν (1) πίστιν ἡμῶν
περὶ τοῦ Υἱοῦ, τὴν δὲ γνώσιν περὶ τοῦ Πνεύματος
εἶναι διαστέλλοντες. Αἰλήθε δὲ αὐτοῦς, ὅτι πιστεῦσαι
μὲν ἀληθῶς τῷ Υἱῷ δεῖ, ὅτι τε Υἱὸς, καὶ ὅτι ἦλθεν,
καὶ πῶς, καὶ διὰ τί, καὶ περὶ τοῦ πάθους· γινῶναι δὲ
ἀνάγκη, τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἡδὴ δὲ οὔτε ἡ
γνώσις ἀνευ πίστεως, οὔθ' ἡ πίστις ἀνευ γνώσεως.
Οὐ μὴν οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἀνευ Υἱοῦ· ἅμα γὰρ τῷ Πατρί
Υἱοῦ Πατὴρ. Υἱὸς δὲ περὶ Πατρὸς ἀληθῆς διδάσκα-
λος· καὶ ἵνα τις πιστεύσῃ τῷ Υἱῷ, γινῶναι δεῖ τὸν
Πατέρα, πρὸς ὃν καὶ ὁ Υἱὸς. Αὐθις τε, ἵνα τὸν Πα-
τέρα προγινῶμεν, πιστεῦσαι δεῖ τῷ Υἱῷ, ὅτι ὁ τοῦ
Θεοῦ Υἱὸς διδάσκει· ἐκ πίστεως γὰρ εἰς γνώσιν διὰ
Υἱοῦ Πατὴρ. Γνώσις δὲ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἡ κατὰ τὸν B
κανόνα τὸν γνωστικόν, τὸν τῷ ὄντι γνωστικόν, ἐπιβολὴ
καὶ διάληψις ἐστὶν ἀληθείας διὰ τῆς ἀληθείας (2).
Ἡμεῖς ἄρα ἐσμέν οἱ ἐν τῷ ἀπιστουμένῳ πιστοί, καὶ
οἱ ἐν τῷ ἀγνώστῳ γνωστικοί· τουτέστιν ἐν τῷ πᾶσιν
ἀγνοουμένῳ καὶ ἀπιστουμένῳ, ὀλίγοις δὲ πιστευο-
μένῳ τε καὶ γινωσκομένῳ, γνωστικοί· γνωστικοὶ δὲ,
οὐ λόγῳ ἔργα ἀπογραφόμενοι, ἀλλ' αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ.
Μακάριος ὁ λέγων εἰς ὧτα ἀκουόντων· πίστις δὲ
ὧτα ψυχῆς. Καὶ ταύτην αἰνίσσεται τὴν πίστιν ὁ Κύ-
ριος, λέγων· Ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν, ἀκουέτω· ἵνα
δὴ πιστεύσας συνῆ ἃ λέγει ὡς λέγει. Ἀλλὰ τι καὶ
Ἰσχυρὸς ὁ ποιητῶν πρεσβύτατος, ἐπὶ τοῦ αἰσθάνε-
σθαι τῷ ἀκούειν, ἰδικῶς (3) ἀντὶ γενικοῦ χρησάμε-

✠ P. 645, 644 ED. POTTER, 544, 545 ED. PARIS.

(1) *Mén.* Hanc particulam in Flor. omissam ipsa C
structuræ ratio postulat. SYLBURG.

(2) Ἀληθείας διὰ τῆς ἀληθείας. Respicere vi-
detur Joan. xiv, 6, 7: Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγώ

εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς
ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Εἰ ἐγνώ-
κειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν.

(3) Ἰδικῶς. Forte melius εἰδικῶ, speciali. SYLB.

habet aures audiendi, audiat ¹, ut scilicet cum crediderit, intelligat ea quæ dicit, ut dicit. Cæterum Homerus quoque, poetarum antiquissimus, pro sentiendo, verbo *audiendi*, hoc est specie pro genere, usus, scribit: *Cum audiebant maxime et ipsi*. In summa enim, concentus et consensus fidei amatorum, in uno sine versatur, nempe salute. Verus autem nobis testis est Apostolus dicens: *Desidero enim videre vos, ut aliquod vobis donum impertiar spiritale, ut vos confirmemini. Hoc autem est, ut simul consolationem in vobis accipiam per eam, quæ est inter nos invicem, fidem, vestram et meam* ². Et rursus paulo inferius subjungit: *Justitia autem Dei in ipso revelatur ex fide in fidem* ³. Videtur ergo Apostolus duplicem fidem annuntiare, vel potius unam, quæ augmentum suscipit et perfectionem. Nam communis quidem fides alteri subjicitur tanquam fundamentum. Iis quidem certe qui cupiebant curari, ut qui fideliter moverentur, dicebat: *Fides tua te salvum fecit* ⁴. Quæ autem eximie superædificatur, fideli consummatur, et rursus perficitur per eam, quæ accedit ex doctrina et ratione peragendi mandata. Hujusmodi erant apostoli, de quibus dictum est, *fidem montes transmovere et arbores transplantare* ⁵. Unde cum sensissent magnitudinem potestatis, rogabant ut *adderetur eis fides*, quæ ut *granum sinapis* ⁶ morderet utiliter animam, et in ipsa adeo cresceret, ut in ipsa requiescerent de rebus sublimibus rationes. Si quis enim Deum scit natura, ut existimat ✕ Basilides, intelligentiam eximiam fidem simul et regnum vocans, et creaturam essentia dignam, prope eum qui lecit ipsam esse interpretans essentiam, sed non potestatem, et naturam, et substantiam creaturæ quæ superari non potest indefinitam pulchritudinem, non autem

Α νος, . . . μάλιστα δ' ὅτ' ἔκλυον αὐτοί (4), γράφει. Τὸ γὰρ ὄλον, ἢ συνφῶδια καὶ ἢ συμφωνία τῆς ἀμφοῖν (5) πίστεως, εἰς ἓν πέρας καταγίνεται, τὴν σωτηρίαν. Μάρτυς ἡμῖν νημερτῆς ὁ Ἀπόστολος, λέγων· Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικῶν εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμῖς. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ. Καὶ πάλιν ὑποβάς, ἐπάγει· Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. φαίνεται οὖν ὁ Ἀπόστολος διττὴν καταγγέλλων πίστιν· μᾶλλον δὲ μίαν, αὔξησιν καὶ τελειώσιν ἐπιδεχομένην. Ἡ μὲν γὰρ κοινὴ (6) πίστις καθάπερ θεμέλιος ὑπόκειται· τοῖς γ' οὖν θεραπευθῆναι ποθοῦσιν ὁ Κύριος πιστῶς κινουμένοις, ἐπέλεγεν· Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· ἡ δὲ ἐξαιρέτως ἐποικοδομουμένη συντελειοῦται τῷ πιστῷ, καὶ συναπαρτίζεται αὐτῇ ἐκ μαθήσεως περιγινομένη καὶ τοῦ λόγου τὰς ἐντολάς ἐπιτελεῖν (7)· ὅποιοι ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, ἐφ' ὧν τὴν πίστιν ὄρη μετατιθέσθαι, καὶ δένδρα μεταφυτεύειν δύνασθαι εἴρηται. Ὅθεν, αἰσθόμενοι τοῦ μεγαλείου τῆς δυνάμεως, ἡξίουσαν (8) προστιθέσθαι αὐτοῖς πίστιν τὴν ὡς κόκκον σινάπεως ἐπιδάκνουσαν ὠφελίμως τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν αὐτῇ αὔξουσαν μεγαλωστί, ὡς ἐπαναπαύεσθαι αὐτῇ τοὺς περὶ τῶν μεταρσίων (9) λόγους. Εἰ γὰρ φύσει (10) τις τὸν Θεὸν ἐπίσταται, ὡς Βασιλείδης οἴεται, τὴν νόησιν τὴν ἐξαιρέτον πίστιν ἅμα καὶ βασιλείαν, καὶ καλῶν κτίσιν οὐσίας ἀξίαν· τοῦ ποιήσαντος πλησίον ὑπάρχειν αὐτὴν ἐρμηνεύων οὐσίαν, ἀλλ' οὐκ ἐξουσίαν, καὶ φύσιν, καὶ ὑπόστασιν κτίσεως ἀνυπερθέτου κάλλος ἀδιόριστον, οὐχὶ δὲ ψυχῆς αὐτεξουσίου, λογικῆν συγκατάθεσιν λέγει τὴν πίστιν. Παρέλκουσι τοίνυν αἱ ἐντολαί, αἱ τε κατὰ τὴν παλαιάν, αἱ τε κατὰ τὴν νέαν Διαθήκην, φύσει σωζομένου, ὡς Οὐαλεντίνος βούλεται, τινός, καὶ φύσει πι-

¹ Matth. xi, 15. ² Rom. i, 11, 12. ³ Ibid. 17. ⁴ Matth. ix, 22. ⁵ Matth. xvii, 20; Luc. xvii, 6; I Cor. xiii, 2. ⁶ Luc. xiii, 18. ✕ P. 645 ED. POTTER, 546 ED. PARIS.

(4) *Μάλιστα δ' ὅτ' ἔκλυον αὐτοί*. Alludere videtur ad illud Achillis, *Iliad.* A:

Ὅς κε Θεοῖς ἐπιπειθήσεται, μάλα γ' ἔκλυον αὐτῶν, A. SYLBURG. — Scribendum potius,

. . . . μάλιστα, δὲ τ' ἔκλυον αὐτοί.

. . . . maxime autem audiunt ipsi.

Quod hemistichium sumptum est ex *Odyss.* Z, vers. 186.

(5) *Ἀμφοῖν*. Scilicet, magistri ac discipuli.

(6) *Κοινή*. Hoc est ea, quæ vulgo Christianorum convenit: quam opponit τῇ ἐξαιρέτως ἐποικοδομουμένη, qualis erat apostolorum fides.

(7) *Καὶ τοῦ λόγου τὰς ἐντολάς ἐπιτελεῖν*. Cum hac clausula subaudiendum ὡς, significatione finali pro ἵνα, ut cum alibi, tum supra p. 196, lin. 18. SYLBURG.

(8) *Ἠξίουσαν*. Nempe apostoli, Luc. xvii, 5: *Καὶ εἰπον οἱ ἀπόστολοι τῷ Κυρίῳ· Πρόσθες ἡμῖν πίστιν*. Dein respicit Luc. xiii, 18, 19, ubi Christus de regno cælorum dicit: *Ὁμοία ἐστὶ κόκκῳ σινάπεως, ὃ λαβὼν ἄνθρωπος ἔβαλεν εἰς κῆπον ἐαυτοῦ, καὶ ἠῤῥξασε, καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατεσκήνωσαν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ*. Conf. Matth. xiii, 31; Marc. iv, 31.

(9) *Τῶν μεταρσίων*. Hoc est rerum sublimium, quæ vulgi captum superant: quæ τὰ πετεινὰ mystice significare dicuntur.

(10) *Εἰ γὰρ φ. Πᾶς non adeo difficilia essent, ac jam videntur, si Basilidæ scripta extarent, ex quibus ejus dogmata plene intelligi possent; interea vero, dum aliquid melius se obtulerit, sic scribi et explicari posse videntur: Εἰ γὰρ φύσει τις τὸν Θεὸν ἐπίσταται, ὡς Βασιλείδης οἴεται, τὴν νόησιν, καὶ τὴν ἐξαιρέτον πίστιν, ἅμα καὶ τὴν βασιλείαν καλῶν κτίσιν οὐσίας ἀξίαν τοῦ ποιήσαντος, καὶ πλησίον ὑπάρχειν αὐτὴν ἐρμηνεύων οὐσίαν, ἀλλ' οὐκ ἐξουσίαν, καὶ φύσιν καὶ ὑπόστασιν, κτίσεως ἀνυπερθέτου κάλλος ἀδιόριστον, οὐχὶ δὲ ψυχῆς αὐτεξουσίου λογικῆν συγκατάθεσιν λέγει τὴν πίστιν. Nam si quis Deum scit per naturam, ut opinatur Basilides, qui intelligentiam, et eximiam fidem, simul ac regnum vocat creaturam dignam essentia Creatoris, et prope illum existere non potentiam sed essentiam interpretans, et naturam, et substantiam; inexploratam quamdam recentis creaturæ pulchritudinem, non vero rationalem liberæ animæ assensionem dicit esse fidem. Nam Basilides affirmabat, intelligentiam, eximiam fidem et regnum cæleste ad quosdam homines natura pertinere; et per naturam eos, non autem per rectum arbitrii usum, Deo similes et propinquos fieri; proinde fidem illis a prima creatione, absque prævia exercitatione vel doctrina, insitam esse; unde eam vocat κτίσεως ἀνυπερθέτου (vel, si mavis, ἀνυπέροχου) κάλλος.*

στοῦ, καὶ ἐκλεκτοῦ ὄντος, ὡς Βασιλείδης νομίζει· ἦν δ' ἂν καὶ δίχα τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας χρόνω ποτὲ ἀναλάμψαι δύνασθαι τὴν φύσιν. Εἰ δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Κυρίου φήσαιεν, οἴχεται αὐτοῖς τὰ τῆς φύσεως ἰδιώματα, μαθήσει, καὶ καθάρσει, καὶ τῇ τῶν ἔργων εὐποιίᾳ, ἀλλ' οὐ φύσει σωζομένης τῆς ἐκλογῆς. "Ὁ γ' οὖν Ἀβραάμ, δι' ἀκοῆς πιστεύσας τῇ φωνῇ (11), τῇ ὑπὸ τὴν δρυὸν τὴν ἐν Μαμβρῇ ἐπαγγειλαμένη· *Σοὶ δίδωμι τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματί σου*· ἦτοι ἐκλεκτὸς ἦν, ἢ οὐ. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐκ ἦν, πῶς εὐθέως ἐπίστευσεν οἷον φυσικῶς; εἰ δὲ ἦν ἐκλεκτὸς, λέλυται αὐτοῖς ἡ ὑπόθεσις, εὐρισκομένης καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐκλογῆς, καὶ δὴ καὶ σωζομένης· *Ἐλογίσθη γὰρ αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Ἐάν γάρ τις τολμήσας λέγῃ, Μαρκίῳ ἐπόμενος, τὸν Δημιουργὸν σώζειν τὸν εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα, καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἐκλογῆς καὶ δὴ καὶ σωζομένης τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σωτηρίαν (12) παρευδοκιμηθήσεται (13) αὐτῷ ἢ τοῦ Ἀγαθοῦ δύναμις, ὁψὲ καὶ μετὰ τὸν ὑπ' αὐτῶν εὐφημούμενον Δημιουργὸν ἐπιβαλλομένη σώζειν, καὶ αὐτὴ ἦτοι μαθήσει ἢ καὶ μιμήσει τούτου. Ἄλλὰ κἂν οὕτως ἔχων σώζῃ κατ' αὐτοὺς ὁ Ἀγαθὸς, οὔτε τοὺς ἰδίους, οὔτε μετὰ τῆς γνώμης τοῦ πεποιηχότος τὴν κρίσιν ἐπιχειρεῖ τὴν σωτηρίαν, βία δὲ ἢ δόλω. Καὶ πῶς ἔτι ἀγαθὸς ὁ οὕτως, καὶ ὕστερος; Εἰ δὲ ὁ τόπος διαφέρει, καὶ ἡ μονὴ τοῦ παντοκράτορος λείπεται ἀπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ μονῆς· ἀλλ' ἡ τοῦ σώζοντος βούλησις οὐκ ἀπολείπεται τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ γε προκατάρξασα. Ἀνόητοι ἄρα οἱ ἄπιστοι ἐκ τῶν προδιηγουμένων ἡμῖν δείκνυνται· *Αἱ γὰρ (14) τρίβοι αὐτῶν*

δυστραμμέναι, καὶ οὐκ ἴσασιν εἰρήνην, φρσὶν ὁ προφήτης. Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτεῖσθαι ὁ θεσπέσιος παρήγεσε Παῦλος, ὅτι γεννώσι μάχας· ὁ τε Αἰσχύλος (15) κέκραγε·

Semitæ enim eorum sunt perversæ, et nesciunt pacem, inquit ☒ propheta⁹. Stultas autem et ineruditas quæstiones vitare, divinitus suasit Paulus¹⁰, quoniam generant pugnas; et clamat Æschylus:

Τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα μὴ πόνει μάτην.

Τὴν μὲν γὰρ μετὰ πίστειως συνιοῦσαν ζήτησιν, ἐποικοδομοῦσαν τῷ θεμελίῳ τῆς πίστειως τὴν μεγαλοπρεπῆ τῆς ἀληθείας γνώσιν, ἀρίστην ἴσμεν. Ἴσμεν δὲ ὡς ἄρα οὔτε τὰ φανερά ζητεῖται, οἷον, εἰ ἡμέρα ἐστίν, ἡμέρας οὔσης· οὔτε τὰ ἄδηλα καὶ οὐδέποτε γενησόμενα φανερά, ὡς τὸ, εἰ ἄρτιοί εἰσιν οἱ ἀστέρες ἢ περιττοί· ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἀντιστρέφοντα (16)· ἀν-

*A animæ libero arbitrio utentis rationalem assensionem dicit fidem. Sunt ergo supervacanea præcepta tam in Veteri quam in Novo Testamento, cum natura salvus fiat aliquis, ut vult Valentinus, et sit natura fidelis et electus, ut putat Basilides; fieri etiam poterat ut, absque adventu Servatoris, aliquo tandem tempore posset natura resplendescere. Sin autem necessarium dixerint adventum Domini, evanescit eis naturæ prærogativa: cum doctrina et purgatione et bonorum operum effectione, non autem natura, servetur electio. Abraham itaque, qui per auditum credidit voci, quæ sub quercu, quæ erat in Mambre, est pollicita: *Do tibi terram hanc et semini tuo*⁷, electusne erat, an non? Sed si non erat quidem, quomodo statim credidit tanquam*

*naturaliter? sin autem erat electus, solutum est eorum fundamentum, cum inveniatur atque etiam salva fiat electio ante adventum Domini: *Reputatum est enim ei ad justitiam*⁸. Si quis enim ausit dicere, sequens Marcionem, Creatorem servare eum, qui in ipsum credidit, etiam ante adventum Domini, cum propria ejus salute servetur etiam electio; plus quam par sit ab eo commendabitur Boni potestas, ut quæ sero, et post eum, qui ab eis jactatur, Creatorem, ipsa quoque salutem dare aggrediatur, vel ab eo edocta, vel eum imitans. Quod si ita se habens, det salutem Bonus, ex eorum sententia, neque suos, neque eum ejus voluntate qui fecit creaturam, tum aggreditur dare salutem, sed vi, vel dolo. Et quomodo erit utique bonus qui sic facit, et est posterior? Si autem differt locus et mansio Omnipotentis, remota est a mansione boni Dei; at ejus, qui dat salutem, voluntas non est remota a bono, ut quæ prior cœperit. Ex iis ergo, quæ diximus, **234** infideles esse amentes ostenditur. *Semitæ enim eorum sunt perversæ, et nesciunt pacem, inquit ☒ propheta⁹. Stultas autem et ineruditas quæstiones vitare, divinitus suasit Paulus¹⁰, quoniam generant pugnas; et clamat Æschylus:**

Ne in iis labores temere, quæ nihil juvant.

Nam eam quidem, quæ una cum fide convenit, quæstionem, quæ fundamento fidei superædificat splendidam ac magnificam veritatis cognitionem, optimam esse scimus. Scimus autem, quod neque ea utique quærentur, quæ sunt manifesta; ut, exempli causa, an sit dies, cum est dies; neque ea quæ sunt incerta, et nunquam fieri possunt ma-

⁷ Gen. xvii, 8. ⁸ Ibid. xv, 6; Rom. iv, 3. ☒ P. 616 ED. POTTER, 547 ED. PARIS. ⁹ Isa. lix, 8. ¹⁰ II Tim. ii, 23.

(11) *Τῇ φωνῇ*. Dictum est Abramo. Gen. xvii, 8: *Καὶ δώσω σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου τὴν γῆν, ἣν παροικεῖς*. Verum non eo loco, sed cap. xviii, 1, dicitur Deus juxta quercum in Mambre cum eo versatus fuisse.

(12) *Τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σ*. Hoc est, salutem Creatori propriam, seu ab illo collatam.

(13) *Παρευδοκιμηθήσεται*. Perperam interpres, commendabitur. Verti debuit, obscurabitur. Nam *παρευδοκιμεῖν* est gloriam alicujus superare, adeoque obscurare. Suidas, *Παρευδοκιμησάσης, νικησάσης*, ἦτοι εἰς δόξαν ὑπερβάσης. Vult auctor, quod si quos mundi Creator, quem hæretici mali omnis auctorem esse putabant, ante Christi adventum servaverit, consequi, ut ab eo boni Dei, quem Christi pa-

trem appellabant, potestas et gloria obscuretur, et qui non ex se, sed per imitationem Creatoris homines salvos præstet.

(14) *Αἱ γ' Isa. lix: Αἱ γὰρ τρίβοι αὐτῶν δυστραμμέναι, ἃς διόδεύουσι, καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην*.

(15) *Αἰσχύλος*. Theodoretus lib. iv. *Contra Græcos* citat hunc versum:

Τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα μὴ ζῆτει μάτην·

Ne quære frustra, quæ nihil tibi conferunt; non ut habet Clemens, *μὴ πόνει μάτην*. COLLECT. Versus ille in Æschyli *Prometheo victo* exstat.

(16) *Τὰ ἀντιστρέφοντα*. Quid ea sint, docebit A. Gellius lib. ix, cap. ult., et plenius lib. v, cap. 0.

nifesta, ut illud, sintne stellæ pares an impares; sed neque ea quæ convertuntur; ea vero convertuntur, quæ ab iis, qui adversantur in disserendo, ex æquo dici possunt; ut illud, an sit animal, quod est in utero, an non animal. Quartus modus est, quando ex alterutra horum parte producit argumentum, contra quod dici, et quod solvi non potest. Si ergo quærendi causa omnibus modis de medio tollitur, fides firmatur ac stabilitur. Eis ergo illud producimus, contra quod dici non potest, quod Deus est, qui dicit, et de unoquoque eorum, de quibus quæro, tradit in scriptis. Quis est ergo adeo impius et a Deo alienus, ut Deo non credat, et probationes a Deo postulet, tanquam ab hominibus? Rursus ex quæstionibus, aliæ quidem sensu indigent; ut si quis quærat, an ignis sit calidus, aut nix alba: aliquæ vero admonitione et increpatione, ut ait Aristoteles: ut illa interrogatio, an oporteat honorare parentes. Sunt etiam quædam dignæ quæ puniantur; cujusmodi est, quærendi probationes, an sit Providentia. Cum sit ergo Providentia, non ex Providentia factam fuisse et prophetiam, et eam, quæ in Servatorem facta est, œconomiam, putare, est nefarium. Et fortasse ne conari quidem oportet hæc demonstrare, cum sit manifesta divina Providentia, ex aspectu omnium, quæ videntur, effectorum, quæ arte constant et sapientia, quorum alia quidem ordine fiunt, alia vero ordine manifestantur. Qui nos autem essentia et vita impertit, etiam participes fecit rationis, nos simul convenienter rationi volens, et bene vivere. Nam Logos Patris universorum non est verbum, quod proferatur, sed sapientia et Dei bonitas manifestissima: et etiam omnipotens potestas et vere divina, quæ non est ejusmodi ut intelligi non possit vel ab iis qui ipsam non confitentur, voluntas omnia continens sua omnipotentia. Quoniam autem partim quidam sunt infideles, partim vero contentiosi, non omnes assequuntur boni perfectionem. Nam ne fieri potest ut sine nostro animi proposito consequamur, neque universum est positum in nostra voluntate; quale est, quod est eventurum: *gratia enim servamur*¹¹, sed non absque bonis operibus;

✠ P. 647 ED. POTTER, 548 ED. PARIS. ¹¹ Ephes. ii, 5.

(17) Ἀριστοτέλης. Respicit auctor Aristotelis *Topic.* lib. i, c. 11: Οὐ δεῖ δὲ πᾶν πρόβλημα, οὐδὲ πᾶσαν θέσιν ἐπισκοπεῖν· ἀλλ' ἀπορήσειεν ἂν τις τῶν λόγων δεομένων, καὶ μὴ κολάσεως, ἢ αἰσθήσεως. Οἱ μὲν γὰρ ἀποροῦντες, πότερον δεῖ τοὺς θεοὺς τιμᾶν, καὶ τοὺς γονεῖς ἀγαπᾶν, ἢ οὐ, κολάσεως δέονται· οἱ δὲ πότερον ἢ χιῶν λευκή, ἢ οὐ, αἰσθήσεως. Οὐδὲ δὲ ὧν συνέργος ἢ ἀποδείξις, οὐδὲ ὧν λίσαν πόρρω· τὰ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει ἀπορίαν, τὰ δὲ πλείω ἢ κατὰ γυμναστικὴν. *Nec vero oportet omne problema, aut omnem thesin in quæstionem revocare; sed eum, de qua quispiam posset dubitare egens rationum, non pœne, aut sensus. Nam qui ambigunt, utrum oporteat deos colere, et parentes diligere, necne, pœna; qui vero dubitant, utrum nix sit alba, necne, sensu indigent. Nec igitur de his disceptare oportet, quorum in promptu est demonstratio, nec quorum est nimis remota; quoniam illa non habent dubitatio-*

πιστρέφει δὲ ἅ καὶ τοῖς τὸν ἐναντίον χειρίζουσι λόγον, ἐπ' ἑσῆς ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς τὸ, εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρὸς, ἢ οὐ ζῶον. Τέταρτος ἐστὶ τρόπος, ὅτ' ἂν ἐκ θατέρου τούτων μέρους ἀναντιρρόητον καὶ ἀλυτον ἐνθύμημα προτείνηται. Εἰ τοίνυν ἢ τοῦ ζητεῖν αἰτία κατὰ πάντας τοὺς τρόπους ἀναιρεῖται, πίστις ἐμπεδοῦται· προτείνομεν γὰρ αὐτοῖς τὸ ἀναντιρρόητον ἐκεῖνο, ὃ ὁ θεὸς ἐστὶν ὁ λέγων, καὶ περὶ ἐνὸς ἐκάστου ὧν ἐπιζητῶ, παριστάς ἐγγράφως. Τίς οὖν ἐτι ἄθεος ἀπιστεῖν θεῷ, καὶ τὰς ἀποδείξεις ὡς παρὰ ἀνθρώπων ἀπατεῖν τοῦ θεοῦ; Πάλιν τῶν ζητημάτων ἅ μὲν αἰσθήσεως δεῖται, οἷον, ἐὰν ζητῆ τις εἰ τὸ πῦρ θερμὸν ἢ ἢ χιῶν λευκή· τινὰ δὲ νοουθεσίας καὶ ἐπιπλήξεως, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης (17), ὡς τὸ ἐρώτημα ἐκεῖνο, εἰ χρὴ γονεῖς τιμᾶν· ἐστὶ δὲ ἅ καὶ κολάσεως ἄξια· ὁποῖόν ἐστι τὸ αἰτεῖν ἀποδείξεις εἰ Πρόνοια ἐστὶ. Προνοίας τοίνυν οὐσίας, μὴ κατὰ Πρόνοιαν γεγονέναι πᾶσαν τὴν τε προφητείαν καὶ τὴν περὶ τὸν Σωτῆρα οἰκονομίαν, ἠγεῖσθαι ἀνόσιον. Καὶ ἴσως οὐδὲ χρὴ τὰ τοιαῦτα πειρᾶσθαι ἀποδεικνύουσι, φανερᾶς οὐσίας τῆς θείας Προνοίας ἐκ τε τῆς ὄψεως τῶν ὀρωμένων πάντων τεχνικῶν καὶ σοφῶν ποιημάτων· καὶ τῶν μὲν τάξει γινομένων, τῶν δὲ τάξει φανερομένων· ὁ δὲ μεταδοὺς ἡμῖν τοῦ εἶναι τε καὶ ζῆν, μεταδέδωκε καὶ τοῦ λόγου, λογικῶς τε ἅμα καὶ εὐ ζῆν ἐθέλων ἡμᾶς. Ὁ γὰρ τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων λόγος οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ προφορικὸς, σοφία δὲ καὶ χρηστότης φανερωτάτη (18) τοῦ θεοῦ, δύναμις τε αὐτοῦ παγκρατῆς καὶ τῷ ὄντι θεία· οὐδὲ τοῖς μὴ ὁμολογοῦσιν ἀκατανόητος, θέλημα παντοκρατορικόν (19). Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν ἄπιστοι, οἱ δὲ ἐριστικοί, οὐ πάντες τυγχάνουσι τῆς τελειότητος τοῦ ἀγαθοῦ. Οὐτε γὰρ ἄνευ προαιρέσεως τυχεῖν οἶόν τε· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ πᾶν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἡμετέρᾳ καίεται· οἷον τὸ ἀποθησόμενον· *χάριτι γὰρ σωζόμεθα* (20)· οὐκ ἄνευ μέντοι τῶν καλῶν ἔργων· ἀλλὰ δεῖ μὲν πεφυκότας πρὸς τὸ ἀγαθὸν, σπουδὴν τινα περιποιήσασθαι πρὸς αὐτό· δεῖ δὲ καὶ τὴν γνώμην ὑγιῆ κεκτῆσθαι, τὴν ἀμετανόητον πρὸς τὴν θήραν τοῦ καλοῦ· πρὸς ὅπερ μάλιστα τῆς θείας χρῆζομεν χάριτος, διδασκαλίας τε ὀρθῆς, καὶ εὐπαθείας (21) ἀγνῆς, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν (22) ὀλκῆς. Ἐνδοξεμένοι γὰρ τῷ γεῶδει σώματι, τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ σώμα-

nem, hæc vero majorem habent, quam exercitationi dialecticæ conveniat.

(18) *Φανερωτάτη.* Conf. *Protreplici* pag. 86, not. 5.

(19) *Θέλημα παντοκρατ.* Conf. *Pædagogii* lib. iii, c. ult., p. 509, not. 6. Clemens infra p. 573, edit. Paris.: Τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι ὑπέχων λόγον καὶ εὐθύνας. *Omnipotentī voluntati rationem reddens.*

(20) *Χάριτι σωζόμεθα.* Ephes. ii, 5, *Χάριτι ἐστε σεσωσμένοι.*

(21) *Εὐπαθείας.* Forte convenientius „εὐπειθείας, obedientiæ. SYLB.

(22) *Πρὸς αὐτόν.* Scribendum πρὸς αὐτόν, *ad se.* Respicit auctor Christi verba Joan. vi, 44: Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ, ὁ πέμψας με, ἐλκήσῃ αὐτόν.

τος ἀντιλαμβανόμεθα, τῶν δὲ νοητῶν δι' αὐτῆς τῆς A
 λογικῆς ἐφαπτόμεθα δυνάμει. Ἐάν δέ τις αἰσθη-
 τῶς τὰ πάντα καταλήψεται προσδοκῆση, πρόβω-
 θεν τῆς ἀληθείας πέπτωκε. Πνευματικῶς γ' οὖν ὁ
 Ἀπόστολος ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ γράφει· *Βλέ-
 πομεν γὰρ νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου* (25)· τότε δὲ πρόσω-
 πον πρὸς πρόσωπον. Ὀλίγοις γὰρ ἡ τῆς ἀλη-
 θείας θεὰ δέδοται. Λέγει γ' οὖν καὶ Πλάτων ἐν τῇ
 Ἐπινομίδι (24)· *Οὐ φημι δυνατόν εἶναι πᾶσιν
 ἀνθρώποις* (25) *μακαρίοις τε καὶ εὐδαίμοσι γίνε-
 σθαι, πλὴν ὀλίγων. Μέχρι περ ἂν ζῶμαι* (26), *τοῦ-
 το διορίζομαι· καλὴ δὲ ἐλπίς τελευτήσαντι, τυ-
 χεῖν ἀπάντων. Τὰ ἴσα τούτοις βούλεται τὰ παρὰ
 Μωϋσεῖ· Οὐδεὶς ὄψεται μου τὸ πρόσωπον* (27),
*καὶ ζήσεται. Δῆλον γὰρ, μηδένα ποτὲ δύνασθαι παρὰ
 τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τὸν Θεὸν ἐναργῶς καταλαβέ-
 σθαι. Οἱ καθαροὶ δὲ τῇ καρδίᾳ τὸν Θεὸν ὄψονται,
 ἐπὶ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀφίκωνται τελείωσιν. Ἐπεὶ
 γὰρ ἠσθένει πρὸς κατάληψιν τῶν ὄντων ἡ ψυχὴ,
 θεῖου διδασκάλου ἐδεήθημεν· καταπέμπεται ὁ Σω-
 τῆρ, τῆς ἀγαθοῦ κτήσεως διδάσκαλός τε καὶ χορη-
 γός, τὸ ἀπόρρητον τῆς μεγάλης προνοίας ἄγιον γνώ-
 ρισμα· Ποῦ τοίνυν γραμματεὺς, ποῦ συζητητὴς
 τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὲ ἐμώραρεν ὁ Θεὸς τὴν
 σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; φησί. Καὶ πάλιν·
 Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν
 τῶν συνετῶν ἀθετήσω· τῶν δοκησισόφων καὶ ἐρι-
 στικῶν τούτων δηλονότι. Παγκάλως γ' οὖν Ἱερεμίας
 φησί· *Τάδε λέγει Κύριος· Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς,
 καὶ ἐρωτήσατε* (28) *τρίβους αἰωνίου, ποία ἐστὶν*
*ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίξετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὐρή-
 σετε ἀγνισμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Ἐρωτήσατε,
 φησί, καὶ πύθεσθε παρὰ τῶν εἰδότων ἀφιλονείκως
 καὶ ἀδηρίτως. Μαθόντες δὲ ἄρα τῆς ἀληθείας τὴν
 ὁδὸν, εὐθεΐαν βαδίζομεν ἀμεταστρεπτοί, ἄχρις ἂν
 περιτύχωμεν τῷ ποθομένῳ. Εἰκότως ἄρα ὁ μὲν βα-
 σιλεὺς Ῥωμαίων (Νουμᾶς ὄνομα αὐτῷ), Πυθαγό-
 ριος (29) ὢν, πρῶτος ἀνθρώπων ἀπάντων Πίστεως
 καὶ Εἰρήνης (30) ἱερὸν ἰδρύσατο. Τῷ δὲ Ἀβραάμ**

sed oportet quidem, cum natura apti simus ad bo-
 num, ad id aliquod adhibere studium. Oportet au-
 tem mentem quoque habere sanam, et quæ nulla
 retardetur pœnitentia a pulchri venatione, ad quod
 quidem maxime divina opus habemus gratia, re-
 ctaque doctrina, castaque et munda animi affectio-
 ne, et Patris ad ipsum attractione. Terreno eni-
 corpori illigati, sensilia quidem per corpus appre-
 hendimus; quæ intelligentia autem percipiuntur,
 per ipsam vim rationis. Si quis autem expectaverit
 fore ut omnia sensiliter comprehendat, longe a ve-
 ritate excidit. Spiritualiter quidem certe scribit Apo-
 stolus de Dei cognitione: *Videmus enim nunc tan-
 quam per speculum, tunc autem facie ad faciem* ¹².
 Paucis enim datum est spectaculum veritatis. Dicit
 itaque Plato quoque in *Epinomide*: *Haud dixerim
 fieri posse, ut omnes homines sint beati et felices,
 præterquam pauci. Donec vixero, hoc sic definiam.
 Bona autem spes est fore ut, postquam excessero,
 omnia consequar. Eadem sibi volunt quæ dicuntur
 apud Moysen: Nemo videbit faciem meam, et vi-
 vet* ¹³. Clarum est enim, neminem unquam vitæ
 tempore posse Deum evidenter comprehendere. Qui
 sunt autem mundi corde, *Deum videbunt* ¹⁴, post-
 quam ad extremam pervenerint perfectionem. Cum
 enim ad ea, quæ sunt comprehendenda, imbecillis
 esset anima, et divino magistro egeremus, demitti-
 tur Servator, boni possessionis et doctor et suppe-
 ditator, arcanum magnæ providentiæ sanctumque
 signum et indicium: *Ubi est ergo scriba? ubi inqui-
 sitor hujus sæculi? non infatuavit, inquit, Deus sa-
 pientiam hujus mundi* ¹⁵? Et rursus: *Perdam sa-
 pientiam sapientum, et intelligentiam intelligentium
 reprobabo* ¹⁶: horum scilicet, qui sibi videntur sa-
 pientes, et sunt contentiosi. Pulcherrime itaque
 dicit Jeremias: *Hæc dicit Dominus: State in viis,
 & interrogate semitas æternas, quænam sit via bo-
 na, et in ea ambulate, et inveniatis expiationem ani-
 mabus vestris* ¹⁷. Interrogate, inquit, et audite ab

¹² I Cor. xiii, 12. ¹³ Exod. xxxiii, 20. ¹⁴ Matth. v, 8. ¹⁵ I Cor. i, 20. ¹⁶ Ibid. 19; Isa. xxix, 14.
¹⁷ Jer. v, 16. ✕ P. 648 ED. POTTER, 549 ED. PARIS.

(25) *Νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου*. I. Cor. xiii, ἄρτι
 δι' ἐσόπτρου.

(24) *Ἐπινομίδι*. Quæ sequuntur, in ipso *Epino-
 midis* principio exstant.

(25) *Δυνατόν εἶναι πᾶσιν ἀνθρώποις*. Plato, εἶ-
 ναι δυνατόν ἀνθρώποις, omisso πᾶσιν, quod super-
 vacaneum est.

(26) *Μέχρι περ ἂν ζῶμαι*. Scribendum potius ex
 Platone *μέχρι περ ἂν ζῶμεν, quamdiu vivimus*.

(27) *Οὐδεὶς ὄψεται μου τὸ πρόσωπον*. Οὐ γὰρ
 μὴ ἴδῃ ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν μου. Exod.

(28) *Ἐρωτήσατε τρ. Ἐρωτήσατε τρίβους Κυ-
 ρίου αἰωνίους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδ.* Je-
 rem.

(29) *Πυθαγόριος*. Conf. *Strom.* i, p. 538, not.

(30) *Πίστεως καὶ Εἰρήνης*. Πίστεως καὶ Τέρμο-
 νος, *Fidei et Terminii*, ut refert in *Numa* Plutar-
 chus, pag. 70, edit. Paris.: Πρῶτον δὲ φησι καὶ Πί-
 στεως καὶ Τέρμονος ἱερὸν ἰδρύσασθαι· καὶ τὴν μὲν
 Πίστιν ὄρκον ἀποδειξαι Ῥωμαίοις μέγιστον, ὃ χρώ-
 μενοι μέχρι νῦν διατελοῦσιν· ὁ δὲ Τέρμων ὄρος ἂν τις
 εἴη, καὶ ὄρουσιν αὐτῷ δημοσίᾳ καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς

τῶν ἀγρῶν περιορισμοὺς νῦν μὲν ἐμψυχα, τὸ παλαιὸν
 δὲ ἀναίμακτος ἦν θυσία, Νουμᾶ φιλοσοφῆσαντος, ὡς
 γρη τὸν ὄριον Θεὸν, εἰρήνης, καὶ δικαιοσύνης μάρ-
 τυν ὄντα, φόνου καθαρὸν εἶναι. *Hunc* Numam me-
 morant *primum Fidei et Terminii templum* (perpe-
 ram interpretes *templa* vertit) *excitavisse: fidem au-
 tem constituisse Romanis maximum jusjurandum,
 quod etiamnum observant. Terminio publice et priva-
 tim in finibus agrorum immolant, hoc quidem tem-
 pore animalia, olim hostia erat inanima; docente
 Numa, debere eos Deum Terminalem, cum pacis
 sit præses, et arbiter justitiæ, cavere purum esse.
 Hinc patet, unde factum sit, quod Clemens Pa-
 cem pro Terminio dixerit: scilicet Terminus, ὄριος
 ὢν θεός, cum esset limitibus terræ præpositus deus,
 erat quodammodo εἰρήνης φύλαξ, pacis custos, ut
 Plutarchi verbis utar. Alii soli Fidei templum a Nu-
 ma constructum fuisse memorant. Livius lib. i:
*Et soli Fidei solemne constituit. Ad id sacrarium
 Flamines bigis curru arcuato vehi jussit, manu-
 que ad digitos usque involuta rem divinam facere:
 significantes, fidem tutandam, sedemque ejus etiam**

his qui norunt, citra contentionem et decertationem. Cum didicerimus autem viam veritatis, recta ingrediamur, minime nos retro convertentes, donec consecuti simus id, quod desideratur. Merito ergo rex quidem Romanorum, (Numa erat ei nomen) cum esset Pythagoreus, primus ex omnibus hominibus posuit templum Fidei et Pacis. *Abraham autem, qui credidit, reputata fuit justitia*¹⁸. Is cum sublimem eorum, quæ in aere eveniunt, et excelsum eorum, quæ in cælo moventur, persequeretur philosophiam, vocabatur Abram, quod exponitur *Pater sublimis*. Postea autem, cum in cælum suspexisset, sive viso in spiritu Filio, ut quidam exponunt, sive glorioso angelo, sive etiam alias agnitione **235** Deo, creatura et quolibet ejus ordine præstantiore, assumit alpha, nempe cognitionem unius et solius Dei, et dicitur Abraam : ut qui pro naturæ indagatore, sapiens, et Dei amicus factus esset. Exponitur enim *pater electus, sonitus*. Verbum enim voce prolatum *sonat*. Hujus autem *pater*, est mens ; ejus autem, qui est virtute præditus, est mens *lecta*. Mihi autem lubet Acragantinum poetam laudare, qui fidem laudibus sic celebrat :

Dilecti, scio quod verum sermonibus insit,

✠ *Quos dico, res difficilis sed et ardua valde,
Atque ægre mentem fidei subit impetus ipsam.*

Propterea hortatur quoque Apostolus¹⁹, *Ut fides*

¹⁸ Rom. iv, 5, 9, 22. ✠ P. 649 ED. POTTER. ¹⁹ I Cor. ii, 5.

in dextris sacratam esse. Dionysius Halicarnassensis *Antiquitatum Roman.* lib. ii : Πρώτος ἀνθρώπων ἱερὸν ἰδρύσατο Πίστewς δημοσίας, καὶ θυσίας αὐτῇ κατεστήσατο, καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, δημοτελεῖς. *Primus omnium hominum Nama Fidei publicæ templum sacravit, assignatis ex arario sacrificiis, quemadmodum diis cæteris*. Ibidem vero honorum etiam, qui diis Terminalibus solvebantur, meminit.

(31) *Οὗτος*. Philo Judæus lib. *De Abrahamo* pag. 561 : Ἐκαλεῖτο γὰρ Ἀβραάμ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, προσεῤῥέθη δὲ ὕστερον Ἀβραάμ· φωνῆ μὲν ἐνός στοιχείου τοῦ α διπλασιασθέντος, δυνάμει δὲ μεγάλου πράγματος καὶ δόγματος ἐνδειξαμένου τὴν μεταβολήν. Ἀβραάμ μὲν γὰρ ἐρμηγευθὲν ἐστὶ πατὴρ μετέωρος· Ἀβραάμ δὲ πατὴρ ἐκλεκτὸς ἡχοῦς· τὸ μὲν πρότερον ἐμφαίνον τὸν ἀστρολογικὸν καὶ μετεωρολογικὸν ἐπικαλούμενον, οὕτω τῶν Χαλδαίων δογμάτων ἐπιμελόμενον, ὡς ἂν τις πατὴρ ἐγγόνων ἐπιμεληθείη· τὸ δ' ὕστερον τὸν σοφόν. Διὰ μὲν γὰρ τῆς ἡχοῦς τὸν προφορικὸν λόγον αἰνίττεται, διὰ δὲ τοῦ πατρὸς τὸν ἡγεμόνα νοῦν· πατὴρ γὰρ ὁ ἐνδιάθετος, φύσει τοῦ λεγομένου πρεσβυτέρως τε ὢν, καὶ τὰ λεκτέα ὑποσπεύρων· διὰ δὲ τοῦ ἐπιλεγόμενου τὸν ἀστείον. Εἰκαῖος μὲν γὰρ καὶ πεφυρμένος ὁ φαῦλος τρόπος, ἐκλεκτὸς δὲ ὁ ἀγαθὸς ἐπικριθεὶς ἐξ ἀπάντων ἀριστίνδην. *Prius enim Abram vocatus, mox cœpit appellari Abraam, unius tantum duplicatione litteræ, videlicet a, sed quæ magnum quiddam significavit. Abram enim explicatur pater sublimis, Abraam vero pater electus vocis. Prius indicat virum astrologicum, et meteorologicum, Chaldæorum placitis tanta cura deditum, quantam solent parentes impendere suis liberis : posterius vero, sapientem. Nam per vocem, sermo prolatum subindicatur : per patrem, mens, cujus est principatus. Nam sermo internus naturaliter est pater prolatis, ut antiquior, et qui dicenda seminat. Cæterum quod additur electus, bonitatem declarat. Nam quidquid malum est, confusum et indigestum est ; bonum vero eligitur, ut præcipuum inter omnia. Similia scribit idem auctor lib. *De nominum mutatione*, pagg. 1054, 1055.*

A πιστεύσαντι, δικαιοσύνη ἐλογίσθη. Οὗτος (31), τὴν μετάρσιον τῶν κατὰ τὸν ἀέρα συμβαινόντων, καὶ τὴν μετέωρον τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν κινουμένων φιλοσοφίαν μετιῶν, Ἀβραάμ ἐκαλεῖτο· ὃ μεθερμηνεύεται, πατὴρ μετέωρος. Ὑστερον δὲ, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἴτε τὸν Υἱὸν (32) ἐν τῷ πνεύματι ἰδὼν, ὡς ἐξηγοῦνται τινες, εἴτε ἄγγελον ἐνδοξόν, εἴτε καὶ ἄλλως ἐπιγνοὺς Θεὸν κρείττονα (33) τῆς ποιήσεως, καὶ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ τάξεως, προσλαμβάνει τὸ ἄλφα, τὴν γνῶσιν τοῦ ἐνός καὶ μόνου Θεοῦ, καὶ λέγεται Ἀβραάμ· ἀντὶ φυσιολόγου σοφὸς καὶ φιλόθεος γενόμενος. Ἐρμηνεύεται μὲν γὰρ πατὴρ ἐκλεκτὸς ἡχοῦς (34)· ἔχει μὲν γὰρ ὁ γεγωνὸς λόγος (35)· πατὴρ δὲ τούτου ὁ νοῦς· ἐξευλεγμένος δὲ ὁ τοῦ σπουδαίου νοῦς. Καὶ μοι σφόδρα ἐπαινεῖν ἐπεισε τὸν Ἀκραγαγεῖνον (36) ποιητὴν ἐξυμνοῦντα τὴν πίστιν ὧδέ πως :

B Exponitur enim *pater electus, sonitus*. Verbum enim voce prolatum *sonat*. Hujus autem *pater*, est mens ; ejus autem, qui est virtute præditus, est mens *lecta*. Mihi autem lubet Acragantinum poetam laudare, qui fidem laudibus sic celebrat :

ὦ φίλοι, οἶδα μὲν οὖν, ἔτ' ἀληθεῖη (37) παρὰ

*Οὗς ἐγὼ ἐξερῶ· μάλα δ' ἀργαλέη γε τέτυκται
Ἀνδράσι, καὶ δύσζηλος ἐπὶ φρένα, πιστιος ὄρμη.
Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος παρακαλεῖ, ἵνα ἡ πίστις*

(32) *Τὸν Υἱόν*. Illum intelligit, qui ab Abrahamo se visendum præbuit, Gen. xvii, 1, quem nonnulli Dei angelum, plerique vero ex antiquis Patribus Filium unigenitum fuisse existimant. Conf. Justinii M. *Dialogus cum Tryphone*.

(33) *Θεὸν κρείτ.* Apud Philonem hæc etiam sequuntur p. 562 : Τῷ μὲν οὖν μετεωρολογικῷ μεῖζον οὐδὲν κόσμου τὸ παράπαν εἶναι δοκεῖ, ὃ καὶ τὰς τῶν γινομένων αἰτίας ἀνατίθησιν· ὁ δὲ σοφὸς ἀκριβεστέροις ὁμμασιν ἰδὼν τὸ τελειώτερον νοητὸν, ἄρχον τε καὶ ἡγεμονεῦον, ὑφ' οὗ τὰ ἄλλα δεσπόζεται καὶ κυβερνᾶται. *Itaque meteorologico viro, nihil omnino majus hoc mundo videtur, quem etiam rerum auctorem existimat. At sapiens certioribus oculis videns illum perfectiorem, intelligibilem rectorem ac principem, cujus dominum agnoscunt cætera, et imperata faciunt, etc.*

(34) *Ἥχοῦς*. Scribendum ἡχοῦς, soni, in genit. cas. ab ἡχώ. Sic enim Philo plus quam semel in lib. *De mutatione nominum* : Ἀβραάμ δὲ πατὴρ ἐκλεκτὸς ἡχοῦς. *Abraham autem, pater electus soni.*

(35) *Ὁ γεγωνὸς λόγος*. Id est, ὁ προφορικὸς λόγος. **D** Philo libro jam dicto : Φαμέν δὲ τὴν μὲν ἡχώ τὸν προφορικὸν εἶναι λόγον· τοῦ γὰρ ζώου ἡχεῖον ὄργανόν ἐστι τὸ φωνητήριον· τούτου δὲ πατέρα τὸν νοῦν· ἀπὸ γὰρ διανοίας, ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς, φύεται τὸ τοῦ λόγου νᾶμα· ἐκλεκτὸν δὲ τὸν τοῦ σοφοῦ· ὅτι γὰρ ἄριστον ἐν τούτῳ· *Quare dicimus sonum esse ore prolatam orationem, siquidem animantis resonans instrumentum est vocale. Atque hujus parentem, appellamus mentem. Nam a mente, tanquam a fonte, flumen orationis profunditur. Electum autem sapienti tribuimus ; quod enim præstantissimum est, in hoc inest.*

(36) *Ἀκραγαγεῖνος*. Nempe Empedocles.

(37) *Ἐτ' ἀλ. A. et H. ὅτ' ἀληθεῖη, quando vera....* et seq. vers. Οὗς γ' ἐγὼ ἐξερῶ. Rursum, H. ms. περὶ μύθοις pro παρὰ μύθοις· et seq. versu idem ms. ἀργαλέους, contra structuræ normam ; forte pro ἀργαλέος. **SILBERG.**

ἡμῶν μὴ ἢ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων τῶν πείθειν ἐπαγγελιομένων (38), ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ, τῇ μόνῃ καὶ ἄνευ τῶν ἀποδείξεων διὰ ψιλῆς τῆς πίστεως σώζειν δυναμένη. Δοκεόντων γὰρ ὁ δοκιμώτατος γενώσκει φυλάσσειν· καὶ μὲν τοὶ καὶ δίκη καταλήφεται ψευδῶν τέκτονας καὶ μάρτυρας, ὁ Ἐφέσιος (39) φησιν. Οἶδε γὰρ καὶ οὗτος, ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας (40) μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν (41) τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἢ ὑστερον ἐκαύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοί (42)· καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιὸν ἀναστήσεσθαι (43) δογματίζουσι· τοῦτ' ἐκεῖνο, τὴν ἀνάστασιν, περιέποντες. Ὁ δὲ Πλάτων (44)

(38) Τῶν πείθειν ἐπαγγελλομένων. Exprimunt Apostoli verba, quibus affirmat prædicationem suam oûc ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις consistere.

(39) Ἐφέσιος. Scilicet Heraclitus.

(40) Τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας. Hoc est, παρὰ Μοῦσέως καὶ τῶν προφητῶν, a Moysæ et prophetis, ut paulo post ait. Conf. Theophilus, ad Autolyt. sub finem lib. II.

(41) Τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν. Heraclitus existimavit ignem esse primum principium, et proinde eo τὰ πάντα συνεστάναι, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι· omnia constare, et in eum omnia resolvi; ut refert Laertius lib. IX, segm. 7, 9; Plutarchus, De placitis philosophorum lib. I, c. 3; Cicero Academicarum questionum lib. IV; De natura deorum lib. III; Aristoteles Metaphys. lib. I, c. 3; Clemens infra in hoc Stromateo, pag. 599, ἐκπυρώσεως meminit, ut etiam Sextus Empiricus Hypotyposeon lib. I, c. 29; Marcus Antoninus, lib. III, cap. 5, cum aliis pluribus.

(42) Στωϊκοί. Stoici duplicem mundi interitum statuebant, quorum alterum, κατακλυσμὸν, qui aqua; alterum, ἐκπύρωσιν, qui igne, inferendus esset. Etenim ope calidi et humidum omnia fieri putabant, γίνεσθαι δὲ τὸν κόσμον, ὅταν ἐκ πυρὸς ἢ οὐσία τραπῆ δι' ἀέρος εἰς ὑγρότητα· mundum vero fieri, cum substantia ex igne in humidum versa per aerem fuerit; ut refert Laertius lib. VII, seg. 142. Unde nil mirum, si iidem in ignem omnia reversura crediderint. Cicero De natura deorum, lib. 2: Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium adducunt dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum humore consumpto neque terra ali possset, neque remearet aer, cujus ortus, aqua omni exhausta, esse non posset; ita relinqui nihil præter ignem. Porro inter Stoicos, non solum Panætius ἀφθαρτον ἀπεφύγατο τὸν κόσμον, incorruptibilem asseruit mundum, ut loco jam dicto refert Laertius, sed Boëthius, Posidonius, et alii hoc dogma rejiciebant. Conf. Lipsii Physiologia Stoicorum lib. II, dissert. 22, 23, 24.

(43) Ἀναστήσεσθαι. Mundum igne renovandum esse, cum Heraclitus, tum etiam Stoici sensere. Simplicius in Comment. in Aristot. De cælo lib. I, cap. 9: Καὶ ὁ Ἡράκλειτος δὲ ποτὲ μὲν ἐξάπτεσθαι φησι τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ ἐκ πυρὸς αὐθις συνίστασθαι. Ταύτης δὲ τῆς δόξης ὑστερον ἐγένοντο οἱ Στωϊκοί. Heraclitus mundum quodam tempore dicit arsurum, alio vero tempore ex igne renovandum esse. Idem etiam sensere Stoici. Cicero post verba jam allata, A quo igne rursum animante, inquit, ac Deo, renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. Multa in hanc rem disputat Philo Judæus lib. Quod mundus sit incorruptibilis, p. 953 et seq. Chrysippus, De providentia, apud Lactantium lib. VII, c. 25: Τοῦτο δὲ οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν, περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἐσμεν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. Hoc cum ita se habeat, apparet non esse impossibile, ut et nos post mortem, sæculorum certis circuitibus revolutis, restituamur in eum, quo nunc sumus, statum. Tatianus, Orat. ad Græcos, p. 12,

A nostra non sit in sapientia hominum, qui profitentur persuadere; sed in Dei virtute, quæ sola et absque demonstrationibus, per solam fidem potest dare salutem. Eorum enim, qui sunt probati, probatissimus novit servare. Quin etiam falsorum quoque architectos et testes comprehendet justitia, inquit Ephesius. Narrat enim ille, a barbara philosophia doctus, malorum hominum purgationem per ignem, quam Stoici ἐκπύρωσιν, exustionem, postea dixere, qui et per eam hunc talem quempiam revicturum docent, hujusmodi vocibus obtegentes resurrectionem. Plato autem terram quibusdam temporibus dicit per ignem

ed. Oxon.: Τὸν γὰρ Ζήνωνα διὰ τῆς ἐκπυρώσεως ἀποφαινόμενον ἀνίστασθαι πάλιν τοὺς αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς· λέγω δὲ Ἄλυτον καὶ Μέλιτον κατηγορεῖν, Βούσιριν δὲ ἐπὶ τῷ ξηνοκτονεῖν, καὶ Ἡρακλέα πάλιν ἐπὶ τῷ ἀθλεῖν· παρρητητέον. Jam quis non aversetur Zenonis sententiam, mundo per conflagrationem renouato, eosdem rursus homines ad eandem vitam eademque facinora resurgere; ut Anytum et Melitum ad Socratis accusationem, Busiridem ad hospites interimendos, Herculem ad repetendos certaminum labores? Ubi conf. Notæ. Origenes adv. Celsum lib. V, p. 244, 245, edit. Cantabrig.: Φασὶ δὲ οἱ ἀπὸ Στωῶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γενέσθαι, καὶ ἐξῆς αὐτῇ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσιν. Aiunt de Porticu philosophi post sæculorum circuitus fore incendium universi, deinde ejus formationem, quæ eadem omnia habeat. Deinde addit: Κἄν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ἄνομα, τὸ πράγμα γε δηλοῦσιν. Quamvis igitur resurrectionis non usurpent vocabulum, rem tamen agnoscunt. Conf. quæ adnotavit G. Spencerus.

(44) Πλάτων. Integrum Platonis locum haud pigebit attulisse ex Timæo, p. 1043, ubi Ægyptius sacerdos Soloni Græcos rerum antiquarum imperitiores fuisse, hoc modo ostendit: Καὶ τίνα εἶπεῖν τῶν ἱερέων εἶ μάλα παλαιῶν Ὡ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνας αἰεὶ παῖδες ἐστε, γέρον δὲ Ἕλληνα οὐκ ἔστιν. Ἀκούσας οὖν, Πῶς τι τοῦτο λέγεις; φάναι. Νέοι ἐστέ, εἶπεῖν, τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοήν παλαιὰν δόξαν, οὐδὲ μάθημα χρόνω πολλῶν οὐδέν. Τὸ δὲ τούτων αἴτιον τότε· πολλὰ καὶ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γέγονασιν ἀνθρώπων, καὶ ἔπονται, πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγιστα, μυρίοις δὲ ἄλλοις ἕτεραι βραχυτέρας· τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ὑμῖν λεγόμενον, ὡς ποτε Φαίθων, Ἡλίου παῖς, τὸ τοῦ πατρὸς ἄρμα ζεύξας, διὰ τὸ μὴ δυνατὸς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν, τὰ τ' ἐπὶ γῆς ξυνέκαυσε, καὶ αὐτὸς κεραυνωθείς διεφθάρη· τοῦτο μύθου μὲν σχῆμα ἔχον λέγεται, τὸ δ' ἀληθὲς ἐστὶ, τῶν περὶ γῆν καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις, καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γινομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῶ φθορά. Τότε οὖν ὅσοι κατ' ὄρη καὶ ἐν ὑψηλοῖς τόποις καὶ ἐν ξηραῖς οἰκοῦσι, μᾶλλον διόλλυνται τῶν ποταμοῖς καὶ θαλάττῃ προσοικοῦντων. Ἡμῖν δὲ ὁ Νεῖλος εἰς τε τὰλλα σωτήρ, καὶ τότε ἐκ ταύτης τῆς ἀπορίας σώζει λυόμενος Ὅταν δ' αὖ οἱ θεοὶ τὴν γῆν ὕδασι καθαίροντες κατακλύζωσιν, οἱ μὲν ἐν τοῖς ὄρεσι διασίουζονται βουκόλοι νομεῖς τε, οἱ δ' ἐν ταῖς παρ' ὑμῖν πόλεσιν εἰς τὴν θάλατταν ὑπὸ τῶν ποταμῶν φέρονται. Κατὰ δὲ τήνδε τὴν χώραν οὔτε τότε ἄλλοτε ἀνωθεν ἐπὶ τὰς ἀρούρας ὕδωρ ἐπιρρέει· τὸ δ' ἐναντίον, κάτωθεν ἐπανιέναι πέφυκεν· ὅθεν καὶ δι' αἰτίας τάνθαδε σωζόμενα λέγεται παλαιότατα. Tunc ex sacerdotibus quemdam grandem natu dixisse: O Solon, Solon, Græci pueri semper estis, nec quisquam e Græcis senex. Cur istud diceret, percontante Solone, respondisse sacerdotem: Quia juvenis semper vobis est animus, in quo nulla est ex vetustatis commemoratione prisca opinio, nulla cana scientia. Quod ideo vobis contingit, quia multi et varia hominum exitia fuerunt, eruntque. Maxima quidem aut ignis conflagratione, aut aqua inundati: o-

Et aquam expurgari, hoc modo : *Multi sæpe fuerunt hominum interitus, et ✕ erunt igne quidem et aqua maximi; quin etiam aliis quoque innumerabilibus alii breviores. Et paulo post subjungit: Revera autem est eorum, quæ terram et cælum cbeunt, immutatio, et qui post longa temporum intervalla, eorum, quæ sunt in terra, multo igne fit interitus. Deinde subjungit de diluvio: Quando autem rursus dii terram aquis expurgantes inundant, qui sunt quidem in montibus bubulci et pastores, conservantur; qui autem sunt in iis quæ sunt apud vos urbibus, in mare feruntur a fluviiis.* Ostendimus autem in primo Stromate, Græcorum philosophos dici fures, qui a Moyse et prophetis præcipua dogmata non grate acceperunt. Quibus illud quoque adjiciemus, quod angeli illi, quibus superna sors obtigerat, delapsi ad voluptates, enuntiarunt arcana mulieribus, et quæcumque ad eorum venerunt cognitionem, cum alii celarent angeli, vel potius reservarent in adventum Domini. Illinc profluxit doctrina Providentiæ, et sublimium rerum revelatio. Cum autem prophetia jam Græcis esset tradita, tractatio de dogmatibus suscepta est a philosophis, alicubi quidem vera, ut qui scopum tangerent; alicubi vero falsa, cum quod allegoria occultaretur prophetica minime intelligerent: quod etiam paucis propositum est adnotare, ea quæ urgent persequentibus: fidem ergo non otiosam et solam, sed cum inquisitione ostendere oportere dicimus. Non hoc enim dico, non oportere omnino quærere: *Quære enim, inquit, et invenies:*

Quod autem quæritur,

Capi potest; quod negligitur vero, effugit:

ut ait Sophocles. Similia autem dicit etiam Menander comicus:

✕ P. 650 ED. POTTER, 550 ED. PARIS.

ibus provenire necesse est; minora vero aliis innumeris calamitatibus fieri. Nam quod apud vos fertur, Phaethontem quondam Solis filium, currus ascendisse paternos, nec patris aurigatione servata, exarsisse terrena, ipsumque flammis cælestibus conflagrasse, quamvis fabulosum videatur, verum quodammodo esse putandum est. Fit enim longo temporum intervallo cælestis circuitus permutatio quædam, quam inflammationis vastitas necessario sequitur. Tunc hi, qui edita et arida incolunt loca, magis pereunt, quam mari fluviiisque vicini. Nobis porro Nilus, cum in plerisque rebus salutaris est, tum hujusmodi a nobis arcet exitium. Quando vero dii aquarum colluvione terræ sordes diluunt, pastores ovium atque bubulci, qui juga montium habitant, periculum illud evadunt, vestræ autem civitates in planitie sitæ impetu fluminum ad maria rapiuntur. Sed in hac nostra regione neque tunc, neque alias unquam aqua in agros descendit, contra vero sursum e terræ visceribus scaturit. Quamobrem antiquissimarum rerum apud nos monumenta servantur.

(45) Πολλὰ κ. Hæc Platonis auctoritate sic distinguenda sunt: Πολλὰ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γέγονασιν ἀνθρώπων, καὶ ἔσονται· πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγιστα, μῦθ. δ. *Multa exitia fuerunt hominum, et posthac erunt: quarum maxima quidem ab igne et aqua, leviora ab aliis infinitis calamitatibus fiunt.*

(46) Ταῖς παρ' ἡμῶν πόλεσιν. Scribendum ex

τὴν γῆν χρόνοις τισὶ διὰ πυρὸς καθαίρεσθαι καὶ ὕδατος ὡδὲ πῶς φησι. Πολλὰ κατὰ (45) πολλὰ φθοραὶ γέγονασιν ἀνθρώπων, καὶ ἔσονται πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγιστα· μυθίοις δὲ καὶ ἄλλοις ἕτεροι βραχύτεροι. Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει· Τὸ δ' ἀληθές, ἔστι τῶν περὶ γῆν καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις, καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γινομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῶ φθορά. Ἐπειτα περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐπιλέγει· Ὅτ' ἂν δ' αὖ θεοὶ γῆν ὕδασι καθαίροντες κατακλύζουσιν, οἱ μὲν, ἐν τοῖς ἔρεσι διασώζονται, βουκόλοι, νομεῖς, οἱ δ' ἐν ταῖς παρ' ἡμῶν πόλεσιν (46) εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν ποταμῶν φέρονται. Παρεστήσαμεν δ' ἐν τῷ πρώτῳ Στρωματεῖ, κλέπτας λέγεσθαι τοὺς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφους, παρὰ Μοῦσέως καὶ τῶν προφητῶν τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων οὐκ εὐχαρίστως (47) εἰληφότας. Οἷς δὴ κάκεινα προσθήσομεν, ὡς οἱ ἄγγελοι (48) ἐκεῖνοι οἱ τὸν ἄνω κλῆρον εἰληχότες, κατολισθήσαντες εἰς ἡδονάς, ἐξεῖπον τὰ ἀπόβροχτα ταῖς γυναῖξιν, ὅσα τε εἰς γνῶσιν αὐτῶν ἀφίκτο, κρυπτόντων τῶν ἄλλων ἀγγέλων, μᾶλλον δὲ τηρούντων εἰς τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν. Ἐκεῖθεν ἡ τῆς Προνοίας διδασκαλία ἐβρόχη, καὶ ἡ τῶν μετεώρων ἀποκάλυψις, τῆς προφητείας δὲ ἤδη εἰς τοὺς τῶν Ἑλλήνων (49) διαδοθείσης, ἡ δογματικὴ πραγματεία τοῖς φιλοσόφοις, πῆ μὲν ἀληθῆς, κατὰ στόχον ἐπιβαλλομένοις, πῆ δὲ πεπλανημένη, τὸ ἐπικεκρυμμένον τῆς προφητικῆς ἀλληγορίας μὴ συνιέντων, γέγονεν· ὃ καὶ παρασημῆνασθαι πρόκειται διὰ βραχέων, ἐπιδραμοῦσι τὰ κατεπεύγοντα. Τὴν πίστιν τοίνυν οὐκ ἀργὴν καὶ μόνην, ἀλλὰ σὺν ζητήσει δεῖν προφαίνειν (50) φημέν. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγω, μηδ' ὄλως ζητεῖν· Ζῆτει γάρ, καὶ εὐρήσεις, λέγει (51).

... τὸ δὲ ζητούμενον

Ἄλωτόν· ἐκφεύγει δὲ τὰ μελοῦμενον·

κατὰ τὸν Σοφοκλέα (52). Τὰ δ' ὅμοια καὶ Μένανδρος ὁ κωμικὸς λέγει·

Platone, ταῖς παρ' ὑμῶν πόλεσιν, vestris civitatibus. Agit enim Ægyptius sacerdos de Græcis civitatibus. Item paulo ante, βουκόλοι, νομεῖς τε.

(47) Οὐκ εὐχαρίστως. Nempe, quia se invenisse jactabant, quæ ab aliis didicerant. Nam Græci philosophiam in Græcia natam gloriabantur. Diogenes Laertius proæmii seg. 4: Ἀφ' Ἑλλήνων ἤρξε φιλοσοφία, ἧς καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τὴν βάρβαρον ἀπέστρεπται προσήγορίαν. Philosophia a Græcis initium habuit, cujus et ipsum nomen barbaram omnino abhorret appellationem.

(48) Οἱ ἄγγελοι. Conf. p. 222, 310, 450, 695, 801, ed. Paris.

(49) Εἰς τοὺς τῶν Ἑλλήνων. Cum hoc commatio subaudiendum φιλοσόφους, aut simile quid. SYLBURG.

(50) Προφαίνειν. Non minus verum προβαίνειν, progredi. SYLB.

(51) Λέγει. Nempe Christus, Matth. vii, 7; Luc. xi, 9: Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε. Quod de oratione ad Deum dictum, Clemens ad rationis investigationem detorquet.

(52) Κατὰ τὸν Σοφοκλέα. Profert hanc sententiam J. Stobæus tit. 29, De assiduitate, ex Sophocle in Œdipode, et sequentem Menandri ex ejus Eunuchō. Senarii sunt, quos ita Latinis exprimere potes:

... quæ quæri solent,

Cura indigere cuncta sapientes volunt. COLLECT.

... πάντα τὰ ζητούμενα
Δεῖσθαι μερίμνης φασὶν οἱ σοφώτατοι (53).

ἀλλὰ τὸ μὲν διορατικὸν τῆς ψυχῆς ἀποτεινὲν πρὸς τὴν εὐρεσιν χρῆ, καὶ τὰ ἐμποδῶν διακαθαίρειν· φιλονεικίαν τε αὖ καὶ φθόνον, καὶ τὴν ἔριν αὐτὴν, τὴν κάκιστα ἐξ ἀνθρώπων ὀλουμένην, ἀπορήψαι τέλειον. Παγκάλως γὰρ ὁ Φλιάσιος Τίμων (54) γράφει·

Φοιτῆ δὲ βροτολοιγῶς (55) ἔρις κενεὸν λελακνῖα,
Νείκης ἀνδροφόνιο κασιγνήτη καὶ ἔριδος (56)·
Ἡ τάλια (57) περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ

ἔπειτα
Ἔς τε βροτούς στήριξε κάρη, καλὲς ἐλπίδα βάλλει.
Ἐπειτα, ὀλίγον ὑποβάς, ἐπιφέρει·

Τίς γὰρ τούσδ' ὀλοῆ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἡχοῦς σύνδρομος ἔχλος (58)· ὁ γὰρ, σιωῶσι χο-

λωθεῖς,
Νοῦσον ἐπ' ἀρέρας ὄρσε κακὴν (59), ἐλέκοντο δὲ
[πολλοί·

περὶ ψευδαποφάσκοντος (60) λόγου καὶ κερατίνου (61),
διαλεληθότος (62) τε αὖ καὶ κροκοδειλίνου, σωρίτου (63)
τε ἔτι καὶ ἐκκεκαλυμμένου (64), περὶ τε ἀμφιβο-

✠ P. 651 ED. POTTER, 551 ED. PARIS.

Apud Plutarchum in principio libri *De fortuna*, hoc Sophoclis dictum sic exstat :

... Πᾶν τὸ ζητούμενον
Ἄλωτον, ἐκφεύγει δὲ τὰ μελούμενον.

... Quidquid queritur,
Spes deprehendi est : omne neglectum perit.

(53) Σοφώτατοι, Σοφώτεροι Stobæus ex Eunuchio Menandri hæc recitans serm. 29.

(54) Ὁ Φλιάσιος Τίμων. Quis ille fuit, ex Aristotele docet Eusebius *Præp. evang.*, lib. xiv, c. 17 : Ἐγένετο δὲ μαθητὴς αὐτοῦ (Πύρρωνος) Τίμων Φλιάσιος, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἐχόρευεν ἐν θεάτροις· ἔπειτα δ' ἐντυχὼν αὐτῷ, συνέγραψεν ἀργαλέας παρωδίας καὶ βωμολόχους, ἐν αἷς βεβλασφήμηκεν πάντας τοὺς πόποτε φιλοσοφῆσαντας. Οὗτος γὰρ ἦν ὁ τοῦ Σίλλου γράψας. *Is Pyrrho discipulum habebat Timonem Phliasium, qui cum antea saltatorem ageret in scenis, ubi deinde Pyrrhonem audivisset, mordaces et aculeatos versus edidit, quibus totam philosophorum nationem proscidit. Fuit enim is Sillorum auctor.* Conf. Diogenes Laertius lib. ix in *Timone*. Versus, qui jam sequuntur, sic recitat ex Timonis *Sillis* Eusebius ejusdem *Operis* lib. xv, cap. ult., ut quos Clemens priori, ille posteriori loco collocet.

(55) Φοιτῆ δὲ βρ. A. Φοιτῆ δ' ὁ βρ. et seq. versu, ἢ τ' ἄλλη· et C. ἢ τ' ἄλλα, quæ cæca, ex Eusebio. SYLBURG.

(56) Ἐριδος. Ἐριτος, Euseb.

(57) Ἡ τάλια. Eusebius lib. xv *Præpar. evang.* cap. 61, hæc Timonis carmina refert ex ejus *Sillis*, legitque, Ἡ τ' ἄλλα περὶ πάντα κυλίνδεται, rectius quam apud Clementem, Ἡ τ' ἄλλα περὶ πάντα. Cæca omnes alias circum res volvitur. Item, Ἔς βρίθος ἐστήριξε κάρη καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει, non ἔς τε βροτούς, vertitque Trapezuntius. *Gravitate confirmavit caput, et in spem conjicit.* Est imitatio seu parodia illius loci *Iliad.* Δ, p. 155 edit. Crisp.

Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ γῆνι βάλλει.
In cælo firmavit caput, et super terram ingreditur. Ille autem alter locus, qui sequitur, alludit ad initium *Iliados*, ubi de contentione Agamemnonis et Achillis agitur,

Τίς τ' ἄρ σφῶδε θεῶν ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Quis ergo illos deorum ut lite pugnarent commisit?

COLLECT.

(58) Ἡχοῦς σύνδρομος ἔχλος. Trapezuntius, *Echo concurrentis turbæ.* Sequitur apud Eusebium, ὁ γὰρ σιωπῶσι χολωθεῖς, rectius Clemens σιωῶσι, sed χολωθεῖς ad Echo referri non potest; verum in tertio versu melius legit Eusebius, *Νοῦσον ἐπ'*

A ... quidquid queritur,
Egere cura maximi viri autumant,

sed perspectivam quidem animæ facultatem ad inventionem oportet dirigere, et quæ impedimentum afferunt expurgare : et rursus contentionem, invidiam, et ipsam litem pessime perdendam abjicere. Pulcherrime enim scribit Timon Phliasius :

✠ *Pernicies hominum resonans lis venit inane,
Cui soror et socia est facies contentio, cades,
Cunctas res alias quæ circumvolvitur ; at dein*

Cervicem obfirmans, hominem ad spes trudit inanes.

Deinde paulo inferius subjungit :

*Quis pugnatorios lite hos commisit acerba ?
Concurrrens cum Echo turba indignata, silentes*

Ulla viros morbum immisit, multique cadebant :

de oratione falsa negante, et ceratine, et latente, et crocodilino, et sorite præterea, et de ea quam detectam vocant, et de ambiguitatibus et sophisma-

ἀρέρας ὄρσε λάλην, quam habeat Clementis liber ὄρσε κακὴν, licet in 4 *Iliad.* sit, *Νοῦσον ἀνὰ στρατὸν ὄρσε κακὴν.* Morbum inter homines excitavit loquacitatem : peribant autem multi. Hæc ex eodem Timonis opere desumpta sunt, ne quem forte decipiat Trapezuntius interpres, qui vertit : *Alius quoque vir quidam clarus, quod est Græce, ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ, jam nominatus auctor.* Gellius lib. iii, cap. 17 : *Timon amarulentus librum maledicentissimum conscripsit, qui Silli inscribitur.* Fuit patria Phliasius, ut scribit Simon Apollonides Nicenus, non autem Apolloniatæ aut Nicenus, ut auctor *Dictionarii Poetici* tradit. Suidas, Τίμων, Φλιάσιος, καὶ αὐτὸς φιλόσοφος τῆς Πύρρωνος ἀγωγῆς, ὁ γράψας τοὺς καλουμένους *Σίλλους*, ἦτοι φλόγους τῶν φιλοσόφων, βιβλία γ'. Ab Athenæo lib. iv, similis versus ejusdem assertur :

Δειπνομανὲς, νεκροῦ ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ'
[ἐλάχιστον.

parodia illius 4 *Iliad.*

Οἰνοβαρές, κινδὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλά-

[σοιο. COLLECT.

(59) Κακὴν. C. λάλην pro κακὴν. SYLBURG.

(60) Περὶ ψευδαποφάσκοντος. Diversam argumentandi formarum mentionem injicit, quod in bellicis modo memoratis, his armis, hisque de rebus pugnatum sit. Nam Timon in *Sillis*, ὡς ἂν Σκεπτικὸς ὢν, πάντας λοιδορεῖ καὶ σιλλαίνει τοὺς δογματικούς· cum *Scepticus* sit, in *Dogmaticos* omnes invehitur; ac proinde *Dialecticorum* rixas convellit. *Ψευδαποφάσκων* λόγος, quid sit, et a quo inventus, vide apud Diogenem Laertium in *Euclide*, lib. 2, segm. 108. De eo librum scripsit Theophrastus, ut etiam Chrysippus; quod in eorum *Vitis* refert idem auctor. Philetam Coum, dum eum exquisivit, macilentia vitam finisse, testatur Hesychius Milesius. *Ψευδόμενον* vocat Cicero lib. ii *De divinatione* : ejusdem præterea meminit in *Lucullo*, iterumque in *Hortensio* : ut etiam Plutarchus lib. *De communibus notionibus contra Stoicos*; Hieronymus in *Rufinum*, necnon in *Amos* viii, orat. 1; Augustinus, *Contra Academicos*, etc.

(61) Κερατίνου. De hoc argumento, alias dilemmate, conf. Quintilianus lib. v, cap. 10; Laertius in *Chrysippo*; Gellius lib. xvi, cap. 2.

(62) Διαλεληθότος. Conf. Lucianus in *Vitarum* auctione p. 585, edit. Amstelodam., et Laertius loco jam dicto.

(63) Σωρίτου. Vel σωρείτου. Conf. Cicero, *De divinat.*, lib. 2; *Academicarum quæst.* lib. iv; Sextus Empiricus, *Adv. Mathemat.* pag. 559.

(64) Ἐκκεκαλυμμένου. *Detecti.* Scribendum ἐγγε-

tibus. De Deo ergo quærere, si non ad litem, sed ad inventionem tendat, est salutare. Scriptum est enim in David: *Comedent pauperes, et implebuntur, et laudabunt Dominum, qui quærunt ipsum; vivet cor ipsorum in sæculum sæculi*²⁰. Qui enim quærunt vera inquisitione, laudantes Dominum, implebuntur dono, quod a Deo proficiscitur, hoc est cognitione, et vivet anima eorum (anima enim per allegoriam dicitur *cor*, quæ vitam suppediavit), ✕ quoniam Pater per Filium cognoscitur. Sed nec omnibus, qui impudenter et temere dicunt et scribunt, oportet aures præbere. Nam calices quoque, qui a multis corripuntur auribus, hoc est ansis, detriti, aures quidem amittunt, præterea autem etiam ipsi excidentes confringuntur. Eodem modo ii quoque, qui multis nugis fidei castam incestarint auditionem, ad veritatem jam tandem obsurdescentes, et inutilis fiunt, et in terram decidunt. Non ergo temere pueris præcipimus, ut apprehensis auribus amicos osculentur, hoc utique tacite significantes, ingenari per auditum sensum dilectionis: *Deus autem est dilectio*²¹, qui cognoscendum se præbet iis, **236** qui diligant; sicut *Deus est fidelis*²², qui fidelibus traditur per disciplinam; et oportet nos ei effici conjunctos ac familiares per divinam dilectionem, ut simili contemplerur simile, pure et citra fraudem verbum audientes veritatis, instar puerorum, qui nobis obediunt. Hoc autem erat, quod tacite significabat, quicumque is fuerit, qui inscripsit in aditu templi in Epidaurō:

*Esse decet castum, sancti qui limina templi
Ingreditur.....*

Castitas autem est, sancta cogitare. Quod si non facti, inquit, fueritis ut hi puelli, non intrabitis in regnum cælorum²³. Hic enim Dei templum tribus

²⁰ Psal. xxii, 26. ²¹ I Joan. iv, 16. ²² I Cor. i, 9; x, 15. ²³ Matth. xviii, 5. ✕ P. 652 ED. POTTER, 552 ED. PARIS.

καλυμμένου, tecti, operti; ut superius Strom. iv, p. 518, edit. Paris. ἐγκεκρυφότες pro ἐκκεκρυφότες. Ἐγκεκαλυμμένον, non vero ἐκκεκαλυμμένον, hoc argumentum vocant Laertius et Lucianus locis modo dictis, et Themistius orat. 4, aliique. Cui nomini ejus forma convenit. Lucianus: Τὸν δ' αὖ ἐγκεκαλυμμένον καὶ πάνυ θαυμαστὸν ἀκούσῃ λόγον. Ἀπόκριναί γάρ μοι: Τὸν πατέρα οἶσθα τὸν σεαυτοῦ; ΑΓΟ. Ναί. ΧΡΥ. Τί οὖν, ἦν σοι παραστήσας τινὰ ἐγκεκαλυμμένον, ἔρωμαι: Τοῦτον οἶσθα, τί φήσεις; ΑΓΟ. Δηλαδὴ ἀγνοεῖν. ΧΡΥ. Ἀλλὰ μὴν αὐτὸς οὗτος ἦν ὁ πατήρ ὁ σός. Ὡστε εἰ τοῦτον ἀγνοεῖς, δῆλος εἶ τὸν πατέρα τὸν σὸν ἀγνοεῖν. *Rursus vero opertum illum ac plane mirabilem sermonem audies. Responde mihi: Nostine tuum patrem? Mercat. Maxime. Chrys. Quid igitur? si prope te statuerem quempiam opertum, atque interrogarem: Nostine hunc? quid diceres? Mercat. Scilicet me non nosse. Chrys. Atqui hic tuus erat pater. Itaque si istum non nosti, palam est te patrem tuum non nosse.*

(65) Ζήσεται ἡ κ. Psalm. xxii: Ζήσονται αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

(66) Οἱ γὰρ ζ. Hæc sic etiam distingui et explicari possent: Οἱ γὰρ ζητοῦντες, κατὰ τὴν ἀληθῆ ἀινοῦντες Κύριον, ἐμπ. Nam qui quærunt, si in vera inquisitione laudent Dominum, implebuntur ... cognitione.

λιῶν καὶ σοφισμάτων. Τὸ δὲ ἄρα ζητεῖν περὶ Θεοῦ, ἂν μὴ εἰς ἔριν, ἀλλὰ εἰς εὐρεσιν τείνῃ, σωτήριόν ἐστι. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ Δαβίδ· Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται, καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν· ζήσεται ἡ (65) καρδία αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Οἱ γὰρ ζητοῦντες (66) κατὰ τὴν ζήτησιν τὴν ἀληθῆ, ἀινοῦντες Κύριον, ἐμπλησθήσονται τῆς δόσεως τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τῆς γνώσεως· καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ αὐτῶν· (καρδία γὰρ ἡ ψυχὴ ἀλληγορεῖται, ἡ τὴν ζωὴν χορηγήσασα) ὅτι δι' Υἱοῦ ὁ Πατήρ γνωρίζεται. Οὐδὲ μὴν πᾶσιν ἀναίδην (67) τοῖς λέγουσί τε καὶ γράφουσιν ἐκδοτὰ τὰ ὧτα παρέχειν χρῆ· ἐπεὶ καὶ αἱ κύλικες, πρὸς πολλῶν λαμβανόμεναι τῶν ὧτων, καταρουπανθεῖσαι, ἀποβάλλουσι μὲν τὰ ὧτα, πρὸς δὲ τούτοις, ἀποπίπτουσαι, κατάγνυνται καὶ αὐταί. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ οἱ ταῖς πολλαῖς φλυαρίαις καταρουπάναντες τὴν ἀγνήν τῆς πίστεως ἀκοήν, τέλος ἤδη ἐκκωφούμενοι πρὸς τὴν ἀληθειαν, ἀχρεῖοί τε γίνονται, καὶ εἰς γῆν ἀποπίπτουσιν. Οὕκουν εἰκῆ τοῖς παιδίοις παρακαλεούμεθα, τῶν ὧτων λαμβανομένοις (68) φιλεῖν τοὺς προσήκοντας· τοῦτο δὴ ποῦ ἀινηττόμενοι, δι' ἀκοῆς ἐγγίνεσθαι τῆς ἀγάπης τὴν προαίσθησιν· Ἀγάπη δὲ ὁ Θεὸς, ὁ τοῖς ἀγαπῶσι γνωστός· ὡς πιστός ὁ Θεός, ὁ τοῖς πιστοῖς παραδιδόμενος διὰ τῆς μαθήσεως· καὶ χρῆ ἐξοικειοῦσθαι ἡμᾶς αὐτῷ δι' ἀγάπης τῆς θείας· ἵνα δὴ τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ θεωρῶμεν, κατακούοντες τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἀδόλως καὶ καθαρῶς, δίκην τῶν πειθόμενων ἡμῖν παιδῶν. Καὶ τοῦτο ἦν ὃ ἠνίξαστο, ὅστις

ἄρα ἦν, ἐκεῖνος, ὁ ἐπιγράψας τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ νεώ·

Ἄγνόν (69) χρῆ νηοῖο θυώδεος ἐντὸς ἰόντα
Ἐμμεραι.....

ἀγνεῖη δ' ἐστὶ, φρονεῖν ὅτια. Κἂν μὴ γένησθε ὡς παιδία ταῦτα, οὐκ εἰσελεύσεσθε, φησὶν, εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐνταῦθα γὰρ ὁ νεὼς τοῦ

(67) Ἀναίδην. Vel ἀνέδην. Conf. Index Græcus.

(68) Τῶν ὧτων Α. Meminit ejus consuetudinis etiam Plutarchus *De auditu*, et quidem aliquanto luculentius. Quare verba ejus hic libet ascribere: Οἱ τε πολλοὶ, τὰ μικρὰ παιδία καταφιλοῦντες, αὐτοῖς τε τῶν ὧτων ἄπτονται, καὶ τούτοις ταῦτ' ποιεῖν κελεύουσιν, ἀινηττόμενοι μετὰ παιδιᾶς, ὅτι δεῖ φιλεῖν μάλιστα τοὺς διὰ τῶν ὧτων ὠφελοῦντας. H. SYLB. — Conf. *Archæolog. nostræ Græcæ* lib. iv, c. 19.

(69) Ἄγνόν. Distichum hoc imperite in editione Florentina divulgum, sic continuandum esse nos monuit Fed. Morellus P. R.

Ἄγνόν χρῆ νηοῖο θυώθεος, ἐντὸς ἰόντα
Ἐμμεραι, ἀγνεῖη δ' ἐστὶ, φρονεῖν ἔστω.
Ingreditur, castus pectore sancta sapit,

Sacra templa nemo profanus, aut non initiatus frequentabat, nisi cum periculo, aut mortis vel alterius damni, ejusmodi apud Pausaniam multa leguntur exempla. Ad eundem modum veteres philosophi a scholis suis tanquam a mysteriis abigebant illitteratos, ut scholæ Pythagoræ inscriptum erat:

Ἀείσω συνετοῖσι, θύρας δὲ ἐπίθεσθε, βέβηλοι.

Cantabo doctis: vos vani, claudite portas; et Platonis, Ἀγεωμέτρητος οὐδεὶς εἰσέλτω. Ita septem sapientum dicta foribus templi Delphici inscripta fuerunt. M. Neander in *Phocylidem*. COLLECT.

Θεοῦ (70) τρισὶν ἡδρασμένους θεμελίους, πίστει, ἐλπίδι, ἀγάπῃ, φαίνεται. A cernitur fundatum fundamentis, fide, spe, charitate.

CAPUT II.

De spe.

Περὶ μὲν οὖν πίστεως, ἱκανὰ μαρτύρια τῶν παρ' Ἑλλήσι γραφῶν παρατεθείμεθα· ὡς δὲ μὴ ἐπιμήκιστον παρεξίωμεν, καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης πλεῖστα φιλοτιμούμενοι συναγαγεῖν, ἀπόχρη μόνα ταῦτα εἰπεῖν, ὡς ἐν τῷ Κρίτωνι ὁ Σωκράτης, πρὸ τοῦ ζῆν (71) τὸ εὖ ζῆν καὶ τεθνάναι τιθέμενος, ἐλπίδα τινὰ ἑτέρου βίου μετὰ τὴν τελευτὴν ἔχειν οἶεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ Φαίδρῳ (72). Αὐτὴν καθ' αὐτὴν γενομένην τὴν ψυχὴν λέγων μόνην δύνασθαι τῆς ἀληθινῆς σοφίας καὶ κρείττονος τῆς ἀνθρωπίνης **B** δυνάμεως μεταλαβεῖν, ὅταν αὐτὴν ὁ ἐνθέρδε ἔρωσ εἰς οὐρανὸν πτερώσῃ, διὰ τῆς φιλοσόφου ἀγάπης εἰς τὸ τῆς ἐλπίδος τέλος ἀφικομένην, φησὶν ἄλλου βίου αἰδίου ἀρχὴν λαμβάνειν. Ἐν δὲ τῷ Συμποσίῳ. Πᾶσι μὲν ἔρωτα φυσικὸν ἐγκεκρῦσθαι λέγει τῆς τοῦ ὁμοίου γενέσεως· καὶ τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἀνθρώπων μόνον, τῷ δὲ σπουδαίῳ τοῦ παραπλησίου. Ἀδύνατον δ' ἐστὶ τοῦτο ποιῆσαι τὸν σπουδαῖον, μὴ ἔχοντα τελείους τὰς ἀρετὰς, καθ' ἃς παιδεύσει τοὺς προσιόντας νέους· καὶ, ὡς ἐν Θεαιτήτῳ φησὶ, Γεννήσει, καὶ ἀνθρώπους ἀποτελέσει· κύειν γὰρ τοὺς μὲν κατὰ σῶμα, τοὺς δὲ κατὰ ψυχὴν· ἐπεὶ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις φιλοσόφοις (73) τὸ κατηχῆσαι τε καὶ φωτίσαι (74) ἀναγεννήσαι λέγεται· καὶ, Ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα ἐν

Atque de fide quidem satis testimoniorum adduximus earum, quæ sunt apud Græcos, scripturarum. Ne autem sit nostra prolixior progressio, si de spe et eharitate plurima conemur colligere, sufficiet hæc sola dicere, quod Socrates in Critone, qui ipsi vitæ honestam et vitam et mortem præponit, aliquam spem alterius vitæ se post mortem habere existimat. Etenim in Phædro quoque dicens, Ipsam animam cum per se fuerit, solam posse veræ sapientiæ, et quæ vires humanas superat, esse participem, quando ipsam, qui hinc sumitur, amor in cælum sustulerit, per philosophicam charitatem ad spei finem pervenientem, dicit accipere principium alterius vitæ æternæ. In Convivio autem dicit, Omnibus quidem esse immistum naturalem amorem generandi simile, et hominibus quidem solum homines, viro autem bono similem: hoc autem non potest vir bonus efficere, qui non perfectas habeat virtutes, per quas sit eruditurus juvenes, qui ad eum ventitant; et ut dicit in Theæteto, Generabit, et homines efficiet; alios enim procreare quidem corpore, alios vero anima. Nam apud barbaros quoque philosophos, per auditum instituere et illuminare, dicitur regenerare; et, Ego genui vos in Christo Jesu ²⁴, dicit alicubi præclarus Apostolus. Empedocles autem

✠ P. 655 ED. POTTER, 555 ED. PARIS. ²⁴ I Cor. iv, 15.

(70) Ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ. Scilicet, vir vere pius.

(71) Πρὸ τοῦ ζῆν. In toto fere Critone hoc unum ostendit Socrates, honeste potius moriendum, quam turpiter vivendum esse. Locus, quem præcipue respicit Clemens, videtur exstare in principio pag. 56: Καὶ τόνδε (λόγον) αὖ σκόπει, εἰ ἔτι μένει ἡμῖν ἢ οὐ, ὅτι οὐ τὸ ζῆν περὶ πλείστου ποιητέον, ἀλλὰ τὸ εὖ ζῆν. KP. Ἀλλὰ μένει. ΣΩΚ. Τὸ δὲ εὖ καὶ καλῶς καὶ δικαίως ὅτι ταῦτόν ἐστι, μένει, ἢ οὐ μένει; KP. Μένει. Ac rursus hanc rationem considera, utrum nobis maneat, necne, videlicet, non multi faciendum esse vivere, sed bene vivere. Crit. Manet. Soc. Sed hoc quoque manetne, bene et honeste et juste vivere idem esse? Crit. Manet.

(72) Φαίδρῳ. His, quæ sequuntur, similia quædam exstant in Phædri p. 1222, 1225, nec pauca in principio Phædonis. Idem Auctor in Convivio hæc dicit pag. 1196: Κύουσι πάντες ἀνθρώποι καὶ κατὰ σῶμα καὶ κατὰ ψυχὴν. Καὶ ἐπειδὴν ἐν τινι ἡλικίᾳ γένωνται, τίκτειν ἐπιθυμεῖ ἡμῶν ἢ φύσις. Omnium hominum prægnans et gravidum corpus est, prægnans et anima. Et cum primum ad certam ætatem pervenerimus, parere nostra natura cupit. Post alia quædam, hæc etiam addit p. 1197, 1198: Εἰσὶ γὰρ οὖν, οἳ καὶ ἐν ταῖς ψυχαῖς κυοῦσιν ἔτι μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς σώμασιν ἃ ψυχῇ προσήκει καὶ κυῆσαι, καὶ κυεῖν. Τί οὖν προσήκει; φρόνησιν τε καὶ ἄλλην ἀρετὴν, ὧν δὴ εἰσὶ καὶ οἱ πάντες ποιητὰι γεννήτορες, καὶ τῶν δημιουργῶν ὅσοι λέγονται εὐρετικοὶ εἶναι· πολὺ δὲ μεγίστη εἶναι καὶ καλλίστη τῆς φρονήσεως, ἢ περὶ τὰς πόλεων τε καὶ οἰκήσεων διακοσμήσεις· ἢ δὲ ὄνομά ἐστι σωφροσύνη τε καὶ δικαιοσύνη. Τούτων αὖ δ' ὅταν

τις ἐκ νέου ἐγκύμων ἢ τὴν ψυχὴν, θεῖος οὖν, καὶ ἡκούσης τῆς ἡλικίας, τίκτειν τε καὶ γεννᾷν ἐπιθυμεῖ. Sunt et qui animam gravidam et secundam magis quam corpus habeant. Hi sane concipiunt ea, quæ animæ et concepisse, et concipere convenit. Sed quidnam convenit? prudentiam videlicet, et alias virtutes; quarum rerum poetæ omnes genitores sunt; necnon artifices illi, qui inventores dicuntur; maxima vero et omnium præstantissima prudentia est, qua civilia et domestica gubernantur, cujus nomen est temperantia atque justitia. Quisquis ergo virtutum hujusmodi natura plenus et gravidus est, ideoque divinus, ætate debita imminente, parere jam generareque affectat. Alia eodem pertinentia ibidem sequuntur. Similia sunt, quæ in Theæteti principio ac fine de sua obstetricia arte, qua juvenes in parienda sapientia adjuvabat, disserit Socrates.

(73) Τοῖς βαρβάροις. Sic vocat Christianos, ut superius Judæos.

(74) Φωτίσαι. Hæc vox synonyma est τῷ κατηχῆσαι, translatione ab oculis corporeis ad animum facta. Sic Paulus Ephes. i, 8: Περρωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας. Proinde Christus est φῶς τῶν ἀνθρώπων, Joan. i, 4, 5, 7, etc., et φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ibid. 9. Eodem sensu Apostolus τοὺς ἄπαξ φωτισθέντας dixisse videtur Hebr. vi, 4. Unde Maximus ad c. 5 Dionysii Areopagitæ De cælest. hierarch. adnotat: Σημειῶσαι ὅτι τὸ φῶς τῆς βαπτίσματος. Nota quod illuminatio baptismum præcedat. Est tamen hæc vox pro ipso baptismo sæpe usurpata.

in principiis connumerat etiam amicitiam, intelligens quamdam charitatem, quæ cogit ac conciliat :

Quam mente aspicias, oculis nec cernere cures.

Quin etiam Parmenides in suo poemate De spe innuens, hæc dicit :

Attamen et quæ absunt, cum iis quæ sunt, mente

Firma : namque quod est ab eo nunquam resecabit, Undique nec toto quod dispersum fuit orbe, Nec quod consistit . . . .

Χριστῷ Ἰησοῦ, ὁ καλὸς που λέγει Ἀπόστολος. Ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς ἐν ταῖς ἀρχαῖς καὶ φιλότιτα συγκριθεῖται, συγκριτικὴν (75) τινα ἀγάπην νοῶν,

Ἦν σὺ νῶφ δέξκευ, μὴ δ' ὄμμασιν ἦσο (76) τε-
[θηπῶς.

Ἀλλὰ καὶ Παρμενίδης ἐν τῷ αὐτοῦ ποιήματι, περὶ τῆς ἐλπίδος αἰνισσόμενος, τὰ τοιαῦτα λέγει :

Λεῦσσε (77) δ' ὄμως ἀπεόντα νῶφ παρεόντα βε-
[βαίως.

Ὁὐ γὰρ ἀποτμήξει τὸ ἐὶν τοῦ ἐόντος ἔχεσθαι (78). Ὅυτε σκινδνάμενον πάντη πάντως κατὰ κόσμον, Ὅυτε συνιστάμενον . . . .

CAPUT III.

Tam fidei quam spei objecta mente tantum percipi posse.

Nam is qui sperat, sicut etiam qui credit, mente videt intelligibilia et futura. Si quid ergo dicimus esse justum, si quid honestum, si quid denique veritatem esse affirmamus, at ex his nihil oculis unquam vidimus, sed sola mente. Logos autem Dei, Ego sum, inquit, veritas²⁵; est ergo ✕ Logos mente contemplandus. Veros autem, inquit, philosophos quosnum dicis? Eos, dixi ego, qui sunt studiosi contemplandæ veritatis. In Phædro autem Plato veritatem declaravit esse ideam. Idea autem est Dei notio : quod quidem barbari dixerunt, Dei Logon. Ipsa autem verba sic habent : Audendum enim est verum dicere, maxime cum dicatur de veritate.

Ἐπεὶ καὶ ὁ ἐλπίζων, καθάπερ ὁ πιστεύων, τῷ νῶφ ὄρᾳ τὰ νοητὰ καὶ τὰ μέλλοντα. Εἰ τοίνυν φαμέν τι εἶναι δίκαιον, φαμέν δὲ καὶ καλόν· ἀλλὰ καὶ ἀληθειάν τι λέγομεν· οὐδὲν δὲ πρόποτε τῶν τοιούτων τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδομεν, ἀλλ' ἢ μόνῳ τῷ νῶφ. Ὁ δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ, Ἐγὼ, φησὶν, εἰμὶ ἡ ἀλήθεια· νῶφ ἄρα θεωρητὸς ὁ Λόγος. Τοὺς δὲ ἀληθινούς (79), ἔφη, φιλοσόφους τίνας λέγεις; Τοὺς τῆς ἀληθείας, ἦν δ' ἐγὼ, φιλοθεάμονας. Ἐν δὲ τῷ Φαιδρῳ περὶ ἀληθείας ὡς ιδέας (80) λέγων ὁ Πλάτων δηλώσει· ἡ δὲ ιδέα ἐννόημα τοῦ Θεοῦ· ὅπερ οἱ βάρβαροι Λόγον εἰρήκασιν τοῦ Θεοῦ. Ἐχει δὲ τὰ τῆς λέξεως ὡδε· Τολμητέον γὰρ οὖν τό γε ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀ-

²⁵ Joan. xiv, 6. ✕ P. 654 ED. POTTER.

(75) Συγκριτικὴν. Hanc vocem explicare poterint Diogenis Laertii verba, lib. viii, segm. 76, quo loco Empedoclis dogmata recensens, hæc dicit : Ἐδόκει δὲ αὐτῷ τάδε· Στοιχεῖα μὲν εἶναι τέτταρα· πῦρ, ὕδωρ, γῆν, ἀέρα· φιλίαν τε, ἣ συγκρίνεται· νεῖκος, ᾧ διακρίνεται. Hæc autem illi visa sunt et placita : Elementa esse quatuor : ignem, aquam, terram, aerem : amicitiamque, qua copulentur : discordiam, qua secernantur. Dein post alios Empedoclis versus, quibus quatuor elementa descripsi, hos etiam recitat :

Ἄλλοτε μὲν φιλίῳτι συνεργόμεν' εἰς ἓν ἅπαντα,
Ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα φορεῖμενα νεῖκος
[ἔχθει.

Nonnunquam connectit amor simul omnia, rursus Nonnunquam sejuncta jubet contentio ferri.

Cicero De amicitia : Agrigentinum quidem doctum quemdam virum, carminibus Græcis vaticinatum ferunt, quæ in rerum natura, totoque mundo constant. quæque moverentur : ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Plutarchus in lib. De placitis philosophorum, ἐνωτικὸν id vocat, quod Clemens ac Laertius συγκριτικὸν. Dicit enim Empedoclem, præter elementa quatuor, statuuisse δύο ἀρχικὰς δυνάμεις, φιλίαν τε καὶ νεῖκος· ὧν ἡ μὲν ἐστὶν ἐνωτικὴ, τὴ δὲ διαίρετικὴ· duas principales potestates, amicitiam et contentionem : illam quidem uniendi, hanc vero dirimendi principium.

(76) Ἦσο. Non minus aptum ἦσο, sede. SYLBURG.

(77) Λεῦσσε. Theodoretus lib. 1, Contra Græcos : Sed et Parmenides Eleates, qui socius fuit Xenophanis Colophonii, rebus iis, quæ intellectu solo percipiuntur, fide occurrandum nobis hortatur, inquit enim :

Λεῦσσε δ' ὄμως ἀπεόντα νῶφ παρεόντα βεβαίως.
Nam quæ aberant, animo tanquam præsentia vidit.
Nempe quia nobis ad ea, quæ capiuntur intellectu,

C sola mente licet appropinquare. COLLECT.

(78) Ἐχεσθαι. Flor. ἔχθεσθαι, repugnante metro pariter et sententia. Sic præpostere eadem editio μοχ ἀπειληφότες κηλίδας pro ἀπηλειφότες κ. SYLBURG.

(79) Τοὺς δὲ ἀλ. Verba Platonis in lib. v De republica, pag. 667.

(80) Περὶ ἀληθείας ὡς ιδ. Quæ de anima dicit Plato, Clemens ad veritatem detorquet. Nam ille, cumi Phædri p. 1221, hæc dixerat : Ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. Περὶ μὲν οὖν ἀθανασίας αὐτῆς ἰκανῶς· περὶ δὲ τῆς ιδέας αὐτῆς ὡδε λεκτέον. Necessario ingenua et immortalis est anima. Ac de animæ immortalitate satis jam dictum : de idea vero ipsius in hunc modum est dicendum ; post unius fere paginæ intervallum hæc adjicit : Τὸν δὲ ὑπερουράνιον τόπον οὔτε τις ὕμνησέ ποω τῶν τῆδε ποιητῆς, οὔτε ποθ' ὕμνήσει κατ' ἀξίαν· ἔχει δὲ ὡδε· τολμητέον γὰρ οὖν τό γε ἀληθὲς εἰπεῖν, ἄλλως τε καὶ περὶ ἀληθείας λέγοντα· ἡ γὰρ ἀκρωματός τε καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀναφῆς οὐσία ὄντως οὐσα ψυχῆς κυβερνήτη μόνῳ θεατῇ νῶφ χρῆται· περὶ ἣν τὸ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης γένος τοῦτον ἔχει τὸν τόπον. Locum vero supercaelestem nec quisquam nostrorum laudavit adhuc poetarum, nec unquam pro dignitate laudabit ; habet vero se hunc in modum : audendum enim est verum dicere, præsertim de veritate loquenti, sine colore, sine figura, sine tactu essentia vere existens animæ, gubernatore solo intellectu contemplante utitur, circa quam veræ scientiæ genus hunc habet locum. Ubi pro θεατῇ νῶφ Clemens θεῶ θεατῇ posuit, vel quia sic legit, vel quia id ejus instituto convenientius putavit. Quamvis apud Platonem etiam post verba jam allata Dei mentio statim injecta est : Ἄτ' οὖν Θεοῦ διάνοια τῷ τε καὶ ἐπιστήμῃ ἀκράτω στρεφομένη, καὶ ἀπάσης ψυχῆς, ὅστιν ἂν μέλλῃ τὸ προσήκον δέξασθαι, ἰδοῦσα διὰ χρόνου τὸ ὄν, etc.

D

λωσ τε και περι ἀληθείας λέγοντα· ἡ γὰρ ἀχρώ-
ματός τε και ἀσχημάτιστος και ἀναφής οὐσία
ὄντως οὐσα ψυχῆς, κυβερνήτη μόνῳ Θεῷ θεατή.
Προελθὼν δὲ ὁ Λόγος (81), δημιουργίας αἴτιος ἔπειτα
και ἑαυτὸν γεννᾷ, ὅταν ὁ Λόγος σὰρξ γένηται, ἵνα
και θεαθῆ (82). Ὁ τοίνυν δίκαιος ζητήσῃ εὐρεσιν
ἀγαπητικὴν, εἰς ἣν σπεύδων, εὐτυχεῖ. Τῷ κρούοντι
γὰρ, φησὶν, ἀνοιγήσεται. Αἰτεῖτε, και δοθήσεται
ὑμῖν. Οἱ γὰρ ἀρπάζοντες τὴν βασιλείαν βια-
σταί (83) οὐ τοῖς ἐριστικαῖς λόγοις, ἐνδεδεχεῖν δὲ
ἐρθεῖν βίου, ἀδιαλείπτως τε εὐχαῖς (84) ἐκδιάζεσθαι
εἴρηται, τὰς ἐπὶ τοῖς προτέροις ἀμαρτήμασιν ἀπη-
λειφότες κηλίδας·

Τὴν (85) μὲν τοι κακότητα και ἰλαδὸν ἔστιν ἐλέ-
[σθαι. B

Τῷ (86) δ' αὖ ποροῦντι και Θεὸς συλλαμβάνει.

Οὐ γὰρ (87) ἐν μέσοισι κεῖται δῶρα εὐσμάχητα
Μοισᾶν τῷπιτυχόντι φέρειν. Ἡ γοῦν τῆς ἀγνοίας
ἐπίστασις τὸ πρῶτόν ἐστι μάθημα τῷ κατὰ Λόγον
βυθίζοντι. Ἀγνοήσας τις, ἐζήτησε· και ζητήσας,
εὐρίσκει τὸν διδάσκαλον· εὐρών τε, ἐπίστευσε· και
πιστεύσας, ἤλπισεν· ἀγαπήσας τε ἐντεῦθεν ἐξομοιοῦ-
ται τῷ ἠγαπημένῳ, τοῦτ' εἶναι σπεύδων ὁ φθάσας
ἠγάπησε. Τοιαύτην τινὰ μέθοδον Σωκράτης ὑπο-
δείκνυσιν Ἀλκιβιάδῃ, ὧδε κτυθανομένῳ· Οὐκ ἂν οἶει
ἄλλως (88) εἰδέναι με περι τῶν δικαίων (89); Ναί,
εἴ γε εὐροῖς. Ἀλλ' οὐκ ἂν εὐρεῖν με ἠγήσῃ (90);
Και μάλα γε, εἰ ζητήσῃς. Εἶτα ζητήσῃς οὐκ ἂν
οἶει με; Ἐγώ γε, εἰ οἰηθείης γε μὴ εἰδέναι. Ταύτη
τοι και αἱ τῶν φρονίμων παρθένων λαμπάδες, C
αἱ νύκτωρ ἀνημμένα· ἐν πολλῷ τῷ τῆς ἀγνοίας (91)
σκότει· ἣν νύκτα ἠνίξατο ἡ Γραφή. Φρόνιμοι ψυχᾶι,
καθαροὶ ὡς παρθένοι, συνεῖσαι σφᾶς αὐτὰς ἐν

⁸⁶ Joan. i, 14. ⁸⁷ Matth. vii, 7. ⁸⁸ Matth. xi, 12. ⁸⁹ P. 655 ED. POTTER, 554 ED. PARIS.
⁹⁰ Matth. xxv, 1 seq.

(81) Προελθὼν δὲ ὁ Λόγος. Dei Logos respectu
creationis ab eo factæ, et quatenus se ut hominem
generavit, ex Patre προελθεῖν, processisse dicitur.
Quod notandum adversus illos qui ex iis antiquorum
scriptorum locis quibus Logon in tempore processisse
dicunt, eum ab æterno non existisse concludunt.
Justinus M. *Dialogi cum Tryphone* p. 558, ed Paris.:
Ὁ Πατήρ, ὅταν βούληται, δύναμιν αὐτοῦ προπηδᾶν
ποιεῖ. Pater, quando velit, potentiam suam prosilire
facit. Tatianus *Orat. ad Græcos*, p. 20, edit. Oxon.:
Σὺν αὐτῷ γὰρ διὰ λογικῆς δυνάμεως, αὐτῆς και ὁ Λό-
γος, ὅς ἦν ἐν αὐτῷ, ὑπέστησε, θελήματι δὲ τῆς ἀπλό-
σητος αὐτοῦ προπηδᾷ Λόγος. Cum ipso enim per Lo-
gicam potentiam, tum ipse, tum Logos, qui inerat,
existit; cum voluit autem ipse, Logos ex ejus sim-
plicitate prosilit. Conf. Cl. Bulli *Defensio fidei Ni-
cænæ*, sect. 5, cap. 6.

(82) Θεαθῆ. Ex Joan. i, 14: Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ
ἐγένετο, και ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, και ἐθεασάμεθα
τὴν δόξαν αὐτοῦ.

(83) Βιασταί. Matth. xi, 12: Ἡ βασιλεία τῶν
ἐυρανῶν βιάζεται, και βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν.

(84) Ἀδιαλείπτως τε εὐχαῖς. I Thess. v, 17:
Ἀδιαλείπτως προσεύχετε.

(85) Τὴν. Hesiod., *Operum et Dierum* i, 285.

(86) Τῷ. Stobæus tit. 29, De assiduitate, hoc car-
men tribuit Alexidi in *Orchestraide*; libro tamen vi
Stromat. Euripidis esse dicitur. COLLECT. — Sto-
bæus serm. 29, primo Alexidi in *Orchestraide* seu
Achaide, dein Euripidi in *Hippolyto* hunc versum

A Nam cum sit coloris et figuræ expers, et non tacti-
lis, vere vera est animæ essentia, et a solo guberna-
tore Deo potest aspici. Logos autem progressus,
opificii causa est et creationis; deinde etiam sei-
psum generat, quando Logos caro factus fuerit ⁸⁶,
ut etiam cadat sub aspectum. Justus ergo quæret
inventionem, quæ oritur ex charitate, ad quam
prosperè contendit. Pulsanti enim, inquit, aperie-
tur. Petite et dabitur vobis ⁸⁷. Qui enim regnum
rapiunt, sunt violenti ⁸⁸, non contentiosis oratio-
nibus, sed rectæ vitæ assiduitate; et orationibus,
quæ fiunt sine intermissione, dicti sunt vim afferre,
maculis, quas e prioribus peccatis contraxerant,
abstersis:

Turmatim vitium certe vel pendere possis.

Deusque duris fert opem laboribus.

Non enim expugnata difficilia Musarum dona, in
medio sita sunt, a quolibet auferenda. Ignoracionis
itaque animadversio est prima disciplina ei qui
Logo convenienter ambulat. Cum ignorasset quis-
piam, quæsiuit: et cum quæsiisset, invenit ma-
gistrum; et cum invenisset, credidit: et cum cre-
didisset, speravit; et cum hinc dilexisset, dilecto
similis efficitur, hoc esse studens, quod prius di-
lexit. Talem fere viam et rationem Socrates indicat
Alcibiadi, sic roganti: ✕ Non aliter existimas me de
iis, quæ sunt justa, cognoscere? Certe, si quidem in-
veneris. Sed non putas me posse invenire? Et ma-
xime quidem, si quæsieris. Deinde existimas me
non posse quærere? Ego quidem existimo, si putaris
te non nosse. Hac ratione sunt etiam prudentium
virginum lampades ⁸⁹, quæ noctu sunt accensæ in
densis tenebris ignorantie, quam per noctem in-

tribuit: huic postremo eum dat Grotius *Florilegii*
pag. 427, et in Euripidis *Operibus* exstat inter
fragmenta Hippolyti τοῦ καλυπτομένου v. 15, sed
velut ex Euripidis Phaethonte eum recitat Grotius
in *Excerptis e Trag. et Com.*, p. 411.

(87) Οὐ γὰρ. Lyrici ejusdam poetæ versus hoc
modo distinguendi et explicandi:

Οὐ γὰρ ἐν μέσοισι κεῖται
Δῶρα εὐσμάχητα Μοισᾶν,
Τῷπιτυχόντι φέρειν.
Non enim in medio jacens
Dona invicta Musarum,
A quovis ferenda.

(88) Οὐκ ἂν οἶει ἄλ. Platonis verba in *Alcibiade*
primo p. 455, hoc modo se habent: Ἀλκ. Οὐκ ἂν
οἶει με ἄλλως εἰδέναι περι τῶν δικαίων και ἀδίκων;
Σωκρ. Ναί, εἴ γε εὐροῖς. Ἀλκ. Ἀλλ' οὐκ ἂν εὐρεῖν με
ἠγή; Σωκρ. Και μάλα γε, εἰ ζητήσῃς. Ἀλκ. Εἶτα
ζητήσῃς οὐκ ἂν οἶει με; Σωκρ. Ἐγώ γε, εἰ οἰηθείης
μὴ εἰδέναι. Alc. Nonne putas aliter me justa atque
injuncta dignoscere posse? Socr. Imo, siquidem in-
veneris. Alc. Annon censes invenisse me? Socr. Et
maxime quidem, modo quæsieris. Alc. Deinde non
credis me quæsiuisse? Soc. Credo equidem, modo te
ignorare putaveris.

(89) Περι τῶν δικαίων. Malim ex Platone, περι
τῶν δικαίων και ἀδίκων.

(90) ἠγήσῃ. Malim ex Platone ἠγή.

(91) Ἀγνοίας. Flor. edit. præpostere ἀγνοίας.
Nostræ lectioni sensus ipse patrocinator. SYLBERG

nait Scriptura. Prudentes animæ, mundæ ut virgines, cum intelligant se esse sitas in mundana inscitia, lumen accendunt, et mentem excitant, tenebras illuminant, et ignorationem expellunt, et quærunt veritatem, et exspectant adventum præceptoris. *Fieri ergo non potest, inquam ego, ut sit vulgus philosophum.*

Thyrsigeri multi, pauci sunt re quoque Bacchi,
ex Platonis sententia. *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi*³⁰: et, *Non est in omnibus, inquit Apostolus*³¹, *cognitio. Orate* **237** *autem, ut liberemur a pravis et perversis hominibus. Non est enim omnium fides*³². Quinetiam Cleanthis quoque Stoici philosophi Poetica, hoc modo scribit similia:

*Ne spectes famam, dum vis sophos esse repente,
Terreat amentis nec te sententia vulgi.
Judicium sapiens et justum non habet ullum*

Vulgus, et in paucis vix hoc reperire licebit.

Magis autem sententiose et breviter comicus:

Pulchra in tumultu judicare non decet.

Audierunt enim, ut existimo, pulchram illam, quæ nobis dicit, Sapientiam: *In medio insipientum, observa occasionem; in medio autem cogitantium, versare perpetuo*³³. Et rursus: *Sapientes occultabunt sapientiam*³⁴. Vulgus enim exigit demonstrationem, tanquam pignus veritatis, non contenti nuda, quæ est ex fide, salute.

✠ *In pravis sed qui vincunt, non credere tutum est.*

Præcipiat nostræ tibi sic persuasio musæ,

Dissecto noscas intra tua viscera verbo.

Pravis enim, inquit Empedocles, hoc est familiare, velle quæ sunt vera vincere, ex eo quod non credant.

³⁰ Matth. xx, 16. ³¹ I Cor. viii, 7. ³² II Thess. iii, 1, 2. ³³ Eccli. xxvii, 12. ³⁴ Prov. x, 14.

✠ P. 656 ED. PÖTTER, 555 ED. PARIS.

(92) *Φιλόσοφος*. Hæc Platonis verba sunt in lib. vi *De repub.*, p. 678, ubi cum dictum fuisset, quod vulgus non possit, id quod per se pulchrum est, attingere, infertur: *Φιλόσοφος μὲν ἄρα, ἣν δ' ἐγὼ, πλῆθος ἀδύνατον εἶναι. Philosophus ergo vulgus esse non potest.*

(93) *Πολλοί*. Socrates philosophis hoc proverbium ingerit in *Phædonis* Platonici pag. 52: *Εἰσὶ γὰρ δὴ, φασὶν οἱ περὶ τὰς τελευτάς, ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, Βάκχοι δὲ γε παῦροι. Οὗτοι δ' εἰσὶ, κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ πεφιλοσοφηκότες ὀρθῶς. Sunt enim, ut vulgo aiunt, qui in mysteriis versantur, thyrsigeri quidem multi, Bacchi vero pauci. Hi vero, ut equidem opinor, non alii sunt, quam qui recte sunt philosophati.*

(94) *Αἰσχρόν*. Hunc incerti comici versum H. Grotius in *Excerptis e Trag. et Com.*, p. 910, sic Latine vertit:

Honesta judicare ex strepitu non decet.

Gatakerus eum hoc modo scribi voluit in *Adnot. ad M. Antonini lib. ix*:

Αἰσχρόν δὲ κρίνειν τὰ καλὰ τῶν πολλῶν ψόφῳ.
Turpe est bonu judicare ex vulgi strepitu.

Sylburgius ait: «Sunt, qui malint τῶ πολλῶν ψόφῳ, sed retineri tamen et vulgata lectio potest.»

(95) *Εἰς μέσον*. Hoc offendes *Eccli. xxvii, 13*, quod ita est in vulgata *Lat. In medio insensatorum*

ἀγνοία καθεστῶσας κοσμικῆ, τὸ φῶς ἀνάπτουσι, καὶ τὸν νοῦν ἐγείρουσι, καὶ φωτίζουσι τὸ σκότος, καὶ τὴν ἄγνοιαν ἐξελαύνουσι, καὶ ζητοῦσι τὴν ἀληθειαν, καὶ τοῦ διδασκάλου τὴν ἐπιφάνειαν ἀναμένουσι. Φιλόσοφον (92) μὲν οὖν, ἣν δ' ἐγὼ, πλῆθος ἀδύνατον γενέσθαι

Πολλοί (93) μὲν ναρθηκοφόροι, Βάκχοι δὲ τε παῦροι, κατὰ τὸν Πλάτωνα. Πολλοὶ γὰρ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· καὶ, Οὐκ ἐν πᾶσι, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἢ γνῶσις. Προσεύχεσθε δὲ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις. Καὶ ἡ Κλεάνθους δὲ τοῦ Στωϊκοῦ φιλοσόφου ποιητικὴ ὧδε πως τὰ ὅμοια γράφει·

B *Μὴ πρὸς δόξαν ὄρα, ἐθέλων σοφὸς αἴψα γενέσθαι·
Μηδὲ φοβοῦ πολλῶν ἄκριτον καὶ ἀναιδεῖα δόξαν.
Οὐ γὰρ πλῆθος ἔχει συνετὴν κρίσιν, οὔτε δι-
[καίαν,
Οὔτε καλὴν· ὀλίγοις δὲ παρ' ἀνδράσι τοῦτό κεν
[εὐροίς.*

Γνωμικώτερον δὲ ὁ κωμικὸς ἐν βραχεῖ.

Αἰσχρόν (94) δὲ κρίνειν τὰ καλὰ τῶ πολλῶ ψόφῳ.

Ἀκηκόασι γὰρ, οἶμαι, τῆς καλῆς ἐκείνης λεγούσης ἡμῖν σοφίας· Εἰς μέσον (95) ἀσυνέτων συντήρησον καιρόν· εἰς μέσον δὲ διαρρομένων, ἐνδελέχιζε. Καὶ πάλιν· Σοφοὶ κρύψουσιν αἴσθησιν. Ἐνέχυρον γὰρ τῆς ἀληθείας τὴν ἀπόδειξιν ἀπαιτοῦσιν οἱ πολλοί, οὐκ ἀρκούμενοι ψιλῇ τῇ ἐκ πίστεως σωτηρίᾳ.

C *Ἀλλὰ κακοῖς μὲν κάρτα πέλει κρατέουσιν ἀπι-
[στεῖν·*

*Ὡς δὲ παρ' ἡμετέρης (96) κέλεται πιστώματα
[μούσης,*

Γνώθι διατμηθέντος ἐνὶ σπλάγγχοισι λόγοιο.

Τοῖς μὲν γὰρ κακοῖς τοῦτο σύνηθες, φησὶν ὁ Ἐμπεδοκλῆς, τὸ ἐθέλειν κρατεῖν τῶν ἀληθῶν διὰ τοῦ

*serva verbum tempori, in medio autem cogitantium assiduus esto. C. Jansenius id exponit: Significat, cum quis inciderit in consortium imprudentium, non temere sapientiæ doctrinam inculcandam, ne sanctum detur canibus, sed servandum verbum tempori opportuno: at cum in prudentium consortio quis fuerit, ibi liberum esse et utile, ut in docendo sit assiduus. Alter porro locus est Proverb. x, 14: Σοφοὶ κρύψουσιν αἴσθησιν· Sapientes abscondent sensum; sic quoque habet Clementis liber Græcus, at in vulgata Latina, Sapientes abscondunt scientiam. Videtur ex Aquila vertisse συκρύψουσι γνῶσιν, aut ex Hebræo. Empedoclis versus, quos subjicit, aliter convertit e Græco Acciaiolus Theodoretii interpretes lib. i *Contra Græcos*:*

Infidos vitare malos, nec credere quidquam,

Certa jubent nostræ cunctis oracula Musæ.

Inter malos itaque homines reponendos esse infideles Agrigentinus censet. COLLECT. — Hæc autem nec Theodoretii, nec Clementis interpretes ad ejus mentem exponunt. Clemens enim primo versui hunc sensum tribuit, quod mali scilicet homines διὰ τοῦ ἀπιστεῖν κρατῶσιν, *per infidelitatem suam, hoc est fidem dictis denegando, veritatem vincant, ejus scilicet auctoritati non cedentes.*

(96) *Ὡς δὲ παρ' ἡμ.* Malim ὧδε γὰρ ἡμετ. quod in Theodoretto exstat *serm. 1, p. 476.*

ἀπιστεῖν. Ὅτι δὲ ἐστὶ τὰ ἡμέτερα ἐνδοξα καὶ πιστεύεσθαι ἄξια, γινώσκονται Ἕλληνας τοῦ λόγου μᾶλλον ἐξεταζομένου διὰ τῶν ἐπομένων· τῷ γὰρ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἐδιδασκόμεθα· ὅτι, Ἀποκρίθητι (97), φησὶν ὁ Σαλομών, τῷ μωρῷ ἐκ τῆς μωρίας αὐτοῦ. Δὲ καὶ τοῖς τὴν σοφίαν αἰτοῦσι τὴν παρ' αὐτοῖς ὀρεκτέον τὰ οἰκεία, ὡς ἂν ῥᾶστα διὰ τῶν ἰδίων εἰς πίστιν ἀληθείας εἰκότως ἀφίκοιντο. Τοῖς (98) γὰρ πᾶσι πάντα ἐγενόμην, λέγει, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω. Ἐπεὶ καὶ τῆς θείας χάριτος ὁ ὑετός (99) ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους καταπέμπεται. Ἡ Ἰουδαίων (1) μόνων ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχὶ καὶ ἐθνῶν; Ναὶ, καὶ ἐθνῶν· εἶπερ εἰς ὁ Θεός, ὁ γενναῖος κέκραγεν Ἀπόστολος.

A Quod autem nostra sint probabilia, et digna quæ credantur, cognoscent Græci, si sequentem sermonem diligenter perpenderit. Simili enim edocemur simile. Dicit enim Salomon: *Responde stulto secundum stultitiam suam* ³⁵. Quocirca iis quoque, qui petunt eam, quæ est apud ipsos, sapientiam, ea sunt exhibenda quæ eis conveniunt et sunt familiaria, ut per ea quæ ipsis propria sunt, facilius adducantur ad fidem veritatis: *Omnibus enim omnia factus sum, inquit, ut omnes lucrifacerem* ³⁶. Nam imber quoque divinæ gratiæ super justos et injustos demittitur ³⁷. *Num Judæorum solum est Deus, non etiam Gentium? Certe etiam Gentium, si quidem unus est Deus egregius clamavit Apostolus* ³⁸.

CAPUT IV.

Res divinas per involucra tradere tum apud ethnicos tum sacros scriptores usu esse receptum.

Ἄλλ' ἐπεὶ μήτε τῷ ἀγαθῷ δικαίως, μήτε τῇ γνώσει εἰς σωτηρίαν πιστεύειν ἐθέλουσιν, ἡμεῖς αὐτοὶ τὰ ἐκείνων ἴδια ἠγοούμενοι, ὅτι πάντα τοῦ Θεοῦ, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ τὰ καλὰ παρ' ἡμῶν ὄρμηται τοῖς Ἕλλησιν, ἐγχειρῶμεν αὐτοῖς, ὡς ἀκούειν πεφύκασι· ἐὼ γὰρ συνετόν, ἦτοι τὸ δίκαιον, ὁ πολὺς οὗτος ὄχλος οὐκ ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐξ ὧν ἂν ἠσθῆ, δοκιμάζοι. Ἡδοίτο δ' ἂν οὐχ ἑτέροις μᾶλλον, ἢ τοῖς ὁμοίοις αὐτοῦ· ὅσον γὰρ (2) τυφλὸν ἐστὶ καὶ κωφόν, οὐ ξύνεσιν ἔχον, οὐδὲ φιλοθεάμονος ψυχῆς ὄψιν ἀθαμβῆ τε καὶ ἄξυδερχῆ· ἦν ὁ Σωτὴρ ἐντίθησι μόνος· ὥσπερ ἐν τελεταῖς ἀμύητον, ἢ ἐν χορείαις ἄμουσον, οὐπω καθαρὸν, οὐδὲ ἄξιον ἀγνῆς ἀληθείας, ἐκμελές τε καὶ ἄτακτον καὶ ὑλικὸν ἐστὶ, ἐξω θείου χοροῦ ἴστασθαι δεῖ. Πνευματικοῖς τε γὰρ πνευματικὰ συγκρίνομεν· διὰ τοῦτό τοι τῆς ἐπικρύψεως τὴν τρόπον, θεῖον ὄντα ὡς ἀληθῶς καὶ ἀναγκαιότατον ἡμῖν, ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς ἀληθείας ἀποκείμενον, ἱερὸν ἀτεχνῶς λόγον, Αἰγύπτιοι μὲν διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἀδύτων (3) καλουμένων, Ἑβραῖοι δὲ διὰ τοῦ παραπετάσματος (4) ἠνίξαντο· μόνους δ' ἐξῆν ἐπιβαίνειν αὐτῶν τοῖς ἱερομένοις, τουτίστι τοῖς ἀνακειμένοις τῷ Θεῷ, τοῖς περιτετμημένοις τὰς τῶν παθῶν ἐπιθυμίας διὰ τὴν πρὸς μόνον τὸ θεῖον ἀγάπην. Οὐ καθαρῷ (5) γὰρ καθαρῷ ἐφάπτεσθαι, οὐ θεμιτὸν εἶναι συνεδόκει καὶ Πλάτωνι. Ἐντεῦθεν αἱ προφητεῖαι, οἳ τε χρῆσμοὶ λέγονται δι' αἰνιγμάτων, καὶ αἱ τελεταὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἀναίδην οὐ δείκ-

B Sed quoniam nec bono juste, nec cognitioni ad salutem volunt credere, nos ipsi ea, quæ sunt illorum, propria existimantes, quoniam Dei sunt omnia, maxime vero quia quæ sunt pulchra et honesta a nobis ad Græcos pervenerunt, ea tractemus, prout ipsi apti sunt ad audiendum. Sapientiam enim vel justitiam, non ex veritate, sed ex iis quibus delectatur, maxima pars vulgi metitur. Delectatur autem non magis aliis, quam iis, quæ sunt ei similia. Quidquid enim est adhuc surdum et cæcum, nec habet scilicet intelligentiam, neque animæ contemplandi cupidæ interritum et perspicacem visum, quem solus præbet Servator, sicut in mysteriis profanum, vel in choreis musicæ imperitum, nondum mundum, nec casta veritate dignum, inconcinnumque et inordinatum et adhuc materiale, stare oportet extra chorum divinum. *Spiritibus enim spiritalia comparamus* ³⁹. Propterea certe per modum occultationis eum, qui est vere divinus, et maxime nobis necessarius, in adyto veritatis repositum sermonem vere sacrum, Ægyptii quidem per ea, quæ apud ipsos vocantur adyta, Hebræi autem per *velum*, significarunt: quæ adire solis licebat iis qui erant ex ipsis consecrati, hoc est Deo dedicati, ✕ quibus erant circumcisæ vitiorum cupiditates, per suam in solum Deum charitatem. *Non mundo enim mundum tangere, Platoni quoque*

³⁵ Prov. xxvi, 5. ³⁶ I Cor. ix, 22. ³⁷ Matth. v, 45. ³⁸ Rom. iii, 29, 30. ³⁹ I Cor. ii, 15.

✕ P. 657 ED. POTTER, 556 ED. PARIS.

(97) Ἀποκρίθητι. Prov. xxvi, 5: Ἀποκρίνου ἀφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ.

(98) Τοῖς. I Cor. ix, 22: Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω· τοῖς πᾶσιν γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω.

(99) Ὑετός. Respicit Matth. v, 45: Τὸν ἥλιον ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

(1) Ἡ Ἰουδ. Rom. iii: Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεός μόνος; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν· ἐπεὶπερ εἰς ὁ Θεός, ὃς δικαιοῦσαι, etc.

(2) Ὅσον γὰρ. H. ὅσον γε, quantum quidem. SYLB.

(3) Ἀδύτων. Auctor *Questionum et respons. ad Orthodoxos*, respons. 25: Τιμίαι δὲ ἦν τότε παρ'

αὐτοῖς μαθήματα τὰ ἱερογλυφικὰ καλούμενα, τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἐγκρίτοις παραδιδόμενα. *In pretio autem apud Ægyptios fuere tunc temporis, quæ vocantur, litteræ hieroglyphicæ, quæ in adytis non cuivis e vulgo, sed eximii et delectis tantum tradebantur.*

(4) Παραπετάσματος. Similis allegoria occurrit Heb. ix, 5 seq.

(5) Οὐ καθαρῷ. Socrates in *Phædonis* Platonici pag. 51, ait: Μὴ καθαρῷ γὰρ καθαρῷ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ἦ. *Nam impuro quidem purum attingere nefas est.* Unde colligit, quemadmodum etiam Clemens, eum, qui corporeis affectibus implicatus est, veritatem contemplari non posse.

videbatur esse nefarium. Hinc prophetiæ et responsa dantur per ænigmata : nec ostenduntur mysteria quibusvis accedentibus, nisi post certas expiationes et præcepta :

*Musa enim lucri cupida
Nondum erat, nec mercenaria,
Neque dulcia vendebantur
Mellisona a Terpsichore
Vultu argentata
Mollia carmina.*

Jam vero qui docentur ab Ægyptiis, primum quidem discunt Ægyptiarum litterarum viam ac rationem, quæ vocatur epistolographica; secundo autem hieraticam, qua utuntur hierogrammates; ultimam autem hieroglyphicam; cujus una quidem species est per prima elementa, cyriologica dicta; altera vero symbolica. Symbolicæ autem, una quidem proprie loquitur per imitationem; alia vero scribitur veluti tropice; alia vero, fere significat per quædam ænigmata. Qui solem itaque volunt scribere, faciunt circulum : lunam autem, figuram lunæ cornuum formam præ se ferentem, convenienter ei formæ, quæ proprie loquitur. Tropice autem, per convenientiam traduentes et transferentes, et alia quidem immutantes, alia vero multis modis transfigurantes, imprimunt. Regum itaque laudes fabulis de diis immiscentes, anaglyphicis describunt. Tertii autem generis, quod sit per ænigmata, hoc sit indicium : alia quidem astra, propter obliquam conversionem, assimilabant corporibus serpentum ;

(6) Ἄ μουσα. Ex Pindari *Isthmionic. Od. 2, vers. 9.*

(7) Οὐ φιλοκερδής. Flor. corrupte οὐ φιλοκερδήσω. Dorismus est pro communi phrasi, οὐπω φιλοκερδής. SYLBURG. — Mox, πῶ τότε pro κῶ τότε apud Pindarum.

(8) Οἱ παρ' Αἰγυπτίοις παιδ. Tria scribendi genera Ægyptiis in usu fuisse indicat : 1 Ἐπιστολογραφικήν. 2 Ἱερατικήν, seu ἱερογραμματικήν. 3 Ἱερογλυφικήν. Primam universi discabant, quibus politioris vitæ cura erat; posteriores vero duas, soli sacerdotes, et qui studiis penitioribus vacabant. Proinde illa quidem δημόδης, vulgaris; hæc vero δαί, ἱεραί, sacræ dictæ sunt. Diodorus Siculus *Bibliothecæ historicæ lib. III, pag. 144, edit. Hanov.* : Ἰδίῳ γὰρ Αἰγυπτίοις ὄντων γραμμάτων, τὰ μὲν δημόδῃ προσαγορευόμενα πάντα μανθάνειν, τὰ δ' ἱερά καλούμενα παρὰ μὲν τοῖς Αἰγυπτίοις μόνους γινώσκειν ἱερεῖς, παρὰ τῶν πατέρων ἐν ἀποδρότοις μανθάνοντας, παρὰ δὲ τοῖς Αἰθίοψιν ἅπαντας τούτοις χρῆσθαι τοῖς τόποις. *Cum enim suæ Ægyptiis sint litteræ, ab omnibus promiscue disci quas vulgares appellitant : sacras autem quas nominant, a sacerdotibus tantum, secreta parentum disciplina traditis, cognosci; quibus tamen omnes indiscriminatim Æthiopes utantur.* Dein de litteris hieroglyphicis hæc addit : συμβέβηκε τοίνυν τοῖς μὲν τύπους ὑπάρχειν αὐτῶν ὁμοίους ζώοις παντοδαποῖς, καὶ ἀκρωτηρίοις ἀνθρώπων, ἐτι δὲ ὄργανοις, καὶ μάλιστα τεκτονικοῖς : οὐ γὰρ ἐκ τῆς τῶν συλλαβῶν συνθέσεως ἡ γραμματική παρ' αὐτοῖς τον ὑποκαίμενον λόγον ἀποδίδωσιν, ἀλλ' ἐξ ἐμφάσεως τῶν μεταγραφομένων καὶ μεταφορῶς μνήμη συντηρημένης : γράφουσι γὰρ ἱερακά, καὶ κροκόδ. *Formæ earum variis bestiis et hominum membris, præterea etiam instrumentis, præcipue fabrilibus, similes sunt. Nam ars apud eos litteraria, non compositione syllabarum, sed descriptarum imaginum significatione et translatione per exercitationem memoriæ insculpta*

Α νονται, ἀλλὰ μετὰ τινῶν καθαρῶν καὶ προδρότων

Ἄ μουσα (6) γὰρ οὐ φιλοκερδής (7)
Κῶ τότε ἦν, οὐδ' ἐργάτις·
Οὐδ' ἐπέρωατο γλυκεῖαι
Μελίφθογγοι ποτὶ Τερψιχόρας
Ἄργυρωθεῖσαι πρόσωπα
Μαλθακώφωνοι αἰοδαί.

Αὐτίκα οἱ παρ' Αἰγυπτίοις παιδευόμενοι (8), πρῶτον μὲν πάντων τὴν Αἰγυπτίων γραμμάτων μέθοδον ἐκμανθάνουσι, τὴν ἐπιστολογραφικὴν καλουμένην· δευτέραν δὲ τὴν ἱερατικὴν, ἣ χρωῶνται οἱ ἱερογραμματαῖς· ὑστάτην δὲ καὶ τελευταίαν τὴν ἱερογλυφικήν· ἥς ἡ μὲν ἐστὶ διὰ τῶν πρώτων στοιχείων κυριολογική, ἡ δὲ συμβολική. Τῆς δὲ συμβολικῆς ἡ μὲν κυριολογεῖται κατὰ μίμησιν, ἡ δ' ὡσπερ τροπικῶς γράφεται· ἡ δὲ ἀντικρὺς ἀλληγορεῖται κατὰ τινὰς αἰνιγμοὺς. Ἡλιον γοῦν γράφαι βουλόμενοι, κύκλον ποιοῦσι· σελήνην δὲ, σχῆμα μηνοειδὲς κατὰ τὸ κυριολογούμενον εἶδος· τροπικῶς δὲ, κατ' οἰκειότητα μεταφέροντες καὶ μετατιθέντες· τὰ δ' ἐξαλλάττοντες· τὰ δὲ, πολλαχῶς μετασχηματίζοντες, χαράττουσι. Τοῦ γοῦν τῶν βασιλέων ἐπαίνους, θεολογουμένοις μύθοις παραδιδόντες, ἀναγράφουσι διὰ τῶν ἀναγλύφων. Τοῦ δὲ κατὰ τοῦς αἰνιγμοὺς τρίτου εἶδους δείγμα ἔστω τόδε· τὰ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἀστρῶν διὰ τὴν πορείαν τὴν λοξὴν ὄψεων σώμασιν ἀπεικάζον, τὸν δὲ ἥλιον τῷ τοῦ κανθάρου (9)· ἐπειδὴ κυκλοτερές ἐκ τῆς

subjectam orationem exprimit et absolvit. Jam enim depingunt accipitrem, crocodilum, etc. Plinius, *Natur. historie lib. XLXVI, c. 8 : Sculpturæ illæ effigiesque, quas videmus, Ægyptiæ sunt litteræ.*

(9) Τοῦ κανθάρου. Porphyrius lib. *Περὶ ἀποχῆς ἐμφύχων* refert, Ægyptios cantharum seu scarabæum, tanquam vivam solis imaginem, coluisse : Αἰγυπτίοι δὲ ἐσέφθησαν ὡς εἰκόνα ἡλίου ἐμφύχων· κανθάρου γὰρ πᾶς ἄρῃν, καὶ ἀφείς τὸν θορόν ἐν τέλματι, καὶ ποιήσας σφαιροειδῆ, τοῖς ὑπισθίοις ἀνταναφέρει πῶσιν, ὡς ἥλιος οὐρανὸν, καὶ περίοδον ἡμερῶν ἐκδέχεται σεληνικήν. *Hunc scarabæum Ægyptiî venerantur, quasi vivam et spirantem solis imaginem. Nam scarabæus omnis mas est, et semen in cœnum immissum, ac sphericam in figuram conformatum postremis pedibus in aversam partem convolvit, solis in cœlo motum æmulatus, et integram lunæ dierum conversionem expectat.* Quæ verba, cum aliis pluribus, Eusebius in suæ *Præparationis evangel. lib. III, cap. 4, transtulit.* Conf. quæ in hanc rem disserit Horus Apollo *Hieroglyph. lib. I, cap. 10.* Suidas : Κάνθαρος, παρὰ τὸν κάνθωνα, τουτέστι τὸν ὄνον· καὶ παρὰ τὸν ὄρον, τουτέστι τὸ σπέρμα. Φασὶ γὰρ, ὅτι ὁ κάνθαρος οὕτω τίχτεται· ἐπὶ ἀῖρη ὄνου κόπρον στρογγύλην, μένων κυλίων τοῖς ποσὶ, καὶ ἐν τῷ κυλίειν ἀποσπερμαίνει, καὶ ἐκ τούτου ὁ κάνθαρος τὸ ζῶον γίνεται. Porro Clementis de cantharo sententiam Eustathias in sui *Hexæmeri pag. 44, hoc modo transtulit* : Ὁ δὲ κάνθαρος, ἐκ τῆς βοείας ὄνου κυκλοτερές σχῆμα πλασάμενος, ἀντιπρόσωπος κυλινδεῖ· φασὶ δὲ αὐτὸν ἐξάμηνον ἐπάνω τῆς γῆς, καὶ σπερμαίνειν εἰς τὴν ὄνθιον σφαῖραν, καὶ τίχτειν ἄρῆνα κάνθαρον, οὐ γὰρ θῆλυς ὑπάρχει κάνθαρος πῶποτε. Καὶ οἱ Αἰγυπτίοι διὰ τὴν τοιαύτην φύσιν αὐτοῦ σέβονται αὐτὸν εἰς ἥλιον μετασχηματίζοντες, ἐπειδὴ κυλίου σφαῖραν, καὶ τὰ ἄστρα ὄψεων σχήμασιν ἀπεικάζουσι διὰ τὴν λοξὴν ποιεῖσθαι τὴν πορείαν αὐτοῦς. *Scarabæus ex bovino stercore, rotundæ figuræ*

βοείας ὄνθου σχῆμα πλασάμενος, ἀντιπρόσωπος κυλίν-
δει (10). Φασὶ δὲ καὶ ἐξάμηνον μὲν ὑπὸ γῆς, θάτερον
δὲ τοῦ ἔτους τμήμα τὸ ζῶον τοῦτο ὑπὲρ γῆς διαιτᾶ-
σθαι· σπερμαίνειν τε εἰς τὴν σφαιραν, καὶ γεννᾶν·
καὶ θῆλον κάρθαρρον μὴ γίνεσθαι. Πάντες οὖν (11),
ὡς ἔπος εἰπεῖν, οἱ θεολογήσαντες, βάρβαροί τε καὶ
Ἕλληνες, τὰς μὲν ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀπεκρύ-
ψαντο, τὴν δὲ ἀλήθειαν αἰνίγμασι καὶ συμβόλοις,
ἀλληγορίαις τε αὖ καὶ μεταφοραῖς, καὶ τοιούτοις
τισι τρόποις παραδεδώκασιν· ὅποια καὶ παρ' Ἑλλήσι
τὰ μαντεῖα· καὶ ὁ γε Ἀπόλλων ὁ Πύθιος Λοξίας (12)
λέγεται. Ναὶ μὴν καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν κα-
λουμένων τὰ ἀποφθέγματα ὀλίγαις λέξεσι μείζονος
πράγματος δήλωσιν ἐμφαίνει· οἷον ἀμέλει τὸ, Χρό-
νου φείδου (13)· ἦτοι ἐπεὶ ὁ βίος βραχύς, καὶ οὐ
δεῖ τὸν χρόνον τοῦτον εἰς μάτην καταναλῶσαι· ἢ
κατ' ἐναντιότητά, φείσασθαι τῶν ἀναλωμάτων τῶν
ιδιωτικῶν, ἵνα, κὰν πολλὰ ἔτη ζήσης, φησὶ, μὴ ἐπι-
λείπη σοι τὰ ἐπιτήδεια. Ὡσαύτως καὶ τὸ, Γνώθι
σαντὸν (14), πολλὰ ἐνδείκνυται· καὶ ὅτι θνητὸς εἶ,
καὶ ὅτι ἄνθρωπος ἐγένου· καὶ ἤδη πρὸς τὰς ἄλλας
τοῦ βίου ὑπεροχὰς κατὰ σύγκρισιν, ὅτι οὐδενὸς λόγου
ὑπάρχεις, ἐνδοξὸν λέγων ἢ πλούσιον· ἢ τούναντίον,
ὅτι, πλούσιος ὢν καὶ ἐνδοξος, οὐ παρὰ μόνῳ σεμνύνη
πλεονεκτήματι· καὶ εἰς τί γέγονας γινῶθι, φησὶ, καὶ
τίνος εἰκὼν ὑπάρχεις· τίς τέ σου ἡ οὐσία, καὶ τίς ἡ
δημιουργία, καὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον οἰκειώσις τίς, καὶ
τὰ τούτοις ὅμοια. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου τοῦ προ-
φήτου τὸ Πνεῦμα· Δώσω σοι θησαυροὺς σκοτει-
νοὺς, ἀποκρύφους· θησαυροὶ δὲ τοῦ θεοῦ, καὶ πλοῦ-
τος ἀνεκλείπης (15), ἡ δυσθήρατός ἐστι σοφία. Ἀλλὰ
καὶ οἱ παρὰ τούτων τῶν προφητιῶν τὴν θεολογίαν δε-

✠ P. 658 ED. POTTER.

*pilulas volvit adversus; serunt hunc sex mensibus
super terra immorari, semenque in stercoream pilam
emittere, indeque oritur mas scarabæus, nusquam
enim scarabæum feminam invenire est. Propter hanc
ejus naturam Ægyptii scarabæum inter numina co-
lunt, scilicet similem asseverantes, quod sphaeram vol-
vat; et sidera serpentium figuris assimilant, quod
tortuosum et obliquum sit eorum iter.*

(10) *Κυλίνδει.* Scribendum ex Eustathio κυλινδεῖ.

(11) *Πάντες οὖν.* Origenes *contra Celsum*, lib. 1, p. 11, postquam de Ægyptiis verba fecerat, hæc præterea adjicit: "Α δ' εἶπον περὶ Αἰγυπτίων σοφῶν τε καὶ ιδιωτῶν, δυνατὸν ἰδεῖν καὶ περὶ Περσῶν· παρ' οἷς εἰσι τελεταί, πρεσβευόμενα μὲν λογικῶς ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς λογίων, συμβολικῶς δὲ γινόμενα ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς πολλῶν καὶ ἐπιπολαιωτέρων. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ Σύρων, καὶ περὶ Ἰνδῶν καὶ τῶν ὅσοι μύθους καὶ γράμματα ἔχουσι. Quod autem de Ægyptiorum sapientibus et vulgo dixi, idem liceret etiam de Persis dicere, apud quos sunt mystica sacra, quæ certis rationibus curantur a viris eruditione præcellentibus, a vulgo autem quoad externa tantum signa tractantur, nihil sollicito de penitiora cognitione eorum, quæ per illa significantur. Idem sentiendum de Syris atque Indis, et quotquot alii simul cum fabulis scripturas habent.

(12) *Λοξίας.* Λοξίας cur sit dictus Apollo, meminit etiam Plutarchus p. 559: Διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἀδολεσχίαν μάλλον ἢ τὴν ἀσάφειαν. H. SYLBERG. — Aristophanes in principio Pluti:

... τῷ δὲ Λοξία,

Ὅς θεσπιφδεῖ τρίποδος ἐκ χρυσηλάτου.
Apollini autem, qui ex tripode suo aureo
Ambigua solet responsa dare quærentibus.

A solem vero, scarabæi; quoniam cum rotandam ex
bubulo ✠ stercore effinxit figuram, eam vultu adverso
convolvit. Aiunt autem hoc quoque animal, sex
quidem mensibus sub terra, alteram vero partem
anni vitam degere super terram, et semen in glo-
bum emittere, et gignere, et non nasci feminam
scarabæum. Omnes ergo, ut semel dicam, qui de re-
bus divinis tractarunt, tam barbari quam Græci,
rerum quidem principia occultaverunt; veritatem
autem ænigmatibus, signisque ac symbolis, et alle-
goriis rursus et metaphoris, et quibusdam talibus
tropis modisque tradiderunt: cujusmodi sunt etiam
apud Græcos oracula: et Apollo quidem Pythius
dicitur Λοξίας, id est *obliquus*. Quin etiam apo-
phtegmata eorum, qui apud Græcos vocantur sa-
pientes, paucis dictionibus rei majoris significatio-
nem innunt: cujusmodi **238** certe est illud, *Parce
tempori*; aut quoniam vita est brevis, et non est hoc
tempus temere consumendum, aut contra, parcendum
privatis sumptibus, ut, etsi, inquit, multos annos
vixeris, non desint tibi necessaria. Similiter etiam
illud, *Nosce teipsum*, multa indicat: et quod sis mor-
talis et quod homo natus es, et quod, si fiat collatio
aliorum, quæ suat in vita præstantissima, nulla sit tui
habenda ratio, quod te gloria insignem, vel divitem
esse jactes; vel contra, quod cum sis dives et glo-
ria insignis, non de solis commedis, quibus alios
superas, te jactare oporteat; et ad quid natus sis,
inquit, cognosce, et cujus sis imago, et quænam
sit tua essentia, et quod opificium, et quænam cum
Deo conjunctio et affinitas, et quæ suat his similia.
Dicit autem per Isaiam quoque prophetam Spiritus:

Ubi vetus interpres hæc adnotat: Τῷ δὲ Λοξία, τῷ Ἀπόλλωνι, ἦτοι τῷ λοξὴν ἴαν πέμποντι· λοξὰ γὰρ μαντεύεται ὁ θεός· ἢ τῷ λοξὴν πορείαν ποιουμένῳ· ὁ αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τῷ ἡλίῳ. *Etymologicæ* auctor: Λοξίας ὁ Ἀπόλλων, ὡς μὲν οἱ Πυθαγορικοί, ἀπὸ τοῦ λοξὴν τὴν ἴαν πέμπειν, τουτέστι τὴν φωνήν· ἢ παρὰ τὸ λοξῶς ἰέναι τὸν ἡλίον διὰ τοῦ ζωδιακοῦ· καὶ Λοξίας ὁ λοξὴν κίνησιν κινούμενος· ὁ αὐτὸς γὰρ τῷ ἡλίῳ. Conf. noster in Lycophronis *Cassandra* v. 14 *Commentarius*.

(13) *Χρόνου φείδου.* Idem censet, quod G. Her-
vetus in hunc locum, Gilbertus Cognatus. Centuria
3, Adag. 208. Ciceronis scilicet locum ex iii *De fini-
bus bonor.* ita legendum, *Tempori parcere*. Verum-
tamen et Erasmus, Cent. 4, Chil. 4 in proverb. *Ser-
vire scenæ*, affert ex Phocylide celebre illud, *Καιρῷ
λατρεύειν*, *Tempori servire*; et Lambinus apud Ci-
ceronem legit, *Parere tempori*, et, *Sequi Deum*,
Καιρῷ πειθαρχεῖν, *θεῷ ὑπέκειν*. Græcos, omnes-
que libros veteres ait habere, *parere*, non *parcere*.
P. Victorius putat legendum *parcere*. Theophrastum
memoriæ proditum est dicere solitum, πολυτελὲς
ἀνάλωμα esse tempus, Stobæo teste. COLLECT. —
Præceptum hoc Stoicis admodum familiare fuit.
Dixit enim Zeno, eorum magister: *Μηδενὸς ἡμᾶς
οὕτως εἶναι ἐνδεεῖς ὡς χρόνου*. Nulla re nos tan-
topere indigere ac tempore; ut refert in Zenone Laer-
tius lib. vii, segm. 25, et Stobæus serm. 96.

(14) *Γνώθι σαντὸν.* Conf. *Strom.* 1, p. 551, not.

(15) *Πλοῦτος ἀνεκλείπης.* Luc. xii, 55: *Θησαυ-
ροὺς ἀνέκλειπτος ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

Dabo tibi thesauros tenebrosos, occultos ⁴⁰; Dei autem thesauri, et quæ non deficiunt divitiæ, est quæ est venatu difficilis, sapientia. Quin etiam poetæ, qui a prophetis didicere theologiam, per arcana sensa multa philosophantur; Orpheus, inquam, Linus, Musæus, Homerus et Hesiodus, et qui ea sunt ratione sapientes. Velum autem eis apud vulgus est poetica delectatio. Somniaque et symbola sunt omnia hominibus obscuriora, non propter invidiam (nefas enim est Deum intelligere patibilem), sed ut ænigmatum notionem subiens inquisitio, ad inveniendam recurrat veritatem. Ea ratione dicit utique Sophocles, poeta tragicus:

*Deum ipse credam semper esse ejusmodi,
Oracula ut sapientibus det abdita,
Malum scelestis, multa qui paucis docet.*

Malum ponens pro simplici. Aperte itaque de tota nostra Scriptura in Psalmis scriptum est, quod dicta sit in parabola: *Audite, populus meus, legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio* ⁴¹. Præclarus quoque Apostolus sic dicit quodammodo similia: *Loquimur autem sapientiam inter perfectos; sapientiam autem non hujus sæculi, neque principum hujus mundi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam; quam præfinit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nullus ex principibus hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, Dominum gloriæ non crucifixissent* ⁴². Philosophi autem cum non laborarunt ut adventum Domini afficerent ignominia; sequitur ut invehatur Apostolus in vanam persuasionem eorum qui erant sapientes apud Judæos. Et ideo subjungit: *Sed prædicamus, inquit, ut scriptum est, quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui ipsum diligunt. Nobis enim revelavit Deus per spiritum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei* ⁴³. Spiritalem enim et Gnosticum novit esse sancti Spiritus discipulum, cui Deus suppeditat, quid sit Christi sensus: *Animalis autem homo non suscipit ea quæ sunt spiritus; sunt enim ei stulti-*

✠ P. 659 ED. POTTER, 557 ED. PARIS. ⁴⁰ Isa. XLV, 3. ⁴¹ Psal. LXXVII, 1, 2. ⁴² 1 Cor. II, 6, 7, 8. ⁴³ Ibid. 9, 10.

(16) Ὑπονοίας. Ὑπόνοια est locutio, qua aliud dicitur quam audiens exspectabat. Plato, alique veteres Græci pro allegoria ὑπόνοιαν dicebant. Plutarchus lib. *De audiendis poetis*, pag. 19: Παρὰ δὲ Ὁμήρω σιωπώμενόν ἐστι τὸ τοιοῦτον γένος τῆς διδασκαλίας· ἔχει δὲ ἀναθεώρησιν ὠφέλιμον ἐπὶ τῶν διαβεβλημένων μάλιστα μύθων· οὓς ταῖς πάλαι μὲν ὑπονοίαις, ἀλληγορίαις δὲ νῦν λεγομέναις, προσβιάζόμενοι καὶ διαστρέφοντες ἔνιοι, μοιχευομένην φασὶν Ἀφροδίτην ὑπὸ Ἄρεος μηνύειν τὸν ἥλιον· ὅτι τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἀστέρι συνελθὼν ὁ τοῦ Ἄρεος, μοιχικὰς ἀποτελεῖ γενέσεις, ἡλίου δὲ ἐπαναφερομένου καὶ καταλαμβάνοντος, οὐ λανθάνουσιν. Apud Homerum tacitum id doctrinæ genus exstat, considerationem habens utilem iis in fabulis etiam, quæ maxime vituperantur. (Quas allegoriis (ita enim nunc vocant, cum aliud dicitur, aliud intelligitur: antiqui ὑπόνοιας ab occulto, qui subesset, sensu nominabant) nonnulli alio detorquentes ac pervertentes, indicium de Venere a Marte adulterata Solem detulisse aiunt hoc sensu,

Α διδαγμένοι ποιηταὶ δι' ὑπονοίας (16) πολλὰ φιλοσοφοῦσι· τὸν Ὀρφέα λέγω, τὸν Λῆνον, τὸν Μουσαῖον, τὸν Ὀμηρον καὶ Ἡσιόδον, καὶ τοὺς ταύτη σοφοὺς. Παραπέτασμα δὲ αὐτοῖς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἡ ποιητικὴ ψυχαγωγία (17). Ὀνειροὶ τε καὶ σύμβολα ἀφανέστερα πάντα τοῖς ἀνθρώποις, οὐ φθάνω, (οὐ γὰρ θέμις ἐμπαθῆ νοεῖν τὸν Θεόν·) ἀλλ' ὅπως, εἰς τὴν τῶν αἰνιγμάτων ἔννοιαν ἡ ζήτησις παρεισδύουσα, ἐπὶ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀναδράμη. Ταύτη τοι Σοφοκλῆς, ὁ τῆς τραγωδίας ποιητῆς, φησὶ ποῦ·

*Καὶ τὸν Θεὸν τοιοῦτον ἐξεπίσταμαι,
Σοφοῖς (18) μὲν αἰνικτῆρα θεσφάτων ἀεὶ,
Σκαιοῖς δὲ φαῦλον, κὰν βραχεὶ διδάσκαλον·*

τὸ φαῦλον ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ τάσσων. Ἄντικρυς γοῦν περὶ πάσης Γραφῆς τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς γέγραπται, ὡς ἐν παραβολῇ εἰρημένης· Ἀκούσατε (19), λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος τὰ ὅμοια ὧδέ πως λέγει· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν* (20) *ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην· ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.* Οἱ φιλόσοφοι δὲ οὐκ ἐνηργήθησαν ἐνυβρίσαι τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου· ἀπόκειται τοίνυν τὴν οἴησιν τῶν ἐν Ἰουδαίαις σοφῶν ἐπιβραπίζειν τὸν Ἀπόστολον. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· Ἄλλὰ κηρύσσομεν (21) καθὼς γέγραπται, φησὶν, ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἡμῶν γὰρ ἀπεκάλυψε (22) ὁ Θεὸς διὰ τοῦ πνεύματος· τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Πνευματικὸν γὰρ καὶ γνωστικὸν οἶδε τὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαθητὴν, τὸν ἐκ Θεοῦ χο-

quod Veneris sideri Martis sidus congressum, adulterio obnoxias natiuitates reddat: Sole autem rursus elato ac deprehendente, non lateant. Alia subjungit τῶν ὑπονοιῶν exempla; ejusmodi etiam plura legi poterunt in Heraclidæ, seu potius Heracliti, Pontici libro *De allegoriis Homericis*.

(17) Ψυχαγωγία. Periodi notam loco commatis post hanc vocem posuimus, sensu exigente.

(18) Σοφοῖς. Duos posteriores Sophoclis versus recitans Plutarchus lib. *De Pythiæ oraculis*, pag. 406, in eorum priori alibi pro ἀεὶ, in posteriori βραχὺ pro βραχεὶ scribit, utroque loco ex Clemente corrigendus.

(19) Ἀκούσατε. Psal. Προσέχετε... τῷ νόμῳ μου.

(20) Θεοῦ σ. 1 Cor. II, σοφίαν Θεοῦ.

(21) Κηρύσσομεν. Hæc vox a Clemente ad complendum Apostoli sensum addita fuisse videtur.

(22) Ἡμῶν γὰρ ἀπ. 1 Cor. II: Ἡμῶν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ.

ρηγούμενον (23), ὅ ἐστι νοῦς Χριστοῦ. Ψυχικός δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος (24)· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν. Αὐτίκα ὁ Ἀπόστολος πρὸς ἀντιδιαστολήν γνωστικῆς τελειότητος τὴν κοινὴν πίστιν πῆ μὲν θεμέλιον λέγει, πῆ δὲ γάλα, γράφων τὸν τρόπον τοῦτον· Ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθητε λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ· γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα (25)· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε· ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Τὰ αἰρετὰ τοῖς ἀμαρτωλοῖς τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ τούτων ἀπεσχημένοι τὰ θεῖα φρονοῦσι, καὶ βρώματος γνωστικῷ μεταλαμβάνουσι. Κατὰ τὴν χάριν (26), φησὶ, τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων, θεμέλιον τέθεικα· ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ (27) χρυσίον καὶ ἀργύριον (28), λίθους τιμίους. Ταῦτα γνωστικὰ ἐποικοδομήματα τῇ κρηπίδι τῆς πίστεως τῆς εἰς Ἰησοῦν Χριστόν· καλάμη δὲ τὰ τῶν αἰρέσεων ἐπαναθήματα, καὶ ξύλα καὶ χόρτος. Ὅποιον δὲ ἐκάστου τὸ ἔργον, τὸ πῦρ δοκιμάσει. Τὴν γνωστικὴν οἰκοδομὴν κἀν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ αἰνισσόμενος φησιν· Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. Ἀποκεκαλυμμένως δὲ οὐχ οἶόν τε ἦν τὰ τοιαῦτα τῶν χαρισμάτων ἐπιπέλλειν.

CAPUT V.

De symbolis Pythagoræ.

Αὐτίκα τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας πάνυ σφόδρα ἐπικεκρυμένως ἤρτηται τὰ Πυθαγόρια σύμβολα (29). Παιρνεῖ γοῦν ὁ Σάμιος, Χελιδόνα ἐν οἰκίᾳ (30) μὴ ἔχειν, τουτέστι, λάλον, καὶ ψίθυρον, καὶ πρόγλωσσον ἄνθρωπον, μὴ δυνάμενον στέγειν ὧν ἂν μετάσχη, μηδὲ δέχεσθαι (31). Χελιδὼν γὰρ καὶ τρυγῶν, ἀγροῦ

tia⁴⁴. Jam vero Apostolus ad distinctionem perfectionis gnosticæ, communem fidem alicubi quidem dicit *fundamentum*, alicubi vero *lac*, scribens hoc modo: *Fratres, ꝯ non potui loqui vobis tanquam spiritalibus, sed tanquam carnalibus, tanquam infantibus in Christo; lac vobis potum dedi, non cibum; nondum enim poteratis, sed neque adhuc nunc potestis, adhuc enim carnales estis. Ubi enim inter vos est æmulatio et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*⁴⁵? Quæ quidem eliguntur ab hominibus peccatoribus. Qui autem ab eis abstinerunt, quæ sunt divina cogitant, et gnostici cibi sunt participes. *Secundum gratiam, inquit, mihi datam, ut sapiens architectus, posui fundamentum; alius autem superædificat aurum, et argentum, et lapides pretiosos.* Hæc sunt ædificia gnostica, quæ ponuntur super fundamentum fidei, quæ est in Christo Jesu. *Stipula autem sunt, quæ superimponunt hæreses, et ligna et fenum. Quale autem sit uniuscujusque opus, ignis probabit*⁴⁶. Cognitionis ædificium in Epistola quoque ad Romanos inuenens, inquit: *Desidero enim videre vos, ut aliquid vobis donum impertiar spiritale, ut vos confirmemini*⁴⁷. Non poterant aperte litteris scribi ejusmodi dona.

δὲ οὐχ οἶόν τε ἦν τὰ τοιαῦτα τῶν χαρισμάτων ἐπιπέλλειν.

✠ P. 660. ED. POTTER, 558 ED. PARIS. ⁴⁴ I Cor. ii, 14. ⁴⁵ I Cor. iii, 1, 2, 3. ⁴⁶ Ibid. 10, 12, 15. ⁴⁷ Rom. i, 11.

(23) Τὸν ἐκ Θεοῦ χορηγούμενον. Melius legere-
tur τοῦ ἐκ Θεοῦ χορηγουμένου. LOWTH.

(24) Τοῦ πνεύματος. I Cor. ii: Τοῦ πνεύματος
τοῦ Θεοῦ.

(25) Οὐ βρ. I Cor. iii, καὶ οὐ βρῶμα οὐπω γὰρ
ἠδύνασθε· ἀλλ' οὐτε ἔτ. Dein, καὶ ἔρις, καὶ διχο-
στασίαι, οὐχ. Ibid.

(26) Χάριν. Χάριν τοῦ Θεοῦ. Ibid.

(27) Ἐποικοδομεῖ. Apud D. Paulum hæc sequun-
tur: Ἐκαστος δὲ βλέπῃ, πῶς ἐποικοδομεῖ· θε-
μέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν
κείμενον, ὃς ἐστίν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Εἰ δέ τις
ἐποικοδομεῖ. Quæ propter repetitum ἐποικοδομεῖ,
ut librariorum negligentia sæpe alias fit, excide-
runt; vel forte a Clemente consulto sunt omissa.

(28) Χρυσίον καὶ ἀργύριον. Χρυσόν, ἄργυρον.
Ibid.

(29) Πυθαγόρια σύμβολα. Pythagoras in sym-
bolis tradendis Ægyptiorum hieroglyphicam doctri-
nam imitatus fuisse dicitur. Plutarchus lib. *De
Iside et Osiride*, pag. 354, ed. Paris.: Μάλιστα δὲ
οὗτος, ὡς εἶπε, θαυμασθεὶς, καὶ θαυμάσας τοὺς ἄν-
δρας, ἀπεμιμήσατο τὸ συμβολικὸν αὐτῶν καὶ μυστη-
ριώδες, ἀναμίξας αἰνίγμασι τὰ δόγματα· τῶν γὰρ
καλουμένων γραμμάτων ἱερογλυφικῶν οὐθὲν ἀπολεί-
πεται τὰ πολλὰ τῶν Πυθαγορικῶν παραγγελμάτων·
οἶόν ἐστι τὸ μὴ ἐσθίειν ἐπὶ δέφρου, μηδ' ἐπὶ χοίνικος
καθῆσθαι, μηδὲ φοίνικα φυτεύειν, μηδὲ πῦρ μαχαίρᾳ

σκαλεύειν ἐν οἰκίᾳ. Pythagoras autem maxime, ut
apparet, in admiratione habitus, admiratusque sa-
cerdotes istos, imitatus est rationem eorum, res sym-
bolis quibusdam et per ambages proponendi, suasque
sententias involucris texit. Nam quæ vocantur litte-
ræ hieroglyphicæ, his pleraque nil concedunt Pytha-
goræ præcepta: qualia sunt, non edere in curru, non
insidere chænici, non plantare palmam; ignem in ædi-
bus gladio non agitare.

(30) Χελιδόνα ἐν οἰκίᾳ. Jamblichus hoc symbolum
sic recitat in *Protrept.* pag. 50: Χελιδόνα οἰκίᾳ μὴ
δέχου. Laertius, l. viii, segm. 17, hoc modo: Ὀμορο-
φίους χελιδόνας μὴ ἔχειν. Alii vero aliis id modis
esserunt. Plutarchus *Symposiac.* l. viii, prob. 7, hoc
argumentum tractans, eundem, quem Clemens, au-
ctorem in manibus habuisse videtur.

(31) Τουτέστι... δέχεσθαι. Perperam hæc vertit
Interpres, quæ sic explicanda sunt: *Hoc est, lo-
quacem, et susurronem, et effrenatæ linguæ homi-
nem, qui ea, quorum particeps est, continere nequit,
ne domo quidem excipere.* Porro hanc symboli hu-
jusce interpretationem rejicit Plutarchus, loco jam
dicto: Ψιθυρισμοῦ μὲν γὰρ ἤκιστα χελιδόνι μέτεστι,
λαλιᾶς δὲ καὶ πολυφωνίας οὐ μᾶλλον ἢ κίτταις, καὶ
πέρδιξι, καὶ ἀλεκτορίσιν. *Minimum enim, inquit,
susurri habet hirundo, nec magis garrula aut vocalis
est, quam pica, perdix, gallina.*

tur, passeret agri, noverunt tempora suorum ingressum⁴⁸, inquit Scriptura: nec oportet unquam simul habitare cum nugis. Jam vero turtur murmurans, querelæ ingratam ostendens maledicentiam, ædibus merito expellitur:

Edatis varios mihi ne hinc illincque susurros: hirundo autem, cum innuat fabulam Pandionis, abominanda sunt, quæ propter illam vulgo jaectantur accidisse: ex quibus Tereum alia quidem esse passum, alia vero etiam fecisse accepimus. Persequitur autem cicadas quoque musicas: unde merito expellitur, qui verbum persequitur. Per eam, quæ Olympum despicit, sceptriferam Junonem, est mihi in lingua fidei promptuarium, ait poetica; et Æschylus:

Mihi quoque in lingua clavis est custodiens.

Rursus Pythagoras, *Olla ab igne sublata*, 239 præcipit non relinquere figuram in cinere, sed eam confundere: et qui surgunt e cubili, conturbare stragula. Innuebat enim, non solum esse delendum fastum et superbiam, sed ne iræ quidem esse relinquendum vestigium. Cum autem ebullire cessaverit, eam esse componendam, et omnem esse delendam injuriæ memoriam. *Sol autem vobis ne occidat super iracundiam*⁴⁹, inquit Scriptura. Et qui dixit, *Non concupisces*⁵⁰, sustulit omnem acceptæ injuriæ recordationem. Ira enim invenitur impulsio

✠ P. 661 ED. POTTER, 539 ED. PARIS. ⁴⁸ Jer. viii, 7. ⁴⁹ Ephes. iv, 26. ⁵⁰ Exod. xx, 17.

(52) Χελιδών κ. τ. λ. Jerem. viii: Τρυγών και χελιδών ἀγροῦ, στρουθία ἐφύλαξαν καιροὺς εἰσόδων ἑαυτῶν.

(53) Ὡς. Homeri locus est *Iliad. I*, SYLB. Verba sunt Achillis Ulysses ac cæteros Græcos ad se missos alloquentis *Iliad. I*, v. 511:

Ὡς μὴ μοι τρύζητε παρήμενοι ἄλλοθεν ἄλλος. In quem locum Eustathius: Ἔστι δὲ τρύζειν τὸ πολυλογεῖν ἢ πολυφωνεῖν· ἐξ οὗ καὶ τρυγῶν, ἣν ἡ παροιμία ἐπὶ σκώμματι τῶν πολυλογούντων παραλαμβάνει, λαλιστέρους τρυγῶνων καλοῦσα. Ideo Clemens, cum turturem loquacitatem designare dixisset, hoc utitur verbo. Vide proverbium, *Turture loquacior*. Suidas: Τρύζει, ἀσήμως λαλεῖ, παρ' οὗ καὶ ἡ τρυγῶν, ἐπεὶ ἀσήμως φθέγγεται καὶ γογγυστικῶς. COLLECT. Ex *Iliad. I*, v. 511.

(54) Ἡ χελιδὼν δέ. Mox, post Πανδίωνος clausa periodo, e præcedenti membro subaudiendum ἐξοικίζεται, ut coherentia sit, καὶ ἀφοσιῶσθαι ἄξιον. Symbolum hoc Pythagoræ cum seq. exponit etiam Plutarchus *Sympos. lib. vii*, pag. 575. H. SYLBURG. Sensus est, *Turtur, propterea quod murmuret, — est domo ejicienda: — hirundo autem, quæ Pandionis fabulam innuit, eo quod abominari debeamus, quæ propter eam accidisse vulgo dicuntur. Pleniora sunt illa Plutarchi: Ἄρα οὖν διὰ τὸν μῦθον τὸν περὶ τὴν παιδοφρονίαν ἀφοσιῶνται τὰς χελιδόνας, ἀποθεν ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνα τὰ πάθη διαβάλλοντες, ἐξ ὧν τὸν Τηρέα καὶ τὰς γυναῖκας, τὰς μὲν δρᾶσαι, τὰς δὲ παθεῖν ἀθέμιτα καὶ σκέτλια λέγουσι; Numnam ergo ob infantis necem fabulis vulgatam abominantur hirundines, ut nos eminus a tali flagitio deterrent; quando Tereum et mulieres impia ista et nefaria partim perpetrasset, partim sustinuisse aiunt? Clementis verba ob pravam interpunctionem hactenus perperam a multis intellecta fuisse videntur.*

(55) Διώκει. Sic etiam Plutarchus: Σαρκοφάγος γὰρ ἐστὶ, καὶ μάλιστα τοὺς τέττιγας, ἱεροὺς καὶ μουσικοὺς ὄντας, ἀποκτείνουσι καὶ σιτεῖται. *Carnivora*

στρουθία, ἐγνώσαν καιροὺς εἰσόδων αὐτῶν (52), φησὶν ἡ Γραφή· καὶ οὐ χρεὶ ποτε φλυαρία συνοικεῖν. Καὶ μὴν γογγύζουσα ἡ τρυγῶν, μέμφεως καταλαλιὰν ἀχάριστον ἐμφαίνουσα, εἰκότως ἐξοικίζεται·

Ὡς (53) μὴ μοι τρύζητε παρήμενοι ἄλλοθεν ἄλλος· ἡ χελιδὼν δὲ (54), ἡ τὸν μῦθον αἰνίττεται τὸν Πανδίωνος, ἀφοσιῶσθαι ἄξιον τὰ ἐπ' ἐκείνη θρυλλόμενα πάθη· ἐξ ὧν τὸν Τηρέα τὰ μὲν παθεῖν, τὰ δὲ καὶ δρᾶσαι παρελήφαμεν. Διώκει (55) δὲ ἄρα καὶ τέττιγας τοὺς μουσικοὺς· ὅθεν ἀπωθεῖσθαι δίκαιος ὁ διώκτης τοῦ λόγου. Καὶ τὰν Ὀλυμπον καταδεχομένην σκαπτῶνον Ἡσαν, ἔστι (56) μοι πιστὸν ταμειῶν ἐπὶ γλώσσας, ἡ ποιητικὴ φησὶν· ὅτε Αἰσχύλος·

B Ἄλλ' ἔστι κάμοι κλεις ἐπὶ γλώσση φύλαξ.

Πάλιν ὁ Πυθαγόρας· Τῆς χύτρας (57) ἀρθείσης ἀπὸ τοῦ πυρός, τὸν ἐν τῇ σποδῶ τύπον μὴ ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ συγγεῖν προσέτατε· καὶ ταράττειν ἀναστάντας ἐξ εὐνῆς τὰ στρώματα. Οὐ γὰρ τὸν τύπον (58) ἀφανίζειν μόνον δεῖν ἠνίττετο, ἀλλὰ μηδὲ ὀργῆς ἕχνος ἀπολιπεῖν· ἐπὶ δὲ ἀναζέσασα παύσεται, καθίστασθαι αὐτὴν, καὶ πᾶσαν ἀπαλείφειν μνησικαχίαν. Ἡλιος (59) δὲ ὑμῖν τῇ ὀργῇ, φησὶν ἡ Γραφή, μὴ ἐπιδυέτω. Καὶ ὁ εἰπὼν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις, πᾶσαν ἀφεῖλεν μνησικαχίαν· θυμὸς γὰρ εὐρίσκεται ὀρμὴ ἐπιθυμίας ἡμέρου ψυχῆς, κατ'

C enim est hirundo, et maxime cicadas Musis sacras et canoras interficit, iisque rescitur. Plura hac de re ibidem videre licet.

(56) Ἔστι. H. Junius cent. 4, proverb. 39, Æschylo tribuit hunc versum, pariter ac sequentem, sicque utrumque vertit: *Fidum penu, vel ararium, lingua. Et nostra præfert lingua custodem clavem*. Deinde addit hunc Luciani similem versum:

Ἀρρήτων ἐπέων γλώσσης σφρηγὶς ἐπικείσθω. *Arcanum ut celet, claudenda est lingua sigillo*.

COLLECT.

(57) Τῆς χύτρ. Plutarchus loco superius dicto: Τὸ συνταράττειν ἀναστάντας ἐξ εὐνῆς τὰ στρώματα, καὶ χύτρας τύπον ἀρθείσης ἐν σποδῶ μὴ ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ συγγεῖν. E lecto surgentes jussit conturbare stragula; et, olla sublata, ejus vestigia in cinere non relinquere, sed confundere.

(58) Τύπον. Flor. τύπον, tumorem, nempe ex-candescitiam et ebullitionem furentis iræ. *Tumorem iræ* dixit Virgilius *Æneid. viii*, vers. 40: *Neu belli terrere minis, tumor omnis et iræ Concessere Deum* . . . . .

Sic accepta Clementis verba hunc sensum præbent, quod non modo iræ tumor et ebullitio, sed quodvis ejus vestigium sit delendum. Sed τύπον Sylburgius in sua editione exhibuit, quam reliquæ secutæ sunt. Plutarchus: Τῆς μὲν γὰρ χύτρας τὸν τύπον ἔφη Φιλῆνος ἀφανίζειν αὐτοὺς, διδάσκοντας ὅτι δεῖ μηδὲν ὀργῆς ἐνδῆλον ἀπολιπεῖν ἕχνος, ἀλλ' ὅταν ἀναζέσας παύσεται καὶ καταστῆ, πᾶσαν ἀπηλείφθαι μνησικαχίαν. *Ollæ formam aiebat Philinus Pythagoricos dum abolere mandant, docere nullum evidens iræ relinquere vestigium; sed ubi ea deserbuit, animusque consedit, omnem esse memoriam offensarum penitus delendam*.

(59) Ἡλιος. Ephes. iv: Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῶ ὑμῶν.

ἐξοχήν ἀμύνης ἐφετικῆς ἀλόγως (40). Τῷ ὁμοίῳ A τρόπῳ καὶ ἡ κοίτη ταράσσεσθαι παραινέται· ὡς μήτε ὄνειρωγμοῦ τινος, μηδὲ μὴν ὕπνου μεθ' ἡμέραν (41), ἀλλὰ μηδὲ τῆς ἐν νυκτὶ ἡδονῆς ἐπιμενεῖσθαι ἐτι. Τάχα δὲ καὶ φαντασίαν τὴν ζοφερὰν συγχεῖν τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ δεῖν ἠπίσσετο· Ὁργίζεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε, ὁ Δαβὶδ λέγει· μὴ συγκατατίθεσθαι τῇ φαντασίᾳ, μηδὲ τὸ ἔργον ἐπάγειν κυροῦντα τὴν ὀργὴν χρῆναι διδάσκων. Πάλιν, Ἐπιγῆς μὴ πλεῖν, Πυθαγόριον ἐστὶ σύμβολον· ὀηλοὶ δὲ τὰ τέλη καὶ τὰ ὅμοια τῶν μισθωμάτων, παραχώδη καὶ ἄστατα ὄντα, παραινέσθαι δεῖν. Διὰ τοῦτό τοι ὁ Λόγος τοὺς τελώνας λέγει· δυσκόλως (42) σωθήσεσθαι. Πάλιν δ' αὖ, Δακτύλιον (43) μὴ φορεῖν, μηδὲ εἰκόνας αὐτοῖς ἐγγαράσσειν θεῶν, παρεγγυᾷ ὁ Πυθαγόρας· ὡς περ Μωϋσῆς πρόπαλαι διαβρόχην ἐνομοθέτησε, μηδὲν δεῖν γλυπτὸν, ἢ χωνευτὸν, ἢ πλαστὸν, ἢ γραπτὸν ἀγαλμά τε καὶ ἀπεικόνισμα ποιεῖσθαι ὡς μὴ τοῖς αἰσθητοῖς (44) προσανέχωμεν, ἐπὶ δὲ τὰ νοητὰ μετώμεν· ἐξευτελίξει γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ σεμνότητα ἢ ἐν ἐτοιμίῳ τῆς ὄψεως συνήθεια· καὶ τὴν νοητὴν οὐσίαν δι' ὕλης σεβάζεσθαι, ἀτιμάζειν ἐστὶν αὐτὴν δι' αἰσθήσεως. Διὸ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων οἱ σοφώτατοι τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἕδος ὑπαίθρον (45) ἀφώρισαν, ὡς Ἑβραῖοι τὸν νεὸν ἀνευ ἀγάλματος (46) εἰσάμενοι. Εἰσὶ δὲ οἱ, τὸν Θεὸν σέβοντες,

⌘ P. 662 ED. POTTER. ⁵¹ Psal. iv, 4; Ephes. iv, 26. ⁵² Matth. xix, 25. ⁵³ Exod. xx, 4; Levit. xxvi, 1; Deut. iv, 15, 16 seq.

(40) *Θυμὸς . . ἀλόγως*. Hæc sic distingui et explicari possunt: *Θυμὸς* γὰρ εὐρίσκαται ὁρμὴ ἐπιθυμίας, ἡμέρου ψυχῆς κατ' ἐξοχήν, ἀμύνης ἐφετικῆς ἀλόγως. *Excandescencia est impetus concupiscentiæ, quam mansueta lenisque anima præcipue patitur, sine ratione vindictam appetens*. Quod dicit θυμὸν esse ἐπιθυμίαν, id ex Stoicorum scriptis petitum est, qui iram inter species ἐπιθυμίας numerabant. Stobæus in *Eclogis ethicis* cap. *De affectibus*, Stoicorum dogmata describens, ait: Ὑπὸ μὲν οὖν ἐπιθυμίαν ὑπάγεται τὰ τοιαῦτα, ὀργὴ καὶ τὰ εἶδη αὐτῆς, θυμὸς, καὶ χόλος, καὶ μῆνις, καὶ κότος, καὶ πικρία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Eadem scribit Diogenes Laertius in *Zenone*. Item Cicero *Tusculan.* lib. iv: *Libidini subjecta sunt ira, excandescencia, odium, inimicitia, discordia, . . . et cætera ejusmodi*. Quod Clemens θυμὸν dicit esse ἀλογον, id etiam est eorumdem philosophorum sententia, qui quamlibet ἐπιθυμίαν dicebant esse λόγῳ ἀπειθῆ, *rationi inobedientem*, ac proinde vitiosam. Hinc Laertius lib. viii, segm. 113, ἐπιθυμίαν definit ἀλογον ὄρεξιν· et Stobæus in *Eclogis*, ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ· et Cicero *Tuscul.* iii: *Altera cupiditas, quæ recte vel libido dici potest, quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans*. Denique, quod θυμὸν præcipue ἡμέρω ψυχῇ tribuit, inde fortasse est, quod sit ira brevis, et quæ facile sedari possit. Proinde a Laertio in loco jam dicto dicitur ὀργὴ ἀρχομένη, a Stobæo pariter et Andronico, ὀργὴ ἐναρχομένη, a Cicerone *Tuscul.* iv: *ira nascens, et modo existens*. Ammonius autem sic distinguit ὀργὴν et θυμὸν, ut illa sit πολυχρόνιος μνησιχακία, hic vero tantum πρόσκαιρος.

(41) Ὑπνου μεθ' ἡμέραν. Plutarchus: Ὁ δὲ Σύλλας εἰκάζε κοιμήσεως μεθημερινῆς ἀποτροπὴν εἶναι τὸ σύμβολον, ἀναιρομένης ἕωθεν εὐθύς τῆς πρὸς τὸν ὕπνον παρασκευῆς. *Syllas autem putabat hoc symbolum dehortari a diurno somno, notarique mane ideo apparatus ad somnum sublacionem*.

(42) Τελώνας λ. δυσκόλως. Videtur id respi-

cupiditatis mansuetæ animæ, ultionem citra rationem supra modum desiderans. Similiter etiam suadetur, ut *cubile quoque conturbetur*, ut nec alicujus turpis insomni, nec somni quidem interdiu, sed nec alicujus, quæ fuit in nocte, voluptatis meminerimus. Forte autem caliginosam quoque phantasiam significabat oportere luce veritatis confundere. *Irascimini, et nolite peccare* ⁵¹, inquit David: non assentiri phantasiam, neque factum inducendo iram ratam facere, oportere docens. Rursus, *Super terram non esse navigandum*, est symbolum Pythagoricum. Significat autem, vectigalia, ⌘ et similes conductiones, quæ sunt turbulentæ et instabiles, esse recusandas: propterea dicit Logos, publicanos *difficiliter* ⁵² salutem assecuturos. Rursus autem, *Non esse gestandos annulos, neque deorum imagines esse eis insculpendas*, præcipit Pythagoras; sicut Moyses ⁵³ multis ante sæculis aperte legem sanxit, nullam oportere sculptilem vel fusilem vel fictam vel pictam imaginem simulacrumve facere; ut sensilia minime attenderemus, sed ad ea transiremus, quæ percipiuntur intelligentia. Ut Dei enim majestas vilis et contempta reddatur, efficit frequens videndi consuetudo: et intelligibilem essentiam colere per materiam, est eam per sensum dedecorare. Quocirca Ægyptiorum quoque sacerdotum sapien-

tere, quod Christus dicit Matth. xix, 25; Marc. x, 25; Luc. xviii, 24: *Δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*.

(43) *Δακτύλιον*. Symbolum de annulo non gestando explicat Plutarchus lib. *De educandis liberis* p. 12, ed. Paris., ubi tamen δακτύλιον στενὸν non ferendum ait. Alterum de deorum imaginibus explicat Laertius loco superius dicto. Utriusque vero meminit Jamblichus *Protreptici* p. 150, 151. Conf. C. Rittershusii notæ in *Pythagoræ vitam* p. 65.

(44) *Μὴ τοῖς αἰσθητοῖς*. Jamblichus in loco jam dicto: Τὴν ἄρα Πυθαγορικὴν μέγιστη σπουδῆ μεγάλη τὴν ἀφιστάσαν αὐτὴν διὰ τοῦ νοῦ ἀπὸ σωματικῶν πάντων, καὶ περὶ τὰ νοητὰ καὶ ἄϋλα διὰ τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων καταγινομένην. *Magno igitur studio ad hanc Pythagoricam philosophiam accedito, quæ seipsam per mentem ab omnibus corporalibus segregat, et circa ea, quæ mente percipiuntur, et materiæ expertia sunt, per disciplinas contemplativas occupatur*. Deinde addit: Τὸ δὲ, Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυψε δακτυλίῳ, κατὰ τὴν προλεχθεῖσαν ἐνοσίαν προτροπὴν τοιαύτη· *Φιλοσόφει, καὶ ἀσωμάτων πρὸ παντός ἡγεῖν θεοῦς ὑπάρχειν*. Hoc vero, «*Dei formam annulo ne insculpto, » juxta sententiam prædictam hortatione utitur tali: «*Philosophare, et ante omnia deos ducito incorporeos esse.*»*

(45) Ἑδος ὑπαίθρον. *Ædes absque tecto*. Qualia nonnulla Græciæ quoque templa fuisse memorantur. Διὸς Κονίου ναὸς οὐκ ἔχων ὄροφον, *Jovis pulverei delubrum sine tecto*, memoratur a Pausania in *Atticis* p. 75, edit. Hanov. Branchidarum templum apud Milesios διέμενε χωρὶς ὄροφῆς, *permansit absque tecto*, ut refert Strabo lib. xiv, edit. Paris.

(46) Ἄνευ ἀγάλματος. Quod apud veteres Ægyptios ἀξέβανοι νεοὶ ἦσαν, *templa non habuerint simulacra*, memorat Lucianus in libro *De dea Syria*. Idem mos apud Persas veteres obtinuit, ut tradunt Herodotus et Strabo: ut etiam, teste Eusebio, apud Græcos usque ad Cæcropis tempora. Nec Ro-

tiissimi Minervæ ædem sub dio esse constituerunt, ut Hebræi, qui templum posuerunt absque simulacro. Sunt autem, qui Deum colentes, facta cœli effigie, quæ astra continet, eum adorant; cum nostra quidem certe dicat Scriptura: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*⁴⁴. Operæ pretium autem existimo, Eurysi quoque Pythagorei vocem adducere, quæ sic habet: nam cum in opere *De fortuna* dixisset, *Opificem seipso exemplari utentem, fecisse hominem*, subjunxit: *Corpus autem est reliquis simile, ut quod factum fuerit ex eadem materia: a præstantissimo autem effectum est artifice, qui ipsum est fabricatus, seipso usus archetypo*. Et in summa, Pythagoras, et qui sunt ex eo cognominati, una etiam cum Platone, maxime ex aliis philosophis, usi sunt legislatore, ut conjici potest ex ipsis dogmatibus; et cum per recte conjectantem famam divinationis, non absque instinctu divino concurrissent cum quibusdam vocibus propheticis, et veritatem per partes et species tractassent, non obscuris appellationibus, nec extra rerum declarationem ingredientibus, honorarunt, cum accepissent manifestationem conjunctionis, quæ intercedit cum veritate. Unde Græca quidem philosophia est similis splendori ex lampade, quam homines accendunt, lucem artificiose a sole suffurati. Logo autem prædicato, universa illa sancta lux eluxit. Deinde furtum quidem noctu utile est in ædibus, interdiu autem illustratur ignis, et universa nox illuminatur tanto sole lucis, quæ percipitur intelligentia. Jam

✠ P. 663 ED. POTTER, 560 ED. PARIS. ⁴⁴ Gen. i, 26.

manis per annos CLXX ab urbe condita ulla fuisse deorum imagines, superius retulit auctor, in *Stromat.* 1.

(47) *Οὐρανοῦ*. Pro οὐρανοῦ Interpres legendum putat ἀνθρώπου quoniam alioqui aut nullus, aut frigidus sit sensus. Ego vulgatam lectionem retinendam puto. Cælum enim Dei sedes est, teste Scriptura: et, ut vulgata Hori Hieroglyphica testantur, pag. 25 Mercerianæ editionis: Θεὸν ἐγκόσμιον σημαίνοντες, ἢ Εἰμαρμένην, ἢ τὸν πέντε ἀριθμὸν, ἀστέρα ζωγραφοῦσιν Αἰγύπτιοι. SYLBURG.

(48) *Κατ' εἰκ.* Gen. i: *κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*.

(49) *Εὐρύσου*. Malim Εὐρύτου, *Euryti*. Nam Eurytus ἐμαθήτευσεν Πυθαγόρα πρεσβύτη νέος, *adolescens Pythagoram senem habuit magistrum*; ut refert Jamblichus *De vita Pythagoræ*, c. 23. Idem ejusdem libri capite ultimo inter Pythagoræ discipulos Eurytum recenset; Eurysi vero nusquam meminit.

(50) *Νομοθέτη*. Nempe Moyse.

(51) *Καὶ κατὰ τ.* Quæ sequuntur, sic distingui et explicari possent: *Καὶ κατὰ τινὰ μαντείας εὐστοχὸν φήμην οὐκ ἄθελ συνδραμόντες, ἐν τισὶ προφητικαῖς φωναῖς τὴν ἀλ.* *Et felici quodam divinationis augurio non sine Dei instinctu concurrentes, veritatem propheticis quibusdam vocibus secundum ipsius partes ac species comprehensam, nominibus haud obscuris, aut a rerum manifestatione alienis ornarunt, postquam eorum cum veritate conjunctionem manifeste deprehenderant.* Vult enim auctor, Pythagoram aliosque a prophetis Hebræis edoctos, veritatem propheticis quidem et allegoricis atque obscuris, non tamen a rerum natura alienis, verborum involucribus comprehensam tradidisse.

οὐρανοῦ (47) μίμημα ποιησάμενοι, περιέχον τὰ ἄστρον, προσκυνούσαι· ναὶ μὴν λεγούσης τῆς Γραφῆς, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα (48) καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν*. Ἄξιον ἡγοῦμαι καὶ τὴν Εὐρύσου (49) τοῦ Πυθαγορίου παραθέσθαι φωνήν, οὕτως ἔχουσαν: ὅς ἐν τῷ *Περὶ τύχας, τὸν Δημιουργὸν φήσας, αὐτῷ χρώμενον παραδείγματι, ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐπήγαγε: Τὸ δὲ σκᾶνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τῆς αὐτᾶς ὕλης, ὑπὸ τεχνίτη δὲ εἰργασμένον λῶστω· ὅς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενος ἑαυτῷ*. Καὶ ὅλως ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, σὺν καὶ Πλάτῳ, μάλιστα τῶν ἄλλων φιλοσόφων σφόδρα τῷ νομοθέτῃ (50) ὠμίλησαν, ὡς ἔστιν ἐξ αὐτῶν συμβάλλεσθαι τῶν δογμάτων καὶ κατὰ τινὰ (51) μαντείας εὐστοχὸν φήμην, οὐκ ἄθελ συνδραμόντες ἐν τισὶ προφητικαῖς φωναῖς, τὴν ἀλήθειαν κατὰ μέρη καὶ εἶδη διαλαβόντες, προσηγορίας οὐκ ἀφεγγέσιν, οὐδὲ ἐξωθεν τῆς τῶν πραγμάτων δηλώσεως πορευομέναις, ἐτίμησαν, τῆς περὶ τὴν ἀλήθειαν οἰκειότητος ἔμφασιν εἰληφότες. Ὅθεν ἡ μὲν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τῇ ἐκ τῆς θρυαλλίδος (52) ἔοικεν λαμπηδόνι· ἦν ἀνάπτουσιν ἄνθρωποι, παρὰ ἡλλοῦ κλέπτοντες ἐντέχνως τὸ φῶς. Κηρυχθέντος δὲ τοῦ Λόγου, πᾶν ἐκεῖνο τὸ ἅγιον ἐξέλαμψε φῶς. Εἶτα κατὰ μὲν τὰς οἰκίας νύκτωρ χρησιμεύει τὸ κλέμμα, ἡμέρας δὲ καταυγάζεται τὸ πῦρ, καὶ πᾶσα ἡ νύξ ἐκφωτίζεται τῷ τοσοῦτῳ τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἡλίῳ. Αὐτίκα (53) ἐπιτομὴν τῶν περὶ δικαιοσύνης εἰρημένων Μωϋσεῖ, ὁ Πυθαγόρας πεποιήται λέγων, *Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν* (54), τουτέστι, μὴ παρέρχεσθαι τὸ

(52) *Θρυαλλίδος*. Thryallis, seu lychnetis, herba est ad lucernas faciendas idonea: de qua conf. Plinius lib. xxv, c. 40; Dioscorides, lib. iv, c. 99; Suidas, et Aristophanis vetus scholiastes.

(53) *Αὐτίκα*. Hoc Pythagoræ symbolum seu præceptum ita exponit D. Hieronymus in *Apolog. in Rufinum: Stateram non transiliendam, id est, ne prætergrediare justitiam*: ita Cyrillus, et alii, ut docet Gregor. Gyraldus in libello in *Symbola Pythag.* Versus autem, qui consequuntur, *Jocastæ sunt apud Euripidem in Phænisiss, act. 2, Eteoclem alloquentis*. COLLECT.

(54) *Ζυγὸν μὴ ὑπ.* Diogenes Laertius in *Pythagora: Τὸ Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν*, τουτέστι τὸ ἴσον καὶ δίκαιον μὴ ὑπερβαίνειν. *Stateram non transiliendam, hoc est æquum et justum non transgrediendum*. Plutarchus, *De liberis educandis*, p. 12: *Μηδὲ ζυγὸν ὑπερβαίνειν· ὅτι δεῖ δικαιοσύνης τὸν πλεῖστον ποιεῖσθαι λόγον, καὶ μὴ ταύτην ὑπερβαίνειν. Stateram ne transgrediaris. Summam docet habendam esse rationem justitiæ, neque ejus fines transgrediendum*. Jamblichus sub finem *Protreptici: Τὸ δὲ, Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν*, δικαιοπραγεῖν παρακελεύεται καὶ προτιμᾶν ἰσότητα καὶ μετριότητα θαυμαστῶς, καὶ τὴν τελειοτάτην ἀρετὴν γινώσκειν δικαιοσύνην. *Hoc autem, Jugum non esse transiliendum, justitiam esse exercendam, et æqualitatem honore præcæteris afficiendam, mediocritatemque et justitiam perfectissimam virtutem cognoscere, mirabiliter jubet*. Porphyrius, *Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν*, τουτέστι μὴ πλεονεχεῖν. *Jugum non transilire, hoc est non esse pluris appetentem*. Conf. superius *Strom.* II, p. 470; Lactantius, p. 314, edit. Oxon.; Minutius, in *Octavio*, etc.

πρὸς τὰς διανομὰς ἴσον, τιμῶντας τὴν δικαιοσύνην, A vero eorum, quæ a Moyse dicta sunt de justitia, compendium fecit Pythagoras, dicens, *Stateram non esse transiliendam*; hoc est, non prætergrediendam esse æqualitatem, quæ versatur in distributionibus, honorando justitiam :

.... ἢ φίλους ἀεὶ φίλοις,

Πόλεις τε πόλεσι, συμμάχους τε συμμάχοις (55)
Συνδέει· τὸ γὰρ ἴσον νόμιμον ἀνθρώποις ἔφυν.
Τῷ πλεονί δ' αἰεὶ πολέμιον καθίσταται
Τούλασσον, ἐχθρᾶς θ' ἡμέρας κατάρχεται·

κατὰ τὴν ποιητικὴν χάριν. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος· Ἄρα-
τε τὸν ζυγὸν μου, φησὶν· ὅτι χρηστός ἐστι καὶ
ἀβαρής (56)· καὶ τοῖς περὶ πρωτείων φιλονεικοῦσι
γνωρίμοις μετὰ ἀπλότητος τὴν ἰσότητα παρεγγυᾷ,
λέγων, ὡς τὰ παιδία αὐτοῦς γενέσθαι δεῖν. Ὡς-
αὐτως καὶ ὁ Ἀπόστολος (57), Μηδένα εἶναι ἐν
Χριστῷ δοῦλον ἢ ἐλεύθερον, γράφει, ἢ Ἑλληνα B
ἢ Ἰουδαῖον· καιρῆ γὰρ ἢ κτίσις ἢ ἐν Χριστῷ,
ἀφιλόνηκος καὶ ἀπλεονέκτητος, καὶ ἰσότης δικαία·
φθόνος γὰρ ἔξω θείου χοροῦ ἴσταται, καὶ ζῆλος, καὶ
λύπη. Ἡ καὶ οἱ μύσται (58) καρδίαν ἐσθίειν (59)
ἀπαγορεύουσι· μὴ χρῆναί ποτε διδάσκοντες βραθυ-
μίαις καὶ ὀδύναϊς ἐπὶ τοῖς ἀβουλήτως συμβαίνουσι,
δάκνειν καὶ κατεσθίειν τὴν ψυχὴν. Ἄθλιος γοῦν ἐκεῖ-
νος (60), ὃν φησι καὶ Ὀμηρος πλανώμενον μόνον, ὃν
θυμὸν κατέδειν. Πάλιν αὖ, δύο ὁδοὺς (61) ὑποτιθε-
μένου τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμοίως
τοῖς προφήταις ἅπασιν· καὶ τὴν μὲν καλούντων στε-
νήν καὶ τεθλιμμένην, τὴν κατὰ τὰς ἐντολάς καὶ ἀπα-
γορεύσεις περιεσταλμένην· τὴν δὲ ἐναντίαν τὴν εἰς
ἀπώλειαν φέρουσαν, πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον, ἀκώ-
λυτον ἡδοναῖς τε καὶ θυμῷ· καὶ φασκόντων, Μακά- C
ριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν,
καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· ὃ τε (62) τοῦ
Κίου (63) Προδίκου ἐπὶ τε τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κα-
κίας μῦθος πρόβεισιν· καὶ Πυθαγόρας (64) οὐκ ὀκνεῖ

✠ P. 664 ED. POTTER, 561 ED. PARIS. ⁵⁵ Matth. xi, 29, 30. ⁵⁶ Matth. xviii, 5. ⁵⁷ Galat. iii, 28 ;
vi, 15 ; v, 19, 20, 21. ⁵⁸ Matth. vii, 13, 14 ; Luc. xiii, 24. ⁵⁹ Psal. i, 1.

(55) Συμμάχους τε συμμ. Συμμάχους τε ζυμμά-
χοις Euripides in Phœniss. v. 540.

(56) Ἀβαρής. Matth. xi, ἐλαφρός.

(57) Ἀπέστολος. Respicit Galat. iii, 28 : Οὐκ
ἐνὶ Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑλλην· οὐκ ἐνὶ δοῦλος, οὐ-
δὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἐνὶ ἄρσεν, καὶ θῆλυ. Ibid. vi,
15 : Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι
ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καιρῆ κτίσις.
Ibid. v, 19, 20, 21, ubi cum inter opera carnis re-
censuisset ζῆλους, φθόνους, etc., addit : Ὅτι οἱ
τοιαῦτα πρᾶσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρο-
νομήσουσιν.

(58) Μύσται. Hesychius : Μύσται, μυστήρια εἰδόν-
τες. Suidas : Μύστης, ὁ τὰ μυστήρια ἐπιστάμενος ἢ
διδάσκων.

(59) Καρδίαν ἐσθίειν. Diogenes Laertius in loco
superius dicto : Διὰ δὲ τοῦ Καρδίαν μὴ ἐσθίειν
ἐδήλου μὴ τὴν ψυχὴν ἀνίαις καὶ λύπαις κατατῆ-
χειν. Cor non edendum, animum angoribus dolori-
busque non excruciantum. Plutarchus : Μὴ ἐσθίειν
καρδίαν· μὴ βλάπτειν τὴν ψυχὴν, ταῖς φροντίσιν αὐ-
τὴν κατατρώγοντα. Cor ne edas. Vult animam curis
non esse affligendam. Μὴ λυπεῖν ἑαυτὸν ἀνίαις, se
angoribus non contristare, inquit Porphyrius. Alio
vero modo Jamblichus hoc symbolum exponit.

(60) Ἐκεῖνος. Nempe Bellerophon, de quo Ho-
merus Iliad. Z, vers. 200, hæc dicit :

Ἄλλ' ὅτε δὴ κάκεινος ἀπήχθετο πᾶσι θεοῖσιν,
Ἦτοι ὁ καππεδίον τὸ Ἀλήϊον ὄλος ἀλάτο,
Ὅν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλειώνων.

..... amicis scilicet

Junges amicos, oppida oppidis, manus
In prælio; est jus ipsa quippe æqualitas.
Semperque pugnat amplius simul et minus,
Offensionum causa quæ primaria est :

ut habet venustas poetica. Propterea Dominus,
Tollite, inquit, jugum meum, quoniam benignum est
et leve ⁵⁵; et discipulis de primatu contendentibus,
cum simplicitate præcipit æqualitatem, dicens oportere
eos fieri pueros ⁵⁶. Similiter etiam Apostolus
scribit ⁵⁷, Nullum esse in Christo servum, vel libe-
rum, vel Græcum, vel Judæum. Nova est enim crea-
tura quæ est in Christo, contentione et avaritia va-
cua, et justa æqualitas. Stat enim invidia extra
chorum divinum, et æmulatio, et tristitia. Qua ra-
tione mystæ quoque prohibent vesci corde, docentes
non oportere animum mordere et exedere socordia
et dolore, propter ea, quæ præter consilium et opi-
nionem eveniunt. Miser ergo ille est, quem Home-
rus quoque dicit solum errantem suum animum
exedere. ✠ Rursus vero, cum duas vias ponat Evan-
gelium, et apostoli ⁵⁸, atque omnes prophetæ : et
unam quidem vocent arctam et angustam, quæ con-
tracta sit in præceptis et prohibitionibus ; alteram
vero contrariam, latam et spatiosam, et in quam vo-
luptatibus et iræ liber est aditus ; et dicant, Beatus
vir, qui non ambulavit in consilio impiorum, et in
via peccatorum non stetit ⁵⁹ ; hinc et Prodicti Cei
proficiscitur fabula de virtute et vitio ; et Pytha-
goras, jubens ingredi via regia, non veretur prohibere
sequi vulgi sententiam, quæ plerumque teme-

Sed cum ille invisus factus est omnibus diis,
Solutus in Aleio campo vagabatur,

Suum animum exedens, semitam hominum vitans.

(61) Δύο ὁδοὺς. Conf. Clementinorum lib. vii,
cap. 7.

(62) Ὁ τε. Aptius forte reposuerimus ὅπη, quæ,
seu quo. SYLB.

(63) Κίου. Χίου edit. nonnullæ. Vera lectio est
Κείου, Cei. Erat enim Prodictus ex insula Ceo
oriundus. Conf. quæ superius dicta sunt Pædag.
lib. ii, e. 10, p. 256, not.

D (64) Καὶ Πυθαγόρας. Pythagoræ symbolum, Τὰς
λεωφόρους μὴ βαδίζειν, exponit Diogenes Laertius
pag. 315. Philo, pag. 593, e quo Laertii locus cor-
rigi potest. H. SYLBURG.—Græca sic olim habebant :
Καὶ Πυθαγόρας οὐκ ὀκνεῖ ἀπαγορεύειν, Τὰς λεωφό-
ρους ὁδοὺς βαδίζειν προστάπτων, μὴ δεῖν ταῖς τῶν
πολλῶν ἐπεσθαι γνώμαϊς. Sed, mutata interpun-
ctione, ita vertere potes ad verbum : Et Pythago-
ras non veretur prohibere, ne via regia incedamus, ju-
bens, ne vulgi sententiam sequamur. Certe enim hoc
loco Pythagoram vult Clemens prohibere, ne regia
via ingrediamur, quæ communis est. Tametsi enim
apud Laertium in Vita Pythagoræ legimus, Μὴ βα-
δίζειν ἐκτὸς λεωφόρου, suspicatur tamen illud
μὴ delendum Brodæus lib. ii, c. 20 Miscellan., ne-
que hæsitandum esse Erasmo, utrum sit Pythago-
ræ. Idem censet L. Greg. Gyraldus, profertque
loca D. Ambrosii ad Irenæum epist. 6. Nam cum
ex populo Judæorum, ut plerique arbitrantur, ge-

raria est et absona. Aristocritus autem, in primo libro eorum quæ statuit contra Heraeleodorum, meminit cujusdam epistolæ, quæ sic **240** habet: *Rex Scytharum Atæas populo Byzantino: Nolite afferre detrimentum meis vectigalibus, ne mei equi aquam vestram bibant.* Symbolice enim bellum, quod eis erat illaturus, significavit barbarus. Similiter Euphorion quoque poeta inducit dicentem Nestorem:

Nondum fluvio Simoente caballos irrigavimus.

Et ideo Ægyptii ante templa ponunt sphingas, quia doctrina, quæ de Deo est, ænigmatica est et obscura: forte autem quod Deum oporteat amare et timere: amare quidem, ut sanctis benignum et propitium; timere autem, ut qui sit impiis justus inexcusabiliter. Feræ enim simul et hominis imaginem sphinx significat.

A ἀπαγορεύειν, τὰς λεωφόρους ὁδοὺς βαδίζειν, προστάτων μὴ δεῖν ταῖς τῶν πολλῶν ἐπεσθαι γνώμας, ἀκρίτοις καὶ ἀνομολογουμέναις οὔσαις. Ἀριστόκριτος δ' ἐν τῇ πρώτῃ τῶν πρὸς Ἡρακλεῶδωρον ἀντιδοξουμένων μέμνηται τινος ἐπιστολῆς, οὕτως ἐχούσης· *Βασιλεὺς Σκυθῶν Ἀτοίας (65) Βυζαντίων δήμῳ· Μὴ βλάπτετε προσόδους ἐμὰς, ἵνα μὴ ἐμαὶ ἵπποι ὑμέτερον ὕδωρ πίωσι.* Συμβολικῶς γὰρ ὁ βάρβαρος τὸν μέλλοντα πόλεμον αὐτοῖς ἐπάγεσθαι παρεδήλωσεν. Ὁμοίως καὶ Εὐφορίων ὁ ποιητὴς τὸν Νέστορα παράγει λέγοντα·

Οἱ δ' οὐπω Σιμόεντος Ἀχαιῖδας ἄρσασμεν ἵππους. Διὰ τοῦτό τοι καὶ Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἰδρύνονται, ὡς αἰνιγματώδους τοῦ περὶ Θεοῦ λόγου καὶ ἀσαφοῦς ὄντος· τάχα δὲ καὶ ὅτι φιλεῖν τε δεῖ καὶ φοβεῖσθαι τὸ Θεῖον· ἀγαπᾶν μὲν, ὡς προστῆνες καὶ εὐμενῆς τοῖς ὁσίοις, δεδιέναι δὲ, ὡς ἀπαιτήτως δίκαιον τοῖς ἀνοσίοις. Θηρίου γὰρ ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου ἡ σφίγξ αἰνίσσεται τὴν εἰκόνα.

CAPUT VI.

Mysticam tabernaculi Judaici ejusque apparatus significationem exponit.

Longum autem fuerit omnia persequi prophetica et legalia, ea asserendo quæ dicta sunt per ænigmata; fere enim universa hoc modo oracula sua effert divina Scriptura. Ei autem, qui est sanæ mentis, ad ostendendum id, quod est propositum, sufficiunt, ut existimo, pauca quædam exempla exposita. Ita, exempli gratia ⁶⁰, ostendit occultationem hanc, quæ in veteri templo narratur septem ambituum, quæ ad aliquid spectabat, apud Hebræos relatio; et quærat in talari, per varia symbola apparatus, ✠ quæ referuntur ad apparentias, significans compositionem, quæ a cælo ad terram usque pertingit. Et operimentum et velum hyacintho et purpura et cocco et bysso erat variatum. Significabat autem, quod natura elementorum obtinet Dei re-

C Μακρὸν δ' ἂν εἶη πάντα ἐπεξιέναι: τὰ προφητικὰ καὶ τὰ νομικὰ, τὰ δὲ αἰνιγμάτων εἰρημένα ἐπιλεγόμενους· σχεδὸν γὰρ ἡ πᾶσα ὧδέ πως θεσπίζεται Γραφή. Ἀπόχρη δ', οἶμαι, τῷ γε νοῦν κεκτημένῳ εἰς ἐνδειξίν τοῦ προκειμένου ὀλίγα τινὰ ἐκτεθέντα παραδείγματα. Αὐτίκα ὁμολογεῖ τὴν ἐπίκρουψιν ἡ περὶ τὸν νεὸν τὸν παλαιὸν τῶν ἑπτὰ περιβόλων πρὸς τι ἀναφορὰ, παρ' Ἑβραίοις ἱστορουμένη· ἢ τε κατὰ τὸν ποδῆρη (66) διασκευὴ διὰ ποικίλων τῶν πρὸς τὰ φαινόμενα συμβόλων τὴν ἀπ' οὐρανοῦ μέχρι γῆς αἰνισσομένη συνθήκην· τό τε κάλυμμα καὶ παραπέτασμα ὑακίνθῳ καὶ πορφύρᾳ, κόκκῳ τε καὶ βύσσῳ πεποικίλτο. Ἡνίστατο δ' ἄρα, ὡς ἡ τῶν στοιχείων (67) φύσις ἐπέχει τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ· ἐξ ὕδατος μὲν γὰρ ἡ πορφύρα, βύσσης δὲ ἐκ γῆς· ὑακίνθος (68)

✠ P. 665 ED. POTTER, 562 ED. PARIS. ⁶⁰ Exod. xxv, xxvi, xxvii, xxviii, xxix.

nus duxerit, ex ejus disciplina derivavit etiam magisterii præcepta. Legerat Moysi divino præceptum oraculo: *Solve calceamentum pedum tuorum*: id etiam præceptum Jesu Nave, videlicet ut detritæ et popularis viæ ponerent pulverem, qui viam Domini ambulare desiderarent. D. Hieronymus *Apol. in Ruf.*: *Per viam publicam ne ambules, id est, ne multorum sequaris errores.* Sed et Origenes eodem fere sensu exponit evangelicum illud, spatiosam et latam viam declinandam. Sic vero Olympiodorus enuntiat φεύγειν τὰς λεωφόρους. Euphorionem citat Athenæus lib. *De Isthmiis*, et Stobæus in *Philoctete*, sed in versu quem citat Clemens, erat Ἀχαιῖδας ἵππους, equas Achaicas. COLLECT.—Jamblichus in *Protreptico*: *Τὰς λεωφόρους ὁδοὺς ἐκκλίτων, διὰ τῶν ἀτραπῶν βαδίζε. Publicas vias devitans, per semitas incede.* Athenæus lib. ix: *Λεωφόρους ὁδοὺς μὴ στείχειν, ἀντὶ τοῦ, γνώμη πολλῶν μὴ ἀκολουθεῖν. Publicas vias non ingredi: hoc est, vulgi sententiam non sequi.* Consentiant Philo Judæus in principio libr. *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον*. Ælianus *Variæ hist.* lib. iv, c. 17; Porphyrius, *De vita Pythagoræ*, etc.

(65) Ἀτοίας. H. ms. Ἀντέας; alibi Ateas. Sylburg. in *Indice Latino*.

(66) *Ποδῆρη*. Intelligit *talarem* pontificis Judæorum amictum: quo putabant totum mundam, eisque præcipuas partes significari. Philo Judæus lib. *De monarchia*, p. 824: *Ἡ δ' ἐστὶν ἡ τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος κατασκευὴ μίμημα τοῦ παντός, θαυμάσιον ἔργον ὀφθῆναι, καὶ νοηθῆναι. Hoc cultu pontifex utitur, totum mundum referens ornatu mirando, cum oculis, tum etiam menti.* Quod quo se modo haberet, latius exponit lib. *De somniis* p. 597, et lib. iii *De vita Moysis* pag. 671.

(67) *Στοιχείων*. Philo, p. 299. H. SYLBURG.

(68) Ὑακίνθος. Philo lib. iii *De vita Moysis*, p. 671: *Οὗτος ὁ χιτῶν σύμπας ἐστὶν ὑακίνθινος, ἀέρος ἐκμαγεῖον· φύσει γὰρ ὁ ἀήρ μέλας. Hæc Pontificis tunica tota est hyacinthina, ad exprimentam aeris naturam. Nam aer natura nigricat.* Idem lib. *De congressu quarrendæ erud. gr.* p. 441 de Tabernaculi aulaeis agens, hæc dicit: *Τὰς αὐλαίας ἐκ τοιούτων συνύφηθεν, ἃ τῶν τεσσάρων στοιχείων σύμβολά ἐστιν· ἐκ γὰρ βύσσου, καὶ ὑακίνθου, καὶ πορφύρας, καὶ κόκκινου δημιουργοῦνται, τεσσάρων, ὡς ἔφην, ἀριθμῶν. Σύμβολον δὲ γῆς μὲν, ἡ βύσσης· φύεται γὰρ ἐκ ταύτης· ἀέρος δὲ ὑακίνθος· μέλας γὰρ οὗτος φύσει· ὕδατος δὲ ἡ πορφύρα· τὸ γὰρ τῆς βαφῆς αἴτιον ἐκ θαλάττης, ἡ ὁμωνομοῦσα κογχύλη· πυρὸς δὲ τὸ κόκκινον·*

τε ὡμοίωται ἀέρι, ζοφύδης ὄν, ὡσπερ ὁ κόκκος τῷ πυρί. Ἀνά μέσον δὲ τοῦ καλύμματος καὶ τοῦ παραπετάσματος, ἔνθα τοῖς ἱερεῦσιν ἐξῆν εἰσιέναι, θυμιατήριον τε ἔκειτο, σύμβολον τῆς ἐν μέσῳ τῷ κόσμῳ τῷδε κειμένης γῆς· ἐξ ἧς αἰ ἀναθυμιάσεις. Μέσος (69) δὲ καὶ ὁ τόπος ἐκεῖνος τοῦ τε ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος, ἔνθα μόνῳ τῷ ἀρχιερεῖ ἐπετέτραπτο ῥηταῖς εἰσιέναι ἡμέραις, καὶ τῆς ἐξωθεν περιχειμένης αὐλαίας τῆς πᾶσιν ἀνειμένης Ἑβραίοις τὸ μεσαιτάτον οὐρανοῦ φασὶ καὶ γῆς· ἄλλοι δὲ κόσμου τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ λέγουσιν εἶναι σύμβολον. Τὸ μὲν οὖν κάλυμμα, κώλυμα λαϊκῆς ἀπιστίας (70), ἐπίπροσθε τῶν πέντε τετάνυστο κιόνων, εἶργον τοὺς ἐν τῷ περιθόλῳ. Ταύτη τοι μυστικώτατα πέντε ἄρτοι πρὸς τοῦ Σωτῆρος κατακλῶνται καὶ πληθύνουσι τῷ ὄλῳ τῶν ἀκρωμένων. Πολὺς γὰρ ὁ τοῖς αἰσθητοῖς ὡς μόνοις οἷσι προσανέχων. Ἄθρει (71) δὲ περισκοπῶν, φησὶν ὁ Πλάτων, μή τις τῶν ἀμυήτων ἐπακούει (72). Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ ἄλλο οὐδὲν οἰόμενοι εἶναι, ἢ οὐ ἂν ἀπρὶξ ταῖν χειροῖν λαβέσθαι δύναιντο· πράξεις δὲ καὶ γενέσεις καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι, ὡς ἐν οὐσίας μέρει· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῆ πεντάδι τῶν αἰσθήσεων προσανέχοντες μόνῃ. Ἄδατον δὲ ἀκοαῖς καὶ τοῖς ὁμογενέσιν ἢ νόησις τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν πρόσωπον (73) εἴρηται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, αἰσθήσεων πεντάδι, σαρκοφόρος γενόμενος ὁ Λόγος ὁ τοῦ πατρῷου μηνυτῆς ιδιώματος. Εἰ δὲ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἶδους, ὁ καλὸς Ἀπόστολος λέγει. Ἐνδον μὲν οὖν τοῦ καλύμματος ἱερατικὴ κέκρυπται διακονία, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ πονουμένους πολὺ τῶν ἔξω εἶργει. Πάλιν τὸ παραπέτασμα τῆς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἀγίων παρόδου· κίονες τέτταρες αὐτόθι, ἀγίας μήνυμα τετράδος διαθηκῶν (74) παλαιῶν. Ἀτὰρ καὶ τὸ τετράγραμμον (75)

A velationem. Purpura enim est ex aqua, et byssus ex terra : et hyacinthus similis est aeri, cum sit ater et obscurus, sicut coccus igni. In medio autem operimenti et veli, quo licebat ingredi solis sacerdotibus, erat situm thuribulum, symbolum terræ, quæ est sita in hoc mundo medio ex qua oriuntur exhalationes. Illum quoque locum, qui medium obtinet inter eum, qui est intra velum, in quem soli permissum erat pontifici ingredi statis diebus, et exterius atrium, quod patebat omnibus Hebræis, dicunt esse medium cœli et terræ. Alii autem dicunt esse symbolum mundi, qui intelligentia percipitur, et sensilis. Operculum ergo, quo arcebatur populi infidelitas, expansum erat ante quinque columnas, arcens eos qui erant in ambitu. Ea ratione valde mystice franguntur *quinque panes* a Salvatore⁶¹, et multiplicantur eorum, qui audiunt, multitudini. Multi enim solis attendunt sensilibus, perinde ac si sola sint. *Contemplare jam*, inquit Plato, *et simul diligenter cave ne quis profanus hæc audiat. Profani vero sunt, qui nihil aliud esse putant, nisi id quod possint manibus apprehendere : actiones autem, et generationes, et quidquid non est aspectabile, in eorum quæ sunt numero non habent.* Tales enim sunt, qui ad nil aliud attendunt præter quinque sensus. *Auditus autem, et quæ sunt ejus generis, adire non possunt Dei intelligentiam. Hinc facies Patris dictus est Filius, sensibus quinque, conspiciendam carnem gestans Logos, qui et index paternæ proprietatis : Si autem spiritu vivimus, spiritu et ambulemus*⁶². *Per fidem ambulamus, non per speciem*, egregius ait Apostolus⁶³ : igitur intra operimentum abditum ✕ fuit sacerdotale ministerium, et eos, qui in ipso laborant, longe arect ab iis, qui sunt extrinsecus. Rursus velum ponitur aditus ad

✕ P. 666 ED. POTTER, 565 ED. PARIS. ⁶¹ Joan. vi, 11. ⁶² Galat. v, 25. ⁶³ II Cor. v, 7.

ἐμπερέστατον γὰρ φλογί. *Aula contexta sunt ex rebus quatuor elementa significantibus; videlicet bysso, hyacintho, purpura et cocco : quæ illa numero referunt. Byssus terram significat, ex qua nascitur : hyacinthus aerem sua natura nigricantem : purpura aquam, quod hæc tinctura ex cognomine conchylio facta, aquæ suam originem debeat : postremo, ignem color coccineus, cui persimilis est.* Similia dicit idem auctor *De vita Moysis*, lib. III, p. 667.

(69) Μέσος. Iis, quæ jam sequuntur, lucem allatura videntur, quæ Philo *De vita Moysis* lib. III, p. 666, de quinque columnis agens, dicit : Τὴν δὲ αἰτίαν, ἧς ἕνεκα τοὺς πέντε τοῖς πενήκοντα συγκατατάττων, καὶ χωρὶς αὐτῶν τίθημι, δηλώσω· ἡ πεντάς αἰσθήσεων ἀριθμὸς ἐστίν· αἰσθησις δὲ ἐν ἀνθρώπῳ, πῆ μὲν νεύει πρὸς τὰ ἐκτὸς, πῆ δὲ ἀνακάμπει πρὸς τὸν νοῦν, ὑπηρέτις οὖσα φύσεως νόμοις αὐτοῦ. Διὸ καὶ τὴν μεθύριον χώραν ἀπένειμε τοῖς πέντε· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐκνένευκε πρὸς τὰ ἄδυτα τῆς σκηνῆς, ἅπερ ἐστὶ συμβολικῶς νοητά· τὰ δ' ἐκτὸς πρὸς τὸ ὑπαιθρον καὶ τὴν αὐλήν, ἅπερ ἐστὶν αἰσθητά. *Causam autem cur illas quinque cæteris quinquaginta nunc annumerem, nunc detrahā, indicare non pigebit : quinariis est sensuum numerus; sensus autem in homine aliquando ad externa pronior, aliquando ad mentem reflectitur, cui a natura minister est additus. Proinde his quinque tabulis locus attributus est in confinio. Nam interna earum spectant adyta tabernaculi, quæ significant res*

intelligibiles; externa vero sunt obversa ad atrium, quo significantur res sensibiles.

(70) Λαϊκῆς ἀπιστίας. Hoc est λαοῦ ἀπίστου, populi infidelis : qui eo velo ab adyto introspiciendo arcebatur.

(71) Ἄθρει. Ex Platonis *Theæteto*, p. 115.

(72) Ἐπακούει. Congruentius ἐπακούη, sub junctivo modo, vulg. Platonis edit. in *Theæteto*, p. 74. Eadem mox οὐκ ἂν δύνωνται ἀπρὶξ ταῖν χειροῖν λαβέσθαι. A. SYLBURG.

(73) Πρόσωπον. Sic superius *Pædag.* lib. I, c. 7, p. 152 : Πρόσωπον δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, ὃ φωτίζεται : ὁ Θεὸς καὶ γνωρίζεται. *Facies autem Dei est Logos, quo Deus illuminatur et cognoscitur. Ubi conf. Adnotata.*

(74) Τετράδος διαθηκῶν. Quatuor sædera vocare videtur, quæ cum Adamo, Noacho, Abrahamo et Moyse inita sunt.

(75) Τετράγραμμον. Ἡ τετραγράμματος, ex Philone, p. 456, et mox Ἰαὼ pro Ἰαού. Ad vulg. pronuntiationem magis accederet Ἰωαά. SYLBURG. Gr. Ἀτὰρ καὶ τὸ τετράγραμμον ὄνομα τὸ μυστικόν, ὃ περιέκειτο οἷς μόνοις τὸ ἄδυτον βάσιμον ἦν, λέγεται δὲ Ἰαού. D. Hieronymus ad Fabiolam de veste sacerdotali : *Octava est lamina aurea, in qua scriptum est nomen Dei Hebraicis quatuor litteris Jod He Vau He, quod apud illos ineffabile nuncupatur. Hæc super pileolum lincum in pontifice additur, ut in fronte vitta hyacin-*

Sancta sanctorum; quatuor illic columnæ declarant sanctum quaternionem veterum testamentorum. Quinetiam mysticum illud nomen tetragrammatum, quod iis solis imponebatur, qui poterant ingredi aditum; dicitur autem Iao, quod exponitur, *qui est, et qui est futurus*. Quinetiam apud Græcos nomen Θεός, id est *Deus*, litterarum continet quaternionem. Cum autem in mundo qui percipitur intelligentia solus fuisset Dominus, ingreditur perpressiones, subiens cognitionem ejus, quod est ineffabile, exsuperans *omne nomen*⁶⁴, quod voce cognoscitur. Jam vero candelabrum quoque erat situm in australibus partibus thuribuli, per quod declarati sunt motus septem luminarium, quæ australes faciunt conversiones. Ex utraque enim parte candelabri tres inserti sunt rami, et in ipsis lucernæ, quoniam sol quoque, tanquam candelabrum, collocatus in medio aliarum errantium, et iis qui sunt

⁶⁴ Philip. II, 9.

thina constringantur. Idem ad Marcellam, epist. 136: In Græcis libris repertum non intelligentes PIPi legere consueverant; ut apud Procopium nunc etiam legimus. Theodoretus q. 15, in Exodum: Τοῦτο δὲ παρ' Ἑβραίοις ἀφραστον ὀνομάζεται, ἀπειρηται γὰρ παρ' αὐτοῖς διὰ τῆς γλώττης προσφέρειν. Γράφεται δὲ διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων, διὸ τετράγραμμον αὐτὸ λέγουσι. Καλοῦσι δὲ αὐτὸ Σαμαρεῖται μὲν Ἰαβὲ, Ἰουδαῖοι δὲ Ἰαώ. Hoc autem apud Hebræos dicitur inenarrabile, prohibeturque apud eos lingua pronuntiari; scribitur quatuor litteris, et ob id τετράγραμμον appellatur. Samaritani vocant illud nomen Iabe, Judæi vero Iao. Auctor commentariorum in Psalmos apud D. Hieronymum legi posse ait Iaho, scribens in psalm VIII. D. Irenæus lib. I, cap. 34, Iao numerari ait inter nomina Dei. Macrobius lib. I Saturnal. cap. 18, profert oraculum Apollinis:

Φράξο τὸν πάντων ὑπατον Θεὸν ἔμμεν Ἰαώ. Diodorus lib. I, Epiphan. hæres. 26, *Contra Gnosticos*. At P. Galatinus lib. II *De arcanis cathol. verit.* cap. 40, notat nomen hoc eisdem litteris constare, ex quibus tria tempora verbi substantivi componuntur. Et sic apud eos sonant יהיה *haiah*, id est, *fuit*; יהי *hove*, quod significat, *est*; יהיה *Iihie*, id est, *erit*: ut earumdem scilicet personarum æternitas pateat; Patrem scilicet, Filium, et Spiritum sanctum semper fuisse, esse et fore. G. Genebrardus alterum Theodoreti locum ex Polymorpho profert lib. I *De Trinit.*, et ait illa Græcorum profanorum loca de Iao Clementi occasionem dedisse ut observaret illud sonare Ἰαού· lectionem ejus non aliunde petendam, quam a Moyse, cui primum tam præclari vocabuli facta est revelatio. Ei a Domino quod nomen esset ipsi percontanti, responsum est יהי *Ehie*, *qui sum*. *Ehie misit me ad vos*. Deus prima persona usus est; Moses cum alios alloqueretur per tertiam expressit יהי *Iehue*, aut יהיה *Iihie*. In Chronologia idem pronuntiari posse docet *Iahue*, sed semper pronuntiasset Adonai cum veteres, tum recentes doctos, præter unum sanctum Pagninum, si modo ab hæreticis non sit corruptus, qui vocem peregrinam *Jehova* primus confinxit. Sic itaque verti hic Clementis locus: *Quinetiam mysticum illud quatuor litterarum nomen quod iis s. i. q. p. i. a. dicitur autem Ἰαού, quod exponitur, etc.* COLLECT.

(76) *Μόνους*. Nempe Aaroni, ejusque successoribus: quorum πέταλον Dei nomine insculptum fuit, *Exod.* XXVIII, 36. Philo *De vita Moysis* lib. III, p. 670: *Χρυσῶν δὲ πέταλον ὡσανεὶ στέφανος ἐδημιουργεῖτο, τέτταρας ἔχων γλυφὰς ὀνόματος, ὃ μόνους τοῖς ὄψα καὶ*

ἄδυονα τὸ μυστικὸν, ὃ περιέχειτο οἷς μόνους (76) τὸ ἄδυον βασιμον ἦν· λέγεται δὲ Ἰαού, ὃ μεθερμηνεύεται ὁ ὢν καὶ ὁ ἐσόμενος. Καὶ μὴν καὶ καθ' Ἑλληνας Θεὸς τὸ ὄνομα, τετράδα περιέχει γραμμάτων. Εἰς δὲ τὸν νοητὸν (77) κόσμον μόνος ὁ Κύριος γενόμενος, εἴσεισι τῶν παθῶν εἰς τὴν τοῦ ἀβήτου γνῶσιν παρεισδύμενος, ὑπὲρ πᾶν ὄνομα (78) ἐξαναχωρῶν, ὃ φωνῇ γνωρίζεται. Ναὶ μὴν (79) ἡ τε λυχνία ἐν τοῖς νοτίοις ἔκειτο τοῦ θυμιατηρίου· δι' ἧς αἱ τῶν ἑπτὰ φωσφόρων κινήσεις δεδήλωνται, νοτίους τὰς περιπολήσεις ποιουμένων. Τρεῖς γὰρ ἑκατέρωθεν τῆς λυχνίας ἐμπεφύκασιν κλάδοι, καὶ ἐπ' αὐτοῖς οἱ λύχνοι· ἐπεὶ καὶ ὁ ἥλιος, ὡσπερ ἡ λυχνία, μέσος τῶν ἄλλων πλανητῶν τεταγμένος, τοῖς τε ὑπὲρ αὐτὸν τοῖς τε ὑφ' αὐτὸν κατὰ τινα θείαν μουσικὴν ἐνδίδωσι τοῦ φωτός. Ἐχει δὲ τι καὶ ἄλλο αἰνίγμα ἡ λυχνία ἡ χρυσῆ, τοῦ σημείου τοῦ Χριστοῦ, οὐ τῷ σχήματι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ φωτεμβολεῖν πολυτρόπως (80) καὶ πο-

γλώτταν σοφία κεκαθαυμένοις θέμις ἀκούειν καὶ λέγειν ἐν ἀγίοις, ἄλλῳ δὲ οὐδενὶ τὸ παράπαν οὐδαμοῦ· τετραγράμματον δὲ τοῦ ὀνομα φησὶν ὁ θεολόγος εἶναι. Ad hæc lamina aurea quasi corona insculpta fuit quatuor litteris nominis illius, quod solis aures linguamque sapientia purgatis fas est audire nominareque in sacris, præterea nemini: id theologi aiunt esse tetragrammaton.

(77) *Εἰς δὲ τὸν ν.* Verba fecerat de adyto, in quod pontifex singulis annis semel ingrediebatur. Id typus fuit τοῦ νοητοῦ κόσμου, in quod Christus, διὰ τῆς αὐτοῦ θυσίας ingressus est, ut refert Apostolus Hebr. IX, cujus capitis argumentum hæc sententia complecti videtur Clemens: *In mundum autem, qui mente percipitur, solus intrans Dominus, per passiones suas ingreditur, in ejus cognitionem, qui est ineffabilis, perveniens, super omne nomen, quod voce profertur, evadens.* Quæ sententia facilius erit, si pro τῶν παθῶν scribamus διὰ τῶν παθῶν, ut διὰ τῶν παθημάτων Hebr. II, 10, διὰ τῆς θυσίας Hebr. XI, 26.

(78) *ὑπὲρ πᾶν ὄνομα.* Respicit Philip. II, 9: *Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα.*

(79) *Ναὶ μὴν.* In epitomen redigit auctor Philonis Judæi verba lib. III *De vita Moysis* pag. 669, quæ his lucem dabunt: *Τὴν δὲ λυχνίαν ἐν τοῖς νοτίοις, δι' ἧς αἰνίττεται τὰς τῶν φωσφόρων κινήσεις ἀστέρων· ἥλιος γὰρ, σελήνη, καὶ ἄλλοι πολὺ τῶν βορείων ἀφεστῶτες, νοτίους ποιοῦνται τὰς περιπολήσεις. Ὅθεν ἔξ μὲν κλάδοι, τρεῖς δ' ἑκατέρωθεν τῆς μέσης λυχνίας ἐκπεφύκασιν εἰς ἀριθμὸν ἑβδομον· ἐπὶ δὲ πάντων λαμπάδιά τε καὶ λυχνία ἑπτὰ, σύμβολα τῶν λεγομένων παρὰ τοῖς φυσικοῖς ἀνδράσι πλανητῶν. Ὁ γὰρ ἥλιος, ὡσπερ ἡ λυχνία, μέσος τῶν ἔξ τεταγμένος, ἐν τετάρτῃ χώρᾳ φωσφορεῖ τοῖς ὑπεράνω τρισὶ, καὶ τοῖς ὑφ' αὐτὸν ἴσοις ἀρμοζόμενος τὸ μουσικὸν καὶ θεῖον ὡς ἀληθῶς ὄργανον. At candelabrum austrum versus, subindicans motum siderum luminarium; nam sol, lunaque, cum cæteris longe a septentrionalibus partibus deflectentes, magis obversantur australibus. Hinc factum est, ut terni rami producti sint ex medii candelabri utroque latere, ad numerum septenarium. In summitatibus eminebant septem lucernulæ, figuræ planetarum, ut vocant physici. Sol enim, tanquam lucerna, inter illos sex medius lucet, quartus a summo pariter ac infimo, temperans musicum illud et vere divinum organum. Idem auctor hæc allegoriam alio modo exponit in lib. *Quis sit rerum divinarum hæres*, p. 514.*

(80) *Πολυτρόπως.* Respicit Hebr. I, 1.

λυμερῶς τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, ἐλπίζοντάς τε καὶ βλέποντάς διὰ τῆς τῶν πρωτοκτίστων (81) διακονίας. Φασὶ δ' (82) εἶναι ἐπὶ τὰ ὀφθαλμοὺς Κυρίου (83) τὰ ἐπὶ πνεύματα, ἐπαναπαυόμενα τῇ ράβδῳ τῇ ἀνθούσῃ ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί. Πρὸς δὲ τοῖς βορείοις (84) τοῦ θυμιατηρίου τράπεζα εἶχε τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς ἡ παράθεσις τῶν ἄρτων· ὅτι τροφιμώτατα τῶν πνευμάτων τὰ βόρεια. Εἶεν δ' ἂν μοναὶ τινες εἰς ἓν σῶμα καὶ σύνοδον μίαν συμπνεουσῶν Ἐκκλησιῶν· τὰ τε ἐπὶ τῆς ἀγίας κιβωτοῦ ἱστορούμενα μνηύει τὰ τοῦ νοητοῦ κόσμου, τοῦ ἀποκεκρυμμένου καὶ ἀποκλεισμένου τοῖς πολλοῖς. Καὶ μὴν (85) καὶ τὰ χρύσεια ἐκεῖνα ἀγάλματα, ἑξαπτέρυγον ἑκάτερον αὐτῶν, εἴτε τὰς δύο ἄρκτους, ὡς βούλονται τινες, ἐμφαίνει, εἴτε, ὅπερ μᾶλλον, τὰ δύο ἡμισφαίρια. Ἐθέλει δὲ τὸ ὄνομα τῶν χερουβὶμ δηλοῦν ἐπίγνωσιν πολλήν. Ἄλλὰ δώδεκα πτέρυγας ἄμφω ἔχει, καὶ διὰ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν φερομένου χρόνου, τὸν αἰσθητὸν κόσμον δηλοῖ. Περὶ τούτων οἶμαι καὶ ἡ τραγωδία φυσιολογοῦσα φησὶν· Ἀκάμας τε χρόνος περὶ γ' ἀενάφ ρεύματι πλήρης φοιτᾷ, τίκτων αὐτὸς ἑαυτὸν· δίδυμοί τ' ἄρκτοι ταῖς ὠκυπλάνοισι πτερύγων ρίπαῖς τὸν Ἀτλάντειον τηροῦσι πόλον. Ἄτλας δὲ, ὁ μὴ πάσχων πόλος, δύναται μὲν εἶναι καὶ ἡ ἀπλανὴς σφαῖρα, βέλτιον δὲ ἴσως αἰῶνα ἀκίνητον νοεῖσθαι. Ἄμεινον δ' ἡγοῦμαι τὴν κιβωτὸν, ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ ὀνόματος θηβωθὰ καλούμενην, ἄλλο τι σημαίνειν. Ἑρμηνεύεται μὲν ἐν ἀνθ' ἐνός πάντων τόπων. Εἴτ' οὖν ὀγδοᾶς καὶ ὁ νοητὸς κόσμος, εἴτε καὶ ὁ περὶ πάντων περιεκτικὸς (86), ἀσχημάτιστός τε καὶ ἀόρατος δηλοῦται Θεός, τὰ νῦν ὑπερχεισθῶ λέγειν. Πλὴν ἀνάπαυσιν μνηύει τὴν μετὰ τῶν δοξολόγων πνευμάτων (87), ἃ αἰνίσσεται χερουβὶμ· οὐ γὰρ ἂν ποτε, ὁ μηδὲ γλυπτὸν εἰδῶλον δημιουργεῖν παραινέσας, αὐτὸς ἀπεικόνιζε τῶν ἀγίων ἄγαλμα· οὐδ' ἔστι τὴν ἀρχὴν ἐπισύνθετόν τι καὶ αἰσθητὸν ζῶον ἐν οὐρανῷ ᾧδὲ πως ἔχον. Σύμβολον δ' ἔστι λογικῆς μὲν τὸ πρόσωπον ψυχῆς· πτέρυγες δὲ

A super ipsum, et iis, qui sunt sub ipso, divina quadam musica lucem indit. Habet autem aliud quoque ænigma, aureum candelabrum, signi Christi, non figura sola, ✕ sed eo etiam, quod lucem immittit multifariam multisque modis in eos⁶⁵, qui in ipsum credunt, sperant, et respiciunt, per ministerium eorum, quæ sunt primo creata. Dicunt autem esse septem oculos Domini, septem spiritus⁶⁶, quiescentes in virga, quæ floret ex radice Jesse⁶⁷. A boreales autem partes thuribuli, sita erat mensa, super quam panum erat propositio, quoniam ex spiritibus maxime nutriunt boreales. Significabant autem quasdam mansiones Ecclesiarum, quæ conspirant in unum corpus et unum cœtum. Quæ autem de sancta arca narrantur, significant mundum, qui percipitur intelligentia, qui est vulgo occultus et occlusus. Porro autem aureæ illæ imagines, utraque sex habens alas, aut duas ursas, ut quidam volunt, significant, aut, quod magis quadrat, duo hemisphæria. Vult autem nomen cherubim significare multam cognitionem. Sed habent ambo duodecim alas, et per circulum zodiacum, et tempus quod in ipso fertur, significant mundum sensilem. De his, ut existimo, dicit etiam tragœdia describens **241** naturam : *Et indefessum tempus perenni fluente plenum circuit, ipsum seipsum pariens. Et geminæ ursæ perniciouser errantibus alarum motionibus Atlanticum servant polum.* Atlas autem, seu qui non patitur polus, potest quidem esse inerrans sphaera ; melius est autem fortasse intelligi ævum immobile. Melius autem existimo arcam, quæ ex Hebraico nomine appellatur *Thebota*, aliquid aliud significare. Exponitur autem *unum pro uno ex omnibus locis*. An ergo ogdoas, id est octonarius, et mundus, qui percipitur intelligentia, an etiam qui superat omnia et comprehendit, estque figuræ expers, et non cadit sub aspectum, Deus sit, in præsentia differatur. Cæterum significat illam quietem, quæ est cum spiritibus

✕ P. 667 ED. POTTER. ⁶⁵ Hebr. i, 1. ⁶⁶ Apoc. v, 6. ⁶⁷ Isa. xi, 1, 2.

(81) Πρωτοκτίστων. Nempe apostolorum*, aliorumque Christi discipulorum; quorum ministerio evangelica lux per orbem diffusa est.

(82) Φασὶ δ'. Eadem de re Gregorius Naz. homilia in Pentecosten, et Nicetas ejus paraphrastes. De borealibus flabris Philo p. 456. Paulo post ad ἐπίγνωσιν πολλήν, addit idem Philo καὶ ἐπιστήμην, p. 455. H. SYLBURG.

(83) Ἐπὶ τὰ ὀφθαλμοὺς Κυρ. Respicit Apoc. v, 6: Καὶ ἰδοὺ ἄρνιον ἑστηκόσ ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα ἐπὶ τὰ, καὶ ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὰ, οἱ εἰσι τὰ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πνεύματα. Et Isa. xi, 1, 2: Καὶ ἐξελεύσεται ράβδος ἐκ τῆς ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ἀνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται· καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλήσ καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας.

(84) Πρὸς δὲ τοῖς β. E diverticulo jam ad Philonem redit, qui post verba modo allata, hæc statim adjicit: Ἡ δὲ τράπεζα τίθεται πρὸς τοῖς βορείοις, ἐφ' ἧς ἄρτοι καὶ ἄλες· ἐπειδὴ πνευμάτων τὰ βόρεια τροφιμώτατα. Versus septentriones autem mensa, in qua panes cum sale: quoniam septentrionales venti vegetant maxime.

(85) Καὶ μὴν. Philo paulo ante verba jam dicta, hæc etiam habet: Τὸ δ' ἐπίθεμα τὸ προσαγορευόμενον ἱλαστήριον βάσις ἐπὶ τῶν πτηνῶν δυεῖν, ἃ πατρία μὲν γλώσση προσαγορεύεται χερουβὶμ, ὡς δ' ἂν Ἑλληνας εἴποιεν, ἐπίγνωσις καὶ ἐπιστήμη πολλή. Ταῦτα δὲ τινες μὲν φασιν εἶναι σύμβολα τῶν ἡμισφαιρίων ἀμφοῖν, κατὰ τὴν ἀντιπρόσωπον θέσιν, τοῦ τε ὑπὸ γῆς, καὶ ὑπὲρ γῆν· πτηνῶν γὰρ ὁ σύμπαρ οὐρανός. Nam operculum arcæ, quod vocatur propitiatorium, basis est duarum imaginum volucrum, quæ sermone vernaculo nominantur cherubim, hoc est multa scientia; per has quidem aiunt significari utrumque orbis hemisphærium, illum supra terram, alterum infra terram: totum enim cœlum volucrum est.

(86) Ὁ περὶ π. π. Haud scio, an rectius ὁ περίξ πάντων περιεκτικός, qui circumquaque continet omnia. SYLBURG.

(87) Δοξολόγων πν. Respicit Isa. vi, 3, ubi de angelis ait propheta: Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Suidas, Δοξολογῶ σε, ὑμνῶ σε.

glorificantibus, quos significat Cherubim. Nunquam enim, qui jussit ut ne sculptile quidem fabricaretur simulacrum, ipse sanctorum effinxisset imaginem. Neque est omnino compositum et sensibile aliquid in cœlo animal, quod ita se habeat. Est autem facies quidem symbolum animæ præditæ ratione. ✠ Alæ autem sunt ministeria et operationes sublimes, dexterarum simul et sinistrarum potestatum. Vox autem est gratæ mentis gloria, in contemplatione indesinente. Sufficit mysticam interpretationem huc usque procedere. Pontificis autem vestis talaris est signum mundi sensibilis. Septem quidem errantium quinque gemmæ, et duo carbunculi, propter Saturnum et Lunam. Ille enim est meridionalis quidem, et humidus, et terrestris, et gravis : hæc vero æria : unde a nonnullis dicta est ἀρτεμις quasi ἀεροτόμος, hoc est, *secans aerem* : est autem aer obscurus. Eos autem, qui conferunt ad eorum, quæ hic sunt generationem, eos, inquam, qui præsent stellis errantibus, divina providentia et in pectore et in humeris merito describit fuisse positos, per quos actio effectrix generationis est primus septenarius. Pectus autem est habitaculum cordis et animæ. Erunt autem alias quoque gemmæ varii modi salutis : aliæ quidem in supereminentibus, aliæ vero in inferioribus partibus positæ ejusvis corporis, quod salutem assequitur. Trecenta autem sexaginta tintinnabula, quæ pendent a veste talari, sunt tempus annum : *annus*, inquam, *Domini acceptus, prædicans* et resonans maximum adventum Servatoris⁶⁸. Quin etiam pileus aureus, qui est extensus, significat regalem Domini potestatem : siquidem *caput Ecclesiæ* est Servator⁶⁹. Signum certe principalis imperii, est pileus capiti impositus : et alioqui audivimus, *Et Christi caput est Deus*⁷⁰, et Pater Domini nostri Jesu Christi. Jam vero pectorale quidem constat, et ex superhumerali, quod est symbolum operis, et ex Logio : hoc autem significat Logon, et est imago cœli, quod a Logo factum est, et subjicitur *omnium capiti*

✠ P. 668 ED. POTTER, 564 ED. PARIS. ⁶⁸ Isa. lxi, 2; II Cor. xi, 31.

(88) Ποδήρης. Alio modo hæc exponit Philo *De vita Moysis*, lib. iii, p. 671.

(89) Ἐνιαυτός. Conf. superius *Strom.* i, p. 407, not.

(90) Πῖλος. Philo *De vita Moysis*, lib. iii, p. 673 : Κίδαριν δὲ ἀντὶ διαδήματος ἐπιτίθησι τῇ κεφαλῇ, δικαίων τὸν ἱερώμενον τῷ θεῷ, καθ' ὃν χρόνον ἱεράται, προσφέρειν ἀπάντων, καὶ μὴ μόνον ἰδιωτῶν, ἀλλὰ καὶ βασιλέων. *Cidaris autem pro diademate imponitur capiti, quia quantisper sacerdos honore suo fungitur et ministerio, non solum privatis hominibus est eminentior, sed etiam cunctis regibus.* Porro idem sunt πῖλος et κίδαρις. Suidas, Πῖλος κόσμος περικεφάλαιος, ὃν οἱ μὲν κυρθασίαν, οἱ δὲ πιάραν, ἄλλοι δὲ κίδαριν καλοῦσιν. Philo in libro jam dicto p. 670, 671 : Πρὸς δὲ καὶ κίδαρις κατεσκευάζετο κιδάρει γὰρ οἱ τῶν ἐφῶν βασιλεῖς εἰώθασιν χρῆσθαι. *Superimposita erat et cidaris : quo insigni reges Orientis uti solebant pro diademate.*

(91) Οἱ οὖν. Philo *De vita Moysis* lib. iii, p. 671 : Πρῶτον μὲν οἱ ἐπὶ τῶν ἀκρωμίων σμάραγδοι δύο λίθοι περιφερεῖς μηνύουσιν, ὡς μὲν οἶονται τινες, ἀπτεράς τοὺς ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἡγεμόνας, ἥλιον

καὶ σελήνην. *Primum smaragdi duo rotundi humerales indicant, ut quidam existimant, solem et lunam, illum diei, hanc noctis præsidem.*

(92) Οἱ δὲ ἐπὶ τῷ στήθει. Philo ejusdem libri pag. 672 : Ἐπειθ' οἱ κατὰ στέρνα δώδεκα λίθοι ταῖς χρῆμασι οὐχ ὅμοιοι, διανεμηθέντες εἰς τέσσαρας στίχους ἐκ τριῶν, τίνος ἐτέρου δείγματ' εἰσὶν, ἢ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου; καὶ γὰρ οὗτος, τετραχῆ διανεμηθεὶς, ἐκ τριῶν ζωδίων τὰς ἐτησίους ὥρας ἀποτελεῖ, ἔαρ, θέρος, μετόπωρον, χειμῶνα, τροπὰς τέσσαρας, ὧν ἐκάστης ὅρος τρία ζῶδια. *Præterea in pectore duodecim gemmæ discolores, ternæ distributæ in quatuor ordines quid aliud significant, quam zodiacum circulum? nam et hic in quatuor partes e ternis signis constantes dividitur, atque ita horas anni conficit, ver, æstatem, autumnum, hiemem, mutationesque quatuor, quarum singulas tria signa determinant.* Paria dicit in libro *De monarchia*, p. 825, 824.

(93) Τῇ κεφαλῇ τῇ Κυριακῇ. Nempe capiti Christi, quod *Pileus* significabat, subjacere vult auctor legem et prophetas, quæ *gemmæ pectorales* pileo quodammodo subjectæ innuebant.

καὶ σελήνην. *Primum smaragdi duo rotundi humerales indicant, ut quidam existimant, solem et lunam, illum diei, hanc noctis præsidem.*

(92) Οἱ δὲ ἐπὶ τῷ στήθει. Philo ejusdem libri pag. 672 : Ἐπειθ' οἱ κατὰ στέρνα δώδεκα λίθοι ταῖς χρῆμασι οὐχ ὅμοιοι, διανεμηθέντες εἰς τέσσαρας στίχους ἐκ τριῶν, τίνος ἐτέρου δείγματ' εἰσὶν, ἢ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου; καὶ γὰρ οὗτος, τετραχῆ διανεμηθεὶς, ἐκ τριῶν ζωδίων τὰς ἐτησίους ὥρας ἀποτελεῖ, ἔαρ, θέρος, μετόπωρον, χειμῶνα, τροπὰς τέσσαρας, ὧν ἐκάστης ὅρος τρία ζῶδια. *Præterea in pectore duodecim gemmæ discolores, ternæ distributæ in quatuor ordines quid aliud significant, quam zodiacum circulum? nam et hic in quatuor partes e ternis signis constantes dividitur, atque ita horas anni conficit, ver, æstatem, autumnum, hiemem, mutationesque quatuor, quarum singulas tria signa determinant.* Paria dicit in libro *De monarchia*, p. 825, 824.

(93) Τῇ κεφαλῇ τῇ Κυριακῇ. Nempe capiti Christi, quod *Pileus* significabat, subjacere vult auctor legem et prophetas, quæ *gemmæ pectorales* pileo quodammodo subjectæ innuebant.

τας ὑποκεῖσθαι, δι' ὧν οἱ δίκαιοι μηνύονται καθ' ἑκατέρας τὰς Διαθήκας. Προφήτας γὰρ ἅμα καὶ δικαίους εἶναι τοὺς ἀποστόλους λέγοντες, εὖ ἂν εἴποιμεν, ἐνός (94) καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐνεργούντος διὰ πάντων ἁγίου Πνεύματος. Ὡς περὶ δὲ ὁ Κύριος ὑπεράνω τοῦ κόσμου πάντος, μᾶλλον δὲ ἐπέκεινα τοῦ νοητοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἐν τῷ πετάλῳ ἐγγραπτον ὄνομα ὑπεράνω (95) πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας εἶναι ἠξίωται· ἐγγραπτον δὲ διὰ τε τὰς ἐντολάς τὰς ἐγγράφους, διὰ τε τὴν αἰσθητὴν παρουσίαν (96). Ὄνομα δὲ εἴρηται Θεοῦ· ἐπεὶ, ὡς βλέπει (97) τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγαθότητα ὁ Υἱός, ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς Σωτὴρ κεκλημένος, ἡ τῶν ὅλων ἀρχὴ· ἥτις ἀπεικόνισται μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου πρώτη καὶ πρὸ αἰώνων, τετύπωκε δὲ τὰ μεθ' ἑαυτὴν ἅπαντα γενόμενα. Ναὶ μὴν τὸ λόγειον τὴν προφητείαν τὴν βοῶσαν τῷ Λόγῳ καὶ κηρύσσουσαν, καὶ τὴν κρίσιν τὴν ἐσομένην δηλοῖ· ἐπεὶ ὁ αὐτός ἐστι Λόγος ὁ προφητεύων, κρίνων τε ἅμα καὶ διακρίνων ἕκαστα. Φασὶ δὲ καὶ τὸ ἐνδύμα τὸ ποδηγῆρες τὴν κατὰ σάρκα προφητεύειν οἰκονομίαν, δι' ἣν προσεχέστερον εἰς κόσμον ὤφθη. Ταύτη τοι ἀποδύς (98), τὸν ἡγιασμένον χιτῶνα ὁ ἀρχιερεὺς, (κόσμος δὲ καὶ ἡ ἐν κόσμῳ κτίσις ἡγιάσται πρὸς τοῦ καλὰ συγκαταθεμένου (99) τὰ γινόμενα·) λούεται, καὶ τὸν ἄλλον ἐνδύεται ἅγιον ἁγίου ὡς εἰπεῖν χιτῶνα, τὸν συνεισιόντα εἰς τὰ ἄδυτα αὐτῷ· ἐμοὶ δοκεῖν ἐμφαινῶν τὸν Λευῖτην καὶ Γνωστικόν, ὡς ἂν τῶν ἄλλων ἱερέων ἄρχοντα (ὑδατι ἀπολελουμένων ἐκείνων καὶ πίστιν ἐνδεδυμένων μόνην, καὶ τὴν ἰδίαν ἐκδεχομένων μόνην), αὐτὸν διακρίναντα τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, κατ' ἐπανάβασιν τῶν ἄλλων ἱερέων σπεύδοντα ἐπὶ τὴν τοῦ νοητοῦ δίοδον, τῶν τῆδε ἀπολούεσθαι, οὐκ ἔτι ὑδατι, ὡς πρότερον, ἐκαθαίρετο, εἰς Λευῖτικὴν ἐντασσόμενος φυλὴν. Ἄλλ' ἤδη τῷ Γνωστικῷ λόγῳ καθαρὸς μὲν τὴν καρδίαν πᾶσαν, κατορθώσας δ' εὖ μάλα καὶ τὴν πολιτείαν ἐπ' ἄκρων (1) παρὰ τοῦ ἱερέως ἐπὶ μείζον ἀξήσας, ἀτεχνῶς ἡγνισμένος καὶ λόγῳ καὶ βίῳ ἐπενδυσάμενος τὸ γάνωμα τῆς δόξης, τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου καὶ τελείου ἀνδρός τὴν ἀπόρρητον κληρονομίαν ἀπολαθῶν, ἣν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· υἱὸς καὶ φίλος γενόμενος, πρόσωπον (2) ἤδη πρὸς πρόσωπον ἐμπίπλαται τῆς ἀχορέστου θεωρίας. Οὐδὲν δὲ οἶον αὐτοῦ ἐπακοῦσαι τοῦ Λόγου, πλείονα τὸν νοῦν διὰ τῆς Γραφῆς ἐνδι-

A *Christo* ⁷¹, ut quod similiter et eodem modo movetur. Lucidæ vero smaragdi gemmæ, quæ sunt in superhumerali, significant solem et lunam, qui sunt adjutores naturæ. Manus autem, ut opinor, principium est humerus. Duodecim autem illæ, quæ sunt in quatuor ordinibus locatæ super pectus, describunt nobis circulum zodiacum, convenienter quatuor anni conversionibus. Et alioqui oportebat ✕ capiti Dominico legem quidem subjici et prophetas, propterea quod justii significantur in utrisque Testamentis. Prophetas enim simul et justos dicentes esse apostolos, recte dixerimus, cum *unus et idem sanctus Spiritus operetur per omnes* ⁷². Quomodo autem Dominus est supra mundum universum, atque adeo ultra mundum, qui percipitur intelligentia; ita etiam nomen, quod inscriptum est in lamina, dignum fuit habitum, quod esset super omnem principatum et potestatem. Inscriptum est autem, ut significaret præcepta mandata litteris, et sensilem præsentiam. Dictum est autem nomen Dei, quoniam sicut Filius aspicit bonitatem Patris, ita operatur Deus Servator, vocatus universorum principium, quod ex Deo quidem invisibili, imago effectum est primum, et ante sæcula. Formavit autem omnia quæ post se facta sunt. Jam vero Logium prophetiam, quæ per Logon clamat et prædicat, et futurum judicium significat. Nam idem est Logos, qui simul prædicat, et judicat, et singula discernit. Aiunt autem indumentum, vestem, inquam, talarum, prædicere carnis susceptæ dispensationem, per quam in mundo visus est propinquius. Ea certe ratione sanctificatam exuens pontifex tunicam (mundus autem, et. quæ est in mundo, creatura, sanctificata est ab eo, qui quæ facta sunt bona simul composuit) lavatur, et induitur aliam sanctam sancti, ut ita dicam, tunicam, quæ una cum eo ingreditur in adyta, ostendens, ut mihi videtur, levitam, et Gnosticum, utpote aliorum sacerdotum principem (cum illi quidem aqua sint abluti, et sola fide induti, et propriam exspectent mansionem), postquam ea, quæ percipiuntur intelligentia, discrevit a sensilibus, superatis aliis sacerdotibus, contententem ad pervadendum id, quod percipitur intelligentia, ab iis, quæ hic sunt, elui, non amplius aqua emundatum, ut prius, cum in tribus leviticæ

✕ P. 669 ED. POTTER, 565 ED. PARIS. ⁷¹ I Cor. xi, 5; Ephes. v, 23. ⁷² I Cor. xii, 11.

(94) Ἐνός. Respicit I Cor. xii, 11: Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα.

(95) Ὑπεράνω. Respiciere videtur Philip. ii, 9.

(96) Αἰσθητὴν παρουσίαν. Scilicet τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν, seu Christi in carne præsentiam.

(97) Ὡς βλέπει. Respicit Joan. v, 9: Οὐ δύναται Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποιούντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, etc. Coloss. i, 15, 16: Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, etc.

(98) Ἀποδύς. Astipulatur Clemens Judæorum sententiæ, qui vestes a summo sacerdote die expiationis indui solitas a communi ejusdem amictu

D distinguunt, moti verbis ultimis 23 vers. Levit. xvi: *Retinet illas ibi.* LOWTH.

(99) Συγκαταθεμένου. Interpres, simul composuit, perperam. Vertendum fuerat, annuit; respicit enim Gen. i, 51: Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ ἴαεν. Sensus igitur, mundum, et omnes, quæ in eo sunt, creaturas, sanctificata fuisse a Deo, qui ea bona esse annuit et pronuntiavit.

(1) Ἐπ' ἄκρων. Ἐπ' ἄκρων agnoscit etiam Hervei versio, in extremis. SYLBURG.

(2) Πρόσωπον. Respicit I Cor. xiii, 12: Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν ἀινίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

referretur ordinem. Sed cum jam verbo Gnostico A toto quidem corde sit mundus, valde autem se recte gesserit, et vitæ institutionem in extremis a sacerdote datam in majus auxerit, revera et verbo et vita purificatus, indutus exultatione gloriæ, spiritalis illius et perfecti viri arcana accepta hæreditate, quam *oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascendit*⁷³, effectus filius et amicus, ✕ *facie jam ad faciem*⁷⁴ impletur contemplatione, quæ non potest satiari. Sed nihil melius 242 fuerit quam ipsum audire Logon, qui per Scripturam majorem affert intelligentiam. Sic enim dicit: *Et exuet vestem lineam, quam induerat, cum ingrederetur in sancta, et eam illic deponet, et lavabit corpus suum aqua in loco sancto, et induet vestem suam*⁷⁵. Aliter autem, ut opinor, Dominus exuit et induit, descendens ad sensum: aliter autem qui per ipsum credidit, exuit et induit, ut etiam significavit Apostolus, vestem sanctificatam. Hinc ad imaginem Domini eligebantur pontifices, qui erant probatissimi ex tribu sanctificata: et qui ad regnum, et qui ad prophetiam erant electi, ungebantur.

CAPUT VII.

Ægyptios itidem res sacras per symbola et ænigmata repræsentasse.

Unde etiam Ægyptii non quibuslibet ea, quæ B erant apud ipsos, committebant mysteria: neque rerum divinarum cognitionem deferebant ad profanos; sed ad eos solos qui erant ad regnum perventuri, et ex sacerdotibus iis, qui judicati fuerant probatissimi, et educatione, et doctrina, et genere. Ergo quod attinet ad occultationem, sunt Hebraicis similia Ægyptiorum ænigmata. Ex Ægyptiis alii quidem in navigio, alii vero super crocodilo solem describunt. Significant autem, quod sol per aerem dulcem et humidum ingrediens, gignit tempus, quod ænigmatice significat erocodilus per quamdam aliam sacerdotalem historiam. Porro C

✕P. 670 ED. POTTER, 565 ED. PARIS. ⁷³ I Cor. II, 9. ⁷⁴ I Cor. XII, 12. ⁷⁵ Levit. XVI, 23, 24.

(3) *Kal êkdýsetai*. Hæc in Latina vulgata habentur Levit. XVI, 23: *Depositis vestibus quibus prius indutus erat, cum intraret sanctuarium, relictisque ibi, lavabit carnem suam in loco sancto, indueturque vestibus suis*. At in Græco LXX omnia ut apud Clementem, hoc excepto, *εἰσπορευόμενος εἰς τὰ ἅγια*. Clementis Antuerpiensis editio, *εἰσπορευόμενος αὐτὸς εἰς τὸ ἅγιον*. Romana recitius, *εἰσπορευομένου αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον*. COLLECT.

(4) *Ἀποδύεται*. Respicere videtur II Cor. V, 2, 3, 4, unde corpus, quod Apostolus σκῆνος, noster D στολήν vocat.

(5) *Αἰγυπτίων*. Paria sunt quæ dicit Eusebius *Præparationis evangelicæ* lib. III, cap. 11: "Ἡλιον δὲ σημαίνουσι ποτὲ μὲν δι' ἀνθρώπου ἐπιβεθηκότος πλοίου, ἐπὶ κροκοδείλου κειμένου. Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν πλοῖον τὴν ἐν ὑγρῷ κίνησιν, ὃ δὲ κροκόδειλος, πότιμον ὕδωρ, ἐν ᾧ φέρεται ὁ ἥλιος. Ἐσημαίνεται τοίνυν ὁ ἥλιος, δι' ἀέρος ὑγροῦ καὶ γλυκέος τὴν περιπόλησιν ποιῆσθαι. Quorum verborum pars prior Clementis auctoritate, sensu etiam exigente, hoc modo scribi debet: "Ἡλιον δὲ σημαίνουσι, ποτὲ μὲν δι' ἀνθρώπου ἐπιβεθηκότος πλοίου, ποτὲ δὲ ἐπὶ κροκοδείλου κειμ. *Iidem aliquando solem hominis navem conscendentis, aliquando crocodilo impositi symbolo repræsentant: ac navigium quidem, motum in humida mollique regione significat: crocodilus vero, aquam ad bibendum facilem, per quam sol feratur. Itaque per humidum ac suavem aerem solis conver-*

ἴθεν καὶ Αἰγύπτιοι οὐ τοῖς ἐπιτυχοῦσι τὰ παρά σφίσι ἀνετίθεντο μυστήρια, οὐδὲ μὴν βεβήλοις τὴν τῶν θεῶν εἶδῃσιν ἐξέφερον, ἀλλ' ἢ μόνοις γε τοῖς μέλλουσιν ἐπὶ βασιλείαν προΐεναι, καὶ τῶν ἱερέων τοῖς κριθεῖσιν εἶναι δοκιμωτάτοις ἀπὸ τε τῆς τροφῆς, καὶ τῆς παιδείας, καὶ τοῦ γένους. Ὅμοια γοῦν τοῖς Ἑβραϊκοῖς κατὰ γε τὴν ἐπίκρουσιν καὶ τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀινίγματα. Αἰγυπτίων (5) οἱ μὲν ἐπὶ πλοίου, οἱ δὲ ἐπὶ κροκοδείλου τὸν ἥλιον δεικνύουσι. Σημαίνουσι δὲ, ὅτι ὁ ἥλιος, δι' ἀέρος γλυκεροῦ καὶ ὑγροῦ τὴν πορείαν ποιοῦμενος, γεννᾷ τὸν χρόνον: ὃν ἀινίσσεται ὁ κροκόδειλος, διὰ τινὰ ἄλλην ἱερατικὴν ἱστορίαν. Ναὶ μὴν (6) καὶ ἐν Διοσπόλει τῆς Αἰ-

sionem fieri, declarare voluerant.

(6) *Ναὶ μὴν*. J. Pierius Valerianus lib. XXXI *Hieroglyphicorum*: « Ut vero scripturæ hieroglyphicæ speciem aliquam oculis subjiciamus, in Sai pro vestibulo templi, quod Palladi dedicatum erat hujusmodi argumentum: Infans, senex, accipiter, inde mox piscis, postremoque omnium fluvialis equus: quod humanæ fragilitatis conditionem indicat a pueritia vergentis in senium, ac iterum repuerascentis, accipiter vero Deum, ac perinde amorem, quodque in nobis divinum est. Piscis, odium simul atque mortem, propter mare, quod exitium ac perniciem appellabatur. Equus vero fluvialis impudentem violentiam notabat, ut qui nec patri quidem parcat suo, verum eum interficit, ut matris ipse connubio potiatur, et pro dissidio ponitur, quod in duobus contrariis elementis vivit; atque ita propemodum concors ea discordia, quæ corporum temperaturam constituit, cum dissidere penitus cœperit, mors inde sequatur necesse est. » Sic ergo hæc interpretatur Valerianus: *Nascimur, Senescimus, Vivimus, Morimur, Naturæ dissidio*. Atqui in singulorum interpretatione convenit cum Clemente, quanquam non crocodilum, ut ille, sed hippopotamum insculptum fuisse velit, et in diversa Ægypti urbe. Quod vero ait, pro vestibulo templi, facit ut videatur hic fuisse vertendum, non, in æde sacra quæ vocatur Pylon, est enim Græce, ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ καλούμενου πυλῶνος, sed, in vestibulo quod sacrum dicitur. COLLECT.

γύπτου ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ καλουμένου πυλῶνος, διατετύ-
 πωται παιδίον μὲν, γενέσεως σύμβολον, φθορᾶς δὲ ὁ
 γέρων· Θεοῦ (7) τε αὖ ὁ ἱέραξ, ὡς ὁ ἰχθύς (8) μί-
 σους· καὶ κατ' ἄλλο πάλιν σημαινόμενον ὁ κροκό-
 δειλος ἀναιδείας. Φαίνεται τοίνυν συντιθέμενον τὸ
 πᾶν σύμβολον δῆλωτικὸν εἶναι τοῦδε· Ὁ γινόμενος (9)
 καὶ ἀπογινόμενος, Θεὸς μισεῖ ἀναιδείαν. Τὰ
 τε ὦτα καὶ τοὺς ὀφθαλμούς (10) οἱ δημιουργοῦντες
 ἐξ ὕλης τιμίας καθιεροῦσι, τοῖς θεοῖς ἀνατιθέντες
 εἰς τοὺς νεῶς· τοῦτο δῆπου αἰνισσόμενοι, ὡς πάντα
 Θεὸς ὁρᾷ καὶ ἀκούει. Πρὸς τοῖσδε ἀλκῆς (11) μὲν
 καὶ βίωμης σύμβολον αὐτοῖς ὁ λέων· ὡσπερ ἀμέλει γῆς
 τε αὐτῆς, καὶ γεωργίας, καὶ τροφῆς, ὁ βοῦς· ἀν-
 δρείας τε καὶ παρρησίας ὁ ἵππος· ἀλκῆς τε αὖ μετὰ
 συνέσεως ἢ σφιγξ, τὸ μὲν σῶμα πᾶν λέοντος, τὸ πρῶ-
 σπον δὲ ἀνθρώπου ἔχουσα. Ὁμοίως τε τοῦτοις σύνε-
 σιν καὶ μνήμην, καὶ κράτος, καὶ τέχνην ὁ ἄνθρωπος
 αἰνισσόμενος, τοῖς ἱεροῖς πρὸς αὐτῶν ἐγγλύφεται.
 Ἦδη δὲ κἀν ταῖς καλουμέναις παρ' αὐτοῖς κωμα-
 σίαις (12), τῶν θεῶν χρυσᾶ ἀγάλματα, δύο μὲν κύ-
 νας, ἓνα δὲ ἱέρακα, καὶ ἴβιν μίαν περιφέρουσι· καὶ
 καλοῦσι τὰ τέσσαρα τῶν ἀγαλμάτων εἰδῶλα, τέσσαρα
 γράμματα· εἰσὶ γοῦν οἱ μὲν κύνες σύμβολα τῶν
 δυεῖν ἡμισφαιρίων, οἷον περιπολούντων καὶ φυλασσόντων·
 ὁ δὲ ἱέραξ ἡλίου (13)· πυρώδης γὰρ καὶ
 ἀναιρετικός· αὐτίκα τὰς λοιμικὰς νόσους ἡλίου (14)
 ἀνατιθέασιν· ἡ δὲ ἴβις σελήνης· τὰ μὲν σκιερὰ τῶ
 μέλανι (15), τὰ δὲ φωτεινὰ τῶ λευκῶ τῶν πτελῶν
 εἰκαζόντων. Εἰσὶ δὲ οἱ τοὺς μὲν τροπικοὺς πρὸς τῶν
 κυνῶν μηνύεσθαι βούλονται, οἳ δὲ διαφυλάττουσι καὶ
 πυλωροῦσι τὴν ἐπὶ νότον καὶ ἄρκτον πάροδον τοῦ
 ἡλίου. Τὸν δ' ἰσημερινὸν, ὑψηλὸν ὄντα καὶ διακεκαυ-
 μένον, ὁ ἱέραξ δηλοῖ, καθάπερ ἡ ἴβις τὸν λοξόν·
 ἀριθμῶ γὰρ ἐπινοίας καὶ μέτρου μάλιστα τῶν ζώων

A autem Diospoli quoque, quæ est urbs Ægypti, in
 æde sacra, quæ vocatur Pylon, expressus est puel-
 lus, signum generationis; senex vero, interitus; et
 rursus Dei symbolum, accipiter, ut piscis symbo-
 lum odii. Et in alio rursus significato, crocodilus
 est signum impudentiæ. Videtur ergo universum
 hoc symbolum simul positum hoc significare: *O
 qui nascimini et interitis, Deus odio habet & impu-
 dentiam.* Et aures et oculos fabricantes ex materia
 pretiosa, consecrant, diis in templis dedicantes,
 hoc utique tacite significantes, quod Deus omnia
 videt et audit. His accedit, quod roboris quidem
 et fortitudinis signum est eis leo; sicut certe et
 ipsius terræ, et agriculturæ, et alimenti, est bos;
 fortitudinis et libertatis, equus; roboris autem
 B rursus cum ingenii solertia, sphinx, quæ totum
 quidem corpus habet leonis, faciem autem hominis.
 His quoque similiter, ingenii solertiam, et memo-
 riam, et potentiam, et artem homo significans, ab
 eis in templis insculpitur. Jam vero in iis quoque,
 quæ ab ipsis vocantur *λεορῶν κωμασίαι*, aureas
 imagines, duos quidem canes, unum autem accipi-
 trem, et ibin unam circumferunt: et quatuor ima-
 ginum simulacra, vocant quatuor litteras. Atque
 duo quidem canes sunt symbola duorum hemi-
 sphæriorum, ut quæ circumeant et custodiant: ac-
 cipiter vero, solis; est enim igneus, et qui vim
 habet interimendi: pestilentes itaque morbos soli
 attribuunt. Ibin autem, lunæ; umbrosa nigris, lu-
 cida albis plumis assimilant. Sunt autem, qui vo-
 lunt quidem tropicos significari a canibus, qui
 custodiunt, et instar janitorum observant acces-
 sum solis ad austrum et septentrionem; æquino-
 ctialem autem, qui est altus et perustus, significat

✠ P. 671 ED. POTTER, 567 ED. PARIS.

(7) Θεοῦ. Horus Apollo lib. 1: Θεὸν βουλόμενοι
 σημῆναι... ἱέρακα ζωγραφοῦσι... διὰ τὸ πολύγονον
 εἶναι τὸ ζῶον καὶ πολυχρόνιον. *Deum cum volunt
 significare, accipitrem pingunt: quod secundum sit
 et diuturnæ vitæ hoc animal.*

(8) Ὁ ἰχθύς. Scribendum ἰχθύς in sing. numero.

(9) Ὁ γινόμενος. Forte ὦ γινόμενος, compella-
 tive scilicet, *O vos, qui nascimini et defungimini.*
 SYMB.

(10) Τοὺς ὀφθαλμούς. Diodorus Siculus, *Biblio-
 thecæ historicæ* lib. III: Ὁ δὲ ὀφθαλμὸς δίκης τη-
 ρητής. *Oculus autem est justitiæ servator.*

(11) Ἀλκῆς. Horus lib. 1, cap. 18: Ἀλκὴν δὲ
 γράφοντες, λέοντος τὰ ἔμπροσθεν ζωγραφοῦσι, διὰ τὸ
 εὐσθενέστερα αὐτῶ ὑπάρχειν ταῦτα τὰ μέλη τοῦ σώ-
 ματος. *Robur notantes, leonis anteriora membra pin-
 gunt, quod hæc ei ex toto corpore robustissima sunt.*

(12) Κωμασίαις. Conf. quæ de hac voce adnotat
 Nicolaus Caussin, in libro *De symbolica Ægyptio-
 rum sapientia*, p. 207, 208.

(13) Ἡλίου. Horus lib. 1, de accipitre agens, ait:
 Δοκεῖ καὶ ἡλίου εἰδῶλον ὑπάρχειν παρὰ πάντα τὰ πε-
 τεινὰ πρὸς τὰς αὐτοῦ ἀκτῖνας ὀξυωποῦν· ἀφ' οὗ καὶ
 οἱ ἱατροὶ πρὸς ἱασιν ὀφθαλμῶν τῇ ἱερακίᾳ βοτάνῃ
 χρῶνται· ὅθεν καὶ τὸν ἡλίον, ὡς κύριον ὄντα ὁρά-
 σεως, ἔσθ' ὅτε ἱερακόμορφον ζωγραφοῦσιν. *Solis
 præter cæteras volucres simulacrum esse videtur, ut-
 pote qui defixis in ejus radios oculis intueatur. At-
 que hinc est, quod medici ad sananda oculorum vitia*

*hieracia herba utuntur. Inde etiam fit, ut solem,
 tanquam visus auctorem et dominum, accipitris forma
 pingant.*

(14) Ἡλίου. Heraclitus Ponticus lib. *De allegoriis
 Homericis* ait: Αἱ λοιμικαὶ νόσοι τὴν μεγίστην ἔχουσι
 τῆς φθορᾶς πρόφασιν πρὸς τὸν ἡλίον. *Pestilentibus
 morbis præcipua corruptionis causa in sole sita est.*
 Proinde vult Homerum Apollini auctori pestem,
 qua Græci laborarunt, tribuisse in *Iliad.* A.

(15) Τῶ μέλανι. Hæc explicabit Aristoteles *Histor.
 anim.* lib. IX, c. 27: Αἱ δ' ἴβιες, αἱ ἐν Αἰγύπτῳ, εἰσὶ
 μὲν διτταὶ· αἱ λευκαὶ αὐτῶν, αἱ δὲ μέλαιναί. Ἐν μὲν
 οὖν τῇ ἄλλῃ Αἰγύπτῳ αἱ λευκαὶ εἰσὶ, πλὴν ἐν Πηλου-
 σίῳ οὐ γίνονται· αἱ δὲ μέλαιναί ἐν τῇ ἄλλῃ Αἰγύπτῳ
 οὐκ εἰσὶν, ἐν Πηλουσίῳ δ' εἰσὶ. *Ibes Ægypti duplici
 genere distinguuntur; sunt enim aliæ candidæ, aliæ
 nigrae. Candidæ apud Pelusium tantum non sunt,
 cum in reliqua tota Ægypto habeantur. Nigrae contra,
 apud Pelusium tantum, in cætera Ægypto nullæ.*
 Similiter Plinius, *Nat. hist.* lib. X, cap. 30: *Ibis
 circa Pelusium tantum nigra est, cæteris omnibus lo-
 cis candida. Ælianus autem loquitur, ac si eadem
 Ibis utrasque, nigras et albas pennas habuerit.*
Hist. animal. lib. X, cap. 30, ubi narrat, Ibin *Mer-
 curio sermonis parenti in amore esse, quod ser-
 monis speciem quamdam præbeat, namque ejus
 nigrae pennæ cum tacito et nondum emisso sermone,
 candidæ cum prolato, quique internos sensus enuntiat,
 conferri possunt.*

accipiter, sicut ibis obliquum seu signiferum. Numeri enim inventionis et mensuræ, maxime ex animalibus, ibis videtur principium præbuisse Ægyptiis, sicut ex circulis obliquus.

CAPUT VIII.

Apud varios, præsertim poetas et philosophos, non minus quam apud sacros scriptores, usu receptum fuisse res sacras symbolice representare.

Sed enim non solum qui ex Ægyptiis vi ratiocinandi plurimum valuere, sed ex aliis quoque barbaris ii, qui erant dediti studio philosophiæ, symbolicum genus sunt consecrati. Aiunt quidem certe Idanthuram quoque Scytharum regem, ut refert Pherecydes Syrius, Dario, qui Istrum trajecerat, bellum minantem, symbolum misisse pro litteris, murem, ranam, avem, jaculum, aratrum. Cum autem de his, ut $\times$ erat consentaneum, exorta esset dubitatio, Orontopagas quidem tribunus militum, dicebat eos tradituros imperium, conjectans ex mure quidem, habitationes; ex rana autem, aquas; ex ave vero, aerem; ex jaculo autem, arma; ex aratro vero, regionem. Xiphodres autem contra est interpretatus. Dicebat enim: « Nisi tanquam aves evolaverimus, aut tanquam mures terram, vel tanquam ranæ aquam subierimus, illorum tela non effugiemus: non sumus enim domini regionis.» Anacharsin quoque Scytham dicit dormientem, sinistra quidem continuisse pudenda; os autem dextera, significantem oportere quidem utrumque, sed majus esse, linguam cohibere, quam voluptatem. Et quid opus est, ut in barbaris referendis immerer, cum liceat ostendere ipsos Græcos valde esse usos occultatione? Androcydes certe Pythagoricus litteras, quæ vocantur Ephesiæ, vulgo autem valde sunt celebres, dicit locum tenere symbolorum: significare autem $\alpha\tau\kappa\iota\omicron\nu$ quidem tenebras; eas enim non habere umbras: $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}\sigma\kappa\iota\omicron\nu$ autem, lucem; quoniam illustrat umbram: $\lambda\acute{\iota}\xi$ autem,

$\times$ P. 672 ED. POTTER, 568 ED. PARIS.

(16) *Ἰδανθούραν τῶν Σκ. β.* Non minus concinnum, τὸν Σκυθῶν βασιλέα, ut articulus feratur ad remotius nomen. Meminit autem illius symbolicæ legationis etiam Herodotus lib. iv, pag. 167, et Athenæus lib. viii, p. 166. H. SYLB.—Porro regem hunc Herodotus Indathyrsum vocat lib. iv, c. 127. Indathyrsum Plutarchus lib. *De communibus notionibus, adv. Stoicos.*

(17) *Ὅλας εἰκός.* Ms. adverbialiter οἷα εἰκός, ut verisimile est. SYLB.

(18) *Ἀνάχαρσιν.* Laertius lib. i, segm. 104, *De Anacharside*, hæc scribit: Ἐπιγράφεται δὲ αὐτοῦ ταῖς εἰκόσι, γλώσσης, γαστροῦ, αἰδοίων κρατεῖν. *Inscribitur autem ipsius imaginibus, linguam, ventrem, pudenda continere.* Plutarchus lib. *De garrulitate*: Ἀνάχαρσις, ἐστιαθεὶς παρὰ Σόλωνι, καὶ κοιμώμενος ὤφθη τὴν μὲν ἀριστερὰν χεῖρα τοῖς μορίοις, τὴν δὲ δεξιὰν τῷ στόματι προσκειμένην ἔχων· ἐγκρατεστέρου γὰρ ἦτο χαλινῶ δαῖσθαι τὴν γλῶσσαν. *Anacharsis convivio acceptus apud Solonem, dormiensque conspectus est, sinistram quidem manum pudendis, dextram ori applicuisse: fortiori enim freno putabat indigere linguam.*

(19) *Ἐνδιατρίβειν.* Post hoc verbum subaudiendum $\chi\rho\eta$, $\chi\rho\epsilon\iota\alpha$, vel simile quid. Ad sequentia quadrant, quæ de Alexarchi Uranopoli narrantur ab

ἡ ἕβρις ἀρχὴν παρεσχῆσθαι τοῖς Αἰγυπτίοις δοκεῖ, ὡς τῶν κύκλων ὁ λοξός.

Ἄλλὰ γὰρ οὐ μόνον Αἰγυπτίων οἱ λογικώτατοι, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων, ὅσοι φιλοσοφίας ὠρέθησαν, τὸ συμβολικὸν εἶδος ἐξήλωσαν. Φασὶ γοῦν καὶ Ἰδανθούραν τῶν Σκυθῶν βασιλέα (16), ὡς ἱστορεῖ Φερεκύδης ὁ Σύριος, Δαρείῳ διαβάντι τὸν Ἴστρον, πόλεμον ἀπειλοῦντα, πέμψαι σύμβολον ἀντὶ τῶν γραμμάτων, μῦν, βάτραχον, ὄρνιθα, εἰστὸν, ἄροτρον. Ἀπορίας δὲ οὔσης, οἷας εἰκός (17), ἐπὶ τούτοις, Ὀροντοπάγας μὲν ὁ χιλιάρχος ἔλεγε, παραδώσειν αὐτοὺς τὴν ἀρχὴν· τεκμαιρόμενος ἀπὸ μὲν τοῦ μῦτος τὰς οἰκήσεις, ἀπὸ δὲ τοῦ βατρόχου τὰ ὕδατα· τὸν ἀέρα τε ἀπὸ τῆς ὄρνιθος· καὶ ἀπὸ τοῦ εἰστοῦ τὰ ὄπλα· ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρότρου τὴν χώραν. Εὐφώδης δὲ ἔμπαλιν ἠρμήνευσεν· ἔφασκε γάρ, « Ἐὰν μὴ ὡς ὄρνιθες ἀναπτῶμεν, ἢ ὡς μῦες κατὰ τῆς γῆς, ἢ ὡς οἱ βάτραχοι καθ' ὕδατος δῦωμεν, οὐκ ἂν φύγοιμεν τὰ ἐκείνων βέλη· τῆς γὰρ χώρας οὐκ ἐσμὲν κύριοι. » Ἀνάχαρσιν (18) τε τὸν Σκύθην φησὶ καὶ αὐτὸν κοιμώμενον κατέχειν τῇ μὲν λαίᾳ τὰ αἰδοῖα, τῇ δεξιᾷ δὲ τὸ στόμα· αἰνιττόμενον, δεῖν μὲν ἀμφοῖν, μεῖζον δὲ εἶναι γλώττης κρατεῖν ἢ ἡδονῆς. Καὶ τί μοι περὶ τοὺς βαρβάρους ἐνδιατρίβειν (19), ἐξὸν αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας σφόδρα τῇ ἐπικρύψει κεχηρημένους παραστῆσαι; Ἀνδροκύδης γοῦν ὁ Πυθαγορικὸς τὰ Ἐφέσια καλούμενα (20) γράμματα, ἐν πολλοῖς δὴ πολυθρύλλητα ὄντα, συμβόλων ἔχειν φησὶ τάξιν· σημαίνειν δὲ ἄσκιον μὲν τὸ σκότος· μὴ γὰρ ἔχει τοῦτο σκιάν· φῶς δὲ κατὰ σκιον, ἐπεὶ καταυγάζει τὴν σκιάν· $\lambda\acute{\iota}\xi$ τέ ἐστιν ἡ γῆ κατὰ ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν· καὶ τετράς (21) ὁ ἐνιαυτὸς διὰ τὰς ὥρας· *δαμναμε-*

Athenæo lib. iii, p. 50; lib. xiii. SYLBURG.

(20) *Τὰ Ἐφέσια καλ.* Ita prius Clemens τῶν Ἐφεσίων λεγομένων γραμμάτων, *Strom.* i, p. 560, ubi conf. adnotata. Eustathius nominis rationem tradit: Ἐφέσια γράμματα ἐπωδαί, δι' ὧν τινες ἐκ μεγάλων κινδύνων ἐσώθησαν, καὶ ἀγῶνας ἐνίκησαν· φωναὶ τινες ἦσαν ἐπὶ στεφάνης, καὶ ζώνης, καὶ τῶν ποδῶν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος αἰνιγματώδες γεγραμμένα· ὅθεν καὶ τοῖς ἀσαφῶς λαλουμένοις λέγεται Ἐφέσια γράμματα.

(21) *Καὶ τετράς.* Th. Canterus l. i, c. 18 *Var. lectionum*, Ephesiis voces quasdam et notulas magicas fuisse docet, quibus utentes in omni negotio superiores evaderent. Hesychius, Ἐφέσια γράμματα ἦν πάλαι, ὕστερον δὲ προσέθεσάν τινες ἀπατεῶνες καὶ ἄλλα. Φασὶ δὲ τῶν πρώτων τὰ ὀνόματα τάδε· ἄσκι, αἷξ, τέτραξ, δαμναμενεὺς, αἷσιον. In iis quæ sequuntur, Erasmus ait libroriorum incuria omissum, quid τέτραξ significaret, id, quod resarcit ex loco Canter. Vide Erasmus, *Chil.* 2, cent. 8, prov. 49. Suspiciari tamen potes, cum in interpretatione singulorum legas τὸ δὲ αἷξ, αὐτὸς, ac esse hæc duo αἷξ ἢ γῆ, τέτραξ ἐνιαυτός· nisi malis corrigere ex Clemente $\lambda\acute{\iota}\xi$ ἢ γῆ. Nota item Hesychium tenebras dicere ἄσκι, lucem κατὰ σκι, αἷσιον, ἀληθές verum, et Clementem τετράδα dictum putare annum

κεῖς δὲ ὁ ἥλιος, ὁ δαμάζων· τὰ αἴσια τε ἡ ἀληθῆς ἄ
 φωνή. Σημαίνει δ' ἄρα τὸ σύμβολον, ὡς κακόσμηται
 τὰ θεῖα· οἶον, σκότος πρὸς φῶς, καὶ ἥλιος πρὸς
 ἐνιαυτὸν, καὶ γῆ πρὸς παντοίαν φύσεως γένεσιν.
 Ἄλλὰ καὶ Διονύσιος ὁ Θραξ (22) ὁ γραμματικὸς ἐν
 τῷ Περὶ τῆς ἐμφάσεως τοῦ περὶ τῶν τροχίσκων
 συμβόλου φησὶ κατὰ λέξιν· Ἐσήμαινον γοῦν οὐ
 διὰ λέξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ συμβόλων ἐνιοί
 τας πράξεις· διὰ λέξεως μὲν, ὡς ἔχει τὰ λεγόμενα
 Δελφικὰ παραγγέλματα, τὸ Μηδὲν ἄγιν, καὶ τὸ
 Γνώθι σαυτὸν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· διὰ δὲ
 συμβόλων, ὡς ὁ τε τροχὸς (25) ὁ στρεφόμενος
 ἐν τοῖς τῶν θεῶν τεμένεσιν, εἰλκυσμένος παρὰ
 Αἰγυπτίων· καὶ τὸ τῶν θαλλῶν (24) τῶν
 διδομένων τοῖς προσκυνούσι. Φησὶ γὰρ Ὀρφεύς ὁ
 Θρακίος·

Θαλλῶν δ' ὅσσα βροτοῖσιν ἐπὶ χθονὸς ἔργα μέ-
 [μηλεν,
 Οὐδὲν ἔχει μίαν αἴσαν ἐπὶ φρεσίν, ἀλλὰ κυκλεῖται
 Πάντα πέριξ· στήναι δὲ καθ' ἕν μέρος οὐ θέμις
 [έστίν,

Ἄλλ' ἔχει, ὡς ἤρξαντο, ἐρόμου μέρος ἴσον ἕκαστος.
 Οἱ θαλλοὶ ἦτοι τῆς πρώτης τροφῆς σύμβολον ὑπάρ-
 χουσιν, ἢ ὅπως ἐπίστανται οἱ πολλοὶ τοὺς μὲν καρ-
 πούς δι' ὅλου θάλλειν καὶ αὐξεσθαι διαμένοντας ἐπι-
 πλείστον· σφᾶς δὲ αὐτοὺς ὀλίγον εἰληχέναι τὸν τῆς
 ζωῆς χρόνον· τούτου χάριν δίδασθαι τοὺς θαλλοὺς
 βούλονται· ἴσως δὲ καὶ ἵνα ἐπίστανται, ὅτι ὡς οὗτοι
 αὖ καίονται, οὕτω καὶ τοὺς εἰς τοῦτον τὸν βίον (25)
 ταχέως ἐκλιπεῖν, καὶ πυρὸς ἔργον γενήσεσθαι. Χρη-
 σιμώτατον ἄρα τὸ τῆς συμβολικῆς ἐρμηνείας εἶδος
 εἰς πολλὰ, καὶ πρὸς τὴν ὀρθὴν θεολογίαν συνεργοῦν,
 καὶ πρὸς εὐσέβειαν, καὶ πρὸς ἐπίδειξιν συνέσεως, καὶ
 βραχυλογίας ἄσκησιν, καὶ σοφίας ἐνδείξιν· Σοφοῦ
 γὰρ τὸ χρῆσθαι τῇ συμβολικῇ φράσει, δεξιῶς
 φησιν ὁ γραμματικὸς Δίδυμος, καὶ τὸ γνωρίσαι τὸ
 διὰ ταύτης δηλούμενον. Καὶ μὴν ἡ στοιχειωτικὴ
 τῶν παιδῶν διδασκαλία (26) τὴν τῶν τεττάρων στοι-
 χείων περιείληφεν ἐρμηνείαν· Βέδου μὲν γὰρ τοὺς
 Φρύγας τὸ ὕδωρ φησὶ καλεῖν, καθὰ καὶ Ὀρφεύς·

Καὶ Βέδου Νυμφῶν καταλείβεται ἀγλαὸν ὕδωρ.
 Ἄλλὰ καὶ ὁ Θύτης Δίων ὁμοίως φαίνεται γράφων·
 Καὶ Βέδου λαβῶν, κατὰ χειρῶν καταχέου, καὶ ἐπὶ
 τὴν ἱεροσκοπίην τρέπου. Ἐμπαλιν δὲ ὁ κωμικὸς
 Φιλύδεος (27) Βέδου τὸν ἀέρα, βιβῶρον ὄντα, διὰ τού-
 των γινώσκει·

✠ P. 673 ED. POTTER, 568-69. ED. PARIS.

διὰ τὰς ὥρας, propter quaternionem tempestatum
 quadripartitarum hiemis, veris, æstatis et autumnī,
 quas antea τέσσαρας τοῦ ἔτους τροπὰς dixit, qua-
 tuor anni conversiones 570, 60. Eodemque modo
 interpretatus est duodecim lapides illos S. Hiero-
 nymus ad Fabiolam De vestitu sacerdotum, cum in
 singulis versiculis singula dixit assignari tempora,
 et his ternos menses deputari. COLLECT.

(22) Διονύσιος ὁ Θραξ. Erat ille patria Alexan-
 drinus, Rhodius etiam dictus. Strabo lib. xiv: Διονύ-
 σιος ὁ Θραξ, καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Ἀργοναύτας ποιήσας,
 Ἀλεξανδρεῖς μὲν, ἐκαλοῦντο δὲ Ῥόδιοι. Dionysius
 Thrax, et Apollonius Argonauticorum auctor, Alexan-
 drini suere, sed nominati sunt Rhodii. Conf. Ger. Vos-
 sius lib. 1, De hist. Græc.

(25) Τροχός. Conf. N. Casinus libri superius

PATROL. GR. IX.

A prisca appellatione est terra, et τετρας, hoc est
 quaternio, annus, propter horas; δαμναμενεύς au-
 tem sol, qui domat; et αἴσια, vox vera. Significat au-
 tem symbolum, rerum divinarum cum esse ornatum,
 qui est tenebrarum, si conferantur cum luce, et
 sol cum anno, et terra cum omnis generis nature
 generatione. Quinetiam Dionysius Thrax gramma-
 ticus, in libro De declaratione symboli de rotulis,
 dicit ad verbum: Significabant autem non per verba
 solum, sed etiam per symbola, nonnulli actiones: per
 verba quidem, sicut se habent, quæ dicuntur præcepta
 Delphica: Nihil nimis, et Nosce teipsum, et quæ
 sunt his similia; per 243 symbola autem, ut et
 rota, quæ vertitur in deorum templis, quæ tracta est
 ab Ægyptiis; et rami, qui dantur iis, qui adorant.

B Dicit enim Orpheus Thracius:

✠ Ramorum est queis sunt hominum terrestria curæ,

Non uno stant fata loco in mente, omnia circum
 Volvuntur, nec fas una est consistere parte,

Sed quam cœperunt cursus partem omnia servant.

Rami autem, aut sunt symbolum primi nutrimenti,
 aut ut sciat vulgus fructus quidem in universum
 germinare et augeri, longissimo tempore permanen-
 tes; se autem accepisse exiguum vitæ tempus, ea
 de causa volunt dari ramos. Fortasse autem etiam
 ut sciant, quod sicut ii rursus uruntur, ita illos
 quoque hanc vitam cito esse relicturos, et ignis
 opus futuros. Genus ergo symbolicæ interpretatio-
 nis est ad multa utilissimum, ut quod et ad rectam
 conferat theologiam et pietatem, et ad indicandam
 ingenii solertiam et brevitatis exercitationem, et
 ad ostendendam sapientiam. Sapientis enim esse uti
 dictione symbolica, apposite dicit Didymus gram-
 maticus, et declarare id, quod per eam significatur.
 Jam puerorum quoque doctrina, quæ versatur in
 elementis, complectitur interpretationem quatuor
 elementorum. Dicit enim Phrygas aquam vocare
 Bedy, sicut etiam Orpheus:

Nympharumque Bedy promanat limpida lympa.

Quia etiam Dion Thytes, videtur scribere similiter:
 Et acceptum Bedy effunde manibus, et convertere ad
 aruspicinam. Contra autem comicus Philydeus,
 Bedy aerem, qui vitam suppeditat, per hæc intelli-
 git:

D

dicti pag. 201, 202, 203, 225.

(24) Τῶν θαλλῶν. Conf. idem p. 203, 204, 205,
 206.

(25) Τοὺς εἰς τοῦτον τὸν βίον. Post hæc verba
 desideratur εισιόντας, vel simile quid. SYLBURG.

(26) Στοιχειωτικὴ τῶν π. δ. Scilicet verba qua-
 dam, quibus pueri litterarum elementa edoceban-
 tur: de quibus infra.

(27) Φιλύδεος. Sequentes versus Φυλλιδίω, Phyl-
 lidio, adscriptos H. Grotius in Excerptis e Trag. et
 Com., p. 899, sic vertit:

Oro uti liceat ut salutari covo:

Nam sanitas pars hæc est potissima,

Haurire purum spiritum, non turbidum.

Isaac. Casaubonus in Animadv. in Athenæi lib. III,
 c. 9, pag. 169, hæc dicit: Fabulae, cujus nomen

Haurire possim ut Bedy salutiferum precor.

Quod sanitatis pars cluit potissima.

Ut aerem, inquam, haud noxium et purum traham.

Huic opinioni consentit etiam Neanthes Cyzicenus, scribens sacerdotes Macedonum in precibus invocare Bedy, ut sit eis propitius et filiis: quod quidem interpretantur aerem. Zaps autem alii quidem indocte pro igni existimarunt poni, a nomine ζέσις, quod significat ebullitionem. Sic autem vocatur mare, ut Euphorion in iis quae rescripsit ad Theoridan:

Impulit ad scopulos et perdit naufraga quem Zaps.

✱ Dionysius dictus Iambus similiter,

Et Zaps insano nunc urget in æquore salsa.

Similiter autem Cratinus junior comicus:

Producit et squillas Zaps et minutulos Pisces.

Et Simmias Rhodius:

Ex Amasignetis nata et Telchinibus est Zaps Salsa.

Χθών autem est terra, quae est effusa in magnitudinem. Et πλῆκτρον, id est plectrum, alii quidem polum, alii vero aerem, qui omnia pulsant et movet ad naturam et augmentum, aut qui omnia implet. Non legerunt autem isti Cleanthem philosophum, qui solem aperte vocat πλῆκτρον. In oriente enim jubar fulciens, mundum veluti pulsans, in concinnum aptumque cursum lucem deducit. Ex sele autem reliqua quoque astra significat. Sphinx autem non est intelligentia universorum, et ex poetæ Arati sententia, mundi conversio, sed forte fuerit quidam spiritalis tenor, qui pervadit mundum et continet; melius autem fuerit eam accipere pro æthere, qui omnia continet et constringit, sicut etiam dicit Empedocles:

Principium solis tibi nunc age carmine dicam,

Atque orta unde sient, quæ a nobis cuncta videntur:

Tellus, atque mare exundans, atque humidus aer,

Titan, atque æther, qui cuncta astringit in orbem.

Apollodorus autem Coreyæus dicit hos versus fuisse prolatos a Brancho vate, Milesios expiante a

✱ P. 674 ED. POTTER, 569-70 ED. PARIS.

erat Πόλεις, incertum fuisse auctorem declarat auctor cum ita loquitur, Φιλύλλιος δὲ ἢ Φρύνητος, etc.; idem tamen hoc ipso libro verum auctorem Philyllium agnoscit, Φιλύλλιος ἐν Πόλεισι. Apud Clement. Alex. lib. v Strom. Φιλύδεος perperam nominatur, qui nullus unquam fuit in rerum natura; quare ita corrige, ὁ κωμικὸς Φιλύλλιος, etc. » Reinesius, Var. lect., lib. iii, c. 3, pag. 582, hæc ait: « Athenæus lib. iii et xi citat Philyllium, quem male Φιλύδεον vocat Clemens Alex. lib. v Strom. ἐν Αὔγῃ, sed ea fabuli est, et melius Suidas, qui in Ἀνάλφειτον Φιλύλλιον ἐν Αἰγῇ laudat. »

(28) Ἀμασιγνήτων. Si legamus Ἄπε κασιγνήτων καὶ Τελχίνων, ἔφη, ἀλοκὴ Ζάψ, metrum quidem constabit; sed parum consentanea reddi videtur sententia. SYLBURG.—Bochartus Chanaan., p. 400: Fortasse Telchines et Iagnetes idem populus. Utrisque saltem eadem origo. Clem. Alex. lib. v Strom., dum in eo est ut probet vocē Ζάψ apud veteres mare significari, postquam id probavit exemplis ex Euphorione et Dionysio Iambo et Cratino allatis, addit ex Simmia Rhodio: Ἀμασιγνήτων καὶ Τελχίνων ἔφου ἡ ἀλοκὴ Ζάψ, id est, ut quidam volunt, Ex Amasignetis et Telchinibus nata est Zaps salsa. Quod est ver-

A Ἐλκεῖν τὸ Βέδου σωτήριον προσεύχομαι.

Ἵπερ μέγιστόν ἐστιν ὑγίειας μέρος.

Τὸ τὸν ἀέρ' ἔλκεῖν καθαρὸν, οὐ τεθολωμένον.

Συνομολόγος τῆς τοιαύτης δόξης καὶ ὁ Κυζικηνὸς Νεάνθης, γράφων τοὺς Μακεδόνων ἱερεῖς ἐν ταῖς καταευχαῖς, Βέδου κατακαλεῖν ἴλω αὐτοῖς τε καὶ τοῖς τέκνοις· Ἵπερ ἐρμηνεύουσιν ἀέρα. Ζάψ δὲ τὸ πῦρ οἱ μὲν παρὰ τὴν ζέσιν, ἀμαθῶς ἐδέξαντο· καλεῖται δ' οὕτως ἡ θάλασσα, ὡς Εὐφορίων ἐν ταῖς πρὸς Θεωρίδαν ἀντιγραφαῖς.

Ζάψ δὲ ποτὶ σπιλάδεσσι νεῶν ὀλέτειρα κακύνει.

Διονύσιός τε ὁ Ἰαμβὸς ὁμοίως.

Πόντου μαινομένου περιστρίβει ἀλοκὴ Ζάψ.

Ἵμοίως δὲ Κρατῖνος ὁ νεώτερος κωμικὸς.

Καρίδας ἡ Ζάψ ἐκφέρει κ' ἰχθύδια.

B

Καὶ Σιμμίας ὁ Ῥόδιος.

Ἀμασιγνήτων (28) καὶ Τελχίνων ἔφου ἡ ἀλοκὴ Ζάψ.

Χθών δὲ ἡ γῆ, εἰς μέγεθος κεχυμένη. Καὶ πλῆκτρον οἱ μὲν τὸν πόλον, οἱ δὲ τὸν ἀέρα, τὸν πάντα πλήσσοντα καὶ κινουῦντα εἰς φύσιν τε καὶ αὐξησιν, τὸν πάντων πληρωτικόν. Οὐκ ἀνέγνωσαν δ' οὗτοι Κλεάνθην τὸν φιλόσοφον, ὅς ἀντικρὺς πλῆκτρον τὸν ἥλιον καλεῖ· ἐν γὰρ ταῖς ἀνατολαῖς ἐρείδων τὰς αὐγὰς, οἷον πλήσσω τὸν κόσμον, εἰς τὴν ἐναρμόνιον πορείαν τὸ φῶς ἄγει· ἐκ δὲ τοῦ ἡλίου σημαίνει καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα. Σφίγγξ δὲ οὐχ ἡ τῶν ὄλων σύνδεσις (29), καὶ ἡ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν ποιητὴν Ἄρατον περιφορὰ· ἀλλὰ τάχα μὲν ὁ διήκων πνευματικὸς τόνος καὶ συνέχων τὸν κόσμον εἶη ἄν. Ἀμεινον δὲ ἐκδέχεσθαι τὸν αἰθέρα πάντα συνέχοντα καὶ σφίγγοντα, καθὰ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς φησιν.

C

Εἰ δ' ἄγε (30) τοι λέξω πρῶθ' ἡλίου ἀρχὴν,

Ἐξ ὧν δὴ (31) ἐγένοντο τανῖν ἐσσεύομενα πάντα

Γαῖά τε καὶ πόντος πολυκύμων, ἠδ' ὑγρὸς ἀήρ,

Τιτῶν, ἠδ' αἰθήρ, σφίγγων περὶ κύκλον ἅπαντα

Ἀπολλόδωρος δ' ὁ Κερκυραῖος τοὺς στίχους τοῦσδε ὑπὸ Βράγχου ἀναφωνηθῆναι τοῦ μάντεως λέγει, Mi-

ridiculum. Primo enim illud ex nusquam comparet. Deinde Amasignetae nulli sunt: denique juxta fabulatores, Zaps (id est mare) nata non est ex Telchinibus, sed Telchines ex Zabe, id est ex mari nati. Diodorus lib. v: Τὴν δὲ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Ῥόδον πρῶτοι κατόκησαν οἱ προσαγορευόμενοι Τελχῖνες. Οὗτοι δὲ ἦσαν υἱοὶ μὲν Θαλάσσης, ὡς ὁ μῦθος παραδέδωκε. Insulam Rhodum nomine primi habitarunt, qui dicuntur Telchines; illi autem erant maris filii, ut fabulae tradunt. Itaque in Clemente legendum:

... Ἄμμος

Ἰγνήτων καὶ Τελχίνων ἔφου ἡ ἀλοκὴ Ζάψ.

Telchinum Iagnetumque parens Zaps salsa creata est. Sic non modo constabit versus, sed et sensus crit commodus.

(29) Ἡ τῶν ὄλων σύνδεσις. Forte verius ἡ τῶν ὄλων σύνδεσις, universi colligatio. SYLBURG.

(30) Εἰ δ' ἄγε. Metrum explebitur, si legamus, Εἰ δ' ἄγε τοι λέξω πάντων πρῶθ' ἡλ. SYLBURG. — Editiones Sylburgiana posteriores exhibent, Εἰ δ' ἄγε τοι νῦν λ. π. ἡλ. ἀ. Scribendum potius fuerat, Εἰ δ' ἄγε τοι μὲν ἐγὼ λ.

(31) Δὴ. Seu potius δῆπ'· dein, ἢ δ' ὑγρ. item, ἢ δ' αἰθ.

λησίους καθαίροντος ἀπὸ λοιμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιρροαίων τὸ πλῆθος δάρυνης κλάδοις (52), προκατήρχετο τοῦ ὕμνου ὧδέ πως·

Μέλιπτε, ὦ παῖδες, Ἐκάεργον καὶ Ἐκαέργον·
Ἐπέψαλλον δὲ, ὡς εἶπειν, ὁ λαός· Βέδου, Ζάψ, Χθών, Πλήκτρον, Σφήγξ, Κναξζέλι, Χθύπτῆς, Φλεγμός, Δρώψ. Μέννηται τῆς ιστορίας καὶ Καλλιμαχος ἐν Ἰάμβοις. Κναξζέλι δὲ κατὰ παραγωγὴν ἢ νόσος παρὰ τὸ κναίειν καὶ διαφέρειν (54)· θύψαι τε τῷ κεραυνῷ φλέξει. Θέσπις (55) μέντοι ὁ τραγικός παρὰ τούτων ἄλλο τι σημαίνεσθαι φησιν, ὧδέ πως γράφων· Ἴδε σοι σπένδω Κναξζέλι τὸ λευκὸν ἀπὸ θηλαμόνων θλίψας κνακῶν· Ἴδε σοι Χθύπτῆν τυρὸν μίξας ἐρυθρῷ μέλιτι, κατὰ τῶν σῶν, Πάν δίκερος, τίθεμαι βρωμῶν ἀγίων· Ἴδε σοι Βρομίου αἶθοπα φλεγμὸν Λείθω. Αἰνίσσεται, οἶμαι, τὴν ἐκ τῶν τεσσάρων καὶ εἴκοσι στοιχείων ψυχῆς γαλακτώδη πρώτην τροφήν (56)· μεθ' ἣν ἤδη πεπηγὸς γάλα

✱ P. 675 ED. POTTER, 570-71 ED. PARIS.

(52) Δάρυνης κλάδ. Scilicet ex recepto lustrandi apud Græcos more. Conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. n. c. 4.

(53) Βέδου, Ζ. Conf. Origen., *contra Celsum*, pag. 416, 417, 418 et seq. ed. Cantabrig.; Salmasii, *Exercit. Plinianæ*, pag. 629, ed. Traject. ad Rhem. Κνακὸν pro albo multū dixere. Hinc Κνάξ pro lacte in *Symbolica veterum theologia*, his verbis quæ leguntur apud Clement. Alex. *Strom.* v: Βέδου, ζάψ, χθών, πλήκτρον, σφήγξ, κνάξ, ζέλιχ, θύπτῆς, φλεγμός, δρώψ. Ubi κνάξ quidam interpretabantur morbum ἀπὸ τοῦ κναίειν. Alii lac. Hesychius: Κνάξ, γάλα. Sic autem distinximus apud Clementem, ubi vulgo habetur, κνάξ ζέλι, χθύπτῆν. Ibi quippe κνάξ ζέλιχ lac album significat juxta quosdam. Hesychius: Ζέλιχ, λευκόν. Thespis tragicus ita accepit his versibus qui exstant apud eundem Clem. sic emendandi ac digerendi:

Ἴδε σοι σπένδω κνάξ ζέλιχ λευκόν
Ἀπὸ θηλαμόνων θλίψας κνακῶν.
Ἴδε σοι θύπτῆν τυρὸν μίξας
Ἐρυθρῷ μέλιτι, κατὰ τῶν σῶν, Πάν
Δίκερος, τίθεμαι βρωμῶν ἀγίων·
Ἴδε σοι Βρομίου αἶθοπα φλεγμὸν
Λείθω.

Verba illa veteris ænigmaticæ theologiæ ita Thespis interpretatus erat, κνάξ ζέλιχ de lacte albo, expresso ex matribus rufis: Ἀπὸ θηλαμόνων κνακῶν. Vaccas ita vocat, quæ rufæ sunt. Hesychius: Θηλαμών, τροφός. Albas etiam vaccas liceat exponere. Θύπτῆν idem Thespis caseum exponit. Hesychius: Θύπτῆς, τυρός. At φλεγμός est sanguis. Idem: Φλεγμός, αἷμα. Hinc αἶθοπα φλεγμὸν Βρομίου de vino accepit. Gale Præfat. ad Apollod. in *Hist. poet. Script. antiq.*, pag. 16, 17. Apollodorus Corcyræus memoratur a Clem. Alexandrino *Strom.* v, ubi narrat quid de Branchi vatis lustrali carmine (non autem Empedoclis, ut scripsit Jonsius) Apollodorus ille prodidit. De hoc alibi me legere non memini; cur autem cum Atheniensi aliquis hunc eundem esse velit, nihil est, opinor, quod vereamur. Quoniam autem incidit mentio carminis istius apud Clem. Alex. valde ænigmatici, in quo explicando multi olim sudarunt viri docti, proferam hic in medium, quæ Porphyrius ad id commentatus est, nondum, quod sciam, a quoquam producta. Πορφυρίου φιλοσόφου περὶ τοῦ κνάξ· ζέλι· χθύ· πτίς· φλεγμοῦ· δρώψ· ἐρμηνεία. — Apud Clementem Alex. paulo aliter: κναξζέλι, χθύπτῆς, φλεγμός, δρώψ· et quidem rectius: nam voces istæ sunt τεχνικαί, et continere debent elementa linguæ Græcæ omnia, prout Cle-

A fame. Ille enim multitudinem ramis iauri aspergens, hymnum dicendo præivit hoc modo:

Cantetis, pueri, heus Hecaergon atque Hecaergum. Ita autem acclamavit populus, ut diceret, Bedy, Zaps, Chthon, Plectrum, Sphinx, Cnachzbi, Chthypes, Phlegmos, Drops. Meminit autem historicæ Callimachus quoque in Iambis: Cnachzbi autem per derivationem est morbus, ex eo quod est κναίειν, id est, angere et dolore afficere; et διαφέρειν, quod est differre ac dispergere; et θύψαι, quod est fulmine comburere. Thespis autem tragicus per hæc dicit aliquid aliud significari, scribens hoc modo: *Ecce tibi libo ✱ Cnachzbi candidum, quod ex albis expressi altoribus. Ecce cum tibi Chthypem caseum, rubro melle miscuerim, Pan bicorniger, in tuis sanctis id pono altaribus. Ecce tibi Bromii candens fulgur libo.* Significat autem, ut existimo, primum animæ lacteum nu-

mentis locus ea exhibet. Sed Porphyrium audiamus: Ἐν Δελφοῖς εἰς τὴν ναὸν ἐπιγέγραπται· τράγος ἰχθύϊ ἐπὶ δεξιῶνος ἐπικείμενος. Κνάξ μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ τράγος κατ' ἀποκοπὴν τῶν στοιχείων τοῦ κῶς· ἢ καὶ πάλιν ἀφαίρεσις τοῦ ξ. Κνακὸν γὰρ καλεῖται, ὡς καὶ Θεόκριτος ἐν Βουκόλοις λέγει· οἶον τράγος καὶ ἰχθύς, ὁ μὲν φλεγόμενος, ὁ δὲ δρώων ὄψον. Λέγει δὲ, ὅτι ὁ τράγος φλεγόμενός ἐστιν πάντοτε ὑπὸ λαγνείας, ὅτι ἐάν τις τὰς ῥίνας αὐτοῦ ἀπασφαλίσῃ, διὰ τῶν κεράτων ἀναπνεῖ. Multa in his sunt, sive scribæ antiqui incuria, sive rei ipsius obscuritate δυσνόητα. Imo ipse philosophus quasi nec sibi nec aliis satisfacisse se crederet, aliam statim subnectit interpretationem, et ipsam quoque maneam. Ἐχει δὲ καὶ ἑτέραν ἐρμηνείαν, οὕτω· Τὸ κνάξ ζέλι γάλα ἐστὶ· τὸ δὲ χθύ πτίς τυρός· δρώψ ὁ ἄνθρωπος· δρώπες γὰρ ἄνθρωποι λέγονται. Hæc eadem fere apud Hesychium habes in ζαβιχ, δρώψ, et κνακόν, ubi πυρρός pro πυρός non esse substituendum constat ex eodem Hesychio in κνηκόν et κνηκός. Apud Clementem Alexand. aliud eodem loco adducitur carmen, huic plane simile. Βέδου, ζάψ, χθών, πλήκτρον, σφήγξ, in quo etiam Alphabetum Græcum comprehenditur. Nec multum discrepat Porphyriana hujus carminis explicatio a Clementina. Sic enim pergit Porphyrius: Καὶ ἕτερα δὲ πλεῖστα τοιαῦτα διὰ τῶν κδ στοιχείων ἀπαρτίζοντα ἴδιον σκοπὸν εὑρομεν, οἶον, βέδω (βέδου), ζάψ, χθῶ (χθών perperam), πλήκτρον, σφήγξ (σφήγξ), ἧ ἐστὶν οὕτω· Βέδου ἐστὶν ἡ ὑγρὰ οὐσία· ζάψ ἡ πυρῶδης οὐσία· χθῶν ἡ γῆ. Πλήκτρον ὁ ἀήρ· σφήγξ ἡ τούτων φίλια διὰ τὸ συνεσφίγγθαι. Κλώδιος δὲ ὁ Νεαπολίτης οὕτως ἐρμήνευσε τὸ προκείμενον· Ἀήρ, θάλασσα, γῆ, ἥλιος. Καὶ ἕτεροί τινες φιλοσοφοί τε καὶ ποιηταὶ τοῦτον τὸν σκοπὸν (τρόπον male) ἐρμήνευσαν. Quanquam autem ex his dictionibus pleræque aliquam significationem in Græca lingua obtinuerint, inventas tamen existimo a grammaticis ad puerorum memoriam et pronuntiationem confirmandam; quod ipsum Clemens Alexandrinus innuit, ubi vocat στοιχειωτικὴν τῶν παιδῶν διδασκαλίαν. Mouet quoque Quintilianus alicubi de hujusmodi auxiliis.

(54) Διαφέρειν. Forte aptius διαφθερίζειν, corrumpere: et mox, τὸ κεραυνῷ φλέξει, ut articulus ad verbum feratur, non ad nomen. Ibidem Flor. edit. pro θύψαι habet θρυψαι, frangere, nihil ad rem. Eadem mox confuse, πανδικαίρως pro Πάν δίκερος, SYLBBURG.

(55) Θέσπις. Utrum ea quæ sequuntur, Thespidis, an alterius cujusquam fuerint, disputat Cl. Bentleius nostras, *Dissert. in Phalaridis epistolas*, p. 241.

(56) Γαλακτώδη πρώτην τροφήν. Ita edimus, cum male legeretur αἶτε, πρώκτην. Nisi si quis malit ex

trimentum, quod est ex xxiv elementis, post quod lac concretum in cibum succedit. Postremum autem denotat sanguinem vitis, seu Logi, candens illud vinum, nempe perficientem lætitiā, educationis. Drops autem est Logos efficax, qui ex prima catechesi, ad viri incrementum, in mensuram ætatis⁷⁶, hominem accendit et illuminat. Fertur etiam tertia puerilis in hunc modum descriptio, μάρπτες, σφιγξ, κλώψ, ζυνχθηδόν. Significat autem, ut opinor, per elementorum et mundi administrationem, oportere nos progredi ad perfectiorum cognitionem, vi et labore æterna superata salute: μάρπα: enim significat comprehendere. Sphinx autem mundi compagem; ζυνχθηδόν autem difficultatem, et κλώψ latentem Domini cognitionem simul et diem **244** significat. Quid vero, an non Epigenes quoque in libro *De Poesi Orphei* voces Orpheo peculiāres exponens, dicit, κερκίσι: ✕ καμπυλόχρῳσι, id est, radiis incurvi corporis, aratra significari? στήμοσιν autem, hoc est staminibus, sulcos; μίτον autem, hoc est filum, diei allegorice semen, et Jovis lacrymas significare pluviam; μοίρας autem, hoc est partes, vices lunæ, tricesimam, quintamdecimam, et novam lunam. Quocirca dicit etiam Orpheum eas vocare λευκοστόλους, id est, candidatas; ut quæ sint partes lucis. Rursus άνθιον quidem, id est, floridum, ver significare propter naturam. Noctem autem άργίδα, propter quietem; et lunam γοργόνιον, propter eam quæ est in ipsa faciem. Et Άφροδίτην, id est Venerem, apud Theologum diei tempus, quo seminare oporteat. Hujusmodi etiam ænigmatibus utebantur Pythagorei: Proserpinæ quidem canes, stellas errantes: Saturni autem lacrymam, mare dicentes allegorice. Et innumerabilia inveniemus tam apud philosophos, quam apud poetas dicta ænigmatice; cum etiam toti

✕ P. 676 ED. POTTER. ⁷⁶ Ephes. iv, 13.

ω fieri πρώτην alimentum esui accommodatum. HEINSIUS. Πρώτη τροφή forte quasi προϊκτη, nisi verius τροκτή. SYLBERG. in *Indice Græco*.

(37) Δρώψ. Hesychius, δρώψ ὁ άνθρωπος.

(38) Τοῖς άρότροις. Τοῖς άρότροις, εἰ τοῖς αὐλαξι, absolute posita sunt; eodem nempe casu, quo vocabula, quæ per hæc explanantur. SYLB.

(39) Θεολόγῳ. Hoc est, Orpheo rerum divinarum interpreti.

(40) Πυθαγόρειοι. Stobæus, serm. 5, p. 69, lin. 36, edit. Aurel.: Καὶ μὴν οὐδέν ἐστιν οὕτω τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας ἴδιον, ὡς τὸ συμβολικόν· ὁλον, ἐν τελευτῇ μεμιγμένον φωνῇ καὶ σιωπῇ διδασκαλίας γένος, ὥστε μὴ λέγειν, Άείσω ξυνετοῖς, θύρας δ' ἐπιθέσθαι βεβήλοισ· ἀλλ' αὐτόθεν ἔχειν φῶς, καὶ χαρακτῆρα τοῖς συνήθεσι, τὸ φραζόμενον, τυφλὸν δὲ καὶ ἄσημον εἶναι τοῖς ἀπείροισ. Ὡς γὰρ ὁ Άναξ ἐν Δελφοῖς οὐτε λέγει οὐτε κρύπτει, ἀλλὰ σημαίνει κατὰ τὸν Ἡράκλειτον· οὕτω τῶν Πυθαγορικῶν συμβόλων καὶ τὸ φράζεσθαι δοκοῦν κρυπτόμενόν ἐστι, καὶ τὸ κρύπτεσθαι νοούμενον. *Nihil plane adeo proprium est philosophiæ Pythagoricæ, quam symbolicum doctrinæ genus, voci et silentio permistum, velut in sacra initiatione, ut non opus sit præmonere:*

Cantabo doctis, claudatur porta profanis;

sed statim quodlibet dictum exercitatis lucem et characterem sui in promptu ostendit, cæcum autem et occultum est ioveritis. Quemadmodum enim Apollo in

A βρώμα· τελευταῖον δὲ αἶμα ἀμπέλου τοῦ Λόγου· τὸν αἶθοπα οἶνον, τὴν τελειοῦσαν τῆς ἀγωγῆς εὐφροσύνην διδάσκει. Δρώψ (37) δὲ ὁ Λόγος ὁ δραστήριος, ὁ ἐκ κατηγήσεως τῆς πρώτης εἰς αὐξήσιν ἀνδρός, εἰς μέτρον ἡλικίας, ἐκφλέγων καὶ ἐκφωτίζων τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ καὶ τρίτος ὑπογραμμὸς φέρεται παιδικός· μάρπτες, σφιγξ, κλώψ, ζυνχθηδόν. Σημαίνει δ' οἶμαι, διὰ τῆς τῶν στοιχείων καὶ τοῦ κόσμου διοικήσεως τὴν ὁδὸν ἡμῖν δεῖν ἐπὶ τὴν τῶν τελειωτέρων γίνεσθαι γνῶσιν, βία καὶ πόνῳ περιγινόμενης τῆς αἰωνίου σωτηρίας· μάρπαι μὲν γὰρ τὸ καταλαβεῖν. Τὴν δὲ τοῦ κόσμου ἁρμονίαν ἢ σφιγξ· ζυνχθηδόν δὲ τὴν χαλεπότητα μηνύει· καὶ κλώπα τὴν λανθάνουσαν Κυρίου γνῶσιν ἅμα καὶ ἡμέραν δηλοῖ. Τί δ'· οὐχὶ καὶ Ἐπιγένης ἐν τῷ *Περὶ τῆς Ὀρφείως ποιήσεως*, τὰ ἰδιάζοντα παρ' Ὀρφεῖ ἐκτιθέμενος, φησὶ, κερκίσι καμπυλόχρῳσι τοῖς άρότροις (38) μηνύεσθαι; Στήμοσι δὲ τοῖς αὐλαξι· μίτον δὲ τὸ σπέρμα ἀλληγορεῖσθαι· καὶ δάκρυα Διὸς τὸν ἕμβρον δηλοῦν· μοίρας τε αὖ τὰ μέρη τῆς σελήνης, τριακάδα καὶ πεντεκαδεκάτην καὶ νουμηγίαν· διὸ καὶ λευκοστόλους αὐτῆς καλεῖν τὸν Ὀρφέα, φωτὸς οὔσας μέρη. Πάλιν άνθιον μὲν, τὸ ἔαρ διὰ τὴν φύσιν, άργίδα δὲ, τὴν νύκτα, διὰ τὴν ἀνάπαυσιν· καὶ γοργόνιον τὴν σελήνην διὰ τὸ ἐν αὐτῇ πρόσωπον· Ἀφροδίτην τε τὸν καιρὸν κατ' ὃν δεῖ σπείρειν, λέγεσθαι παρὰ τῷ Θεολόγῳ (39)· τοιαῦτα καὶ οἱ Πυθαγόρειοι (40) ἠνίσσοντο, Φερσεφόνης μὲν κύνας τοῖς πλανήταις· Κρόνου δὲ δάκρυον, τὴν θάλασσαν ἀλληγοροῦντες· καὶ μυρία ἐπὶ μυρίοις εὔροιμεν ἂν ὑπὸ τε φιλοσόφων, ὑπὸ τε ποιητῶν αἰνιγματωδῶς εἰρημένα· ὅπου γε καὶ ὄλα βιβλία ἐπιτεκρυμμένην τὴν τοῦ συγγραφέως βούλησιν ἐπιδείκνυνται· ὡς καὶ τὸ Ἡρακλείτου (41) *Περὶ φύσεως*· ὃς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο σκοτεινὸς προσηγόρευται. Ὁμοία τοῦτω τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ Φερσεκύδους θεολογία (42) τοῦ Συ-

Delphis, non dicit, nec abscondit, sed innuit, juxta Heraclitum; sic e Pythagoricis symbolis, et id quod dici videtur, absconditur; et quod abscondi, intelligitur.

(41) Ἡρακλείτου. Heraclides, seu Heraclitus, lib. *De allegoriis Homericis* ait: Ὁ γούν σκοτεινὸς Ἡράκλειτος ἄσαφῆ καὶ διὰ συμβόλων εἰκάζεσθαι δυνατόμενα θεολογεῖ τὰ φυσικά. Nam obscurus Heraclitus de physicis intricate et symbolice deorum adhibens nomina disserit. Seneca, epist. 42.: Heraclitus, cui nomen Σκοτεινόν fuit, orationis obscuritas. Cicero, *De finibus*, lib. II: Heraclitus, qui cognomēto Σκοτεινός perhibetur, quia de natura nimis obscure memoravit, etc. Tatianus, p. 11, ed. Oxon.: Φασὶν Εὐριπίδην τὸν τραγωδοποιὸν, κατιόντα καὶ ἀναγινώσκοντα, διὰ μνήμης κατ' ὀλίγον τὸ Ἡρακλείτου σκότος σπουδαίως παραδεδώκέναι. Euripidem poctam tragicum adem Dianæ frequentasse, et paulatim tenebras istas Heracliti relegendo memoriæ prorsus infixisse produnt. Diogenes Laertius, lib. II, seg. 22, de Socrate hæc narrat: Φασὶ δ' Εὐριπίδην αὐτῷ δόντα τὸ Ἡρακλείτου σύγγραμμα ἐρέσθαι, Τί δοκεῖ; Τὸν δὲ φάναι Ἄ μὲν συνῆκα, γενναῖα· οἶμαι δὲ καὶ ἄ μὴ συνῆκα· πλὴν, Δηλίου γέ τινος δεῖται κολυμβητοῦ. Fertur cum Euripides ei legendum Heracliti opusculum dedisset, rogaretque quid sibi videretur, dixisse: Ea quidem, quæ intellexi, præclara sunt: puto item et quæ non intellexi: verum Delio quoriam natatore indigent. Eadem refert Suidas in v. Δηλίου κολυμβητοῦ.

(42) Φερσεκύδους θεολογία. Pherecydes in epi-

ρίου. Εὐφορίων (43) γὰρ ὁ ποιητής, καὶ τὰ Καλλιμάχου *Αἴτια* (44), καὶ ἡ Λυκόφρονος *Ἀλεξάνδρα* (45), καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, γυμνάσιον εἰς ἐξήγησιν γραμματικῶν ἔγκειται ἅπασιν. Οὐκ οὖν καὶ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν, περὶ ἧς ἡμῖν πρόκειται λέγειν, ἐπιπεκρυμμένως, καὶ διὰ συμβόλων προφητεύειν ἐνεστίν, ὡς ἀποδέδεικται. «Τοιαῦτα γοῦν ὁ Μωϋσῆς (46) παραινεῖ· τὰ κοινὰ δὲ ταῦτα, οὐ φάγεσθαι χοῖρον, οὔτε δξύπτερον, οὔτε ἀετὸν, οὔτε κόρακα. Ὁ μὲν γὰρ χοῖρος φιλήδονον καὶ ἀκάθαρτον ἐπιθυμίαν τροφῶν, καὶ ἀφροδισίων λίχνον καὶ μεμολυσμένην ἀκολασίαν μηνύει, ἀεὶ κνησιῶσαν, ὀλικήν τε καὶ ἐν βορβόρῳ κειμένην, εἰς σφαγὴν καὶ ἀπώλειαν πιανομένην. Ἐμπαλιν δὲ ἐπιτρέπει διχηλοῦν καὶ μαρυκώμενον ἐσθίειν· μηνύων, φησὶν ὁ Βαρνάβας, κολληθῆσθαι δεῖν μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, καὶ μετὰ τῶν μελετώντων ὁ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων δικαιώματα Κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδόντων ὅτι ἡ μελέτη ἐστὶν ἔργον εὐφροσύνης, καὶ ἀναμαρυκωμένων (47) τὸν λόγον Κυρίου. Τί δὲ τὸ διχηλοῦν (48); ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. » Εἶτα ἐπιφέρει· «Βλέπετε, πῶς ἐνομοθέτησεν ὁ Μωϋσῆς καλῶς. Ἄλλὰ πῶθεν ἐκείνοις ταῦτα νοῆσαι ἢ συνιέναι; Ἡμεῖς δικαίως νοήσαντες τὰς ἐντολάς λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησε Κύριος· διὰ τοῦτο περιέτεμε τὰς ἀκοὰς ἡμῶν καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνίωμεν ταῦτα. Καὶ μὴν ὅτ' ἂν λέγῃ, Οὐ φάγη τὸν ἀετὸν, τὸν δξύπτερον, καὶ τὸν λεπίνον, καὶ τὸν κόρακα· οὐ κολληθήσῃ, φησὶν, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, οἳ οὐκ ἴσασιν διὰ πόνου καὶ ἰδρωτός πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφήν, ἀλλ' ἐν ἀρπαγῇ καὶ ἀνομίᾳ βιοῦσιν· ἀετὸς μὲν γὰρ ἀρπαγὴν, δξύπτερος δὲ ἀδικίαν, καὶ πλεονεξίαν ὁ κόραξ μη-

A libri indicent abditam scriptoris voluntatem; ejusmodi est liber Heracliti *De natura*, qui etiam propterea appellatus est σκοτεινός, id est *obscurus*. Huic libro est similis Pherecydis quoque Syri theologia. Euphorion enim poeta, et Callimachi *Causæ*, et Lycophronis *Alexandra*, et quæ sunt his similia, sunt instar exercitii proposita ad explicandum omnibus grammaticis. Non est itaque absimile quod barbara philosophia, de qua nunc agimus, occulte et per symbola prædicat, ut demonstratum est. «Talia ergo Moyses quoque præcipit: his ✕ immundis, non vesci porco, neque aquila, neque accipitre, neque corvo». Nam porcus quidem, significat voluptati deditam et immundam ciborum cupiditatem, et salacem ac turpem in re venerea libidinem, semper prurientem, materialemque et in luto jacentem, et quæ ad cædem pinguescit et interitum. Ex adverso autem permittit vesci iis, quæ habent fissam unguam et quæ ruminant, significans, inquit Barnabas, oportere adhærere iis, qui timent Dominum, et in corde meditantur eam, quam acceperunt, verbi distributionem, qui loquuntur, et servant Domini justificationem; qui sciunt, quod meditatio est opus lætitiæ, et verbum Domini ruminant. Quid vero sibi vult *bifidum*? Quod justus et in hoc mundo ambulat, et sanctum exspectat sæculum. » Deinde subjungit: «Videte, quam pulchre legem Moyses tulit. Sed undenam illis venit, ut hæc intelligerent et comprehenderent? Nos juste præcepta intelligentes, loquimur ut Dominus voluit, propterea aures nostras et corda circumcidit, ut hæc intelligamus. Quando certe dixit, *Non vesceris aquila, accipitre, et milvo, et corvo*. Non adhærebis, inquit, neque assi-

✕ P. 677 ED. POTTER, 572 ED. PARIS. ⁷⁷ Levit. XI; Deut. XIV.

stola ad Thaletem, quæ apud Laertium exstat, de suo libro hæc dicit: «Ἄσσα δ' ἂν ἐπιλέγῃ θεολογέων, τὰ ἄλλα νοεῖν χρή· ἅπαντα γὰρ αἰνίσσομαι. Quæcumque autem dicat ad deos pertinentia, allegorice intelligenda sunt; omnia enim sunt ænigmatice scripta. De Pherecydis Θεολογίᾳ seu Θεογονίᾳ, conf. quæ memorat Suidas. Conf. etiam Tatianus p. 14, edit. Oxon.; Origenes *adv. Cels.*, p. 503, edit. Cantabrig.

(43) *Εὐφορίων*. Cicero, *De divinat.* lib. II, c. 64; *Quid? poeta nemo, nemo physicus obscurus! Ille vero nimis etiam obscurus Euphorion. At non Homerus. Uter igitur melior? Valde Heraclitus obscurus, minime Democritus, num igitur conferendi?*

(44) *Τὰ Καλλιμάχου Αἴτια*. Cl. Bentleius nostras ad Callimachum hæc adnotat pag. 545: «Clemens Alex., *Strom.* lib. V: Εὐφορίων γὰρ ὁ ποιητής, καὶ Καλλιμάχου *Ἰθίς*, καὶ τὰ *Αἴτια*, καὶ ἡ Λυκόφρονος *Ἀλεξάνδρα*, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια γυμνάσιον εἰς ἐξήγησιν γραμματικοῦς ἔγκειται ἅπασιν. Ita codex ms. Dionysii Salvagnii: in vulgatis *Ἰθίς* abest. Huc itaque vel ad *Αἴτια* refer illud Statii in *Sylvarum*, in *Epicedio* patris:

*Tu pandere dictus
Carmina Battiadæ.*

Suidas v. *Καλλιμάχος*. «Ἰθίς. Ἔστι δὲ ποίημα ἐπιτετηδευμένον εἰς ἀσάφειαν καὶ λοιδορίαν εἰς τινὰ Ἰθὶν, γενόμενον ἐχθρὸν τοῦ Καλλιμάχου. Ἦν δὲ οὗτος ὁ Ἀπολλώνιος ὁ γράψας τὰ Ἀργοναυτικά. Ovidius in *Ibide*

Nunc quo Battiades inimicum devoret Ibin,

Hoc ego devoreo teque tuosque modo.

Utque ille, historiis involvam carmina cæcis:

Non soleam quamvis hoc genus ipse sequi.

Illius ambages imitatus in Ibide dicar,

Oblitus moris judicii que mei.

(45) *Ἡ Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρα*. In hoc poemate, olim a me edito, Lycophron Cassandram, seu Alexandram, Priami filiam introducit, de Græcorum Trojanorumque calamitatibus obscure, et oraculorum more vaticinantem. Unde τὸ σκοτεινὸν ποίημα dictum est.

(46) *Μωϋσῆς*. Paria superius scripsit auctor, *Pædag.* lib. III, c. 11, pag. 296, 297, et *Strom.* II, p. 464. Quæ cum his conferri poterunt. Sunt autem eorum pleraque, nonnullis mutatis, aliis omissis atque additis, sumpta ex Barnabæ epistola c. 10 et 11, pp. 50, 51, 55, 56, 57, edit. Antwerp.

(47) *Ἀναμαρυκωμένων*. Barnab., *μαρυκωμένων*.

(48) *Τι δὲ τὸ διχηλοῦν*. Cl. Cotelerius ad Barnabæ locum, postquam Clementis nostri verba attulisset, hæc insuper adnotat: «Quibus similia traduntur ab Origene homil. 7, in Leviticum, a Theodoro quæst. 2, in eundem Scripturæ librum, et a Procopio Gazæo ibidem. Nobilis in primis locus Porphyrii, ex Chæremone de sacerdotibus Ægyptiorum ita disserentis, lib. IV *De abstinentia ab animalibus*, num. 7: Ἰχθύων ἀπειχόντο πάντων, καὶ τετραπόδων ὅσα μόνονα, ἢ πέντεσχι ἢ μὴ κερατοφόρα. Πτηνῶν δὲ, ὅσα σαρκοφάγα.»

milaberis his hominibus, qui labore et sudore nesciunt sibi parare victum, sed in rapina vivunt et iniquitate. Aquila enim rapinam, accipiter autem injustitiam, et corvus avaritiam, et plura habendi cupiditatem significat. Scriptum est autem: *Cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris*⁷⁸. Sanctis ergo convenit adherere, quoniam ii, qui eis adherent, sanctificabuntur. Hinc scribit Theognis:

Te bona namque boni, si una versere, docebunt:

Pravi sed periment quod fuit ingenium.

Et rursus quando dicit in *Cantico*: *Gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare*⁷⁹; concupiscentiam multiplicem, et belluinum atque impetuosum affectum, una cum ejus auriga, qui scilicet habenas laxarat voluptatibus, in mare projecit, ✕ in mundi nempe dejiciens tumultus et perturbationes. Ita etiam Plato in libro *De anima*, et aurigam, et equum qui defecerat, partem scilicet expertem rationis, quæ bipertito dividitur, nempe in iram et cupiditatem, dicit decidere. Qua ratione Phaethontem quoque propter incontinentiam fabula e curru excidisse significat. Ita etiam se habet de Joseph. Cum ei adolescenti fratres invidissent, ut qui amplius aliquid prævideret in cognitione, eum varia exuerunt tunica, et acceptum in lacum projecerunt⁸⁰ (lacus autem inanis erat, nec habuit aquam), ut qui variam viri boni cognitionem, ex diligenti studio comparatam amandassent, et valere jussissent; aut nuda, quæ est ex lege, fide utentes, projecerunt in lacum aqua vacuum, ut qui vendidissent in Ægyptum divino verbo desertam. Vacuus autem scientia lacus erat, in quem projectus ille occulte sapiens cum exisset cognitionem, videbatur similis fratribus, id est

✕ P. 678 ED. POTTER, 575 ED. PARIS. ⁷⁸ Psal. xvii, 25, 26. ⁷⁹ Exod. xv, 4. ⁸⁰ Gen. xxxvii, 25 et seq.

(49) *Ἐσθλῶν*. Hi versus exstant in Theogn. *Gnom.*, v. 55. Eisdem laudat Plato in *Menone*, ubi pro μαθήσεαι exstat διδάξεαι.

(50) *Συμμιγῆς*. Συμμιγῆς habent etiam Platonis ed. vulg. in *Menone*: metrum tamen requirit potius συμμιγῆς, vel συμμιχθῆς. Sunt qui συμμιγῆς legant et mox ἐνόητα. SYLBERG. — Συμμιχθῆς in Theognide exstat.

(51) *Ἰσθῆ*. Nempe Moysis Exod. xv, post Ægyptios in mari Rubro demersos.

(52) *Ἐνδόξως*. Paria dicit Philo in lib. *De somnis*, pag. 1145: Τέθνηκε τὸ ἐπιτιθέμενον ἡμῖν πάθος, καὶ πρηνὲς ἄτασιν ἔρριπται, μὴ μέλλομεν ἡμεῖς, ἀλλὰ στησάμενοι, τὴν ἱεροπρεπεστάτην ἄδωμεν ὁδὴν, παρακαλούμενοι λέγειν πάσιν· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν. *Mortuus est in nobis positus affectus, et præceps insepultus projectus est, ne cunctemur nos, sed sistentes nos, divino cultui convenientissimum canamus cantum; excitantes omnes ad dicendum: Canamus Domino: gloriose enim magnificatus est; equum et insessorem dejecit in mare.*

(53) *Τὸ πολυσκελές*. Philo lib. *Περὶ τῶν μεταφομαζ.*, pag. 201, H. SYLBERG.

(54) *Οὕτως καὶ Πλάτων ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς*. Dialogum *De anima* adducit Clemens, cum tamen locus de auriga, καὶ τοῦ ἀποστατήσαντος ἵππου, e Platonis *Phædra* sit desumptus. In quo Dialogo, niane metaphysico, *Περὶ τοῦ αὐτοκάλου*, hoc est,

Α νύει γέγραπται δέ· Μετὰ ἰσθῆος ἀθώου ἀθῶος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔση· καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. Κολλᾶσθαι οὖν τοῖς ἁγίοις προσήκει, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται. Ἐντεῦθεν ὁ Θεόγνης γράφει·

Ἐσθλῶν (49) μὲν γὰρ ἄ.π. ἔσθλα μαθήσεαι· ἢν [δὲ κακοῖσι
Συμμιγῆς (50), ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

Ὅταν τε αὖ ἐν Ἰσθῆ (51) λέγη· Ἐνδόξως (52) γὰρ δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν, τὸ πολυσκελές (53) καὶ κτηνώδες καὶ ὀρμητικὸν πάθος, τὴν ἐπιθυμίαν, σὺν καὶ τῷ ἐπιθετηκότῃ ἡνιόχῳ, τὰς ἡνίας ταῖς ἡδοναῖς ἐπιδεῶ-
B κῶτι, ἔρριψεν εἰς θάλασσαν, εἰς τὰς κοσμικὰς ἀταξίας ἀποβαλὼν. Οὕτω καὶ Πλάτων ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* (54), τὸν τε ἡνιόχον καὶ τὸν ἀποστατήσαντα ἵππον, τὸ ἄλογον μέρος, ὃ δὴ δίχα τέμεται, εἰς θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, καταπίπτειν (55) φησὶν. Ἦ καὶ τὸν Φαέθοντα δι' ἀκρασίαν τῶν πῶλων ἐκπεσεῖν ὁ μῦθος αἰνίττεται. Καὶ μὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, νέον τοῦτον ζηλώσαντες οἱ ἀδελφοί, πλείον τι προορώμενον κατὰ τὴν γνώσιν, ἐξέδυσαν τὸν χιτῶνα τὸν ποικίλον· καὶ λαθόντες, ἔρριψαν εἰς λάκκον (ὃ δὲ λάκκος κενός, ὕδωρ οὐκ εἶχε), τὴν ἐκ φιλομαθίας τοῦ σπουδαίου ποικίλην γνώσιν ἀποσκορακίσαντες· ἢ φιλῆ τῇ κατὰ νόμον πίστει κεχρημένοι, ἔρριψαν εἰς λάκκον τὸν ὕδατος κενόν, εἰς Αἴγυπτον ἀπεμπολήσαντες (56), τὴν τοῦ θεοῦ λόγου ἔρημον. Κενός δὲ ἐπιστήμης ὁ λάκκος· ἐν ᾧ ῥιφεῖς, καὶ τὴν γνώσιν ἀποδυσάμενος, ὁμοῖος τοῖς ἀδελφοῖς ἐδόκει γυμνός γνώσεως, ὁ διαλεληθὼς σοφός (57). Κατ' ἄλλο σημαίνονμενον, εἶη δ' ἂν ἐπιθυμία ποικίλον ἔνδυμα, εἰς

De ipso pulchro, agitur. Describitur autem ibi ἐντελέχεια sapientis, sicut in Clementis Gnostici, Christiani. Utriusque autem ἐντελέχεια est, alterius quidem, ut falsa pulchri, alterius ut falsa scientiæ εἰδωλα fugiat, et ut alter κατὰ τὸ ἀληθὺς καλόν, alter κατὰ τὴν ἀληθῆ γνώσιν, conjungatur cum Deo: qui utrumque καὶ τὸ αὐτοκάλον est, καὶ αὐτὴ ἡ γνώσις. Non recte ergo Clemens id, quod est proprium *Phædonis*, in quo agitur de anima, et immortalitate ejus, *Phædro* tribuit: quanquam obiter et ibi de anima agatur: non προσηγουμένως, sed quatenus τοῦ αὐτοκάλου, qui est Deus immortalis, per communionem pulchri, particeps sit anima. HEINSIUS.

(55) *Καταπίπτειν*. Hoc est, in terram decidere. Platonis verba in *Phædri* pag. 1222, sunt hæc: Βρίθει ὁ τῆς κάκῃς ἵππος μετέχων, ἐπὶ γῆν ῥέπων τε καὶ βαρύνων. *Gravatur pravitatis particeps equus, ad terram vergens atque trahens*. E contra alter equus, qui animam virtute præditam comitatur, in cælum volare dicitur.

(56) *Ἀπεμπολήσαντες*. Interpretes, qui vendidissent. Verum Josephi fratres cum non vendiderant, quo tempore in lacum projecerunt, sed postea vendebant. Scribendum igitur, una littera mutata, ἀπεμπολήσοντες, *vendituri*, in futuro tempore.

(57) *Ὁ διαλεληθὼς σοφός*. Malet forte aliquis ὃ δὴ ἀληθὺς σοφός. Sed nil opus est mutatione, si cum διαλεληθὼς subaudiendum infin. εἶναι. SYLBERG.

ἀχνῆς ἀπέχουσα βάραθρον. Ἐὰν δέ τις ἀνοίξῃ
λάκκον, ἢ λατομήσῃ (58), φησὶ, καὶ μὴ καλύψῃ
αὐτόν, ἐμπέσῃ δ' ἐκεῖ μόσχος ἢ ὄνος, ὁ κύριος τοῦ
λάκκου ἀποτίσει ἀργύριον, καὶ δώσει τῷ πλη-
σίον· τὸ δὲ τεθνηκὸς αὐτῷ ἔσται. Ἐνταῦθά μοι
τὴν προφητείαν ἐκείνην ἔπαγε· Ἔγνων βοῦς τὸν
κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάττην τοῦ κυρίου
αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με (59) οὐ συνῆκεν. Ἴνα οὖν
μή τις τούτων, ἐμπροσθεν εἰς τὴν ὑπὸ σοῦ διδασκο-
μένην γνῶσιν, ἀκρατῆς γενόμενος τῆς ἀληθείας,
παρακούσῃ τε καὶ παραπέσῃ, ἀσφαλῆς, φησὶ, περὶ
τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου γίνου· καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀλό-
γως προσιόντας ἀπόκλειε τὴν ζῶσαν ἐν βάθει πηγῆν,
ποτὸν δὲ ὄρεγε τοῖς ἀληθείας δεδιψηκόσιν. Ἐπιχρυ-
πτόμενος δ' οὖν πρὸς τοὺς οὐχ οἴους τε ὄντας παρα-
δέξασθαι τὸ βάθος τῆς γνώσεως, κατακάλυπτε τὸν
λάκκον. Ὁ κύριος οὖν τοῦ λάκκου, ὁ γνωστικὸς, αὐτὸς
ζημιωθήσεται, φησὶ, τὴν αἰτίαν ὑπέχων τοῦ σκαν-
δαλισθέντος, ἤτοι καταποθέντος τῷ μεγέθει τοῦ λό-
γου, μικρολόγου ἔτι ὄντος· ἢ μετακινήσας τὸν ἐργά-
την (60) ἐπὶ τὴν θεωρίαν, καὶ ἀποστήσας διὰ προ-
φάσεως τῆς αὐτοσχεδίου πίστεως. Ἀργύριον δὲ δώ-
σει, τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι ὑπέχων λόγον
καὶ εὐθύνας. Οὗτος μὲν οὖν ὁ τύπος νόμου καὶ προ-
φητῶν, ὁ μέχρις Ἰωάννου· ὁ δὲ, καίτοι φανερώ-
τερον λαλήσας, ὡς ἂν μηκέτι προφητεύων, ἀλλὰ
δεικνύων ἤδη παρόντα τὸν ἐξ ἀρχῆς καταγγελλόμε-
νον συμβολικῶς, ὁμῶς, Οὐκ εἰμὶ, φησὶν, ἄξιος τὸν
ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος λῦσαι Κυρίου· μή γὰρ
ἄξιος εἶναι ὁμολογεῖ τὴν τοσαύτην βαπτίσει δύναμιν·
χρῆναι γὰρ τοὺς καθαροποιούντας, ἀπολύειν τοῦ
σώματος καὶ τῶν τούτου ἀμαρτημάτων τὴν ψυχὴν,
ὡσπερ τοῦ δεσμοῦ τὸν πόδα. Τάχα δὲ καὶ τὴν τελευ-
ταίαν τοῦ Σωτῆρος εἰς ἡμᾶς ἐνέργειαν, τὴν προσε-
χῆ (61) λέγω, τὴν διὰ τῆς παρουσίας ἐπιχρυπτομέ-
νην τῷ τῆς προφητείας αἰνίγματι, ὁ διὰ τῆς αὐτο-
φίας τὸν θεσπιζόμενον δείξας, τὴν εἰς φανερὸν πρόρρω-
θεν ὁδεύουσαν μηνύσας ἤκουσαν παρουσίαν, ὄντως
ἔλυσεν τὸ πέρας τῶν λογίων τῆς οἰκονομίας, ἐκκα-
λύψας τὴν ἐννοίαν τῶν συμβόλων. Καὶ τὰ παρὰ Ῥω-
μαίοις (62), ἐπὶ τῶν διαθηκῶν γινόμενα τάξιν εἰ-

A nudus cognitione. Juxta aliam interpretationem
varium indumentum accipitur pro cupiditate, quæ
in vastum barathrum abscedit. Si quis autem, inquit,
lacum aperuerit, vel ædificaverit, et ipsum non tēxe-
rit, vitulus autem vel asinus in eum incidit, lacus
dominus solvet pecuniam, et dabit proximo; quod
autem fuerit mortuum, ejus erit⁸¹. Hic mihi illam
subjunge prophetiam: Cognovit bos possessorem
suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem
me non intellexit⁸². Ne quis ergo ex iis, cum inci-
derit in eam, quæ a te docetur, cognitionem, nec
possit continere veritatem, non obediat et excidat,
sis cautus in usu verbi: et apud eos quidem qui
accedunt citra rationem, occlude fontem qui vivit
in profundo, potum autem præbe iis qui sitierint
B veritatem. His autem qui non possunt accipere
profunditatem cognitionis, **245** tege lacum. Do-
minus ergo lacus, ipse scilicet gnosticus, mulcta-
bitur, inquit, ut in quem culpa conferatur, quod is
fuerit offensus et absorptus verbi magnitudine,
cum tantas opes verbi minime caperet, aut quod
eum qui operabatur traduxerit ad contemplatio-
nem, et ea occasione subitanea fide illum abduxerit.
Pecuniam autem dabit, voluntati omnipotenti
sui facti reddens rationem. Hic est ✕ ergo typus et
figura legis et prophetarum, quæ fuit usque ad Joa-
nem⁸³. Ille autem, etiamsi sit locutus apertius, ut
qui non amplius prædiceret, sed eum jam præsen-
tem monstraret qui ab initio per symbola annun-
tiabatur, Non sum tamen, inquit, dignus qui sol-
vam corrigiam ejus calcei⁸⁴. Fatetur enim se non
esse dignum, qui tantam baptizet potestatem.
Oportet enim eos qui mundos faciunt, animam
exsolvere a corpore et ejus peccatis: tanquam pe-
dem a vinculo. Fortasse autem postremam quoque
Servatoris in nos operationem, proximam, inquam,
quæ prophetiæ ænigmati occultabatur per præsen-
tiam, is qui ipsis oculis videntium monstravit eum,
qui prædicebatur, eam, quæ e longinquo in aper-
tum veniebat, indicando præsentiam, revera solvit
finem eloquiorum de dispensatione carnis, detecta

✕ P. 679 ED. POTTER, 573-74 ED. PARIS. ⁸¹ Exod. xxi, 53, 54. ⁸² Isa. i, 3. ⁸³ Matth. xi, 15; Luc, xvi, 16. ⁸⁴ Marc. i, 7; Luc. iii, 16; Joan. i, 27.

(58) Λατομήση. Vulg. Bibl. Exod. xxi: Λατομήση λάκκον· dein καὶ ἐμπέση ἐκεῖ μ., et mox, ὁ κύριος τοῦ λάκκου ἀποτίσει, ἀργύριον δώσει τῷ κυρίῳ αὐτῶν· τὸ δὲ τετελεσθηκὸς αὐτῷ ἔσται.

(59) Ἰσραὴλ δὲ με. Isa. i: Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκεν.

(60) Τὸν ἐργάτην. Operarium, qui nondum est ad contemplationem paratus. Sic interpretatur τὸν ὄνον, vel βοῦν, superius dictum.

(61) Τὴν πρ. Hæc sic distinguuntur et exp.: τὴν προσεχῆ λέγω, τὴν διὰ παρουσίας, ἐπιχρ.:proximam, inquam, per ipsius præsentiam, quæ olim prophetiæ ænigmati occultabatur.

(62) Παρὰ Ῥωμαίοις. A. Gellius lib. xv, c. 27, testamentorum tria genera fuisse tradit; unum, quod calatis comitiis in concione populi fieret; alterum, in procinctu, cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur; tertium, per familiæ emancipationem, cui æs et libra adhiberetur. Quorum postremum (inquit Brissonius, De formulis

D lib. vii, 653) prioribus duobus abolitis diu in usu mansit, eaque res Libripende et Familiæ emptore adhibito, et quinque testibus præsentibus, agebatur. Familiam enim, id est hæreditatem, testator mancipabat imaginario emptori, qui Familiæ emptor dicebatur, nummo uno, aut item altero, dicis causa, intercedente; Clementem vero ibi καρπισμῶν nomine intellexisse mancipationes, quæ testamentis intercedebant, verisimile penitus insipientibus fiet, cum in solemnibus testamentorum, quæ per æs et libram fiebant, totus ille locus versetur. Eoque in genere præter ζυγά et ὀσσάρια, id est æs et libram, mancipatio intercedebat, πρὸς τιμῆς (id est pretii) μερισμῶν, ut Clemens censet. Item testatio, ejus gratia factas τὰς τῶν ὠτων ἐπιψαύσεις significat: quandoquidem in ima aure memoriæ locus erat: quem tangentes, antestabantur, teste Plinio lib. xi, c. 45. Hæc inter alia ibi Brissonius. Attingit eundem locum etiam Paulus Leopardus, Emend. lib. vi, c. 9, p. 575. SYLBURG.

notione symbolorum. Et quæ a Romanis sunt in testamentis, locum obtinuerunt: nempe libræ illæ, et asses justitiæ causa adhibita, et mancipationes, et aurium contrectationes; illi quidem, velut signum juste faciendi; hæc autem, ad honoris divisionem; tertium vero, ut qui incidisset, veluti quodam onere ipsi imposito, stans audiret et loco intercessoris esset.

CAPUT IX.

Rationes afferuntur cur veritatem involucris symbolicis obtegere visum fuerit.

Sed, ut videtur, nimio quodam demonstrandi studio, plus quam par sit, sum progressus. Vita enim me deficiet, eos omnes recensentem, qui symbolice philosophantur. Memoriae ergo causa, et brevitas, et ut se homines ad veritatem intenderent, talia barbaricæ philosophiæ sunt scripta. His enim qui sæpe ad eos accedunt, et dederunt sui experientiam, et in fide, et in vita universa, communicari volunt eam, quæ revera est, philosophiam et veram theologiam. Quin etiam nos quoque volunt opus habere aliquo interprete et duce; sic enim fore, ut majus in cas studium conferatur, et nos minime decipiamur, cum accipiamus a peritis, et denique profuturos iis, qui se sunt digni, existimant. Et alioqui omnia quæ ostenduntur per aliquod velamentum, majorem et angustiores exhibent veritatem, sicut ✕ fructus qui in aqua pellucet, et formæ quæ per tegumenta concedunt aliquam sui evidentiam. Aliquid enim addunt splendori, præterquam, quod quæ sunt manifesta, uno modo intelligantur. Cum ergo liceat pluribus modis accipere, sicut certe accipimus, in iis, quæ occulte dicta sunt, ea cum ita se habeant, fallitur quidem indoctus et imperitus, comprehendit autem Gnosticus. Jam ergo nec quibuslibet volunt omnia exponi temere, nec communicari bona sapientiæ, iis qui ne somniando quidem sunt anima expurgati (neque enim fas est quibuslibet obviis ea exponere, quæ parata fuere cum tot certaminibus), neque profanis narrare Logi mysteria. Aiunt certe Hipparchum Pythagoreum, eo quod aperte scripsisset decreta Pythagoræ, expulsum fuisse e schola, et ob id ipsum, tanquam mortuo, impositam columnam fuisse. Quo circa etiam in barbara philosophia vocant mortuos,

✕ P. 680 ED. POTTER, 574-75 ED. PARIS.

(65) *Τάξιν ελληξε.* Nempe ἐν τοῖς διὰ συμβόλων εἰρημένους.

(64) *Ἐλεγκτικά . . . κατανοεῖσθαι.* Hervetus verit : *Arguunt enim splendores, præter id, quod quæ sunt manifesta, uno modo intelligantur.* Quod cum nimis obscurum esset, sic est ab Heinsio mutatum, ut appareat illum auctoris sententiam minime assecutum fuisse. Nam cum dixerat Clemens, res augustiores videri cum per velum oculis nostris exhibentur, rationem ejus dicti hanc adjicit : *Ἐλεγκτικά γὰρ αἱ π.* Nam ejusmodi splendor, qui rem quampiam undequaque illustrat, omnes ejus defectus arguit et ostendit; ad hæc etiam accedit, quod quæ aperta sunt, uno solum modo intelligantur; cum interea, ut ibi sequitur, veritatis intersit, ut sermones, quibus traditur, diversis sensibus explicari possiat, ut ab iis solis percipiatur, qui ea digni sunt.

Ἀληξε (65), τὰ διὰ δικαιοσύνην ἔκείνα ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοὶ τε, καὶ αἱ τῶν ὄπιον ἐπιφασεῖς. Τὰ μὲν γὰρ, ἵνα δικαίως γίνηται· τὰ δὲ, εἰς τὸν τῆς τιμῆς μερισμόν· τὸ δ', ὅπως ὁ παρατυχὼν, ὡς βάρους τινὸς αὐτῷ ἐπιτιθεμένου, ἐστὼς ἀκούσῃ, καὶ τάξιν μεσίτου λάβῃ.

Ἄλλ', ὡς εἴκεν, ἔλαθον ὑπὸ φιλοτιμίας ἀποδεικτικῆς, περαιτέρω τοῦ δέοντος παρεκβάς. Ἐπιλείπει γὰρ με ὁ βίος τὸ πλήθος τῶν συμβολικῶς φιλοσοφούντων παρατιθέμενον. Μνήμης τε οὖν ἕνεκεν καὶ συντομίας, καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀναστρέψαι, τοιαῦτα τινες αἱ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας γραφαί. Τῶν γὰρ πολλάκις αὐταῖς πλησιαζόντων, καὶ δοκιμασίαν δεδωκότων κατὰ τε τὴν πίστιν κατὰ τε τὸν βίον ἅπαντα, μόνον ἐθέλουσιν ὑπάρχειν τὴν ὄντως οὔσαν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀληθῆ θεολογίαν. Καὶ μὴν ἐξηγητοῦ τινος καὶ καθηγητοῦ χρείαν ἔχειν ἡμᾶς βούλονται· οὕτω γὰρ καὶ σπουδασθήσεσθαι μᾶλλον, καὶ ἀνεξαπατήτους ἔσεσθαι, παρὰ τῶν εὔειδόντων παραλαμβάνοντας, καὶ ὠφελήσειν τοὺς ἀξιόους αὐτῶν, διελάμβανον, ἄλλως τε καὶ πάνθ' ὅσα διὰ τινος παρακαλύμματος ὑποφαίνεται, μείζονά τε καὶ σεμνοτέρην δείκνυσι τὴν ἀλήθειαν· καθάπερ τὰ μὲν ὄρια διαφαίνοντα τοῦ ὕδατος, αἱ μορφαὶ δὲ διὰ τῶν παρακαλυμμάτων, συνεμφάσει τινὰς αὐταῖς προσχαριζομένων. Ἐλεγκτικά γὰρ αἱ περιούγειαι πρὸς τῷ καὶ τὰ φανερά μονοτρόπως κατανοεῖσθαι (64). Συνεκδοχὰς τοίνυν πλείονας ἔξδν εἶναι λαμβάνειν, ὡσπερ οὖν λαμβάνομεν, ἐκ τῶν μετ' ἐπικρύψεως εἰρημένων, ὧν οὕτως ἔχόντων, σφάλλεται μὲν ὁ ἀπειρος καὶ ἀμαθής· καταλαμβάνει δὲ ὁ γνωστικός. Ἦδη γοῦν οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι ἤθελον ἀναίδην (65) ἐκκεῖσθαι πάντα, οὐδὲ κοινοποιεῖσθαι τὰ σοφίας ἀγαθὰ τοῖς μηδ' ἔναρ τὴν ψυχὴν κεκαθαρμένοις (οὐ γὰρ θέμις ὀρέγειν τοῖς ἀπαντῶσι τὰ μετὰ τοσοῦτων ἀγώνων πορισθέντα), οὐδὲ μὴν βεβήλοις τὰ τοῦ Λόγου μυστήρια διηγείσθαι. Φασὶ γοῦν Ἴππαρχον τὸν Πυθαγόριον, αἰτίαν ἔχοντα γράψασθαι τὰ τοῦ Πυθαγόρου σαφῶς (66), ἐξελαθῆναι τῆς διατριβῆς, καὶ στήλην (67) ἐπ' αὐτῷ γενέσθαι οἷα νεκρῷ. Διὸ καὶ ἐν

(65) *Ἀναίδην.* Vel ἀνέδην. Conf. *Index Græcus.*

(66) *Σαφῶς.* Notissimum est illud Pythagoræorum effatum, Μὴ εἶναι πρὸς πάντας πάντα ῥητά. Non esse omnibus pandenda omnia. Conf. Cicero in proœmio 4 *Tuscul.* Porro Diogenes Laertius, in *Pythagora* hæc refert : *Erat autem ignotum Pythagoricum dogma usque ad Philolai tempora. Hic enim solus tres libros illos præclaros evulgavit, quos Plato centum minis sibi emi per litteras oravit.*

(67) *Στήλην.* Th. Canterus, lib. 1, cap. 2 *Var. lect.* Origenes, *contra Celsum* : *Cæterum Pythagoræi cenotaphia exstruebant iis, qui defecissent a philosophia reflexo cursu ad idioticam vitam, nec ideo deterior habitus est Pythagoras in doctrina et demonstrationibus, aut ejus discipuli.* Hic autem Hipparchus, ejus hic meminit Clemens, increpatur gravissime a Lyside Pythagorico in quadam ad eum

τῆ βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ νεκροὺς καλοῦσι τοὺς ἐκ-
πεσόντας τῶν δογμάτων, καὶ καθυποτάξαντας τὸν
νοῦν τοῖς πάθεσι τοῖς ψυχικοῖς. Τίς γὰρ μετοχὴ δι-
καιοσύνη καὶ ἀνομίᾳ; κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον·
Ἡ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Τίς δὲ συμ-
φώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαλ; ἢ τίς (68) μερὶς
πιστῷ μετὰ ἀπίστου; Δίχα (69) γὰρ Ὀλυμπίων
καὶ φθιμένων τιμαί. Διὸ καὶ (70) ἐξέρχεσθε ἐκ
μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος· καὶ
ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς,
καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα· καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ
μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας. Οὐ μόνον ἄρα οἱ
Πυθαγόρειοι καὶ Πλάτων (71) τὰ πολλὰ ἐπεκρύπτοντο,
ἀλλὰ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι (72) φασὶ τίνα καὶ παρ'
αὐτοῖς ἀπόρρητα εἶναι, καὶ μὴ πᾶσιν ἐπιτρέπειν
ἐντυγχάνειν τοῦτοις τοῖς γράμμασιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ
Στωϊκοὶ λέγουσι Ζήνωνι (73) τῷ πρώτῳ γεγράφθαι
τινὰ, ἃ μὴ ῥαδίως ἐπιτρέπουσι τοῖς μαθηταῖς ἀνα-
γινώσκειν, μὴ οὐχὶ πείραν δεδωκόσι πρότερον, εἰ
γνησίως φιλοσοφοῖεν. Λέγουσι δὲ καὶ οἱ Ἀριστοτέλους
τὰ μὲν ἐσωτερικά (74) εἶναι τῶν συγγραμμάτων αὐ-
τῶν (75), τὰ δὲ κοινὰ τε καὶ ἐξωτερικά. Ἀλλὰ καὶ οἱ
τὰ μυστήρια θέμενοι, φιλόσοφοι ὄντες, τὰ αὐτῶν δό-
γματα τοῖς μύθοις (76) κατέχουσιν, ὥστε μὴ εἶναι
ἅπασιν ὀφθαλμοῖς. Εἴθ' οἱ μὲν, ἀνθρωπίνως κατακρύφοντες
δόξας, τοὺς ἀμαθεῖς ἐκώλυσαν ἐντυγχάνειν· τὴν δὲ
τῶν ὄντως ὄντων ἀγίαν καὶ μακαρίαν θεωρίαν οὐ
παντὸς μᾶλλον ἐπιεκρύφθαι συνέφερον; Πλὴν οὐδὲ
τὰ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, οὐδ' οἱ μῦθοι οἱ Πυθα-

A eos qui exciderunt a dogmatibus, et mentem sub-
jecerunt animæ perturbationibus. Quæ est enim par-
ticipatio justitiæ et injustitiæ? ut ait divinus Apo-
stolus ⁸⁵: aut quæ societas luci cum tenebris? Quæ
autem est conventio Christo cum Belial? aut quæ pars
est fidei cum infidei? Olympiorum enim et mortuo-
rum sunt separati honores. Quocirca egredimini e
medio ipsorum, et separemini, dicit Dominus, et im-
mundum ne tetigeritis, et ego suscipiam vos, et ero
vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias ⁸⁶.
Non soli igitur Pythagorei et Plato multa occulta-
bant, sed etiam Epicurei dicunt quædam esse apud
se arcana, et non permittere omnibus ut ea scri-
pta legant. Quin etiam Stoici dicunt a Zenone primo
quædam fuisse ✕ conscripta, quæ non facile permit-
tunt legere discipulis, quorum non prius fuerit fa-
ctum ab ipsis periculum, an germane et sincere
philosophentur. Aristotelei quoque dicunt, ex suis
scriptis alia quidem esse ἐσωτερικά, id est inter-
na; alia vero communia et ἐξωτερικά, hoc est ex-
terna. Quin etiam ii qui instituere mysteria, cum
essent philosophi, sua dogmata obscuraverunt fa-
bulis, ut non essent manifesta omnibus. An vero illi
quidem humanas celabant opiniones, et arcebant
indoctos ne ad eas adirent; eorum autem quæ vere
sunt, sanctam et beatam contemplationem, non
multo magis celari conferebat? Sed neque dogmata
barbaræ philosophiæ, neque fabulæ Pythagoricæ,
neque quæ sunt apud Platonem in Republica de Ar-

✕ P. 681 ED. POTTER. ⁸⁵ II Cor. vi, 14, 15. ⁸⁶ Ibid. 17, 18.

epistola, quæ etiamnum exstat, et quam subjicit C
Canterus. In ejus calce est hæc sententia: Si igitur
mutatus fueris, gratulabor; sin minus, jam obliisse
mihi videberis. Ad quam alludit et D. Gregorius Na-
zianz. in quadam epistola: Εἰ μὲν οὖν μεταβάλλω,
ἀλλὰ νῦν χαρήσομαι, τῶν Πυθαγορικῶν ἔφη τις φι-
λοσόφων ἐταῖρον ἐκπεπτωκότα θρησκῶν· εἰ δὲ μὴ,
ἐκεῖνος μὲν ἔγραψε Τέθνηκός μοι, ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν
οὐκ ἔρω σὴν χάριν ἔτι. COLLECT. — Origenis verba
jam allata exstant in lib. III contra Celsum, pag. 142.
Conf. ejusdem Operis lib. II, p. 67, edit. Can-
tabrig. Jamblicus, in Vita Pythagoræ hæc refert,
cap. 17, p. 79: Εἴ γε... δυσκίνητος ἔτι τις καὶ δυσ-
παρακολούθητος εὐρίσκατο, στήλην δὴ τίνα τῷ τρι-
ούτῳ καὶ μνημεῖον ἐν τῇ διατριβῇ χύσαντες, καθὰ
καὶ Περιάλω τῷ Θουρίῳ λέγεται, καὶ Κύλωνι τῷ
Συβαριτῶν ἐξάρχῳ ἀπογνώσθευσιν ὑπ' αὐτῶν, ἐξή-
λαυνον. Si quis piger ac torpidus inveniebatur, huic
cippo monumentoque in schola erecto, quemadmodum
et Perialo illi Thurio, et Cyloni Sybaritarum principi,
ab ipsis rejectis [publico judicio factitatum fuisse (a)]
fertur, hominem exigebant, etc.

(68) Ἡ τίς. Τίς δέ. II Cor. vi.

(69) Δίχα. Ita vox δίχα sumitur p. 145 edit. Pa-
ris. Δίχα σωζομένων καὶ φθιμένων τροφαί. Lowth.
— Videntur hæc e poetarum aliquo sumpta esse.

(70) Καί. Hæc particula a Clemente addita est.

(71) Πλάτων. Diogenes Laertius, in Platone, lib.
III, segm. 65, de eo dicit: Ὀνόμασι δὲ κέχρηται ποι-
κίλοις, πρὸς τὸ μὴ εὐσύνοπτον εἶναι τοῖς ἀμαθέσι τὴν
πραγματείαν. Cæterum nominibus utitur variis, uti
ne illius opera rudibus et ignavis conspicua sint. Unde
Timæus, Boëthius, Plutarchus, aliique libros memo-
rantur edidisse Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι λέξεων.

(72) Ἐπικούρειοι. Diog. Laertius lib. x, segm. 5,
refert, Idomeneum, Herodotum et Timocratem
τοὺς ἐκπυστα αὐτοῦ τὰ κρύφια ποιήσαντας, obscura
Epicuri dogmata illustravisse.

(73) Ζήνωνι τῷ πρώτῳ. Zenonem intelligit Cit-
tium, Stoicorum parentem.

(74) Ἐσωτερικά. Hujusce distinctionis meminit
etiam Cicero Ep. ad Attic. lib. iv, ep. 16: Aristoteles
in iis quos ἐξωτερικούς vocat. Item, De finib.,
lib. v, c. 5, de Aristotele, ejusque discipulo Theo-
phrasto agens, ait: Duo genera librorum sunt: unum
populariter scriptum, quod ἐξωτερικόν appellabant;
alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt.
Origenes, contra Celsum l. I, p. 7: Παρ' οἷς τινες
μὲν ἦσαν ἐξωτερικοὶ λόγοι, ἕτεροι δὲ ἐσωτερικοί.
Apud quos philosophos exterior alia, et alia interior
doctrina fuit. A. Gellius l. xx, c. 5: Commentario-
rum suorum artiumque, quas discipulis tradebat Ari-
stoteles philosophus, regis Alexandri magister, duas
species habuisse dicitur. Alia erant, quæ nominabat
ἐξωτερικά· alia, quæ appellabat ἀκροαματικά.
Ἐξωτερικά dicebantur, quæ ad rhetoricas medita-
tiones, facultatem argutiarum, civiliumque rerum no-
titiæ conducebant. Ἀκροαματικά autem vocaban-
tur, in quibus philosophia remotior subtiliorque agi-
tabatur; quæ ad naturæ contemplationes disceptatio-
nes dialecticas pertinebat.

(75) Αὐτῶν. Forte rectius αὐτῷ, ei. SYLB. —
C. Rittershusius ἀπὸ τοῦ scribendum monuit in Notis ad
Porphyry. De vita Pythag. p. 55.

(76) Τοῖς μύθοις. Credebant plerique, Orphei.
Homeri, aliorumque veterum poetarum fabulis
arcana quædam dogmata inesse. Conf. Heracliti
libellus De allegoriis Homericis, alios ut taceam.

(a) Quæ Latinis inter uacinas clausis respondent, in Græco desunt, hallucinato adnetatere vel typographo

menio, et in *Gorgia* de *Ææo* et *Rhadamantho*, et in *Phædone* fabula *Tartari*, et in *Protagora* *Promethei* et *Epimethei*, et præterea fabula belli gesti inter *Atlantinos* et *Athenienses* in *Atlantico*, non sunt in singulis vocibus exponendæ allegorice, sed ea solum, quæ ad generalem spectant sententiam. Atque hæc certe inveniemus 246 significari per symbola sub velo allegorice. Quinetiam *Pythagoræ* consuetudo, et quæ cum familiaribus erat duplex conjunctio, vocans quosdam auscultatores, quosdam vero *mathematicos*, qui sincere ac germane attingebant philosophiam, significabat aliud quidem dictum fuisse, aliud vero fuisse a multis occultatum. Fortassis autem illud quoque duplex orationis genus *Peripateticorum*, nempe quod opinabile, et quod seibile vocatur, non multum abest quin ❧ dividat opinionem ac famam a vera gloria et a veritate.

τε καὶ ἐπιστημονικὸν καλούμενον, οὐκ ἀπήλλακται

*Mortale a secto flores decerpere honorum,
Te minime subiget, pia possis quo mage fari.*

Musæ certe *Ionice* palam dicunt, « *Vulgus* quidem hominum, et eos, qui sibi videntur sapientes, sequi poetas, et uti legibus, ut qui sciant multos esse malos, paucos bonos, eos autem, qui sunt optimi, gloriam persequi; eligunt enim, inquit, optimi ante omnia perennem gloriam mortalium. Multi autem se explent, tanquam pecora, ventre et pudendis, et rebus ex iis quæ sunt in nobis turpissimis, metientes beatitudinem. » Magnus quoque ille *Parmenides*

❧ P. 682 ED. POTTER, 576 ED. PARIS.

(77) *Πολιτεία*. Nempe *De repub.* lib. x, p. 761.

(78) *Πρὸς τοῦ Ἀρμενίου*. Pro præpos. πρὸς, reponendum nomen propria *Ἡρόδης*, ut infra, p. 255, quod prolixius declarat *Paulus Leopardus Emendationum* lib. ix, c. 2. SYLBURG. — Pro πρὸς lege *Ἡρόδης*, ut infra p. 598 edit. Paris., inquit *Lowth.*

(79) *Γοργία*. Sc. sub finem *Dialogi*, p. 557.

(80) *Φαίδων*. Respicit *Phædonis* p. 85 et seq., et mox *Protagoræ* p. 225 et seq.

(81) *Πολέμων*. *Ægyptius* quidam sacerdos in *Timæo* *Platonis* *Soloni* hæc narrat, pag. 1045: λέγει γὰρ τὰ γεγραμμένα, ὅσῃν ἡ πόλις ὑμῶν ἐπαύσε ποτε ὄντα μιν ὕβρει πορευομένην ἅμα ἐπὶ πᾶσαν Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν, ἔξωθεν ὁρμηθεῖσαν ἐξ Ἀτλαντικοῦ πελάγους. Traditur enim vestra civitas restitisse olim innumeris hostium copiis, quæ ex *Atlantico* mari profectæ, prope jam cunctam *Asiam* *Europam*que obsederunt, etc.

(82) *Ἀλληγορητέοι*. Editiones *Sylburgiana* recentiores *ἄλληγορητέον* perperam exhibent.

(83) *Ναὶ μὴν*. Videtur hæc sententia, inserta particula τί, cum interrogatione scribi oportere: *Ναὶ μὴν τί καὶ ἡ Πυθαγ.* — ἀλλὰ τὸ μὲν φάσθαι, τὸ δὲ κεκρυμμένον εἶναι πρὸς τοὺς πολλοὺς, ἠγίσσετο. Imo vero quid *Pythagoræ* duplex cum familiaribus consuetudo — nisi aliud quid esse eloquendum, aliud vero a vulgo occultandum, innuit? Porro huc pertinent, quæ memorat *A. Gellius* lib. i, c. 9: *Ordo atque ratio Pythagoræ, ac deinceps familiaris successionis ejus, recipiendi instituendique discipulos hujusmodi fuisse traditur. Jam a principio adolescentibus qui sese ad discendum obtulerant, ἐφυσσώγνωμόναι. Id verbum significat, mores naturasque hominum, conjectatione quadam de oris et vultus ingenio, deque totius corporis filo atque habitu, sciscitari; eum, qui exploratus ab eo idoneusque fuerat,*

γόρειοι, ἀλλ' οὐδ' οἱ παρά *Πλάτωνι* ἐν *Πολιτεία* (77) πρὸς τοῦ Ἀρμενίου (78), καὶ ἐν *Γοργία* (79) *Αἰάκου* καὶ *Ῥαδαμάνθου*, καὶ ἐν *Φαίδωνι* (80) ὁ τοῦ *Ταρτάρου*, καὶ ἐν *Ἡρωταγέρον* ὁ *Προμηθέως* καὶ *Ἐπιμηθέως*, πρὸς τε τούτοις ὁ τοῦ πολέμου (81) τοῦ Ἀτλαντικῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ, οὐχ ἀπλῶς κατὰ πάντα τὰ ὀνόματα ἀλληγορητέοι (82), ἀλλ' ὅσα τῆς διανοίας τῆς καθόλου σημαντικά· καὶ ὅτ' αὐτὰ ἐξεύρομεν ἂν διὰ συμβόλων ὑπὸ παρακαλύμματι τῇ ἀλληγορίᾳ μνησόμενα. *Ναὶ μὴν* (83) καὶ ἡ *Πυθαγόρου* συνουσία, καὶ ἡ πρὸς τοὺς ὁμιλητάς διττὴ κοινωνία, ἀκουσματικὸς τοὺς πολλοὺς, καὶ τινὰς μαθηματικὸς ἑτέρους (84) καλοῦσα, τοὺς γνησίους (85) ἀναπαυομένους τῆς φιλοσοφίας· ἀλλὰ τὸ μὲν φάσθαι, τὸ δὲ κεκρυμμένον εἶναι πρὸς τοὺς πολλοὺς ἠγίσσετο. Ἴσως δὲ καὶ τὸ διττὸν ἐκεῖνο εἶδος τῶν ἐκ τοῦ *Περιπάτου*, τὸ ἐν τοῖς λόγοις ἐνδοξόν (86) διαίρειν (87) ὁρίζαν ἀπὸ τε εὐκλείας καὶ ἀληθείας.

*Μὴ δέ σέ γ' εὐδόξιο βιήσεται ἄνθεα τιμῆς,
Πρὸς θνητῶν ἀνελέσθαι, ἐφ' ᾧ ὅσιν πλέον
[εἰπέειν.]*

*Αἱ γοῦν Ἰάδες μοῦσαι διαβρήδην λέγουσι, « τοὺς μὲν πολλοὺς καὶ δοκητισόφους δῆμων ἀοιδοῖσιν ἐπισθαι, καὶ νόμοισι χρέεσθαι, εἰδότας ὅτι πολλοὶ κακοί, ὀλίγοι δὲ ἀγαθοί· τοὺς ἀρίστους δὲ τὸ κλέος (88) μεταδιώκειν· αἰρεῦνται γάρ, φησὶν, ἐναντία πάντων αἱ ἀριστοί, κλέος ἀένναον θνητῶν. Οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηται ὅπως κτήνεα, γαστρὶ καὶ αἰδοῖσις, καὶ τοῖς αἰσχίστοις τῶν ἐν ἡμῖν, μετρήσαντες τὴν εὐδαιμονίαν. » Ὁ τ' Ἐλεάτης *Παρμενίδης* ὁ μέγας δι-*

recipi in disciplinam statim jubebat, et tempus certum tacere; non omnes idem, sed aliud aliis tempus pro aestimato captu solertiæ. Is autem qui tacebat, quæ dicebantur ab aliis, audiebat; neque percunctari, si parum intellexerat, neque commentari quæ audierat, fas erat; sed non minus quisquam tacuit quam biennium: hi prorsus appellabantur intra tempus tacendi audiendique ἀκουστικοί· ast ubi res didicerant rerum omnium difficillimas, tacere audireque, atque esse jam cæperant silentio eruditi, cui erat nomen ἐχεμυθία· tum verba facere et quærere, quæque audissent scribere, et quæ ipsi opinarentur expromere potestas erat. Hi dicebantur in eo tempore μαθηματικοί· ab his, scilicet, artibus, quas jam dicere atque meditari inceperant: quoniam *Geometriam* et *Gnomonicam*, *Musica*, cæterasque item disciplinas altiores μαθηματα veteres *Græci* appellabant.

(84) *Ἐτέρους*. *C. Rittershusius* ἐταίρους mavult in notis ad *Porphyrium* *De vita Pythagoræ* pag. 53.

(85) *Γνησίους*. Forte rectius γνησίως adverb. SYLBURG. — Sic paulo superius, γνησίως φιλοσοφοῖεν.

(86) *Ἐνδοξόν*. Hanc distinctionem cum aliis in locis, tum in *Topicor.* lib. i, c. 1, tradit *Aristoteles*, τὰς ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς, scientifica principia, tradens esse τὰ δι' αὐτῶν ἔχοντα πίστιν, quæ a seipsis fidem habent: τὰ ἐνδοξὰ, probabilia esse, τὰ δοκοῦντα, quæ videntur esse vera, sed certo non constant sic se habere.

(87) *Διαίρειν*. *C. Ritterhusius* in loco superius dicto διαίρουσιν scribendam esse monuit.

(88) *Τοὺς ἀρίστους δὲ τὸ κλέος*. Flor., τοὺς ἀρίστους τὸ κλέος δὲ διώκειν· quæ lectio non consistit, nisi τὸ κλέοςδε dictum aliquis velit pro τὸ εἰς κλέος φέρων, insolenti locutionis genere. SYLBURG.

των εισηγεῖται διδασκαλίαν ὁδῶν, ὡδὲ πως γρά-
σεων·

Ἡ μὲν (89) ἀληθείης εὐπειθέος ἀτρεμές ἦτορ,
Ἡ δὲ βροτῶν δόξαις, ταῖς οὐκ ἐν πίστις ἀληθῆς.

A Eleates, introducitur duarum viarum doctrinam, sic
scribens :

Una quidem veri est, bene quam cor credere constans
Possit, opinio sed nimium levis altera vulgē,
Cui non certa fides nec inest persuasio vera.

CAPUT X.

Apostolorum sententia de mysteriis fidei occultandis.

Εἰκότως ἄρα ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος, Κατὰ ἀπο-
κάλυψιν, φησὶν, ἐγνωρίσθη (90) μοι τὸ μυστήριον
(καθὼς πρόεγραψα ἐν ἐλίγῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀνα-
γινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσιν μου ἐν τῷ μυσ-
τηρίῳ τοῦ Χριστοῦ) ὃ ἐτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνω-
ρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκα-
λύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφή-
ταις. Ἔστι γὰρ τις καὶ τελείων μάθησις, περὶ ἧς B
πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς γράφων φησὶν· Οὐ παύομεθα
ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι, ἵνα
πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ
ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ, περιπα-
τῆσαι ἀξίως (91) τοῦ Κυρίου εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν·
παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες καὶ αὐξανό-
μενοι τῇ ἐπίγνωσει τοῦ Θεοῦ, ἐν πάσῃ δυνάμει
ἐνδυναμούμενοι, κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐ-
τοῦ. Καὶ πάλιν· Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ
τὴν δοθεῖσάν μοι, φησὶ, εἰς ὑμῖς πληρῶσαι τὸν
λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμέ-
νον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, ὃ
νῦν (92) ἐφανερῶθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ· οἷς ἠθέλη-
σεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τί τὸ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ
μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ὅστε ἄλλα μὲν C
τὰ μυστήρια τὰ ἀποκεκρυμμένα ἄχρι τῶν ἀποστόλων,
καὶ ὑπ' αὐτῶν παραδοθέντα ὡς ἀπὸ τοῦ Κυρίου παρ-
ελήφασιν· ἀποκεκρυμμένα δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ,
ἐφανερῶθη τοῖς ἁγίοις. Ἄλλο δὲ τὸ πλοῦτος (93)
τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσιν,
ὃ ἐστὶν ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς ἢ εἰς Χριστὸν, ὃν
ἀλλαγῇ θεμέλιον εἶργκεν. Καὶ πάλιν, οἷον φιλοτι-
μούμενος ἐμφῆναι τὴν γνώσιν, ὡδὲ πως γράφει·
Νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον (94) ἐν πᾶσι σο-
φίᾳ (95), ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον
τέλειον ἐν Χριστῷ· οὐ πάντα ἀπλῶς ἄνθρωπον·
ἐπεὶ οὐδεὶς ἂν ἦν ἄπιστος· οὐδὲ μὴν πάντα τὸν πρ-

Merito ergo dicit divinus Apostolus : Per revela-
tionem notum mihi factum est sacramentum (sicut
prius scripsi paucis, prout potestis legentes intelligere
prudentiam meam in mysterio Christi) quod aliis
generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut
nunc revelatum est sanctis ejus apostolis et proph-
tis⁸⁷. Est enim aliqua etiam perfectis discenda do-
ctrina, de qua dicit scribens ad Colossenses : Non
cessamus pro vobis orare, et petere ut impleamini
agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia et intelle-
ctu spirituali, ut ambuletis digne Deo, per omnia pla-
centes, in omni opere bono fructificantes, et crescen-
tes in cognitione Dei, omni virtute confirmati, secun-
dum potentiam gloriæ ejus⁸⁸. Et rursus, Secundum
dispensationem Dei quæ data est mihi, inquit, in vobis,
ut impleam verbum Dei, mysterium quod fuit abscon-
ditum a sæculis et a generationibus, quod nunc ma-
nifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus notum
facere, quæ sint divitiæ gloriæ mysterii hujus in gen-
tibus⁸⁹. Quocirca alia quidem sunt mysteria quæ
fuerunt absconsa usque ad apostolos et tradita sunt
ab ipsis ut a Domino acceperunt ; absconsa au-
tem in Veteri Testamento, quæ nunc manifestata sunt
✕ sanctis. Aliud vero sunt divitiæ gloriæ myste-
rii in gentibus⁹⁰, quod est fides et spes in Christum,
quem alibi dixit fundamentum⁹¹. Et rursus veluti
cupiens manifestare cognitionem, sic scribit : Ad-
monentes omnem hominem in omni sapientia, ut ex-
hibeamus omnem hominem perfectum in Christo⁹².
Non omnem hominem absolute, quoniam sic nullus
esset infidelis ; sed nec omnem, qui credit, perfe-
ctum vocat in Christo ; sed omnem dicit hominem,
perinde ac si diceret, totum hominem, utpote pu-
rificatum corpore et anima. Quod enim non sit om-
nium cognitio⁹³, subjungit aperte : Constructi in

⁸⁷ Ephes. iii, 5, 4, 5. ⁸⁸ Coloss. i, 9, 10, 11. ⁸⁹ Ibid. 25, 26, 27. ⁹⁰ Coloss. i, 27. ⁹¹ I Cor. iii, 10.
⁹² Coloss. i, 28. ⁹³ I Cor. viii, 7. ✕ P. 685 ED. POTTER, 577 ED. PARIS.

(89) Ἡ μὲν. Proclus in Platonem : Ὁ μὲν οὖν D
Πλάτων διαρρήδηγ τούς τε λόγους, καὶ τὰς γνώ-
σεις τοῖς γνωστοῖς διεῖλεν· ὁ δὲ γε Παρμενίδης, καίτοι
διὰ ποιήσιν ἀσαφῆς ὢν, ὁμοίως καὶ αὐτὸς ταῦτα ἐνδει-
κνύμενός φησιν·

Ἡ μὲν ἀληθείης ἐμπεγγέος ἀτρεμές ἦτορ,
Ἡ δὲ βροτῶν δόξαις, αἷς οὐκ ἐν πίστις ἀληθῆς.
Clementis Græcus liber habet in v. I εὐπειθέος, et
in 2 δόξαις. Diogenes Laertius ita citat :

... Χρέω δὲ σε πάντα πυνθέσθαι,
Ἡ μὲν ἀληθείης ἐμπεγγέος ἀτρεμές ἦτορ,
Ἡ δὲ βροτῶν δόξαις, τῶν οὐκ ἐν πίστις ἀληθῆς.
... Velim simul omnia noscās,

Aut verum simplex, et pectore semper aperto,
Aut male constantis laudem et suffragia vulgi.
COLLECT. — Hos versus recitat etiam Sextus Em-
piricus lib. adv. Mathematicos, pag. 158, apud quem
in primo versu Clementinum εὐπειθέος exstat ; in
secundo autem versu idem scribit— τὰς οὐκ ἐν πί-

στις ἀληθῆς, quod rectius est, quam illud Laertii
τῶν οὐκ ἐπὶ.

(90) Ἐγνωρίσθη. Ἐγνώρισε Ephes. ubi mox ὃ
ἐν ἐτέραις.

(91) Περιπατῆσαι ἀξίως. Περιπατῆσαι ὑμῶς
ἀξίως Coloss. Dein, ibidem ἐν παντὶ ἔργῳ, et mox,
εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ἐν πάσῃ δυνάμει δυνα-
μούμενοι.

(92) Ὁ νῦν. Νυρὶ δὲ Coloss., ubi mox, τὴς ὃ πλοῦ-
τος, mascul. gen. Sed Clemens eidem voci neutrum
genus paulo inferius bis tribuit.

(93) Τὸ πλοῦτος. Coloss., ὃ πλοῦτος, ut prius :
et mox, μυστηρίου τούτου.

(94) Νουθετοῦντες π. ἄνθ. Καὶ διδάσκοντες πάν-
τα ἄνθρωπον addunt vulg. Biblia.

(95) Ἐν πᾶσι σοφίᾳ. Vulg. Bibl. ἐν πάσῃ σο-
φίᾳ, ut paulo ante : et mox, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,
Sylburg.

charitate, et in omnes divitias certitudinis intelligentiæ, in agnitionem mysterii Dei in Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi⁹⁴; orationi instate, vigilantes in ea cum gratiarum actione⁹⁵; gratiarum autem actio, non solum sit gratia animæ et bonorum spiritualium, sed etiam gratia corporis et bonorum corporis. Adhuc quoque apertius ostendit, cognitionem non esse omnium⁹⁶, subjungens: *Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium ad loquendum mysterium Christi, propter quod etiam vinctus sum, ut manifestem ipsum ita ut oportet me loqui*⁹⁷. Quin etiam tradebantur Hebræis quædam sine scriptis: *Etenim cum deberetis, inquit, esse doctores, propter tempus, ut qui in Testamento veteri consenueritis*⁹⁸, rursus opus habetis ut res doceam quænam sint elementa initiæ eloquiorum Dei, et facti estis quibus lacte sit opus, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, est imperitus sermonis justitiæ; est enim parvulus, ut cui primæ solæ creditæ sint disciplinæ. Perfectorum autem est solidus cibus, qui propter habitum habent sensus exercitates ad discretionem boni ac mali. Quæcirca, dimittentes initiæ Christi sermonem, ad perfectionem feramur. Quin etiam Barnabas, qui ipse quoque prædicavit verbum una cum Apostolo in ministerio gentium: *Simplicius, inquit, vobis scribo, ut intelligatis*. Deinde paulo inferius, exhibens manifestius traditionis Gnosticæ vestigium, dicit: *Quid eis dicit alius propheta Moyses? Ecce hæc dicit Dominus Deus: Intrate in terram bonam, quam juravit Dominus Deus, Deus Abraham, et Isaac, et Jacob, et possidete eam terram fluentem lacte et melle*⁹⁹. *Quid dicat cognitio, discite: Sperate, inquit, in Jesum, qui in carne est vobis manifestandus. Homo enim est terra putiens: ex facie enim terræ fuit Adæ formatio. Quid ergo dicit in terram bonam fluentem* **247** *lacte et melle? benedictus Dominus noster, o fratres, qui sapientiam et intelligentiam posuit in nobis occultorum suorum. Dicit enim Propheta: Parabolam Domini quis intelliget, nisi sapiens et sciens, et diligens Dominum suum? Paucorum est hæc capere. Non enim invidens, inquit, præcepit Dominus in aliquo Evangelio: *Mysterium meum mihi, et filiis domus meæ; in tuto et extra sollicitudinem sta-**

A στεύοντα τέλειον ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ πάντα ἄνθρωπον λέγει, ὡς εἶπαι, ὅλον τὸν ἄνθρωπον, οἷον σώματι καὶ ψυχῇ ἡγνισμένον· ἐπεὶ ὅτι οὐ πάντων (96) ἡ γνώσις, διαρρήδην ἐπιφέρει, Συμβιβασθέντες ἐν ἀγάπῃ, καὶ εἰς πάντων πλοῦτος (97) τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι· τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ σὺν εὐχαριστίᾳ· ἡ εὐχαριστία δὲ οὐκ ἐπὶ ψυχῆς μόνον καὶ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος γίνεται, καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀγαθῶν. Καὶ ἔτι σαφέστερον ἐκκαλύπτει τὸ, μὴ πάντων εἶναι τὴν γνώσιν, ἐπιλέγων· Προσευχόμενοι ἡμεῖς καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λαλῆσαι τὸ μυστήριον (98) τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ ἐδέξαμαι, ἵνα φανερώσω αὐτὸ ὡς δεῖ με λαλῆσαι. Ἦν γὰρ τινα ἀγράφως παραδιδόμενα αὐτίκα τοῖς Ἑβραίοις· Καὶ γὰρ ὀφείλτερες εἶναι διδασκαλοῦ, διὰ τὸν χρόνον, φησὶν, ὡς ἂν ἐγγράσαντες τῇ Διαθήκῃ τῇ παλαιᾷ, πάλιν χρεῖαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ἡμᾶς, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ· καὶ γέγραυτε χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεῆς τροφῆς. Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἄπειρος λόγον δικαιοσύνης· νήπιος γὰρ ἐστὶ, τὰ πρῶτα μαθήματα πεπιστευμένως. Τελείων δὲ ἐστὶν, ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Διὸ ἀφέντες τὴν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερόμεθα. Ἀλλὰ καὶ Βαρνάβας, ὁ καὶ αὐτὸς συγκηρύξας τῷ Ἀποστόλῳ κατὰ τὴν διακονίαν τῶν ἐθνῶν τὸν λόγον, Ἀπλοῦστερον (99), φησὶν, ἡμῖν γράψω, ἵνα συνήητε (1). Εἴθ' ὑποβάς, ἥδη σαφέστερον γνωστικῆς παραδόσεως ἔχως παρατιθέμενος λέγει· *Τί λέγει* (2) ὁ ἄλλος προφήτης (3) Μωϋσῆς αὐτοῖς; Ἴδού τὰδε λέγει Κύριος ὁ Θεός· *Εἰσελάθετε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὅμοσεν Κύριος ὁ Θεός, ὁ Θεός Ἀβραάμ (4), καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ· καὶ κατακληρονομήσατε αὐτὴν γῆν βέβυσσαν γάλα καὶ μέλι. Τί λέγει ἡ γνώσις* (5) *μάθετε· Ἐπίσατε, φησὶν, ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθαι ἡμῖν Ἰησοῦν· ἄνθρωπος γὰρ (6) γῆ ἐστὶ πίσιχουσα· ἀπὸ προσώπου γὰρ γῆς (7) ἡ πλάσις τοῦ* **D** *Ἀδάμ ἐγένετο. Τί οὖν λέγει εἰς (8) τὴν γῆν τῆς*

✠ P. 684 ED. POTTER, 578 ED. PARIS. ⁹⁵ Coloss. II, 2, 3. ⁹⁶ Ibid. IV, 2. ⁹⁷ I Cor. VIII, 7. ⁹⁸ Coloss. IV, 5, 4. ⁹⁹ Hebr. V, 12, 13, 14; VI, 1. ⁹⁹ Exod. XXXIII, 1; Levit. XX, 24.

(96) Οὐ πάντ. Respicit I Cor. VIII, 7: Οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις.

(97) Πάντων πλοῦτος. Coloss., πάντα πλοῦτος masculine, ut supra: et mox, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ, dein, ἐν εὐχαριστίᾳ.

(98) Θύραν τοῦ λαλῆσαι τὸ μ. Θύραν τοῦ λόγου, λαλῆσαι τὸ μ. Coloss.

(99) Ἀπλοῦστερον. Ex Barnabæ cap. 6, p. 48 ed. Antwerp.

(1) Συνήητε. Συνήητε, Barnab.

(2) Τί λέγει ὁ ἄλλος προφήτης Μωϋσῆς αὐτοῖς. Barnabas, λέγει δὲ καὶ Μωϋσῆς αὐτοῖς. Porro in his quæ sequuntur, respicit Exod. XXXIII, 1; Levit. XX, 24.

(3) Ὁ ἄλλος προφήτης. Forte aptius, ὁ ἅγιος προφ. vel ὁ παλαιὸς προφ.; nam ἄλλος parum huic quadrat: inquit Syllburgius non advertens præcessisse apud Barnabam, e quo Clemens hæc recitat, alterius prophetæ mentionem.

(4) Κύριος ὁ Θεός Ἀβρ. Κύριος τῷ Ἀβρ. Barnab.

(5) Γνώσις. Sic vocat sensus spiritualis et mystici doctrinam.

(6) Γάρ. Hæc particula abest a Barnaba.

(7) Γῆς. Τῆς γῆς, Barnab.

(8) Εἰς. Hæc propositio abest a Barnaba, ubi mox, εὐλογητὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, ὁ σαφῆς καὶ κ.

ἀγαθὴν, τὴν φέουσαν γάλα καὶ μέλι; Ἐὐλογητὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, ἀδελφοί, ὁ σοφίαν καὶ νοῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τῶν κρυφίων αὐτοῦ. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· Παραβολὴν (9) Κυρίου τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφός καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀγαπῶν τὸν Κύριον αὐτοῦ; Ἐπὶ ὀλίγων ἐστὶ (10) ταῦτα χωρῆσαι· οὐ γὰρ φθονῶν, φησὶ, παρήγγειλεν ὁ Κύριος ἐν τινὶ Ἐὐαγγελίῳ, Μυστήριον (11) ἐμὸν ἐμοὶ καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ οἴκου μου, ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καὶ ἀμερίμῳ τὴν ἐκλογὴν ποιούμενος, ἵνα τὰ οἰκεῖα, ὧν εἴλετο λαβοῦσα, ἀνωτέρα ζήλου γένηται. Ὁ μὲν γὰρ μὴ ἔχων γνῶσιν ἀγαθοῦ πονηρός ἐστιν, ὅτι εἰς ἀγαθός (12), ὁ Πατήρ· τὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸν Πατέρα θάνατός ἐστιν, ὡς τὸ γνῶναι (13), ζωὴ αἰώνιος, κατὰ μετουσίαν τῆς τοῦ ἀφθάρτου δυνάμεως· καὶ τὸ μὲν μὴ φθειρασθαι θειότητος μετέχειν ἐστὶ· φθορὰν δὲ ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἀπέστασις παρέχει. Πάλιν ὁ προφήτης· Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς ἀποκρύφους (14), σκοτεινοὺς, ἀράτους, ἵνα γνῶσιν ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Τὰ ἐρικότα τούτοις καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· Ἴδού γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας, τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. Ἡμέρα γὰρ τῆ ἡμέρα ἐρεῦνεται ῥῆμα, τὸ γεγραμμένον ἀντικρὺς· καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν, τὴν ἐπικεκρυμμένην μυστικῶς· καὶ οὐκ εἰσὶ λόγοι οὐδὲ λαλιαὶ (15), ὧν οὐκ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν· τῷ Θεῷ τῷ φήσαντι· Ποιήσει (16) τίς κρύφα, καὶ οὐχὶ ἐπόφομαι αὐτόν; Διὰ τοῦτο φωτισμός ἢ μαθητεία κέκληται, ἢ τὰ κεκρυμμένα φανερώσασα, ἀποκαλύψαντος μόνον τοῦ διδασκάλου τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ, ἔμπαλιν ἢ οἱ ποιηταὶ τὸν Δία (17) φασί,

A tuens electionem, ut cum ea acceperit quæ sunt conjuncta et convenientia iis quæ elegerit, sit zelo superior. Qui enim non habet boni cognitionem, est malus, quoniam unus est bonus ¹, nempe Pater; Patrem autem ignorare, est mors; ut nosse, vita æterna, per participationem potestatis, in quam non cadit interitus; et non interire quidem, est esse participem divinitatis; interitum autem affert recessus a Dei cognitione. Rursus propheta: *Et dabo tibi thesauros absconditos, obscuros, invisibiles, ut cognoscant quod ego Dominus Deus* ². His convenienter David quoque psallit: *Ecce enim veritatem dilexisti, incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* ³. *Dies diei eructat verbum, ut aperte scriptum est, et nox nocti annuntiat scientiam*, quæ nempe est abdita mystice: et non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum ⁴; a Deo nempe, qui dixit, *Faciet quis clanculum, et non videbo ipsum?* Propterea disciplina dicta est *illuminatio*, ut quæ manifestaverit ea quæ erant occulta, cum magister solum aperuerit arcæ operculam, contra quam poætæ dicunt Jovem honorum quidem dolium obturasse, malorum autem aperuisse. ✕ *Scio quod veniens ad vos*, inquit Apostolus ⁵, *veniam in plenitudine benedictionis Christi. Spiritale donum, et traditionem nempe Gnosticam, quam iis præsentibus præsens cupit impertire (neque enim ea poterant significari per epistolam) plenitudinem Christi vocans per revelationem mysterii, quod æternis temporibus fuerat tacitum, nunc autem*

✕ P. 685 ED. POITER, 579 ED. PARIS. xvii, 2, 3. ⁵ Rom. xv, 29.

¹ Matth. xix, 17. ² Isa. xlv, 5. ³ Psal. l., 6. ⁴ Psal.

(9) Παραβολὴν. Hæc verba in sacris libris frustra quærentur. Similia occurrunt Isai. xl, 15; Proverb. i, 6; Eccles. i, 10.

(10) Ἐπὶ ὀλίγων ἐστὶ. Convenientius ἐπεὶ ὀλίγων ἐστὶ, quia paucorum est. SYLBURG.

(11) Μυστήριον. Ex Isaiaë cap. 2, v. 16, sumpsit hæc, quodcumque tandem sit, illud Evangelium: *Μυστήριον*, inquit, *ἐμὸν ἐμοὶ καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ οἴκου μου*. A Græco LXX in Antuerpiensi editione absunt hæc, at in Romana nupera in Adnotationib. post illa verba, *ἐλπὶς τῷ εὐσεβεῖ*, in nonnullis libris hæc sequuntur, *καὶ εἶπε τὸ μυστήριόν μου ἐμοί. Τὸ μυστήριόν μου ἐμοὶ καὶ τοῖς υἱοῖς μου*. Latina vulg.: *Secretum meum mihi*. S. Hieronymus monet in LXX non haberi, sed de Theodotionis translatione esse addita, nec habet Cyrillus. S. quidem Chrysostomus, et Theodoretus ita legunt. Apud Procopium a J. Curterio editum, adduntur hæc sub asterisco tanquam ex aliis editionibus accepta, et in commentario ex interpretatione Symmachi, ea esse significatur. Citantur a D. Augustino in Ps. vii. Translatio paraph. Chald.: *Secretum præmium justorum revelatum est mihi, secretum vindicta in justorum revelata est mihi*. COLLECT.

(12) Εἰς ἀγαθός. Respicit Matth. xix, 17: *Οὐδέ τις ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς, ὁ Θεός*.

(13) Τὸ γνῶναι. Respicit Joan. xvii, 3: *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἐν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*.

(14) Θησαυροὺς ἀποκρ. Isai. xlv: *Θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀράτους ἀνοίξω σοι, ἵνα γνῶς ὅτι ἐγώ*.

(15) Λόγοι οὐδὲ λαλιαὶ. Psal. xix: *λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀν*.

(16) Ποιήσει. Hæc verba quo loco S. Scripturæ exstent, nondum potui reperire.

(17) Τὸν Δία. Respicere videtur Pandoræ dolium, e quo Jovis consilio mala omnia in humanum genus provalasse feruntur. Hesiodus, *Oper. et dies*. l. i, v. 94:

Ἄλλια γυνὴ, χεῖραςσι πίθου μέγα πῶμι ἀφε-

[λοῦσα,

Ἐσκέδασ', ἀνθρώποισι δ' ἐμήσατο κήδεα λυγρὰ.
Μούρη δ' αὐτόθι ἐλπὶς ἐν ἀφρήκτοισι δέμοισιν
Ἐρθεὶν ἔμμενε, πίθου ὑπὸ χεῖρασιν, οὐδὲ θύραϊς
Ἐξέπτῃ· πρόσθεν γὰρ ἐπέμβαλε πῶμα πίθου,
Αἰγιόχου βουλήσιν Διὸς τερπειθερέταο·

Ἄλλα δὲ μυρία λυγρὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάλη-

[ται.

Sed mulier manibus vasis operculum dimovens,
Dispertit, hominibus autem machinata est curas

[graves,

Sola vero illie spes in infracta domo
Intus mansit, dolium sub labris, neque foras
Evolutavit, prius enim injecit operculum dolii,
Ægiocchi consilio Jovis nubicogæ:

Alia vero innumera mala inter homines errant.
Vel alludit ad Jovis dolia quæ memorat Homerus

Il. Ω, v. 527:

Δοιοὶ γὰρ τι πίθοι καθακείαται ἐν Διὸς οὔδει,
Δώρων, οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ, ἐάων·

Ἦ μὲν κ' ἀμμιξίας δοίη Ζεὺς τερπικέραντος,
Ἄλλοτε μὲν τε κακῶ ὄψε κύρεται, ἄλλοτε δ'

[ἔσθλῳ·

Ἦ δὲ κε τῶν λυγρῶν δοίη, λωβητῶν ἔθιμα,

fuit manifestatum per Scripturas propheticas, secundum mandatum æterni Dei, ad obedientiam fidei in omnes gentes cogniti⁶; hoc est in eos qui ex gentibus eum esse credebant. Paucis autem ex his ostenditur quænam sint ea quæ sunt in mysterio. Merito ergo Plato quoque de Deo tractans in Epistolis, Dicendum est, inquit, tibi per ænigmata, ut si quid huic tabellæ in mari, vel in terra acciderit, qui legit non intelligat. Deus enim universorum, qui omnem vocem, omnem cogitationem, et omnem superat conceptum, nunquam mandari poterit litteris, cum sit potestate sua ejusmodi, ut verbis non possit exprimi: quod ipsum quoque Plato significavit, dicens: *Hæc ergo considerans, cave ne te aliquando pœniteat eorum quæ nunc indigne exciderunt. Maxima autem hujus rei custodia est, nihil scribere, sed addiscere. Non potest enim, non potest fieri, ut quæ scripta sunt non excidant.* His germana dicit sanctus quoque apostolus Paulus, propheticeam et vere antiquam conservans occultationem, a qua quæ apud Græcos fuerant pulchra profluxere dogmata. Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam dico non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam⁷. Deinde paulo inferius cautionem ne sermones in vulgus exeant, docet hoc modo: *Et ego, fratres, non potui loqui vobis tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus; tanquam infantibus in Christo: lac vobis potum dedi, non cibum: nondum enim poteratis, sed neque nunc potestis, adhuc enim carnales estis⁸.* Si ergo lac quidem est infantium, cibus autem perfectorum nutrimentum dictus est ab apostolis: lac quidem intelligitur catechesis, veluti primum nutrimentum animæ: cibus autem, epoptica contemplatio; quæ sunt ipsæ carnes et sanguis Logi, hoc est comprehensio divinæ potentie et essentiae, *Custate et videte, inquit, quod Christus est Dominus⁹.* Sic enim seipsum impertit iis qui sunt talis cibi spiritualis participes, ✠ quando anima ipsa seipsam nutrit ex

✠ P. 686 ED. POTTER, 580 ED. PARIS. ⁶ Rom. xv, 25, 26. ⁷ I Cor. ii, 6, 7. ⁸ I Cor. iii, 1, 2, 3. ⁹ Psal. xxxiii, 3.

*Kαὶ ἐκαστὴ βούβρωστις ἐπὶ χθόνα διὰν ἐλαύνει·
Φοιτᾷ δ' εὐτε θεοῖσι τετιμῆρος, οὔτε βροτοῖσιν.*

Duo quippe dolia jacent in Jovis limine

Donorum quæ dat, alterum malorum; alterum vero

Cui quidem miscens dederit Jupiter fulmine gau-

Interdum quidem in malum ille incidit, interdum et

Cui vero ex malis dederit, injuriis omnibus obno-

Et illum exitialis dolor acerbissimus super terram

Vagaturque nec diis honoratus, neque mortalibus.

(18) *Εὐλογίας Χρ. Rom. xv: Εὐλογίας τοῦ*

Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ.

(19) *Τὸ πνευματ. Respicit Rom. i, 11: Ἐπιπε-*

θῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν

πνευματικόν εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. Dein Rom.

xv, 29: Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς ἐν

πληρώματι εὐλογίας τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι.

Dein Rom. xvi, 25: Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξει

κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰη-

σοῦ Χριστοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν, et quæ sequun-

τὸν μὲν τῶν ἀγαθῶν πῖθον ἐπιλαβεῖν, ἀνοῖξαι δὲ τὴν
τῶν φαύλων. Οἶδα ὅτι, ἐρχόμενος, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς,
ὁ Ἀπὸστολος, ἐν πληρώματι εὐλογίας Χριστοῦ (18)
ἐλεύσομαι· τὸ πνευματικόν (19) χάρισμα καὶ τὴν
γνωστικὴν παράδοσιν, ἣν μεταδόναι αὐταῖς παρὼν
παροῦσι ποθεῖ (οὐ γὰρ δι' ἐπιστολῆς οἶά τε ἦν ταῦ-
τα μνησθῆναι) πλήρωμα Χριστοῦ καλέσας κατὰ
ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγη-
μένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τε γραφῶν προ-
φητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ εἰς
ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέν-
τος, τουτέστι τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστεύοντας, ὅτι ἔστιν.

Ὀλίγοις δὲ ἐκ τούτων καὶ τὸ, τίνα ταῦτά ἐστι τὰ ἐν
μυστηρίῳ, δείκνυται. Εἰκότως τοίνυν καὶ Πλάτων ἐν
ταῖς ἐπιστολαῖς (20) περὶ Θεοῦ διαλαμβάνων, Φρα-
στέον δὴ σοι, φησὶ, δι' αἰνιγμάτων (21), ἵν' ἦν
τι δέλτος ἢ πόντος ἢ γῆς ἐν πτυχῆς πάθῃ, ὅ
ἀναγκᾶς μὴ γινῶ. Ὁ γὰρ τῶν ὄλων Θεός, ὁ ὑπὲρ
πάντων φωνῆν καὶ πᾶν νόημα καὶ πᾶσαν ἔννοιαν, οὐκ
ἂν ποτε γραφῆ παραδοθείη, ἄρρητος ὢν δυνάμει τῆ
αὐτοῦ· ὅπερ καὶ αὐτὸ δεδῆλωκεν Πλάτων λέγων·
Πρὸς ταῦτ' (22) οὐκ σκοπῶν εὐλαθεῦ μὴ ποτέ σοι
μεταμελήσῃ τῶν νῦν ἀναξίως ἐκπεσόντων. Μεγί-
στη δὲ φυλακὴ τὸ μὴ γράφειν, ἀλλ' ἐκμαρθάνειν·
οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι (23) τὰ γραφέντα μὴ εὐκ
ἐκπεσεῖν. Ἀδελφὰ τούτοις ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦ-
λος λέγει, τὴν προφητικὴν καὶ τῷ ὄντι ἀρχαίαν πό-
ζων ἐπίκρυψιν, ἀφ' ἧς τὰ καλὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐβρύη
δόγματα· Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις·

σοφίαν δὲ ἐν τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρ-
χόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων·
ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν (24) ἐν μυστηρίῳ
τὴν ἀποκεκρυμμένην. Ἐπειτα ὑποβάς, τὸ εὐλαθὲς
τῆς εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν λόγων ἐκφοιτήσεως, ὡδὲ
πως διδάσκει· Καγὼ (25), ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην
ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκί-
νοις, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ· γάλα ὑμᾶς ἐπότισα,
οὐ βρώμα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε· ἀλλ' οὐδὲ ἔτι
νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ ἐστε σαρκικοί. Εἰ τοί-
νων (26) τὸ μὲν γάλα τῶν νηπίων, τὸ βρώμα δὲ

κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν, et quæ sequun-

tur.

(20) *Ἐπιστολαῖς.* Respicit epist. 2 ad Dionysium pag. 1269.

(21) *Αἰνιγμάτων.* Plato αἰνιγμῶν exhibet. Mox idem, ἦν τι pro ἂν τι. Dein, ἢ δέλτος πόντος pro δέλτος ἢ π.

(22) *Πρὸς ταῦτ'.* Ex ejusdem epistolæ p. 1270.

(23) *Οὐκ ἔστ.* Absunt hæc a Platone.

(24) *Θεοῦ σοφίαν.* Σοφίαν Θεοῦ apud D. Paulum.

(25) *Καγὼ.* Καὶ ἐγώ, ibid., ubi mox ὑμῖν λαλῆσαι pro λαλῆσαι ὑμῖν. Dein σαρκίκοις pro σαρκίνοις·

item καὶ οὐ pro οὐ· et ἐδύνασθε pro ἐδύνασθε· item οὐτε pro οὐδέ· denique σαρκικοί ἐστε pro ἐστὲ σαρκικοί.

(26) *Εἰ τοίνυν.* Respicit Heb. v. 15, 14: Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἀπειρος λόγου δικαιοσύνης (νήπιος γὰρ ἐστίν)· τελείων δὲ ἐστίν ἢ στε-

ρεῖα τρεφῆ.

των τελείων τροφή πρὸς τοῦ Ἀποστόλου εἴρηται· ἡ γὰρ ἡμέρα μὲν ἢ κατήχησις, οἶον ἐπὶ πρώτη ψυχῆς τροφή, νοηθήσεται· βρώμα δὲ ἢ ἐποπτικὴ (27) θεωρία· σάρκες αὐταὶ καὶ αἷμα τοῦ Λόγου, τουτέστι κατάληψις τῆς θείας δυνάμεως καὶ οὐσίας. Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι Χριστός (28) ὁ Κύριος, φησὶν. Οὕτως γὰρ ἑαυτοῦ μεταδίδωσι τοῖς πνευματικώτερον τῆς τοιαύτης μεταλαμβάνουσι βρώσεως, ὅτε δὴ ἢ ψυχὴ (29) αὐτὴ ἑαυτὴν ἤδη τρέφει κατὰ τὸν φιλαληθῆ Πλάτωνα· βρώσις γὰρ καὶ πόσις τοῦ θείου Λόγου (30) ἢ ἐν δευτέρῳ Πολιτείας ὁ Πλάτων, θυσιαμένους (32) οὐ χοῖρον, ἀλλὰ τι μέγα καὶ ἄπορον θῆμα, οὕτω χρῆναι ζητεῖν περὶ Θεοῦ. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, Καὶ τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη, γράφει, Χριστός· ἄπορον ὡς ἀληθῶς θῆμα, Υἱὸς Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν (33) ἀγιαζόμενος.

CAPUT XI.

Ad veram Dei cognitionem optime perveniri, si mentem a rebus carnalibus et mundanis quam maxime abstrahamus; idque auctoritate philosophorum probari.

Θυσία δὲ ἢ τῷ Θεῷ δεκτὴ σώματός τε καὶ τῶν τούτου παθῶν ἀμετανόητος χωρισμός· ἢ ἀληθῆς τῷ ὄντι θεοσέβεια αὕτη. Καὶ μήτι (34) εἰκότως μελέτη θανάτου (35) διατουτο (36) εἴρηται τῷ Σωκράτει ἢ φιλοσοφία; ὁ γὰρ μήτε τὴν ὕψιν παρατιθέμενος ἐν τῷ διανοεῖσθαι, μήτε τινὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων ἐξελεγκόμενος, ἀλλ' αὐτῷ καθαρῷ τῷ νῷ τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνων, τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν μέτεισιν. Τοῦτο ἄρα βούλεται καὶ τῷ Πυθαγόρῃ ἢ τῆς πενταετίας σιωπῆ (37), ἣν τοῖς γνωρίμοις παρεγγυᾷ, ὡς δὴ ἀπο-

¹⁰ I Cor. v, 7.

(27) Ἐποπτικὴ. Plenam atque ultimam mysteriorum inspectionem ἐποψίν vocabant.

(28) Χριστός. Χρηστός Psalm.; quod Clemens, una littera mutata, ad propositum suum accommodavit, ut superius *Protrept.* p. 72.

(29) Ψυχὴ. In Platonis *Protagora*, p. 219., Hippocrates et Socrates hæc loquuntur: Ἰππ. Τρέφεται δὲ ψυχὴ, ὦ Σώκρατες, τίνι; Σωκρ. Μαθήμασι. Hipp. Verum quibus alitur anima? Socr. Disciplinis.

(30) Λόγου. Joan. i, 14: Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Respicit etiam Joan. vi, 55, et seq., ubi de esu carnis sanguinisque sui agit Christus.

(31) φησὶν. Ms. Paris., Κύριός φησιν.

(32) Θυσιαμένους. Platonis verba reperiuntur *De repub.* lib. ii, pag. 604, sensu paulum diverso ab eo, quem voluisse videtur Clemens. Nam cum facinora quædam, quæ diis tribuunt poetæ, memorasset, statim addit: Οὐδ' ἂν εἴ ἦν ἀληθῆ, ὄμην δεῖν ῥαδίως οὕτω λέγεσθαι πρὸς ἄφρονάς τε καὶ νέους, ἀλλὰ μάλιστα μὲν σιγᾶσθαι· εἰ δὲ ἀνάγκη τις ἦν λέγειν, δι' ἀπερῶντων ἀκούειν ὡς ὀλιγίστους, θυσιαμένους οὐ χοῖρον, ἀλλὰ τι μέγα καὶ ἄπορον θῆμα, ὅτι ὅπως ἐλαχίστοις συνέβη ἀκοῦσαι. *Quæ quidem etsi vera essent, non tamen putarem tam aperte ad homines mentis inopes adolescentesque proferenda, sed tacenda potius. Sin autem necessitas adesset loquendi, in arcanis audienda paucis, non porcum sacrificantibus, sed pretiosam quamdam raramque victimam, ut quam paucissimos audire contingat.*

(33) Ὑπὲρ ἡμῶν. In verbis D. Pauli non puto consulto omissa esse illa a Clemente ὑπὲρ ἡμῶν, quæ sic ipse explicat ὑπὲρ ἡμῶν σφαιαζόμενος, ut ego quidem legendum arbitror, non ἀγιαζόμενος. Fed. Morellus Prof. Regius. COLLECT.

(34) Καὶ μήτι. H. ms., καὶ μέντοι. SYLBURG.

(35) Μελέτη θ. Multa in hunc sensum loquitur Socrates Platonius in *Phædone*, pag. 48 et seq., ubi inter alia dicit, quod οἱ ἀπτόμενοι φιλοσοφίας...

A sententia Platonis qui veritatis studiosus est. Cibus enim et potus Logi divini, est cognitio divine essentiae. Quamobrem Plato quoque dicit in secundo *De repub.*: *Sacrificato, non porco, sed magno aliquo et comparatu difficili sacrificio, ita demum oportet de Deo quærerere.* Apostolus autem: *Et pascha, inquit* ¹⁰, *nostrum immolatus est Christus, verum vere sacrificium est Filius Dei qui pro nobis sanctificatur.*

γνωσις ἐστὶ τῆς θείας οὐσίας· διὸ καὶ φησιν (31) οὐ χοῖρον, ἀλλὰ τι μέγα καὶ ἄπορον θῆμα, οὕτω χρῆναι ζητεῖν περὶ Θεοῦ.

B Sacrificium autem Deo acceptum, est corporis et ejus affectionum nunquam pœnitenda separatio; is est verus revera Dei cultus. Annon autem propterea merito dicta est a Socrate *philosophia mortis meditatio*? qui enim neque visum adducit in cogitando, neque aliquem trahit ex aliis sensibus, sed ipsa pura mente se rebus applicat, is veram persequitur philosophiam. Hoc sibi vult etiam Pythagoræ quinque annorum silentium, quod præcipit discipulis, ut scilicet, aversi a rebus sensilibus, nuda

C οὐδὲν ἄλλο ἐπιτηδεύουσιν ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι· *qui philosophiam tractant, nihil aliud commentantur, quam ut moriantur et sint mortui.* Quod explicans, addit paulo post: Ἄλλος ἐστὶν ὁ φιλόσοφος ἀπολύων ὅτι μάλιστα τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος κοινωνίας· *apparet philosophus animam quam maxime potest a commercio corporis segregare.* Dein rationem inferius subjungit: Λογίζεται δὲ γέ που τότε κάλλιστα, ὅταν αὐτὴν τούτων μηδὲν παραλυπῆ, μήτε ἀκοή, μήτε ἀλγηδῶν, μήτε τις ἡδονή, ἀλλ' ὅτι μάλιστα αὐτὴ καθ' αὐτὴν γέγνηται, ἕως αὐτῆς χαίρειν τὸ σῶμα, καὶ καθόσον δύναται, μὴ κοινωνοῦσα αὐτῷ, μηδ' ἀπτομένη, ὁρέγεται τοῦ ὄντος. *Ratiocinatur autem tunc optime, quando horum nihil eam perturbat, neque auditus, neque visus, neque dolor; sed quam maxime seipsam in se recipiens, deserit corpus, neque quidquam, quoad fieri potest, cum eo communicans, neque attingens, ipsum quod vere est affectat.*

(36) Διατουτο. Forte διὰ τοῦτο. MONTFAULC.

D (37) Πενταετίας σ. Quinquennialis apud Pythagoram silentii meminit Plutarchus *De curiositate*, pag. 309: Πυθαγόρας, inquit, ἔταξε τοῖς νέοις πενταετῆ σιωπῆν, ἐχεμυθίαν προσαγορεύσας. H. SYLB. — Laertius in *Pythagora* lib. viii, seg. 10: Καὶ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ... πενταετίαν ἡσύχαζον μόνον τῶν λόγων κατακούοντες, καὶ οὐδέπω Πυθαγόραν ὁρῶντες, εἰς ὃ δοκιμασθεῖαν. *Ipsius discipuli quinquennium totum silebant, solum quæ dicerentur audientes, ac donec probarentur nunquam Pythagoram videntes.* Similia referunt alii quamplurimi, sed Clementi proxima sunt, quæ exstant in *Auctione animarum* apud Lucianum: Ἄγο. Φέρε δὴ ἦν πρόωμά σε, τί με διδάξεις; Πυθαγ. Διδάξω μὲν οὐδὲν, ἀναμνήσω δέ. Ἄγο. Πῶς ἀναμνήσεις; Πυθ. Καθαρὰν πρότερον τὴν ψυχὴν ἐργασάμενος, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ ῥύπον ἐκκλύσας. Ἄγο. Καὶ δὴ νόμισον ἤδη κεκαθάρθαι με; Πυθ. Τὸ μὲν πρῶτον ἡσυχίᾳ μακρῇ καὶ ἀφωνίᾳ, καὶ πέντε ὅλων ἐτέων λαλεῖν μηδέν. Non tamen omnibus idem erat silentii

mente Deum contemplarentur. Hæc ergo a Moysæ accepta philosophati sunt Græcorum præstantissimi. Præcipit enim ut *holocausta, cum ea excoriarint, membratim dividant*¹¹, quoniam Gnosticam animam cum nuda fuerit a pelle materiali, absque nugis corporis et omnibus vitiis, quæ afferunt vanæ et falsæ opiniones, carnalibus exutam **248** cupiditatibus, luci consecrari necesse est. Plurimi autem homines, id quod est mortale tanquam cochleæ induentes, et circa ✕ suas ipsorum libidines instar erimaceorum in orbem conglobati, de beato ac incorruptibili Deo, talia qualia de se opinantur. Non animadvertunt autem, etsi sint nobis propinqui, Deum dedisse nobis innumerabilia, quorum ipse non est particeps : generationem quidem, cum ipse sit ingenuus : nutrimentum autem, cum ipse eo non egeat : et augmentum, cum æqualis consistat ; senectutis et mortis potestatem, cum ipse sit senii et mortis expers : quocirca et manus, et pedes, et os, et oculos, et ingressus, et egressus, et iras, et minas, nemo existimet dici Dei affectiones apud Hebræos. Nequaquam : est autem magis pium quædam ex his nominibus dici allegorice, quæ quidem procedente tempore suo loco aperiemus. *Ex omnibus medicamentis est maxime salutaris sapientia*, Callimachus scribit in *Epigrammatibus*. *Alius autem ex alio sapiens, et olim et nunc*, inquit Bac-

✕ P. 687 ED. POTTER, 581 ED. PARIS. ¹¹ Levit. 1, 6.

tempus, sed aliud aliis pro æstimato captu solentie. Sed non minus quisquam tacuit quam biennium : quod superius observatum est ex A. Gellii lib. 1, cap. 9.

(38) Ἀποστραφέντες τῶν αἰσθητῶν, ψιλ. II. ms. ἀποστραφέντες τῶν τοιούτων, ψ. SYLB. — Consentit ms. Ottob.

(39) Οἱ δὲ πλεῖστοι. Philo lib. *De sacrificiis Abel et Cain.*, pag. 146 : Οὐ γὰρ δυνάμεθα διηνεκῶς τὸ ἄξιον τοῦ Αἰτίου κεφάλαιον ἐν ψυχῇ ταμιεῦσαι τῇ ἑαυτῶν, τὸ, Θυχῶς ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἵνα ἅπαντα τὰ ἀνθρωπολογούμενα ὑπερχύσωμεν· ἀλλὰ πλεῖστον μετέχοντες τοῦ θνητοῦ, καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐπινοῆσαι μηδὲν δυνάμενοι, μήτε ἐκθῆναι τὰς ἰδίας κήρας ἰσχύοντες, ἀλλ' εἰς τὸ θνητὸν εἰσδύμενοι καθάπερ οἱ κοχλῆαι, καὶ περὶ αὐτοὺς ὡσπερ ἐκείνοι σφαιρηδὸν εἰλούμενοι, καὶ περὶ τοῦ μακαρίου καὶ ἀφθάρτου, καὶ περὶ αὐτῶν δοξάζομενον, τὴν μὲν ἀτοπίαν τοῦ λόγου, ὅτι ἀνθρωπόμορφον τὸ θεῖον, ἀποδιδράσκοντες, τὴν δὲ ἐν τοῖς ἔργοις ἀσέβειαν, ὅτι ἀνθρωποπαθὲς, ἐπανορθούμενοι· διὰ τοῦτο χεῖρας, πόδας, εἰσόδους, ἐξόδους, ἔχθρας, ἀποστροφάς, ἀλλοτριώσεις, ὄργας προσαναπλάττομεν, ἀνοίκεια μέρη καὶ πάθη τοῦ Αἰτίου. *Non potest enim anima nostra semper in promptu habere præcipuam illam de Deo sententiam, non esse eum homini similem, ut transcendamus quidquid prædicatur de homine; sed quia maxima ex parte affines sumus rerum mortalium, et præter eas nihil cogitare possumus, neque proprios morbos egredi; sed induti rebus mortalibus tanquam cochleæ, eisque harum in morem involuti, easdem de illo beato immortalique, quas de nobis opiniones habemus, verbis quidem negantes Deum humana forma præditum, re autem ab impietate quorundam, qui affectus ei tribuunt, non alieni, utcumque tergiversamur; idcirco manus, pedes, introitum, exitum, odium, alienationem, aversionem, iram ei affingimus, affectus nihil ad auctorem illum summum pertinentes. Ubi pro ὡσπερ*

στραφέντες τῶν αἰσθητῶν, ψιλῶ (38) τῷ νῶ τὸ θεῖον ἐποπτεύοιεν· παρὰ Μωϋσέως τοιαῦτα φιλοσοφήσαντες οἱ τῶν Ἑλλήνων ἄκροι. Προστάσσει γὰρ, τὰ ἐλοκαυτώματα δείραντας, εἰς μέλη διανεῖμι· ἐπειδὴ γυμνήν τῆς ὑλικῆς δορᾶς γενομένην τὴν γνωστικὴν ψυχὴν, ἀνευ τῆς σωματικῆς φλυαρίας καὶ τῶν παθῶν πάντων, ὅσα περιποιῶσιν αἱ κεναὶ καὶ ψευδεῖς ὑπολήψεις, ἀποδυσάμενην τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας, τῷ φωτὶ καθιερωθῆναι ἀνάγκη. Οἱ δὲ πλεῖστοι (39) τῶν ἀνθρώπων, τὸ θνητὸν ἐνδύμενοι, καθάπερ οἱ κοχλῆαι, καὶ περὶ τὰς αὐτῶν (40) ἀκρασίας, ὡσπερ οἱ ἐχῖνοι σφαιρηδὸν εἰλούμενοι, περὶ τοῦ μακαρίου καὶ ἀφθάρτου Θεοῦ τοιαῦτα οἶα καὶ περὶ αὐτῶν δοξάζουσιν. Λέληθε δ' αὐτοὺς, καὶ πλεῖστον τῶν τύχων, ὡς μυρία ὅσα δεδώρηται ἡμῖν ὁ Θεός, ὧν αὐτὸς ἑμέτοχος· γένεσιν μὲν, ἀγέννητος (41) ὢν· τροφῆν δὲ, ἀνευδεῆς ὢν· καὶ αὐξήσιν, ἐν ἰσότητι ὢν· εὐγηρίαν τε καὶ ἀθανασίαν (42), ἀθάνατός τε καὶ ἀγήρωσ ὑπάρχων. Διὸ καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ στόμα, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ εἰσόδους, καὶ ἐξόδους, καὶ ὄργας, καὶ ἀπειλάς, μὴ πάθη Θεοῦ τις ὑπολάβῃ παρὰ Ἑβραίοις λέγεσθαι· μηδαμῶς· ἀλληγορεῖσθαι δέ τινα ἐκ τούτων τῶν ὀνομάτων ἰσιώτερον· ἅ δὲ καὶ, προϊόντος τοῦ λόγου, κατὰ τὸν οἰκείον καιρὸν διασαφήσομεν. Ἡ παρακῆς (43) πάντων φαρμάκων σοφία, Καλλίμαχος (44) ἐν τοῖς Ἐπιγράμμασι γράφει· Ἐτερος (45) δὲ ἐξ ἑτέρου σοφός τὸ τε πάλαι τὸ τε νῦν, φησὶ

C ἐκείνοι σφ. scribendum ex Clemente, ὡσπερ ἐχῖνοι σφ. Mox, pro καὶ περὶ αὐτῶν legendum itidem ex Clemente, οἶα καὶ περὶ αὐτῶν.

(40) Αὐτῶν. Vel αὐτῶν.

(41) Ἀγέννητος. A. mavult ἀγέννητος, *ingenitus*. SYLBURG.

(42) Ἀθανασίαν. A. mavult εὐθανασίαν, *bonam*, seu *facilem*, *mortem*. SYLBURG.

(43) Ἡ παρ. F. Morellus idem hoc Callimachi pentametrum sic implet :

Ἡ παρακῆς πάντων φαρμακικῶν σοφία. COLL. Inter Callimachi fragmenta, quæ collegit Spanhemius, hic versus hoc modo exhibetur :

Ἡ παρακῆς πάντων φαρμακικῶν ἢ σοφία.

Optimum malorum remedium est sapientia.

(44) Καλλίμαχος. Verba ipsa sat bene distincta sunt : res tamen aliam desiderare distinctionem videntur : ita se. ut Callimacho tribuatur sententia quæ sequitur, non quæ antecedit : itidemque Bacchylidi. Id sane innuit Callimachi locus similis infra, p. 254. Unde mutilatione aliqua perversam esse structuræ coherentiam non absurde suspicaris. SYLBURG.

(45) Ἐτερος. Apud D. Cyrillum lib. 1 *contra Julianum* : *Atqui illud in præsentiarum dixisse operæ pretium existimarim, quod vere a quibusdam celebratur proverbium, Sapiens alius ab alio. Manifestum autem, quod posteriores a prioribus didicerint, et non priores a posterioribus.* In margine additur, *Σοφός ἄλλος ἀπ' ἄλλου.* At hic in Græco ἕτερος δ' ἐξ ἑτέρου σοφός. Bacchylidis a Pintarcho et Stobæo citantur multa e *Pæanibus*, quæ collegit H. Stephanus, sed hoc prætermisit, quod reperitur et apud Theodoretum lib. 1 *De curatione Græcorum* : *Audire vero est et Bacchylidem in Pæanibus hæc dicentem : Οὐδὲ γὰρ ῥᾶστον ἀρρήτων ἐπέων πύλας ἐξευρεῖν· hoc est, Haud enim facile est occultorum verborum portas invenire.* COLLECT.

Βακχυλλίδης (46) ἐν τοῖς Παναθηναϊκοῖς· Οὐδὲ γὰρ ῥᾶστον ἀβρόβητων ἐπέων πύλας ἐξευρεῖν. Καλῶς ἄρα Ἴσοκράτης ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ, Τίνας οὖν (47) καλῶ (48) πεπαιδευμένους; προθεῖς (49), ἐπιφέρει· Πρῶτον μὲν, τοὺς καλῶς χρωμένους τοῖς πράγμασι τοῖς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκάστην προσπίπτουσι, καὶ τὴν δόξαν ἐπιτυχῆ (50) τῶν καιρῶν ἔχοντας, καὶ δυναμένην ὡς ἐπιτοπολὺ στοχάζεσθαι τοῦ συμφέροντος· ἔπειτα, τοὺς πρεπόντως καὶ δικαίως ὁμιλοῦντας ἀεὶ τοῖς πλησιάζουσιν (51), καὶ τὰς μὲν τῶν ἄλλων ἀηδείας καὶ βαρύτητας εὐκόλως καὶ ῥαδίως φέροντας, σφᾶς δ' αὐτοὺς ὡς δυνατὸν ἐλαφροτάτους (52) καὶ μετριοτάτους τοῖς ξυνοῦσι παρέχοντας· ἔτι δὲ τοὺς τῶν μὲν ἡδονῶν κρατοῦντας, τῶν δὲ συμφορῶν μὴ λίαν ἠττωμένους, ἀλλ' ἀνδρωδῶς ἐν αὐταῖς ἀναστρεφομένους (53), καὶ τῆς φύσεως ἀξίως (54) ἤς μετέχοντες τυγχάνομεν. Τέταρτον, ὅπερ μέγιστόν ἐστι (55), τοὺς μὴ διαφθειρομένους ὑπὸ τῶν εὐπραγιῶν, μηδ' ἐξισταμένους (56) αὐτῶν μηδὲ ὑπερηφάνους γινομένους, ἀλλ' ἐπιμένοντας τῇ τάξει τῶν εὖ φρονούντων (57). Ἐῖτα (58) ἐπιφέρει τὸν κολοφῶνα τοῦ λόγου· Τοὺς δὲ μὴ μόνον πρὸς ἐν τούτων, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντα ταῦτα τὴν ἔξιν τῆς ψυχῆς εὐάρμοστον ἔχοντας, τούτους φησὶ καὶ φρονίμους εἶναι καὶ τελείους ἄνδρας, καὶ πάσας ἔχειν τὰς ἀρετάς. Ὅρας πῶς τὸν γνωπτικὸν βίον καὶ Ἑλληνας (καίτοι μὴ εἰδότες ὡς ἐπίστασθαι χρή) ἐκθειάζουσι; τίς δ' ἐστὶν ἡ γνῶσις, οὐδὲ δυναρ ἴσασιν. Εἰ τοίνυν λογικὸν ἡμῖν βρῶμα ἡ γνῶσις εἶναι συμπεφώνηται, μακάριοι (59) τῷ ὄντι κατὰ τὴν Γραφήν οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν ἀλήθειαν· ὅτι πλησθήσονται τροφῆς αἰδίου. Πάνυ θαυμαστῶς δ' ἐπὶ τῆς σκηνῆς φιλόσοφος Εὐριπίδης τοῖς προσηρμένοις ἡμῖν συνωδὸς διὰ τούτων εὐρίσκειται, Πατέρα καὶ Υἱὸν ἄρα, οὐκ οἶδ' ὅπως, αἰνισσόμενος·

Σοὶ τῷ πάντων (60) μεδέοντι χοῖν
Πέλαγον τε φέρων, Ζεὺς, εἴτ' Ἀΐδης
Ὀνομαζόμενος στέργεις· σὺ δὲ μοι
Θυσίαν ἄπορον παγκαρπίας
Δέξαι πλήρη, προχυσίαν.

✠ P. 688 ED. POTTER, 581 ED. PARIS.

(46) Βακχυλλίδης. Hujusce sententiæ partem posteriorem recitat Theodoretus Θεραπ. α', pag. 477, quem in librum ex Clemente nostro plurima translulit. Porro sententia, cum ea, quæ Bacchylidis nomen præcedit, tum ea, quæ id sequitur, ejus est. Quod quidem tam ex verborum constructione et ordine patet, quam ex sensu, qui sic se habet: *Alii ex aliis sapientiam discunt; non enim facile est per se invenire, etc.* Proinde, rejicienda Sylburgii sententia superius posita.

(47) Τίνας οὖν. Hæc exstant in Panathenaico Isocratis p. 239, edit Stephan. 1593. Eadem recitat Stobæus serm. 1, qui est *De virtute*.

(48) Καλῶ. Ἐχω Isocr. elegantius.

(49) Προθεῖς. Ms. Paris. προσθεῖς.

(50) Ἐπιτυχῆ. Stobæus ἐπὶ τύχῃ.

(51) Ὅμιλοῦντας ἀεὶ τοῖς πλ. Ὅμιλοῦντας τοῖς ἀεὶ πλησιάζουσιν, Isocrat. et Stob., quos tamen malim ex Clemente, quam hunc ex illis corrigere.

(52) Ἐλαφροτάτους. Isocrates ἐλαφροτέρους, sed cum Clemente ἐλαφροτάτους exhibet Stobæus. Mox, ξυνοῦσι pro συνοῦσι, Isocr., Stob. Dein, ἡδονῶν ἀεὶ

A chylides in Panibus: *Neque enim obscurorum versus fores facile est invenire. Pulchre itaque Isocrates in Panathenaico, cum prius posuisset, Quosnam ergo voco eruditos, subjungit: Primum quidem eos, qui recte utuntur iis quæ quotidie accidunt, et quorum facile opportunitates temporum assequitur opinio, et magna ex parte conjectant id quod est utile; deinde eos qui honeste et juste semper versantur cum eis quorum utuntur consuetudine: et quæ ab aliis quidem afferuntur molestius et indignitates toleranter et facile ferunt, seipsos autem quam fieri potest minime graves et quam moderatissimos exhibent iis qui eis utuntur; præterea autem eos qui voluptatibus quidem imperant, et sunt eis superiores: non vincuntur autem a rebus adversis, sed in eis se strenue gerunt, et pro dignitate naturæ cujus sumus participes. Quartum, quod quidem est maximum, eos quos non corrumpunt res secundæ, nec ab eis ad immoderationem traducuntur et insolentiam, sed permanent in ordine eorum qui sunt modesti et recte sapiunt.* Deinde colophonem addit orationi: *Eos autem qui non solum ad unum ex his, sed ad hæc omnia habent animæ habitum bene compositum, eos dico esse et prudentes et perfectos viros, et omnes habere virtutes.* Vides quomodo vitam gnosticam Græci quoque (etsi nesciant quomodo scire oporteat) divinis laudibus celebrent? quænam sit autem cognitio, ne somniando quidem norunt. Si ergo inter nos convenit, cognitionem esse cibum rationalem, revera sunt beati, ut aiunt divinæ Scripturæ, qui *esuriunt et sitiunt veritatem, quoniam implebuntur* ¹² *alimento æterno.* Valde autem admirabiliter scenicus philosophus Euripides, iis quæ dicta sunt consentit in his, Patrem et Filium simul nescio quomodo tacite significans:

Tibi omnium regi libamen
Et molam offerens, Jupiter, sive mavis
Dis vocari: tu autem mihi
Sacrificium rarum omnis fructuum oblationis
Accipe, plenum, profusum.

¹² Matth. v, 6.

κρατοῦντας pro ἡδονῶν κρατοῦντας uterque dant. Paulo post, ἠττημένους pro ἠττωμένους, Stob.

(53) Ἀναστρεφομένους. Rectius διακαιμένους, D Isocr., Stob. Ἀναστρεφομένους glossema esse videtur.

(54) Ἀξίως. Stob. ἀξίους scribit, male.

(55) Ἐστὶ. Abest ab Isocr. et Stob. Proximam τοῖς non agnoscit Stob.

(56) Ἐξισταμένους. Hanc vocem tuetur etiam Stobæus; sed ἐξανισταμένους exhibet Isocrates, qui hinc emendandus videtur. Mox, γιγνομένους pro γινομένους, Isocr., Stob. Dein, ἐμμένοντας pro ἐπιμένοντας, idem rectius.

(57) Εὖ φρον. Εὐφρονούντων conjuncte, Stob.

(58) Ἐῖτα. Paucis videlicet verbis interpositis.

(59) Μακάριοι. Respicit Matth. v, 6: *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.*

(60) Σοὶ τῷ π. P. Victorius lib. xiii Var. lect., c. 2. Qui in vetere cultu deorum deos invocabant, nominibusque ipsos appellabant, timentes ne apud eos offenderent, si forte non suo nec grato illis nomine vocassent, sæpe veniam errati sui petebant,

Perfecta enim ex omni ex parte absoluta oblatio, et rarum pro nobis Christus est sacrificium. Et quod Servatorem ipsum nescius dicat, planum faciet, subjungens :

*Tu enim in cœlestibus
Sceptra Jovis tractans,
Terrestrium autem, o Dis, es imperii particeps.*

Deinde dicit aperte :

*Mitte quidem lucem, animas virorum
Scire volentium certamina
Undenam germinaverint : quænam radix malorum,
Et quemnam ex beatis, cum exposuerint,
Invenire possit quies laborum.*

Non abs re ergo in mysteriis quoque quæ sunt apud Græcos, primum ✕ locum tenent lustrationes, sicut etiam apud barbaros lavacrum. Post hæc autem sunt parva mysteria, quæ habent aliquod fundamentum doctrinæ et præparationis futurorum. In magnis autem de universis non restat amplius discere, sed contemplari et mente comprehendere et naturam et res ipsas. Accipiemus autem expiandi quidem modum, confessione, contemplandi autem, resolutione, præcedentes ad primam intelligentiam per resolutionem, ex iis quæ sunt ei subjecta ducentes initium, abstrahentes quidem a corpore qualitates naturales, circumcidentes autem eam quæ est in profundum dimensionem ; et deinde eam quæ est in latitudinem,

✕ P. 689 ED. POTTER, 582 ED. PARIS.

totosque se ad eorum voluntatem referabant, in arbitrio ipsorum ponentes, ut e multis id nomen adsciscerent, quo magis delectarentur suæque inscitiae ignoscerent. Hoc fecit Catullus in Hymno in Dianam ; cum enim eam pluribus nominibus vocasset, addit, *Sis quocumque tibi placet sancta nomine* ; et Euripides cujus locus citatur a Clemente lib. v Strom., et Socrates in Philebo : Καὶ νῦν τὴν Ἀφροδίτην ἔπη ἐκείνη φίλον, ταύτη προσαγορεύω. COLLECT. — Hos versus hoc modo emendavit et in ordinem digessit Grotius in excerptis ex incertis Euripidis tragædiis p. 451 :

*Σοὶ τῶν πάντων μεδέοντι χοῖν
Μέλανόν τε φέρω, Ζεὺς εἶτ' Ἀΐδης
Ὀνομαζόμενος στέργεις· σὺ δὲ μοι
θυσίαν ἄπορον παγκαρπίας
Δέξαι πλήρη προχύτην τε.*

*Σὺ γὰρ ἐν τε θεοῖς τοῖς οὐρανίδαις
Σκηπτρον τὸ Διὸς μεταχειρίζων,
Χθονίων θ' Ἄδης μετέχεις ἀρχῆς.
Πέμψον μὲν φῶς ψυχαῖς ἀνέρων,
Ταῖς βουλομέναις ἄθλους προσμαθεῖν
Πόθεν ἐβλαστον, τίς ρίζα κακῶν
Τίτι δεῖ μακάρων εἶθ' θυσιαμένους
Εὐρεῖν μόχθων ἀνάπαυλαν.*

*Tibi cunctorum domino vinum
Salsamque molam fero, seu Ditis
Tu sive Jovis nomine gaudes.
Cunctis larga defusa manu
De fragibus accipe dona.*

*Tu namque deos superos inter
Sceptra tractas sublime Jovis,
Idem regnum terrestre tenes.
Tu lucem animis infunde virum,
Qui scire volunt, quo sata mentis
Lucta sit ortu, quæ causa mali,
Cui cœlicolum rite litando
Requiem sit habere laborum.*

(61) Χθονίων. Rectius Χθονίων θ' Ἄδης, et scd. v. φυχῶν ἀνέρων, animos attollens. SYLBURG.

(62) Ἐκθυσιαμένοις. Forte ἐκθυσιαμένοις. LOWTH.

Ἄλοκάρπωμα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἄπορον θῦμα ὁ Χριστός. Καὶ ὅτι τὸν Σωτῆρα αὐτὸν οὐκ εἰδώς λέγει, σαφὲς ποιήσει ἐπάγων·

*Σὺ γὰρ ἐν τε θεοῖς τοῖς οὐρανίδαις
Σκηπτρον τὸ Διὸς μεταχειρίζων,
Χθονίων (61) τ' Ἄδης μετέχεις ἀρχῆς.*

Ἐπειτα ἀντικρὺς λέγει·

*Πέμψον μὲν φῶς ψυχῶν ἀνέρων
Τοῖς βουλομένοις ἄθλους προσμαθεῖν
Πόθεν ἐβλαστον, τίς ρίζα κακῶν,
Τίτι δὲ μακάρων ἐκθυσιαμένοις (62)
Εὐρεῖν (63) μόχθων ἀνάπαυλαν.*

Οὐκ ἀπεικώτως ἄρα καὶ τῶν μυστηρίων (64) τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἄρχει μὲν τὰ καθάρσια, καθάπερ καὶ τοῖς βαρβάροις (65) τὸ λουτρόν· μετὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ μικρὰ μυστήρια, διδασκαλίας τινὰ ὑπόθεσιν ἔχοντα καὶ προπαρασκευῆς (66) τῶν μελλόντων· τὰ δὲ μεγάλα, περὶ τῶν συμπάντων, οὐ μαθάνειν ἐπι-ὕπολείπεται, ἐποπτεύειν δὲ, καὶ περινοεῖν τὴν τε φύσιν καὶ τὰ πράγματα. Λάβοιμεν δ' ἂν τὸν μὲν καθαρτικὸν τρόπον, ὁμολογία (67), τὸν δὲ ἐποπτικὸν ἀναλύσει (68), ἐπὶ τὴν πρώτην νόησιν προχωροῦντες δι' ἀναλύσεως, ἐκ τῶν ὑποκειμένων αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ποιούμενοι, ἀφελόντες μὲν τοῦ σώματος τὰς φυσικὰς ποιότητας, περιελόντες δὲ τὴν εἰς τὸ βάθος διάστασιν· εἶτα, τὴν εἰς τὸ πλάτος· καὶ

— Conjecturam hanc firmat ms. Paris.

(63) Εὐρεῖν. Post εὐρεῖν desiderari videtur εἴη, vel simile aliquod verbum. SYLBURG.

(64) Μυστηρίων. Cereris Eleusiniæ mysteria intelligit, quæ passim apud auctores κατ' ἐξοχὴν dicta sunt μυστήρια. Horum dignitatem indicant hæc Aristotelis verba Rhetor. I. II, c. 24 : Τὰ μυστήρια πασῶν τιμιωτάτη τελετή· *Mysteria sunt omnium honoratissima festivitas.* Initiandi variis purgationibus præparabantur. Sopater *De divinis quæst.* : Μέλλων δὲ τοῖς καθαρσίαις τοῖς πρὸ τῆς τελετῆς ἐντυγχάνειν, ἐκάλεον εὐδαίμονα ἑμαυτόν. *Ad lustrationes vero solitas ante initia accessurus, vocabam me beatum. Meminerunt etiam alii quamplurimi. Minora quædam mysteria discebant, qui majoribus initiari cupiebant.* Scholiastes Aristophanis *Plut.* act. IV, sc. 2, vers. 23 : Ἔστι τὰ μικρὰ (μυστήρια) ὡσπερ προκάθαρσις καὶ προάγνευσις τῶν μεγάλων. *Sunt parva mysteria tanquam prævia purgatio et purificatio ad majora.* Hinc petita Marini allusio in *Vita Procli* : Ἀγθέντα δὲ διὰ τούτων ἱκανῶς ὡσπερ τινῶν προτελεσῶν, καὶ μικρῶν μυστηρίων εἰς τὴν Πλάτωνος ἤγειν μυσταγωγίαν ἐν τάξει, καὶ οὐκ ὑπερβάθμιον πόδα, κατὰ τὸ λόγιον, τείνοντα· καὶ τὰς παρ' ἐκείνων θείας τελετὰς ἐποπτεύειν ἐποίησεν. *Deductum vero quantum satis erat, per illa veluti per quasdam præparationes sacras et parva mysteria, ad Platonis duxit mystagogiam ordine et immodicum progressum, juxta oraculum, intendentem : et quæ apud illum vere divinæ exstant institutiones contemplari faciebat.*

(65) Βαρβάροις. I. e. Christianis. *Lavacrum vocat baptismum, τὸ λουτρόν παλιγγενεσίας.* Tit. III, 5.

(66) Προπαρασκευῆς. Non minus apte legeris προπαρασκευῆν accus. casu. SYLBURG.

(67) Ὁμολογία. Eorum, qui ad Christi sacramentum accedebant, confessionem comparat lustrationi quæ Gentilium mysteriis præmitti solebat.

(68) Ἀναλύσει. Nempe resolutionis methodo, qua a posterioribus ad priora progredimur. Huic contraria est σύνθεσις, quæ a primis et simplicissimis incipiens, ad ea progreditur quæ ex his composita.

ἐπὶ τούτοις τὴν εἰς τὸ μήκος. Τὸ γὰρ ὑπολειφθέν ἐστι σημεῖον (69) μονάς, ὡς εἶπειν, θέσιν ἔχουσα ἥς ἂν περιέλωμεν τὴν θέσιν, νοεῖται μονάς. Εἰ τοίνυν, ἀφελόντες πάντα ὅσα πρόσσεσι τοῖς σώμασι, καὶ τοῖς λεγομένοις ἀσωμάτοις, ἀποβρίψωμεν (70) ἑαυτοὺς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ Χριστοῦ· κάκειθεν εἰς τὸ ἀχανὲς ἀγιότητι προΐοιμεν, τῇ νοήσει τοῦ παντοκράτορος ἀμηγέπη (71) προσάγοιμεν, οὐχ ὅ ἐστιν, ὃ δὲ μὴ ἐστι (72) γνωρίσαντες· σχῆμα δὲ καὶ κίνησιν, ἢ στάσιν, ἢ θρόνον, ἢ τόπον, ἢ δεξιὰ, ἢ ἀριστερὰ, τοῦ τῶν ὄλων Πατρὸς οὐδ' ὄλως ἐννοητέον, καίτοι καὶ ταῦτα γέγραπται· ἀλλ' ὃ βούλεται δηλοῦν (73) αὐτῶν ἕκαστον, κατὰ τὸν οἰκεῖον ἐπιδειχθήσεται τόπον. Θύκουν ἐν τόπῳ τὸ πρῶτον αἴτιον, ἀλλ' ὑπεράνω, καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ ὀνόματος, καὶ νοήσεως. Διὰ τοῦτο, καὶ ὁ Μωϋσῆς φησὶν, Ἐμφάνισόν μοι σαυτὸν, ἐναργέστατα αἰνισσόμενος, μὴ εἶναι διδακτὸν πρὸς ἀνθρώπων, μηδὲ ῥητὸν τὸν Θεόν, ἀλλ' ἢ μόνῃ τῇ παρ' αὐτοῦ δυνάμει γνωστὸν· ἢ μὲν γὰρ ζήτησις ἀειδῆς (74) καὶ ἀόρατος, ἢ χάρις δὲ τῆς γνώσεως παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Σαφέστατα δὲ ὁ Σολομῶν μαρτυρήσει ἡμῖν ὡδέ πως λέγων· Φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἐστὶν ἐν ἐμοί, Θεὸς δὲ δίδωσί μοι σοφίαν· ἅγια δὲ ἐπίσταμαι. Αὐτίκα τὴν φρόνησιν θείαν ἀλληγορῶν ὁ Μωϋσῆς, ξύλον ζωῆς ὠνόμασεν, ἐν τῷ παραδείσῳ πεφυτευμένον· ὅς δὴ παράδεισος καὶ κόσμος εἶναι δύναται, ἐν ᾧ πέφυκεν τὰ ἐκ δημιουργίας ἅπαντα. Ἐν τούτῳ καὶ ὁ Λόγος (75) ἤνθησέ τε καὶ ἐκαρποφόρησε σὰρξ γενόμενος, καὶ τοὺς γευσασμένους τῆς χρηστότητος αὐτοῦ ἐξωποίησεν· ἐπεὶ μηδὲ ἄνευ τοῦ ξύλου εἰς γνῶσιν ἡμῖν ἀφίχεται· ἐκρεμάσθη γὰρ ἡ ζωὴ ἡμῶν εἰς πίστιν ἡμῶν. Καὶ ὁ γε Σολομῶν πάλιν φησὶ· Δένδρον (76) ἀθανασίας ἐστὶ τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς. Διὰ τοῦτο λέγει· Ἰδοὺ δίδωμι (77) πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν, καὶ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ἐδοῖς αὐτοῦ καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούειν, καὶ πιστεῦειν τῇ ζωῇ. Ἐὰν δὲ παραβῆτε τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα, ἃ ἐέδωκα ὑμῖν, ἀπωλεία ἀπολείσθε· τοῦτο γὰρ ἡ ζωὴ ἢ μακρότης τῶν ἡμερῶν σου, τὸ ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν σου. Πά-

A post hæc eam quæ est in longitudinem. Quod enim restat signum, est unitas, ut ita dicam, habens situm. A qua si tollamus situm, intelligitur unitas. Si ergo, ablatis omnibus quæ adsunt corporibus, et iis quæ dicuntur incorporea, nos ipsos projecerimus in Christi magnitudinem; et inde in ejus immensitatem sanctitate processerimus, ad intelligentiam omnipotentis utcumque perveniemus, non ita tamen ut quod est, sed quod non est cognoscamus. Figura autem et motus, vel status, vel sedes, vel locus, vel dextra, vel sinistra, de Patre universorum ne sunt quidem cogitanda; etiamsi hæc de ipso scripta sint; sed quid significet unumquodque eorum, ostendetur suo loco. Non est ergo prima causa in loco, sed supra locum et tempus et nomen et intelligentiam. Propterea Moyses quoque dicit: *Ostende mihi teipsum*¹³, evidentissime innuens Deum non posse doceri, nec verbis exprimi ab hominibus, sed sola ea quæ ab ipso proficiscitur posse potestate cognosci. Inquisitio enim obscura et cæca; gratia autem cognitionis est ab ipso per Filium. Apertissime autem Salomon nobis feret testimonium, dicens: *Prudentia hominis non est in me, Deus autem dat mihi sapientiam, scio autem sancta*¹⁴. Jam vero divinam providentiam allegorice Moyses **249** nominavit ✕ *lignum vitæ* quod plantatum fuit in paradiso¹⁵: qui quidem paradisos potest etiam esse mundus, in quo orta sunt omnia quæ processerunt ex creatione. In eo et Logos floruit et fructum tulit *caro factus*, et eos qui ejus *benignitatem gustant* vivificavit, quoniam *nec absque ligno nobis venit in cognitionem*. Suspensa enim est vita nostra ad fidem nostram. Porro autem Solomon quoque rursus dicit: *Arbor est immortalitatis iis qui ipsam apprehendunt*¹⁶. Et ideo dicit: *Ecce do ante faciem tuam vitam et mortem, diligere Dominum Deum, et ambulare in viis ejus, et audire vocem ejus, et credere vitæ. Sin autem transgressi fueritis justificationes et judicia quæ dedi vobis, perditione perdemini. Hoc enim est vita et longitudo dierum tuorum, diligere Dominum Deum tuum*¹⁷. Rursus: *Abraham*

✕ P. 690 ED. POTTER, 583 ED. PARIS.

¹³ Exod. xxxiii, 18. ¹⁴ Prov. xxx, 2. ¹⁵ Gen. ii, 9.

¹⁶ Prov. iii, 18. ¹⁷ Deut. xxx, 15, 16 seq.

(69) *Σημεῖον*. Hoc est, punctum. Nam corpus, sublata trina dimensione, sit punctum. Eadem voce alibi utitur Clemens, et alii perinde auctores.

(70) *Ἀποβρίψωμεν*. Ms. Paris. non male, ἐπιβρίψωμεν.

(71) *Ἀμηγέπη*. Ms. Paris. ἀμηγέπη.

(72) *Οὐχ ὅ ἐστιν, ὃ δὲ μὴ ἐστι*. Cicero: *Utinam tam facile possem verum invenire, quam falsa refutare*. H.

(73) *Δηλοῦν*. Ms. Paris. δῆλον, mendose.

(74) *Ἀειδῆς*. His lucem adferent verba Philonis Judæi lib. *De nominum mutatione*, non procul ab initio: Μωϋσῆς οὖν ὁ τῆς ἀειδοῦς φύσεως θεατῆς καὶ θεόπτης... πάντα διὰ πάντων ἐρευνησας ἐζήτησε τὸν τριπόθητον καὶ μόνον τριλαυγῶς ἰδεῖν. Ἐπεὶ δ' οὐδὲν εὗρισκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐμπερῆ τινα ἰδέαν τῶν ἐλπίζομένων· τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἀπογνοῦς, ἔκ' αὐτὸ καταφεύγει τὸ ζητούμενον, καὶ δεῖται λέγων· Ἐμφάνισόν μοι σαυτὸν. Quapropter Moyses ina-

D *spectabilis naturæ spectator Deique inspector omnia per omnia scrutatus, ter expetitur solumque cernere perspicue quærebat. Et cum nihil reperisset, ac ne formam quidem ullam, quæ referret ea quæ sperabat, abjecta spe doctrinam ejusmodi percipiendi ab aliis, ad illud ipsum se recepit, quod indagabat, atque hac utitur precatone: Ostende mihi teipsum.*

(75) *Ὁ λόγος*. Respicit Joan. i, 14: *Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο*. Deia, I Pet. ii, 3: *εἰπερ ἐγρεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος*.

(76) *Δένδρον*. Sap. vi, 4: *ρίζα ἀθανασίας*. A. Sylburg. Putabant Hervetas et Sylburgius Clementem respicere Sap. iii, 4: *Εἰδέναι τὸ κράτος σου, ρίζα ἀθανασίας*. Sed recitat Prov. iii, 18, ubi de sapientia agens Solomon dicit: *Ξύλον ζωῆς ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς*.

(77) *Ἰδοὺ δ*. Hæc citavit Clemens ex Deut. xxx, 15, 16 et seq., verbis paulum mutatis. Priori eorum parti paria occurrunt Ecclesiastici cap. xv, 17 et alibi.

cum venisset in locum quem dixit ei Deus, tertio die suspiciens videt locum eminus ¹⁸. Nam primus quidem dies est qui sit per aspectum rerum pulchrarum; secundus est optimæ animæ desiderium; tertio vero mens perspicit spiritalia, apertis ejus oculis a magistro, qui die tertio resurrexit. Possunt etiam tres dies accipi pro mysterio signaculi, per quod, is qui vere est Deus, creditur. Inde *eminus videt locum*; est enim Dei regio captu difficilis; quem appellavit Plato *idearum regionem*, cum a Moyse eum accepisset esse locum, ut qui omnia et universa contineat. Merito autem eminus videtur ab Abraham, propterea quod sit in generatione, et per angelum continenter initiatur. Hinc Apostolus: *Videmus nunc, inquit, tanquam per speculum, tunc autem facie ad faciem* ¹⁹, nempe per solas illas puras et incorporeas mentis applicationes. Fieri autem potest ut quis in disserendo de Deo, divinet, si aggrediatur per rationem absque omnibus sensibus, contendere ad id quod est unumquodque, et ab iis quæ sunt non prius discedere, quam transcendens ea quæ id supereminent, id quod est bonum, ipsa apprehenderit intelligentia, versans in ipso fine ejus quod potest apprehendi intelligentia, ex Platonis sententia. Rursus Moyses non permittens aras et delubra multis in locis construi, uno Dei templo exstructo, et unigenitum esse mundum, ut ait Basilides, et unum quod non videtur Basilidi, Deum annuntiavit; et quoniam eum qui comprehendi non potest, loco non comprehendit gnosticus ille Moyses, in templo ✕ nullum posuit colendum simulacrum; Deum sub aspectum non cadere, et circumscribi non posse significans, ad Dei autem notitiam Hebræos utcunque adducens, per honorem ejus quod est in templo nominis. Quin etiam verbum prohibens et fanorum constructiones, et omnia sacrificia, omnipotentem non esse in aliquo innuit, per ea, quæ dicit: *Quam domum ædificabitis mihi, inquit Dominus? Cælum mihi est sedes* ²⁰, et quæ deinceps consequuntur. Et de sacrificiis similiter: *Sanguinem taurorum, et adipem agnorum nolo* ²¹, et quæ post hæc per prophetam prohibet Spiritus Domini. Pulcherrime igitur his quoque Euripides adstipulatur, scribens: *Quænam domus sit, fabri facta quæ manu, Quæ contineri possit immensus Deus?*

✕ P. 691 ED. POTTER. 584 ED. PARIS. ¹⁸ Gen. xxii, 5, 4. ¹⁹ I Cor. xiii, 12. ²⁰ Isa. lxvi, 1. ²¹ Psal. l, 15.

(78) *Ἡ ψυχῆς ἀρίστης ἐπιθ.* H. ms. ἡ τῆς ψυχῆς ἀρίστη ἐπιθ. SYLBURG.

(79) *Διανοίας ὀμμάτων.* Similis phrasis occurrit Ephes. i, 18: *Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν.*

(80) *Σφραγίδος.* Sigilli, nempe baptismalis, quod recipientes, fidem in tres personas divinas profiterentur; unde et in aquam *ter* immergi antiquitus solebant.

(81) *Βλέπομεν γ.* I Cor. xiii: *Βλέπομεν γὰρ ὡς δι' ἐσόπτρου.*

(82) *ὑπερκείμενα.* Vide p. 531, edit. Paris. LOWYH.

(83) *Κατήγγελε.* Κατήγγελε ferri potest: si quis

Α λιν· Ὁ Ἀβραὰμ ἐλθὼν εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀναβλέψας, ὄρα τὸν τόπον μακρόθεν. Πρώτη μὲν γὰρ ἡ δι' ὄψεως τῶν καλῶν ἡμέρα, δευτέρα δὲ, ἡ ψυχῆς ἀρίστης ἐπιθυμία (78)· τῇ τρίτῃ δὲ ὁ νοῦς τὰ πνευματικὰ διορᾷ, διοιχθέντων τῶν τῆς διανοίας ὀμμάτων (79) πρὸς τοῦ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ διαναστάντος διδασκάλου. Εἶεν δ' ἂν καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι τῆς σφραγίδος (80) μυστήριον, δι' ἧς ὁ τῷ ὄντι πιστεύεται Θεός. Μακρόθεν οὖν ἀκολούθως ὄρα τὸν τόπον· δυσάλωτος γὰρ ἡ χώρα τοῦ Θεοῦ· ὃν χώραν ἰδεῶν ὁ Πλάτων κέκληκεν, παρά Μοῦσέως λαθὼν τόπον εἶναι αὐτὸν, ὡς τῶν ἀπάντων, καὶ τῶν ὄλων περιεκτικόν. Ἀτὰρ εἰκότως πόρρωθεν ὄραται τῷ Ἀβραὰμ, διὰ τὸ ἐν γενέσει εἶναι· καὶ δι' ἀγγέλου προσεχῶς μυσταγωγεῖται. Ἐντεῦθεν ὁ

Β Ἀπόστολος, *Βλέπομεν* (81) *νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου*, φησί· τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, κατὰ μόνας ἐκείνας τὰς ἀκραιφνεῖς, καὶ ἀσωμάτους τῆς διανοίας ἐπιβολάς. Δυνατὸν δὲ κἀν τῷ διαλέγεσθαι τὸ καταμαντεύεσθαι τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ἐπιχειρῇ τις ἄνευ πασῶν τῶν αἰσθήσεων διὰ τοῦ λόγου ἐπ' αὐτὸ, ὃ ἐστὶν ἕκαστον, ὀρμᾶν, καὶ μὴ ἀποστατεῖν τῶν ὄντων πρὶν ἐπαναβαίνειν ἐπὶ τὰ ὑπερκείμενα (82) αὐτῷ, ὃ ἐστὶν ἀγαθόν, αὐτῇ νοήσει λάβῃ, ἐπ' αὐτῷ γινόμενος τῷ τοῦ νοητοῦ τέλει, κατὰ Πλάτωνα. Πάλιν ὁ Μωϋσῆς οὐκ ἐπιτρέπων βωμοὺς καὶ τεμένη πολλαχοῦ κατασκευάζεσθαι, ἕνα δ' οὖν νεῶν ἰδρυσάμενος τοῦ Θεοῦ, μονογενῆ τε κόσμον, ὡς φησὶν ὁ Βασιλείδης, καὶ τὸν ἕνα, ὡς οὐκ ἔτι τῷ Βασιλείδῃ δοκεῖ, κατήγγελε (83)

Γ Θεόν. Καὶ ὅτι οὐ περιλαμβάνει τόπων τὸ ἀπερίληπτον ὁ γνωστικὸς Μωϋσῆς, ἀφ' ἰδρυσάμενος ἀνέθηκεν εἰς τὸν νεῶν, σεβάσμιον· ἀόρατον καὶ ἀπερίγραφον δηλῶν εἶναι τὸν Θεόν, προσάγων δὲ ἀμηγέπη (84) εἰς ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ τοὺς Ἑβραίους διὰ τῆς τιμῆς τοῦ κατὰ τὸν νεῶν ὀνόματος. Ἀλλὰ γοῦν κωλύων ὁ λόγος τὰς τε τῶν ἱερῶν κατασκευὰς καὶ τὰς θυσίας ἀπάσας, τὸ μὴ ἐν τινι εἶναι τὸν παντοκράτορα αἰνίσσεται, δι' ὧν φησί· *Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι* (85); *λέγει Κύριος.* Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, καὶ τὰ ἐξῆς. Περὶ τε τῶν θυσιῶν ὁμοίως· *Αἷμα* (86) *ταύρων καὶ στέαρ ἀρνῶν οὐ βούλομαι*· καὶ ὅσα ἐπὶ τούτοις διὰ τοῦ προφήτου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπαγορεύει. Παγκάλως τοίνυν καὶ ὁ Εὐριπίδης συνάδει τούτοις γράφων·

Δ *Ποῖος* (87) *δ' ἂν οἶκος, τεκτόνων πλασθεὶς ὑπο, Δέμας τὸ θεῖον περιβάλλοι* (88) *τοίχων πτυχαῖς;*

tamen 1 aor. κατήγγελε malit, per me licet. SYLB.

(84) *Ἀμηγέπη.* Ms. Paris. ἀμηγέπη, f. ἀμηγέπη Montef.

(85) *Μοι.* Bibl. Græc. μου, ubi etiam sententia quæ huic est posterior priorem locum occupat.

(86) *Αἷμα.* Ps. XLIX, 14: *Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι;*

(87) *Ποῖος.* Exstat in Euripide inter fragmenta incerte tragædiæ vers. 219, et in Grotii excerptis p. 425.

(88) *Περιβάλλοι.* Hoc recte substituit Grotius pro περιβάλλοι, ejusque emendationem firmat ms. Paris.

Καὶ ἐπὶ τῶν θουσιῶν ὡσαύτως λέγει·

Οὐ δεῖται (89) γὰρ ὁ θεός, εἴπερ ἔστ' ὀρθῶς θεός,
. . . ἀοιδῶν οἷδε δύστηνοι λόγοι.

Οὐ γὰρ χρείας (90) ἔνεκεν ὁ θεός πεποίηκεν (91)
τὸν κόσμον, ἵνα τιμὰς πρὸς τε ἀνθρώπων, καὶ
πρὸς θεῶν τῶν ἄλλων καὶ δαιμόνων, φησὶν ὁ Πλά-
των, καρποῖτο, οἷον πρόσδοδόν τινα ἀπὸ τῆς γενέ-
σεως ἀρνούμενος, παρὰ μὲν ἡμῶν, καπνούς· παρὰ
δὲ θεῶν καὶ δαιμόνων τὰς οἰκείας λειτουργίας.
Διδασκαλικώτατα ἄρα ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν
ἀποστόλων· Ὁ θεός ὁ ποιήσας τὸν κόσμον, φησὶ,
καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς
Κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατ-
οικεῖ· οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων (92) θερα-
πέυεται, προσδεόμενός τις, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι
προῆν καὶ ζωὴν, καὶ τὰ πάντα. Λέγει δὲ καὶ Ζή- B
νων, ὁ τῆς Στωϊκῆς κτίστης αἰρέσεως, ἐν τῷ τῆς
Πολιτείας βιβλίῳ, μήτε ναοὺς δεῖν ποιεῖν, μήτε
ἀγάλματα· μηδὲν γὰρ εἶναι τῶν θεῶν ἄξιον κα-
τισκεύασμα. Καὶ γράφειν οὐ δέδιεν αὐταῖς λέξεσι
τάδε· Ἱερὰ τε οἰκοδομεῖν οὐδὲν δεήσει· ἱερὸν γὰρ
μὴ πολλοῦ ἄξιον, καὶ ἅγιον οὐδὲν χρῆ νομιζεῖν·
οὐδὲν δὲ πολλοῦ ἄξιον, καὶ ἅγιον, οἰκοδόμων ἔρ-
γον καὶ βαναύσων. Εἰκότως οὖν καὶ (93) Πλάτων,
νεῶν τοῦ θεοῦ τὸν κόσμον εἰδὼς, τοῖς πολίταις ἐναπ-
έδειξε χωρίον (94) τῆς πόλεως, ἵνα ἐμελλεν ἀνα-
κεῖσθαι αὐτοῖς τὰ εἰδῶλα. Ἰδίᾳ δὲ ἀπειπε μηδενὶ
κεκτήσθαι θεῶν ἀγάλματα. Μηδεὶς οὖν ἕτερος (95),
φησὶν, ἱερὰ καθιερούτω θεοῖς. Χρυσὸς μὲν (96) γὰρ
καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις τε πόλεσιν ἰδίᾳ (97) καὶ
ἐν ἱεροῖς ἐστὶν ἐπιφθονερὸν κτήμα· ἐλέγας δὲ, C
ἀπολελοιπότης ψυχῆν σώματος, οὐκ εὐαγὲς (98)
ἀνάθημα· σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ἔργα-
να· ξύλον δὲ μοιρέξυλον (99), ὃ τι ἂν θέλη τις,

✠ P. 692 ED. POTTER, 583 ED. PARIS.

(89) Οὐ δεῖται. Ms. Paris. οὐ δεῖται corrupte.
Post versiculi hujusce finem deesse οὐδενός, recte
monuit Sylburgius, Ezech. Spanhemius Commen-
tario in Callimachi Hymn. in Jovem v. 60, pag. 26,
hæc scribit : « Inducitur Hercules ab Euripide, aniles
poetarum fabulas de illegitimis deorum amoribus,
similibus, quæ eos dedecent, factis sugillans, et de
quibus ait Hercules furens, 1356 :

. . . Ἀοιδῶν οἱ δύστηνοι λόγοι.

Et qui versus adducitur etiam, indicto tamen ubi
exstaret dramate, a Clemente Strom. lib. v, p. 584. D
Cum eo qui apud Tragicum præcedit, sed qui ex
eodem ibi obiter emendandus, nempe,

Δεῖται γὰρ ὁ θεός, εἴπερ ἔστ' ὄντων θεός
Οὐδενός.

Nam Deus, qui rerum quidem sit Deus, indiget
Nullo.

(90) Οὐ γὰρ χρ. Hæc a Theodoro bis in Θεραπ.
Gent. Affect. citantur, primo serm. 4, dein sub fi-
nem serm. 7, ubi ea Socrati tribuit, nempe Plato-
nico.

(91) Πεποίηκε. Ἐποίησε, Theod. serm. 7. Idem
mox utroque serm. : τιμὰς πρὸς ἀνθ. Dein, θεῶν ἄλ-
λων absque articulo τῶν.

(92) Ἀνθρώπων. Act. ἀνθρώπων, et mox ζωὴν
καὶ προῆν, Bib.

(93) Εἰκότως οὖν καὶ. Ms. Paris. corrupte εἰκό-
τως νῦν καί.

(94) Χωρίον. Plato lib. x De legibus, paulo ante
finem : Ἔστω γὰρ νόμος ὅδε τοῖς ξύμπασι κείμενος

A Et de sacrificiis similiter :

Non his egebit, si modo est verus Deus,
. . . nugæ quæ poeticæ meræ.

Deus enim non fecit mundum utilitatis gratia, ut ho-
nores scilicet ab hominibus et ab aliis diis et dæmo-
nibus, inquit Plato, perciperet, veluti quoddam ve-
ctigal accipiens a generatione ; a nobis quidem fumos,
a diis autem et dæmonibus propria eorum munera ve-
ministra. Appositissime ergo et efficacissime ad
docendum Paulus in Actis apostolorum : Deus, in-
quit, qui fecit mundum, et omnia quæ in eo sunt, is
cum sit Dominus cæli et terræ, non in manu factis
templis habitat, neque ab humanis manibus colitur
aliquo indigens, cum ipse det omnibus spiritum et
vitam et omnia²². Dicit autem Zeno quoque auctor
sectæ stoicæ, in libro De republica : Neque oportere
templa facere, nec simulacra ; nihil enim quod sit
compositum esse diis dignum. Nec veritus est hæc
his verbis scribere : Neque opus erit sana ædificare,
sanum enim non magni pretii, neque res sancta est
existimanda. Nullum autem magni pretii et sanctum
est ædificatorum opus et illiberalium opificum. Me-
rito ergo Plato quoque, sciens mundum esse Dei
templum, civibus ostendit locum civitatis, ubi ✠ eis
essent reponenda simulacra. Privatim autem probi-
buit ut nemo haberet deorum simulacra. Nemo ergo
alius, inquit, diis templa consecret. Nam aurum
quidem et argentum, et in aliis civitatibus privatim,
et in templis, res est invidiosa : tum ebur ex inanimato
corpore extractum, haud satis castum donum Deo.
Jam ferrum et æs sunt instrumenta bellorum. Li-
gneum autem quodcumque quis voluerit uno e ligno
dedicato, itemque lapideum in templis communibus.
Merito ergo in magna epistola : Id namque nulla

²² Act. xvii, 24, 25.

ἀπλῶς· Ἱερὰ μηδὲ εἰς ἐν ἰδίαις οἰκίαις ἐκτῆσθω. Θύειν
δ' ὅταν ἐπὶ νοῦν ἦ τινι, πρὸς τὰ δημόσια ἴτω θύσων.
Sit autem lex hujusmodi simpliciter cunctis imposita :
sacella nemo in privata domo habeat. Cum animum
quis ad sacrificium induxerit, ad publica sacrificia-
turus accedat. Locus autem Platonis, quem recitare
pergit Clemens, exstat lib. xii De legibus, pagg. 991,
992.

(95) Ἐτερος. Scribendum e Platone δευτέρως.
Ejus enim verba sunt hæc : Θεοῖσι δὲ ἀναθήματα
χρεῶν ἔμμετρα τὸν μέτριον ἀνδρα ἀνατιθέντα δωρεῖ-
σθαι. Γῆ μὲν οὖν καὶ ἐστία τε οἰκῆσεως ἱερὰ πᾶσι
πάντων. Μηδεὶς οὖν δευτέρως ἱερὰ καθιερούτω θεοῖς.
Donaria diis moderata a moderatis hominibus offe-
rantur. Terra igitur et focus domiciliorum, templa
deorum omnium omnibus habeantur. Quocirca ne
quis iterum templa diis consecret.

(96) Χρυσὸς μὲν. Χρυσὸς δὲ, Plato recte : Χρυ-
σὸς τε καὶ ἀργ. Theodoretus Θεραπ. γ', ubi hunc
locum citat.

(97) Ἐν ἄλλαις τε πόλεσιν ἰδίᾳ. Verba ita ver-
tit Cicero De legibus : In urbibus et in sanis invi-
diosa res est ; quasi legisset, ἄλλως τε ἐν πόλεσιν
ἰδίᾳ. Lowth.—Malim cum ipso Platone hæc sic scri-
bere : Ἐν ἄλλαις τε πόλεσιν ἰδίᾳ τε, καὶ ἐν ἱεροῖς· in
aliis urbibus cum privatim, tum etiam in templis.

(98) Εὐαγὲς. Εὐχερὲς Plat., εὐαγὲς Theodor. ex
Clemente scilicet hæc recitans.

(99) Ξύλον δὲ μ. Theodoretus imperfecte : Ξύ-
λινα δὲ, ὃ τι ἂν ἐθέλη τις ἀνατιθέντω, καὶ ἐκ λίθου

pacto verbis exprimi potest quemadmodum ceteræ discipline: sed ex diuturna circa id ipsum consuetudine vitæque ad ipsum conjunctione, subito tandem quasi ab igne micante lumen resurgens in anima jam seipsam alit. Annon hæc sunt similia iis quæ dicta sunt a 250 propheta Sophonia? Et assumpsit me spiritus, et sustulit in quintum cælum, et contemplabar angelos qui Domini vocabantur, et diadema eorum impositum in sancto Spiritu, et erat sedes uniuscujusque eorum septuplo major luce solis orientis, habitantes in templis salutis, et laudantes Deum ineffabilem, altissimum.

αὐτῶν ὁ θρόνος ἑπταπλασίον φωτὸς ἡλίου ἀνατέλλοντος, εἰκούντας ἐν νοοῖς σωτηρίας, καὶ ὑμνοῦντας Θεὸν ἄρρητον, ὑψίστον.

CAPUT XII.

Deum nec mente nec verbis comprehendere posse.

Patrem enim et effectorem hujus universi, et invenire est difficile, et cum inveneris, ut apud omnes eloquaris, nequit fieri. Verbis enim minime explicari potest, ut aliæ disciplinæ, veri amicus dicit Plato. Recte enim audierat quod sapientissimus Moyses montem ascendens per sanctam contemplationem, ad fastigium eorum quæ percipiuntur intelligentia, necessario prohibet ne totus populus secum ascenderet. Et quando dicit Scriptura: Ingressus est autem Moyses in caliginem ubi erat Deus²³, hoc significat iis qui possunt intelligere, Deum nec esse aspectabilem, nec verbis posse enuntiari. Caligo autem, scilicet hominum plurimorum incredulitas et ignorantia, splendori veritatis omnino officit. Et rursus Orpheus theologus cum ex eo adjutus dixisset:

✠ Unus perfectus per se, ex uno omnia facta,

✠ P. 695 ED. POTTER, 586 ED. PARIS.

πρὸς τὰ κ. Mox pro θέλη, ἐθέλη, Plat., et statim καὶ λίθου ὡσαύτως recte pro ὡς αὐτως καὶ λίθου.

(1) Μεγάλη ἐπ. Septima. Exstat autem locus a Clemente citatus p. 1288.

(2) Τά. Abest a Platone hæc particula; ubi mox, ἀλλὰ ἐκ πολλῆς συνουσίας γιγνομένης.

(3) Καὶ ἀρέλ. Locum istum in Hebr. textu exstare negat Fr. Junius; imo ne Spiritus quidem mentionem apud Sophoniam: itaque ex apocryphis hæc, ut alia multa, citata videri. SYLBURG.

(4) Τὸν γὰρ πατ. Citantur ab aliis Patribus sæpe hæc verba Platonis in Timæo, quæ ita Latine vertit Cicero De universitate: Atque illum quidem quasi parentem hujus universitatis invenire difficile est, et cum jam inveneris, indicare in vulgus nefas. Proferuntur a Cyrillo hæc sola lib. i contra Julianum; at Theodoretus lib. ii et lib. iv contra Græcos, addit quæ hic etiam adjicit Clemens ex aliis fortasse locis Platonis: Neque enim hoc ita effabile homini sicuti ceteræ disciplinæ. Similis est sententia apud Mercurium Trismegistum citante Stobæo tit. 78, De diis, Θεὸν μὲν νοῆσαι χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον. Τὸ γὰρ ἀπόματον σώματι σημεῖναι ἀδύνατον. D. Cyrillus loco citato, ut quidem habet interpres Latinus: Deum intelligere difficile est, eloqui autem impossibile, si cui etiam intelligere possibile. Incorporere enim corpore significare impossibile. COLLECT. — Conf. superius Protrept., p. 59, n. 2.

(5) Τητὸν. Hoc ex septima Platonis epistola paulo

ἀνατιθέτω ὡς αὐτῶ καὶ λίθου πρὸς τὰ κοινὰ λερά. Εἰκότως οὖν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπιστολῇ (1). Τητὸν γὰρ, φησὶν, οὐδαμῶς ἐστὶν ὡς τὰ (2) ἀλλὰ μαθήματα· ἀλλὰ πολλῆς ξυνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ, καὶ τοῦ συζῆν ἐξαιφνης, εἶον ἀπὸ πυρὸς πηδίσαντος ἐξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενον, αὐτὸ ἑαυτὸ ἤδη τρέφει. Ἄρ' οὐχ ὅμοια ταῦτα τοῖς ὑπὸ Σοφονία λεχθεῖσι τοῦ προφήτου; Καὶ ἀρέλαβέν (3) με πνεῦμα, καὶ ἀνήνεγκέν με εἰς οὐρανὸν πέμπτον, καὶ ἐθεώρουν ἀγγέλους καλουμένους κυρίους· καὶ τὸ διάδημα αὐτῶν ἐπικείμενον ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἦν ἐκάστου

Β Τὸν γὰρ πατέρα (4) καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς πάντα ἐξεῖπειν ἀδύνατον. Τητὸν (5) γὰρ οὐδαμῶς ἐστὶν ὡς τὰ ἀλλὰ μαθήματα, ὁ φιλαλήθης λέγει Πλάτων. Ἀκήκοεν γὰρ εἶ μάλα ὡς ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς, εἰς τὸ ὄρος ἀνίων διὰ τὴν ἁγίαν θεωρίαν, ἐπὶ τὴν κορυφὴν τῶν νοητῶν ἀναγκαίως διαστέλλεται, μὴ τὸν πάντα λαὸν συναναβαίνειν ἑαυτῷ· καὶ ὅσ' ἂν λέγῃ ἡ Γραφή, Εἰσῆλθεν (6) δὲ Μωϋσῆς εἰς τὸν γνόφον οὗ ἦν ὁ Θεός, τοῦτο δηλοῖ τοῖς συνιέναι δυναμένοις, ὡς ὁ Θεὸς ἀόρατός ἐστι καὶ ἀρρήτος. Γνόφος δὲ ὡς ἀληθῶς ἡ τῶν πολλῶν ἀπιστία τε καὶ ἄγνοια, τῇ αὐγῇ τῆς ἀληθείας ἐπίπροσθε φέρεται. Ὀρφεύς τε αὖ ὁ θεολόγος ἐντεῦθεν ὠφελημένος (7), εἰπὼν

Γ Εἷς ἔστ' αὐτοτελής (8), ἐνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται,

²³ Exod. xx, 21.

superius citatum est.

(6) Εἰσῆλθε. Philo lib. De mutatione nominum, non procul a principio: Μωϋσῆς οὖν ὁ τῆς ἀειδεῦς φύσεως θεατῆς καὶ θεόπτης (εἰς γὰρ τὸν γνόφον φασὶν αὐτὸν οἱ χρησμοὶ εἰσελθεῖν, τὴν ἀόρατον οὐσίαν αἰνιττόμενοι), πάντα διὰ πάντων ἐρευνήσας ἐζήτει τὸν τριπόθητον καὶ μόνον τηλαυγῶς ἰδεῖν. Quapropter Moyses, inaspectabilis naturæ spectator, Deique inspector (aiunt enim oracula ipsum in caliginem fuisse ingressum; ita subobscurè inaspectabilem essentiam designantes) omnia et cuncta scrutatus, ter expetitur solusque perspicue cernere quærebat. Cf. Nazianz. Oratt. Περὶ θεολογίας, et Εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα.

(7) ὠφελημένος. Cum ὠφελημένος subaudiendum ἐστίν, αὐτὸν pro εἰπὼν reponendum εἶπεν. SYLB. — Errat, ut nobis videtur, Sylburgius; participium enim εἰπὼν optime cum sequenti ἐπιφέρει construitur. EDIT. PATR.

(8) Εἷς ἔστ' αὐτοτ. Hæc jam protulit in Protreptico, 75: Ex se unus genitus. Ibi enim legitur εἷς ἔστ' αὐτογενῆς. At hic αὐτοτελής, ut et apud Euseb. lib. xiii De præp. evang. In hoc versu notat Clemens ipse variam lectionem: quidam enim legunt, ἐνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται. Alii, πάντα πέφυκεν. Prior lectio in Adhortatoria oratione Clementis ac Justinii reperitur; posterior nusquam alibi, tertia vero est,

Εἷς ἔστ' αὐτοτελής, αὐτοῦ δ' ὑπο πάντα τελεῖται. Sic Theodoretus lib. ii, sic Eusebius lib. xiii Ἦτορ

ἢ, πέφυκε· γράφεται γὰρ καὶ οὕτως· ἐπιφέρει, A aut nata, nam sic quoque scribitur; subjungit:

..... οὐδέ τις αὐτὸν

..... Nullus et ipsum

Εἰσοράα θνητῶν, αὐτὸς δὲ γε πάντας ὁρᾷται.

Mortalis cernit, verum omnes aspicit ipse.

Σαφέστερον δὲ ἐπιλέγει·

Apertius autem subjungit:

Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρῶ· περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.

Non video hunc, solidus positus nam nimbus in orbem est.

Πᾶσι γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις Μικραὶ· ἐπεὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα ἐμπεφύασιν.

Namque pupillæ oculis hominum mortalibus insunt Parvæ et mortales; iis insunt nam caro et ossa.

Μαρτυρήσει τοῖς εἰρημένοις ὁ Ἀπόστολος, Οἶδα, λέγων, ἄνθρωπον (9) ἐν Χριστῷ ἀρπαγέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ, κάκειθεν εἰς τὸν παράδεισον· ὃς ἤκουσεν ἄρρήτα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι· τὸ ἄρρήτον τοῦ Θεοῦ οὕτως αἰνισσόμενος· οὐ νόμῳ καὶ φόβῳ παραγγελίας τινὸς τὸ οὐκ ἐξὸν προστιθεῖς, δυνάμει δὲ ἁγίᾳ (10) ἀφθεγκτον εἶναι τὸ θεῖον μηνύων· εἰ γε ὑπὲρ οὐρανὸν τὸν τρίτον ἀρχεται λαλεῖσθαι, ὡς θέμις τοῖς ἐκεῖ μυσταγωγεῖν τὰς ἐξελεγεμένας ψυχάς. Οἶδα γὰρ ἐγὼ τὰ παρὰ Πλάτωνι (τὰ γὰρ ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας παραδείγματα, πολλὰ ὄντα, ὑποτίθεται μοι νῦν ἡ γραφή, κατὰ τὰς πρώτας ὑποσχέσεις τὸν καιρὸν ἀναμένουσα)· πολλοὺς οὐρανοὺς νοουμένους (11). Ἀπορήσας γοῦν ἐν τῷ Τιμαίῳ εἰ χρὴ πλείονας κόσμους, ἢ τοῦτον ἓνα νομίζειν, ἀδιαφορεῖ περὶ τὰ ὀνόματα, ἀνωτέρως (12) κίσμον τε καὶ οὐρανὸν ἀποκαλῶν· τὰ δὲ τῆς λέξεως ὧδε ἔχει· Πότερον (13) οὖν ὀρθῶς ἓνα οὐρανὸν εἰρήκαμεν ἢ πολλοὺς καὶ ἀπείρους; Ἦν λέγειν ὀρθότερον ἓνα, εἴπερ κατὰ τὸ παράδειγμα ἔσται δεδημιουργημένος. Ἀλλὰ καὶ τῇ πρὸς Κορινθίους (14) Ῥωμαίων ἐπιστολῇ, Ὁκεανὸς ἀπέραντος ἀνθρώποις (15), γέγραπται, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι. Ἀκολούθως τοίνυν πάλιν ἐπιφθέγγεται·

Ἡ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ!

✕ consequenter exclamat divinus Apostolus: O altitudo divitiarum et sapientiæ et cognitionis Dei²⁵!

✕ P. 694 ED. POTTER, 586-587 ED. PARIS.

²⁵ II Cor. xii, 2, 4. ²⁶ Rom. xi, 33.

parat. In libello etiam De monarchia legitur τέτυκται. Subjicit vero Clemens duos Orphei versus, qui apud Eusebium non adnectuntur superioribus. Illa enim verba, νέφος ἐστήρικται, sequitur, λοιπὸν ἐμοί. At hic et apud Justinum in Adhortatoria, et De monarchia sequitur:

Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις, Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.

Perionius:

Mortales nam oculi cunctis mortalibus insunt, Cunctorumque Jovem non possunt cernere regem.

At Clemens:

Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις, Μικραὶ· ἐπὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα ἐμπεφύασιν.

Theodoretī interpres:

..... Et mortalia lumina nobis.

Et pupæ tenues, caro circum atque ossa resistunt.

COLLECT. — Conf. superius Protrept. p. 64, et quæ ibi adnotata sunt. Conf. etiam S. Justinī M. lib. De monarchia, pagg. 156, 157, 158, edit. Oxon., et quæ ibi a nobis sunt adnotata.

(9) Ἄνθρωπον. Hæc nonnullis omissis, aliis mutatis recitat ex II Cor. xii. Porro Irenæus, perinde ac Clemens Paradisum a tertio cælo distinguit lib. ii, cap. 55, p. 183, edit. Oxon., ubi conf. n. 4.

(10) Ἄγία. Fortasse scripsit auctor ἀνθρωπίνῃ, humana; quod cum mss. codd. abbreviare soleant in ἀνη, facile mutari potuit in ἁγία. Periodi enim hujusce sensus est: « Deum a Paulo non dici ἄρρητον, ineffabilem, eo quod nefas sit ipsum eloqui;

sed quod id sit hominibus, qui infra tertium cælum versantur, plane impossibile. »

(11) Πολλοὺς οὐρανοὺς νοοῦμι. Hæc verba loco alieno inserta esse, cuilibet attendenti patebit. Proinde sic scribi poterit hæc sententia: Ἀπορήσας γ' οὖν ἐν τῷ Τιμαίῳ, εἰ χρὴ πλείονας κόσμους, πολλοὺς οὐρανοὺς νοουμένους, ἢ τοῦτον ἓνα νομίζειν. Dubitans enim in Timæo, an plures mundos, quos plurium cælorum nomine significat, an hunc unum existimare oportet. Nisi potius ea verba interpretamenti loco margini ascripta, in textum postea irrepsisse putanda sint.

(12) Ἀνωτέρως. Forte rectius συνωνύμως. SYLB.

(13) Πότερον. Hæc in Timæo Platonis, ubi occurrunt in pag. 1048, hoc modo scribi ac distingui solent: Πότερον οὖν ὀρθῶς ἓνα οὐρανὸν προσεῖρήκαμεν, ἢ πολλοὺς καὶ ἀπείρους λέγειν ἦν ὀρθότερον; ἓνα, εἴπερ κατὰ τὸ παράδειγμα δεδημιουργημένος ἔσται. Quæ sic vertit Mars. Ficinus: Proinde rectene mundum unum diximus? an rectius plures innumerabilesve? unum profecto, si modo ad unius similitudinem sit formatus.

(14) Πρὸς Κορινθίους. Sequens commation πρὸς Κορινθίους, expungendum censet A. Sylburg. perperam. Nam citat auctor Clementis Romani ad Corinthios epistolam, quam totius Ecclesiæ Romanæ nomine scriptam fuisse, ex ejus principio, satis patet. Porro sententia quæ hic adducta est, exstat in ejus c. 20.

(15) Ἀπέραντος ἀνθρ. Ἀνθρώποις ἀπέραντος Clem. R.

Nunquid ergo hoc erat quod innuebat propheta, jubens subcinericios, qui ἐγκρυφίαι, id est occulti dicuntur, facere azymos? significans vere sacrum de ingenito et potestatibus ejus verbum mysticum oportere celari. Hæc confirmans in Epistola ad Corinthios aperte dixit Apostolus: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam autem non hujus sæculi, neque principum hujus mundi qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam*²⁶. Et rursus alibi dicit: *Ad agnitionem mysterii Dei in Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi*²⁷. Hæc obsignat ipse Servator noster sic dicens: *Vobis datum est nosse mysterium regni cælorum*²⁸. Et rursus Evangelium dicit, Servatorem nostrum dixisse apostolis sermonem in mysterio. Dicit enim de eo propheta: *Aperiet in parabolis os suum, et eructabit quæ sunt abscondita a constitutione mundi*²⁹. Jam vero per parabolam quoque de fermento significat Dominus occultationem; dicit enim: *Simile est regnum cælorum fermento, quod cum accepisset mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec totum fuit fermentatum*³⁰. Nam aut tripertita per obedientiam salva fit anima; ex spiritali potestate, quæ in ea per fidem absconditur, aut quod vis Logi nobis data, cum sit et valida et compendiosa, quemlibet qui eam exceperit et intra se possederit, occulte et latenter ad se trahit, et totam ejus compagem ad unitatem conducit. Hæc ergo a Solone sapientissime scripta sunt de Deo:

κτεράμενον αὐτὴν, ἐπικεκρυμμένως τε καὶ ἀφανῶς ἐνόητα συνάγει. Σοφώτατα τοίνυν γέγραπται τῷ *Mensuram haud facile est obscuram nosse sciendi, Extrema ex rebus quæ omnia sola tenet.*

De Deo enim dicit poeta Agrigentinus:

Illum non oculis nostris apprehendere fas est,

*Aut manibus, via quæ revera est maxima, mentes
Ut credant hominum, quæ mox deducere possit.*

²⁶ I Cor. i, 6, 7. ²⁷ Col. ii, 2, 3. ²⁸ Matth. xiii, 11; Marc. iv, 11; Luc. viii, 10. ²⁹ Psal. lxxvii. ³⁰ Matth. xiii, 33.

(16) Ὁ προφήτης ἐγκρυφίας κ. Allusio ad Gen. xviii, 6. Lowth.—Quin etiam Moyses azyma comedi jussit Exod. xiii, 6. Quæ ἐγκρυφίας fuisse constat ex Exod. xii, 59. Porro Philo etiam ἐγκρυφίας innuere docet τὰ ἀπόκρυφα, *occulta*, lib. *De sacrificiis Abelis et Caini*, p. 159.

(17) Θεοῦ σοφίαν. I Cor. ii, σοφίαν Θεοῦ. Mox, Coloss. ii, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Χριστοῦ, ἐν ᾧ pro τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ἐν ᾧ. Dein, καὶ τῆς γνώσεως cum articulo. Ubi ms. Paris. σοφίας καὶ τῆς γνώσεως.

(18) Τὸ μυστήριον. Τὰ μυστήρια, Matth., Luc. Sed τὸ μυστήριον habetur Marc. iv, 11.

(19) Τῶν οὐρανῶν. Τοῦ Θεοῦ, Marc., Luc.

(20) Φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Ubi id dicit Evangelium? Sane nullibi, si verba respicias. Locus vero quem respicit Clemens, exstat Matth. xiii, 34, 35: *Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις· καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ἕως πληρωθῆναι τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Propheta, cujus ibi mentio fit, auctor est*

ὁ γενναῖος Ἀπόστολος. Καὶ μή τι τοῦτ' ἦν ὃ ἠνίστατο ὁ προφήτης, ἐγκρυφίας (16) κελεύων ποιεῖν ἀζύμους; μηνύων ὅτι τὸν ἱερὸν ὡς ἀληθῶς περὶ τοῦ ἀγεννήτου καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ μύστην λόγον ἐπικεκρυφῆναι δεῖ. Βεβαιῶν ταῦτα ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος, ἀναφανδὸν εἶρηκε· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν* (17) *ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· Εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾧ εἰσὶ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Ἐπισφραγίζεται ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν αὐτὸς, ὃδὲ πῶς λέγων· Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὸ μυστήριον* (18) *τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν* (19). Καὶ πάλιν φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον (20) ὡς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔλεγεν τοῖς ἀποστόλοις τὸν λόγον ἐν μυστηρίῳ. Καὶ γὰρ ἡ προφητεία περὶ αὐτοῦ φησὶν· *Ἀνοίξει ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἐξερεύξεται τὰ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου κεκρυμμένα.* Ἡδὲ καὶ διὰ τῆς περὶ τὴν ζύμην παραβολῆς τὴν ἐπίκρυψεν ὁ Κύριος δηλοῖ· φησὶ γάρ· *Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβῆσα γυνὴ, ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον.* Ἦτοι γὰρ ἡ τριμερὴς κατ' ὑπακοὴν σώζεται ψυχὴ (21)· κατὰ τὴν ἐγκρυβεῖσαν αὐτῇ κατὰ τὴν πίστιν πνευματικὴν δύναμιν· ἢ ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ Λόγου ἡ δοθεῖσα ἡμῖν, σύντομος (22) οἷσα καὶ δυνατὴ, πάντα τὸν καταδεξάμενον καὶ ἐντὸς ἑαυτοῦ πρὸς ἑαυτὴν ἔλκει, καὶ τὸ πᾶν αὐτοῦ σύστημα εἰς

Σόλωνι ταῦτα περὶ Θεοῦ· *Γνωμοσύνης δ' ἀφανὲς χαλεπώτατόν ἐστι νοῆσαι Μέτρον· ὃ δὴ πάντων (23) πείρατα μῦρον ἔχει. Τὸ γὰρ τοι Θεῖον, ὃ Ἀκραγαντίνος φησὶ ποιητῆς, Οὐκ ἔστιν (24) πελάσασθαι (25) ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτόν* Ἡμετέροις, ἢ χειρὶ λαβεῖν· ἢ περ τε μεγίστη Πειθοῦς ἀνθρώποισιν ἀμαξιτὸς εἰς φρένα πίπτει.

psalm. lxxviii, 2: *Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἐθέξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς.*

(21) Ἡ τριμερὴς... ψυχὴ. Respicit Platonicam animæ divisionem, in partem rationalem, concupiscentem, et irascentem: de qua dictum *Pædag.* lib. iii, cap. 1, et alibi.

(22) Σύντομος. Haud scio an convenientius σύντομος. SYLBURG.

(23) Πάντων. Πάντα, Theodoret.

(24) Οὐκ ἔστιν. Apud Theodoretum, *Therapeut.* lib. i: *Οὐκ ἔστιν πελάσασθ' οὐδ' ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτόν.* SYLB. — Paulo planius hæc convertit Theodoretum interpretes lib. i *De curat. aegritudinum ethnic.* Nec minus Empedocles ita inquit de iis quæ videri oculis nequeunt:

*Nam neque ad hoc oculi valeant accedere nostri,
Non illum pensare manus, certissima nobis
Quæ via res omnes animi ad penetralia mittit.*

Ibidem sententia Solonis allata præcedit hanc Empedoclis. COLLECT.

(25) Πελάσασθαι. Ms. Ottob. πλάσασθαι.

Καὶ Ἰωάννης (26) ὁ ἀπόστολος· Θεὸν οὐδεὶς ἐώρα-
 κεν πώποτε· ὁ μονογενὴς Θεὸς (27), ὁ ὢν εἰς
 τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο· Τὸ δ'
 ἀόρατον καὶ ἄρρητον κόλπον ὀνομάσας (28) Θεοῦ,
 βαθύν (29) αὐτὸν κεκλήκασιν ἐντεῦθεν τινες, ὡς ἂν
 περιεληφῶτα (30), καὶ ἐγκολπισάμενον τὰ πάντα,
 ἀνέφικτόν τε καὶ ἀπέραντον (31). Ναὶ μὴν ὁ δυσμε-
 ταχειριστότατος περὶ Θεοῦ λόγος, οὗτός ἐστιν. Ἐπεὶ
 γὰρ ἀρχὴ παντὸς πράγματος δυσεύρετος, πάντως
 ποῦ ἢ πρώτη καὶ πρεσβυτάτη ἀρχὴ δύσδεικτος, ἥτις
 καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν αἰτία τοῦ γενέσθαι καὶ γενο-
 μένους εἶναι (32). Πῶς γὰρ ἂν εἴη ῥητὸν, ὃ μῆτε γέ-
 νος ἐστὶ, μῆτε διαφορὰ, μῆτε εἶδος, μῆτε ἄτομον,
 μῆτε ἀριθμὸς· ἀλλὰ μῆτε συμβεβηκὸς τι, μηδὲ ὃ
 συμβέβηκέ τι; Οὐκ ἂν δὲ ὅλον εἴποι τις αὐτὸν ὀρ-
 θῶς· ἐπὶ μεγέθει γὰρ τάττεται τὸ ὅλον, καὶ ἐστὶ τῶν
 ὅλων πατήρ. Οὐδὲ μὴν μέρη τινὰ αὐτοῦ λεκτέον·
 ἀδιαίρετον γὰρ τὸ ἐν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἄπειρον, οὐ
 κατὰ τὸ ἀδιεξήγητον (33) νοούμενον, ἀλλὰ κατὰ τὸ
 ἀδιάστατον, καὶ μὴ ἔχον πέρας. Καὶ τοίνυν ἀσχημά-
 τιστον, καὶ ἀνωνόμαστον (34). Κἂν ὀνομάζωμεν αὐτό
 ποτε οὐ κυρίως· καλοῦντες ἦτοι ἐν, ἢ τὰγαθόν, ἢ
 νοῦν, ἢ αὐτὸ τὸ ὄν, ἢ Πατέρα, ἢ Θεόν, ἢ Δημιουργόν,
 ἢ Κύριον, οὐχ ὡς ὄνομα αὐτοῦ προφερόμενοι
 λέγομεν, ὑπὸ δὲ ἀπορίας ὀνόμασι καλοῖς προσχρώ-
 μεθα, ἵν' ἔχη ἡ διάνοια, μὴ περὶ ἄλλα πλανωμένη,
 ἐπερείδασθαι (35) τούτοις· οὐ γὰρ τὸ καθ' ἕκα-
 στον μηνυτικὸν (36) τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀθρόως ἅπαντα
 ἐνδεικτικὰ τῆς τοῦ παντοκράτορος δυνάμεως. Τὰ γὰρ
 λεγόμενα (37) ἢ ἐκ τῶν προσόντων αὐτοῖς ῥητά

A ✕ Et Joannes apostolus : Deum nemo vidit unquam :
 unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, ille expe-
 suit ³¹. Cum autem id quod inaspectabile et ineffa-
 bile est, Dei sinum nominasset, hinc quidam eum
 profundum vocaverunt, ut qui omnia comprehen-
 derit, et veluti sinu complexus sit, nec possit quis
 eum assequi, et sit infinitus. Est quidem certe hæc
 de Deo disputatio tractatu difficillima. Cum enim
 251 cujusvis rei principium inventu longe sit
 difficillimum; est certe omnino primum et antiquis-
 simum principium difficile ad demonstrandum,
 quod quidem est etiam aliis omnibus causa ut
 fiant et facta sint. Quemadmodum enim dici potuit,
 quod neque est genus, neque differentia, neque
 species, neque individuum, neque numerus, sed
 B neque accidens aliquod, neque tale cui aliquid ac-
 cidit? Neque vero totum recte eum dixerit quis-
 piam; nam de magnitudine totum dicitur, quin
 etiam totius universitatis pater aliquis est. Sed ne-
 que dicendum est esse aliquas ejus partes; in
 unum enim non cadit divisio. Quin etiam ideo est
 infinitum, non quod ejusmodi concipiatur ut per-
 vadi non possit, sed quatenus nullam suscipit di-
 mensionem, et finem non habet : et ideo est figuræ
 expers, et quod nominari non potest. Et si ali-
 quando eum minus proprie nominemus, vocantes
 unum, aut bonum, aut mentem, aut ipsum id quod
 est, aut Patrem, aut Deum, aut Creatorem, aut
 Dominum : non id dicimus tanquam nomen ejus
 proferentes, sed propter veri nominis defectum pul-

C

✕ P. 695 ED: POTTER, 587-588 ED. PARIS.

³¹ Joan. i, 18.

(26) Καὶ Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος· Θεὸν οὐδεὶς.
 H. ms. καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης, Θεὸν οὐδ. SYL-
 BURG.

(27) Θεός. Υἱός Joas. Utramque lectionem ha-
 bet Irenæus lib. iv, cap. 37.

(28) Ὀνομάσας. Ms. Ottob. ὀνομάζει, et mox,
 ἐγκολπισάμενον pro ἐγκολπισάμενον.

(29) Βαθύν. Homericum epitheton *Iliad.* B,
 v. 560 :

. . . Βαθύν κατὰ κόλπον ἐχούσας.

Iliad. Σ, v. 559 :

. . . Τρωαὶ καὶ Δαρδανίδες βαθύκολλοι.

(30) Περιεληφ. Philo Judæus lib. *De confus. lingua-*
rum, p. 539, 540 : Κεκλήται μὲν ἐτοιμῶς Θεός,
 ἐγκεκλπισται δὲ τὰ ὅλα, καὶ διὰ τῶν τοῦ παντὸς με-
 ρῶν διελήλυθε. Vere Deus dicitur, omnia continens
 in gremio, et omnia pervadens. Conf. *Strom.* II, p.
 451, n. 4.

(31) Ἀπέραντον. H. ms. ἀπέρατον ὄντα. SYL-
 BURG.

(32) Τοῦ γενέσθαι καὶ γενομένους εἶναι. Hoc
 est, ut primo fiant, dein ut facta consistant. Similis
 est locutio quam e Platonis *Phædone* pag. 48, ali-
 quoties citatam reperimus : Οὐδὲν ἄλλο ἐπιτηδεύου-
 σιν (οἱ φιλόσοφοι) ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνά-
 ναι· Nihil aliud commentantur philosophi, quam
 mori atque esse se mortuos.

(33) Ἀδιεξήγητον. Duplicis scripturæ vestigia
 sunt, ἀδιεξήγητον, et ἀδιεξίτητον. SYLB.— Ἀδιεξήγη-
 τον probasse videntur editores Sylburgio postero-
 res, sed ἀδιεξίτητον scripsisse Clementem veri-
 similius est : quod viro etiam clariss. Montfalc.
 placet.

(34) Ἀνωνόμαστον. Nomina rebus imposita

sunt, ut a se invicem distinguerentur : ac proinde
 Deus, cum unicus sit, nec similem paremve habeat
 ullum, nullo nomine indiget. Accedit, quod ejus
 natura quæ nobis parum cognita et ineffabilis est,
 proprio nomine describi non possit. Hinc Deum
 nomine carere, cum Patrum, tam philosophorum
 etiam, constans doctrina est. Clemens superius in
Pædag., l. i, c. 7, p. 152, asserit, Deum quidem,
 cum prius sine nomine perstitisset, hominem fa-
 ctum nomen sumpsisse. Conf. Justinus M. *Apol.* II,
 pag. 12, ed. Oxon.; Lactantius pag. 22, 25, ed.
 Oxon.; Minutius in *Octavio*, p. 145, ed. Amstelod.;
 Origenes *contra Celsum*, pag. 320, ed. Cantab.; Au-
 ctor *Recognitionum* lib. v, cap. 20; alique pas-
 sim.

D (35) Ἐπερείδασθαι. His similia scribit Philo lib.
De confus. linguarum, pag. 557 : Ὀνόματος γὰρ ὁ
 Θεὸς οὐ δεῖται· μὴ δεόμενος δ' ὁμῶς ἐχαρίζετο τῶ
 γένει τῶν ἀνθρώπων κλήσιν οἰκείαν, ἵνα ἔχοντες κα-
 ταφυγὴν πρὸς ἱκεσίας καὶ λιτὰς, μὴ ἀμοιρῶσιν ἐλπί-
 δος χρηστῆς. Deus enim non habet opus nomine, at-
 tamen humano generi nomen suum elargitus est, ut
 habentes refugium ad preces et supplicationes, spe
 bona non destituantur.

(36) Ἐκαστον μην. H. ms. ἕκαστον τῶν ὀνομά-
 των μην. SYLBURG.

(37) Λεγόμενα. Vult auctor, « Veras rerum
 descriptiones vel per aliquod, quod iis inhæret,
 fieri; vel per relationem ad aliquod propinquum.
 Porro horum neutrum Deo convenit, cui neque ul-
 lum est accidens, neque pars, neque aliud quid-
 piam quod ipsi inhæreat, nec ei ad aliam quavis
 rem naturalis aliqua relatio est.»

chris utimur nominibus, ut in aliis non aberrans, A his inniti possit cogitatio. Non enim singula ex his Deum significant, sed omnia simul Omnipotentis indicant potentiam. Quæ enim dicuntur, ex iis quæ ipsis adsunt, aut ex ea quæ est inter se invicem habitudine ac relatione dicuntur; horum autem nihil potest de Deo accipi. Sed neque scientia accipitur ✕ demonstrativa, ea enim ex prioribus constat et ex notioribus: nihil est autem ante ingenitum. Restat utique ut divina gratia, et solo, qui apud ipsum est, Logo, ignotum intelligamus; quomodo Lucas quoque in Actis apostolorum, Paulum dicere commemorat: *Viri Athenienses, per omnia tanquam supersticiosiores vos video; præteriens enim et contemplans quæ colitis simulacra, inveni et etiam aram in qua scriptum erat, IGNOTO DEO. Quem ergo ignorantes colitis, eum ego vobis annuntio* ³².

CAPUT XIII.

Juxta philosophos Dei cognitionem donum esse divinitus datum, et ab iis præcipue peti oportere qui divino afflatu dignati sunt.

Quidquid ergo cadit sub nomen, est genitum, B velint an non. Sive ergo Pater ipse ad se trahit quemlibet qui pure vixerit et processerit ad notionem beatæ naturæ, et in quam non cadit interitus; sive liberum quod est in nobis arbitrium, veniens ad boni cognitionem, septa transilit, ut dicitur in gymnasiis: non tamen absque eximia gratia alatur et exurgit anima, et extollitur supra ea quæ super eminent; quidquid grave est deponens, et reddens ei quod est cognatum. Dicit autem Plato quoque in *Menone*, virtutem esse datam divinitus, ut hæc ejus verba ostendunt: *Ex hac ergo ratione, o Meno, apparet nobis virtus divina sorte accedere quibus accedit. Annon tibi videtur divina sors eum,*

✕ P. 696 ED. POTTER. ³² Act. xvii, 22, 23.

(58) *Ἀποδεικτικῆ*. Respicere videtur auctor demonstrationis definitionem, quam tradit Aristoteles *Analyt. Poster. lib. i, cap. 2*, ubi eam fieri docet, ἐξ ἀληθῶν, καὶ πρώτων, καὶ ἀμέσων, καὶ γνωριμωτέρων, καὶ προτέρων, καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος ex veris, et primis, et immediatis, et notioribus, et prioribus, et causis conclusionis. Subjungit: Οὕτως ἔσονται αἱ ἀρχαὶ οἰκτεῖται τοῦ δεικνυμένου. Sic erunt principia propria ejus quod demonstratur. Hinc colligit Clemens Deum demonstrari non posse, quod ei nulla sint principia.

(59) *Περιερχόμενος*. Act. διερχόμενος.

(40) *Ἐλκει*. Phrasis ex verbis Christi sumpta Joan. vi, 44: Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με, ἐλκύσῃ αὐτόν. Joan. xii, 32: Πάντας ἐλκύσας πρὸς ἐμαυτόν, inquit Christus.

(41) *Ἐσκαμμένα*. Suidas: Ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα ὑπὲρ τὰ μέτρα. Ἀπὸ δὲ τῶν πεντάθλων ἢ μεταφορᾶ. *Ultra scammata, sive fossas et limites. Translatio ducta est a quinquertionibus. Idem paulo post: Ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾶν ἐπὶ τῶν καθ' ὑπερβολὴν τι πραττόντων. Scammata transilire. Dicitur de illis qui in re aliqua facienda modum excedunt.*

(42) *Χάριτος . . . ἐξαιρέτου*. Virg., *Aeneid. vi*: . . . pauci quos æquus amavit

Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus.

(43) *Πτεροῦται*. Phrasis e Platone sumpta qui in *Phædro* hæc habet pag. 1221: Ἡ ψυχὴ πάσα

ἐστίν, ἢ ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως οὐδὲν δὲ τούτων λαθεῖν οἶόν τε περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὐδὲ ἐπιστήμῃ λαμβάνεται τῇ ἀποδεικτικῇ (58): αὕτη γὰρ ἐκ προτέρων καὶ γνωριμωτέρων συνίσταται τοῦ δὲ ἀγεννήτου οὐδὲν προὔπαρχει. Λεῖπεται δὲ θεία χάριτι καὶ μόνῳ τῷ παρ' αὐτοῦ Λόγῳ τὸ ἀγνωστον νοεῖν: καθὼ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς *Πράξεσι* τῶν ἀποστόλων ἀπομνημονεύει τὸν Παῦλον λέγοντα: Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. *Περιερχόμενος* (59) γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὔρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, ἌΓΝΩΣΤῶ ΘΕῶ. Ὅν οὖν ἀγνοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν.

inveni et etiam aram in qua scriptum erat, IGNOTO DEO. Quem ergo ignorantes colitis, eum ego vobis annuntio ³².

CAPUT XIII.

Juxta philosophos Dei cognitionem donum esse divinitus datum, et ab iis præcipue peti oportere qui divino afflatu dignati sunt.

Πᾶν τοίνυν ὃ ὑπὸ ὄνομα πίπτει, γεννητόν ἐστίν· ἐάν τε βούλωνται, ἐάν τε μή. Εἴτ' οὖν ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἔλκει (40) πρὸς αὐτὸν πάντα τὸν καθαρῶς βεβιωκότα, καὶ εἰς ἐννοιαν τῆς μακαρίας καὶ ἀφθάρτου φύσεως κεχωρηκότα· εἴτε τὸ ἐν ἡμῖν αὐταξούσιον, εἰς γνῶσιν ἀφικόμενον τὰγαθοῦ, σκιρτᾶ τε καὶ πηδᾶ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα (41), ἢ φασιν οἱ γυμνασταί, πλὴν οὐ χάριτος (42) ἄνευ τῆς ἐξαιρέτου πτεροῦται (43) τε καὶ ἀνίσταται καὶ ἄνω τῶν ὑπερκειμένων αἴρεται ἡ ψυχὴ, πᾶν τὸ βρίθον (44) ἀποτιθεμένη, καὶ ἀποδιδούσα τῷ συγγενεῖ. Λέγει δὲ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Μένωνι*, θεόσδοτον τῇ ἀρετῇ, ὡς δηλοῦσιν αἱ λέξεις αἷδε· Ἐκ μὲν τοίνυν (45) τοῦτου τοῦ λογισμοῦ, ὧ *Μένων*, θεία ἡμῖν (46) φαίνεται

παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου· πάντα δὲ οὐρανὸν περιπολεῖ, ἄλλοτε ἐν ἄλλοις εἶδεσι γιγνομένη. Τελέα μὲν οὔσα καὶ ἐπτερωμένη μετεωροπολεῖ τε, καὶ ἅπαντα τὸν κόσμον διοικεῖ· ἢ δὲ πτερορῆσασα φέρεται ἕως ἂν στερεοῦ τινος ἀντιλάβηται· οὐ κατοικισθεῖσα, σῶμα γῆινον λαβοῦσα, αὐτὸ αὐτὸ δοκοῦν κινεῖν διὰ τὴν ἐκείνης δύναμιν, ζῶον τὸ σύμπαν ἐκλήθη, ψυχὴ καὶ σῶμα παγέν. *Omnia anima totius inanimati curam habet, totumque percurrit cælum, alias videlicet alias sortita species. Perfecta quidem dum est, et alata, sublimis incedit, ac totum gubernat mundum. Cui vero alæ defluerint, fertur quoad solidum aliquid apprehenderit, ubi habitaculum sortita, corpus terrenum suscipit, illud sese movere apparet propter animæ potentiam: animalque totum vocatur, anima simul corpusque compactum. Dein pergit narrare quomodo anima alas amittat, iisque iterum recuperatis, in cælum redeat.*

(44) *Τὸ βρίθον*. Nempe corpoream molem, quæ, anima sursum evolante, redditur τῷ συγγενεῖ, cognatæ substantiæ, id est terre.

(45) *Ἐκ μὲν τοίνυν*. Hæc verba sub finem *Menonis* exstant pag. 428, ut etiam apud *Justinum M., Cohort. ad Græc.*, pag. 115, 116, edit. Oxon.

(46) *Θεία ἡμῖν*. Plato: Θεία μοίρα ἡμῖν φαίνεται παραγινομένη ἢ ἀρετῇ οἷς παραγίγνηται. *Justinus M.*: Θεία μοίρα φαίνεται ἡμῖν παραγινομένη ἢ ἀρετῇ, οἷς ἂν παραγίνεται.

μοίρα παραγινομένη ἢ ἀρετὴ, οἷς παραγίνεται. Ἀρ' οὐ δοκεῖ σοι τὴν εἰς πάντας ἤκουσαν (47) γνωστικὴν ἔξιν θεῖαν μοῖραν ἠνίχθαι; Σαφέστερον δὲ ἐπιφέρει (48). Εἰ δὲ νῦν ἡμεῖς ἐν παντὶ τῷ λόγῳ τούτῳ καλῶς ἐζητήσαμεν (49), ἀρετὴ ἂν εἴη οὔτε φύσει, οὔτε διδακτὸν, ἀλλὰ θεῖα μοῖρα παραγινομένη, οὐκ ἄνευ νοῦ, οἷς ἂν παραγινηται. Θεόδοτος τοίνυν ἢ σοφία, δύναμις οὕσα τοῦ Πατρὸς, προτρέπει μὲν ἡμῶν τὸ αὐτεξούσιον, ἀποδέχεται δὲ τὴν πίστιν, καὶ ἀμείβεται τὴν ἐπίστασιν τῆς ἐκλογῆς ἄκρα κοινωνία. Καὶ δὴ αὐτὸν σοι Πλάτωνα παραστήσω, ἀντικρὺς ἤδη Θεοῦ παῖσὶ πιστεύειν ἀξιούντα· περὶ γὰρ θεῶν ἀοράτων τε καὶ γεννητῶν (50) ποιησάμενος τὸν λόγον ἐν τῷ Τιμαίῳ· Περὶ δὲ (51) τῶν (52) ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν, καὶ γνῶναι τὴν γένεσιν, φησὶ, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς· πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὕσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δὲ (53) πως τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδόντων Ἀδύνατον οὖν θεῶν παῖσιν ἀπιστεῖν, καίπερ (54) ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν. Οὐκ οἶμαι δύνασθαι σαφέστερον ὑπὸ Ἑλλήνων προσμαρτυρήσεσθαι τὸν Σωτῆρα ἡμῶν καὶ τοὺς εἰς προφητείαν κεχρισμένους, τοὺς μὲν παῖδας Θεοῦ ἀνηγορευμένους, τὸν δὲ Κύριον, υἱὸν ὄντα γνήσιον, ἀληθεῖς εἶναι περὶ τῶν θεῶν μάρτυρας· διὸ καὶ δεῖν πιστεύειν αὐτοῖς, ἐνθέοις οὕσι, προσηθήκα. Κἂν τραγικώτερον εἶπη τις μὴ πιστεύειν·

Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε· ἀλλ' ἴστω αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰς Γραφὰς κηρύξαντα. Πιστὸς δὲ ὁ τὰ οἰκεῖα καταγγέλλων· ἔπει, Μηδεῖς (55), φησὶν ὁ Κύριος, τὸν Πατέρα ἔγνω, εἰ μὴ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Πιστευτέον ἄρα τοῦτο, καὶ κατὰ Πλάτωνα, κἂν ἄνευ γε εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων διὰ τε τῆς Παλαιᾶς διὰ τε τῆς Νέας Διαθήκης κηρύσσεται καὶ λένηται· Ἐὰν γάρ μὴ πιστεύσητε, φησὶν ὁ Κύριος, ἀποθαρῃσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· ἔμ-

✠P. 697 ED. POTTER, 589 ED. PARIS. ³³ Matth. xi, 27; Luc. iii, 22. ³⁴ Joan. viii, 24.

(47) Εἰς πάντας ἤκ. Vult auctor γνώσειν εἰς πάντας ἤκειν, quod a Christi cognitione nemo, nisi sua forte culpa, prohibeatur. Cum ille sit secundum Joan. i, 9: Τὸ φῶς ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Nisi potius, addita negativa particula, quam ex aliis Clementis sententiis excidisse alibi notatum est, scribamus οὐκ εἰς πάντας ἤκ., qui ad omnes non pertingit. Neque enim vel virtus Platonis, neque quæ a Clemente dicitur ἔξιν γνωστικὴ, ad omnes pertingit, verum ad paucos θεῖα μοῖρα, σὺν χάριτι beatos.

(48) Ἐπιφέρει. Memoria lapsus est auctor. Nam apud Platonem hæc sententia priorem locum obtinet. Eandem recitat Justinus Cohort. ad Græc., pag. 115, edit. Oxon.

(49) Ἐζητήσαμεν. Ἐζητήσαμεν τε καὶ ἐλέγομεν, Plato: Ἐζητήσαμεν τε καὶ λέγομεν, Justin. Mox, παραγινομένη pro παραγινομένην uterque: et ἄνευ νοῦ iidem pro οὐκ ἄνευ νοῦ, nisi quod nonnulli editores neg. part. οὐκ in quosdam Justinii libros temere inseruerint.

(50) Ἀοράτων τε καὶ γεννητῶν. Scribe ἀοράτων τε καὶ γεννητῶν, Visibilitium et genitorum, idque ex ipso Platone, qui ante verba quæ hic a Clemente

qui ad omnes pertingit, gnoslicum habitum innuere? Apertius autem subjungit: Sin autem nos nunc in hac tota recte quasivimus disputatione, virtus nec fuerit natura, nec ejusmodi ut doceri possit, sed divina sorte accedet, non absque mente, iis ad quos accesserit. Ergo divinitus data sapientia, quæ est virtus Patris, excitat quidem nostrum liberum arbitrium, admittit autem fidem, curamque et attentionem remuneratur electionis suprema ✠ communicatione. Porro autem ipsum quoque tibi adducam Platonem, aperte volentem ut credatur Dei filiis. Nam cum de diis qui sub aspectum non cadunt et sunt geniti, verba fecisset in Timæo: Cæterorum qui demones appellantur, et cognoscere, et enuntiare ortum, inquit, majus est opus, quam ferre nostrum valeat ingenium. Priscis itaque viris est hac in re credendum qui diis geniti, ut ipsi dicebant, parentes suos optime noverant. Impossibile sane deorum filiis fidem non habere, licet nec necessariis nec verisimilibus rationibus eorum oratio confirmetur. Non arbitror a Græcis posse manifestius ferri testimonium, Servatorem nostrum, et eos qui uncti sunt in prophetiam, hos quidem cum sint liberi declarati Dei; Dominum autem, cum sit germanus filius, veros esse testes rerum divinarum. Et ideo adjecit, oportere eis credere, cum sint inspirati divinitus. Quod si quis paulo magis tragice dixerit non credendum:

Nam Jupiter non fuerat, hæc qui dixerat:

is sciat ipsum Deum per Filium prædicasse Scripturas. Fide dignus autem est is qui sua annuntiat; quoniam, Nemo, inquit Dominus, novit Patrem, nisi Filius, et cui Filius revelaverit ³³. Est ergo hoc credendum ex Platonis quoque sententia, etiam si absque probabilibus et necessariis demonstrationibus, per Vetus et per Novum Testamentum prædicetur et dicatur. Si enim non credideritis, inquit Dominus, in peccatis vestris moriemini ³⁴. Contra au-

recitantur, ait: Ἀλλὰ ταῦτά τε ἱκανῶς ἡμῖν ταύτη καὶ τὰ περὶ θεῶν ἀοράτων καὶ γεννητῶν εἰρημένα φύσεως, ἐχέτω τέλος. Sed de his jam satis; et jam, quæ de natura deorum illorum, qui tales geniti sunt, ut cernantur, dicenda erant, finem habeant. Porro visibiles deos vocat cælum ejusque luminaria.

(51) Περὶ δέ. Hæc petita sunt e Platonis Timæo, pag. 1052. Citata sunt etiam ab Athenagora in Legat., p. 91, edit. Oxon.

(52) Τῶν. Sic recte Plato, Athenagoras, et ipse Clemens in edit. Flor.; sed τὸν perperam exhibent editiones posteriores. Mox, πιστέον pro πιστευτέον Plat., Athenag. Deinde ἐγγόνους pro ἐκγόνοις, Athenag.

(53) Σαφῶς δέ. Σαφῶς γε. Athenag. Deinde, που pro πως, Plato, Athenag. Mox, αὐτῶν pro ἑαυτῶν Plato. Paulo post, εἰδόντων pro εἰδόντων Plato, Athenag. Sed Athenagoræ tres mss. codd. εἰδόντων exhibent.

(54) Καίπερ. Κἂνπερ, Athen. Mox, ἄνευ τε Plato. Denique λέγωσιν pro λέγουσιν Athenag., cujus tamen cod. ms. in bibliotheca Bodleiana asservatus λέγουσιν exhibet.

(55) Μηδεῖς. Hæc e memoria recitavit auctor.

tem: *Qui credit, habet vitam aeternam* ³⁵. *Beati ergo sunt omnes qui fiduciam habent in ipso* ³⁶; fiduciam autem habere, est quid fide amplius. Quando enim sciverit quispiam magistrum nostrum esse Dei Filium, *concipit fiduciam* quod ejus doctrina sit vera. Quemadmodum autem doctrina, ex sententia Empedoclis, *auget praeordia*, ita in Dominum fiducia auget fidem. Atque eorundem esse dicimus, philosophiam quidem vituperare, fidem autem insectari, et laudare injustitiam, et beatam vitam esse ducere quae agitur ex cupiditate et libidine. Jam vero fides, etsi est voluntaria animae assensio, est tamen bonorum operatrix, et justae fundamentum actionis. Quod si arguetur Aristoteles *facere* quidem docens dici de bestiis et inanimis, *agere* autem esse ☒ hominum tantum, eos corrigat qui dicunt Deum esse *factorem* universorum. Quod autem agitur, est vel bonum, inquit, vel necessarium; injuriam ergo facere non est bonum; **252** nemo enim facit injuriam nisi propter aliquid aliud. Ex iis autem quae sunt necessaria, nihil est voluntarium; injuriam autem facere est voluntarium, quare nec est necessarium. Boni autem a malis maxime differunt, institutis et bonis desideriis. Quaevis enim animae nequitia sit cum intemperantia, et qui agit per passionem, per intemperantiam agit et nequitiam. Mihi itaque succurrit in singulis admirari divinam illam vocem: *Amen, amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in ovile, sed aliunde ascendens, ille est fur et latro; qui autem ingreditur per ostium, est pastor ovium, eique janitor aperit* ³⁷. Deinde rem prosequens dicit Dominus: *Ego sum ostium ovium* ³⁸. Oportet ergo eos per Christum discere veritatem, ut fiant salvi, etiamsi fuerint Graecam philosophati philosophiam. Nunc enim aperte est ostensum, *id quod aliis generationibus notum non evaserat, hominum filiis nunc esse revelatum* ³⁹. Nam Dei quidem unius omnipotentis manifestatio, apud omnes qui recte sapiunt, omnino erat naturalis, et aeternum ex divina Providentia beneficium percipiebant plurimi, qui non plane omnem exuerunt pudorem adversus veritatem. Atque ut summam quidem dicam, Xenocrates Carthaginensis non penitus desperat, quin in rationis expertibus animantibus sit Dei notitia. Democritus autem, etsi nolit, confitebitur per dogmatum suorum consequentiam; fecit

A πάλιν δὲ, Ὁ πιστεύων ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Μακάριοι ἄρα πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ· πλεῖστον ἔστι τῆς πίστεως τὸ πεποιθέναι· ὅτι ἂν γὰρ ἐπίστηται (56) τις, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, πέποιθεν ἀληθῆ εἶναι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἡ μάθησις κατ' Ἐμπεδοκλέα, ... τὰς φρένας αὐξοῖ, οὕτως ἡ εἰς τὸν Κύριον πεποιθήσις αὐξοῖ τὴν πίστιν. Τῶν αὐτῶν γ' οὖν φαμέν εἶναι, φιλοσοφίαν μὲν ψέγειν, πίστεως δὲ κατατρέχειν· ἀδικίαν τε ἐπαινεῖν, καὶ τὸν κατ' ἐπιθυμίαν βίον εὐδαιμονίζειν. Ἦδη δὲ ἡ πίστις, εἰ καὶ ἐκούσιος τῆς ψυχῆς συγκατάθεσις, ἀλλὰ ἐργάτις ἀγαθῶν, καὶ δικαιοπραγίας θεμέλιος. Κἂν ὁ Ἀριστοτέλης τεχνολογῆ, τὸ μὲν ποιεῖν (57) καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων τάσσεσθαι καὶ ἐπὶ ἀψύχων, διδάσκων, τὸ δὲ πράττειν, ἀνθρώπων εἶναι μόνων· εὐθυπέτω τοὺς λέγοντας ποιητὴν τὸν τῶν ὄλων Θεόν· τὸ δὲ πρακτὸν, ἢ ὡς ἀγαθὸν ἢ ὡς ἀναγκαῖόν φησι. Τὸ τοίνυν ἀδικεῖν ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν· οὐδαὶς γὰρ εἰ μὴ διὰ τι ἕτερον ἀδικεῖ· τῶν δὲ ἀναγκαῖων οὐδὲν ἐκούσιον· τὸ τοίνυν ἀδικεῖν, ἐκούσιον· ὥστε οὐδὲ ἀναγκαῖον. Τῶν δὲ φαύλων οἱ σπουδαῖοι μάλιστα ταῖς τε αἰρέσεσι, καὶ ταῖς ἀστεῖαις ἐπιθυμίαις διαφέρουσιν. Πᾶσα γὰρ μοχθηρία ψυχῆς μετὰ ἀκρασίας ἐστίν· καὶ ὁ διὰ πάθος πράττων δι' ἀκρασίαν πράττει, καὶ μοχθηρίαν. Ἐπεισιν οὖν μοι παρ' ἕκαστα θαυμάζειν τὴν θεῖαν ἐκείνην φωνήν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλοχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής· ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμὴν ἐστὶ τῶν προβάτων· τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει· εἶτα ἐπεξηγούμενος ὁ Κύριος, λέγει· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Δεῖ τοίνυν διὰ Χριστοῦ τὴν ἀλήθειαν μεμαθηκότας σῶζεσθαι, καὶ φιλοσοφίαν τύχῃ· νῦν γὰρ ἐδείχθη ἐναργῶς, ὃ ἑτέροις (58) γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη, τοῖς νῦν τῶν ἀνθρώπων νῦν ἀπεκαλύφθη. Θεοῦ μὲν γὰρ ἔμφασις ἐνὸς ἦν τοῦ παντοκράτορος παρὰ πᾶσι τοῖς εὐφρονούσι πάντοτε φυσική· καὶ τῆς αἰδίου κατὰ τὴν θεῖαν πρόνοιαν εὐεργεσίας ἀντελαμβάνοντο οἱ πλεῖστοι, οἱ καὶ μὴ τέλει ἀπηρυθριακότες πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καθόλου γ' οὖν τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ ἐννοιαν Ξενοκράτης ὁ Καρχηδόσιος (59) οὐκ ἀπελπίζει καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις. Δημόκριτος δὲ, καὶ μὴ θέλη, ὁμολογήσει (60) διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν δογμάτων· τὰ γὰρ αὐτὰ πεποίηκεν εἰδῶλα (61) τοῖς ἀνθρώποις προσπίπτοντα, καὶ τοῖς

☒ P. 698 ED. POTTER, 590 ED. PARIS. ³⁵ Joan. iii, 15, 16, 36; v, 24. ³⁶ Psal. ii, 12. ³⁷ Joan. x, 1, 2, 3. ³⁸ Ibid. 7. ³⁹ Ephes. iii, 5.

(56) *Ἐπίστηται*. Malim ἐπίστευσε, vel aliud ali-quod verbum a πιστεύω ductum. Nam cum pro-bare vellet auctor, τὸ πεποιθέναι majus quiddam esse τῆς πίστεως, addit: *Cum enim quis ἐπί-στευσε, credidit, Jesum esse Dei Filium, tum πέποι-θεν, fiduciam concipit, eum vera docere.*

(57) *Ποιεῖν*. Conf. Herveti *Commentarius*, item Aristotelis *Ethic. ad Nicomach.* lib. vi, c. 5.

(58) Ὁ ἕτερος. Scribere possis ex Ephes. iii, 5: Ὁ ἕτεροις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς νῦν τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη.

(59) *Καρχηδόσιος*. Etsi hoc loco Xenocrates di-catur Καρχηδόσιος, Carthaginensis, existimandum

est tamen hic potius mendum esse, quam apud Laertium; nam et ipse Clemens lib. ii, p. 442 et 606, l. ii *Chalcedonensem* eum dicit. Plutarchus in libro *De versutia terrestrium et aquatiliū animan-tium*, tradit Democritum demonstrasse homines ab animalibus ratione carentibus artes edoctos esse, ut ab aranea textoriam, ab hirundine architecto-nicam, a philomela musicam. COLLECT. — Recte omnino Καρχηδόσιος ms. Paris. Conf. superius *Pro-trept.* pag. 58, n.

(60) Ὁμολογήσει. Forte ὁμολογήσει. SYLBURG.

(61) *Εἰδῶλα*. Conf. quae de his superius dixit auctor *Protrept.* pag. 57, n.

ἀλόγοις ζώοις ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας· πολλοῦ γε δεῖ
 ἄμοιρον εἶναι θείας ἐννοίας τὸν ἄνθρωπον· ὅς γε καὶ
 τοῦ ἐμφυσήματος (62) ἐν τῇ Γενέσει μεταλαβεῖν ἀνα-
 γέγραπται, καθαρωτέρας οὐσίας παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα
 μετασχόν. Ἐντεῦθεν οἱ ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν θεία
 μοῖρα τὸν νοῦν εἰς ἀνθρώπους ἤκειν φασι, καθάπερ
 Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ὁμολογοῦσιν. Ἄλλ' ἡμεῖς
 μὲν τῷ πεπιστευκῶτι προσεπιπνεῖσθαι τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα (63) φασί· οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Πλάτωνα νοῦν
 μὲν ἐν ψυχῇ θείας μοίρας ἀπόρροϊαν ὑπάρχοντα·
 ψυχὴν δὲ ἐν σώματι κατοικίζουσιν· ἀναφανδὸν γὰρ
 διὰ Ἰωὴλ ἐνὸς τῶν δώδεκα προφητῶν εἴρηται· Καὶ
 ἔσται μετὰ ταῦτα, ἐκχεῶ (64) ἀπὸ τοῦ πνεύματός
 μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ
 θυγατέρες ὑμῶν προφητεύσουσιν. Ἄλλ' οὐχ ὡς
 μέρος Θεοῦ ἐν ἐκάστῳ ἡμῶν τὸ πνεῦμα. Ὅπως δὲ ἡ
 διανομὴ αὕτη, καὶ ὅ τί ποτέ ἐστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα,
 ἐν τοῖς περὶ προφητείας καὶ τοῖς περὶ ψυχῆς ἐπιδειχθή-
 σεται ἡμῖν. Ἀλλὰ τὰ μὲν τῆς γνώσεως βάθη κρύ-
 πτειν ἀπιστῆ ἀγαθῇ καθ' Ἡράκλειτον· ἀπιστῆ
 γὰρ διαφυγγάνει μὴ γιγνώσκεισθαι (65).

A enim easdem imagines in homines incurrentes, et
 in animantes rationis expertes, ex divina essentia.
 Longe certe abest ut sit homo expertus divinæ notio-
 nis, quem etiam scriptum est in Genesi ⁴⁰ partici-
 pem fuisse inspirationis, ut qui fuerit purioris es-
 sentiae particeps quam alia animantia. Hinc Pytha-
 goras dicit mentem divina sorte venire ad homines,
 sicut latentur Plato et Aristoteles; sed nos quidem
 dicimus Spiritum sanctum inspirari ei qui credidit.
 Platonici autem mentem quidem, sortis divinæ in
 anima effluxionem esse; animam autem in corpore
 collocant. Aperte enim dictum est per Joel ⁴¹, qui
 erat unus ex duodecim prophetis: *Et erit post hæc,*
effundam de spiritu meo super ✕ omnem carnem, et
filiis vestri et filiae vestrae prophetabunt. Verum non
 B ut pars Dei, est spiritus in unoquoque nostrum.
 Cæterum quomodo fiat hæc divisio, et quidnam sit
 Spiritus sanctus, ostendetur a nobis in libris *De*
prophetia, et in libris *De anima*. Sed ad celandas
 quidem cognitionis profunditates, bona est increduli-
 tas ex sententia Heracliti: *non cognosci enim, suum*
habet refugium ad incredulitatem.

CAPUT XIV.

Græcos ex Hebræorum libris decreta sua mutuatos esse.

Τὸ δ' ἐξῆς ἀποδοτέον (66), καὶ τὴν ἐκ τῆς βαρβά-
 ρου φιλοσοφίας Ἑλληνικὴν κλοπὴν σαφέστερον ἤδη
 παραστατέον· φασὶ γὰρ σῶμα εἶναι τὸν Θεὸν (67) οἱ
 Στωϊκοὶ, καὶ πνεῦμα κατ' οὐσίαν, ὡσπερ ἀμέλει καὶ
 τὴν ψυχὴν. Πάντα ταῦτα ἀντικρυς εὐρήσεις ἐν ταῖς
 Γραφαῖς. Μὴ γὰρ μοι τὰς ἀλληγορίας αὐτῶν ἐννοή-
 σης (68) τὰ νῦν, ὡς ἡ γνωστικὴ παραδίδωσιν ἀλή-
 θεια, εἰ ἄλλο τι δεικνύουσι, καθάπερ οἱ σοφοὶ πα-
 λαιστοὶ, ἄλλο μηνύουσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν, διήκειν διὰ
 πάσης τῆς οὐσίας τὸν Θεὸν φασίν, ἡμεῖς δὲ ποιητὴν

Verum quæ sequuntur pertexamus, quæque
 Græci barbara ex philosophia suffurati sint, in me-
 dium proferamus. Ac primum quidem stoici Deum
 ipsum, perinde ut animum, corpore ac spiritu
 suapte natura constare definiunt. Quod utrumque
 C in Scripturis expressum reperies. Nec enim mihi
 nunc sensus earum cogites allegoricos, cujusmodi
 ab erudita illa et sapienti veritate traduntur, si
 forte (ut a peritis in luctatione fieri solet) aliud
 ostendant, aliud re ipsa exhibeant. At Deum illi

✕ P. 699 ED. POTTER, 591 ED. PARIS. ⁴⁰ Gen. ii, 7. ⁴¹ Joel. ii, 28.

(62) *Τοῦ ἐμφ.* Cum epitheto legendum τοῦ θείου
 ἐμφυσήματος. SYLBURG.

(63) *Πνεῦμα.* Vult Clemens πνεῦμα dici a Chri-
 stianis id, quod multi e philosophis νοῦν vocabant.
 His autem lucem aliquam dabunt, quæ scribit Ta-
 tianus pp. 45, 47, 48, 53, ed. Oxon. Justinus M. in
 Dialogo ex mente Platonis hæc scribit pag. 221:
 Ἡ ψυχὴ θεία καὶ ἀθάνατος ἐστὶ, καὶ αὐτοῦ ἐκείνου
 τοῦ βασιλικοῦ νοῦ μέρος. *Ipsa anima divina, et im-*
mortalis est, et illius imperantis mentis particula.
 Deinde: Ἡμῖν ἐφικτὸν τῷ ἡμετέρῳ νῷ συλλαβεῖν τὸ
 Θεῖον· *nobis concessum nostra mente Deum com-*
plecti.

(64) *Μετὰ ταῦτα, ἐκ.* Joel. ii: *μετὰ ταῦτα καὶ*
ἐκ. Deinde καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν.

(65) *Ἀπιστῆ γὰρ διαφυγγάνει μὴ γιγνώσκε-*
σθαι. *Incredulitas delitescit ne agnoscatur.* LOWTH.
 Vel: *Incredulitas effugit suspicionem ignorantiae.*

(66) *Τὸ δ' ἐξῆς ἀποδοτέον.* Τὰ δ' ἐξῆς προσapo-
 δοτέον scribit Eusebius, *Præp. evang.*, lib. xiii,
 cap. 13, in quod ea quæ hic apud Clementem per
 aliquot paginas sequuntur, transtulit. Porro Lati-
 nam Vigeri versionem, quæ Hervetiana multo con-
 cinnior est, nos inde, paucis mutatis, traduximus.

(67) *Σῶμα εἶναι τὸν Θεόν.* Stoici Deum puta-
 bant esse ζῶον ἀθάνατον, *animal immortale*, ut re-
 fert Diogenes Laertius in *Zenone*: *Οὐσίαν δὲ Θεοῦ*
Ζήνων μὲν φησι τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὸν οὐρανόν.
Dei vero substantiam quidem ait mundum totum, at-

que cælum. Idem affirmabant reliqui Stoicorum prin-
 cipes, Chrysippus, Posidonius, et Antipater, ut ibi-
 dem dicitur. Scilicet illis videbatur mundus ingens
 esse animal, quod divina anima informabat. Seneca
 epist. 97: *Totum hoc, quo continemur, et unum est,*
et Deus est. Hinc, ut statim addit Clemens, *Διήκειν*
διὰ πάσης τῆς οὐσίας, τὸν Θεόν φασίν. *Deum aiunt*
omnem materiam pervadere. Conf. superius *Pro-*
trept. pag. 58, *Strom.* i, p. 546. Sextus Empiricus
 Hypotyposeon iii, 24, varias de diis opiniones re-
 censens, ait: *Στωϊκοὶ δὲ πνεῦμα, διήκον δὲ διὰ καὶ*
τῶν εἰδεχθῶν. *Stoici autem spiritum esse putabant,*
quod vel turpissima omnia pervadit. Idem tradit
 Laertius loco jam dicto. Cicero lib. ii, *De natura*
deorum, cap. 40: *Sed tamen hæc fabulis spreteis*
Deus pertinens per naturam cujusque rei, per terras
Ceres, per maria Neptunus, alii per alia, poterunt
intelligi qui qualesque sint. Idem animas, quibus
 hominum ac reliquorum animalium corpora infor-
 mantur, Dei particulas esse dicebant. Seneca loco
 jam dicto: *Et socii ejus, et membra sumus.* Virgi-
 lius de apibus agens, *Georg.* iv, v. 220:

Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
Aetherios dixere: Deum numque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris cælumque profundum.

(68) *Ἐννοήσης.* Ἐννοήσας, Eusebii codex ms. in
 bibliotheca collegii D. Joannis Baptistæ Oxon. M. x.,
 πανῶν pro τὰ νῦν, Euseb. Deinde δεικνύουσαι pro
 δεικνύουσι, ms. Paris.

naturam omnem permeare volunt, quem nos effectorem solum, et quidem Verbo effectorem esse dicimus. Quibus illud Sapientiae imposuit: *Pervadit autem ac subit per omnia propter suam munditiam*⁴¹; cum id de illa, quam Deus omnium principem creavit, Sapientia, dictum esse non intelligerent. Esto, inquit; sed tamen philosophi, nec Stoici tantum, aut Plato, atque Pythagoras, sed etiam Aristoteles peripateticus, materiam inter principia numerant, non principium unum statuunt. Atqui sciant isti velim, materiam illam, quam omni et qualitate et figura carere dicunt, a Platone quoque non certum quid, sive id quod non est, appellatam esse, annon autem mystice admodum et scienter ut ✕ qui verum illud unum principium agnosceret, in *Timæo* hæc habet ipsissima? *Nostra vero, inquit, ejusmodi ratio est. De universi seu principio seu principiis, quidve de iis sentiamus, in præsentia dicere omittendum, nec alia de causa, quam quod difficile sit, ea quam sequimur disputandi via, quæ nobis hoc in genere videantur exponere. Cæterum, propheticum illud: Terra autem erat invisibilis et indigesta*⁴², fingendæ hujus materiæ occasionem iis dedit. Et Epicurus sane, ut casu ac fortuito omnia fieri diceret, in animum induxit, quod illius dicti vim non caperet: *Vanitas vanitatum, omnia vanitas*⁴³; quemadmodum Aristoteles, ut lunari orbe providentiam definiret, ex illo psalmo hausit, *Domine, in caelo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes*⁴⁴. Neque enim ante Do-

A μόνον αὐτὸν καλοῦμεν, καὶ Λόγῳ ποιητὴν (69). Παρήγαγεν δὲ αὐτοὺς τὸ ἐν τῇ Σοφίᾳ εἰρημένον· Διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα (70)· ἐπεὶ μὴ συνῆκαν λέγεσθαι ταῦτα ἐπὶ τῆς σοφίας τῆς πρωτοκτίστου τῷ Θεῷ. Ναί, φασίν· ἀλλὰ ὕλην ὑποτίθενται οἱ φιλόσοφοι ἐν ταῖς ἀρχαῖς, οἱ τε Στωϊκοὶ, καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας (71), ἀλλὰ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ περιπατητικὸς· οὐχὶ δὲ μίαν ἀρχὴν. Ἰστώσαν οὖν τὴν καλουμένην ὕλην ἄποιον καὶ ἀσχημάτιστον (72) λεγομένην πρὸς αὐτῶν (73), καὶ τολμηρότερον ἤδη μὴ ὄν πρὸς τοῦ Πλάτωνος εἰρησθαι. Καὶ μὴ τι μυστικώτατα μίαν τὴν ὄντως οὖσαν ἀρχὴν εἰδῶς, ἐν τῷ *Τιμαίῳ* (74) αὐταῖς φησι λέξεσιν; *Νῦν δ'* (75) οὖν τὸ παρ' ἡμῶν ὧδε ἐχέτω· *Τὴν μὲν περὶ πάντων, εἴτε ἀρχὴν, εἴτε ἀρχάς* (76), *εἴτε πῆ* (77) *δοκεῖ τούτων πέρι, τὸ νῦν οὐ βητέον, δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, διὰ δὲ τὸ χαλεπὸν εἶναι κατὰ τὸν παρόντα τρόπον τῆς διεξέδου δηλῶσαι τὰ δοκοῦντα.* Ἄλλως τε ἡ λέξις ἡ προφητικὴ ἐκείνη, *Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος*, ἀφορμὰς αὐτοῖς ὕλικῆς οὐσίας παρέσχηται. Ναί μὴν *Ἐπικούρῳ* (78) μὲν ἡ τοῦ αὐτομάτου παρεῖσθους, οὐ παρακολουθήσαντι τῷ βῆτῳ, γέγονεν ἐντεῦθεν (79)· *Ματαιότης ματαιότητων, καὶ τὰ πάντα ματαιότης.* Ἀριστοτέλει δὲ μέχρι σελήνης ἐπέληθε κατάγειν (80) τὴν πρόνοιαν (81) ἐκ τοῦδε τοῦ ψαλμοῦ· *Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν.* Οὐδέπω γὰρ ἀποκεκάλυπτο ἡ τῶν προφητικῶν δῆλωσις μηστηρίων πρὸς τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας. Τὰς τε αὖ μετὰ θάνατον κολάσεις καὶ

✕ P. 700 ED. POTTER, 591-592 ED. PARIS.
⁴¹ Psal. xxxvi, 5.

^{41*} Sap. vii, 24. ⁴² Gen. i, 2. ⁴³ Eccles. i, 2.

(69) *Ποιητὴν μόνον... καὶ Λόγῳ ποιητὴν.* Nam πάντα δι' αὐτοῦ (Λόγου) ἐγένετο, Joan. i, 3. Stoici vero etiamsi Deum putarent mundi hujusce effectorem esse, *Naturam in duas dividunt partes: unam quæ efficiat; alteram quæ se ad faciendum tractabilem præstet. In illa prima esse vim faciendi; in hac materiam: nec alterum sine altero esse posse, etc.*, ut ait Lactantius, *Divin. instit.*, lib. vii, cap. 5.

(70) *Καθαρότητα.* Eusebii ms. cod. Joan. καθαρότητα. Dein τὰ τῆς σ. pro ταῦτα τῆς σ., et mox, ἀποτίθενται οἱ σοφοὶ pro ὑποτίθενται οἱ φιλόσοφοι. Ibid.

(71) *Πυθαγόρας.* Nonnulli Stoicorum sententiam a Pythagora manasse existimant. Nam is quoque censuit Deum animam esse per naturam rerum omnium intentam et comitantem, ut ait Cicero, *De natura deorum*, lib. i. Porro ejus sententiam plenius exposuit Servius Comment. in locum Virgiliti modo allatum. Mox ἴστωσαν δὲ pro ἴστ. οὖν, Euseb.

(72) *Ἦλην ἄποιον καὶ ἀσχημ.* Describit Aristotelis aliorumque materiam primam, quæ τὸ ἀμορφον ἔχει, πρὶν λαβεῖν τὴν μορφήν, *forma caret, priusquam formam acceperit*, ut ait Aristoteles, *Natur. auscult.*, l. i, c. 8.

(73) *Λεγομένην πρὸς αὐτ.* Λεγομένην πρὸς αὐτῶν, τὸ μὴ τόδε, ἢ μὴ ὄν, πρὸς τοῦ Πλάτωνος εἰρησθαι, καὶ μὴ τι μυστικώτατα. Μίαν γὰρ τὴν ὄντως (Euseb. impress. λεγομένην πρὸς αὐτῶν), τολμηρὸν δὲ μὴ ὄν πρὸς τὸ Πλάτωνος εἰρ. Euseb. ms. Joan. Vigerus ad Eusebium hæc notat: « Clementis lectioni similia habet ms. Eus. Nihil tamen in nostra lectione mutandum censeo, præsertim cum ex illis καὶ μὴ τι μυστικ. satis commoda exprimi sententia nequeat. »

(74) *Τιμαίῳ.* Hæc exstant in *Timæo* Platonis, pag. 4058.

(75) Δ'. Δῆ, Euseb. Mox, τόγε παρ' ἡμ. Plato, Euseb. uterque. Dein ἀπάντων pro πάντων, iidem omnes.

(76) *Τὴν μ... ἀρχάς.* Euseb. ms. Joan.: τὸ μὲν γὰρ περὶ ἀπάντων εἴτε ἀρχάς.

(77) *Πῆ.* Πῆ absque accentu ms. Paris. ὅπη Euseb. impress. et ms. Mox, τανῶν pro τὸ νῦν, Euseb. impress.

(78) *Ἐπικούρῳ.* Conf. superius auctor in *Protreptico*, p. 58.

(79) *Ἐντεῦθεν.* Euseb. ms. Joan., ἐνταῦθα. Ex eodem mox, hæc verba ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης scriptoris negligentia propter ὁμοιοτέλειαν exciderunt

(80) *Κατάγειν.* Euseb. uterque καταγαγεῖν, et mox ἀπεκαλύπτετο pro ἀποκεκάλυπτο.

(81) *Πρόνοιαν.* Tatianus *Orat. ad Græc.*, p. 9: Ἀριστοτέλης ἀμαθῶς ὄρον τῇ Πρόνοιᾳ θεῖς. Aristoteles termino Providentiæ imprudenter posito. Idem paulo post, p. 10, de Aristotelis discipulis ait: Οἱ τὰ μετὰ σελήνην ἀπρονοήτα λέγοντες εἶναι. Qui ea, quæ luna subsunt nulla regi providentia dicunt. Theodoretus, *Θεραπ.* ε', p. 561: Ὁ δὲ Νικομάχου μέχρι σελήνης ὑπέληψε τὸν Θεὸν πρυτανεύειν, τῶν δὲ κατὰ ταύτην ἀπάντων ἡμεληκέναι, καὶ τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ παραδεδωκέναι τὴν τούτων ἐπιτροπείαν. *Nicomachi porro Filius, luna tenuis putavit Dei providentiam res moderari; at ea, quæ infra lunam sunt, omnia negligere, eorumque gubernationem satorum necessitati tradidisse.* Conf. *Athenagoræ legatio*, p. 105 ed. Ox.; *Clementis Protrept.*, p. 58.

τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν, ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, ἢ τε ποιητικῆ πᾶσα μούσα, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὑφείλετο. Πλάτων (82) γ' οὖν ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς Πολιτείας (83), αὐταῖς φησὶ ταῖς λέξεσιν· Ἐνταῦθα δὲ (84) ἄνδρες ἄγριοι διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες, καὶ (85) καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα (86), τοὺς μὲν ἰδίᾳ παραλαβόντες (87) ἦγον, τὸν δὲ Ἀρίδαιον καὶ τοὺς ἄλλους συμποδίσαντες (88) χεῖρας τε καὶ πόδας καὶ κεφαλὴν, καταβαλόντες (89) καὶ ἐκδείραντες, εἴλοντο παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς ἐπ' ἀσπαλάθων κνάπτοντες· οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες οἱ διάπυροι ἀγγέλους αὐτῷ βούλονται δηλοῦν, οἱ παραλαβόντες τοὺς ἀδίκους κολάζουσιν· Ὁ ποιῶν (90), φησὶ, τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ (91) πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ἐπεταὶ δὲ τούτοις τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον. Τὸ γὰρ κολαζόμενον ἢ παιδευόμενον (92), ἐν αἰσθήσει ὄν, ζῆ, καὶ πάσχειν λέγεται (93). Τί δέ; οὐκ οἶδεν ὁ Πλάτων, καὶ πυρὸς ποταμοὺς, καὶ τῆς γῆς τὸ βάθος, τὴν πρὸς τῶν βαρβάρων γέενναν καλουμένην Τάρταρον (94) προφητικῶς (95) ὀνομάζων, Κωκυτόν (96) τε καὶ Ἀχέροντα, καὶ Πυριφλεγέθοντα, καὶ τοιαῦτά (97) τινα εἰς τὴν παιδείαν σωφρονίζοντα παρεισάγων κολαστήρια; Τῶν μικρῶν (98) δὲ, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ ἐλαχίστων τοὺς ἀγγέλους τοὺς ὀρώντας τὸν

✠ P. 701 ED. POTTER, 592 ED. PARIS.

(82) Πλάτων. Scilicet *De repub.*, lib. x, p. 762. Hæc Justinus etiam recitat in *Parænesi ad Græc.*, p. 102, ed. Oxon., quo loco idem argumentum fusius persequitur, XIX. Quod Græci poetæ ac philosophi sua fere omnia e Judæorum prophetis hausserint. Porro Πλάτων γοῦν pro Πλάτων γ' οὖν habet Euseb.

(83) Πολιτείας. Post hanc vocem H. ms. addit continuationem hoc, περὶ τῶν μετὰ θάνατον κολάσεων. SYLBERG. Mox, αὐτῆς pro αὐταῖς, Euseb. ms. Joan.

(84) Δὲ. Abest a D. Justino hæc particula. Deinde ἄγριοι καὶ διάπυροι, addita particula conjunct. Plato.

(85) Καί. Non agnoscit hanc particulam ms. Paris. ut neque Euseb. cod. Joan.

(86) Φθέγμα. Eusebii cod. Joan. φλέγμα. Vigerus ad Eusebium hæc adnotavit: «Καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα, Hervetus reddit, *Sermonem intelligentes*. Φθέγμα, hic φθόγγος est, et μύκημα, mugitus, quem immanis hiatus ediderat. Præcessit enim apud Platonem. Οὗς (homines teterrimos) οἰομένους ἤδη ἀναθήσεσθαι, οὐκ ἐδέχτο τὸ στόμιον, ἀλλ' ἐμυκάτο, ὅποτε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν, ἢ μὴ ἱκανῶς δεδωκῶς δίκην, ἐπιχειροῖ ἐνιέναι.»

(87) Παραλαβόντες. Λαβόντες, Plato. Διαλαβόντες, Just. Mox, Ἀρίδαιον pro Ἀρίδαιον Euseb., Just. Ἀρδιαῖον Plato. Proximum τοὺς abest a Platone et Justino.

(88) Συμποδίσαντες. Eusebii cod. Joan. παρασυμποδίσαντες.

(89) Καταβαλόντες. Ms. Ottob. καταβάλλοντες. Mox, κνάπτοντες pro κνάπτοντες Plato et ms. Paris.; κάμπτοντες Eus. uterque, γνάμπτοντες Just. Vigerus ad Eusebium hæc adnotat: «Si Clementis κνάπτοντες probatur, dicendum est eos non utcumque carptos et laceratos esse, verum etiam ad majorem doloris sensum aspalathis impositos. Ego alterum prætulero. Porro Justinus ex hoc Platonis loco Resurrectionis etiam dogma colligens, Ἐνταῦθα, inquit, μοι δοκεῖ ὁ Πλάτων οὐ μόνον τὸν

A aperiebatur sententia. Jam luenda quoque post obitum supplicia, et illos ignium cruciatus, cum poetæ passim omnes, tum Græci etiam philosophi a barbarâ philosophia compilarunt. Plato quidem in ultimo *De republica* disertis conceptisque verbis: *Tum enim vero, inquit, feri homines, et aspectu ignei, audito mugitu, præsto aderant, aliisque seorsum abductis, Aridæum ac cæteros, manibus simul ac pedibus cervicibusque constrictis, humi afflictos, et cute detracta, foris secus viam lanuandos per medios raptabant aspalathos.* Nam isti quidem homines ignei angelos apud eum significant, qui arreptos sceleratos puniunt; juxta illud: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros ignem urentem* 45. ✠ Ex quibus immortalem animum esse 253 consequitur. Quod enim aut punitur, aut eruditur, id cum sensu præditum sit, vivat necesse est, etiamsi pati dicatur. Quid porro? Numquid etiam Plato, et ignis *Συνιος*, et illam terræ altitudinem agnovit, quæ a barbaris gehenna dicitur, quem ipse Tartarum poetice nominavit; Cocytum præterea, Acherontem, Pyriphlegethontem, et similia pœnarum loca generaque, quibus hominum mores castigentur, invexit? Idem quos ex Scriptura habemus parvulorum ac minimorum angelos, qui Deum ipsium vi-

45 Psal. civ, 4.

περὶ κρίσεως παρὰ τῶν προφητῶν μεμαθηκέναι λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῆς ἀπιστουμένης παρ' Ἑλλήσιν ἀναστάσεως ἐπίστευσε λόγῳ. Οὐ γὰρ δὴ πού τὴν ψυχὴν, κεφαλὴν, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ δέρμα, ἔχειν φήσουσιν.»

(90) Ὁ ποιῶν. Ita Chrysostomus in hunc psalmi locum: Τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ πνεύματα καὶ πῦρ προστηγόρευσε, τὸ δυνατόν καὶ τὸ ταχὺ δι' ἑκατέρων διδασκῶν ὁξεῖα μὲν γὰρ τοῦ πνεύματος ἢ φύσις, ἰσχυρὰ δὲ τοῦ πυρὸς ἐνέργεια. Ἀγγέλοις δὲ χρώμενος ὑπουργοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, καὶ εὐεργετῆ τὸς ἀξίους, καὶ κολάζει τοὺς ἐναντίους· καὶ διὰ τοῦτο καὶ πυρὸς ἐμνημόνευσεν, τὴν κολαστικὴν σημαίνων ἐνέργειαν. Hæc postrema reddidit aliter interpretes. *Ac propterea de iis quoque mentionem fecit, ut scelerum vindicem Dei vim, ac facultatem designaret.* Tu vero sic verte: *Ac propterea ignis quoque mentionem fecit, ut eorum vim scelerum vindicem ac facultatem designaret.* Hæbræi tamen hunc locum ita intelligunt: *Qui facis tuos nuntios spiritus ceu ventos, eorumque ministerio ut collibitum fuerit, uteris.* COLLECT.

(91) Αὐτοῦ. Eus. αὐτοῦ. Proximum αὐτοῦ idem non agnoscit.

(92) Ἡ παιδευόμενον. Ex Eusebii cod. Joan. excidit.

(93) Λέγεται. Euseb. βούληται. Statim οὐχὶ pro οὐχ Eus. uterque.

(94) Τάρταρον. Tartarum, et reliqua, quorum hic mentio facta est, loca describit Socrates in *Phædone*, non procul a fine.

(95) Προφητικῶς. Eusebius uterque ποιητικῶς, quod forte interpretamentum est. Vigero autem Eusebiana lectio præferenda videtur.

(96) Κωκυτόν. Eusebii cod. Joan.: καὶ Κωκυτόν.

(97) Καὶ τοιαῦτα. Euseb. καὶ τὰ τοιαῦτα, cum articulo.

(98) Μικρῶν. Euseb. μικρῶν. Respicit auctor Math. viii, 10: Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἐνδὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντός βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

deant⁴⁶, et diligentem illam vigilemque curam, quæ a præsidibus ac tutelaribus angelis in nos derivatur, aperiens, ita scribere non dubitat: *Ubi autem, inquit, suum quæque vitæ genus, prout cuique sors obtigerat, animæ omnes delegerint, tum easdem Lachesim convenire; hanc una cum singulis, quem ipsimet dæmonem optaverint, eum vitæ custodem futurum emittere, cujus etiam opera, quæ statuerint omnia, perficiantur. Quod ipsum fortasse, attributum illud Socrati dæmonium innuebat. Præterea, quem a Moyse acceperant, mundi ortum philosophi tradidere. Quos inter Plato diserte, Semperne fuerit, inquit, nullo generatus ortu, an ortus sit sub aliquo temporis principatu, quandoquidem cernitur et tangitur, et est undique corporatus. Itemque cum ait, Atque illum quidem Effectorem ac Parentem hujus universitatis, invenire difficile; non modo generatum esse mundum ostendit, sed etiam ab ipso Deo, tanquam a patre filium, generatum, quippe quem ab illo uno satum, atque ex nihilo creatum esse velit. In qua de mundi ortu opinione stoici quoque versantur. Diabolum præterea, quem in barbara philosophia toties appellari audis dæmonum principem, maleficum animum Plato vocat Legum decimo, his verbis: Nunquid necesse est, animum, qui rebus omnibus quæ quoquoersum moventur, et moderetur, et insit, ipsum quoque ☩ cælum per sese moderari? Omnino. Unumne autem, an plures? Plures certe, nam pro vobis respondere jurat. Nec pauciores duobus recte posuerimus, beneficum alterum, alterum maleficum. Idem in Phædro hæc habet: Alia quoque ma-*

A Θεόν, πρὸς δὲ καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς δι' ἀγγέλων τῶν ἐφεστώτων ἡκουσαν ἐπισκοπὴν ἐμφαίνων, οὐκ ὀκνεῖ (99) γράφειν· Ἐπειδὴ πάσας (1) τὰς ψυχὰς τοὺς βίους ἡρῆσθαι, ὡς περ ἔλαχον, ἐν τάξει προσεῖναι πρὸς τὴν Λάχεσιν (2)· ἐκείνην δὲ ἐκάστω, ἐν εἴλετο δαίμονα, τοῦτον φύλακα συμπέμπειν τοῦ βίου (3), καὶ ἀποπληρωτὴν (4) τῶν αἰρεθέντων. Τάχα δὲ καὶ τῷ Σωκράτει τὸ δαιμόνιον τοιοῦτό (5) τι ἠνίσσατο. Ναὶ μὴν γενητὸν εἶναι τὸν κόσμον, ἐκ Μωϋσέως παραλαβόντες, ἐδογματίσαν οἱ φιλόσοφοι. Καὶ ὁ γε Πλάτων (6) ἀντικρυς εἶρηκε· Πότερον ἦν ἀρχὴν ἔχων γενέσεως οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς (7) τινος ἀρξάμενος; ὁρατός τε γὰρ ὢν, ἀπτός ἐστιν· ἀπτός τε ὢν, καὶ σῶμα ἔχει (8). Αὐθις τε ὁπότε ἂν εἴπῃ· Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν (9), καὶ Πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον· οὐ μόνον γενητὸν (10) τε ἔδειξε τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεγονέναι σημαίνει, καθάπερ υἱόν· Πατέρα δὲ αὐτοῦ κεκληθῆσθαι (11), ὡς ἂν ἐκ μόνου γενομένου καὶ ἐκ μὴ ὄντος ὑποστάντος. Γενητὸν δὲ καὶ οἱ Στωϊκοὶ τίθενται τὸν κόσμον. Τόν τε ὑπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας θρυλλούμενον διάβολον, τὸν τῶν δαιμόνων ἄρχοντα, κακοεργὸν εἶναι ψυχῆν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων ὁ Πλάτων (12) λέγει ταῖσδε ταῖς λέξεσι· Ψυχὴν διοικοῦσαν τοῖς πάντι κινουμένοις μῶν οὐ καὶ τὸν (13) οὐρανὸν ἀνάγκη διοικεῖν ζῆναι; Τί μὴν; Μίαν ἢ πλείους; Πλείους ἐγὼ ὑπὲρ σφῶν ἀποκρινοῦμαι. Δυσὶν που (14) ἔλαττον μηδὲν τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργέτιδος καὶ τῆς τάναντία δυναμένης ἐξεργάσασθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ Φαίδρῳ ταῦτα (15) γράφει· Ἔστι (16) μὲν δὴ καὶ ἄλλα κακά· ἀλλὰ

☩ P. 702 ED. POTTER, 593 ED. PARIS.

(99) Οὐκ ὀκνεῖ. Nempe Plato lib. x *De repub.*, haud procul a fine.

(1) Ἐπειδὴ πάσας. Ἐπειδὴ δ' οὖν πάσας, Euseb., Plat.

(2) Προσεῖναι πρὸς τὴν Λάχ. Eusebii cod. Joan. προεῖναι πρὸς τὴν Λ.; Eusebius impress. προσεῖναι εἰς τὴν Λ. Plato προσεῖναι πρὸς τὴν Λ., quæ lectio optima esse videtur.

(3) Συμπέμπειν τοῦ βίου. Eusebius uterque τοῦ βίου συμπέμπειν inverso ordine. Plato συμπεμπειν τοῦ βίου.

(4) Καὶ ἀποπληρ. Eusebii ms. Joan. κοινὸν ἀποπληρωτὴν.

(5) Τοιοῦτο. Euseb. τοιοῦτον.

(6) Πλάτων. Hæc exstant in *Timæo* pag. 1047: *Σκεπτέον οὖν περὶ αὐτοῦ πρῶτον, ἕπερ ὑπόκειται περὶ παντός ἐν ἀρχῇ δεῖν σκοπεῖν, πότερον ἦν ἀεὶ, γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν, ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος γέγονεν· ὁρατός γάρ, ἀπτός τε ἐστὶ καὶ σῶμα ἔχων. Πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα αἰσθητά· τὰ δὲ αἰσθητά, δόξῃ περιληπτά μετὰ αἰσθήσεως, γιγνόμενα καὶ γενητὰ ἐφανη. De quo (mundo) primum consideremus quod in omni quæstione ante omnia investigari debet: Utrumne semper fuerit sine ullo generationis principio, an genitum sit, ab aliquo principio sumens exordium. Id profecto cernitur, tangiturque et corpus habet. Omnia vero hujusmodi sensus movent. Quæ sensus movent, opinione per sensus percipiuntur. Hæc vero talia esse constat, ut gignantur et genita sint.*

(7) Ἀπ' ἀρχῆς. Eusebii cod. Joan. ἐπαρχῆς.

(8) Ὁρατ. — σῶμα ἔχει. Euseb. Ὁρατός τε γάρ, ἀπτός τε, καὶ σῶμα ἔχει. Ὁρατός τε γάρ, ἀπτός τε,

⁴⁶ Matth. xviii, 10.

καὶ σῶμα ἔχων. Cod. Joan. Mox, ὁπότεν conjuncte pro ὁπότε ἂν.

(9) Τὸν μὲν οὖν π. Conf. superius *Protrept.* pag. 59, n. 2.

(10) Γενητὸν. Euseb. γεννητὸν cum duplici v.

(11) Καθάπερ... κεκληθῆσθαι. Hæc sententia ex Eusebio, tam impresso, quam manuscripto, excidit.

(12) Πλάτων. Exstant hæc Platonis verba in media parte lib. x *De legibus*, p. 932: *Ψυχὴν δὲ διοικοῦσαν καὶ ἐνοικοῦσαν ἐν ἅπασιν τοῖς πάντι. Ἀνίμην quæ administrat et inhabitat in iis quæ undique moventur. Quin etiam apud Eusebium tam manuscriptum, quam impressum, hæc sic scripta sunt: ψυχὴν διοικοῦσαν καὶ ἐνοικοῦσαν τοῖς πάντι. Proinde dubitandum non est, quin hæc verba ἐνοικοῦσαν scriptorum negligentia propter ὁμοιοτελευτείαν ommissa, Clementi restituenda sint; præcipue cum, iis sublatis, hæc sententia ἀσύνηκτος sit.*

(13) Μῶν οὐ καὶ τ. Μῶν ὄν τ. Euseb. ms. Joan. Deinde διοικεῖν ἀνάγκη pro ἀνάγκη διοικεῖν, Euseb. impress.

(14) Δυσὶν που. Δυσὶν μὲν που, Eus. uterque. Δυσὶν μὲν γέ που, Plat. Proinde particula μὲν e Clementis libris excidisse videtur. Paulo post ἐξεργάσασθαι pro ἐξεργάσασθαι cum apud Eusebium, tam etiam in Platone, exstat.

(15) Ταῦτα. Eusebius uterque τάδε.

(16) Ἔστι. Plato in *Phædro*, pag. 1217, cum mala ex amore provenientia enumerasset, hæc addit: Ἔστι μὲν δὴ καὶ ἄλλα κακά· ἀλλὰ τις ἔμιξε δαίμων τοῖς πλείστοις ἐν τῷ παραυτίκα ἡδονῆν, οἷον κέλακι δεινῷ θηρίῳ καὶ βλάβῃ μεγάλη· ὅμως ἐπέμιξεν ἡ φύσις

τις δαίμων ἔμιξε τοῖς πλείστοις ἐν τῷ παρωτίκα ἠδονήν. Ἀλλὰ καὶ τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων ἀντικρὺς τὸ ἀποστολικὸν δείκνυσιν ἐκείνο· Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς (17) ἐξουσίας (18), πρὸς τὰ πνευματικὰ τῶν ἐν οὐρανοῖς· ὧδέ πως γράφων· Ἐπειδὴ (19) γὰρ συνεχωρήσαμεν αὐτοῖς ἡμῖν εἶναι μὲν οὐρανὸν πολλῶν μεστὸν ἀγαθῶν, εἶναι δὲ καὶ τῶν ἐναντίων, πλειόνων δὲ τῶν μὴ· μάχη δὲ φασμέν (20) ἀθάρατος ἔσθ' (21) ἡ τοιαύτη, καὶ φυλακῆς (22) θαυμαστῆς δεομένη. Κόσμον τε αἰθις (23) τὸν μὲν νοητὸν οἶδεν ἡ βάρβαρος φιλοσοφία, τὸν δὲ αἰσθητὸν· τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ εἰκόνα τοῦ καλουμένου παραδείγματος (24)· καὶ τὸν μὲν ἀνατίθησι μονάδι, ὡς ἂν νοητὸν, τὸν δὲ αἰσθητὸν ἐξάδι (25). Γάμος γὰρ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις, ὡς ἂν γόνιμος ἀριθμὸς, ἡ ἐξὰς καλεῖται· καὶ ἐν μὲν τῇ μονάδι συνίστησιν οὐρανὸν ἀόρατον, καὶ γῆν ἀγίαν, καὶ φῶς νοητὸν· Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος· εἶπ' ἐπιφέρει· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω (26) φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· ἐν δὲ τῇ κοσμογονίᾳ τῇ αἰσθητῇ στερεὸν οὐρανὸν (27) δημιουργεῖ· (τὸ δὲ στερεὸν, αἰσθητὸν) γῆν τε

A la sunt, ut plerisque daemon aliquis presentem voluptatem admiscuit. Quin et Legum decimo, Apostolicum illud plane repræsentat: Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, contra spiritualia eorum qui in cælis versantur ⁴⁷, dum ita scribit: Cum enim jam inter nos ita convenerit, ut cælum multis bonis eorumque contrariis, et his quidem pluribus refertum esse fateremur; immortalis profecto pugna hæc sit oportet, et incredibili quadam cautione indigeat. Similiter mundum agnoscit barbara philosophia duplicem, alterum intelligentia, alterum sensu perceptum; e quibus Archetypus ille sit, hic vero præclari exemplaris imago. Ac priorem quidem illum, quod mente percipiatur, unitati, hunc vero qui sensus movet, senario attribuit. Nam et apud Pythagoreos, senarius tanquam genitalis numerus, conjugium vocatur. Ergo in unitate cælum illud, quod in oculos non cadit, terramque sanctam, et lucem mente perceptam constituit. In principio enim, inquit, fecit Deus cælum et terram; terra autem erat invisibilis. Quibus deinde subjungit, et dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux ⁴⁸. At in ea mun-

⁴⁷ Ephes. vi, 12. ⁴⁸ Gen. i, 1, 2, 5.

ἠδονήν τινα οὐκ ἄρουσον· Sunt alia quoque mala, sed horum plurimis in ipso statim principio daemon aliquis voluptatem immiscuit: veluti adulatori, gravissimæ bestiae maximæque calamitati, inseruit natura oblectamentum aliquod non inconcinnum. Unde in argumento Dialogi hæc verba habet Marsilius Ficinus: Tum vero interea mirabile nota mysterium Mosaico simile: Malorum plurimis in ipso statim principio, daemon aliquis immiscuit voluptatem.

(17) Πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας. Exciderunt hæc ex Eusebio impresso, propter initii similitudinem in utraque sententia. Ab Eusebii ms. cod. Joan. hæc tantum absunt: πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας.

(18) Ἐξουσίας. Addit D. Paulus, Ephes. vi, 12: Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Verum hoc nec Eusebius agnoscit. Statim pro τῶν ἐν οὐρανοῖς idem Paulus scripsit τῆς ποιητικῆς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Clementem iterum sequitur Eusebius.

(19) Ἐπειδὴ. Reperiuntur hæc in posteriore parte lib. x De legibus, pag. 958, ubi συγκεχωρήκαμεν pro συνεχωρήκαμεν scriptum est. Deinde ἡμῖν αὐτοῖς pro αὐτοῖς ἡμῖν cum ipse Plato, tum Eusebius etiam uterque exhibent. Paulo post iidem omnes τὸν οὐρανὸν cum articulo scribunt, ut etiam ms. Paris. qui proinde Clementi restituendus est.

(20) Δὴ φασμέν. Particulam δὴ in Florent. edit. ut etiam in ms. Paris. omissam Clementi restituit Sylburgius ex Platone et Eusebio. Sed δὴ φασμέν ex Eusebii cod. Joan. excidit.

(21) Ἔσθ'. Plato ἐστίν. Mox ὡς φυλ. pro καὶ φυλ. Euseb. cod. ms. Joan.

(22) Φυλακῆς. Cautione exp. Hervetus et Vigerus: custodia, Marsilius Ficinus non male. Nam eo in loco de cura, quam de hominibus gerunt dii, agit Plato, ac proinde statim hæc addit: Εὐμαχοὶ δὲ ἡμῖν θεοὶ τε ἅμα καὶ δαίμονες· ἡμεῖς δὲ αὐτῶν κτήματα θεῶν καὶ δαιμόνων. Sed opitulantur nobis dii simul et daemones; nos autem deorum daemonumque possessio sumus. Statim θαυμαστῆς omittit Eusebii cod. Joan.

(25) Κόσμον τε αἰθις. Hæc absunt ab Eusebii

cod. Joan. ut etiam illa quæ statim sequuntur, νοητὸν οἶδεν ἡ βάρβαρος φιλοσοφία, τὸν δὲ αἰσθητὸν. Τὸν μὲν. Quæ supinus negligensque scriptor propter repetitum τὸν μὲν omisit. Porro duplicem mundum, quorum alter æternus atque invisibilis, alter visibilis et caducus sit, e Platoniorum scholis didicerunt cum Clemens, tum alii ex antiquis Patribus. Auctor Recognitionum lib. viii, c. 12: Ego vero mundum dico a Deo factum, et ab ipso quandoque esse solvendum; ut ille appareat, qui æternus est, et ad hoc factus, ut semper sit, et dignos se recipiat iudicio Dei. Quod autem sit alius invisibilis mundus, qui hunc visibilem intra semetipsum contineat; posteaquam de visibili mundo discussimus, tunc et ad illum veniemus. Conf. paulo infra Clemens noster pag. 599, ed. Paris., Origenes hom. 3 in Canticorum, Eusebius, Præparat. evangel., lib. ii, c. 25, 24, Augustinus, i Retract. 3, falsus Ambrosius in I Corinth. vi, 2.

(24) Καλουμένου παραδείγματος. Eusebii cod. Joan. καλοῦ παραδείγματος, pulchri exemplaris, non inepte. Videtur autem Clemens præ oculis habuisse Platonis verba in extremo lib. ix De repub., quæ superius allata sunt in finem Strom. iv, pag. 642, vel alium huic similem locum. Justinus M. Cohort. ad Græcos pag. 110, ed. Oxon.: Ταῦτοις οὖν ἐντυχῶν ὁ Πλάτων, ... ὡθήθη εἶδος τε χωριστὸν προὑπάρχειν αἰσθητοῦ, ὃ καὶ παράδειγμα τῶν γενομένων ὀνομάζει πολλάκις· ἐπειδὴ τὸ Μωϋσέως οὕτω περὶ τῆς σκηνῆς σημαίνει γράμμα· Κατὰ τὸ εἶδος τὸ δευχθέν σοι ἐν τῷ ὄρει οὕτω ποιήσεις αὐτό. Hæc cum legisset Plato, arbitratus est, prius ideam quamdam discretam, quam formam sensu comprehensibilem exstitisse: quam et exemplar eorum, quæ facta sunt, sæpenumero vocat; quod Moyses de tabernaculo sic habet scriptum: Secundum formam in monte exhibitam sic facies illud.

(25) Ἐξάδι. Euseb. cod. Joan. τὸ ἐξάδι.

(26) Γενηθήτω. Γενέσθω Eusebius uterque.

(27) Στερεὸν οὐρανόν. Nempe τὸ στερεῶμα cuius mentio sit Gen. i, 6. Mox ἐδημιουργεῖ pro δημιουργεῖ Eusebius uterque.

di procreatione, quam sensus attingit, solidum A
 caelum condidit (quidquid autem est solidum,
 idem quoque sensus movet), terramque X si-
 nul ac lucem, quæ oculis cernerentur. Num tibi
 hoc Plato secutus videtur, dum animantium ideis
 in eo mundo, quem sola mens capit, relictis, for-
 mas illas, quæ in sensum cadunt, pro spiritualium
 generum varietate molitur? Jure ergo Moyses con-
 cretum ex terra⁴⁹ corpus esse docet, quod terre-
 num a Platone *tabernaculum* vocatur: animum ra-
 tione præditum caelitus a Deo in faciem inspiratum.
 Hic enim principis illius facultatis sedem esse
 volunt, adventitium illum animi primum in paren-
 tem per sensus ingressum interpretati. Quocirca
 hominem etiam ad imaginem et similitudinem Dei
 factum esse⁵⁰. Imago enim Dei, ratio divina et
 regia, homo non patibilis; humana autem mens
 imaginis imago. Quam similitudinem si alio voca-
 bulo expressam cupis, divinam quamdam assecta-
 tionem a Moysæ appellatam reperies; ait enim:
*Post Dominum Deum vestrum ambulate, et man-
 data ejus custodite*⁵¹. Assectatores autem, opinor,
 cultoresque Dei sunt, quicumque virtute præstant.
 Atque hinc Stoici, philosophiæ finem esse dixerunt,
 congruenter naturæ vivere; Plato vero ipsammet cum

ὄρατῆν, καὶ φῶς βλεπόμενον. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι ἐν-
 τεῦθεν ὁ Πλάτων, ζῶων ἰδέας ἐν τῷ νοητῷ ἀπολει-
 πειν κόσμῳ, καὶ τὰ εἶδη τὰ αἰσθητὰ, καὶ τὰ γένη (28)
 δημιουργεῖν τὰ νοητὰ; Εἰκότως ἄρα ἐκ γῆς μὲν
 τὸ σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει ὁ Μωϋσῆς, ὃ γήϊνον
 φησὶν ὁ Πλάτων σκῆνος· ψυχὴν δὲ τὴν λογικὴν
 ἄνωθεν ἐμπνευσθῆναι ὑπὸ τοῦ (29) Θεοῦ εἰς πρό-
 σῳπον. Ἐνταῦθα (30) γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν ἰδρῦσθαι
 λέγουσι, τὴν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐπεισῶδιον τῆς ψυ-
 χῆς ἐπὶ τοῦ (31) πρωτοπλάστου εἰσοδὸν ἐρμηνεύοντες·
 διὸ καὶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τὸν ἄνθρωπον γε-
 γονέναι. Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ λόγος θεῖος (32) καὶ
 βασιλικὸς, ἄνθρωπος ἀπαθής· εἰκὼν δ' εἰκότος ἄν-
 θρώπινος νοῦς (33). Ἐτέρῳ δ' εἰ βούλει παραλαβεῖν
 ὄνοματι τὴν ἐξομοίωσιν, εὗροις ἂν παρὰ τῷ Μωϋσεὶ (34)
 τὴν ἀκολουθίαν ὀνομαζομένην θεῖαν· φησὶ γάρ·
 Ὅπισθω (35) Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε,
 καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξατε. Ἀκόλουθοι δ'
 οἶμαι καὶ θεραπευταὶ Θεοῦ πάντες οἱ ἐνάρετοι. Ἐν-
 τεῦθεν (36) οἱ μὲν Στωϊκοὶ τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας
 τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν εἰρήκασιν· Πλάτων δὲ
 ὁμοίωσιν Θεῷ, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ (37) παρεστήσαμεν
 Στρωματεῖ· Ζήνων (38) δὲ ὁ Στωϊκὸς, παρὰ Πλάτω-
 νος λαβὼν, ὃ δὲ, ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, τοὺς
 ἀγαθοὺς πάντας ἀλλήλων εἶναι φίλους λέγει. Φησὶ

✠ P. 703 ED. POTTER, 593-594 ED. PARIS. ⁴⁹ Gen. ii, 7. ⁵⁰ Gen. i, 26. ⁵¹ Deut. xiii, 4.

(28) Καὶ τὰ γένη. Et genera. Malim cum Euse-
 bio κατὰ τὰ γένη, secundum genera. Porro Platonis
 verba huc allata sunt ex *Timæi* pag. 1048, quo
 loco tradit universa animalia sensibilia ad imagi-
 nem alicujus animalis νοητοῦ facta esse: Τοῦτου
 δ' ὑπάρχοντος, αὐτὰ τούτοις ἐφεξῆς ἡμῖν λεχτέον,
 εἶναι τῶν ζῶων αὐτὸν εἰς ὁμοιότητα ὃ ξυμίστας ξυ-
 ἕστησε. Τῶν μὲν οὖν ἐν μέρος εἶδει πεφυκότων
 μηδενὶ καταξιώσωμεν. Ἀτελεῖ γὰρ εἰκότος οὐδὲν ποτ'
 ἂν γένοιτο καλόν. Οὐ δ' ἔστι τᾶλλα ζῶα καθ' ἑνὸς καὶ
 κατὰ γένη μόρια, πάντων ὁμοιότατον αὐτῷ εἶναι τι-
 θῶμεν. Τὰ γὰρ δὴ νοητὰ ζῶα πάντα ἐκείνῳ ἐν ἑαυτῷ
 περιλαβὼν ἔχει, καθάπερ ἔδος ὁ κόσμος ἡμᾶς, ὅσα τε
 ἄλλα θρέμματα συνέστηκεν ὄρατά. Τῷ γὰρ τῶν νοου-
 μένων καλλίστῳ καὶ κατὰ πάντα τελέῳ μάλιστ' αὐ-
 τὸν Θεὸς ὁμοίωσαι βουληθεὶς, ζῶων ἐν ὄρατῶν πάνθ'
 ὅσα κατὰ φύσιν αὐτοῦ συγγενῆ ζῶα ἐντὸς ἔχον ἑαυ-
 τοῦ, ξυνέστησε. Hoc posito, quod sequitur videamus,
 ad cujus animalis similitudinem Deus mundum con-
 stituit. Uni cuidam propriæque animalium speciei
 similem fecisse ne arbitremur. Nam si imperfecto
 animali similis esset factus, pulcher certe non esset.
 Imo vero illius animalis eum simillimum esse dica-
 mus, cujus animalia cætera et singulatim et genera-
 tim partes sunt. Illud siquidem viventia omnia, quæ
 sola mente perspiciuntur, in seipso complectitur,
 quemadmodum mundus hic nos et cætera quæ cer-
 nuntur animalia continet. Volens itaque Deus om-
 nium quæ intelligi possunt pulcherrimo et undique
 absoluto mundum hunc simillimum reddere, animal
 unum ipsum effecit, aspectui subjectum, animalia
 cuncta naturæ suæ convenientia intra suum limitem
 continens.

(29) Τοῦ. Abest ab Eusebio utroque.

(30) Ἐνταῦθα. Platoni caput τοῦ ἡγεμονικοῦ,
 cor irascibilis, hepar concupiscibilis animæ partis
 sedes est. Heraclitus Ponticus lib. *De allegoriis
 Homericis*, cum dixisset humanam animam ex Pla-
 tonis sententia in tres jam memoratas partes divi-
 sam esse, addit: Καθάπερ δὲ οἶκος τινὰς ἐκάστω
 μερίζει, καὶ διατριβὰς ἐν τῷ σώματι διένειμεν. Τὸ
 μὲν οὖν λογικὸν τῆς ψυχῆς, ὡς ἀκρόπολιν τινα τὴν

ἀνωτάτῳ τῆς κεφαλῆς μοῖραν εἰληχένας νομίζει, πᾶσι
 τοῖς αἰσθητηρίοις ἐν κύκλῳ δορυφορούμενον· τοῦ δὲ
 ἀλόγου μέρους ὃ μὲν θυρὸς οἰκεῖ περὶ τὴν καρδίαν,
 αἱ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν ὀρέξεις ἐν ἥπατι. Tum singulis
 sua vero domicilia destinat, et certas in corpore se-
 des distribuit. Rationalem igitur partem in suprema
 capitis regione tanquam arce collocat, omnibus un-
 dequaque sensuum organis seu satellitibus munitam;
 partis autem brutæ, animositas quidem circa cor
 versatur, cupiditas vero in jecinore.

(31) Τοῦ. Ms. Ottobon. τὰ. Mox καθ' ὁμοίωσιν
 cum præpos. Gen. i, Eusebius uterque.

(32) Θεῖος. Malit fortasse aliquis ὁ θεῖος cum
 artic. ex Euseb. Porro his similia superius scripsit
 auctor *Protrept.* p. 78.

(33) Εἰκὼν δὲ εἰκότος ἀνθρώπινος v. Euseb.
 εἰκὼν δὲ εἰκότος ἀνθρώπινος νοῦς, humanæ autem
 imaginis imago mens. Perperam. Nam vult auctor
 Dei quidem Verbum, Verbi autem imaginem esse
 humanam mentem, ac proinde imaginem imaginis;
 ut superius dixit *Protrept.* p. 78. Conf. etiam Ta-
 tianus p. 45, edit. Oxon.

(34) Μωϋσεῖ. Euseb. Μωϋσῆ. Mox ἀκολουθίαν abs-
 que τὴν artic. Euseb. uterque, quod rectius putat
 Sylburg.

(35) Ὅπισθω. Recitare videtur Deut. xiii, 4:
 Ὅπισθω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ
 τοῦτον φοβηθήσεσθε, καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκού-
 σετε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. Conf. superius
Strom. ii, p. 482, n. 6.

(36) Ἐντεῦθεν. Euseb. ἐντεῦθεν δ'. Paulo post
 ὁ Πλάτων cum articulo Euseb. uterque.

(37) Δευτέρῳ. Respicit *Strom.* ii, p. 482, ubi
 conf. n. 5.

(38) Ζήνων. Zenonis discipuli, λέγουσι τὴν φι-
 λίαν ἐν μόνοις τοῖς σπουδαίοις εἶναι διὰ τὴν ὁμοιό-
 τητα. ... ἐν τε τοῖς φαύλοις μὴ εἶναι φιλίαν, dicunt
 amicitiam solos inter bonos, quos sibi invicem stu-
 diorum similitudo conciliet, posse consistere... inter
 malos autem non posse constare amicitiam; ut ait
 in *Zenone* Laertius lib. vii, seg. 124. Statim τε pro
 δὲ Euseb. cod. Joan.

γὰρ ἐν τῷ Φαίδρω (39) Σωκράτης, ὡς οὐχ εἵμαρται κακὸν κακῷ φίλον εἶναι, οὐδ' ἀγαθὸν ἀγαθῷ μὴ φίλον· ὅπερ καὶ τῷ Λυσίᾳ (40) ἀπέδειξεν ἱκανῶς, ὡς ἐν ἀδικίᾳ καὶ πονηρίᾳ οὐκ ἂν ποτε σωθείη φίλια (41). Καὶ ὁ Ἀθηναῖος ξένος (42) ὁμοίως φησὶ πρᾶξιν εἶναι φίλην καὶ ἀκόλουθον (43) Θεῷ, καὶ ἓνα λόγον ἔχουσιν ἀρχαῖον, ὅτ' ἂν τὸ μὲν ὁμοίον τῷ ὁμοίῳ, μετρίῳ ὄντι, φίλον ἦ· καὶ δὲ ἀμετρα οὔτε τοῖς ἀμέτροις οὔτε τοῖς (44) ἐμμέτροις. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῖν πάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη. Εἶτα ὑποβάς, ἐπάγει πάλιν (45)· Πᾶς γὰρ δὴ ἀγαθὸς ἀγαθῷ ὁμοῖος· κατατοῦτο (46) δὲ καὶ Θεῷ ἔοικὼς ἀγαθῷ τε παντὶ φίλος ὑπάρχει καὶ Θεῷ. Ἐνταῦθα γενόμενος, κάκεινου ἀνεμνήσθη. Ἐπὶ τέλει γὰρ τοῦ Τιμαίου λέγει (47)· Τῷ καταρροῦμένῳ τὸ καταρροῦν (48) ἐξομοῖωσαι δεῖν κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύσιν· ὁμοιώσαντα δὲ, τέλος ἔχειν τοῦ προτεθέντος ἀνθρώπῳ (49) ὑπὸ θεῶν ἀρίστου βίου πρὸς τε τὸν παρόντα καὶ τὸν ἔπειτα χρόνον (50). Ἴσον γὰρ τούτοις ἐκεῖνα δύναται· Οὐ παύσεται ὁ ζητῶν, ἕως ἂν εὕρῃ· εὕρων δὲ, θαμβηθήσεται· θαμβηθεὶς δὲ, βασιλεύσει· βασιλεύσας δὲ, ἐπαναπαύσεται. Τί δέ; οὐχὶ κάκεινα τοῦ θάλλετος ἐκ τῶνδε ἦρται, τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων δοξάζεσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὸν καρδιογνώστην (51) λέγεσθαι πρὸς ἡμῶν ἀντικρυς ἐρμηνεύει; Ἐρωτηθεὶς (52) γέ τοι ὁ Θάλης, τί ἐστὶ τὸ θεῖον; Τὸ μήτε

✱ P. 704 ED. POTTER, 594-595 ED. PARIS.

(39) Φαίδρω. Hæc occurrunt paulo post medium istius libri pag. 1227 : Οὐ γὰρ δὴ ποτε εἵμαρται κακὸν κακῷ φίλον, οὐδ' ἀγαθὸν μὴ φίλον ἀγαθῷ εἶναι. Nunquam enim fato decretum est, vel malum amicum malo, vel bonum bono non amicum esse. Dein κακῷ κακὸν inverso ordine pro κακὸν κακῷ, Euseb. cod. Joan. Mox, ἀγαθὸν ἀγαθῶν φίλον idem corrupte. Pro εἵμαρται ms. Par. ἡμαρτον itidem corrupte.

(40) Ὅπερ καὶ τῷ Λυσίᾳ. Eus. cod. Joan. ὡς περ καὶ τῷ Λύσιῳ. Sed rectius, ut videtur, Eusebius impress. ὅπερ καὶ τῷ Λύσιῳ. Fuit enim Lysias rhetor alius a Platónico Lyside, ut recte Vigerus ad Euseb. observat. Locus autem, quo Plato demonstrat malum hominem, eundemque amicum esse non posse, exstat pag. 504 : Δοκεῖ γὰρ ἡμῖν ὁ γε πονηρὸς τῷ πονηρῷ, ὅσῳ ἂν ἐγγυτέρω προσίῃ, καὶ μᾶλλον ὁμίλῃ, τοσοῦτῳ ἐχθίων γίνεσθαι· ἀδικεῖ γάρ. Ἀδικοῦντας δὲ καὶ ἀδικουμένους ἀδύνατον ποιεῖ φίλους εἶναι. Videtur pravus pravo, quo propius adhæret, et frequentius cum eo versatur, eo magis inimicus fieri; nam injuriam infert. Fieri vero nequit, ut qui infert, et qui accipit injuriam, amici sint.

(41) Οὐκ ἂν ποτε σωθείη φίλια. Omissa in Euseb. cod. Joan.

(42) Ὁ Ἀθηναῖος ξένος. Quem scilicet introducit Plato in libris *De legibus*. Nam quæ sequuntur exstant lib. iv *De leg.*, p. 852.

(43) Καὶ ἀκ. Abest καὶ ab Eusebii cod. Joan. Mox ὅταν conjunctim pro ὅτ' ἂν Euseb., ὅτι Plato. Quæ statim sequuntur, apud Platonem sic exstant : Τῷ μὲν ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον ὄντι μετρίῳ φίλον ἂν εἴη, τὰ δὲ ἀμετρα οὔτ' ἀλλήλοις οὔτε τοῖς ἐμ.

(44) Τοῖς. Abest ab Euseb. Mox ὁ δὴ pro ὁ δὲ Plato.

(45) Πάλιν. Πλάτων Euseb. Verba autem, quæ modo allatis subjungit Plato, hæc sunt : Τὸν μὲν οὖν τῷ τοιοῦτῳ προσφιλεῖ γενησόμενον εἰς δύναμιν εἶναι μάλιστα καὶ αὐτὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίνεσθαι. Καὶ κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον ὁ μὲν σώφρων ἡμῶν Θεῷ φίλος· ὁμοῖος γάρ· ὁ δὲ μὴ σώφρων ἀνόμοιός

A Deo similitudinem, ut stromate secundojam ostendimus. Quin et Zeno Stoicus Platonem et barbaram philosophiam secutus Plato bonos omnes inter se amicos esse dixerunt. Socrates enim in *Phædro nefas esse ait, ut vel malo malus amicus sit, aut bonus bono non amicus*. Quod ipsum in *Lyside*, fuse ✱ admodum ostendit, ubi amicitiam cum injustitia et improbitate coli nullo modo posse confirmat. Similiter hospes ille Atheniensis rem Deo perjucundam esse docet, eique congruentem, cujus una quædam sit ac pervertusta ratio; ut simili quidem, si modo erit modicum, simile amicum sit; immodica vero nec inter sese, nec modicis amica esse possint: Deus ipse denique rerum nobis omnium mensura statuatur. Quibus hæc deinceps Plato subjungit: Bonus enim omnis bono similis est; quare uti ad Deum etiam accedit, ita non boni tantum omnis, sed ipsius quoque Dei amicus est. Qui mihi locus alterum illum sub *Timæo* finem in memoriam revocat, ubi docet hoc cuius agendum esse, ut intelligentiæ, vim rei perceptæ, quatenus pristinae naturæ ratio 254 postulet, similem efficiat: quod ubi verserit, tum cum vitæ optimæ hominibus a diis propositæ, finem obtinere, qui non præsens modo tempus, sed etiam futurum complectatur. Illa enim eandem vim habent quam hæc. Non cessabit qui quærit donec invenerit: cum autem invenerit, admirabitur; admirans autem regra-

C τε καὶ διάφορος, καὶ ἄδικος. Qui igitur huic tali amicus fore studet, necesse est ut quam maxime pro viribus talis efficiatur. Atqui secundum hanc rationem, quisquis hominum temperatus est, Deo est amicus. Similis enim. Intemperatus autem, dissimilis, differens, injustus.

(46) Κατατοῦτο. Euseb. κατὰ τοῦτο divisim. Paulo post ἀνεμνήσθη pro ἀνεμνήσθη, mendose. Euseb. cod. Joan.

(47) Λέγει. Hæc reperiuntur pag. 1087, non procul a fine *Timæi*: Τῷ δ' ἐν ἡμῖν θεῖῳ συγγενεῖς εἰσὶ κινήσεις, αἱ τοῦ παντὸς διανοήσεις τε καὶ περιφοραί. Ταύταις δὴ ξυνεπόμενον ἕκαστον δεῖ τὰς περὶ τὴν γένεσιν ἐν τῇ κεφαλῇ διεφθαρμένας ἡμῶν περὶ δόξας ἐξορθοῦντα, διὰ τὸ καταμανθάνειν τὰς τοῦ παντὸς ἀρμονίας τε καὶ περιφορὰς τῷ κατανοουμένῳ τὸ κατανοῦν ἐξομοιοῦσαι κατὰ τὴν ἀρχ. Eī vero, quod in nobis divinum est, motus cognati sunt, universi ipsius cognationes atque circuitus. Hos itaque secutum unumquemque nostrum oportet discursiones illas nostras in capite olim a prima generatione corruptas, per ipsam mundanæ harmoniæ revolutionisque intelligentiam ita corrigere, ut intellectæ rei intelligentem vim secundum pristinam naturam similem reddat, per quam similitudinem, vitæ a Deo optime nobis propositæ, et in præsentī tempore, et in futuro finem adipiscamur.

(48) Καταρροῦν. Euseb. cod. Joan. καταρροῦμενον.

(49) Ἀνθρώπῳ. Malim ἀνθρώποις cum Platone et Eusebio tam ms. quam impress.

(50) Χρόνον. Hactenus Clementis verba recitavit Eusebius.

(51) Τὸν καρδιογν. Rectius τὸ καρδιογν. λέγεσθαι, ut articulus referatur ad verbum non ad nomen. SYLBURG.

(52) Ἐρωτηθεὶς. Diogenes Laertius lib. i, segm. 56, Thaletis responsa memoriæ tradens, refert illum, τί τὸ θεῖον; Quid sit Deus? interroganti respondisse: Τὸ μήτε ἀρχὴν ἔχον, μήτε τελευτήν. Quod initio et fine caret. Tertullianus *diversorum*,

bit; regnans autem, requiescet. Quid vero? non illa quoque Thaletis quæ ex his sumpta sunt, in sæcula sæculorum Deum gloria affici, et cordis cognitorem a nobis dici aperte interpretatur? Rogatus enim Thales quid sit Deus: Id, inquit, quod neque habet principium nec finem. Cum autem rogasset alius an Deum lateat homo aliquid agens: Et quomodo, inquit, qui ne cogitans quidem? Porro solum esse bonum id quod est honestum, novit barbara philosophia, et virtutem sufficere ad felicitatem, cum dixit: *Ecce dedi ante oculos tuos bonum et malum, vitam et mortem, elige vitam*⁵³. Nam quod bonum est vitam appellat, et pulchrum ejus electionem; ✕ malum autem electionem contrarii. Boni autem et vitæ unus est finis, esse Dei amatorem. *Hæc est enim vita tua et dierum longitudo*, id diligere quod pertinet ad veritatem. Illa autem manifestiora sunt. Servator enim cum Deum diligere jussisset et proximum, dicit ab his duobus mandatis totam legem pendere et prophetas⁵³. Hæc dogmata vulgo jactant Stoici, et ante eos in Phædro precans Socrates: *O Pan et dii alii, date mihi ut intus sim pulcher*. In Theæteto autem aperte dicit: *Qui enim pulchre dicit, is pulcher est bonusque*. Et in Protagora fatetur Protagoræ familiaribus, se eum convenisse qui esset pulchrior Alcibiade; si quidem est pulcherri-

✕ P. 705 ED. POTTER.⁵³ Deut. xxx, 15, 19, 20.

ut videtur, philosophorum historias miscens, aliter hanc rem enarrat Apol. c. 46: *Quid enim Thales ille, princeps physicorum, sciscitanti Cræso de Divinitate certum renuntiavit, cômmeatus deliberandi sæpe frustratus*. Eadem scribit ad Nation. lib. II, c. 2.

(53) Πυθομένου. Laertius loco jam dicto: *Ἡρώτησέ τις αὐτόν, εἰ λήθει θεοὺς ἄνθρωπος ἀδικῶν; Ἄλλ' οὐδὲ διανοοῦμενος, ἔφη. Interrogatus, lateretne deos homo male agens? Ne cogitans quidem, inquit. Valerius Maximus lib. VII, c. 2: *Mirifice etiam Thales. Nam interrogatus an facta hominum deos fallerent? Nec cogitata, inquit. Ut non solum manus, sed etiam mentes puras habere vellemus; cum secretis cogitationibus nostris cæleste numen adesse credidissemus. Theon sophista in Progymnasm. Pittaco hoc responsum tribuit: Πιπταχὸς ὁ Μιτυληναῖος ἐρωτηθεὶς, εἰ λανθάνει τις τοὺς θεοὺς φαῦλόν τι ποιῶν, εἶπε, οὐδὲ διανοοῦμενος. Pittacus Mitylenæus interrogatus, si quis aliquid pravum agens, deos lateat? respondit, ne cogitans quidem.**

(54) Διανοοῦμενος. Cum hac voce subaudiendum λανθάνει. SYLB.

(55) Ἴδου. Hæc composita sunt ex Deut. xxx, 15: *Ἴδου δέδωκα πρὸ προσώπου σου σήμερον τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, et vers. 19: Τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν, τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν κατάραν· ἐκλεξαι τὴν ζωὴν σὺ, ἵνα ζήσης σὺ καὶ τὸ σπέρμα σου.*

(56) Τὸ φιλόθεον γεν. Deut. xxx: *Ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν σου, εἰσακούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἔχεσθαι αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο ἡ ζωὴ σου καὶ ἡ μακρότης τῶν ἡμερῶν σου.*

(57) Ἔχει. Nempe ἡ βάρβαρος φιλοσοφία, cujus paulo superius facta mentio est.

(58) Οἱ Στωϊκοί. Qualis fuerit Stoicorum de bono sententia omnibus notum est. Cicero lib. III, *De officiis: Etenim quod summum bonum a Stoicis dicitur, convenienter naturæ vivere, id habet hanc, ut opinor, sententiam, cum virtute congruere semper. Idem hæc paulo post infert: Atque illud quidem ho-*

ἀρχὴν, ἔφη, μήτε τέλος ἔχον. Πυθομένου (53) δὲ ἑτέρου, εἰ λανθάνει τὸ θεῖον πράσσειν τι ἄνθρωπος· Καὶ πῶς, εἶπεν, ὅς γε οὐδὲ διανοοῦμενος (54); Ναὶ μὴν μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν οἶδεν ἢ βάρβαρος φιλοσοφία, καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτάρχη πρὸς εὐδαιμονίαν, ὁπρὶν ἂν εἶπη· Ἴδου (55), δέδωκα πρὸ ὀφθαλμῶν σου τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον· ἐκλεξαι τὴν ζωὴν. Τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν ζωὴν καλεῖ, καὶ καλὸν τὴν τοῦτου ἐκλογὴν· κακὸν δὲ τὴν τοῦ ἐναντίου αἴρεσιν. Ἀγαθοῦ δὲ καὶ ζωῆς ἐν τέλος, τὸ φιλόθεον γενέσθαι (56). Αὕτη γὰρ ἡ ζωὴ σου καὶ τὸ πολυήμερον, ἀγαπᾶν τὸ πρὸς ἀλήθειαν. Σαφέστερον δὲ ἐκεῖνα ἔχει (57). Ὁ γὰρ Σωτὴρ, ἀγαπᾶν παραγγείλας τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, ἐν ταύταις φησὶ ταῖς δυσίεν ἐντολαῖς ὅλον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας κρέμασθαι. Ταῦτα θρυλλοῦσιν οἱ Στωϊκοί (58) τὰ δόγματα· καὶ πρὸ τούτων ὁ Σωκράτης ἐν Φαίδρῳ εὐχόμενος· Ὁ Πάν (59) τε καὶ ἄλλοι θεοί, δοίητέ μοι τάνδρον εἶναι καλῶ. Ἐν δὲ τῷ Θεαιτήτῳ διαβρήδην φησὶν (60)· Ὁ γὰρ καλῶς λέγων, καλὸς τε κάγαθός. Κάν τῷ Πρωταγόρῳ (61) καλλίονι Ἀλκιβιάδου ἐντυχεῖν ὁμολογεῖ τοῖς ἑταίροις Πρωταγόρου· εἰ γε σοφώτατον· κάλλιστόν ἐστι· τὴν γὰρ ἀρετὴν τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς ἔφη εἶναι· κατὰ δὲ τὸ ἐναντίον τὴν κακίαν αἴσχος ψυχῆς. Ἀντίπατρος (62) μὲν οὖν ὁ

⁵³ Matth. xxii, 37, 39, 40.

nestum, quod proprie vereque dicitur, id in sapientibus est solis, nec a virtute divelli unquam potest. Nam Stoici docebant isodunamεῖν τῷ καλῷ τὸ ἀγαθόν, honestum ac bonum tantumdem valere; ut refert in Zenone Laertius lib. VII, seg. 101.

(59) Ὁ Πάν. Extrema fere Socratis in Phædro verba pag. 1245: *Ὁ φίλε Πάν τε καὶ ἄλλοι ὅσοι τῆδε θεοί, δοίητέ μοι καλῶ γενέσθαι τάνδρον· τᾶξωθεν δὲ ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναι μοι φίλια. O amice Pan, et alii omnes, qui locum hunc colitis, dii, date mihi ut pulcher intus efficiar, et quæcunque extrinsecus habeo, intrinsecis sint amica.*

(60) Φησὶν. Hæc verba loquitur Socrates ad Theætetum, hominem, ut dialogi istius initio describitur, parum formosum et Socrati persimilem: *Κάλος γὰρ εἶ, ὦ Θεαιτήτε, καὶ οὐχ, ὡς ἔλεγε Θεόδωρος, αἰσχρὸς· ὁ γὰρ καλῶς λέγων καλὸς τε κάγαθός. Pulcher es, o Theæte, nec, ut aiebat Theodorus, deformis; nam qui pulchre loquitur, pulcher est atque bonus, p. 135.*

(61) Κάν τῷ Πρωτ. Locus sic exstat initio Protagoræ p. 216, ubi Socrates ἑταίρω fatetur Protagoram esse Alcibiade pulchriorem. Unde forte pro τοῖς ἑταίροις apud Clementem legendum τῷ ἑταίρω. Verba Platonis sic se habent: *ἑταίρω. Καὶ οὕτω καλὸς τις ὁ ξένος ἐδοξέ σοι εἶναι, ὥστε τοῦ Κλεινίου υἱὸς καλλίων σοι φανῆναι; Σώκρ. Πῶς δ' οὐ μέλλει, ὦ μακάριε, τὸ σοφώτατον κάλλιον φαίνεσθαι; ἑταίρω. Ἄλλ' ἢ σοφῶ τινι ἡμῖν, ὦ Σώκρατες, ἐντυχῶν πάρει; Σώκρ. Καὶ σοφώτατῳ μὲν νῦν δὴ που τῶν γε νῦν, εἴ σοι δοκεῖ σοφώτατος εἶναι Πρωταγόρας. Ηεταρ. Nunquid insigni forma præditus tibi visus est peregrinus ille, ut Cliniae filio tibi formosior visus sit? Socr. Quid prohibet, o beate, quo minus quod sapientius est, sit et pulchrius? Ηεταρ. An forte a sapientis cujusdam colloquio venis? Socr. Sapientissimi profecto omnium nostræ ætatis hominum, si modo sapientissimus tibi aliorum omnium Protagoras esse videtur.*

(62) Ἀντίπατρος. Pertinere hæc videntur ad Antipatrum Tarsensem, philosophum Stoicum, qui floruit circa Olymp. 156, de quo Plutarchus in libro

Στωϊκός, τρία συγγραφάμενος βιβλία περὶ τοῦ, "Ὅτι κατὰ Πλάτωνα μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν, ἀποδείκνυσιν, ὅτι καὶ κατ' αὐτὸν αὐτάρκης ἢ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν· καὶ ἄλλα πλείω παρατίθεται δόγματα, σύμφωνα τοῖς Στωϊκοῖς· Ἀριστοβούλω (65) δὲ τῷ κατὰ Πτολεμαῖον γεγονότι τὸν Φιλιάδελφον, οὗ μέμνηται (64) ὁ συνταξάμενος τὴν τῶν Μακκαβαϊκῶν ἐπιτομὴν (65), βιβλία γεγονέναι (66) ἱκανά, δι' ὧν ἀποδείκνυσι τὴν Περιπατητικὴν φιλοσοφίαν ἐκ τε τοῦ κατὰ Μωϋσέα νόμου καὶ τῶν ἄλλων ἠρτῆσθαι (67) προφητῶν. Καὶ τὰ μὲν τῆδε ἐχέτω· ἀδελφοὺς (68) δὲ εἶναι ἡμᾶς, ὡς ἂν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ (69), καὶ ἐνὸς διδασκάλου, φαίνεται πού καὶ Πλάτων καλῶν, ὧδέ πως· Ἔστὲ μὲν γὰρ πάντως (70) οἱ ἐν τῇ πόλει ἀδελφοὶ (ὡς φήσομεν πρὸς αὐτοὺς μυθολογοῦντες)· ἀλλ' ὁ Θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἱκανοὶ ἄρχων, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει συνέμιξεν αὐτοῖς· διὸ τιμιώτατοί εἰσιν· ὅσοι δὲ ἐπίκουροι, ἄργυρον· σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς (71) γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς. Ὄθεν (72) ἀνάγκη, φησὶ, γεγονέναι, ἀσπάζεσθαι τε καὶ φιλεῖν, τούτους μὲν ταῦτα ἐφ' οἷς γινώσκεις, ἐκείνους δὲ, ἐφ' οἷς δόξα· ἵπως (73) τὴν ἐκλεκτὴν ταύτην φύσιν γνώσεως ἐφιεμένην μαντεύεται· εἰ μῆτι τρεῖς τινὰς ὑποτιθέμενος φύσεις, τρεῖς πολιτείας, ὡς ὑπέλαθόν τινες, διαγράφει· καὶ Ἰουδαίων μὲν ἄργυρον, Ἑλλήνων δὲ τὴν τρίτην· Χριστιανῶν δὲ (74), οἷς χρυσὸς (75) ὁ

✠ P. 706 ED. POTTER, 596 ED. PARIS. ⁵⁴ II Machab. 1, 10.

De tranquillitate animæ. De repugnantibus Stoicorum, et aliis locis : Laertius sæpe, itemque Cicero, qui præceptorem ei fuisse Diogenem Babylonium Stoicum ait lib. III De officiis, et Panætium discipulum lib. I De divinatione.

(65) Ἀριστοβούλω. Spencerus ad Origenem hæc adnotat p. 55 : « Mira Clementis Alexandrini hoc in loco ἀντιλογία, inquit Scaliger. Nam duo ibi errores : prior quod pro Philometore Philadelphum ponit (recte quidem, Scaliger, teste ipso Aristobulo apud Eusebium, lib. XIII, c. 12 : « Ἡ δ' ὅλη ἐρμηνεία τῶν διὰ τοῦ νόμου πάντων, ἐπὶ τῶν προσαγορευθέντος Φιλιάδελφου βασιλέως, σοῦ δὲ προγόνου. Idem observat clarissimus Grotius in Adnotationibus ad Machab. 2; alter quod Aristobulum hunc eundem facit cum eo, cujus mentio, posterioris Machabæorum capite primo commate decimo : cujus culpæ affinis etiam Eusebius libro octavo in fine capitis octavi. » Verum dubito an Clemens et Eusebius culpæ tam affines sint, quam ipse Scaliger suspicionis. Verba sic se habent (Machab. II, cap. 1, com. 10) : « Ἐτους ἑκατοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ καὶ ὀγδοῦ ὁ ἐν Ἱερουσαλὺμοις, καὶ οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἡ γερουσία, καὶ Ἰούδας Ἀριστοβούλω, διδασκάλω Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως, ἔντι δὲ ἀπὸ τοῦ τῶν Χριστῶν ἱερέων γένους, καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαίοις, χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν. — Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως, id est Lathyri Ptolemæi Evergetis filii juxta Junium. Rectius Grotius in Adnotationibus ad Machab. II, cap. 1, com. 10, Physconis dicti prioris hoc nomine, qui Eusebio etiam Evergetes alterius Evergetæ successor, coævus Antiochis Grypho et Cyziceno. Neque hactenus quidquam inveni, quod ab isthac interpretatione me dimoveat. Vide ejus allegorias apud Eusebium, lib. VII, c. 14; lib. VIII, c. 10, et lib. XIII, c. 12, *Evang. præpar.*

(64) Οὗ μέμνηται. Scil. II Machab. 1, 10 : Ἰούδας Ἀριστοβούλω διδασκάλω Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως, ἔντι δὲ ἀπὸ τοῦ τῶν Χριστῶν ἱερέων γένους. Porro Aristobulum Clemens superius sub Ptolemæo Philometore collocat *Strom.* 1, pag. 110.

A mum id quod est sapientissimum. Dicebat enim virtutem esse animæ pulchritudinem, contra autem, vitium animæ turpitudinem. Atque Antipater quidem Stoicus tribus quos scripsit libris, *Quod ex sententia Platonis solum honestum est bonum*, probat etiam, quod ex ejus sententia sit sufficiens virtus ad beatitudinem; et complura alia adducit dogmata, quæ conveniunt cum Stoicis. Ab Aristobulo autem qui fuit tempore Ptolemæi Philadelphii, cujus meminit is qui composuit *Epitomen rerum gestarum a Machabæis*⁵⁴, multos fuisse libros conscriptos quibus probat, philosophiam peripateticam ex lege Mosai- ca, et aliis dependisse prophetis. Et hæc quidem ita se habeant. Quin etiam fratres esse nos, ✠ tanquam unius Dei filios, ac discipulos Præceptoris unius Plato satis declarare visus est, hunc in modum : *Quotquot, inquit, in civitate versamini (sic enim hanc iis fabulam pertexemus), fratres estis omnes. Verum fictor ille Deus, qui ex vobis ad imperandum apti essent, aurum iis dum procrearentur, admiscuit, ex quo plurimum dignitatis consecuti sunt. Qui vero ad operam aliis navandam idonei forent, his argentum aspersit; agricolis denique ac cæteris opificibus ferrum atque æs infudit.* Ex quo id necessario consequens esse ait, ut alii quæ ad cognitionem pertinent, quæ sunt opinionis alii complectantur ac diligant. Forte enim naturam illam exi-

Conf. Josephus Scaliger in *Notis ad Eusebii Chron.* n. 1841, in p. 142.

C (65) Μακκαβ. ἐπιτομήν. Nempe secundum historicæ Machabæorum librum, qui epitome est quinque Græcorum voluminum Jasonis Cyrenæi, ut ipse abbreviator monet cap. II, 23.

(66) Γεγονέναι. Haud scio an rectius γέγονεν, indic. modo. SYLB.

(67) ἠρτῆσθαι. Malit fortasse aliquis ἠρτίσθαι, vel ἠρῶσθαι. Ferri tamen potest ἠρτῆσθαι, *pendere. Ib.*

(68) Ἀδελφοῦς. Hæc recitare pergit Eusebius *Præpar. evang.* loco superius adnotato.

(69) Ἐνὸς Θεοῦ. Euseb. ms. cod. Joan. ἐνὸς Θεοῦ ὄντας, mendose. Sed Euseb. impress. ἐνὸς Θεοῦ ὄντας, ut qui unius Dei simus. Mox Euseb. Πλάτων καλῶς· quæ lectio ut consistat, extrinsecus subaudiendum, aut verbum εἶπεν, aut participium εἰπών, aliudve hujusmodi : inquit Sylburg. Καλῶς etiam scriptum est in cod. Joan. Porro Platonis verba occurrunt sub finem lib. III *De repub.*, p. 628.

D (70) Ἔστὲ μὲν γὰρ πάντως. Euseb. cod. Joan. ἔστὲ μὲν πάντως absque γάρ. Plato ἔστὲ μὲν γάρ δὴ πάντες. Mox ἡ φήσομεν pro ὡς φήσομεν ms. *Ottob.*

(71) Τοῖς. Plato τοῖς τε.

(72) Ὄθεν. Hæc sic exponi poterint : *Unde necessarium fuisse dicit, ut alii quidem ea quæ ad cognitionem pertinent, alii vero, quæ ad gloriam amplectantur et ament.* Nempe quod diversa ingenia diversis studiis tractantur.

(73) Δόξα ἵπως. Euseb. ἡ δόξα ἵπως γάρ. Quin etiam γάρ agnoscit cod. Joan. Paulo post μῆτις pro μῆτι, Euseb. Deinde ὑποθέμενος pro ὑποτιθέμενος cod. Joan. In quo mox φύσις mendose pro φύσεις.

(74) Χριστιανῶν δέ. Χριστιανήν cod. Joan. Eusebii editor τὴν χρυσῆν addendum esse, recte coniecit. Quod forte negligentia scriptorum propter simile initium vocis Χριστιανῶν excidit. Unde factum etiam videtur, quod in cod. Joan. hæc voces in unam Χριστιανήν coaluerint, ommissa δὲ intermedia.

(75) Χρυσός. Euseb. ὁ χρυσός cum. artic. Mox

raiam et cognitionis avidam præsentit ; nisi potius triplici hoc naturarum discrimine, tria rerum pub. genera, ut nonnulli opinantur, informat : ut Judæorum quidem argenteam, Græcorum tertiam, Christianorum, quibus aurum illud plane regium, sanctus, inquam, Spiritus infusus est, auream appellarit. Sane quidem Christianorum ipse vitam his in *Theæteto* verbis expressit : *Dicamus igitur, inquit, de summis illis philosophandi principibus : quid enim eos moremur, qui philosophiæ studio perperam abutuntur? Viam illi, quæ in forum ducat, ignorant : ubi vel exerceantur judicia, vel senatus, vel publicum aliud civitatis concilium habeatur nesciunt : leges ac plebiscita, neque dum promulgantur, audiunt ; neque perscripta cum fuerint, omnino vident : sodalitorum ad magistratus creandos factiones, conventus, et comessationes cum tibicinis ; horum ipsis quidquam factitare, ne per somnium quidem in mentem venit. Rectene, an secus factum in civitate quid fuerit : num cuiquam mali a majoribus ✕ aliquid obvenerit, magis ipsos latet, quam nu-*

✕ P. 707 ED. POTTER.

ἐγκαταμέμνηται pro ἐγκαταμέμικται, mendose ced. Joan. Ut etiam paulo post μετὰ λέξιν pro κατὰ λ.

(76) *Χριστιανόν*. H. ms. *Χριστιανών*. SYLB.

(77) *Θεαιτήτω*. Scil. p. 127, paulo ante medium istius libelli. Hæc etiam laudavit Eusebius *Præpar. evang.* lib. XII, c. 29, p. 602.

(78) *Λέγωμεν*. Loquitur Plato de iis quos Corymbæos appellat ; idque est p. 173, ed. H. Stephan., ubi τὸ δικαστήριον ἢ βουλευτήριον, novus interpret vertit *curia aut senatus*, rectius Hervetus, *prætorium aut curia*, neque enim curia iudicium est, sed senatorum. Attamen τὰ ψηφίσματα λελεγμένα ἢ γεγραμμένα melius ille, *plebiscita aut alia publica scripta*, quam Hervetus, *et scripta decreta*. COLLECT.

(79) *Δή*. Apud Platonem hæc verba statim sequuntur, ὡς εἶκεν ἐπεὶ σοὶ γε δοκεῖ. Quæ, tanquam ad propositum suum minus spectantia omisisse videtur Clemens.

(80) *Διατρίβοντας*. Abest a cod. Joan. Ubi mox λέγει δὲ οὔτε corrupte pro λέγοι ; οὔτοι δὲ που οὔδέ.

(81) *Που*. Πουῦ ἐκ νέων Plato, ut etiam Euseb. p. 602, ipsum nempe Platonem secutus. Idem vero altero loco, quo Clementem sequitur, ἐκ νέων omittit. Statim οὔτε pro οὔδέ Euseb. uterque. Quæ sequuntur apud Platonem et Eusebium p. 602, sic exstant : Πρῶτον μὲν εἰς ἀγορὰν οὐκ ἴσασι τὴν ὁδόν.

(82) *Οὔτε*. Οὔδέ Plato et Euseb. p. 602.

(83) *Ψηφίσματα γεγραμμένα*. Ψηφίσματα λεγόμενα ἢ γεγραμμένα Euseb. utroque loco et Plato.

(84) *Σπουδαὶ δὲ ἐταιριῶν καὶ σύνοδοι, καὶ οἱ σὺν αὐλ.* Σπουδαὶ δὲ ἐταιριῶν ἐπ' ἀρχῆς καὶ σύνοδοι, καὶ δεῖπνα, καὶ σὺν αὐλ. Plato, et Eusebius p. 602, nisi quod ἐταιριῶν ibi scriptum sit absque ε. Item vero p. 673, qua Clementis verba recitat, hæc sic profert : Σπουδαὶ δὲ ἐταιριῶν, καὶ σύνοδοι ἐπ' ἀρχῆς καὶ σὺν αὐλ.

(85) *Πράττειν*. Cum hoc verbo subaudiendum πράγματά τι, vel simile quid : id est *res agere, agere aliquid*, quod scilicet viro dignum sit. SYLB.

(86) *Προσίσταται*. Προῖσταται. Plato, Eusebius impress. utroque loco, ut etiam ms. Joan. Statim αὐτοῖς omittit ms. Joan.

(87) *Εὖ*. Hæc quoque rectius Platonis interpret, quem sequere et ita verte : *Quid vero bene, aut male in civitate suo tempore geratur, aut olim apud maiores gestum sit, magis ipsos fugit, quam, ut dicitur, maris arenæ*. Id enim sunt χάρις. Apud Suidam χάρις est nomen festi apud Athenienses, quo loco legen-

βασιλικὸς ἐγκαταμέμικται, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸν τε Χριστιανὸν (76) βίον ἐμφαίνων, κατὰ λέξιν γράφει ἐν τῷ Θεαιτήτῳ (77)· λέγωμεν (78) δὴ (79) περὶ τῶν κορυβαίων. Τί γὰρ ἂν τις τοὺς γε φαύλως διατρίβοντας (80) ἐν φιλοσοφίᾳ λέγοι ; Οὔτοι δὲ που (81) οὔδὲ εἰς ἀγορὰν ἴσασι τὴν ὁδόν, οὔτε (82) ὅπου δικαστήριον ἢ βουλευτήριον, ἢ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον· νόμους δὲ καὶ ψηφίσματα γεγραμμένα (83) οὔτε ἐρώσιν οὔτε ἀκούουσιν· σπουδαὶ δὲ ἐταιριῶν καὶ σύνοδοι, καὶ οἱ σὺν αὐλητρίσι (84) κῶμοι, οὔδὲ ἕναρ πράττειν (85) προσίσταται (86) αὐτοῖς. Εὖ (87) δὲ ἢ κακῶς τις γέγονεν ἐν πόλει, ἢ τί τῳ κακόν ἐστι γεγονὸς ἐκ προγόνων. (88), μᾶλλον αὐτοὺς λέληθεν, ἢ οἱ (89) τῆς θαλάσσης λεγόμενοι χάρις. Καὶ ταῦτ' (90) οὔθ' ἔτι οὐκ οἶδεν (91) οἶδεν, ἀλλὰ τῷ ὄντι τὸ σῶμα κεῖται (92) αὐτοῦ καὶ ἐπιδημεῖ· αὐτὸς δὲ (93) πέταται κατὰ Πίνδαρον, τῆς τε γὰς ὑπέπερθεν (94), οὐρανοῦ τε ὑπερ ἀστρονομῶν, καὶ πάσαν πάντῃ φύσιν ἐρευνώμενος (95). Πάλιν αὖ τῷ τοῦ Κυρίου ῥήτῳ, Ἔστω ὑμῶν τὸ (96) Ναί,

dum est ex ms. καὶ ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Ἀθηναῖοι, et εἰς Ἀθήνας περὶ Πανδίωνα σ. κ. ε. βασιλεύων τῶν Ἀθηναίων, et καθαρθέντος αὐτοῦ τὸν φόνον. Item in voce χάρις· ἀφικόμενος εὔρεν ἀγομένην ἑορτήν. COLLECT.

(88) *Γεγονὸς ἐκ προγόνων*. Plat. Euseb. p. 602, ἐκ προγόνων γεγονὸς. Idem statim αὐτὸν pro αὐτοῦς.

(89) *Οἱ*. Omittit cod. Joan.

(90) *Καὶ ταῦτ'*. Euseb. καὶ ταῦτα, quoad reliqua Clementi consentiens. Idem vero pag. 602, cum Platone hæc sic scribit : Καὶ ταῦτα πάντα οὔδ' ὅτι οὐκ οἶδ. Ms. Joan. ταῦτα οὐχ... οἶδεν οὔδεν.

(91) *Οἶδεν*. Hæc recte Hervetus, neque aliter interpret. Platonis : Καὶ ταῦτα πάντα οὔθ' ὅτι οὐκ οἶδεν οἶδεν. Et ne id quidem scit, se hæc omnia nescire. Ἀλλὰ τῷ ὄντι τὸ σῶμα (addendum ex Platone μόνον ἐν τῇ πόλει) κεῖται αὐτοῦ καὶ ἐπιδημεῖ. Sed re vera ipsius tantum corpus in civitate jacet, ac versatur. COLLECT.

(92) *Τὸ σῶμα κεῖται*. Plato et Eusebius utroque loco, Τὸ σῶμα μόνον ἐν τῇ πόλει κεῖται. Proinde sic etiam a Clemente scriptum fuisse probabile est.

(93) *Αὐτὸς δέ*. Eodem modo Pindari verba recitat Eusebius eo in loco, quo Clementem sequitur. Plato autem hæc sic scribit : Ἡ δὲ διάνοια, ταῦτα ἠγρησαμένη σμικρὰ, καὶ οὔδεν ἀτιμάσασα, πανταχῇ φέρεται, κατὰ Πίνδ. Mens vero dum universa ista humiliora existimat, nihilque facit, secundum Pind. Consentit Eusebius pag. 602, qua hæc ex ipso Platone recitat, nisi quod πέταται pro φέρεται habeat, quod magis Pindaricum est, et forte Platoni restituendum.

(94) *Τῆς τε γὰς ὑπέπ.* Γῆς ὑπέπ. Eusebius, ubi Clementem citat. Idem altero loco Platonem secutus, sic una cum illo hæc scribit : Τὰ τε γὰς ὑπέπερθε, καὶ τὰ ἐπίπερθεν γεωμετροῦσα, οὐρανοῦ τε ὑπερ ἀστρονομῶσα.

(95) *Ἐρευνώμενος*. Hoc recte substituit Sylburgius ex Eusebio et H. ms. pro ἐρευνάμενος, quod prius apud Clementem scriptum fuit. Neque enim, ut ait ille, ferri ἐρευνάμενος potest, nisi per synecopen alicubi usurpetur, ut εὐράμενος. Sed cod. Joan. ἐρευνώμενος habet.

(96) Ἔστω ὑμῶν τ. Euseb. cod. Joan. τῷ Ἔστω ἡμῖν τ. Matthæus, Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν Ναὶ ραί, Οὐ οὐ. Jacobus, Ἦτω δὲ ὑμῶν τὸ Ναὶ ραί, καὶ τὸ Οὐ οὐ. Mox ἐκείνα pro ἐκείνο Euseb.

ναί, καὶ τὸ Οὐ, οὐ, ἐκεῖνο ἀπειχαστέον· Ἀλλὰ μοι
 ψεῦδος τε συγχωρήσαι, καὶ ἀληθές (97) ἀφανίσαι,
 οὐδαμῶς θέμις. Τῇ τε περὶ τοῦ ὁμοῦ ἀπαγορεύσει
 συνάδει ἢ δε ἢ ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων λέξις· Ἐπαι-
 νος δὲ ὄρκος τε περὶ πάντος ἀπέστω. Καὶ τὸ συνό-
 λον, Πυθαγόρας, καὶ (98) Σωκράτης, καὶ Πλάτων,
 λέγοντες ἀκούειν φωνῆς Θεοῦ, τὴν κατασκευὴν τῶν
 ὄλων θεωροῦντες ἀκριβῶς ὑπὸ Θεοῦ γεγονυῖαν, καὶ
 συναχομένην ἀδιαλείπτως· ἀκηκόασι γὰρ τοῦ Μωϋ-
 σέως (99) λέγοντος, Εἶπε, καὶ ἐγένετο· τὸν λόγον
 τοῦ Θεοῦ, ἔργον εἶναι διαγράφοντος· ἐπὶ τε τῆς τοῦ
 ἀνθρώπου ἐκ χοῆς διαπλάσεως ἰστάμενοι, γῆϊνον μὲν
 οἱ φιλόσοφοι παρ' ἕκαστα τὸ σῶμα ἀναγορεύουσιν.
 Ὅμηρος δὲ οὐκ ὀκνεῖ ἐν κατάρας μέρει θέσθαι (1)
 τὸ,

et conservat perpetuo, contemplantur; illud omnino
 vocem opus ipsum esse declarat. Dum autem in illa
 passim philosophi corpus appellant; Homerus vero id

Ἀλλ' ὑμεῖς (2) μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε· Β
 Κοθάπερ (3) Ἡσαίας, Καὶ καταπατήσατε αὐ-
 τοὺς, λέγων, ὡς πηλόν. Καλλιμάχος δὲ διαβρήδην
 γράφει·

Ἦν κεῖνος (4) οὐνιαυτός, ᾧ ποτε πτηνόν,
 Καὶ τοῦν θαλάσση καὶ τὸ τετράπουν (5), οὕτως
 Ἐφθέγγεθ' ὡς ὁ πηλὸς ὁ Προμηθέως.

Πάλιν τε αὖ (6) ὁ αὐτός,
 .... Εἶ σ' (7), ἔφη, ὁ Προμηθεὺς
 Ἐπλασε, καὶ πηλοῦ μὴ ἔξ ἑτέρου γέγονας.

✠ P. 708 ED. POTTER, 597 ED. PARIS. ⁵⁵ Matth. v, 37; Jacob. v, 12. ⁵⁶⁻⁵⁷ Gen. i. ⁵⁸ Isa. x, 6.

(97) Ἀληθές. Euseb. impress. et ms. ἀλήθειαν.
 Μοχ τῇ περὶ pro τῇ τε περὶ cod. Joan. Deinde
 Ἐπαινός τε pro ἔπ. δὲ Euseb.

(98) Καλ. Abest a eod. Joan.
 (99) Ἀδιαλείπτως· ἀκηκόασι γὰρ τοῦ Μ. Hæc
 conjungit Eusebius tam ms. quam impress. ἀδια-
 λείπτως ἀκηκόασι τοῦ Μ. λέγ., *indesinenter audiverunt Moysen dicentem.*

(1) Θεσθαι. Euseb. impress. et ms. τίθεσθαι.
 (2) Ἀλλ' ὑμ. Justinus Orat. Exhortat. ad Gentes;
 Καὶ Ὅμηρος ἀλλαχοῦ ποῦ τὸν Μενέλαον λέγοντα τοῖς
 μὴ ἐτοίμως δεξαμένοις τὴν τοῦ Ἐκτορος περὶ τῆς
 μονομαχίας πρόσκλησιν·

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.
 δι' ὑπερβάλλουσαν ὀργὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ προτέ-
 ραν αὐτοὺς ἐκ γῆς ἀναλύων πλάσιν. Homerus alio
 loco Menelaum dicentem introducit iis, qui non aquis
 animis Hectoris ad singulare certamen provocatio-
 nem acceperant.

Sed vos terra quidem cuncti fiatis et unda,
 (Sic mallet vertissent Hervetus et Perionius.) Ni-
 mia iracundia incitatus eos in antiquam prioremque
 ex terra effictionem dissolvens. Heraclides Ponticus
 in libello De allegoriis Homericis docet eum Anaxa-
 goræ sententiam mutuatum esse hoc versu: Nam
 omne corpus in ea demum fatiscens resolvitur, ex
 quibus natum erat: veluti restituente natura mutuum.
 Ille vero terram alterum elementum aquæ conjun-
 xit, ut mistus humor siccitati ex contraria natura
 ad mutuam concordiam temperaretur. Locus est
 Iliad. II, in quem scribens Eustathius monet hoc
 idem significare quod enecemini, quod hæc duo so-
 lum in cadaveribus restent, vel in terram resolu-
 mini, quæ duo sunt graviora, et motus expertia
 elementa, vobisque similia. Sic Xenophanes dixit:
 Πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐκγενόμεσθα.
 Qui versus exstat et apud Sextum philosophum, ut
 et ille:
 Ἐκ γαίης γὰρ πάντα καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ.

A merus, quod aiunt, arenarum. Atque hæc ille omnia
 sic ignorat, ut eadem abs sese ignorari nesciat; sed
 re vera solum ejus corpus in civitate versatur et ha-
 bitat; ipse quidem interea (ut cecinit Pindarus), su-
 pra terram evolat, rerumque cælestium rationis astro-
 nomiae vi enucleat, naturamque adeo totam penitus
 investigat. Jam vero cum hoc Domini dicto, Sit
 sermo vester, Est, est; Non, non ⁵⁵, alterum illud
 conferri possit: At mihi nec falsum concedere, nec
 verum perimere ullo modo fas est. Et cum inter-
 dicto nobis jurejurando, congruit illud decimi le-
 gum: In omni re laus et juramentum abeste. Et
 Pythagoras quidem, Socrates, atque Plato, qui Dei
 se vocem exaudire confirmant, dum fabricam hujus
 universi, quam divina manus et perfecte elaboravit,
 Moysis audiere: Dixit, et factum est ⁵⁶⁻⁵⁷, quo Dei
 hominis ex pulvere molitione versantur; terrenum
 etiam imprecationis loco ponere non dubitat,

At vos in terram cuncti redeatis, et undam.
 Quemadmodum Isaias dum ait, Et conculcatis
 ipsos quasi lutum ⁵⁸. Et Callimachus diserte:

Erat annus ille, quo volantium cœtus,
 ✠ Et qui sub undis, atque quadrupes, vocem
 Sic proferebat, ut lutum Promethei.

Itemque rursus,
 .... Si te ipse Prometheus
 Finxit, et ex alio non dedit esse luto.

Quem habes et lib. iv Theodoretii: hunc etiam Ho-
 meri locum citat Sextus lib. ix. COLLECT. — Vigerus
 ad Eusebium hæc adnotat: « Menelaus paulo com-
 motior ita Græcos alloquitur, τοὺς μὴ ἐτοίμως δε-
 ξαμένους τὴν τοῦ Ἐκτορος περὶ τῆς μονομαχίας
 πρόσκλησιν, ut legimus apud Justin. Martyr. in Pa-
 rænet. p. 23. Quod Eustathius sic explicat, Ἄντι
 τοῦ νεκρωθείητε, inquit, καὶ τοῦ μὲν ζωογόνου
 πνευματιώδους θερμοῦ στερηθείητε, γένοισθε δὲ
 ὕδωρ καὶ γῆ, ἃ ὅθ' ἐναπομένει τοῖς νεκροῖς σώ-
 μασι. »

(3) Καθάπ. Alludit forte ad illum Isaiaæ iocum c.
 x, v. 6: Et ponam illum in conculcationem quasi lu-
 tum platearum, vel ut cap. xi, v. 27: Ὡς κερα-
 μέυς καταπατῶν τὸν πηλόν, οὕτω καταπατηθή-
 σεσθε. Sicut figulus conculcans lutum, sic conculca-
 bimini. Callimachi loco de Prometheo similis ille
 Juvenal. Sat. 14:

Forsitan hæc spernant juvenes, quibus arte benigna
 Et meliore luto finxit præcordia Titan. COLLECT.

(4) Κεῖνος. Ms. Joan. ἐκεῖνος· ἐνιαυτός ὡς π.
 (5) Τὸ τετράπ. Τὸ abest a cod. Joan. Τὸ τετρά-
 πουν αὐτῷ ἐφθέγγετο, ὡς ὁ πηλὸς ὁ Προμηθέως, ms.
 Paris. Statim οὕτως ex Eusebio posuit Sylburgius
 pro οὕτω. Dein ἐφθέγγετο pro ἐφθέγγεσθ' cod. Joan.
 Προμήθεος Callimach. Si Ionice, inquit Sylburgius,
 legamus Προμηθῆος, puri erunt seazones iambi.
 Porro cl. Bentlejus in Fragmentis Callimachi pag.
 341, hæc sic scribit:

Ἦν κεῖνος οὐνιαυτός, ᾧ τὸ τε πτηνόν,
 Καὶ τοῦν θαλάσση, καὶ τὸ τετράπουν οὕτως
 Ἐφθέγγεθ', ὡς ὁ πηλὸς ὁ Προμηθῆος.
 Erat ille annus, quo et aves,
 Et pisces et quadrupedes ita
 Loquebantur, ut lutum Promethei.

(6) Αὖ. Abest ab Eusebio tam impress. quam ms.
 (7) Εἶ σ'. Εἶ σε Euseb. uterque et cod. Paris.
 Μοχ Προμηθεὺς absque articulo cod. Joan. Dein μὴ
 ἐξ ἑτ. pro μὴ ἔξ ἑτ. Euseb. et cod. Paris.

255 Hesiodus autem de Pandora,
Vulcanumque jubet terram perfundere lympha
Protinus, atque hominis cum voce infundere mentem.

Jam artificiosum ignem, qui certa ratione ac via feratur in generationem, Stoici naturam esse definiunt; ignis autem ac lucis nomine, Deum aut ejus Verbum allegorice Scriptura significat. Quid autem? non ipsemet Homerus, aquam abs terra separatam, planeque resectam aridam paraphrasi quadam explicat? dum ait de Tethyos Oceanique dissidio,

Namque ambos dudum tristis discordia lecto
Complexuque arcet.

Deo præterea summam rebus in omnibus potestatem Græcorum eruditissimi tribuunt. Epicharmus quidem (Pythagoreus autem is fuit) his versibus,

Nil potest Deum latere, fac ut id mente imbibas:

Ille nos per se intuetur, nec nihil solus potest.

Lyricus vero, sic,

Deus potis est ex profunda
Nocte revocare purum diem:
Nigris dein tenebris
Diei nitidum condere hoc jubar.

Qui solus, inquit, illucescente die, noctem efficere potest, Deus is est. Et Aratus in *Phænomenis* hæc habet:

✠ *Ab Jove principium, nullo qui tempore nobis*
Prætereundus erit. Cujus late omnia Numen
Compita, et omne forum, pontique profunda tu-
mentis,
Atque omnes portus implet: nemoque potenti
Auxilio caruisse queat.

✠ P. 709 ED. POTTER, 598 ED. PARIS.

(8) *Τε.* Euseb. δέ.

(9) *Ἥφαιστον δὲ κέλε.* Ἥφαιστον δ' ἐκέλε. Hesiod. *Oper. et dier.* lib. 1, v. 60. Paulo post σθένος pro νόον, Ibid.

(10) *Πῦρ.* Stoici dicebant mundi animam esse ignem, itemque astra et cœlum, et ab his omnia vitam et vegetationem habere. Hinc Cotta apud Tullium *De natura deorum* lib. III: *Sed omnia vestri* (Stoici), *Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes.* Conf. Lipsius *Physiologia Stoicorum* lib. II, dissert. 12.

(11) *Πῦρ δὲ καὶ φῶς.* Nempe Exod. III, 2 et seq.; Joan. I, 4 et alibi.

(12) *Καί.* Euseb. ἦ, hinc forte corrigendus.

(13) *Τί δ'.* Euseb. τί δέ;

(14) *Ἐπί τε.* Particula τε abest a cod. Joan. Sequentes versus exstant apud Homerum *Iliad.* E, vers. 206.

(15) *Ἐπίχαρμος.* Citantur hæc et a Theodoro lib. VI *De curat. agrit. Græc.*; quæ vero sequuntur inter fragmenta Pindari reperiuntur, et loco Theodoretici citato, ubi legendum est ὄρσαι φάος, non ὀρίσαι, et hic κελαινεφεῖ δὲ σκότει, ut illic, non κελαινεφές. Sic et apud Eusebium lib. XIII, pag. 394, ubi omnia ista ex Clemente proferuntur. COLLECT.

(16) *Πυθαγόριος.* Sic alii Epicharmum vocant, ac speciatim Theodoretus serm. 1, p. 478. Et iterum serm. 6, pag. 564, ubi hos ejus versus laudat. Cæterum hos versus Grotius in *Excerptis* pag. 481, hæc modo exhibuit:

A *Ἥφαιστος τε* (8) ἐπὶ τῆς Πανδώρας λέγει.

Ἥφαιστον δὲ κέλευσε (9) *περικλυτὸν, ὅτι τὰ*
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδὴν,
Καὶ νόον....

Πῦρ (10) μὲν οὖν τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον εἰς γένεσιν τῆν φύσιν ὀρίζονται οἱ Στωϊκοί· πῦρ δὲ καὶ φῶς (11) ἀλληγορεῖται ὁ Θεὸς καὶ (12) ὁ Λόγος αὐτοῦ πρὸς τῆς Γραφῆς. Τί δ' (13); οὐχὶ καὶ Ὅμηρος, παραφράζων τὸν χωρισμὸν τοῦ ὕδατος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, τὴν ἐμφανῆ τῆς ξηρᾶς, ἐπὶ τε (14) μῆς Τηθύος, καὶ τοῦ Ὠκεανοῦ λέγει;

Ἦδη γὰρ δηρὸν χρόνον ἀλλήλων ἀπέχονται
Εὐνῆς καὶ φιλότητος.

B Πάλιν, τὸ δυνατὸν ἐν πᾶσι προσάπτουσι καὶ οἱ παρ' Ἑλλησι λογιώτατοι τῷ Θεῷ· ὁ μὲν Ἐπίχαρμος (15), (Πυθαγόρειος (16) δὲ ἦν), λέγων·

Οὐδὲν ἐκφεύγει (17) *τὸ Θεῖον· τοῦτο γινώσκειν*
αὐτὸς ἔσθ' ἀμῶν ἐπόπτης· ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν
Θεός.

Ὁ μελοποιὸς δὲ,

Θεῷ δὲ δυνατὸν ἐκ μελαίνας
Νυκτὸς ἀμίαντον ὄρσαι (19) *φάος,*
Κελαινεφεῖ δὲ σκότει
Καλύψαι καθαρὸν ἀμέρας σέλας·

Ὁ μόνος ἡμέρας ἐνεστώσης νύκτα ποιῆσαι δυνάμενος, φησὶν, οὗτος (20) Θεός ἐστιν. Ἐν τε τοῖς *Φαινομένοις* ἐπιγραφομένοις (21) Ἄρατος (22)·

C *Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα* (23), εἰπὼν· τὸν οὐδέ ποτ'
Ἄρρητον· μεστὰ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυαί,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀρχαί· μεστή δὲ θάλασσα,

Καὶ λιμένες· πάντα δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες

Οὐδὲν ἐκφεύγει τὸ Θεῖον· τοῦτο γινώσκειν σε
αὐτὸς ἔσθ' ἀμῶν ἐπόπτης· ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν
Θεός.

Res nulla est Deum quæ lateat: scire quod te con-
venit.

Ipsa est noster introspector: tum Deus nil non po-
test.

(17) *Ἐκφεύγει.* Διαφεύγει perperam Theodoret.

(18) *Γινώσκειν.* Γινώσκων Theod. et Eusebius tam impress. quam ms. Mox ἐστ' ἀμῶν pro ἔσθ' ἀμῶν Euseb. Deinde ἐπέπτης pro ἐπόπτης cod. Joan., perperam utrumque. Paulo post Θεῷ pro Θεός Theodoret. recte, sed ὁ Θεός habet cod. Joan.

(19) *ὄρσαι.* Euseb. ὄρσαι, quod etsi magis analogum est, ὄρσαι tamen cum Flor. edit. retinui, quoniam illud agnoscit etiam Hesychius. SYLB. — Mox κελαινεφές pro κελαινεφεῖ perperam ms. Paris.

(20) *Ποιῆσαι δυνάμενος, φησὶν, οὗτος.* Ms. Paris., ποιῆσαι δυνάμενος ποιῆσαι, φησὶν, οὗτος. Illud οὗτος abest a cod. Joan.

(21) *Ἐπιγραφομένοις.* Cod. Joan. ἀπογραφόμενος.

(22) *Ἄρατος.* Euseb. ὁ Ἄρατος. Sed ὁ ἀόρατος cod. Joan. Porro quæ sequuntur, ex principio *Phænomenorum* Arati petita sunt.

(23) *Ἀρχώμεσθα.* Ἀρχώμεσθα Euseb. et Aratus. Sed ἀρχώμεθα perperam cod. Joan. ut mox etiam ἀγυαί pro ἀγυαί, λιμένες pro λιμένες, κεχρήμεσθα pro κεχρήμεθα.

Ἐπιφέρει (24),

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. . . .

οἷον δημιουργία (25)·

. . . . ὁ δ' ἦπιος ἀνθρώποισιν
Δεξιὰ σημαίνειν, λαοῦς (26) δ' ἐπὶ ἔργα ἐγεί-
[ρει (27)·Αὐτὸς (28) γὰρ τάδε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐστέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἄστράσιν· οἳ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνουσιν
Ἀνδράσιν ὠράων, ὅφρ' ἔμπεδα πάντα φύηται (29).
Καὶ (30) μιν ἀεὶ πρῶτόν τε παλ' ὕστατον ἰλά-
[σονται·Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μεγ' ἀνθρώποισιν
[ὄνειρα.Καὶ πρὸ τούτου δὲ Ὅμηρος (31) ἐπὶ τῆς Ἡφαιστο-
τεύκτου ἀσπίδος κοσμοποιῶν κατὰ Μωϋσέα,Ἐν μὲν γαίαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν (32) ἐν δὲ B
[θάλασσαν, φησίν·Ἐν δέ τε τείρεα πάντα, τάτ' οὐρανὸς ἐστεφά-
[ρωται·Ὁ γὰρ διὰ τῶν ποιημάτων καὶ καταλογάδην συγ-
γραμμάτων (33) ἀδόκιμος Ζεὺς τὴν ἐννοίαν ἐπὶ τὸν
Θεὸν ἀναφέρει. Ἦδη δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὑπ' αὐγὰς ὁ
Δημόκριτος (34) εἶρατ' ἰτινας ὀλίγους γράφει τῶν
ἀνθρώπων, οἳ δὴ ἀνατείνοντες (35) τὰς χεῖρας
ἐνταῦθα ὅν νῦν ἡέρα (36) καλέομεν οἱ Ἕλληνας·
πάντα Ζεὺς μυθέεται (37), καὶ πάνθ' οὗτος οἶδε,
καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρέεται· καὶ βασιλεὺς οὗτος
τῶν πάντων. Μυστικώτερον δὲ ὁ μὲν Βοιωτίος Πίν-
δαρος (38), ἅτε Πυθαγόρειος ὢν,

Ἐν ἀνδρῶν, ἐν θεῶν (39) γένος·

Ἐκ μιᾶς δὲ μητρὸς (40) πρέομεν ἄμφω.

✠ P. 710 ED. POTTER.

(24) Ἐπιφέρει. Proximo scilicet versu ; porro εἴτ'
ἐπιφέρει habent editiones Sylburgiana posteriores.(25) Δημιουργία. A. δημιουργία, dativo casu ; id
est opificio seu creatione. SYLBURG.(26) Λαοῦς. Hemistichium hoc omittit Eusebius
tam ms. quam impress.(27) Ἐπὶ ἔργα ἐγείρει. Arati ed. vulg. et Theon.
interpres, ἐπὶ ἔργον ἐγείρει, sing. numero, Sylburg. ;
sed ἀγείρει ms. Paris.(28) Αὐτὸς. Tres versiculos, quos Aratus huic
præmisit, consulto omisisse videtur Clemens. Statim
τά γε pro τάδε Euseb., Arat. Deinde ἐστέψατο pro
ἐστέψατο Euseb. ms. et impress., et Arat. In seq.
versu ms. Paris. mendose οἳ καὶ μάλιστα.

(29) Φύηται. Arat. φύονται, plur. num.

(30) Καὶ. Arat. τῷ, quocirca. Nonnulli tamen Arati
codices καὶ exhibent.(31) Ὅμηρος. Sequens Homeri locus exstat D
II. Σ. SYLBURG.(32) Ἐν μὲν γαίαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν. Eu-
sebii cod. Joan. corrupte, Ἐν μὲν γαίαν ἔτευξεν δ'
οὐρανόν. In versu seq. Ἐν δὲ τὰ τείρ. Euseb. et ms.
Paris. Proximum πάντα e cod. Joan. excidit.(33) Καὶ κατ. σ. Malim cum Euseb. καὶ τῶν κα-
ταλογάδην συγγραμμάτων.(34) Δημόκριτος. Hoc Democriti effatum superius
laudavit auctor in Protrept. p. 59.(35) Ἀνατείνοντες. Euseb. ἀνατείναντες, quam
lectionem Clemens in Protrept. firmat.(36) Ὅν νῦν κ. τ. λ. Hæc eodem modo superius
scribit Clemens. Sed οὗ νῦν habet Euseb. Unde
hæc adnotat Sylburgius : οὗ νῦν, ubi nunc, apud
Euseb. Sequens vocabulum, duplicis scripturæ apud
eundem Eusebium habet vestigia, ἡέρα et αἰθέρα·
quorum posterius Euripides infra probat p. 257.

(37) Πάντα Ζεὺς μυθέεται. Πάντα διαμυθεῖσθαι

A Et rationem subjungit,

. . . . Genus omnis ab illo

Quippe trahit,

creatione videlicet,

. . . . qui blanda homines pietate fovendo,
Læta ollis dat signa manu, populosque frequentesUltero operi accingit : certo namque ordine cælum
Sideribus sparsit variis, annique coronam
Texuit, apta suis ut munera quæque notarentTemporibus, lætoque genus subolescere fetu
Quodque darent. Huic prima omnes, huic ultima[semper
Vota ferunt. Salve, o genitor, quem suspicit orbis,
Atque boni auctorem sentit.Et ante Aratum Homerus, in clypeo illo, quem
Vulcanus elaborarat, mundi procreationem e Moysis
exemplari describens, ait,Fecerat hic terras, cælumque, salumque profun-
[dum,

Astraque purpurea cælum quæ luce coronant.

Qui enim et poetarum et oratorum vocibus Jupiter
celebratur, is omnino Deum significat. Jam Demo-
critus, ut id quoque dicam, paucos admodum ho-
mines lucem intueri, ait, qui manus ad eum tollant,
quem nos Græci aerem nunc vocamus. Quippe satur
omnia Jupiter, omnia novit, dat idem aufertque
omnia, omniumque rex est. At Bœotius Pindarus,
altiore quodam mysterio, Pythagoreus enim is
erat,

Virum, inquit, unum est ac Deum genus

C ✠ Matre spiritum ambo hausimus ab una.

Clemens corrupte in Protrept. pro πάντα Δία μυ-
θεῖσθαι. Cod. Joan. μυθεῖται habet. Deinde ἀφαι-
ρεῖται pro ἀφαιρέεται Clemens in Protrept. et Eu-
seb. tam ms. quam impress.

(38) Πίνδαρος. Πυθαγόρας cod. Joan.

(39) Ἐν ἀνδρῶν, ἐν θεῶν. Ἐν ἀνδρῶν ἐνθέων
γένος perperam conjunctis quæ dirimenda sunt, ut
prolixè docet Theodorus Canterus Variarum lect.
lib. II, c. 41, ubi Pindari versus ita distinguit et
interpolat :Ἐν ἀνδρῶν, ἐν θεῶν γένος· ἐκ
Μιᾶς δὲ πρέομεν
Ματρὸς ἄμφότεροι.SYLBURG.—Th. Canterus lib. II, c. 41 Var. lect. Delio
natatore opus est in libris Stromatum ad omnia
menda persananda. Ita legendus hic locus et persan-
andus est,

Ἄτε Πυθαγόρειος ὢν·

Ἐν ἀνδρῶν, ἐν θεῶν γένος· ἐκ
Μιᾶς δὲ πρέομεν
Ματρὸς ἄμφότεροι,
Τῆς ὕλης,

παραδίδωσι· καὶ ἓνα τὸν τούτων δημιουργόν, ὃν

Ἄριστοτέχνην πατέρα

λέγει.

Quod dicit ἀριστοτέχνην πατέρα, inter ea quæ ex-
stant Pindari, nisi mea fallit memoria, non legitur :
ejus tamen dicti etiam Plutarchus aliquoties me-
minit, ut lib. I Sympos. ubi sic inquit : Καὶ τὸν Θεὸν
ὄρας ὃν ἀριστοτέχνην ἡμῶν ὁ Πίνδαρος προσεῖπεν. Et
Clemens ipse in Protreptico. Apud Dionem Chryso-
stomum in Olympico proferuntur ista :

[Δωδωναιῆς

(40) Μητρὸς. Euseb. ματρὸς.

Matris nomine materiam intelligit, unumque præterea horum Molitorem omnium constituit, quem ipse parentem ἀριστοτέχνην, hoc est optimum ac sapientissimum artificem nominat, qui pro sua quemque dignitate, ad ipsam quoque divinitatem provehat. Platonem enim prætereo, qui palam ac perspicue, in ea quam ad Erastum et Coriscum scribit epistola, Patrem ac Filium, nescio quo pacto, ex Hebraicis litteris palam ac manifeste aperit, ubi sic eos hortatur, *Dum juratis, inquit, studio non illiberati, ac studii sorore doctrina mutuo conjuncti, per Deum ipsum rerum omnium sive præsentium, sive futurarum præsidem, nec non præsidis etiam principiique parentem Dominum juretis, quem quidem si modo recte philosophabimini, cognoscetis.* Idem ea quam in *Timæo* habet concione, artificem illum Patrem appellat, his verbis: *Vos qui deorum satu orti estis, attendite. Quorum operum ego parens effectorque sum. Quare cum idem ita loquitur, Circa universorum regem omnia sunt, ac propter ipsum omnia: idem bonorum omnium principium est. At circa secundum ea quæ secundo, circa tertium ea quæ tertio ordine continentur, cuncta versantur: equidem ista non*

Δωδοναῖε μεγασθενές

Ἄριστοτέχνη πάτερ.

Qui quamvis non nominet Pindarum, eum tamen esse, ex iis, quæ dicta sunt colligere est. Hæc Canterus. Tu eodem modo Eusebium emenda hæc citantem p. 595. Et verte, *Unum virorum, dicens, unum deorum est genus. Ex una matre spiramus ambo, nimirum materia: tradit et unum opificem istorum quem ἀριστοτέχνην πατέρα dicit, sive optimum artificem.* Locus Platonis qui sequitur, epistola 6 legitur, *Τὸν πάντων Θεὸν ἡγεμόνα, τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, Deum rerum omnium, et quæ sunt, et quæ futuræ sunt, principem adhibito studio non inerudito, et germana disciplina, jurantes, illiusque principis et causæ patrem.* Item, *Ὅν ἂν ὄντως φιλοσοφῶμεν εἰσόμεθα πάντες σαφῶς, Quem si re vera philosophemur, omnes perspicue cognoscemus.* COLLECT. — Porro ms. Paris. ἐν θεῶν habet eum edit. Flor. et Euseb.

(41) Ὅν. Τόν, Euseb. impress. et ms. Vigerus ad Eusebium hæc adnotat: « Canterus, lib. II *Var. lect.*, c. 11, Plutarchi loca profert, ubi ex Pindaro illi nominis Deo tribuitur; Pindari versus idem ex Dionis Chrysostomi Olympico, hunc in modum refert:

« Δωδοναῖε μεγασθενές

« Ἄριστοτέχνη πάτερ,

« licet ibi nominatim Pindarus non appelletur.»

(42) Ἄντικρυς. Euseb. impress. et ms. ἂν ἀντικρυς, otiose posito relativo, inquit Sylburgius, nisi pro ὅτι, quia accipiat.

(43) Ἐραστον. Cod. Joan. corrupte ἕκαστον. Est autem hæc epistola inter Platonicas sexta, quæ inscribitur Ἐρμείᾳ, καὶ Ἐράστῳ, καὶ Κορίσκῳ, Porro eadem Platonis verba recitavit etiam Origenes contra Celsum lib. VI, p. 280.

(44) Γραφῶν. Euseb. φωνῶν.

(45) Καὶ τῆς. Καὶ τῆ τῆς Euseb., Plato.

(46) Τὸν πάντ. Plato plenius, καὶ τὸν πάντων Θεὸν ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος.

(47) Ὅν, ἐὰν ὄρθ. Plato hæc primæ personæ tribuit: Ὅν ἂν ὄντως φιλοσοφῶμεν εἰσόμεθα πάντες σαφῶς, εἰς δόναμιν ἀνθρώπων εὐδαιμόνων. Quem, si vere philosophemur, cognoscemus aperte omnes,

A τῆς ὕλης, παραδίδωσι· καὶ ἓνα τὸν τούτων δημουργόν, ὃν (41) ἀριστοτέχνην πατέρα λέγει, τὸν καὶ τὰς προκοπὰς κατ' ἀξίαν εἰς θεϊότητα παρεσχημένον. Σιωπῶ γὰρ Πλάτωνα, ἀντικρυς (42) οὗτος ἐν τῇ πρὸς Ἐραστον (43) καὶ Κορίσκον ἐπιστολῇ φαίνεται Πατέρα καὶ Υἱόν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν (44) ἐμφαίνων, παρακλεισόμενος κατὰ λέξιν· Ἐπομνύντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ, καὶ τῆς σπουδῆς (45) ἀδελφῇ παιδείᾳ, τὸν πάντων (46) Θεὸν αἴτιον, καὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ αἰτίου Πατέρα Κύριον ἐπομνύντας· ὃν, ἐὰν ὄρθως (47) φιλοσοφήσητε, εἴσεσθε (48). Ἡ τε ἐν *Τιμαίῳ* δημηγορία (49) πατέρα καλεῖ (50) τὸν δημουργόν, λέγουσα ὡδὲ πως· Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ πατήρ, δημιουργός τε ἔργων. Ὡστε καὶ ἐπὶ ἐπέῳ,

B *Περὶ τὸν πάντων* (51) βασιλέα πάντα ἐστὶ, καὶ ἐκείνου ἕνεκεν (52) τὰ πάντα· καὶ ἐκείνο αἴτιον ἀπάντων καλῶν (53)· δεύτερον δὲ, περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα· οὐκ ἄλλως ἔγωγε ἔξακούω ἢ τὴν ἁγίαν Τριάδα μνηύεσθαι· τρίτον μὲν γὰρ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὸν Υἱὸν δὲ (54) δεύτερον, δι' οὗ πάντα ἐγένετο κατὰ βούλησιν τοῦ Πατρὸς. Ὁ δ' αὐτὸς ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς *Πολιτείας*, Ἡρὸς (55)

quatenus felicitis hominis natura pertingere potest.

(48) Εἴσεσθε. Cod. Joan. corrupte εἴσεσθαι.

(49) Δημηγορία. Concio scilicet Dei Patris universorum ad deos ex se genitos in *Timæo* Platonis p. 1054: Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργός πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γινόμενα, ἅλυστα, ἐμοῦ γε θέλοντος. *Diī orti ex diīs, quorum ego opifex et pater sum, hæc attendite. Quæ a me facta sunt, me ita volente indissolubilia sunt.* Hæc citat Athenagoras, *Legat.*, p. 27, edit. Oxon.

(50) Καλεῖ. Euseb. impress. et ms. λέγει. Paulo post ἐπ' ἂν pro ἐπὶ Euseb.

(51) Περὶ τὸν πάντ. Exstant hæc in secunda Platonis epistola, quam scribit ad Dionysium, pag. 1269: Φῆς γὰρ δὴ, κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον, οὐκ ἱκανῶς ἀποδείξω σοι περὶ τῆς τοῦ πρώτου φύσεως φραστέον δὲ σοι δι' αἰνιγμάτων· ἐν ἂν τι ἢ δέλτος ἢ πόντος, ἢ γῆς πτυχαῖς πάθῃ, ὃ ἀναγνοὺς μὴ γινῶ. Ὡδὲ γὰρ ἔχει· Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκείνο αἴτιον ἀπάντων τῶν καλῶν· δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα· καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα. *Ais enim, ut ille refert, non sufficienter tibi a me de prima natura demonstratum fuisse. Dicendum est igitur tibi nunc per ænigmata quædam: ut si quid huic tabellæ vel mari, vel terra contingat, qui eam legerit, intelligere non possit. Est autem ita: Circa omnium regem cuncta sunt, ipsius gratia omnia, ipse pulchrorum omnium causa; circa secundum secunda, tertia circa tertium.* Conf. superius Clemens in *Protrept.* p. 60; Justinus M., *Apol.* I, p. 114, ed. Oxon.; Athenagoras, *Legat.* pag. 92, 93, edit. Oxon.; Origenes contra Celsum lib. VI, pag. 287; Cyrillus Alex., *adversus Julianum* lib. I, p. 54.

(52) ἕνεκεν. Euseb. ἕνεκα. Cod. Joan. ἕνεκα.

(53) Ἀπάντων καλῶν. Euseb. impress. et ms. τῶν καλῶν. Plato plenius ac rectius ἀπάντων τῶν καλῶν.

(54) Τὸν Υἱὸν δέ. Euseb. τὸν δὲ Υἱόν. Ibidem mox, ὃ δὲ αὐτός. Deinde, τῷ τῆς δεκάτ. cod. Joan. Et statim ἱερὸς pro Ἡρὸς mendose.

(55) Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου. P. Leopardus l. IX, c. 2. Emendat. Contuli nuper Clementem Alex. Græcum cum Latino ejus interprete; et quod in conferendo deprehendi erratum Græci codicis, atque interpretis dissimulare hic nolui. Lib. V *Strom.*:

τοῦ Ἀρμενίου (56), τὸ γένος Παμφύλου, μέμνηται. ὅς ἐστι Ζωροάστρης (57). Αὐτὸς γ' οὖν ὁ Ζωροάστρης γράφει· *Τάδε συνέγραψεν Ζωροάστρης ὁ* (58) *Ἀρμενίου, τὸ γένος Πάμφυλος* (59). *ἐν πολέμῳ τελευτήσας, ἐν ἄδῃ* (60) *γενόμενος ἐδάην παρὰ θεῶν. Τὸν δὲ Ζωροάστρη τούτου ὁ Πλάτων δωδεκαταῖον ἐπὶ τῇ πυρᾷ κείμενον ἀναβιῶναι λέγει. Τάχα μὲν οὖν τὴν ἀνάστασιν* (61), *τάχα δὲ ἐκεῖνα αἰνίσσεται, ὡς διὰ τῶν δώδεκα ζωδίων ἢ ὁδῶν ταῖς ψυχαῖς γίνεται εἰς τὴν ἀνάληψιν· αὐτὸς δὲ* (62) *καὶ εἰς τὴν γένεσιν φησι τὴν αὐτὴν γίνεσθαι κάθοδον* (63). *Ταύτη ὑποληπτέον καὶ τὰ τοῦ Ἡρακλέους* (64) *ἄθλα γενέσθαι δώδεκα· μεθ' ἃ τῆς ἀπαλλαγῆς παντὸς τοῦ κόσμου τοῦδε τυγχάνει ἡ ψυχὴ. Οὐ παραπέμπομαι καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα* (65), *ὃς φυσικῶς οὕτως τῆς τῶν πάντων ἀναλήψεως μέμνηται, ὡς ἐσομένης ποτὲ εἰς τὴν τοῦ πυρὸς οὐσίαν μεταβολῆς. Σαφέστατα* (66) *Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ταύτης ἐστὶ τῆς δόξης, τὸν μὲν τινα κόσμον* (67) *αἰδῖον εἶναι δοκιμάσας, τὸν δὲ τινα φθειρόμενον τὸν κατὰ τὴν διακόσμησιν εἰδῶς· οὐχ ἕτερον ὄντα ἐκείνου πως ἔχοντος. Ἄλλ' ὅτι μὲν αἰδῖον τὸν ἐξ ἀπάσης τῆς οὐσίας αἰδίως ποῖον κόσμον ἤδει* (68), *φανερὸν ποιεῖ λέγων οὕτως· Κόσμον τὸν αὐτὸν ἀπάντων* (69) *οὔτε τις θεῶν, οὔτε*

✠ P. 711 ED. POTTER, 599 ED. PARIS.

Οὐδὲ οἱ παρὰ Πλάτωνι ἐν *Πολιτείᾳ* πρὸς τοῦ Ἀρμενίου, καὶ ἐν *Γοργία* Δίακου· καὶ *Ραδαμάνθυος*. Hic Gentianus ab Armenio vertit, cum vertere debuerit, *Eros Armenii*, et legere Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου. Sequitur enim apud eundem eodem libro· Ὁ δὲ αὐτὸς ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς *Πολιτείας* Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου τὸ γένος Παμφύλου μέμνηται, ὃς ἐστὶ Ζωροάστρης. Αὐτὸς γοῦν Ζωροάστρης γράφει· *τάδε συνέγραψε Ζωροάστρης ὁ Ἀρμενίου, τὸ γένος Πάμφυλος ἐν πολέμῳ τελευτήσας*. Platonis locus est, Ἄλλ' οὐ μὲν τοῖ σοι, ἦν δὲ ἐγὼ, Ἀλκίμου γε ἀπόλογον ἐρῶ· ἀλλ' ἀλκίμου μὲν ἀνδρὸς Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου, τὸ γένος Παμφύλου, ὃς ποτὲ ἐν πολέμῳ τελευτήσας. Valerius Maximus lib. 1: *Quæ minus admirabilia Eris Pamphylii casus facit, quem Plato scribit inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus jacuisse*. Hic impressi tamen codices habent *Pheræi*, scripti *Eæretri*, mendose utrumque. Macrobius in *Somnium Scipionis* scribens: *Sed ille Platonius secretorum relator, Et quidam nomine fuit natione Pamphytus, miles officio qui cum vulneribus in prælio acceptis, etc.* Ergo τοῦ Ἀρμενίου, nomen patris Eris sive Zoroastris est. Hæc Leopardus. Itaque et apud Platonem Ficinus et Serranus, et hic Hervetus vertere debuerunt: *Eris Armenii filii, genere Pamphylii*. Eusebium ait Zoroastris non meminisse Hervetus, quoniam hæc omnia omisit ejus interpres Trapezuntius; at in Græca editione reperies p. 395: Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου, τὸ γένος Παμφύλου, μέμνηται, ὃς ἐστὶ Ζωροάστρης. COLLECT.—Conf. Justinus M., *Cohort. ad Gent.*, p. 101, ed. Oxon.; Origenes, *contra Celsum*, lib. II, p. 70, ed. Cantab.; Plutarchus, *Sympos.* lib. IX, q. 5; Cyrillus, *contra Julianum*, lib. VIII; Augustinus, *De civitate Dei* lib. XXII, cap. 28; Theodoretus, media parte serm. 41, p. 655. Ubi hæc verba Platonis adducit. Clemens denique noster paulo superius in hoc *Strom.*

(56) Ἀρμενίου. Cod. Joan. ἄρμενίου. Proximum τὸ omittit idem.

(57) Ζωροάστρης. Ζωροάστρην alibi appellat auctor, Ζωροάστρην vero Eusebius.

(58) Ὁ. Hanc particulam omittit cod. Joan.

(59) Πάμφυλος. Μῆδος superius *Strom.* I, p. 399.

A nisi de sancta Triade accipio, et tertii quidem nomine Spiritum sanctum, secundi vero, Filium intelligo, per quem ex Patris voluntate facta sunt omnia. Præterea *Reipublicæ* decimo, Eris cujusdam Armenii filii meminit, genere Pamphyli, qui quidem est Zoroastres. Certe Zoroastres ipse ita de se scribit: *Hæc, inquit, scriptis mandavit Zoroastres Armenii filius, Pamphylius genere; cum in bello cecidissem, apud inferos abs diis hæc didici*. Hunc ergo Zoroastrem Plato, die ab interitu duodecimo, jam rogo impositum revixisse memorat. Quibus forte resurrectionem, forte alterum illud subobscurè significat, animos cum recipiuntur in cœlum, per signa Zodiaci duodecim viam inire; per quæ similiter, eosdem ait, cum hic generatio fit, descendere solitos. Nec aliter accipiendum est, duodecim Herculem certamina confecisse, quibus exhaustis, ab universi hujus mundi angustiis animus liberetur. Nec mihi prætereundus Empedocles. Physice enim ille sic rerum omnium instaurationis meminit, ut ignis in naturam cuncta olim mutatum iri pronuntiet. Qua in opinione Heraclitus Ephesius manifestè versatur. Is enim mundum unum quemdam sempiternum esse statuit, caducum alte-

(60) Ἐν ἄδῃ. Euseb. impress. et ms. ὅσα ἐν ἄδῃ. Qui locus, inquit Sylburgius, ab eodem Eusebio citatur etiam lib. XI, p. 550. Apud Plat. est Basil. ed. p. 470.

C (61) *Τάχα . . . αἰνίσσεται*. Euseb. *Τάχα μὲν οὐ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ἐκεῖνα αἰνίσσεται. Quibus forte non resurrectionem, sed alterum illud subobscurè significat.*

(62) Αὐτὸς δέ. Scil. Plato, vel vir Pamphylius; qui in loco Platonis citato longa oratione refert, quomodo animæ in corpora post obitum novis generationibus redeant.

(63) *Γίνεσθαι κάθοδον*. Cod. Joan. κάθοδον γίνεσθαι. Sed γίνεσθαι habet Euseb. impress.

(64) Ἡρακλέους. Euseb. Ἡρακλέος. Mox idem λέγεσθαι pro γενέσθαι habet.

(65) *Οὐ παραπέμπομαι καὶ τὸν Ἐμπ.* Cod. Joan. παραπέμπομαι τὸν Ἐμπ. Statim. ὁ φυσικῶς οὕτως pro ὃς φυσικῶς οὕτως, Eus. impr. et ms.

(66) *Σαφέστατα*. Euseb. σαφέστατα δ'.

D (67) *Τὸν μὲν τινα κόσμον*. Quomodo τινα κόσμον αἰδῖον, et etiam τινα κόσμον φθειρόμενον, agnovit Heraclitus, cum ἓνα εἶναι τὸν κόσμον, unicum esse mundum, sensit teste Laertio lib. IX, segm. 8? Et quidem Clementem ac Laertium conciliari haud posse putavit Menagius. Verum Heraclitus sensit unicum esse mundum eumque αἰδῖον, æternum, ut ait Clemens, scilicet quoad substantiam; sed quoad διακόσμησιν, *ornatum*, varios esse mundos, uno pereunte, altero iterum renascente e prioris rudibus. Hinc addit Clemens, istum alium mundum esse οὐχ ἕτερον ἐκείνου, *non alium, a priore*. Simplicius in *Aristotelis Phys.* I, VIII: Ὅσοι ἀεὶ μὲν φασιν εἶναι κόσμον, οὐ μὲν τὸν αὐτὸν ἀεὶ, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον κατὰ τινὰς χρόνων περιόδους· ὡς Ἀναξίμενης τε, καὶ Ἡρακλείτου, καὶ Διογένης, καὶ ὕστερον οἱ ἀπὸ τῆς Στωᾶς. Ex quibus sequentia Clementis verba facile explicari poterunt.

(68) *Κόσμον ἤδει, φαν.* Euseb. impress. κόσμον, ἤδη φαν. Illud ἤδη habet etiam cod. Joan.

(69) Ἀπάντων. Euseb. ms. et impress. πάντων.

rum ac pereuntem agnoscit, at externa specie tenuis, quique alius non sit a priori, certa quadam et propria ratione spectato. Nam quod sempiternum illum agnosceret, qui ex universa rerum natura constans, sibi perpetuo similis maneat, disertè profitetur his verbis: *Mundum eundem, inquit, rerum universitatem complexum, deorum hominumve nemo condidit; sed fuit idem, est eritque semper, Ignis quidam perpetuo vivens, quique vicissim et accenditur modice et modice restinguitur.* ✕ Quod autem illum ipsum et genitum, et corruptioni obnoxium esse tradiderit, ex sequentibus intelligas, *Sunt enim, inquit, ignis conversiones istæ, ut primum ex igni fiat mare, tum pars maris dimidia in terram, dimidia in vaporem* **256** *igneum abeat.* Nam quod eas conversiones potestate fieri vult, ab eo cujus vi cuncta reguntur Verbo atque Deo, ignem per aerem in humidum converti significat, quod ab eo mare vocatur, exterioris hujus ornatus quoddam quasi semen ex quo deinde cælum ac terra, quæque amborum sinu continentur, existant. Quemadmodum vero idem sibi reddatur, ac rursus ignescat, plane aperit, dum ita subjungit: *Mare, inquit, eodem prorsus modo, eodemque mensionis genere diffunditur, quo priusquam terra*

✕ P. 712 ED. POTTER, 600 ED. PARIS.

(70) Ἄλλ' ἦν. Euseb. et ms. Paris. ἀλλ' ἦν ἀεί.

(71) Μέτρα. Euseb. μέτρον, itemque statim rursus, rectius. SYLB. — Aliter legitur in vocibus multis hic locus apud Eusebium, atque inter cætera illud sine dubio mendosum est apud Clementem ἀπτόμενον μέτρα, Eusebius, ἀπτόμενον μέτρον, καὶ ἀποσθεννύμενον μέτρον; mensura accensus, et mensura extinctus, sive certo quodam modulo; nam ex igne extincto fieri omnia volebant Heraclitus et Hippasus Metapontinus, de quibus Plutarchus lib. 1 *De placitis Phil.*: Ἀρχὴν ὄλων τὸ πῦρ ἐκ πυρὸς γὰρ τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾶν λέγουσι· τούτου δὲ κατασθεννυμένου κοσμοποιεῖσθαι τὰ πάντα. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ παχυμερέστερον αὐτοῦ εἰς αὐτὸ συστελλόμενον γῆ γίνεται· ἔπειτα ἀναχλωμένην τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ πυρὸς φύσει ὕδωρ ἀποτελεῖσθαι ἀναθυμιάμενον δὲ ἀέρα γίνεσθαι. Πάλιν δὲ τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ σώματα ὑπὸ πυρὸς ἀναλῶσθαι ἐν τῇ ἐκπυρώσει. Hæc citata ab Eusebio lib. xiv, c. 5 *Præpar.*, sic vertit Trapezuntius: *Ignem esse principium universorum putarunt, quo extincto cætera gignuntur; cujus solidiorem partem in se contractam, atque constipatam terram fieri. Terram porro ab igne resolutam in aquam verti, et exhalationes aquarum in aerem transire. Rursus autem universa corpora, mundumque ignis ardore corrumpi. Vel potius. in illa exustione corruptum iri.* De qua ut de ea Stoicorum opinione quid sentiat Euseb. vide lib. xv, c. 17 et 18, *Præpar.* COLLECT.

(72) Τροπαί. Euseb. impress. et ms. τροπᾶς.

(73) Θαλάσσης. Cod. Joan. θαλάσση.

(74) Πῦρ . . . τρέπεται. Euseb. impress. et ms. τὸ πῦρ cum articulo habet. Hanc autem Heracliti sententiam explicabit Laertius lib. ix, segm. 8: Πῦρ εἶναι στοιχεῖον, καὶ πυρὸς ἀμοιβὴν τὰ πάντα ἀραιώσσει καὶ πυκνώσει τὰ γινόμενα. *Ignem elementum esse dicit, ignisque vicissitudine, tum raritate tum densitate constare, quæ fiunt omnia.* Paulo vero post propius ad ea, quæ dicit Clemens: Πυκνούμενον τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι, πυκνιστάμενόν τε γίνεσθαι ὕδωρ· πηγνύμενον δὲ τὸ ὕδωρ, εἰς γῆν τρέπεσθαι· καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι· πάλιν τε

Ἀ ἀνθρώπων ἐποίησεν· ἄλλ' ἦν (70), καὶ ἔστιν, καὶ ἔσται πῦρ ἀείζων ἀπτόμενον μέτρα (71), καὶ ἀποσθεννύμενον μέτρα. Ὅτι δὲ καὶ γενητὴν καὶ φθαρτὸν αὐτὸν εἶναι ἐδογματίζε, μηνύει τὰ ἐπιφερόμενα· Πυρὸς τροπαί (72), πρῶτον θάλασσα θαλάσσης (73) δὲ τὸ μὲν ἡμῖσιν γῆ, τὸ δὲ ἡμῖσιν προηστήρ. Δυναμει γὰρ λέγει, ὅτι πῦρ ὑπὸ τοῦ διοικῶντος (74) Λόγου, καὶ Θεοῦ (75) τὰ σύμπαντα δι' ἀέρος τρέπεται εἰς ὑγρὸν, τὸ ὡς σπέρμα τῆς διακοσμήσεως· ὃ καλεῖ θάλασσαν· ἐκ δὲ τούτου αὖθις γίνεται γῆ καὶ οὐρανός, καὶ τὰ ἐμπεριεχόμενα. Ὅπως δὲ πάλιν ἀναλαμβάνεται, καὶ (76) ἐκπυροῦται, σαφῶς διὰ τούτων δηλοῖ· Θάλασσα διαχέεται (77), καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, ἐκοῖος πρῶτον (78) ἦν ἢ γενέσθαι γῆ. Ὅμοίως καὶ περὶ τῶν ἄλλων στοιχείων τὰ αὐτά. Παραπλήσια τούτῳ καὶ οἱ ἔλλογιμώτατοι τῶν Στωϊκῶν (79) δογματίζουσι, περὶ τε ἐκπυρώσεως διαλαμβάνοντες, καὶ κόσμου διοικήσεως, καὶ τοῦ ἰδίως ποιῶν κόσμου τε καὶ ἀνθρώπου, καὶ τῆς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐπιδιαμονῆς. Πάλιν τε αὖ ὁ Πλάτων ἐν μὲν τῷ ἐβδόμῳ τῆς Πολιτείας, τὴν ἐνταῦθα ἡμέραν νυκτερινὴν κέκληκεν (80), διὰ τοὺς κοσμοκράτορας (81), οἷμαι, τοῦ σκότους τούτου ὑπνον δὲ καὶ θάνατον τῆν εἰς σῶμα κάθοδον (82) τῆς ψυχῆς, κατὰ ταῦτά Ἡρα-

αὐτὴν τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι· ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ σχεδὸν πάντα, ἐπὶ τὴν ἀναθυμίασιν ἀνάγων τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω ὁδός. *Densatum quippe ignem liquescere, constantemque aquam fieri; concretam vero aquam in humum verti; eamque viam ad inferiora esse. Humum ipsam denuo effundi, atque ex ea fieri humorem. Ex eo autem reliqua ferme omnia, ad evaporationem eam referens, quæ ex mari fit, ipsamque ad superiora viam esse.* Similia, paucis mutatis, quæ ad mutationum ordinem spectant, tradit Plutarchus, *De placitis philosophorum* lib. 1, c. 3. Conf. *Recognitiones Clementis* lib. II, cap. 15; *Clementina*, hom. 2, c. 26.

(75) Λόγου, καὶ Θεοῦ. Cod. Joan. Λόγου Θεοῦ. Paulo post Euseb. impress. et ms. οὐρανός καὶ γῆ pro γῆ καὶ οὐρανός.

(76) Καί. Omittit hanc particulam cod. Joan.

(77) Θαλάσση δ. Quæ has voces sequuntur per aliquot paginas usque ad hæc verba χρονιζόμενον, ἀμίμητον, e cod. Joan. exciderunt.

(78) Πρῶτον. Euseb. πρόσθεν. Statim γῆ ab eodem abest.

(79) Στωϊκῶν. Conf. superius pag. 649, n. 5.

(80) Νυκτερινὴν κέκ. Euseb. νυκτερινὴν ἡμέραν κέκ. Porro multa hujusmodi dicit Plato principio lib. VII, *De repub.*, ubi hunc mundum καταγείω οἰκῆσει σπηλαιώδει, subterraneo, specus instar, domicilio comparat. Locus autem, quem respicit Clemens, exstat quatuor circiter paginis ab istius libri initio pag. 696: Τοῦτο δὲ, ὡς εἶπεν, οὐκ ὀστράκου ἂν εἶη περιστροφή, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγή, ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινὴν τοῦ ὄντος, ἰούσης ἐπάνοδον, ἣν δὲ φιλοσοφίαν ἀληθῆ φήσομεν εἶναι. Hæc, ut videtur, non erit testæ revolutio, sed animæ circumductio, a nocturno quodam die ad ejus quod vere est contemplationem; quem quidem ascensum veram philosophiam dicimus.

(81) Κοσμοκράτορας. Respicit Ephes. VI, 12, ubi dicit Apostolus: Εἶναι ἡμῖν πάλιν πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου.

(82) Κάθοδος. Euseb. ὁδόν.

κλείτω (83). Καὶ μήτι τοῦτο ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος προεθέσπισε τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγον· Ἐγὼ ἐκοιμήθην, καὶ ὑπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται μου. Οὐ γὰρ τὴν ἀνάστασιν μόνην τοῦ Χριστοῦ (84) ἐξ ὑπνου ἔγερσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς σάρκα κάθοδον τοῦ Κυρίου ὑπνον ἀλληγορεῖ. Αὐτίκα ὁ αὐτὸς Σωτὴρ παρεγγυᾷ, Γρηγορεῖτε· οἶον, Μελετᾶτε ζῆν, καὶ χωρίζειν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος πειρᾶσθε. Τὴν τε Κυριακὴν ἡμέραν ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς Πολιτείας ὁ Πλάτων διὰ τούτων καταμαντεύεται· Ἐπειδὴ (85) δὲ τοῖς ἐν τῷ λειμῶνι ἐκάστοις ἐπτὰ ἡμέραι γένοιτο, ἀναστάντας, ἐντεῦθεν δὴ (86) τῇ ὀγδόῃ πορεύεσθαι, καὶ ἀφικνεῖσθαι τεταρταίους (87). Λειμῶνα μὲν οὖν ἀκουστέον τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν, ὡς ἡμερον χωρίον, καὶ προσήγες, καὶ τῶν ὁσίων χώρον· ἐπτὰ δὲ ἡμέρας (88) ἐκάστην κίνησιν τῶν ἐπτὰ, καὶ πᾶσαν τὴν ἐργαστικὴν τέχνην εἰς τέλος ἀναπαύσεως σπεύδουσιν. Ἡ δὲ μετὰ τοὺς πλανωμένους πορεία, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἄγει, τουτέστι τὴν ὀγδόην κίνησιν τε καὶ ἡμέραν. Τεταρταίους δὲ τὰς ψυχὰς ἀπιέναι λέγει, δηλῶν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων πορείαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἑβδόμην ἱερὰν οὐ μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνας ἴσασι καθ' ἣν ὁ πᾶς κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ φθομένων ἀπάντων. Ἡσίοδος (89) μὲν οὕτως περὶ αὐτῆς λέγει·

septenario, singulos septem planetarum motus, atque omnem efficiendi artem intelligo, quæ ad quietis finem contendit ac properat. Quod autem post errantes illos orbes iter suscipitur, recta perducit in cælum, is enim octavus est motus atque dies. Denique animos quatrinduo proficisci dum ait, iter illud, quod per quatuor elementa conficitur, declarat. Septimum quoque diem sacrum esse, non Hebræi modo, verum etiam Græci agnoscunt, cujus conversione animantium omnium atque planetarum universitas continetur. Quo Hesiodus ita cecinit,

Πρῶτον ἔνῃ τετρᾶς (90) τε καὶ ἑβδομον ἱερὸν ἡμᾶρ. C Lunæ prima dies, tum quarta, et septima sacra [est.]

Καὶ πάλιν·

Ἐβδομάτῃ δ' αὖθις λαμπρὸν φάος ἡελίοιο.

Ὅμηρος δέ (91)·

Ἐβδομάτῃ δ' ἔπειτα κατήλυθεν ἱερὸν ἡμᾶρ.

A fieret. Quod ipsum de aliis similiter elementis intellige. Huic affinia docentur a Stoicorum eruditissimis, cum ab iis, de conflagratione, de gubernatione mundi, de eo, qui talis proprie sit, mundo et homine, deque animorum nostrorum permansione disputatur. Rursus Plato ipse *Reipub.* septimo, nostrum hunc diem, nocturnum, ob mundi principes, opinor, tenebrarum harum⁵⁹; somnum vero atque mortem, animi descensum in corpus vocavit, Heraclitum secutus. Annon id Spiritus de Salvatore nostro Davidis ore prædixit, his verbis: *Ego dormivi, et soporatus sum; exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me*⁶⁰. Nec enim solam Christi Servatoris resurrectionem, a somno excitationem, sed etiam Domini in carnem descensum allegorice somnum⁶¹ appellat. Atque adeo Servator ipse nos ut vigilemus admonet, hoc est ut de vita recte instituenda serio cogitemus, animumque nostrum a corporis complexu abstrahere conemur. Porro diem etiam Dominicum, *Reipub.* decimo, his verbis vaticinatur Plato: *Postquam eo in prato singuli dies septem ✕ constituerint, octavo demum inde proficisci oportet, eoque quatrindui itinere pervenire.* Equidem pratum illud, sphaeram stabilem et immotam accipio, qui locus est suavis admodum et placidus, sanctorumque sedes: at illo dierum

Idemque,
Septima jamque dies, læti lux candida solis.
Et Homerus,
Septima sacra dies reserato illuxerat orbi.

✕ P. 713 ED. POTTER. ⁵⁹ Ephes. vi, 12. ⁶⁰ Psal. iii, 5. ⁶¹ Math. xxiv, 42, et alibi.

(83) Ἡρακλείτω. Euseb. τῷ Ἡρακλείτω. Heracliti dictum de morte quoddam recitat Plutarchus lib. *De consol. ad Apollonium*, pag. 106: Πότε γὰρ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς οὐκ ἔστιν ὁ θάνατος; καὶ (ἢ φησιν Ἡρακλείτος) τοῦτό τ' ἐνὶ ζῶν καὶ τεθνηκῶς, καὶ τὸ ἐγρηγορῶς, καὶ τὸ καθευδόν, καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντα ἐκεῖνά ἐστιν, κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα. *Quando enim non inest nobis mors, cum, ut ait Heraclitus, idem sit vivum ac mortuum, vigilans ac dormiens, adolescens ac decrepitem, quia hæc in illa vicissimque mutantur?* Sed Clemens illud dictum potius respicit, quod citat ipse ex Heraclito *Strom.* iv, p. 628.

(84) Μόρην τοῦ Χρ. Euseb. μόνον τοῦ Σωτῆρος Χρ. SYLBURG.

(85) Ἐπειδὴ. Hæc exstant in lib. x *De repub.*, pag. 765, in orat. Eris filii Armenii, cujus paulo ante meminuit Clemens.

(86) Δῆ. Euseb. δεῖ, Plato δεῖν. Sed hic retinendum Eusebianum δεῖ, nam Clemens oratione recta utens, indicativum pro infinitivo posuit.

(87) Τεταρταίους. Sic communi genere legitur apud Euseb. et Plat. cujus generis exempla cum alibi supra invenies, tum pag. 62, 70, 147. SYLBURG.

(88) Ἐπτὰ ἡμ. Conf. superius *Strom.* iv, p. 615, n. 12.

(89) Ἡσίοδος. Gemina his scribit Aristobulus apud Euseb., *Præp. evang.* lib. xiii, cap. 12, p. 667, 668. Item Theophilus *ad Autolyc.* lib. ii, p. 91: Ἐπι μὴν καὶ περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας, ἣν πάντες μὲν ἀνθρώποι ὀνομάζουσιν, οἱ καὶ πλείους ἀγνοοῦσιν ὅτι παρ' Ἑβραίοις ὁ καλεῖται σάββατον Ἕλληνιστὶ ἐρμηνεύεται ἑβδομάς, ἥτις εἰς πᾶν γένος ἀνθρώπων ὀνομάζεται μὲν, δι' ἣν δὲ αἰτίαν καλοῦσιν αὐτὴν οὐκ ἐπίστανται. *Præterea de die septimo qui inter omnes mortales celebris est, magna apud plerosque ignorantia est. Hic enim dies qui ab Hebræis Sabbatum vocatur, Græce, si quis nomen interpretetur, septimus dicitur. Hoc nomine mortales omnes diem istum appellant, at nominis causam nesciunt plerique.* Cæterum Ἡσίοδος μὲν οὖν οὕτω scribit Euseb. Porro quod sequitur, exstat in Hesiodi *Diebus* v. 6.

(90) Πρῶτον ἔνῃ τετρᾶ. Ms. Paris. corrupte πρῶτον μὲν οὖν τετρᾶ. Statim ἑβδόμη ἱερὸν ἡμᾶρ, Euseb., Hesiod.

91) Ὅμηρος δέ. Euseb. καὶ Ὅμηρος.

Et,

Septima sacra fuit.

Et rursus,

Septima lux aderat, qua cuncta exacta fuere.

Atque iterum,

Septima ubi orta dies, Acherontis liquimus undas.

Quibus accinit Callimachus poeta :

Septima jamque dies, qua cuncta exacta, rubebat.

Itemque,

Omne lata dies est septima, septima rerum.

Et,

Ortus, et eximias inter perfecta coruscat.

Et,

*Omnia sidereo septena videntur in orbe,
Motibus et propriis certos volvuntur in annos.*

Quam diem, uti sanctiorem, ipsæ quoque Solonis elegiæ mirum in modum prædicant. Quid præterea? nonne sacris litteris congruenter, ubi hæc improborum vox est, ✕ *Tollamus justum a nobis, quoniam molestus nobis est* ⁶². Plato salutarem Christi dispensationem tantum prænuntians, ita loquitur secundo *De republica*, *Justo*, inquit, *illi, qui sic animo comparatus erit, verbera imponentur, injicientur vincula, oculi eruentur. Idem postremo hæc omnia perpessus, agetur in crucem.* Socraticus etiam Antisthenes illam prophetæ ⁶³ vocem, *Cui me assimilavistis? dicit Dominus* paraphrasi quadam ex-

Α Καί,

Ἐβδομή ἦν ἱερή.

Καὶ πάλιν,

Ἐβδομον ἡμᾶρ ἔην, καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.

Καὶ αὖθις,

*Ἐβδομάτῃ δ' ἡοῖ (92) ἀπομεν ῥόδον ἐξ Ἀχέ-
[ροντος.*

Ναὶ μὴν καὶ Καλλίμαχος (93) ὁ ποιητῆς γράφει·

Ἐβδομάτῃ δ' ἡοῖ (94) καὶ οἱ τετύκοντο ἅπαντα.

Καὶ πάλιν,

*Ἐβδομή εἰν ἀγαθοῖσι (95), καὶ ἐβδομή ἐστὶ γενέ-
[θλη.*

Καί,

Ἐβδομή ἐν πρώτοισι, καὶ ἐβδομή ἐστὶ τελείη.

Καί,

*Ἐπτά δὲ πάντα τέτυκτο ἐν οὐρανῷ ἀστερόεντι,
Ἐν κύκλοισι φανέντ' ἐπιτελλομένοις ἐνιαυτοῖς.*

B Ἀλλὰ καὶ αἱ Σόλωνος (96) ἐλεγείαι σφόδρα τὴν ἑβδομάδα ἐκθειάζουσι. Τί δέ (97); οὐχὶ παραπλήσια τῇ λεγούσῃ Γραφῇ, *Ἄρωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῶν ἐστίν* (98), ὁ Πλάτων, μονογονοῦχι προφητεύων τὴν σωτήριον οἰκονομίαν, ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς *Πολιτείας* ἔδωκε (99) φησίν· *Οὕτω δὲ (1) διακείμενος ὁ δίκαιος, μαστιγωθήσεται (2), στρεβλώσεται, δεθήσεται· ἐκκοπήσεται τὸ ὀφθαλμῶ· τελευτῶν (3) πάντα κακὰ παθῶν, ἀνασκιנדυλευθήσεται (4).* Ὁ τε Σωκρατικὸς Ἀντισθένης (5), παραφράζων τὴν προφητικὴν ἐκείνην φωνήν (6), *Τίτι με ὁμοιώσατε; λέγει Κύριος,*

✕ P. 714 ED. POTTER, 601 ED. PARIS. ⁶² Sap. II, 12. ⁶³ Isa. XL, 18, 25.(92) *Ἐβδομάτῃ δ' ἡοῖ.* Euseb. δὴ οἱ corrupte.(93) *Καλλίμαχος.* Callimachi versus exstant inter ejus fragmenta, quæ collegerunt viri clarissimi Ezech. Spanhemius et Ric. Bentleyus.(94) *Ἐβδομάτῃ δ' ἡοῖ.* Euseb. *ἑβδομάτῃ δ' ἔην καὶ convenientius; et mox ἐτέτυκτο ἅπαντα* Sylburg. In versu primo legitur apud Clementem *τετύκοντο*, pro quo Sylburgius *ἐτέτυκτο*, sed legendum *τετύκοντο*. Hesych. *τετύκοντο, ἡτοιμάζοντο*. In versu ultimo nescio quid sit *ἐπιτελλομένοις ἐνιαυτοῖς*, nemo quod sciam, sic locutus est; sed *περιτελλομένοις*. Equidem non invitus sic legerim:*Ἐν κύκλοισι φανέντα περιπλομένων ἐνιαυτῶν.*

Et ita Latine reddidi :

*Septem autem omnia facta sunt in caelo stellato,
In orbitis apparentia, annis volventibus.*Ric. Bentleyus in *Fragment. Callimachi* pag. 574, 575.(95) *Ἀγαθοῖσι.* Euseb. ἀγαθοῖς mendose. Mox *τελεία* pro *τελείη* habet idem.(96) *Σόλωνος.* Conf. *Strom.* VI, pag. 685, 686, edit. Paris.(97) *Τί δ'.* Euseb. τὰ δέ.(98) *Ἄρωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν δίκαιον ὅτι δύσχρηστος ἡμῶν ἐστίν.* Sapientiae II, 12: *Ἐνεδρεύσωμεν δὲ τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῶν ἐστίν.* Latina edit. *Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis; plus quippe volunt esse δύσχρηστον, quam ἄχρηστον.* Locus Platonis legitur pag. 361, edit. H. Steph. quam ascribemus, ut ex eo corrigatur Clementis liber: *Ὅσῳ διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεθήσεται, ἐκκαυθήσεται τὸ ὀφθαλμῶ, τελευτῶν πάντα κακὰ παθῶν ἀνασκιנדυλευθήσεται· καὶ γινώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν.* *Justus (qui quidem iam affectus sit) flagris cadetur, torquebitur, in vin-*

cula conjicietur, oculi ei eruentur, denique omnia molestiarum genera passus in crucem tolletur, vel in frusta concidetur, et cognoscet non esse, sed videri justum concupiscendum esse. Ita vertendum potius cum Ficino videtur, quam cum Serrano. COLLECT.

(99) Ὡδε. Οὕτω Euseb., Theodoret. a quo etiam hæc citantur Θεραπ. ζ'. p. 602.

(1) *Οὕτω δέ.* Hæc exstant hæud procul a principio lib. II *De repub.*, pag. 594; superius autem allata sunt a Clemente *Str.* IV, p. 587, ubi conf. n. 5.(2) *Μαστιγωθήσεται.* Plat. *μαστιγώσεται.* Theod. *αἰκισθήσεται.* Statim *στρεβλώσεται* omittunt Euseb., Plato, pro quo *στρεβλωθήσεται* habet Theod. Deinde *δεθήσεται* pro *δεθήσεται* Plat. Euseb.; *δεθήσεται* vero retinet Theod. Deinde *ἐκκαυθήσεται* pro *ἐκκοπήσεται* Plat.(3) *Τελευτῶν.* *Τελευταῖον* Plat., Theod. melius.(4) *Ἀνασκιנדυλευθήσεται.* Plat. *ἀνασκιנדυλευθήσεται.* Theod. *ἀνασκινδαλευθήσεται.*(5) *Ἀντισθένης.* Locus est Isaie XL, 18: *Τίτι ὁμοιώσατε Κύριον, Cui ergo similem fecistis Deum; et v. 25: Τίτι με ὁμοιώσατε καὶ ὁμοιωθήσομαι αὐτοῖς ἅγιος; Sic Antwerp.; at Romana, καὶ ὕψοθήσομαι. Latina Vulg., Cui me assimilastis, et adæquastis? dicit Sanctus. Sic Aquila vertit, καὶ ἐξισωθήσομαι. Clemens habet, Τίτι με ὁμοιώσατε; λέγει Κύριος. Procopius in hunc locum cap. XLVI, 5, Τίτι με ὁμοιώσατε; — Ὑμεῖς δὲ λογίσασθε πρὸς ὅσῳ ἀσεβείας ἀτοπίαν ἐκπίπτετε τὸν ἀσώματον εἰκόσι θνητῶν*(6) *Φωνήν.* Euseb. Γραφήν.(7) *Τίτι.* His similia exstant Isa. XL, 18, 25; XLVI, 5, et alibi forsitan. Ipsa verba, quæ attulit Clemens, reperire nondum potui.

οὐδενί (8) εἰκέναι φησί· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκότος δύναται. Τὰδ' ὅμοια καὶ Ξενοφῶν (9) ὁ Ἀθηναῖος κατὰ λέξιν λέγει· Ὁ γοῦν πάντα σείων καὶ ἀτρεμίζων ὡς μὲν μέγας τις καὶ δυνατὸς, φανερός· ὁποῖος δ' ἐστὶν μορφήν, ἀφανής· οὐδὲ μὴν ὁ παμφαῆς δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐθ' οὗτος εἰκεν ὄρεϊν αὐτὸν (10) ἐπιτρέπειν· ἀλλ' ἦν τις ἀναιδῶς αὐτὸν θεάσεται, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται.

Τίς γάρ (11) σὰρξ δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ὄφθαλμοῖσιν ἰδεῖν Θεὸν ἄμβροτον, ἐς πόλον οὐρανῶν [ἀληθῆ] [κεῖ];

Ἀλλ' οὐδ' ἀκτίνων κατ' ἐναντίον ἡέλιοιο ἄνθρωποι στήναι δυνατοί, θνητοὶ γεγαῶτες· προεῖπεν ἡ Σίβυλλα. Εὐ γοῦν καὶ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (12), διδάσκων ὅτι εἷς καὶ ἀσώματος (13) ὁ Θεός, ἐπιφέρει·

Εἷς Θεὸς ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος.

Οὐ τι δέμας θνητοῖσιν ὁμοῖος οὐδὲ νόημα (14).

Καὶ πάλιν·

Ἀλλὰ βροτοὶ (15) δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι·

Τὴν σφετέρην (16) δ' ἐσθῆτα ἔχειν, φωνὴν τε δέμας τε.

Καὶ πάλιν·

✠ P. 715 ED. POTTER, 602 ED. PARIS.

τῶν ὑποβάλλοντες. Vos autem in quantam impietatis absurditatem delapsi estis considerate, qui corpore carentem mortalium formis subdidistis. Tertullianus lib. 1 adversus Marcionem 4: Per Isaiam Deus concionabitur, cui me assimilabitis? Divinis forsitan comparabuntur humana, Deo nostra? Quem locum Pamelius hunc Clementis citans refert ad vers. 18 c. XL, qui fortasse referendus ad 25. Antisthenis dictum apud Eusebium lib. XIII Præp. c. 7, legitur, Θεὸν οὐδενί εἰκέναι φησί, Deum nulli esse similem ait, quapropter nemo potest eum discere ex imagine. Addenda ergo vox Θεόν, libro Clementis. COLLECT.

(8) Οὐδενί. Euseb. Θεὸν οὐδενί. Apud eundem mox τὰ δὲ pro τὰδ'.

(9) Ξενοφῶν. Hæc Xenophontis verba superioris attulit Clemens Protrept. p. 61, ubi conf. adnotata.

(10) Αὐτόν. Euseb. αὐτόν. Deinde αὐτόν ἀναιδῶς pro ἀναιδῶς αὐτόν. Ibid.

(11) Τίς γάρ. Hæc superioris adduxit Clemens in Protrept. pag. 61, ubi conf. n. 10.

(12) Ξενοφάνης ὁ Κολ. Physicum intelligit poetam cujus Vitam habemus apud Diogenem Laertium lib. VI.

(13) Ὅτι εἷς καὶ ἀσώματος. Xenophanes unum quidem Deum esse putavit, at non ἀσώματος. Conf. Sextus Empiricus lib. III, cap. 33. Hypotypos. Pyrrhon. Cicero in Lucullo, Xenophanes unum esse omnia, neque id esse mutabile, et id esse Deum, neque natum usquam quidquam, et conglobata figura.

(14) Οὐ τι δ... οὐδὲ ν. H. ms. Οὐτε δ... οὐτε ν. SYLB. Porro sensit Xenophanes, Οὐσίαν Θεοῦ σφαιροειδῆ, μηδὲν ὅμοιον ἔχουσαν ἀνθρώπῳ. Dei substantiam globosam esse, nihilque cum hominibus habere commune, ut refert Laertius lib. IX, seg. 19.

(15) Ἀλλὰ βρ. Hic versus in Flor. edit. iambicus est, sic:

Ἀλλ' οἱ βροτοὶ δοκοῦσι γεννᾶσθαι θεοὺς. Ex alio nempe vel Cleanthis vel alterius cujuscumque Opere. SYLBURG. — Eodem modo exstat in ms. Paris. nisi quod δοκέουσι pro δοκοῦσι ibi scriptum sit. Porro hos versus laudavit etiam Theodoretus Θεορ. γ', pag. 519, ubi priores duo hoc modo se

aplicans, Deum nemini similem esse ait, quod ejus in cognitionem ullius ex imaginis specie venire nemo possit. Quibus affinia Xenophon Atheniensis hæc habet ad verbum: Qui omnia concutiat, idemque tranquillet, eum et magnum et potentem esse constat; qua vero specie sit, non liquet. Ac ne sol ipse quidem, ut lucem quoquo versum diffundere videatur, impune tamen sese videri patitur; quisquis enim in eum impudenter intueri conetur, visum amittit.

Quæ caro verum oculis, immortalẽmque videre,

Cælestẽmque Deum, cujus super æthera sedes?

Quippe, nec adversi radiantia spicula solis
Mortales subeant defixo lumine visus;

ut jam olim Sibylla cecinit. Jure igitur ac merito Xenophanes ille Colophonius, Deum unum, et corporis expertem esse docens, ita cecinit:

Maximus idem hominum ac superum Deus unicuque [ille est,

Quem mortalis homo non mente aut corpore reddat.

Atque iterum:

... Ast homines generari Numina credunt,

✠ Illaque voce sibi cultuque et corpore prorsus
Assimilant.

Itemque,

habent:

Ἀλλ' οἱ βροτοὶ δοκοῦσι γεννᾶσθαι θεοὺς,
Καὶ ἴσην αἰσθησὶν τ' ἔχειν, φωνὴν τε δέμας τε.
At mortales homines putant deos genitos esse,
Sensibus æquales, et voce, et corpore nobis.

C (Clementis editio Florentina habet in altero, τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτα ἔχειν.) Rursus ita:

Ἀλλ' εἴτοι χεῖρας εἶχον ἢ ἐλέφαντες... hoc est:
Si manibus possent uti tauri atque elephantes,
Pingere vel manibus, vel quæ nunc facta referre:
Jam similes et equis divos bubusque videres
Cornipedes finxisse, et equos taurosque bicornes,
Haud alio factos quam quo ipsi corpore nunc sunt.

In primo versu Clemens habet, βόες ἢ λέοντες. ἢ secundo ἔργα τελεῖν. Theodoret. interpretes legisse videtur, ἔργα λέγειν. Sed et tertium versum apud Clementem,

Ἴπποι μὲν θ' Ἴπποισι, βόες δὲ τε βοῶν ὁμοῖοι,
interpretatus est Theodoretus interpretes, Hervetus omisit, et videtur non satis cum aliis quatuor coherere, sed ad priores potius referendus. Deus non est similis hominibus, nam equi equis, boves bubus, homines hominibus similes sunt. Idem Theodoretus lib. IV Therapeutices ægritud. Græc. aliam de Deo similem sententiam laudat. Xenophanes igitur Orthomenis, Colophonius, qui Eleaticæ sectæ princeps fuit, omne hoc quod oculis intuemur, unum esse, inquit, orbiculari figura, finitum, nequaquam genitum, sed æternum prorsus atque immobile. Eandem ejus sententiam refert et Sextus philosophus contra Mathematicos lib. I: Xenophanis autem dogma erat præter aliorum hominum prænotiones, universitatem esse unum, et Deum congenium omnibus; esse autem rotundum, et nullis passionibus obnoxium, et immutabilem, et rationalem. Citat idem Sextus et quosdam ejus versus in Homerum et Hesiodum, nam in eos scripsit versus, elegias et iambos: subsannans ea quæ de diis dixere, ut tradit Laertius Diogenes, qui tamen cum ejus sententiam de Dei substantia globosa exponeret unum eum censuisse, sive singularem retinuit. COLLECT.

(16) Σφετέρην. Euseb. Σφετέραν.

... si manus bovi, manus apta leoni,

Pingret, atque hominum tractare assuesceret artes :

Illa bovi similes superos, similesque leoni

Fingeret; acer equus specie formaret equina.

Quisque suo proprium vestiret corpore numen.

Rursus et Bacchylidem lyricum ita de divino numine loquentem audiamus :

Illi sædis semper gravibusque morbis indomiti :

Innocentes, nec ulla in re mortalibus similes.

Et Cleanthem Stoicum, cujus in quodam poemate sunt, quæ sequuntur :

257 *Quidnam bonum sit me rogas? Jamjam*

[accipe.

Quod ordinatum est, integrum, sanctum, pium,

Suique compos, utile, decens, commodum,

Grave, ac severum, quodque semper conferat.

Metu ac dolore majus, et molestia :

Salubre, jucundum, et sibi consentiens.

Clarum, ac modestum, sedulum, lene, ac potens,

Perenne, labis nescium ac semper manens.

Tum idem vulgi tacite idololatriam carpens, ista subdit :

Opinionem qui sequitur, haud liber est,

Frustra inde quicquam stultus expectet boni.

Non igitur amplius de Deo est ex vulgi opinione sentiendum :

✕ *Haud enim numen reor,*

Hominis scelesti clanculum speciem induens,

Tuum hoc cubile petere, prout homines solent,

Inquit Amphion Antiopæ. Sophocles vero plane ac diserte :

Ejus parenti namque nupsit Juppiter,

Non flavus auro, non olor pluma nitens,

Qualis puellæ junctus est Pleuronis,

Matremque fecit : ast homo plane integer.

Quibus deinceps hæc attexit,

Notis volucrum postibus gressum intulit

Adulter.

✕ P. 716 ED. POTTER, 602-603 ED. PARIS.

(17) *Ἄλλ' εἰ τοι χεῖρας εἶχον.* Scribendum cum Eusebio metri gratia :

Ἄλλ' εἰ χεῖρας ἔχον...

Sed tunc, inquit Sylburgius, addendum ῥαδινάς, vel simile quid ad explendum metri numerum.

(18) *Ἡὲ λέοντες.* Theod. ἢ ἐλέφαντες. Paulo post ὁμοίας pro ὁμοῖοι ibid. Deinde Καί κε θ. pro Καί τε θ. Euseb., Theod. Καί θ. ms. Paris. Porro Vigerus ad Eusebium hæc adnotavit juxta vocem ὁμοῖοι, « Theodorel. ὁμοίας, uti conjeceram. Subdit idem Græcorum Medicus, Xenophanem illum eodem in argumento versantem populorum quorundam ex more, huic suæ cogitationi fidem asserere. Τοὺς μὲν γὰρ Αἰθίοπας, μέλανας καὶ σιμούς γραφεῖν ἔφησε τοὺς οἰκείους θεοὺς, ὅποιοι δὲ καὶ αὐτοὶ πεφύκασιν· τοὺς δὲ γε Θρακίους, γλαυκούς τε καὶ ἐρυθρούς καὶ μὲν τοὶ καὶ Μήδους, καὶ Πέρσας σφίσιν αὐτοῖς εἰοκίτας· καὶ Αἰγυπτίους ὡσαύτως αὐτοῖς διαμορφοῦν πρὸς τὴν οἰκείαν μορφήν.

(19) *Σώματ' ἐποίουν.* Euseb. δώματ' ἐποίουν minus apte. Ex hoc loco expressa videtur Babriæ fabula de homine et leone : quæ inter vulgatas prima est. SYLB.

(20) *Καὶ τοί.* Ms. Paris. καὶ αὐτοί.

(21) *Τοῦ.* Euseb. μὲν τοῦ, itidemque δὲ in redditione. SYLB.

(22) *Οἱ μὲν ἀδμήτες ἀεὶ καὶ λίαν ρούσων εἰσὶ καὶ ἀναίτιοι οὐδὲν ἀνθρώποις ἴκελοι.* Collegit hoc in numeram fragmentorum Bacchylidis H. Stephanus, itaque vertit : Illi quidem non domantur morbis sædis, culpaque vacant nullo modo hominibus si-

A *Ἄλλ' εἰ τοι χεῖρας εἶχον* (17) βόες, ἢ ἐ λέοντες (18),

Ἡ γράψαι χεῖρεςσι, καὶ ἔργα τελεῖν ἄπερ ἄνδρες·

Ἴπποι μὲν θ' Ἴπποισι, βόες δὲ τε βοῦσιν ὁμοῖοι,

Καὶ κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον, καὶ σώματ' ἐποίουν (19).

Τοιαῦθ' οἷόν περ καὶ τοῖ (20) δέμας εἶχον ὁμοῖον.

Ἀκούσωμεν οὖν πάλιν Βακχυλίδου τοῦ (21) μελοποιῦ περὶ τοῦ θείου λέγοντος·

Οἱ μὲν ἀδμήτες ἀεὶ καὶ λίαν ρούσων εἰσὶ,

Καὶ ἀναίτιοι, οὐδὲν ἀνθρώποις ἴκελοι (22).

Κλεάνθους τε τοῦ Στωϊκοῦ, ἐν τινι ποιήματι περὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτά γε γράφοντος (23)·

Τάγαθὸν ἐρωτᾷς μ' οἷόν ἐστ', ἄκουε δὴ.

Τεταγμένον, δίκαιον, ἔσιον, εὐσεβές·

Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρησίμιον, καλὸν, δέον·

Ἀσθηρὸν, ἀθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον·

Ἄσφοδον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον·

B *Ἵστέλιμον, εὐάρεστον, ὁμολογούμενον·*

Εὐκλεές, ἄτυπον, ἐπίμελες, πρῶτον, σφοδρὸν·

Χρορίζομενον, ἀμώμητον, αἰεὶ διαμέμενον.

Ὁ δὲ αὐτὸς κατὰ τὸ σιωπώμενον, τὴν τῶν πολλῶν διαβάλλον εἰδωλολατρείαν, ἐπιφέρει·

Ἄνελεύθερος πᾶς ὅστις δόξαν βλέπει,

Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος (24).

Ὁὖκουν ἐτι κατὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν περὶ τοῦ Θεοῦ ὑποληπτέον·

Οὐδέ γὰρ λάθρα δεκῶ,

Φωτὸς κακούργου (25) *σχήματ' ἐκμιμούμενον,*

Σοὶ τήνδ' ἐς εὐνήν, ὡς περ ἀνθρώπου, μολεῖν·

Ἀμφίων λέγει τῇ Ἀντιόπῃ (26). Ὁ Σοφοκλῆς δὲ εὐθυρημόνως (27) γράφει·

Τὴν τοῦδε γὰρ τοι Ζεὺς ἔγημε μητέρα,

Οὐ χρυσόμορφος, οὐδ' ἐπημυρισμένος

C *Πτίλον κύκνειον, ὡς κόρην Πλευρωνίαν*

Ἵπμηδρῶσαν· ἄλλ' ὄλοσχερῆς ἀνήρ.

Εἶτ' αὖ ἐπελθὼν (28) καὶ δὴ ἐπήγαγεν·

Ταχὺς δὲ βαθμοῖς νυμφικοῖς ἐπεσχάλη (29)

Ὁ μοιχός.

miles. Legit ergo pro ἀεὶ καὶ λίαν, quod vertit Her-
vetus, *vel valde, ἀεικαλείων*, sed et vox ἀναίτιοι ei
suspecta est. Hanc ejus emendationem confirmat
Eusebii lib. xiii, p. 597, si quidem ejus sit ἀναίτιος.
COLLECT.

(23) *Ταῦτά γε γράφοντος.* Euseb. ταῦτα γεγραφό-
τος ἄκουε. Hos autem Cleanthis versus superius ad-
duxit Clemens in *Protrept.* p. 61, ubi conf. adno-
tata.

(24) *Καλοῦ τινος.* Euseb. impress. et ms. τινὸς
καλοῦ. Mox θεῖου pro Θεοῦ Euseb. impress.

(25) *Κακούργου.* Euseb. κακούργου. Statim σχή-
ματα pro σχήματ' cod. Joan. Paulo post σ' ἐς εὐνήν
Euseb. contra metrum.

(26) *Ἀμφίων λέγει τῇ Ἀντιόπῃ.* Eusebius hic
habet ἐν τῇ Ἀντιόπῃ. Quam lectionem si sequamur,
Amphion intelligetur recentior. Nam superior ille
Amphion, musicus nempe Antiopes, e Jove filius
fuit, Nyctei nepos, ut ex Apollodoro intelligere est.
SYLBURG. — Apud Eusebium legitur ἐν Ἀντιόπῃ, αὐτὸν
Amphion in Antiopæ. Scripsit tragœdiam Antiopen
Euripides, quam citat Stobæus multis locis. COL-
LECT.

(27) *Εὐθυρημόνως.* Euseb. εὐθυρήμονως cum
duplici ρ.

(28) *Εἶτ' αὖ ἐπελθὼν.* Euseb. impress. et ms.
εἶτα ὑπελθὼν.

(29) *Νυμφικοῖς ἐπεσχάλη.* Euseb. impress, μοι-
χνοῖς ἐπεστάθη. Sed cod. Joan. μυθικοῖς ἐπιστά-
ται.

ἐφ' οἷς ἔτι φανερώτερον τὴν ἀκρασίαν τοῦ μυθοποιου-
μένου Διὸς ἴδὲ πως ἐκδιηγείται·

Ὁ δ' οὔτε δαιτὸς, οὔδ' (30) χέρνιβος θιγῶν,
Πρὸς λέκτρον ἦει, καρδίαν ὠδαγμένος·
Ὅλην δ' ἐκείνην εὐφρόνην ἐθρύπτειτο.

Ταύτη (31) μὲν οὖν παρέσθω ταῖς τῶν θεάτρων ἀνοίαις·
ἀντικρυς δὲ ὁ μὲν Ἡράκλειτος, τοῦ λόγου τοῦ δέον-
τος (32) αἰεὶ (33), φησὶν, ἀξύνετοι γίνονται ἄν-
θρωποι, καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι, καὶ (34) ἀκού-
σαντες τὸ πρῶτον. Ὁ μελοποιὸς δὲ Μελανιππίδης

Κλῦθί μοι (35), ὦ πάτερ, θαῦμα βροτῶν,
Τῆς ἀειζῶου ψυχᾶς μεδέων.

Παρμενίδης δὲ ὁ μέγας, ὡς φησὶν (36) ἐν Σοφιστῇ Πλά-
των, ἴδὲ πως περὶ τοῦ θεοῦ (37) γράφει·

Πολλὰ μάλ', ὡς ἀγέννητον (38) ἔδν, καὶ ἀνώλεθρόν

Οὐλον μονογενές τε, καὶ ἀτρεμές, ἢ δ' ἀγέννητον.

Ἄλλὰ καὶ ὁ (39) Ἡσιόδος·

Αὐτὸς γὰρ πάντων, φησὶ, βασιλεύς καὶ κοίρανος

Ἀθανάτων· σέο (40) δ' οὐ τις ἐρήρυσται κράτος

καὶ μὴν καὶ ἡ τραγωδία, ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἀποσπῶσα,
εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθλίπειν διδάσκει· ὁ μὲν (41) Σο-
φοκλῆς, ὡς φησὶν Ἐκαταῖος ὁ τῆς ἱστορίας συνταξά-
μενος, ἐν τῷ κατ' Ἀβραάμ (42) καὶ τοὺς Αἰγυπτίους,
ἀντικρυς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐκβοᾷ·

Εἷς (45) ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἔστιν θεός·

Ὅς οὐρανόν (44) τ' ἔτευξε καὶ γαίαν μακρῶν,

✠ P. 717 ED. POTTER, 603 ED. PARIS.

(30) Οὐδέ. Euseb. οὔτε. Deinde θίβων mendose C
pro θιγῶν ms. Paris. Paulo post εἶη pro ἦει cod.
Joan. In vers. seq. ἐθόρνυτο pro ἐθρύπτειτο Euseb.
ms. et impress.

(31) Ταύτη. Euseb. rectius ταυτί. SYLB. — Recen-
tiores Clementis editt. ταῦτα habent.

(32) Τοῦ λόγου τοῦ δέοντος αἰεὶ, φησὶν. Herve-
tus in libro suo correxerat δὲ ὄντος καί. Sextus phi-
losophus ex quo in sua *Philosophica poesi* hunc lo-
cum exscripsit H. Stephanus, sic habet: Ὁ Ἡράκλει-
τος ἐναρχόμενος τῶν περὶ φύσεως καὶ τρόπον τινὰ
δεικνύς τὸ περιέχον, φησὶ· Λόγου τοῦδε ὄντος ἀξύνε-
τοι γίνονται ἄνθρωποι, καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ
ἀκούσαντες τὸ πρῶτον. Quem interpretes Sexti Herve-
tus ipse sic expressit: *Cum est autem hæc ratio, non
intelligentes fiunt homines etiam priusquam audi-
erint, et cum primum audierunt.* Loquitur de com-
muni ratione, ut ex antecedentibus constat. Ait enim:
Τοῦτον δὴ κοινὸν λόγον καὶ θεῖον καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν
γινόμεθα λογικὸν, κριτήριον ἀληθείας φησὶν ὁ Ἡρά-
κλειτος· *Hanc autem communem et divinam ratio-
nem, et cujus participatione rationales efficimur dicit
Heraclitus esse id, quod de veritate iudicat.* Atque
ita corrigenda est hujus postremi loci interpretatio.
Eusebius legit etiam τοῦ λόγου τοῦ δὲ ὄντος αἰεὶ, ver-
titque Trapezuntius: *Verbi, quod est semper, sensum
homines non capiunt, neque antequam audiant, neque
cum primo audierint.* COLLECT. — Simile est, quod
Philostratus Heraclito tribuit, epist. 18, p. 391:
Ἡράκλειτος, ὁ φυσικὸς, ἄλογον εἶναι κατὰ φύσιν
ἔφησε τὸν ἄνθρωπον· *Heraclitus physicus hominem
natura irrationalem esse dixit.*

(33) Αἰεὶ. Euseb. αἰεὶ.

(34) Καί. Hanc particulam omittit cod. Joan. Ubi
mox Μελαππίδης pro Μελανιππίδης.

(35) Κλῦθί μοι. Hæc apud Eusebium hoc modo
exstant in versus disposita:

Κλῦθί μοι, ὦ πάτερ, θαῦμα βροτῶν,
Τῆς ἀειζῶου ψυχᾶς μεδέων.

PATROL. GR. IX.

Tunc adhuc apertius impotentem fabulosi Jovis li-
bidinem exponens, ita prosequitur:

*Non dextra lympham, non cibum lingua attigit:
At pectus acri saucius morsu, torum
Init, atque Veneri nocte se tota dedit.*

Verum ista theatrorum insanix reserventur. Hera-
clitus quidem perspicue, *Homines ait, seu prius, seu
postquam audierint, commodæ rationis semper igno-
ratione versari.* Et lyricus Melanippides ita cecinit.
ἄδων, φησὶν·

*Audi me, o pater, stupor mortalium,
Qui semper viventem animum regis.*

Et magnus ille Parmenides, ut ait Plato in *Sophi-
sta*, de Deo hunc in modum scribit:

Nec satus est unquam, nec morti obnoxius ulli;

Integer, unigena, inconcussus, nescius ortus.

Imo etiam Hesiodus:

Te regem ac dominum immortalis turba fatetur,

Non alius tecum imperio contendere possit.

✠ Quin et ipsa quoque tragœdia ab idolorum cultu
abducens, in cælum oculos tollere nos docet. So-
phocles enim, ut refert Hecatæus historicus, in eo
quem de Abramo et Ægyptiis conscripsit libro, hæc
palam vociferatur e scena:

*Unus profecto est, unus hic tantum Deus,
Qui cælum et amplas condidit terræ plagas,*

(36) Ὅς φησὶν. Hæc verba non adversus sequen-
tes, sed ad verba præcedentia referuntur. Plato
enim in *Sophista Magni* epitheto Parmenidem ornat
p. 166: Παρμενίδης δὲ ὁ Μέγας, ὦ παῖ, παισὶν ἡμῶν
οὔσιν ἀρχόμενός γε καὶ διὰ τέλους τοῦτο ἀπεμαρτύ-
ρατο. *Magnus autem Parmenides, o puer, dum pueri
adhuc essemus, statim ab initio assidueque id dete-
status est.* Quis autem ille Parmenides fuerit, satis
e Diogene Laertio notum.

(37) Θεοῦ. Euseb. θεοῦ, ut paulo superius.

(38) Ὅς ἀγ. Euseb. ὡς ἀγέννητον ἔδν καὶ ἀνώλε-
θρόν ἔστιν, Μοῦνον, μονογενές δέ. Illud δὲ agnoscit
etiam cod. Joan.

(39) Ὁ. Hanc particulam non agnoscit cod. Joan.
In primo versu ἐσσί pro ἐστίν habet Euseb.

(40) Σέο. Legendum videtur dativo casu σοί, aut
σέο retento, sequens κράτος vertendum in dat. κρά-
τει, ut sensus sit: *Tecumque nullus alius robore
contendit; vel: Tuoque cum robore nullus alius con-
tendit.* Nisi forte aliquis ἐρήρυσται malit: ut sit,
D *Tuamque potentiam nemo fulcivit.* SYLBURG.

(41) Ὁ μὲν. Euseb. ms. et impress. ὁ μὲν γάρ.

(42) Ἐν τῷ κατ' Ἀβρ. Hujus libri meminit Jo-
sephus *Antiq.* lib. 1, cap. 7: Ἐκαταῖος βιβλίον περὶ
αὐτοῦ (Ἀβραάμ) συνταξάμενος κατέλιπε· *Hecatæus
librum de Abrahamo scriptum reliquit.* Vossius se
dicit non dubitare quin pars fuerit Historiæ Ju-
daicæ Hecatæi, quam citant Origenes lib. 1, *contra
Celsum*; Eusebius, *Præp. evang.*, lib. III. Conf.
Vossius, *De histor. Græcis*, lib. 1, c. 10.

(43) Εἷς. Eosdem Sophoclis versus in *Exhortato-
ria ad gentes* laudavit, ubi quod est in Sexto *Imagi-
nes et ieneas et ligneas*, ita ex hoc recte emendari
constat, si deleas *et ligneas*: nam in Græco abun-
dat, ἢ ξύλων, et addendum est, *et aureas*, quod omi-
sit Interpres, χρυσοτεύκτων. Citantur, et a Justino
in *Exhortatoria ad gentes* p. 19, et *De monarch.*
p. 166,

(44) Ὅς οὐρ. Cod. Joan. Ὅς τ' οὐρ.

*Cærulea ponti terga et infrenes Notos.
At nos miselli, pectore errantes vago,
Calamitatum finximus solatia,
Formas deorum saxeas, aut areas,
Auroeductas fusili, aut eburneas.
His dum immolamus, dum stato augustos die
Reddimus honores, esse nos remur pios.*

Qui eodem ex loco Euripides :

*Vides sublime fuscum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur?
Hunc summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.
Idem in dramate, quod Pirithoum inscribit :*

*Te, quia te ipso es; quique ætherio
Ætherum omne genus turbine versas;
Quem clara dies, quem turbida nox,
Et multicolor; quemque astrorum
Vis, non uno lumine fulgens,
Circum assiduo volvitur orbe.*

Hic enim ex sese ortum, artificem intellectum vocavit. Quæ sequuntur, ad mundum pertinent, in quo lucis etiam est tenebrarumque conflictus. Similiter Æschylus Euphorionis ✕ filius, ita de Deo, sane quam graviter :

*Æther, solumque est, atque cælum Juppiter,
Cuncta simul idem est, majus et si quid super.*

Platonem quoque novi sentire cum Heraclito, hunc in modum scribente : Quod unum sapiens est, solum tamen dici non vult, idemque Jovis nomen

✕ P. 718 ED. POTTER, 604 ED. PARIS.

p. 166, a Theodoro, lib. vii *Therapeut. Græc.* et ab Eusebio representantur ex Clemente lib. xiii *Præparat.* In primo, Εἰς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστιν, vertendum fuit :

*Unus profecto verus, unus est Deus,
Vel, Unum profecto numen, unus est Deus.*
In penultimo legitur in *Protreptico*, καὶ κενὰς πανηγύ-
ραις Νέμοντες, at hic, καλὰς π. στέφοντες. Apud
Justinum, πανηγ. τεύχοντες. At Theodoretus habet :
Et coronas affatim dantes, vertente Acciaolo, et in
2 et in 5 versu longe diversus est :

*Terramque fecit et populorum vertices
Pontique fluctus et sonora flumina.*

Nisi forte *flamina* legendum, ubi κ' ἀνέμων βίας· sed ex Justino Clementi hæc duo potius corrigenda sunt. COLLECT. — Conf. *Protrept.* p. 63, et quæ ibi adnotata sunt.

(45) *Κανέμων βίαν.* Cod. Joan. καὶ ἀνέμων βίας.
(46) *Θνητοὶ δὲ πολλόν.* Ms. Paris. Θνητοῖς δὲ πολλοί. Quin etiam πολλοί habet cod. Joan.

(47) *Καλὰς.* Cod. Joan. mendose κάεας.

(48) *Ὅρας.* Cod. Joan. ἴρας. Hic Euripidis locus a Plutarcho citatur 369 et 424, et a Cicer. lib. ii *De nat. deorum* exprimitur, ut notavit Petrus Victorius, *Var. lect.* lib. xiii, c. 7. SYLBURG. — Conf. *Protrept.* p. 21, n. 7; p. 65, n. 2.

(49) *Ἐν.* Abest a cod. Joan.

(50) *Ἐν δὲ τῷ Πειρίθῳ.* Euseb. ἐν τε τῷ Π. SYLB. — In tragœdia *Pirithoi* forte, sed apud Eusebium legitur non ἔμβρω, sed ῥόμβρω, ubi distincta in quinque anapesticos habes hæc verba, vertere ergo potes, qui in æthereâ rotatione, seu fornice, aut globo; ῥόμβος multa significat. Glossarium: ῥόμβος, tornus; Hesychius: ῥόμβος, στρόφος, δῖνος, κῶνος· sive motum, sive figuram indicari putes, cælum intellige omnia complectens et ambiens. Idem Eusebius habet, ὁ τε τοῦ Εὐφορίωνος Αἰσχύλος. Et *Euphorionis filius Æschylus*, non ut Clementis liber, ὁ τε Εὐφορίων, ὁ τε Αἰσχύλος. Euphorion enim pater Æschyli, Suida teste. Cæterum quod hic αὐτοφυῆ δημιουργόν appellari ait Clemens, et alibi ab Or-

A *Πόντου τε χαρπὸν εἶδμα, κανέμων βίαν* (45).
Θνητοὶ δὲ πολλόν (46) *καρδίας πλανώμενοι,*
Ἰδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὴν,
Θεῶν ἀγάματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκῶν,
Ἡ χρυσοτεύκτων, ἢ λεφαντίων τύπους·
Θυσίας τε τούτοις καὶ καλὰς (47) *παρηγύρεις*
Στέφοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Εὐριπίδης δὲ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς σκηνῆς τραγῳδῶν,
Ὅρας (48), *φησὶ, τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἀπειρον αἰθέρα,*
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν (49) *ἀγκάλαις ;*
Τούτων νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἠγοῦ θεόν.

Ἐν δὲ τῷ Πειρίθῳ (50) δράματι ὁ αὐτὸς καὶ τάδε τραγῳδεῖ·

Σὲ τὸν αὐτοφυῆ, τὸν ἐν αἰθερίῳ (51)
Ὅμβρω (52) *πάντων φύσιν ἐμπλέξαντα* (53)
Ὅν περὶ μὲν φῶς περὶ δ' ὄρωναία
Νύξ αἰολόχως, ἀκριτὸς τε ἄστρον
Ὅχλος ἐνδελεχῶς ἀμφιχορεῦει.

B Ἐνταῦθα γὰρ τὸν μὲν αὐτοφυῆ τὸν δημιουργόν νοῦν εἶρηκεν· τὰ δ' ἐξῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου τάσσεται, ἐν ᾧ καὶ ἐναντιότητες (54) φωτός τε καὶ σκότους. Ὁ τε Εὐφορίων, ὁ τε Αἰσχύλος (55), ἐπὶ τοῦ θεοῦ σεμνῶς σφόδρα φησὶν·

Ζεὺς ἐστὶν αἰθῆρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός (56).
Ζεὺς τοι τὰ πάντα, χῶτι (57) *τῶνδ' ὑπέρτερον.*

Οἶδα ἐγὼ καὶ Πλάτωνα (58) προσμαρτυροῦντα Ἡρακλείτῳ γράφοντι· Ἐν τῷ σοφόν, μῦθον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει, καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα. Καὶ πάλιν·

phæo αὐτογενῆ, et in Sibyllinis oraculis, interpretatione aliqua emolliendæ sunt hæc voces, ut monet G. Genebrardus lib. i *De Trinitate*, ne ruamus in præcipitium Cœlii Lactantii, qui pudendo errore Deum se procreasse, atque fecisse non dubitavit scribere, lib. ii, c. 7 *Inst. COLLECT.*

(51) *Τὸν ἐν αἰθ.* Euseb. σὲ τὸν αἰθ. At Euripidis Schol. in *Orest.* v. 98, citans hunc locum, Clementis lectionem retinet : item Apollonii Scholiastes, omnino recte.

(52) *Ὅμβρω.* Ῥόμβρω rectius Eus. impress. et ms. et Eurip. Schol.

(53) *Ἐμπλέξαντα.* Sic legit etiam Eurip. Schol., at metrum exigit ἐμπλέξανθ', quod habet Euseb. Hos versus Grotius sic digessit et restituit *Excerpt.* p. 399 :

*Σὲ τὸν αὐτοφυῆ, τὸν ἐν αἰθερίῳ
Ῥόμβρω πάντων φύσιν ἐμπλέξαν-
θ' ὅν περὶ μὲν φῶς, περὶ δ' ὄρωναία
Νύξ αἰολόχως, ἀκριτὸς τ' ἄστρον
Ὅχλος ἐνδελεχῶς ἀμφιχορεῦει.*

*Te voco, te non aliunde satum,
Qui naturam turbine versas
Totam ætherio, quem lux circum,
Noxque astricolor semper et ingens
Circumsultat chorus astrorum.*

(54) *Καὶ ἐν.* Euseb. καὶ αἰ ἐν.

(55) Ὁ τε Εὐφορίων, ὁ τε Αἰσχ. Euseb. impress. et ms. : ὁ τε Εὐφορίωνος Αἰσχύλος. Quam lectionem retinendam esse admonuit Stanleius, *Comment.* in *Vitam Æschyli.* Erat enim Æschylus Euphorionis filius, ut docent Herodotus lib. ii, Pausanias *Corinth.* 2, et *Arcad.*

(56) *Ζεὺς δ' οὐρανός.* Hæc absunt a cod. Joan.

(57) *Χῶτι.* Euseb. χωρεῖ. In marg. cod. Joan. scripsit aliquis χωρεῖ τῷδε. In ms. Paris. τῶνδὲ τοι ὑπέρτερον pro τῶνδ' ὑπέρτερον. Porro Grotius in *Excerptis* pag. 57, hæc metri causa sic scribit :

..... *Χῶτι τῶνδ' ἔθ' ὑπέρτερον.*

(58) *Ἐγὼ καὶ Πλάτωνα.* Cod. Joan. ἐγὼ καὶ ὁ Πλάτων.

Νόμος καὶ βουλή (59) πείθεσθαι ἐνός. Κἂν τὸ ῥη- A
τὸν ἐκεῖνο ἀναγαγεῖν ἐθέλης, Ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν
ἀκουέτω, εὐροις ἂν ὧδέ πως (60) ἐμφαινόμενον πρὸς
τοῦ Ἐφεσίου (61) · Ἀξύνετοι (62) ἀκούσαντες, κω-
φοῖς (63) εἰκόασι· φάτις (64) αὐτοῖσιν μαρτυρεῖ
παρέοντας ἀπιέναι. Ἄλλ' ἀντικρυς καὶ μίαν ἀρ-
χὴν καὶ παρ' Ἑλλήνων ἀκούσαι ποθεῖς; Τίμαιος ὁ
Λοκρὸς ἐν τῷ φυσικῷ συγγράμματι κατὰ λέξιν ὧδέ
μοι μαρτυρήσει· Μία ἀρχὴ (65) πάντων ἐστὶν
ἀγέννητος (66) · εἰ γὰρ ἐγένετο, οὐκ ἂν ἦν ἐτι ἀρχή,
ἀλλ' ἐκεῖνα (67) ἐξ ἧς ἡ ἀρχὴ ἐγένετο · ἐρρύη γὰρ
ἐκεῖθεν δόξα ἢ ἀληθείας (68) · Ἄκουε (69), φησὶν,
Ἰσραήλ · Κύριος ὁ Θεός σου, εἷς ἐστὶν· καὶ αὐτῷ
μόνῳ λατρεύσεις.

Οὗτος (70) ἰδοὺ πάντεσσι σαφῆς ἀπλάνητος B
[ὁπάρχει,
ὡς φησὶν ἡ Σίβυλλα. Ἦδη δὲ (71) καὶ Ὅμηρος φαί-
νεται Πατέρα καὶ Υἱὸν διὰ τούτων, ὡς ἔτυχε μαν-
τείας εὐστόχου, λέγων·

Εἰ μὲν (72) δὲ Οὔτις (73) σε βιάζεται οἶον ἐόντα,
Νοῦσον δ' οὐπως ἐστὶ Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι·
Οὐ γὰρ (74) Κύκλωπες Διὸς αἰγιόχου ἀλέγουσιν.

Καὶ πρὸ τούτου Ὀρφεύς, κατὰ τοῦ προκειμένου φερό-
μενος εἶρηκεν·

Υἱὲ Διὸς μεγάλιο, πάτερ Διὸς αἰγιόχοιο.
Ξενοκράτης δὲ (75) ὁ Χαλκηδόνιος (76), τὸν μὲν ὕπα-
τον Δία, τὸν δὲ νέατον καλῶν, ἐμφασιν Πατρὸς ἀπο-
λείπει καὶ Υἱοῦ. Καὶ τὸ παραδοξότατον, Ὅμηρος (77)
γινώσκειν φαίνεται τὸ Θεῖον, ὃ ἀνθρωποπαθεῖς εἰσά-
γων τοὺς θεοὺς· ὃν οὐδ' οὕτως αἰδεῖται Ἐπίκου- C
ρος (78). Φησὶ γοῦν (79)·

✠ P. 719 ED. POTTER, 605 ED. PARIS. a Luc. xiv, 35. b Deut. vi, 4.

(59) Βουλή. Euseb. βουλή dat. casu rectius.
SYLBURG.

(60) Ἦως. Hanc particulam omittit Euseb. ms.
et impress.

(61) Ἐφεσίου. Scil. Heracliti, ejus eandem
sententiam recitat Theodoretus Θεραπ. α', p. 476.

(62) Ἀξύνετοι. Theodoretus lib. i De cur. Græc.
profert hanc Heracliti γνώμην, eamque ita reddit
ejus interpres Lat. Cum stulti quid audiunt, surdis
videntur esse persimiles, celebre dictum vel tunc abesse
eos testatur, cum prope adsunt. Posteriores partem
melius vertit Hervetus. Vide Erasmus in Proverbio,
præsens abest, qui parem locum Aristophanis pro-
fert, πρὸς τὸν λόγον τ' αἰεί. COLLECT.

(63) Κωφοῖς. Κωφοῖσιν Euseb. ms. et impress.
retenta Ion. dialecto.

(64) Φάτις. Ms. Paris. φᾶτις. Mox Euseb. πα-
ρέοντας ἀπιέναι, præsentibus abesse, ut ait Sylburg.
Idem mox ἀντικρυς μίαν, absque conjunctione
καί. Porro cod. Joan. hæc inverso ordine scribit :
Ἄντικρυς καὶ παρ' Ἑλλήνων μίαν ἀρχήν.

(65) Μία ἀρχή. Plato in Phædro, pag. 544, eod.
genio : Ἀρχὴ δὲ, inquit, ἀγέννητον, ἐξ ἀρχῆς γὰρ
ἀνάγκη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ'
ἐξ ἐνός. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆς γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρ-
χῆς γίγνοιτο· (forte οὐκ ἂν ἀρχῆς γίγνοιτο, ut Timæus
hic, οὐκ ἂν ἦν ἐτι ἀρχή. Atque ita Tullius reddidit,
Tuscul. ii : Nec enim esset id principium, quod gigne-
batur aliunde. Vulgata tamen lectio defendi potest.)
Ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθαρτον αὐτὸ
ἀνάγκη εἶναι, etc. Vigerus ad Euseb.

amat. Atque iterum : Lex est, inquit, hujus unius
parere consilio. Quod si altiore sensu dictum illud
accipere volueris, Qui habet aures audiendi, audiat^a,
sic ab Ephesio illustratum invenies : Qui quod au-
diunt, intelligentia non assequuntur, surdis illi si-
miles sunt; in quos tritum illud conveniat, præsentibus
abesse. Num vero Græcorum etiam ex ore princi-
pium unum audire gestis? Testem dabo Timæum
Locrum, qui libro De natura sic ad verbum loqui-
tur : Unum omnium principium est, quod ortu caret;
nam si aliunde ortum esset, principium jam non esset,
sed illud potius unde ortum haberet. Quæ opinio,
sane vera, ex dicto illo profecta est, Audi, inquit,
Israel, Dominus Deus tuus unus est, eique soli ser-
vies^b.

Omnibus ecce patet, nulloque errore vagatur,

ut Sibylla cecinit. Jam vero videtur Homerus quo-
que dicere Patrem et Filium, per aptam, ut vide-
tur, horum divinationem :

Certe cum solus sis vim tibi si afferat Utis,
Haud ratione queat fugier morbus Jovis ulla,
Namque Jovem agiferum nihilum curare Cyclopes
Suerunt.

Et ante eum Orpheus loquens de eo quod est propo-
situm dixit :

Nate Jovis magni, pater et Jovis agiferentis.

Xenocrates etiam Chalcedoniensis, qui summum Jo-
vem appellat, infimum alterum, Patris nonnullam
dat ac Filii significationem. Quodque præter omnem
opinionem est, ✠ Homerus ipse Numen agnoscere
videtur, qui deos introducit humano more sensuquo
commotos, quem tamen ne sic quidem reveretur
Epicurus. Est enim Homeri quod sequitur :

(66) Ἀγέννητος. Aptius videtur ἀγέννητος, ortu
carens. SYLBURG.

(67) Ἐκεῖνα. Ms. Paris. ἐκεῖνα. Statim ἧς pro ἧς
Euseb. et ἐρρύει pro ἐρρύη.

(68) Ἀληθείας. Euseb. ms. et impress. ἀληθινή.

(69) Ἄκουε. Deut. vi, 4 : Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύ-
ριος ὁ Θεός ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστὶ, et 15, Κύριον
τὸν Θεόν σου φοβηθήσῃ, καὶ αὐτῷ μόνῳ λα-
τρεύσεις.

(70) Οὗτος. Conf. superius Protrept. p. 66, et
quæ ibi adnotata sunt.

(71) Ἦδη δέ. Quæ sequuntur usque ad αἰγιόχοιο
in versu Orphico, omittit Euseb. ms. et impress.

(72) Εἰ μὲν. Verba Cycloperum ad Polyphemum
conquerentem oculos sibi eruisse Οὔτιν, quo no-
mine se appellaverat Ulysses, Homer. Odys. I, 410.

(73) Οὔτις. Homer. Μητις, et mox Νοῦσον γ' pro
νοῦσον δ'.

(74) Οὐ γὰρ. Hunc versum interseruit Clemens,
qui tamen apud Homerum exstat ejusdem Odys-
sea 274.

(75) Δέ. Euseb. τε.

(76) Χαλκηδόνιος. Euseb. Χαλκηδόνιος mendose.
Conf. superius Protrept. p. 58, not.

(77) Ὅμηρος. Hæc vox ex Eusebio ms. et impress.
excidit.

(78) Ἐπίκουρος. Epicurus dicitur poetice om-
nem refugisse. Hinc apud Plutarchum libro De vit.
Poet.

(79) Γοῦν. Euseb. γάρ.

258 *Quid me immortalem porro, mortalis Achille, Principiti cursu insequeris? mea numina nondum*

Scilicet agnosti.

Quo quidem Numen ejusmodi esse declarat, quod nec pedibus, nec manibus, nec oculis, nec toto corpore, mortalis quisquam assequi capereque possit. Cui similem fecistis Dominum? aut cui imagini assimilavistis eum? inquit Scriptura ^a. *Nunquid sculptile conflavit faber, aut aurifex auro fuso inauraviteum?* et quæ sequuntur. Et Epicharmus comicus in *Republica*, sic de Logo perspicue:

Humana vita ratione ac numero prorsus indiget,

Numero ac ratione vivimus; ambo nos fovent,

Tum ita diserte!:

Ratio mortales regit, moresque servat.

Deinde:

Si est in homine ratiocinatio, est et divina ratio;

Ratio homini innata est, ad casus r'q' varios.

^a Isa. XL, 18, 19.

Poet. jubet ποιητικὴν φεύγειν καὶ παρεξελάζουσαι. Poeticam fugere, intactamque prætergredi. Et quidem, ut ait Heraclides Ponticus non procul ab initio libri De allegor. Homer.: "Ἀπασαν ὁμοῦ ποιητικὴν, ὥσπερ ὀλέθριον μύθων δέλεαρ, ἀφοσιούμενος. Simul poetice universam seu perniciosum fabularum illectamentum, rejicit. Imo apud Sextum Empiricum adv. Mathematicos lib. 1, c. ult., poesis declaratur ab Epicureis, Ὅχι ὄν ἀνωφελὴς τῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ βλαβερωτάτη· non modo vitæ inutilis, sed etiam maxime noxia. Idem testantur Cicero lib. 1 De natura deorum, Plutarchus libro, Quod secundum Epicurum suaviter vivi non potest, etc.

(80) *Τίπτε*. Verba Apollinis ad Achillem II. X, v. 8. Porro hæc verba τίπτε με exciderunt e cod. Joan.

(81) *Πῶ με*. Hæc etiam verba e cod. Joan. exciderunt, relicta, ut prius etiam, lacuna.

(82) *Οὐδ'*. Euseb. 650'.

(83) *Ἡ. Isa. καί*.

(84) *Ἡ. Cod. Joan. καί*.

(85) *Ὁ βίος*. Hos versus Grotius hoc modo explicat et scribit in *Excerpt.*, p. 475:

Ὁ βίος ἀνθρώποις λογισμοῦ καὶ ἀριθμοῦ δεῖται

Ζῶμεν ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ· ταῦτα γὰρ σώζει

Omnis in ratione et numero stat vita mortalium:

Vivimus ratione ac numero: bina hæc homines sospi-

Porro Euseb. et ms. Paris. καὶ ἀριθμοῦ pro ἀριθμοῦ habent.

(86) *Ζῶμεν*. In libro Eusebii erat, Ζῶμεν δὲ ἐν ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ. Deinde, *Ratio regit homines.*

Ὁ λόγος ἀνθρώπους κυβερνᾷ κατὰ πρόσωπον καὶ

Ἄν ἐστὶν ἀνθρώπῳ λογισμὸς, ἐστὶ καὶ θεῖος λό-

Ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκε περὶ βίου καταστρο-

COLLECT. — Sed ne sic quidem prior versus expletur, cujus tale quodpiam requiri videtur acroteleution, κάκ τροπῶν σώζει κακῶν. Sequenti versu recte idem Euseb. περὶ βίου καταστροφάς. SYLBURG.

(87) *Ὁ λόγος*. Hunc versum hoc modo scribit

Τίπτε με (80), Πηλίκος γὰρ, ποσὴν ταχέεσσι διώκεις, Αὐτὸς θνητὸς ἐόν, θεὸν ἄμβροτον; οὐδέ γὰρ πῶ

[με (81)]

Ἐγνώσθως ὡς θεὸς εἰμι.....

Ὅχι ἀλωτὸν γὰρ εἶναι θνητῷ, οὐδέ καταληπτὸν τὸ θεῖον,

οὔτε ποσὴν, οὔτε χερσὴν, οὔτε ὀφθαλμοῖς, οὐδ' (82) ὄλωσ

τῷ σώματι, δεδήλωκεν. Τίνι ὁμοιώσατε Κύριον;

ἢ (83) τίνι ὁμοιώματι ὁμοιώσατε αὐτόν; φησὶν ἡ

Γραφή. Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ (84) χρυσο-

χόος, χωνεύσας χρυσίον, περιχρύσωσεν αὐ-

τόν; καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὁ τε κομικὸς Ἐπίχαρμος σα-

φῶς περὶ τοῦ λόγου, ἐν τῇ Πολιτείᾳ λέγει ὡδέ πως·

Ὁ βίος (85) ἀνθρώποις λογισμοῦ καὶ ἀριθμοῦ δεῖται

Ζῶμεν (86) δ' ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ.

Ταῦτα γὰρ σώζει βροτῶς.

B *Εἶτα διαφόρητον ἐπιφέρει·*

Ὁ λόγος (87) ἀνθρώπους κυβερνᾷ, κατὰ τρόπον

Εἶτα (88)·

Εἰ ἐστὶν (89) ἀνθρώπῳ (90) λογισμὸς, ἐστὶ καὶ

Ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκε περὶ βίου καὶ τὰς τρο-

[φάς (91)].

Grotius:

Ὁ λόγος ἀνθρώπους κυβερνᾷ, καὶ τρόπον σώζει

Ratio mortales gubernat: ratio mores continet.

Cum Eusebius pro κατὰ τρόπον σώζει habeat κατὰ πρόσωπον σώζει, Vigerus hæc ibi adnotat:

« Reponendum ex Clemente κατὰ τρόπον σώζει.

« Nisi malis καὶ σώζει κατὰ τρόπ., aut, quod seculus sum, καὶ σώζει τρόπον. Si tamen relineatur κατὰ, vox τρόπον modum, potius quam mores, significabit. »

(88) *Εἶτα*. Abest a cod. Joan.

(89) *Εἰ ἐστ*. Hos versus hoc modo scribit Grotius in *Excerpt.*, p. 475:

Ἔστιν ἀνθρώπῳ λογισμὸς, ἐστὶ καὶ θεῖος λόγος.

Ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκε περὶ βίου καὶ τὰς τρο-

Ὁ δὲ γὰρ τὰς τέχνας ἅπασιν συνρέπεται θεῖος λόγος,

Ἐκδιδάσκων αἰὲν αὐτοὺς, ὅ τι ποιεῖν δεῖ συμφέ-

Ὅν γὰρ ἀνθρώπος τέχνας εὖρ', ὁ δὲ θεὸς ταῦτα

Ὁ δὲ γὰρ τὰνθρώπου λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ

Est humana ratio: hanc præter est et divina altera:

Ratio humana circa vitam et victum semper occupat:

At divina ratio est artis opifex, et comes omnibus,

Edocens ipsos quid usus maxime facto siet.

Quippe homo non reperit artem, sed dat hanc auctor

Ipsaque illa humana ratio nata est ratione ex Dei.

Deinde idem ad primum versum hæc adnotat: « Hoc ἀνθρώπῳ hic genitivus est Doricus, et valet ἀνθρωπινός. Non præponam ei ante ἐστὶ cum Casaubono: nihil enim opus, et versus vix patitur. » Ad secundum hæc scribit: « Et hic ἀνθρώπῳ genitivus est.

Partem versus posteriorem sic emendavimus, cum esset περὶ βίου καταστροφάς. » Ad tertium hæc: « Bene Scaliger ὁ δὲ γὰρ τὰς τέχνας. Λόγον divinum vocat eum per quem ars quævis invenitur ac do-

« Bene Scaliger ὁ δὲ γὰρ τὰς τέχνας. Λόγον divinum vocat eum per quem ars quævis invenitur ac do-

« Bene Scaliger ὁ δὲ γὰρ τὰς τέχνας. Λόγον divinum vocat eum per quem ars quævis invenitur ac do-

« Bene Scaliger ὁ δὲ γὰρ τὰς τέχνας. Λόγον divinum vocat eum per quem ars quævis invenitur ac do-

« Bene Scaliger ὁ δὲ γὰρ τὰς τέχνας. Λόγον divinum vocat eum per quem ars quævis invenitur ac do-

Ὁ δὲ γε τὰς τέχνας (92) ἅπασιν συνέστηκε θεῖος
 Ἐκδιδάσκων αἰεὶ αὐτοῖς αὐτοῖς (93) ὅτι ποιεῖν
 οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχνην εἶδ'· ὁ δὲ θεὸς ταύταν
 Ὁ δὲ γε τὰνθρώπου λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ

καὶ μὴν διὰ τοῦ Ἡσαίου τοῦ Πνεύματος (94) κεκρα-
 γότος, Τί μοι (95) πληθὸς τῶν θυσιῶν; λέγει Κύ-
 ριος· Πλήρης εἰμὶ ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ
 στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα ταύρων οὐ βούλομαι· καὶ
 μετ' ὀλίγα ἐπάγοντος (96), Λούσασθε, καθαροὶ γέ-
 νεσθε· ἀφέλετε πορνείας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν·
 καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· Μένανδρος (97) ὁ κωμικὸς αὐταῖς
 γράφει ταῖς λέξεσιν·

Εἴ τις δὲ (98) θυσίαν προσφέρων, ὦ Πάμφιλε,
 Ταύρων τι πληθὸς ἢ ῥίφων, ἢ ῥῆ Δία
 Ἐτέρων τοιούτων· ἢ κατασκευάσματα,
 Χρυσᾶς ποιήσας γλαυμάδας ἢ πορφύρας (99)
 Ἡ δὲ ἐλέφαντος ἢ σμαράγδου ζώδια,
 Εὐρονν τομιζεὶ τὸν θεὸν καθεστάναι·
 Πεπλάνητ' (1) ἐκείνος, καὶ φέρας κούφας ἔχει.
 Δεῖ γὰρ τὸν ἄνδρα χρησίμων πεφυκέναι,
 Μὴ παρθένους (2) φθείροντα καὶ μοιχόμενον,
 Κλέπτορτα καὶ σφάττορτα χρημάτων χάριν.
 Μηδὲ βελώνης ἐναυμ' (3) ἐπιθυμῆς, Πάμφιλε.
 Ὁ γὰρ θεὸς βλέπει σε, πλησίον παρῶν.

θεὸς ἐγγίζων (4) ἐγὼ, φησὶ, καὶ οὐχὶ θεὸς πόρ-
 ρωθεν. Ἡ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαίοις, καὶ
 οὐχὶ ὄψομαι αὐτόν; διὰ Ἰερεμίου φησὶν. Καὶ πάλιν
 ὁ Μένανδρος, παραφράζων τὴν Γραφὴν ἐκείνην· Θύ-
 σατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύ-
 ριον, ὧδὲ πῶς γράφει·

✠ P. 720 ED. POTTER. ^a Isa. i, 11. ^b Ibid. 16. ^c Jer. xxiii, 25, 24. ^d Psal. iv, 6.

(92) Τέχνας. Abest a cod. Joan.

(93) Ἐκδιδάσκων αἰεὶ αὐτοῖς αὐτ. Ἀεὶ pro αἰεὶ
 habet ms. Paris. Διδάσκων αὐτοῖς αὐτ. Euseb. im-
 press. Διδάσκων αὐτοῖς αὐτ. cod. Joan. Superior
 lectio est, inquit Sylburgius. Ἐκδιδάσκων αὐτοῖς
 αὐτοῖς ὅτι ποιεῖν δεῖ συμφέρον. In versu seq. τέχνην
 τιν' εἶδεν Euseb. ultra metri numerum. Τέχνην τιν'
 εἶδ', ms. Joan. Τέχνην εἶδεν, ms. Paris. Deinde ταύ-
 ταν pro ταύταν Euseb. Mox, τοῦ ἀνθρώπου pro τὰν-
 θρώπου Euseb. ms. et impress. Et πέφυκεν ἀπὸ γε
 θ. pro πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θ. Euseb. impress. Πέφυκεν
 ἀπὸ τοῦ θ. ms. Joan. Πέφυκεν ἀπὸ τε τοῦ θ. ms. Paris.

(94) Τοῦ πν. Τοῦ omittit Euseb. impress. et ms. D

(95) Τί μοι. Cod. Joan. εἰμὶ τί μοι. Mox, τῶν θυ-
 σιῶν ὑμῶν Isa. i, Euseb. impress. et ms. Deinde
 κριῶν omittit Euseb. impress. et ms. Deinde αἷμα
 ταύρων καὶ τράγων, Isa. i.

(96) Ἐπάγοντος. Euseb. impress. et ms. ἐπα-
 γάγοντος. Deinde τὰς πορνείας cum articulo Isa. i,
 Euseb. ms. et impress.

(97) Μένανδρος. Hos versus Philemoni tribuit
 Justinus M. lib. De monarchia p. 165, ed. Oxon.

(98) Εἴ τις δέ. Εἰ δέ τις Euseb.; δέ penitus omit-
 tit Justin. In versu seq. ἢ ἐρίφων pro ἢ ῥίφων Ju-
 stin., Euseb.

(99) Πορφύρας. Πορφύρας Euseb.

(1) Πεπλάνητ'. Ms. Paris. πεπλάνηται. Justin.
 πλανᾷτ'. In versu seq. καθεστάναι pro πεφυκέναι
 Justin.

(2) Μὴ παρθ. II. ms. elegantius, μὴ παρθένους
 φθείροντα, μὴ μοιχόμενον. SYLBURG. — Μοιχόμενος
 cod. Joan. In versu seq. σφάζοντα pro σφάττοντα

A Ratio divina artes cuique moderatur suas :

✠ Omnibus per se aperit, quid magis cuique conferat.

Haud enim artem ullam homo reperit, Deus hanc
 | unus parit.

Ratio nimirum hominis, ratione ex divina sata est.

Porro cum Isaiae voce hæc Spiritus inclamet : Quo
 mihi multitudinem victimarum vestrarum ? dicit De-
 minus : Plenus sum holocaustis hircorum, adipem
 agnorum, et sanguinem taurorum nolo ^a. Idemque
 subjungat paulo post : Lavamini, mundi estote, au-
 ferte nequitias ex animabus vestris ^b; tum in eam-
 dem sententiam Menander comicus totidem verbis
 ita scribit :

B Si quis, quod hædi, vel bovis, mi Pamphile,
 Cruentet aras sanguine, aut aliud deis
 Quodcumque mactet. Sive quod docta manus
 Laborat arte, purpura ardenti micans,
 Aurore textum pallium, aut candens ebur,
 Viridem aut smaragdum, muta qua moles sinit,
 Animantes imitans, offerat; Numen sibi
 Credat secundum : mentis hic nimium levis,
 Heu graviter errat. Commodis sit moribus
 Homo necesse est : virginis casto innocens
 Pareat pudori, parcat alieno toro.
 Furti atque cædis inscias servet manus.
 Cave ergo vel acum ne appetas, mi Pamphile.
 Te quippe nusquam non videt præsens Deus.

Deus appropinquans, inquit, ego sum, et non Deus de
 longe. Num faciet aliquid homo in absconditis, et
 ego non videbo eum ^c ? inquit Deus per Jeremiam.
 Atque iterum Menander illud Scripturæ : Sacrificate
 sacrificium iustitiæ, et sperate in Domino ^d, para-
 phrasi quadam exponens, sic ait :

Justin.

(3) Μηδὲ βελώνης ἐναυμ'. Corrige ex Just. et
 Euseb. ἐν ἄρμα.

Ne flum acus vel unum, Pamphile, expetas.

Justinus in libello De monarch. p. 168, et Euseb.
 599, hos versus proferunt. Sed, ut ait H. Stepha-
 nus in Comicis sententiis, Philemoni eos tribuit Ju-
 stinus, non Menandro, illiusque eos esse arbitrat
 ille, quod legantur ejusdem argumenti alibi alii Phi-
 lemonis ipsius; ac licet videantur a Clemente tan-
 quam e duobus locis allati, ex uno tamen esse, et
 priores sententiam posteriorem continuare, quod
 in fine priorum et initio posteriorum ponat. Nec
 acum, ita ut suspicietur non repetisse cum verba
 illa, Nec acum, sed addidisse cætera consequenter
 usque ad, Diuque et interdum, tum pro paraphrasi
 dicti illius Sacrificate sacrificium, addidisse, Justus
 Deo autem, etc. COLLECT. — Porro hos versus alii
 quatuor præcedunt apud Justinum, quos omittunt
 Clemens ac Eusebius. In primo versu ἐν ἄρμα ἐπι-
 θυμῆσης cod. Joan. Ἐναυμα ἐπιθυμῆσης ms. Paris.
 In versu seq. Ὁ γὰρ θεὸς κλέπτει σε, παρῶν
 πλησίον, ms. Joan.

(4) Θεὸς ἐγγ. Euseb. θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ
 οὐχὶ θεὸς πόρρωθεν. Καὶ πάλιν Μένανδρ. omissis in-
 termediis. Vulgata quoque Biblia Jerem. xxiii, ha-
 bent ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι· et seq. v. εἰ κρυβήσεται τις
 ἐν κρυφαίοις, καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι; SYLBURG. —
 Porro εἰμὶ pro φησὶ habet etiam cod. Joan. Apud
 eundem ἢ ante ποιήσει desideratur, et οὐκ pro
 οὐχὶ ponitur. Denique illud φησὶν post Ἰερεμίου
 abest.

✠... Neve acum, o suavissime,
*Aliena quæ sit, appetas : etenim Deo
 Injusta nulla, justa quæ modo sunt, placent,
 Feliciorem ducere hunc vitam sinit,
 Qui nocte terram, qui die assiduo colit.
 Deo sacrifices, æqui ad extremum tenax.
 Ut veste munda splendidus, sic pectore.
 At cum tonabit, siste, nec pavidò gradu
 Fugam capesse, quandiu nil conscius
 Ipse tibi fueris : te Deus præsens videt.*

Adhuc te loquente, inquit Scriptura, dicam, Ecce adsum. Præterea Diphilus comicus hæc habet de iudicio :

*Putasne vero mortuo, Nicerate,
 Queis omnis omnem fluxit in luxum dies,
 Potuisse latebris fugere captatis Deum?
 Est oculus ille, est, cuncta qui justus videt.
 Duæ, ut statuimus, inferos secant viæ,
 Patet una castis, altera scelestos manet.
 Quamvis profundo semper inclusum sinu
 Utrumque terra teneat. I, rapias licet,
 Furere, spolies, misceas. Erres, cave :
 Est, est sub alto Dite iudicium super,
 ✠ P. 724 ED. POTTER.*

(5) Μηδὲ βελ. Vitiata est versuum distinctio ; congruentior apud Euseb. hæc :

..... Μηδὲ βελόνης,
*Ἦ φιλτάτ' ἐπιθύμησον ἀλλοτρίας ποτέ.
 Ὁ γὰρ θεός γ' ἔργοις δικαίοις ἤδεται,
 Καὶ οὐκ ἀδίκους. Ποροῦντα δὲ ἔα τὸν ἴδιον
 βίον ὑψῶσαι, τὴν γῆν ἀροῦντα ῥύκτα καὶ
 τὴν ἡμέραν. Θεῶ δὲ θῦε διὰ τέλους
 Δίκαιος ὦν, καὶ λαμπρὸς ὡς ταῖς χλαμύσι,
 τῇ καρδίᾳ. βροντῆς ἀκούσας, μὴ φύγῃς,
 Μηδὲν συνειδῶς αὐτὸς αὐτῶ, δέσποτα.
 Ὁ γὰρ θεὸς βλέπει σε πλησίον παρῶν.*

Sylburg.—Hi versus apud Justinum prioribus connectuntur pag. 164, ubi conf. quæ a nobis adnotata sunt. Eos hoc modo scribit Grotius in Excerpt., pag. 757 :

..... Μηδὲ βελόνης,
*Ἦ φιλτάτ', ἐπιθύμησον ἀλλοτρίας ποτέ.
 Ὁ γὰρ θεός γ' ἔργοις δικαίοις ἤδεται.
 Ποροῦντα δὲ ἔα τὸν δ' ἴδιον ὑψῶσαι βίον,
 τὴν γῆν ἀροῦντα ῥύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.
 Θεῶ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὦν,
 μὴ λαμπρὸς ὦν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.
 βροντῆς ἀκούσας μηδαμῶς φόβῳ φύγῃς,
 Μηδὲν συνειδῶς αὐτὸς αὐτῶ, δέσποτα.*

..... Ne tu vel ad aciculam
*Unquam alienam animum adjexis, mi charissime:
 Nam justis factis gaudet omnipotens Deus :
 Eoque augere rem sinit laboribus,
 Occando, sarriendo noctes et dies.
 Deo sacrificæ semper ingenio probo,
 Neu tu albam vestem magis quam mores induas :
 Neu, si de cælo tonuerit, fugias protinam,
 Here, quippe nullæ conscius culpræ tibi.*

(6) Ποτ' ἀλλοτρίας. Ms. Paris. ποτὲ ἀλλ. Ms. Joan. ἀλλοτρίας ποτ'. In versu seq. δικαίοις ἔργοις pro ἔργοις δικαίοις. Mss. Paris. et Joan.

(7) Μὴ λαμ. Cod. Joan. καὶ λαμ. In versu seq. μηδὲν συν. pro μὴ συν. Ibid. Deinde αὐτῶ pro ἑαυτῶ, ibid., ubi mox etiam παρῶν πλησίον pro πλησίον παρῶν.

(8) Ἔτι. Similia scribit Isaias LI, 6 : Ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ λαλῶν, πάρεμι.

(9) Διφιλος. Hos versus Theodoretus Θεραπ., lib. v, p. 564, Diphilo etiam tribuit, quos tamen Justinus M., lib. De monarchia, p. 161, Philemoni ascribit, ubi conf. quæ a nobis adnotata sunt.

(10) Οἶσι. Hos quoque versus Justinus recitat in libello De monarchia, ut notat H. Stephanus, sed partem eorum non Diphilo, ut Clemens, sed Phile-

A ..... Μηδὲ βελόνης (5), ὧ φιλτάτε,
*Ἐπιθύμησον ποτ' ἀλλοτρίας (6) ὁ γὰρ θεός
 ἔργοις δικαίοις ἤδεται, καὶ οὐκ ἀδίκους.
 Ποροῦντα δ' ἔα τὸν ἴδιον ὑψῶσαι βίον,
 τὴν γῆν ἀροῦντα ῥύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.
 Θεῶ δὲ θῦε διὰ τέλους, δίκαιος ὦν,
 μὴ λαμπρὸς (7) ὦν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.
 βροντῆς ἑαυτῶ ἀκούσας, μὴ φύγῃς, μὴ συνειδῶς
 αὐτὸς ἑαυτῶ, δέσποτα ὁ γὰρ θεός
 βλέπει σε, πλησίον παρῶν.....*

Ἔτι (8) σοῦ λαλοῦντος, φησὶν ἡ Γραφή, ἐρῶ, Ἰδοὺ πάρεμι. Διφιλος (9) πάλιν ὁ κωμικὸς τοιαῦτά τινα περὶ τῆς κρίσεως διαλέγεται :

Οἶσι (10) σὺ τοὺς θανόντας, ὧ Νικήρατε,
*τροφῆς ἀπάσης μεταλαμβάνεις ἐν βίῳ,
 Περσεύεται τὸ θεῖον, ὡς λεληθότας (11);
 Ἔστιν Δίκης ὀφθαλμὸς, ὅς τὰ πάντα ὄρα.
 Καὶ γὰρ καθ' ἑδρὴν δύο τρίβους τομιζομεν·
 Μίαν, δικαίων (12) ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶναι
 ὄρον. Καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ,
 φύσει (13), τῶ παντὶ χρόνῳ. Ἄρπαξ ἀπελθὼν,
 κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα (14). Μηδὲν πλανηθῆς·
 Ἔστι κὰρ ἄδου κρίσις (15) ἢν περ ποιήσει (16)*

B

moni ascribit, partem Euripidi, quosdam etiam adnectit alteri sententiæ Sophoclis; quin agnoscit idem multa hic mendosa, quæque non facile inter se conveniunt; nos tantum attingemus quædam quæ ad sententiam pertinent, si qui editionem Græcam Clementis adornabunt olim, rationes versuum constituent. Atque in primo quidem Justinus legit Νικήρατε, sed Clementis et Eusebii libri Νικήρατε, ut et Theodoretus, qui hæc lib. vi Diphilo tribuit ut Clemens. H. Stephanus Justinus assentiendum putat. COLLECT.

(11) Λεληθότ'. Ms. Ottob. λεληθότας... τὰ πάντα ὄρα.

(12) Μίαν, δικ. Melius Euseb. :
*Μίαν δικαίων, ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶν' ὄρον.
 Κ' εἰ τοὺς δύο καλύψει γῆ, φασί, χρόνῳ
 τῶ παντ', ἀπελθὼν κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα.
 Μηδὲν πλανηθῆς, ἔστι κὰρ ἄδου κρίσις·
 Ἦν περ ποιήσει θεός ὁ πάντων δεσπότης,
 οὐ τοῦνομα φοβερὸν οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμι ἐγώ.
 Ὅς τοῖς ἀμαρτάνουσι πρὸς μῆκος βίον
 Δίδωσιν· εἰ τις δ' οἶεται τοῦσημέραν...*

Quæ sequuntur cum Eusebianis sat congruunt : nisi quod Eusebius pro κερδανάτω habeat κερδανέτω præ. temp. Apud Justinum aliquanto magis variant. Sylburg. — Apud Justinum est alius, sed idem significans, hoc nimirum : Alioqui si verum sit quod aiunt fore eandem utriusque conditionem, terra utrumque eodem modo tegente. Lege ergo,

Unam bonorum, sed malorum esse alteram,
 At contegentur umbo si terra obruti,
 Agedum, etc.

D Porro post duodecimum versum omisit hunc Per-

vetus :
*Ὅς τοῖς ἀμαρτάνουσι πρὸς μῆκος βίον
 Δίδωσιν...*

Vitam ille quamvis proroget peccantibus. COLLECT.

(13) Φύσει. Φασί cod. Joan. ubi mox Ἄρπαξ desideratur. Vigero nec Eusebii nec Clementis lectio probatur; proinde hæc ei hoc modo scribenda videntur :

Κ' εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ, φασί, χρόνῳ
 τῶ παντ' ἀπελθὼν, κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα.
 Μηδὲν πλανηθῆς, ἔστι κὰρ ἄδου κρίσις.

(14) Κύκα. Ms. Joan. κύκα.

(15) Ἔστι κὰρ ἄδου κρ. Ms. Ottob. ἔστι καὶ ἐν ἄδου κρ... ὃν περιποιήσει ὁ θεὸς φοβερῶτατον.

(16) Ποιήσει. Cod. Joan. καὶ ἐν ποιήσει. In versu seq. ὁ θεός cum articulo. Deinde φοβερὸν pro φοβερώτερον ibid.

Θεός δὲ πάντων Δεσπότης, οὗ τούνομα
Φοβερώτερόν ἐστιν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμι ἐγώ·
Ὅς τοῖς ἀμαρτάνουσι πρὸς βίον μῆκος (17)
| δίδωσιν.

Εἴ τις δὲ θνητῶν οἴεται, τούφημέραν
Κακόν τι πράσσων, τοὺς θεοὺς λεληθέναι,
Δοκεῖ πονηρὰ, καὶ δοκῶν ἀλίσκεται,
Ὅτ' ἂν σχολὴν ἄγουσα τυγχάνῃ Δίκη (18).
Ὅραθ' ὅσοι δοκεῖτε οὐκ εἶναι Θεόν·
Ἔστιν γάρ, ἔστιν. Εἰ δέ τις πράττει κακῶς,
Κακὸς πεφυκῶς, τὸν χρόνον κερδανάτω (19).
Χρόνον γὰρ οὗτος ἕστερον δώσει Δίκη.

Συνάδει δὲ τούτοις ἡ τραγωδία (20) διὰ τῶνδε·

Ἔσται (21) γάρ, ἔσται καινὸς αἰῶνος χρόνος,
Ὅτ' ἂν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς (22) αἰθὴρ, ἢ δὲ βοσκηθεῖσα φλόξ
Ἄπαντα τὰπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μαρεῖσα.....

Καὶ μετ' ὀλίγα αὖθις (23) ἐπιφέρει·

..... ἐπὶ (24) δ' ἐκλίπη τὸ πᾶν,
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθός,
Γῆ (25) δ' ἐδράνων ἔρημος. Οὐδὲ γὰρ τ' ἔτι
Πτερωτὰ φύλα βλαστήσει πυρομένη·
Κάπειτα σώσει πάνθ' (26) ἢ πρόσθ' ἀπώλεσεν.

Τὰ ὅμοια τούτοις καὶ τοῖς Ὀρφικοῖς εὐρήσομεν (27)
Ὡδὲ πως γεγραμμένα·

Πάντας γὰρ κρύψας, καθύθις (28) φάος ἐς πολυ-
| γηθές

Ἐξ ἱερᾶς κραδίας ἀνερέγκατο, μέγμερα βέζων.
Ἦν δὲ ὀσιῶς καὶ δικαίως διαβιώσωμεν, μακάριοι
μὲν ἐνταῦθα, μακαριώτεροι δὲ μετὰ τὴν ἐνθὲνδε
ἀπαλλαγὴν, οὐ χρόνον τινὲ τὴν εὐδαιμονίαν ἔχοντες,
ἀλλ' ἐν αἰῶνι ἀναπαύεσθαι (29) δυνάμενοι,

Ἄθανάτοις ἄλλοισιν ἐμέστιοι, ἐν τε τραπέζαις
Ἐόντες ἀνδρείων ἀχαιῶν ἀπόκληροι, ἀπειρεῖς (30),

✠ P. 722 ED. POTTER, 606 ED. PARIS.

(17) Πρὸς βίον μῆκος. Ms. Joan. πρὸς μῆκος
βίου. Deinde τὸ ἐφ' ἡμέραν pro τούφημέραν.

(18) Ὅτ' ἂν σχολὴν ἄγουσα τυγχάνῃ Δίκη.
Justini interpretes Langus :

Vindicta quamprimum vacare cœperit.

H. Stephanus :

Cum se ultionis tempus offert commodum.

Tum scilicet convincitur falsæ opinionis. COLLECT.

— In vers. seq. Ὅραται pro ὄραθ'. Ms. Paris. Ubi
mox ἔστι γάρ, ἔστι absque v finali.

(19) Τὸν χρόνον κερδανάτω. Apud Justinum et
Eusebium,

Κακὸς πεφυκῶς τὸν χρόνον κερδανέτω.

Est, est Deus, sed præditus si quis mala

Mente male agit, deputetis in lucro moram. COLLECT.

(20) Ἡ τρ. Euseb. impress. et ms. καὶ ἡ τρ.

(21) Ἔσται. Apud Justinum De monarch. ex
Sophocle proferuntur hæc, in quorum primo non
καινός, sed κείνος legendum.

Venient enim illa sæculorum tempora.

COLLECT. — Conf. quæ a nobis adnotata sunt ad
Justinum M., pag. 159, edit. Oxon. Hos porro
versus hoc modo restituit et explicavit Grotius in
Excerptis, p. 144 :

Ἔσται γάρ, ἔσται κείνος αἰῶνων χρόνος,

Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ

Χρυσωπὸς αἰθὴρ· ἢ δὲ βοσκηθεῖσα φλόξ

Ἄπαντα τὰπίγεια καὶ μετάρσια

Φλέξει μαρεῖσ'· ἐπὶ δ' ἄρ' ἐκλίπη τὸ πᾶν,

Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθός,

Γῆ δὲ δεινῶν ἔρημος, οὐδ' αἴθρ' ἔτι

Πτερωτὰ φύλα βλαστάνει πυρούμενος.

Κάπειτα σώσει πάνθ' ἢ πρόσθ' ἀπώλεσε.

Nam veniet ille, veniet haud dubie dies,

A Cui magnus orbis Dominus ac Rector præest,
Cujus vel ipsum nomen effari horreo,
Quique diuturnam soubibus vitam trahit.

✠ Quod si quis omni scelera molitus die,
Superos latere credit, is novum scelus
Sibi persuadet, justa quod lento manus
Pendere soloat otio. At quisquis Deum
Non esse fingis, prospice infelix tibi.
Deus ille, Deus est. Si quis interea nocens
Impune peccet, abeat in lucro moram.
Namque ipse meritas postea pœnas luet.

Quibus hunc in modum accinit tragœdia :

Erit ille quondam sævus ac tristis dies,
Cum rutilus alto conditos ignes sinu
Effundet æther : cum rapax flamma hauriet
Ima atque summa, nec modum capiet furor.

B Et paucis interjectis :

..... ast ubi superstes nihil ;

Marium profundi gurgites nulli tum erunt,
Labefactum ab imis sedibus vacuo solum
Gremio jacebit. Haud enim vastis procul
Flammis perustum, summa pennatos greges
Mittet sub astra ; sed tamen quidquid prius
Fuerit ademptum, recipit ac proprium tenet.

Affinia reperiemus in Orphicis, quæ sequuntur :

Quod prius abdiderat, lætas in luminis auras

Sollicitus sacro cunctos ex corde refudit.

Qui si caste integreque vixerimus, beati quidem
hic erimus ; at post discessum ex hac vita longe
beatiores, nec ullo tempore circumscribetur nostra
hæc felicitas, sed quiete fruemur sempiterna,

C Cum superis lare conjuncti, mensaque per ævum,
259 Casibus haud hominum, sævoque dolore subacti,

Laxabit ignis cum redundantes opes

Auratus æther : lege tum spreta furens

Terras et illis quidquid est sublimius

Depascet ardor : inde cum defecerit

Hoc omne, nulla jam ferent undas vada,

Neque ulla ramos eriget tellus, neque

Exustus aer pascet aligerum genus :

Mox reddet idem cuncta qui exitio dedit.

(22) Χρυσωπὸς. Ms. Joan. χρυσωπὸς.

(23) Αὖθις. Licet dicat Clemens paulo post reli-
qua subjungi, continuantur tamen apud Justinum,
et juncta citantur; legiturque, τῇ δ' ἐδράνων ἔρη-
μος, non ἔδραν ὦν, ut apud Clement. aut ἐράνων,
ut apud Eusebium. Item, πτερωτὰ φύλα βλαστάνει,
non φύλα βλαστάνει.

D Sedes requireret terra, nec posthac aves

Gestabit aer igne vastatus leves. COLLECT.

(24) Ἐπὶ. Euseb., Justin. ὅταν. SYLBERG.

(25) Γῆ. Ms. Paris. Γῆ δὲ ἔδραν ὦν ἔρημος. Οὐ
γὰρ ἔτι. Ubi cod. Joan. οὐδ' ἄρ' ἔτι. In versu seq.
φύλλα pro φύλα ms. Paris.

(26) Σώσει πάνθ'. Ms. Paris. σώσει πάντα. In
ms. Joan. hæc verba desiderantur.

(27) Εὐρήσομεν. Ms. Joan. mendose εὐρόσομεν.

(28) Καύθις. Αὖθις Euseb. impress. et ms. Mox
κραδίας pro κραδίης Euseb., καρδίας ms. Joan.

(29) Ἀναπαύεσθαι. Euseb., ἀναπαύσεσθαι. Paulo
post αὐτοτράπεζοι pro ἐν τε τραπέζαις Euseb., αὐτὸ
τράπεζοι ms. Joan.

(30) Ἐν τε τραπέζαις Ἐόντες ἀνδρείων ἀχαιῶν
ἀπόκληροι ἀπειρεῖς. Eusebium, αὐτοτράπεζοι, οὐ
ἀτρεῖς. Jos. Scaliger corrigit,

..... Ἐν τε τραπέζαις

Εὐνιες ἀνδρείων ἀχέων, ἀπόκληροι, ἀπειρεῖς.

✠ ut cecinit Empedoclis philosophica poesis. Adeoque vel ex Græcorum ipsorum mente futurus est nemo, vel tantus, ut iudicii vim superet, vel tam pusillus, ut lateat. Quin et Orpheus idem hæc habet :

*Divino in verbo defixis totus inhære
Luminibus, mentisque memor lustrare recessus,
Intactum per iter constanti incedere gressu,
Æternumque unum cæli modo cernere regem,
Perge alacris.*

Mox, visu Deum attingi non posse confirmans, uni alicui genere Chaldæo notum illum fuisse testatur, sive Abraamum dicat, sive filium ejus aliquem, his versibus :

*Ast aliquis tantum Chaldæo a sanguine cretus.
Norat enim qua magnus iter sol flectat in orbem,
Æquatosque habilis, circumque immania terræ
Pondera, sed proprio gyros convertat in axe :*

*Et volucres effusus equos per cærule mundi
Verset agens, aurasque obeat, pelagusque profun-*
[dum.]

Tum quasi dictum illud : Cælum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum ^a, paraphrasi quadam explicaret, ista subjungit :

Ille igitur magni supra laquearia cæli

*Immetus, solioque micat sublimis in aureo.
Olli planta humiles subter premit ardua terras :
Oceanus extremos attingit dextera fines.*

*Cujus inexhaustum quasi ab radicibus imis
Ferre negant robur nutanti vertice montes.
Atque ut siderea nunquam discedat ab arce,
Cuncta tamen nostris præsens molitur in oris,
Principium in sese, ac medium, finemque cõercens.* C

✠ P. 725 ED. POTTER, 607 ED. PARIS. ^a Isa. LXVI, 1.

Expertes humanarum miseriarum, incorruptibiles, immortales. COLLECT.— Legendum puto :

Ἄνδρομέων ἀχέων ἀπόκληροι ἐόντες, ἀτηρεῖς, seu ἀπειρεῖς. Ἀχέων vero sic usurpat etiam Lyricus infra, p. 261. SYLBERG. — Vigero hæc sic scribenda videntur :

Ἄνδρῶν ὄντες (vel etiam ἐόντες) ἀπόκληροι [ἀτηρεῖς.]

(31) Οὕτως. Euseb. οὕτω.

(32) Ὀρφεύς. Hos Orphei versus superius adduxit auctor in *Protrept.* p. 63, ubi conf. adnotata.

(35) Μοῦνον. Ms. Joan. μόνον.

(34) Κίνημ'. Ms. Paris. κινήματ' ἀμφὶ γθόνα θ' ὡς.

(35) Κυκλωτ. Euseb.:

Κυκλωτέρης γ' ἐν ἴσῳ κατὰ δὲ σφέτερον κνώδαλα Πνεύματα ἠντιοχεῖ. SYLBERG.

Atque regit ventos circum aera et æquora circum. COLL.

(36) Πνεύματι. Euseb. πνεύματα.

(37) Παραφράζων. Ex Eusebio insertum est hoc participium. SYLBERG. — Addenda est Clementi dictio ex libro Eusebii, legendumque, εἶτα οἷον παραφράζων τὸ, Οὐρανός. Deinde quasi circumlocutione exprimens illud, Cælum mihi sedes e. t. a. s. p. m. subjungit. Versus est 4, cap. LXVI Isaicæ. Testimonium laudat Justinus in *Exhortat. ad Gentes* p. 18, et *De monarch.* p. 166; Theodoretus lib. II *De curat. Græc.*; Cyrillus lib. I *contra Julianum*. In septimo versu legendum et hic et apud Eusebium pag. 595, ut legitur p. 401 :

Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων, ἅμα καὶ μέσον, ἠδὲ τελευτήν. Non ut habet Florentina editio, καὶ μέσων ἠδὲ τελείων.

Principium ipse unus, medium, finesque tuetur.

Et ita videtur interpres legisse Theodoretū. Trape-

A ἡ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλέους λέγει ποιητικῆ. Οὐχ οὕτως (31) τις μέγας ἔσται καὶ καθ' Ἑλληνας, ὡς ὑπερέχειν τὴν δίκην· οὐδὲ σμικρὸς, ὡς λαθεῖν. Ὁ δὲ αὐτὸς Ὀρφεύς (32) καὶ ταῦτα λέγει·

Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε, Εὐθύνων κραδίης νοερόν κύτος· εὐ δ' ἐπίθαινε Ἄτραπιτου, μόνον (35) δ' ἐσέφα κόσμοιο ἄνακτα Ἀθάνατον.

Αὐθίς τε περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀόρατον αὐτὸν λέγων, μόνον γνωσθῆναι ἐνί τινί φησι, τὸ γένος Καλδαίω, εἶτε τὸν Ἀβραάμ λέγων τοῦτον, εἶτε καὶ τὸν υἱὸν τὸν αὐτοῦ, διὰ τούτων·

Εἰ μὴ μονογενῆς τις ἀπερὶ ὧς φύλον ἄνωθεν Καλδαίων· ἴδρις γὰρ ἔην ἀστροῖο πορείης, καὶ σφαίρης κίνημ' (34) ἀμφὶ γθόνα ὡς περιτέλλει, Κυκλωτέρης (35), ἐν ἴσῳ τε κατὰ σφέτερον κνώ-

[δακα.]

Πνεύματι (36) δ' ἠντιοχεῖ περὶ τ' ἠέρα καὶ περὶ [χεῦμα.]

Εἶτα, οἷον παραφράζων (37) τὸ, Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἢ δὲ γῆ (38) ὑποπέδιον τῶν ποδῶν μου, ἐπιφέρει·

Αὐτὸς (39) δ' αὖ μέγαν αὐθίς (40) ἐπ' οὐρανὸν [ἐστήρικται]

Χρυσῶ σὶνὶ θρόνῳ, γαίῃ θ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκεν. Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν περὶ τέρμασιν Ὀκεανοῖο ἔκτετακεν· ἑρέων δὲ τρέμει βάσις ἐνδοθι θυ-

[μοῦ] (41),

Οὐδὲ φέρειν δύναται κρατερόν μένος. Ἔστι δὲ [πάντη]

Αὐτὸς ἐπουράνιος, καὶ ἐπὶ γθονὶ πάντα τελευτᾷ, Ἀρχὴν (42) αὐτὸς ἔχων καὶ μέσσατον ἠδὲ τελευ- [τήν.]

zuntius vertit :

Ipse est principium, medium quoque, et exitus idem. Sic apud Platonem IV *De legib.* : Ὁ μὲν δὲ Θεός, ὡσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ τελευτήν καὶ μέσσα τῶν ὄντων ἔχων εὐθείαν περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος. Plutarchus, *De exilio*, Εἰς βασιλεὺς καὶ ἀρχῶν Θεὸς ἀρχὴν τε καὶ μέσον καὶ τελευτήν ἔχων τοῦ παντός. Archytas apud Iamblichum, *De secta Pythag.* : Ὁ Θεὸς ἀρχὰ τε καὶ τέλος, καὶ μέσον ἐστὶ τῶν κατὰ δίκαν καὶ ἐρθῶν λόγων περατομένων. Vide lib. II *Strom.* 441. COLLECT.

(38) Ἡ δὲ γῆ. Isa. καὶ ἡ γῆ.

(39) Αὐτὸς. Hæc paulo aliter recitat Justinus M., lib. *De monarchia* p. 158, ubi conf. quæ a nobis olim adnotata sunt.

D (40) Αὐθίς. Ms. Paris. αὐτίς, et in vers. seq. γαίῃ τε ὑπὸ, mendose. Apud cod. Joan. οὖν τις pro αὐθίς, et deinde γαίῃ δ' ὑπὸ. Quod etiam habet Euseb. impress.

(41) Θυμοῦ. Θυμῷ Theodoret. hæc citans. Deinde οὕτε pro οὐδέ ms. Joan. In versu vero seq. γθόνα pro γθονί ibid.

(42) Ἀρχὴν. Euseb. Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων ἅμα καὶ μέσον..., cum quo versu consonat ille apud Plutarch. p. 647 : Ζεὺς ἀρχή, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται, seu πέλονται. II. Rursum Euseb. ἀλλ' οὐ μὲν θεμιτόν. SYLBERG. — Apud ms. Joan. hæc sic exstant :

Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων καὶ μέσων ἠδὲ τελείων Ἀλλ' οὐ θεμ...

Sed apud ms. Paris. sic :

Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων καὶ μέσων ἢ δὲ τελείων, Ἀλλ' οὐ θεμ...

Ἄλλως οὐ θεμιτὸν σε λέγειν (43)· τρομέω δέ A
[τε (44) γυῖα

Ἐν νόῳ ἐξ ὑπάτου κραινει·

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Διὰ γὰρ τούτων δεδήλωκε πάντα
ἐκεῖνα τὰ προφητικά· Ἐὰν ἀνοίξῃς (45) τὸν οὐ-
ρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακί-
σεται (46), ὡς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται
κηρός. Καὶ διὰ Ἡσαΐου (47)· Τίς ἐμέτρῃσε τὸν
οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί;
τάλιν ὅταν εἶπῃ·

Αἰθέρος ἠδ' αἰθῶν, πόρτου γαίης τε τύραννος (48),
βρονταῖς δὲ σείεις βριαρὸν δέμον Οὐλύμποιο·
λαίμονες ἐν φρίσσουσι, θεῶν δὲ δέδοικεν ἔμιλος,
ἧ μοῖραι πείθονται, ἀμειλίχτοί' περ εὐσοῖαι·

Ἀφθιτε μητροπάτωρ (49), οὐ θυμῷ πάντα δο-
[ρεῖται·

Ὅς κινεῖς ἀνέμους, νεφέλῃσι δὲ πάντα καλύ- B
[πτεις,

Πρηστῆρσι σχιζῶν πλατῶν αἰθέρα· σὴ μὲν ἐν
[ἀστροῖς

Τάξις, ἀναλλάκτοισιν ἐζημοσύναισι τρέχουσα (50)·
Σὺ δὲ θρόνῳ πυρρόντι παρεστᾶσιν πολύμοχθοι

Ἄγγελοι, οἵσι μέμηλε, βροτοῖς ὡς πάντα τελεῖται·
Σὸν μὲν ἔαρ λάμπει νέον ἀρθεσι πορφυρέοισιν·

Σὸς (51) χειμῶν ψυχραῖσιν ἐπερχόμενος νεφέ-
[λαισιν,

Ἄς ποτε (52) βακχευτᾶς βρομίους (53) διένειμεν
[ὀπώρας.

Εἶτα ἐπιφέρει (54), ῥητῶς παντοκράτορα ὀνομάζων
τὸν Θεόν·

Ἄφθιτον, ἀθάρατον, ῥητὸν μόνον ἀθανάτοισιν.

Ἐλθέ, μέγιστε θεῶν πάντων, κρατερῇ σὺν ἀνάγκῃ,
ῥηκτός, ἀήττητος, μέγας, ἀφθιτος, ὃν στέφει
[αἰθήρ. C

Διὰ μὲν (55) τοῦ μητροπάτωρ οὐ μόνον τὴν ἐκ μὴ
ὄντων γένεσιν ἐμήνυσε, δέδωκε δὲ ἀφορμὰς τοῖς τὰς
προβολὰς (56) εἰσάγουσι, τάχα καὶ σύζυγον νοῆσαι
τοῦ Θεοῦ· παραφράζει δὲ ἐκεῖνας τὰς προφητικάς

✠ P. 724 ED. POTTER, 608 ED. PARIS. ^a Isa. LXVI, 1, 2. ^b Isa. XL, 12.

(43) Ἄλλως οὐ θεμιτὸν σε λέγειν. At pag. 401
Eusebii :

Ἄλλ' οὐ μὲν θεμιτὸν σε λέγειν.

Sed neque dicere te fas est, tremor occupat artus.
Sequitur apud Clementem : Ἐν νόῳ ἐξ ὑπάτου

κραινει, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Quod vertit Hervetus :
Cogito dum summum; versus integer in Eusebio :

Ἐν νόῳ, ἐξ ὑπάτου κραινειν περὶ πάντ' ἐνὶ τάξει.
Pectoraque, ex alto dominatur is ordine cunctis. COLL. D

Post Ἐν νόῳ interpungit Eusebius. SYLBURG.

(44) Δέ τε. Euseb. δέ γε.

(45) Ἐὰν ἀν. Euseb. ms. et impress. Ὅς ἐὰν
ἀνοίξῃ τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται, καὶ ἀπὸ σοῦ
ὄρη τακ.

(46) Τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακίσε-
ται. Sic habentur hæc in editione Romana nova
(nam aliter legitur in Antuerpiensi) nisi quod τακί-
σονται impressum est. Latina vulg. c. vi Isaïæ v. 1 :

Utinam dirumperes cælos, et descenderes, a facie tua
montes defluerent. COLLECT.

(47) Καὶ διὰ Ἡσ. Euseb. impress. et ms. καὶ τὰ
διὰ Ἡσ.

(48) Τύραννος. Euseb. impress. et ms. τύραννε.
Statim pro βρονταῖς δὲ σείεις Euseb. impress. Ὅς
βρονταῖς σείεις. Sed ms. Joan. Ὅς βρονταῖσι σείεις.

(49) Μητροπάτωρ. Ms. Joan. μητροπάτορος. In
vers. seq. τε pro δέ Euseb. impress. Sed in ms.
δὲ excidit.

✠ Illa secus memorare nefas, membrisque solutis,
Mecum animo volvens trepido. Nam desuper ipse
Cuncta regit ;

et quæ sequuntur. His enim prophetica illa omnia
declaravit : Tu si aperueris cælum, tremor corripiet ;
et a conspectu tuo montes colliguescent, sicut a facie
ignis liquescit cera ^a. Itemque hæc Isaïæ : Quis cæ-
lum mensus est palmo, et universam terram pugillo ^b ?
rursus cum ita cecinit :

Ætheris, o, Ditisque potens, pelagique, solique.
Qui solidum tonitru quatis alti limen Olympi,
Quemque lares horrent, metuit quem turba deorum,
Et cui Parca, licet mansuescere nescia, servit.
Matris summe Parens, cujus furor omnia jactat,

Quique cives ventos, et nubibus omnia condis,
Flammantique procul vastum æera turbine sulcas.

Astra tuo certos volvunt sub Numine motus,
Longo indefessi solium stant æquino circum
Aligeri, quorum mortalia credita curæ.
Vere tuo nitidis se floribus æra coronant ;
Et tua sævit hiems, gelidis sub nubibus acta,

Et tibi debetur Bromii vindemia setus.

Tum diserte omnipotentem Deum sequentibus di-
ctis appellat :

Immunem interitu, solis quem dicere fas est
Cælitibus.....

Maxime tu divum, fato comitatus adesto,
Ingens, terribilis, cuncto discrimine major,

Quem mors nulla domat, quemque ardens æthra co-
[ronat.

Qui sane dum Matris eum Patrem nominat, cum
rerum ortum ex nihilo significat, tum iis forte qui
proseminationes illas invehunt, conjugis etiam Deo
tribuendæ occasionem dedit. Cæterum illas quoque

(50) Τρέχουσα. Ms. Joan. τρεχούσαις. In vers.
seq. πυρρόντι habent Clementis editiones primæ,
sed πυρρόντι exstat in Euseb. impress. et ms. quod
usitatius esse recte observavit Sylburgius.

(51) Σὸς. Joan. σέ.

(52) Ἄς ποτε. Vigerus ait : « Libentissime sub-
seribo Frontoni nostro, τῷ μακαρίτῃ, qui Σὰς ποτε
legendum optime conjicit : ut ante habes σὸν ἔαρ,
σὸς χειμῶν. Simul etiam βακχευτῆς pro βακχευ-
τᾶς legi possit »

(53) Βρομίους. Βρομίοις, at Eusebius pag. 402 :
Ἄς ποτε βακχευτῆς βρόμιος διένειμεν ὀπώρας.
Quas ebrius olim Bacchus distribuit autumnii tempore.
Sic interpretes Gnomiorum. Jos. Scaliger emendat
βακχευτῆς, item ὀπώρας. Quid si legas, Σὰς ποτε
et ὀπώρας· dixit enim ante, Σὸν μὲν ἔαρ, Σὸς
χειμῶν.

Quæque dat autumnus, tua sunt ea munera, Bacche.
Hunc versum illis potes subjicere, hibernum a te
quoque tempus. COLLECT.

(54) Εἶτα ἐπιφέρει. Ms. Joan. ἐπιφέρει δὲ μετὰ
ταῦτα.

(55) Διὰ μὲν. Euseb. διὰ μὲν οὖν, et mox ἐνδέδωκε
pro δέδωκε.

(56) Προβολὰς. Intelligit emissiones Æonum a
Valentinianis confictas ; de quibus conf. principium
Strom. III.

✠ prophetarum voces illustrat, illasque Isaïæ : *Ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum, cujus manus exercitum cœli fundaverunt* ^a; et Moysis, per quem ita Deus : *Videte, videte quoniam ego sum, et non est Deus alius præter me. Ego interficiam, et vivere faciam : percutiam, et ego sanabo, et non est qui auferat de manibus meis* ^b.

*A lætis solet hic duras submittere rebus,
Ac tristes belli furias, lacrymosaque fata,*

ut canebat Orpheus. Quam in rem Parius etiam Archilochus ita scribit :

*O Jupiter, tuum quidem est imperium cœli;
Tu autem opera in cœlis vides
Improba et justa.*

At rursus Thracium Orpheum audiamus :

*Oceani extremos complectitur undique fines
Dextera, subjectasque premit planta ardua terras.*

Quæ quidem ex illis manifeste hausit : *Dominus servabit civitates quæ habitantur, et orbem univ-
ersum comprehendit manu, quasi nidum* ^c. Dominus

✠ P. 725 ED. POTTER, 609 ED. PARIS. ^a Amos iv, 13. ^b Deut. xxxii, 39. ^c Isa. x, 14.

(57) *Τὴν τε διὰ Ἡσαίου*. Apud Eusebium cap. 7, lib. xiii, non legitur ut hic τὴν τε διὰ Ἡσαίου, sed τὴν τε διὰ Ὠσηέ, et ita ex Osee citavit hunc locum in *Exhortat. ad Gentes* pag. 78, l. xxx, qui tamen reperitur Amos iv, 13. Latina vulg. : *Quia ecce formans montes, et creans ventum*. Archilochi autem sententiam refert aliter Eusebius, σὺ δὲ ἔργα ἐπ' ἀνθρώπους ῥεῖς λεωργά τε καὶ ἀθέμιστα, quæ ita vertit H. Stephanus cum fragmentis Lyricor. : *Tu autem opera super homines edis vasa et nefanda*. Apud Clementem est, σὺ δὲ ἔργα ἐπ' οὐρανοὺς ὄρας λ. κ. ἀθέμιστα. Denique in disticho Orphei quod sequitur rectius habet Justinus, γαίης ἐπὶ ποσσὶ βέβηκεν, quam alibi γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ β. quod interpretantur, *terra sub pedibus jacet*. Cyrilli interpres illud videtur legisse cum vertatur, *super terram pedibus vadit*, nisi malis quod hic legitur, γαίη δ' ἐπὶ π. β. COLLECT. — Illud τὴν τε διὰ Ὠσηέ defendit etiam Eusebii ms. Joan. Porro horum verborum pars prior exstat Amos iv, 13 : Διότι ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα. Reliqua ubi sint, nondum liquet. Similia sunt illa psalm. vii, 5 : Ὅτι ἔθομαι τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, οὓς σὺ ἐθεμελίωσας. Atque ea vocari consueverunt ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ.

(58) Ἐγὼ. Ms. Joan. ἰδοὺ ἐγὼ.

(59) *Στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν*. Ms. Joan. στρατιὰν τῶν ἀγγέλων ἐποίησαν, *exercitum angelorum fecerunt*.

(60) Ἴδετε... ἕτερος. Ms. Joan. Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Illud ἕτερος in Deuter. xxxii, 39, desideratur, ubi mox ἀποκτείνω pro ἀποκτενῶ.

(61) Αὐτός. Hos Orphei versus recitavit etiam Justinus M., in *Cohort. ad Græcos* pag. 77, et lib. *De monarchia* p. 157, edit. Oxon. Item Eusebius ex Aristobulo Peripatetico in *Præparat. evangel.* lib. xiii, c. 12. Cæterum οὗτος pro αὐτός utroque loco habet Justin. et mox δίδωσι pro φτεύει.

(62) *Καὶ ἄλγεα δακρυόεντα*. Hæc perioche propter voces ὁμοιοτελεύτους κρυόεντα et δακρυόεντα ex Eusebio ms. et impress. excidisse videtur. Porro in altero loco Eusebius hos versus hoc modo profert pag. 665 :

Αὐτός δ' ἐξ ἀγαθῶν θνητοῖς κακὸν οὐκ ἐπιτέλλει
Ἀνθρώποις· αὐτῷ δὲ χάρις καὶ μῖσος ὀπηδεῖ,
Καὶ πόλεμος, καὶ λοιμὸς, ἴδ' ἄλγεα δακρυόεντα.

γραφάς, τὴν τε διὰ Ἡσαίου (57), Ἐγὼ (58) στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα· οὐ αἱ χεῖρες τὴν στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν (59)· καὶ τὴν διὰ Μωϋσέως, Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεός ἕτερος (60) πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ λάσομαι· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελείπεται ἐκ τῶν χειρῶν μου.

Αὐτός (61) δ' ἐξ ἀγαθοῦ κακὸν θνητοῖσι φτεύει,
Καὶ πόλεμον κρυόεντα, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα (62),

κατὰ τὸν Ὀρφέα. Τοιαῦτα καὶ ὁ Πάριος (63) Ἀρχιλόχος λέγει·

ὦ Ζεῦ (64), σὺν μὲν οὐρανοῦ κράτος·
Σὺ δ' ἔργα ἐπ' οὐρανοῦς (65) ὄρας (66)
Λεωργά καὶ ἀθέμις.

Β Πάλιν ἡμῖν ἁσάτω ὁ Θράκιος Ὀρφεύς·

Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν (67) ἐπὶ τέρματος Ὀκεανοῦ
Πάντοθεν ἐπέτεκεν, γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκεν (68).

Ταῦτα ἐμφανῶς ἐκαίθεν εἰληπται· Ὁ Κύριος σώσει πόλεις (69) κατοικουμένας· καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψεται τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν. Ὁ Κύριος

Conf. quæ in Justini lib. *De monarchia* adnotavimus.

(63) Πάριος. Euseb. Πάριος.

(64) ὦ Ζεῦ. Hos versus hoc modo profert Eusebius :

ὦ Ζεῦ, σὺν μὲν οὐρανοῦ κράτος, σὺ δ' ἔργα
Ἐπ' ἀνθρώπους ῥεῖς, λεωργά τε καὶ ἀθέμιστα.
Cœli quidem imperium tuum est : at vero in hæc
Acerba in homines, atque infanda mittis.

(65) Οὐρανοῦς. Ms. Joan. ἀνθρώπους, cum Euseb. impress. et mox λεωργά τε καὶ ἀθέμιστα.

(66) ὄρας. Forte ὄρης, id est ῥέξεις, λεωργά τε καὶ ἀθέμιστα. SYLBURG.—Paulo post Ὀρθάκιος pro ὁ Θράκιος mendose ms. Joan.

(67) Χεῖρα δὲ δεξ. Hi versus paulo superius exstant. Illud autem δὲ in cod. Joan. desideratur.

(68) Γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκεν. Ms. Paris. γαίη δ' ἐπὶ ποσσὶ β. Porro hemistichium hoc ad alium Orphei versum pertinebat : quod ex ejus verbis, quæ paulo superius integra recitavit auctor, satis patet.

(69) Κύριος σώσει πόλεις. In Antwerp. edit. Isa. x, 13 : Καὶ πείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν. *Et persuadebo civitates habitatas, et orbem manu tanquam nidum comprehendam*. Latina vulg. : *Detraxi quasi potens in sublimi residentes, et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum*. Corrigendum est in Græcis utrobique ex editione Romana, καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, itaque legitur apud Procopium a J. Curterio editum, *et commovebo civitates habitatas*, et in exemplari Græco Basilii in Isaïam quod sequi debuit ejus interpres ; corrigendus est etiam Eusebius lib. xiii, ubi hunc Clementis locum citat, pag. 402. Nam et idem lib. iv *Demonstr. evang.* c. 9, legit. σείσω. Qui vertunt ex Hebræo, reddunt hæc : *Et descendere feci tanquam potens habitantes*, hoc est, dejeci, deturbavi. Sed illa verba, ut notat Leo Castrus in Isaïam, S. Basilius Orat. in *Julittam* Satanæ tribuit, Deo vero Clemens cum Tertulliano lib. ii, *adversus Marcionem*, 25 : *Cæterum qui totum orbem comprehendit manu, velut nidum, cujus cælum thronus, et adversus Praxeam*, 16. Quæ vero sequuntur ex Jeremia, habes cap. x, v. 12. In Latina vulg. : *Qui fecit terram in fortitudine sua, et præparat orbem in sapientia sua*. COLLECT. — Porro Κύριος absque articulo apud Euseb.

ὁ ποιήσας (70) τὴν γῆν ἐν ἰσχύϊ τῆ αὐτοῦ (71), ὡς φησιν Ἰερεμίας, καὶ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· ἐπι πρὸς τοῖσδε Φωκυλίδης, τοὺς (72) ἀγγέλους δαίμονας καλῶν, τοὺς μὲν εἶναι ἀγαθοὺς αὐτῶν, τοὺς δὲ φαύλους, διὰ τούτων παρίστησιν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἀποστάτας τινὰς παρελήφαμεν.

Ἄλλ' ἄρα δαίμονές (73) εἰσιν ἐπ' ἀνδράσιν ἄλλοτε ἄλλοι·

Οἱ μὲν, ἐπερχομένου κακῶν ἀνέρος ἐκλύσασθαι.

Καλῶς οὖν καὶ Φιλήμων ὁ κωμικός τὴν εἰδωλολατρίαν ἐκκόπτει διὰ τούτων·

Οὐκ ἔστιν (74) ἡμῖν οὐδεμία τύχη θεός (75)·

Οὐκ ἔστιν ἄλλὰ ταυτόματον, ὃ γίνεται

Ἵως ἔτυχ' (76) ἐκάστῳ, προσαγορεύεται τύχη.

Σοφοκλῆς δὲ ὁ τραγωδοποιός·

Οὐδὲ θεοῖσι, λέγει, ἀθθαίρετα πάντα πέλονται

Νόσφι Διός· κείνος γὰρ ἔχει τέλος ἠδὲ καὶ ἀρχήν.

Ὅτε Ὀρφεύς·

Ἐν κράτος, εἰς δαίμων γένετο μέγας οὐρανόν (77) αἰθῶν·

Ἐν δὲ τὰ πάντα τέτυκται· ἐν ᾧ τὰδε πάντα κυκλεῖται,

Πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γαῖα·

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Πίνδαρος (78) τε ὁ μελοποιός οἶον ἐκδακχεύεται, ἀντικρὺς εἰπών·

Τί θεός (79); Ὅ τι τὸ πᾶν·

✕ P. 726 ED. POTTER, 610 ED. PARIS.

(70) *Νεοττιάν*. Ὁ Κύριος ὁ ποιήσας. *Νεοττιάν* ὁ Κύριος ποιήσας ms. Paris., *νεοττιάν* Κύριος ὁ π. Isa. x, *νοσσιάν* Κύριος ὁ π. Euseb. ms. et impress.

(71) *Ἐν ἰσχύϊ τῆ αὐτοῦ*. Jerem. x; Euseb. impress. et ms. ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. *Μοχ ὁ ἀν.* pro καὶ ἀν. Jerem.

(72) *Φωκυλίδης, τοὺς*. Eus. ms. et impress. *Φωκυλίδης μὲν τοὺς*.

(73) Ἄλλ' ἄρα δ. *Hos* versus, qui in illud Phocylidis poema νοουθετικόν, non fuerunt relati, sic interpretatur ad verbum M. Neander:

Verum daemones hominibus alias alii sunt:

Alii quidem, ut malum ab homine ingrediente (hanc vitam) abigant.

Putat etiam Clemens respicere eo versus istos, quod ethnici etiam unicuique nascenti binos tribuerunt genios, quorum alter perniciem nobis moliaitur, alter juvare studeat. Cujus sententiæ Empedoclem poetam fuisse ex Plutarcho constat in libello *De animi tranquillitate*: Οὐ γὰρ (ὡς Μένανδρος φησιν)

Ἄπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαραστατεῖ

Εὐθὺς γενομένῳ μυσταγωγὸς τοῦ βίου

Ἄγαθός,

ἀλλὰ μᾶλλον (ὡς Ἐμπεδοκλῆς) διτταί τινες ἕκαστον ἡμῶν γεγόμενον παραλαμβάνουσι καὶ κἀτάρχονται μοῖραι καὶ δαίμονες. Duos Menandri versus quos citat habes in extrema pagina ista, vide Christianorum hac de re sententiam sub finem lib. vi, *Strom.* COLLECT.

(74) *Οὐκ ἔστιν*. Theodoretus lib. vi, *De curat. ægrit. Græc.* Philemon vero comicus, tametsi homo ad exciendum risum maxime factus, apertissime illos accusat, qui fortunam deam esse dixerunt, sic enim vocalissime exclamat:

Non est deus fortuna, non, inquam, deus:

Sed casus ille, quo fit omne, ut contigit

Cuiusque, Fortunæ vocatur nomine.

Tale est illud Juvenalis sat. x:

A qui fecit terram in fortitudine sua, ut inquit Jeremias, et erexit orbem in sapientia sua a. His Phocylidem adjungas licet, qui angelos dæmonum appellans nomine, bonos ex illis alios, alios vero malos ita distinguit, siquidem nos quoque rebelles nonnullos accepimus:

✕ *Dæmonibus genus in nostrum non una potestas:*

Namque aliis jus est venientem avertere pestem.

Jure ergo idololatriam Philemon comicus ita rescindit:

Fortuna non est ulla quæ fertur dea,

Non est. At homini quidquid, ut casus tulit,

Acciderit ultro cuique, fortunam vocant.

B Et tragicus Sophocles:

Nec superis, inquit, pro votis omnia cedunt,

Excepto Jove, principium finemque tenente.

Ei Orpheus:

Vis una est. Numenque unum, cæli ignea moles,

Cuncta suo quæ nata sinu convertit in orbem,

Ignem, undas, terram,

et quæ sequuntur. Lyricus item Pindarus quodam quasi Bacchico furore correptus, ita discrete loquitur:

Quid Deus? Universum.

a Jer. x, 12.

C

Nullum numen abest si sit prudentia, sed te Nos facimus, Fortuna, deam, cæloque locamus.

COLLECT.

(75) *Θεός*. Desideratur hæc vox in ms. Joan.

(76) *Ἐτυχ'*. Euseb. *ἔτυχεν*. Ubi mox θεοῖς pro θεοῖσι. Idem vers. τέλονται pro πέλονται ms. Joan. Cæterum hæc Grotius in anapestos hoc modo digessit, *Excerpt.* p. 147:

... Οὐδὲ θεοῖς

Ἀθθαίρετα πάντα πέλονται

Νόσφι Διός· κείνος γὰρ ἔχει

Πάντων τέλος ἠδὲ καὶ ἀρχήν.

Nam nec superis cuncta ex animi

Mente eveniunt, nisi quæ magno

Placere Jovi; nam principium

Simul est; et finis ab illo.

(77) *Γένετο μέγας οὐρανόν*. Euseb. γέγονεν μέγας οὐρανός.

(78) *Πίνδαρος*. Hoc quoque inter Pindari fragmenta collectum est:

Τί θεός; Ὅ τι τὸ πᾶν.

Sequebatur in Græco Clementis, καὶ πάλιν Θεός ὁ πάντα τεύχων βροτούς. H. Stephanus corrigat astipulante Euseb. p. 405, βροτοῖς. *Deus qui omnia efficit mortalibus*. Hoc ab Herveto, nescio quo casu, in utraque editione prætermisum est. Deinde citatur ex eodem Pindaro: Τί ἔλπει σοφίας ὀλίγον τι ἀνήρ ὑπὲρ ἀνδρας ἔχειν; Τὰ θεῶν βουλευµατα ἐρευνᾶσαι, etc. *Quid speras sapientiæ aliquantum te hominem habiturum ultra alium hominem? Deorum decreta investigare menti mortali difficile; nam mortali prodiit ex matre*. Locus prophetæ qui subjicitur est Isa. xl, 15. in Latina vulg.: *Quis audivit Spiritum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi?* Citatur a D. Paulo ad verbum ex LXX, Rom. xi, 54 et I Cor. v, 16: *Quis enim cognovit sensum Domini, et quis consiliarius ejus fuit?* COLLECT.

(79) *Εἰπών· Τί θ*. Ms. Paris. εἰπέν τ: θ. corrupte.

Et rursus :

Deus omnes procreans mortales.

Dum autem hæc ait :

*Quid exiguum tibi sapientiam ab homine homo pol-
[liceris?*

Deum consilia rimari mortali naturæ difficile est.

Est enim mortali matre sata :

✠ ex illo Isaiaæ loco sententiam hanc derivavit : *Quis novit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit?* Quibus etiam Hesiodus hunc in modum accinit :

260 *Haud ullus vivit mortali a semine vates,
Qui Jovis ægiferi sensum cognoscere possit.*

Quem pariter secutus in Elegiis Solon, jure ita scribit :

Omni homini prorsus mens est ignota deorum.

Mulierem præterea Moyses, cum ob neglectum Dei præceptum, summis in doloribus parituram esse prædixisset, ita consentanee poeta quidam non ignobilis cecinit :

.... seu lux aurea noctem,

*Seu lucem nox atra premat, dolor additus illis
Usque aderit : superique graves immittere curas
Assidue pergunt.*

Homerus ita cum ait :

Auratasque Patris librabat dextera lances,

Dei æquitatem significat. Quem eundem Menander comicus bonum esse declarans, ita loquitur :

*Ut quisque primum natus in lucem venit,
Moderator illi Genius assistit bonus,
Vitamque format. Nam cave malum putes,
Bonæque vitæ noxium.*

Tamen subjungit omnem bonum esse Deum, seu Deum omnem bonum appellat, seu, quod vero propius est, rebus in omnibus bonum esse Deum affirmet. Rursum tragicus Æschylus, cum Dei nobis potestatem declarat, Altissimum eum appellare nil veretur his versibus :

✠ P. 727 ED. POTTER. ^a Isa. XL, 13.

(80) Πάντας τεύχων βροτούς. Euseb. πάντα τεύχων βροτούς. Quin etiam βροτούς habet ms. Joan. ubi statim ἐπειδὴν δὲ εἶπη, τί ἔλπειται pro ἐπὶν δὲ εἶπεν ὅ τι ἔλπειται. Quæ sequuntur sic profer! Euseb. impress. :

*Τί ἔλπειται σοφίαν ἄλιγον τι ἀνήρ ὑπὲρ ἀνδρῶς
[ἔχειν ;
Τὰ θεῶν βουλευµατα ἐρευνᾶσαι βροτέα φύσει
[δύσκολον.*

Θρατᾶς δ' ἀπὸ ματρὸς ἔφυν.....

Quæ superius in Latino textu exhibentur ; quod auctoris sententiam clarius exprimere videantur, quam quæ apud Clementem nostrum jam leguntur. Quin etiam τὰ θεῶν pro ζαθέων habet ms. Joan.

(81) Ἐκεῖθεν ἔσπακε τὴν διάνοιαν. His verbis significat Clemens Pindari sententiam tractam esse ex sequenti Isaiaæ prophetae loco. Eodem loquendi genere infra utitur, pag. 267. SYLBURG.

(82) Ἡ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο. Euseb. καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος absque verbo ἐγένετο, quod omittit etiam ms. Joan.

(83) Πάντη. Euseb. ms. et impress. πάνπαν.

(84) Εἰς μόχθους καὶ πόνους διὰ τὴν π. Euseb. εἰς μόχθους καὶ μόχθους διὰ π. Hebraismo evidentiori. SYLBURG.

(85) Γινόμενοι. Euseb. rectius στασιόμενοι. Id.

A Καὶ πάλιν ·

Θεὸς ὁ πάντας τεύχων βροτούς (80).

Ἐπὶν δὲ εἶπη ·

Ὅ τι ἔλπειται σοφίαν ἄλιγον τοι ἀνὴρ ὑπὲρ
[ἀνδρῶς ἔχειν ;
Ζαθέων βουλευµατα ἐρευνᾶσαι βροτέα φύσει
[δύσκολον ·

Θρατᾶς δ' ἀπὸ ματρὸς ἔφυν ·

ἐκεῖθεν (81) ἔσπακε τὴν διάνοιαν · Τίς ἔγνω τοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο (82) ; Ἀλλὰ καὶ Ἡσιόδου δι' ὧν γράφει, συναῖδει τοῖς προειρημένοις ·

Μάντις δ' οὐδεὶς ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Ὅστις ἂν εἰδείη Ζηνὸς νόον αἰγιόχοιο.

Εἰκότως ἄρα Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἐν ταῖς Ἐλεγείαις, καὶ αὐτὸς κατακολουθήσας Ἡσιόδῳ ·

B Πάντη (85) δ' ἀθανάτων ἀφανῆς νόος ἀνθρώποις,

γράφει. Πάλιν τε τοῦ Μωϋσέως, εἰς μόχθους καὶ πόνους διὰ τὴν παράθασιν (84) τέξεσθαι τὴν γυναῖκα, προφητεύσαντος, ποιητῆς τις οὐκ ἄσημος γράφει ·

.... οὐδέ ποτ' ἤμαρ

Παύσονται καρᾶτον καὶ οἰζύος, οὐδέ τι νύκτιος
Γινόμενοι (85) · χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι με-
[ρίμνας.

Ἐπεὶ Ὅμηρος μὲν εἰπὼν,

Αὐτὸς δὲ (86) χρέσεια Πατὴρ ἐτίταυρε τάλαντα,
δίκαιον τὸν Θεὸν μὴγύει · Μένανδρος δὲ ὁ κωμικὸς,
ἀγαθὸν ἐρμηνεύων τὸν Θεὸν, φησὶν ·

Ἄπαντι (87) δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται
Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου

C Ἄγαθός · κακὸν γὰρ δαίμων ὃν νομιστέον
Εἶναι, βίον βλάπτοντα χρηστὸν.

Εἶπα ἐπιφέρει, Ἄπαντα (89) δ' ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεόν · ἦτοι πάντα Θεὸν ἀγαθὸν λέγων, ἢ ὑπὲρ καὶ (90) μᾶλλον, ἐν πᾶσι τὸν Θεὸν ἀγαθὸν (91). Πάλιν αὖ Αἰσχύλος μὲν ὁ τραγωδοποιὸς, τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ παρατιθέμενος, οὐκ ὀκνεῖ καὶ Ὑψίστον αὐτὸν προσαγορεύειν (92) διὰ τούτων ·

(86) Αὐτὸς δὲ. Καὶ τότε δὴ. Homer. II. Θ, v. 69.

(87) Ἄπαντι. Hos Menandri versus adducit Plutarchus in lib. De animi tranquillitate, ubi pro συμπαρίσταται habet συμπαραστατεῖ. Porro eos hoc modo scribit Grotius in Excerpt., p. 755 :

Ἄπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται
Εὐθὺς γενομένῳ μυσταγωγὸς τοῦ βίου
Ἄγαθός · κακὸν γὰρ δαίμων ὃν νομιστέον
Εἶναι βίον βλάπτοντα χρηστὸν · πάντα γὰρ
Δεῖ ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεόν.

Hominem unumquemque, simul in lucem est editus,
Sectatur genius vitæ qui auspiciū facit,
Bonus nimirum : credi enim malum nefas,
Bonæ insessorem vitæ. Nam qui sit Deus,
Bonus idem sit necesse est.

(88) Δαίμων. Ms. Joan. δαίμονα ultra metrum.

(89) Ἄπαντα. Græca Menandri verba sunt, Ἄπαντα δ' ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεόν. Quod duobus modis intelligi potest, uno, Deum omnem bonum esse ; altero, esse bonum καθ' ἅπαντα in omnibus ; in Latino id non apparet. COLLECT.

(90) Καὶ. Omittit hanc particulam Euseb.

(91) Ἄγαθόν. Euseb. ms. et impres. ἀγαθὸν εἶναι. Statim πάλιν Αἰσχ. absque αὖ, ms. Joan. Deinde τραγωδοποιὸς pro τραγωδοποιός Euseb.

(92) Προσαγορεύειν. Ms. Joan. γράφειν.

Χώρας (95) θνητῶν τὸν Θεόν, καὶ μὴ δόκει (94) Ἀ
Ὅμοιον αὐτῷ σάρκινον καθεστάναι.

Οὐκ οἶσθα δ' (95) αὐτόν ποτὲ μὲν ὡς πῦρ (96)
[φαίνεται,

Ἄπλατος ὄρμη, ποτὲ δ' ὕδωρ, ποτὲ δὲ γνόφος·
Καὶ θηροῖν αὐτὸς γίνεταί παρεμφερής,

Ἄνεμος, νεφέλη τε, κάστραπῆ, βροστῆ, βροχῆ.
Υψηρετεῖ δ' αὐτῷ θάλασσα καὶ πέτραι,

Καὶ πάσα πηγὴ, γ' ὕδατος (97) συστήματα.

Τρέμει δ' ὄρη καὶ γαῖα καὶ πελώριος
Βυθὸς θαλάσσης, καὶ ὀρέων (98) ὕψος μέγα,

Ἐπ' ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα Δεσπότης

Πάντα· δυνατὴ γὰρ δόξα ὑψίστου Θεοῦ.

Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι ἐκείνο παραφράζειν τὸ, Ἄπὸ προσ-
ώπου (99) Κυρίου τρέμει ἡ γῆ; Ἐπὶ τούτοις ὁ
μαντικώτατος Ἀπόλλων, μαρτυρῶν τῇ δόξῃ τοῦ
Θεοῦ, λέγειν ἀναγκάζεται περὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἥνικα
ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευον Μῆδοι (1), ὡς ἐδειχτό τε
καὶ ἰκέτευσεν τὸν Δία περὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἐχει δὲ ὧδε
ὁ χρησμός (2).

Οὐ δύναται (3) Παλλὰς Δι' Ὀλύμπιον ἐξιλά-
[σασθαι,

Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις καὶ μήτιδι πυκνῇ·
Πολλοὺς δ' ἀθανάτων ρηοὺς μαλερῷ πυρὶ (4)

Οἱ που τῶν ἰδρωτί ρεούμενοι (5) ἐστήκασιν,
Δείματι παλλόμενοι....

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Θεαρίδης (6) δὲ ἐν τῷ Περὶ
φύσεως γράφει· Μία δ' ἄρα τῶν ὄντων ἀρχὴ μὲν
ὄντως (7) ἀληθινὰ, μία· κείνη (8) γὰρ ἐν ἀρχῇ
τέ ἐστιν ἐν καὶ μόνον·

Οὐδέ τις ἔσθ' ἕτερος χωρὶς μεγάλου βασιλῆος,

✱ P. 728 ED. POTTER, 611 ED. PARIS.

(95) Χώρας. Aeschyli versus hi leguntur et in li-
bello *De monarch.* apud Justinum 165. In secundo
omisit interpres σάρκινον.

Nec tibi parem esse existimato carneum.

In quarto legitur Græce, Ἄπλατος ὄρμη. J. Langus
corrigit, ἄπλαστος, forte ἀπληστος.

Vis increata, nunc tenebræ, nunc aqua.

Undecimum ita legendum est apud Clementem et
Eusebium, ut habet Justinus :

Ὅταν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα Δεσπότης.

Langus,

Domini intuentur cum severa lumina.

Perionius,

Quando Domini torve ipsa vultus aspicit.

Postremum ita Eusebium,

Πάντα, δυνατὴ γὰρ δόξα ὑψίστου Θεοῦ.

Justinus,

Πάντα δύναται γὰρ, δόξα δ' ὑψίστου Θεοῦ.

Namque omnia potest, gloria at summi Dei.

Vel sublata interpunctione et conjunctione,

Namque omnia potest gloria excelsi Dei.

COLLECT. — Conf. quæ a nobis in Justinum adno-
tata sunt, pag. 152, edit. Oxon.

(94) Δόκει. Ms. Joan. δόκειςαν. Ibidem. in vers.
seq. τὸ ὁμοῖον σάρκινον καθεστ.

(95) Δ'. Euseb. γ', et mox ἄπλατος ὄρμη, et rur-
sum ποτὲ γνόφος, absque conjunctione. SYLB.

(96) Πῦρ. Ms. Joan. πατήρ. Mox Vigerus ad
ἄπλατος hæc dicit : « Quid si ἀπληστος? Quid si
ἀπέλαστος? quasi ἀπρόσιτος. »

(97) Πηγὴ, γ' ὕδατος. Ms. Joan. πηγὴ καὶ ὕδα-
τος. Ms. Ottob. πηγὰ καὶ ὕδατος.

(98) Καὶ ὀρέων. Justin. concinnius per crasin
κώρέων. SYLB.— Statim ὕψος ἐπὶ μέγα ms. Joan. Vi-
gerus ad vers. seq. hæc adnotat : « Tum sequens
ex Justino in libello *De monarch.* hoc modo resti-
tuendus,

« Ὅταν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα Δεσπότης.

Secerne cunctis Numen a mortalibus.

Huic simile corpus ne putes ullum cave.

✱ *Ignota res est, nunc velut flamma emicat*

Aditumque prohibet : unda mox, caligo mox,

Mox et tremendæ similis apparet fera,

Vento, atque nubi, fulguri, tonitruo;

Imbrique similis. Pontus huic, fontes, petra,

Atque orbe toto quidquid undarum coit,

Obsequitur. Illum montium horrescunt juga,

Tremittque tellus, et sinus vasti maris,

Dum Dominus acri cuncta visu despicit,

Immensa quippe est illa majestas Dei.

Nunquid illud tibi videtur illustrare, A *facie Do-*
mini tremitt terra a? Quin et ipsemet Apollo, di-
vinandi tam peritus, suapte testimonio Dei gloriæ
serviens, fateri cogitur Minervam, quo tempore
impetum in Græciam Medi faciebant, vota Jovi fe-
cisse pro Attica. Ejusmodi autem responsum illud
est :

Jam magnum placare Jovem, Jove nata Minerva,

Haud precibus votisque potest :

Pluribus at superam templis incendia mittit,

Qui nunc fortassis magno terrore subacti,

Expresso sudore fluunt ;

et quæ sequuntur. Thearidas autem in suo *De na-*
tura opere, hoc modo scribit : *Universitatis hujus*
principium, principium utique verum unum est. Illud
enim ex æternitate unum est atque solum :

Haud alius quisquam est supremi a Numine regis,

a Psal. LXVIII, 8.

C

c et seq. vers. ex eod. Justino sic corrige,

c Πάντα δύναται γὰρ, δόξα δ' ὑψίστου Θεοῦ.

c Mallem tamen,

c Πάντα δύναται γὰρ δόξα ὑψίστου Θεοῦ. »

(99) Ἄπὸ προσώπου. Respicere videtur psalm.
LXVIII, 8 : Γῆ ἐσείσθη, καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔστασαν
ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, vel aliquem locum consi-
mitem.

(1) Μῆδοι. Euseb. ms. et impress. οἱ Μῆδοι
cum articulo.

(2) Χρησμός. Responsum hoc edidit Aristonice
Pythia, quo tempore Xerxes Græciam invasit. Id
integrum recitat Herodotus lib. VII, c. 140, 141, et
Eusebium, *Præpar. evang.* lib. V, cap. 24. Ejusdem
partem adducit etiam Theodoretus *θεραπ.* K',
pag. 629.

(3) Οὐ δύναται. Duo priores versus secundo re-
sponso editi sunt, posteriores tres primo; nam
diversis eos temporibus protulisse Apollinem, ex
auctoribus jam memoratis liquet.

(4) Μαλερῷ πυρὶ. Ms. Joan. πυρὶ μαλερῷ in-
verso ordine. Deinde που προ ποι Euseb. ms. et
impress.

(5) Ρεούμενοι. Euseb. ms. et impress. ρεόμε-
νοι. Idem vero lib. V ρεούμενοι habet; quam le-
ctionem tuetur Herodotus.

(6) Θεαρίδης. Seu potius Θεωρίδης. Nam Theo-
ridas dictus est ille vir. Fuit autem Metapontinus,
et Pythagoram audivit. Jamblichus, sub finem Vitæ
Pythagoræ, istius philosophi discipulos enumerans,
ait : Μεταποντίω δὲ Θεωρίδην καὶ Εὐρύτων· *Apud*
Metapontum, Theoridem et Eurylum.

(7) Μία δ' ἄρα... μὲν ὄντι. Scribendum ex Euse-
bio : Ἄ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἀρχὴ μὲν ὄντως ἀλη-
θινὰ, μία. *Universitatis hujus principium, principium*
verum atque unum est. Quam lectionem exhibet etiam
ms. Joan.

(8) Κείνη. Euseb. Dorice κείνη, quod melius.

D

inquit Orpheus. Quem secutus Diphilus sententiosissime ait comicus : *Omnium parentem,*

✱ .... *pia tu mente perpetuo colas,
Et cujus una tot bona existunt manu.*

Jure ergo Plato præstantissima quæque ingenia ad capessendum illud disciplinæ genus assuescit, quod jam ante maximum esse diximus, hoc est ad percipiendam boni cognitionem, eoque tandem ascendendo perveniendum. Quod quidem non jam, opinor, testam convertere fuerit, sed animum ita circumducere, ut ex nocturno quodam die, vere ad illud quod est, hac sua conversione redeat, quam sane veram philosophiam esse dicemus. Cujus illi qui compotes fuerint, aureo genere satos esse pronuntiat, dum ait : *Fratres quidem universi estis.* Qui autem ex aureo illo genere sunt, iidem accuratissime de rebus omnibus judicare possunt. Parentis igitur ac rerum omnium Effectoris sensum ex omnibus aliquem omnia, nativa quadam vi, ac citra ullius di-

✱ P. 729 ED. POTTER, 612 ED. PARIS.

(9) Ὀρφεύς. Ms. Joan. Ὀρφεύς δέ.

(10) Διφιλος. In libro *Sentent. comicarum* quas J. Hertelius collegit, sic leguntur hæc Diphili ex Eusebio,

.... Πάντων πατέρα γενικώτατον
Τὸν ὄντα, τοῦτον διὰ τέλους τίμα μόνον.

Non ut apud Clementem γνωμικώτατα, quod Hertelio est sententiosissime. Scribe ergo, Diphilus dicit,

*Omnium pater ex æquo
Qui est, eum tu perpetuo solum honora.*

COLLECT. — Justinus M., in lib. *De monarchia* p. 172, hæc tribuit Μενάνδρω ἐν Διφίλω, Menandro in *Diphilo*.

(11) Γνωμικώτατα τὸν ὄντ'. Malim cum Euseb. γενικώτατον ὄντ'. Quod Grotio etiam placuit, qui hos versus sic restituit in *Excerptis*, p. 717 :

Τὸν ὄντα πάντων κύριον γενικώτατον
Καὶ πατέρα, τοῦτον διατέλει τιμῶν μόνον.
Ἀγαθῶν τοιούτων εὐρετήν καὶ κτίστορα.
*Rerum universarum imperatorem et patrem
Solum perpetuo colere suppliciter decet,
Artificem tantæ et largitorem copiæ.*

Conf. quæ ad Justinum adnotata sunt.

(12) Καὶ Πλάτων. Ms. Joan., ὁ Πλάτων. Platonis autem verba haud procul occurrunt a principio lib. vii *De repub.*, pag. 695 : Ἡμέτερον δὲ ἔργον (ἢν δ' ἐγὼ) τῶν οἰκιστῶν τάς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι ἀφικέσθαι πρὸς τὸ μάθημα, ὃ ἐν τῷ ἔμπροσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν· καὶ ἐπειδὴ ἀναβάντες ἰκανῶς ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπιτρέπεται, etc. Nostrum igitur, qui condidimus civitatem, erit officium, optimas hominum naturas impellere ad eam quam supra diximus maximam disciplinam, bonumque cognoscendum, adeo ut et sursum ascendant, et postquam ascenderit et satis inspexerint, ne ipsis, quod nunc conceditur, permit-
tamus, etc.

(13) Τε. Abest ab Eusebio.

(14) Τοῦτο δέ. Hæc Plato una circiter pagina post verba jam superius allata scribit : Τίνας οὖν

Ὀρφεύς (9) λέγει. Ἡ παιθόμενος ὁ κωμικὸς Διφιλος (10), γνωμικώτατα, τὸν ὄντα (11) πάντων, φησὶ

Πατέρα· τοῦτον διὰ τέλους τίμα μόνον,
Ἀγαθῶν τοιούτων εὐρετήν καὶ κτίστορα.

Εἰκότως τοίνυν καὶ Πλάτων (12) ἐθίξει τὰς βελτίστας φύσεις ἀφικνεῖσθαι πρὸς τὸ μάθημα, ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε (13) τὰγαθόν, καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν. Τοῦτο δέ (14), ὡς ἔοικεν, οὐκ ὀστράκου ἢν εἴη περιστροφῆ, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγῆ, ἐκ νυκτερινῆς τινοσ ἡμέρας εἰς ἀληθινήν τοῦ ὄντος (15) οὔσαν ἐπάνοδον, ἢν δὴ φιλοσοφίαν ἀληθῆ φήσομαι (16) εἶναι. Καὶ τοὺς ταύτης μετασχόντας, τοῦ χρυσοῦ (17) γένους κρίνειν (18). Ἔστὲ μὲν δὴ πάντες ἀδελφοί, λέγων· οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ γένους κρίνειν (19) ἀκριβέστατα καὶ πάντα (20). Τοῦ Πατρὸς ἄρα καὶ Ποιητοῦ τῶν συμπάντων ἐμφύτως καὶ ἀδιδάκτως ἀντιλαμβάνεται πάντα πρὸς πάντων, τὰ μὲν ἄψυχα (21) συμπαθοῦντα τῷ ζῳῷ, τῶν δὲ

ἄλλους ἀναγκάσεις ἰέναι ἐπὶ φυλακὴν τῆς πόλεως ἢ οἵπερ τούτων τε φρονιμώτατοι, δι' ὧν ἄριστα πόλις οἰκεῖται, ἔχουσί τε τιμὰς ἄλλας καὶ βίον ἀμείνω τοῦ πολιτικοῦ; Οὐδένας ἄλλους, ἔφη. Βούλει οὖν τοῦτ' ἤδη σκοπῶμεν, τίνα τρόπον οἱ τοιοῦτοι ἐγγενήσονται, καὶ πῶς τις ἀνάξει αὐτοὺς εἰς φῶς, ὡσπερ, ἐξ ἄδου λέγονται δὴ τινες εἰς θεοὺς ἀνελθεῖν; Πῶς γὰρ οὐ βούλομαι; ἔφη. Τοῦτο δὲ, ὡς ἔοικεν, οὐκ ὀστράκου ἢν εἴη περιστροφῆ, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγῆ, ἐκ νυκτερινῆς τινοσ ἡμέρας εἰς ἀληθινήν τοῦ ὄντος οὔσης ἐπάνοδον, ἢν δὴ φιλοσοφίαν ἀληθῆ φήσομεν εἶναι. Quosnam igitur alios ad custodiam civitatis induces, præter eos, qui optime hæc intelligunt, per quæ rite civitas colitur, habentque et honores alios et vitam civili præstantiorem? Nullos equidem alios. Vis ergo nunc inquiramus, quo pacto tales in civitate viri evadant? et qua ratione eos aliquis in lumen educat? quemadmodum ab inferis ad deos ascendisse aliqui memorantur. Quidni velim? Hæc ut videtur non erit testæ revolutio, sed animæ circumductio a nocturno quodam die ad ejus, quod vere est contemplationem. Quem quidem ascensum veram philosophiam esse dicemus.

(15) ὄντως. In Flor. duplicis scripturæ vestigia sunt, ὄντως, ὄντος, quod alibi passim obvium est, etiam apud Platonem. SYLBURG. — Vera lectio videtur esse ὄντος, quam exhibent Plato, Euseb. et Clementis ms. Ottob.

(16) φήσομαι. Scribendum φήσομεν, plur. num. quod exhibent Plato, Euseb. et Clementis mss. codd. Paris. et Ottob.

(17) Τοῦ χρυσοῦ. Hæc exstant sub finem lib. iii *De repub.*, pag. 628, et superius in hoc *Strom.* allata sunt p. 595, 596, ed. Paris.

(18) Κρίνειν. Malim cum Eusebio κρίνει, *judicat*. Nam refertur ad Platonem.

(19) Κρίνειν. Omittit hanc vocem Euseb. impress. et ms. Vult vero auctor, eos qui sunt auri generis εἰς τὸ κρίνειν, *ad judicandum*, esse aptissimos; unde Plato loco jam dicto magistratus ex iis eligi præcipit.

(20) Πάντη. Post hanc vocem sequitur apud Euseb. εἰς, cum asterisco: unde conjecerit aliquis supplendum, εἰσὶν ἰκανοί, vel simile quid. SYLB. — Illud εἰς adjicit etiam ms. Joan. Mox, συμπάντων pro συμπάντων Euseb.

(21) Τὰ μὲν ἄψυχα... λογισμῶ. Hæc sic profert Euseb. : Τὰ μὲν ἄψυχα συμπαθοῦντα, τῶν δὲ ζῳῶν τῶν

ἐμφύχων τὰ μὲν ἤδη ἀθάνατα καθ' ἡμέραν ἐργαζόμενα, τῶν δὲ ἐτι (22) θνητῶν τὰ μὲν, ἐν φόβῳ καὶ διὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν ἐτι κατὰ γαστρὸς ὀχούμενα (23), τὰ δὲ, αὐτεξουσίῳ λογισμῷ. Καὶ τῶν ἀνθρώπων πάντες Ἕλληνες τε καὶ βάρβαροι, γένος δ' οὐδὲν οὐδαμοῦ τῶν γεωροῦντων, οὔτε νομάδων (24), ἀλλ' οὔτε (25) τῶν πολιτικῶν δύναται ζῆν, μὴ προκαταλημμένον τῇ τοῦ κρείττονος πίστει· διὸ πᾶν μὲν ἔθνος ἐφῶν, πᾶν δὲ ἐσπερίων ἀντόμενον, ἢ βόρειόν τε καὶ τὰ (26) πρὸς τῷ νότῳ πάντα, μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν πρόληψιν περὶ τοῦ καταστησαμένου τὴν ἡγεμονίαν· εἴ γε καὶ τὰ καθολικώτατα τῶν ἐνεργημάτων (27) αὐτοῦ διαπεφοίτηκεν ἐπ' Ἰσῆς πάντα. Πολὺ δὲ πλεον οἱ παρ' Ἕλλησι πολυπράγμονες οἱ (28) φιλόσοφοι, ἐκ τῆς βαρβάρου ὀρμώμενοι φιλοσοφίας, ἀοράτῳ καὶ μόνῳ, καὶ δυνατωτάτῳ καὶ τεχνικωτάτῳ, καὶ τῶν καλλίστων (29) αἰτιωτάτῳ τὴν πρόνοιαν ἔδωσαν (30)· τὰ ἀκόλουθα τούτοις, εἰ μὴ κατηχηθεῖεν πρὸς ἡμῶν, οὐκ ἐπιστάμενοι, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν ὅπως νοεῖσθαι πέφυκε τὸν Θεόν, μόνον δ', ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν, κατὰ περιφρασιν ἀληθῆ (31). Εἰκότως οὖν ὁ Ἀπόστολος (32), Ἡ Ἰουδαίων μόνων, φησὶν, ὁ Θεός (33) ; οὐχὶ καὶ Ἕλλήνων ; οὐ μόνον προφητικῶς λέγων καὶ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων πιστεύοντας Ἕλληνας εἶσεσθαι τὸν Θεόν, ἀλλὰ κάκεινο μὴνύων, ὡς δυνάμει μὲν ὁ Κύριος καὶ Θεὸς πάντων ἀνείη καὶ τῷ ὄντι παντοκράτωρ· κατὰ δὲ τὴν γνῶσιν οὐ πάντων Θεός· οὔτε γὰρ ὁ ἐστίν, οὔθ' ὅπως Κύριος καὶ πατήρ καὶ ποιητής, οὐδὲ τὴν ἄλλην ἴσασιν οἰκονομίαν τῆς ἀληθείας, μὴ οὐ πρὸς αὐτῆς διδαχθέντες. Ὡσαύτως καὶ τὰ προφητικά τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ ἀποστολικῷ λόγῳ δύναμιν. Ἡσαΐας μὲν γὰρ φησὶν· Εἰ δὲ

A disciplinae adjumentum hauriunt. Et quidem inanimata cum viventibus affectionum communione junguntur, ex animantibus autem vita praeditis alia jam immortalia sunt, et in diem etiamnum laborant. At ex mortalibus alia in metu constituta, maternis adhuc visceribus inclusa gestantur : alia jam sui juris, suo se consilio arbitrioque regunt. Jam hominum genus universum in Graecos barbarosque dividitur : quorum e numero, nulla prorsus usquam aut agricolarum aut pastorum, ac ne eorum quidem, qui in civitate degunt, natio est, quae vitam, absque eo quod ejus mentem naturae superioris fides occuparit, ducere tuerique possit. Itaque populi omnes, sive Orientem colant, sive littora Occidentis ultima teneant, sive ad Septentrionem, sive ad Meridiem habitent, unam et eandem ejus, a quo institutum hoc imperium est, anticipationem habent : cum loca pariter et aequaliter omnia, generales quaeque vis illius effectricis actiones complexae sint. Sed tamen curiosi illi e Graecis philosophi, barbarorum permoti philosophia, multo magis illi, qui nec oculis cernitur, et solus idem ac praepotens, et sapientissimus Artifex est, summusque rerum pulcherrimarum Auctor, providentiam tribuerunt : nec tamen quae sint ex istis consequentia, nisi a nobis doceantur, pervidere, ac ne modum quidem illum nosse possunt, quem ad Deum cognoscendum natura ipsa praescribit ; sed tantum uti jam saepe diximus, periphrasi quadam alioqui vera eum circumscribunt. Merito ergo Apostolus : An Judaeorum, inquit, solorum est Deus, non etiam Graecorum non solum dicens propheticè, eos qui

✠ P. 730 ED. POTTER. a Rom. III, 29.

ἐμφύχων τὰ μὲν ἤδη ἀθάνατα, τὰ δὲ καθ' ἡμέραν ἐργαζόμενα· τῶν δὲ τοι θνητῶν τὰ μὲν, ἐν φόβῳ καὶ διὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν ἐτι μετὰ γαστρὸς ὀχούμενα, τὰ δὲ αὐτεξουσίῳ λογισμῷ.

(22) *Τῶν δὲ ἐτι.* Ms. Joan. τῶν δὲ τι.

(23) *Ὀχούμενα.* Ms. Paris. οἰχούμενα.

(24) *Νομάδων.* Vigerus ait : « Pascuales homines, aut etiam Nomadas intelligere potes. Elige. »

(25) *Οὔτε.* Euseb. οὐδέ.

(26) *Πᾶν... βόρειόν τε καὶ τὰ.* Euseb., πᾶν ἔθνος ἐφῶν, πᾶν δὲ ἐσπερίων ἀπτόμενον ἡθῶν, βόρειόν τε καὶ τὰ.

(27) *Ἐνεργημάτων.* Euseb., ἐνεργητημάτων. Vigerus utramque lectionem rectam pronuntiat. Sed Clementis lectionem se secutum esse et magis probare affirmat. Ibidem mox ἐπίσης conjunct. pro ἐπ' Ἰσῆς, sed Ἰσῆς absque praepos. habet ms. Joan.

(28) *Οἱ.* Hunc articulum omittit Euseb. impress. et ms. Mox βαρβάρων pro βαρβάρου Euseb. impress. Ibidem mox τῷ ἀοράτῳ cum articulo, quem habet etiam ms. Joan. Deinde δυνατῷ pro δυνατωτάτῳ ms. Joan.

(29) *Τῶν καλλίστων.* Euseb. impress. et ms., τῶν ἄλλων καλλίστων.

(30) *Πρόνοιαν ἔδωκαν.* Euseb. ms. et impress. προνομίαν ἔδωκαν, privilegium dederunt, ut exp. Sylburg.

(31) *Κατὰ περιφρασιν ἀληθῆ.* Lege κατὰ περιφρασιν ἀληθῆ. Vide pag. 515, 635, edit. Paris. Id est juxta istam descriptionem Numinis quae apud philosophos et poetas occurrit, multum ex vero

trahentem, licet minus accurate Dei attributa delineantem. LOWTH. — Κατὰ περιφρασιν ἀληθῆ habet etiam Eusebius, ad quem haec adnotat Vigerus : « Clemens κατὰ περιφρασιν quasi Deus ipsos mediocri quadam illustratione circumfundat. Malo tamen περιφρασιν. Ita enim Strom. I, p. 231, ubi apostolicum illud Actor. XVII : *Quem ergo ignorantes colitis*, etc., ex professo tractans, Ἐξ ὧν, inquit, δῆλον, ὅτι, καὶ ποιητικοῖς χρώμενος παραδείγμασιν ἐκ τῶν Ἀράτου *Φαινομένων*, δοκιμάζει τὰ παρ' Ἕλλησι καλῶς εἰρημένα, καὶ διὰ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ τιμᾶσθαι κατὰ περιφρασιν πρὸς τῶν Ἑλλήνων τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἠνέξατο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ δεῖν δι' Υἱοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. Ubi περιφρασιν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ait esse τὸν ἀγνωστον Θεόν. Et huic περιφράσει opponit ἐπίγνωσιν, hoc est veram ac propriam cognitionem. Et paulo post adhuc illustrius, οὔτοι οὖν οἱ ἀνοιγόμενοι τυφλῶν ὀφθαλμοί, (ab apostolis videlicet) ἢ δι' Υἱοῦ ἐπίγνωσις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατὰληψις. Illae enim Graecorum etiam poetarum et philosophorum circumlocutiones, ante Christi adventum, plane comprehendi non poterant. » Conf. Strom. I, p. 572, n. 5. Atque hactenus Eusebius.

(32) *Ἀπόστολος.* Sequens Apostoli locus in vulg. Bibl. Rom. III paulo aliter legitur : Clemens eum suo proposito videtur accommodasse. Sed et Isaiae locus qui paulo infra occurrit, variat aliquantum in vulg. Bibl. cap. XXXVI. A. SYLBERG.

(33) *Ἡ Ἰουδαίων μόνων... ὁ Θεός.* Rom. III, Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεός μόνων ; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν ;

ex Græcis credunt Græcos, Deum esse cognituros, sed illud quoque significans, quod potestate Dominus sit, potestate Deus omnium, et revera omnipotens : cognitione autem non omnium : neque enim id quod est, neque quomodo Dominus et pater et creator, neque reliquam veritatis norunt œconomiam, nisi ab ipsa didicerint. Similiter etiam prophetica habent eandem vim cum dicto apostolico. Nam Isaias **261** quidem dicit : *Si autem dicitis, In Domino Deo nostro confidimus, nunc misceamini cum domino meo rege Assyriorum* ^a. Et subjungit : *Et nunc num sine Domino ascendimus in hanc regionem ut in eam bellaremus?* Jonas autem, ipse quoque propheta, idem tacite significat, cum dicit : *Et accessit ad ipsum is qui proram gubernabat, et dixit ei : Cur tu stertis? Surge, invoca Dominum Deum tuum, ut servet nos et non pereamus* ^b. Nam illud quidem, *Deus tuus*, dicens ei qui norat per agnitionem, hoc autem, *ut servet nos Deus*, significavit ✕ consensionem gentium adhuc infidelium quæ applicarant mentem ad Omnipotentem. Et rursus idem : *Et dixit ad ipsos : Servus Domini ego sum, et Dominum Deum cæli ego timeo. Et rursus idem : Et dixerunt : Nequaquam, Domine, ne pereamus propter animam hominis hujus. Malachias autem propheta aperte ostendit Deum dicentem : Sacrificium non accipiam ex manibus vestris, quoniam ab ortu solis usque ad occasum, nomen meum glorificatum est in gentibus, et in omni loco mihi offertur sacrificium. Et rursus : Quoniam Rex magnus ego sum, ait Do-*

λέγετε, Ἐπὶ Κύριον (34) τὸν Θεὸν ἡμῶν πεποιθήμεν, νῦν μίχθητε τῷ Κυρίῳ μου βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων. Καὶ ἐπιφέρει· Καὶ νῦν μὴ ἄνευ Κυρίου ἀρέσθημεν ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην τοῦ (36) πολεμῆσαι αὐτήν; Ἰωνᾶς δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς προφήτης, τὸ αὐτὸ αἰνίσσεται, δι' ὧν φησι· Καὶ εἰσῆλθε (37) πρὸς αὐτὸν ὁ προρεὺς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τί σὺ λέγεις; Ἀνάστηθι, ἐπικαλοῦ τὸν Θεὸν σου, ἕπως διασώσῃ ἡμᾶς, καὶ μὴ ἀπολώμεθα. Τὸ μὲν γάρ, Ὁ Θεὸς σου, τῷ κατ' ἐπίγνωσιν εἰδοῦσι εἰπὼν· τὸ δὲ, ἕπως διασώσῃ (38) ἡμᾶς ὁ Θεός, τὴν συναίσθησιν τῶν εἰς τὸν Παντοκράτορα ἐπιβαλόντων τὸν νοῦν ἐθνῶν ἐδήλωσεν, τῶν μηδέπω πεπιστευκότων. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς· Δούλος Κυρίου ἐγὼ εἰμι (39), καὶ Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐγὼ φοβοῦμαι. Αὐθὶς τε ὁ αὐτός· Καὶ εἶπεν· Μηδαμῶς, Κύριε, μὴ ἀπολώμεθα ἕνεκεν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Μαλαχίας δὲ ὁ προφήτης ἄντικρυς ἐμφαίνει τὸν Θεὸν λέγοντα· Θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπ' ἀνατολῆς (40) ἡλίου ἕως δυσμῶν, τὸ ὄνομά μου δεδόξισται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυσία μοι προσφέρεται. Καὶ πάλιν· Διότι βασιλεὺς μέγας ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ ὄνομά μου ἐπιφανὲς ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ποῖον ὄνομα; ἐν μὲν τοῖς πεπιστευκόσιν ὁ Υἱὸς (41) Πατέρα μνηύων, ἐν δὲ τοῖς Ἑλλησι τὸ Θεὸς ποιητής. Το τε αὐτεξούσιον ὁ Πλάτων ἐνδείκνυται διὰ τῶνδε· Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον· ἠρτιμῶν καὶ ἀτιμᾶζων πλέον καὶ ἕλαττον ἕκαστος αὐτῆς μεθέξει (42). Αἰτία ἐλομένου (43)

✕ P. 751 ED. POTTER, 613 ED. PARIS. ^a Isa. xxxvi, 7, 8, 10. ^b Jon. 1, 6, 9, 14.

(34) *Κύριον*. Isa. xxxvi, 7: *Quod si responderis mihi, In Domino Deo nostro confidimus, et vers. 8, Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum. LXX, Καὶ νῦν μίχθητε δὴ τῷ κυρίῳ μου βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων. Quod in Antverpiensi vertendum fuit, ut habet etiam Chaldaicæ paraphrasis interpretatio. Et nunc commisceamini domino meo regi Assyriorum. Quidam: At nunc adjungite vos domino meo regi Assyriorum. Procopius exponit, μίχθητε, τοῦτ' ἔστι στήτε πρὸς μάχην, pugnam inire non dubitetis. Nimirum ex Cyrillo ut multa alia, apud quem est, Capessite arma, et state in procinctu; sic poeta:*

... hæret pede pes, mixtusque viro vir,

Quidam vero ex Hebræo: *Nunc fide-jube, da obsides, vadem promitte regi Assyriorum. COLLECT.* — Sunt autem apud Isaiam hæc Rabsacæ verba, Assyrii regis ad Judæos legati.

(35) *Τῶν*. Non agnoscunt hunc articulum vulg. Bibl.

(36) *Τοῦ*. Abest etiam hic articulus a vulg. Bibl.

(37) *Εἰσῆλθε*. Ion. προσῆλθε, ubi mox ἀνάστα καὶ ἐπικαλοῦ pro ἀνάστηθι, ἐπικαλοῦ.

(38) *Διασώσῃ*. Ion. διασώσῃ ὁ Θεός, quod additamentum Clemens etiam paulo post agnoscit. Ibidem statim οὐ μὴ ἀπ. cum duplici negatione.

(39) *Ἐγὼ εἰμι*. Joan. εἰμὶ ἐγὼ, καὶ τὸν Κύριον Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐγὼ σέβομαι. Statim εἶπον pro εἶπαν ibid.

(40) *Ἀπ' ἀνατ.* Malach. ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δ. Mox ibid. ἐν παντὶ τόπῳ θυσία μοι προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ.

(41) *Υἱός*. Vult auctor, Dei quidem Patris nomen fidelibus per Filium, Dei vero creatoris nomen inli-

delibus per opera creationis innotescere.

(42) *Ἐκαστος αὐτῆς μεθέξει*. Αὐτῆς ἕκαστος ἕξει Plato lib. x *De repub.*, p. 763.

(43) *Αἰτία ἐλ.* Justinus *Apologia* II, pro Christianis, pag. 151: *Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρα πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἰρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔσχε τῆ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὅπως δήποτε πρακτομένων. Et paulo post, Ὡστε καὶ Πλάτων εἰπὼν· Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς δ' ἀναίτιος, παρὰ Μωϋσέως τοῦ προφήτου εἶπε· Quamobrem quædã ait Plato, Culpa est ejus qui elegit, Deus autem culpa vacat, id a Moyse mutuatus dixit. Locus est lib. x, *De repub.*, pag. 617, ed. H. Steph., ubi legimus et illa, Ἦν τιμῶν καὶ ἀτιμᾶζων πλέον καὶ ἕλαττον αὐτῆς ἕξει, quæ ita verte Clementi, *quam prout quisque vel honorabit, vel despiciet, ita plus vel minus ex ea possidebit. Illa autem verba, Deus enim nunquam est causa malorum, Clementis sunt, non Platonis: ut videtur censuisse Theodoretus lib. vi, hunc locum citans, nisi forte ex alio quopiam Platonis loco hæc sumantur qualis ille est in *De republ.*, Μὴ πάντων αἰτίων τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν, non quarumvis rerum auctorem esse Deum, sed bonarum, et pag. 379, Τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδένα ἄλλον αἰτιατόν, τῶν δὲ κακῶν ἀλλ' ἅττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἰτία, ἀλλ' οὐ τὸν Θεόν· Bonarum quidem rerum nulla alia causa statuenda est præter Deum: malarum aliæ quæpiam investigandæ sunt, sed nullo modo Deus auctor mali existimandus est. Joach. Perionius in illum Justinii locum scribens dum citat alium ex *Timæo*, et τὸ ἐλόμενον, legi vult, non videtur in hunc lib. x *De repub.* incidisse. COLLECT -- Conf. superius *Pædag.* lib. 1, p. 139, n. 4.**

Θεὸς ἀναλτιος κακῶν γὰρ ὁ Θεὸς οὐ ποτε αἴτιος. **A** minus omnipotens, et nomen meum clarum est in gen-
tibus *. Cujusmodi nomen? In iis quidem qui crediderunt, Filius Patrem significans: in Græcis autem,
Deus creator. Liberum autem arbitrium Plato his ostendit: Virtus autem non paret alterius dominio,
quam prout unusquisque vel honoraverit vel neglexerit, ita plus aut minus ex ea possidebit: eligentis
culpa est omnis, Deus autem extra culpam. Deus enim nunquam est causa malorum.

Ὡ Τρῶες ἀρηϊφίλοι,
ὁ λυρικός (44) φησὶ
Ζεὺς ὑψιμέδων, ὃς ἅπαντα δέρεται,
Οὐκ αἴτιος θνατοῖς μεγάλων ἀχέων· ἀλλ' ἐν μέσῳ
[κεῖται κίχτιν
Πᾶσιν ἀνθρώποισι δίκαν ὄσταν, ἀγνάν,
Εὐνομίας ἀκόλουθον
Καὶ πινυτᾶς Θέμιδος.
Ὀλβίων παῖδες ὧ νιν εὐρόντες σύνκορον.

Πίνδαρος (45) δὲ ἀντικρὺς καὶ Σωτῆρα Δία συνοικοῦντα
Θέμιδι εἰσάγει, βασιλέα, σωτῆρα, δίκαιον, ἐρμη- **B**
νεύων ὧδέ πως·

Πρῶτα μὲν εὐβουλον Θέμιν οὐρανίαν
Χρυσέαισιν ἵπποισιν Ὀκεανοῦ παρὰ πάγον
Μοῖραι ποτὶ κλίμακα σεμνᾶν
ἄγον Ὀλύμπου λιπαρὰν κάθοδον,
Σωτῆρος ἀρχαίαν ἄλοχον Διὸς ἔμμεναι.
Ἄ δὲ τὰς χρυσάμπυκας ἀγλαοκάρπους τίκτεν
[ἀγαθὰ σωτῆρας.

Ὁ τοίνυν μὴ πειθόμενος τῇ ἀληθείᾳ, διδασκαλίᾳ δὲ
ἀνθρωπίνῃ τετυφωμένος (46), δυσδαίμων ἀθλιὸς τε,
καὶ κατὰ τὸν Εὐριπίδην·

Ὅς τάδε λεύσσω, Θεὸν οὐχὶ νοέει,
Μετεωρολόγων δ' ἐκάς ἐρρίψεν
Σκολιᾶς ἀπάτας, ὧν ἀτειρᾶ (47)
Γλῶσσα ἐκηβολεῖ περὶ τῶν ἀφανῶν,
Οὐδὲν γνῶμης μετέχουσα.

Ἀφικόμενος οὖν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ μάθησιν ὁ βουλόμε- **C**
νος, ἀκουέτω μὲν Παρμενίδου τοῦ Ἐλεάτου ὑπ-
ισχνομένου·

✠ P. 732 ED. POTTER, 615-614 ED. PARIS.

(44) Λυρικός. Non videtur esse Pindarus, ejus
mox mentio fit. Sed fortasse Bacchylides intelligen-
dus, ut supra p. 256. SYLB.

(45) Πίνδαρος. Refertur hoc et inter Pindari fra-
gmenta collecta ab Henr. Stephano, cujus interpre-
tatio ab Hervetiana differt in his, Δία συνοικοῦντα
Θέμιδι, Jovem Servatorem maritum Themidis. Εὐ-
βουλον Θέμιν οὐρανίαν χρυσέαισιν ἵπποισιν ἄγον ποτὶ
λιπαρὰν κάθοδον, consilio valentem Themis caelestem
aureis equis duxerunt, etc., ad splendidum aditum.
Ἡ δὲ τὰς χρυσάμπυκας ἀγλαοκάρπους τίκτεν ἀγαθὰ
σωτῆρας. Illa autem aurea redimicula gestantes, et
præclarum fructum ferentes peperit bonas Horas. In
qua interpretatione pro ἀγαθὰ σωτῆρας, legit ἀγαθὰς
Ὠρας, sed et alia quædam hic esse depravata, in- **D**
quit. Emendationem ejus confirmat Hesiodus in
Theogonia, ubi hæc de Jove :

Δεύτερον ἠγάγετο λιπαρὴν Θέμιν, ἣ τέκεν Ὠρας.
Postea duxit splendidam Themis quæ peperit Horas.
COLLECT. — In his Pindari verbis articulus τὰς et
adjuncto epitheta videntur postulare femin. σωτεί-
ρας, servatrices, sed convenientior Henr. Stephani
lectio, ἀγαθὰς Ὠρας, bonas Horas: quatuor sc. anni
tempora. SYLB. — Bernard. Martin. Var. lect. lib.
I, c. 19, p. 18, hæc scribit: « Pindarus Charitas
« Jove et Themide genitas vult apud Clem. Strom.
« ε'. Πρῶτα μὲν εὐβουλον Θέμιν οὐρανίαν — ἀγαθὰ
« σωτῆρας. Locum, quia depravatio erat, integrum
« protuli, ut quid mihi de eo videatur, paucis sub-
« jiciam. Primum ergo ἀντὶ τοῦ ὠκεανοῦ, putarim
« duas voces in unam coaluisse, et legendum ὠκέες
« ἄνω. Tum κλίμακα pro κλίμακα omnino reponen-
« dum. Hesychius Κλίμαξ, ἣ ἐπὶ τῆς ἀμάξης καθέ-

O Trojani bellicosi, inquit lyricus,

Jupiter regnator superum qui omnia aspicit,
Non est mortalibus causa malorum, sed omnibus
[hominibus in medio est propositum,
Ut apprehendant justitiam castam et sanctam
Eunomiæ comitem et prudentis Themidis.

Beatorum o pueri qui nunc invenistis sociam una
[habitantem.

Pindarus autem aperte inducit Jovem Servatorem
Xuna habitantem cum Themide, regem, servatorem.
justum, hoc modo :

Primum quidem, bono consilio præditam Themis
Aureis equis, propter Oceani rupem [caelestem,
Parcæ ad venerabiles Olympi scalas, in viam
[duxere splendidam,
Ut esset vetus Jovis Servatoris conjux.
Ea vero, auro ornatas, et præclarum fructum
[ferentes, peperit bonas Horas.

Qui ergo non credit veritati, humana autem est doc-
trina inflatus, miserque est et infelix, et qui, ut
ait Euripides,

Hæc videns, Deum mente non cogitat,
De sublimibus autem rebus disputationis procul
[tortuosas jacit fallacias,
Quas indomita temere jaculatur lingua
De iis quæ non videntur, nullius certe particeps
[sententiæ.

Accedens igitur ad veram qui vult disciplinam, au-
diat Parmenidem Eleaten promittentem :

« Malach. I, 10, 11, 14.

« δραν νομφικήν. Quod ut intelligas, sciendum est,
« Græcos de more solitos, novam nuptam noctu e
« patris domo in viri domicilium, velut in veram et
« propriam connubii sedem, curru traducere, in que
« mediam illam sedentem circumstabant sponsus et
« parochus, seu paranymphus, unus quidem a sini-
« stra, alter a dextra, ut innuit Suidas, Aristopha-
« nis interpres, et alii. Cætera quæ sequuntur
« apud Pindarum, omnino male, ni fallor, habent :
« præter illud ἀγαθὰ, in quo ultima littera dcest,
« quæ in sequenti vocabulo σωτῆρας primas tenet,
« et propterea librario, ut sæpe alias usu venit, ex-
« cidit, neque probatur θεοείκελος Ἡρως Henricus
« Stephanus, qui pro σωτῆρας legendum censet
« ὦρας. Addendum enim erat ὦρας, quod ab ex-
« scriptore omissum fuit, potius quam τὸ σωτῆρας
« rejiciendum: siquidem Horæ, sive Charites pe-
« riclitantibus auxiliari eosque servare antiquitus
« credebantur, ideoque ἀγαθαὶ σωτῆρες dictæ. Leu-
« cippus, Παιανισμὸς, καὶ πολλή τις εὐχὴ θεᾶς σω-
« τῆρας καλοῦντες, εὐφημοῦντές τ' αἴσιον γενέσθαι
« τὸν πλοῦν. Neque est quod quispiam novum aut
« irregulare illud loquendi genus existimet, cum et
« Græcis et Latinis satis familiare sit. Æschylus :

Τύχη δὲ σωτῆρ νουστολοῦσ' ἐφέξετο.
Titinnius, Sapientia gubernator navem torquet,
haud valentia. Licet forte quispiam primum illud,
et ultimum vocabulum, in auferendi casu potius
accipi debere crediderit: in libris juris dicitur
lex homicidas ferro ultore prosequi.

(46) Τετυφωμένος. Respicit I Tim. vi, 3, 4.

(47) Ἀτειρᾶ. Non dicitur, sed ἀτειρής. Ms. Οὐδὲν
ἀντειρᾶ scribit. Malim ἀτειρᾶ.

*Æthereamque scies naturam et in æthere cuncta
Signa, et sacrati clarissima lumina solis,
Quæ res obscura est valde : unde et nata fuere ;
Et lunæ disces errantia signa rotundæ,
Naturamque scies, cælum et quod circuit orbem,
Unde sit, utque illud major vis omnia cogens*

Vinxit, ut astrorum fines teneat.

Et Metrodorum, qui, etsi fuerit Epicureus, hæc divine dixit : *Memento, Menestrate, quod cum sis mortalis, et vitam accepisti terminatam, anima ascendisti, donec sæculum, et rerum videris infinitatem, tam quæ futuræ sunt quam quæ fuerunt : quando cum beato choro, ex Platonis sententia, felicem visionem spectaculumque contemplantur : nos quidem cum Jove sequentes, alii autem cum diis aliis, et beatissima, si fas est dicere, mysteria peragemus ac celebrabimus, ipsi quidem integri, et nulli malorum perpressioni obnoxii, quæ in posteriori tempore nos manserunt : integra autem et quieta visa aspicientes et contemplantes in luce pura, puri et nequaquam hoc obsignati quod nunc corpus circumferentes nominamus, eo instar ostrei alligati. Pythagorei autem cælum appellant ἀντίχθονα, id est, terram ex adverso sitam. In qua terra, inquit per Jeremiam, collocabo te in filios, et dabo ꝯ tibi terram electam hæreditatem Dei omnipotentis, a cuius qui fuerint hæredes, erunt reges terræ. Qualia cum mihi affluant innumerabilia alia adjicienda, ut sit dicendi modus, finem imponam orationi, ne id nobis quoque eveniat quod dicit Agatho Tragicus :*

✠ P. 735 ED. POTTER, 614-615 ED. PARIS. ^a Jer. III, 19.

(48) Ἔργα τε κύκλωπος πεύση περίφοιτα σελήνης. Hervetus scripserat ad oram libri sui φυτά, et ad eam emendationem suam interpretationem accommodavit. Jos. Scaliger rectius corrigit περίφοιτα, circumvaga. Sic Ovidius de sole :

Æthereæ moles circumvaga flammæ.

Verte ergo :

Et disces lunæ circumvaga gesta rotundæ.

Jam vero postremorum versuum duorum Græca sic habent apud Clementem :

Ἔρθεν μὲν γὰρ ἔφυγε, καὶ ὡς μιν ἄγουσ' ἐπέδθησεν ἀνάγκη,

Πείρατ' ἔχειν ἄστρον.

Quæ ita legit Scaliger :

Ἔρθεν ἔφυγε, καὶ ὡς μ. ἄ. ἐ. ἀνάγκη

Πείρατ' ἔχειν ἄστρον.

Unde prodiit, et quæ illam necessitas coegit fines astrorum tenere. COLLECT.

(49) Ἔρθεν ἔφυ τε καὶ ὡς μιν. Ms. Paris., ἐνθεν μὲν γὰρ ἔφυγε καὶ ὡς μιν. Quod habet edit. Florent.

(50) Ταῦτά γε εἶρ. Ms. Paris. ταῦτα εἶρ., absque particula γε.

(51) Τὰ ἐσσόμενα. Melius constabit hemistichium, si legamus τὰ τ' ἐσσόμενα, ut infra p. 274, ex Hom. Iliad. A. SYLB.

(52) Ἄλλων θ. Ms. Paris., ἄλλων Θεοῦ τε λέγων ἢ θέμις. Paulo post ἢ ὀργιάζομεν pro ἢ ὀργιάσομεν. Ib.

(53) Ἄτρεμῆ. Aptius forte ἀτρεκῆ, vera. Ib.

(54) Ἀσήμαντοι. Hæc vox, si vitio caret, significabit notæ expertes : quam sc. sua labe corpus imprimit. Alioqui legi possit etiam ἀπήμαντοι, innocui, illæsi. Ib.

(55) Δι' Ἱερεμίου. Cum his vocibus subaudiendum φησί, aut simile quid. — SYLB. Hæc iisdem verbis exprimentur apud LXX, Jer. III, 19, usque ad illa Clementis, κληρονομίαν Θεοῦ παντοκράτορος, ἢν

Α Εἶση δ' αἰθερίαν τε φύσιν, τὰ τ' ἐν αἰθέρι πάντα Σήματα, καὶ καθαρᾶς εὐαγέος ἡελίοιο Λαμπάδος ἔργ' ἀδελῆα, καὶ ὀπρόθεν ἐξεγένοντο Ἔργα τε κύκλωπος πεύση περίφοιτα σελήνης (48), Καὶ φύσιν· εἰδήσεις δὲ καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχοντα· Ἔρθεν ἔφυ τε, καὶ ὡς μιν (49) ἄγουσ' ἐπέδθησεν ἀνάγκη

Πείρατ' ἔχειν ἄστρον...

Μητροδόρου τε, καίτοι Ἐπικουρείου γενομένου, ἐνθέως ταῦτά γε εἰρηκότος (50)· Μέμνησο, Μενέστρατε, διότι θνητὸς φύς, καὶ λαβὼν βίον ὄρισμένον, ἀναβᾶς τῆ ψυχῆ, ἕως ἐπὶ τὸν αἰῶνα καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν πραγμάτων, κατείδες καὶ τὰ ἐσσόμενα (51) πρὸ τ' ἐόντα· ὅτε σὺν εὐδαίμονι χορῷ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, μακαρίαν ὄψιν τε καὶ θέαν ἐποπτεύσομεν, ἐπόμμενοι μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς, ἄλλοι δὲ μετ' ἄλλων θεῶν (52), τελετήν, ἣ θέμις λέγειν, μακαριωτάτην τελοῦμενοι ἢ ὀργιάσομεν, ὀλόκληροι μὲν αὐτοὶ καὶ ἀπαθεῖς κακῶν, ὅσα ἡμᾶς ἐν ὑστέρω χρόνῳ ὑπέμεινεν ὀλόκληρα δὲ καὶ ἀτρεμῆ (53) φάσματα μούμενοι τε καὶ ἐποπτεύοντες ἐν αὐγῇ καθαρᾷ, καθαροὶ καὶ ἀσήμαντοι (54) τούτου, ὃ νῦν σῶμα περιφέροντες ὀνομάζομεν, ὁστρέου τρόπον δεδεσμευμένοι. Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι τὸν οὐρανὸν τὸν ἀντίχθονα καλοῦσιν· ἐφ' ἧς γῆς δι' Ἱερεμίου (55)· Τάξω σε εἰς τέκνα, καὶ δώσω σοι γῆν ἐκλεκτὴν κληρονομίαν Θεοῦ παντοκράτορος, ἢν οἱ κληρονομήσαντες βασιλεύουσι γῆς. Καὶ μυρία ἐπὶ μυρίοις ἐπιρῥεῖ (56) μοι παρατίθεσθαι. Συμμετρίας δ' οὖν ἕνεκα (57) καταπαυστέον ἤδη τὸν λόγον, ὅπως μὴ τὸ τοῦ τραγωδοποιῶ Ἀγάθωνος (58) πάθωμεν καὶ αὐτοί·

οἱ κληρονομήσαντες βασιλεύουσι γῆς· nam ibi tantum est, κληρονομίαν Θεοῦ παντοκράτορος ἐθνῶν· *Hæreditatem Dei omnipotentis gentium.* Vulgatæ verba sunt : *Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem hæreditatem præclaram exercituum gentium ?* Theodoretus auctiorem habet hunc versum : *Terram, inquit, electam, hæreditatem percelebrem Dei, Dei inquam omnipotentis gentium.* D. Hieronymus ait LXX transtulisse pro, *hæreditatem præclaram exercituum gentium, hæreditatem nominatam Dei omnipotentis gentium* : Theodotionem vero, *hæreditatem inclutam fortitudinis robustissimi gentium.* Hinc ergo liquet in editionibus LXX desiderari epithetum *hæreditatis*, quod interpretes Theodoretii *percelebrem*, D. Hieronymus *nominatam* vertit. Vulgata omnium maxime ad Hebræum accedit. COLLECT.

(56) Ἐπιρῥεῖ. Ms. Ottob., ἐπιμυρῥεῖ.

(57) Συμμετρίας ἕνεκα. Συμμετρία est partium ad partes, et earundem ad totum debita proportio. Proinde vult auctor finem se huic libro imponere, ne reliquorum Στρωματέων mensuram excedat, et abnormis fiat.

(58) Ἀγάθωνος. Athenæus hæc ipsa citat Agathonis, initio libri v *Dipnos*. :

Τὸ μὲν πάρεργον ἔργον ὡς ποιούμεθα,

Τὸ δ' ἔργον ὡς πάρεργον ἐκποιούμεθα.

Operis loco ducimus accessorium, *Et in opere satagimus ut accessorio.* H. Junius in *Proverb.*, *Accessorium operis loco*, addit inter similia auctorum loca hunc Nazianzeni Gregorii in Basilium de Saule agentis : *Βασιλείαν εὐρατο μείζον τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον ἐμπορευσάμενος· Saul paternos asinos investigans regno potitur, accessorium ipso instituto negotio majus nactus.* In libro Clementis erat ἔργον ὡς ἡγούμενοι, et ἐκποιούμενοι. COLLECT.

Τὸ μὲν πάρεργον ἔργον ὡς ἡγούμενοι (59),
Τὸ δ' ἔργον ὡς πάρεργον ἐκπονούμενοι.

Δεδειγμένου τοίνυν σαφῶς, ὡς οἶμαι, ὅπως κλέπτας (60) εἰρῆσθαι πρὸς τοῦ Κυρίου τοὺς Ἑλληνας ἐξακουστέον, ἐκὼν παραλείπω τὰ τῶν φιλοσόφων δόγματα. Εἰ γὰρ καὶ τὰς λέξεις ἐπιλοιμὲν αὐτῶν, οὐκ ἂν φθάνοιμεν πλῆθος ὅσον ὑπομνημάτων συναραινίζοντες, ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας πᾶσαν φερομένην τὴν παρ' Ἑλλησιν ἐνδεικνύμενοι σοφίαν. Ἡθεωρίας οὐδὲν ἤττον αὐθις ἐφαψόμεθα κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, ὅπηνίκα ἂν τὰς περὶ ἀρχῶν δόξας τὰς παρ' Ἑλλησι (61) φερομένας ἀναλεγώμεθα. Πλὴν καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐκ τῶν εἰρημένων ἡμῖν ἡσυχῆ περιίσταται σκοπεῖν, ὃν τρόπον ταῖς Ἑλληνικαῖς τῷ οἴῳ τε ἔντι διανήχθεσθαι τὰ ἐν αὐτοῖς κύματα ἐντευκτέον βίβλοις.

Ὁλβιος, ὃς ἔοικεν, ἄρα ἐστὶν κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα, ὃς θείων πραπίδων ἐκτίησαστο πλοῦτον.

Δειλὸς δ', ᾧ σκοτώσεσθα θεῶν περὶ δόξα μέμηλεν. Γνώσιν καὶ ἀγνωσίαν ὅρους εὐδαιμονίας κακοδαιμονίας τε θείως ἐδήλωσεν. Χρὴ γὰρ εὖ μάλα πολλῶν ἱστορίας φιλοσόφους ἀνδρας εἶναι, καθ' Ἡράκλειτον, καὶ τῷ ἔντι ἀνάγκη,

Πολλὰ πλανηθῆναι διζήμενον ἔμμεναι ἐσθλόν (62).

Ἦδη μὲν οὖν δῆλον ἡμῖν ἐκ τῶν προειρημένων ὡς αἰδῖος ἡ τοῦ Θεοῦ εὐποιία τυγχάνει, καὶ εἰς πάντας ἐξ ἀρχῆς ἀνάρχου Ἰση ἀτεχνῶς ἡ φυσικὴ δικαιοσύνη, κατ' ἀξίαν ἐκάστου γένους γενομένη, οὐκ ἀρξαμένη ποτέ· οὐ γὰρ ἀρχὴν τοῦ Κυρίου καὶ ἀγαθοῦ εἶναι εἰληφεν ὁ Θεός, ὢν αἰεὶ ὃ ἐστίν· οὐδὲ μὴν παύσεται ποτε ἀγαθοποιῶν, κἂν εἰς τέλος ἀγάγη ἕκαστα. Μεταλαμβάνει δὲ τῆς εὐποιίας ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ὃ βούλεται· ἐπεὶ τὴν διαφορὰν τῆς ἐκλογῆς, ἀξία (63) γενομένη ψυχῆς αἴρεσις τε καὶ συνάσκησις, πεποίηκεν. Ὡδε μὲν οὖν καὶ ὁ πέμπτος ἡμῖν τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεὺς περαιούσθω.

✠ P. 734 ED. POTTER, 615 ED. PARIS.

(59) Ἐργον ὡς ἡγ. Ms. Ottob., ὡς ἔργον ἡγ.

(60) Κλέπτας. Ubi hoc dixit Christus? Conf. principium Strom. II, p. 428, n. 5.

(61) Ἑλλησι. Scripta Græcorum quomodo cum fructu legi possint, docuit etiam Basilius. SYLB.

(62) Πολλὰ... ἐσθλόν. Plutarchus in libello De ratione auditus citat Phocylidis versum,

Πόλλ' ἀπατηθῆναι διζήμενον ἔμμεναι ἐσθλόν·
qui significat eum, qui cupit in bonorum virorum ha-

A Qui cæteras res ut potissimas habent,
Et negligenter quod potissimum est agunt.

Cum ergo aperte, ut arbitror, ostensum sit, quomodo quod fures a Domino dicti fuerint Græci, sit intelligendum, lubens prætermitto dogmata philosophorum. Nam si eorum quoque verba persequeremur, mox commentariorum innumerabilem colligeremus multitudinem, ostendentes omnem quæ est apud Græcos sapientiam, esse a barbara sumptam philosophia. Quam contemplationem nihilo secius ut res postulabit attingemus, quando colligemus opiniones Græcorum quæ feruntur de principiis. Sed hoc quoque nobis ex iis quæ dicta sunt licet tacite considerare, quemadmodum sint legendi libri Græcorum, ei qui scit tranare eorum fluctus.

B

Divinæ mentis possedit qui bona, felix,
ut videtur ex sententia Empedoclis.

Sed miser est, tenebrosa Deum cui opinio curæ.

Cognitionem et ignorationem, felicitatis et infelicitatis esse fines divine significavit. Oportet enim multarum rerum esse gnaros viros philosophos, ex Heracliti sententia, et revera 262 necesse est,

Qui quærit bonus esse, ut multum devius erret.

Ex iis ergo quæ prius dicta sunt jam est nobis perspicuum, esse æternam Dei beneficentiam, et vere æqualem naturalem justitiam, a principii experie principio, pro uniuscujusque generis dignitate, ad omnes processisse, quæ nunquam cœpit esse. Neque enim hujus quod est esse Dominum et bonum, principium accepit Deus, qui est semper id quod est. Sed neque cessabit unquam benefacere, etiamsi singula ad finem produxerit. Est autem unusquisque nostrum beneficentiæ particeps quousque vult. Differentiam enim fecit electionis, animæ si fuerit digna, optio et exercitatio. Sic ergo quintus quoque liber Commentariorum secundum philosophiam veram Gnosticorum, qui nominatur Stromateus, finiatur.

D beri numero, sæpe decipi, et multorum dolis expositum esse. Non reperitur inter reliqua Phocylidis carmina cum Gnomiis edita, ut monet M. Neander, qui ejus fragmenta collegit, et commentario explanavit. COLLECT. — Ms. Ottob., πλανηθῆναι pro πλανηθῆναι habet.

(63) Ἀξία. H. Ms. ἀξίως. SYLB. — Ἀξίως habet etiam ms. Ottob.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ ⁽⁶⁴⁾.

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ordo dicendorum.

✠ Hic autem sextus simul et septimus liber Com-
mentariorum ex vera philosophia Gnosticorum,
qui dicitur *Stromateus*, cum moralem rationem
quæ in his traditur, quam maxime fieri potuerit,
descripserit, et ostenderit quonam sit Gnosticus
vitæ instituto, perguit ut philosophis ostendat, eum
minime esse impium et a Dei religione alienum, ut
existimaverunt, solum autem vere pium, et qui in
Deo colendo rite versatur: Gnostici, religionis mo-
dum summam exponens, quod attinet ad eam
quæ admonet et in memoriam revocat scripturam
citra periculum imprimendam. « Operari enim ci-
bum qui in ævum permanet ^a, » nos jussit Domi-
nus. Et alicubi dicit propheta: « Beatus qui semi-
nat super omnem aquam, quam conculcat vitulus
et asinus ^b: » nempe qui ex lege et gentibus in
unam fidem congregatur populus: « Qui autem est
imbecillus, olera comedit ^c, » ut ait præclarus
Apostolus. Prius autem *Pædagogus*, a nobis in tres
libros divisus, ostendit educationem et institutio-
nem a pueritia, hoc est, vitæ rationem quæ ex ca-
techesi per fidem incrementum accipit, et iis qui
in numerum virorum ascribuntur, præparat ani-
mam virtute præditam, ad scientiam Gnosticam

Α Ὁ δὲ δὴ ἕκτος ὁμοῦ καὶ ὁ ἕβδομος ἡμῖν τῶν κα-
τὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημά-
των *Στρωματέως*, διαγράψας, ὡς ἐνι μάλιστα, τὸν
ἠθικὸν λόγον ἐν τούτοις περαιούμενον, καὶ παραστή-
σας ὅστις ἂν εἴη κατὰ τὸν βίον ὁ γνωστικὸς, πρόβεισι
δείξων τοῖς φιλοσόφοις οὐδαμῶς ὡς ἄθεον τοῦτον,
ὡς ὑπειλήφασιν, μόνον δὲ τῷ ὄντι θεοσεβῆ τὸν τρό-
πον (65) τῆς θρησκείας τοῦ γνωστικοῦ, κεφαλαιω-
δῶς ἐκτιθέμενος, ὅσα τε εἰς γραφὴν (66) ὑπομνηστι-
κὴν ἀκινδύνως ἐγχαράξαι. « Ἐργάζεσθαι γὰρ τὴν
βρωσὶν τὴν εἰς αἰῶνα παραμένουσαν » ὁ Κύριος ἐν-
τείλατο. Καί ποῦ ὁ προφήτης λέγει: « Μακάριος ὁ
σπείρων (67) ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ μόσχος καὶ ὄνος πα-
τεῖ: » ὁ ἐκ νόμου καὶ ἐξ ἔθνῶν εἰς τὴν μίαν πίστιν
συναγόμενος λαός. « Ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει, »
κατὰ τὸν γενναῖον Ἀπόστολον. Φθάσας δὲ ὁ *Παιδα-
γωγός* ἡμῖν ἐν τρισὶ διαιρούμενος βίβλοις, τὴν ἐκ
παίδων ἀγωγὴν τε καὶ τροφήν παρέστησεν (68), τοῦ-
τέστιν ἐκ κατηχήσεως συναύξουσας τῇ πίστει πολι-
τείαν, καὶ προπαρασκευάζουσας τοῖς εἰς ἄνδρας ἐγ-
γραφομένοις ἐνάρετον τὴν ψυχὴν, εἰς ἐπιστήμης γνω-
στικῆς παραδοχὴν. Ἐναργῶς οὖν τῶν Ἑλλήνων
μαθόντων ἐκ τῶν λεχθησομένων διὰ τῶνδε ἡμῖν, ὡς
ἀνοσίως τὸν θεοφιλῆ διώκοντες ἀσεβοῦσιν αὐτοί,

✠ P. 755-756 ED. POTTER, 616-617 ED. PARIS.

^a Joan. vi, 27. ^b Isa. xxxii, 20. ^c Rom. xiv, 2.

(64) *Κλήμεντος*... ἕκτος. Titulus hoc modo se
habet in ms. Paris., *Στρωματέων ἕκτος*.

(65) *Θεοσεβῆ τὸν τρόπον*. Hæc sic distinguenda
sunt: Θεοσεβῆ τὸν τρόπον... γνωστικοῦ κεφ.

(66) Ὅσα τε εἰς γραφὴν. « Quatenus memori
scripto sine periculo tradere licet. » Vult autem se
Gnostici religionem tradere scriptis quousque licet.

Sunt enim a vulgo celanda mysteria quædam, quæ
λόγῳ πιστεύεται, οὐ γράμματι, ut latius ostendit
Strom. i, pag. 525 et seq.

(67) *Μακάριος ὁ σπείρων*. *Isa.*: μακάριοι οἱ
σπείροντες plur. num. Mox ibidem οὗ βόους καὶ
ὄνος π.

(68) *Παρέστησε*. Ms. Paris. παρέστηκεν.

τότε ἤδη προϊόντων τῶν ὑπομνημάτων κατὰ τὸν τῶν **A** *Στρωματέων* χαρακτῆρα, ἐπιλυτέον τὰ τε ὑπὸ Ἑλλήνων τὰ τε ὑπὸ βαρβάρων προσαπορούμενα ἡμῖν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας. Ἐν μὲν οὖν τῷ λειμῶνι τὰ ἄνθη ποικίλως ἀνθοῦντα, κὰν τῷ παραδείσῳ ἢ τῶν ἀκροδρύων φυτεία, οὐ κατὰ εἶδος ἕκαστον κεχώρισται τῶν ἀλλογενῶν· εἰ καὶ λειμῶνάς τινες, καὶ Ἑλικῶνας, καὶ κηρία, καὶ πέπλους (69), συναγωγὰς φιλομαθεῖς ποικίλως ἐξανθισάμενοι, συνεγράψαντο· τοῖς δ' ὡς ἔτυχεν ἐπὶ μνήμην (70) ἐλθοῦσι, καὶ μήτε τῇ τάξει μήτε τῇ φράσει διακεκαθαρμένοις, διεσπαρμένοις δὲ ἐπίτηδες, ἀναμῆξ ἢ τῶν *Στρωματέων* ἡμῖν ὑποτύπωσις λειμῶνος δίκην πεποικίλται. Καὶ δὴ ὧδε ἔχοντες ἐμοὶ τε ὑπομνήματα (71) εἶεν ἂν ζώπυρα τῷ τε εἰς γνῶσιν ἐπιτηδείῳ, εἴπως περιτύχοι τοῖσδε, πρὸς τὸ συμφέρον καὶ ὠφέλιμον μετὰ ἰδρωτός ἢ ζήτησις **B** γενήσεται. Οὐ γὰρ μόνον τῶν σιτίων τὸν πόνον, πολὺ δὲ πλεόν καὶ τῆς γνώσεως ἡγεῖσθαι δίκαιον, τοῖς διὰ « στενῆς καὶ τεθλιμμένης (72) τῆς Κυριακῆς ὄντως ὁδοῦ » εἰς τὴν αἰδίον καὶ μακαρίαν παραπεμπομένοις σωτηρίαν. Ἡ γνῶσις δὲ ἡμῶν καὶ ὁ παράδεισος ὁ πνευματικὸς αὐτὸς ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ὑπάρχει, εἰς ὃν καταφυτευόμεθα (73), μετατεθέντες καὶ μεταμοσχευθέντες εἰς τὴν γῆν ἀγαθὴν ἐκ βίου τοῦ παλαιοῦ (74). Ἡ μεταβολὴ δὲ τῆς φυτείας εἰς εὐκαρπίαν συμβάλλεται. Φῶς οὖν ὁ Κύριος καὶ γνῶσις ἢ ἀληθής, εἰς ὃν μετετέθημεν. Λέγεται δὲ καὶ ἄλλως διττὴ ἢ γνῶσις· ἡ μὲν κοινῶς, ἡ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως σύνεσις τε καὶ ἀντίληψις (75), κατὰ τὸ γνωρίζειν ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων, πανδημῶς ἐμφαινομένη· ἥ οὐ μόνον αἱ λογικαὶ (76), ἀλλ' ἴσως καὶ **C** αἱ ἄλογοι μεθέξουσιν· ἦν οὐκ ἂν ποτε ἔγωγε γνῶσιν τε ὀνομάσαιμι, καὶ (77) τὴν δι' αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεσθαι πεφυκυῖαν· ἡ δὲ, ἐξαιρέτως ὀνομαζομένη γνῶσις ἀπὸ τῆς γνώμης καὶ τοῦ λόγου χαρακτηρίζεται· καθ' ἣν μόναι αἱ λογικαὶ δυνάμεις γνῶσεις γενήσονται (78), αἱ τοῖς νοητοῖς κατὰ ψυλὴν τὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν εἰλικρινῶς ἐπιβάλλουσαι. « Χρηστὸς (79) ἀνὴρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ὁ οἰκτιρῶν (80) »

✱ P. 737 ED. POTTER, 617-618 ED. PARIS.

(69) *Λειμῶνάς τινες... καὶ πέπλους*. Hoc est, collectaneorum libros, quibus hujusmodi titulos dabant auctores. Hos autem distinguit a *Stromatibus*, quod illi quidem in ordinem ac seriem aptam digesti sint, hæc vero omni ornatu atque ordine carent.

(70) *Ἐπὶ μνήμην*. H. Ms. ἐπὶ μνήμης, minus usitate: et mox διεσπαρμένοις δὲ καὶ ἐπίτηδες, « etiam data opera. » SYLB. Hanc postremam lectionem tuetur etiam Ms. Ottob.

(71) *Ἐμοὶ τε ὑπ.* His lucem afferent auctoris verba in *Str.* I, p. 522, quo loco dicit hoc opus non esse εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένον, ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα, inquit, θησαυρίζεται εἰς γῆρας, λήθης φάρμακον, etc.

(72) *Στενῆς καὶ τεθλιμμένης*. Respicit auctor *Matth.* vii, 14. Porro τεθλιμμένης habet ms. Ottob.

(73) *Καταφυτευόμεθα*. His lucem dabunt quæ scribit D. Paulus *Rom.* xi, 17, et seq.

(74) *Εἰς τὴν γῆν... παλαιοῦ*. Ms. Ottob. εἰς τὴν ἀγαθὴν ἐκ μου τοῦ παλαιοῦ. Ms. Paris., τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν habet. Sylburgius ait in H. ms. exstare γῆν τὴν ἀγαθὴν, quod ei rectius videtur.

(75) *Ὅμοίως σύνεσις τε καὶ ἀντίληψις*. Hæc parenthesis includenda sunt. Vult enim auctor, quod

A accipiendam. Cum ergo ex iis quæ hic a nobis dicenda sunt, Græci evidenter didicerint, quod cum qui est verus Dei cultor nefarie persequendo, ipsi se impie gerant: tunc jam procedentibus convenienter *Stromatum* stylo et agendi ratione Commentariis, solvendæ sunt quæ et a Græcis et a barbaris in nos moventur dubitationes de adventu Domini. Atque in prato quidem qui varie florent flores, et in horto arborum plantatio, non sunt juxta singulorum species a plantis alterius cujusvis generis separata: etiamsi quidam, eruditis varie excerptis collectaneis, prato et Heliconas, et favos, et peplos, conscripserint: sed iis quæ, prout occasio se obtulit, mihi venerunt in mentem, et neque ordine neque dictione sunt expurgata, sed de industria dispersa sunt, permixtim nobis instar prati variata est *Stromatum* descriptio. Quæ cum ita se habeant, et mihi erunt ad me excitandum Commentarii: et ei qui est aptus ad cognitionem, si forte in ea inciderit, ejus quod est utile ac conducibile cum sudore fiet inquisitio. Non solum enim cibum, sed multo magis etiam cognitionem labor præcedat æquum est, iis qui per « arctam et angustam vere viam Dominicam, » ad æternam et beatam transmittuntur salutem. Nostra autem cognitio, et hortus spiritualis, est ipse noster Servator, in quem implantamur, transpositi et transformati in terram bonam ex vita veteri. Mutatio autem plantationis confert ad fertilitatem et bonitatem fructuum. Lux est autem Dominus et vera cognitio, in quem sumus transpositi. ✱ Dicitur autem alioqui duplex etiam cognitio: una quidem communiter dicta, quæ est in omnibus hominibus, ut etiam perspicacia et apprehensio, quæ ex cognitione singulorum objectorum vulgo elucet: quam non solum habent potestates quæ sunt ratione præditæ, sed pariter etiam quæ ea carent: quam ego nunquam nominaverim cognitionem, ut cui sit a natura ingeneratum ut apprehendat per sensus. Quæ

sicut γνῶσις, ita σύνεσις et ἀντίληψις duplex sit: una scilicet, quæ sensu, altera quæ intellectu fiat.

(76) *Λογικαί*. Interpretes addit δυνάμεις. SYLBURG. — Quæ vox cum hoc loco excidisset, paulo post in textum irrepsisse videtur.

(77) *Καί*. Supervacanea est hæc particula.

(78) *Δυνάμεις γνῶσεις γενήσονται*. Supervacanea videtur vox δυνάμεις. Quomodo autem dici potest, « potentiam fieri cognitionem? » Id absurdum ut vitaret Hervetus, transtulit « participem cognitionis. » Forte cum vox δυνάμεις e sententia præcedente post λογικαί excidisset, ut modo dictum est postea in margine adnotata, post λογικαί repetitum ab imperito scriba in textum recepta est. Proinde horum verborum sensus est: « Hoc modo nulla erit cognitio præter solam rationalem, quæ rebus intelligibilibus per simplicem animæ operationem applicatur. »

(79) *Χρηστὸς*. Hæc sic distingui et explicari poterint: *Χρηστὸς ἀνὴρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ὁ οἰκτιρῶν* (τῶν παραπολλυμένων τῇ πλάνῃ) καὶ κικρῶν (ἐκ μεταδόσεως τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, οὐχ ὡς ἔτυχεν· ἄλλα

(80) *Οἰκτιρῶν*. Psalm. οἰκτιρῶν.

autem excellenter et præcipue nominatur cognitio, A ex mente et ratione formam accipit et characterem, per quam solæ potestates rationis participes fiunt cognitiones, quæ iis quæ apprehenduntur intelligentia, per nudam animæ operationem pure ac sincere applicantur. « Bonus est vir, inquit David, qui miseretur » eorum qui errore pereunt, « et commodat » impertiendo verbum veritatis, non temere et ut contigit, sed enim « dispensabit sermones suos in iudicio, » profunda supputatione ac ratiocinatione : « is dispersit, dedit pauperibus ^a. »

CAPUT II.

Ad illud redit quod sine libri quinti probaverat, Græcos scilicet ab Hebræis pleraque furatos esse ; quod ex eo ulterius probat quod aliorum dicta a se invicem mutuati sint.

Priusquam autem aggrediamur id quod est propositum, præemii loco fini quinti libri *Stromatum* B addenda sunt ea quæ desunt. Quoniam enim ostendimus, symbolicum dicendi genus esse antiquum, eo autem esse usos non solum prophetas nostros, sed etiam ex priscis Græcis permultos, et non paucos ex aliis barbaris 263 gentilibus, oportebat eorum quoque qui initiantur persequi mysteria. Hæc autem declarare distuli in eum locum, quo ea quæ a Græcis dicta sunt de principiis persequentibus, confutabimus : nam hujus quoque contemplationis ostendemus fore mysteria. Cum autem ostenderimus mysticum Græcorum sensum, ex veritate quæ nobis fuit tradita per Scripturas, fuisse illustratum, in quo significato furtum veritatis ad ipsos pervenisse postea, si non sit grave dictu, demonstravimus : age ipsos Græcos furti in C seipsos admissi testes adducamus. Qui enim quæ sunt eorum propria tam evidenter a se invicem suffurantur, se quidem fures esse confirmant : vel invitati autem ostenduntur a nobis acceptam usurpasse veritatem, et eis qui erant sui generis clanculum tradidisse. ✕ Si enim ne a seipsis quidem abstinent, a nostris vix abstinebunt. Ac tacebo quidem eorum dogmata in philosophia, cum scriptis fateantur ii qui in sectas distribuuntur, ne ingrati animi criminis convincerentur, se decreta præcipua accepisse a Socrate. Cum autem usus fuero paucis testimoniis eorum qui sermonibus celebrantur, et in magna existimatione habentur apud Græcos, et eorum furandi genus in diversis temporibus abunde convicero, convertar ad ea quæ D deinceps sequuntur. Nam cum fecisset Orpheus,

Deterius pejusque aliud quam femina nil est,

✕ P. 738 ED. POTTER, 618-619 ED. PARIS. ^a Psal. cxi, 5, 9.

ἀλλὰ γὰρ) οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει (ἐπιλογισμῶ βαθεῖ). Οὗτος ἐσκόρπ. Bonus vir, inquit David, est qui miseretur, eorum scilicet qui errore pereunt; qui commodat, nempe impertiendo verbum veritatis, non qualicumque modo. Sequitur enim : Dispensabit sermones suos in iudicio, videlicet profunda cogitatione. Is dispersit, etc.

(81) *Μεταδόσεως τοῦ λόγου.* Phrasis Paulina ex Rom. iii, 11; item I Thess. ii, 8.

(82) *Εἰς προκ.* Ms. Paris. εἰς τὸ προκ.

(83) *Παραστήσαντος.* Hæc traduxit Eusebius in *Præpar. Evang.* lib. x, cap. 2.

τῶν παραπολλυμένων τῇ πλάνῃ, « καὶ κυχρῶν » ἐκ μεταδόσεως τοῦ λόγου (81) τῆς ἀληθείας, οὐχ ὡς ἔτυχεν· ἀλλὰ γὰρ « οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει, » ἐπιλογισμῶ βαθεῖ· « οὗτος ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν. »

Πρὸ δὲ τῆς εἰς προκείμενον (82) ἐγχειρήσεως ἐν προσιμίῳ εἶδει προσαποδοτέον τῷ πέρατι τοῦ πέμπτου *Στροματέως* τὰ ἐνδέοντα. Ἐπεὶ γὰρ παρεστήσαμεν τὸ συμβολικὸν εἶδος ἀρχεῖον εἶναι, κεχρησθαι δὲ αὐτῷ οὐ μόνον τοὺς προφήτας τοὺς παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν παλαιῶν τοὺς πλείονας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὰ ἔθνη βαρβάρων οὐκ ὀλίγους, ἐχρῆν δὲ καὶ τὰ μυστήρια ἐπελθεῖν τῶν τελουμένων. Ταῦτα μὲν ὑπερτίθεμαι διασαφήσειν, ὀπτηνίκα ἂν τὰ περὶ ἀρχῶν τοῖς Ἑλλήσιν εἰρημένα ἐπιόντες διελέγχωμεν· τῆσδε γὰρ ἔσεσθαι τῆς θεωρίας ἐπιδείξομεν καὶ τὰ μυστήρια. Παραστήσαντες (83) δὲ τὴν ἔμφασιν τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας (84) ἐκ τῆς διὰ τῶν Γραφῶν εἰς ἡμᾶς δεδομένης ἀληθείας περιουγασθεῖσαν, καθ' ὃ σημαϊνόμενον διήκειν εἰς αὐτοὺς τὴν κλοπὴν τῆς ἀληθείας ἐκδεχόμενοι, εἰ μὴ ἐπαχθὲς εἶπειν, ἀπεδείξαμεν. Φέρε μάρτυρας τῆς κλοπῆς αὐτοὺς καθ' ἑαυτῶν (85) παραστήσωμεν τοὺς Ἑλληνας· οἱ γὰρ τὰ οικεῖα οὕτως ἀντικρως παρ' ἀλλήλων ὑφαιρούμενοι βεβαιούσι μὲν τὸ κλέπται εἶναι, σφετερίζεσθαι δ' ὅμως καὶ ἄκοντες τὴν παρ' ἡμῶν ἀλήθειαν εἰς τοὺς ὁμοφύλους λάθρα διαδείκνυνται. Εἰ γὰρ (86) μηδὲ ἑαυτῶν, σχολῆ γ' ἂν τῶν ἡμετέρων ἀφέξονται (87). Καὶ τὰ μὲν κατὰ φιλοσοφίαν σιωπήσομαι δόγματα, αὐτῶν ὁμολογούντων ἐγγράφως τῶν τὰς αἰρέσεις διανεμομένων (88), ὡς μὴ ἀχάριστοι ἐλεγχθεῖεν, παρὰ Σωκράτους εἰληφέναι καὶ κυριώτατα τῶν δογμάτων· ὀλίγοις δὲ τῶν καθωμιλημένων καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν εὐδοκίμων ἀνδρῶν χρησάμενος μαρτυρίαις, τὸ κλεπτικὸν διελέγξας εἶδος αὐτῶν, ἐν διαφόροις (89) τοῖς χρόνοις καταχρώμενος, ἐπὶ τὰ ἐξῆς τρέψομαι. Ὀρφείως τοίνυν ποιήσαντος,

Ὡς οὐ κύντερον ἦν καὶ ῥίγιον ἄλλο γυναικός,

(84) *Διανοίας.* Euseb. impress. et ms. ἐπινοίας.

(85) *Ἐαυτῶν.* Euseb. impress. αὐτῶν.

(86) *Εἰ γὰρ.* Ms. Joan. οἱ γὰρ.

(87) *Ἀφέξονται.* Ἀφέξονται scribendum esse putavit aliquis, qui in ms. Joan. ω superposuit τῷ σ.

(88) *Διανεμομένων.* Euseb. impress. διανεμεμένων. Ejusdem cod. ms. Joan. διανεμεμένων corrupte. Mox in eodem εὐρηθεῖεν pro ἐλεγχθεῖεν.

(89) *Ἐν διαφόροις.* Euseb. impress. et ms. ἀδια-

Ὅμηρος ἀντικρυς λέγει·

Ὡς (90) οὐκ αἰνότερον καὶ κύντερον ἄλλο γυναικός.
Γράψαντός τε Μουσαίου·

Ὡς αἰεὶ τέχνη μέγ' ἀμείνων ἰσχύος ἐστίν,

Ὅμηρος λέγει (91)·

Μῆτι τοι δρυτόμος περιγίγεται (92) ἢ βίηφι.

Πάλιν τοῦ Μουσαίου ποιήσαντος·

Ὡς δ' αὐτως καὶ φύλλα φύει ζείδωρος ἄρουρα·

Ἄλλα μὲν ἐν μελίησιν ἀποφθίνει, ἄλλα δὲ φύει·

Ὡς δὲ καὶ ἀνθρώπου γενεὴ καὶ φύλλον ἐλίσ-
[σει (93)·

Ὅμηρος μεταγράφει·

Φύλλα (94) τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα
[δὲ θ' ὕλη

Τηλεθώσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγεται (95) ὄρη·

Ὡς ἀνδρῶν γενεὴ, ἢ μὲν φύει, ἢ δ' ἀπολήγει.

Πάλιν δ' αὖ (96) Ὅμηρου εἰπόντος·

Οὐχ ὅσιη καταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι,

Ἄρχιλόγος τε καὶ Κρατῖνος γράφουσιν, ὁ μὲν,

οὐ γὰρ ἐσθλὰ κατανοῦσι κερτομεῖν ἐπ' ἀνδράσι·

Κρατῖνος δὲ ἐν τοῖς Λάκωσι,

Φοβερόν (97) ἀνθρώποις τόδ' αὖ, καταμένοις ἐπ' αἰ-
[ζήοισιν κευχᾶσθαι μέγα.

Αὐθὶς τε ὁ Ἀρχιλόχος, τὸ Ὀμηρικὸν ἐκεῖνο μετα-
φέρων,

Ἄασάμην (98), οὐδ' αὐτὸς ἀναίνομαι, ἀντί τῶ
[πολλῶν·

Ὡδὲ πως γράφει (99)·

Ἡμβλακόν, καὶ πού τιν' ἄλλον ἢδ' ἄτη κικλή-
[σατο.

Καθάπερ ἀμέλει κάκεινο τὸ ἔπος·

Ξυνὸς Ἐνυάλιος, καὶ τε (1) κτανέοντα κατέκτα·
μεταποιῶν αὐτὸς, ὧδὲ πως ἐξήνεγκεν (2)·

... ἔρξω·

Ἐτήτυμον γὰρ Ξυνὸς ἀνθρώποις Ἄρης.

Ἐπι κάκεινο μεταφράζων·

Νίκης (3) ἀνθρώποισι θεῶν ἐκ πείρατα κείται·

✠ P. 739 ED. POTTER, 619-620 ED. PARIS.

φθοῖς sine præpositione. Atque hactenus Euse-
bius : qui paulo post, ut adnotat Sylburgius, Por-
phyrii quoque testimonio hæc Græcorum furta
probat.

(90) Ὡς. Hanc particulam omittit ms. Paris. Est
autem hoc ab Agamemnone dictum *Odys.* A, v. 420.

(91) Ὅμηρος λέγει. Jos. Scaliger in conject. in
Varronem confert cum hoc Homeri versu qui cum
altero isto,

Μῆτι δ' αὐτε κυβερνήτης ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ

Νῆα θοῆν ἰθύνει,

reperitur *Iliad.* Ψ illos Titinii comici,

Sapientia gubernator navim torquet non valentia,

Coquus magnum ahenum, quando servit, paula
[consultat tua. COLLECT.

(92) Περιγίγεται. In hac voce tacita significatio
est adverbii « magis : » ἰδέο μᾶλλον non expressum
est. SYLBURG. — Exstat autem hic versus *Iliad.* Ψ',
313, ubi μέγ' ἀμείνων pro περιγίγεται scriptum est.
Quæ lectio Clementi restituenda esse videtur, cum
in Musæi quoque versu exstat. Unde vero περιγί-
γεται irrepsit? Scilicet ex alio versu, qui apud Ho-
merum statim sequitur :

Μή τι δ' ἠριόχος περιγίγεται ἠριόχοιο.

(93) Ἀνθρώπου γενεὴ καὶ φύλλον ἐλ. Aptius
forte ἀνθρώπων γενεὴ καὶ φύλλον ἐλ. SYLBURG.

(94) Φύλλα. *Iliad.* Z', v. 147.

(95) Ἐπιγίγεται. Scribendum potius cum Ho-
mero ἐπιγίγεται.

(96) Πάλιν δ'. Stobæus tit. 124, « In defunctos

A Homerus aperte dicit :

Deterius graviusque aliud quam femina nil est.

Et cum scripsisset Musæus,

Vi longe melior, longe præstantior est ars,

dicit Homerus :

Mente una qui ligna secat non robore vincit.

Et rursus cum fecisset Musæus,

In lucem atque vides almam folia edere terram,

Atque perire alia in ramis, ac rursus oriri

Altera, sic hominum sæclum generatio volvit;

transcribit Homerus :

Ventus fundit humi folia altera, sylvaque rursus

Altera producit viridantia tempore verno :

Nascitur humanum sic sæclum, sicque recedit.

B Et rursus cum dixisset Homerus :

De fato functis minime se extollere fas est,

scribunt Archilochus et Cratinus : ille quidem,

Non enim decet defunctos prosequi conviciis :

Cratinus autem in *Laconibus* :

*Terribile est hominibus de mortuis hominibus velle
[jactare.*

Et rursus Archilochus illud transferens Home-
ricum,

Sum læsus, nec ego pro multis ferre recuso,

✠ hoc modo scribit :

*Erravi, et aliquem utique alium deprehendit cala-
[mitas*

Sicut certe illum quoque versum :

Communis perimit Mars et qui occiderat ante,

C ipse transmutans sic protulit :

... *Faciam quidem :*

Nam Mars pater communis est mortalibus.

Præterea illud quoque transferens,

Omnis in arbitrio victoria posta deorum est,

non esse exercendam contumeliam, » ubi multa in
hanc sententiam habes, hunc versum ex *Odys.* x
excerpsit, legitque φθιμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν, item-
que Archilochi quem alii in fragmentis ejus ver-
tunt : « Non enim honestum est mortuos viros con-
vitiis proscindere. » COLLECT. — Quæ sequuntur,
profert Ulysses in *Odys.* X, v. 412.

(97) Φοβερόν. Hos Cratini versus Grotius in *Ex-
cerptis* p. 491 sic emendavit :

Φοβερόν ἀνθρώποις τόδε,

D Κτανέοισιν ἐπ' αἰζήοισι κευχᾶσθαι μέγα.

Res hominibus horrenda hæc quidem,

Se jactitare adversus miseros mortuos.

(98) Ἄασάμην. Agamemnonis dictum *Iliad.* I,
v. 116.

(99) Γράφει. Forte verius μεταγράφει. In versu
seq. si quis ἡμπλακόν malit pro ἡμβλακόν, per me
licet. Agnoscit tamen Hesychius ἡμβλακῆ pro
ἡγνόησε « ignorare » autem et « aberrare » sunt
affinia. SYLBURG.

(1) Καὶ τε. Hoc legitur etiam in vulg. Homeri
edit. *Iliad.* Σ', alioqui maluerit fortasse aliquis
καί τε. SYLBURG. — Est autem hoc ab Hectore dictum
Iliad. Σ', v. 309.

(2) Ὡδὲ πως ἐξ. Ms. Paris. Ὡδὲ πως ἐξήνεγκεν
ἔρξω ἐτήτυμον γὰρ Ξυνὸς ἀνθρώποισιν.

(3) Νίκης. Huic similis versus occurrit *Iliad.* II.,
v. 309. Porro ms. Paris. et Flor. edit. pro θεῶν ἕκ.

Per hunc iambum juvenibus etiam aperte addit **A** *ἀνὰ τοῦδε τοῦ ἰάμβου δῆλός ἐστι καὶ νέους θαρσύναι.*

Victoria ast sita est deum in arbitrio.

Rursus cum dixisset Homerus,

Illotis plantis in humo duraque cubantes,
scribit Euripides in *Erechtheo*,

*. . . In solo haud strato cubant,
Pedesque nullis fontibus lavant suos.*

Et cum similiter dixisset Archilochus,

Cor alius alio semper oblectat suum,
convenienter illi Homérico,
De factis aliis alius nam gaudia sumit,

dicit Euripides in *Œneō* :

Sed alius aliis moribus capitur magis.

Audivi autem Æschylum quidem dicentem :

*Est qui beatus, is maneat domi decet,
Rem qui gerit male, ille idem faciat quoque :*

Euripide similiter in scena clamante :

Felix, beatus si quis, et domi manet :

cum sic dicat etiam Menander in comœdia :

*Domī manere oportet, et esse liberum,
Aut non beatum illum esse vere dicier.*

✕ Rursus cum Theognis dicat :

Qui exsulat, est illi non ullus fidus amicus,

fecit Euripides :

Procul fugit quivis amicus pauperem.

Et cum dixisset Epicharmus : « O filia, hei mihi,

✕ P. 740 ED. POTTER, 620 ED. PARIS.

habent θεῶν ἐν. Mihi verior lectio videtur Θεῶν ἐνι, « in Deo, » inquit Sylburg. Menelai verba sunt apud Homerum *Iliad. II* :

. . . Ἀντάρ ὑπερθεν

Νίκης πείρατ' ἔχονται ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι.
Sed supernæ Victoriæ termini tenentur inter im-
[mortales Deos.

Hic legendum esset θεοῖς ἐν πείρατα. Illa vero sunt Achilles Jovem precantis *Iliad. Z* :

. . . Ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ

Σολυαίουσσι ὑποφῆται ἀνιπτόποδες, γαμαιεῦναι.
Circum te autem Selli habitant vates illoti pedibus
[humi dormientes. COLLECT.

(4) Ἀνιπτόποδες. *Iliad. II, v. 235.*

(5) Εὐδουσι. Exstat inter Euripidis fragmenta. Hæc autem in ms. Paris. hoc modo exstant : Εὐδουσιν ἐν ἀστρώτῳ πέδῳ πηγαῖς δ' οὐχ.

(6) Πηγαῖσι. Edit. Flor. πηγαῖς, ut fortasse legendum sit, Πηγαῖς δ' ἀλούτους (vel ἀνίπτους) οὐχ ὑγραίνουσιν πόδας. Nisi forte malis, Πηγαῖσι δ' οὐχ ὑγραῖς λαίνουσιν πόδας. SYLBURG.

(7) Ἀρχιλόχου. Citatur hic Archilochi versus a Sexto philosopho *Contra mathemat.*, ubi querit quid sit bonum. Homeri locus est *Odyss. E*. Vide apud Junium proverbium, « Alia apud alios bona, » et hic lege, « Ἄλλος γάρ τ' ἄλλοισιν. COLLECT.

(8) Ἄλλος γάρ τ' ἄλλ. Scribendum ex Homero, « Ἄλλος γάρ τ' ἄλλ. Est autem Ulyssis dictum *Odyss. E, v. 228.*

(9) Ἄλλ. Exstat inter fragmenta *Œneï*.

(10) Οἴκοι. Priorem versum laudat Stobæus serm. 39, qui est *De patria*, ubi δεῖ habet pro γρή. Utramque sic vertit Grotius *Florileg. pag. 196* :

Manere debet, quisquis est felix, domi :

Manere ibidem, quisquis infelix agit.

(11) Τὸν καλῶς πράσσει. Verius τὸν κακῶς πράσσει, id est τὸν δυστυχῶντα. SYLBURG.

(12) Μενάνδρου. Hunc versum ex Euripidis *Phi-*

Νίκης δ' ἐν θεοῖσι πείρατα.

Πάλιν Ὀμήρου εἰπόντος,

. . . Ἀνιπτόποδες (4), γαμαιεῦναι

Εὐριπίδης ἐν Ἐρεχθεῖ γράφει :

*. . . Εὐδουσι (5) ἐν ἀστρώτῳ πέδῳ,
Πηγαῖσι (6) δ' οὐχ ὑγραίνουσιν πόδας.*

Ἀρχιλόχου (7) τε ὁμοίως εἰρηκότος,

Ἄλλ' ἄλλος ἄλλῳ καρδίην λαίνεταί,
παρὰ τὸ Ὀμηρικόν,

Ἄλλος γάρ ἄλλοισιν (8) ἀνήρ ἐπιτέρπεται
[ἔργοις.

Εὐριπίδης ἐν τῷ *Οἰνεῖ* φησιν :

Ἄλλ' (9) ἄλλος ἄλλοις μᾶλλον ἤδεται τρόποις.

B Ἀκήχοα δὲ Δισχύλου μὲν λέγοντος :

*Οἴκοι (10) μένειν γρή τὸν καλῶς εὐδαίμονα,
Καὶ τὸν καλῶς πράσσοντα (11), καὶ τούτων
[μένειν.*

Εὐριπίδου δὲ τὰ ὅμοια ἐπὶ τῆς σκηνῆς βοῶντος :

Μακάριος (12) ὅστις εὐτυχῶν οἴκοι μένει

ἀλλὰ καὶ Μενάνδρου (13) ὧδέ πως κωμωδοῦντος :

*Οἴκοι μένειν γρή καὶ μένειν ἐλεύθερον.
Ἢ μηκέτ' εἶναι τὸν καλῶς εὐδαίμονα.*

Πάλιν Θεόγνιδος μὲν λέγοντος,

Οὐκ ἔστιν φεύγοντι (14) φίλος καὶ πιστὸς ἐταῖρος.

Εὐριπίδης πεποιήκεν :

Πένητα (15) φεύγει πᾶς τις ἐκ ποδῶν φίλος.

Ἐπιχάρμου (16) τε εἰπόντος, « ὦ θύγατερ, αἰ αἰ

C loctete affert Stobæus serm. 39. Eum hoc modo vertit Grotius :

Beatus ille, qui domi felix manet.

(15) Μακάριος. Stobæus tit. 51, *De militia*, hoc affert, quo videtur significari domi manere oportere, et manere liberum, neque publica munera obeunda, quibus astrictus peregre cogaris proficisci, neque jam tui juris esse. Tale illud Apollodori ibidem :

*Ταχὺ στρατιώτης γέγονας ἀντ' ἐλευθέρου.
Ex libero ergo factus es miles statim.*

COLLECT. Priorem e sequentibus versibus citat Stobæus serm. 32, utrumque serm. 39, ubi indicat petitos esse ex Menandri *Heautontimorumeno*. Eos Grotius ita vertit :

Vere beatus qui sit, in patria sua

Debet manere, et liber, aut potius mori.

(14) Οὐκ ἔστιν φ. Οὐδεὶς τοι φ. Theognis *Gnom. eleg. v. 208.*

D (15) Πένητα. Ex Euripidis *Medea*, v. 561, ubi ἐκποδῶν conjuncte pro ἐκ ποδῶν.

(16) Ἐπιχάρμου. Corruptus Epicharmi locus ita restitui potest :

. . . ὦ θύγατερ, αἰ αἰ τύχας.

Συνοικίῳ νέῳ σε τὰν παλαιτέρων.

Plenius etiam sic :

Αἰ αἰ τύχας, ὦ θύγατερ, ὧς σ' ἀπώλεσα

Νέῳ συνοικίσας σε τὰν παλαιτέρων.

Sequentia quoque sic interpolari possunt,

*Ὁ μὲν γὰρ ἄλλην δῆτα λαμβάνει τινὰ
Νεάνιδ', ἄλλη δ' ἄλλον μαστεύει πόσει.*

Et rursus Euripidis locus ex Stob. sic :

Κακὸν γυναικα πρὸς γραιῶν ζεῦξαι νέον.

SYLBURG.—Stobæus tit. 69 profert ex Euripide in *Æolo*, sed legit, πρὸς νέαν ζεῦξαι νέον, et loco duorum sequentium addit :

*Μακρὰ γὰρ ἰσχὺς μᾶλλον ἀρρένων μένει
Θήλεια δ' ἤδη θάσσειν ἐκλείπει δέμας.*

τύχας συνοικίζων με ὡς σεσσαπολάπερα· καὶ ἐπάγοντος, «Ὁ μὲν γὰρ ἄλλην δῆτα λαμβάνει νεάνιδα, ἄλλον δ' ἄλλη μαστεύει τινά·» Εὐριπίδης γράφει·

Κακὸν γυναῖκα πρὸς νέον ζεῦξαι γραῖαν (17)·

«Ὁ μὲν γὰρ ἄλλης λέκτρον ἱμεῖρει λαβεῖν,

Ἡ δ', ἐνδεής τοῦδ' οὔσα, βουλεύει κακά.

Ἔστι Εὐριπίδου (18) μὲν ἐν τῇ *Μηδείᾳ* εἰπόντος,

Κακοῦ (19) γὰρ ἀνδρὸς δῶρ' ὄνησιν οὐκ ἔχει, Σοφοκλῆς ἐν τῷ *Αἴαντι τῷ μαστιγοφόρῳ* ἐκείνῳ φησὶ τὸ ἰάμβιον (20),

Ἐχθρῶν (21) δ' ἄδωρα δῶρα, οὐκ ὄνησιμα.

Σόλωνος (22) δὲ ποιήσαντος,

Τίττει γὰρ κόρος (23) ὕβριν, ὅτ' ἂν πολὺς ἄλθος [ἔπηται

ἀντικρὺς ὁ Θεόγνης γράφει·

Τίττει τοι κόρος ὕβριν, ὅτ' ἂν κακῶ ἄλθος [ἔπηται·

ἔθεν καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν ταῖς ἱστορίαις· «Εἰώθασιν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων (24), φησὶν, οἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραγία ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.» Καὶ Φίλιστος (25) ὁμοίως τὰ αὐτὰ μιμεῖται, ὡς λέγων· «Τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστερα παρὰ δόξαν καὶ κακοπραγίαν (26)· εἰώθασιν γὰρ μάλιστα οἱ παρὰ δόξαν ἀπροσδοκῆτως εἰς πρᾶσσοντες εἰς ὕβριν τρέπεσθαι.» Πάλιν Εὐριπίδου ποιήσαντος,

✱ P. 741 ED. POTTER, 621 ED. PARIS.

Diuturnior enim est marium vigor.

Femineum vero corpus citius pubertate destituitur.

COLLECT.

Hi versus Euripidis ex aliqua e deperditis ejus tragœdiis sumpti sunt: exstant autem inter ejus fragmenta v. 280. Quod citat ex ejus *Æolo* Stobæus serm. 66, et ex Stobæo *Collectaneorum* auctor, est ab his versibus plane diversum. Porro primum ex his versibus sic scripsit Scaliger, quem sequitur Grotius in *Excerpt.* p. 423.

Γραῖαν γυναῖκα πρὸς νέον ζεῦξαι κακόν.

Hunc cum reliquis Grotius sic vertit:

Male juniori feminam jungas viro:

Namque ille lecti gaudia alterius petit,

Læsa illa sese ad prava consilia applicat.

(17) *Γραῖαν.* Ms. Paris., νέαν. In ms. Ottob. hæc sic exstant: πρὸς νέον ζεῦξαι νέαν... δουλεύει κακά.

(18) *Εὐριπίδου.* Ex Homeri versu isto qui legitur *Iliad.* Γ:

Ἐχθρὰ δέ μοι τοῦ δῶρα, τίω δέ μιν ἐν καρὸς [αἴση,

materiam dicti hujus accepisse creditur, quod in *Ajace* exstat pag. 40, et in proverbium abiit:

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα,

licet alioqui Clemens Sophoclem velit versum illum ex isto Euripidis accepisse, qui in ejus *Medea* legitur, et ab ipsa Medea profertur, recusante Jasonis xenia, sed ego Clementi nequaquam assentior. H. Stephanus lib. *De Sophocle.* imitat. COLLECT.

(19) *Κακοῦ.* Medæ dictum in tragœdiæ cognominis v. 618,

(20) *Ἰάμβιον.* Ms. Ottob. ἰαμβεῖον.

(21) *Ἐχθρῶν.* Dictum Ajacis de gladio quo ab Hectore accepto se interfecit, in Sophoclis *Ajace flagellis.* v. 676. Illud δ' non agnoscit Sophocles. Deinde καὶ οὐκ pro οὐκ habet ms. Paris.

(22) *Σόλωνος.* M. Neander in Theogidem scri-

A cum quam fortuna me facis habitare, et subjungat: «Nunc is alteram maritus sumit adolescentulam, altera autem quærit alium,» scribit Euripides:

Conjungere juveni est profecto turpe anum.

Namque hic adire gestit ad juvenculam,

Sed machinatur ipsa egens illi malum.

Præterea cum Euripides quidem dixisset in *Medea*:

Etenim mali munus viri haud est utile,

Sophocles in *Ajace flagellifero*, dicit illud iam-bicum:

Dona hostium non dona sunt, nec proderunt.

Cum autem fecisset Solon:

Nascitur ex nimis opibus petulantia multa,

B

eodem modo scribit Theognis:

Nascitur ex nimis opibus, petulantia pravis:

unde etiam Thucydides in *Historiis*: «Solent autem, inquit, permulti homines, quibus maxime res secundæ aliquantisper evenerunt, fieri insolentes.» Philistus quoque similiter eadem imitatur, sic dicens: «Multa autem quæ convenienter rationi feliciter succedunt hominibus, sunt et ad famam et ad rerum adversarum cautionem ✱ tutiora. Quibus enim præter spem et expectationem res secundæ accidunt, solent evadere insolentes.» Rursum cum fecisset Euripides:

C

bens, monet Scholiastem Pindari hunc versum Homero tribuere, sed ex altero Solonis factum constare ex hoc loco: interpretatur vero sic: «Parit autem saturitas injustitiam, quando malum hominem felicitas comitatur.» Idem adnotat Gregorium Naz. vocare, κόρον ὕβριος ἀρχήν, vide Proverb. «Satietas ferociam parit,» ubi sic redditur Latine versus Theognidis:

Fastum copia gignit, opes ubi pravus adeptus.

COLLECT.

(23) *Τίττει γὰρ κ.* H. ms. τίττει τοι κόρος utrobique. SYLBURG. — In primo versu ms. Ottob. τίττει τοι κόρος, sed in secundo τίττει κόρος habet, omisso particula. Solonis porro versus inter ejus fragmenta reperitur: Theognidis autem versus in ejus *Gnom.*, eleg. v, 153.

(24) *Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρ.* Forte οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων. SYLBURG. — Sed recepta lectio facile tolerari potest. Nam vitium de quo agit auctor, «plerisque hominum» adeo familiare est, ut apud Thucydidem lib. II, cap. 84. Archidamus, Lacedæmoniorum rex, merito dicat: Μόνοι γὰρ εὐπραγίαις οὐκ ἐξυβρίζομεν, καὶ ξυμφοραῖς ἤττον ἐτέρων εἴχομεν· «Soli et secundis non sumus insolentes, et adversis minus quam alii cedimus.»

(25) *Φίλιστος.* Recte hunc subjungit Thucydidi; erat enim «Philistus imitator Thucydidis, et ut multo infirmior ita aliquatenus lucidior,» ut ait Quintilianus lib. X, cap. 1. A Cicerone dicitur «pene pusillus Thucydides» ad Q. fratrem lib. II, epist. 12. Idem in *Bruto*, ubi M. Catoni censori deesse amatores conqueritur: «Sicut, inquit, multis jam sæculis, et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidis.» Idem lib. II *De oratore* tradit «Philistum Thucydidem esse maxime imitatum.» Plura in hanc rem habes in *Τέχνη* Dionysii Halicarnassensis.

(26) *Ἀσφαλέστερα παρὰ δόξαν καὶ κακοπρ.* Lege ἐπισφαλέστερα πρὸς κακοπρ. LOWTH.

*Ex patre nati matreque itidem qui colunt
Vitam severam, filii sunt optimi :*

scribit Critias : « Incipio autem ab ortu **264** hominis, quemadmodum fuerit corpore præstantissimus et fortissimus : si is qui plantat exerceatur et strenue comedat, et corpus vexet laboribus : materque futuri infantis et sit robusto corpore et se exerceat. » Rursus cum Homerus dixisset de clypeo, quem fabricatus erat Vulcanus :

Tellurem mareque et cælum fabricatus in illo est,

Oceani magnam et vim fluminis indidit illi :

dicit Pherecydes Syrus : « Zæs facit magnum pulchrumque pallium, et varie in eo describit terram et Ogenum, et domos Ogeni. » Et cum dixisset Homerus :

Qui pudor ipse hominem multum læditque juvatque :

Euripides scribit in *Erechtheo* :

*Quid de pudore dixero, ægre iudicem :
Egemus illo, nec nimis magnum est malum.*

Ex mutua autem comparatione furtiva loca sumpseris, et ex iis qui simul floruerunt, et in iisdem inter se concertarunt. Ex Euripide quidem in *Oreste* :

Somni illecebra grata, quæ morbum levas :

et Sophocle ex *Eriphyle* :

Abi ad soporem, qui malo huic medebitur :

et Euripide ex *Antigone* :

Nothum dedit probrosum natura nomine :

Sophocles autem ex *Alcuadibus* :

Quidquid bonum est, naturam habet talem quoque.

Rursus Euripides quidem in *Ctimeno* :

Etenim labori commodat manum Deus :

Sophocles autem in *Mince* :

✕ *Qui nil agunt, iis non fortuna fert opem.*

Quin etiam Euripides quidem ex *Alexandro* :

✕ P. 742 ED. POTTER, 621-622 ED. PARIS.

(27) *Oi γόννοι*. Flor. *oi πόννοι* nihil ad rem. SYLB. — Nihilominus eandem lectionem habet ms. Paris.

(28) *Ἐν μέρ*. Ex *Iliad.* Σ', v. 485.

(29) *Ἐν δ'*. Ex *Iliad.* Σ', v. 606.

(30) *Αἰδώς*. *Iliad.* Ω', v. 44.

... Οὐδὲ οἱ αἰδώς

Γίνεται, ἢ τ' ἀνδρας μέγα σίνεταί, ἢ δ' ὀνίρησι. E quo forte versu restituendum Clementi *ἀνδρας*.

(31) *Αἰδοῦς δέ*. In *Erechthei* fragmentis *αἰδοῦς γάρ* exstat. Hos autem versus Grotius in *Excerpt.* p. 386 sic vertit :

Difficile de pudore iudicium mihi est :

Sæpe ejus opus est : est ubi magnum est malum.

Ad posteriorem autem versum adnotat Sylburgius, in edit. Flor. perperam scribi οὐ κακόν, « non malum. » Nihilominus idem in ms. Paris. reperitur.

(32) *Ὡ φίλον*. Orestis dictum in cognominis tragœdiæ v. 211.

(33) *Ἀπελθ' ἐκείνης*. Haud scio an legendum *ἔπεργ' ἐκείνης*, « arce, » seu « arcebat. » SYLBURG.

(34) *Ὀνόματι*. Hic Euripidis versus Sophocleo par erit si ex Stobæi serm. 75 sic scriptus fuerit :

Ὀνόματι μεμπτόν τὸ νόθον, ἢ φύσις δ' ἴση.

Natura par est, nomen invisum notho.

Cæterum vocum δ' ἴση in *δοίη* perquam facilis est mutatio. Porro τὸν νόθον pro τὸ νόθον perperam habet ms. Ottob.

(35) *Ἀλευάδων*. Aleuadae nobiles Thessali erant de quibus apud veteres passim mentio fit. Proinde verisimile esset, eorum nomine inscriptam fuisse

A *Ἐκ γὰρ πατρὸς καὶ μητρὸς ἐκπονουμένων
Σκληρὰς διαίτας οἱ γόννοι* (27) *βελτίονες*.

Kritias γράφει : « Ἀρχομαι δέ τοι ἀπὸ γενετῆς ἀνθρώπου, πῶς ἂν βέλτιστος τὸ σῶμα γένοιτο καὶ ἰσχυρότατος · εἰ ὁ φυτεύων γυμνάζοιτο καὶ ἐσθίοι ἐρβώμενος, καὶ ταλαιπωροῖη τὸ σῶμα · καὶ ἡ μήτηρ τοῦ παιδίου τοῦ μέλλοντος ἔσσεσθαι ἰσχύοι τὸ σῶμα καὶ γυμνάζοιτο. » Αὔθις τε Ὀμήρου ἐπὶ τῆς Ἥφαιστοτεύκτου ἀσπίδος εἰπόντος :

Ἐν μέρ (28) *γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ*
[*θάλασσαν*·

Ἐν δ' ἐτίθει ποταμοῖο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο (29)· Φερεκύδης ὁ Σύριος λέγει : « Ζὰς παιεῖ φάρος μέγος τε καὶ καλόν · καὶ ἐν αὐτῷ ποικίλλει γῆν καὶ Ὠγήνον, καὶ τὰ Ὠγήνου δώματα. » Ὀμήρου τε εἰπόντος :

B *Αἰδώς, ἢ τ' ἀνδρα μέγα σίνεταί ἢ δ' ὀνίρησι* (30)

Εὐριπίδης ἐν *Ἐρεχθεῖ* γράφει :

Αἰδοῦς δέ (31) *αὐτὸς δυσκρίτως ἔγω περὶ*.

Καὶ δεῖ γὰρ αὐτῆς, κάστιν οὐ κακόν μέγα.

Λάβοις δ' ἂν ἐκ παραλλήλου τῆς κλοπῆς τὰ χωρὶς κακ τῶν συνακρασάντων καὶ ἀνταγωνισαμένων σφισ ἀ τοιαῦτα. Εὐριπίδου μὲν ἐκ τοῦ Ὀρέστου :

Ὡ φίλον ὕπνου θέλητηρον, ἐπίκουρον νόσου (32)· Σοφοκλέους ἐκ τῆς *Ἐριφύλης* :

Ἀπελθ' ἐκείνης (33) *ὕπνον ἱητρὸν νόσου*.

καὶ Εὐριπίδου μὲν ἐξ *Ἀντιγόνης* :

Ὀνόματι μεμπτόν τὸ νόθον ἢ φύσις δοίη (34)·

Σοφοκλέους δὲ ἐξ *Ἀλευάδων* (35) :

Ἄπαν τὸ χρηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν (36)

C Πάλιν Εὐριπίδου μὲν ἐν *Κτιμένῳ* (37) :

Τῷ γὰρ ποιοῦντι καὶ θεὸς συλλαμβάνει.

Σοφοκλέους δὲ ἐν *Μίνῳ* (38) :

Οὐκ ἔστι τοῖς μὴ δρώσι σύμμαχος τύχη

καὶ μὴν Εὐριπίδου μὲν ἐξ *Ἀλεξάνδρου* (39) :

Sophoclis tragœdiam, nisi plerique auctores Ἀλεάδης eam vocassent : quod fit a Stobæo ipsum hunc versum citante serm. 75, et alibi. Conf. Ælianus *De animal.* lib. vii, c. 59 ; Hesychius v. ἐφουμνεῖς.

(36) *Ἄπαν*. Verius hunc versum in sermone jam dicto profert Stobæus :

Ὁ δὴ νόθος τοῖς γνησίοις ἴσον σθένει.

Ἄπαν τὸ χρηστὸν γνησίαν ἔχει φύσιν.

Nothus tantumdem valet, quantum legitimus.

Omne quod bonum est, legitimam habet naturam.

D (37) *Κτιμένῳ*. Haud scio an quisquam alius *Ctimenum* Euripidis citaverit. Κλυμένη in *Κτιμένῳ* facile mutari potuit. Ac proinde Grotius in *Excerpt.* p. 411 hunc versum retulit in *Gnomas* tragœdiæ cui titulus *Φαέθων ἢ Κλυμένη*. Verumtamen idem in *Florilegio* hunc versum citat ex Euripidis *Hippoλύτου καλυπτομένου*. Cl. Gatakerus in *Advers.* c. 10 observavit, hanc tragœdiam dici etiam potuisse *Τήμενον*, vel *Τημενίδα*, quarum utraque sæpius occurrit, vel *Τημενίδα* etiam, sub quo titulo Grotius nonnulla ex ms. edidit apud Stobæum tit. 4 et 13.

(38) *Σοφοκλέους δὲ ἐν Μ*. Ms. Ottob. Σοφοκλῆς ἐν Μ. ac deinde Εὐριπίδου ἐξ Ἀλεξ.

(39) *Ἀλεξάνδρου*. Ἀλέξανδρος, vel Ἀλέξανδρα, dicta est quædam Euripidis tragœdia, inter cujus fragmenta exstant seqq versus, quos Grotius sic Latine expressit :

Χρόνος δὲ δείξει, ὧς τεκμηρίω μαθὼν,
Ἡ χρηστὸν ὄντα γνώσομαι σε ἢ κακόν·

Σοφοκλέους δὲ ἐξ Ἰππόδου· (40)

Πρὸς ταῦτα κρύπτει μηδέν· ὡς ὁ πάνθ' ὄρων
Καὶ πάντ' ἀκούων πάντ' ἀναπτύσσει χρόνος.

Ἄλλὰ κακεῖνα ὁμοίως ἐπιδράμωμεν. Εὐμήλου γὰρ ποιήσαντος·

Μνημοσύνης καὶ Ζητὸς Ὀλυμπίου ἐννέα κοῦραι,
Σόλων τῆς ἐλεγείας ὧδε ἄρχεται·

Μνημοσύνης καὶ Ζητὸς Ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα.
Πάλιν αὖ τὸ Ὀμηρικὸν παραφράζων Εὐριπίδης·

Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἠδὲ
[τοκῆες (41)];

τοῖσδε χρῆται τοῖς Ἰαμβίοις (42) ἐν τῷ Αἰγεῖ·

Ποίαν σε εἴωμεν γαῖαν ἐκλελοιπότα

Πολυξενούσθαι (43); γῆ δὲ τίς, πάτρας θ' ἕρος; B

Τίς ἐσθ' ὁ φύσας; τοῦ κεκήρυξαι πατρός;

Τί δ'; Οὐ Θεόγνιδος εἰπόντος·

Οἶνος πινόμενος πουλὺς, κακός (44) ἦν δέ τις αὐτῷ
Χρῆται ἐπισταμένως, οὐ κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν (45),

Πανύασις γράφει·

Ὡς οἶνος (46) θνητοῖσι θεῶν πάρα δῶρον ἄριστον,
Πινόμενος κατὰ μέτρον· ὑπέμετρος δὲ, χε-
[ρείων;

Ἄλλὰ καὶ Ἡσιόδου λέγοντος·

Σοῖ (47) δ' ἐγὼ ἀντὶ πυρός δώσω κακόν, ὧς κεν
[ἅπαντες

Τέρπωνται·

Εὐριπίδης ποιεῖ· «(48) Ἀντὶ πυρός δὲ γὰρ ἄλλο πῦρ
μεῖζον καὶ δυσμαχώτερον βλάστων γυναῖκες.» Πρὸς
τούτοις, Ὀμήρου λέγοντος·

✱ P. 743 ED. POTTER.

Dies docebit : ille te ostendit mihi

Veriloquus index, sisne bonus an sis malus.

Porro in versu poster. σ' ἢ κακόν, habet ms. Paris.

(40) Ἰππόδου. Ms. Ottob., Ἰππονόου. Quinetiam adnotat Cl. Casaubonus in Athenæi lib. vii, c. 4, legi in quibusdam mss. Ἰππόδου, ut huic tragœdiæ nomen fuerit *Suspiciaci*, non Hipponoo. Sed neque tragœdiæ is titulus satis convenit, neque favent testimonia veterum. Plesychius : Ἀπαλέξασθαι, ἀπαλύξασθαι. Σοφοκλῆς Ἰππόδου. Mox : Ἀπαρθένευτος, ἀκέραιος, καθαρὰ. Σοφοκλῆς Ἰππόδου.

(41) Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν. Ex *Odys.* Ξ, v. 187. Sic scribendum : Τίς; Πόθεν εἰς ἀνδρῶν; « Quis? Undenam es virorum? » In ms. Ottob. hujusce versus principium sic se habet : Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις; Mox ἦ δὲ τοκ. Ms. Paris.

(42) Ἰαμβίοις. Ms. Ottob., Ἰαμβείοις.

(43) Πολυξενούσθαι. Malit fortasse aliquis ποτιξενούσθαι, « advenire hospitem. » SYLB.

(44) Κακός. Forte κακόν, « malum, » id est res mala : ut in seq. versu. Id.

(45) Οἶνος π. Apud Theognidem *Gnom. Eleg.* v. 211 hi versus sic se habent :

Οἶνον τοι πίνειν πουλὺν κακόν· ἦν δέ τις αὐτὸν
Πίνῃ ἐπισταμένως, οὐ κακός, ἀλλ' ἀγαθός.

In ms. Paris. πολὺς pro πουλὺς exstat : et in seq. vers. ἐπιστημόνως pro ἐπισταμένως ms. Paris. et Ottob. mendose.

(46) Ὡς οἶνος. Hi duo versus paulo aliter exstabant apud Panyasin. Cujus integrum locum profert Athenæus lib. ii, c. 2 :

Οἶνος δὲ θνητοῖσι θεῶν πάρα δῶρον ἄριστον
Ἀγλαός· ὧς πᾶσαι μὲν ἐφαρμόζουσιν ἀοιδαί,
Πάντες δ' ὄρχησμοί, πᾶσαι δ' ἐραταὶ φιλότητες.
Πᾶσας δ' ἐκ κραδίας ἀνίας ἀνδρῶν ἀλαπάξει
Πινόμενος κατὰ μέτρον, ὑπέρ μέτρον δὲ χερείων.

A *Ostendet autem tempus, ex quonam indice,
Te vel probum vel improbum cognoverim :*

Sophocles autem ex Hippono :

*Nihilque celes, quippe cuncta quod videt
Auditque cuncta, tempus illud explicat.*

Sed illa quoque similiter persequamur. Nam cum Eumelus fecerit :

*Mnemosyne atque Jove est soboles prognata novena,
Solon sic incipit elegiam :*

*Natae ex Mnemosyne et Jove, qui est regnator Olympi.
Rursus Euripides illud Homericum paraphrasticè circumloquens,*

*Quisnam hominum es? tibi quænam est patria, qui-
[que parentes?*

his iambis utitur in *Ægeo* :

Dicemus ecqua te relicta patria

Passim vagari ut hospitem? Quænam tua

Terra est? Tuum quemnam asseris dici patrem?

Quid vero? Nonne cum dixisset Theognis :

*Potetur nimium si vinum, est res mala : sed si
Utatur bene quis, res bona, non mala fit,*

scribit Panyasis :

. . . *Bona res est munere divum*

*Vinum quod modicum, immodicum at res pessima vi-
[num?*

Quin etiam cum dicat Hesiodus :

Nam tibi pro igne malum reddam quod recreet omnes,

facit Euripides : « Ignis in locum longe profecto
✱ pervicacius malum, producta mulier. » Ad hæc cum dicit Homerus :

C

Vinum optimum est munus deorum mortalibus,

Ac luculentum : vino congruit quævis cantio :

Saltatio quævis : amabilis omnis benevolentia,

Omnes ex hominis corde molestias vinum obliterat,

Si modice bibitur; supra modum potum noxium est.

(47) Σολ. Irrepsisse videtur hæc vox ex versu qui apud Hesiodum præcedit e quo scribendum τοῖς. Sunt autem hæc Jovis de Pandora ad Prometheus verba, cum ignem cœlitus surripuisset. Integer locus sic se habet Ἔργ. α', v. 57 :

*Χαίρεις πῦρ κλέψας καὶ ἐμὰς φρένας ἠπεροπέυσας;
Σολ τ' αὐτῷ μέγα πῆμα καὶ ἀνδράσιν ἐσσομένοισι
Τοῖς δ' ἐγὼ ἀντὶ πυρός δώσω κακόν, ὧς κεν ἅπαντες
Τέρπωνται κατὰ θυμὸν, ἐὼν κακόν ἀμσαγαπῶντες·
Gaudes ignem furatus, quodque animum meum dece-
[peris?*

Id tibi que ipsi magnum erit malum et posteris.

D *Ipsis namque pro igni dabo malum, quo omnes*

Se oblectent animo, suum malum amplectentes.

(48) Ἀντὶ πυρός δὲ γάρ. Rectius ἀντὶ πυρός μὲν γάρ, inquit Sylburg. Pertinebant autem hi versus ad Ἰππόδουτον καλυπτόμενον. Hoc modo eos scribit Stobæus serm. 71 :

Ἀντὶ πυρός γάρ ἄλλο πῦρ μεῖζον ἐκβλαστοῦμεν
Γυναῖκες, πολὺν δυσμαχώτερον.

Cæterum ex Clemente et Stobæo inter se collatis, hos versus hoc modo concinnavit Grotius *Florileg.* p. 309 :

Ἀντὶ γάρ πυρός

Πῦρ ἄλλο μεῖζον ἠδὲ δυσμαχώτερον

Ἐβλαστον αἱ γυναῖκες.

Proque igni

Novus successit ignis, atque inexpugnabile

Malum, mulieres.

Similem locum ex incerta Menandri fabula exhibet Grotius in *Excerpt.* p. 749 :

*Perdendus venter nulla ratione repleti
Quit, mala plurima qui miseris mortalibus affert,
scribit Euripides :*

*Nam cuncta egestas vincit et venter malus,
Ex quo profecto cuncta profluunt mala.*

Præterea scribente Callia comico : « Insanientibus
aiunt oportere omnes insanire : » similiter Me-
nander in comœdia quæ inscribitur *Πωλούμενοι* :

*Adesse semper non decet prudentiam,
Etiam evenire aliqua oportet.*

Et cum dixisset Antimachus Teius :

*Ex donis hominum generi mala plurima fiunt;
fecit Augias :*

*Εἶτ' οὐ δικαίως προσπεπατταλευμένον
Γράφουσι τὸν Προμηθέα πρὸς ταῖς πέτραις;
Τί γίνετ' αὐτῷ; λιμπάς· ἄλλο δὲ οὐδ' ἐν
Ἀγαθόν; ὃ μισεῖν δ' οἴμ' ἅπαντας τοὺς θεοὺς,
Γυναικας ἐπλασεν· ὧ πολυτίμητοι θεοί,
Ἔθνος μαρόν. Γαμεῖ τις ἀνθρώπων, γαμεῖ;
Μάλ' ἄθλιος. Λοιπὸν γὰρ αἱ ἰπιθυμῖαι,
Γαμηλίφ τε μοιχὸς ἐντροφῶν λέγει.
Εἶτα δ' ἐπιβουλαί, φαρμακείαι καὶ νόσων
Χαλεπώτατος φθόνος, μεθ' οὗ ζῆ πάντα τὸν
Βίον γυρή.*

*Et nonne merito saxis religatum asperis
Vinctumque pingi cernimus Promethea?
Nam quid repertum ab illo? sax, et nil boni
Præterea? sed quod dis credo invisum omnibus,
Finxit mulieres: proh supremi cœlites,
Gentem scelestam! et nuptias aliquis facit?
Facit, inquam, miser heu. Cupiditates imminent,
Et in jugali mœchus luxurians toro,
Insidiæ hinc, et venena et longe pessimus
Morborum invidia, quicum perpetuo suam
Ætatem degit mulier.*

(49) *Γαστέρα*. *Odyss.* P', 286, ubi ἀποκρύψαι
pro ἀποπλῆσαι exstat.

*Celari at diri nequeunt jejunia ventris,
Multorum humano generi qui causa malorum.*

Athenæus hos Diphili versus profert, qui illorum
Euripidis meminerunt :

*Εὖ γ' ὁ κατάχρυσος εἶπε πόλλ' Εὐριπίδης,
Νικᾶ δὲ χρεῖα μ', ἢ ταλαιπωρὸς τέ μου
Γαστήρ. Ταλαιπωρότερον οὐδὲν ἔστι γάρ.*

*Hoc dixit inter multa pulchre Euripides,
Meus iste venter miser et inopia me domat.
Quid esse namque ventre miserius queat?*

Cum versus Euripidis primus mendosus sit, eique
mensura refragetur, videtur legendus ut apud Di-
philum : licet nomen οὐλομένη sit in loco Homeri
citato et alibi γαστήρ οὐλομένη, λυγρή, et στυγερὴ
dicatur. H. Stephanus in libello *Comicar. sentent.*

COLLECT.

(50) *Νικᾶ*. Grotius hos versus sic exhibet *Ex-
cerpt.* p. 425 :

*Νικᾶ με χρεῖα καὶ κακῶς ὀλουμένη
Γαστήρ, ἀφ' ἧς δὲ πάντα γίνεται κακά.
Me dira egestas subigit, et miserabilis
Venter, malorum causa quæ ferme omnium.*

Eodem modo exstant inter fragmenta incertæ tra-
gœdiæ in operibus Euripidis vers. 327. Paulo ele-
gantius et propius ad Clementis lectionem restituit
Casaubonus *Adnotat. in Athenæi* lib. x, cap. 5 :

*Νικᾶ δὲ χρεῖα μ', ἢ κακῶς τ' ὀλουμένη
Γαστήρ, ἀφ' ἧς δὲ πάντα γίνεται κακά.*

Quo Athenæi loco Diphilus in *Parasito* ad hos
versus alludens sistitur :

*Εὖ γ' ὁ κατάχρυσος εἶπε πόλλ' Εὐριπίδης,
Νικᾶ δὲ χρεῖα μ', ἢ ταλαιπωρὸς τέ μου
Γαστήρ. Ταλαιπωρότερον οὐδὲν ἔστιν γάρ
Γαστρός.*

A *Γαστέρα δ' οὕτως ἐστὶν ἀποπλῆσαι μεμανῖαν,
Οὐλομένην, ἢ πολλὰ κακ' ἀνθρώποισι δίδωσιν* (49),
Εὐριπίδης ποιεῖ,

*Νικᾶ δὲ χρεῖα μὲν κακῶς τ' ὀλουμένη
Γαστήρ, ἀφ' ἧς δὲ πάντα γίνεται κακά* (50).

"Ετε Καλλία τῷ κωμικῷ γράφοντι, « Μετὰ μαινο-
μένων φασι χρῆναι μαινεσθαι πάντας (51) » ὁμοίως
Μένανδρος ἐν *Πωλουμένοις* παρισάξεται λέγων·

*Οὐ πανταχοῦ τὸ φρόνιμον ἀρμόττει παρόν.
Καὶ συμβῆναι δ' ἔνια δεῖ* (52).

Ἄντιμάχου τε τοῦ Τηϊοῦ (53) εἰπόντος,

*Ἐκ γὰρ δῶρων πολλὰ κακ' ἀνθρώποισι πέλονται
Αὐγίας* (54) ἐποίησε·

*Aureus recte multa sane dixit Euripides,
Egestas me vincit, tum ærumnosus*

B *Venter meus: nil enim ventre est miserius.*

Quod vero Stephanus in *Collectaneis* citatus, præ-
ferat Diphili lectionem Clementinæ, id nequaquam
probo, cum οὐλομένη sit in versu Homerico, et
γαστήρ alibi οὐλομένη, ut ipse observavit, λυγρὴ et
στυγερὴ dicatur. Quin etiam verisimilius est Di-
philum, ut poetam, Euripidis verba mutasse quam
Clementem.

(51) *Μετὰ μαιν.* Hæc Calliæ verba Grotius in
anapæstos digessit *Excerpt.* pag. 865 :

*Φασὶ μετὰ μαινομένων
Χρῆναι μαινεσθαι ἅπαντας.
Apud insanos omnibus aiunt
Esse insanire decorum.*

(52) *Καὶ συμβῆναι δ' ἔνια δεῖ.* Soluta sententiæ
clausula, hoc metro efferri posset : *Κακ' συμβεθη-
κότος δ' ἔνια κύρσαι δέον.* SYLBURG.—Athenæus lib. vi
Menandrum citat in comœdia cui titulus *Πωλού-
μενοι*, *Venales*. In secundo versu et prosodiæ et
sententiæ ratio postulat : *Καὶ συμβῆναι δ' ἔνια
δεῖ.* « Desipere cum aliis in quibusdam oportet. »
In manuscriptis exemplaribus μ et β ita pingun-
tur, ut similia sint : Ita locutus est Galenus lib.
Περὶ φυσικῶν δυνάμεων : *Οὐχ ἐκόντες, ἀλλ' ὡς ἡ
παροιμία φησὶ, μαινομένοις ἀναγκασθέντες συμβῆ-
ναι.* « Haud sponte, sed juxta proverbium coacti
cum insanientibus insanire. » Vide Proverbium,
Insanire cum insanientibus. Sic Horatius ode 14
lib. iv *Carm.* :

*Misce stultitiam consiliis brevem:
Dulce est desipere in loco.*

Plautus in *Bacchidib.* :

*Nullus frugi esse potest homo, nisi qui bene et male
[facere tenet.*

*Improbis cum improbis sit, harpaget, furibus sure-
[tur quod queat.*

D COLLECT. Simile est Anacreonticum illud :

*Θέλω, θέλω μανῆναι.
Volo, volo insanire.*

Od. 13, v. ult.

(53) *Τηϊοῦ*. Teium vocat Antimachum, ut eum
ab aliis ejusdem nominis distinguat. Suidas enim
quinque Antimachos enumerat. Verum an quisquam
alius præter Clementem Teii Antimachi meminerit,
haud scio.

(54) *Αὐγίας*. Hujus poetæ an præter Clementem
quisquam alius meminerit, dicere haud ausim. A
Stephano Byzantino in v. *Τέγεα*, Auge, femina
μελοποιός memoratur, ubi pro Αὐγῆ viri docti
Αὐγῆς, viri scilicet nomen, reponunt. Verum id
sine auctoritate. Suidas, Αὐγίου, Ἀθηναίου κωμικοῦ,
meminit; et Pollux Ἀγίου κωμικοῦ lib. iii, cap. 3:
ex utroque forte corrupto concinnandus fuerit
Αὐγίας Clementis.

Δῶρα γὰρ (55) ἀνθρώπων νόον (56) ἤπαφεν, ἠδὲ A
Ἰσιόδου (56*) δὲ εἰποντος, [καὶ ἔργα.
Οὐ μὲν γὰρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληΐζειτ' ἀμεινον
Τῆς ἀγαθῆς· τῆς δ' αὖτε κακῆς οὐ βίγιον
[ἄλλο·

Σιμωνίδης εἶπεν·

Γυναικὸς οὐδὲν (58) χρῆμ' ἀνὴρ ληΐζεται
Ἐσθλῆς ἀμεινον, οὐδέ βίγιον κακῆς.

Πάλιν Ἐπιχάρμου εἰπόντος, « Ὡς πολὺν (59) ζή-
σων χρόνον, χῶς ὀλίγον, οὕτως διανοοῦ, » Εὐριπίδης
γράφει,

Τί δή ποτ' ἄλβω μὴ σαφεῖ (60) βεβηκότες,
Οὐ ζῶμεν ὡς ἠδιστα, μὴ λυπούμενοι;

Ὁμοίως τοῦ κωμικοῦ Διφίλου εἰπόντος, « Εὐμετά-
βολός ἐστιν ἀνθρώπων βίος (61)· » Ποσίδιππος·

Οὐδεὶς ἀλύπως τὸν βίον διήγαγεν,
Ἄνθρωπος ὦν· οὐδ' ἀχοι τοῦ τέλους πάλιν
Ἐμεινεν εὐτυχῶν (62)·

καὶ κατ' ἄλλα σοί (63) φησιν ὁ Πλάτων γράφων
περὶ ἀνθρώπου εὐμεταβόλου ζώου. Αὐτίς Εὐριπίδου
εἰπόντος,

ᾧ πολύμοχθος βιοτὰ θνητοῖς,
Ὡς ἐπὶ παντὶ σφαλερὰ κείσαι·
Καὶ τὰ μὲν αὔξεις, τὰ δὲ ἀποφθινύθεις·
Καὶ οὐκ ἔστιν ἕρος κείμενος, οὐδέ
Εἶς, ὄντινα (64) χρὴ τελέσαι θνητοῖς,
Πλὴν ὅταν ἔλθῃ κρυερὰ Διόθεν
Θανάτου πεμφθεῖσα τελευτή (65)·

Διφίλος γράφει·

Οὐκ ἔστι βίος (66), ὃς οὐ κέκτηται κακά,

✕ P. 744 ED. POTTER, 625 ED. PARIS.

(55) Δῶρα. Plato lib. iii *De republica*:
Δῶρα θεοῦς πείθει καὶ αἰδοῦντες βασιλῆας.
Munera, crede, deos flectunt regesque verendos.
Ovidius 3 τῆς *Ματαιοτεχνίας*:
Munera, crede mihi, placant nominesque deosque.

COLLECT.

(56) Νόον. Ms. Paris. νοῦν.
(56*) Ἰσιόδου. Stobæus tit. 67 ex ejus operibus
hoc distichum collegit. Euseb. lib. x, cap. 2, *De
præp.*, proferens ex Porphyrio et aliis furta veterum,
monet Simonidem ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ, hanc ex eo
sumpsisse sententiam, additque Euripidis locum
similem ex *Menalippe*, quem apud Stobæum reperi-
es loco citato, cum alio Sophoclis in *Phædra*
ejusdem sententiæ. Sed quid in re clara tot opus
est testibus? COLLECT.

(57) Οὐ μὲν. Ex Hesiodo Ἔργ. β', v. 520.
(58) Γυναικὸς οὐδὲν. Ms. Paris. γυναικὸς δ' οὐδ'.
(59) Ὡς πολ. Hæc uno tetrametro inclusit Grotius
Excerpt. pag. 477:

Ὡς πολὺν ζήσων χρόνον, χ' ὡς ὀλίγον, οὕτω
[διανόει.
Tanquam sis diu victurus, tanquam non, ita cogita.

(60) Τί δή ποτ' ἄλβω μὴ σαφ. Mss. Ottob.: Τί
δή ποτε ἄλβω μὲν μὴ σ. Est autem hoc ex incerta
aliqua tragœdia sumptum. Sic vertit Grotius in
Excerpt. p. 455:

*Considerantes fluxa quam res sint opes,
Quin agimus ævum dulce sine mæroribus?*
(61) Εὐμετάβολος. Hanc sententiam, addita
voce μάλ', in iambum concinnavit Grotius *Excerpt.*
p. 797:

Εὐμετάβολος μάλ' ἐστὶν ἀνθρώπων βίος.
Vita hominum res est admodum mutabilis.
(62) Εὐτυχῶν. Sententiarum ἀντίθεσις exigere
videtur ἀποχῶν. Proinde Grotius in *Excerpt.* p. 819,
hæc sic vertit:

*Nemo transegit ævum sine doloribus.
Mortalis genitus. Contra nemo etiam fuit
Perpetuo infortunatus.*

Namque hominum mentes cum factis munera fallunt.

✕ Cum autem dixisset Hesiodus:

*Namque homini melior fuerit possessio nulla,
Conjux quam bona, nil scelerata at pejus habetur,*

dixit Simonides:

*Uxore nil vir possidet melius bona,
Nec quid scelesti pejus evenit viro.*

Rursus cum dixisset Epicharmus: « Ut diu vi-
cturus agita mente, nec tamen diu, » scribit Eu-
ripides:

*Quin, cum nihil sit opibus incertum magis,
Fugamus usquam quidquid est molestiæ?*

Similiter cum dixisset comicus Diphilus: « Muta-
tur usque vita nostra, nec manet, » ait Posidippus:

*Expers molestiæ acta nemini fuit
Vita, beatus nec finem usque ad ultimum
Permansit:*

et alioqui id dicit tibi Plato, scribens de homine,
quod sit animal mutabile. Rursus cum dixisset
Euripides:

*O miseranda hominum vita,
Quam tibi cuncta in præcipiti stant:
Modo namque surgis in altum, nunc devergis,
Nec tibi certus terminus usquam est, ubi sistat homo,
Nisi cum venit, Jovis arbitrio,
Frigida mæsti finis leti;*

scribit Diphilus:

Nusquam ulla vita est, omnibus carens malis,

(63) Καὶ κατ' ἄλλα σ. Ita interpolandus vide-
tur locus: Καὶ κατὰλληλά σοι φησὶν ὁ Πλάτων· « et
congrua hisce dicit tibi Plato. » Sed incertæ falla-
cesque sunt hæc conjecturæ. SYLBURG.

(64) Εἶς, ὄντινα. Ms. Ottob. εἷς ὄντινα. Ms. Pa-
ris. εἷς, εἷς ὄντινα.

(65) ᾧ πολύμοχθος. Hæc sic emendavit et di-
gessit Grotius pag. 425:

ᾧ πολύμοχθος βιοτὰ θνατοῖς,
Ὡς ἐπὶ παντὶ σφαλερὰ κείσαι
Καὶ τὰ μὲν αὔξεις, τὰ δ' ἀποφθινύθεις·
Κοῦκ ἔστιν ἕρος κείμενος οὐδεὶς
Εἷς ὄντινα χρὴ τελέσαι θνητοῦς,
Πλὴν ὅταν ἔλθῃ κρυερὰ Διόθεν
Θανάτου πεμφθεῖσα τελευτά.

*O vita hominum plena laboris
Quam stas dubio male sulta gradu:
Et modo crescis, modo decrescis:
Nullamque datur cernere metam,
In qua cursum requiescat homo,
Nisi cum leti frigida venit
Superis mittentibus hora.*

(66) Οὐκ ἔστι βίος. Scribendum ex mss. Paris.
et Ottob. οὐκ ἔστι βίος. Sylburgius integrum versum
sic scribit:

Οὐκ ἔστι βίος, ὃς οὐχὶ κέκτηται κακά.

Totam vero sententiam Grotius hoc modo restituit
Excerpt. p. 797:

Οὐκ ἔστι βίος, ὃς οὐχὶ κέκτηται κακά,
Λύπας, μερίμνας, ἀρρωγῆς, στρέβλας, νόσους.
Τούτων ὁ θάνατος, καθάπερ ἰατρὸς, φανεῖς
Ἄνέπαυσε τοὺς ἐχόντας ἀναπαύλης ὕπνου.

*Nulla usquam vita est, plena quæ non sit malis,
Furtis, dolore, morbis, tormentis, metu.
Tantis malis, ut medicus, mors intervenit,
Requiemque fert hominibus in somnum datis.*

*Curis, molestiis, ægrimoniis suis,
Quæ cuncta, medici ad instar, una funditus
Mors tollit, ut sopore nos tetigit suo.*

Præterea cum dixisset Euripides :

*Multæ facies sunt fortunæ,
Multaque præter spes eveniunt;*

✠ tragicus similiter Theodectus scribit :

Fluxas vagasque res agi mortalium.

Et cum dixisset Bacchylides : « Apud quos autem mortalium, dæmoni visum est, ut toto tempore vitam agant mediocrem, et in tempore ad canam perveniant senectam, priusquam incidant infortunia? » scribit Moschion comicus :

*Vere beatus ille præter cæteros,
Cui vita semper fluxit æquali modo.*

Invenias et cum dixisset Theognis :

Non juvenis vetulo conjux est apta marito,

Quæ, cymba ut clavi, haud audiet imperio :

Aristophanem comicum scribentem :

Non feminæ juveni maritus convenit senex.

Cum autem fecisset Anacreon :

*Cupiditatem tenellum,
265 Vittis cano revinctum
Floridis celebrans :
Tyrannus hic deorum est,
Hominesque subdit unus,*

scribit Euripides :

*Cupido solos quippe non domat viros,
Et seminarum sæcla, sed cælum petit,
Divosque turbat, et profunda Nerei.*

Sed ne nostra longius procedat oratio, dum hoc agimus ut ostendamus, quam sint Græci proclives ad furtum, et in orationibus, et in dogmatibus, age adducamus Hippiani sophistam Eleum qui aperte nobiscum facit, et id ipsum tractabat, quod ad considerandum est nobis propositum. Sic autem dicit : « Ex his fortasse dicta sunt alia quidem ab Orpheo, alia vero a Musæo breviter, alia alibi : alia autem ab Hesiodo, alia vero ab Homero, alia vero ab aliis poetis, alia vero in iis quæ scripta sunt soluta oratione, alia quidem a Græcis, alia vero a

✠ P. 745 ED. POTTER, 623-624 ED. PARIS.

(67) Ἀναπαύσας ὑπνώ. Ms. Ottob. ἀναπαύσεως ὑπνώ.

(68) Πολλὰ. Has Euripidis sententias in duos anapæstos digessimus, qui occurrunt in fine *Alcestidis*, *Andromaches*, *Baccharum*, et *Helenæ*. Posterior versus reperitur etiam in peroratione *Medææ*.

(69) Τὸ μὴ. Hunc versum Theodectæ tribuit etiam Stobæus serm. 105.

(70) Παρ' οἷσι δὲ θν. Inter fragmenta lyricorum hæc ita leguntur correctæ : Παύροισι δὲ θνητῶν, et πράσσοντας ἐν καιρῷ, et ἐγκύρσαι δύαις. « Paucis autem mortalium concessum est a numine, ut bene rem gerentes mature ad cana tempora inducentem senectutem perveniant, priusquam incidant in calamitates. » COLLECT.

(71) Κεῖνος. Hæc sic vertit Grotius in *Excerpt.* p. 921 :

*Ille omnium hominum vere est felicissimus,
Cui vita fluxit æquabiliter perpetim.*

(72) Νέα γ. A. mavult νέη γυνή. SYLBURG.

(73) Οὐ τοι. E Theognidis *Gnom.*, *Eleg.* v. 475, ubi prior versus sic se habet :

Οὐ τοι σύμφορόν ἐστι γυνή νέα ἀνδρὶ γέροντι.
Eodem modo exstat apud Stobæum serm. 69.

A Λύπας, μερίμνας, ἀρπαγὰς, στρέβλας, νόσους·
Τούτων ὁ θάνατος καθάπερ ἰατρὸς φανεῖς,
Ἀνέπαυσε τοὺς ἔχοντας, ἀναπαύσας ὑπνώ (67).

Ἔτι τοῦ Εὐριπίδου εἰπόντος,

*Πολλὰ μορφαὶ τῶν δαιμονίων,
Πολλὰ δ' ἀέλπτως κραινουσι θεοὶ (68)·*

ὁ τραγικὸς ὁμοίως Θεοδέκτης γράφει·

Τὸ μὴ βεβαίους τὰς βροτῶν εἶναι τύχας (69).

Βακχυλίδου τε εἰρηκότος· « Παρ' οἷσι δὲ θνητῶν τὸν ἅπαντα χρόνον τῷ δαίμονι δῶκε, πράσσοντα ἐν καιρῷ πολιοκρόταρον γῆρας ἱκνεῖσθαι, πρὶν ἐγκύρσαι δύα (70); » Μοσχίων ὁ κωμικὸς γράφει·

*Κεῖνος δ' ἀπάντων ἐστὶ μακαριώτατος,
Ὅς διὰ τέλους ζῶν ὁμαλὸν ἤσκησεν βίον (71).*

Εὐροῖς δ' ἂν καὶ Θεόγνιδος εἰπόντος,

B *Οὐ τοι χρήσιμὸν ἐστὶ νέα (72) γυνή ἀνδρὶ γέροντι (73)·*

Οὐ γὰρ πηδαλίῳ πείθεται ὡς ἄκατος·

Ἀριστοφάνη τὸν κωμικὸν γράφοντα·

Αἰσχρὸν νέα γυναικὶ πρεσβύτης ἀνήρ (74).

Ἀνακρέοντος γὰρ ποιήσαντος,

*Ἔρωτα γὰρ τὸν ἀβρόν
Μέλομαι (75), βρῶντα μίτραις
Πολυανθέμοις ἀείδων·
Ὁ δὲ (76) καὶ θεῶν ἐνδράστης·
Ὁ δὲ καὶ βροτοὺς δαμάζει·*

Εὐριπίδης γράφει·

*Ἔρως γὰρ ἀνδρας οὐ μόνους (77) ἐπέρχεται,
Οὐδ' αὖ γυναικας, ἀλλὰ καὶ θεῶν ἄνω
ψυχὰς ταρασσει, κάπλι πόνητον ἔρχεται.*

Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπιπλέον προῆη ὁ λόγος, φιλοτιμουμένων ἡμῶν τὸ εὐεπίφορον εἰς κλοπὴν τῶν Ἑλληνῶν κατὰ τοὺς λόγους τε καὶ τὰ δόγματα ἐπιδεικνύναι, φέρε ἀντικρὺς μαρτυροῦντα ἡμῖν Ἴππιαν τὸν σοφιστὴν τὸν Ἠλεῖον, ὃς τὸν αὐτὸν περὶ τοῦ προκειμένου μοι σκέμματος ἤκειν (78) λόγον, παραστησώμεθα ὧδέ πως λέγοντα· « Τούτων ἴσως εἴρηται τὰ μὲν Ὀρφεῖ, τὰ δὲ Μουσαίῳ καταβραχὺ, ἄλλα ἀλλαχοῦ, τὰ δὲ Ἡσιόδῳ, τὰ δὲ Ὀμήρῳ, τὰ δὲ τοῖς ἄλλοις τῶν ποιητῶν, τὰ δὲ ἐν συγγραφαῖς, τὰ μὲν Ἑλληνσι, τὰ δὲ βαρβάρους. Ἐγὼ δὲ, ἐκ πάντων τούτων τὰ μέ-

(74) Ἀριστοφάνη. Stobæus, tit. 69, citat ex Euripide in *Phænice* hunc similem :

Πικρὸν νέα γυναικὶ πρεσβύτης ἀνήρ.

Juveni maritus conjugii gravis est senex.

D Anacreontis carmina reperies cum cæteris ejus operibus p. 211, edit. 2, H. Steph., ubi legitur : Βρῶντα μίτραις πολυανθέμοις ἀείδων· « Abundantem redimiculis varios habentibus flores decantans. » Vide num magis placeat μέλλω cum ἀείδειν. Euripidis autem γνώμη ex *Phædra* ejus a Stobæo exscribitur lib. LXI *De Venere*, legiturque οὐ μόνος ἐπέρχεται et ψυχὰς χαράττει, « animos vulnerat. » His similia multa eadem *Phædra* apud Senecam act. I. *Hippolyti*. COLLECT.

(75) Μέλομαι. Μέλλω, si malis, non refragor. SYLBURG.—Mox μήτραις pro μίτραις mendose ms. Paris. In versu seq. ἀείδειν pro ἀείδων. Ibid.

(76) Ὁ δέ. Conjuncte quoque scribi potest ὅδε, id est, οὗτος. SYLBURG.

(77) Μόνους. Sic Stobæus quidem, et posteriores Clementis editiones, metro id exigente : verum edit. Flor. et ms. Paris., μόνον habent.

(78) Ἦκειν. Sententia et structura postulant ἔχει, vel ἤχει, vel aliud hujusmodi. SYLBURG.

γιστα καὶ ὁμόφυλα συνθεῖς, τοῦτον καινὸν καὶ πολυει-
δῆ τὸν λόγον ποιήσομαι. » Ὡς δὲ μὴ (79) ἄμοιρον
τὴν τε φιλοσοφίαν τὴν τε ἱστορίαν, ἀλλὰ μηδὲ τὴν
ῥητορικὴν, τοῦ ὁμοίου ἐλέγχου περιίδωμεν, καὶ τού-
των ὀλίγα παραθέσθαι εὐλογον. Ἀλκμαίωνος γὰρ
τοῦ Κροτωνιάτου λέγοντος, « Ἐχθρὸν ἄνδρα ῥᾶον
φυλάξασθαι ἢ φίλον. » ὁ μὲν Σοφοκλῆς ἐποίησεν ἐν
τῇ Ἀντιγόῃ·

.... Τί γάρ

Γένοιτ' ἂν ἕλκος (80) μείζον ἢ φίλος κακός;

Ξενοφῶν (81) δὲ εἶρηκεν· « Οὐκ ἂν ἐχθροὺς ἄλλως
πῶς βλάψειεν ἂν τις, ἢ φίλος δοκῶν εἶναι. » Καὶ μὲν
ἐν Τηλέφῳ εἰπόντος Εὐριπίδου,

Ἕλληνας ὄντες βαρβάροις δουλεύσομεν;

Θρασύμαχος ἐν τῷ ὑπὲρ Λαρισσαίων λέγει· « Ἀρχε-
λάῳ δουλεύσομεν, Ἕλληνας ὄντες, βαρβάρῳ; » Ὀρ-
φέως δὲ ποιήσαντος,

Ἔστιν ὕδωρ ψυχῆ, θάνατος δ' ὕδατεσσιν ἄμοιβή.

Ἐκ δ' ὕδατος γαῖη, τὸ δὲ ἐκ γαῖης πάλιν ὕδωρ.
Ἐκ τοῦ δὲ ψυχῆ, ὄλον αἰθέρα ἀλλάσσομεν (82)·

Ἡράκλειτος (83) ἐκ τούτων συνιστάμενος τοὺς λό-
γους, ὧδὲ πῶς γράφει, « Ψυχῆσι θάνατος, ὕδωρ γε-
νέσθαι· ὕδατι δὲ θάνατος, γῆν γενέσθαι· ἐκ γῆς δὲ
ὕδωρ γίνεται· ἐξ ὕδατος δὲ ψυχῆ. » καὶ μὴν Ἀθά-
μαντος τοῦ Πυθαγορείου εἰπόντος, « Ὡδε γεννᾶτο (84)
παντὸς ἀρχά· καὶ ριζώματα τέτταρα τυγχάνοντι,
πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ· ἐκ τούτων γὰρ αἱ γενέσεις
τῶν γινομένων. » ὁ Ἀκραγαντῖνος ἐποίησεν Ἐμπε-
δοκλῆς (85)·

Τέσσαρα τῶν πάντων ριζώματα, πρῶτον ἄκουε·

✕ P. 746 ED. POTTER.

(79) Ὡς δὲ μὴ. Ὡς μηδὲ Eusebius hanc senten-
tiam recitans in *Præparat. Evangel.* lib. x, cap. 2.

(80) Τί γάρ Γένοιτ' ἂν ἕλκος. Post τί γάρ non
abs re interrogationis notam posueris. Statim ἕλ-
κος pro vulg. ἕρκος repositum ex Sophocle. SYL-
BURG.—Τί γάρ γένοιθ' ἕρκος ms. Paris. Apud So-
phoclem γένοιτ' pro γένοιτ' exstat *Antigones* versu
667.

(81) Ξενοφῶν. In lib. v *De institutione Cyri*,
pag. 127, Xenophontis sententia sic se habet:
Οὔτε γὰρ ἂν φίλους τις ποιήσειεν ἄλλως πῶς πλείστα
ἀγαθὰ ἐν πολέμῳ, ἢ πολέμιος δοκῶν εἶναι· οὔτ' ἂν
ἐχθροὺς πλείω τις βλάψειεν ἄλλως πῶς, ἢ φίλος δο-
κῶν εἶναι· « Nec enim aliquis in bello amicos ulla
ratione alia pluribus beneficiis affecerit, quam si
hostis esse putetur: nec inimicos ulla ratione quis
affecerit detrimentis pluribus, quam si amicus esse
videatur. »

(82) Ἐκ δ' ὕδατος. Jos. Scaliger in *Notis suis*
legit ex ipso Clemente: Ἐκ βέδουος δὲ τε γαῖσ' P.
575, dixit Clemens Orpheum vocasse aquam *beay*
Phrygum idiomate. Apud Plutarchum ex sententia
Heracliti legimus: Πυρὸς θάνατος ἀέρι γενέσεις, καὶ
ἀέρος θάνατος ὕδατι γενέσεις. COLLECT.—Sententiæ
hujusce pars prior in ms. Paris. sic se habet: Ἐκ
δὲ ὕδατος γαῖα, τὸ δὲ ἐκ γαῖας. Ἐκ τοῦ δὲ ψυχῆ.

(83) Ἡράκλειτος. Henr. Stephan. in *Poesi philo-
sophica*. Proclus in *Timæum* mentionem ejusdem
loci facit, meminit et Philo. Cæterum Heraclitum
maximam scriptorum suorum partem ex Orpheo
mutuatum esse idem Clemens scribit tertia ab eo
loco pagina: Σιωπῶ δὲ Ἡράκλειτον τὸν Ἐφέσιον, ὃς
παρὰ Ὀρφείῳ τὰ πλείστα εἴληφεν. Et Plato in *Cra-*

A barbaris. Ego autem cum ex his omnibus ea quæ
sunt maxima et ejusdem generis composuero, hanc
novam et multiformem conficiam orationem. » Ut
autem nec philosophiam nec historiam, nec ipsam
dicendi facultatem esse immunem ab hac reprehen-
sione ostendam, consentaneum est ut ex ✕ his quo-
que pauca adducamus. Nam cum diceret Alemæon
Crotoniata: « Inimicum facilius est cavere quam
amicum; » in *Antigone* Sophocles fecit:

.... Quippe quod

Perverso amico est ulcus usquam turpius?

Xenophon autem dixit: « Non aliter inimicos læ-
serit quisquam, quam si videatur esse amicus. »
Quin etiam cum in *Telepho* dixisset Euripides:

Græcine vero serviemus barbaris?

B Thrasymachus in oratione pro Larissæis dicit:
« Archelao serviemus, cum simus Græci, barba-
ro? » Cum autem fecisset Orpheus:

*Lympha animæ est, sed mors est commutatio lym-
[phis]:*

Ex lympha tellus, lympha ex tellure creatur.

Ex illo autem anima est, integrum quæ æra mutat,

Heraclitus ex his ea quæ ab ipso dicta sunt com-
ponens, scribit: « Animabus mors est, aquam fie-
ri: aquæ autem mors est, fieri terram: ex terra
autem fit aqua, ex aqua vero anima. » Jam vero
cum Athamas Pythagoricus dixisset: « Sic orieba-
tur universi principium, et sunt radices quatuor,
ignis, aqua, aer, terra: ex his enim gignuntur ea
quæ gignuntur; » Agrigentinus fecit Empedocles:

Cunctarum rerum radices quattuor audi:

tylo allatis duobus Orphei versibus subjungit: Ταῦτ'
οὖν σκόπει, ὅτι ἀλλήλοις συμφωνεῖ, καὶ πρὸς τὰ τοῦ
Ἡρακλείτου πάντα τείνει. « Animadvertite igitur
quam belle hæc consentiant, et ad Heraclitea illa
præclare referantur omnia. » Vide p. 628. COLLECT.
Philo Judæus lib., *Quod mundus sit incorrupti-
bilis*, pag. 958: Ἐὖ καὶ Ἡράκλειτος ἐν οἷς φησι,
ψυχῆσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι· ὕδατι θάνατος γῆν
γενέσθαι. Ψυχὴν γὰρ οἰόμενος εἶναι τὸ πνεῦμα, τὴν
μὲν ἀέρος τελευτὴν γενέσθαι ὕδατος, τὴν δ' ὕδατος
γῆς πάλιν γενέσθαι αἰνίττεται, θάνατον οὖ τὴν εἰς ἄπα-
σαν ἀναίρεσιν ὀνομάζων, ἀλλὰ τὴν εἰς ἕτερον στοι-
χεῖον μεταβολὴν· « Unde laudatur Heraclitus, dum
ait: Animarum mors aquam fieri: aquæ mors ter-
ram fieri. Cum enim animam opinaretur esse spi-
ritum, aeris exitium generationem aquæ; et ex
aqua pereunte gigni terram subindicat, non prorsus
interire dicens elementa, sed mutari ex aliis in
alia. »

(84) Ὡδε γεννᾶτο. Rectius vel ὧδ' ἐγεννᾶτο, vel
ὧδε γεννᾶται. Τυγχάνοντι vero quod sequitur, Dori-
ce positum pro τυγχάνουσι. Empedoclis secundus
versus mox ex Plutarcho sic citatur a nonnullis:

Πῦρ καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ ἠέρος ἥπιον ὕψος.
SYLBURG.

(85) Ἐμπεδοκλής. Plutarchus lib. i *De placitis
phil.* primum horum versuum profert, sed alios
duos subjungit, in quibus nomine Jovis intelligitur
ignis, Junonis aer, Plutonis terra, Nestis vero quæ-
dam aquam indicat: et alibi apud eundem legitur
in secundo ἥπιον ὕψος, sed aliis versibus subjun-
ctis. Tertius, denique, apud Aristotelem ab aliis
separatus reperitur. COLLECT.

Ignem primum et aquam et terram, deinde æthera A
[summum.
Ex his præterita, et præsentia, suntque futura.

✠ Et cum diceret Plato: « Propterea dii quoque qui norunt homines, quos plurimi faciunt, eos a vita celerius liberant: » Menander fecit:

Dii quos amabunt, citius e vita auferent.
Cum autem in *Oenomaos* scriberet Euripides:
Obscura rebus scimus e præsentibus:
in *Phænice* autem:

Obscura certis indiciis discimus;
dicit Hyperides: « Quæ autem sunt obscura, necesse est eos qui docent, investigare signis et iis quæ sunt probabilia. » Et cum rursus dixisset Isocrates: « Conjectanda autem sunt futura ex iis quæ prius facta sunt; » Andocides non veretur dicere: « Oportet enim iis quæ prius facta sunt, uti tanquam signis futurorum. » Præterea cum fecisset Theognis:

Argentum reprobum atque aurum falsamve mone-
[tam,
Non ægre sapiens vir reperire queat.
Mentem autem chari num pectore fallat amici
Calkidus, atque intus corda dolosa tegat,

Hoc reprobum mage nil di dant mortalibus ægris,
Nec cuiquam facile est hoc reperire tamen;
Euripides scribit:

O Jupiter, cur scire nos auri quidem
Voluisti aperta signa, si quod haud probum est: C
At quo malus vir a bono distinguitur,
Non ulla toto est medicina corpore?

Hyperides autem ipse quoque dicit: « Nullus character animi est in vultu hominibus. » Rursus cum fecisset Stasinus:

✠ P. 747 ED. POTTER, 625 ED. PARIS.

(86) *Γέαν*. Ms. Paris. γαῖαν. In versu seq. ὅσα γ' ἦν. SYLBURG.

(87) *Διὰ πλείστου π.* II. περὶ πλείστου π. ID.

(88) *Ὅν οἱ θεοί*. Stobæus lib. cxix *De laude mortis* hoc carmen citat, et in manuscripto Reginae matris additur nomen comædiæ: *Δις ἑξαπατῶντος, Bis fallentis*, et post sententiam Æschyli ὦ θανάτῃ, jungitur hæc, quæ ab impresso abest, ὕψαλον.

Νέος δ' ἀπόλλυθ' ὄντινα φιλεῖ Θεός, vel φιλέει. D
Plutarchus ad Apollonium et auctor *Axiuchi* apud Platonem pag. 368 laudant illud ejusdem argumenti:

Τὸν πέρι κῆρι φιλεῖ Ζεὺς τ' αἰγίολος καὶ Ἀπόλλων,
Παντοίῃ φιλότῃτ' οὐδ' ἔκετο γήραος οὐδόν.
Jupiter hunc totis animis, hunc Phæbus amabat,
Ille tamen justî metas non attigit avi.

Simile denique illud Sapient. iv, 14: « Consummatus in brevi explevit tempora multa. Placita enim erat Deo anima illius. » COLLECT.

(89) *Εὐριπίδου*. Ms. Paris., *Εὐριπίδους*, et statim *τεκμαιρόμεθα*.

(90) *Τεκμαιρόμεσθα*. Theodoretus *De curat. Græc.* lib. 6. Persuaderique vobis sinite ab Euripide trægœdiarum scriptore, qui sic in *Oenomaos* suo canit:
Τεκμαιρόμεσθα τοῖς παροῦσι τὰ φανέες
Præsentibus rebus ea, quæ nos latent conjicimus.

Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γέαν (86), ἢ δ' αἰθέρος ἀπλε-
[τον ὕψος.
Ἐκ γὰρ τῶν, ὅσα τ' ἦν, ὅσα τ' ἔσσειται, ὅσα
[τ' ἔασσιν.

Καὶ Πλάτωνος μὲν λέγοντος, « Διὰ τοῦτο καὶ θεοὶ, τῶν ἀνθρώπων ἐπιστήμονες, οὓς ἂν διὰ πλείστου ποιῶνται (87), θᾶπτον ἀπαλλάττουσι τοῦ ζῆν. » Μένανδρος πεποίηκεν,

Ὅν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος (88).
Εὐριπίδου (89) δὲ ἐν μὲν τῷ *Οἰνομάῳ* γράφοντος,
Τεκμαιρόμεσθα τοῖς παροῦσι τὰ φανῆ (90)
ἐν δὲ τῷ *Φόινικι*,

.... *Τὰ φανῆ τεκμηροῖσιν εἰκότως ἀλλίσκεται* (91).
Ἵπερίδης λέγει, « Ἄ δ' ἐστὶν ἀφανῆ, ἀνάγκη διδάσκοντας τεκμηροῖς καὶ τοῖς εἰκόσι ζητεῖν. » Ἴσοκράτους τε αὖ εἰπόντος, « Δεῖ δὲ τὰ μέλλοντα τοῖς προγεγενημένοις τεκμαίρεσθαι. » Ἀνδοκίδης οὐκ ἔκνεε λέγειν: « Χρὴ γὰρ τεκμηροῖς χρῆσθαι τοῖς πρότερον γενομένοις περὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι. » Ἐτι Θεόγνιδος ποιήσαντος,

Χρυσοῦ κιβδήλοιο καὶ ἀργύρου ἄσχετος ἄτη,
Κύρνε (92), καὶ *ἐξευρεῖν ῥάδιον ἀνδρὶ*
[σοφῷ (93).
Εἰ δὲ φίλου νέος ἀνδρὸς ἐνὶ στήθεσσι λέληθε,
Ψεδνός (94) *ἔων, δόλιον δ' ἐν φρεσὶν ἦτορ*
[ἔχει,
Τοῦτο Θεός κιβδηλότατον ποίησε βροτοῖσιν,
Καὶ γνῶναι πάντων τοῦτ' ἀνηρότερον (95).

Εὐριπίδης μὲν γράφει.
Ὡ Ζεῦ (96), *τί δὴ* (97) *χρυσοῦ μὲν, ὃς κιβδη-*
[λος ἦν,
Τεκμηροῖ ἀνθρώποισιν ὅπασας σαφῆ
Ἀνδρῶν δ' ὅτι χρὴ τὸν κακὸν διειδέσθαι
Οὐδεὶς χαρακτήρ ἐμπέφυκε σώματι;
Ἵπερίδης δὲ καὶ αὐτὸς λέγει. « Χαρακτήρ οὐδεὶς ἐπεστιν ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς διανοίας τοῖς ἀνθρώποις. » Πάλιν Στασίνου ποιήσαντος,

Rursus idem in *Phænissis*:
Ἄφανές τεκμηροῖσιν εἰκόσιν ἀλλίσκεται.
Quod latet, conjecturis congruentibus deprehenditur.
COLLECT.

(91) *Τὰ φανῆ*. Hanc sententiam in versus hoc modo digessit Grotius *Excerpt.* p. 415:

.... *Τὰ φανῆ*
Τεκμηροῖσιν εἰκότως ἀλλίσκεται.
.... *Inaspicuum quod est*
Per signa credibilia venari decet.

(92) *Κύρνε*. Ms. Paris. κύρσαι, sed ad marg. *Κύρνε*.
(93) *Χρυσοῦ*. Exstant hi versus inter Theognidis *Gnom. Eleg.* v. 119, ubi αἰσχετος pro ἄσχετος.

(94) *Ψεδνός*. Q. c. ψυχρός, SYLBURG; Ms. Paris. ψυχρός, sed aliquis in marg. ψεδνός scripsit.

(95) *Ἄνηρότερον*. Ms. Paris. ἀνιαρότατον. Theologis ἀνηρότατον. Mox ms. Paris. *Εὐριπίδης* μὲν γὰρ γράφει. Respicit vero auctor Euripidis *Medeam* v. 516.

(96) *Ὡ Ζεῦ*. Locus indicatur a Stobæo, lib. II *De malitia*, ex Euripidis *Medea*, legiturque: *Ὡ Ζεῦ, τί δὴ χρυσοῦ*. De versu Stasini vide Suidam in voce *Νήπιος*. Sophoclis locus apud ipsum habet καὶ πατρὸς κεκευθότων. COLLECT.

(97) *Δή*. Edit. Flor. et ms. Paris. δῆτα. Statim ἦ pro ἦν Euripides habet: sed Stobæus ἦν retinet, hunc versum citans in serm. 2.

Νήπιος, ὃς πατέρα κτείνων, παῖδας καταλείπει (98). A
 Ξενοφῶν (99) λέγει: « Ὁμοίως γὰρ μοι νῦν φαίνομαι πε-
 ποιηκέναι, ὡς, εἴ τις πατέρα ἀποκτείνας, τῶν παίδων αὐ-
 τοῦ φείσαιο. » Σοφοκλέους τε ἐν Ἀντιγόνη ποιήσαντος,
 Μητρός τ' (1) ἐν ἄδου καὶ πατρὸς τετευχότων,
 Οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς ὅστις ἀναβλάσται (2) ποτέ·
 Ἡρόδοτος λέγει: « Μητρός (3) καὶ πατρὸς οὐκ ἔτ'
 ζώντων, ἀδελφὸν ἄλλον οὐχ ἔξω. » Πρὸς τούτοις Θεο-
 πόμπου (4) ποιήσαντος·

Δις παῖδες οἱ γέροντες ὀρθῶ τῷ λόγῳ·
 καὶ πρό γε τούτου, Σοφοκλέους ἐν τῷ Πηλεΐ·

Πηλέα τὸν Αἰάκειον (5) οἰκουρὸς μόνῃ
 Γερονταγωγῷ ἀναπαιδεύω πάλιν·

Πάλιν γὰρ αὐθις παῖς ὁ γηράσκων ἀνὴρ·

Ἀντιφῶν ὁ ῥήτωρ λέγει: « Γηροτροφία γὰρ προσέοικε
 παιδοτροφία. » Ἀλλὰ καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων (6), B
 « Ἄρ', ὡς εἰκεν, ὁ γέρον δὲ παῖς γένοιτ' ἄν. »
 Ναὶ μὴν Θουκυδίδου λέγοντος, « Μαραθωνῖται μόνοι
 προκινδυνεύσαι (7)· » Δημοσθένης εἶπεν· « Μὰ τοὺς
 ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας. » Οὐδὲ ἐκεῖνα πα-
 ραπέμφομαι· Κρατίνου ἐν Πυτίνῃ (8) εἰπόντος·

Τὴν μὲν παρασκευὴν ἴσως γινώσκετε·

Ἄνδοκίδης ὁ ῥήτωρ λέγει: « Τὴν μὲν παρασκευὴν,
 ᾧ ἄνδρες δικασταί, καὶ τὴν προθυμίαν τῶν ἐχθρῶν
 τῶν ἐμῶν σχεδόν τι πάντες εἴσεσθε. » Ὁμοίως καὶ
 Νικίας ἐν τῷ πρὸς Λυσίαν ὑπὲρ καταθήκης (9),
 « Τὴν μὲν παρασκευὴν καὶ τὴν προθυμίαν τῶν ἀν-
 τιδίκων ὀρᾶτε, ᾧ ἄνδρες δικασταί, » φησὶν. Καὶ

✠ P. 748 ED. POTTER, 625-626 ED. PARIS.

(98) Κτείνων... καταλείπει. Αἱ κτείνας... κατα-
 λείπει, non male. Non absimile est illud Homeri de
 Oreste, *Odyss.* Γ :

Ὡς ἀγαθὸν καὶ παῖδα καταφθιμένοιο λιπέσθαι
 Ἄνδρος.

Sic juvat occiso natum genitore relinqui.

(99) Ξενοφῶν. Memoria lapsu Xenophonti tri-
 buit, quæ sunt Herodoti lib. 1.

(1) Μητρός τ'. Antigones Sophocleæ dictum in
 cognomine tragœdia v. 1028, ubi Μητρός δ' exstat,
 et mox κεκευθότων pro τετευχότων.

(2) Ὅστις ἀναβλάσται. Forte ὅστις ἂν βλάστη.
 SYLBURG. Scribendum potius ὅστις ἂν βλάσται, quod
 habet Sophocles.

(3) Μητρός. Hæc dicit uxor Intaphernis, quæ
 maluit fratrem, quam maritum et liberos, a
 morte servare, Herodot. lib. III, cap. 119 : Ἄνθρω-
 πὸν μὲν μοι ἂν ἄλλος γένοιτο, εἰ δαίμων ἐθέλοι, καὶ
 τέκνα ἄλλα, εἰ ταῦτα ἀποθάλοιμι· πατρὸς δὲ καὶ
 μητρός οὐκ ἔτι μευ ζώντων, ἀδελφεὸς ἂν ἄλλος οὐδὲ
 ἐνὶ τρόπῳ γένοιτο. « Maritus mihi alius, si demon
 voluerit, atque alii liberi, si hos amiserō, esse pos-
 sunt: alius frater, patre et matre jam vita defunctis,
 nulla ratione potest esse. »

(4) Θεοπόμπου. Senarius est Theopompi forte
 comici, « Pueros senes bis esse recte dicitur. »
 Plato lib. 1, *De republ.* : Οὐ μόνον ἄρ', ὡς εἰκεν,
 ὁ γέρον δὲ παῖς γένοιτ' ἄν, ἀλλὰ καὶ ὁ μεθυσθεὶς.
 « Non solum igitur senex, ut videtur, bis erit puer,
 sed ipse etiam temulentus. » Quem locum hic
 indicari forte affirmare possis. Erasmus in prover-
 bio, « Bis pueri senes, » multa similia ex aliis au-
 ctoribus cum istis numerat, itaque reddit iambicis
 hæc Sophoclea :

Ego Peleum Æaco satum pueri invicem

Senem puella moderor, atque tempero.

Nam iterum puer, quisquis senescit, redditur.

COLLECT.

Stultus qui natos occiso patre relinquit,

dicit Xenophon : « Mibi enim videor similiter nunc
 fecisse, atque si quis, patre occiso, ejus filiis pe-
 percerit. » Et cum Sophocles fecisset in *Antigone*.

Nam cui pater materque non superstites,

Quis fratrem ab illis alterum exspectaverit ?

dicit Herodotus : « Nam cum mater et pater ✠ non
 sint amplius, fratrem non habebō. » Ad hæc cum
 dixisset Theopompus :

Bis pueri senes recta ratione,

et ante eum Sophocles in *Peleo* :

Natum Æaci nunc sola servo in ardivus,

Senemque curo, nutrio, et formo quasi :

Bis quippe puer est, vulgo ut inquitur, senex,

dicit orator Antipho : « Senis enim nutritio est
 similis educationi pueri. » Quin etiam philosophus
 quoque Plato : « Senex ergo, ut videtur, bis fuerit
 puer. » Porro autem cum dicat Thucydides : « Et
 soli Marathonitæ periculum adisse : » dicit De-
 mosthenes : « Per eos qui Marathone periculum
 adierunt. » Sed nec illa omittam, quod cum Cra-
 tinus dixisset in *Pætime* :

Apparatum quidem fortasse cognoscitis

dicit orator Andocides : « Apparatum quidem, o
 iudices, vehemensque animi studium et contentio-
 nem adversariorum meorum omnes propemodum
 scitis. » Similiter etiam Nicias in oratione de de-
 posito, adversus Lysiam : « Apparatum quidem ad-
 versariorum, et animi studium et contentione: ✠

(5) Αἰάκειον. Ms. Paris. Αἰάκιον, et in vers. seq.
 καὶ ἀναπαιδεύω solute.

(6) Πλάτων. Plato sub finem lib. 1. *De legibus*,
 p. 782 : Οὐ μόνον ἄρ', ὡς εἰκεν, ὁ γέρον δὲ παῖς
 γένοιτ' ἄν, ἀλλὰ καὶ ὁ μεθυσθεὶς. « Non solum igitur
 senex, ut videtur, bis erit puer, sed ipse etiam
 temulentus. »

(7) Μαραθωνῖται μόνοι προκινδυνεύσαι. Leg.
 Μαραθωνῖται μόνοι προκινδυνεύσαν, aut imperfecta
 est constructio. SYLBURG. Scribendum potius Μα-
 ραθωνί τε μόνοι προκινδυνεύσαι. Sunt enim hæc
 ipsa Thucydidis verba lib. 1, cap. 75, ubi Athe-
 nienses sic de se gloriantur : Φαμέν γὰρ Μαρα-
 θωνί τε μόνοι προκινδυνεύσαι τῷ βαρβάρῳ. « Prædi-
 camus enim nos solos olim in campis Marathonis
 magno cum periculo adversus barbarum pugnasse. »
 Hinc Demosthenes in oratione quadam ad pop.
 Athen. juravit μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι π.

(8) Ἐν Πυτίνῃ. Rectius ἐν Πυτίνῃ, ut ter apud
 Athenæum citatur. Est autem πυτίνη, lagena vimine-
 nea, seu vimine circumsepta, ut Hesychius et Sui-
 das testantur. Alii pineum doliolum esse putant.
 SYLBURG. — Scribendum Πυτίνῃ, *Pytine*, seu vase
 vinario. Citatur ab Athenæo lib. III et V. Cratinus
 ἐν Πυτίνῃ, quod nomen est ejus comœdiæ cujus-
 dam, ut vulgata etiam docent lexica ex Aristo-
 phane, sed quod vir doctus addit, vinarium doliolum
 esse picatum, videtur istud confundere cum altero
 vocabulo πυτίνη, quod picam significat. Hesy-
 chius : Πυτίνη πλεκτηὶ λάγυρος, ἢ ἀμῖς, ἢ κνήκος ὁ
 τὸν τυρὸν πηγνύων. Inde Glossarium πητόα, « coa-
 gulum. » Suid. : Πυτίνη, πλέγμα ἀπὸ θαλλῶν, ὅπερ
 Διοτρέφης ὁ νεόπλοτος ἐπλεξε, ὅπερ παρ' ἡμῶν λέ-
 γεται φλασχίον. Vas ergo est vinarium plexis vimini-
 bus obductum, forte vitreum, qualia Diotrepes
 ille solebat contexere, unde ad tantas opes emer-
 sit, ut etiam φίλαρχος fieret. COLLECT.

(9) Ὑπ. καταθ. Forte ὑπὲρ παρακαταθήκης. SYLB.

videtis, iudices. » Et post eum dicit Æschines : « Apparatum quidem, o viri Athenienses, et veluti instructam **266** aciem videtis. » Rursus cum dixisset Demosthenes : « Quantum quidem, o Athenienses, fuerit in hac causa studium, et quam sollicita postulatio ac prehensatio, existimo vos omnes propemodum sensisse : » et Philinus similiter : « Quantum quidem fuerit, o iudices, studium, et qualis veluti aciei instructio et adornatio in hac causa dicenda, neminem vestrum ignorare existimo. » Rursus cum dixisset Isocrates : « Perinde ac si esset pecuniæ cognata, non illius ; » Lysias dicit in *Orphicis* : « At manifeste apparuit, eum non esse cognatum corporum, sed pecuniæ. » Nam cum Homerus quoque fecisset,

Quod si evitato hoc bello mortisque periculo,

*Essemus senii expertes mortisque futuri,
 ✕ Non inter primos vellem hancce capessere pugnam,
 Prælia sed nec ego te nunc præclara juberem
 Indugredi; verum, innumeras cum sæva pararint
 Mortis fata vias, quæ impendent, posse caveri
 Nec datur, insignis nobis age fama paretur
 Pugna, aut ex nobis alii ingens gloria detur,*

scribit Theopompus : « Nam si cum præsens quidem vitassemus periculum, liceret reliquum tempus secure transigere, non esset mirandum si vitæ essemus cupidi. Nunc autem vitæ nostræ tot fatalia imminet pericula, ut mortem in prælio oppetere, videatur esse magis optandum. » Quid vero? an non cum Chilo quoque sophista dictum illud enuntiasset : « Sponde, noxa præsto est ; » Epicharmus eandem sententiam alio nomine protulit, dicens : « Sponsio est noxæ filia, sponsio vero mulctæ? » Quin etiam cum medicus scripsisset Hippocrates : « Respicere oportet tempus, et regionem, et ætatem, et morbos ; » dicit Euripides in hexametro :

*Qui volunt mederier
 Ut unaquaque poscit urbs et incolæ,
 Hos terram oportet nosse, sic morbo manus
 Demum admovere.*

✕ P. 749 ED. POTTER, 626-627 ED. PARIS.

(10) *Τὴν μὲν παρασκ.* E principio orationis κατὰ Κτησιφώντος, ubi vox ἄνδρες omittitur.

(11) *Φιλῖνος.* Ms. Paris. Φίλιμος.

(12) *Ἦ πέπον.* Verba Sarpedonis ad Glaucum *Iliad.* M', v. 522.

(13) *Στέλλοιμι μάχην ἐς κ.* Ms. Paris. στελοῖμην μάχην ἐς κ.

(14) *Ἴωμεν· εἰ κέ τῳ εὖχος.* Scribendum potius ex Homero, Ἴομεν, ἢ ἐ τῷ κῦδος. Sylburgius ait : Vulgata lectio *Iliad.* M', ἦ ἐ τῳ, εἰ i. e. ἦ τινα, εἰ vel alicui. » Locum vero hunc cum aliis quibusdam inde mutuatis confert Petrus Victorius *Var. lect.* lib. xv, c. 41. »

(15) *Τί δέ; οὐχί.* Ms. Paris. τί δ' οὐχί. De Chilonis apophthegmate conf. superius *Strom.* I, pag. 354.

(16) *Ἐγγύα.* Metrum postulare videtur :

Ἐγγύα

Ἄτας μὲν θυγάτηρ, ἐγγύα δὲ ζαμία.

SYLBURG.—Sed melius hunc versum correxit Grotius *Excerpt.* p. 481.

Ἐγγύα θυγάτηρ μὲν ἄτας, ἐγγύας δὲ ζαμία.

Sponsio furia, jactura sponsionis filia est.

(17) *Ἐν ἑξαμέτρῳ τηρήσει φησίν.* Corrupte. Th. Gatakerus scribi voluit, ἐν Βελλεροφόντῃ ῥησὶς φησίν, εἰ in *Bellerophonte* clare dicit. » Verum Jo. Meursius in Euripide, dicit commemorari apud Sto-

μετὰ τοῦτον Αἰσχίνης λέγει· « Τὴν μὲν παρασκευὴν (10) ὁρᾶτε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ τὴν παράταξιν. » Πάλιν, Δημοσθένους εἰπόντος, « Ὅση μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σπουδὴ περὶ τούτου τὸν ἀγῶνα καὶ παραγγελία γέγονε, σχεδὸν οἶμαι πάντας ὑμᾶς ἠσθησθαι. » Φιλῖνός (11) τε ὁμοίως, « Ὅση μὲν, ὦ ἄνδρες δικασταί, σπουδὴ καὶ παράταξις γεγένηται περὶ τὸν ἀγῶνα τούτου, οὐδ' ἓνα ὑμῶν ἀγνοεῖν ἔχομαι. » Ἰσοκράτους πάλιν εἰρηκότος, « Ὡσπερ τῶν χρημάτων, ἀλλ' οὐκ ἐκείνου συγγενῆς οὔσα. » Λυσίας ἐν ταῖς Ὀρφικοῖς λέγει· « Καὶ φανερός γέγονεν οὐ τῶν σωμάτων συγγενῆς ὢν, ἀλλὰ τῶν χρημάτων. » Ἐπεὶ καὶ Ὀμήρου ποιήσαντος·

B Ὡ πέπον (12), εἰ μὲν γὰρ, πόλεμον περὶ τόνδε
 [φυγόντε,

*Αἰεὶ δὴ μέλλοιμεν ἀγῆρω τ' ἀθανάτω τε
 Ἐσσεσθ', οὔτε κεν αὐτὸς ἐνὶ πρώτοισι μαχοίμην,
 Οὔτε κέ σε στέλλοιμι μάχην ἐς (13) κυδιάνειραν·
 Νῦν δ' ἔμπης γὰρ κῆρες ἐφροσάσιν θανάτοιο
 Μυρίαί, ἃς οὐκ ἔστι φυγεῖν βροτῶν οὐδ' ὑπα-
 [λύξαι·*

Ἴωμεν εἰ κέ τῳ εὖχος (14) ὀρέξομεν, ἢ ἐ τις ἡμῖν·
 Θεόπομπος γράφει· « Εἰ μὲν γὰρ ἦν, τὸν κίνδυνον τὸν παρόντα διαφυγόντας, ἀδεῶς διάγειν τὸν ἐπίλοιπον χρόνον, οὐκ ἂν ἦν θαυμαστὸν φιλοφυγεῖν· νῦν δὲ τοσαῦται κῆρες τῷ βίῳ παραπεφύκασιν, ὥστε τὸν ἐν ταῖς μάχαις θάνατον αἰρετώτερον εἶναι δοκεῖν. » Τί δέ; οὐχί (15) καὶ Χίλωνος τοῦ σοφιστοῦ ἀποφθεγξαμένου, « Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα. » Ἐπίχαρμος τὴν αὐτὴν γνώμην ἐτέρῳ ὀνόματι προηνέγκατο, εἰπὼν· « Ἐγγύα ἄτας θυγάτηρ, ἐγγύα δὲ ζαμίας (16); » Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱατροῦ Ἰπποκράτους, « Ἐπιβλέπειν οὖν δεῖ καὶ ὥρην καὶ χύρην, καὶ ἡλικίην, καὶ νοῦσους, » γράφοντος· Εὐριπίδης ἐν ἑξαμέτρῳ τηρήσει φησίν (17)·

*Ὅσοι δ' ἰατρεύειν καλῶς,
 Πρὸς τὰς διαίτας τῶν ἐνοικούντων πόλιν,
 Τὴν γῆν ἰδόντας, τὰς νόσους σκοπεῖν χρεῶν.*

hæum serm. 13 ejus poetæ *Τηρέα*, ac putat corruptum hoc nomen esse apud Clementem. « Nam quid, quæso, inquit, est ἐν ἑξαμέτρῳ τηρήσει, εἰ in hexametro servabit? » Rescripserim equidem ἐν ἑξαμέτρῳ *Τηρεῖ*, εἰ in hexametro *Tereo*. » Sed quid illud ἐν ἑξαμέτρῳ, εἰ in hexametro? » Plane non capio, ampliusque quærendum censeo. » Hæc ille. Forte scribendum : Εὐριπίδης ἐν ἑξαμέτρῳ, *Τηροῦσι* (vel *Θέλουσι*), φησίν, εἰ Euripides in hexametro : *Qui volunt*, inquit : » ut illud *τηροῦσι* sit ipsius Euripidis vox, et ad sequens *ιατρεύειν* referatur. Sed quid erit illud ἐν ἑξαμέτρῳ, εἰ in hexametro? » Scilicet « in » versu iambico « senario, » qui ἑξ μέτροις, εἰ sex pedibus, » constat. Equidem *τηροῦσιν* illud, vel *θέλουσι*, quod in his versibus desiderari vidit, Sylburgius hoc modo supplevit :

Ὅσοι δ' ἰατρεύειν θελήσουσιν καλῶς.

Nec multo aliter Grotius in *Excerpt.* p. 425 :

*Ὅσοι θέλουσ' ἰατρεύειν καλῶς,
 Πρὸς τὰς διαίτας τῶν ἐνοικούντων πόλιν,
 Καὶ γῆν ἰδόντας, τὰς νόσους σκοπεῖν χρεῶν.*

Quotquot rite medicari volunt,

Spectare debent ipsa terrarum sola,

Populique victum : ferre sic morbis opem.

Verum hujusmodi conjecturæ, miss. codicibus opem non ferentibus, admodum incertæ fallacesque sunt.

Ὁμήρου πάλιν ποιήσαντος :

Μοῖραν δ' οὐ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν·
ὅ τε Ἀρχίνος λέγει : « Πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὀφείλεται ἀποθανεῖν, ἢ πρότερον ἢ εἰς ὕστερον. » ὅ τε Δημοσθένης : « Πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις τέλος τοῦ βίου θάνατος (18), καὶ ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῆ. » Ἡροδότου τε αὖ ἐν τῷ περὶ Γλαύκου τοῦ Σπαρτιατοῦ λόγῳ φησαντος τὴν Πυθίαν εἰπεῖν, « Τό τε ῥησθῆναι τοῦ Θεοῦ (19) καὶ τὸ ποιῆσαι ἴσον γενέσθαι. » Ἀριστοφάνης ἔφη :

Δύναται γὰρ ἴσον τῷ δρῶν (20) τὸ νοεῖν·

καὶ πρὸ τούτου ὁ Ἐλεάτης Παρμενίδης : « Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶ τε καὶ εἶναι. » Ἡ οὐχὶ καὶ Πλάτωνος εἰπόντος : « Ἡμεῖς δὲ τοῦτο δεῖξομεν ἂν ἴσως οὐκ ἀτόπως, ὅτι ἀρχὴ μὲν ἔρωτος ὄρασις· μεῖοι (21) δὲ τὸ πάθος ἐλπίς, τρέφει δὲ μνήμη, τηρεῖ δὲ συνήθεια. » Φιλήμων ὁ κωμικὸς γράφει :

Ὅρῳσι πάντες πρῶτον· εἶτ' ἐθαύμασαν,
εἶτ' ἐπεθεώρησαν, εἶτ' ἐς ἐλπίδα ἐνέπεσαν (22).
οὕτω γίνεται ἐκ τούτων ἔρως;

Ἀλλὰ καὶ Δημοσθένους εἰπόντος : « Πᾶσι γὰρ ἡμῖν ὁ θάνατος ὀφείλεται, » καὶ τὰ ἐξῆς ὁ Φανοκλῆς (23) ἐν Ἐρωσιν ἢ Καλοῖς γράφει :

Ἀλλὰ τοι Μοιράων νῆμι ἄλυτον, οὐδέ περ' ἐστίν
Ἐκφυγέειν, ὅποσοι γῆν ἐπιφερβόμεθα (24).

Εὐροῖς (25) δ' ἂν καὶ Πλάτωνος εἰπόντος : « Παντὸς γὰρ φυτοῦ ἢ πρώτη βλάστη, καλῶς ὀρμηθεῖσα, πρὸς ἀρετὴν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, κυριωτάτη τέλος ἐπιθεῖναι τὸ πρόσφορον. » τὸν ἱστορικὸν γράφοντα : « Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγρίων φυτῶν οὐθ' ἐν ἡμεροῦσθαι πέφυκεν,

✱ P. 750 ED. POTTER.

(18) Πᾶσι ... θάνατος. Q. Πέρασ μὲν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ βίου πέφυκε θάνατος. SYLBURG.

(19) Τό τε ῥησθῆναι τοῦ Θεοῦ. Forte ῥησθῆναι, « dictum esse, » vel active εἰρηχέναι, « dixisse : » ut allusio sit ad illud S. Scripturæ : Εἶπε, καὶ ἐγένετο. Cui respondet Latinum proverbium : « Dictum factum. » Aut νοηθῆναι, vel active νοῆσαι, seu ἐννοῆσαι. SYLBURG. — Verum hic fallitur Sylburgius : nam τὸ ῥησθῆναι τοῦ Θεοῦ corruptum est ex τὸ πειρηθῆναι τοῦ Θεοῦ, « tentasse Deum. » Nam Herodotus lib. vi, c. 86, quem locum hic respicit Clemens, refert, Glaucō interroganti : An sibi depositum non reddere liceret? Apollinem Delphicum certis versibus respondisse, quibus prædixit fore, ut Glaucus propter impietatem suam cum tota familia misere perderetur. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Γλαῦκος συγγνώμην τὸν Θεὸν παραίτεστο αὐτῷ ἴσχειν τῶν ῥηθέντων. Ἡ δὲ Πυθίη ἔφη, τὸ πειρηθῆναι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ποιῆσαι, ἴσον δύνασθαι. « His auditis, » inquit, « Glaucus veniam sibi eorum quæ dixisset, ut daret, Deum obsecrabat. Cui Pythia, inquit, idem pollere, tentare Deum, et facere. »

(20) Τῷ δρ. Ms. Paris. mendose τὸ δρ. Porro hanc sententiam Grotius in *Excerpt.* ex incertis tabulis p. 550 sic vertit :

Nam par facere et voluisse valet.

(21) Μεῖοι. In H. ms. ad μεῖοι superne scriptum αὐξεί· non absurde : ut confirmat illud Virgilii : *Mors Nisa datur : quid non speremus amantes?*

SYLBURG. — Αὐξεί pro μεῖοι exhibet ms. Ottob.

(22) Ἐνέπεσαν. Forte ἐνέπεσον aor. 2, quod usitatius est. Quin et cætera sic videntur interpo-

A Rursus cum dixerit Homerus :

Dico nulli homini mortem vitare licere;

dicit Archinus : « Deberi quidem mortem omnibus hominibus, aut prius aut posterius; » et Demosthenes : « Nam omnibus quidem hominibus vitæ finis est mors, etiamsi quis seipsum servet inclusum in cavea. » Et cum dixisset Herodotus, ubi agebat de Glaucō Spartano, Pythiam dixisse : « In Deo perinde esse dicere ac facere; » dixit Aristophanes :

Cogitare atque facere sunt idem,

et ante eum Eleates Parmenides : « Idem est enim, mente agitare et esse. » Annon etiam ✱ cum Plato dixisset : « Nos autem hoc forte ostendemus non absurde, quod visus quidem est amoris principium : affectionem autem spes minuit, alit vero memoria, conservat autem consuetudo; » scribit Philemon comicus :

*Primo videmus, tum subit mirarier,
Deinde contemplamur, et dein spes venit :
Ita fit amor ex his?*

Quin etiam cum dixisset Demosthenes : « Mors enim nobis debetur omnibus, » et quæ deinde consequuntur; scribit Phanocles in libro qui inscribitur *Amores* seu *Pulchri* :

*Parcarum nemopensum effugit, haud pote quisquam. oc,
Quotquot terra sinu divite mater alit.*

Porro autem invenies quoque quod cum Plato dixisset : « Cujusvis enim plantæ primum quod recte ortum est germen, ad suæ naturæ virtutem est præcipuum ut appositum finem imponat; » historicum scribere : « Quin etiam nulli plantæ agresti

landa :

εἶτ' ἐπεθεώρησάν τε· καὶ εἶτ' ἐς ἐλπίδα
ἐνέπεσον· οὕτω γίνεται ἐκ τούτων ἔρως.

SYLBURG.—Hos versus Grotius in *Excerpt.* p. 777 sic emendavit :

Ὅρῳσι πάντες πρῶτον· εἶτ' ἐθαύμασαν,
Ἐπειτα δ' ἐθεώρησαν· εἶτ' εἰς ἐλπίδα
ἐνέπεσαν· οὕτω γίνεται ἐκ τούτων ἔρως.

*Omnes aspiciunt primum : mirari subit,
Tum contemplari : spes succedit postea :
Ex horum cætu postea amor enascitur.*

(23) Ὁ Φανοκλῆς. P. Leopardus lib. iv, cap. 4, *Emendat.* monet Eusebium Phanoclis meminisse in *Chronicis*, ejusque longum carmen de Orphei morte exstare apud Stobæum de vituperio Veneris. Ita demum corrigit hæc duo :

Ἀλλὰ τὸ μοιράων νῆμι ἄλυτον, οὐδέ ποτ' ἐστίν
Ἐκφυγέειν, etc.

Id est :

*Non vitare licet, neque solvere fila sororum,
Quotquot terræ alimus corpora muneribus.*

Cæterum sententiæ Demosthenis similem ex Euripide prodidit Stobæus tit. 117, Βροτοῖς ἅπασι καθοξαῖν ὀφείλεται. COLLECT.—Conf. superius *Protrept.* p. 52, n. 5.

(24) Ἀλλὰ τοι μ. Rectius : Ἀλλὰ τὸ μοιράων νῆμι ἄλυτον, οὐδέ ποτ' ἐστίν (seu οὐδέ ποτ' ἐστίν, ut legit P. Leopardus *Emendat.* lib. iv, c. 4.) Ἐκφυγέειν. SYLBURG. — Mox οὐδέ πως ἐστίν ἐκφυγέειν pro οὐδέ περ' ἐστίν ἐκφυγέειν, Ms. Paris.

(25) Εὐροῖς. Locus exstat apud Platonem, *De*

est a natura insitum ut mansuescat, ubi teneriorem A
 ætatem præterierint. » Et illud Empedoclis :

*Ipsæ ego namque sui puer olim, deinde puella,
 Arbustum, et volucris, mutus quoque in æquore piscis :*

Euripides transcribit in *Chrysippo* :

*Nihil ex illis quæ nascuntur,
 Moritur, verum variat forma,
 Monstratque novam.*

Et cum Plato in libris *De republica* dixisset « mu-
 lieres esse communes, » Euripides scribit in *Pro-
 tesilao* :

Communis ipse seminarum sit thorus.

Quin etiam cum scriberet Euripides :

Quod namque satis est temperanti sufficit :

Epicurus dicit aperte : « Sufficientia res est omnium
 ditissima. » Et rursus cum scribat Aristophanes :

*Stabili frueris sorte, sis justus modo,
 Vives bene expers et tumultus et metus ;*

dicit Epicurus : « Justitiæ fructus maximus est, va-
 cuitas perturbationis. » Atque furti quidem Græco-
 rum, quod attinet ad sententiam, species cum sint
 ejusmodi, sufficiant ad exemplum evidens ei qui
 potest perspicere. Jam vero quod non sententias

✕ P. 751 ED. POTTER.

repub. p. 765 edit. H. Steph. : Παντὸς γὰρ δὴ φυτοῦ ἢ
 πρώτῃ βλάστῃ, καλῶς ὀρμηθεῖσα πρὸς ἀρετὴν τῆς
 ἑαυτοῦ φύσεως, κυριωτάτῃ τέλος ἐπιθεῖναι τὸ πρόσ-
 φορον, τῶν δὲ ἄλλων φυτῶν, καὶ τῶν ζώων ἡμέρων
 καὶ ἀγρίων, καὶ ἀνθρώπων. « In omni stirpe si prima
 germina præclare cœperint ad naturæ suæ virtutem,
 vim habent summam, efficacissimamque ad oppor-
 tunum finem consequendum, quod in plantis lit, et
 in brutis animantibus, cum cicuribus, tum feris, et
 in hominibus ipsis evenire videmus. » Nomen hi-
 storici qui hunc locum furatus est, aut temporis in-
 juria, aut librarii incuria surripuit. COLLECT.

(26) Ἐμπεδοκλέους. Exstant apud Diogenem
 Laertium in ejus vita, et apud Athenæum in extre-
 mo lib. viii, sed legitur utrobique καὶ ἐξ ἄλλος ἔμ-
 πυρος ἰχθύς. Interpres Laertii :

Plantaque et ignitus piscis, pernixque volucris.

Dalechampius : « Et e mari coetus piscis. » Henr.
 Stephano Clementis lectio aptior videtur. Tertullia-
 nus lepide hoc irridet lib. *De anima*, cap. 33 : « Sed
 enim Empedocles, quia se Deum delirarat, idcirco,
 opinor, dedignatus est aliquem se heroum recordari :
 Thamnus et piscis fuit, inquit. Cur non magis
 et pepo tam insulsus, et chamæleon tam inflatus ?
 Plane ut piscis, ne aliqua sepulturæ conditio repu-
 tesceret, assum se maluit in Ætnam præcipitando.
 Atque exinde in illo finita sit metensomatosis, ut
 æstiva cœna post assum. » COLLECT.

(27) Ἦδη. His versibus Empedocles sententiam
 suam explicat : τὴν ψυχὴν παντοῖα εἶδη ζώων καὶ
 φυτῶν ἐνδύεσθαι. « quod anima, omnigenum anima-
 lium atque arborum species induat. » Exstant au-
 tem apud Cyrillum contra Julianum, Athenæum ex-
 tremo libro octavo, et Laertium extremo Empedocle,
Antholog. lib. i, tit. Εἰς φιλοσόφους, Philostratum
De vita Apollonii lib. i, c. 2. In primo autem versu
 apud nonnullos scriptum est, κόρη τε κόρος τε.
 In secundo versu ἐξ ἄλλος ἔμπυρος ἰχθύς habet Athe-
 næus : ubi Casaubonus adnotat, quosdam pro ἔμ-
 πυρος, ἔμπυρος, alios ἔλλοβος legisse. « Imo, inquit,
 multa sæcula sunt, ex quo diverse legi cœpit ille
 versus : scribentibus aliis, καὶ ἐξ ἄλλος ἔμπυρος
 ἰχθύς, aliis ἔμπυρος, aliis εἰν ἄλλῃ νήχυτος ἰχθύς. In-
 veni et ἄμφορος ἰχθύς, sed, ut existimo, mendose

ὅτ' ἂν παραλλάξωσιν τὴν νεωτέραν ἡλικίαν. » Κάκεινο
 τὸ Ἐμπεδοκλέους (26),

Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γενόμενῃ κοῦρὸς τε κόρη τε,
 Θάμνος τ' ὀλιωρὸς τε, καὶ εἰν ἄλλῃ ἔλλοπος ἰχθύς (27).

Εὐριπίδης ἐν Χρυσίππῳ μεταγράφει :

Θνήσκει (28) δ' οὐδὲν
 Τῶν γινομένων· διακρινόμενον δ'
 Ἄλλο πρὸς ἄλλο,
 Μορφὴν ἑτέραν ἐπέδειξεν.

Πλάτωνός τε ἐν Πολιτείᾳ (29) εἰπόντος, κοινὰς εἶναι
 τὰς γυναῖκας, Εὐριπίδης ἐν Πρωτεσιλάῳ γράφει :

Κοινὸν γὰρ εἶν' ἄρα καὶ γυναικεῖον λέχος (30).

Ἄλλ' Εὐριπίδου γράφοντος,
 Ἐπεὶ τὰ γ' ἀρκοῦντα ἱκανὰ τοῖς γε σώφροσιν (31)·
 Ἐπίκουρος ἀντικρὺς φησὶ Πλουσιώτατον αὐτάρ-
 κεια πάντων. Αὐθὶς τε Ἀριστοφάνους γράφοντος,

Βέβαιον ἔξεις τὸν βίον δίκαιος ὢν,
 Χωρὶς τε θορύβου καὶ φόβου ζήσεις καλῶς (32) :

ὁ Ἐπίκουρος (33) λέγει· Δικαιοσύνης καρπὸς μέγι-
 στος ἀταραξία. Αἱ μὲν (34) οὖν ἰδέαι τῆς κατὰ διά-
 νοιαν Ἑλληνικῆς κλοπῆς, εἰς ὑπόδειγμα ἐναργῆς τῶ
 διορᾶν δυναμένῳ, τοιαῖδε οὔσαι, ἄλις ἔστωσαν. Ἦδη
 δὲ οὐ τὰς διανοίας μόνον καὶ λέξεις (35) ὑφελόμενοι καὶ

pro ἔμπυρος. » Laertius ἐξ ἄλλος ἔμπυρος ἰχθύς ha-
 bet. Cyrillus φαίδιμος ἰχθύς. Et ita apud H. Ste-
 phanum in *Collect. philosophicæ poeseos*. Sed ἔμ-
 πυρος ἰχθύς, genuinam lectionem esse, ostendit Pe-
 trus Petitus in *Miscellaneous observationibus*, et post
 eum Menagius in locum Laertii jam dictum, ubi
 alia collegit quæ ad hos versus spectant. Conf.
 etiam Rittershusius ad Malch. p. 46.

(28) Θνήσκει. Exstant hi versus apud Philonem
 Judæum lib. *Quod mundus sit incorruptibilis*, p. 948,
 ubi μορφὴν ἰδίαν ἀπέδειξε pro μορφὴν ἑτέραν
 ἐπ. exstat : quam lectionem sequitur Grotius in
Excerpt. p. 417, ubi hos versus una cum aliis eo-
 dem spectantibus exhibet :

Θνήσκει δ' οὐδὲν
 Τῶν γινομένων· διακρινόμενον
 Δ' ἄλλο πρὸς ἄλλο,
 Μορφὴν ἰδίαν ἀπέδειξε.
 Quæ sunt, horum
 Nihil emoritur : sed secretum
 Illud ab isto,
 Propria sub imagine paret.

(29) Πολιτεία. Nempe lib. v *De repub.* p. 655 :
 Τὰς γυναῖκας ταύτας τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων πάσας
 εἶναι κοινὰς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν. « Mu-
 lieres has horum virorum omnes omnium esse com-
 munes, nullamque privatim habitare cum aliquo. »
 (30) Κοινόν. Legendum vel, Κοινὸν γὰρ εἶναι καὶ
 γυναικεῖον λέχος, vel, Κοινόν γ' ἄρ' εἶναι καὶ γυν. λ.
 SYLBERG. — In ms. Paris. εἶναι pro εἶν' scriptum
 est.

(31) Τὰ γ' ἀρκοῦντα ἱκ. Concinnius leg. τὰ γ' ἀρ-
 κοῦνθ' ἱκανά, facta crasi. SYLBERG.

(32) Βέβαιον. Ex incerta comœdia. Grotius in
Exc. p. 551, sic vertit :

Stabile ævum deges sectans justitiæ viam,
 Et facile vives sine metu ac tumultibus.

Porro in secundo versu, καὶ φόβου omittit ms. Ot-
 tob.

(33) Ἐπίκουρος. Conf. superius *Strom.* ii, pag.
 495.

(34) Αἱ μὲν. Hæc recitat Eusebius *Præpar. Evang.*
 lib. x, cap. 2.

(35) Λέξεις. Euseb. ms. et impress. τὰς λέξεις
 cum articulo.

παραφράσαντες ἐφωράθησαν, ὡς δειχθήσεται (36). ἄλλὰ γὰρ καὶ τὰ φώρια (37) ἀντικρυς ὀλόκληρα ἔχοντες διελεγχθήσονται. Αὐτοτελῶς γὰρ (38) τὰ ἐτέρων ὑφελόμενοι, ὡς ἴδια ἐξήνεγκαν, καθάπερ Εὐγάμων ὁ Κυρηναῖος (39) ἐκ Μουσαίου τὸ περὶ Θεσπρωτῶν βιβλίον ὀλόκληρον (40), καὶ Πίσανδρος Καμυρεὺς Πισίνου τοῦ Λινδίου τὴν Ἡράκλειαν Πανύασίς τε ὁ Ἀλικαρνασσεὺς παρὰ Κλεοφίλου τοῦ Σαμίου τὴν Οἰχαλίας ἄλωσιν. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ Ὅμηρον, τὸν μέγαν ποιητὴν, ἐκεῖνα τὰ ἔπη,

Οἶον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης (41), καὶ τὰ ἐξῆς, κατὰ λέξιν μετενηνοχότα παρ' Ὀρφείως ἐκ τοῦ Διονύσου ἀφανισμοῦ. Ἐν τε τῇ Θεογονίᾳ ἐπὶ τοῦ Κρόνου Ὀρφεὶ πεποιήται·

Κεῖτ' ἀποδοχμῶσας παχὺν αὐχένα, καδδέμιν ὕπνος Ἥρῃ (42) πικραμάτωρ...

ταῦτα δὲ Ὅμηρος ἐπὶ τοῦ Κύκλωπος (43) μετέθηκεν. Ἡσιόδός τε ἐπὶ τοῦ Μελάμποδος ποιεῖ·

Ἦδὺ δὲ καὶ τὸ πυθέσθαι (44) ὅσα θνητοῖσιν ἔδει-

Ἀθάνατοι δειλῶν τε καὶ ἐσθλῶν τέκμαρ ἔναρ-
[μαν
[γές,

καὶ τὰ ἐξῆς, παρὰ Μουσαίου λαβῶν τοῦ ποιητοῦ κατὰ λέξιν. Ἀριστοφάνης δὲ ὁ κωμικὸς ἐν ταῖς πρώταις Θεσμοφοριαζούσαις (45) τὰ ἐκ τῶν Κρατίνου Ἐμπιπραμένων μετενήνεγκεν ἔπη. Πλάτων δὲ ὁ κωμικὸς καὶ Ἀριστοφάνης ἐν τῷ Δαιδάλω, τὰ ἀλλήλων ὑφαιρούνται· τὸν μὲν τοῖ Κώκαλον, τὸν ποιηθέντα ἀραρότως τῷ Ἀριστοφάνει (46), ποιεῖ Φιλήμων ὁ κωμικὸς (47) ὑπαλλάξας ἐν Ὑποβολιμαίῳ ἐκωμώδησε. Τὰ Ἡσιόδου μετέλλαξαν εἰς πεζὸν λόγον καὶ ὡς ἴδια ἐξήνεγκαν Εὐμηλὸς τε καὶ Ἀκουσίλαος οἱ ἱστοριογράφοι. Μελησαγόρου γὰρ ἐκλεψεν Γοργίας ὁ Λεοντίνος καὶ Εὐδήμος ὁ Νάξιος οἱ ἱστορικοὶ· καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ Προκονήσιος Βίων, ὃς καὶ τὰ Κάδμου (48)

✠ P. 752 ED. POTTER, 629 ED. PARIS.

(36) Δειχθήσεται. Euseb. imp. et ms. δειχθήσονται, αὐτοτελῶς, omissa scilicet perscriptoris negligentia intermedia sententia, propter ὁμοιοτέλεστον verbum διελεγχθήσονται.

(37) Τὰ φώρια. Ms. Paris. mendose τὰ φωρία.

(38) Γὰρ. Euseb. ms. Joan. δέ.

(39) Εὐγάμων ὁ Κυρηναῖος. Euseb. lib. x Præparat. Evang., cap. 1, multa ex hoc libro Clementis citans legit: Εὐγράμμων ὁ Κυρηναῖος ἐκ Μουσαίου τὸ περὶ Θεσπρωτῶν βιβλίον. « Ediderunt tanquam propria, ut Eugrammon Cyrenæus ex Musæo librum integrum de Thesprotis. » Ibidem ex Porphyrio et aliis multa in hanc sententiam profert Eusebius, et quæ de Platonis, Demosthenis, Isocratis aliorumque furtis scripserint, narrat. COLLECT. — Cæterum Εὐγράμμων ὁ Κυρηναῖος ms. Joan. Idem vero auctor Εὐγάμωνα vocat in Chronico ad Olymp. 53: Εὐγάμων Κυρηναῖος ὁ τὴν Τηλεγονίαν ποιήσας ἐγνωρίζετο. « Eugamon Cyrenæus, qui Telegoniam scripsit, agnoscitur. »

(40) Ὀλόκληρον. Hactenus Eusebius Clementis verba citavit.

(41) Οἶον. Iliad. P' vers. 55.

(42) Ἥρῃ. Ms. Paris., ἥρῃ, ms. Ottob. ἦζει, utrumque mendose.

(43) Κύκλωπος. Nempe Polyphemi, Odys. ix, v. 372.

(44) Πυθέσθαι. Ms. Paris. mendose πειθέσθαι.

(45) Θεσμοφοριαζούσαις. Ms. Paris. Θεσμοφοριζούσαις.

A solum et dictiones suffurati et paraphrasticè enuntiauerint, satis planum est, et ostendetur. Quii et furta commisisse integra arguentur. Nam cum quæ erant aliorum, tota omnino surripuissent, enuntiarunt tanquam propria: ut Eugamon Cyrenæus, ex Musæo librum integrum de Thesprotis, et Pisander Camireus Pisini Lindii *Heracleam*, et Panyasis Halicarnasseus a Cicophilo Samio *OEchaliæ captivitate*. Homerum quoque invenias magnum illum poetam, illos versus,

Atque ut vir nutrit ramum viridantis oliuæ, et quæ deinceps consequuntur, ad verbum transtulisse ex Orpheo de extincto Baccho. Et quæ ab Orpheo in *Theogonia* facta sunt de Saturno,

Atque is obliquus crassa cervice jacebat,

B Ut quem cuncta domans jam somnus ceperat, ea Homerus transtulit ad Cyclopem. Hesiodus autem facit de Melampode:

267 Facta autem a superis quæ sunt audire libenter
Par homines: pravi atque boni clarissima sunt hæc signa,

et quæ deinceps consequuntur, quæ ad verbum accepit a Musæo poeta. Aristophanes autem in primis *Thesmophoriazasis* versus ✠ transtulit ex comædia Cratini cui nomen *Empiprameni*, id est, *Exusti*. Plato autem comicus et Aristophanes in *Dædalo*, sua sibi invicem surripiunt. *Cocalum* autem qui apte factus fuerat a poeta Aristophane comicus *Philemon*, cum eum paululum immutasset, egit in comædia quæ *Υποβολιμαῖος* inscribitur, id est, *Suppositus*. Hesiodi autem carmina in solutam transmutata orationem, ediderunt tanquam sua, Eumelus et Acusilaus historiographi: a Melesagora autem est suffuratus Gorgias Leontinus et Eudemus Naxius

(46) Τὸν μὲν τοῖ Κώκαλον τὸν ποιηθέντα ἀραρότως τῷ Ἀριστοφάνει, π. Cl. Casaubonus ad Athenæi lib. iii, c. 9, hæc adnotavit: « Araros, poeta comicus ab Athenæo citatus, filius fuit Aristophanis. Nomen illius sæpe corruptum ab imperitis hominibus: ut apud Pollucem lib. vi, c. 8: Ἐῖρηκε τὸ χορτάζειν Ἀριστοφάνης, καὶ τὸ χορτάζεσθαι ἀραρός. Scribendum Ἀραρός. Item inepta et absurda Clementis lectio sic corrigenda: Τὸν μὲν τοῖ Κώκαλον τὸν ποιηθέντα Ἀραρότι τοῦ Ἀριστοφάνους υἱεῖ Φιλήμων ὁ κωμικὸς ἐν Ὑποβ. Clarissima sententia etsi de auctore ejus fabulæ aliter sentiunt alii. Non enim filio Araroti, sed patri Aristophani *Cocalum* ascribunt. In vita Aristophanis: Πρῶτος δὲ καὶ τῆς νέας κωμωδίας τὸν τόπον ἐπέδειξεν ἐν τῷ Κωκάλω, ἐξ οὗ τὴν ἀρχὴν λαβόμενοι Μένανδρος τε καὶ Φιλήμων ἐδραματούργησαν. Quibus verbis confirmari vides, quæ dixerat Clemens de Philemonis furto. »

(47) Ὁ κωμικὸς. Nisi post has voces subaudiatur copulativa conjunctio, ποιεῖ, quod præcedit, superfluum est. SYLBURG.

(48) Κάδμου. Sex Cadmos enumerat Annii Viterbiensis Pseudo-Xenophon in libello *De æquivocis*: quorum primus Phœnicus, cui Græcarum literarum inventionem plerique tribuunt; postremus, Cadmus Milesius, qui prosam orationem condere primus instituit, teste Plinio lib. v, c. 29, et Solino cap. 40. Idem vero Plinius lib. vii, c. 56: « Prosam, » inquit, « orationem condere Pherecydes Syrius instituit, Cyri regis ætate; historiam Cadmus Milesius. » Strabo lib. i, p. 18, ait primos omnium poetas scri-

historici, et præterea Bion Proconnesius, qui etiam veteris Cadmi scripta transcripsit, eaque in compendium redegit : et Amphilocho et Aristocles, et Leandrius, et Anaximenes, et Hellanicus, et Hecataeus, et Androtion, et Philochorus. Diuchidas autem Megaricus, orationis principium ex Hellanici *Deucalionia* traduxit. Taceo Heraclitum Ephesium, qui plurima ab Orpheo accepit. A Pythagora autem immortalem esse animam traxit Plato : illi vero ab Ægyptiis. Multi quoque Platonici scripta litteris mandavere, quibus ostendunt, ut in principio diximus, et Stoicos, et Aristotelem plurima et præcipua dogmata sumpsisse a Platone. Quin etiam Epicurus a Democrito præcipua surripuit decreta. Atque hæc quidem ita se habeant : vita enim me deficiet si velim sigillatim persequi Græcorum furta a nimio sui amore profecta, et quemadmodum pulcherrimorum quæ sunt apud ipsos decretorum sibi vindicant inventionem, quam a nobis acceperunt.

CAPUT III.

Quod Græci multa ab Hebræis sint furati ex eo probat quod miracula in sacris litteris tradita in suas historias et fabulas mythologicas transtulerint.

Jam vero non solum convincuntur a barbaris dogmata surripere sua, sed et imitari quæ apud nos divina virtute ab iis qui sancte vixerunt dum nostri curam gerunt, fiebant admirabiliter et præter opinionem, eaque tanquam Græcas fabulas prodigiose narrantes. Atque eos quidem rogabimus, verane ea quæ scribunt esse dicant, an falsa. Sed falsa quidem non dicent, non enim seipsos sua quidem sponte maxime damnabunt ✕ stultitiæ, quod falsa scribant, sed vera esse confitebuntur. Et quomodo eis adhuc videntur incredibilia, quæ per Moysen et alios prophetas facta sunt miracula? Omnium enim hominum curam gerens Deus omnipotens, alios quidem præceptis, alios vero minis, et nonnullos quidem signis prodigiosis, aliquos vero benignis convertit ad salutem promissis. Verum enimvero cum diuturna siccitas Græciam aliquando affligeret, et fructuum esset maxima sterilitas, qui remanserant, inquirunt, propter famem Delphos supplices venientes, rogarunt Pythiam, quomodo liberarentur a tam gravi calamitate. Ea respondit, calamitatis unum esse remedium, si

✕ P. 753 ED. POTTER, 630 ED. PARIS.

bendo laudem meruisse, deinde Cadmum, Pherecydem, Hecataeum metri numeros solvisse, reliqua poeticæ dictionis servasse. Suidas refert, Cadmum, Pandionis filium, Milesium, de urbis patriæ aedificatione, deque tota Ionia quatuor libros scripsisse : et nonnullis Cadmum hunc videri Orpheo paulo juniorem. At Josephus lib. 1 *contra Apionem* ait, Cadmum Milesium paulum præcessisse τῶν Περσῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας, ἢ Persarum contra Græcos expeditionem.

(49) *Οἱ δέ.* Referendum ad Pythagoram et Platonem : aut singulariter legendum ὁ δέ, nempe Pythagoras. SYLBURG. — Conf. paulo infra p. 635 edit. Paris, et quæ ibi adnotanda sunt.

(50) *Ἐπιλείψει.* Hæc transtulit Eusebius in *Præparat. Evangel.* lib. x, c. 11. Ubi statim πειρώμην προ αἰροίμην cod. impress. et ms.

Α τοῦ παλαιοῦ μετέγραψε κεφαλαίουμενος· Ἀμφιλοχὸς τε καὶ Ἀριστοκλῆς, καὶ Λέανδρος, καὶ Ἀναξιμένης, καὶ Ἑλλάνικος, καὶ Ἐκαταῖος, καὶ Ἀνδροτίων, καὶ Φιλόχορος· Διευχίδας τε ὁ Μεγαρικὸς, τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ἐκ τῆς Ἑλλαντικῆς *Δευκαλιωνίας* μετέβαλε· σιωπῶ δὲ Ἡράκλειτον τὸν Ἐφέσιον, ὃς παρ' Ὀρφείως τὰ πλεῖστα εἴληψε. Παρὰ Πυθαγόρου δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι Πλάτων ἔσπακεν· οἱ δὲ (49), παρ' Αἰγυπτίων. Πολλοὶ τε τῶν ἀπὸ Πλάτωνος συγγραφεὺς πεποιήνται, καθ' ἃς ἀποδεικνύουσι, τοὺς τε Στωϊκοὺς, ὡς ἐν ἀρχῇ εἰρήκαμεν, τὸν τε Ἀριστοτέλη τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα τῶν δογμάτων παρὰ Πλάτωνος εἴληφέναι. Ἀλλὰ καὶ Ἐπίκουρος παρὰ Δημοκρίτου τὰ προηγούμενα ἐσκευώρηται δόγματα. Ταῦτ' ἐμὲ οὖν ταύτῃ ἐπιλείψει (50) γὰρ με ὁ βίος, εἰ καθ' ἕκαστον ἐπιζένομαι αἰροίμην τὴν Ἑλληνικὴν διελέγχων φίλαυτον κλοπὴν, καὶ ὡς σφραγίζονται τὴν εὐρεσιν τῶν παρ' αὐτοῖς καλλίστων δογμάτων, ἣν παρ' ἡμῶν εἴληψασι.

Ἡδὴ δὲ οὐ μόνον ὑφαιρούμενοι τὰ δόγματα παρὰ τῶν βαρβάρων διελέγχονται, ἀλλὰ καὶ προσέτι ἀκομιμούμενοι τὰ παρ' ἡμῖν, ἀνωθεν ἐκ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ἀγίως βεβιωκότων εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιστροφὴν παραδόξως ἐνεργούμενα, Ἑλληνικὴν μυθολογίαν (51) τερατευόμενοι. Καὶ δὴ (52) πεισόμεθα παρ' αὐτῶν, ἥτοι ἀληθῆ ταῦτα εἶναι ἢ ἱστοροῦσιν, ἢ ψευδῆ. Ἀλλὰ (53) ψευδῆ μὲν οὐκ ἂν φήσαιεν· οὐ γὰρ ἂν καταψηφίσαιεντο ἑαυτῶν, οὐκ οὖν (54) ἐκόντες τὴν μεγίστην εὐθύθειαν τὸ ψευδῆ συγγράφειν· ἀληθῆ δ' εἶναι ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσαιεν. Καὶ πῶς ἐτι ἀπίστα αὐτοῖς καταφαίνεται τὰ διὰ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τεραστίως ἐπιδεδειγμένα ; πάντων γὰρ ἀνθρώπων ὁ παντοκράτωρ κηδόμενος Θεὸς, τοὺς μὲν ἐντολαῖς, τοὺς δὲ ἀπειλαῖς, ἔστιν δ' οὗς σημεῖοις τεραστίοις, ἐνίοις δὲ ἠπίοις ἐπαγγελίαις ἐπιστρέφει πρὸς σωτηρίαν. Πλὴν ἀλλ' οἱ Ἕλληνας (55), αὐχμοῦ ποτε τὴν Ἑλλάδα πολυχρονίως (56) φθειρόντος, καὶ ἐπεχούσης ἀγωνίας καρπῶν, οἱ καταλειφθέντες, φασὶ, διὰ λιμὸν ἰκέται παραγενόμενοι εἰς Δελφοὺς, ἤκροντο τὴν Πυθίαν, πῶς ἂν ἀπαλλαγείεν τοῦ δεινοῦ. Μίαν δ' αὐτοῖς ἔχρησεν ἀρωγὴν (57) τῆς συμφορᾶς, εἰ χρέσαιεντο

(51) *Ἑλληνικὴν μυθολογίαν.* Euseb. ms. et impress. Ἑλληνικῆ μυθολογία.

(52) *Καὶ δὴ.* Hanc sententiam sic profert Eusebius : Καὶ δὴ, πεισόμεθα γὰρ αὐτῶν, ἥτοι ἀληθῆ ταῦτά ἐστιν, ἢ ἱστ. Quin etiam πεισόμεθα γὰρ αὐτ. habet ms. Joan.

(53) *Ἀλλὰ.* Hanc particulam omittit Euseb. impress. et ms.

(54) *Οὐκ οὖν.* Hoc etiam omittit Euseb. impress. et ms.

(55) *Οἱ Ἕλληνας.* Historiam hanc de fame Æac. precibus depulsa referunt Apollodorus *Biblioth.* lib. iii, cap. 11 ; Pausanias extremis *Atticis*, et paulo latius in *Corinthiacis* pag. 459, edit. Hanov.

(56) *Πολυχρονίως.* H. mavult πολυχρονίου. SYLBURG. — Ms. Outob. πολυσχρονίου habet.

(57) *Ἀρωγὴν.* Euseb. ms. et impress. ἀπαλλαγὴν.

τῆ Αἰακοῦ εὐχῆ. Πεισθεὶς οὖν ἑαυτοῖς (58) Αἰακὸς, ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν ὄρος (59), τὰς καθαρὰς χεῖρας ἐκτείνας εἰς οὐρανὸν, κοινὸν ἀποκαλέσας τὸν Θεὸν (60), ἠϋξάτο οἰκτεῖραι αὐτὸν τετρυμένην (61) τὴν Ἑλλάδα. Ἀμα δὲ εὐχομένου, βροντὴ ἐξαίσιος ἐκτύπει (62), καὶ πᾶς ὁ περίξ ἀήρ ἐνεφούτο. Λάβροι δὲ καὶ συνεχεῖς ὄμβροι καταρραγέστες, ὄλην ἐπλήρωσαν τὴν χώραν. Ἐντεῦθεν ἀφθονος καὶ πλουσία τελεσφορεῖται εὐκαρπία ταῖς Αἰακοῦ γεωργηθεῖσα εὐχαῖς. « Καὶ ἐπεκαλέσατο, φησὶ, Σαμουὴλ τὸν Κύριον· καὶ ἔδωκεν Κύριος φωνὰς καὶ ὑστὸν ἐν ἡμέρᾳ θερισμοῦ (63). » Ὅρας ὅτι « ὁ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους » διὰ τῶν ὑποτεταμένων (64) δυνάμεων, εἷς ἐστὶ Θεός; Πλήρης δὲ ἡ Γραφή πᾶσα ἡ καθ' ἡμᾶς κατὰ τὰς τῶν δικαίων εὐχὰς, ἐπακούοντός τε καὶ ἐπιτελοῦντος τοῦ Θεοῦ ἕκαστον τῶν αἰτημάτων. Πάλιν ἱστοροῦσιν (65) Ἕλληνας, ἐκλειπόντων ποτῆτῶν Ἐτησίων ἀνέμων, Ἀρισταῖον ἐν Κέῳ θῦσαι Ἰσθμίῳ Διὶ· πολλὴ γὰρ ἦν φθορὰ, φλογμῶ διαπιμπραμένων, καὶ δὴ καὶ τῶν ἀναψύχειν τοὺς καρποὺς εἰωθότων ἀνέμων μὴ πνεόντων, ῥαδίως αὐτοὺς ἀνεκαλέσατο. Δελφοὶ δὲ, Σέρξου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσαντος, ἀνειπούσης τῆς Πυθίας·

Ἐ Δελφοὶ (66), λίσσεσθ' ἀνέμους, καὶ λώϊον ἔσται·

βωμὸν καὶ θυσίαν ποιήσαντες τοῖς ἀνέμοις, ἀρωγούς αὐτοὺς ἔσχον. Πνεύσαντες (67) γὰρ ἐβρόμῶνως περὶ τὴν Σηπιάδα ἄκραν, συνέτριψαν πᾶσαν τὴν παρασκευὴν τοῦ Περσικοῦ στόλου. Ἐμπεδοκλῆς (68) τε ὁ Ἀκραγαντῖνος « κωλυσανέμας » ἐπεκλήθη. Λέγεται οὖν, ἀπὸ τοῦ Ἀκράγαντος ὄρους πνέοντός ποτε ἀνέμου βαρὺ καὶ νοσῶδες τοῖς ἐγγωρίοις, ἀλλὰ καὶ ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν ἀγονίας αἰτίου γινομένου, παῦσαι τὸν ἀνεμον· διὸ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἔπεσι γράφει·

✠ P. 754 ED. POTTER, 650-651 ED. PARIS. ^a I Reg. xii, 18. ^b Matth. v, 45.

(58) Ἐαυτοῖς. Scribendum potius αὐτοῖς, cum Euseb. ms. et impress. Alioqui, inquit Sylburg., ἑαυτοῖς more insolito accipiendum foret pro « sibi » et « illis. »

(59) Τὸ Ἑλληνικὸν ὄρος. Euseb. τὸ ὄρος τὸ Ἑλληνικόν. In Ægina Æacum vota fecisse refert Pausanias.

(60) Κοινὸν ἀποκαλέσας τὸν Θεόν. Melius est Eusebianum illud, κοινὸν ἐπεκαλέσας πατέρα τὸν Θεόν· « Communem invocans patrem Deum. » Porro « communem Deum, » aut « patrem, » vocat Jovem Πανελλήνιον, seu « Græcorum omnium præsidem : » quem ab Æaco invocatum fuisse, refert Pausanias in locis jam dictis. Paulo post αὐτῶν pro αὐτόν ms. Joan.

(61) Τετρυμένην. Euseb. ms. et impress. τετρυχωμένην, non male.

(62) Ἐκτύπει. Euseb. ὑπεκτύπει. Rectius forte ἐπεκτύπει, aut ὑπεκτύπει accipiendum pro « leniter intonuit. » SYLBURG. — Ἐπεκτύπει habet ms. Joan.

(63) Θερισμοῦ. Vulg. Bib. ἐκείνη. Vox θερισμοῦ e præced. commate huc translata est.

(64) Ὑποτεταμένων. Rectius Euseb. ms. et impress. ὑποτεταγμένων, « subjectarum : » quod Sylburgio etiam placuit. Atque hactenus Euseb.

(65) Πάλιν ἱστοροῦσιν. Historiam de Aristæo,

A uterentur precibus Æaci. Eis ergo morem gerens Æacus, cum in Græcum montem ascendisset, mundis in cœlam extensis manibus communem Deum invocans precatus est, ut afflictæ miseretur Græciæ. Simul ac autem cœpit precari, felix statim tonitru insonuit, et totus aer circumcirca fuit obductus nubibus. Vehementes autem et continui imbres erumpentes, totam implevere regionem. Hinc efficitur abundans et copiosa fructuum feracitas, qui Æaci, tanquam agricultura, fuere impetrati precibus. « Et invocavit, inquit, Samuel Dominum, et dedit Dominus voces et pluviam in die ræssis^a. » Vides unum esse Deum qui per subjectas potestates « pluit super justos et injustos^b? » Plena est autem nostra Scriptura Dei exaudientis, et unamquamque efficientis petitionem, per justorum orationes. Rursus narrant Græci, quod cum Etesiæ venti aliquando deficerent, Aristæus in Ceo sacrificavit Jovi Isthmio : maxima enim erat calamitas, cum ardore omnia essent exusta, et cum venti non spirarent qui solebant fructus refrigerare, eos facile revocavit. Delphi autem, cum Xerxes bello invasisset Græciam, dixisset autem Pythia :

Placate, o Delphi, ventos, jam fata favebunt,

altari posito, et facto ventis sacrificio, eos habuere adjuutores. Nam cum circa Sepiadem promontorium spirassent vehementer, Persicæ classis universum apparatus contrivere. Empedocles quoque Agrigentinus ✠ κωλυσανέμας, id est venti prohibitor, fuit cognominatus. Dicitur certe quod cum ex monte Agrigenti gravis quidam aliquando spiraret ventus, qui non solum morbos importabat incolis, sed eorum etiam uxoribus sterilitatis erat causa, fecisse ut is cessaret. Quocirca ipse quoque scribit in versibus :

qui « ab Jove impetravit, ut Etesiæ flarent, » paucis mutatis, refert Hyginus. *Poet. astron. lib. ii, c. 4.*

(66) Δελφοὶ. Hanc historiam enarrat Herodotus lib. vii, cap. 178. Porro λῶϊον pro λώϊον habet ms. Paris.

(67) Πνεύσαντες. Hoc etiam memoriæ tradit Herodotus libri jam citati cap. 188.

(68) Ἐμπεδοκλῆς. Laertius in *Empedocle* lib. viii, secg. 60 : Ἐτησίων ποτῆ σφοδρῶν πνευσάντων, ὥστε τοὺς καρποὺς λυμῆναι, καλεῦσαι ὄρους ἐκδαρῆναι, καὶ ἀσκοὺς ποιῆσαι, πρὸς τοὺς λόφους, καὶ τὰς ἀκρωρείας διέτεινε, πρὸς τὸ συλλαβεῖν τὸ πνεῦμα· λήξαντος δὲ, Κωλυσανέμαν κληθῆναι. « Etesiiis aliquando vehementer flantibus, adeo ut fruges corrumperent, excoriari asinos jussit, factisque utribus, eis collibus et montium verticibus admoveri ad comprehendendos flatus : cessantibusque ventis, ab eventu rei Κωλυσανέμαν vocatum esse. » Paria tradit Suidas. Conf. Hesychius v^o Κωλυσανέμας, Philostratus lib. viii, *De vita Apollonii*, cap. 3. His adde Porphyrium et Jamblichum in *Vita Pythagoræ*, qui pro Κωλυσανέμῳ, dictum cum Ἀλεξανέμῳ commemorant. Plutarchus Empedoclem naturali quodam artificio ventos avertisse tradit lib. *De curiositate*, et lib. *Contra Colotem*.

Indefessorum ventorum flamina tolles,

*Qui spirando hominum perdentes arva fatigant,
Cumque voles, eadem tu rursus flamina pones.*

Dicebantque aliquos quidem ipsum sequi « qui opus habebant divinationibus, alios vero qui gravibus morbis diu cruciati fuerant. » Atque justos quidem et curationes et signa et miracula efficere, ex nostris credidere Scripturis. Utique etiam aliquæ virtutes seu potestates movent ventos, et imbres distribuunt, audiant Psalmographum : « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum^a ! » Is **268** est virtutum et principatum et potestatum Dominus, de quo dicit Moyses, ut cum eo simus : « Et circumcidite durum cor vestrum, et cervicem vestram non amplius indurabitis. Dominus enim dominorum et Deus deorum, Deus magnus et fortis^b, » et quæ deinceps consequuntur. Et Isaias : « Tollite, inquit, in altum oculos vestros, et videte quis hæc omnia fecerit^c. » Porro autem dicunt aliqui pestilentias, et grandines, et procellas, et quæ sunt his similia, non ex sola perturbatione materiali, sed etiam ex aliqua dæmonum, aut angelorum non bonorum ira, fieri solere. Jam vero aiunt magos qui sunt Cleonis, observantes sublimia nubium quæerant grandines ejaculaturæ, canticis et sacrificiis iram depellere. Quod si forte eis quandoque defuerit animal, suo cruentato digito sacrificant. Mantinea quoque Diotima, ✕ Atheniensibus sacrificantibus ante pestilentiam, effecit ut morbus differretur decem annis.

✕ P. 755 ED. POTTER. ^a Psal. LXXXIII, 1. ^b Deut. x, 16, 17. ^c Isa. xl, 26.

(69) *Παύσεις*. Hos versus, cum aliis eodem spectantibus, attulit Laertius lib. viii, segm. 59. Ubi *πνικαῖσι καταφθινύθουσιν ἄρουραν* pro θνητοῖσι κατ. ἄρουρας exstat.

(70) *Καὶ πάλιν*. Hunc versum sic scribit Laertius : *Καὶ πάλιν, ἣν οὐκ ἐθέλησθα, παλίντιτα πνεύματ' ἐπάξεις*.

(71) *Αὐτῷ ἔλεγον*. Malim αὐτῷ ἔλεγον· quod Herveto etiam placuisse videtur hæc Latine vertenti : « dicebat aliquo se sequi, » etc. Sunt enim ea, quæ sequuntur, ipsius Empedoclis, de se inaniter gloriantis verba, quod vel e poetica phrasi satis apparet. Porro pro τοὺς δ' ἐπὶ νοῦσον σιδηρὸν δὴ χαλεπαῖσι π. scribendum potius τοὺς δ' ἐπὶ νοῦσοισι δηρὸν δὴ χαλεπαῖσι πεπαρμ. Carminum, ex quibus hæc sententiæ sumptæ sunt, partem conservavit Laertius lib. viii, segm. 62 :

Ἄνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶ σεβίζομαι· οἱ δ' αἱ ἐπορεύονται

*Μυρτοὶ, ἐξερέοντες ὕψη πρὸς κέρδος ἀταρπείας.
Οἱ μὲν μαντοσυνέων κεχρημένοι, οἱ δὲ τι νοῦσων
Παντοίων ἐπύθοντο κλύειν εὐηκέα βάζειν.*

*Mulieribus maribusque color, comitesque sequuntur
Innumeri, ad lucrum quos ardens semita ducit,
Quique prophetiam exercent, qui discere morbi
Omnigeni curam cupiunt, artesque salubres.*

(72) *Ἐπὶ ν.* Talis quæriam requiritur lectio, ἐπὶ νοῦσοισι δηρὸν καὶ χαλεπαῖσι πεπαρμένους· vel, ἐπὶ νοῦσοισι δηρὸν καὶ χαλεπῶς πεπαρμ. SYLBURG.

(75) *Ἴνα αὐτῷ συνῶμεν*. « Ut ipsum nobis præsentem habeamus. » Sunt enim hæc Clementis verba, non Moysis, ut putabantur.

(74) *Ἔτι*. Abest a Deuteron. Quæ sequuntur, ibidem sic se habent : Ὁ γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, οὗτος Θεὸς τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυρίων, ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς.

Α *Παύσεις* (69) δ' ἀκαμάτων ἀνέμων μένος, ὅτ' ἐπὶ [γαῖαν] ὄρνόμενοι, θνητοῖσι καταφθινύθουσιν ἄρουρας· *Καὶ πάλιν* εὐτ' ἐθέλησθα, παλίντιτα πνεύματα θήσεις (70).

Παρακολουθεῖν τε αὐτῷ ἔλεγον (71) « τοὺς μὲν, μαντοσυνέων κεχρημένους, τοὺς δ', ἐπὶ νοῦσον σιδηρὸν δὴ χαλεπαῖσι πεπαρμένους (72). » Ἄντικρὺς γ' οὖν ἰάσεις τε καὶ σημεῖα καὶ τέρατα ἐπιτελεῖν τοὺς δικαίους ἐκ τῶν ἡμετέρων πεπιστεύκασι Γραφῶν· εἰ γὰρ καὶ δυνάμεις τινὲς τοὺς τε ἀνέμους κινῶσι, καὶ τοὺς ὄμβρους διανέμουσιν· ἀλλ' ἀκουσάτωσαν τοῦ ψαλμῶδου· « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. » Οὗτός ἐστιν ὁ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν Κύριος, περὶ οὗ ὁ Μωϋσῆς λέγει, ἵνα αὐτῷ συνῶμεν (75)· « Καὶ περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε ἔτι (74)· ὁ γὰρ Κύριος τῶν κυρίων καὶ Θεὸς τῶν θεῶν, ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὁ τε Ἡσαΐας, « Ἄρατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, λέγει, καὶ ἴδετε (75) τίς κατέδειξεν ταῦτα πάντα. » Λέγουσι δ' οὖν τινες λοιμούς τε καὶ χαλάζας, καὶ θυέλλας, καὶ τὰ παραπλήσια, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀταξίας τῆς ὑλικῆς μόνης, ἀλλὰ καὶ κατὰ τινὰ δαιμόνων ἢ καὶ ἀγγέλων οὐκ ἀγαθῶν ὀργήν, φιλεῖν γίνεσθαι. Αὐτίκα φασὶ (76) τοὺς ἐν Κλεωναῖς μάγους φυλάττοντας τὰ μετέωρα, χαλαζοβολήσιν (77) μελλόντων νεφῶν, παράγειν τε ὀδαῖς καὶ θύμασι τῆς ὀργῆς τὴν ἀπειλήν. Ἀμέλει καὶ εἴποτε ἀπορία ζώου καταλάβοι, τὸν σφέτερον αἰμάξαντες δάκτυλον, ἀρκοῦνται τῷ θύματι. Ἡ τε Μαντινικὴ Διοτίμα (78), θυσασμένοις Ἀθηναίοις πρὸ τοῦ λοιμοῦ, δέκα

C (75) Ἄρατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε. LXX : Ἀναθλέψατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε. Latina vulg. c. xl, v. 26 Isaias : « Levate in excelsum oculos vestros, et videte, quis creavit hæc. » Div. Hieronymus hic : « Si non creditis meis verbis, saltem oculis vestris credite, et ex cælorum elementorumque omnium servitute potestatem Domini cogitate. » Tale illud Ciceronis, *De aruspicum responsis* : « Etenim quis est tam vecors, qui aut cum suspexerit in cælum, deos esse non sentiat, et ea quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum, ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? » COLLECT.

(76) *Φασί*. Flor. φρσί, sing. numero. Nostrum φρσί consonat cum synonymo. SYLBURG.

(77) *Μετέωρα γ*. Ms. Paris. μετέωρα τῶν γ.

(78) *Μαντινικὴ Διοτίμα*. Mendosum est hoc. Nam si voluisset auctor « Diotimam e Mantinea » oriundam esse, non dixisset Μαντινικὴ, sed Μαντινίς· hoc enim femineum est gentile a Μαντινεία. Stephanus v. Μαντινεία, Τὸ ἐθνικόν, Μαντινεὺς, καὶ Μαντινίς. Τὸ κτητικόν, Μαντινικός. Scribendum igitur levi mutatione facta, Μαντικὴ Διοτίμα, « fatidica Diotima. » Quam emendationem firmat etiam Plato, cujus verba Clemens hic, celato auctoris nomine, recitat. Porro Platonis locus exstat *Convivii* pag. 1195 : Τὸν δὲ λόγον περὶ τοῦ Ἔρωτος, ὃν ποτε ἤκουσα γυναικὸς μαντικῆς Διοτίμας, ἢ ταῦτά τε σοφὴ ἦν καὶ ἄλλα πολλὰ· καὶ Ἀθηναίοις ποτὲ θυσασμένοις πρὸ τοῦ λοιμοῦ, δέκα ἔτη ἀναβολὴν ἐποίησε τῆς νόσου. « Referam sermonem de Amore, quem olim accepi a fatidica muliere Diotima, quæ et harum rerum perita erat, et alia multa sapienter intelligebat; et Atheniensibus olim sacris ante pestem peractis morbi dilationem dedit per decennium. »

ἔτη ἀναβολὴν ἐποιήσατο τῆς νόσου· καθάπερ καὶ τοῦ Κρητὸς Ἐπιμενίδου αἱ θυσίαι αὐταῖς Ἀθηναίοις τὸν Περσικὸν πόλεμον εἰς τὸν ἴσον ὑπερέθεντο (79) χρόνον. Διαφέρειν δ' οὐδὲν νομίζουσιν, ἐάν γ' οὖν θεοὺς, εἴτε καὶ ἀγγέλους τὰς ψυχὰς ταύτας λέγοιμεν. Αὐτίκα οἱ ἔμπειροι (80) τοῦ λόγου, κατὰ τὰς ἰδρύσεις ἐν πολλοῖς τῶν ἱερῶν, καὶ σχεδὸν πάσας τὰς θήκας τῶν κατοικομένων ἐνιδρῦσαντο· δαίμονας μὲν τὰς τούτων ψυχὰς καλοῦντες, θρησκευέσθαι δὲ πρὸς ἀνθρώπων διδάσκοντες, ὡς ἀν' ἐξουσίαν λαθούσας διὰ καθαρότητα τοῦ βίου τῇ θεῷ προνοίᾳ, εἰς τὴν ἀνθρώπων λειτουργίαν, τὸν περίγειον περιπολεῖν τόπον· ἠπίσταντο γὰρ ψυχὰς τινὰς κρατούμενας φύσει τῷ σώματι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν τῷ περὶ ἀγγέλων λόγῳ, προϊούσης τῆς Γραφῆς, κατὰ καιρὸν διαλεξόμεθα. Δημόκριτος (81) δὲ, ἐκ τῆς τῶν μεταρσίων παρατηρήσεως πολλὰ προλέγων, Σοφία (82) ἐπωνομάσθη. Ὑποδεξαμένου γ' οὖν αὐτὸν φιλοφρόνως Δαμάσου (83) τοῦ ἀδελφοῦ, τεκμηράμενος ἐκ τινῶν ἀστέρων, πολὺν ἐσόμενον προεῖπεν ὄμβρον. Οἱ μὲν οὖν πεισθέντες αὐτῷ συνεῖλον τοὺς καρπούς· καὶ γὰρ ὥρα θέρους ἐν ταῖς ἄλωσιν ἔτι ἦσαν (84)· οἱ δὲ ἄλλοι πάντα ἀπώλεσαν, ἀδοκίτου καὶ πολλοῦ καταβρήξαντος ὄμβρου. Πῶς δὲ ἔτι ἀπιστήσουσιν Ἕλληνας τῇ θεῷ ἐπιφανείᾳ περὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ· ὅπηνίκα πῦρ μὲν ἐφλέγετο, μηδὲν καταναλίσκον τῶν φουμένων κατὰ τὸ ὄρος, σαλπίγγων τε ἦχος ἐφέρετο, ἀνευ ὀργάνων ἐμπνεόμενος; Ἐκείνη γὰρ ἡ λεγομένη κατάβασις ἐπὶ τὸ ὄρος Θεοῦ, ἐπίθασίς ἐστι θείας δυνάμεως, ἐπὶ πάντα τὸν κόσμον διηκούσης, καὶ κηρυτεύουσης τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον (85). Τοιαύτη γὰρ ἡ κατὰ τὴν Γραφὴν ἀλληγορία. Πλὴν ἐωράθη τὸ πῦρ, ὡς φησὶν Ἀριστόβουλος, παντὸς τοῦ πλήθους μυριά-

A Sicut etiam Epimenidis Cretensis sacrificia, iisdem Atheniensibus in tantum tempus Persicum bellum distulerunt. Existimant autem nihil referre an has animas deos an angelos dicamus. Jam vero qui sunt eorum doctrinae periti, in multis templis tanquam deorum statuas, omnes fere mortuorum loculos posuere, daemones quidem vocantes eorum animas, eas autem coli ab hominibus docentes, ut quae divina providentia propter vitae puritatem potestatem acceperint, ut ad hominum ministerium locum qui est circa terram obirent. Sciebant enim aliquas animas ex natura corpore teneri. Sed de his cum agatur de angelis, mox suo tempore disseremus. Democritus autem, quod ex caeli et sublimium rerum observatione multa praediceret, cognomen Sapientiae invenit. Cum itaque eum benigne accepisset frater Damasus, facta e quibusdam stellis conjectura, futuram multam pluviam praedixit. Atque alii quidem ei credentes, fructus collegerunt: nam cum esset aestas adhuc, erant in arboribus: alii autem omnia amiserunt, cum maxima et inopinata ingruisset pluvia. Quomodo autem sunt Graeci adhuc non credituri apparuisse Deum in monte Sina, quo tempore ardebat quidem ignis nihil consumens ex iis quae nascebantur in monte: et tubarum ferebatur sonitus, qui absque ullis inspirabatur instrumentis? Ille enim Dei in montem descensus, divinae potestatis est adventus, quae pervadit omnem mundum, praedicatque lucem, ad quam aditus non datur. Talis enim est Scripturae conveniens allegoria. Caeterum visus est ignis, ut dicit Aristobulus, cum totus populus, qui erat non minus quam centum myriadam, praeter pueros et aetate

✠ P. 756 ED. POTTER, 632 ED. PARIS. ^a Exod. iii, 2; xix, 18, 19; xx, 18.

(79) Ὑπερέθεντο. *Distulerunt*. Non plane hoc affirmat Plato; sed dilationem praedixisse Epimenidem, apud ipsum memorat Clinias lib. i *De leg.*, pag. 781: Τὰ δὲ γὰρ ἴσως ἀκήκασας, ὡς Ἐπιμενίδης γέγονεν ἀνὴρ θεῖος, ὅς ἡμῖν οἰκεῖος· ἐλθὼν δὲ πρὸ τῶν Περσικῶν δέκα ἔτεσι πρότερον παρ' ὑμᾶς κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ μαντείαν, θυσίας τε ἐθύσατό τινὰς, ἃς ὁ Θεὸς ἀνεῖλε, καὶ δὴ καὶ φοβουμένων τὸν Περσικὸν Ἀθηναίων στόλον, εἶπεν, ὅτι δέκα ἐτῶν οὐχ ἤξουσιν· ὅταν δὲ ἐλθῶσιν, ἀπαλλαγῆσονται, πράξαντες οὐδὲν ὧν ἠλπίζον, παθόντες τε ἢ ὀράσαντες πλείω κακά· «Fortasse namque audisti Epimenidem virum fuisse divinum: qui ex familia nostra fuit, ac decem annis ante Persicum bellum Dei oraculo monitus ad vos pervenit, et sacrificia quaedam Dei oraculo edita fecit, Atheniensibusque Persicam formidantibus classem praedixit decennio Persas nequaquam venturos: sed et postquam venerint, infecta re discessuros, pluraque perpessos mala quam fecerint.»

(80) Αὐτίκα οἱ ἔμπειροι. Haec sic distingui et explicari possint: Αὐτίκα οἱ ἔμπειροι τοῦ λόγου κατὰ τὰς ἰδρύσεις, ἐν π. «Jam vero qui sunt periti rationis consecrandarum statuarum,» etc.

(81) Δημόκριτος. Laertius *Democrito* lib. ix, segm. 59: Ὡς δὲ προεῖπὼν τινὰ τῶν μελλόντων εὐδοκίμησε, λοιπὸν ἐνθέου δόξης παρὰ τοῖς πλείστοις ἠξιώθη. «Ubi vero futura quaedam praedixerat, sequensque rerum eventus fidem fecerat, divinis jam honoribus dignus a plerisque iudicatus est.»

(82) Σοφία. Similiter Suidas v^o Δημόκριτος·

Ἐπεκλήθη δὲ Σοφία ὁ Δημόκριτος. «Democritus autem cognominatus est Sapiaentia.» At *Aelianus Var. Hist.* lib. iv, cap. 20, «Philosophiam» cognominatum refert. Οἱ Ἀβδηρίται ἐκάλουν τὸν Δημόκριτον Φιλοσοφίαν, τὸν δὲ Πρωταγόραν, Λόγον. «Abderitae Democritum nominabant Philosophiam, Protagoram vero, Sermone.» Ibi vero viri docti Σοφίαν pro Φιλοσοφίαν substituerunt, reclamantibus licet mss. codd. Laertius *Protag.* Σοφίαν nominatum refert lib. ix, seg. 50: Διήκουσε δὲ ὁ Πρωταγόρας Δημοκρίτου, ἐκαλεῖτο δὲ Σοφία, ὡς φησὶ Φαβωρίνος ἐν *Παρτοδαπῇ ἱστορίᾳ*. «Audivit Protagoras Democritum, vocabaturque Sapiaentia, ut Phavorinus in *Omni-modis historia* refert.» Sed ea verba, ἐκαλεῖτο δὲ Σοφία, addita a sciolo quodam ad oram vocis Δημοκρίτου, concecit Menagius. Mihi potius pro Σοφία substituendum videtur Σοφιστής. Nam apud Suidam v. Πρωταγόρας, postquam facta esset Democriti, Protagorae magistri, mentio, additur: Καὶ ἐπεκλήθη πρῶτος οὗτος Σοφιστής· πρῶτος δὲ οὗτος τοὺς ἐριστικούς λόγους εὔρε, etc. Quae fere paria sunt iis quae tradit Laertius, et forte inde descripta.

(83) Δαμάσου. Ejus meminit Plinius lib. viii, c. 55. Alii Δαμάστην vocant, inter quos est Diogenes Laertius loco jam dicto, et Suidas v. Δημόκριτος.

(84) Ἐν ταῖς ἄλωσιν ἔτι ἦσαν. Lege ἐτίθησαν. Lowth.

(85) Φῶς τὸ ἀπρόσιτον. Respicit I Tim. vi, 16: Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον.

minores, circa montem esset congregatus : esset autem montis ambitus non minor quam quinque dierum. Per totum ergo locum visionis, eis omnibus in orbem utpote castrametantibus, visus est ignis ardens circumcirca. Quo fit ut descensus minime fuerit certo loco terminatus : Deus enim est ubique. Dicunt autem ii quoque qui conscripserunt historias, in Britannia insula esse quamdam speluncam monti subjectam; in fastigio autem hiatus : cum autem ventus in speluncam incidit, et in fossæ sinu alliditur, audiri sonum cymbalorum quæ numerose pulsantur. Sæpe autem cum in sylvis quoque moventur folia, per confertum spiritus impetum, editur sonus avium cantui similis. Cæterum ii qui composuere *Persica*, in locis quæ in Magorum regione sunt eminentiora, referunt tres montes in longissimo campo ordine sitos : eos autem qui locum transmittunt, cum ad primum quidem montem pervenerint, confusam audire vocem, non secus quam si millia hominum aliquot clamorem ederent in acie : ad medium autem ubi est perventum, majorem simul et evidentiorum strepitum percipere : tandem autem audire in fine canentes pæana, perinde ac si vicissent. Cujusvis autem soni causa est, ut existimo, et locorum levitas et concavitas. Rejectus itaque qui ingressus est spiritus, in eundem locum procedens, sonat vehementius. Et hæc quidem ita se habent. Deus autem omnipotens, etsi nihil sit ei subjectum, potest vocem et visionem auditu ingenerare, ut suam indicans majestatem, præter naturalem consequendi ordinem, ad convertendam eam quæ nondum credit animam, ut accipiat id quod datur præceptum. Cum autem esset nubes et mons altus, quare non poterat diversus exaudiri sonitus, dum per operantem causam moveretur spiritus? Quamobrem dicit etiam propheta : « Vocem verborum vos audiistis, et similitudinem non vidistis^a. » Vides quemadmodum vox Dominica, Verbum expers figuræ, Verbi virtus, Verbum Domini lucidum, veritas quæ de cælo desuper ad congregationem venit Ecclesiæ, per lucidum ac propinquum operabatur ministerium.

CAPUT IV.

Græcos ex Ægyptiis et Judæorum Gymnosophistis multa philosophiæ placita hausisse; quos ob sapientiam claros fuisse ostendit.

Sed et aliud quoque inveniemus testimonium, ad confirmandum, quod cum præstantissimi philo-

^a Deut. iv, 12

(86) Πάντη. Hoc reposui pro vulg. παντί, ex p. 271. SYLB.

(87) Λέγουσι. Quæ sequuntur, adjecisse videtur Clemens, ut quodammodo explicaret qua ratione Deus vocem emisisset dictus sit. Idem argumentum tractat Philo Judæus lib. *De decalogo*, pag. 748, 749.

(88) Βρεταννικήν v. Britanni veteres magica inclaruisse perhibentur. Plinius lib. xxviii, c. 4, agens de magica : « Britannia, » inquit, « hodieque eam attonite celebrat tantis cæremoniis, ut dedisse Persis videri possit. »

δων οὐκ ἔλασσον ἑκατὸν χωρὶς τῶν ἀφηλίκων ἐκκλησιαζόντων κύκλω τοῦ ὄρους, οὐχ ἦττον ἡμερῶν ε', τῆς περιόδου τυγχανούσης περὶ τὸ ὄρος. Κατὰ πάντα τοίνυν τόπον τῆς ὁράσεως πᾶσιν αὐτοῖς κυκλόθεν ὡς ἂν παρεμβεβλήκοσι, τὸ πῦρ φλεγόμενον ἐθεωρεῖτο· ὥστε τὴν κατάβασιν μὴ τοπικὴν γεγονέναι· πάντη (86) γὰρ ὁ Θεὸς ἐστίν. Λέγουσι (87) δὲ καὶ οἱ τὰς ἱστορίας συνταξάμενοι, ἀμφὶ τὴν Βρεταννικήν νῆσον (88) ἄντρον τι ὑποκείμενον ὄρει· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς χάσμα· ἐμπύπτοντος οὖν τοῦ ἀνέμου εἰς τὸ ἄντρον, καὶ προσρηγνυμένου τοῖς κόλποις τοῦ ὄρυγματος, κυμβάλλον εὐρύθμως κρουομένων ἦχον ἐξακούεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ ἀνὰ τὰς ὕλας, κινουμένων τῶν φύλλων ἀθρόα πνεύματος προσβολῆ, ὀρνίθων ὠδῆ παραπλήσιος προσπίπτει ἤχη. Ἄλλὰ οἱ τὰ Περσικά (89) συνταξάμενοι, ἐν τοῖς ὑπερκειμένοις τόποις κατὰ τὴν τῶν Μάγων χώραν τρία κεῖσθαι ὄρη ἐφεξῆς ἱστοροῦσιν ἐν πεδίῳ μακρῷ· τοὺς δὲ διοδεύοντας τὸν τόπον, κατὰ μὲν τὸ πρῶτον γενομένου ὄρους, φωνῆς ἐξακούειν συγκλύδου (90), οἷον βρόντων οὐκ ὀλίγων τινῶν μυριάδων, καθάπερ ἐν παρατάξει· κατὰ μέσον δὲ ἦχοντας ἦδη, πλειονος ὁμοῦ καὶ ἐναργεστεροῦ ἀντιλαμβάνεσθαι θορύβου· ἐπὶ τέλος δὲ παυονίζοντων ἀκούειν ὡς νενικηκότων. Αἰτία δ' οἶμαι πάσης ἠχοῦς ἢ τε λειότης τῶν τόπων καὶ τὸ ἀντροῦδες. Ἀποβαλλόμενον γ' οὖν τὸ εἰσφοιτήσαν πνεῦμα πάλιν εἰς αὐτὸ τὸ χωροῦν (91) βιαιότερον ἦχεῖ. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη· Θεῷ δὲ τῷ παντοκράτορι, καὶ μηδενοῦ ὄντος ὑποκειμένου, φωνὴν καὶ φαντασίαν ἐγγεννηῆσαι ἀκοῆ δυνατὴν, ἐνδεικνυμένῳ τὴν ἑαυτοῦ μεγαλειότητα παρὰ τὰ εἰωθότα φυσικὴν ἔχειν τὴν ἀκολουθίαν εἰς ἐπιστροφὴν τῆς μηδέπω πιστευούσης ψυχῆς, καὶ παραδοχὴν τῆς διδομένης ἐντολῆς. Νεφέλης δ' οὐσης καὶ ὄρους ὑψηλοῦ, πῶς οὐ δυνατὸν διάφορον ἦχον ἐξακούεσθαι, πνεύματος κινουμένου διὰ τῆς ἐνεργούσης αἰτίας; Διὸ καὶ φησιν ὁ προφήτης· « Φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἠκούετε (92), καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε. » Ὁρᾶς ὅπως ἡ Κυριακὴ φωνὴ Λόγος ἀσχημάτιστος, ἢ τοῦ Λόγου δυνάμις (93), ῥῆμα Κυρίου φωτεινὸν, ἀλήθεια οὐρανόθεν ἄνωθεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀφιγμένη, διὰ φωτεινῆς τῆς προσεχοῦς διακονίας (94) ἐνήργει.

CAPUT IV.

Græcos ex Ægyptiis et Judæorum Gymnosophistis multa philosophiæ placita hausisse; quos ob sapientiam claros fuisse ostendit.

Sed et aliud quoque inveniemus testimonium, ad confirmandum, quod cum præstantissimi philo-

^a Deut. iv, 12

(86) Πάντη. Hoc reposui pro vulg. παντί, ex p. 271. SYLB.

(87) Λέγουσι. Quæ sequuntur, adjecisse videtur Clemens, ut quodammodo explicaret qua ratione Deus vocem emisisset dictus sit. Idem argumentum tractat Philo Judæus lib. *De decalogo*, pag. 748, 749.

(88) Βρεταννικήν v. Britanni veteres magica inclaruisse perhibentur. Plinius lib. xxviii, c. 4, agens de magica : « Britannia, » inquit, « hodieque eam attonite celebrat tantis cæremoniis, ut dedisse Persis videri possit. »

(89) Ἄλλὰ οἱ τὰ Περσ. Forte ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ Περσ. SYLBURG.

(90) Συγκλύδου. Magis usitatum esset συγκλύδος; a nominat. συγκλύς.

(91) Τὸ χωροῦν. Post has voces non incommode distingues. SYLBURG.

(92) ἠκούετε. Deuteron. ἠκούσατε.

(93) Τοῦ Λόγου δυνάμις. Sic vocat Christum, qui est φῶς, et ἀλήθεια.

(94) Προσεχοῦς διακονίας. « Immediatum ministerium. » Vide pag. 702. Deo Patri quam maxime conjunctum. Vide pag. 695 edit. Paris. LOWTH.

φιλοσόφων παρ' ἡμῶν σφετερισμένους, ὡσεὶ διαυ-
χεῖν τῶν καὶ παρὰ τῶν ἄλλων (95) βαρβάρων ἀπηγ-
θίσθαι, τῶν εἰς ἐκάστην αἵρεσιν συντεινόντων τινὰ,
μάλιστα δὲ Αἰγυπτίων τὰ τε ἄλλα καὶ τὸ περὶ τὴν
μετενσωμάτωσιν (96) τῆς ψυχῆς δόγμα. Μετίσσι γὰρ
οἰκείαν τινὰ φιλοσοφίαν Αἰγύπτιοι. Αὐτίκα τοῦτο ἐμ-
φαίνει μάλιστα ἡ ἱεροπρατῆς αὐτῶν θρησκεία· πρῶ-
τος μὲν γὰρ προέρχεται ὁ ὠδὸς, ἐν τῇ τῶν τῆς μου-
σικῆς ἐπιφερόμενος συμβόλων. Τοῦτόν φασὶ δύο βί-
βλους ἀνειληφέναι δεῖν ἐκ τῶν Ἑρμοῦ (97)· ὧν
θάτερον μὲν ὕμνους περιέχει θεῶν, ἐκλογισμὸν δὲ βασι-
λικοῦ βίου τὸ δεύτερον. Μετὰ δὲ τὸν ὠδὸν ὁ ὠροσκό-
πος, ὠρολόγιόν τε μετὰ χεῖρα καὶ φοίνικα ἀστρολο-
γίας ἔχων σύμβολα, πρόσεισιν (98). Τοῦτον τὰ ἀστρο-
λογούμενα τῶν Ἑρμοῦ βιβλίων, τέσσαρα ὄντα τὴν
ἀριθμὸν, ἀεὶ διὰ στόματος ἔχειν χρή· ὧν τὸ μὲν ἔστι
περὶ τοῦ διακόσμου τῶν ἀπλανῶν φαινομένων ἀστρων,
τὸ δὲ περὶ τῶν συνόδων καὶ φωτισμῶν ἡλίου καὶ
σελήνης· τὸ δὲ λοιπὸν περὶ τῶν ἀνατολῶν. Ἐξῆς δὲ ὁ
ἱερογραμματεὺς προέρχεται, ἔχων πτερὰ ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς, βιβλίον τε ἐν χερσὶ καὶ κανόνα, ἐν ᾧ τὸ τε
γραφικὸν μέλαν, καὶ σχοῖνος ἧ γράφουσι. Τοῦτον τὰ
τε ἱερογλυφικὰ καλούμενα, περὶ τε τῆς κοσμογραφίας,
καὶ γεωγραφίας, τῆς τάξεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης,
καὶ περὶ τῶν ε' πλανωμένων, χωρογραφίαν τε τῆς Αἰ-
γύπτου καὶ τῆς τοῦ Νείλου διαγραφῆς, περὶ τε τῆς
καταγραφῆς σκευῆς τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν ἀφιερωμέ-
νων αὐτοῖς χωρίων, περὶ τε μέτρων καὶ τῶν ἐν τοῖς
ἱεροῖς χρησίμων, εἰδέναι χρή. Ἐπειτα ὁ στολιστῆς
τοῖς προειρημένοις ἔπεται, ἔχων τὸν τε τῆς δικαιο-
σύνης πῆχυν καὶ τὸ σπονδεῖον. Οὗτος τὰ παιδευτικά
πάντα καὶ μοσχοσφαγιστικά καλούμενα· δέκα δὲ ἔστι
τὰ εἰς τὴν τιμὴν ἀνήκοντα τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν,
καὶ τὴν Αἰγυπτίαν εὐσέβειαν (99) περιέχοντα· οἷον
περὶ θυμάτων, ἀπαρχῶν, ὕμνων, εὐχῶν, πομπῶν,
ἐορτῶν, καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων. Ἐπὶ πᾶσι δὲ
ὁ προφήτης (1) ἔξεισι, προφανὲς τὸ ὑδρεῖον ἐγκε-

✠ P. 757, 758 ED. POTTER, 653, 654 ED. PARIS.

(95) Διαυχεῖν τῶν καὶ παρὰ τῶν ἄλλ. Procul-
dubio verior lectio est, διαυχεῖν τῷ καὶ παρὰ τῶν
ἄλλ., « gloriari eo quod etiam ab cæt. barb. » SYLB.

(96) Μετενσωμάτωσιν. Quidam, ut in *Pythagora*
refert Laertius, lib. viii, segm. 14, Πρῶτόν φασὶ τοῦ-
τον (Πυθαγόραν) ἀποφῆναι τὴν ψυχὴν κύκλον ἀνάγκης
ἀμείθουσας, ἄλλοτε ἄλλοις ἐνδείσθαι ζώοις. Primum
Pythagoram sensisse aiunt animam circulum ne-
cessitatis immutantem aliis alias illigari animantibus.
Quod verum esse poterit si de Græcis tan-
tum accipiatur; nam, ut ait Hieronymus in *Apolo-
gia adv. Rufinum*, « apud Græcos Pythagoras pri-
mus immortales esse animas, et de aliis corpori-
bus transire in alia invenit. » Verum hoc dogma
Pythagoras, ut alia multa, ab Ægyptiis didicit,
quibus id tribuit etiam Herodotus in *Euterpe* cap.
123: Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι
οἰεῖόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. Τοῦ
σώματος δὲ καταφθίνοντος, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμε-
νον ἐσθύεται· ἐπεὶ δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερ-
σαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πετεινά, αὐτίς ἐς ἀνθρώ-
που σῶμα γινόμενον ἐσθύνειν. Τὴν περιήλυσιν δὲ
αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι. Τούτω τῷ λόγῳ
εἰσὶ οἱ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν, πρότερον, οἱ δὲ,
ὑστερον, ὡς ἰδίῳ ἐωυτῶν ἔόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ
οὐνόματα, οὐ γράφω. « Hi, denique, primi exstite-
runt qui dicerent animam hominis esse immorta-

A sophi pulcherrima ex iis quæ sunt ✠ apud eos dogmata
a nobis sumpserint, iis se veluti jactent et glorien-
tur: nempe quod ex aliis quoque barbaris quædam
decerpserint quæ ad unamquamque conferunt se-
ctam, maxime autem ex Ægyptiis, cum alia, tum
dogma de migratione animæ in corpora. Suam
enim quamdam ac peculiarem exercent Ægyptii
philosophiam. Hoc autem maxime ostendunt sacræ
eorum cæremonie. Primus autem procedit cantor,
269 unum aliquod afferens ex symbolis musicæ.
Eum dicunt oportere accipere duos libros ex libris
Mercurii: ex quibus unus quidem continet hymnos
deorum, alter vero rationes vitæ regię. Post can-
torem vero procedit horoscopus, qui in manu ha-
bet horologium et palmam, symbola astrologiæ.

B Eum libros Mercurii qui tractant de astrologia, qui
quidem sunt quatuor numero, oportet semper ha-
bere in ore. Ex quibus unus quidem est de ordine
inerrantium quæ videntur astrorum, alius vero de
coitu et illuminatione solis et lunæ, reliqui de eo-
rum ortu. Deinceps autem ἱερογραμματεὺς, id est
scriba sacrorum, pennas habens in capite, et li-
brum in manibus ac regulam, in qua est et atra-
mentum ad scribendum, et juncus quo scribunt,
progreditur. Hunc oportet scire et ea quæ vocantur
hieroglyphica, et mundi descriptionem, et geogra-
phiam, et ordinem solis et lunæ, et quinque er-
rantium, Ægyptique chorographiam et Nili descri-
ptionem, et descriptionem instrumentorum orna-
mentorumque sacrorum, et locorum eis consecrato-
rum, mensurasque, et ea quæ sunt ✠ in sacris utilia.
Deinde post eos qui prius dicti sunt, sequitur qui
dicitur στολιστῆς, id est ornator, qui justitiæ cubi-
tum, et ad libandum habet calicem. Is scit omnia
quæ vocantur παιδευτικά, id est ad disciplinam
et institutionem pertinentia, et μοσχοσφαγι-
στικά, hoc est, quæ ad ritum mactandorum spe-

lem, quæ de mortuo corpore subinde in aliud atque
aliud corpus, ut quodque gigneretur, immigraret.
Atque ubi per omnia se circumtulisset, terrestria,
marina, volueria, rursus in aliquod hominis corpus
genitum introire: atque hunc ab ea circuitum fieri
intra annorum tria millia. Hanc rationem sunt e
Græcis qui usurpaverint tanquam suam ipsorum,
alii prius, alii posterius, quorum ego nomina sciens,
D non duco scribenda.»

(97) Ἑρμοῦ. Cl. Fabricius *Bibliothecæ Græcæ*
lib. i, cap. 11, sect. v, p. 75: « Clemens Alexan-
drinus vi *Stromateon*, p. 653 seq., Ægyptiæ philo-
sophiæ dicendæ tradendæque methodum recensens,
lib. xlii Hermetis refert, quorum plures paucio-
resve, alii itemque alii addiscere debuerint. Quia
locus notissimus est et paulo proluxior, nolui inte-
grum eundem hic repetere, tamen eum a Joh.
Marshamo pag. 241 seq., Lambecio p. 157 seq. et
alii numerus librorum 42 non satis bene nec ex
mente

(98) Πρόσεισιν. Forte rectius πρόσεισι, *predicit*:
ut paulo superius ἔξεισι. SYLBURG.

(99) Τὴν Αἰγυπτίαν εὐσέβ. Non minus recte leg.
τὴν Αἰγυπτίων εὐσέβ. SYLBURG.

(1) Προφήτης. Conf. Eusebius *Eccles. hist.* lib.
iv, c. 8, et quæ ibi adnotavit Valesius.

ctant vitulorum. Sunt autem decem quæ pertinent ad honorem eorum qui sunt apud eos deorum, et Ægyptiam continent religionem: nempe sacrificia, primitiæ, hymni, preces, pompæ, dies festi, et quæ sunt his similia. Post omnes exit propheta, qui propatulam in sinu gestat hydriam: quem sequuntur qui emissos panes portant. Is, ut qui sit sacrorum præfectus, ediscit libros decem qui vocantur Sacerdotales: continent autem de legibus, et diis, et universa sacerdotum disciplina: propheta enim apud Ægyptios præest etiam distributioni vectigalium. Sunt ergo quadraginta duo libri Mercurii valde necessarii, ex quibus triginta quidem et sex, qui continent omnem Ægyptiorum philosophiam, ediscunt ii qui ante dicti sunt: reliquos autem sex παστοφόροι, id est qui gestant pallium, ut qui pertineant ad medicinam, nempe de constructione corporis, et de morbis, et de instrumentis, et medicamentis, et de oculis, et postremo de mulieribus. Et res quidem Ægyptiorum, ut paucis dicam, sunt ejusmodi. Indorum autem philosophia fuit ipsa quoque valde celebrata. Alexander quidem certe Macedo, cum Indorum decem cepisset Gymnosophistas, qui videbantur esse optimi et præstantissimi, sermonisque brevitate cæteris antecellere, quæstiones eis proposuit, eum qui non apte responderet se esse de medio sublaturum minatus. Et cum ex iis quidem majorem natu judicare jus-

mente Clementis computetur, observabit lector eum quam optime prodire sic:

1. Ὑμνοὶ θεῶν.
2. Ἐκλογισμὸς βασιλικῶν βίου.
3. Ἀστρολογουμένων βιβλία δ'.
4. Περὶ τοῦ διακόσμου τῶν ἀπλανῶν φαινομένων ἄστρον.
5. Περὶ τῶν συνόδων ἡλίου καὶ σελήνης.
6. Περὶ τῶν φωτισμῶν ἡλίου καὶ σελήνης.
7. Περὶ τῶν ἀνατολῶν ἡλίου καὶ σελήνης.
8. Περὶ τῶν ἀνατολῶν ἡλίου καὶ σελήνης. Τὰ ἱερογλυφικὰ βιβλία ε'.
9. Περὶ κοσμογραφίας.
10. Περὶ γεωγραφίας.
11. Περὶ τῆς τάξεως ἡλίου καὶ σελήνης.
12. Περὶ τῶν ἐπλανωμένων.
13. Χωρογραφία τῆς Αἰγύπτου.
14. Ἡ τοῦ Νείλου διαγραφὴ.
15. Περὶ τῆς καταγραφῆς σκευῆς τῶν ἱερέων.
16. Περὶ τῶν ἀφιερωμένων αὐτοῖς χωρίων.
17. Περὶ μέτρων.
18. Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς χρησίσμων.
19. Τὰ παιδευτικὰ καὶ μοσχοσφραγιστικὰ (ita enim recte ex Herodoti lib. ii, 59, et Porphyrii iv. Περὶ ἀποχῆς pag. 566 legit Marshamus, pag. 242, et Conringius p. 57, non μοσχοσφραγιστικὰ) βιβλία ε', τὰ εἰς τὴν τιμὴν ἀνήκοντα τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν καὶ τὴν Αἰγυπτίαν εὐσέβειαν περιέχοντα, οἷον:
20. Περὶ θυμάτων.
21. Περὶ ἀπαρχῶν.
22. Περὶ ὕμνων.
23. Περὶ εὐχῶν.
24. Περὶ πομπῶν.
- 25-26. Περὶ ἑορτῶν καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων.
27. Τὰ ἱερατικὰ βιβλία ε'. Περὶ τε νόμων καὶ θεῶν καὶ τῆς ὅλης παιδείας τῶν ἱερέων.
- 28-36. Τὰ ἱατρικὰ βιβλία ε'.
37. Περὶ τῆς τοῦ σώματος κατασκευῆς.
38. Περὶ νόσων.
39. Περὶ ὀργάνων.
40. Περὶ φαρμάκων.

κολπισμένος ὃ ἔπονται οἱ τὴν ἔκπεμψιν τῶν ἄρτων βαστάζοντες. Οὗτος, ὡς ἂν προστάτης τοῦ ἱεροῦ, τὰ ἱερατικὰ καλούμενα ε' βιβλία ἐκμανθάνει, περιέχει δὲ περὶ τε νόμων καὶ θεῶν, καὶ τῆς ὅλης παιδείας τῶν ἱερέων· ὁ γὰρ τοι προφήτης παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ τῆς διανομῆς τῶν προσόδων ἐπιστάτης ἐστίν. Δύο μὲν οὖν καὶ τεσσαράκοντα αἱ πάνη ἀναγκαῖαι τῶ Ἑρμῆ γεγονάσι βίβλοι· ὧν τὰς μὲν λς' τὴν πᾶσαν Αἰγυπτίων περιεχούσας φιλοσοφίαν οἱ προειρημένοι ἐκμανθάνουσι· τὰς δὲ λοιπὰς ἕξ, οἱ παστοφόροι, ἱατρικὰς οὔσας, περὶ τε τῆς τοῦ σώματος κατασκευῆς, καὶ περὶ νόσων, καὶ περὶ ὀργάνων, καὶ φαρμάκων, καὶ περὶ ὀφθαλμῶν, καὶ τὸ τελευταῖον περὶ τῶν γυναικίων (2). Καὶ τὰ μὲν Αἰγυπτίων, ὡς ἐν βραχεῖ φάναι, τσαῦτα· Ἰνδῶν δὲ ἡ φιλοσοφία καὶ αὐτῶν διαθεβόηται· Ἀλέξανδρός γ' οὖν ὁ Μακεδὼν (3), δέκα λαθῶν Ἰνδῶν γυμνοσοφιστὰς, τοὺς δοκοῦντας ἀρίστους εἶναι καὶ βραχυλογωτάτους, προβλήματα αὐτοῖς προὔθηκε, τὴν μὴ ἀποκρινόμενον εὐστόχως ἀνελεῖν ἀπειλήσας, ἕνα τὸν πρεσβύτερον αὐτῶν ἐπικρίνειν κελεύσας. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος, ἕξασθεῖς, πότερον οἶεται τοὺς ζῶντας εἶναι πλείονας ἢ τοὺς τεθνεῶτας· τοὺς ζῶντας, ἔφη· οὐ γὰρ εἶναι τοὺς τεθνεῶτας· ὁ δεύτερος δὲ, πότερον τὴν γῆν ἢ τὴν θάλασσαν μείζονα θηρία τρέφειν· τὴν γῆν, ἔφη· ταύτης γὰρ μέρος εἶναι τὴν θάλασσαν· ὁ δὲ τρίτος, ποῖόν ἐστι τῶν ζῶων πανουργότατον, ὃ μέχρι νῦν οὐκ ἐγνώσθη· εἶπεν, Ἄνθρωπος (4)· ὁ δὲ τέταρτος, ἀνα-

41. Περὶ ὀφθαλμῶν.

42. Περὶ τῶν γυναικίων.

C (2) Γυναικίων. Seu potius γυναικειῶν, subintellecto νόσων, vel alia simili dictione.

(3) Ἀλέξανδρος γ' οὖν ὁ Μακεδὼν. Ms. Ottob., Ἀλέξανδρος Μακεδόνων βασιλεύς. His autem similia scribit in Alexandro Plutarch.

(4) Ὁ δὲ τρίτος, ποῖόν ἐστι τῶν ζῶων πανουργότατον, ὃ μέχρι νῦν οὐκ ἐγνώσθη, εἶπεν· Ἄνθρωπος. Th. Canterus lib. ii, c. 20, Var. lect., sic interpretungit, πανουργότατον, ὃ μέχρι νῦν οὐκ ἐγνώσθη, εἶπεν, Ἄνθρωπος. Itaque legendum esse apud Plutarchum in Vita Alexandri, ubi perperam, ἄνθρωπος οὐκ ἐγνώκεν, confirmatque hanc lectionem hoc Euripidis testimonio de hominis calliditate:

Βραχὺ τοι σθένος ἀνέρος,
Ἄλλὰ ποικίλαις πραπίδων,
Δαμᾶ φῦλα πόντου
Χθονίων τ' ἀερίων τε παιδεύματα.

Sic ergo vertendum est: « Tertius autem, Quodnam est animalium callidissimum? Quod hucusque, inquit, non fuit cognitum, homo.» Sic Plato in De republica hominem dicit: Παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχόν, θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶων· καλῶς δὲ μὴ τραφέν, ἀγριώτατον ὅπσοα φύει γῆ. In quarti responso legitur apud Plutarchum τὸν Σάμβαν ἀπέστησεν. Arrianus lib. vi videtur hunc ipsum Σάμβαν appellare, nam et urbis paulo post meminit et pag. 154 Brachmanum, ὅσοι ἀποστάσεως αἴτιοι ἐγένοντο. In quinto deest vox una Clementi, quam ex Plutarcho sullice: Προτέραν γεγονέναι τὴν ἡμέραν εἶπεν, ἡμέρα μιά. « Diem, inquit, uno die.» Hoc est, uno die noctem antecessit dies. Et lege ἀποκρίσεις ἀπόρους, non ἀποφῆσεις. « Insolubilia insolubiles esse responsiones.» In his etiam aliter Clemens ac Plutarchus in editione Aldina 229: Τσαῦτα κακὰ φέρουσαν, non κατὰ φέρουσαν, et μέχρι τίνος ἀνθρώπῳ καλῶς ἔχει ζῆν, non ἀνθρώπῳ καλῶς ἔχον. Item, πρῶτον ἀποκτεῖναι τὸν πρῶτον ἀποκρινόμενον, his posita voce πρῶτον. COLLECT

κρινόμενος, τίνι λόγιᾶμα τὸν Σαββά (5) ἀπέστησαν, ἄρχοντα αὐτὸν ὄντα· ἀπεκρίθη, καλῶς ζῆν βουλόμενοι αὐτὸν, ἢ κακῶς ἀποθανεῖν. Ὁ δὲ πέμπτος, ἐρωτηθεὶς, πότερον οἴεται τὴν ἡμέραν πρότερον ἢ τὴν νύκτα γεγονέναι, εἶπεν· Ἡμέρα μία (6)· τῶν γὰρ ἀπόρων ἐρωτήσεων ἀνάγκη καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἀπόρους εἶναι. Ὁ δὲ ἕκτος, ἀπορηθεὶς (7) πῶς ἂν τις φιληθείη μάλιστα· Ἄν, κράτιστος ὢν, ἔφη, μὴ φοβερὸς εἶη. Ὁ δὲ ἕβδομος, ἐρωτηθεὶς πῶς ἂν τις ἐξ ἀνθρώπων γένοιτο Θεός· Εἰ πράξειεν, εἶπεν, ἢ πράξαι (8) ἀνθρώπου μὴ δυνατόν ἐστίν. Ὁ δὲ ὄγδοος, ἐρωτηθεὶς τί ἰσχυρότερον, ζωὴ ἢ θάνατος· Ζωὴ, ἔφη, τοσαῦτα κακὰ φέρουσα. Ὁ δὲ ἔννατος, ἐξετασθεὶς μέχρι τίνος ἀνθρώπου καλῶς ἔχει ζῆν· Μέχρι οὗ, ἔφη, μὴ νομίζῃ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν ἄμεινον. Κελεύσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὸν δέκατον εἰπεῖν τι δικαστῆς γὰρ ἦν· Ἐτερος, ἔφη, ἐτέρου χεῖρον εἶπεν· τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου φήσαντος· Οὐκοῦν καὶ σὺ πρῶτος ἀποθάνῃ (9) τοιαῦτα κρίνων. Καὶ πῶς, εἶπεν, βασιλεῦ, ἀληθῆς εἶης, φήσας πρῶτον ἀποκτεῖναι τὸν πρῶτον ἀποκρινόμενον κάκιστα; Καὶ ὡς μὲν κλέπται πάσης γραφῆς Ἕλληνας εἴρηνται, ἰκανῶς, οἶμαι, διὰ πλειόνων δέδεικται τεκμηρίων.

Cum autem jussisset Alexander, ut decimus quoque diceret aliquid, erat enim judex, Alius, inquit, alio dixit deterius. Cum autem dixisset Alexander : Ergo tu quoque morieris primus, qui hæc judicas. Et quomodo, inquit, o rex, verax fueris, qui dixisti te primum eum esse interfectorum qui pessime respondisset? Et quod omnis generis scriptorum Græci dicti sint fures, satis, ut opinor, pluribus ostensum est indiciis.

CAPUT V.

Græcos aliquatenus Dei veri notitiam habuisse.

Ὅτι δὲ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ἴσασι τὸν Θεὸν, ἀλλὰ κατὰ περίφασιν (10), Ἑλλήνων οἱ δοκιμώτατοι, Πέτρος ἐν τῷ κηρύγματι λέγει· « Γινώσκατε οὖν ὅτι εἷς Θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων (11) ἐποίησεν, καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων· καὶ ὁ ἀόρατος, ὃς τὰ πάντα ὄρα· ἀχώρητος (12), ὃς τὰ πάντα χωρεῖ· ἀνεπιδεής, οὗ τὰ πάντα ἐπιδέεται, καὶ δι' ὃν ἔστιν· ἀκατάληπτος, ἀέννατος, ἀφθαρτος, ἀποίητος, ὃς τὰ πάντα ἐποίησεν λόγῳ δυνάμει αὐτοῦ, τῆς γνωστικῆς γρα-

✠ P. 759 ED. POTTER, 635 ED. PARIS.

(5) Τὸν Σαββά. H., τὸν Σάββα. Mox etiam rectius forte ἄρχοντα αὐτῶν. SYLBURG.

(6) Ἡμέρα μία. « Uno die, » vel « unus dies. » Nam ambiguum fuisse hoc responsum, statim additur. Verum Plutarchus huic viro responsum tribuit, quo « diem uno die noctem præcedere » clare pronuntiat : προτέραν γεγονέναι τὴν ἡμέραν εἶπεν ἡμέρα μία. Proinde Plutarchum potius e Clemente quam ex illo hunc corrigendum existimaverim. Aliter respondit Thales, ut ait Diogenes Laertius in *Thalate* lib. 1, segm. 36 : Πρὸς τὸν πυθόμενον τί πρότερον ἐγεγόνει, νύξ ἢ ἡμέρα; Ἡ νύξ, ἔφη, μία ἡμέρα πρότερον. « Sciscitanti cuidam, utrum prius factum esset, nox an dies? Nox, ait, una prius die. » Idem responsum occurrit in Excerptis ex veteri *Lexico Græco-Latino*, ubi de responsis sapientum : Τῷ πέμπτῳ ἠρώτησεν, τίς πρῶτος ἐγεννήθη, νύξ ἢ ἡμέρα; Ὁ δὲ εἶπεν νύκτα μίαν πρότερον ἡμέραν.

(7) Ἀπορηθεὶς. A. et H. malunt ἐπερωτηθεὶς. Retineri tamen etiam ἀπορηθεὶς potest, pro « Cum ei hoc dubium esset propositum, » seu, « De hoc dubio interrogatus. » SYLBURG.

(8) Πράξαι. Forte πράξαι. MONTEAUC.

(9) Ἀποθάνῃ. Modi enallage est pro ἀποθάνῃ,

A sisset, primus quidem examinatus, utros e. istimet esse plures, vivosne an mortuos : vivos dixit, non esse enim mortuos. Secundus autem, terrane an mare majores aleret belluas : Terra, inquit, nam ejus quoque pars est mare. Tertius autem, quodnam sit animantium callidissimum, quod hucusque non fuit cognitum : Homo, inquit. Quartus autem rogatus, quanam ratione moti, Sabba, qui erat eorum princeps, impulissent ad defectionem : ✠ respondit, volentes eum vel honeste vivere, vel male mori. Quintus autem rogatus, utrum existimaret fuisse priorem, diem an noctem : Uno die, inquit. Dubiarum enim quæstionum dubias etiam responsiones esse, necesse est. Sextus autem rogatus, quanam ratione fieri posset ut quis maxime diligeretur : Si cum sit, inquit, potentissimus, non fuerit terribilis. Septimus autem rogatus, quomodo ex hominibus fieret deus aliquis : Si ea, inquit, fecerit quæ fieri non potest ut homo faciat. Octavus autem interrogatus, quid sit fortius, vita an mors : Vita, inquit, quæ tam multa mala ferat. Nonus autem examinatus, quousque bene sit homini vivere : Quousque, inquit, non existimet melius esse mori quam vi-

vere. Cum autem jussisset Alexander, ut decimus quoque diceret aliquid, erat enim judex, Alius, in-

Quod autem Deum norunt, non per agnitionem, sed per qualemcunque ejus manifestationem, Græcorum probatissimi, dicit Petrus in prædicatione : « Cognoscite ergo unum esse Deum, qui fecit omnium principium, et finis habet potestatem, et qui cum sit inconspicuis, omnia videt : cum capi non possit, omnia capit, nullius cum rei indigeat, eo indigent omnia, et per quem sunt omnia ; qui comprehendi non potest, æternus, ab interitu alienus, non factus :

seu ἀποθνήξῃ. SYLBURG.

(10) Περίφασιν. Lege περίφρασιν. LOWTH.—Conf. superius *Stromat.* 1, p. 572, n. 5, et *Strom.* v, p. 750, n. 5.

(11) Ἀρχὴν πάντων. Scilicet Filium. Nam illud Genes. 1 : « In principio Deus creavit, » multi e veteribus Ecclesiæ scriptoribus de Filio interpretantur : qui Apoc. iii, 14, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, « principium creaturæ Dei, » dicitur. Clementis noster infra p. 644 edit. Paris. : Εἷς γὰρ τῷ ὄντι ἐστὶν ὁ Θεός, ὃς ἀρχὴν τῶν ἀπάντων ἐποίησε, μηνύων τὸν πρωτόγονον Υἱὸν, ὃ Πέτρος γράφει συνελθὺς ἀκριβῶς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

(12) Ἀχώρητος. Simile est illud Hermæ *Pastoris* lib. ii, mandat. 1 : « Ipse capax universorum, solus immensus est. Qui nec verbo definiri, nec mente concipi potest. » Arnobii et Serapionis conflict. p. 545 : « Capax, non captabilis. » Augustinus in *Altercatione cum Pascentio Ariano* : « Laudantes Deum, dicere solemus in precibus, ejus magnitudinem admirantes : Qui capit omnia, quem capit nemo, sed hominum : nam totus capitur a Filio. »

qui omnia fecit verbo virtutis suæ, » hoc est secundum gnosticam scripturam, Filii. Deinde subjungit : « Hunc Deum colite, non ut Græci, » utpote quod eundem quem nos ☩ colunt Deum viri probi apud Græcos, sed non perfecta cognitione, ut qui a Filio datam non didicerint traditionem. « Ne colatis, » inquit, « igitur; » non dixit, Deum quem Græci, sed « ne colatis ut Græci : » cultus Dei mutans modum, non autem alium Deum annuntians. Quid autem sit : « Non colatis ut Græci, » ipse Petrus explanabit, subjungens : **270** « Quoniam dum feruntur ignorantia, et Deum non sciunt » ut nos perfecta cognitione, « cum, potestate quam dedit eis ad usum, formassent ligna et lapides, æs et ferrum, aurum et argentum, ex ipsorum materia et usu, et quæ substantiæ serva sunt excitassent, ea colunt : et quæ eis dedit Deus in cibum, volucres aeris, et maris natatilia, et terræ serpentes, et feras, cum quadrupedibus agri pecoribus, mustelasque et mures, feles et canes et simias : et proprios cibos hominibus sacrificant : et mortua mortuis offerentes tanquam diis, in Deum sunt ingrati, per hæc ipsum esse negantes. » Et quod ita se habeat, utpote quod nos ipsi et Græci eundem Deum noverimus, sed non similiter, sic rursus inferet hoc modo : « Neque colite ut Judæi : etenim illi, solos se Deum nosse putantes, nesciunt se ado-

☩ P. 760 ED. POTTER.

(13) *Τῆς γνωστικῆς γραφῆς.* In hæc verba Cl. Græbius in *Spicil.* 1, p. 528, hæc adnotat : « Per hanc intelligit Clemens interpretationem mysticam, secutus in hac phrasi Barnabam, qui in epistola sua cap. vi, ubi verba Moysis citaverat : « Ecce ista ait Dominus Deus : Intrate in terram bonam, quam juramento promisit Dominus Abrahamo, et Isaac, et Jacobo, et ut hæreditatem possidete eam; terram fluentem lacte et melle, » immediate post, mysticæ explicationis gratia, addit : Τί λέγει ἡ γνώσις, μάθετε· ἐλπίζατε ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθαι ὑμῖν Ἰησοῦν. « Quid dicat cognitio, » (i. e. quis sit sensus spiritualis et mysticus, ut in editione Oxoniensi Barnabæ bene exponitur) » discite. Sperate in Jesum, qui in carne manifestandus est vobis. » Quæ ipsa Barnabæ alibi citat Clemens Alexandr. nempe lib. v *Strom.*, pag. 578. Sic hoc quoque loco per λόγον δυνάμεως Θεοῦ, docet Filium Dei sensu mystico intelligendum esse : unde potius τῆς γνωστικῆς γραφῆς quam τῆς γνωστικῆς γραφῆς legendum puto. » Hæc ille. Mihi in Clementis verbis nihil mutandum videtur. Sunt autem hæc, non Petri, sed Clementis Petri sententiam explicantis verba.

(14) *Ὡς δηλονότι.* Hæc verba usque ad μεμαθηκότων Clementis sunt : ac proinde Cl. Græbius *Spicileg.* 1, pag. 63, ea tanquam ipsius Petri recitans, hujusce loci sensum pervertit.

(15) *Μὴ τοίνυν.* Insolita est verborum trajectio. Simplicior ordo est : οὐκ εἶπε τοίνυν, Μὴ σέβεσθε Θεὸν ὃν οἱ Ἕλλη. SYLBURG.

(16) *Ὡς ἡμεῖς κατὰ τὴν γνώσιν τελείαν.* « Ut nos cognitione perfecta. » Hæc etiam Clementis verba sunt, quibus explicat quo sensu Petrus « gentes Deum non scire » dixerat : licet ea Græbius ipsi Petro tribuerit.

(17) *Ἦν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίας εἰς χρῆσιν.* Non incommode scribi posse videtur, Ἦν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν εἰς χρῆσιν : « quorum ipsis dedit potestatem ad usum, » seu « ut iis uterentur. »

A φῆς (13), » τουτέστι τοῦ Υἱοῦ. Εἶπα ἐπιφέρει· « Τοῦτον τὸν Θεὸν σέβεσθε, μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας· » ὡς δηλονότι (14) τὸν αὐτὸν ἡμῖν σεβόντων Θεὸν καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι δοκίμων, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν παντελῆ τὴν δι' Υἱοῦ παράδοσιν μεμαθηκότων. « Μὴ τοίνυν (15), » φησὶ, « σέβεσθε, » οὐκ εἶπεν, Θεὸν ὃν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ, « μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας· » τὸν τρόπον τὸν τῆς σεβήσεως ἐναλλάττων τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ δὲ ἄλλον καταγγέλλων. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, « μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας, » αὐτὸς διασαφῆσαι Πέτρος ἐπιφέρει· « Ὅτι ἀγνοία φερόμενοι, καὶ μὴ ἐπιστάμενοι τὸν Θεὸν » ὡς ἡμεῖς κατὰ τὴν γνώσιν τὴν τελείαν (16), « ἣν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίας εἰς χρῆσιν (17), μορφώσαντες ξύλα καὶ λίθους, χαλκὸν καὶ σίδηρον, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, τῆς ὕλης αὐτῶν καὶ χρήσεως, τὰ δοῦλα τῆς ὑπάρξεως ἀναστήσαντες, σέβονται (18)· καὶ ἃ δέδωκεν αὐτοῖς εἰς βρώσιν ὁ Θεός, πατεινὰ τοῦ ἀέρος, καὶ τῆς θαλάσσης τὰ νηκτὰ, καὶ τῆς γῆς τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ θηρία σὺν κτήνεσι τετραπόδοις τοῦ ἀγροῦ, γαλαῖς τε καὶ μῦς, αἰλούρους τε καὶ κύνες, καὶ πιθήκους· καὶ τὰ ἴδια βρώματα βρωτοῖς, θύματα θύουσιν (19)· καὶ νεκρὰ νεκροῖς (20) προσφέροντες ὡς θεοῖς, ἀχαριστοῦσι τῷ Θεῷ, διὰ τούτων ἀρνούμενοι αὐτὸν εἶναι· » καὶ ὅτι γε ὡς τὸν αὐτὸν Θεὸν ἡμῶν τε αὐτῶν καὶ Ἑλλήνων ἐγνωκότων φέρεται (21), πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἐποίσει πάλιν, ὧδέ πως· « Μηδὲ κατὰ Ἰουδαίους (22) σέβεσθε, καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μόνοι

Nam « lignum, lapides, » et cætera, quæ hic numerantur, opponit aliis ἃ δέδωκεν αὐτοῖς εἰς βρώσιν ὁ Θεός, « quæ Deus ipsis dedit in cibum. »

(18) *Τῆς ὕλης αὐτῶν καὶ χρήσεως, τὰ δοῦλα τῆς ὑπάρξεως ἀναστήσαντες, σέβονται.* Hæc sine dubio corrupta sunt. Interea vero, donec ms. aliquis codex appareat, cujus ope emendentur, sic scribi poterint : Τὴν ὕλην, αὐτῶν καὶ χρήσεως τὰ δοῦλα τῆς ὑπάρξεως ἀναστήσαντες, σέβονται. « Materiam, et quæ ipsorum usui natura inservire debent, stantes, colunt. » Vel, χρήσεως τὰ δοῦλα καὶ τῆς ὑπάρξεως : « quæ serva sunt usui et possessioni. » Nam ὑπαρξίς interdum idem est ac τὰ ὑπάρχοντα, πλοῦτος, κτήματα. Vel aliquid his simile, nam incertæ plerumque sunt hujusmodi conjecturæ.

(19) *Καὶ τὰ ἴδια βρώματα βρωτοῖς θ. θ.* Interpretes, « et proprios cibos hominibus sacrificant, » nihil ad sensum Petri. Proinde pro βρωτοῖς, « mortalibus hominibus, » scribendum βρωτοῖς, « cibus : » qua voce intelligit ἃ δέδωκεν ὁ Θεός εἰς βρώσιν· ut sensus sit, Ægyptios, aliasque gentes, a quibus bruta coluntur, τὰ ἴδια βρώματα τοῖς βρωτοῖς θύειν· « proprios cibos sacrificare » iis animalibus, quæ sunt ipsis a Deo in « cibum » concessa. Nam sicut νεκρὰ νεκροῖς, ita βρώματα βρωτοῖς θύειν eos dicere videtur.

(20) *Νεκρὰ νεκροῖς.* Scilicet, « mortua » animalia « mortuis » hominibus, quos ut deos colebant. Proinde triplicem idololatriæ formam innuere videtur : primam, qua res vitæ expertes; secundam, qua bruta animalia; tertiam, qua mortui homines coluntur.

(21) *Φέρεται.* Metaphorice utitur hac voce, ut statim ἐπιφέρει. Sensus est : « Et propterea quod » fert « nos et Græcos eundem Deum, licet diverso modo, cognoscere, iterum » inferet.

(22) *Μηδὲ κατὰ Ἰουδ.* Eadem ex Petri prædicatione adducit. Origenes t. xiv, in Joan. p. 211 : φέρειν αὐτὸν, ὡς Πέτρου διδάξαντος, μὴ δεῖν καθ' Ἕλληνας προσκυνεῖν τὰ τῆς ὕλης πράγματα ἀποδε-

οιόμενοι τὸν Θεὸν γινώσκουσιν, οὐκ ἐπίστανται, λατρεύοντες ἀγγέλοις καὶ ἀρχαγγέλοις, μηνὶ καὶ σελήνῃ· καὶ ἐὰν μὴ (23) σελήνῃ φανῆ, σάββατον οὐκ ἄγουσι τὸ λεγόμενον πρῶτον· οὐδὲ νεομηνίαν ἄγουσιν οὔτε ἄζυμα, οὔτε ἑορτήν, οὔτε μεγάλην ἡμέραν (24). » Εἶτα τὸν κολοφῶνα τοῦ ζητουμένου προσεπιφέρει· « Ὡστε καὶ ὑμεῖς, ὁσίως καὶ δικαίως μανθάνοντες, ἃ παραδίδομεν ὑμῖν, φυλάσσετε, καινῶς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ σεβόμενοι· εὗρομεν γὰρ ἐν ταῖς Γραφαῖς, καθὼς ὁ Κύριος λέγει· Ἴδοὺ (25) διατίθεμαι ὑμῖν Καινὴν Διαθήκην, οὐχ ὡς διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐν ὄρει Χωρήθ. » Νέαν ὑμῖν (26) διέθετο· τὰ γὰρ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων παλαιὰ, ὑμεῖς δὲ, οἱ καινῶς αὐτὸν τρίτῳ γένει σεβόμενοι, Χριστιανοί (27). Σαφῶς γὰρ, οἶμαι, ἐδήλωσε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν, ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων ἔθνικῶς, ὑπὸ δὲ Ἰουδαίων Ἰουδαϊκῶς, καινῶς δὲ ὑφ' ἡμῶν καὶ πνευματικῶς γινωσκόμενον. Πρὸς δὲ καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς ἀμφοῖν ταῖν Διαθήκων χορηγός, ὁ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δοτὴρ τοῖς Ἑλλησι, οὗ ἦς ὁ παντοκράτωρ παρ' Ἑλλησι δοξάζεται, παρέστησεν, δῆλον δὲ κἀνθένδε. Ἐκ γ' οὖν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς νομικῆς, εἰς τὸ ἕν γένος τοῦ σωζομένου συνάγονται λαοῦ αἱ τὴν πίστιν προσιέμενοι, οὗ χρόνῳ διαιρουμένων τῶν τριῶν λαῶν, ἵνα τις φύσει ὑπολάβοι τριττάς, διαφόρους δὲ παιδευομένων Διαθήκας, τοῦ ἐνὸς Κυρίου ὄντως (28), ἐνὸς Κυρίου ῥήματι· ἐπεὶ ὅτι, καθάπερ Ἰουδαίους (29) σώζεσθαι ἐβούλετο

A rare angelos et archangelos, mensem et lunam : et nisi luna apparuerit, non agunt sabbatum quod vocant primum, neque agunt neomeniam, neque azyma, neque festum, neque magnum diem. » Deinde ejus quod quaeritur infert colophonem : « Quare vos quoque sancte et juste quae vobis tradimus discentes, servate, noviter Deum per Christum colentes. Invenimus enim in Scripturis, ✕ sicut dicit Dominus : Ecce facio vobis Testamentum Novum, non ut feci patribus vestris in monte Choreb^a. » Novum dedit nobis Testamentum : quae enim sunt Judaeorum et Graecorum, sunt vetera. Nos autem qui nove ipsum tertio genere colimus, sumus Christiani. Aperte enim, ut arbitror, ostendit unum et solum Deum, a Graecis quidem gentiliter, a Judaeis autem Judaice, nove autem a nobis cognosci et spiritualiter. Praeterea autem ostendit, quod idem Deus suppeditavit utrumque Testamentum, qui etiam Graecis dedit Graecam philosophiam, per quam omnipotens a Graecis gloria afficitur. Id autem hinc quoque est manifestum. Ex Graeca quidem certe disciplina, et ex regali, in unum genus populi cui salus datur, congregantur qui fidem admittunt, non tempore divisus tribus populis, ne quis triplices existimet naturas, sed diversis eruditi Testamentis, cum sint unius Domini, unius Domini verbo. Quoniam quemadmodum Judaeos Deus salvos esse voluit, dans eis prophetas, ita etiam Grae-

✕ P. 762 ED. POTTER, 656 ED. PARIS. ^a Jer. xxxi, 31, 32; Hebr. viii, 8, 9, 10.

χομένους, καὶ λατρεύοντας ξύλοις, καὶ λίθοις, μὴ τε κατὰ Ἰουδαίους σέβειν τὸ Θεῖον, ἐπεὶπερ καὶ αὐτοὶ μόνοι οἰόμενοι ἐπίστασθαι Θεὸν, ἀγνοοῦσιν αὐτὸν, λατρεύοντες ἀγγέλοις, καὶ μηνὶ, καὶ σελήνῃ. « Eun tradere, quasi Petrus docuerit, non oportere gentilium more adorare, materialia laudantium atque servientium lignis et lapidibus; neque Judaeorum more Deum colere, quandoquidem et ipsi soli Deum scire existimati, ipsum ignorant, servientes angelis, et mensi, et lunae. » Porro Judaeis angelorum cultum exprobrat etiam Celsus apud Origenem lib. i, p. 20 : λέγων αὐτοὺς σέβειν ἀγγέλους καὶ γοητεία προσκαῖσθαι ἧς ὁ Μωϋσῆς αὐτοῖς γέγονεν ἐξηγητής. « Dicens eos venerationem et cultum exhibere angelis, et vacare damnatis maleficisque artibus a Moyse praepatore acceptis. » Idem infra repetit lib. v, p. 254 edit. Cantabrig. Hieronymus Resp. ad quaestionem ab Algasia propositam Judaeos ejusdem criminis accusat : « Conversus autem Deus, tradidit eos, ut colerent militiam caeli sicut scriptum est in libro prophetarum. Militia autem caeli non tantum sol appellatur, et luna et astra rutilantia, sed et omnis angelica multitudo, eorumque exercitus, qui Hebraice appellatur Sabaoth, id est virtutum, sive exercituum. » Idem paulo post : « Tradidit eos Deus, ut servirent militiae caeli, quae nunc ab Apostolo dicitur religio angelorum. » Verum Cl. Spencerus existimat non tam Judaeos in verbis Petri intelligendos esse, quam Cerinthi discipulos, haereticos scilicet Ἰουδαίζοντας, qui angelorum cultu eo tempore infames erant. Conf. ejus adnotationes in Origenis lib. i, p. 20.

(23) Καὶ ἐὰν μὴ. Conf. Seldenus *De anno civili Jud.*, p. 98.

(24) Μεγάλην ἡμέραν. Cl. Grabius *Spicileg.* i p. 329, in haec verba adnotat : « Hac diem expiationis designari vix dubito : utpote de *quæ Deus*

C ipse Levit. xxiii, 21, ad Judaeos ait : « Et vocabitis hunc diem celeberrimum atque sanctissimum. » Rabbinii quoque dicunt, omnibus festis cessantibus hoc expiationis festum perdurare debere, neque mundum sine illo subsistere posse. Vide doctissimum Morinum lib. ix *De penitentia*, cap. 54. »

(25) Ἴδοὺ. Exstant haec Jerem. xxxi, 31, 32, et Hebr. viii, 8, 9, 10, verum, si verba spectantur, paulo aliter quam hic.

(26) Ἦμῖν. Forte rectius ἡμῖν· itemque mox ἡμεῖς, sive Petri, sive Clementis sint verba. SYLV.

(27) Νέαν... Χριστιανοί. Hanc sententiam Petro tribuere videtur Grabius : quae Clementis potius est, quo sensu intelligenda sint haec verba Νέαν Διαθήκην explicantis.

(28) ὄντως. Ms. Paris. ὄντας. Aliis ὄντων placuisse videtur.

(29) Ἐπεὶ, ὅτι καθάπερ Ἰουδαίους... μέλλοντα ἔσεσθαι. Cl. Beveregus nostras codice *Canon.* lib. i, c. 14, in haec verba adnotat : « Joan. Bapt. Cotelerius in notis ad secundam Clementis Romani Epistolam, doctos viros hujus loci sensum nondum attingisse opinatus est, ut qui verba ista sic accipiant quasi λάβετε, etc., sit Apostoli exhortatio. Ille autem verba illa ὁ ἀπόστολος λέγων Παῦλος, non referentia putat ad consequentia λάβετε καὶ τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους, sed ad praecedentia ista οἰκείουσιν αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ προφήτας, seu ad versiculum 12 primi capitis Epistolae ad Titum, ubi scilicet Apostolus dicit : Εἰπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης. Haec autem verba λάβετε καὶ τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους, et quae sequuntur, non sancti Pauli, sed Clementis esse arbitratur vir doctus. Quae quidem nova horum Clementis verborum expositio mihi etiam primo intuitu summe arrisit. Totum autem contextum postea revolvens statim inveni quod haec Clementis Alexandrini verba sensum istum nequa-

corum spectatissimos in propria sua lingua prophetas excitatos, prout poterant capere Dei beneficentiam, a vulgo secrevit, præter Petri prædicationem, declarabit Paulus apostolus dicens : « Libros quoque Græcos sumite, agnoscite Sibyllam quomodo unum Deum significet, et ea quæ sunt futura : et Hystaspen sumite et legite, et invenietis Dei Filium multo adhuc clarius et apertius esse scriptum, et quemadmodum adversus Christum multi reges instruent aciem, odio habentes illum, et eos qui nomen ejus gestant, et ejus fideles, et ejus tolerantiam et adventum. » Deinde uno verbo nos interrogat : « Totus autem mundus, et quæ sunt in mundo, ejus sunt? Nonne Dei? » Propterea dicit Petrus Dominum dixisse apostolis : « Si quis ergo velit ex Israel duci pœnitentia, et propter nomen meum credere in Deum, remittentur ei peccata post duodecim annos. Egredimini in mundum, ne quis dicat : Non audivimus. »

quam admittant. Doctissimus Pater in hisce libris non oratorem agit, non epistolam aut exhortationem scribit, ac propterea neminem definite alloquitur. Atque ideo cum scribit : *Λάβετε τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους, ἐπίγνωτε Σίβυλλαν*, hæc non ipsius Clementis, sed sancti Pauli mox memorati verba sint necesse est. Et præterea sancti Pauli verba in Epistola ad Titum nulla machina huc trahi possunt. Præterquam enim quod Apostolus ibi de uno solo propheta loquatur, Clemens hic de pluribus; quodque sanctus Paulus proprios suæ linguæ prophetas a Deo gentilibus, prout percipere poterant Dei beneficentiam, excitatos esse, nullo modo affirmet; præter hæc, inquam, observandum etiam est, ista verba ad aliam hujus sententiæ partem pertinere. Clemens enim non asserit D. Paulum dixisse Deum suos Græcis prophetas excitasse, sed ipse hoc dixit, probatque tum ex Petri prædicatione, tum ex Paulo, ut ait, dicente *λάβετε τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους*. Res clarior adhuc elucescet, si ea recolamus quæ proxime post verba a nobis citata sequuntur. Refert enim sanctum Paulum hæc dixisse : « Libros quoque Græcos sumite, agnoscite Sibyllam quomodo unum Deum indicet, et ea quæ futura sunt. Sumptum etiam Hystaspen legite, et invenietis Dei Filium multo clarius apertiusque esse scriptum, et utque multi reges adversus Christum aciem instruent, odio habentes tum illum, tum eos qui nomen illius gestant, et ejus fideles, illiusque tolerantiam atque adventum. » Cum hæc a D. Paulo prolata tradidisset, mox addit : *Εἶτα ἐνὶ λόγῳ πυνθάνεται ἡμῶν, ὅλος δὲ κόσμος καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τίνας; Οὐχὶ τοῦ Θεοῦ;* « Deinde uno verbo nos interrogat, « totus autem mundus et quæ in mundo, ejus sunt? Nonne Dei? » Hæc autem verba de nullo alio nisi de sancto Paulo intelligi possunt. Quis enim hoc interrogasse dicatur, nisi is de quo ante facta fuerat mentio istis verbis : *Ὁ ἀπόστολος λέγων Παῦλος*. Quod enim doctissimus vir hæc verba prædicationi Petri tribuenda censet, a ratione prorsus alienum est. Etenim sancti Petri sermo ex apocrypho isto libro a Clemente hic citatus, prius finitus fuit, quam hæc a D. Paulo vel alio quopiam dicta referuntur. Quin etiam post ultima ista a nobis recitata verba, statim hæc subjungit : *Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Πέτρος εἰρηκέναι τὸν Κύριον τοῖς ἀποστόλοις, etc.* Quod si præcedentibus verbis Petrum illud interrogasse voluisset, nomen ejus ibi potius inseruisset. Cum sanctus autem Paulus istam protulisse interrogationem clarissime hic perhibeatur, nihil

A ὁ Θεός, τοὺς προφήτας διδοὺς, οὕτω καὶ Ἑλλήνων τοὺς δοκιμωτάτους, οἰκείους αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ προφήτας ἀναστήσας, ὡς οἱοί τε ἦσαν δέχεσθαι τὴν παρά Θεοῦ εὐεργεσίαν, τῶν χυδαίων ἀνθρώπων διέκρινε. δηλώσει πρὸς τῷ Πέτρου κηρύγματι ὁ ἀπόστολος λέγων Παῦλος· « Λάβετε (50) καὶ τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους, ἐπίγνωτε Σίβυλλαν, ὡς δηλοῖ ἓνα Θεὸν καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· καὶ τὸν Ὑστάσπην λαβόντες, ἀνάγνωτε, καὶ εὐρήσετε πολλῷ τηλαυγέστερον καὶ σαφέστερον γεγραμμένον τὸν Ὑῖον τοῦ Θεοῦ, καὶ καθὼς παρατάξιν ποιήσουσι τῷ Χριστῷ πολλοὶ βασιλεῖς, μισούντες αὐτὸν, καὶ τοὺς φοροῦντας τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπομονήν, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. » Εἶτα ἐνὶ λόγῳ πυνθάνεται ἡμῶν· « Ὅλος δὲ ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τίνας; Οὐχὶ τοῦ Θεοῦ; » Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Πέτρος εἰρηκέναι τὸν Κύριον τοῖς ἀποστόλοις· « Ἐὰν μὲν οὖν τις θελήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ μετανοῆσαι (51), διὰ τοῦ ὀνόματός μου πιστεύειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀφεθήσονται αὐτῷ αἱ ἁμαρτίαι μετὰ δώδεκα ἔτη (52). Ἐξέλθετε εἰς τὸν κόσμον, μή τις εἴπῃ· Οὐκ ἤκούσαμεν. »

dubii esse potest, quin is etiam ea quæ præcedunt, si Clementi fidem habeamus, dixerit. Clemens autem hæc vel ex traditione vel saltem ex apocrypho aliquo libro D. Pauli nomen præ se ferente, hausisse videtur. Qualis etiam D. Petri nomen sibi inscriptum habens, et *Petri Prædicationis* dictus, hoc ipso in loco a Clemente laudatur, multaque tanquam a Petro dicta ex eodem recitantur. » Conf. Grabii *Spicil.* p. 66.

(50) *Λάβετε*. Theod. Canterus lib. II *Var. lect.*, cap. 19, hunc locum citans corrigit illa Lactantii lib. VI, c. 16 : « Sibylla tamen aperte interituram Romanam loquitur. Hydaspes quoque, qui fuit Medorum rex antiquissimus, a quo annis quoque nomen accepit, posteris reddidit sublatum ex orbe imperium nomenque Romanum, multo ante præfatus illa, quam Trojana gens conderetur. » Et cap. 18 meminit ejusdem et in Epitome cap. ultimo, quibus locis « Hydaspes » legendum, non « Hydaspes. » Justinus *Apol.* 2 : *Σίβυλλα δὲ καὶ Ὑστάσπης γενήσασθαι τῶν φθαρτῶν ἀνάλωσιν διὰ πυρὸς ἔφασαν*. Amm. Marcellinus lib. XXII : « Multa ex Chaldæorum arcanis Bactrianus addidit Zoroastres, deinde Hystaspes rex prudentissimus Darii pater, qui cum superioris Indiæ secretâ fidenter penetraret, ad nemorosam quamdam venerat solitudinem. » Agathias lib. II de Zoroastre agens : « Nam Persæ ipsi nostri temporis Hystaspis temporibus eum floruisse tradunt, quam ob causam res plane ambigua est, an Darii pater, an alius quispiam hic fuerit Hystaspes, utcumque hic Persarum magister, et magiæ inventor. » Quod vero paulo ante vertit interpretes, « ex Græca disciplina et ex regali, » Græce est : *Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς νομικῆς εἰς τὸ ἐν γένος.* « Ex Græca igitur disciplina et ex legali. » Itaque videtur errore typographi deceptus, non consulto Græco exemplari. Tres populos intelligit, gentes sive Græcos, legis Mosaicæ cultores sive Judæos, et novæ legis sive Christianos. COLLECT. Porro Justinus etiam Sibyllam et Hystaspen simul memorat *Apol.* I, p. 38, in verbis modo allatis; et iterum pag. 87 : *Τὰς Ὑστάσπου ἢ Σιβύλλης ἢ τῶν προφητῶν βίβλους.* « Hystaspe aut Sibyllæ aut prophetarum libros. » Conf. Valesius ad Ammiani Marcellini lib. XXIII.

(51) *Μετανοῆσαι*. Si μετανοήσας legamus, expedita est structura : si μετανοῆσαι retineamus, subaudienda erit copulativa καί. SYLBURG.

(52) *Μετὰ δώδεκα ἔτη*. Cl. Græbius *Spicileg.* I, pag. 67, in hæc verba adnotat : « Ea Petri verba

CAPUT VI.

Evangelium ethnicis in inferno positis non minus quam Judæis et ethnicis viventibus fuisse annuntiatum.

Ἄλλ' ὡς κατὰ καιρὸν ἦκει τὸ κήρυγμα νῦν, οὕτω A κατὰ καιρὸν ἐδόθη νόμος μὲν καὶ προφηταὶ βαρβάρους, φιλοσοφία δὲ Ἑλλήσι, τὰς ἀκοὰς ἐθίζουσα πρὸς τὸ κήρυγμα. « Λέγει γ' οὖν Κύριος (53) ὁ ῥυσάμενος Ἰσραὴλ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι· ἔδωκά (54) σε εἰς διαθήκην ἐθνῶν, τοῦ κατασκηνώσαι τὴν γῆν καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε· καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, ἀνακαλυφθῆναι. » Εἰ γὰρ « δεσμίῳι μὲν Ἰουδαῖοι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ Κύριος· « Ἐξέλθετε, εἶπεν, ἐκ τῶν δεσμῶν, οἱ θέλοντες, » τοὺς ἐκουσικῶς δεδεμένους, καὶ « τὰ δυσβάστακτα (55) φορτία, » φησὶν, αὐτοῖς διὰ τῆς ἀνθρωπίνης παρεγγειρήσειος ἐπαναθεμένους λέγων· δῆλον ὡς « οἱ ἐν σκότει οὗτοι ἂν εἴεν, οἱ ἐν τῇ εἰδωλολατρείᾳ κατορωρυγμένον ἔχοντες τὸ ἡγεμονικόν· τοῖς μὲν γὰρ κατὰ νόμον δικαιοῖς ἔλειπεν ἡ πίστις. Διὸ καὶ τούτους ἰόμενος ὁ Κύριος, ἔλεγεν, « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· » τοῖς δὲ κατὰ φιλοσοφίαν δικαιοῖς, οὐχ ἡ πίστις μόνον ἢ εἰς τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποστῆναι τῆς εἰδωλολατρείας ἔδει. Αὐτίκα ἀποκαλυφθείσης τῆς ἀληθείας, καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τοῖς προπεπραγμένοις μεταμέλονται. Διὸπερ ὁ Κύριος εὐηγγελίσατο (56) καὶ τοῖς ἐν ἄδου. Φησὶ γ' οὖν ἡ Γραφή· « Λέγει (57) ὁ ἄδης

Sed ut in tempore nunc venit prædicatio, ita in tempore data quidem est lex et prophetæ barbaris : philosophia autem Græcis, aures assuefaciens ad prædicationem. « Dicit itaque Dominus qui salvum fecit Israel : Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis tibi dedi auxilium : dedi te in testamentum gentium, ut inhabitares terram, et possideres hæreditatem, dicens iis qui sunt in vinculis : Egredimini : et ut revelentur iis qui sunt in tenebris a. » Si enim « vincti » quidem sunt Judæi, quibus dixit Dominus : « Egredimini ex vinculis, qui vultis, » dicens eos qui sua sponte sunt vincti, et qui « onera, inquit, toleratu difficilia » in se per humanam susceperunt impositionem, clarum est quod qui sunt « in tenebris b, » ii sunt qui habent principalem animæ partem defossam in cultu simulacrorum. Nam iis quidem qui erant justi ex lege, fides deerat. Et ideo cum eos curaret Dominus, dicebat : « Fides tua te salvum fecit c. » Iis autem qui erant justi ex philosophia, non solum opus erat fide in Dominum, sed etiam ut discederent a cultu simulacrorum. Jam vero revelata eis veritate, ipsi quoque pœnitentia ducti sunt propter ea quæ fecerant. Quamobrem prædicavit Dominus iis quoque qui erant apud

^a Isa. XLIX, 8, 9. ^b Matth. XXIII, 4; Luc. XI, 47.

^c Matth. IX, 22 et alibi.

quod attinet, quibus refert, Christum apostolos jussisse, ut post duodecim annorum spatium Hierosolymis abirent in universum mundum, ea paulo aliter distinxi, quam in editione Clementis Alexandrini leguntur. Ibi enim voces μετὰ δώδεκα ἔτη, perperam, ut mihi quidem videtur, junctæ sunt cum præcedentibus : Ἀφεθήσονται αὐτῷ αἱ ἀμαρτίαι, et in Latina versione positum : « Remittuntur ei peccata post duodecim annos. » Aptius autem cohærent cum sequentibus : Ἐξέλθετε εἰς τὸν κόσμον, ideoque cum istis composui, et Latine reddidi : « Post duodecim annos egredimini in mundum. » Eandem Servatoris instructionem apostolis datam memorat Apollonius, scriptor Clementis Alexandrini æqualis, in *Syngrammate* contra Cataphrygas hæreticos, ex quo fragmenta quædam nobis conservavit Eusebius lib. V *Hist. eccles.*, c. 48, et hæc quoque post alia exinde notavit : Καὶ δὲ ὡς ἐκ παραδόσεως τὸν Σωτῆρά φησι προστεταχέναι τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις, ἐπὶ δώδεκα ἔτεσι μὴ χωρισθῆναι τῆς Ἱερουσαλήμ. « Ad hæc tanquam ex veterum traditione refert Dominum apostolis suis præcepisse, « ne intra duodecim annos Hierosolymis excederent. » Id utrum factum sit, et an apostoli post duodecim demum annos in universum orbem dispersi Evangelium prædicare cœperint, a plurimis controvertitur, sed hæc de re agere non est hujus loci. » Atque hæc quidem ille : quæ sumpsit ex Cl. Cavei *Historia litteraria* vol. I, p. 4.

(53) Λέγει... ὁ Κ Hæc præfatio e commate præced. huc translata est.

(54) Ἐβοήθησά σοι· ἔδωκ. Isa., ἐβοήθησά σοι, καὶ ἔπλασά σε, καὶ ἔδωκά σε. Male ἔδωκάς σε habent vulg. Clementis libri : quod olim adnotavit Sylb. Μοχ καταστήσαι pro κατασκηνώσαι Isa. ac deinde κληρονομίας ἐρήμους pro κληρονομίαν ἐρήμου.

(55) Δυσβάστακτα. Respicit Matth. XXIII, 4, vel Luc. XI, 47, unde et verbum φησὶν adjicit.

(56) Ὁ Κύριος εὐηγγ. Christum in inferno Evangelium prædicasse, non pauci ex antiquis Patribus docuerunt ex I Petr. III, 19. Eorum testimonia satis multa videre licet in Spenceri Adnotationibus ad Origenis *contra Celsum* lib. II, p. 85 edit. Cantabrig., et Cotelerium in *Hermæ Pastorem* lib. III, similitud. 9. Conf. etiam superius *Strom.* II, p. 452. His adjicere licet Irenæum l. IV, c. 45, p. 347, ed. Oxon. : « Sufficenter increpavit eum Scriptura, sicut dixit presbyter, ut non gloriatur universa caro in conspectu Domini. Et propter hoc Dominum in ea quæ sunt sub terra descendisse, evangelizantem et illis adventum suum, remissam peccatorum existentem his qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes qui sperabant in eum, id est, qui adventum ejus prænuntiaverunt, et dispositionibus ejus servierunt, justi et prophetæ, et patriarchæ : quibus similiter ut nobis remisit peccata. » Conf. ejusdem libri cap. 50.

(57) Λέγει. Non eadem penitus verba, sed quæ tamen videtur in mente habuisse Clemens, Jobi sunt XXVIII, 22 : Ἡ ἀπώλεια καὶ ὁ θάνατος εἶπαν· Ἀκηκόαμεν αὐτῆς τὸ κλέος. Latina Vulg. : « Perditio et mors dixerunt, Auribus nostris audivimus famam ejus. » Chaldaicæ paraphrasis interpretatio : « Domus perditionis et angelus mortis dixerunt. » Clementis verba sunt : Λέγει ὁ ἄδης τῇ ἀπώλειᾳ· Εἶδος μὲν αὐτοῦ οὐκ εἶδομεν, φωνὴν δὲ αὐτοῦ ἠκούσαμεν. Similis est locus et Jobi XXVI, 6 : « Nudus infernus coram illo, et nullum est operimentum perditioni. » Γυμνὸς ἄδης ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔστι περιθόλαιον τῇ ἀπώλειᾳ, quem sic interpretatur quidam ex veteribus apud Nicetam Heracleensem in *Expositione* seu *Catena* manuscripta cl. V. Petri Delbenii abbatis : Ταῦτα δὲ προφητικῶς εἰς τὴν διὰ σαρκὸς οικονομίαν τοῦ Μονογενοῦς εἴρηται, αὐτοῦ γὰρ ἐνώπιον γυμνὸς ἔστιν ὁ ἀφεγγὴς καὶ σκοτεινὸς ἄδης, καὶ ἡ γείτων τοῦ ἄδου ἀπώλεια, ἡ γουν θάνατος, οὐκ ἔχει

✠ inferos. Dicit quidem certe Scriptura : « Dicit infernus perditioni : Ejus quidem speciem non vidimus, ejus autem vocem audivimus ^a. » Non locus utique voce accepta, dicit ea quæ prius dicta sunt, sed ii qui sunt collocati apud inferos, et seipsos tradiderunt ad exitium, tanquam ex nave aliqua se sua sponte in mare projicientes. Ipsi ergo sunt qui divinam audierunt virtutem et vocem. Nam quis sanæ mentis, et justorum et peccatorum animas esse existimaverit in una condemnatione injustitiæ, injustitiæ maculam inurens providentiæ? Quid vero? annon significant Dominum annuntiasse Evangelium, et iis qui perierant in diluvio, vel potius vincti fuerant, et iis qui in « præsidio » continebantur et custodia? Ostensum est autem in secundo quoque Stromate, **271** apostolos ad instar Domini, iis quoque qui erant apud inferos annuntiasse Evangelium. Oportebat enim, ut existimo, sicut hic, ita illic quoque, optimos discipulos esse magistri imitatores, ut unus quidem, eos qui erant ex Hebræis, illi vero gentes ad conversionem deducerent, hoc est, eos qui in justitia quæ est ex lege et ex philosophia, vixerant quidem sed non perfecte, verum cum errore et prolapsione vitam transegerant. Hoc enim divinum decebat consilium et providentiam, ut qui in justitia majorem habuere dignitatem, et præ cæteris egregie vixerunt, et eorum quæ peccarant ducti sunt pœnitentia, etiamsi sint in alio loco, cum extra controversiam sint in eorum numero qui sunt Dei omnipotentis, salvi fierent per propriam uniuscujusque cognitionem. Operatur autem, ut existimo, Servator, quandoquidem ejus est opus salvum facere : quod quidem certe fecit, eos qui in ipsum voluerint credere, per prædicationem ubicunque essent trahendo ad salutem. Si ergo Dominus nulla alia de causa descendit ad inferos, quam ut annuntiaret Evangelium, sicut certe descendit : aut descendit ut annuntiaret omnibus, ✠ aut solis Hebræis. Atque si omnibus quidem, salvi erunt omnes qui crediderint, etiamsi sint ex gentibus, cum jam illic confessi fuerint. Sunt enim

✠ P. 763-764 ED. POTTER, 637-638 ED. PARIS.

ἀποκρυβήν. Αὐτὸς ἄνθρωπος γεγονώς, καὶ τὸν ἄδην ἐσχύλευσε, καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἐν ἀνδρεία ἐξήγαγεν. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν ταῖς Παροιμίαις : Ἄδης καὶ ἀπώλεια φανερά παρὰ Κυρίῳ. Οὐκ ἐκρύβη γὰρ παρ' αὐτῷ οὔτε τὸ χωρίον ἐν ᾧ αἱ ψυχὰι κατεῖχοντο πρὸ τῆς αὐτοῦ ἐπιδημίας, οὔτε οἱ ἀπολέσθαι δόξαντες διὰ τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄδου κατήλθε, καὶ τὰς ἀπ' αἰῶνος ψυχὰς αἰωνίων δεσμῶν ἀπέλυσεν. « Hæc de Unigeniti dispensatione in carne propheticè dicta sunt, si quidem coram eo tenebricosus, et splendore carens infernus nudus est, et quæ illi propinqua est perditio, hoc est mors, latere non potest. Ille scilicet homo factus et infernum spoliavit, et qui illic erant virtute sua eduxit. Dicitur est, et in Proverbiis : Infernus et perditio manifesta apud Dominum. Neque enim locus, in quo versabantur animæ, quæ ante illius adventum detinebantur, absconditus illi fuit, neque illi, qui ob corruptionem ac mortem funditus interiisse videbantur, sed ad inferos descendit, et, quæ a sæ-

A τῆ ἀπώλεια· Εἶδος μὲν αὐτοῦ οὐκ εἶδομεν, φωνὴν δὲ αὐτοῦ ἤκούσαμεν. » Οὐχ ὁ τόπος δὴπου φωνὴν λαβῶν, εἶπεν τὰ προειρημένα, ἀλλ' οἱ ἐν ἄδου καταταγέντες, καὶ εἰς ἀπώλειαν ἑαυτοὺς ἐκδεδοικότες, καθάπερ ἐκ τινοῦ νεῶς εἰς θάλασσαν ἐκόντες ἀπορβίψαντες. Αὐτοὶ τοίνυν εἰσὶν οἱ ἐπακούσαντες τῆς θείας δυνάμεως τε καὶ φωνῆς· ἐπεὶ τίς ἂν εὐφρονῶν, ἐν μιᾷ καταδίχῃ καὶ τὰς τῶν δικαίων καὶ τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν ὑπολάβοι εἶναι ψυχὰς, ἀδικίαν τῆς προνοίας καταχέων; Τί δέ; οὐχὶ δηλοῦσιν (38) εὐηγγελίσθαι τὸν Κύριον τοῖς τε ἀπολωλόσιν ἐν τῷ κατακλισμῷ, μᾶλλον δὲ πεπεδημένοις (39), καὶ τοῖς ἐν « φυλακῇ » τε καὶ « φρουρᾷ » συνεχόμενοις; Δέδεικται δὲ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ Στρωματεῖ (40), τοὺς ἀποστόλους, ἀκολούθως τῷ Κυρίῳ, καὶ τοὺς ἐν ἄδου εὐηγγελισμένους· ἐχρῆν γὰρ, οἶμαι, ὡσπερ κἀνταῦθα, οὕτω δὲ κάκεισε τοὺς ἀρίστους τῶν μαθητῶν μιμητὰς γενέσθαι τοῦ διδασκάλου, ἵν' ὁ μὲν τοὺς ἐξ Ἑβραίων, οἱ δὲ τὰ ἔθνη εἰς ἐπιστροφὴν ἀγάγωσι, τουτέστι τοὺς ἐν δικαιοσύνῃ τῇ κατὰ νόμον καὶ κατὰ φιλοσοφίαν βεβιωκότας μὲν, οὐ τελείως δὲ, ἀλλ' ἀμαρτητικῶς διαπεραναμένους τὸν βίον· τουτὶ γὰρ ἔπρεπε τῇ θεῷ οἰκονομίᾳ, τοὺς ἀξίαν μᾶλλον ἐσχηκότας ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ προηγουμένως βεβιωκότας, ἐπὶ τε τοῖς πλημμεληθεῖσι μετανενοηκότας, κἂν ἐν ἄλλῳ τόπῳ τύχωσιν, ἐξομολογουμένως ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ ὄντας τοῦ παντοκράτορος, κατὰ τὴν οἰκείαν ἐκάστου γνῶσιν σωθῆναι. Ἐνεργεῖ (41) δὲ, οἶμαι, καὶ ὁ Σωτὴρ, ἐπεὶ τὸ σώζειν ἔργον αὐτοῦ· ὑπερ οὖν καὶ πεποίηκε, τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι βεβουλημένους διὰ τοῦ κηρύγματος, ὅσοι ποτ' ἔτυχον γεγονότες, ἐλκύσας εἰς σωτηρίαν (42). Εἴ γ' οὖν ὁ Κύριος δι' οὐδὲν ἕτερον εἰς ἄδου κατήλθεν, ἢ διὰ τὸ εὐαγγελίσασθαι, ὡσπερ κατήλθεν, ἦτοι πάντας εὐαγγελίσασθαι, ἢ μόνους Ἑβραίους. Εἰ μὲν οὖν πάντας, σωθήσονται πάντες οἱ πιστεύσαντες, κἂν ἐξ ἔθνῶν ὄντες τύχωσιν, ἐξομολογησάμενοι ἤδη ἔκει· ἐπεὶ σωτήριοι καὶ παιδευτικὰ καὶ αἱ κολάσεις τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐπιστροφὴν ἄγουσαι, καὶ τὴν μετάνοιαν τοῦ ἀμαρτωλοῦ (43) μᾶλλον, ἢ τὸν θάνατον αἰρούμεναι· καὶ ταῦτα καθαρῶτερον διορᾶν δυναμένων τῶν σωμάτων ἀπηλλαγμένων ψυχῶν, κἂν

^a Job. xxviii, 22.

culo fuerant, animas, perpetuis vinculis expedit. » Locus ex Proverbiis citatus, est e. xv, v. 22 : « Infernus et perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum. » COLLECT.

(38) Δηλοῦσιν. Nempe Scripturæ. Respicit vero I Pet. iii, 19, 20. Statim εὐηγγελίσθαι active sumitur pro εὐαγγελίσει· ut paulo post εὐηγγελισμένοι τοὺς ἐν ἄδου pro εὐαγγελισάμενοι.

(39) Μᾶλλον δὲ πεπεδημένοις. « Seu potius vinctos. » Est correctio ejus quod fuerat dictum, nempe diluvio mortuos periisse.

(40) Δευτέρῳ Στρωμ. Respicit Strom. ii, pag. 452.

(41) Ἐνεργεῖ. Sic non multo post δύναμιν ἐνεργητικὴν vocat Christum.

(42) Ἐλκύσας εἰς σωτ. Respicit Joan. vi. 44; xii, 32.

(43) Τοῦ ἀμαρτωλοῦ. Respicit Ezech. xviii, 23, 32; xxxiii, 11, vel similem S. Scripturæ locum.

πάθεισιν ἐπισκοτῶνται διὰ τὸ μηκέτι ἐπιπροσθέσθαι ἅ
σαρκίῳ. Εἰ δὲ Ἰουδαίους μόνον εὐηγγελίσατο, οἷς
ἔλειπεν ἢ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπίγνωσις τε καὶ πίστις,
δῆλόν που ὡς ἄρα ἀπροσωπολήπτου (44) ὄντος τοῦ
Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καθάπερ ἐνταῦθα, οὕτως κά-
κει τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπιτηδεῖους εἰς ἐπιστροφήν εὐηγ-
γελίσαντο. Καὶ καλῶς εἴρηται τῷ Ποιμένι· « Κατέ-
θησαν οὖν αὐτῶν (45) εἰς τὸ ὕδωρ· ἀλλ' οὗτοι
μὲν (46) ζῶντες κατέβησαν, καὶ ζῶντες (47) ἀνέβη-
σαν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ προκεκοιμημένοι, νεκροὶ κατέβη-
σαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. » Ναὶ μὴν καὶ σώματά
φησι τὸ Εὐαγγέλιον (48) πολλὰ τῶν κεκοιμημένων
« ἀνεστάσθαι, » εἰς ἀμείνω δῆλον ὅτι μετατεθειμένων
τάξιν. Γέγονεν ἄρα τις καθολικὴ κίνησις καὶ μετάθε-
σις κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Σωτῆρος. Δίκαιος τοίνυν
δικαίου, καθὼ δίκαιός ἐστιν, οὐ διαφέρει· ἐάν τε νο-
μικὸς ᾖ, ἐάν τε Ἑλλην. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων (49) μό-
νων, πάντων δὲ ἀνθρώπων ὁ Θεὸς Κύριος, προσεχέ-
στερον δὲ τῶν ἐγνωκότων πατῆρ. Εἰ γὰρ τὸ καλῶς
βιοῦν καὶ νομίμως ἐστὶ βιοῦν, καὶ τὸ εὐλόγως
βιοῦν κατὰ νόμον ἐστὶ βιοῦν· ὀρθῶς δὲ βεβιωκότες
οἱ πρὸ νόμου εἰς πίστιν (50) ἐλογίσθησαν, καὶ δι-
καιοὶ εἶναι ἐκρίθησαν· δῆλόν που καὶ τοὺς ἐκτὸς νό-
μου γενομένους, διὰ τὴν τῆς φωνῆς ἰδιότητα (51)
ὀρθῶς βεβιωκότας, εἰ καὶ ἐν ἄδου ἔτυχον ὄντες καὶ
ἐν φρουρᾷ (52), ἐπακούσαντας τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς,
εἴτε τῆς αὐθεντικῆς, εἴτε καὶ τῆς διὰ τῶν ἀποστόλων
ἐνεργούσης, ἢ τάχος, ἐπιστραφῆναί τε καὶ πιστεῦ-
σαι· μεμνήμεθα γὰρ ὅτι « δύναμις (53) τοῦ Θεοῦ »
ἐστὶν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἀσθενῆσαι δύναμις. C
Οὕτως οἶμαι δείκνυσθαι, ἀγαθὸν μὲν τὸν Θεόν, δυνατὸν
δὲ τὸν Κύριον, σώζειν μετὰ δικαιοσύνης καὶ ἰσότη-
τος τῆς πρὸς τοὺς ἐπιστρέφοντας, εἴτε ἐνταῦθα εἴτε καὶ
ἀλλαχόθι. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα μόνον ἡ δύναμις ἢ ἐνερ-
γητικὴ φθάνει, πάντη δὲ ἐστὶ, καὶ ἀεὶ ἐργάζεται. Αὐ-
τίκα ἐν τῷ Πέτρῳ Κηρύγματι ὁ Κύριός φησι πρὸς
τοὺς μαθητάς μετὰ τὴν ἀνάστασιν· « Ἐξελεξάμην
ὑμᾶς δώδεκα μαθητάς, κρίνας ἀξίους ἐμοῦ· » οὗς ὁ
Κύριος ἰβέλησε καὶ ἀποστόλους, πιστοὺς ἡγησάμε-
νος, εἶναι, πέμπων ἐπὶ τὸν κόσμον εὐαγγελίσασθαι
τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀνθρώπους, γινώσκειν,
ὅτι εἷς Θεὸς ἐστὶ· διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως
ἐμῆς δηλοῦντας (54) τὰ μέλλοντα, ὅπως οἱ ἀκούσαν-
τες καὶ πιστεύσαντες σωθῶσιν· οἱ δὲ μὴ πιστεύσαν-

salutares, et quæ erudiunt, Dei castigationes, ad-
ducentes ad conversionem, et potius poenitentiam
peccatoris eligentes quam mortem : idque præcipue
cum possint animæ purius perspicere, quæ sunt li-
beræ a corporibus, etiamsi obscurantur perturba-
tionibus, eo quod non se amplius eis opponat et
impediat caruncula. Sin autem Christus Judæis so-
lum annuntiavit Evangelium, quibus defuit ea quæ
est per Servatorem agnitio et fides, clarum est uti-
que quod cum apud Deum nullus sit personarum
respectus, apostoli quoque, sicut hic ita etiam illic,
annuntiarunt Evangelium iis qui ex gentibus erant
apti ad conversionem. Et recte dictum est a Pa-
store : « Descenderunt ergo eorum in aquam, sed hi
quidem descenderunt viventes, et viventes ascen-
derunt : illi autem qui prius dormierant mortui de-
scenderunt, vivi autem ascenderunt. » Jam vero
dicit etiam Evangelium, multa quæ dormierant
« surrexisse » corpora, ut quæ videlicet translata
essent ad meliorem locum. Fuit ergo generalis qui-
dam motus et translatio per Servatoris dispensa-
tionem. Justus ergo non differt a justo, quatenus
est justus, sive is fuerit ex lege, sive Græcus : non
enim Judæorum solum, sed etiam omnium homi-
num est Deus Dominus, propinquius autem pater
eorum qui cognoverunt. Si enim honeste vivere,
est etiam legitime vivere : et vitam agere rationi
consentaneam, est vivere ex lege : qui autem recte
vixerunt ante legem, in fidem sunt reputati, et justi
sunt iudicati : clarum est quod ii etiam qui cum
extra legem essent, recte vixerunt per vocis pro-
prietatem, etiamsi in inferis essent et in custodia,
exaudita voce Domini, vel ipsa per se, vel etiam quæ
operabatur per apostolos, mox conversi fuerint et
crediderint. Meminimus Dominum esse « Dei virtu-
tem » et fieri non posse ut virtus unquam fuerit
imbecilla. Sic existimo ostendi, bonum quidem esse
Deum : potentem vero Dominum salutem dare cum
justitia et æqualitate in eos qui convertuntur, sive
hic, sive etiam alibi. Non huc enim solum pervenit
virtus operatrix, sed est ubique, et semper operatur.
Jam vero in *Petri Prædicatione* dicit Dominus ad
discipulos post resurrectionem : « Elegi vos duo de-
cim discipulos, iudicans esse me dignos, » quos
voluit apostolos fieri Dominus, fideles ratus esse,

✠ P. 765 ED. POTTER, 659-640 ED. PARIS.

^a Matth. xxvii, 52. ^b I Cor. i, 29.

(44) Ἀπροσωπολήπτου. Respicit Act. x, 54; D
Rom. ii, 11, vel similem locum.

(45) Κατέβησαν οὖν αὐτῶν. Hæc superius ad-
duxit auctor *Stromat.* ii, pag. 452. E quo loco,
astipulante etiam Hermæ Latina versione, scriben-
dum Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πάλ-
ιν ἀνέβησαν. « Descenderunt igitur cum illis in
aquam, et rursus ascenderunt. »

(46) Μέν. Hanc particulam non agnoscit Cle-
mens in *Strom.* ii.

(47) Καὶ ζῶντες. *Strom.* ii, καὶ πάλιν ζῶντες.

(48) Τὸ Εὐαγγέλιον. Respicit Matth. xxvii, 52 :
Καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεώχθησαν· καὶ πολλὰ σώματα
τῶν κεκοιμημένων ἀγίων ἠγέρθη. Mox, δηλονότι pro
δῆλον ὅτι mavult Montfalc.

(49) Οὐ γὰρ Ἰουδ. Respicit Rom. iii, 29; x, 12,
vel alium his consimilem locum.

(50) Εἰς πίστιν. Respicit Rom. ix, 5, vel locum
aliquem huic similem.

(51) Διὰ τὴν τῆς φωνῆς ἰδιότητα. « Vocis pro-
prietatem » vocat rationem illam, qua se Deus Pa-
tribus ante legem manifestabat. Proinde non assen-
tior H. apud Sylburgium scribenti τὴν τῆς φύσεως
ἰδιότητα, « naturæ proprietatem. »

(52) Ἐν φρουρᾷ. Respicit I Pet. iii, 19.

(53) Δύναμις. I Cor. i, 29 : Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν
καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(54) Ἐμῆς δ. Illud ἐμῆς mendosum videtur.
Scribendum forte ἐμφανῶς δηλοῦντας, « manifeste
significantes : » vel aliquid simile.

mittens in mundum ad annuntiandum Evangelium hominibus qui sunt in orbe terrarum, ut cognoscant unum esse Deum, per meam Christi fidem futura significantes, ut qui audierint et crediderint, salvi fiant; qui autem non crediderint, cum audierint, ferant testimonium, ut qui non possint se excusare dicendo: Non audivimus. Quid ergo? non etiam apud inferos fuit eadem œconomia ac dispensatio, ut illic quoque omnes animæ, audita prædicatione, aut ostendant pœnitentiam, aut propterea quod non crediderunt, justum fateantur esse supplicium? Esset autem non levis iniquitatis, eos qui ante adventum Domini excessissent, cum nec eis fuisset annuntiatum Evangelium, nec in credendo vel non credendo ulla posset in eos culpa conferri, vel salutem assequi, vel puniri. Neque enim fas est illos quidem indicta causa fuisse condemnatos: solis autem eis, qui fuerunt post ejus adventum, frui divina licuisse justitia. Omnibus autem animis ratione præditis desuper dictum est: Quæcunque vestrum fecit aliquis in ignoratione, Deum aperte non cognoscens, si ea agnoscens, ductus fuerit pœnitentia, ei omnia peccata remittentur. « Ecce enim, inquit, posui ante faciem vestram mortem et vitam, ut eligatis vitam ^a: » ut facta comparatione electionem faceret, dicit Deus se posuisse, non autem ambo fecisse. Et in alia dicit Scriptura: « Si me audieritis et volueritis, bona terræ comedetis: sin autem me non audieritis, neque volueritis, gladius comedet vos: os enim Domini hæc locutum est ^b. » Rursus autem aperte David, vel potius Dominus ex persona sancti: est autem is unus, atque idem a mundo condito: quicumque diversis temporibus per fidem fuit et erit salvus: « Lætatum est cor meum, et exsultavit lingua mea ^c. Præterea autem caro quoque mea in **272** spe habitabit, inquit. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas fecisti mihi vias vitæ. Implebis me lætitia cum vultu tuo ^d. » Quemadmodum ergo pretiosus est populus Domino, ita populus sanctus omnis est cum Judæo, etiam is qui ex gentibus convertitur, qui prædice-

τες, ἀκούσαντες, μαρτυρήσωσιν, οὐκ ἔχοντες ἀπολογία ἐπιπέμν. Οὐκ ἔχουσαμεν. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ ἐν ἄδου ἡ αὐτὴ γέγονεν οἰκονομία, ἵνα κάκει πάσαι αἱ ψυχαὶ, ἀκούσασαι τοῦ κηρύγματος, ἢ τὴν μετάνοιαν ἐνδείξωνται, ἢ τὴν κόλασιν δικαίαν εἶναι, δι' ὧν οὐκ ἐπίστευσαν, ὁμολογήσωσιν; Ἦν δ' ἂν πλεονεξίας οὐ τῆς τυχούσης ἔργον, τοὺς προεξεληλυθότας τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, μὴ εὐηγγελισμένους, μηδὲ ἐξ αὐτῶν τὴν αἰτίαν παρασχομένους, κατὰ τὸ πιστεῦσαι ἢ μὴ, ἤτοι τῆς σωτηρίας ἢ τῆς κολάσεως μετασχεῖν. Οὐ γὰρ που θέμις, τοὺς μὲν ἀκρίτως καταδικάζεσθαι, μόνους δὲ τοὺς μετὰ τὴν παρουσίαν τῆς θείας ἀπολαυκέναι δικαιοσύνης. Πάσαις δ' ἄνωθεν ταῖς ψυχαῖς εἴρηται ταῖς λογικαῖς· "Ὅσα ἐν ἀγνοίᾳ τις (55) ὑμῶν ἐποίησε, μὴ εἰδὼς σαφῶς τὸν Θεόν, ἐὰν ἐπιγνοὺς μετανοήσῃ, πάντα αὐτῷ ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτήματα. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, τέθεικα (56) πρὸ προσώπου ὑμῶν τὸν θάνατον, καὶ τὴν ζωὴν, ἐκλέξασθαι τὴν ζωὴν· » πρὸς σύγκρισιν ἐκλογῆς τεθεῖσθαι λέγων ὁ Θεός, οὐ πεποιηκέναι ἄμφω. Καὶ ἐν ἑτέρᾳ Γραφῇ λέγει· « Ἐὰν (57) ἀκούσητέ μου καὶ θελήσητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσητέ μου, μηδὲ θελήσητε, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Πάλιν δὲ ἀντικρυς ὁ Δαβὶδ, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος ἐκ προσώπου τοῦ ὁσίου· εἰς δὲ οὗτος ἐκ μεταβολῆς κόσμου (58)· πᾶς ὁ διαφοροῖς χρόνοις διὰ πίστεως σωθεῖς τε καὶ σωθησόμενος· « Ἡὐφράνθη μου ἡ καρδία καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. "Ἐτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, φησὶν· ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. » Ὡσπερ (59) οὖν τίμιος ὁ λαὸς τῷ Κυρίῳ, οὕτως ὁ λαὸς ἅγιος ἅπας ἐστὶν σὺν τῷ Ἰουδαίῳ, καὶ ὁ ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφων· ὅς ὁ προσήλυτος προεφητεύετο (60). Εἰκότως ἄρα « βοῦν (61) φησὶ καὶ ἄρκτον » ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔσεσθαι ἡ Γραφή· βοῦς μὲν γὰρ εἴρηται ὁ Ἰουδαῖος, ἐκ τοῦ κατὰ νόμον ὑπὸ ζυγὸν καθαρῶ κριθέντος ζώου, ἐπεὶ καὶ διχτυλεῖ, καὶ μηρυκᾶται ὁ βοῦς· ὁ ἐθνικὸς δὲ διὰ τῆς ἄρκτου ἐμφαίνεται, ἀκαθάρτου καὶ ἀγρίου θηρίου. Τίχτει δὲ τὸ ζῶον σάρκα ἀτύπωτον (62), ἣν σχηματίζει εἰς τὴν

^a Deut. xxx, 15, 19. ^b Isa. i, 19, 20. ^c Psal. vi, 9, 10, 11. ^d Act. ii, 26, 27, 28.

(55) "Ὅσα ἐν ἀγρ. Respicere videtur Act. iii, 17, 19; xvii, 30, vel parallelum his locum.

(56) Τέθεικα. Deut.: Δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν σήμερον τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, ἐκλέξαι τὴν ζωὴν. Sylburgio ἐκλέξασθε imper. mod. aptius quam ἐκλέξασθαι merito visum est.

(57) Ἐὰν. Isaiæ vulg. Bibl.: Ἐὰν θέλητε μηδὲ εἰσακούσητε... ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα... SYLBURG.

(58) Μεταβολῆς κόσμου. Scribendum potius καταβολῆς κόσμου, « mundo condito. » Statim ἠὐφράνθη ἡ καρδία μου Psalm., Act. Paulo post εἰς ἄδου Act.

(59) Ὡσπερ. Vide Herveti notas.

(60) Ὅς ὁ προσήλυτος προεφητεύετο. « Qui prædicebatur fore proselytus: » vel, « Qui proselyti nomine a prophetis significabatur. » Quo sensu verbum προφητεύεσθαι superius adhibetur

D Strom. iv, p. 604.

(61) Βοῦν. Allegoria de bove et urso, enarratur etiam a Justino M. pag. 76, et Greg. Nazianz. homil. in Natalem Christi. H. SYLBURG. — Similem de bove allegoriam superius attulit Clemens Strom. ii, p. 479.

(62) Σάρκα ἀτύπωτον. Id confirmat Plinius Natur. hist. lib. viii, cap. 36, ubi agens de ursarum catulis ait: « Hi sunt candida informisque caro, paulo muribus major, sine oculis, sine pilo: ungues tantum prominent: hanc lambendo paulatim figurant. » Idem ille tradit lib. x, cap. 63, et Ælianus De animal. lib. ii, c. 49. Fabulam esse jam omnibus est compertum. Causam præbuit catulorum ortus, crassissimis secundis obvolutorum, quas non nisi diu lambendo mater revellere potest. Sic videlicet contacti informis carnis speciem monstrant.

τοῦ θηρίου ὁμοιότητα τῆ γλώττῃ μόνον· λόγῳ γὰρ A τυποῦται εἰς τὸ ἡμερῶσθαι (63) ἐκ τοῦ θηριώδους βίου ὃ ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφων· τιθασσευθεῖς τε ἤδη καὶ αὐτὸς ὡς βοῦς ἀγνίσκεται. Αὐτίκα φησὶν ὁ προφήτης· «Σειρῆνες (64) εὐλογήσουσί με καὶ θυγατέρες στρουθῶν, καὶ τὰ θηρία πάντα τοῦ ἀγροῦ. » Τῶν ἀκαθάρτων (65) ζώων τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ γινώσκεται, τουτέστι τοῦ κόσμου· ἐπεὶ τοὺς εἰς πίστιν ἀγρίου καὶ ῥυπαροὺς τὸν βίον, μηδὲ τῆ κατὰ νόμον δικαιοσύνην κεκαθαρμένους, θηρία προσαγορεύει. Μεταβαλόντες μέντοι ἐκ τοῦ εἶναι θηρία διὰ τῆς Κυριακῆς πίστεως, ἄνθρωποι γίνονται Θεοῦ, τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ θελήσαι μεταβάλλεσθαι, εἰς τὸ γενέσθαι προκόπτοντες. Τοὺς μὲν γὰρ προτρέπει ὁ Κύριος, τοῖς δὲ ἤδη ἐγχειρήσασιν καὶ χεῖρα ὀρέγει καὶ ἀνέλκει· «Οὐ γὰρ ὑποστέλλεται (66) πρόσωπον ὁ πάντων δεσπότης· οὐδὲ ἐντραπήσεται μέγεθος, ὅτι μικρὸν καὶ μέγαν αὐτὸς ἐποίησεν, ὁμοίως τε προνοεῖ πάντων. » Καὶ ὁ Δαβὶδ φησὶν· «Εἰ δὲ καὶ ἐνεπάγησαν ἔθνη ἐν διαφθορᾷ, ἣ ἐποίησαν, ἐν παγίδι ταύτῃ ἣ ἐκρυψαν, συνελήφθη ὁ ποῦς αὐτῶν. Ἀλλὰ (67) ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι, βοηθὸς ἐν εὐκαιρίᾳ καὶ ἐν θλίψει. » Εὐκαίρως ἄρα εὐηγγελίσθησαν οἱ ἐν θλίψει ὄντες. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶν· «Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ,» ἵνα μὴ (68) ἀδίκως κριθῶσιν. Εἰ τοίνυν τοὺς ἐν σαρκὶ διὰ τοῦτο εὐηγγελίσασατο, ἵνα μὴ καταδικασθῶσιν ἀδίκως, πῶς οὐ καὶ τοὺς προεξεληλυθότας τῆς παρουσίας αὐτοῦ διὰ τὴν αὐτὴν εὐηγγελίσασατο αἰτίαν; «Δίκαιος γὰρ ὁ Κύριος, καὶ δικαιοσύνην ἠγάπησεν· εὐθύτητα εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀγαπῶν ἀδικίαν (69) μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. » Εἰ γ' οὖν ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἀπώλετο πᾶσα ἀμαρτωλὸς σὰρξ, εἰς παιδείαν γενομένης αὐτοῖς κολάσεως, πρῶτον μὲν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, παιδευτικὸν καὶ ἐνεργητικὸν (70) τυγγάνον, σώζειν τοὺς ἐπιστρέφοντας, πιστευτέον. Ἐπειτα δὲ καὶ τὸ λεπτομερέστερον, ἡ ψυχὴ, οὐκ ἂν ποτε πρὸ τοῦ παχυμερεστέρου, ὕδατος, πάθοι τι δεινὸν, διὰ λεπτότητα, καὶ ἀπλότητα μὴ κρατουμένης (71), ἣ καὶ ἀσώματος προσαγορεύεται. Ὁ δ' ἂν παχυμερὲς ἐκ τῆς ἀμαρτίας πεπαχυμένον τύχη, τοῦτο ἀπορίπτεται (72) σὺν τῷ σαρκικῷ πνεύματι (73), τῷ κατὰ τῆς ψυχῆς ἐπιθύ-

batur proselytus. Merito ergo dicit Scriptura «bo-
veni et ursam ^a » & simul futuros. Nam bos quidem
dictus est Judæus, ex animali quod a lege sub jugo
judicatum est mundum, quandoquidem hos et lis-
sam habet unguam, et ruminat : gentilis autem
significatur per ursam, quæ est animal immundum
et agreste. Parit autem hoc animal carnem infor-
nem, quam lingua sola effingit in similitudinem
animalis. Verbo enim formatur ad hoc, ut ex vita
ferina mansuescat, qui convertitur ex gentibus :
mansuefactus autem ipse quoque ut bos purifica-
tur. Jam vero dicit propheta : « Sirenes mihi be-
nedicent et filix passerum, et omnes bestix agri ^b. »
Ab immundis animantibus bestix agri cognoscun-
tur, hoc est mundi : quoniam eos qui in fidem sunt
agrestes, et vita sordidi, nec ea quæ est ex lege
justitia purgati, appellat feras. Mutati autem ex fe-
ris, per fidem Dominicam fiunt homines Dei, ex
velle primum mutari, ad ipsum fieri proficientes.
Alios enim adhortatur Dominus, aliis vero qui jam
sunt aggressi, et manum præbet et sursum trahit.
« Non enim personam respicit et reveretur qui est
omnium dominus : neque curabit magnitudinem,
quoniam ipse fecit magnum et parvum, et similiter
omnibus providet et omnium curam gerit ^c. » Da-
vid quoque dicit : « Sin autem infixæ sunt etiam
gentes in interitu quem fecerunt, in hoc laqueo
quem absconderunt comprehensus est pes eo-
rum ^d. Sed fuit Dominus refugium pauperi, adju-
tor in opportunitate et in afflictione ^e. » Opportune
ergo annuntiatum est Evangelium iis qui sunt in
« afflictione. » Et ideo dicit : « Annuntiate in gen-
tibus studia ejus ^f, » ne injuste judicentur. Si ergo
iis qui erant in carne, propterea annuntiavit
Evangelium, ne injuste condemnentur : quomodo
non iis etiam qui excesserunt ante ejus adventum,
propter eandem annuntiavit causam? « Justus enim
Dominus, et justitiam dilexit, rectitudinem vidit vul-
tus ejus ^g. Qui autem diligit injustitiam, odio habet
animam suam ^h. » Si ergo in diluvio periit omnis
caro peccatrix, castigatione eis redeunte in discipli-
nam, primum quidem voluntatem Dei, quæ erudien-

✕ P. 766 ED. POTTER, 640-641 ED. PARIS. ^a Isa. xi, 7. ^b Isa. xliii, 20. ^c Sap. vi, 7. ^d Psal. ix, 15. ^e Ibid. 9. ^f Ibid. 11. ^g Psal. x, 7. ^h Ibid.

(63) Ἡμερῶσθαι. II. ἡμεροῦσθαι mavult præ. D temp. SYLBURG.

(64) Σειρῆνες. Isa. Εὐλογήσουσί με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρῆνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν.

(65) Τῶν ἀκαθάρτων. Verbum εἶναι subintelligendum videtur ; ut sensus sit : « Ex immundis autem animalibus esse feræ agri, hoc est mundi, cognoscuntur. »

(66) Ὑποστέλλεται. Vulg. Bibl. Sapient. vi, ὑποστελεῖται : et mox προνοεῖ περὶ πάντων. SYLBURG.

(67) Ἀλλὰ. Psal. καί. Ibidem mox, ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψει.

(68) Ἴνα μὴ. Hæc Clementis verba sunt.

(69) Ἀδικίαν. Vulg. Bibl. psalm. x, τὴν ἀδικίαν cum articulo. SYLBURG.

(70) Ἐνεργητικόν. Hanc vocem agnoscit etiam Herveti versio, « vim habet erudiendi et operandi. » Sed haud scio an convenientius εὐεργετικόν, seu εὐεργετητικόν. SYLBURG. — Verum voce ἐνεργητικόν, cum de humane salutis procreatione ageret, paulo superius bis usus est auctor p. 638 et 639 edit. Paris.

(71) Κρατουμένης. Congruentius H. κρατουμένη. Mox aptius f. ἢ « qua ratione. » SYLBURG.

(72) Ἀπορίπτεται. Ms. Paris. ἀπορρίπτεται cum duplici ρ.

(73) Σαρκικῷ πν. Respicit Gal. v, 17 : Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. Opponit autem Clemens πνεῦμα σαρκικόν, « spiritum, » seu animam, « carnalem » animæ rationali ac ἀσωμάτῳ.

di et operandi vim habet, credendum est dare salutem iis qui convertuntur. Deinde etiam anima, quæ est ✕ res longe subtilior, minime potuerit affici ab aqua quæ est crassior, ut quæ propter subtilitatem et simplicitatem minime superetur, quæ etiam appellatur incorporea. Quod autem per se crassum, a peccato fuerit incrassatum, hoc una cum spiritu carnali abjicitur, qui « concupiscit adversus animam. » Jam vero eorum quoque qui communionem inducunt et commendant, princeps Valentinus, in ea quæ est *De amicis* homilia, scribit ad verbum : « Multa ex iis quæ scripta sunt in libris publicis, inveniuntur scripta in Dei Ecclesia. Hæc enim sunt inania quæ a corde proficiscuntur verba. Lex quæ scripta est in corde, ea est populus dilecti, qui diligitur, et ipsum diligit. » Libros autem communes, sive Judaicas, sive philosophorum dicit scripturas, communem facit veritatem. Isidorus quoque Basilidis simul filius et discipulus, in primo libro Expositionum prophetæ Parchor, ipse quoque scribit ad verbum : « Dicunt autem Attici quædam fuisse significata Socrati, dæmone eum consequente. Dicit etiam Aristoteles, omnes homines uti dæmonibus, qui eos sequuntur eo tempore quo migrant in corpus; quam cum a prophetis accepisset doctrinam, et in suos retulisset libros, non tamen unde accepisset eam confitetur. » Et rursus in secundo ejusdem operis sic scribit : « Nec existimet aliquis, quod dicimus esse proprium electorum, hoc fuisse prædictum ab aliquibus philosophis. Non est enim hoc eorum inventum, sed cum sumpsissent a prophetis, id tribuerunt ei qui est sapiens ex eorum sententia. » Et rursus in eodem : « Mihi enim videtur, ut ii qui sibi philosophiam vindicant, discant quid sit quercus alata, et varium quod in ea est pallium; quæ omnia Pherecydes allegorice dixit in theologia, e Chamæ prophetia ista petens. »

CAPUT VII.

Quæ sit vera sapientia et unde dicatur.

Hypothesin autem, ut olim adnotavimus, non dicimus eam quæ in unaquaque hæresi suscipitur vitæ institutionem, sed id quod vere est philoso-

✕ P. 767 ED. POTTER, 641-642 ED. PARIS. ^a Rom. II, 45.

(74) *Τὴν κοινότητα*. Id est, Deum se revelasse gentibus non minus quam Judæis. LOWTH.

(75) *Δημοσίους βίβλους*. Cl. Grabius in *Spicileg.* I, p. 54, in hæc verba adnotat : « Quinam sint libri publici » vel vulgares, declarat Clemens dum addit: *Δημοσίας γὰρ βίβλους εἴτε τὰς Ἰουδαϊκὰς λέγει* (f. λέγων) *γραφὰς, εἴτε τὰς τῶν φιλοσόφων, κοινοποιεῖ τὴν ἀλήθειαν.* « Libros autem communes, sive Judaicas, sive philosophorum dicens scripturas, « communem facit veritatem. » Sed quid sibi volunt hæc Valentini : *Νόμος ὁ γραπτὸς ἐν καρδίᾳ οὗτος ἐστὶν ὁ λαὸς ὁ τοῦ ἡγαπημένου*, et quæ sequuntur? Ego λόγος pro λαός substituo, ac ita verto : « Lex « quæ scripta est in corde, est verbum dilecti, quod « diligitur et ipsum diligit. » Dices : Quisnam iste νόμος ac λόγος? Respondeo ex Eclogis prophetiis Valentinianorum apud Clementem p. 809, col. 4 : *Νόμος καὶ λόγος αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λέγεται, ὡς Πέτρος ἐν Κηρύγματι* « Lex et verbum ipse Servator dicitur « sicut Petrus in *Prædicatione* ait. » Vide tom. I hujus *Spicil.*, p. 62. »

(76) *Προφήτου*. Ms. Paris. τοῦ προφήτου cum art. Porro conf. Eusebii *Eccl. hist.* lib. IV, c. 7, et quæ ibi adnotavit Valesius.

μοῦντι. « Ἦδη δὲ καὶ τῶν τὴν κοινότητα (74) προσβουόντων ὁ κορυφαῖος Θυαλεντίνος ἐν τῇ *Περὶ φίλων* *ὁμιλίᾳ* κατὰ λέξιν γράφει : « Πολλὰ τῶν γεγραμμένων ἐν ταῖς δημοσίαις βίβλοις (75) εὐρίσκεται γεγραμμένα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. τὰ γὰρ κενὰ ταῦτά ἐστι τὰ ἀπὸ καρδίας ῥήματα. νόμος ὁ γραπτὸς ἐν καρδίᾳ, οὗτός ἐστιν ὁ λαὸς ὁ τοῦ ἡγαπημένου, ὁ φιλούμενος, καὶ φίλων αὐτόν. » *Δημοσίας γὰρ βίβλους, εἴτε τὰς Ἰουδαϊκὰς λέγει γραφὰς, εἴτε τὰς τῶν φιλοσόφων, κοινοποιεῖ τὴν ἀλήθειαν.* *Ἰσίδωρος τε, ὁ Βασιλείδου υἱὸς ἅμα καὶ μαθητὴς, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν προφήτου (76) Παρχῶρ Ἐξηγητικῶν καὶ αὐτὸς κατὰ λέξιν γράφει : « Φασὶ δὲ οἱ Ἄττικοι μεμνηῦσθαί τινος Σωκράτει, παρεπομένου δαίμονος αὐτῷ. καὶ Ἀριστοτέλης δαίμοσι κεχρηῆσθαι πάντας ἀνθρώπους λέγει, συναμαρτοῦσιν αὐτοῖς παρὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνσωματώσεως. προφητικὸν τοῦτο μάθημα λαθὼν, καὶ καταθέμενος εἰς τὰ ἑαυτοῦ βιβλία. μὴ ὁμολογήσας ὅθεν ὑφέλετο τὸν λόγον τοῦτον. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς αὐτῆς συντάξεως ἰδὲ πως γράφει : « Καὶ μὴ τις οἰέσθω, ὃ φάμεν ἴδιον εἶναι τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦτο προειρημένον ὑπάρχειν ὑπὸ τινῶν φιλοσόφων. οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτῶν εὐρημα. τῶν δὲ προφητῶν σφετερισάμενοι (77), προσέθηκάν τῷ μὴ ὑπάρχοντι (78) κατ' αὐτοὺς σοφῶ. » *Αὔθις τε ἐν τῷ αὐτῷ : « Καὶ γὰρ (79) μοι δοκεῖ τοὺς προσποιουμένους φιλοσοφεῖν, ἵνα μάθωσι τί ἐστὶν ἡ ὑπόπερος δροῦς καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ πεποικιλμένον φᾶρος. πάντα ἕσα Φερεκύδης ἀλληγορήσας ἐθεολόγησε, λαθὼν ἀπὸ τῆς τοῦ Χάμ προφητείας. »**

Τὴν ὑπόθεσιν (80), ὡς πάλαι παρεσημειώσαμεθα, οὐ τὴν κατὰ ἐκάστην αἵρεσιν ἀγωγὴν φάμεν, ἀλλ' ὅπερ ὄντως ἐστὶ φιλοσοφία, ὁρθῶς σοφίαν τεχνικὴν

(77) *Τῶν δὲ προφητῶν σφετ.* Ferri lectio potest si accipias pro « a prophetis mutuati. » Alioqui legendum foret, τὰ δὲ τῶν προφητῶν σφετερισάμενοι. SYLBERG.

(78) *Τῷ μὴ ὑπ.* Negativam particulam μὴ omisit D interpres.

(79) *Καὶ γὰρ.* Cl. Grabius *Spicil.* II, pag. 68, hæc adnotat : « Vult Isidorus philosophiæ studiosos discernere, quid sit, vel symbolice significet, « quercus « alata et discolor ejus pallium. » Mirum sane! Ubi enim quercus alata? quis unquam de ea legit, vel scripsit? Nisi itaque mea me fallit conjectura pro δροῦς poni debet δρούσφ avis genus apud Aristophanem in *Avibus*, p. 555 edit. Biseti. Hanc itaque avem alatam et egregiis variatam coloribus pro emblemate quodam accepit Pherecydes Syrius, quem in numerum VII sapientum ab aliquibus relatum fuisse testatur Clemens lib. I *Strom.* p. 299, ejusque theologiæ inter mysticos ac intellectu difficiles libros recenset

(80) *Τὴν ὑπόθεσιν.* Hæc verba in vulgatis editionibus ad præcedentem sententiam perperam referuntur.

τὴν ἐμπειρίαν παρέχουσαν τῶν περὶ τὸν βίον· τὴν δὲ σοφίαν (81), ἐμπεδον γινώσκιν, θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων κατάληψιν τινα βεβαίαν οὔσαν καὶ ἀμετάπτωτον, συνειληφύϊαν τὰ τε ὄντα, καὶ τὰ παρωχηκότα, καὶ τὰ μέλλοντα· ἣν ἐδιδάξατο ἡμᾶς διὰ τε τῆς παρουσίας, διὰ τε τῶν προφητῶν ὁ Κύριος· καὶ ἔστιν ἀμετάπτωτος ὑπὸ Λόγου παραδοθεῖσα (82). Ταύτη καὶ πάντως ἀληθῆς ὑπάρχει βουλήσει (83), ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγνωσμένη· καὶ ἡ μὲν αἰώνιος ἔστιν, ἡ δὲ χρόνῳ λυσιτελής· καὶ ἡ μὲν, μία καὶ ἡ αὐτὴ, αἱ δὲ πολλαὶ καὶ ἀδιάφοροι· καὶ ἡ μὲν ἄνευ παθητικῆς τινος κινήσεως, ἡ δὲ μετὰ παθητικῆς ὀρέξεως· καὶ ἡ μὲν τέλειος, ἡ δὲ ἐνδεής. Ταύτης οὖν τῆς σοφίας ἐπιθυμεῖ ἡ φιλοσοφία, τῆς ψυχῆς, καὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ λόγου, καὶ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος, ἀγαπητικῶς καὶ φιλητικῶς διατεθεῖσα πρὸς τὴν σοφίαν, καὶ πάντα πράττουσα ἕνεκα τοῦ τυχεῖν αὐτῆς. Φιλόσοφοι δὲ λέγονται παρ' ἡμῖν μὲν οἱ σοφίας ἐρῶντες, τῆς πάντων δημιουργοῦ καὶ διδασκάλου, τουτέστι γνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· παρ' Ἑλλησι δὲ, οἱ τῶν περὶ ἀρετῆς λόγων ἀντιλαμβανόμενοι. Εἴη δ' ἂν φιλοσοφία, τὰ παρ' ἐκάστη τῶν αἰρέσεων, τῶν κατὰ φιλοσοφίαν λέγω, ἀδιάβλητα δόγματα μετὰ τοῦ ὁμολογουμένου βίου εἰς μίαν ἀθροισθέντα ἐκλογὴν· ἃ καὶ αὐτὰ ἐκ τῆς βαρβάρου κλαπέντα θεοδωρήτου χάριτος, Ἑλληνικῶ κεκόσμηται λόγῳ· τῶν μὲν (84) γὰρ κλέπται, ὧν δὲ καὶ παρήκουσαν· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἃ μὲν κινούμενοι (85) εἰρήκασιν, ἀλλ' οὐ τελείως ἐξεργάσαντο· τὰ δὲ ἀνθρωπίνῳ στοχασμῷ τε καὶ ἐπιλογισμῷ, ἐν οἷς καὶ παραπίπτουσιν. Ἐπιβάλλειν δ' οἴονται τῇ ἀληθείᾳ οὗτοι μὲν τελείως, ὡς δ' ἡμεῖς αὐτοὺς καταλαμβάνομεθα, μερικῶς. Πλέον γ' οὖν τοῦ κόσμου τούτου οὐκ ἴσασιν οὐδέν. Καὶ μὴν ὡς ἡ γεωμετρία περὶ μέτρα καὶ μεγέθη καὶ σχήματα πραγματευομένη διὰ τῆς ἐν τοῖς ἐπιπέδοις καταγραφῆς, ἢ τε ζωγραφία τὸν ὀπτικὸν ὄλον τόπον ἐπὶ τῶν σκηνογραφουμένων φαίνεται παραλαμβάνουσα· αὐτὴ δὲ ψευδογραφεῖ τὴν ὄψιν τοῖς κατὰ προσβολὴν τῶν ὀπτικῶν γραμμῶν σημείοις χρωμένῃ κατὰ τὸ τεχνικόν· ἐντεῦθεν ἐπιφάσεις, καὶ ὑποθέσεις, καὶ φάσεις σώζονται, καὶ τὰ μὲν δοκεῖ προὔχειν, τὰ δὲ ἴσχειν, τὰ δ' ἄλλως πως φαντάζεσθαι ἐν τῷ ὀμαλῷ καὶ λείῳ· οὕτω δὲ καὶ οἱ φιλόσοφοι ζωγραφίας δίκην ἀπομιμῶνται τὴν ἀλήθειαν· φιλαυτία δὲ πάντων ἀμαρτημάτων αἰτία ἐκάστοις ἐκάστοτε. Διόπερ οὐ χρὴ, τῆν εἰς ἀνθρώπους δόξαν αἰρούμενοι, φιλαυτον εἶναι, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἀγαπῶντα, τῷ ὄντι ὅσιον μετὰ φρονήσεως γίνεσθαι. Εἴ γ' οὖν τις τοῖς μερικοῖς ὡς τοῖς καθολικοῖς χρώμενος τύχη, καὶ τὸ δοῦλον ὡς Κύριον, καὶ ἡγεμονεῖται (86), σφάλεται τῆς ἀληθείας, οὐ συνεῖς τὸ τῷ

✠ P. 768 ED. POTTER, 642-643 ED. PARIS.

censet lib. v Strom. p. 577, ubi etiam paulo ante pag. 567 solum avis aliorumque animantium ab Idanthura Scytharum rege usurpatum, a Pherecyde autem memoratum, variasque ejus expositiones refert. Prophetiæ autem Chami nullam alibi mentionem reperio, hancque apocrypham scripturam a Basilide vel aliis hæreticis confictam fuisse arbitror. »

(81) *Σοφίαν*. Similem Sapientiæ definitionem superius tradit auctor Strom. lib. 1, p. 555, ubi conf. n. 2.

(82) *Ἀμετάπτωτος ὑπὸ Λόγου παραδοθεῖσα*. « Quæ ratione dimoveri non potest cum fuerit tra-

phia, vere artificiosam sapientiam, quæ præbet experientiam eorum quæ sunt in vita. Sapientiam autem, ✠ solidam rerum divinarum et humanarum cognitionem, firmam quamdam et stabilem, et quæ non potest excidere comprehensionem, et quæ continet ea quæ sunt, et præterita, et futura : quam nos docuit per suam præsentiam et per prophetas Dominus, estque ejusmodi ut non possit excidere, ut quæ a Verbo sit tradita. Ideo quoque omnino vera est voluntate, ut quæ sit cognita per Filium : et partim quidem est æterna, partim autem temporali utilis : et partim quidem una est et eadem, partim autem multæ et indifferentes : et partim quidem est absque ullo motu patibili, partim autem cum patibili appetitione : et partim quidem perfecta, partim vero indigens. Hanc ergo sapientiam **273** concupiscit philosophia, animæ et verbi rectitudinis, et vitæ puritatis : quæ est benevole affecta in sapientiam, et omnia facit ut eam consequatur. Philosophi autem apud nos quidem dicuntur qui amant sapientiam, quæ est omnium opifex et magistra, hoc est Filii Dei cognitionem. Apud Græcos autem dicuntur philosophi, qui disputationes de virtute suscipiunt. Philosophiæ autem nomine dicuntur, quæ in unaquaque hæresi (de iis loquor quæ sunt in philosophia) reprehendi non possunt decreta, cum vita congruente in unam coacta electionem : quæ ipsa quoque a barbara divinitus data subrepta gratia, Græca ornata sunt eloquentia. Nam alia quidem sunt suffragati, alia vero perverse audierunt. In aliis autem, aliqua quidem dixerunt commoti, sed ea non reddere perfecta : aliqua autem humana conjectura et ratiocinatione, in quibus etiam labuntur. Arbitrantur autem se isti quidem assequi veritatem perfecte, ut autem a nobis deprehendantur, aliqua solum ex parte : nihil certe amplius norunt quam hunc mundum. Quanquam quemadmodum geometria in mensuris, magnitudinibus et figuris, per eam quæ fit in planis descriptionem, et pictura totum locum opticum, quem vocant perspectivum, videtur assumere in iis quæ adumbrantur. Hæc autem falso describit visum, artificiose utens signis quæ fiunt per applicationem linearum visus. Hinc conservantur ἐπιφάσεις, id est eminentes visiones, et hypotheses, hoc est visiones inferiores, et φάσεις, hoc est visa. Et videntur quidem alia eminere, alia vero subsidere : aliqua vero, aliquo alio modo visione apprehendi in loco lævi et æquabili. Ita autem philosophi

ditæ. » Conf. superius Str. II, p. 455, n. 5.

(83) *Βουλήσει*. « Ex voluntate, » sc. Dei.

(84) *Τῶν μὲν*. Notabilis est articulorum commutatio : τῶν μὲν... ὧν δέ, et mox ἃ μὲν... τὰ δέ... cum utrobique iidem et similes poni solcant. SYLBERG.

(85) *Κινούμενοι*. Scilicet divinitus : quod opponit τῷ ἀνθρωπίνῳ στοχασμῷ.

(86) *Ὡς Κύριον καὶ ἡγεμονεῖται*. A. ὡς Κύριον καθηγήται. Possis etiam legere, ὡς Κύριον καθηγεμονήται. Vulgata lectio ferri potest si καὶ accipiatur pro « etiam, vel : » id est, « si, ut dominans, etiam » seu « dux, præire velit. » SYLBERG.

quoque instar picturæ imitantur veritatem, φιλαυτία autem, hoc est nimius amor sui, est semper quibuslibet causa peccatorum omnium. Quocirca non oportet eligendo et expetendo gloriam ab hominibus, ✕ esse nimium sui amantem, sed Deum diligendo esse sanctum cum prudentia. Si quis ergo utatur quidem singularibus, tanquam universis ac generalibus, et id quod servit habeat pro eo quod dominatur, a veritate excidit, non intelligens id quod a Davide dictum est per confessionem: « Terram seu cinerem tanquam panem manducabam ^a. » Nimius autem sui amor, et vana opinio ac persuasio, est ei terra, et error. Quod si ita est, ex disciplina cognitio et scientia: si est autem disciplina, necesse est quærere magistrum. Nam Cleanthes quidem sibi magistrum ascribit Zenonem, et Theophrastus Aristotelem, et Metrodorus Epicurum, et Plato Socratem. Sed etsi venero ad Pythagoram, et Pherecydem, et Thaletem, et primos sapientes, consisto eorum quærens magistrum. Et seu dixeris Ægyptios, seu Indos, seu Babylonios, seu Magos ipsos, non cessabo eorum doctorem requirere. Porro autem te quoque deduco ad primum ortum hominum, et illinc incipio quærere quis fuerit magister? nullus quidem ex hominibus, nondum enim didicerant. Sed nec aliquis ex angelis: neque enim quomodo indicant angeli quatenus angeli, ita audiunt homines. Neque enim quomodo sunt nobis aures, ita est illis lingua: neque instrumenta vocis quis dederit angelis, labra, inquam, et quæ juxta ea sita sunt, et guttur, et arteriam, et viscera, et spiritum, et aerem qui pulsatur. Multum autem abest, ut Deus insonet sanctitate quæ adiri non potest, qui ipse quoque separatus est ab archangelis. Jam vero angelos quoque accepimus didicisse veritatem, et qui eis præ sunt principatus: ortum enim habuere. Restat ergo ut nos quoque ascendentes, eorum desideremus doctorem. Quoniam autem unum est ingenitum, nempe Deus omnipotens, unum est etiam prægenitum, « per quod omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Unus enim est revera Deus, qui fecit principium universorum ^b, » significans primogenitum Filium, scribit Petrus, præclare intelligens illud: « In principio fecit Deus cælum et terram ^c. » Is autem dictus est Sipientia ab omnibus prophetis, is est magister omnium quæ orta

A Δαβιδ κατ' ἐξομολόγησιν εἰρημένον· « Γῆν σποδὸν (87) ὡσεὶ ἄρτον ἔφαγον. » Ἡ φιλαυτία δὲ καὶ ἡ οἴησις αὐτῷ γῆ ἐστὶ καὶ πλάνη. Εἰ δὲ τοῦτο, ἐκ μαθήσεως ἢ γνῶσις καὶ ἡ ἐπιστήμη· μαθήσεως δ' οὔσης, ζητεῖν ἀνάγκη τὸν διδάσκαλον· Κλεάνθης μὲν γὰρ Ζήνωνα ἐπιγράφεται, καὶ Θεόφραστος Ἀριστοτέλη, Μητροδώρῳ τε Ἐπίκουρον, καὶ Πλάτων Σωκράτην. Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ Πυθαγόραν ἔλθω, καὶ Φερεκύδην, καὶ Θάλητα, καὶ τοὺς πρώτους σοφοὺς, ἵσταμαι, τὸν τούτων διδάσκαλον ζητῶν· καὶ Αἰγυπτίους εἴπης, καὶ Ἰνδοὺς, καὶ Βαβυλωνίους, καὶ τοὺς μάγους αὐτοὺς, οὐ παύσομαι τὸν τούτων διδάσκαλον ἀπαιτῶν. Ἀνάγω δέ σε καὶ ἐπὶ τὴν πρώτην γένεσιν ἀνθρώπων· κακεῖθεν ἄρχομαι ζητεῖν τίς ὁ διδάσκαλος· ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς· οὐδέπω γὰρ μεμαθήκεσαν· ἀλλ' οὐδὲ ἀγγέλων τις· οὐδὲ γὰρ ὡς μηνύουσιν οἱ ἄγγελοι, καθὼς ἄγγελοι, οὕτως ἀκούουσιν ἄνθρωποι· οὐδ' ὡς ἡμῖν τὰ ὄψα, οὕτως ἐκαίνοις ἢ γλώττα· οὐδ' ἂν ὄργανά τις δόξη φωνῆς ἀγγέλοις, χεῖλη, λέγω, καὶ τὰ τούτοις παρακείμενα, καὶ φάρυγγα, καὶ ἀρτηρίαν, καὶ σπλάγγνα, καὶ πνεῦμα, καὶ πλησσόμενον ἀέρα· πολλοῦ γε δεῖ (88), τὸν Θεὸν ἐμβοῶν ἀπροσίτῳ ἀγιότητι, καὶ ἀρχαγγέλων αὐτὸν (89) κεχωρισμένον. Ἦδη δὲ καὶ τοὺς ἀγγέλους μεμαθηκένοι παρελήφαμεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς ἐπὶ τούτων ἄρχοντας· γεννητοὶ (90) γάρ. Λεῖπεται τοίνυν, ὑπεξαναβάντας ἡμᾶς, καὶ τὸν τούτων διδάσκαλον ποθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἐν μὲν τὸ ἀγέννητον, ὁ παντοκράτωρ Θεός, ἐν δὲ καὶ τὸ προγεννηθὲν, « δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο· οὐδὲ ἐν. Εἰς γὰρ τῷ ὄντι ἐστὶν ὁ Θεός, ὃς ἀρχὴν τῶν πάντων ἐποίησε (91), » μηνύων τὸν πρωτόγονον Υἱὸν (92), ὁ Πέτρος γράφει, συναεὶς ἀκριβῶς τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Σοφία δὲ οὗτος εἴρηται πρὸς ἀπάντων τῶν προφητῶν· οὗτός ἐστιν ὁ τῶν γεννητῶν ἀπάντων (93) διδάσκαλος, ὁ σύμβουλος τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα προεγνωκότος. Ὁ δὲ ἄνωθεν, ἐκ πρώτης καταβολῆς κόσμου, πολυτρόπως (94) καὶ πολυμερῶς « πεπαίδευκέ τε καὶ τελειοῖ, ὄθεν εἰκότως εἴρηται· « Μὴ εἴπητε (95) ἑαυτοῖς διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὁρᾷς ὀπόθεν ἔχει τὰς λαβὰς ἢ φιλοσοφία ἢ ἀληθῆς, καὶ ὁ νόμος (96) εἰκῶν καὶ σκια τῆς ἀληθείας τυγχάνη· σκιά γὰρ ὁ νόμος τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ἡ φιλαυτία τῶν Ἑλλήνων, διδασκάλους τινὰς ἀνθρώπους ἀνακηρύττει. Ὡς οὖν ἐπὶ τὸν ποιητὴν τὸν Θεὸν πᾶσα ἀνατρέχει πατριὰ (97),

✕ P. 769 ED. POTTER, 643-644 ED. PARIS. ^a Psal. cii, 9. ^b Joan. i, 3. ^c Gen. i, 1.

(87) Γῆν σποδόν. Interpres legit γῆν καὶ σποδόν. Vulg. Bibl. psal. ci, γῆν hoc loco non agnoscunt. SYLBURG. — Verumtamen e seq. sententia satis constat Clementem γῆν legisse. Utrum σποδόν legerit, an potius id in margine libri ex vulg. Bibliis adnotatum, deinde in textum irrepserit, non est adeo manifestum.

(88) Δεῖ. Distinctione post hanc vocem non opus est. SYLBURG.

(89) Ἀρχαγγέλων αὐτῶν. Convenientius forte ἀρχαγγέλων αὐτῶν, « ab archangelis ipsis. » Id.

(90) Γεννητοί. A. mavult γεννητοί, « geniti: » itemque paulo post, γεννητῶν ἀπάντων. Id.

(91) Εἰς... ἐποίησε. Hæc Petri in Prædicatione verba fuisse videntur: quod non advertit Grabius.

D (92) Τὸν πρωτόγονον Υἱὸν. Sic Athenagoras in Legat.: Πρῶτον γέννημα εἶναι τῷ Πατρὶ. Recognit. Clementis lib. iii, c. 52, Deus, qui unus et verus est, primo germine « suo amicos bonos et fideles instituit præparare. » Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(93) Γεννητῶν ἀπάντων. Nempe angelorum perinde ac hominum, ut paulo superius dictum est.

(94) Πολυτρόπως. Respicit Heb. i, 1.

(95) Μὴ εἴπητε. Quoad sensum recitat Matth. xxii, 8, 9, 10.

(96) Ὁ νόμος. Paulum mutat Hebr. x, 1.

(97) Πατριὰ. Ephes. iii, 14, 15: Τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.

οὕτω καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἢ τῶν καλῶν διδασκαλία, καὶ ἡ δικαιοῦσα, καὶ εἰς τοῦτο χειραγωγούσα τε καὶ συλλαμβάνουσα. Εἰ δ' ἐκ τίνος ποιήσεως τὰ τῆς ἀληθείας ὅτω δῆποτε τρόπῳ (98) λαβόντες σπέρματα (99), οὐκ ἐξέθρεψάν τινες· γῆ δὲ ἀγόνῳ καὶ ἀνομβρίῳ παραδεδωκότες, ἀγρίαις συνεπνίξαντο βοτάναις· καθάπερ οἱ Φαρισαῖοι ἐξετράπησαν τοῦ νόμου, ἀνθρωπίνως (1) παρεισάγοντες διδασκαλίας· τούτων οὐχ ὁ διδάσκαλος αἴτιος, ἀλλ' οἱ παρακούειν προηρημένοι. Οἱ πεισθέντες δὲ αὐτῶν τῆ τε τοῦ Κυρίου παρουσία καὶ τῆ τῶν Γραφῶν σαφηνείᾳ ἐν ἐπιγνώσει γίνονται τοῦ νόμου· καθάπερ καὶ οἱ ἀπὸ φιλοσοφίας διὰ τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας καθίστανται· « Τὰ λόγια γὰρ Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ (2), καθαρισμένον ἑπταπλασίως· » ἦτοι ὡς ἄργυρος πολλάκις ἀποκαθαρθεὶς, εἰς δοκίμιον καθίσταται ὁ δίκαιος, νόμισμα Κυρίου γινόμενος, καὶ χάραγμα βασιλικὸν ἀναδεξάμενος· ἢ ἐπεὶ καὶ Σαλομών (3) λέγει, « γλῶσσαν δικαίου ἄργυρον πεπυρωμένον· » τὴν δεδοκιμασμένην καὶ σοφὴν διδασκαλίαν ἐπαινετὴν καὶ ἀποδεκτὴν (4) τυγχάνειν μηνύων, ὅτι ἂν ἐκκαθαρμένη πλουσίως τυγχάνῃ τῆ γῆ, τουτέστιν ὅτι ἂν πολυτρόπως ἡ γνωστικὴ ψυχὴ ἀγιάζεται κατὰ τὴν ἀποχὴν τῶν γεωδῶν πυρώσεων. Ἀγνίζεται δὲ καὶ τὸ σῶμα ἐν ᾧ οἰκεῖ, ἐξειδιωπιούμενον εἰς εἰλικρίνειαν ἀγίου νεώ. Ὁ δὲ ἐν τῷ σώματι καθαρισμὸς τῆς ψυχῆς πρώτης πρώτος, οὗτός ἐστιν ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν (5)· ἦν τινες τελείωσιν ἠγοῦνται, καὶ ἔστιν ἀπλῶς τοῦ κοινοῦ πιστοῦ, Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλληνοῦ, ἢ τελείωσις αὕτη· τοῦ δὲ Γνωστικοῦ μετὰ τὴν ἄλλοις νομιζομένην τελείωσιν ἢ δικαιοσύνη εἰς ἐνέργειαν εὐποιίας προβαίνει· καὶ ὅτω δὴ ἡ ἐπίστασις τῆς δικαιοσύνης εἰς ἀγαθοποιίαν ἐπιδέδωκε, τούτῳ ἢ τελείωσις ἐν ἀμεταδόλῳ ἔξει εὐποιίας καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ διαμένει. Οἱ μὲν γὰρ (6) σπέρμα Ἄβραάμ, δοῦλοι ἔτι τοῦ Θεοῦ, οὗτοι εἰσιν οἱ κλητοὶ (7)· οἱ δὲ Ἰακώβ οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ, οἱ τῆς κακίας πτερνίσαντες (8) τὴν ἐνέργειαν. Εἰ τοίνυν αὐτὸν τε τὸν Χριστὸν σοφίαν

sunt, Dei consiliarius qui praescevit omnia. Is autem ab alto, a prima mundi constitutione, et multifariam multisque modis, et docuit et perficit. Unde merito dictum est: « Ne dixeritis vobis magistrum super terram a. » Vides undenam ansas acceperit vera philosophia, etiamsi lex sit imago et umbra veritatis: est enim lex veritatis umbra. Sed Graecorum nimius amor sui, quosdam homines praedicat doctores. Quomodo ergo ad Deum creatorem omnis recurrit cognatio, ita etiam ad Dominum eorum, quae bona sunt et honesta, doctrina, et quae justificat, et quae ad hoc deducit et fert opem. Si qui autem ex aliqua creatura semina veritatis quomodo-cumque accepta non enutrierunt, sed terrae sterili et aridae mandantes, ea herbis suffocarunt agrestibus, quomodo Pharisaei a lege declinarunt, doctrinas humanas inducentes, non est eorum causa magister, sed qui perperam audire voluerunt. Qui autem ex iis crediderunt et Domini adventui et Scripturarum declarationi, ii attingunt cognitionem legis: sicut etiam philosophi, per doctrinam Domini perducuntur ad agnitionem verae philosophiae. « Eloquia enim Domini eloquia casta, argentum ignitum, probatum terrae, purgatum septuplum b: » scilicet quod ut argentum 274 saepe purgatum probatur justus, Domini nummus effectus, et regalem accipiens characterem c: aut quoniam Salomon quoque dicit « linguam justii esse argentum ignitum d: » probatam et sapientem doctrinam, esse laudabilem et admittendam significans, quando saepe terra fuerit expurgata, hoc est, quando anima cognitione praedita, fuerit multis modis sanctificata, per abstinentiam a terrenis inflammationibus. Sanctificatur autem corpus quoque in quo habitat, cum ut propria dedicatur in sancti templi puritatem et sinceritatem. Quae est autem in corpore primae animae prima purgatio, ea est abstinentia a malis, quam quidam existimant perfectionem; ac ea est, ut ita dicam, perfectio communis fidelis Judaei et Graeci. Gnostici

✠ P. 770 ED. POTTER, 644-645 ED. PARIS. a Matth. xxxiii, 8, 9, 10. b Psal. xi, 7. c Psal. xii, 6. d Prov. x, 20.

(98) Ὅτω δῆποτε τρόπῳ. Ms. Ottob. ὁ τῷ δῆποτε τρόπῳ.

(99) Λαβόντες σπέρματα. Respicit parabolam de seminatore, Luc. viii, 5 et seq.

(1) Ἀνθρωπίνως. Matth. xv, 9: Διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων, iterumque Marc. vii, 7.

(2) Δοκίμιον τῆ γῆ. Agnoscunt etiam Vulg. Bibl. psal. xi. Heb. versio, « excoctum in fornace. » SYLBERG.

(3) Σαλομών. Prov. x, 20: Ἄργυρος πεπυρωμένος γλῶσσα δικαίου, καρδία δὲ ἀσεβοῦς ἐκλείψει. « Argentum igne purgatum lingua justii, cor autem impii deficiet. » Latina: « Argentum electum lingua justii, cor autem impiorum pro nihilo. » Aquila et Symmachus, ἄργυρος ἐκλεκτός. Paraph. Chald.: « Argentum conflatum lingua justii. » Sic psal. xi, paulo ante, ἀργύριον πεπυρωμένον, quod Hervetus « argentum ignitum, » Vulgata « argentum igne examinatum, » δοκίμιον τῆ γῆ, « probatum terrae, » D. Hieronymus, « argentum igne probatum, separatim a terra, » et Psal. cym, 140, Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, « ignitum eloquium tuum vehe-

menter. » D. Hieronymus: « Probatus sermo tuus nimis. » Vox Hebraica « igne expurgatum » significat. Tale illud quod habes p. 658, ex psal. xvi, 5: « Inflammasti me, et non est inventa in me iniquitas; » H.: Ἐπύρωσάς με, καὶ οὐκ εὗρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία. Vulgata: « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » D. Hieronymus: « Conflasti me, et non invenisti cogitationes meas transire os meum. » COLLECT.

(4) Ἀποδεκτὴν. Ms. Paris. ἀποδεκτός mendose.

(5) Ἀποχὴ τῶν κακῶν. Ms. Ottob. ἀποχὴ τοῦ κακοῦ. Huic convenit illud Horatii in Epist., I, 1, v. 41, 42:

..... Sapientia prima est

Stultitia caruisse.....

(6) Οἱ μὲν γάρ. Vide Herveti commentarium.

(7) Οἱ κλητοί. Respicit Matth. xx, 10: Πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· vel alium huic similem locum.

(8) Πτερνίσαντες. Alludit ad etymologiam nominis Jacob, qui Graece πτερνιστής, Latine « supplantator » dicitur.

autem justitia supra eam quam alii existimant esse perfectionem, ad bonorum operum effectiōnem procedit : et cui justitiæ augmentum crevit ad bene agendum, ei perfectio permanet in immutabili habitu bene agendi ; ad Dei similitudinem. Nam qui sunt quidem semen Abrahamæ et præterea servi Dei, ii sunt vocati. Filii autem Jacob, qui supplantaverunt vitii operationem, sunt ejus electi. Si ergo et ipsum Χ Christum dicimus sapientiam, et ejus operationem, eam quæ sit per prophetas, per quam ediscitur traditio gnostica, ut ipse præsens sanctos docuit apostolos : sapientia fuerit cognitio, ut quæ sit scientia et comprehensio eorum quæ sunt, et futura sunt, et præterita, stabilis et firma, ut quæ a Filio Dei sit tradita et revelata. Atque si est quidem sapientis finis, contemplatio, tum eorum qui sunt adhuc philosophi contemplatio, divinam quidem appetit scientiam : nondum autem assequitur, nisi per declaratam, per quam docetur quomodo se habent, habuerunt, et habitura sunt, quæ sunt, quæ futura sunt, et prius fuerunt. Cognitio autem ipsa est, quæ per successionem ad paucos ex apostolis absque scriptis tradita pervenit. Hinc ergo cognitio, seu sapientiam mavis dicere, exerceatur oportet donec perveniat ad contemplationis habitum æternum, et in quem non cadit alteratio.

CAPUT VIII.

Philosophiam esse cognitionem a Deo datam, licet respectu ad perfectiorem Evangelii lucem ab Apostolo vilipendatur.

Nam Paulus quoque in Epistolis non videtur reprehendere philosophiam : sed eum qui ad gnosticum fastigium pervenit, non vult amplius recurrere ad Græcam et philosophiam, et eam allegorice vocans et mundi elementa ^a, et ut quæ elementa quodammodo doceat, et sit veluti disciplina præcedens veritatem. Quocirca ad Hæbræos quoque scribens, qui a fide ad legem reflectebantur : et An rursus, et inquit, et opus habetis ut vos doceam quænam sint elementa inii eloquiorum Dei? et opus vobis esse cœpit lacte, et non solido cibo ^b? et Similiter autem ad Colossenses quoque qui convertuntur ex Græcis : et Videte ne quis vos deprædetur per philosophiam et inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum ^c, et scilicet alliciens, reverti ad philosophiam quæ elementaris est doctrina. Quod si quis dicat, per hominum intelligentiam fuisse inventam a Græcis philosophiam : atque invenio Scripturas dicentes, in-

φάρμεν, καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν διὰ τῶν προφητῶν (9), δι' ἧς ἔστι τὴν γνωστικὴν παράδοσιν ἐκμανθάνειν, ὡς αὐτὸς κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου ἐδίδαξεν ἀποστόλους· σοφία εἴη ἂν ἡ γνῶσις, ἐπιστήμη οὔσα καὶ κατάληψις τῶν ὄντων τε καὶ ἐσομένων, καὶ παρωχητότων, βεβαία καὶ ἀσφαλής, ὡς ἂν παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ παραδοθεῖσα καὶ ἀποκαλυφθεῖσα. Καὶ δὴ καὶ εἰ ἔστι τέλος τοῦ σοφοῦ ἡ θεωρία, ὀρέγεται μὲν, ἡ μὲν ἔτι φιλοσόφων, τῆς θείας ἐπιστήμης· οὐδέπω δὲ τυγχάνει, ἣν μὴ μαθήσει παραλάβῃ σαφηνισθεῖσαν αὐτῷ τὴν προφητικὴν φωνήν, δι' ἧς τὰ τ' ἔόντα, τὰ τ' ἐσόμενα, πρό τ' ἔόντα (10), ὅπως ἔχει τε καὶ ἔσχε καὶ ἔξει, παραλαμβάνει. Ἡ γνῶσις δὲ αὐτῆ (11), ἡ κατὰ διαδοχὰς εἰς ὀλίγους ἐκ τῶν ἀποστόλων ἀγράφως παραδοθεῖσα, κατελήλυθεν· ἐντεῦθεν δὲ ἄρα γνῶσιν εἴτε σοφίαν συνασκηθῆναι χρὴ εἰς ἕξιν θεωρίας ἀίδιον καὶ ἀναλλοίωτον.

disciplinam acceperit vocem propheticam ipsi declaratam, per quam docetur quomodo se habent, habuerunt, et habitura sunt, quæ sunt, quæ futura sunt, et prius fuerunt. Cognitio autem ipsa est, quæ per successionem ad paucos ex apostolis absque scriptis tradita pervenit. Hinc ergo cognitio, seu sapientiam mavis dicere, exerceatur oportet donec perveniat ad contemplationis habitum æternum, et in quem non cadit alteratio.

Ἐπεὶ καὶ Παῦλος ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς οὐ φιλοσοφίαν διαβάλλον φαίνεται· τὸν δὲ τοῦ γνωστικοῦ μεταλαμβάνοντα ὕψους, οὐκ ἔτι παλινδρομεῖν ἀξιοῦ ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν et φιλοσοφίαν, et στοιχεῖα τοῦ κόσμου ταύτην ἀλληγορῶν, στοιχειωτικὴν τινα οὔσαν, καὶ προπαιδείαν τῆς ἀληθείας. Διὸ καὶ τοῖς Ἑβραίοις γράφων, τοῖς ἐπανακάμπτουσιν εἰς νόμον ἐκ πίστεως, et Ἡ (12) πάλιν, φησὶ, χρεῖαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, καὶ γεγονάτε χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεῶς τροφῆς ; et Ὡσαύτως ἄρα καὶ τοῖς ἐξ Ἑλλήνων ἐπιστρέφουσι Κολοσσαεῦσι· et Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου (13), καὶ οὐ κατὰ Χριστόν· et δελεάζων (14) αὐθις εἰς φιλοσοφίαν ἀναδραμεῖν, τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν. Κἂν λέγη τις κατὰ σύνεσιν ἀνθρώπων φιλοσοφίαν εὐρησθαι πρὸς Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὰς Γραφὰς εὐρίσκω τὴν σύνεσιν θεόπεμπτον εἶναι λεγούσας. Ὁ γοῦν Ψαλμοδὸς με-

✠ P. 771 ED. POTTER, 645-646 ED. PARIS. ^a Coloss. ii, 8. ^b Hebr. v, 12. ^c Coloss. ii, 8.

(9) Διὰ τῶν προφητῶν. Vult, quod ubique tradunt antiqui Patres, Christum et per et veteres et prophetas et locutum fuisse. Barnabas, ut alios præteream, cap. v de Christo agens, ait : et Prophetæ ab ipso habentes donum, in illum prophetaverunt. et

(10) Τὰ τ'. Homeri locus est *Iliad.* A.

(11) Ἡ γνῶσις δὲ αὐτῆ. Αὐτῆ agnoscit etiam interpretis versio, et cognitio autem ipsa. et Si quis demonstrative malit αὐτῆ, et hæc, et per me licet. SYLBURG.—Porro γνῶσιν appellat arcanorum cognitionem, quam cum paucis tantum communicasse Christum alibi tradit. Conf. *Strom.* i, p. 522, n. 10, p. 523, n. 7.

(12) Ἡ. Abest hæc particula ab Hebr. v, 12.

(13) Τοῦ κόσμου τούτου. Vulg. *Bibl. Col.* ii, τοῦ κόσμου, absque demonstrativo τούτου. SYLBURG.

(14) Δελεάζων. Hervetus maluit δηλῶν, et significans elementarem doctrinam reverti ad philosophiam. Sed nihil mutandum. Sensus est : et Quasi esca quadam illiciens iterum ad philosophiam, elementarem illam doctrinam, recurrere. et Seu clarius : et Velut esca quadam alliciens ut iterum ad philosophiam, elementarem illam doctrinam, revertantur. et Allusio est ad Apostoli verba ista : Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν. SYLBURG.

γίστην ἡγεῖται δωρεάν τὴν συνεσιν, καὶ αἰτεῖ λέγων· « Δούλος σός (15) εἰμι· ἐγὼ· συνέτισόν με. » Καὶ μὴ τι τὸ πολὺπαιρον τῆς γνώσεως αἰτούμενος ὁ Δαβὶδ γράφει· « Χρηστότητα καὶ παιδείαν, καὶ γνῶσιν διδάξόν με, ὅτι ταῖς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσα; » Κυρίας εἶναι τὰς διαθήκας ὠμολόγηται, καὶ τοῖς τιμιωτέροις δίδοσθαι. Λέγει γοῦν ὁ ψαλμὸς πάλιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· « Οὐκ ἐποίησεν οὕτως οὐδενὶ ἔθνει (16), καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. » Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐποίησεν οὕτως, » παποιηχέναι μὲν δηλοῖ, ἀλλ' οὐχ « οὕτως. » Ἐν συγκρίσει γοῦν τὸ « οὕτως » πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τὴν καθ' ἡμᾶς γινομένην· ἐξῆν δὲ δήπου τῷ προφήτῃ εἰπεῖν ἀπλῶς τὸ « Οὐκ ἐποίησεν, » ἄνευ τῆς προσθήκης τοῦ « οὕτως. » Ναὶ μὴν καὶ ὁ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν, « Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, φησὶν, ὅτι προσωπολήπτης (17) οὐκ ἔστιν ὁ Θεός· ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἔστιν. » Οὐ χρόνῳ τοίνυν τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος· οὐδὲ μὴν ἤρξατό ποτε ἡ εὐεργεσία αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περιορίζεται τόποις ἢ ἀνθρώποις τισίν· οὐδὲ γὰρ μερικὴ ἡ εὐποιία αὐτοῦ. « Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, φησὶν· ἐν αὐταῖς εἰσελθόντων (18), ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ. Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου. Δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Ἐξηγούμενος δὲ τὸ ῥητὸν τοῦ προφήτου Βαρνάβας (19), ἐπιφέρει· « Πολλῶν πυλῶν ἀνεωγυῖων, ἢ ἐν δικαιοσύνη (20), αὕτη ἔστιν ἡ ἐν Χριστῷ· ἐν ἣ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. » Τῆς αὐτῆς ἔχεται ἐννοίας κάκεινο τὸ προφητικόν· « Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν· οὐ τῶν διαθηκῶν, τῶν διαφορῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς διδασκαλίας τρόπων, τῶν τε ἐν Ἑλλήσιν εἰς δικαιοσύνην ἀγόντων τῶν τε ἐν βαρβάροις. Σαφῶς δὲ ἦδη καὶ ὁ Δαβὶδ μαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ, ψάλλει· « Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθανόμενα τοῦ Θεοῦ· » ἐπιλανθάνονται δὲ δηλονότι οὗ πρότερον ἐμέμνητο· καὶ ὅν πρὶν ἢ ἐκλαθῆσθαι ἐγίνωσκον, τοῦτον παραπέμπονται. Ἦν ἄρα εἰδησίς τις ἁμαυρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ ταυτὶ μὲν τῆδε ἐχέτω. Πολυμαθῆ, δὲ εἶναι χρὴ τὸν Γνωστικόν. Καὶ ἐπειδὴ Ἑλληγνὲς φασι, Πρωταγόρου (21) προκατάρξαντος,

A telligentiam esse a Deo missam. Psalmographus certe maximum esse donum existimat intelligentiam, et petit dicens : « Servus tuus ego sum, fac ut sim intelligens a. » Nunquid autem multiplicem petens cognitionem, scribit David : « Bonitatem et disciplinam et cognitionem, doce me, quoniam mandatis tuis credidi b? » Ubi fatetur ✕ testamenta esse maximæ auctoritatis, et dari solis præstantioribus. Dicit quidem certe rursus psalmus de Deo : « Nulli genti sic fecit, et judicia sua non manifestavit eis c. » Illud autem, « Non sic fecit, » fecisse quidem significat, sed non « sic. » Illud ergo, « sic, » positum est, ut fiat comparatio cum nostra excellentia. Poterat alioquin propheta dicere absolute, « Non fecit, » absque additamento hujus « sic. » Quin etiam Petrus quoque in Actis : « In veritate comprehendo, inquit, quod Dominus non acceptor personarum, sed in omni gente qui timet ipsum et operatur justitiam, est ei acceptus d. » Non tempore ergo perfectum est ut Deus personas non respiceret, sed id fuit ab æterno. Neque vero cœpit unquam ejus beneficentia : sed neque circumscribitur certis locis vel hominibus. Neque enim particularis est ejus beneficentia. « Aperite mihi, inquit, portas justitiæ : in ipsas ingressus, confitebor Domino. Hæc est porta Domini. Justi transibunt per eam e. » Prophetæ autem dictum exponens Barnabas infert : « Cum multæ portæ sint apertæ, ea quæ est in justitia, ea est in Christo, in quam beati sunt omnes qui sunt ingressi. » Eidem sententiæ adhæret illud quoque propheticum : « Dominus super aquas multas f, » quod significat non solum testamenta diversa, sed etiam diversos modos doctrinæ qui scilicet inter Græcos adducunt ad justitiam, et qui inter barbaros. Quin etiam aperte psallit David, veritati ferens testimonium : « Avertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliviscuntur Dei g : » obliviscuntur scilicet ejus cujus prius meminerant : et quem cognoscebant priusquam obliviscerentur, eum jubent valere et amandant. Erat ergo quædam obscura Dei cognitio etiam apud gentes. Et hæc quidem ita se habeant.

✕ P. 772 ED. POTTER, 646-647 ED. PARIS. a Psal. cxviii, 125. b Ibid., 66. c Psal. cxliv, 20. d Act. x, 34, 35. e Psal. cxviii, 19, 20. f Psal. xxix, 3. g Psal. ix, 17.

(15) Σός. Psalm. σου.

(16) Οὐδενὶ ἔθνει. Vulg. Bibl. psal. cxlvii, παντὶ ἔθνει, Hebraico more. SYLBURG. — Chrysostomus homil. in psal. xiv : Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐποίησεν ἐν παντὶ ἔθνει, ἀλλ' οὕτως οὐκ ἐποίησε, τοῦτ' ἔστιν οὐ πλάκας αὐτοῖς ἐπεμψεν, οὐ γράμματα, οὐ νομοθέτην Μωϋσέα, οὐτ' ἄλλα τὰ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ ὄρους. Ἀλλὰ τούτων ἐκ περιουσίας Ἰουδαῖοι ἀπέλαυσαν· ἡ μὲντοι πᾶσα φύσις ἢ ἀνθρωπίνη ἀρκοῦντα εἶχε τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότης νόμον. COLLECT.

(17) Ὅτι προσωπ. Act. apostol. x, ordine inverso, οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός. SYLBURG.

(18) Ἐν αὐταῖς εἰς. Psal. cxvii, εἰσελθόντων ἐν αὐταῖς. A. Sylburg.

(19) Βαρνάβας. Memoria lapsu auctor Barnabæ tribuit, quæ pertinent ad Clementis Romani epist. 1, cap. 68. Porro hæc superius etiam adduxit Cle-

D mens noster. Strom. 1, pag. 539, ubi conf. adnotata.

(20) Ἡ ἐν δικαιοσύνη. Sic editt. Flor. et Sylburg., ms. Paris., Clemens noster in Strom. 1, et Clemens, denique, Romanus. Sed ἡ δικαιοσύνη absque præpos. ἐν habent Clementis nostri editiones posteriores, editorum negligentia : quod doctis viris, qui hæc allegarunt, non paucis imposuit.

(21) Πρωταγόρου. Maximus Tyrius pag. 196. H. SYLBURG.—Conf. etiam Stephani abbreviator Hermolaus voce Ἀέθηρα. Diogenes Laertius in Protogora, lib. ix, seg. 51 : Πρῶτος ἔφη δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος, ἀντικειμένους ἀλλήλοις, οἷς καὶ συνηρώτα, πρῶτος τοῦτο πράξας. « Primus dixit duas omnium rerum rationes invicem contrarias, quibus etiam interrogando utebatur, primus id instituens. » In quem locum commentarium scribens

Oportet autem Gnosticum multa didicisse. Et quoniam dicunt Græci, præeunte Protagora, inventam fuisse disputandi rationem, **275** qua omni argumento aliud opponeretur, dici convenit etiam aliquid adversus tales orationes. Dicit enim Scriptura : « Qui multa dicit, vicissim quoque audiet ». Parabolam autem Domini quis intelliget, nisi sapiens et sciens, et qui diligit Dominum suum? » Sit ergo, qui talis est, fidelis : sit ejusmodi ut possit explicare cognitionem, sit sapiens in sermonibus discernendis, sit in factis admirabilis, sit castus et mundus. Eo enim debet esse magis humilis, quo videtur esse major, » dicit Clemens in epistola ad Corinthios. Talis ut qui possit illi parere præcepto : « Et aliquos quidem ex igne rapite, miseremini autem eorum qui discernuntur^b. » Falx quidem certe facta est ut ramj amputentur : sed implexos quoque palmites ea distinguimus, et spinas quæ vitibus cohærescunt excindimus, ad quas non potest facile accedi. Hæc autem omnia referuntur ad putandas vites. Rursus homo factus est principaliter ad Dei cognitionem : sed et est geometra, et agricola, et philosophatur. Ex quibus unum quidem conducit ad vivendum, alterum vero ad bene vivendum, tertium ad ea meditanda quæ sunt demonstrativa. Porro autem illi qui dicunt philosophiam esse profectam a diabolo, illud quoque sciant, quod Scriptura dicit, « diabolum transfigurari in angelum lucis^c. » Quid agentem? Prophetantem scilicet. Si autem prophetat ut angelus lucis, vera dicit scilicet. Si angelica et lucida prophetat, tunc etiam prophetat utilia, quando transfiguratur ad similitudinem operationis, etiam si sit alius, quatenus est subjectum defectionis. Nam quomodo deceperit quempiam, si non studiosum per vera adducat ad quamdam secum conjunctionem et familiaritatem, et ita postea ad mendacium subducens? et alioqui invenietur diabolus scire veritatem, etsi non ita ut comprehendat, ita tamen ut non sit ejus ignarus. Non est ergo falsa philosophia, etiamsi qui est fur et mendax, per transfigurationem operationis vera dicat. Neque vero propter eum qui dicit, sunt imperite ea prius damanda quæ dicuntur (quod in iis quoque qui nunc prophetare dicuntur est observandum), sed sunt

✠ P. 773 ED. PÖTTER, 647-648 ED. PARIS.

Menagius, hanc Clementis nostri sententiam, quod ei paulo durior visa esset, sic correxit : Καὶ ἐπειδὴ Ἕλληγές φασι, Πρωταγόρου προκατάρξαντος, παντὶ λόγῳ λόγον ἀντικείμενον παρασκευάσασθαι.

(22) Ἔστω τοίνυν. Hæc etiam Clementis Romani verba, quæ loco epistolæ ejus paulo superius dicto leguntur, adduxit Clemens noster *Strom.* 1, p. 359, quo etiam, loco de sophistica tractat. Porro ἦτω pro ἔστω, cum hic, tum in seq. sententia, habent Clemens Romanus et noster. Reliquæ autem lectionum diversitates ibi adnotatæ sunt.

(25) Γάρ. Abest a Clemente Romano hæc particula.

(24) Καὶ οὗς. Respicit Judæ vers. 22, 25, ubi tamen hæc sententiæ paulo aliter se habent : Καὶ οὗς μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι, οὗς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ

παντὶ λόγῳ λόγον ἀντικείμενον παρασκευάσθαι, καὶ πρὸς τοὺς τοιοῦτους τῶν λόγων ἀρμόζει λέγεσθαι. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή : « Ὁ τὰ πολλὰ λέγων καὶ ἀντακούσεται. Παραβολὴν δὲ Κυρίου τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφός, καὶ ἐπιστήμων, καὶ ἀγαπῶν τὸν Κύριον αὐτοῦ; Ἔστω τοίνυν (22) πιστὸς ὁ τοιοῦτος : ἔστω δυνατὸς γινῶσιν ἐξεῖπειν : ἦτω σοφός ἐν διακρίσει λόγων, ἦτω γοργός ἐν ἔργοις, ἦτω ἀγνός. Τοσοῦτω γὰρ (23) μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσω δοκεῖ μᾶλλον μείζων εἶναι, » ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησί : τοιοῦτος, οἷός τε ἐκείνῳ πείθεσθαι τῷ παραγγέλματι : « Καὶ οὗς (24) μὲν ἐκ πυρὸς ἀρπάζετε, διακρινόμενους δὲ ἐλεεῖτε. » Ἀμέλει τὸ ὀρέπανον ἔνεκεν τοῦ κλαδεῦναι προηγουμένως γέγονεν : ἀλλὰ καὶ πεπλεγμένα τὰ κλήματα διαστέλλομεν ἐν αὐτῷ, καὶ ἀκάνθας κόπτομεν τῶν συμπεφυκυῶν ταῖς ἀμπέλαις, αἷς οὐ ῥαδιόν ἐστι προσελθεῖν : ταῦτα δὲ πάντα τὴν ἀναφορὰν ἔχει ἐπὶ τὸ κλαδεῦσαι. Πάλιν, ἀνθρωπος προηγουμένως γέγονεν εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ : ἀλλὰ καὶ γεωμετρεῖ, καὶ γεωργεῖ, καὶ φιλοσοφεῖ : ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τὸ ζῆν, τὸ δὲ ἐπὶ τὸ εἶ ζῆν, τὸ δὲ ἐπὶ τὸ μελετᾶν τὰ ἀποδεικτικὰ γεγένηται. Ναὶ μὴν οἱ λέγοντες τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ διαδόλου ὀρμᾶσθαι, κάκεινο ἐπιστησάτωσαν, ὅτι φησὶν ἡ Γραφή : μετασχηματίζεσθαι τὸν διάβολον εἰς ἄγγελον φωτός. » Τί ποιήσουτα (25) ; εὐδελον, ὅτι προφητεύσουτα. Εἰ δὲ ὡς ἄγγελος φωτός προφητεύει, ἀληθῆ ἄρα ἔρει. Εἰ ἀγγελικὰ καὶ φωτεινὰ προφητεύσει, καὶ ὠφέλιμα, τότε ὅτε καὶ μετασχηματίζεται καθ' ὁμοίότητα ἐνεργείας, κἂν ἄλλος ἢ κατὰ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀποστασίας : ἐπεὶ πῶς ἂν ἀπατήσαιέ τινα, μὴ διὰ τῶν ἀληθῶν ὑπαγόμενος τὸν φιλομαθῆ εἰς οἰκειότητα, καὶ οὕτως ὕστερον εἰς ψεῦδος ὑποσύρων; ἄλλως τε καὶ ἐπιστάμενος τὴν ἀληθειαν εὐρεθήσεται : καὶ εἰ μὴ καταληπτικῶς, ἀλλ' οὖν οὐκ ἄπειρός γε (26) αὐτῆς. Οὐ τοίνυν ψευδῆς ἡ φιλοσοφία, κἂν ὁ κλέπτης, καὶ ὁ ψεύστης κατὰ μετασχηματισμὸν ἐνεργείας τὰ ἀληθῆ λέγῃ. Οὐδὲ μὴν διὰ τὸν λέγοντα προκαταγνωστὸν ἀμαθῶς καὶ τῶν λεγομένων : ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν προφητεύειν νῦν δὴ λεγομένων παρατηρητέον : ἀλλὰ τὰ λεγόμενα σκοπητέον εἰ τῆς ἀληθείας ἔχεται. Ἡδὲ δὲ καὶ καθολικῷ λόγῳ πάντα ἀναγκαῖα καὶ λυσιτελῆ τῷ βίῳ θεόθεν ἔχειν εἰς ἡμᾶς λέγοντες, οὐκ ἂν ἀμάρτοιομεν : τὴν δὲ φιλοσοφίαν, καὶ μᾶλλον Ἕλλησιν οἷον διαθήκην οἰκείαν αὐτοῖς δεδόσθαι, ὑποβάθραν (27) οὔσαν

^a Job xi, 2. ^b Jud. 22, 25. ^c II Cor. xi, 14.

^D τοῦ πυρὸς ἀρπάζοντες. Verum hoc in loco novem mss. codices, Vulgata Latina, et, ut videtur Æthiopica versio, pro ἐλεεῖτε διακρινόμενοι exhibent ἐλέγγετε διακρινόμενους.

(25) Ποιήσουτα. Edit. Flor. ποιήσαντα, tempore aoristo; minus recte, ut declarant seq.

(26) Ἄπειρός γε. Ms. Paris., ἄπειρός τε.

(27) Ὑποβάθραν. Id est « scalam, » seu « gradum, » quo ad superiorem philosophiam ascenditur. Nam male Hervetus « fundamentum » vertit. Mox ad vocem φιλοσοφούντες adnotat Lowthius, deesse καίπερ, vel quid simile : non advertens scilicet in Parisiensi editione, quam præ manibus habuit, typographorum negligentia omissas fuisse has voces, φιλοσοφίας, κἂν οἱ. Porro φιλοσοφίαν pro φιλοσοφίας exhibet ms. Paris.

τῆς κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίας, καὶ οἱ φιλοσοφοῦντες τὰ Ἑλλήνων ἐθελοκωφῶσι τὴν ἀλήθειαν, ἐξουτελιζόντες τὴν φωνὴν τῆν βαρβάρων, ἢ καὶ ὑφορώμενοι τὸν ἐπηρτημένον τῷ πιστῷ κατὰ τοὺς πολιτικοὺς νόμους τοῦ θανάτου κίνδυνον. Ὡσπερ δὲ ἐν τῇ βαρβάρῳ φιλοσοφίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ « ἐπεσπάρη τὰ ζιζάνια » πρὸς τοῦ τῶν ζιζανίων οἰκείου γεωργοῦ ὄθεν αἱ τε αἰρέσεις παρ' ἡμῖν συνανεφύησαν τῷ γονίμῳ πυρῷ, οἷ τε τὴν Ἐπικούρου ἀθεότητα καὶ τὴν ἡδονὴν, καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐπέσπαρται, τῇ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ κηρύσσοντες, νόθοι τῆς θεόθεν δωρηθείσης γεωργίας Ἑλλήσιν ὑπάρχουσι καρποί. Ταύτην « σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου » τὴν φιλήδονον καὶ φίλαυτον ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὡς ἂν τὰ τοῦ κόσμου τοῦδε καὶ περὶ αὐτὸν μόνον διδάσκουσαν, ὑποκειμένην τε ἀκολούθως κατὰ προστασίαν τοῖς τῆδε ἄρχουσι (28). Διὸ καὶ στοιχειωτικὴ τίς ἐστὶν ἡ μερικὴ αὕτη φιλοσοφία, τῆς τελείας ὄντως ἐπιστήμης ἐπέκεινα κόσμου περὶ τὰ νοητὰ, καὶ ἔτι τούτων τὰ πνευματικώτερα ἀναστρεφομένης, « ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν (29) ἀνέβη ἀνθρώπων, » πρὶν ἢ διασαφῆσαι τὸν περὶ τούτων λόγον ἡμῖν τὸν διδάσκαλον, ἅγια ἁγίων καὶ ἔτι τούτων κατ' ἐπανάθασιν (30) τὰ ἀγιώτερα ἀποκαλύψαντες (31) τοῖς γνησίως καὶ μὴ νόθως τῆς Κυριακῆς υἱοθεσίας κληρονόμοις. Αὐτίκα γὰρ τολμῶμεν φάναι (ἐνταῦθα γὰρ ἡ πίστις ἢ γνωστικὴ) πάντων ἐπιστήμονα εἶναι, καὶ πάντων περιληπτικόν, βεβαίᾳ καταλήψει κεχημένον, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμῖν ἀπόρων καὶ τῷ ὄντι γνωστικῶν (32) ὁποῖος ἦν Ἰάκωβος (33), Πέτρος, Ἰωάννης, Παῦλος, καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι· γνώσεως γὰρ πλήρης ἢ προφητεία ὡς ἂν παρὰ Κυρίου δοθεῖσα, καὶ διὰ Κυρίου πάλιν τοῖς ἀποστόλοις σαφηνισθεῖσα. Καὶ μήτι ἡ γνώσις ἰδίωμα ψυχῆς τυγχάνει λογικῆς, εἰς τοῦτο ἀσκουμένης, ἵνα διὰ τῆς γνώσεως εἰς ἀθανασίαν ἐπιγραφῆ; Ἄμφω γὰρ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, γνώσις τε καὶ ὄρμηξ. Εὐρίσκεται δ' ἡ ὄρμηξ μετὰ τινὰ συγκατάθεσιν κινήσει οὖσα· ὁ γὰρ ὄρμηξας εἰς τινὰ πράξιν πρότερον τὴν γνώσιν τῆς πράξεως λαμβάνει, δεύτερον δὲ τὴν ὄρμηξ. Ἔστι κατὰ τοῦδε κατανοήσωμεν· ἐπειδὴ γὰρ τὸ μαθεῖν τοῦ πράξαι πρεσβύτερόν ἐστι· φύσει γὰρ ὁ πράσσων τοῦτο, ὃ πράξαι βούλεται, μανθάνει πρότερον· καὶ ἡ μὲν γνώσις ἐκ τοῦ μαθεῖν· τὸ πράξαι δὲ ἐκ τοῦ ὀρμηξαι· καὶ τοῦ μανθάνειν ἢ γνώσις· ἔπεται δὲ τῆς ἐπιστήμῃ ὄρμηξ, μεθ' ἣν ἡ πράξις (34)· ἀρχὴ καὶ δημιουργὸς πάσης λογικῆς πράξεως ἢ γνώσις εἴη ἂν. Ὡστ' αὖ εἰκότως ταύτη μόνῃ χαρακτηρίζεται (35) ἢ

A consideranda quæ dicuntur, an veritatem habeant. Jam vero si juxta communem sermonem, quæcumque sunt vitæ necessaria et utilia, divinitus ad nos venire dicamus, minime errabimus: vel potius si dicamus, ipsam quoque philosophiam Græcis veluti proprium datum esse testamentum, ut quæ sit fundamentum Christianæ philosophiæ, etiamsi qui ex Græcis philosophantur, ad veritatem sua sponte obsurdescant, barbarorum contemnentes vocem, aut etiam reformidantes mortis & periculum, quod fideli a legibus civilibus intentatur. Quomodo autem in barbara philosophia, ita etiam in Græca « seminata sunt zizania », a solito agricola zizaniorum: unde etiam et quæ sunt apud nos, exortæ sunt hæreses pariter cum bono tritico et genitili: B et qui Epicuri impietatem, et voluptatem, et quæcumque alia præter rectam rationem sata sunt, ex præscripto Græcæ tradunt sapientiæ, divinitus datæ Græcis agriculturæ sunt fructus adulterini. Hanc dicit Apostolus « sapientiam hujus sæculi », quæ est scilicet voluptaria, et nimio tenetur sui amore, ut quæ doceat quæ sunt hujus mundi, et quæ ad ipsum solum spectant, et consequenter, quod ad præfecturam attinet, est subjecta iis qui hic sunt principibus. Quamobrem partialis hæc philosophia quodammodo tradit elementa ejus quæ vere perfecta est scientia, quæ versatur circa ea quæ ultra mundum sunt, et percipiuntur intelligentia, et his adhuc magis spiritualia, « quæ oculus non vidit, et auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt », prius quam quod de iis est verbum, magister noster nobis aperiat, sancta sanctorum, et his præterea sanctiora per ascensum revellet iis, qui germane sincereque et non adulterine sunt hæreses Dominicæ adoptionis. Jam enim audent dicere (hic enim est fides cognitionis) eum omnia scire, et firma comprehensione comprehendere ea etiam quæ sunt nobis dubia et inexplicabilia, qui vere est cognitione præditus: cujusmodi fuit Jacobus, Petrus, Joannes, Paulus, et reliqui apostoli. Est enim prophetia cognitione plena, ut quæ data sit a Domino, et rursus per Dominum declarata apostolis. Nunquid autem cognitio est proprietas animæ ratione præditæ, quæ ad hoc exercetur, ut per cognitionem inscribatur ad immortalitatem? Sunt enim ambæ animæ potestates, cognitio, inquam, et appetitio seu impulsio. Invenitur autem appetitio motus esse, qui assensionem

✠ P. 774 ED. POTTER, 649-648 ED. PARIS. ^a Matth. xiii, 25. ^b I Cor. ii, 6. ^c Ibid. 9.

(28) Τοῖς τῆδε ἄρχουσι. Scilicet, τοῖς ἄρχουσι τοῦ αἰῶνος τούτου, I Cor. ii, 6.

(29) Οὐδὲ ἐπὶ καρδ. I Cor. ii, 9, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη.

(30) Κατ' ἐπανάθασιν. Nempe « ascendendo » a minus perfecta revelatione, quæ omnibus facta est, ad τὰ ἀγιώτερα, mystica scilicet, seu τὴν γνώσιν, quam paucis communicavit Christus.

(31) Ἀποκαλύψαντες. Lege ἀποκαλύψαντα. LOWTH.

(32) Τῷ ὄντι γνωστικῶν. « Quæ pertinent ad cognitionem, » seu mysticam revelationem. Herve-

tus legisse videtur τῷ ὄντι γνωστικῶν.

(33) Ἰάκωβος. Conf. superius Strom. i, p. 322, n. 40.

(34) Καὶ τοῦ μανθάν... πράξις. Mutila hic apparet sententiarum repetitio: quarum forte aliqua ad libri marginem adnotata, deinde in textum irrepsit.

(35) Χαρακτηρίζεται. II. ms. χαρακτηρίζοιτο, optativo modo. Flor. edit. utroque modo, et χαρακτηρίζεται, et χαρακτηρίζοιτο. Herveus interpretatur nobiscum, « characterem accipit. » SYLBURG. — Ms. Paris., χαρακτηρίζετο. Ms. Ottob., χαρακτηρίζοιτο.

quamdam sequitur. Qui enim ad aliquam impellitur actionem, ante actionem assumit cognitionem, deinde autem appetitionem seu impulsionem. Præterea hoc quoque consideremus. Quoniam enim discere est antiquius quam agere (nam naturaliter qui agit, id quod vult agere, prius discit): et cognitio quidem est ex doctrina: agere autem ex appetitione: et ex doctrina, est cognitio: scientiam autem sequitur appetitio, post quam actio: omnis actionis quæ ratione suscipitur principium et opifex fuerit cognitio. ✕ Quare merito ex ea sola formam et characterem suscipit proprietates animæ ratione præditæ: revera enim appetitio quidem, sicut etiam cognitio, movetur in iis quæ sunt. Cognitio autem ex eo ipso, est quædam animæ consummata contemplatio eorum quæ sunt, aut alicujus, aut aliquorum, aut si fuerit consummata omnium simul. Quanquam dicunt aliqui sapientem hominem persuasum habere, esse quædam quæ comprehendere nequeant, adeo ut non aliter comprehendat **276** quam quod comprehendit ea, quæ comprehendere nequeant esse incomprehensibilia, quod quidem est commune, et eorum qui parum possunt prospicere. Nam qui est ejusmodi, affirmat esse aliqua quæ comprehendere nequeant. Gnosticus autem ille, de quo loquor, ea comprehendit quæ videntur aliis non posse comprehendere, ut qui credat Dei Filio nihil esse incomprehensibile, unde nec esse ejusmodi ut doceri non possit. Qui enim propter suam in nos charitatem passus est, eum nihil quod faciat ad doctrinam cognitionis subduxisse æquum est. Fit ergo ipsa fides, firma et stabilis demonstratio, quoniam ea quæ a Deo sunt tradita, sequitur veritas. Quod si quis etiam desiderat multarum rerum experientiam, et novit antiqua, et conjectat futura, scit strophas orationum, et solutiones ænigmatum. Præscit signa et prodigia, et temporum eventus^a, et discipulus sapientiæ.

CAPUT IX.

Gnosticum verum animi perturbatis affectibus omnino carere.

Talis enim est gnosticus, ut in eum eæ solæ cadant affectiones quæ sunt ad conservationem necessariæ, nempe fames, sitis, et similia. Sed in Servatore quidem corpus, ut corpus, necessaria postulare ministeria ut in vita permaneat, fuerit ridiculum. Comedebat enim non propter corpus quod sancta virtute continebatur: sed ne eis qui cum eo versabantur, in mentem veniret de eo aliter sentier, sicut postea quidam existimarunt eum apparuisse visione et phantasmate. Ipse autem, prorsus, passionis erat expers, ut quem nullus subiret motus affectionis, neque voluptas, nec dolor. Apostoli autem cum iram et metum et cupiditatem, per Dominicam doctrinam, gnostice admodum superassent, ne ea quidem quæ videntur bona ex iis quæ passionem inferunt motionibus, utpote audaciam, æmulationem, gaudium, cupiditatem susceperunt, ut qui propter firmum quemdam et sta-

A τῆς λογικῆς ιδιότητος ψυχῆς· τῷ ὄντι γὰρ ἡ μὲν ἰρμή, καθάπερ γνῶσις, ἐστὶν ἐπὶ τῶν ὄντων κινουμένη· γνῶσις δὲ αὐτὸ τοῦτο θεὰ τίς ἐστι τῆς ψυχῆς τῶν ὄντων, ἥτοι τινός, ἢ τινῶν, τελειωθεῖσα (36) τῶν συμπάντων. Καίτοι φασὶ τινες τὸν σοφὸν ἄνθρωπον πεπεισθαι εἶναι τινα ἀκατάληπτα, ὡς καὶ περὶ τούτων ἔχειν τινα κατάληψιν καταλαμβάνοντος, ὅτι ἀκατάληπτα ἔσται τὰ ἀκατάληπτα, ὅπερ ἐστὶ κοινὸν καὶ τῶν ὀλίγων προορᾶσθαι δυναμένων· βεβαίω γὰρ ὁ τοιοῦτος εἶναι τινα ἀκατάληπτα· ὁ Γνωστικὸς δὲ ἐκεῖνος, περὶ οὗ λέγω, τὰ δοκοῦντα ἀκατάληπτα εἶναι τοῖς ἄλλοις αὐτὸς καταλαμβάνει· πιστεύσας ὅτι οὐδὲν ἀκατάληπτον τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ὅθεν οὐδὲ ἀδίδακτον· ὁ γὰρ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς ἡμᾶς παθὼν, οὐδὲν ἂν ὑπεστείλατο εἰς διδασκαλίαν τῆς γνώσεως.

B Γίνεται τοίνυν αὕτη ἡ πίστις ἀπόδειξις βεβαία· ἐπεὶ (37) τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραδοθεῖσιν ἀλήθεια ἔπεται. Εἰ δὲ καὶ πολυπειρίαν ποθεῖ τις, « οἶδε τὰ ἀρχαῖα, καὶ τὰ μέλλοντα εἰκάζει· ἐπίσταται στροφᾶς (38) λόγων καὶ λύσεις αἰνιγμάτων, σημεῖα καὶ τέρατα προγινώσκει, καὶ ἐκβάσεις καιρῶν, καὶ χρόνων, » ὁ τῆς σοφίας μαθητῆς.

Nam qui est ejusmodi, affirmat esse aliqua quæ comprehendere nequeant. Gnosticus autem ille, de quo loquor, ea comprehendit quæ videntur aliis non posse comprehendere, ut qui credat Dei Filio nihil esse incomprehensibile, unde nec esse ejusmodi ut doceri non possit. Qui enim propter suam in nos charitatem passus est, eum nihil quod faciat ad doctrinam cognitionis subduxisse æquum est. Fit ergo ipsa fides, firma et stabilis demonstratio, quoniam ea quæ a Deo sunt tradita, sequitur veritas. Quod si quis etiam desiderat multarum rerum experientiam, et novit antiqua, et conjectat futura, scit strophas orationum, et solutiones ænigmatum. Præscit signa et prodigia, et temporum eventus^a, et discipulus sapientiæ.

C Τοιοῦτος (39) γὰρ ὁ γνωστικὸς, ὡς μόνοις τοῖς διὰ τὴν μὴν τοῦ σώματος γινομένοις πάθει περιπίπτειν, οἷον πείνη, δίψη, καὶ τοῖς ὁμοίοις. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα ἀπαιτεῖν ὡς σῶμα τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας εἰς διαμονὴν, γέλωσ· ἂν εἴη· ἔφαγε γὰρ οὐ διὰ τὸ σῶμα, δυνάμει συνεχόμενον ἀγίῃ· ἀλλ' ὡς μὴ τοὺς συνόντας ἄλλως περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ὑπεισέλθοι· ὡσπερ ἀμέλει ὕστερον δοκῆσει τινὲς αὐτὸν πεφανερῶσθαι ὑπέλαβον· αὐτὸς δὲ ἀπαξιαπλῶς ἀπαθῆς ἦν, εἰς ὃν οὐδὲν παρεισδύεται κίνημα παθητικόν, οὔτε ἡδονή, οὔτε λύπη. Οἱ δὲ ἀπόστολοι, ὀργῆς καὶ φόβου, καὶ ἐπιθυμίας διὰ τῆς Κυριακῆς διδασκαλίας γνωστικώτερον κρατήσαντες, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ τῶν παθητικῶν κινήματων, οἷον θάρσος, ζῆλον, χαρὰν, ἐπιθυμίαν, οὐδὲ αὐτὰ ἀνεδέξαντο, ἐμπέδω τινὲ τῆς διανοίας καταστάσει μὴδὲ καθ' ὅτι οὖν μεταβαλλόμενοι, ἀλλ' ἐν ἕξει ἀπκῆσεως ἀεὶ μένοντες ἀναλλοίωτοι, μετὰ γε τὴν τοῦ

✕ P. 775 ED. POTTER, 649-650 ED. PARIS. ^a Sap. vii, 17, 18.

(36) *Τελειωθεῖσα*. H. ms., *τελειωθεῖσα* δέ. SYLBURG. — Eadem lectionem exhibet ms. Paris.

(37) *Ἐπεὶ*. Flor., *ἐπὶ*, minus apte. SYLBURG.

(38) *Στροφᾶς*. Similia sunt, sed non prorsus eadem, quæ leguntur Sap. vii, 17, 18. Eadem Clemens paulo infra adducit pag. 660 edit. Paris.

(39) *Τοιοῦτος*. Stoicorum more loquitur, qui sa-

piem suum prorsus ἀπαθῆ esse volebant. Conf. superius *Pædagog* lib. 1, cap. 2, p. 99, n. 4. Quin etiam aliis locis eorundem philosophorum dogmata et phrases sermonibus suis immiscet. Conf. superius *Pædag.* lib. 1, cap. ult., et quæ ibi adnotata sunt.

Κυρίου ἀνάστασιν. Κἂν γὰρ μετὰ λόγου γινόμενα τὰ προειρημένα ἀγαθὰ τις ἐκδέχεται, ἀλλ' οὖν γε ἐπὶ τοῦ τελείου οὐ παραδεκτέον, ὅς οὔτε θαρσεῖν ἔχει· οὐδὲ γὰρ ἐν δεινοῖς γίνεται, μηδὲν δεινὸν ἠγούμενος τῶν ἐν τῷ βίῳ, οὐδὲ ἀποστῆσαι τι καὶ τούτου (40) αὐτὸν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης (41) δύναται· οὐδὲ εὐθυμίας χρεῖα ἐστίν· οὔτε γὰρ εἰς λύπην ἐμπίπτει, πάντα καλῶς γίνεσθαι πεπεισμένος· οὐδὲ μὴν θυμοῦται· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ὅτι συγκινήσει αὐτὸν πρὸς θυμὸν, ἀγαπῶντα ἀεὶ τὸν Θεόν, καὶ πρὸς τούτῳ μόνῳ ὅλον τετραμμένον, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ μεμισηκότα. Ἄλλ' οὐδὲ ζηλοῖ· οὐδὲ γὰρ ἐνδεῖ τι αὐτῷ πρὸς ἐξομοίωσιν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ εἶναι· οὐδὲ ἄρα φιλεῖ τινα τῆν κοινήν ταύτην φιλίαν, ἀλλ' ἀγαπᾷ τὸν Κτίστην διὰ τῶν κτισμάτων. Οὔτ' οὖν ἐπιθυμία καὶ ὀρέξει τινὶ περιπίπτει, οὔτε ἐνδεής ἐστὶ κατὰ γε τὴν ψυχὴν τῶν ἄλλων τινδς, συνὼν ἤδη δι' ἀγάπης τῷ ἐραστῷ· ὧ δὲ ὠκείωται κατὰ τὴν αἴρεσιν, καὶ τῇ ἐξ ἀσκήσεως ἔξει, τούτῳ προσεχέστερον συνεγγίζων, καὶ μακάριος ὢν διὰ τὴν τῶν ἀγαθῶν παρουσίαν. Ὡστε ἐνεκὰ γε τούτων ἐξομοιοῦσθαι βιάζεται τῷ διδασκάλῳ εἰς ἀπάθειαν· νοερὸς γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν (42) ὁ τοῦ νοῦ εἰκονισμὸς ὀράσει μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ· ἢ καὶ θεοειδῆς καὶ θεοείκελος ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ κατὰ ψυχὴν· ὅτε αὐθὲς ἀνθρωποειδῆς· τὸ γὰρ εἶδος ἐκάστου ὁ νοῦς, ὧ χαρακτηριζόμεθα· παρ' ὃ (43) καὶ οἱ εἰς ἀνθρωπον ἀμαρτάνοντες ἀνόσιοί τε καὶ ἀσεβεῖς. Ἀἴρος γὰρ καὶ τὸ φάσκειν τὸν γνωστικὸν καὶ τέλειον μὴ δεῖν ἀφαιρεῖν θυμοῦ καὶ θάρσους, ὡς μὴ καὶ ἄνευ τούτων κατεξαναστησομένου τῶν περιστάσεων, οὐδ' ὑπομενοῦντος τὰ δεινά. Ἄλλ' εἰ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀφέλοιμεν αὐτοῦ, ὡς πάντως ὑπὸ τῶν λυπηρῶν συγχεθησομένου, καὶ διὰ τοῦτο κάκιστα ἀπαλλάξαντος τοῦ τε ζῆν (44), εἰ μὴ μετεῖη αὐτῷ, ἢ (45) τισὶν ἔδοξεν· οὐκ ἂν τῶν ὁμοίων τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς ἔφρασιν λάβοι. Εἰ γ' οὖν ἡ πᾶσα οἰκείωσις ἢ πρὸς τὰ καλὰ μετ' ὀρέξεως γίνεται, πῶς ἀπαθῆς μένει, φησὶν, ὁ τῶν καλῶν ὀρεγόμενος; Ἄλλ' οὐκ ἴσασι, ὡς εἰσικεν, οὔτοι τὸ θεῖον τῆς ἀγάπης· οὐ γὰρ ἐστὶν ἔτι ὀρεξις τοῦ ἀγαπῶντος ἢ ἀγάπη· στερκτική δὲ οἰκείωσις, εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως ἀποκατεστηκυῖα τὸν γνωστικὸν, χρόνου καὶ τόπου (46) μὴ προσδεόμενον. Ὁ δ' ἐν οἷς ἐστὶ δι' ἀγάπης ἤδη γινόμενος, τὴν ἐλπίδα προειληφῶς διὰ τῆς γνώσεως, οὐδὲ ὀρέγεται τινος, ἔχων, ὡς οἶόν τε, αὐτὸ τὸ ὀρεκτόν· εἰ-

A bilem statum mentis, nihil penitus mutarentur, sed in exercitationis habitu semper manebant alieni ab alteratione, post Domini quidem certe resurrectionem. Nam etsi quis eas, quæ prius dictæ sunt, motiones, si cum ratione fiant, bonas esse concedat : at in perfecto quidem certe minime sunt admittendæ, qui neque habet audaciam : neque enim versatur in rebus gravibus et molestis, cum ex iis quæ sunt in vita, nihil grave molestumve existimet, neque potest eum aliquid hujusmodi abducere a Dei charitate : neque tranquillitate animi opus habet, neque enim in dolorem incidit animive angorem, cum persuasum habeat omnia recte fieri : neque irascitur, neque est enim quod eum ad iram moveat, cum semper Deum diligat, et ad hoc solum totus sit conversus, et ideo ex Dei creaturis nullam habet odio. Sed neque æmulatur, nihil enim ei deest ad assimilationem, quo sit bonus et honestus. Sed neque amat aliquem communi hac amicitia, sed Creatorem diligit per creaturas. Neque ergo in cupiditatem aliquam incidit aut appetitionem, neque quoad animam alterius cujusvis rei indiget, cum jam per charitatem versetur cum dilecto, cui quidem jam est familiariter conjunctus per electionem, et per habitum qui procedit ab exercitatione, ei appropinquat continentius, et est beatus propter bonorum abundantiam. Quamobrem his de causis maxima vi contendit in hoc assimilari Domino ipso ut nullas admittat passiones : est enim Logos Dei intelligens, per quem mentis, sive intelligentiæ, imago in solo homine cernitur : quo respectu etiam Deiformis et Deo similis sit per animam vir bonus, et rursus Deus est hominis formæ similis. Forma enim uniuscujusque est mens, ex qua proprium suscipimus characterem. Quo fit ut qui peccant in hominem, sint profani et impii. Est enim ridiculum dicere, quod eum qui est gnosticus et perfectus, non oporteat excindere iram et audaciam, utpote quod absque his neque sit adversus ea quæ ingruerint excitandus, neque quæ sunt gravia toleraturus. Sed si etiam cupiditatem ab eo abstulerimus, fore ut ab omnibus rebus molestis et asperis conturbetur et obruatur, et ideo e vita pessime excedat, si non sit ejus particeps, nec, ut quibusdam videtur, eum capiat earum rerum desiderium, quarum capit viros bonos et honestos. Si ergo omnis conjunctio et conciliatio

✠ P. 776 ED. POTTER, 650-651 ED. PARIS.

(40) Καὶ τούτου. Facili mutatione scribi etiam possit κατὰ τούτων, « in hac, » scilicet vita.

(41) Τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης. Posterior ille genitivus τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, præcedentis τούτου est exegesis quædam. Cum iis vero quæ mox breviter attinguntur de Christiana εὐθυμία, confer Senecæ librum *De tranquillitate animi*. SYLBURG.

(42) Καθ' ὃν. H. ms. καθ' ὃ, neutro genere. SYLBURG.—Porro huic sententiæ sic demum sensus constabit, si hoc, vel simili modo scripta fuerit : Καθ' ὃ τοῦ νοῦ εἰκονισμὸς ὀράται ἐν μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ. Quod in Latina versione expressimus. Porro ms. Paris.

ἢ perperam habet pro seq. ἢ.

(43) Παρ' ὃ. Flor. et H. ms., παρ' ὧ, minus apte. SYLBURG.—Id tamen habet etiam ms. Paris.

(44) Ἀπαλλάξαντος τοῦ τε ζῆν. Rectius ἀπαλλάξαντος τοῦδε τοῦ ζῆν, vel absque demonstrativo pronomine ἀπαλλάξαντος τοῦ ζῆν, ut supra pag. 265. De præcedente συγχεθησομένου dicetur in indice. SYLBURG.

(45) Ἡ. M. Paris., mendose ἢ.

(46) Χρόνου καὶ τόπου. Nam amore conjuncti esse possunt, qui vel maxime a se invicem distant. Sic paulo post : Κἂν μηδέπω κατὰ τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ἀλλ' ἐκείνη γε τῇ γνωστικῇ ἀγάπῃ, etc.

quæ cum iis quæ sunt bona et honesta initur, fit cum appetitione, quomodo potest esse sine passionibus is qui ea quæ sunt honesta expetit? Sed hi, ut videtur, nesciunt divinitatem charitatis. Non est enim utique charitas ejus qui diligit appetitio, sed est benevola conjunctio, in ✕ unitatem fidei restituens eum qui est gnosticus, loco et tempore minime indigentem. Qui autem per charitatem jam versatur in iis in quibus est futurus, ut qui spem perceperit per cognitionem, nihil expetit, ut qui, quoad fieri potest, habeat quod est expetendum. Merito ergo manet in uno immutabili habitu, diligens gnostice. Neque ergo vehementi ardebit studio ut assimiletur pulchris, cum habeat per charitatem ipsam pulchritudinem. Audacia autem et cupiditate quid ei adhuc est opus, qui cum Deo nullis passionibus obnoxio, conjunctionem acceperit per charitatem, et per eam se in ejus amicorum numerum ascripserit? Is ergo qui gnosticus et perfectus, eximendus est a quavis animæ affectione ac perturbatione. Cognitionis enim efficit exercitationem: exercitatio autem habitum vel dispositionem. Ejusmodi autem constitutio efficit ut quis sit passionibus immunis, non solum ut iis modum imponat. Immunitatem autem a passionibus acquirit perfecta amputatio cupiditatis. Sed nec eorum quæ vulgo jactantur bonorum, hoc est patibulam bonorum quæ propinqua sunt passionibus, est particeps gnosticus: ut, exempli causa, lætitiæ, quæ adjuncta est voluptati: et mœstitiæ, ipsa enim adjuncta est dolori: et cautionis, subjicitur enim metui. Sed nec excandescentiæ, collocata est enim prope iram; etiamsi quidam dicant, ea jam non esse amplius mala, sed bona. Fieri enim non potest, ut qui jam semel est consummatus per charitatem, et inexplabilem contemplationis delectationem æterne et insatiabiliter percipit, **277** eaque fruitur; parvis et humilibus quibusdam et abjectis delectetur. Quæ enim justa ei amplius restat causa cur ad bona mundana revertatur, qui eam acceperit « lucem ad quam non patet aditus^a? » Etsi nondum tempore et loco, at illa quidem certe gnostica charitate, propter quam sequitur hæreditas, perfecta que restitutio: dum is qui mercedem solvit, id per opera præstat, quod electione gnostica, per charitatem prius acceperit gnosticus. Annon enim peregrinans

A κότως τοίνυν ἐν τῇ μιᾷ ἔξει (47) μένει τῇ ἀμεταβόλῃ, γνωστικῶς ἀγαπῶν· οὐδ' ἄρα ζηλώσει ἐξομοιωθῆναι τοῖς καλοῖς εἶναι (48) δι' ἀγάπης ἔχων τοῦ κάλλους. Θάρσους τε καὶ ἐπιθυμίας τίς ἐτι τοῦτω χρεῖα, τὴν ἐκ τῆς ἀγάπης οἰκείωσιν πρὸς τὸν ἀπαθῆ Θεὸν ἀπειληφότι, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης ἑαυτὸν εἰς τοὺς φίλους ἐγγεγραφότι; Ἐξαιρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν (49) ἡμῖν καὶ τέλειον ἀπὸ παντὸς ψυχικοῦ πάθους· ἡ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησιν, ἡ συνάσκησις δὲ ἔξιν ἢ διάθεσιν, ἢ κατάστασις δὲ ἢ τοιαύτῃ ἀπάθειαν ἐργάζεται, οὐ μετριοπάθειαν· ἀπάθειαν δὲ καρποῦται παντελῆς τῆς ἐπιθυμίας ἐκκοπή. Ἄλλ' οὐδὲ ἐκείνων τῶν θρυλουμένων ἀγαθῶν, τουτέστι τῶν παρακειμένων τοῖς πάθεισιν παθητικῶν ἀγαθῶν, μεταλαμβάνει ὁ γνωστικός· οἷον (50) εὐφροσύνης λέγω, ἣτις παράκειται τῇ ἡδονῇ καὶ κατηφείᾳ· αὕτη γὰρ τῇ λύπῃ παρέξευκται καὶ εὐλαθείᾳ· ὑπέσταλκε γὰρ τῷ φόβῳ. Ἄλλ' οὐδὲ θυμοῦ· παρὰ τὴν ὀργὴν οὗτος τέτακται. Κἂν λέγωσιν τινες μηκέτ' εἶναι ταῦτα κακὰ, ἀλλ' ἤδη ἀγαθὰ· ἀδύνατον γὰρ, τὸν ἅπαξ τελειωθέντα δι' ἀγάπης, καὶ τὴν ἀπλήρωτον τῆς θεωρίας εὐφροσύνην αἰδῶς καὶ ἀχορέστως ἐστιώμενον, ἐπὶ τοῖς μικροῖς καὶ χαμαιζήλοις ἐπιτέρπεσθαι· τίς γὰρ ὑπολείπεται ἐτι τοῦτω εὐλογος αἰτία ἐπὶ τὰ κοσμικὰ παλινορομεῖν ἀγαθὰ, τῷ « τὸ ἀπρόσιτον » ἀπειληφότι φῶς; Κἂν μηδέπω κατὰ τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ἀλλ' ἐκείνη γε τῇ γνωστικῇ ἀγάπῃ, δι' ἣν καὶ ἡ κληρονομία, καὶ οὐ παντελῆς ἔπεται ἀποκατάστασις, βεβαιούντος δι' ἔργων τοῦ μισθαποδότου, ὃ διὰ τοῦ ἐλέσθαι γνωστικῶς, διὰ τῆς ἀγάπης φθάσας προείληφεν ὁ γνωστικός. **C** Ἡ γὰρ οὐχὶ ἀποδημῶν πρὸς τὸν Κύριον δι' ἀγάπην τὴν πρὸς αὐτὸν, κἂν τὸ σκῆνος αὐτοῦ ἐπὶ γῆς θεωρῆται, ἑαυτὸν μὲν οὐκ ἐξάγει τοῦ βίου (51)· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐτῷ· ἐξήγαγε δὲ τὴν ψυχὴν τῶν παθῶν· συγκαχώρηται γὰρ αὐτῷ· ζῆ τε αὐτῷ νεκρώσας τὰς ἐπιθυμίας, καὶ οὐκ ἐτι συγχρῆται τῷ σώματι· μόνον δὲ αὐτῷ ἐπιτρέπει χρῆσθαι τοῖς ἀναγκαίοις, ἵνα μὴ αἰτίαν τῆς διαλύσεως παράσχη; Πῶς οὖν ἐτι τοῦτω τῆς ἀνδρείας χρεῖα, μὴ γινομένῳ ἐν δεινοῖς, τῷ γε μὴ παρόντι, ὅλω δὲ ἤδη συνόντι τῷ ἔραστῳ; Τίς δὲ καὶ σωφροσύνης ἀνάγκη, μὴ χρῆζοντι αὐτῆς; Τὸ γὰρ ἔχειν τοιαύτας ἐπιθυμίας, ὡς σωφροσύνης δεῖσθαι πρὸς τὴν τοῦτων ἐγκράτειαν, οὐδέπω καθαροῦ, ἀλλ' ἐμπαθοῦς. Ἀνδρεία τε διὰ φόβον καὶ δειλίαν παραλαμβάνεται· οὐ γὰρ δὴ πρέπον ἐτι, τὸν φίλον τοῦ Θεοῦ, ὃν προώρισεν (52) ὁ Θεὸς πρὸ καταβολῆς κόσ-

✕ P. 776 ED. POTTER, 651-652 ED. PARIS.

^a I Tim. vi, 16.

(47) *Μιᾷ ἔξει.* Conf. superius *Strom.* iv, p. 635, n. 5. De eadem unitate paulo post etiam plura dicit auctor.

(48) *Εἶναι.* Pro εἶναι requiritur *ἰκανῶς*, vel simile quid: ut *ἰκανῶς ἔχων τοῦ κάλλους*, eo modo dictum sit, quo alibi *γένους καὶ ἀξιωματος εἶ ἔχειν.* SYLB.

(49) *Τὸν γνωστικόν.* Sunt, qui malint τὸ γνωστικόν, neutro genere. Mihi Vulgata lectio videtur magis consentanea: eamque confirmant et præcedentia et sequentia. *Id.*

(50) *Οἷον.* Quæ hæc sequuntur corrupta, sic,

levi mutatione facta, restitui poterint: Οἷον εὐφροσύνης, λέγω, ἣτις παράκειται τῇ ἡδονῇ, καὶ κατηφείας· αὕτη γὰρ τῇ λύπῃ παρέξευκται· καὶ εὐλαθείας· ὑπέσταλκε γὰρ τῷ φόβῳ. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ θυμοῦ· παρὰ τὴν ὀργὴν οὗτος τέτακται. Quod in Latina versione explicatum est. Atque his fere similia Lowthius etiam admonuit.

(51) *Ἡ γὰρ... ἐξάγει τοῦ β.* Lege *ἢ γὰρ...* et reliqua sine interrogatione. *Lowth.*

(52) *Ὅν προώρισε.* Respicit *Ephes.* i, 4, 5: Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου.. προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν

αμου εἰς τὴν ἄκραν (53) ἐγκαταλεγεῖται υἱοθεσίαν, ἡδοναῖς ἢ φόβοις περιπίπτειν, καὶ περὶ τὴν καταστολήν ἀπασχολεῖσθαι τῶν παθῶν. Τολμήσας (54) γὰρ φησαιμ' ἄν, καθάπερ προωρισμένος κεῖται δι' ὧν πράξει, καὶ οὗ τεύξεται, οὕτω καὶ αὐτὸς προορίσας ἔχει δι' ὧν ἔγνω, ὧν ἠγάπησεν, οὐκ ἔχων δυστέκμαρτον τὸ μέλλον, καθάπερ οἱ πολλοὶ στοχαζόμενοι βιοῦσιν, ἀπειληφῶς δὲ διὰ πίστεως γνωστικῆς, ὃ τοῖς ἄλλοις ἀδηλον. Κάστιν αὐτῷ (55) δι' ἀγάπην ἐνεστώσῃ ἤδη τὸ μέλλον· πεκίστευκεν γὰρ διὰ τε τῆς προφητείας, διὰ τε τῆς παρουσίας, τῷ μὴ ψευδομένῳ Θεῷ· καὶ ὃ πεπίστευκεν, ἔχει, καὶ κρατεῖ τῆς ἐπαγγελίας· ἀλήθεια δὲ ὁ ἐπαγγειλάμενος. Καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπαγγελίας διὰ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ ἐπαγγειλαμένου κατ' ἐπιστήμην βεβαίως ἀπειληφεν. Ὁ δὲ, τὴν ἐν οἷς ἐστι κατάστασιν βεβαίαν τῶν μελλόντων κατάληψιν εἰδὼς, δι' ἀγάπης προσαπαντᾷ τῷ μέλλοντι. Αὐτίκα οὐδὲ εὐξεται τυχεῖν τῶν τῆδε ὃ τεύξεσθαι πεπεισμένος τῶν ὄντων ἀγαθῶν, ἔχεσθαι δὲ ἀεὶ τῆς ἐπιβόλου καὶ καταστροφικῆς πίστεως. Καὶ πρὸς τοῖσδε παμπόλλους ὡς ὅτι μάλιστα ὁμοίους αὐτῷ γενέσθαι εὐξεται εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἢ κατ' ἐπίγνωσιν τελειοῦται· σωτήριος γὰρ τις ὁ τῷ Σωτῆρι ἐξομοιούμενος· εἰς ὃν (56) ἀνθρωπίνῃ φύσει χωρῆσαι τὴν εἰκόνα θέμις, ἀπαραβάτως τὰ κατὰ τὰς ἐντολάς κατορθῶν. Τὸ δ' (57) ἐστὶ θρησκευεῖν τὸ Θεῖον διὰ τῆς ὄντως δικαιοσύνης ἔργων τε καὶ γνώσεως. Τούτου φωνὴν κατὰ τὴν εὐχὴν οὐκ ἀναμένει Κύριος· « Αἵτησαι, » λέγων, « καὶ ποιήσω· ἐννοήθητι (58), καὶ δώσω· » καθόλου γὰρ ἐν τῷ τρεπομένῳ τὸ ἀτρεπτον ἀδύνατον λαθεῖν πῆξιν καὶ σύστασιν. Ἐν τροπῇ δὲ τῇ συνεχεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἀσάτου τοῦ ἡγεμονικοῦ γινομένου, ἡ ἐκτικὴ δύναμις οὐ σώζεται· ὅς γὰρ ὑπὸ τῶν ἐξωθεν ὑπεισιόντων καὶ προσπιπτόντων ἀεὶ μεταβάλλεται, πῶς ἂν ποτε ἐν ἔξει καὶ διαθέσει, καὶ συλλήβδην ἐν ἐπιστήμῃ κατοχῇ γένοιτ' ἂν; Καὶ τοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι τὰς ἀρετὰς ἔξεις, καὶ διαθέσεις, καὶ ἐπιστήμας οἴονται. Ὡς δὲ οὐ συγγενᾶται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐπίμικτός (59) ἐστὶν ἡ γνώσις· καὶ προσοχῆς μὲν δεῖται κατὰ τὰς ἀρχὰς ἢ μάθησις αὐτῆς, ἐκθρέψεώς τε καὶ αὐξήσεως, ἔπειτα δὲ ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου μελέτης εἰς ἔξιν ἔρχεται (60)· οὕτως, ἐν ἔξει τελειωθείσα τῇ μυστικῇ, ἀμετάπτωτος δι' ἀγάπην μένει· οὐ γὰρ μόνον τὸ πρῶτον αἷτιον, καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένον αἷτιον κατεῖληφε, καὶ περὶ τούτων ἐμπέδως ἔχει, μονίμως μονίμως, καὶ ἀμεταπτώτους, καὶ ἀκινήτους λόγους κεκτημένος· ἀλλὰ καὶ περὶ ἀγαθῶν, καὶ περὶ κακῶν (61), περὶ τε γενέσεως ἀπάσης, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, περὶ ὧν ἐλάλησεν ὁ Κύριος, ἀκριβεστάτην ἐκ καταβολῆς κόσμου εἰς τέλος ἀλήθειαν παρ' αὐτῆς ἔχει τῆς ἀληθείας μαθῶν, οὐκ εἴ ποτε τι

✠ P. 778 ED. POTTER, 652-653 ED. PARIS.

(53) Ἄκραν. « Summam, » perfectissimam : ad quam paucis attingere datum est.

(54) Τολμήσας. Vide Herveti commentarium.

(55) Κάστιν αὐτῷ. H. ms. ἀλλ' ἐστὶν αὐτῷ. SYLB.

(56) Εἰς ὃν. Forte rectius εἰς ὃ, seu εἰς ὅσον, « in quantum, quatenus. » Ib.

(57) Τὸ δ'. Τὸ δὲ pro τοῦτοδὲ, infra quoque tribus quatuorve in locis ita usurpatur, nominatim p. 285.

(58) Ἐννοήθητι. Hæc ex apocrypho quodam libro petita, infra allegavit auctor p. 665, et Strom.

A apud Dominum per suam in eum charitatem etiamsi in terra cernatur ejus tabernaculum, seipsum quidem a vita non educit (non est enim ei permissum), sed animam abducit a passionibus (est enim hoc ei concessum), vivit etiam cupiditatibus suis morte affectis, et corpore non amplius utitur, sed solum ei permittit ✠ uti necessariis, ne ei præbeat causam dissolutionis? Quomodo ergo est ei amplius opus fortitudine, qui in malis non versetur, ut qui ne sit quidem præsens, sed totus sit cum eo quem diligit? Quis vero est etiam usus temperantiæ, cum ea non egeat? Tales enim habere cupiditates, ut temperantia opus sit ad eas coercendas, nondum est mundi, sed ejus qui adhuc movetur animi perturbationibus. Fortitudo autem assumitur propter metum et timiditatem. Non est enim utique decorum, ut Dei amicus, quem Deus prædestinavit ante mundi constitutionem, ut referatur in summam filiorum adoptionem, voluptatibus subjiciatur vel timoribus, et occupetur in comprimendis animi perturbationibus. Audacter enim dixerim, quemadmodum is est prædestinatus per ea quæ ager, et id quod consequetur : ita ipse quoque a se prædestinatum, per eum quem cognovit, habet quem dilexit : nec futurum incertis conjecturis apprehendit, sicut plerique vivunt conjectantes, sed per fidem gnosticam, accepit id quod est incertum et obscurum aliis : et per charitatem jam est ei præsens id quod est futurum. Credidit enim, et per prophetiam, et per præsentiam, Deo qui non mentitur, et habet id quod credidit, et obtinet promissionem : veritas autem est qui promisit, et finem promissionis, propterea quod fide dignus sit is qui promisit. firmiter accepit per scientiam. Is autem qui cum in quo est statum, novit esse firmam futurorum comprehensionem, futuro occurrit per charitatem. Ideoque nec optabit quidem consequi ea quæ hic sunt, cui persuasum est fore ut consequatur ea quæ vere bona sunt, sed semper optabit talem, quæ ipsum voti compotem reddet fidem tenere : et præterea quamplurimos fieri sibi similes ad Dei gloriam, quæ perficitur per ipsam cognitionem. Est enim salutaris, qui Servatori assimilatur, quatenus humanæ naturæ fas est ad ejus pervenire imaginem, præcepta sine offensa exsequens. Hoc autem est Deum colere, per veram justitiam factorum et cognitionis. Hujus vocem in precatione non exspectat Dominus : « Pete, » inquit, « et faciam : animo cogita, et dabo. » In summa enim, in eo quod mutatur, fieri non potest ut id quod est immutabile, figatur et consistat. Cum enim

vii, p. 743 ed. Paris.

(59) Ἐπίμικτος. Hæc vox opponitur τῷ συγγενομένῳ, « connato : » ac proinde aliquid « extrinsecus accedens » significat. Scribendum potius ἐπίκτητος : durius enim est ἐπίμικτος γνώσις. Emendandus obiter Hesychius : Ἐπίκτητον, ἐξωθεν εἰσελθόν. Scribe ἐπίκτητον.

(60) Ἐρχεται. Ms. Ουοβ. ἔρχεται.

(61) Περὶ ἀγαθῶν καὶ περὶ κακῶν. Ms. Ουοβ., περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν.

facultas animæ principalis in perpetua mutatione versetur, adeoque sit instabilis, vis ejus retentrix servari nequit. Quomodo enim is, qui a rebus, quæ extrinsecus incurrunt, semper mutatur, habitum aut dispositionem possidere, atque ut summam dicam, scientiam retinere potuerit? Quin et philosophi quoque virtutes, habitus et dispositiones et scientias esse existimant. Quo modo aut non simul generatur cum hominibus, sed est mista scientia: et ut primo discatur quidem, indiget attentione, enutritione et incremento, deinde ex assidua meditatione pervenit ad habitum: ita cum ad habitum mysticum crevit, propter charitatem manet talis ut nunquam possit excidere. Non solum enim primam, et eam quæ ab hac est genita causam comprehendit, et in his firmiter manet, stabiles et quæ excidere et dimoveri nequeunt, rationes stabiliter possidens: sed etiam de bonis et malis, et universo rerum ortu ac generatione, et ut semel dicam, de iis quæ locutus est Dominus, accuratissimam et exactissimam a mundi constitutione ad finem usque veritatem, ab ipsa veritate didicit: non si quid visum fuerit probabile, aut ex Græca oratione necessarium, ipsi veritati præponens. Quæ autem a Domino dicta sunt, pro apertis et manifestis sumet, etiamsi aliis obscura fuerint: ita de omnibus accepit cognitionem. Quæ sunt autem apud nos oracula, et de iis quæ sunt, ut sunt, respondent: et de futuris, ut erunt: et de iis quæ facta sunt, ut fuerunt. In iis solis quæ scientiam constituunt, cum sit scientia præditus, se præclare geret, et de bono tractandam suscipiet orationem, iis quæ intelligentia percipiuntur semper adhærens: ab illis supernis archetypis, suam rerum humanarum describens administrationem, quemadmodum qui navigant, navem ad astrum dirigunt: ad omnem bonam actionem semper præsto et paratus, omnia gravia et molesta solitus despiciere: quando aliquid sustinere oportuerit, nihil temerarium, neque quod sibi et reipublicæ non conveniat, unquam peragens, providus ac prospiciens, et qui minime flectitur voluptatibus tam iis quæ vigilianti, quam iis quæ somniant accidunt. Tenui enim diætæ, et frugalitati assuefactus, est temperans, et expeditus cum gravitate, paucis ad vitam necessariis indigens, nihil querens quod sit supervacaneum: sed nec hæc per se et tanquam res præcipuas, sed quæ ad vitæ communionem, ut peregrinationi carnis necessaria, **278** quantum necesse est admittens.

CAPUT X.

Gnosticum verum etiam scientiarum humanarum cognitionem sibi comparaturum tanquam fidei adjutricum atque ad res divinas percipiendas animum præparantium.

Præcipua enim est ei omnium rerum cognitio. Per consequentiam ergo iis quoque attendit quæ exercent ad cognitionem, ✕ sumens ex unaquaque disciplina id quod confert ad veritatem. Ex musica ergo, persequens proportionem quæ est in iis quæ sunt apte composita; in arithmetica autem, adnotans augmenta et decrementa numerorum, et rela-

✕ P. 179-180 ED. POTTER, 653-655 ED. PARIS.

(62) *Ἐν τοῖς ἐπ. . . κρατιστεύσει.* Hoc est, « In iis solis, quæ scientiam constituunt, quorum ipse est sciens, præstabit. » Hervetus legit: « Ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς μόνοις, ὧν ἐπιστήμων, κρατ., ut ex ejus versione apparet. Mihi hæc sententia sic potius scribenda videtur: Ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς, μόνος ὧν ἐπιστήμων, κρατιστεύσει. » In rebus quæ ad scientiam pertinent, cum ille solus sit scientia præditus, primas obtinet.

(65) *Ἐχειν.* Ms. *ἔχει.* Paulo ante πλοῖζόμενοι positum pro πλοῖζόμενοι.

A φανείη πιθανὸν ἢ κατὰ λόγον Ἑλληνικὸν ἀναγκαστικὸν, πρὸ αὐτῆς αἰρούμενος τῆς ἀληθείας· τὰ δὲ εἰρημένα ὑπὸ Κυρίου, σαφῆ καὶ πρόδηλα ἔχει λαθῶν, κἂν τοῖς ἄλλοις ἢ ἐπιπεκρυμμένα, ἤδη περὶ πάντων ἀπέληψε τὴν γνῶσιν. Τὰ λόγια δὲ τὰ παρ' ἡμῖν θεσπίζει περὶ τε τῶν ὄντων ὡς ἔστι· περὶ τε τῶν μελλόντων. ὡς ἔσται· περὶ τε τῶν γεγονότων, ὡς ἐγένετο. Ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς μόνοις, ὡς ἐπιστήμων, κρατιστεύσει (62), καὶ τὸν περὶ τὰγαθοῦ λόγον πρᾶσθεύσει, τοῖς νοητοῖς προκείμενος ἀεὶ, ἀπ' ἐκείνων ἄνωθεν τῶν ἀρχετύπων τὴν περὶ τὰ ἀνθρώπεια αὐτοῦ διοίκησιν ἀπογραφόμενος, καθάπερ οἱ πλοῖζόμενοι δὲ, πρὸς τὸ ἄστρον τὴν ναῦν κατευθύνοντες· πρὸς πᾶσαν καθήκουσαν πρᾶξιν ἐτοίμως ἔχειν (63) παρεσκευασμένος, πάντα τὰ ὀχληρὰ καὶ δεινὰ εἰθισμένος ὑπερορᾶν· ὅτ' ἂν ὑπομεῖναι δέη, μηδὲν προπετὲς, μηδὲν ἀσύμφωνον, μήτε αὐτῷ μήτε τοῖς κοινοῖς ποτε ἐπιτελῶν· προσρατικῶς ὦν καὶ ἀκαμπτὸς ἡδοναῖς, ταῖς τε ὕπαρ, ταῖς τε δι' ὄνειράτων (64)· διαίτη γὰρ λιτῆ καὶ αὐταρχία συνειθισμένος, σωφρονικῶς εὐσταλῆς, μετὰ σεμνότητος ὑπάρχει, ὀλίγων τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸ διαζῆν δεόμενος· μηδὲν περιττὸν πραγματευόμενος· ἀλλὰ μηδὲ ταῦτα ὡς προηγούμενα, ἐκ δὲ τῆς κατὰ τὸν βίον κοινωνίας, ὡς ἀναγκαῖα τῇ τῆς σαρκὸς ἐπιδημίᾳ, εἰς ὅσον ἀνάγκη, C προσιέμενος.

Προηγούμενη γὰρ αὐτῷ ἡ γνῶσις. Κατ' ἐπακολούθημα (65) τοίνυν καὶ τοῖς εἰς γνῶσιν γυμνάζουσιν αὐτὸν προσανάκειται, παρ' ἐκάστου μαθήματος τὸ πρόσφορον τῇ ἀληθείᾳ λαμβάνων. Τῆς μὲν οὖν μουσικῆς τὴν ἐν τοῖς ἡρμωσμένοις ἀναλογίαν διώκων, ἐν δὲ τῇ ἀριθμητικῇ τὰς αὐξήσεις καὶ μειώσεις τῶν ἀριθμῶν παρατηρῶμενος, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους

(64) *Ὀνειράτων.* Sanctitatem in « somniis » alibi etiam requirit Clemens: ut *Strom.* vii, pag. 746 edit. Paris.: Διὸ καὶ ἐσθίων, καὶ πίνων, καὶ γαμῶν, ἐὰν ὁ Λόγος ἔρη, ἀλλὰ καὶ ὄνειρους βλέπων, τὰ ἅγια ποιεῖ, καὶ νοεῖ. « Unde et comedens, et bibens, et uxorem ducens, si id jubeat Verbum, et etiam somnia videns, sancta facit, et cogitat. »

(65) *Κατ' ἐπακ.* Τὰ κατ' ἐπακολούθημα, « quæ alterius gratiæ, » opponuntur iis, quæ προηγούμενος, « principaliter ac per se, » appetuntur.

σχέσεις, καὶ ὡς τὰ πλεῖστα (66) ἀναλογίᾳ τινὶ ἀριθμῶν ὑποπέπτωκε τὴν γεωμετρικὴν οὐσίαν αὐτὴν (67) ἐφ' ἑαυτῆς θεωρῶν, καὶ ἐθιζόμενος, συνεχές τι διάστημα νοεῖ, καὶ οὐσίαν ἀμετάβλητον, ἐτέραν τῶνδε τῶν σωμάτων οὐσαν· ἕκ τε αὖ τῆς ἀστρονομίας, γῆθεν αἰωρούμενός τε, τῷ νῶ συνυψωθήσεται οὐρανῷ (68), καὶ τῆ περιφορᾷ συμπεριπολήσει· ἱστορῶν ἀεὶ τὰ θεῖα καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα (69) συμφωνίαν· ἀφ' ὧν ὀρμώμενος Ἀβραάμ εἰς τὴν τοῦ κτίσαντος ὑπεξάνεθη γυνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τῆ διαλεκτικῆ προχρήσεται ὁ γνωστικός, τὴν εἰς εἶδη τῶν γενῶν ἐκλεγόμενος διαίρεσιν, καὶ τὴν τῶν ὄντων προσίσεται (70) διακρίσιν, μέχρις ἂν τῶν πρώτων καὶ ἀπλῶν ἐφάψηται. Οἱ πολλοὶ δὲ, καθάπερ οἱ παῖδες τὰ μορμολύκια, οὕτω δεδίασι τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, φοβούμενοι μὴ ἀπαγάγῃ αὐτούς. Εἰ δὲ τοιαύτη παρ' αὐτοῖς ἐστὶν ἡ πίστις (οὐ γὰρ ἂν γινῶσιν εἴποιμι·) ἵνα λυθῆ πιθανολογία, λυθήτω (71) διὰ τούτους μάλιστα, ὁμολογούντων οὐχ ἔξεν τὴν ἀλήθειαν· ἀνίκητος γάρ, φησὶν (72), ἡ ἀλήθεια· ψευδοδοξία δὲ καταλύεται (73). Αὐτίκα πορφύραν ἐξ ἀντιπαραθέσεως ἄλλης πορφύρας ἐκλεγόμεθα. Ὡστ' εἴ τις ὁμολογεῖ καρδίαν μὴ ἔχειν διωρθωμένην, τράπεζαν οὐκ ἔχει τῶν ἀργυραμοιβῶν, οὐδὲ μὴν τὸ κριτήριον τὸν λόγον (74). Καὶ πῶς ἐτι τραπεζίτης (75) οὗτος, δοκιμάσαι μὴ δυνάμενος καὶ διακρίναι τὸ ἀκίβδηλον νόμισμα τοῦ παραχαράγματος; Κέκραγε δὲ ὁ Δαβὶδ, « ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται δίκαιος, οὗτ' οὖν ἀπατηλῷ λόγῳ, οὐδὲ μὴν πεπλανημένῃ ἡδονῇ· ὅθεν οὐδὲ τῆς οἰκείας κληρονομίας σαλευθήσεται. « Ἀπὸ ἀκοῆς ἄρα πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· » οὗτ' οὖν διαβολῆς κενῆς, οὐδὲ μὴν ψευδοδοξίας τῆς περὶ αὐτόν· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς πανούργους δεδείξεται λόγους, ὁ διαγινῶναι τούτους δυνάμενος, ἢ πρὸς τε τὸ ἐρωτᾶν ὀρθῶς καὶ ἀποκρίνασθαι· οἷον θριγκῆς γάρ ἐστι διαλεκτικῆ, ὡς μὴ καταπατεῖσθαι πρὸς τῶν σοφιστῶν τὴν ἀλήθειαν. « Ἐπαινουμένους γὰρ χρὴ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ τοῦ Κυρίου, » κατὰ τὸν Προφήτην, « εὐφραίνεσθαι τὴν καρδίαν, ζητοῦντας τὸν Κύριον. Ζητήσατε οὖν αὐτὸν καὶ κραταιώθητε· ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός παντοίως (76)· » — « πολυμερῶς γὰρ καὶ πολυτρόπως » λαλήσας, οὐχ ἀπλῶς γνωρίζεται. Οὐκ οὖν ὡς ἀρεταῖς ταύταις συγχρόμενος ἡμῖν ὁ γνωστικός, πολυμαθὴς ἐσται, ἀλλὰ συνεργοῖς τισι καὶ τῷ

✠ P. 781 ED. POTTER, 655-656 ED. PARIS.
^a Hebr. 1, 1.

(66) Ὡς τὰ π.λ. In omnibus fere rebus numeros magnam habere vim a multis creditum, ut alibi sæpenumero dictum est.

(67) Οὐσίαν αὐτ. Id est, « ipsam essentiam » a corpore abstractam. Nam geometria considerat quantitatem ejusque proprietates a materia præcisas. Hinc consideranda spatii naturam, quæ immobilis ac immutabilis est, assurgit ad contemplationem naturæ divinæ.

(68) Οὐρανῷ. H. ms. ἐν οὐρανῷ. SYLBURG.

(69) Πρὸς ἄλληλα. Scilicet divina et creata. Unde ab his ad illa dicit ascendisse Abrahamum.

(70) Προσίσεται. Hervetus interpres legit προσίσεται, « adducet eorum, quæ sunt, distinctionem. » Si quis προσίσεται malit, per me licet : id est, « insuper videbit, » seu « sciet. » SYLBURG. — Malit

ationes inter se invicem, et quod pleræque res subjectæ sint proportioni numerorum : et geometricam ipsam essentiam in seipsa contemplans et ei se assuefaciens, aliquod continuum intelligentia percipit spatium, et immutabilem essentiam, quæ est a corporibus hisce diversa. Et rursus ab astronomia a terra mente elevatus, cum cælo in sublime tollitur, et simul cum astrorum conversione circumagetur, semper considerans divina, et eam quæ est inter se invicem consensionem, a quibus adductus Abraham ascendit ad cognitionem ejus qui creaverat. Quin etiam dialectica utetur gnosticus adnotans divisionem generum in species ; et admittet eorum quæ sunt distinctionem, donec attigerit prima et simplicia. Multi autem, non secus ac pueri larvas, timent Græcam philosophiam, dum verentur ne eos abducat. Sed si talis est apud eos fides (non dixerim enim cognitionem) ut probabilitate orationis per eos dissolvatur, fateantur se non esse habituros veritatem : veritas enim, ut aiunt, est insuperabilis, dissolvitur autem falsa opinio. Jam enim eligimus purpuram per comparisonem alterius purpuræ. Quare si quis fatetur se non habere correcte formatum, is non habet mensam argentariorum, sed neque vim judicandi, scilicet rationem. Et quemadmodum erit adhuc trapezita, qui non potest probare et discernere probum nummum a falso et adulterino? Clamavit autem David : « In æternum non commovebitur justus a. » Neque ergo fallaci oratione, neque falsa voluptate : unde neque movebitur a sua hæreditate. « Ab auditione ergo mala non timebit b, » neque ergo ab inani calumnia, sed nec a falsa opinione quæ eum circumstat : sed neque callidas pertimescet orationes, qui eas sic potest discernere ut et ad interrogandum recte et ad respondendum sit paratus : est enim dialectica, veluti vallis quidam, ne veritas conculcetur a sophistis. Oportet enim eos « qui laudantur in sancto nomine Domini, » ut vult Propheta, « lætari corde quærentes Dominum. Quærite ergo eum, et confirmemini : quærite faciem ejus perpetuo modis omnibus. c » Nam cum « multifariam et multis modis d » sit locutus, non uno modo cognoscitur. Non ergo ut his tanquam virtutibus

^a Psal. cxii, 6. ^b Ibid., 7. ^c Psal. cv, 3, 4.

^d fortasse aliquis προσήσεται. Nam Clemens paulo infra dicit, προσήσεται τὴν ἀλήθειαν, « admittet veritatem. »

(71) Λυθήτω. Hervetus vertit, ac si legisset, ἵνα λυθῆ πιθανολογία διὰ τούτους· cæteris, forte quod obscuriora essent, omissis. Sensus autem videtur esse : « Per hos (philosophos) omnino dissolvatur, et sic demum ejusmodi homines adigantur ad confitendum, se non habere veritatem. »

(72) Φησὶν. A., φασί, plurali num. SYLBURG.

(73) Καταλύεται. Ms. Ottob., καταλύεται.

(74) Κριτήριον τὸν λόγον. H. ms., κριτήριον τῶν λόγων. SYLBURG.

(75) Τραπεζίτης. Respicit dictum illud : Γίνεσθε τραπεζῖται δοκιμοί· « Estote probi nummularii. » De quo superius Strom. I, p. 425, n. 2.

(76) Παντοίως. Non exstat hæc vox Hebr. 1, 1.

utatur gnosticus, habebit disciplinarum multarum cognitionem, sed utens tanquam adjutricibus in communibus et propriis discernendis admittet ad veritatem. Est enim omnis erroris et omnis falsæ opinionis causa non posse discernere quam ratione inter se convenient ea quæ sunt, et quam ratione differant. Sin autem quis diversa non persequatur distincta oratione, non animadvertet se confundere communia et propria. Hoc autem si fiat, necesse est, ut incidatur in devia et erreres. Nominum autem et rerum distinctio, in ipsis quoque Scripturis magnam lucem affert animis. Necesse est enim exaudire et dictiones plura significantes, et plures, quando quid unum significant: unde etiam fit, ut recte respondeatur. Vitandus autem est multus, isque plane inutilis labor circa res quæ nullius sunt usus: cum gnosticus disciplinis utatur, tanquam præviis exercitationibus, quibus adjuvatur tum ad veritatem accurate, quatenus licet, et inconcusse trahendum, tum ad improbos sermones, qui veritatem excindere moliantur, pulsandos. Non erit igitur eorum ignarus, quæ ad encyclicas disciplinas, et Græcam philosophiam percipiendas conducunt; sed hæc non addiscent primario ac sui gratia, sed secundaria quadam ratione, necessitate ac circumstantiis id exigentibus. Quibus enim improbe et malitiose utuntur hæresium patroni, iis recte utetur gnosticus. Quamvis sit ergo partialis tantum veritas quæ in Græca apparet philosophia, quæ vere quidem est veritas; tamen quomodo sol illuminans colores, et album et nigrum, ostendit qualis sit unusquisque eorum; sic ipsa quoque refellit omnem sermonis probabilitatem. Merito ergo a Græcis quoque acclamatum est: « Principium magnæ virtutis regina veritas. »

CAPUT XI.

*Mysticas rerum divinarum significationes contineri ostendit in numerorum arithmetico-
rum proportionibus, et rationum geometricarum ut et modorum musicorum differentiis.*

Quemadmodum ergo in astronomia habemus exemplum Abraham, ita etiam in arithmetica eundem Abraham. « Cum enim audiisset abductum

(77) *Προσθήσεται.* Hanc vocem agnoscit etiam Herveti versio, « admittet veritatem. » A. προσθήσεται: mavult, ut paulo ante. SYLBURG.—Statim post εἶναι: subaudiendum οἴεται, vel simile quid.

(78) *Ἡ τε.* Ms. Ottob., πῆ τε καί.

(79) *Λήσεται.* Flor. λύσεται, « solvet: » parum ad rem. SYLB.

(80) *Συγχρωμένους τοῖς μαθήμασι τοῦ γνωστικοῦ.* Scribendum συγχρωμένου τοῖς μαθήμασι τοῦ γνωστικοῦ. Quod in Latina versione expressimus.

(81) *Λόγων.* Ms. Ottob., λόγον.

(82) *Αὐτή.* Ms. Ottob., αὐτό.

(83) *Ἀρχά.* Hoc Pindari effatum citavit etiam Stobæus serm. 11, qui est *De veritate*: Ἀρχὰς μεγάλας ἀρετῶν ὄνασσι ἀλάθεια, μὴ πταίσεως ἐμὴν σύνθεσιν τραχεῖ ποτὶ ψεύδει. Ubi pro ἀρχὰς, Scaliger reposuit ἀρχῶς, quod a Grotio retentum. Verior lectio est ἀρχά, quod habet Clemens. Proinde ex hoc et Stobæo inter se collatis hi versus sic scribi poterunt:

Ἀρχὰ μεγάλας ἀρετῶν,
Ὄνασσι ἀλάθεια,

A διαστέλλειν τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια προσθήσεται (77) τὴν ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ πάσης πλάνης καὶ ψευδο-
ξίας αἴτιον, τὸ μὴ δύνασθαι διακρίνειν, πῆ τε (78)
ἀλλήλοις τὰ ὄντα κοινωνεῖ, καὶ πῆ διενήνοχεν. Εἰ
ὁ μὴ κατὰ διορισμένα τις τὸν λόγον ἐφοδεύσει, λή-
σεται (79) συγχέας τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ ἴδια· τούτου
δὲ γινομένου, εἰς ἀνοδίαν καὶ πλάνην ἐμπίπτειν ἀναγκ-
αῖον. Ἡ διαστολή δὲ τῶν τε ὀνομάτων τῶν τε
πραγμάτων κὰν ταῖς Γραφαῖς αὐταῖς μέγα φῶς ἐν-
τίκται ταῖς ψυχαῖς· ἀναγκαῖον γὰρ ἐπακούειν τῶν τε
πλείονα σημαίνουσῶν λέξεων, καὶ τῶν πλείονων ἔπ'
ἂν ἐν τι σημαίνουσιν· ὅθεν καὶ τὸ ὀρθῶς ἀποκρίνεσθαι
περιγίνεται. Τὴν πολλὴν δὲ ἀχρηστίαν παραιτητέον,
ἀπασχολοῦσαν περὶ τὰ μηδὲν προσήκοντα· οἷον δὲ
συναίτιοις προγυμνάσμασιν, εἰς τε τὴν ἀκριβῆ παρά-
δοσιν τῆς ἀληθείας, ὅσον ἐφικτὸν καὶ ἀπερίσπαστον,
B συγχρωμένους τοῖς μαθήμασι τοῦ γνωστικοῦ (80),
καὶ εἰς προφυλακὴν τῶν κακοτεχνούντων λόγων (81)
ἐκκοπήν τῆς ἀληθείας. Οὐκ ἀπολειφθήσεται τοίνυν
τῶν προκοπτόντων περὶ τὰς μαθήσεις τὰς ἐγκυ-
κλίους καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν· ἀλλ' οὐ κατὰ
τὸν προηγούμενον λόγον, τὸν δὲ ἀναγκαῖον, καὶ δεύ-
τερον, καὶ περιστατικόν· οἷς γὰρ ἂν πανούργως
χρήσονται οἱ κατὰ τὰς αἰρέσεις πονούμενοι, τούτοις
ὁ γνωστικὸς εἰς εὖ καταχρήσεται. Μερικῶς οὖν τυγ-
χανούσης τῆς κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐμ-
φαινομένης ἀληθείας, ἡ τῶ ὄντι ἀλήθεια, ὡσπερ
ἥλιος ἐπιλάμψας τὰ χρώματα, καὶ τὸ λευκὸν, καὶ τὸ
μέλαν, ὁποῖον ἕκαστον αὐτῶν, διαδείκνυσιν· οὕτως
C δὲ καὶ αὐτὴ (82) πᾶσαν ἐλέγχει σοφιστικὴν πιθανο-
λογίαν· εἰκότως ἄρα προαναπεφώνηται καὶ τοῖς
Ἑλλησιν· « Ἀρχὰ (83) μεγάλας ἀρετῶν ὄνασσι
ἀλάθεια. »

Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῆς ἀστρονομίας ἔχομεν ὑπό-
δειγμα τὸν Ἀβραάμ, οὕτως ἐπὶ τῆς ἀριθμητικῆς τὸν
αὐτὸν Ἀβραάμ. « Ἀκούσας (84) γὰρ ὅτι αἰχμάλω-

Μὴ πταίσεως ἐμὴν σύνθεσιν

Τραχεῖ ποτὶ ψεύδει.

Divā, virtutum veneranda princeps,

Veritas, tu me rege, tu tuere,

Ne fidem fallam, neque pacta mendax

Fœdera rumpam.

(84) *Ἀκούσας.* In his quæ sequuntur Clemens Barnabam imitatus est; qui in c. ix hæc scribit: Λέγει γὰρ· Καὶ περιέτεμεν Ἀβραάμ· ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δέκα καὶ ὀκτώ καὶ τριακοσίους. Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα τούτῳ γνώσις; μάθετε· τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, εἶτα τοὺς τριακοσίους· τὴ δὲ δέκα καὶ ὀκτώ, ἰῶτα δέκα, ἦτα ὀκτώ, ἔχει Ἰησοῦν· ὅτι δὲ σταυρὸς, ἐν τῷ T ἐμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους. Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυοῖν γράμμασι, καὶ ἐν ἐνὶ τὸν σταυρόν. « Narrat enim Scriptura, quod Abraham viros e domo sua decem et octo et trecentos circumcidit. Quæ ergo illi in hoc data est cognitio? Discite: primo, decem et octo; dein, trecentos: decem autem et octo exprimuntur per: ι decem, η octo: habes initium nominis Ἰησοῦς· quia vero crux in figura litteræ T,

τος ἐλήφθη ὁ Λῶτ, τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς τῆ ἀριθμήσας, » καὶ ἐπεξελθὼν, πάμπολον ἀριθμὸν τῶν πολεμίων χειροῦται. Φασὶν οὖν εἶναι τοῦ μὲν Κυριακοῦ σημείου (85) τύπον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ τριακωσιστὸν στοιχεῖον, τὸ δὲ ἰῶτα καὶ τὸ ἦτα τοῦνομα σημαίνει τὸ σωτήριον· μηνύεσθαι τοίνυν, τοὺς Ἀβραάμ οἰκείους εἶναι κατὰ τὴν σωτηρίαν· τοὺς τῷ σημείῳ καὶ τῷ ὀνόματι προσπεφευγότας, κυρίους γεγονέναι τῶν αἰχμαλωτιζόντων, καὶ τῶν τούτοις ἀκολουθούντων παμπόλλων ἀπίστων ἐθνῶν. Ἦδη δὲ ὁ μὲν τριακωσιστὸς ἀριθμὸς τριάς ἐστὶν ἐν ἑκατοντάδι· ἡ δεκάς δὲ ὁμολογεῖται παντέλειος (86) εἶναι· ὁ δὲ ὀκτὼ κύβος (87) ὁ πρῶτος ἢ ἰσότης ἐν ἀπάσαις ταῖς διαστάσεσι, μήκους, πλάτους, βάρους· « Αἶ τε ἡμέραι τῶν ἀνθρώπων ἔσονται, φησὶν, ἔτη ρκ'. » Ἔστι δὲ ὁ ἀριθμὸς (88) ἀπὸ μονάδος κατὰ σύνθεσιν πεντεκαίδεκατος· σελήνη δὲ πεντεκαίδεκάτη πλησιφαῆς γίνεται. Ἔστι δὲ (89) ἄλλως ὁ ἑκατὸν εἴκοσι τρίγωνος (90) ἀριθμὸς, καὶ συνέστηκεν ἐξ ἰσότητος μὲν τοῦ ξδ' (91). Ὡν ἡ κατὰ μέρος σύνθεσις τετραγώνους (92) γεννᾷ· α', γ', ε', ζ', θ', ια', ιγ', ιε'· ἐξ ἀνισότητος δὲ τοῦ νς', ἐπτὰ τῶν ἀπὸ δυάδος ἀρτίων, οἷ γεννῶσι τοὺς ἑτερομήκεις, β', δ', ς', η', ι', ιβ', ιδ'. Κατ' ἄλλα πάλιν σημαινόμενον συνέστηκεν ὁ ἑκατὸν κ', ἀριθμὸς ἐκ τεσσάρων· ἐνὸς μὲν τριγώνου, τοῦ πεντεκαίδεκάτου, ἑτέρου δὲ τετραγώνου, τοῦ

A fuisse ✕ Lot captivum, trecentis octodecim vernaculis suis numeratis a, » hostes aggressus vincit maximum eorum numerum. Dicunt ergo Dominici quidem signi typum quod ad figuram attinet, esse elementum, quod significat trecentos : ἰῶτα autem et ἦτα significare nomen salutare. Significari ergo eos esse Abrahæ domesticos et ei conjunctos, quod ad salutem attinet, qui ad signum et nomen Domini confugerunt, et superasse eos qui abducebant in captivitatem, et plurimas gentes infideles quæ eos sequebantur. Jam vero numerus quidem trecentenarius est ternarius in centenariio. Decimus autem citra ullam controversiam est undequaque perfectus. Octo autem qui est primus cubus, est æqualitas in omnibus dimensionibus, **279** longitudinis, latitudinis, et altitudinis. « Dies hominum, » inquit, « erunt centum et viginti anni b. » Est autem ille numerus ab unitate per compositionem quintus decimus. Luna autem quintadecima est plena. Est autem alias quoque centum viginti numerus triangulus, et constat ex paritate numeri LXIV. Quorum quæ sit per partes compositio, gignit quadratos, I, III, V, VII, IX, XI, XIII, XV. Ex imparitate autem numeri LXVI, nempe septem paribus a binario, qui generant eos qui sunt altera parte longiores, II, IV, VI, VIII, X, XII, XIV. In alia rursus significatione constat

✕ P. 782 ED. POTTER, 656-657 ED. PARIS. ^a Gen. xiv, 14 et seq. ^b Gen. vi, 5.

quæ designat numerum ccc, habitura erat gratiam, ideo ait, et trecentos. Ostendit itaque Jesum in duabus litteris, et crucem in tertia. In quem locum scribens Cotelerius plurimos ex antiquis scriptoribus recenset qui hac allegoria usi sunt.

(85) Κυριακοῦ σημείου. Κυριακὸν σημεῖον vocat τὸν σταυρόν, « crucem, » cujus formam repræsentat T. Sequentes duæ litteræ, ι et η: primæ duæ initiales sunt salutaris nominis Ἰησοῦς. SYLBURG. — Clemens paulo post : Εἰσι δ' οἱ τριακωσίους πῆχεις σύμβολον τοῦ Κυριακοῦ σημείου λέγουσι. Conf. quæ ad Barnabæ locum jam dictum adnotavit Cotelerius.

(86) Παντέλειος. Sic superius auctor Strom. II, p. 455, τὸν τέλειον ἀριθμὸν δεκάδα vocat : Philonem nempe secutus lib. De septenario et festis p. 1195, De congressu quærendæ eruditionis gratia pag. 457, quod contineat πάσας ἀριθμῶν διαφορὰς καὶ ἀναλογίας, « omnes numerorum differentias et proportionem, » ut fusius idem exponit lib. De decalogo, p. 746 et seq. Conf. etiam idem lib. De mundi opificio p. 20 et seq., ubi septenarii aliorumque numerorum D mystica explicatio instituitur.

(87) Ὁ δὲ ὀκτὼ κύβος. Sic etiam Philo lib. De decalogo p. 748. Καὶ μὲν δὲ κύβον τὸν ὄγδοον, ὅς ἐστιν ἰσάκις ἴσος ἰσάκις. « Denique cubicus octavus pariter par pariter. » Porro dicitur cubus, vel numerus quadratus, qui gemina dimensione in æqua concrecit, ut bis duo, ter tres, quater quatuor, etc., secundum Boethium De musica lib. II, c. 6. A. Gellius lib. I, cap. 20 : « Κύβος est figura ex omni latere quadrata;... in numeris similiter κύβος dicitur cum omne latus ejusdem numeri æqualiter in sese solvitur: sicuti fit cum ter terna ducuntur; atque idem ipse numerus triplicatur. » Porro Plutarchus, ubi quærit cur Romani maribus nona ab ortu die nomina imponerent, feminis vero octava, de quadrati numeri perfectione disputans, hæc habet verba : Ἦ ὅτι ἀριθμῶν ἀπάντων τὰ μὲν ἐννέα πρῶτός ἐστι τετραγώνος, ἀπὸ περιπτῶ καὶ τελείου τῆς τριάδος, τὰ

C δὲ ὀκτὼ πρῶτος κύβος ἀπὸ ἀρτίου τῆς δυάδος. « Aut quia omnium numerorum novem primus est quadratus, natus ex ternario, qui est impar et perfectus; octo autem primus est cubus natus e binario pari. » Hæc Plutarchus Rom. quæst. 102. Conf. infra p. 683 edit. Paris., et quæ ibi adnotanda sunt.

(88) Ἔστι δὲ ὁ ἀριθμὸς. Sensus est : Existit autem numerus hic ρκ', si numeros qui ab unitate usque ad xv intersunt inclusive, nempe ab α' usque ad ιε' in unam summam colligas : efficiunt enim cxx. SYLBURG. — Viginti et centum sunt octies quindecim.

(89) Ἔστι — δέ. Ms. Paris., ἔστι δὲ καί.

(90) Τρίγωνος. Quomodo trigonus est hic numerus, cum duabus tantum partibus constet? Nempe quoniam istarum partium altera in octo, altera in septem subdividitur : octo autem et septem sunt quindecim, qui numerus est trigonus, ut paulo post dicitur.

(91) ξδ'. Quare hic numerus ἴσος, « par? » Quia constat octo numeris, qui hic apud Clementem sequuntur. At LXVI numerus est ἀνισος, « impar, » quia septem numeris deinceps ab auctore memoratis constat. Quoniam vero cxx constat istis septem et octo minoribus numeris, ideo dicitur κατὰ σύνθεσιν πεντεκαίδεκατος, id est, « ex quindecim numeris compositus. » Prioribus autem octo incipiunt ἀπὸ μονάδος, « ab unitate, » et sic per impares 3, 5, etc., procedunt. Posteriores septem incipientes ἀπὸ δυάδος, « a numero binario » procedunt per ἀρτίους, « pares » numeros, 4, 6, etc. Proinde non male coniecit Hervetus post ξδ' desiderari hujusmodi verba : Ὁκτὼ τῶν ἀπὸ μονάδος περισσῶν, « Octo imparibus ab unitate. »

(92) Τετραγώνους. Sic vocat hos octo numeros, quia duo quater repetita efficiunt quatuor latera. Septem vero numeri sequentes sunt ἑτερομήκεις, quia septimus numerus est impar, atque adeo efficit unum latus « inæquale. » Non recte igitur Hervetus scribendum putavit τριγώνους.

CXX numerus ex quatuor, uno quidem triangulo, nempe xv, altero vero quadrato, nempe xxv, tertio autem pentagono, nempe xxxv, quarto autem ✕ hexagono, nempe xlv. Eadem enim proportione sumptum est v in unaquaque specie. Triangulorum enim ab unitate v quidem est xv. Quadratorum vero xxv, et eorum qui deinceps sequuntur, per proportionem. Jam vero numerus xxv, qui est v ab unitate, dicitur esse symbolum tribus Leviticæ. Numerus autem xxxv, ipse quoque habetur ex ea quæ fit ex duplis descriptione, arithmetica, geometrica et harmonica: nempe vi, viii, ix, xii, quorum compositio generat numerum xxxv. In his diebus dicunt Judæi formari fetus septem mensium. Numerus autem quadragesimus quintus constat ex descriptione quæ fit ex triplis, nempe vi, ix, xii, xviii, quorum compositio procreat xlv. Et in his similiter diebus dicunt formari fetus novem mensium. Et est hoc quidem species exempli arithmetici. Geometriæ autem testimonium sit tabernaculum quod construitur, et area quæ fabricatur, quæ quibusdam proportionibus, quæ cum summa ratione procedunt, divinis construuntur inventionibus, per donum intelligentiæ, quæ a sensibus ad ea quæ percipiuntur intelligentia, vel potius ab his ad sancta et Sancta sanctorum nos traducit. « Ligna » enim quadrata, significant quadratam figuram quoquo versus pervasisse, rectos angulos efficientem, id est securitatem. Et ædificii « quidem longitudo erat trecentorum cubitorum, latitudo vero quinquaginta, altitudo autem triginta: et superne in cubitum ^a, » qui ex lata base acuitur instar pyramidis, desinit arca, eorum qui per ignem purgantur et probantur symbolum. Hæc geometrica præbetur proportio ad transmittendum ad sanctas illas mansiones, quarum differentias subjectorum numerorum ostendunt differentiæ. Qui autem inferuntur numeri, sunt sextupli, ut trecenta ad quinquaginta; et decupla, ut trecenta sunt decupla ad xxx, et ἐπιδιμοῖροι, hoc est *superbipartientes*: L enim sunt ad xxx superbipartientia. Sunt autem qui trecentos cubitos dicunt esse symbolum signi Domini. Quinquaginta autem, spei et remissionis

✕ P. 783 ED. POTTER, 657-658 ED. PARIS.

(92) *Τετραγώνου*. Scribendum *πενταγώνου*, quod viro etiam clarissimo Montfaulcon placuisse video. Nam si xv efficit tria latera, xxv quatuor latera, xlv sex latera, tum certe xxxv constabit quinque lateribus.

(94) Ἀπὸ μονάδος· ε' δὲ, ὁ ιε'. Scribendum ἀπὸ μονάδος δι' ε', ὁ ιε', incipiendo ab unitate ter quinque efficiunt quindecim, numerum *τρίγωνον*, tribus lateribus constantem.

(95) Ε' ἀπὸ μ. Scilicet procedendo per numerum quinarium. Nam quinquies quinque sunt xxv.

(96) *Τετράγωνον*. Simile est illud Philonis *De vita Moysis* lib. iii, pag. 672, ubi Aaronis pectorale describit: Σχήμα δ' ἀπένειμεν ὁ τεχνίτης τετράγωνον τῷ λόγῳ, πάνυ καλῶς αἰνιττόμενος, ὡς χρῆ καὶ τὸν τῆς φύσεως λόγον, καὶ τὸν τοῦ ἀνθρώπου βεβηκέναι πάντη, καὶ μηδ' ὀπιούν κρῆσθαι. « Voluit autem

A κε', τρίτου δὲ τετραγώνου (93), τοῦ λε', τετάρτου δὲ ἑξαγώνου, τοῦ με'. Κατὰ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ὁ ε' παρείληπται καθ' ἕκαστον εἶδος· τῶν μὲν γὰρ τριγώνων ἀπὸ μονάδος, ε' δὲ, ὁ ιε' (94)· τῶν δὲ τετραγώνων ὁ κε'· καὶ τῶν ἑξῆς ἀναλόγως· καὶ μὴν ὁ κε' ἀριθμὸς ε' ἀπὸ μονάδος (95) ὦν, τῆς Λευιτικῆς φυλῆς εἶναι σύμβολον λέγεται· ὁ δὲ λε' καὶ αὐτὸς ἔχεται τοῦ ἐκ τῶν διπλασίων διαγράμματος ἀριθμητικοῦ, καὶ γεωμετρικοῦ, καὶ ἀρμονικοῦ, ς', γ', θ', ιβ', ὧν ἡ σύνθεσις γεννᾷ τὸν λε'. Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις Ἰουδαῖοι διαπλάσσεσθαι τὰ ἐπτάμηνα λέγουσιν· ὁ δὲ με', τοῦ ἐκ τῶν τριπλασίων διαγράμματος, τοῦ ς', θ', ιβ', ιη' ὧν ἡ σύνθεσις γεννᾷ τὸν με'· καὶ ἐν ταύταις ὁμοίως ταῖς ἡμέραις τὰ ἐννάμηνα διαπλάσσεσθαι φασί. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ εἶδος τοῦ ἀριθμητικοῦ ὑποδείγματος· γεωμετρίας δὲ ἔστω μαρτύριον ἡ κατασκευαζομένη σκηνή, καὶ τεκταινομένη κιβωτός· ἀναλογίαις τισὶ λογικωτάταις, θείαις ἐπινοίαις κατασκευαζόμεναι, κατὰ συνέσεως δόσιν, ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰ νοητὰ, μᾶλλον δὲ ἐκ τῶνδε εἰς τὰ ἅγια, καὶ τῶν ἁγίων τὰ ἅγια, μεταγούσης ἡμᾶς· τὰ μὲν γὰρ τετράγωνα (96) «ξύλα, » τὸ τετράγωνον σχῆμα πάντη βεβηκέναι ὀρθᾶς γωνίας ἐπιτελοῦν, τὸ ἀσφαλὲς δηλοῖ· καὶ « μήκος μὲν τριακόσιοι πήχεις » τοῦ κατασκευάσματος, « πλάτους δὲ ν' βάθους δὲ, λ'· καὶ εἰς πῆχυν ἄνωθεν » συντελεῖται, ἐκ τῆς πλατείας βάσεως ἀποξυνόμενον πυραμίδος τρόπον ἢ κιβωτός· τῶν διὰ πυρὸς καθαιρομένων καὶ δοκιμαζομένων σύμβολον. Ἡ γεωμετρικὴ (97) αὕτη παρέχεται ἀναλογία, εἰς παραπομπὴν τῶν ἁγίων ἐκείνων μονῶν, ὧν τὰς διαφορὰς, αἱ διαφοραὶ τῶν ἀριθμῶν τῶν ὑποτεταγμένων μηνύουσιν. Οἱ δὲ ἐμφερόμενοι λόγοι εἰσὶν ἑξαπλάσιοι, ὡς τὰ τριακόσια τῶν ν'. Καὶ δεκαπλάσιοι, ὡς τῶν λ' δεκαπλάσια, τὰ τριακόσια· καὶ ἐπιδιμοῖροι· τὰ γὰρ ν', τῶν λ' ἐπιδιμοῖρα. Εἰσὶ δ' οὗ τοῦς τριακοσίους πήχεις σύμβολον τοῦ Κυριακοῦ σημείου (98) λέγουσι· τοὺς ν' δὲ, τῆς ἐλπίδος, καὶ τῆς ἀφέσεως τῆς κατὰ τὴν πεντηκοστήν· καὶ τοὺς λ', ἢ ὡς ἐν τισι, δώδεκα (99), τὸ κήρυγμα δηλοῦν ἱστοροῦσιν, ὅτι τριακοστῶ μὲν ἐκήρυξεν ὁ Κύριος ἔπειτα ἰβ' δὲ ἦσαν οἱ ἀπόστολοι· καὶ εἰς πῆχυν συντελεῖσθαι τὸ κατασκεύασμα, εἰς μονάδα τελευτώσης τῆς τοῦ δικαίου προκοπῆς, καὶ εἰς τὴν ἐνότητά (1) τῆς πί-

^a Gen. vi, 14-16.

D rationale illud quadrangulum esse artifex, pulchre subindicans oportere rationem tum naturæ, tum hominis quaquaversum pervadere, et esse prorsus inconcussam. »

(97) Ἡ γεωμετρ. De sequentibus numeris conf. Herveti *Commentarius*.

(98) *Κυριακοῦ σημείου*. Nempe crucis, ut paulo superius dictum est.

(99) Ἡ, ὡς ἐν τισι, δώδεκα. Hæc, tanquam superflua, tollenda putavit Hervetus. Verum id quidem absque causa: quod ex numero « duodecim » apostolorum, qui his verbis respondet, clarissime patet.

(1) *Εἰς τὴν ἐν*. Sic Paulus justorum perfectionem describens Ephes. iv, 13: Μέχρι καταντήσωμεν πάντες εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως. . εἰς ἄνδρα τέλειον.

στεως· ἡ δὲ τράπεζα ἡ ἐν τῷ ναῷ πηχῶν ἐγεγόνει A
 ἔξ (2)· καὶ πόδες οἱ τέσσαρες ἀνά πῆχυν ἓνα ἡμισυ.
 Συνάγουσιν οὖν τοὺς πάντας πῆχεις δώδεκα, συμ-
 φώνως τῷ κατὰ τὸν ἐνιαύσιον κύκλον ἐλιγμῶ τῶν
 μηνῶν ἰβ', καθ' οὓς τὰ πάντα φύει τε καὶ τελεσφο-
 ρεῖ ἡ γῆ, ταῖς τέσσαρσιν ὥραις οἰκειουμένη. Γῆς
 δ', οἶμαι, εἰκόνα ἡ τράπεζα δηλοῖ, τέσσαρσιν ὑπερ-
 εικομένη ποσὶ, θέρει, μετοπώρω, ἔαρι, χειμῶνι, δι'
 ὧν ὁδεύει τὸ ἔτος. Διὸ καὶ κυμάτια στρεπτά φησιν
 (3) ἔχειν τὴν τράπεζαν, ἥτοι ὅτι περιόδοις καιρῶν
 κυκλεῖται τὰ πάντα, ἢ καὶ τάχα τὴν ὠκεανῶ περι-
 ρεομένην ἐδήλου γῆν. Ἐπι τῆς μουσικῆς παράδειγμα
 φάλλον ὁμοῦ, καὶ προφητεῶν ἐκκείσθω Δαβὶδ, ὕμ-
 νῶν τὸν Θεὸν ἐμμελῶς· προσήκει δὲ εὖ μάλα τὸ
 ἐναρμόνιον γένος τῆ Δωριστὶ ἀρμονία, καὶ τῆ Φρυ-
 γιστὶ τὸ διάτονον, ὡς φησιν Ἀριστόξενος. Ἡ τοίνυν B
 ἀρμονία τοῦ βαρβάρου ψαλτηρίου, τὸ σεμνὸν ἐμφαι-
 νουσα τοῦ μέλους, ἀρχαιοτάτη τυγχάνουσα, ὑπόδειγμα
 Τερπάνδρῳ (4) μάλιστα γίνεται πρὸς ἀρμονίαν τὴν
 Δωρίον ὑμνοῦντι τὸν Δία, ὧδέ πως·

Zeῦ, πάντων ἀρχά, πάντων ἀγῆτωρ,
 Zeῦ (5), σοὶ πέμπω ταύταν ὕμνων ἀρχάν.

Εἴη δ' ἂν τῷ ψαλμῳδῷ κιθάρα ἀλληγορουμένη,
 κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημαίνον, ὁ Κύριος,
 κατὰ δὲ τὸ δεύτερον οἱ προσεχῶς κρούοντες τὰς
 ψυχὰς ὑπὸ μουσηγέτῃ τῷ Κυρίῳ. Κἂν ὁ σωζό-
 μενος λέγεται λαὸς κιθάρα (6) κατ' ἐπίπνοίαν
 τοῦ Λόγου, καὶ κατ' ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ δοξάζων
 μουσικῶς ἐξακούεται, κρούμενος εἰς πίστιν τῷ Λό-
 γῳ (7). Λάβοις δ' ἂν καὶ ἄλλως μουσικὴν συμφωνίαν C
 τὴν ἐκκλησιαστικὴν, νόμου καὶ προφητῶν ὁμοῦ, καὶ
 ἀποστόλων σὺν καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ· τὴν τε ὑποθεθη-
 κυῖαν τὴν καθ' ἕκαστον προφήτην κατὰ τὰς μεταπη-
 δήσεις τῶν προσώπων συνωδίαν· ἀλλ', ὡς εἶκεν, οἱ
 πλεῖστοι τῶν τὸ ὄνομα (8) ἐπιγραφόμενων, καθάπερ
 οἱ τοῦ Ὀδυσσέως ἑταῖροι, ἀγροίκως μετῴσι τὸν λό-
 γον, οὐ τὰς Σειρήνας, ἀλλὰ τὸν ῥυθμὸν (9) καὶ τὸ μέ-
 λος παρερχόμενοι, ἀμαθία βύσαντες τὰ ὦτα· ἐπέι-
 περ ἴσασιν οὐ δυνησόμενοι, ἅπαξ ὑποσχόντες τὰς
 ἀκοὰς Ἑλληνικοῖς μαθήμασι, μετὰ ταῦτα τοῦ νόστου τυ-
 χεῖν. Τῷ δ' ἀπανθιζομένῳ τὸ χρειῶδες εἰς ὠφέλειαν τῶν
 κατηχομένων, καὶ μάλιστα Ἑλλήνων ὄντων (τοῦ Κυ-
 ρίου (10) δὲ ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς) οὐκ ἀφεκτέον
 τῆς φιλομαθίας, ἀλόγων δίκην ζῶων· πλείω δ', ὡς
 ἐνι μάλιστα, βοηθήματα τοῖς ἐπαΐουσιν ἐρανιστέον. D
 Πλὴν οὐδαμῶς τούτοις ἐνδιατριπτέον, ἀλλ' ἢ εἰς μό-

quæ datur in pentecoste. Et triginta, aut, ut est in
 nonnullis, duodecim, dicunt significare prædicatio-
 nem, quoniam tricesimo quidem anno prædicavit Do-
 minus: duodecim autem fuerunt apostoli. Et in cubi-
 tum consummatum fuisse ædificium, iusti profectu
 desinente in monadem et in unitatem fidei. ^a Mensa
 ✕ autem in templo erat sex cubitorum, et ejus pedes
 quatuor erant circiter unius cubiti et dimidii. Colli-
 gunt ergo omnes cubitos duodecim convenienter duo-
 decim mensium conversioni quæ fit per circulum
 anni, quibus terra omnia producit et perficit, cum
 quatuor temporibus anni inita consuetudine. Terræ
 autem, ut arbitror, imaginem mensa significat, quæ
 quatuor fulcitur pedibus, æstate, autumno, vere,
 hieme, per quos annus ingreditur. Quocirca dicit
 etiam mensam habere « undulas inflexas ^b » ac torti-
 les, aut quod temporum conversionibus omnia cir-
 cumagantur, aut fortasse significavit terram quam
 circumfluit oceanus. Præterea exemplum musicæ
 simul psallens et prophetans ponatur David,
 Deum concinne et numerose laudans. Doricæ au-
 tem harmonicæ maxime convenit genus ἐναρμόνιον,
 id est *concinnum*, et Phrygiæ διάτονον, quod est
 vehemens aut acutum, ut ait Aristoxenus. Barbari
 itaque psalterii harmonia, modorum præ se ferens
 gravitatem, cum fuerit antiquissima, omnino exem-
 plum præbuit Terpandro ad Doricam harmoniam,
 Jovem laudanti hoc modo: « Jupiter, omnium
 principium, dux omnium, hoc hymnorum princi-
 pium ad te mitto, Jupiter. » Potuerit autem a psal-
 mographo allegorice accipi cithara, in primo qui-
 dem significato, Dominus; in secundo autem ii qui
 assidue quodammodo pulsant animas, præeunte
 Domino. Populus quoque qui fit salvus, dici potue-
 rit cithara per Logi inspirationem; et qui per
 Dei cognitionem musicæ glorificat, exauditur, Verbo
 pulsans ad fidem. Aliter quoque acceperis musicam
 pro consonantia ecclesiastica, legis et prophetarum
 simul et apostolorum cum Evangelio, et concentu
 qui in unoquoque propheta subit, dum ab una per-
 sona ad aliam transilitur. Sed plurimi, ut videtur,
 ex iis qui nomine sunt inscripti, non secus ac
 socii Ulyssis, imperite aggrediuntur doctrinam:
 non Sirenes, sed ipsos numeros et modos præter-
 euntes, obstructentes aures propter inscitiam, quo-
 niam sciunt, si Græcis disciplinis aurem semel

✕ P. 784 ED. POTTER, 658-659 ED. PARIS. ^a Exod. xxv, 23 et seq. ^b Ibid., 24.

(2) Πηχῶν... ἔξ. Quomodo certe Exod. xxv, 23,
 hæc mensa dicitur fuisse δύο πῆχεων τὸ μήκος, καὶ
 πῆχεις τὸ εὖρος, καὶ πῆχεις καὶ ἡμίσεις τὸ ὕψος.

(3) Φησίν. Si quis pluraliter φασί malit, per me
 licet. SYLBURG.

(4) Τερπάνδρῳ. Qui scilicet νόμους λυρικῶς
 πρῶτος ἔγραψεν, ut ait Suidas.

(5) Zeῦ. Forte rectius post Zeῦ distinxeris quam
 ante. SYLBURG.

(6) Κιθάρα. Similia superius scribit auctor in
Protrept. p. 5, ubi conf. not. 7 et 8.

(7) Κρούμενος... Λόγῳ. « Pulsatus a Verbo. »
 Nam hominem comparat instrumento musico, quod
 a Verbo inspiratur, seu pulsatur, ut e loco *Pro-*

treptici jam dicto clarius apparet.

(8) Τὸ ὄνομα. Scilicet Christi, ut supra. Solet
 enim ὄνομα simpliciter positum pro Christi nomine
 sumi. Proinde οἱ τὸ ὄνομα ἐπιγραφόμενοι sunt
 Christiani.

(9) Οὐ τὰς Σειρήνας, ἀλλὰ τὸν ῥ. « Non Sire-
 nas, » id est quod fallax est et noxium, sed « nu-
 meros ipsos, » scilicet doctrinam, quæ valde utilis
 ac jucunda est. Multo aliter ipse Ulysses, qui Si-
 renas quidem effugit malo navis alligatus, earum
 vero cantui aures avide præbuit, *Odys.* M, v. 155.

(10) Τοῦ Κυρίου. Hoc dicto innuit, Græcas di-
 sciplinas perinde Domini esse ac barbaras.

præbuerint, futurum ut nunquam possint reverti postea. Ei autem qui decerpit id quod est conducibile ad usum catechumenorum, præcipue eorum qui sunt Græci, (« Domini autem est terra et plenitudo ejus ») non est abstinendum a studio doctrinæ, ✕ instar brutorum animantium. Sed potius quamplurima iis qui audiunt, quoad ejus fieri potest, suppeditanda sunt auxilia. Verum nequaquam est in his ulterius immorandum, quam ad percipiendam quæ ex ipsis provenit utilitatem, ut cum **280** eam acceptam possederimus, possimus domum reverti ad veram philosophiam, quæ est firmum animæ refugium quod ab omnibus præbet securitatem. Est ergo attingenda musica ad mores ornandos et componendos. Certe etiam in convivio nobis invicem psallendo propinamus, nostram lenientes cupiditatem, et Deum glorificantes propter copiosam donationem eorum quibus fruuntur homines, et quod perpetuo suppeditet nutrimenta ad augmentum corporis et animæ. Est autem supervacanea respuenda musica illa nimis artificiosa, quæ frangit animos et varie afficit passionibus, ut quæ sit aliquando quidem lugubris, aliquando vero impudica et incitans ad libidinem, aliquando autem lymphata et insana. Eadem ratio est etiam de astronomia; ea enim cum rerum sublimium cognitione, de figura universi, et cæli conversione, et astrorum motione agens, ad creantem virtutem propius adducit animam, docetque nos facile sentire tempora anniversaria, mutationem aeris, ortusque et occasus siderum. Unde ars etiam navigandi et agricultura, plurimam ex ea capit utilitatem, sicut architectura, et ars ædificandi, ex geometria. Efficit autem quam maxime hæc quoque disciplina ut anima sit ad percipiendum promptior, et verum perspiciat, et falsum arguat, certasque assensiones inveniat et proportiones, adeo ut venetur simile in dissimilibus; inducitque nos ut inveniamus longitudinem absque latitudine, et superficiem quæ caret altitudine, et punctum quod nullas habet partes, et a sensibus nos traducit ad ea quæ percipiuntur intelligentia. Philosophiam ergo adjuvant disciplinæ, et ipsa philosophia ad tractandum de veritate. Ecce enim chlamys primum fuit vellus, deinde carptum fuit, et subtegmen stamenque factum est, deinde fuit contextum. Oportet ergo animam prius esse

Α νον τὸ ἀπ' αὐτῶν χρήσιμον· ὡς λαβόντας τοῦτο (11) καὶ κτησαμένους, ἀπειναὶ οἴκαδε δύνασθαι ἐπὶ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, πείσμα τῆ ψυχῆ βέβαιον τὴν ἐκ πάντων ἀσφάλειαν πεπορισμένον. Ἀπτεῖον ἄρα μουσικῆς εἰς κατακόσμησιν ἡθους καὶ καταστολήν. Ἀμέλει καὶ παρὰ πότον ψάλλειν (12) ἀλλήλοις προπίνομεν, κατεπάδοντες ἡμῶν τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸν Θεὸν δοξάζοντες ἐπὶ τῆ ἀφθόνῃ τῶν ἀνθρωπειῶν ἀπολαύσεων δωρεᾶ, τῶν τε εἰς τὴν τοῦ σώματος τῶν τε εἰς τὴν τῆς ψυχῆς αὔξησιν τροφῶν αἰδίως ἐπιχορηγηθῆναι. Περιττὴ δὲ μουσικὴ ἀποπτυστέα, ἢ κατακλῶσα (13) τὰς ψυχὰς, καὶ εἰς ποικιλίαν ἐμβάλλουσα, τοτὲ μὲν θρηνώδη, τοτὲ δὲ ἀκόλαστον καὶ ἡδυπαθῆ, τοτὲ δὲ ἐκβακχευομένην καὶ μανικὴν. Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ἀστρονομίας· αὕτη γὰρ μετὰ τῆς τῶν μεταρσίων ἱστορίας (14), περὶ τε σχήματος τοῦ παντός, καὶ φορᾶς οὐρανοῦ, τῆς τε τῶν ἀστρῶν κινήσεως, πλησιαίτερον τῆ κτιζούσῃ δυνάμει προσάγουσα τὴν ψυχὴν, εὐαισθήτως ἔχειν διδάσκει ὠρῶν ἐτίων (15), ἀέρων μεταβολῆς, ἐπιτολῶν ἀστρῶν· ἐπεὶ καὶ ναυτιλία, καὶ γεωργία τῆς ἀπὸ ταύτης χρείας πεπλήρωται, καθάπερ τῆς γεωμετρίας, ἀρχιτεκτονικῆ τε καὶ οἰκοδομικῆ. Παρακολουθητικὴν δ', ὡς ἐνὶ μάλιστα, τὴν ψυχὴν καὶ τοῦτο παρασκευάζει τὸ μάθημα, τοῦ τε ἀληθοῦς διορατικῆν, καὶ τοῦ ψεύδους διελεγκτικῆν, ὁμολογιῶν τε καὶ ἀναλογιῶν εὐρετικῆν, ὥστε ἐν τοῖς ἀνομοίοις τὸ ὅμοιον θηρᾶν· ἐνάγει τε ἡμᾶς ἐπὶ τὸ εὐρεῖν ἀπλατῆς μῆκος, καὶ ἐπιφάνειαν ἀβαθῆ, καὶ σημεῖον ἀμερές· καὶ ἐπὶ τὰ νοητὰ μετατίθῃσιν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν. Συνεργὰ τοίνυν φιλοσοφίας τὰ μαθήματα, καὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία εἰς τὸ περὶ ἀληθείας διαλαθεῖν. Αὐτίκα ἡ χλαμὺς πόκος ἦν τὸ πρῶτον· εἶτα ἐξάνθη, κρόκη τε ἐγένετο, καὶ στήμων· καὶ τότε ὑφάνθη. Προπαρασκευασθῆναι τοίνυν τὴν ψυχὴν καὶ ποικίλως ἐργασθῆναι χρή, εἰ μέλλοι ἀρίστη κατασκευάζεσθαι· ἐπεὶ τῆς ἀληθείας τὸ μὲν ἔστι γνωστικόν, τὸ δὲ ποιητικόν, ἐβρόχηκε δὲ (16) ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ· δεῖται δὲ ἀσκήσεως καὶ συγγυμνασίας πολλῆς καὶ ἐμπειρίας. Ἀλλὰ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ τὸ μὲν τί ἐστι πρὸς τοὺς πέλας, τὸ δὲ ὡς πρὸς αὐτόν· διόπερ καὶ τὴν παιδείαν οὕτω χρή συνεσκευάσθαι, ὥστε ἀμφοτέροις ἐνηρμόσθαι. Ἔνεστι μὲν οὖν αὐτάρκως τὰ συνεκτικὰ τῶν πρὸς γνῶσιν φερόντων ἐκμαθόντα, ἐφ' ἧσυχίας τοῦ λοιποῦ μένειν ἀναπεπαυμένον, κατευθύνοντα τὰς πράξεις πρὸς τὴν θεωρίαν (17). Διὰ δὲ τὴν τῶν πέλας ὠφέλειαν, τῶν

✕ P. 78³ ED. POTTER, 659-660 ED. PARIS.

^a I Cor. x, 26.

(11) *Τοῦτο*. Τοῦτο accus. casu agnoscit etiam H. ms. Idem paulo post *πείσμα*, et mox τὴν ἀπάντων ἀσφάλ. SYLBURG. — Hanc postremam lectionem tueatur etiam ms. Ottob.

(12) *Ψάλλειν*. Scribendum ψάλλοντες, quod Lowthio etiam placuit: vel ἐν τῷ ψάλλειν. Vel sic formari possit hæc sententia: Ἀμέλει καὶ ἐν τῷ παρὰ πότον ψάλλειν, ἀλλήλοις προπίνομεν. « Certe etiam in cantibus convivialibus nobis invicem propinamus. » Conf. superius *Pædag.* lib. II, c. 4.

(13) *Κατακλῶσα*. De « musica animos frangente » agit etiam Philo p. 150. H. SYLBURG.

(14) *Τῆς τῶν μεταρσίων ἱστορίας*. H. ms. τῆς

τῶν μεταρσίων ἱστορίαν. SYLBURG. — Quam lectionem exhibent etiam mss. Paris. et Ottob.

(15) *Ἐτίων* vel ἐτείων, usurpatum pro ἐνιαυσίων, « annuarum, » seu cujusque anni temporum. Mox rectius forte ἐπιτολῆς ἀστρῶν. SYLBURG.

(16) *Ἐβρόχηκε δὲ*. Scilicet τὸ ποιητικόν. Nam τὸ θεωρεῖν præcedat τὸ ποιεῖν necesse est: ut superius explicatum p. 649 edit. Paris.

(17) *Κατευθύνοντα τὰς πράξεις πρὸς τὴν θεωρίαν*. Cum paulo ante dictum sit τὸ ποιητικόν ἐβρόχηκεναὶ ἀπὸ θεωρητικοῦ, et actio præsupponat contemplationem, quomodo hic dicit auctor « actiones dirigendas esse ad contemplationem? » Nempe κατευ-

μὲν ἐπὶ τὸ γράφειν (18) ἱεμένων, τῶν δὲ ἐπὶ τὸ πα-
 ραδιδῶναι στελλομένων τὸν λόγον· ἢ τε ἄλλη παιδεία
 χρήσιμος, ἢ τε τῶν γραφῶν τῶν Κυριακῶν ἀνά-
 γνωσις εἰς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων ἀναγκαία, καὶ
 μάλιστα, ἐὰν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνάγωνται παι-
 δείας οἱ ἐπαύοντες. Τοιαύτην τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Δαβὶδ
 διαγράφει· « Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν
 ἱματισμῷ διαχρῶσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη· »
 καὶ τοῖς Ἑλληνικοῖς καὶ περιττοῖς, « ἐν κροσσωτοῖς
 χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Ἡ ἀλήθεια
 δὲ διὰ τοῦ Κυρίου· « Βουλὴν γάρ σου, φησὶ, τίς ἔγνω,
 εἰ μὴ σὺ δέδωκας σοφίαν, καὶ ἐπεμψας τὸ ἅγιόν σου
 Πνεῦμα ἀπὸ ὑψίστων· καὶ οὕτω διωρθώθησαν αἱ
 τρίβοι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἀρεστά σου (19) ἐδι-
 δάχθησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ τῇ σοφίᾳ ἐσώθησαν; »
 Ὁ γνωστικὸς γὰρ οἶδε κατὰ τὴν γραφὴν τὰ ἀρχαῖα,
 καὶ τὰ μέλλοντα εἰκάζει· ἐπίσταται στροφὰς λόγων
 καὶ λύσεις αἰνιγμάτων· σημεῖα καὶ τέρατα προγι-
 νώσκει, καὶ ἐκβάσεις καιρῶν καὶ χρόνων, ὡς προει-
 ρήκαμεν (20). Ὁρᾷ τὴν τῶν μαθημάτων πηγὴν,
 ἐκ τῆς σοφίας ὀρμωμένην; Τοῖς δὲ ὑποκρούουσι, Τί
 γὰρ ὄφελος εἰδέναι τὰς αἰτίας τοῦ, πῶς κινεῖται ὁ
 ἥλιος, φέρε εἰπεῖν, καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα, ἢ τὰ γεω-
 μετρικὰ θεωρήματα ἐπεσκεψθῆναι, ἢ τὰ διαλεκτικὰ,
 καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον μαθημάτων; Πρὸς γὰρ καθ-
 ηκόντων ἀπόδοσιν ταῦτα μηδὲν ὠφελεῖν, εἶναι τε
 ἀνθρωπίνην σύνεσιν τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν· μὴ
 γὰρ εἶναι διδακτὴν τῆς ἀληθείας (21)· ἐκεῖνα λεκτέον·
 Πρῶτον μὲν ὅτι καὶ περὶ τὰ μέγιστα τῶν ὄντων
 πταίουσιν οὗτοι, τουτέστι τὴν προαίρεσιν τοῦ νοῦ·
 « Οἱ γὰρ (22) φυλάσσοντες, φασίν, ὁσίως τὰ ὅσια,
 ὁσιωθήσονται· καὶ οἱ διδαχθέντες αὐτὰ, εὐρήσουσιν
 ἀπολογία. » Ὁ γνωστικὸς γὰρ μόνος εὐλόγως πάντα
 ὁσίως πράξει τὰ πρακτέα, ὡς μεμάθηκε κατὰ τὴν
 τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, δι' ἀνθρώπων παραλαβῶν.
 Πάλιν τε αὐτὸ ἀκούειν ἔξεστιν· « Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ,
 τουτέστι τῆς δυνάμει καὶ σοφίᾳ, καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λό-
 γοι ἡμῶν, πᾶσά τε φρόνησις, καὶ ἐργατειῶν ἐπι-
 στήμη· οὐθὲν γὰρ ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς εἰ μὴ τὸν σοφίᾳ
 συνοικοῦντα. » Ἐπειτα δὲ οὐκ ἀνέγνωσαν τὸ πρὸς τοῦ
 Σολομῶντος εἰρημένον. Περὶ γὰρ νεῶς κατασκευῆς
 διαλαβῶν, ἀντικρὺς φησιν· « Τεχνίτης (23) δὲ σοφία
 κατασκεύασεν· ἢ δὲ σὴ, πάτερ, διακυβερνᾷ πρόνοια. »
 Καὶ πῶς οὐκ ἄλογον, τεκτονικῆς καὶ ναυπηγικῆς
 χεῖρον νομίζειν φιλοσοφίαν; Τάχα που καὶ ὁ Κύριος
 τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν ἐπὶ τῆς πόας κατακλιθέντων
 καταντικρὺ τῆς Τιβεριάδος τοῖς ἰχθύσι τοῖς δυσι,
 καὶ τοῖς πέντε τοῖς κριθίνοις (24) διέθρεψεν ἄρτοις·

A præparatam, et varie elaboratam, antequam optima
 evadere poterit. Nam veritatis alia quidem est pars
 quæ versatur in cognitione, alia vero in actione :
 profluxit autem hæc a contemplatione. Magna insu-
 per exercitatione indiget et experientia. Quin
 etiam contemplationis, alia quidem pars quæ ad
 proximos spectat, ✕ alia vero quæ ad seipsum.
 Quamobrem sic quoque eruditionem oportet esse
 comparatam, ut utrisque conveniat. Ei ergo qui suffi-
 cienter didicerit illa, quæ continent ea quæ dedu-
 cunt ad cognitionem, licet deinceps manere quie-
 tum, actiones dirigendo ad contemplationem. Cum
 autem propter proximorum utilitatem, alii qui-
 dem se conferant ad scribendum, alii vero ad ver-
 bum tradendum se comparent, cum alia doctrina
 est utilis, tum Scripturarum Domini lectio est ne-
 cessaria ad eorum quæ dicuntur demonstrationem,
 præcipue si ii qui audiunt accedunt ex Græcorum
 scholis. Quamdam talem Ecclesiam describit David :
 « Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato,
 circumdata varietate ^a; » atque iterum Græcis, et
 aliis præstantibus « aureis fimbriatis circumdata
 et variata ^b. » Veritas autem per Dominum : « Consi-
 lium enim tuum, inquit, quis novit, si non tu
 dederis sapientiam, et miseris sanctum tuum Spiri-
 tum ab altissimis, et ita correctæ fuerint viæ eorum
 qui sunt in terra, et didicerint homines ea quæ
 tibi placent, et salvi fuerint sapientia ^c? » Nam
 gnosticus per scripturam novit antiqua et conjicit
 futura; scit strophas orationum, et ænigmatum
 solutiones; præscit signa et prodigia, et eventus
 temporum, ut prius diximus. Vides fontem disci-
 plinarum manare a sapientia. Iis autem qui obji-
 ciunt, Quid enim juvat nosse causas (exempli gratia)
 quomodo sol moveatur, et reliqua astra; aut geo-
 metrica speculatum esse theoremata, aut dialectica,
 et unamquamque ex aliis disciplinis? ad officia
 enim tradenda eas nihil conferre, et Græcam phi-
 losophiam esse humanam intelligentiam; minime
 enim doceri a veritate : illa sunt dicenda : Primum
 quidem, quod circa ea quæ sunt maxima, nempe
 mentis electionem erant. « Qui enim sancta, in-
 quit, sancte servant, sanctificabuntur, et qui ea di-
 dicerunt, invenient responsionem. ^d » Merito enim
 D solus gnosticus omnia sancte faciet quæ sunt fa-
 cienda, ut didicit ex doctrina Domini, etiamsi ac-
 ceperit per homines. Et rursus licet audire : « In
 manu enim ejus, » hoc est virtute et sapientia,

✕ P. 786 ED. POTTER, 660-661 ED. PARIS.
 d Sap. vi, 10.

^a Psal. XLIV, 10. ^b Ibid., 14, 15. ^c Sap. vii, 17, 18.

θύνειν non est hoc loco « dirigere » tanquam ad
 finem, sed tanquam ad normam. Proinde sensus
 est, « actiones conformes esse debere regulæ quam
 per contemplationem accepimus. » Nisi potius ma-
 lit aliquis hæc, mutato verborum ordine, sic scribi :
 Κατευθύνοντα πρὸς τὰς πράξεις τὴν θεωρίαν· « di-
 rigendo contemplationem ad actiones. »

(18) Γράφειν. Conf. superius Strom. i, p. 318.

(19) Ἀρεστά σου. Forsan rectius ἀρεστά σοι.
 SYLBURG.

(20) Ὡς προειρήκαμεν. Scilicet p. 649 edit. Paris.

(21) Διδακτὴν τῆς ἀληθείας. Forsan διδακτικὴν
 τῆς ἀληθείας. Vulgatam lectionem secutus interpretes,
 vertit : « minime enim doceri a veritate. » SYLBURG.

(22) Οἱ γὰρ. Sap. vi, 11. Οἱ γὰρ φυλάξαντες
 ὁσίως τὰ ὅσια ὁσιωθήσονται. Latina : « Qui enim
 custodierint justitiam, juste judicabuntur : qui didi-
 cerint justa, invenient quid respondeant. » COLLECT.

(23) Τεχνίτης. Sap. xiv, Τεχνίτης.

(24) Καὶ τοῖς πέντε τοῖς κριθ. Ms. Οὐτοὺ καὶ
 τοῖς ἐν τοῖς κριθ. Numerali scilicet ε in præpos.
 ἐν versa.

« et nos, et verba nostra, et omnis prudentia, et operum scientia ^a. Nihil enim diligit Deus, nisi cum qui cohabitavit cum sapientia ^b. » Præterea autem non legerunt quod dictum est a Salomone. Nam cum de templi constructione tractasset, aperte dicit: « Artifex autem construxit sapientia, ✕ tua autem, pater, gubernat providentia ^c. » Et quomodo non est a ratione alienum, arte fabrilis et arte ædificandarum navium deteriore existimare philosophiam? Fortasse autem Dominus quoque illam, eorum qui in herba decubuerunt multitudinem ex adverso Tiberiadis, piscibus duobus et hordeaceis quinque aluit panibus ^d, innuens præviam Judæorum et Græcorum eruditionem, quæ præcedit divinum triticum nutrimenti quod per legem educitur. Est enim hordeum tritico citius tempore æstatis. Quæ autem per undas gentiles gignitur et fertur Græcam philosophiam, pisces significabant, in copiosum cibum dati iis qui humi adhuc **281** jacebant, qui quidem non capiebant incrementum sicut fragmenta panum; tamen cum benedictionis Domini facti essent participes, habuerunt inspiratam divinitatis resurrectionem per Verbi potentiam. Quod si ulterius quærendi sollicitus es, puta unum ex piscibus esse encyclicam disciplinam, alterum vero significare ipsam quæ supervenit philosophiam, quæ scilicet cum ipsius Domini verbo comparantur. « Mutorum autem piscium chorus affluerit, » dixit alicubi Musa tragica. « Me quoque oportet minui, augeri » autem solum jam deinceps Verbum Domini, in quo lex finitur, dixit propheta Joannes ^e. Jam mihi intellige mysterium veritatis, veniam tribuens si ad id pertractandum vereor progredi ulterius, hoc solum prædicans: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ^a. » Dictus certe est « la-

✕ P. 787 ED. POTTER, 861-662 ED. PARIS.
^a Joan. vi, 41. ^e Joan. iii, 50.

(25) *Αὐξήσαντες μὲν οὐκ.* Panis inter edendum adeo auctus est, ut illius fragmenta duodecim cophinos implerent: piscium vero fragmenta collecta nulla memorantur. Proinde hos auctor comparat verbo Græcis tradito, quod etiamsi tantos fructus ferre nequeat, quantos solet, quod a Judæis ac bene præparatis recipitur, tamen nutrit et vitam conservat. Quod ideo visum est adnotare, quia Clementis sensum non bene exposuit Hervetus. Porro Lowthius hic adnotat: « Ita innuere videtur S. Joan. e. vi, 43. Sed B. Marcus diserte ait fragmenta superfluisse, tam e piscibus, quam e panibus, e. vi, 45. »

(26) *Τὴν ἀνάστασιν τῆς θεϊότητος. ἐνεπνεύσθησαν.* Ex Irenæo notum est, ejus temporibus sensisse Christianos, sese in baptismo S. Spiritus participes fieri, a quo ad immortalitatem alerentur, et cujus vi a mortuis resurrecturi essent. Proinde « resurrectionem divinitatis » vocat auctor eam, quæ divina virtute efficienda est.

(27) *Περὶεργος εἶ.* Ms. Ottob. *περίεργον ἦ.*

(28) *Συνάλογοι.* Scribendum potius *σύλλογοι*, vel *συναναλόγοι*, quod Herveto placuit, quem editiones posteriores secutæ sunt. Auctoris vero sententia, quam vix quisquam hactenus satis exposuisse videtur, sic se habet: « Collecta vero sunt ex verbo

αἰνισσόμενος τὴν προπαιδείαν Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων πρὸ τοῦ θεοῦ πυροῦ, τῆς κατὰ τὸν νόμον γεωργουμένης τροφῆς. Προπετεστέρα γὰρ εἰς ὥραν θέρους τοῦ πυροῦ μᾶλλον ἢ κριθῆ· τὴν δὲ ἀνά τὸν κλύδωνα τὸν ἐθνικὸν γεννωμένην τε καὶ φερομένην φιλοσοφίαν Ἑλληνικὴν, οἱ ἰχθύες ἐμήνυσον, εἰς διατροφήν ἐκτενῆ τοῖς ἔτι χαμαὶ καιμένοις δεδομένοι, αὐξήσαντες μὲν οὐκ (25) ἔτι καθάπερ τῶν ἄρτων τὰ κλάσματα, τῆς δὲ τοῦ Κυρίου μεταλαβόντες εὐλογίας, τὴν ἀνάστασιν τῆς θεϊότητος, διὰ τῆς τοῦ Λόγου ἐνδύμεως ἐνεπνεύσθησαν (26). Ἄλλ' εἰ καὶ περίεργος εἶ (27), ἔκλαθε θάτερον τῶν ἰχθύων τὴν ἐγκύκλιον, τὸν λοιπὸν δὲ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπαναβεβηκυῖαν μὲν ὕειν φιλοσοφίαν· αἶ. δῆτα συνάλογοι (28) λόγου τοῦ Κυριακοῦ. « Χορὸς (29) δ' ἀναύδων ἰχθύων ἐπεβρέθει, » ἢ μῦσα ἢ τραγικὴ εἴρηκέ που· « Κάμῃ (30) δεῖ ἐλαττοῦσθαι, αὐξῆιν » δὲ μόνον ἤδη λοιπὸν τὸν Κυριακὸν λόγον, εἰς ὃν περαιούται ὁ νόμος, ὁ προφήτης εἴρηκεν Ἰωάννης. Σύνες ἤδη μοι τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας, συγγνώμην ἀπονέμων εἰ περαιτέρω (31) προβαίνειν τῆς ἐξεργασίας ὀκνῶ, τοῦτο μόνον ἀνακηρύσσων· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ἀμέλει « λίθος ἀκρογωνιαῖος εἴρηται, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ (32) συναρμολογουμένη αὐξῆι εἰς ναὸν ἅγιον Θεοῦ, » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Σιωπῶ τὰ νῦν τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν λέγουσαν· « Ὁμοία (33) ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ, σαγήνην εἰς θάλασσαν βεβληκότι, καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐαλωκότων ἰχθύων τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀμεινόντων ποιουμένη. » Ἢδη δὲ καὶ τὰς τέσσαρας ἀρετὰς (34) ἀντικρυς ἢ παρ' ἡμῖν σοφία ἔδῃ πως ἀνακηρύσσει, ὥστε καὶ τούτων τὰς πηγὰς τοῖς Ἑλλήσιν παρὰ Ἑβραίων δεδῶσθαι. Μαθεῖν δ' ἐκ τῶνδ' ἔξεστι· « Καὶ εἰ δικαιοσύνην ἀγαπᾷ τις (35), οἱ πόνοι ταύτης εἰσὶν ἀρεταί. Σωφροσύνη γὰρ καὶ φρόνησις ἐκδιδάσκει δικαιοσύνην καὶ ἀν-

^a Sap. vii, 18. ^b Ibid., 28. ^c Sap. xiv, 2, 3.

Domini. » Nam cum unum e piscibus, encyclicam doctrinam; alterum, philosophiam innuere dixisset: jam demum addit, fragmenta post cenam « collecta exhibere verbum Domini; » quod post encyclicam doctrinam atque philosophiam, quas prævias disciplinas appellat, postremo sequi debet.

(29) *Χορὸς.* Hæc verba iambicum constituent, si pro *ἐπεβρέθει* scriptum fuerit *ἐπεβρέθη*. Idem Sylburgio placuit, qui tamen pro *ἐπεβρέθη* frequentius usurpari *ἐπεβρέθη*, adnotat. Interpres optativum modum et ipse agnoscit, *affluerit*.

(30) *Κάμῃ.* Respicit Joannis Baptistæ verba, Joan. iii, 50: Ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι, etc.

(31) *Εἰ περαιτέρω.* Ed. Flor. εἴπερ ἐτέρω· errore satis evidente. SYLBURG.

(32) *Πᾶσα οἰκ.* Vulg. Bib. Ephes. ii, πᾶσα ἡ οἰκ. Εἰ μοχ, ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ. Id.

(33) *Ὁμοία.* Non tam ipsa Matthæi verba, quam sensum hic exhibet Clemens.

(34) *Τὰς τέσσαρας ἀρετὰς.* Nempe prudentiam, fortitudinem, justitiam, temperantiam: quæ cardinales virtutes vulgo appellantur.

(35) *Εἰ δικαιοσύνην ἀγαπᾷ τις.* Videtur legendum *σωφροσύνην*. LOWTH.

δρεϊαν, ὧν χρησιμώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν βίῳ ἀνθρώ-
ποις. » Ἐπὶ πᾶσιν εἰδέναι αὐτοὺς κάκεινο ἐχρῆν·
ὅτι φύσει (36) μὲν ἐπιτήδαιοι γέγοναμεν πρὸς ἀρετὴν,
οὐ μὴν ὥστε ἔχειν αὐτὴν ἐκ γενετῆς, ἀλλὰ πρὸς τὸ
κτήσασθαι ἐπιτήδαιοι.

ex multitudine captorum piscium meliores elegit ^e. » Jam vero quatuor quoque virtutes aperte, quæ est
apud nos sapientia, hoc modo prædicat, unde et earum quoque fontes Græcis dati fuisse ab Hebræis
constat. Ex his autem quæ sequuntur id sciri potest: « Et si quis diligit justitiam, ✕ labores ejus sunt
virtutes. Temperantia enim et prudentia docet justitiam, et fortitudinem quibus nihil est in vita
hominibus utilius ^d. » Postremo illud quoque illos scire oportebat, quod natura quidem apti nati sumus
ad virtutem, non quod eam habeamus ab ortu, sed simus apti ad eam acquirendam.

CAPUT XII.

Hominem quamdam habere aptitudinem ad perfectionem, gnosticum autem solum eam revera consequi.

Ἐξ ἰσχυροῦς λύεται τὸ πρὸς τῶν αἰρετικῶν ἀπορούμε-
νον ἡμῖν, πότερον τέλειος ἐπλάσθη ὁ Ἀδάμ ἢ ἀτε-
λής. Ἄλλ' εἰ μὲν ἀτελής, πῶς τελείου Θεοῦ ἀτελὲς
τὸ ἔργον, καὶ μάλιστα ἄνθρωπος; εἰ δὲ τέλειος, πῶς
παραβαίνει τὰς ἐντολάς; Ἀκούσονται γὰρ καὶ παρ'
ἡμῶν (37) ὅτι τέλειος κατὰ τὴν κατασκευὴν οὐκ ἐγένε-
το, πρὸς δὲ τὸ ἀναδέξασθαι τὴν ἀρετὴν ἐπιτήδαιοι·
διαφέρει γὰρ δὴ πού ἐπὶ τὴν ἀρετὴν γεγονέναι ἐπιτή-
δειον πρὸς τὴν κτῆσιν αὐτῆς· ἡμᾶς δὲ ἐξ ἡμῶν αὐ-
τῶν βούλεται σώζεσθαι. Αὕτη οὖν φύσις ψυχῆς, ἐξ
ἑαυτῆς ὁρμαῖν· εἶτα λογικοὶ ὄντες, λογικῆς οὐσῆς (38)
τῆς φιλοσοφίας, συγγενές τι ἔχομεν πρὸς αὐτὴν. Ἡ
δὲ ἐπιτηδειότης φορὰ μὲν ἐστὶ πρὸς ἀρετὴν, ἀρετὴ
δ' οὐ. Πάντες μὲν οὖν, ὡς ἔφη, πρὸς ἀρετῆς κτῆσιν
πεφύκασιν· ἀλλ' ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δ' ἥττον πρόσεισι τῆ
τε μαθήσει, τῆ τε ἀσκήσει· διὸ καὶ οἱ μὲν ἐξήρκε-
σαν μέχρι τῆς τελείας ἀρετῆς, οἱ δὲ μέχρι τινὸς
ἔφθασαν· ἀμεληθέντες δ' αὖ (39) τινες, καὶ εἰ ἄλλως
ἦσαν εὐφρεῖς, εἰς τὸναντίον ἀπετράπησαν. Πολὺ δὲ
μᾶλλον ἢ μεγέθει πασῶν μαθήσεων καὶ ἀληθείᾳ
διαφέρουσα γνώσις, χαλεπωτάτη κτήσασθαι, καὶ ἐν
πολλῷ καμᾶτῳ περιγίνεται. « Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, οὐκ
ἔγνωσαν μυστήρια Θεοῦ· ὅτι ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄν-
θρωπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ, καὶ εἰκόνα (40) τῆς ἰδίας
ιδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· » καθ' ἣν ιδιότητα τοῦ
πάντα εἰδότος ὁ γνωστικὸς καὶ δίκαιος καὶ ὁσιος μετὰ
φρονήσεως εἰς μέτρον (41) ἡλικίας τελείας ἀφικνεῖ-
σθαι σπεύδει. « Ὅτι δ' οὐ μόνον αἱ πράξεις καὶ αἱ
ἐννοιαὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι καθαρεύουσι τῷ γνωστικῷ·
« Ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου, ἐπεσκέψω νυκτὸς, φη-

A pis angularis, in quo omnis ædificatio coagmentata
augetur in sanctum Dei templum, » ut ait divinus
Apostolus ^b. Taceo in præsentia parabolam quæ
est in Evangelio, dicentem: « Simile est regnum
cælorum homini qui sagenam jecit in mare, et
earum quoque fontes Græcis dati fuisse ab Hebræis
constat. Ex his autem quæ sequuntur id sciri potest: « Et si quis diligit justitiam, ✕ labores ejus sunt
virtutes. Temperantia enim et prudentia docet justitiam, et fortitudinem quibus nihil est in vita
hominibus utilius ^d. » Postremo illud quoque illos scire oportebat, quod natura quidem apti nati sumus
ad virtutem, non quod eam habeamus ab ortu, sed simus apti ad eam acquirendam.

CAPUT XII.

Hominem quamdam habere aptitudinem ad perfectionem, gnosticum autem solum eam revera consequi.

B Qua ratione solvitur ea dubitatio, quæ ab hære-
ticis adversus nos movetur: utrum perfectus for-
matus sit Adam, an imperfectus. Sed si imperfe-
ctus quidem, quomodo perfecti Dei imperfectum est
opus, et maxime homo? sin autem perfectus, quo-
modo transgreditur præcepta? Audient enim a no-
bis, quod perfectus quidem non fuit creatus, sed
aptus ad suscipiendam virtutem; multum enim ad
virtutem refert, factum esse aptum ad eam acqui-
rendam. Vult autem nos ex nobis ipsis salvos fieri.
Hæc quippe est natura animæ, ut ipsa a seipsa mo-
veatur; deinde cum simus ratione præditi, ratione
autem constet philosophia, habemus quamdam cum
ipsa cognationem. Aptitudo autem est quidem mo-
tus ad virtutem, non autem ipsa virtus. Atque
omnes quidem, ut dixi, apti sunt natura ad acqui-
rendam virtutem; sed alius quidem magis, alius
vero minus accedit ad disciplinam et exercitatio-
nem. Quocirca alii quidem usque ad perfectam
pervenere virtutem, alii vero usque ad aliquam
saltem: neglecti autem rursus aliqui, etiamsi alio-
qui bonum haberent ingenium, aversi sunt in con-
trarium. Multo autem magis, cognitio quæ magni-
tudine et veritate præstat omnibus disciplinis, est
ad acquirendam difficillima, et multo labore supe-
ratur. « Sed, ut videtur, Dei non novere mysteria,
quod scilicet Deus creavit hominem ob immortali-
tatem, et fecit eum imaginem suæ proprietatis ^e, »
per quam proprietatem ejus qui novit omnia, is
qui est gnosticus, et justus, et sanctus, cum pru-

✕ P. 788 ED. POTTER, 662-663 ED. PARIS. ^a Joan. i, 3. ^b Ephes. ii, 20, 21. ^c Matth. xiii, 47, 48. ^d Sap. vii, 8. ^e Sap. ii, 22, 23.

(36) *Φύσει.* Aristoteles *Ethic. ad Nicomachum* l. ii, c. 1: Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δεξασθαι αὐτάς, τελειομένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. « Neque igitur natura, neque præter naturam virtutes efficiuntur: sed ita, ut nos quidem natura idonei simus ad ipsas suscipiendas, sed consuetudini perficiamur. »

(37) *Ἀκούσονται γὰρ καὶ παρ' ἡμῶν.* Ms. Oitob. ἀκούσονται παρ' ἡμῶν, reliquis omissis.

(38) *Εἶτα λογικοὶ ὄντες, λογικῆς οὐσῆς.* Ms. Oitob. εἶτα λογικῆς οὐσῆς, omisso λογικοὶ ὄντες.

(39) *Ἀμεληθέντες δ' αὖ.* Plutarchus *De liberorum educatione*, pag. 1. H. SYLBURG.

(40) *Καὶ εἰκόνα.* Sap. v, 25: « Quoniam Deus

D creavit hominem inexterminabilem, et ad imagi-
nem similitudinis suæ fecit illum. » LXX: Καὶ εἰ-
κόνα τῆς ἰδίας ιδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· « Et imagi-
nem propriæ similitudinis fecit eum. » In editione
Romana Sixti V adnotatum est in plerisque libris
haberi τῆς ἰδίας ἀιδιότητος, « suæ æternitatis. » Qui-
dam explicant ιδιότητος, « proprietatis suæ, » hoc
est propriæ naturæ, ut sicut ipse est immortalis,
ita cum ornarit eadem gloria, quæ cum propria sit
ipsius Dei, singulari ejus beneficio homini commu-
nicata est. Citatur paulo post versus psalmi xiv,
de quo vide quæ supra. COLLECT.

(41) *Εἰς μέτρον.* Respicit Ephes. iv, 13: Μέχρι καταντήσωμεν ... εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλι-
κίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

dentia contendit pervenire ad mensuram perfectæ ætatis. Quod autem non solum actiones et cogitationes, sed etiam verba sint munda ei qui est cognitione præditus : « Probasti cor meum, visitasti me noctu, inquit, inflammasti me, et non inventa est in me iniquitas. Ne loquatur os meum opera hominum ^a. » Et quid dico opera hominum? scilicet ipsum agnoscit peccatum, non id cuius ipse agit pœnitentiam; est ✠ enim hoc commune aliorum quoque fidelium, sed quodcunque est peccatum; neque enim certum aliquod condemnat, sed simpliciter, omne peccatum; neque quod quis male fecit, sed quod non sit faciendum, adducit. Unde est etiam duplex pœnitentia: una quidem communis, propterea quod peccaverit; altera vero, cum peccati naturam didicerit, primo loco persuadet ab ipso desistere peccato, cui est consequens ut non peccet. Ne ergo dicant, quod qui facit injuriam et peccat, delinquit per dæmonum obsessionem: sic enim nulli esset culpæ affinis. Cum autem in peccando eadem eligat quæ dæmones, et sit instabilis, et levis, et varius in cupiditatibus ut dæmon, fit homo dæmoniacus. Jam qui est natura quidem malus, cum propter vitium factus sit peccator, redditus est improbus, id habens quod sponte elegit: ad peccatum autem cum sit pronus, in actionibus etiam peccat; contra autem vir bonus se recte gerit. Quocirca non solum virtutes, sed etiam actiones honestas, bona vocamus. Ex bonis autem, scimus quædam quidem per se esse eligenda et expetenda, ut cognitionem (nihil enim aliud ex ipsa venamur cum affuerit, nisi solummodo ut ea adsit, et in perpetua simus contemplatione, et ad ipsam et propter ipsam contendamus), quædam vero, propter alia, ut fidem, et propter evitacionem supplicii quæ ex ea proficiscitur, et utilitatem quæ capitur ex remuneratione. Timor enim est multis causa ne peccent. Promissio autem est occasio persequendi obedientiam, per quam obtinetur salus. Perfectissimum ergo bonum est cognitio, quæ est per se expetenda: per consequentiam autem, bona quoque quæ per eam consequimur. Et supplicium ei quidem qui punitur, est causa correctionis: iis autem qui possunt **282** eminus perspicere, fit exemplum, per quod cavent ne amplius cadant in similia. Suscipiamus ergo cognitionem, non ea quæ eveniunt

A σίν· ἐπύρωσάς με, καὶ οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ τί λέγω (42) τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων; αὐτὴν τὴν ἁμαρτίαν γνωρίζει, οὐ παραιθεῖται ἐπὶ μετάνοιαν κοινὸν γὰρ τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων πιστῶν, ἀλλ' ὅ ἐστιν ἁμαρτία· οὐδὲ γὰρ τῆσδέ τινος καταγινώσκει, ἀλλ' ἀπλῶς πάσης τῆς ἁμαρτίας· οὐδ' ὁ ἐποίησέ τις κακῶς, ἀλλὰ τὸ μὴ ποιητέον συνίστησιν. Ὅθεν καὶ ἡ μετάνοια δισσή· ἡ μὲν (43) κοινή, ἐπὶ τῷ πεπλημμεληκένοι, ἡ δὲ, τὴν φύσιν τῆς ἁμαρτίας καταμαθοῦσα, ἀφίστασθαι τοῦ ἁμαρτάνειν αὐτοῦ κατὰ προηγούμενον λόγον πείθει, ὃ ἔπεται τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. Μὴ τοίνυν λεγόντων ὡς ὁ ἀδικῶν καὶ ἁμαρτάνων κατ' ἐνέργειαν δαιμόνων πλημμελεῖ· ἐπεὶ καὶ ἀθῶος γένοιτο· τὰ δὲ αὐτὰ τοῖς δαιμονίοις κατὰ τὸ ἁμαρτάνειν (44) αἰρούμενος, ἀνέδραστος καὶ κοῦφος καὶ εὐμετάβολος ἐν ἐπιθυμίαις, ὡς δαίμων, γίνεται ἄνθρωπος δαιμονικός. Αὐτίκα ὁ μὲν κακὸς φύσει, ἁμαρτητικός (45) διὰ κακίαν γενόμενος, φαῦλος καθέστηκεν, ἔχων ἦν ἐκὼν εἴλετο· ἁμαρτητικός δὲ ὢν, καὶ κατὰ πράξεις διαμαρτάνει· ἔμπαλιν δὲ ὁ σπουδαῖος κατορθοῖ. Διὸ οὐ μόνον τὰς ἀρετὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις τὰς καλὰς ἀγαθὰ καλοῦμεν. Τῶν δὲ ἀγαθῶν (46) ἴσμεν τὰ μὲν αὐτὰ δι' αὐτὰ (47) αἰρετὰ, ὡς τὴν γνῶσιν (οὐ γὰρ ἄλλο τι ἐξ αὐτῆς θηρῶμεν, ἐπειδὴν παρῆ, ἢ μόνον τὸ παρεῖναι αὐτὴν, καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ θεωρεῖν ἡμᾶς εἶναι, καὶ εἰς αὐτὴν, καὶ δι' αὐτὴν ἀγωνίζεσθαι)· τὰ δὲ δι' ἕτερα, τὴν πίστιν, διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς περιγινομένην (48) φυγὴν τε τῆς κολάσεως, καὶ ὠφέλειαν τὴν ἐκ τῆς ἀνταποδόσεως. Φόβος μὲν γὰρ αἴτιος τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν τοῖς πολλοῖς. Ἐπαγγελία δὲ ἀφορμὴ τοῦ διώκειν ὑπακοήν, δι' ἧς ἡ σωτηρία. Τελειότατον ἄρα ἀγαθὸν ἡ γνῶσις, δι' αὐτὴν οὔσα αἰρετὴ· κατ' ἐπακολούθημα δὲ καὶ τὰ διὰ ταύτης ἀκολουθοῦντα καλὰ. Καὶ ἡ κόλασις τῷ μὲν κολαζομένῳ διορθώσεως αἰτία· τοῖς δὲ διορθῶν πόρρωθεν δυναμένοις παράδειγμα γίνεται, δι' οὗ τὸ συνεμπίπτειν τοῖς ὁμοίοις ἀνακόπτουσι. Δεξώμεθα οὖν τὴν γνῶσιν οὐ τῶν ἀποβαινόντων ἐφιέμενοι, ἀλλ' αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ γινώσκειν ἀσπαζόμενοι. Πρώτη γὰρ ὠφέλεια ἡ ἕξις ἡ γνωστικὴ, ἡδονὰς ἀβλαβεῖς παρεχομένη καὶ ἀγαλλίασιν, καὶ νῦν καὶ εἰς ὕστερον. Τὴν δὲ ἀγαλλίασιν εὐφροσύνην εἶναι φασιν, ἐπιλογισμὸν οὔσαν τῆς κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἀρετῆς, διὰ τῆς ἐστιάσεως καὶ διαχύσεως ψυχικῆς. Τὰ δὲ μετέχοντα τῆς γνώσεως ἔργα, αἱ ἀγαθαὶ καὶ καλαὶ πράξεις

✠ P. 789 ED. POTTER, 663-664 ED. PARIS. ^a Psal. xvii, 3, 4.

(42) Λέγω. Vel λέγει, dicit. De sequentibus conf. Herveti *Commentarius*.

(43) Δισσή· ἡ μὲν. Ms. Ottob. δισσή ἐστὶν ἡ μὲν.

(44) Κατὰ τὸ ἁμαρτάνειν. Abest a ms. Ottob.

(45) Αὐτίκα ὁ μὲν κακὸς φύσει, ἁμαρτητ. Nemo κακὸς φύσει, « natura malus, » est: verum quicumque malus est, fit ἁμαρτητικός φύσει, « ad peccandum natura pronus. » Ea enim est malitiæ natura, ut homines ad male agendum impellat. Proinde hæc sic interpungi et explicari poterunt: Αὐτίκα ὁ μὲν κακὸς, φύσει ἁμαρτητικός διὰ κακίαν γεν. « Jam qui malus est, cum per malitiam natura fue-

rit ad peccandum propensus, improbus fit, eam habens, quam sponte elegit, malitiam. Cum vero ad peccandum propensus sit, actionibus etiam suis peccat. Econtra vir probus, etc. »

(46) Τῶν δὲ ἀγαθῶν. Aristoteles *Ethic. ad Nicomachum* lib. i, cap. 6: Δῆλον οὖν ὅτι διττῶς λέγοιτ' ἂν τὰ ἀγαθὰ· καὶ τὰ μὲν κατ' αὐτὰ, θάτερα δὲ διὰ ταῦτα. « Manifestum est igitur dupliciter bona dici: alia quidem per se, alia vero propter hæc. »

(47) Αὐτὰ. Scribendum potius αὐτὰ cum aspero; ut apud Aristotelem in verbis jam allatis.

(48) Περιγινομένην. Ms. Paris. περιγενομένην.

εἰσίν. Πλοῦτος μὲν γὰρ ἀληθῆς ὁ ἐν ταῖς κατὰ τὴν ἀρετὴν πράξει πλεονασμός· πενία δὲ ἡ κατὰ τὰς κοσμίας ἐπιθυμίας (49) ἀπορία· αἱ κτήσεις γὰρ καὶ χρήσεις τῶν ἀναγκαίων οὐ τὴν ποιότητα ἔχουσι βλαβερὰν, ἀλλὰ τὴν παρὰ τὸ μέτρον ποσότητα. Διόπερ τὰς ἐπιθυμίας ὁ γνωστικὸς περιγράφει κατὰ τὴν κτήσιν κατὰ τὴν χοῆσιν, οὐχ ὑπερβαίνων τὸν τῶν ἀναγκαίων ὄρον. Τὸ ζῆν ἄρα τὸ ἐνταῦθ' ἀναγκαῖον ἡγούμενος εἰς ἐπιστήμης συναύξησιν, καὶ τὴν περιποίησιν τῆς γνώσεως, οὐ τὸ ζῆν (50), ἀλλὰ τὸ εὖ ζῆν περὶ πλείστου ποιήσεται. Μήτ' οὖν παῖδας, μήτ' αὖ γάμον ἢ τοὺς γονεῖς, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης καὶ τῆς ἐν βίῳ δικαιοσύνης προτιμῶν· ἀδελφὴ (51) δὲ τούτῳ ἡ γυνὴ μετὰ τὴν παιδοποιίαν ὡς καὶ ὁμοπατρία κρίνεται· τότε μόνον τοῦ ἀνδρὸς ἀναμιμνησκομένη, ὅπηνίκα ἂν τοῖς τέκνοις προβλέπη, ὡς ἂν ἀδελφὴ τῷ ὄντι ἐσομένη καὶ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῆς σαρκὸς, τῆς διαχωριζούσης καὶ διοριζούσης τὴν γνῶσιν τῶν πνευματικῶν, τῇ ιδιότητι τῶν σχημάτων. Αὐτὰ γὰρ καθ' αὐτὰς ἐπίσης εἰσὶ ψυχαί· αἱ ψυχαὶ οὐθέτεραι, οὔτε ἄρρένες (52), οὔτε θήλειαι, ἐπὶ μῆτε γαμῶσι μῆτε γαμίσκονται (53). Καὶ μήτι οὕτω μετατίθεται εἰς τὸν ἄνδρα ἢ γυνή, ἀθῆλυτος ἐπίσης καὶ ἀνδρική καὶ τελεία γενομένη; Τοῦτ' ἦν ἄρα ὁ τῆς Σάρρας, γένεσιν παιδὸς εὐαγγελισθείσης, γέλωσ· οὐκ ἀπιστησάσης, οἶμαι, τῷ ἀγγέλῳ, καταιδεσθείσης δὲ ἐκείνης αὐθις τὴν ὁμιλίαν (54), δι' ἧς ἐμελλε παιδὸς γενήσεσθαι μήτηρ. Καὶ μήτι ἔκτοτε ὁ Ἀβραάμ, ὅπηνίκα παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου διὰ τὸ τῆς Σάρρας ἐκινδύνευσεν κάλλος, οἰκειῶς (55) αὐτὴν ἀδελφὴν προσεῖπεν, ἀλλ' οὔτε ὁμομητρίαν οὐδέπω καὶ ὁμοπατρίαν; Τοῖς μὲν οὖν ἐξ ἁμαρτιῶν μετανοηκόσι καὶ μὴ στερεῶς πεπιστευκόσι διὰ τῶν θεήσεων παρέχει ὁ Θεὸς τὰ αἰτήματα· τοῖς δ' ἁμαρτήτως καὶ γνωστικῶς βιοῦσιν ἐννοησαμένοις μόνον δίδωσιν. Αὐτίκα τῇ Ἄννῃ ἐννοηθεῖση μόνον (56), τοῦ παιδὸς ἐδόθη σύλληψις τοῦ Σαμουὴλ· « Αἴτησαι (57), φησὶν ἡ Γραφή, καὶ ποιήσω· ἐννοήθητι, καὶ

cupientes, sed propter hoc ipsum solam, nempe ut cognoscamus, eam amplectentes. Prima enim utilitas est habitus cognitionis, innocias præbens voluptates, et exultationem, et nunc et in posterum. Exultationem autem dicunt esse lætitiā, ortam ex reputatione veræ virtutis, per quamdam exhilarationem et diffusionem animi. Facta autem quæ participant cognitionem, sunt bonæ et honestæ actiones; nam veræ quidem divitiæ, est abundantia in iis quæ sunt ex virtute actionibus. Paupertas autem est honestarum cupiditatum inopia, possessiones enim, et usus rerum necessariorum, quoad qualitatem non nocent, sed quoad quantitatem, cum ea modum excedit. Quocirca gnosticus circumscribit cupiditates, et quoad possessionem, et quoad usum, nec transilit necessitatis terminum. Hic ergo vivere necessarium existimans ad augendam scientiam et parandam cognitionem, non ipsum vivere, sed bene vivere faciet plurimi. Neque filios, neque rursus matrimonium, aut parentes præferens charitati in Deum, et ei quæ est in vita justitiæ. Uxor autem ei fit soror post liberorum susceptionem, eodem loco habetur ac si esset eodem patre nata, tunc solum viri recordans, quando filios aspexerit, ut quæ sit revera futura soror post carnis depositionem, quæ dividit et distinguit cognitionem spiritualium, proprietate sexuum. Ipsæ enim per se pares sunt animæ; animæ neutræ, nec masculæ, nec feminæ, quandoquidem neque uxores ducunt, nec nubunt. Nunquid autem sic in virum transmutatur mulier quæ æque sit feminea mollitie indomita, virilis et perfecta? Hoc ergo fuit Saræ risus^a, cui ipse pueri ortus fuit annuntiatus, non quod, ut arbitror, angelo fidem non habuisset, sed quod rursus puderet congressionis per quam futura erat mater filii. Et nunquid post id tempus, quando apud regem Ægypti propter Saræ pulchritudinem vocatus est in periculum, eam proprie Abraham

✠ P. 790 POTTER, 664-665 ED. PARIS. ^a Gen. xviii, 12.

(49) Κοσμίας ἐπιθυμίας. Haud scio an verius κοσμικὰς ἐπιθυμίας· ut vera « paupertas » intelligatur, « mundanis concupiscentiis carere. » Interpretēs vertit « in moderatis actionibus. » SYLBURG. — Possit tamen recepta lectio satis commode retineri, si κοσμίας ἐπιθυμίας exp. « honestas affectiones. » Nam quemadmodum « divitias » vocat auctor « bonarum actionum affluentiam; » sic econtra « paupertatem in inopia honestorum affectuum » constituit.

(50) Οὐ τὸ ζῆν. Socratis effatum in Platonis Critone p. 36: Οὐ τὸ ζῆν περὶ πλείστου ποιητέον, ἀλλὰ τὸ εὖ ζῆν. « Non multi faciendum vivere, sed bene vivere. »

(51) Ἀδελφὴ. Sic Clemens superius Strom. III, p. 536, de apostolis ait: Οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφὰς περιῆγον τὰς γυναῖκας. « Non ut uxores, sed ut sorores, circumducebant mulieres. » Eodem sensu « sororem » ante eum usurpavit in Pastore Hermas lib. I, vis. 2, cap. 2: « Sed impropria hæc verba filiis tuis, et conjugii tuæ, quæ futura est soror tua. » Idem similiter fratris vocem adhibuit lib. III, simil. 9, c. 11: « Nobiscum dormies ut frater, non ut maritus. »

(52) Οὔτε ἄρρ. Respicit Galat. III, 28: Οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θῆλυ. Luc. XX, 35: Οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται.

(53) Γαμῶσι, μῆτε γαμίσκονται. Modi diversitas in γαμῶσι et γαμίσκονται occurrit etiam alibi. SYLBURG.

(54) Ἐκείνης αὐθις τὴν ὁμ. Congruentius ἐκείνην αὐθις τὴν ὁμιλίαν. Id.

(55) Οἰκειῶς. Hæc sententia hoc, vel simili modo scribenda videtur: Οἰκειῶς αὐτὴν ἀδελφὴν προσεῖπεν, τὴν ὁμοπατρίαν οὔσαν, ἀλλ' ὁμομητρίαν οὐδέπω· « Proprie ipsam sororem appellavit, ut quæ eodem patre, licet non eadem matre, nata esset. » Id enim ipse Abraham testatur Gen. XX, 12: Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἀδελφὴ μου ἐστὶν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρός· ἐγενήθη δέ μοι εἰς γυναῖκα.

(56) Ἐννοηθεῖση μόνον. Respicit I Sam., I, 13: Καὶ αὐτὴ (Ἄννα) ἐλάλει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς, καὶ τὰ χεῖλη αὐτῆς ἐκινεῖτο, καὶ φωνὴ αὐτῆς οὐκ ἤκούετο.

(57) Αἴτησαι. Hoc dictum Clemens idem argumentum tractans, superius in hoc libro allegavit, pag. 653, et infra Strom. VII, pag. 723, 728, 743, edit. Paris.

appellavit sororem ^a, sed non eadem matre nedum eodem patre natam? Atque iis quidem qui peccatorum ducti sunt pœnitentia, et non firmiter crediderunt, per preces præbet Deus petitiones. Iis autem, qui vivunt citra peccatum et gnostice, concedit si vel solummodo cogitarint. Ecce enim Annæ quæ solummodo cogitaverat, data est Samuelis pueri conceptio: « Pete, inquit Scriptura, et faciam: animo cogita, et dabo. » Deum enim accepimus cognitorem cordium ^b, non qui conjicit ex motu animæ, sicut nos homines; sed neque eventu (ridiculum ✕ enim esset sic cogitare): neque ut architectus laudavit opus factum, sic quoque Deus cum fecisset lucem deinde eam vidisset, dixit bonam ^c. Ille autem priusquam fecisset, sciens qualis esset futura, eam laudavit quæ facta est, ut qui potentia pridem bonum faceret per æternum propositum, quod postea actu futurum erat bonum: et quod futurum erat jam prædixit esse bonum, dictione per hyperbaton celante veritatem. Orat ergo gnosticus etiam cogitatione omni hora, per charitatem Deo conjunctus, et familiaris effectus. Et primum quidem petet remissionem peccatorum, postea non amplius peccare; deinde posse benefacere, et omnem quæ facta est per Dominum creationem, et dispensationem intelligere, ut « mundo corde ^d » effectus per agnitionem quæ est per Filium Dei, « facie ad faciem ^e » in beati spectaculi mysterio initiatur, exaudiens Scripturam quæ dicit: « Bonum est jejunium cum oratione ^f. » Jejunia autem significant omnem generaliter abstinentiam ab omnibus prorsus malis, tam quæ actu fiunt, quam quæ verbis, et ipsa cogitatione. Est ergo, ut videtur, justitia quadrata, omni ex parte æqualis et similis, in verbo, in facto, in abstinentia a malis, in beneficentia, in perfectione cognitionis, nusquam ullo modo claudicans, ne videatur injusta et inæqualis. Quatenus ergo est aliquis justus, est omnino is quoque fidelis: quatenus autem est fidelis, nondum est etiam justus. Justitiam dico quæ fit per profectum et consummationem, per quam gnosticus justus dicitur. Jam vero Abrahæ qui factus fuerat « fidelis,

δύσω. » Καρδιογνώστην γὰρ τὸν Θεὸν παρελήφαμεν, οὐ κινήματος ψυχῆς τεκμαιρόμενον (58), καθάπερ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι· ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τοῦ ἀποθαίνοντος· γελοῖον γὰρ οὕτω νοεῖν· οὐδὲ ὡς ὁ ἀρχιτέκτων γενόμενον τὸ ἔργον ἐπήνεσε, καὶ ὁ Θεὸς οὕτω ποιήσας τὸ φῶς, ἔπειτα ἰδὼν, καλὸν εἶπεν. Ὁ δὲ, καὶ πρὶν ἢ ποιῆσαι, οἶον ἔσται εἰδῶς, τοῦτο ἐπήνεσεν, ὃ ἐγένετο (59), δυνάμει ποιῶντος καλὸν ἄνωθεν διὰ τῆς ἀνάρχου προθέσεως τὸ ἐσόμενον ἐνεργείᾳ καλὸν· αὐτίκα τὸ ἐσόμενον, ἤδη προεῖπεν εἶναι καλὸν, τῆς φράσεως ὑπερβατῶ (60) κρυψάσης τὴν ἀλήθειαν. Εὐχεται τοίνυν ὁ γνωστικὸς καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν πᾶσαν τὴν ὥραν, δι' ἀγάπης οἰκειούμενος τῷ Θεῷ. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἀφεσιν ἁμαρτιῶν αἰτήσεται· μετὰ δὲ τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν, ἐπὶ τὸ εὖ ποιεῖν (61) δύνασθαι, καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ τὸν Κύριον δημιουργίαν τε καὶ οἰκονομίαν συνιέναι, ἵνα δὴ καθαρὸς (62) τὴν καρδίαν γενόμενος δι' ἐπιγνώσεως τῆς διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν μακαρίαν θεὸν μυηθῆ, ἐπακούσας τῆς λεγούσης Γραφῆς· « Ἀγαθὸν νηστεία μετὰ προσευχῆς. » Νηστεία δὲ ἀποχὰς κακῶν μηνύουσιν πάντων ἀπαξᾶπλῶς, τῶν τε κατ' ἐνέργειαν καὶ κατὰ λόγον καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν αὐτήν. Ὡς ἔοικεν οὖν, ἡ δικαιοσύνη τετράγωνός (63) ἐστὶ, πάντοθεν ἴση καὶ ὁμοία, ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, ἐν ἀποχῇ κακῶν, ἐν εὐποιῇ, ἐν τελειότητι γνωστικῆ, οὐδαμῆ οὐδαμῶς χωλεύουσα, ἵνα μὴ ἄδικός τε καὶ ἄνισος φανῆ. Ἡ μὲν οὖν τίς ἐστὶ δίκαιος, πάντως οὕτως καὶ πιστός· ἢ δὲ πιστός, οὐδέπω καὶ δίκαιος· τὴν κατὰ προκοπὴν καὶ τελείωσιν δικαιοσύνην λέγω καθ' ἣν ὁ γνωστικὸς δίκαιος λέγεται. Αὐτίκα τῷ Ἀβραάμ πιστῷ γενομένῳ ἐλογίσθη εἰς δικαιοσύνην, εἰς τὸ μείζον καὶ τελειότερον τῆς πίστεως προβεβηκότι. Οὐ γὰρ ὁ ἀπεχόμενος μόνον τῆς κακῆς πράξεως δίκαιος, ἐὰν μὴ προσεξεργάσθαι (64) καὶ τὸ εὖ ποιεῖν καὶ τὸ γινώσκειν· δι' ἣν αἰτίαν, τῶν μὲν ἀφεκτέον, τὰ δ' ἐνεργητέον. « Διὰ τῶν ὀπλῶν τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν » φησὶν ὁ Ἀπόστολος παραπέμπεσθαι τὸν δίκαιον εἰς κληρονομίαν τὴν ἄκραν, ὑπὸ μὲν τῶν πεφραγμένων, τοῖς δὲ ἐνεργούντα· οὐ γὰρ ἡ σκέπη μόνη τῆς παντευχίας, καὶ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἀποχὴ, ἱκανὴ πρὸς τελείωσιν, εἰ μὴ προσλάβοι τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης,

✕ P. 791 ED. POTTER, 665-666 ED. PARIS. ^a Gen. xx 2 et seq. ^b Act. i, 24; xv, 8. ^c Gen. i, 3, 4. ^d Matth. v, 8. ^e I Cor. xiii, 12. ^f Tob. xii, 8.

(58) Οὐκ ἐκ κινήματος ψυχῆς τεκμ. Forte scribendum, Οὐκ ἐκ κινήματος ψυχῆν τεκμ. « Non conjectans animam, » ejusque affectus, « ex motu » aliquo externo, « ut nos homines » solemus.

(59) Τοῦτο ἐπήνεσεν, ὃ ἐγένετο. Sic edit. posteriores hanc sententiam emendarunt, quæ in Flor. Sylburg. et ms. Paris. hoc modo exstat: τοῦτο ἐπήνεσεν, τὸ ἐγένετο.

(60) Τῆς φράσεως ὑπερβατῶ. Flor. τῆ φράσεως ὑπερβατῶ, perperam. Concinnius et plenius τῷ τῆς φράσεως ὑπερβατῶ. SYLBURG.

(61) Ἐπὶ τὸ εὖ π. Procul dubio verior lectio est, ἐπὶ τῷ εὖ ποιεῖν· dativo scilicet casu, pro « post, » seu « præter » et « ultra bene faciendi facultatem: » inquit Sylburgius. Malim vero ἐπὶ τε τὸ εὖ ποιεῖν· « ac deinceps bene agendi facultatem. » Nam hic ἐπὶ, ut prius μετὰ, absque casu positum, significat « deinceps, præterea, insuper, » etc.

D (62) Καθαρός. Respicit Matt. v, 8: Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίας· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἑύονται. I Cor. xiii, 12: Βλέπομεν μὲν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

(63) Τετράγωνος. Hac voce metaphorice utuntur auctores. Τετράγωνος ἀνὴρ est « vir undequaque perfectus. » Plato in Protagora: Λέγει γὰρ που καὶ Σιμωνίδης πρὸς Σκῶπαν τὸν Κρέοντος τοῦ Θεσσαλοῦ, ὅτι ἄνδρα ἀγαθὸν μὲν ἀληθῶς γενέσθαι χαλεπὸν χερσὶ τε, καὶ ποσὶ, νόῳ τε τετράγωνον ἀνευ ψόγου. Aristoteles Ethic. ad Nicomachum lib. i, c. 10: Ὡς ἀγαθὸς ἀληθῶς καὶ τετράγωνος ἀνευ ψόγου. Latini « hominem rotundum » vocant. Horatius lib. ii, sat. 7:

. . . totus teres atque rotundus.

(64) Ἐὰν μὴ προσεξερ. Ms. Ottob. ἡ ἄν προσεργάσθαι. Ibidem mox, τῆς μὲν ἀφεκ.

τὴν εἰς εὐποιῖαν ἐνέργειαν. Τότε ὁ περιδέξιός ἡμῶν καὶ γνωστικὸς ἐν δικαιοσύνῃ ἀποκαλύπτεται (65), δεδοξασμένος ἤδη κἀνθένδε, καθάπερ ὁ Μωϋσῆς « τὸ πρόσωπον » τῆς ψυχῆς· ὅπερ ἐν τοῖς πρόσθεν τὸ σῶμα χαρακτηριστικὸν (66) τῆς δικαίας εἰρήκαμεν ψυχῆς. Καθάπερ γὰρ τοῖς ἐρίοις ἢ στύψις τῆς βαφῆς ἐμμείνασα, τὴν ἰδιότητα καὶ παραλλαγὴν πρὸς τὰ λοιπὰ παρέχει ἔρια· οὕτως καὶ τῆς ψυχῆς ὁ μὲν πόνος (67) παρήλθε, μένει δὲ τὸ καλόν· καὶ τὸ μὲν ἡδὺ καταλείπεται, ἀναμάσσεται δὲ τὸ αἰσχρὸν· αὐταὶ γὰρ ἐκατέρας ψυχῆς χαρακτηριστικαὶ ποιότητες, ἀφ' ὧν γνωρίζεται ἡ μὲν δεδοξασμένη, ἡ δὲ κατεγνωσμένη. Καὶ μὴν καθάπερ τῷ Μωϋσεῖ ἐκ τῆς δικαιοπραγίας καὶ τῆς κατὰ τὸ συνεχές πρὸς τὸν Θεὸν τὸν λαλοῦντα αὐτῷ ὁμιλίας, ἐπιχροῖά τις ἐπικάθιζε τῷ προσώπῳ δεδοξασμένη· οὕτω καὶ τῇ δικαίᾳ ψυχῇ θεία τις ἀγαθωσύνης δύναμις, κατὰ τε τὴν ἐπισκοπὴν, κατὰ τε τὴν προφητείαν, κατὰ τε τὴν διοικητικὴν ἐνέργειαν ἐγχριμπτομένη, οἷον ἀπαυγάσματος νοεροῦ, καθάπερ ἠλιακῆς ἀλέας, ἐναποσημαίνεται τι, δικαιοσύνης σφραγίδα ἐπιφανῆ, φῶς ἠνωμένον ψυχῇ δι' ἀγάπης ἀδιαστάτου, θεοφορούσης καὶ θεοφορουμένης. Ἐνταῦθα ἡ ἐξομοίωσις ἢ πρὸς τὸν Σωτῆρα Θεὸν ἀνακύπτει τῷ γνωστικῷ, εἰς ὅσον ἀνθρωπίνῃ θεμιτὸν φύσει, γινομένῳ τελείῳ, « ὡς ὁ Πατήρ, φησὶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· αὐτὸς ἐστὶν ὁ εἰπὼν, « Τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. » ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς, οὐχ ἧ φύσει ἀγαθὸς ἐστὶ, ταύτη μένει μακάριος (68) καὶ ἀφθαρτος, οὔτε πράγματ' ἔχων, οὔτε ἄλλω παρέχων, ποιῶν δὲ ἰδίως ἀγαθὰ· Θεὸς ὄντως καὶ πατήρ ἀγαθὸς ὢν τε καὶ γινόμενος ἐν ἀδιαλείπτοις εὐποιίαις, ἐν ταυτότητι τῆς ἀγαθωσύνης ἀπαραθάτως μένει. Τί γὰρ ὄφελος ἀγαθοῦ μὴ ἐνεργοῦντος μηδὲ ἀγαθύνοντος;

signaculum, lucem animæ unitam per charitatem

quæ Servatori Deo fit assimilatio, exoritur gnostico, qui quidem evasit perfectus, quantum licet humanæ naturæ, « sicut pater, inquit, qui est in cœlis^d; » ipse est qui dixit : « Filioli, adhuc parum sum vobiscum^e. » Nam Deus quoque, non quatenus est natura bonus, ea ratione manet beatus, et ab interitu alienus : neque habens negotii aliquid, neque alii exhibens, modo autem peculiari bona faciens. Cum vero sit Deus, et pater bonus, et versetur in continua beneficentia, in eadem bonitate ita permanet ut nunquam ab ea digrediat : quis est enim boni usus quod neque operatur, neque bono afficit?

CAPUT XIII.

Vere perfectis eminentes quosdam gloriæ gradus in cœlis reservatos, honori episcopatus, presbyteratus et diaconatus in Ecclesia terrestri respondententes.

Ὁ τοίνυν μετριοπαθήσας τὰ πρῶτα, καὶ εἰς ἀπάθειαν μελετήσας, αὐξήσας τε εἰς εὐποιῖαν γνωστικῆς

✠ P. 792 ED. POTTER, 666-667 ED. PARIS. xxxiv, 29. ^d Matth. v, 48. ^e Joan. xiii, 55.

(65) Ἀποκαλύπτεται. « Apparet, revelatur. » Est autem hæc vox ab historia Moysis faciem velantis ac relegendis sumpta. Exod. xxxiv, 35 : Εἶδον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, ὅτι δεδοξασται· καὶ περιέθηκε Μωϋσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ.

(66) Τὸ σῶμα χαρακτ. Omnino legendum ἰδίωμα χαρακτηριστικόν. Vide p. 681 edit. Paris. Lowth.

(67) Ὁ μὲν πόνος. Allusio est ad Musonii verba, quæ A. Gellius initio libri xvi sic refert : « Ἄν τι πράξις καλὸν μετὰ πόνου, ὁ μὲν πόνος οἴχεται, τὸ δὲ καλὸν μένει· ἂν τε ποιήσης αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται, τὸ δὲ αἰσχρὸν μένει. Quam sententiam Cato in oratione ad Equites sic expressit : « Si quid per laborem recte feceritis, labor ille a vobis cito

reputatum est ad justitiam^a, » ut qui processerat ad id quod est fide majus et perfectius. Non enim qui abstinet solum a mala actione, est justus, nisi præterea ipsi accedat ut et bene faciat, et cognoscat, propter quam causam abstinendum quidem sit ab his, illa vero sint agenda. Per « arma justitiæ dextera et sinistra^b, » dicit Apostolus justum transmitti ad summam hæreditatem, his quidem munitum, illis vero etiam agentem. Non enim solum armaturæ tegumentum, et abstinentia a peccatis, sufficit ad perfectionem, nisi assumpserit etiam opus justitiæ, scilicet bene agendi vim. Tunc autem perfecte instructus et gnosticus factus justitia conspicitur, jam hinc non secus ac ✠ Moyses, « facie^c » animi glorificatus, quam quidem prius diximus corpus

characterem tribuens justæ animæ. Nam quemadmodum tinctura lanæ indita in ea manens, proprietatem quamdam et diversitatem ab alia lana tribuit : ita etiam in anima transit quidem labor, manet autem quod est bonum et honestum : et quod jucundum quidem est relinquitur, **283** quod turpe autem est abstergitur. Hæ sunt enim qualitates, quæ utrique animæ formam et characterem tribuunt, ex quibus una quidem cognoscitur esse gloriata, altera vero condemnata. Certe sicut ex vita juste acta, et ex ea quæ continenter ei intercedebat cum Deo loquente consuetudine, Moysis vultui insidebat gloriata quædam coloris species ; ita etiam justæ animæ divina quædam vis bonitatis inhærens per inspectionem, prophetiam et administrantem vim, quasi radii intellectualis, perinde atque caloris solaris, quiddam imprimit conspicuum justitiæ continuam, quæ Deum fert et a Deo fertur. Hinc

Qui ergo primum suis passionibus moderatus est, seque exercuit ut impatibilis evadat, et crevit ad

^a Gen. xv, 6 ; Rom. iv, 5. ^b II Cor. v, 1, 7. ^c Exod.

recedet ; benefactum a vobis, dum vivetis, non abscedet ; sed si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter factum illud apud vos semper manebit. » SYLBERG.

(68) Μένει μακάρι. Hoc, tanquam primum Epicuri effatum, recitat Diogenes Laertius lib. x, seg. 159 : Τὸ μακάριον καὶ ἀφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλω παρέχει· « Quod beatum atque immortale est, neque ipsum negotia habet, neque alii præbet. » Cicero lib. i *De natura deorum*, de Epicuro agens ait : « Itaque in illis selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellat is Κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prior sententia est : Quod beatum et immortale est, id non habet, nec exhibet cuiquam negotium. » Idem alii plures testantur.

beneficientiam gnosticæ perfectionis, est hic quidem æqualis angelis : jam autem lucidus, et tanquam sol resplendens per beneficentiam, contendit justa cognitione per Dei dilectionem, ad sanctam mansionem, sicut apostoli, qui non ideo, quod pridem fuerint electi facti sunt apostoli ex quadam eximia naturæ proprietate; nam Judas quoque fuerat cum eis electus, sed idonei erant qui apostoli eligerentur, ab eo qui etiam fines prævidet. Qui itaque non una cum eis fuit electus, Matthias, cum se præbuisset dignum ut fieret apostolus, ✕ sufficitur in locum Judæ. Licet ergo nunc eis quoque qui se in Dominicis exercere mandatis, et perfecte ac gnostice vivere convenienter Evangelio, ascribi in numerum apostolorum. Hic est revera presbyter Ecclesiæ, et verus diaconus, id est minister Dei voluntatis, si faciat et doceat quæ sunt Domini, non ut qui ordinetur ab hominibus, neque quod sit presbyter justus censeatur; sed quod sit justus referatur in presbyterium. Et licet his in terris non fuerit prima sede honoratus, sedebit in quatuor et viginti thronis populum judicans, ut dicit Joannes in Apocalypsi. Nam unum quidem est revera salutare testamentum, quod a constitutione mundi ad nos pervenit per generationes diversas et tempora, etiamsi pro dandi ratione existimatum fuerit esse diversum. Consequens enim est esse unam immutabilem salutis dationem, ab uno Deo per unum Dominum, quæ multis modis prodest. Propter quam causam tollitur « maceria, » quæ dividebat Græcum a Judæo ad hoc ut esset populus peculiaris : et sic ambo « perveniunt ad fidei unitatem, » et ex ambobus una est electio. Et electis, inquit, sunt magis electi, qui ex perfecta cognitione, et ab ipsa Ecclesia sunt decerpti, et magnificentissima gloria honorati, judices et administratores, ex æquo et ex Judæis et ex Græcis quatuor et viginti duplicata gloria. Nam hic quoque in Ecclesia progressiones episcoporum, presbyterorum, diaconorum, sunt, ut arbi-

✕ P. 795 ED. POTTER.

(69) *Κατά τι φύσεως*. Flor. *κατά τινα*: unde altera scriptura colligitur, *κατά τινα φύσεως ἐξαιρετον ιδιότητα*. SYLBURG.—Respicit vero auctor hæreticos, qui alios aliis *natura* præstare, et propter hanc præstantiam salutem consequi docebant: quod dogma superius refellit.

(70) *Τοῦ γενέσθαι ἀπόστολον*. Congruentius τοῦ γενέσθαι ἀπόστολος. SYLB.

(71) *Καὶ νῦν*. Ideo docet auctor suo tempore « licuisse » ad apostolicam dignitatem evehi, quod episcopi in locum ac dignitatem apostolorum successerint. Proinde idem est episcopatum obtinere, et ad apostolicam dignitatem evehi. Hinc statim mentionem injicit ordinum episcopatus subjectorum: nempe presbyterorum, qui *πρωτοκαθεδρίαν* non obtinuissent, et diaconorum. Haud aliter Theodoretus in I Corinth. xii, 28, aliisque in locis tradit, quod primævi Christiani, τοὺς νῦν καλουμένους ἐπισκόπους, ἀποστόλους ὠνόμαζον: « eos, qui nunc vocantur episcopi, apostolos vocabant. » Idem *Comment. in Philipp.* i, 1, 2, inde colligit Epiphroditum episcopatum obtinuisse, quod a Paulo ἀπόστολος dictus sit: *Σαφῶς τοίνυν ἐδίδαξαν, ὡς τὴν*

Α τελειότητος, ἰσάγγελος μὲν ἐνταῦθα. Φωτεινὸς δὲ ἦδη καὶ ὡς ὁ ἥλιος λάμπων κατὰ τὴν εὐεργεσίαν, σπεύδει τῇ γνώσει τῇ δικαίᾳ δι' ἀγάπης Θεοῦ ἐπὶ τὴν ἁγίαν μονήν, καθάπερ οἱ ἀπόστολοι· οὐχ ὅτι ἦσαν ἐκλεκτοὶ γενόμενοι ἀπόστολοι κατὰ τι φύσεως (69) ἐξαιρετον ιδίωμα· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας ἐξελέγη σὺν αὐτοῖς· ἀλλ' οἱοί τε ἦσαν ἀπόστολοι γενέσθαι ἐκλεγέντες πρὸς τοῦ καὶ τὰ τέλη προορωμένου· ὁ γοῦν μὴ σὺν αὐτοῖς ἐκλεγὰς Μαθθίας, ἄξιον ἑαυτὸν παρασχόμενος τοῦ γενέσθαι ἀπόστολον (70), ἀντικατατάσσεται Ἰούδα. "Ἐξεστίνου ἄν καὶ νῦν (71) ταῖς Κυριακαῖς ἐνασκήσαντας ἐντολαῖς, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τελείως βιώσαντας καὶ γνωστικῶς, εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀποστόλων ἐγγραφῆναι. Οὗτος πρεσβύτερός ἐστι τῷ ὄντι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διάκονος ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως, ἐὰν ποιῇ καὶ διδάσκη τὰ τοῦ Κυρίου· οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων χειροτονοῦμενος, οὐδ' ὅτι πρεσβύτερος, δίκαιος νομιζόμενος· ἀλλ' ὅτι δίκαιος, ἐν πρεσβυτερίῳ καταλεγόμενος· καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ γῆς πρωτοκαθεδρία μὴ τιμηθῆ, ἐν τοῖς εἴκοσι (72) καὶ τέσσαρσι καθεδεῖται θρόνοις, τὸν λαὸν κρίνων, ὡς φησὶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάννης. Μία μὲν γὰρ τῷ ὄντι διαθήκη ἡ σωτήριος, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εἰς ἡμᾶς διήκουσα, κατὰ διαφόρους γενεάς τε καὶ χρόνους, διάφορος εἶναι τὴν δόσιν ὑποληφθεῖσα. Ἀκόλουθον γὰρ εἶναι μίαν ἀμετάθετον σωτηρίας δόσιν, παρ' ἐνός Θεοῦ, δι' ἐνός Κυρίου πολυτρόπως (73) ὠφελοῦσαν· δι' ἣν αἰτίαν « τὸ μεσότοιχον (74) » αἵρεται τὸ διορίζον τοῦ Ἰουδαίου τὸν Ἕλληνα εἰς περιούσιον λαόν. Καὶ οὕτως ἄμφω εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καταντῶσιν· καὶ ἡ ἐξ ἀμφοῖν ἐκλογὴ μία· καὶ τῶν ἐκλεκτῶν, φησὶν (75), ἐκλεκτότεροι οἱ κατὰ τὴν τελείαν γνῶσιν καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς ἀπηνηθισμένοι, καὶ τῇ μεγαλοπρεπεστάτῃ δόξῃ τετιμημένοι, κριταὶ τε καὶ διοικηταὶ ἐπίσης ἕκ τε Ἰουδαίων ἕκ τε Ἑλλήνων οἱ τέσσαρες καὶ εἴκοσι, διπλασιασθείσης (76) τῆς χάριτος· ἐπεὶ καὶ αἱ ἐνταῦθα κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν προκοπαὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, μιμήματα, οἶμαι, ἀγγελικῆς δόξης κάκεινης τῆς οἰκονομίας τυγχάνουσιν, ἣν ἀναμένειν φασὶν αἱ Γραφαὶ τοὺς

ἐπισκοπικὴν οἰκονομίαν αὐτὸς ἐπεπίστευτο, ἔχων ἀποστόλου προσηγορίαν. E converso apostolatus dicitur ἐπισκοπή, Act. i, 20, et veteres scriptores apostolis non raro episcoporum nomen tribuunt. Epiphanius, hæres. 27, par. 6 : Πρῶτοι Πέτρος καὶ Παῦλος ἀπόστολοι αὐτοὶ καὶ ἐπίσκοποι. Conf. Cyprianus in *Epist. ad Rogatianum*; Ambrosius in *Ephes.* iv, 2, alios ut mittam quamplurimos.

(72) *Ἐν τοῖς εἴκοσι*. Ubi hæc verba scribit Joannes? Scilicet eorum prima pars de viginti quatuor thronis occurrit *Apocal.* iv, 4; xi, 16. Pars vero posterior κρίνων τὸν λαόν, sumpta esse videtur ex *Matth.* xix, 28, vel *Luc.* xxi, 50. Nec infrequens est Clementi aliisque antiquis Patribus, ut, Scripturas e memoria recitantes, diversa commisceant.

(73) *Πολυτρόπως*. Respicit *Hebr.* i, 1.

(74) *Τὸ μεσότοιχον*. Hæc composuit auctor ex *Ephes.* ii, 14, 15, 16; iv, 13.

(75) *Φησὶν*. Scilicet Joannes in *Apocalypsi*, quam hic explicat.

(76) *Διπλᾶς*. Respicit numerum apostolorum, qui duplicatus numerum viginti quatuor seniorum efficit.

κατ' ἴχνος τῶν ἀποστόλων ἐν τελειώσει δικαιοσύνης κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βεβιωκότας. Ἐν νεφέλαις (77) τούτους ἀρθέντας γράφει ὁ Ἀπόστολος, διακονήσιν μὲν τὰ πρῶτα, ἔπειτα ἐγκαταταγῆναι τῷ πρεσβυτερῷ κατὰ προκοπὴν δόξης· (« δόξα γὰρ δόξης διαφέρει ») ἄχρις ἂν εἰς « τέλειον ἄνδρα » αὐξήσωσιν. optandos esse in presbyteratum profectu gloriae: (« gloria enim differt a gloria: ») donec creverint in « virum perfectum. »

CAPUT XIV.

Veritatis et bonorum operum studiosis pro cuiusque merito in caelis locum assignatum iri.

Οἱ τοιοῦτοι, κατὰ τὸν Δαβὶδ, « καταπαύσουσιν ἐν ἔρει ἁγίῳ Θεοῦ, » τῇ ἀνωτάτῳ Ἐκκλησίᾳ, καθ' ἣν οἱ φιλόσοφοι συνάγονται τοῦ Θεοῦ, « οἱ τῷ ὄντι (78) Ἰσραηλίται, οἱ καθαρὸι τὴν καρδίαν, ἐν οἷς ὄλος οὐδεὶς » οἱ μὴ καταμείναντες ἐν ἐβδομάδι (79) ἀναπαύσεως, ἀγαθοεργίᾳ δὲ θείας ἐξομοιώσεως εἰς ὀγδοαδικῆς εὐεργεσίας κληρονομίαν ὑπερκύψαντες, ἀκορέστου θεωρίας εἰλικρινεῖ ἐποπτείᾳ προσανέχοντες· « Ἔστι δὲ (80) καὶ ἄλλα, φησὶν ὁ Κύριος, πρόβατα, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης » ἄλλης αὐτῆς καὶ μονῆς ἀνάλογως τῆς πίστεως κατηξιωμένα. « Τὰ δὲ ἐμὰ πρόβατα, τῆς ἐμῆς ἀκούει φωνῆς, » συνιέντα γνωστικῶς τὰς ἐντολάς· τὸ δ' ἔστι μεγαλοφρόνως καὶ ἀξιολόγως ἐκδέχεσθαι σὺν καὶ τῇ τῶν ἔργων ἀνταποδόσει τε καὶ ἀντακολουθείᾳ. Ὡστε, ὅταν ἀκούωμεν, « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, » οὐχ ἀπλῶς τοὺς ὀπισθοῦν πιστεύσαντας σωθήσεσθαι λέγειν αὐτὸν ἐκδεχόμεθα, ἐὰν μὴ καὶ τὰ ἔργα ἐπακολουθήσῃ. Αὐτίκα Ἰουδαίοις μόνοις ταύτην ἔλεγε τὴν φωνήν, τοῖς νομικοῖς καὶ ἀνεπιλήπτως (81) βεβιωκόσιν, οἷς μόνον ἢ εἰς τὸν Κύριον ὑπελείπετο πίστις. Οὐκ ἂν οὖν μετὰ ἀκρασίας πιστὸς εἶη, ἀλλὰ κἂν ἐξέλθῃ (82) τὴν σάρκα,

✠ P. 794, ED. POTTER, 668, ED. PARIS. ^a Psal. xv, 1. ^b Joan. x, 16. ^c Ibid. 28. ^d Marc. v, 34, et alibi.

(77) Ἐν νεφέλαις. Hic respicere videtur I Thess. iv, 17: Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἄρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα· καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Dein Apocalypseos loca modo citata: postea I Corinth. xv, 41, denique Ephes. iv, 15.

(78) Οἱ τῷ ὄντι. Hæc sententia composita est ex Joan. i, 47: Ἰδὲ ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ ὄλος οὐκ ἔστι, et Matth. v, 8: Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδίας, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

(79) Ἐβδομάδι. Ἐβδομάδα allegorice vocat quietem a malo, ὀγδοάδα vero reversionem ad bene agendum. Conf. superius Strom. iv, pag. 612, n. 12.

(80) Ἔστι δέ. Hunc et sequentem S. Scripturæ locum e memoria recitavit auctor.

(81) Τοῖς νομικοῖς καὶ ἀν. Non incommode scribi possit, τοῖς νομικῶς καὶ ἀνεπιλήπτως β.: « qui secundum legem et inculcate vitam egerunt. »

(82) Κἂν ἐξέλθῃ. Non uno in loco asserit Clemens, eos, qui post baptismum vitiis peccatisque inquinati fuerint, suppliciiis quibusdam purgandos esse. Sic Strom. iv, p. 654: Ἰστέον μὲν τοι, τοὺς κατὰ τὸ λουτρὸν τοῖς ἁμαρτήμασι περιπίπτοντας, τούτους εἶναι τοὺς παιδευομένους· τὰ μὲν γὰρ προσεργηθέντα ἀφείθη, τὰ ἐπιγεγνόμενα ἐκκαθαίρεται. In Strom. vii, p. 745, extrema edit. Paris. dicit Christianum perfectum: Οἰκτείρειν τοὺς μετὰ θάνατον παιδευομένους διὰ τῆς κολάσεως ἀκουσίως ἐξομολογουμένους· « Misereri eorum, qui post mortem castigantur, per supplicium inviti consentientes; » cum scilicet ipse gravioribus peccatis immunis, « castigatorias » has pœnas non metuat. Ejusdem libri p. 752, ed. Paris.

tror, imitationes gloriae angelicæ, et illius œconomiae ac dispensationis, quam dicunt Scripturæ expectare illos qui, insistentes vestigiis apostolorum, vixerunt in perfectione justitiæ convenienter Evangelio. Hos sublato in nubibus scribit Apostolus, primum quidem diaconos futuros, deinde cogloria enim differt a gloria:») donec creverint in

Qui sunt tales, ut ait beatus David, « requiescent in monte sancto Dei^a, » suprema scilicet Ecclesia, in qua congregantur Dei philosophi, qui vere sunt « Israelitæ, ✠ mundi corde, in quibus nullus est dolus, » qui non permanserunt in septenario quietis, sed Deo assimilati bonorum operum effectione, ad octonarii beneficentiæ hereditatem sublato sunt, insatiabilis contemplationis puræ ac sinceræ speculationi attendentes. « Sunt autem aliæ quoque, inquit Dominus^b, oves, quæ non sunt ex hoc ovili, » quæ alio scilicet ovili et mansione pro portione fidei sunt dignatæ. « Meæ autem oves meam vocem audiunt^c, » gnostice scilicet mea mandata intelligentes. Hoc autem licet magnifice et pro dignitate meritisque accipere cum operum remuneratione, et mutua consequentia. Quare quando audierimus, « Fides tua te salvam fecit^d, » non accipimus eum dicere absolute eos salvos futuros qui quomodocumque crediderint, nisi opera quoque fuerint consecuta. Quippe Judæis solis hanc dicebat vocem, qui legem tenebant et vixerant

ait, « consummatis præmia dari » πεπαυμένοις τῆς καθάρσεως, « cum cessaverint a purgatione. » Nec mirum, si in hanc sententiam incidere, qui cum Judaicis traditionibus, tum etiam philosophicis ac præsertim Platonicis et Pythagoricis, tantopere delectatus est. Est autem notissimum similia dogmata a Judæorum magistris recepta fuisse. Plato sententiam suam exponit *Phædonis* pag. 85, 84; *Gorgiæ* pag. 556, 557, edit. Francofurt. aliisque in locis. Philosophorum hæc de re dogma explicat Virgilius, *Aeneid.* vi, 755:

Quin et supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes; penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris:
Ergo exercentur pœnis veterumque malorum
Supplicia expendant. Aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus aut exuritur igni.
Quisque suos patimur manes. Exinde per amplum
Mittimur Elysium, et pauci læta arva tenemus.

Origenes, Clementis discipulus, magistri sui sententiam plurimis in locis tuetur, ut homil. in Exod.: « Veniendum est ergo omnibus ad ignem, veniendum est ad confatorium; sedet enim Dominus, et conflatur, et purgat filios Juda. Sed et illuc cum venitur, si quis multa opera bona et parum aliquid iniquitatis attulerit, illud parum tanquam plumbum igne resolvitur, ac purgatur, et totum remanet aurum purum; et si quis plus illuc plumbi detulerit, plus exuritur, ut amplius decoquatur. ut etsi pa-

absque reprehensione, quibus decrat sola fides in Dominum. Non ergo fuerit aliquis fidelis qui intemperans est, sed etsi e carne exierit, necesse est ut vitia deponat, ut possit ad propriam pervenire mansionem. Plus est autem cognoscere quam credere: sicut etiam quam salvum esse, majus est postquam salvus factus est, supremo honore dignum **284** esse habitum. Cum ergo per multam disciplinam vitia exuerit fidelis noster, transit ad ✕ maximum supplicium quod est melius priori mansionem, inferens secum proprietatem poenitentiae eorum peccatorum quæ admisit post baptismum. Discruciat ergo adhuc amplius, cum vel nondum, vel ne omnino quidem ea assequatur, quorum videt alios esse participes. Præterea autem pudore afficitur ob ea quæ deliquit (quæ quidem sunt fideli maxima supplicia). Bona est enim Dei justitia et justa est ejus bonitas. Et licet cessaverint cruciatus in implendis quas luunt poenis, et expiandis quæ admissa sunt ab unoquoque delictis, habent tamen maximum permanentem dolorem, quod cum sint inventi digni alio ovili, non una sint cum iis qui sunt gloria affecti propter justitiam. Jam vero Salomon sapientis nomine gnosticum intelligens, hæc dicit de iis qui mirantur dignitatem ejus mansionis: «Videbunt enim mortem sapientis et non intelligent quid de eo decreverit, et ad quid eum stabi-

✕ P. 795, ED. POTTER, 669, ED. PARIS.

rum aliquid sit auri, purgatum tamen resideat. Quod si aliquis illac totus plumbeus venerit, fiat de illo hoc quod scriptum est, Demergetur in profundum tanquam plumbum in aqua validissima. Sed longum est, si per ordinem velimus exponere; sufficiat pauca perstringere. » Idem aliis in locis tradit, ignem hunc purgatorium vel ab apostolis ac martyribus ipsis, sed illæsis et intactis, pertransendum esse: nec eo leviora tantum ac venialia peccata, aut temporalem reatum, cum hodiernis purgatorii patronis, sed gravissima etiam scelera elui expurgarique vult; adeo ut vel ipsi damnati, ac diaboli etiam, tandem salutem consequantur. A qua sententia Clemens non abhoruisse videtur, cum tradiderit diabolum poenitentiam agere posse, *Strom.* 1, p. 568, et πάθη atque ἀκρασίαν graviora scilicet crimina, poenis post mortem elui docet; ut ex seq. nota patebit. Conf. quæ in Origenis lib. IV, *contra Celsum* pag. 168, adnotavit Spencerus.

(85) *Πλέον*. Hoc fasius exponit auctor in *Strom.* VII, p. 752, 755, edit. Paris.: «Ἡ μὲν οὖν πίστις σύντομος ἐστίν, ὡς εἰπεῖν, τῶν κατεπειγόντων γινώσκων· ἡ γινώσκων δὲ ἀπόδειξις τῶν διὰ πίστεως παρεληλυθμένων ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος, διὰ τῆς Κυριακῆς διδασκαλίας ἐποικισμομένη τῇ πίστει, εἰς τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ' ἐπιστήμης καὶ καταληπτὸν παραπέμπουσα. Καὶ μοι δοκεῖ πρώτη τις εἶναι μεταβολὴ σωτήριας ἢ ἐξ ἐθνῶν εἰς πίστιν, ὡς προεῖπον· δευτέρα δὲ ἢ ἐκ πίστεως εἰς γινώσκων· ἢ δὲ εἰς ἀγάπην περαιουμένη ἐνθένδε ἢ δὴ φίλον φίλον τὸ γινώσκων τῷ γινώσκων μὲν παρίστησιν. Καὶ τάχα ὁ τοιοῦτος ἐνθένδε ἢ δὴ προλαβὼν ἔχει τὸ ἰσαγγέλος εἶναι. Vult autem varios esse gradus, seu προκοπὰς, quibus ad summam perfectionem et gloriam tenditur; ut eodem loco plenius docet. Primus eorum est, in quibus πάθη καὶ ἀκρασία, «passiones et incontinentia,» fidei admista sunt. His peccata suppliciis eluenda sūnt, priusquam ad οἰκίαν μονῆν, «mansionem ipsis» in cælo «præstitutam,» ascendere liceat. Secundum

ἀποθέσθαι τὰ πάθη ἀνάγκη τοῦτον, ὡς εἰς τὴν μονῆν τὴν οἰκίαν χωρῆσαι δυναθῆναι. Πλέον (85) δὲ ἐστὶ τοῦ πιστεῦσαι τὸ γινώσκων, καθάπερ ἀμέλει τοῦ σωθῆναι, τὸ καὶ μετὰ τὸ σωθῆναι τιμῆς τῆς ἀνωτάτω ἀξιωθῆναι. Διὰ πολλῆς (84) τοίνυν τῆς παιδείας ἀπεκδυσάμενος τὰ πάθη ὁ πιστὸς ἡμῖν μέτεσιν ἐπὶ τὴν βελτίονα τῆς προτέρας μονῆς μεγίστην κόλασιν ἐπιφερόμενος τὸ ἰδίωμα τῆς μετανοίας, ὧν ἐξήμαρτε μετὰ τὸ βάπτισμα. Ἀνιάται γοῦν ἔτι μᾶλλον, ἤτοι μηδέπω (85), ἢ καὶ μηδ' ὅλως τυγχάνων ὧν ἄλλους ὄρα μετεληφότας· πρὸς δὲ, καὶ ἐπαισχύνεται τοῖς πλημμεληθεῖσιν αὐτῷ· αἱ δὲ μάλιστα κολάσεις εἰσὶ τῷ πιστῷ. Ἀγαθὴ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, καὶ δικαία ἐστὶν ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ. Κἂν παύσωνται ἄρα ποῦ αἱ τιμωρίαι (86) κατὰ τὴν ἀποπλήρωσιν τῆς ἐκτίσεως καὶ τῆς ἐκάστου ἀποκαθάρσεως, μεγίστην (87) ἔχουσι παραμένουσαν λύπην, ὅτι τῆς ἄλλης ἀξιοὶ εὐρεθέντες αὐλῆς, τὴν ἐπὶ τῷ μὴ συνεῖναι τοῖς διὰ δικαιοσύνην δοξασθεῖσιν. Αὐτίκα ὁ Σαλομῶν σοφὸν καλῶν τὸν γνωστικὸν, περὶ τῶν θαυμαζόντων αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τῆς μονῆς, τάδε φησὶν· «Ὀψονται γὰρ τελευτὴν σοφοῦ, καὶ οὐ νοήσουσι τί ἐβουλεύσατο περὶ αὐτοῦ, καὶ εἰς τί ἠσφαλίσατο αὐτὸν ὁ Κύριος·» ἐπὶ τε τῆς δόξης ἐροῦσιν αὐτοῦ (88)· «Ὅστος ἦν ὃν ἔσχομεν ποτὲ εἰς γέλωτα καὶ εἰς παραβολὴν ὀνειδισμοῦ, οἱ ἄφρονες. Τὸν βίον αὐτοῦ ἐλογισάμεθα μανίαν, καὶ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ἄτιμον· πῶς κατελογίσθη ἐν υἱοῖς Θεοῦ, καὶ ἐν ἀ-

C ad gradum pertinent πιστοί, «fideles:» qui depositis peccatis, sive per virtutis in hac mortali vita studium, sive per poenas, quas post mortem pertulerunt, ad beatorum quidem sedes, verum non summas aut primas transmittuntur. Tertio denique loco constituit gnosticos, seu perfectos, quibus Deus summum gloriæ ac felicitatis apicem designavit, et ἰσαγγέλους, «angelis pares,» esse voluit: ut aliis in locis scribit Clemens.

(84) *Διὰ πολλῆς*. Hæc sic scribi et explicari poterunt: *Διὰ πολλῆς... βελτίονα τῆς προτέρας μονῆς, μεγίστην κόλασιν ἐπιφερόμενος τὸ ἰδίωμα τῆς μετ.* — «Cum igitur fidelis noster per multam disciplinam vitia exuerit, in meliorem ac beatiorum ea, quam prius habuit, mansionem transit; maximum supplicium perferens, quod iis proprium est, quos poenitet peccatorum post baptismum commissorum.»

(85) *Μηδέπω*. Sensisse videtur auctor, nonnullos post peractam purgationem ad summum gloriæ culmen perventuros, alios vero inferiore in loco semper mansuros esse.

(86) *Τιμωρίαι*. De poenis purgatoriis post hanc vitam futuris locus intelligendus. Vide p. 745, edit. Paris. Lowth.

(87) *Μεγίστην*. Huic sententiæ sic demum sensus et syntaxis constabit, si hoc, vel simili, modo scripta fuerit: *Μεγίστην ἔχουσι παραμένουσαν λύπην οἱ τῆς ἄλλης ἀξιοὶ εὐρεθέντες αὐλῆς, ἐπὶ τῷ μὴ συνεῖναι τοῖς διὰ τὴν δικ.* «Manebit illis maximus dolor, qui altera aula (sc. inferiore) digni sunt inventi, quod non una sint cum iis, qui propter justitiam glorificati sunt.» Quin etiam Sylburgio visum est «planiorum fore structuram et sententiam, si pro conjunctione ὅτι reponatur pluralis articulus οἱ.»

(88) *Ἐπὶ . . . αὐτοῦ*. Hæc non Sapientiae Salomonis, ut hactenus existimata fuisse videntur, sed Clementis verba sunt.

γίσις ὁ κληρὸς αὐτοῦ ἐστίν; οὐ μόνον τοίνυν ὁ πιστὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐθνικὸς δικαιοτάτα κρίνεται· ἐπειδὴ γὰρ ἦδει ὁ Θεὸς, ἅτε προγνώστης ὢν, μὴ πιστεύοντα τοῦτον, οὐδὲν ἤττον ὅπως τὴν γε καθ' ἑαυτὸν ἀναδέξεται τελείωσιν, ἔδωκε μὲν φιλοσοφίαν αὐτῷ· ἀλλὰ πρὸ τῆς πίστεως· ἔδωκε (89) δὲ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα εἰς θρησκείαν· ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῖς ἔθνεσιν, φησὶν ὁ νόμος, ἵνα μὴ τέλειον ἄθεοι γενόμενοι, τελείως καὶ διαφθαρεύσιν. Οἱ δὲ, κὰν ταύτη γενόμενοι τῆ ἐντολῆ ἀγνώμονες, γλυπτοῖς προσεσχηκότες ἀγάλμασι, κὰν μὴ μετανοήσωσι, κρίνονται· οἱ μὲν, ὅτι δυνήθεντες, οὐκ ἠθέλησαν πιστεῦσαι τῷ Θεῷ· οἱ δὲ, ὅτι καὶ θελήσαντες, οὐκ ἐξεπόνησαν περιγενέσθαι πιστοὶ· καὶ μὴν κάκεινοι οἱ ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρον σεβήσεως μὴ ἐπαναδραμόντες ἐπὶ τὸν τούτων ποιητὴν· ὁδὸς γὰρ ἦν αὐτῆ δοθεῖσα τοῖς ἔθνεσιν, ἀνακύψαι πρὸς Θεὸν διὰ τῆς τῶν ἄστρον θρησκείας· οἱ δὲ μὴ ἐπὶ τούτοις θελήσαντες ἐπιμεῖναι τοῖς δοθεῖσιν αὐτοῖς ἄστρασιν, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀποπεσόντες εἰς λίθους καὶ ξύλα, « ὡς χνοῦς, φησὶν, ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου (90), » περισσοὶ εἰς σωτηρίαν, οἱ ἀπορριπτόμενοι τοῦ σώματος· ὡσπερ οὖν τὸ μὲν ἀπλῶς σώζειν τῶν μέσων (91) ἐστὶ· τὸ δ' ὀρθῶς καὶ δεόν-

lierit Dominus^a » et dicent de ejus gloria : « Is est quem aliquando habuimus in derisum, et in parabolam opprobrii, insipientes. Vitam ejus existimavimus insaniam, et mortem ejus ignominiosam. Quomodo est enumeratus inter filios Dei, et in sanctis est sors ejus^b? » Non solum ergo fidelis, sed etiam gentilis justissime judicatur. Quoniam enim sciebat Deus, ut qui præscientia præditus sit, eum non esse crediturum, nibilo secius ut suam acciperet perfectionem, ei philosophiam dedit, sed ante fidem. Dedit autem solem, et lunam et astra in religionem, quæ Deus fecit gentibus, inquit lex^c, ne si omnino essent impii et plane a Deo alieni, omnino etiam interirent. Illi autem in hoc etiam mandato ingrati, sculptilibus attenderunt imaginibus : quod si non fuerint ducti pœnitentia, judicantur. Aliqui quidem quod cum possent, noluerunt Deo credere ; alii vero, quod etiam cum vellent, non elaboraverunt ut fierent fideles : quin etiam illi quoque, qui a cultu astrorum non recurrerunt ad eorum creatorem. Hæc enim via data fuit gentibus, ut per astrorum cultum Deum suspicerent ; qui autem ne in iis quidem quæ eis data sunt astris voluerunt permanere, sed ab eis ad ligna et lapides

^a Sap. iv, 17. ^b Sap. v, 5, 4, 5. ^c Deut. iv, 19.

(89) Ἐδωκε. Respicit Deut. iv, 19 : Καὶ μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπένειμε Κύριος ὁ Θεὸς αὐτὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Clementis autem verba sic scribi et explicari poterunt : Ἐδωκε δὲ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα, ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς εἰς θρησκείαν τοῖς ἔθνεσι, φησὶν ὁ νόμος. « Dedit autem solem, et lunam, et astra, quæ fecit Deus, in cultum gentibus, ait lex. » Putavit enim, Deum gentibus concessisse, ut cœlestia corpora, religioso cultu prosequerentur, quod præstet pro diis habere ea, quæ veri Dei non sunt, quam absque religionis sensu vitam agere : hoc scilicet sensu illud ἀπένειμε τοῖς ἔθνεσι in loco Deuteronomii jam allato accipiendum esse arbitratus. Proinde gentium εἰδωλολατρείαν in hoc præcipue constituisse autumat, quod, posthabitis cœli luminaribus, « sculptilia simulacra adoraverint. »

(90) Ὡς χνοῦς, φησὶν, ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου. Apud LXX. Isa. xl, 15 : Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σίελος λογισθήσονται. « Si omnes gentes sicut stilla a situla, et sicut momentum stateræ reputatæ sunt, et quasi salivæ reputabuntur. » Vel, ut est apud D. Hieronymum, « Reputatæ sunt. » Vulgata, « Ecce gentes sicut stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi pulvis exiguus. » Aquila, ut docet D. Hieronymus, vertit postremum illud vocabulum λεπτὸν βαλλόμενον, Hebræi aiunt, eo significari tenuissimum pulverem, qui vento raptante sæpe in oculos mittitur, et sentitur potius quam videtur. Quod ergo LXX salivam dicunt, id Aquila pulverem, unde Clemens χνοῦς ἐλογίσθησαν. Tertullianus utramque vocem usurpat lib. *De resurrectione carnis* 59 : « Sed cum idem propheta nationes ostendat nunc deputatas velut pulverem et salivam, nunc speraturas et credituras in nomen, et in brachium Domini. » Idem in *Scorpiaco* 10 : « Quasi stillicidium situlæ, et pulverem areæ, et sputamen, et locustas deputavit. » In quem locum Pamelius

scribens arbitratur, Clementem legisse « quasi sputum » lib. vii *Stromatum*, et « pulverem » lib. vi. At Leo Castrus in *doctis in Isaiam Commentariis*, ut « sputum reputabuntur, inquit, rejecti a corpore Ecclesiæ, » citatque Clementem hoc libro. Verum neque hic « sputum » facile reperias, et in lib. vii, p. 750, 10, conjungitur pars hujus versus Isaiæ, « tanquam stilla a cado, » cum altera, « tanquam pulvis, » quæ est ex psalm. i, non ex Isaiâ, ubi utuntur LXX eadem voce, qua hic Clemens pulverem significat, ὡς ὁ χνοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος. Et libro quarto in incredulos usurpatur. COLLECT. — Conf. superius *Strom.* iv, p. 654, n. 3 ; Tertullianus, *De fuga in persec.* c. 2 : « In stillam situlæ, et in pulverem areæ, et in salivam nationibus deputatis a Deo. » Idem, *adversus Marcionem*, lib. iv, c. 25 : « Ecce enim de nationibus, inquit, nemo (Deum cognovit) propter quod et illas stillicidium situlæ deputavit, et Sionem tanquam speculum in vinea dereliquit. » Similia sunt illa IV Esdræ vi, 56 : « Residuas autem gentes ab Adam natas dixisti eas nil esse, et quoniam salivæ assimilatae sunt, et quasi stillicidium de vase similasti abundantiam eorum. »

(91) Μέσων. Tria actionum genera constituit auctor ; quorum primum est κατόρθωμα seu perfecta actio, quæ soli gnostico ac perfecto Christiano convenit, eumque εἰς τὴν ἀνωτάτω δόξαν, « ad supremum gloriæ fastigium, » evehit. Secundum genus est τῶν μέσων, « mediarum » actionum, quæ a fidelibus minus perfectis fiunt, et salutem atque inferiorem gloriæ gradum conciliant. Tertio loco constituit τὰς ἀμαρτητικὰς, seu « peccatrices, » quæ ab iis fiunt qui salute excidunt. In his autem eos philosophos secutus est, qui bonas actiones in duas species distribuunt ; quorum sententiam explicat Cicero *De officiis* lib. i, c. 5 : « Atque etiam alia divisio est officii : nam et medium quoddam officium dicitur, et perfectum. Perfectum officium rectum opinor vocemus, quod Græci κατόρθωμα hoc autem commune, καθήκον vocant. Atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant ; medium autem officium id esse dicant, quod, cur factum sit, ratio probabilis

procidere, et reputati sunt, inquit, ut pulvis terræ
 et ut gutta ex cado, supervacanei scilicet ad salutem, et ejecti a corpore. Quemadmodum ergo simpliciter salvum facere, est ex iis, quæ sunt media, recte autem et ut decet, perfectum est officium: ita etiam omnis actio, gnostici quidem, perfectum est officium; ejus autem qui simpliciter est fidelis, media dici possit actio, ut quæ secundum rationem nondum fiat, neque recte geratur ex scientia. Contra autem cujusvis gentilis peccat actio. Non enim absolute bene agere, sed scopum quemdam spectando actiones producere, et ex ratione operari oportere ostendunt Scripturæ. Sicut ergo lyram pulsandi imperitis, non est lyra tangenda, neque tibia inflanda iis, qui inflandi sunt imperiti: ita nec sunt attingenda negotia iis qui non acceperunt cognitionem et nesciunt quomodo iis uti oporteat per totam vitam. Atque non solum quidem in bellis suscipitur a bellatoribus certamen pro libertate; sed etiam in conviviiis, et in cubili, et in judiciis, ii qui verbo sunt uncti erubescunt servi fieri voluptatis. « Injusto lucro nunquam virtutem permutavero. » Lucrum autem evidenter injustum; est voluptas et dolor, labor et metus, et ut semel dicam, vitia et motus animæ, quorum præsens jucunditas affert postea molestiam. « Quid enim prodest si totum mundum lucreris, inquit, perdas autem animam? » Clarum est ergo quod qui bonas non faciunt actiones, nec ea quidem norunt quæ sunt sibi utilia. Quod si ita est, ne ii quidem Deum recte precari possunt ut ab eo bona accipiant, cum quæ sint vere bona ignorent, neque si acceperint, donum senserint, neque pro dignitate eo usi fuerint quod non norunt, et propter imperitiam recte utendi

⌘ P. 796, ED. POTTER, 669 670, ED. PARIS.

reddi possit. » Eandem divisionem fusius explicat Stobæus in *Eclogis ethicis* cap. *De expetendis et fugiendis*, pag. 174, 175.

(92) *Καὶ λόγον ἐνεργεῖν καθῆκεν.* Scribendum potius καὶ κατὰ λόγον ἐνεργεῖν, « et secundum rationem operari. » Sylburgius ait: « Convenientius H. καθῆκεν, infinitivo verbi modo alioqui ante αἱ Γραφαί, inserendum foret ὡς, seu ὅσπερ, sicut. »

(93) *Παρὰ λόγον.* Παρὰ λόγον habet etiam H. ms., sed rectius H. παρὰ ὅλον, « per totum. » SYLBURG. — Παρὰ λόγον habent etiam mss. Paris. et Oitob., quorum posterior χρηστῆον τὸν βίον habet pro τὸν βίον χρηστῆον.

(94) *Οὐ μὴν ποτ' ἂν ἀρετὰν ἀλλάξωμαι.* Haud scio an verior lectio sit, οὐ μὴν ποτ' ἂν ἀρετὰν ἀλλάξωμαι. SYLBURG.

(95) *Τί γάρ.* Hoc quoad sensum exstat Matth. xvi, 26; Marc. viii, 36; Luc. ix, 25.

(96) *Οὐδ' ἂν εἰ ἀπολαύσειαν.* Convenientius οὐδ' ἂν τι ἀπολαύσειαν. SYLBURG.

(97) *Μηδέπω χρηστῆον.* Legendum puto, vel μηδέ πως χρηστῆον, vel μηδέπω χρηστῆον. Ib.

(98) *Πρὸς ταῦθ'.* In Græco anapestici sunt versus ex comœdia Aristophanis, cui titulus Ἀχαρνεῖς, quos etiam παρωδῶν usurpat Cicero lib. viii ad Atticum epistola 8, ut monuit nos Fed. Morellus Pr. Reg. Clemens tamen legit πρὸς ταῦθ' ὅ τι χρῆ, ut apud Ciceronem, non ut apud Aristophanem πρὸς ταῦτα Κλέων. Vide quæ in eum locum Manutius et Bosius. COLLECT. — Visum est Heinsio scribere, Πρὸς

ταῖς κατόρθωμα· οὕτω καὶ πᾶσα πράξις, γνωστικῶ
 μὲν, κατόρθωμα, τοῦ δὲ ἀπλῶς πιστοῦ, μέση πράξις
 λέγοιτ' ἂν, μηδέπω κατὰ λόγον ἐπιτελουμένη, μηδὲ
 μὴν κατ' ἐπίστασιν κατορθουμένη· παντὸς δὲ ἔμ-
 παλιον τοῦ ἐθνικοῦ, ἁμαρτητική· οὐ γὰρ τὸ ἀπλῶς
 εἶ πράττειν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τινα σκοπὸν τὰς πράξεις
 ποιῆσθαι καὶ λόγον ἐνεργεῖν καθῆκεν (92), αἱ Γραφαί
 παριστάσιν. Καθάπερ οὖν τοῖς ἀπείροις τοῦ λυρίζειν
 λύρας οὐχ ἀπτόν, οὐδὲ μὴν τοῖς ἀπείροις τοῦ αὐλεῖν
 αὐλῶν· οὕτως οὐδὲ πραγμάτων ἀπτόν τοῖς μὴ τὴν
 γνῶσιν εἰληφόσι, καὶ εἰδόσιν ὅπως αὐτοῖς παρὰ λό-
 γον (93) τὸν βίον χρηστῆον. Τὸν γοῦν τῆς ἐλευθερίας
 ἀγῶνα οὐ μόνον ἐν πολέμοις ἀγωνίζονται οἱ πολέμων
 ἀθληταί, ἀλλὰ καὶ ἐν συμποσίοις, καὶ ἐπὶ κοίτης,
 κἂν τοῖς δικαστηρίοις, οἱ ἀλειψάμενοι τῷ λόγῳ,
 αἰχμάλωτοι γενέσθαι ἡδονῆς αἰσχυρόμενοι. « Οὐ μὴν
 ποτ' ἂν ἀρετὰν ἀλλάξωμαι (94) ἀντ' ἀδίκου κέρδους. »
 Ἄδικον δὲ ἀντικρυς κέρδος, ἡδονὴ καὶ λύπη, πόνος τε
 καὶ φόβος, καὶ συνελόντι εἰπεῖν τὰ πάθη τῆς ψυχῆς,
 ὧν τὸ παραυτίκα τερπνὸν, ἀνιαρὸν εἰς τοῦπιόν. « Τί
 γάρ (95) ὄφελος, ἐὰν τὸν κόσμον κερδήσῃς, φησὶ,
 τὴν δὲ ψυχὴν ἀπολέσῃς; » δῆλον οὖν τοῖς μὴ ἐπιτε-
 λούντας τὰς καλὰς πράξεις, οὐδὲ γινώσκουσιν τὰ ὠ-
 φέλιμα ἑαυτοῖς. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ εὐξασθαι ὀρθῶς
 οἷοί τε οὗτοι παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν τὰ ἀγαθὰ, ἀ-
 γνωσοῦντες τὰ ἕντως ἀγαθὰ, οὐδ' ἂν λαβόντες, αἰσθον-
 το τῆς δωρεᾶς, οὐδ' ἂν εἰ ἀπολαύσειαν (96) κατ' ἀξίαν
 οἷ μὴ ἔγνωσαν, ὑπὸ τε τῆς ἀπειρίας τοῦ χρήσασθαι
 τοῖς δοθεῖσι καλῶς, ὑπὸ τε τῆς ἄγαν ἀμαθίας, μη-
 δέπω χρηστῆον (97) ταῖς θεαῖς δωρεαῖς ἔγνωκότες.
 Ἄμαθια δὲ ἀγνοίας αἰτία· καὶ μοι δοκῶ, κομπόδους
 μὲν εἶναι ψυχῆς καύχημα, πλήν εὐσυνειδήτου, ἐπι-
 φθέγγεσθαι τοῖς κατὰ περίστασιν συμβαίνουσι· « Πρὸς
 ταῦθ' (98) ὅ τι χρῆ καὶ παλαμάσθαι· τὸ γὰρ εἶ μετ'

a Matth. xvi, 26.

ταῦτα ὅ τι χρῆ καὶ παλαμάσθων. Verum hæc sic po-
 tius scribenda sunt:

Πρὸς ταῦθ' ὅ τι χρῆ καὶ παλαμάσθων·

Τὸ γὰρ εἶ μετ' ἐμοῦ καὶ τὸ δίκαιον

Σύμμαχον ἔσται· κὺ μὴ ποθ' ἄλῳ

(καλὰ πράσσω.)

Ad hæc quidquid placuerit agant.

Nam bene mecum erit, et jus

Me adjuvabit; nec unquam capiar

(dum honesta facio.)

Hervetus postrema verba, καλὰ πράσσω, ad præ-
 cedentes versus pertinere existimans, perinde ex-
 plicavit, ac si scriptum fuisset κατὰ πράσσω. Sunt
 autem non poetæ, sed ipsius Clementis verba. Porro hi anapestici versus exstant apud Ciceronem
 lib. viii ad Atticum epist. 8: « Fulsisse mihi vide-
 batur τὸ καλόν ad oculos ejus, et exclamasse ille
 vir, qui esse debuit:

Πρὸς ταῦθ' ὅ τι χρῆ καὶ παλαμάσθων.

Καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοῦ καὶ τεκταινέσθων·

Τὸ γὰρ εἶ μετ' ἐμοῦ·

Ubi posterius καὶ in secundo versu redundat. Ca-
 tera recte se habent, nec Bosii aliorumve emenda-
 tione indigent. Sumpti autem sunt hi versus ex
 parabasi actus 2 *Acharn.* Aristophanis, ubi sic se
 habent:

Πρὸς ταῦτα Κλέων καὶ παλαμάσθω,

Καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοῦ τεκταινέσθω.

Τὸ γὰρ εἶ μετ' ἐμοῦ, καὶ τὸ δίκαιον

Σύμμαχον ἔσται· κὺ μὴ ποθ' ἄλῳ

ἐμοῦ· καὶ τὸ δίκαιον σύμμαχον ἔσται· καὶ οὐ μὴ ποτε ἄλλῳ κακὰ πράσων. Ἀὐτὴ δὲ ἡ εὐσυνειδησία, τὸ ὄσιον τὸ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δίκαιον διασώζει, καθαρὰν τὴν ψυχὴν φυλάττουσα διανοήμασι σεμνοῖς, καὶ λόγοις ἀγνοῖς, καὶ τοῖς δικαίοις ἔργοις· οὕτω δύνανται λαβοῦσα Κυριακὴν ἢ ψυχὴ, μελετᾷ εἶναι Θεός (99)· κακὸν μὲν οὐδὲν ἄλλο, πλὴν ἀγνοίας, εἶναι νομίζουσα, καὶ τῆς μὴ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐνεργείας· ἀεὶ δὲ εὐχαριστοῦσα ἐπὶ πᾶσι τῷ Θεῷ, δι' ἀκοῆς δικαίας καὶ ἀναγνώσεως θείας, διὰ ζητήσεως ἀληθοῦς, διὰ προσφορᾶς ἀγίας, δι' εὐχῆς μακαρίας· αἰνοῦσα, ὑμνοῦσα εὐλογοῦσα, ψάλλουσα, οὐ διορίζεται ποτε τοῦ Θεοῦ κατ' οὐδένα καιρὸν ἢ τοιαύτῃ ψυχῇ. Εἰκότως οὖν εἴρηται· « Καὶ οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ, συνήσουσιν ἀλήθειαν· καὶ οἱ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ· » ὁρᾷ οἷα περὶ τῶν γνωστικῶν διαλέγεται ἡ σοφία· ἀναλόγως ἄρα καὶ μονὰς ποιήματα κατ' ἀξίαν τῶν πιστευσάντων. Αὐτίκα ὁ Σαλομῶν· « Δοθήσεται (1) γὰρ αὐτῷ τῆς πίστεως ἡ χάρις ἐκλεκτῆ, καὶ κληρὸς ἐν ναῷ Κυρίου θυμηρέστερος. » Τὸ συγκριτικὸν γὰρ δείκνυσι μὲν τὰ ὑποθεθηκότα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστιν ἡ πᾶσα Ἐκκλησία· ἀπολείπει δὲ ἐννοεῖν καὶ τὸ ὑπερθετικόν, ἐνθα ὁ Κύριός ἐστιν. Ταύτας ἐκλεκτὰς οὖσας τὰς τρεῖς μονὰς οἱ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀριθμοὶ αἰνίσσονται, « ὁ τριάκοντα (2-3), καὶ ὁ ἐξήκοντα (4), καὶ ὁ ἑκατόν· » καὶ ἡ μὲν τελεία κληρονομία τῶν εἰς « ἄνδρα τέλειον » ἀφικνουμένων, κατ' εἰκόνα τοῦ Κυρίου· ἡ δὲ ὁμοίωσις (5), οὐχ ὡς πινες, ἢ κατὰ τὸ σχῆμα τὸ ἀνθρώπειον· ἄθεος γὰρ ἦδε ἐφορία· οὐδὲ μὴν ἢ κατ' ἀρετὴν (6), ἢ πρὸς τὸ πρῶτον αἴτιον· ἀσεβῆς γὰρ καὶ ἦδε ἡ ἐκδοσις, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι ἀνθρώπου καὶ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ προσδοκησάντων· « Ὑπέλαβες, φησὶν, ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιός· ἀλλ' ἀρκετὸν » γὰρ « τῷ μαθητῇ γενέσθαι (7) ὡς ὁ διδάσκαλος, » λέγει ὁ Διδάσκαλος. Καθ' ὁμοίωσιν οὖν τοῦ Θεοῦ ὁ εἰς υἱοθεσίαν καὶ φιλίαν τοῦ Θεοῦ καταταγείς, κατὰ τὴν συγκληρονομίαν τῶν κυρίων καὶ θεῶν (8) γίνεται, ἐάν,

✠ *his quæ data sunt, et propter extremam inscientiam quomodo divinis quidem donis utendum sit nescientes. Doctrinæ autem carentia est causa ignorationis; atque jactabundæ quidem, sed bene sibi consciæ animæ est gloriatio, adversus eos casus qui eveniunt eloqui, « Ideo agat quod volet: nam ex parte mea est bonum: justumque mecum pugnabit. Neque unquam male facere deprehendar. » Hæc autem bona conscientia, et sanctitatem erga Deum, et justitiam erga homines conservat, mundam custodiens animam honestis cogitationibus et verbis castis, et justis operibus. Sic vim Domini cum acceperit anima, meditatatur esse Deus, putans nullum aliud esse malum præter ignorationem, et operationem quæ non fit ex recta ratione. Semper autem propter omnia Deo agens gratias, per justam auditionem et divinam lectionem, per veram inquisitionem, per sanctam oblationem, per beatam orationem, laudans, canens, benedicens, psallens, a Deo nullo unquam tempore talis dividitur anima. Merito ergo dictum est: « Et qui in ipso confidunt, intelligent veritatem, et fideles in dilectione in ipso permanebunt ». Vides quænam disserat sapientia de gnosticis. Proportione ergo habita variæ sunt mansiones, pro dignitate et meritis eorum qui crediderunt. Ecce enim Salomon: « Dabitur enim ei, inquit, fidei gratia electa, et sors in templo Domini jucundior ». Comparativum enim 285 indicat inferiora in templo Dei, quod est universa Ecclesia; relinquit autem superlativum quoque cogitandum, in quo est Dominus. Has tres electas mansiones significant numeri qui sunt in Evangelio, « triginta, et sexaginta, et centum ». Et perfecta ✠ quidem hæreditas est eorum qui evadunt in « virum perfectum » ad imaginem Domini. Similitudo autem non est, ut quidam existimant, in figura humana: est enim impia hæc consideratio; sed nec quæ in virtute primæ causæ traditur assimilatio: est enim hæc quoque impia*

✠ P. 797-798, ED. POTTER, 671, ED. PARIS. ^a Sap. iv, 9. ^b Ibid. 14. ^c Matth. xiii, 8.

*Περὶ τὴν πόλιν ὦν, ὡσπερ ἐκεῖνος,
Δειλὸς καὶ λακκοκαταπύγων.*

*Hic Cleo nihil inausum linquat
Nihil intentatum in me faciat.*

Mecum decus et fas: pia jura

Me comitantur: nunquam ego capiar

Ob Rempublicam, ut ille cinædus

Fædissimus, ac metuendus.

(99) Θεός. Conf. superius *Protrept.* p. 88, not. 7.

(1) Δοθήσεται. Sapientiæ Salom. iii, 14: « Dabitur enim illi fidei donum, et sors in templo Dei acceptissima. » De eunuchis loquitur, qui non operati sunt iniquitatem, de quibus et dicitur Isa. lvi, 5: « Dabo eis in domo mea et intra muros meos patrem, et nomen melius a filiis et filiabus. » Paulo post citatur ex psal. xlix, 22: Ὑπέλαβες, φησὶν, ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος, quod in Antwerp. edit. vertitur ut in Vulgata: « Existimasti iniquitatem, quod ero tui similis. » At in plerisque libris Vulgatæ legitur « inique. » Theodotio, Aquila et 7, edit. ex Hebræo: Ὑπέλαβες ἐσόμενος ἔσομαί ὅμοιος

σοι. Symmachus, Ἐνόμισας ἔσεσθαί με ὡς σέ, quod videtur ante oculos habuisse S. Hieronymus, dum vertit: « Existimasti me futurum similem tui. » Apud D. Augustinum lego, « Suspiciatus es iniquitatem, quod ero tibi similis. » Theodoretus sic explicat, « Suspiciatus es, me tua iniquitate delectari. » D. Chrysostomus aliter, « Existimasti me hæc ferre non propter patientiam, sed quod nollem hæc castigari, et quæ a te fiebant non ægre ferrem. » COLLECT.

(2-3) Ὁ τριάκοντα. Respicit Matth. xiii, 8, ubi semen, quod ἐπέσεν ἐπὶ τὴν καλὴν γῆν, ἐδίδου καρπὸν, ὁ μὲν ἑκατόν, ὁ δὲ ἐξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα.

(4) Ὁ ἐξήκοντα. Particulam ὁ omittit ms. Paris.

(5) Ὁμοίωσις. Conf. superius *Protrept.* pag. 79.

(6) Κατ' ἀρετὴν. Conf. infra *Strom.* vii, p. 753, edit. Paris.

(7) Γενέσθαι. Psalm. l. ἵνα γίνηται.

(8) Θεῶν. Nam ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, inquit per Psalmographum Deus. Conf. *Protrept.* p. 88, n. 7; *Strom.* iv, p. 653, n. 4.

traditio eorum, qui expectarunt eandem esse virtutem hominis et Dei omnipotentis : « Existimasti, inquit ^a, inique, quod ero tibi similis; sufficit enim « discipulo si fiat ut magister ^b, » inquit Magister. Ad Dei ergo fit similitudinem, qui est in filium adoptatus, et in numerum amicorum cooptatus, ex eo quod est coheres dominorum et deorum, si quemadmodum ipse docuit Dominus, per Evangelium fuerit consummatus.

CAPUT XV.

De variis cognitionis ad perfectionem ducentis gradibus; et qua de causa multa obscure et mystice in S. Scriptura tradantur.

Gnosticus igitur magis propinquam exprimit similitudinem, nempe magistri mentem, quam cum ille haberet, præcepit et consuluit sapientibus et prudentibus; exprimit, inquam, hanc intelligens ut voluit qui docuit, et magnifico sensu accepto, pro dignitate quidem docens « in tectis ^c, » eos qui alte volunt ædificari, prius autem incipiens facto exsequi ea quæ dicuntur, convenienter exemplo ipsius vitæ. Ea enim præcepit quæ fieri poterant. Et revera oportet eum qui est regalis et Christianus, principatum posse obtinere et præesse. Neque enim solum constituti sumus, ut dominaremur iis solis quæ sunt foris bestiis, sed etiam feris, quæ sunt in nobis ipsis animi perturbationibus. Per scientiam ergo, ut videtur, bonæ et malæ vitæ, salvus fit gnosticus « plus » intelligens et operans « quam Scribæ et Pharisei ^d. Intende, bene prosperare et regna, » scribit David ^e, « propter veritatem et mansuetudinem, et justitiam, et deducet te mirabiliter dextra tua, » hoc est Dominus. « Quis ergo sapiens, et intelliget hæc? intelligens, et cognoscat hæc? quoniam rectæ viæ Domini, » inquit propheta ^f, significans gnosticum solum posse ea intelligere et explicare quæ obscure dicta sunt a Spiritu. Et « qui intelligit in tempore illo, silebit, » inquit Scriptura ^g, ab enuntiando scilicet indignis. Quoniam inquit Dominus, « Qui habet aures ad audiendum, audiat ^h, » dicens esse quorumvis audire et intelligere. Jam vero David dicit : « Tenebrosa aqua in nubibus aeris. A fulgore coram ipso nubes transierunt, grando et carbones ignis¹; » abditos esse docens sanctos sermones, et gnosticis quidem claros et perspicuos, tanquam grandinem innoxiam, significat demitti divinitus; ✕ vulgo autem obscuros, tanquam qui ex igne extincti sunt carbones, quos nisi quis accenderit et suscitavit, non ardebunt, neque illuminabuntur. « Dominus » ergo, inquit, « dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam » in tempore, « quando oporteat

« Ὁ γνωστικὸς ἄρα τὴν προσεχέστεραν ἀναμάσσειται ὁμοιότητα, τὴν διάνοιαν τὴν τοῦ διδασκάλου, ἤντινα ἐκεῖνος νοῶν, ἐνετείλατό τε καὶ συνεβούλευσε τοῖς φρονίμοις καὶ σώφροσι· ταύτην συνιεῖς, ὡς ὁ διδάξας ἐβούλετο, καὶ διὰ τὴν νόησιν ἀναλαβὼν τὴν μεγαλοπρεπῆ, διδάξας μὲν ἀξιολόγως ἐπὶ τῶν δωμάτων (9) » τοὺς ὑψηλῶς οἰκοδομεῖσθαι δυναμένους, προκατάρξας δὲ τῆς τῶν λεγομένων ἐνεργείας κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς πολιτείας· δυνατὰ γὰρ ἐνετείλατο· καὶ δὴ τῷ ὄντι ἀρχικὸν εἶναι καὶ ἡγεμονικὸν τὸν βασιλικὸν (10) τε καὶ Χριστιανόν· ἐπεὶ μὴ τῶν ἔξω μόνων θηρίων κατακυριεύειν ἐτάγημεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἀγρίων παθῶν· κατ' ἐπίστασιν οὖν, ὡς εἶπεν, τοῦ κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ βίου σώζεται ὁ γνωστικὸς, « πλέον (11) τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων » συνιεῖς τε καὶ ἐνεργῶν. « Ἐντεινον καὶ κατευόδου καὶ βασιλευε, » ὁ Δαβὶδ γράφει, « ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος (12) καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου· » τουτέστιν ὁ Κύριος. « Τίς οὖν σοφός; καὶ συνήσει ταῦτα· συνετός; καὶ γνώσεται (13) αὐτά· διότι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, » φησὶν ὁ προσφῆτης, δηλῶν μόνον δύνασθαι τὸν γνωστικὸν τὰ ἐπικεκρυμμένως πρὸς τοῦ Πνεύματος εἰρημένα, νοήσειν τε καὶ διασαφήσειν. « Καὶ ὁ συνίων ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, σιωπήσεται, » λέγει ἡ Γραφή· δηλονότι πρὸς τοὺς ἀναξίους ἐξεπέμψεν· ὅτι φησὶν ὁ Κύριος, « Ὁ ἔχων ὄτια ἀκούειν, ἀκουέτω· » οὐ πάντων εἶναι τὸ ἀκούειν καὶ συνιέναι, λέγων. Αὐτίκα ὁ Δαβὶδ, « Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων, » γράφει· « ἀπὸ τῆς τηλαυγῆσεως ἐνώπιον αὐτοῦ, αἱ νεφέλαι διήλθον, χάλαζα καὶ ἄνθρακες πυρός· » ἐπικεκρυμμένους τοὺς ἀγίους λόγους εἶναι διδάσκων, καὶ δὴ τοῖς μὲν γνωστικοῖς διειδεῖς καὶ τηλαυγεῖς, καθάπερ χάλαζαν ἀβλαβῆ, καταπέμπεσθαι θεόθεν μηνύει· σκοτεινοὺς δὲ πολλοὺς (14), καθάπερ τοὺς ἐκ πυρός ἀπεσθεσμένους ἄνθρακας, οὓς εἰ μὴ τις ἀνάψαι καὶ ἀναζωπυρήσαι, οὐκ ἐκφλεγήσονται, οὐδ' ἐμφωτισθήσονται. « Κύριος (15) » οὖν, φησὶ, « δίδωσί μοι

✕ P. 799, ED. POTTER, 672, ED. PARIS. ^a Psal. XLIX, 21. ^b Matth. XXV, 10. ^c Matth. V, 27; Luc. XII, 3. ^d Matth. V, 20. ^e Psal. XIV, 4. ^f Os. XIV, 9. ^g Amos. V, 13. ^h Matth. XI, 15. ⁱ Psal. XVII, 11, 12.

(9) Ἐπὶ τῶν δωμάτων. Allegorice exponit illud Christi dictum : « Ὁ εἰς τὸ οὐδὲν ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων. Matth. X, 27; Luc. XII, 3.

(10) Βασιλικόν. Clementi idem est βασιλικός qui Χριστιανός· nam Christus ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ, ut dictum est Apoc. I, 6.

(11) Πλέον. Respicit Matth. V, 20 : Ἐάν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Γραμματέων

καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

(12) Πραότητος. Psalm. πραΰτητος.

(13) Γνώσεται. Os. ἐπιγνώσεται, et statim ὅτι pro διότι.

(14) Σκοτεινοὺς δὲ πολλοὺς. Optime interpres legit σκοτεινοὺς δὲ πολλοὺς. HEINSIUS.

(15) Κύριος. Isa. Κύριος, Κύριος.

γλώσσαν παιδείας, τοῦ γινῶναι ἐν καιρῷ (16), ἤνίκα A δεῖ εἰπεῖν λόγον, » οὐ κατὰ τὸ μαρτύριον μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν· « Καὶ ἡ παιδεία Κυρίου (17) ἀνοίγει μου τὸ στόμα· » γνωστικοῦ ἄρα καὶ τὸ εἰδέναι χρῆσθαι τῷ λόγῳ, καὶ ὁπότε, καὶ ὅπως, καὶ πρὸς οὓς τινάς. Ἦδη δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγων, « Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστὸν, » τὴν μὲν διδασκαλίαν τὴν Ἑλληνικὴν στοιχειώδη παραδίδωσιν εἶναι, τελείαν δὲ τὴν κατὰ Χριστὸν, καθάπερ ἤδη πρότερον ἐμηνύσαμεν. « Αὐτίκα ἡ ἀγριέλαιος (18) ἐγκεντρίζεται εἰς τὴν πιότητα τῆς ἐλαίας· » καὶ δὴ καὶ φύεται ὁμοειδῶς ταῖς ἡμέροις ἐλαίαις (19)· χρῆται γὰρ τὸ ἐμφυτευόμενον ἀντὶ γῆς τῷ δένδρῳ τῷ ἐν ᾧ ἐμφυτεύεται· πάντα δὲ ὁμοῦ τὰ φυτὰ ἐκ κελεύσματος θεοῦ βεβλάστηκε· διὸ καὶ ἀγριέλαιος ὁ κότινος τυγχάνη, ἀλλὰ τοῦς B Ὀλυμπιονίκας στέφει, καὶ τὴν ἄμπελον ἢ πετελέα εἰς ὕψος ἀνάγουσα εὐκαρπεῖν διδάσκει· ὁρῶμεν δὲ ἤδη πλείονα τὴν τροφήν ἐπισπώμενα τὰ ἄγρια τῶν δένδρων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πέττειν. Τὰ οὖν ἄγρια τῶν ἡμέρων ἀπεπτότερα ὑπάρχει· καὶ τὸ αἷτιον τοῦ ἄγρια εἶναι αὐτὰ, στέρησις δυνάμεως πεπτικῆς· λαμβάνει τοίνυν τροφήν μὲν πλείονα ἢ ἐγκεντρισθεῖσα ἐλαία, διὰ τὸ ἀγρία ἐμφύεσθαι· οἷον δὲ ἤδη πέττειν ἐθίζεται τὴν τροφήν, συνεξομοιουμένη τῇ πιότητι (20) τῆς ἡμέρου· ὡς δὲ καὶ ὁ φιλόσοφος, ἀγρία εἰκαζόμενος ἐλαία, πολὺ τὸ ἀπεπτον ἔχων, διὰ τὸ εἶναι ζητητικὸς καὶ εὐπαρακολούθητος καὶ ὀρεκτικὸς τῆς πιότητος τῆς ἀληθείας· ἐὰν προσλάβῃ τὴν θεῖαν διὰ πίστεως δύναμιν, τῇ χρηστῇ καὶ ἡμέρῳ καταφυτευθεὶς γνώσει, καθάπερ ἡ ἀγριέλαιος, ἐγκεντρισθεῖσα C τῷ ὄντως καλῷ καὶ ἐλεήμονι λόγῳ, πέττει τε τὴν παραδιδδομένην τροφήν, καὶ καλλιέλαιος γίνεται· ὁ γὰρ τοι ἐγκεντρισμὸς τὰς ἀχρεῖους εὐγενεῖς ποιεῖ, καὶ τὰς ἀφόρους φορίμους γίνεσθαι βιάζεται, τέχνη τῇ γεωργικῇ καὶ ἐπιστήμῃ τῇ γνωστικῇ. Φασὶ δ' οὖν γίνεσθαι τὸν ἐγκεντρισμὸν κατὰ τρόπους τέσσαρας (21)· ἓνα (22) μὲν, καθ' ὃν μεταξὺ τοῦ ξύλου καὶ τοῦ φλοιοῦ ἐναρμόζειν δεῖ τὸ ἐγκεντριζόμενον (23)· ὡς κατηχοῦνται οἱ ἐξ ἐθνῶν ἰδιῶται, ἐξ ἐπιπολῆς δεχόμενοι τὸν λόγον· θάτερον (24) δὲ ὅταν, τὸ ξύλον σχίσαντες, εἰς αὐτὸ ἐμβάλωσι τὸ εὐγενὲς φυτὸν· ὃ συμβαίνει (25) ἐπὶ τῶν φιλοσοφησάντων· διατμηθέντων γὰρ αὐτοῖς τῶν δογμάτων, ἢ ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας ἐγγίνεται· ὡς δὲ καὶ Ἰουδαίοις διαι-

loqui sermonem a, » non solum in ferendo testimonio, sed etiam in interrogando et respondendo. « Et disciplina Domini aperit os meum b. » Est ergo gnostici ut sciat uti sermone, et quando, et quomodo, et apud quos oportet. Jam vero Apostolus quoque dicens : « Secundum elementa mundi, et non secundum Christum c ; » tradit doctrinam quidem Græcam esse instar elementorum, Christi autem doctrinam esse perfectam, sicut jam prius significavimus. Jam vero « oleaster inseritur in pinguedine oleæ d ; » quin etiam nascitur eadem fere specie qua oleæ sativæ. Nam id quod est insitum, pro terra ulitur, arbore in qua inseritur. Omnes autem plantæ simul jussu divino germinarunt. Quocirca etiamsi sit oleaster agrestis, eos tamen coneruat qui in Olympicis vincunt certaminibus. Et ultimus vitem in altum extollens, eam docet esse fertilem. Videmus autem plus nutrimenti attrahere agrestes arbores, propterea quod non possint concoquere. Quæ sunt ergo agrestia, minus concoquunt quam sativa; et causa cur ea sint agrestia, est privatio facultatis concoctricis. Plus ergo nutrimenti accipit inserta olea, propterea quod sit plantata in agresti. Assuefit autem veluti concoquere nutrimentum, dum assimilatur pinguedini sativæ. Sic etiam philosophus, qui agresti oleæ assimilatur, cum multa habeat non concocta, propterea quod et libenter inquirat, et facile assequatur, et pinguedinem appetat veritatis, si per fidem, divinam acceperit virtutem, in bonam et mitem insertus cognitionem, tanquam oleaster insitus in Logon vere pulchrum et misericordem, et quod traditur nutrimentum concoquit, et fit bona et sativa olea. Insitio enim eas quæ erant inutiles facit generosas, et quæ erant steriles, cogit esse fertiles, arte agriculturæ et scientia gnostica. Aiunt autem insitionem fieri quatuor modis : uno quidem, quo inter lignum et corticem oportet eum adaptare qui inserit ; quo quidem modo catechismum suscipiunt, qui sunt ex gentibus idiotæ, qui verbum accipiunt in superficie. Altero autem, quando ligno fisso, in ipsum plantam ✕ generosam immiserint : quod quidem accidit in iis qui sunt philosophati. Eis enim dissectis dogmatibus, ingeneratur agnitio veritatis : ita autem Judæis quoque aperta veteri Scriptura, nova et gene-

✕ P. 800, ED. POTTER, 675, ED. PARIS. a Isa. L, 4. b Ibid. 5. c Col. II, 8. d Rom. XI, 17.

(16) Ἐν καιρῷ. Hæc Clementis verba sunt, non D Isaia.

(17) Παιδεία Κυρίου. Isa. Παιδεία Κυρίου, Κυρίου ἀνοίγει μοι τὰ ὦτα, favente Hebr. textu, ut adnotat Sylburg.

(18) Ἡ ἀγριέλαιος. Respicit Rom. XI, 17 : Eὶ δὲ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ, ἀγριέλαιος ὢν, ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς ποιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου.

(19) Ἐλαίαις. Ms. Paris. ἐλαίας.

(20) Πιότητι. Ms. Paris. mendose ποιότητι.

(21) Τέσσαρας. Τρεῖς τρόποι εἰσὶν ἐγκεντρισμῶν· « tres sunt modi insitionis ; » inquit auctor Geoponic. lib. X, c. 75, eorum scilicet, quos enumerat Clemens, tertium omittens. Conf. Theophrastus De

causis plant. lib. I, c. 6, Columella lib. V, c. 11. Petrus Crescentiensis, lib. II, c. 22.

(22) Ἐνα. Καλεῖται οὗτος ὁ τρόπος ἐμφυλλισμὸς· « vocatur hic modus infoliatio, » inquit auctor Geoponic. loco jam dicto.

(23) Τὸ ἐγκεντριζόμενον. « Id quod inseritur. » Interpres legit τὸν ἐγκ. in edit. Flor. Sed neutrum genus agnoscit H. ms. inquit Sylburgius.

(24) Θάτερον. Hic proprie dicitur ἐγκεντρισμὸς· quando αὐτὸ μέσον τὸ ξυλωδες σχίσαντες, ἐμβάλωσι τὰ ἐνθέματα· « media lignosa parte fissa, surculos injiciunt. »

(25) Συμβαίνει. H. ms. σχῆμα. De insitionis generibus prolixè Geoponica p. 109. H. SYLBURG.

rosa planta **236** oleæ inseritur. Tertia autem insitio agrestes tangit et hæreticos, qui vi trahuntur ad veritatem; nam cum utrumque surculum falce acuta deraserint, donec medullam quidem nudaverint, sed non ulceraverint, eas inter se vinciunt. Quartus autem modus insitionis est, qui dicitur inoculatio, a generoso enim trunco circumciditur oculus, ita ut cum eo in orbem cortex circumscribatur, unius palmi magnitudine. Deinde æqualiter cum oculo circumscriptus eraditur truncus, et sic immititur circumligatus, et lato circumlitus, integro servato oculo et minime inquinato. Hoc est genus doctrinæ gnosticæ, quæ res potest perspicere ipsas. Hoc quidem certe genus est maxime utile in arboribus sativis. Potest autem quæ ab Apostolo dicitur « insitio, in bonam » fieri « oleam », nempe in ipsum Christum, ut agrestis et infidelis natura eorum videlicet qui credunt in Christum, implantetur in Christum. Melius est autem uniuscujusque fidem in ipsa inseri anima. Sanctus enim Spiritus per eam quodammodo distributus transplantatur, prout est uniuscujusque circumscriptio, incircumscripse. De cognitione autem disserens Salomon hæc dicit: « Clara est, et non marcescit sapientia, et facile cernitur ab iis qui ipsam diligunt: eos qui cupiunt prævenit ut præcognoscatur. Qui mane surrexerit ad ipsam, non laborabit; de ipsa enim cogitare, est perfectio prudentiæ. Et qui propter ipsam vigilaverit, cito erit cura vacuus, quoniam eos qui ipsa digni sunt, ipsa quærens circuit. (Non est enim omnium cognitio ^b.) Et in semitis ab ipsis benevole visione apprehenditur ^c. » Semitæ autem sunt vitæ traducendæ ratio, et Testamentorum multiformis varietas. Mox subjungit: « Et in omni cogitatione occurrit ipsis ^d, » ut quæ varie consideretur, per omnem scilicet doctrinam. Deinde infert, perficientem adducens charitatem; per rationem syllogisticam, et veras propositiones maxime demonstrative ac vere sic inferens. « Ejus enim principium, verissimum est desiderium disciplinæ, » hoc est, cognitionis; « cura autem disciplinæ est dilectio; dilectio autem est observatio legum ejus; attentio autem legum, est incorruptibilitatis confirmatio; incorruptibilitas autem facit ut ad Deum prope accedatur. Sapientiæ ergo desiderium attollit ad regnum ^e » docet enim, ut arbitror, veram disciplinam esse quoddam desiderium cognitionis. Exercitium autem disciplinæ fit per dilectionem cognitionis. Et dilectio quidem est observatio mandatorum quæ deducunt ad cognitionem. Observatio autem ipsorum, est confirmatio præceptorum propter quam incorruptibilitas contingit. « Ea autem

✠ P. 801, ED. POTTER, 674, ED. PARIS.

^a Rom. xi, 24. ^b I Cor. viii, 7. ^c Sap. vi, 12, 13, 14, 15, ^d Ibid. 16. ^e Ibid. 17, 18, 19, 20.

(26) *Ἐπίσφιρον*. Alibi rectius *ἐπίσφηνον*, inquit in Indice Græco Sylburg.

(27) *Ὅν γὰρ πάντων ἡ γνώσις*. Hæc verba non sunt Sapientiæ, sed in parenthesi scribenda; ut interpolata scilicet a Clem. ex I Cor. viii, 7, ubi dicit Apostolus, *ὅτι ἐν πάντιν ἡ γνώσις*.

Α γθείσης τῆς παλαιᾶς Γραφῆς, τὸ νέον καὶ ὑγενὲς ἐγκεντριζέται τῆς ἐλαίας φυτὸν· ὁ τρίτος δὲ ἐγκεντρισμὸς τῶν ἀγριῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν ἀπτεται, τῶν μετὰ βίας εἰς τὴν ἀλήθειαν μεταγομένων· ἀποξύσαντες γὰρ ἐκάτερον ἐπίσφιρον (26) ὄξει δρεπάνῳ, μέχρι τοῦ τὴν ἐντερὴν γυμνῶσαι μὲν, μὴ ἐλκῶσαι δὲ, δεσμεύουσι πρὸς ἀλληλα· τέταρτος δὲ ἐστὶν ἐγκεντρισμὸς τρόπος ὁ λεγόμενος ἐνοφθαλμισμὸς· περιαιρεῖται γὰρ ἀπὸ εὐγενοῦς στελέχους ὀφθαλμὸς, συμπεριγραφόμενος αὐτῷ καὶ τοῦ φλοιοῦ κύκλῳ, ὅσον παλαιστιαῖον μῆκος· εἶτα ἐναποξέεται τὸ στέλεχος κατ' ὀφθαλμὸν, ἴσον τῇ περιγραφῇ· καὶ οὕτως ἐντίθεται περισχοινοζόμενον καὶ περιχρίόμενον πηλῷ, τηρουμένου τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀπαθοῦς καὶ ἀμολύντου. Εἶδος τοῦτο γνωστικῆς διδασκαλίας, διαθρεῖν τὰ πράγματα δυναμένης· ἀμέλει καὶ ἐπὶ ἡμέρων δένδρων τοῦτο μάλιστα χρησιμεύει τὸ εἶδος. Δύναται δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενος « ἐγκεντρισμὸς εἰς τὴν καλλιέλαιον » γίνεσθαι, τὸν Χριστὸν αὐτὸν, τῆς ἀνημέρου καὶ ἀπίστου φύσεως καταφυτευομένης εἰς Χριστὸν, τουτέστι τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων· ἄμεινον δὲ τὴν ἐκάστου πίστιν ἐν αὐτῇ ἐγκεντριζέσθαι τῇ ψυχῇ. Καὶ γὰρ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταύτη πως μεταφυτεύεται διανενεμημένως, κατὰ τὴν ἐκάστου περιγραφὴν ἀπεριγράφως. Περὶ δὲ τῆς γνώσεως ὁ Σαλομῶν διαλεγόμενος, τάδε φησὶ· « Λαμπρὰ καὶ ἀμάραντος ἐστὶν ἡ σοφία, καὶ εὐχερῶς θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ἀγαπόντων αὐτήν· φθάνει τοὺς ἐπιθυμοῦντας προγνωσθῆναι. Ὁ ὀρθρίσας ἐπ' αὐτήν, οὐ κοπιᾷσει· τὸ γὰρ ἐνθυμηθῆναι περὶ αὐτῆς φρονήσεως τελειότης· καὶ ὁ ἀγρυπνήσας δι' αὐτήν ταχέως ἀμέριμνος ἔσται· ὅτι τοὺς ἀξίους αὐτῆς αὐτὴ περιέρχεται ζητοῦσα· (οὐ γὰρ πάντων ἡ γνώσις (27)·) καὶ ἐν ταῖς τρίβοις φαντάζεται αὐτοῖς εὐμενῶς· » τρίβοι δὲ ἡ τοῦ βίου διεξαγωγή καὶ ἡ κατὰ τὰς Διαθήκας πολυειδία. Αὐτίκα ἐπιφέρει· « Καὶ ἐν πάσῃ ἐπινοίᾳ ὑπαντᾷ αὐτοῖς, » ποικίλως θεωρουμένη, διὰ πάσης δηλονότι παιδείας. Εἶτα ἐπιλέγει τὴν τελειωτικὴν ἀγάπην παρατιθέμενος διὰ λόγου συλλογιστικοῦ καὶ λημμάτων ἀληθῶν ἀποδεικτικωτάτην καὶ (28) ἀληθοῦ ὧδέ πως ἐπάγων ἐπιφορὰν· « Ἄρχῃ γὰρ αὐτῆς ἀληθεστάτη (29) παιδείας ἐπιθυμία, » τουτέστι τῆς γνώσεως· « φροντὶς δὲ παιδείας ἀγάπη· ἀγάπη δὲ τήρησις νόμων αὐτῆς· προσοχὴ δὲ νόμων βεβαίωσις ἀφθαρσίας (30)· ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ. Ἐπιθυμία ἄρα σοφίας ἀνάγει ἐπὶ βασιλείαν. Διδάσκει γὰρ, οἶμαι, ὡς ἀληθινὴ παιδεία ἐπιθυμία τις ἐστὶ γνώσεως· ἀσκησις δὲ παιδείας συνίσταται δ' ἀγάπην γνώσεως· καὶ ἡ μὲν ἀγάπη τήρησις τῶν εἰς γνώσιν ἀναγουσῶν ἐντολῶν· ἡ τήρησις δὲ αὐτῶν βεβαίωσις τῶν ἐντολῶν, δι' ἣν ἡ ἀφθαρσία ἐπισυμβαίνει· ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ. »

(28) *Καί*. Abest a ms. Paris.

(29) *Ἀληθεστάτη*. Vulg. Bib. Sapient. vi: ἡ ἀληθεστάτη, cum articulo. SYLBURG.

(30) *Νόμων βεβαίωσις ἀφθαρσίας· ἀφθαρσία δὲ*. Ms. Paris. mendose, *νόμων βεβαίωσις ἀφθαρσία· ἀφθαρσία δὲ*.

Εἰ ἄρα ἀγάπη τῆς γνώσεως ἀφθαρτον ποιεῖ, καὶ ἐγγὺς Θεοῦ βασιλέως τὸν βασιλικὸν ἀνάγει, ζητεῖν ἄρα δεῖ τὴν γνώσιν εἰς εὐρεσιν. Ἔστι δὲ ἡ μὲν ζήτησις ὁρμὴ ἐπὶ τὸ καταλαβεῖν διὰ τινῶν σημείων ἀνευρίσκουσα τὸ ὑποκείμενον· ἡ εὐρεσις δὲ, πέρας καὶ ἀνάπαυσις ζητήσεως ἐν καταλήψει γενομένης· ὅπερ ἐστὶν ἡ γνώσις· καὶ αὕτη κυρίως εὐρεσις ἐστὶν ἡ γνώσις, κατάληψις ζητήσεως ὑπάρχουσα. Σημεῖον δ' εἶναι φασὶ τὸ προηγούμενον, ἢ συνυπάρχον, ἢ ἐπόμενον. Τῆς τοίνυν περὶ Θεοῦ ζητήσεως εὐρεσις μὲν ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ διδασκαλία, σημεῖον (51) δὲ τοῦ εἶναι τὸν Σωτῆρα ἡμῶν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, αἵ τε προηγούμεναι τῆς παρουσίας αὐτοῦ προφητεῖαι, τοῦτον κηρύσσουσαι, αἵ τε συνυπάρξασαι τῇ γενήσει αὐτοῦ τῇ αἰσθητῇ (52) περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαι· πρὸς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν κηρυσσόμεναι τε καὶ ἐμφανῶς δεικνύμεναι δυνάμεις αὐτοῦ. Τεκμήριον (53) τοῦ παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν ἀλήθειαν τὸ αὐτὸν διδάξαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ περὶ πᾶν ζήτημα καθολικὰ ταῦτα εὐρίσκειται, πρόσωπόν τε καὶ πρᾶγμα, ἡ ὄντως ἀλήθεια παρ' ἡμῖν δεικνύται μόνοις· ἐπεὶ πρόσωπον μὲν τῆς δεικνυμένης ἀληθείας, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ πρᾶγμα δὲ, ἡ δύναμις τῆς πίστεως, ἡ καὶ παντὸς οὐτινοσούν ἐναντιουμένου καὶ αὐτοῦ ὅλου ἐνισταμένου τοῦ κόσμου πλεονάζουσα. Ἄλλ' ἐπεὶ τοῦτο ἀνωμαλόγηται βεβαιωθῆναι ἐν αἰωνίοις ἔργοις καὶ λόγοις, καὶ πέφηεν ἤδη κολάσεως (54), οὐκ ἀντιρρήσεως ἄξιός ἄπας ὁ μὴ νομίζων εἶναι πρόνοιαν, καὶ τῶ ὄντι ἄθεός· πρόκειται δ' ἡμῖν τί ποιοῦντες καὶ τίνα τρόπον βιοῦντες, εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἀφικοίμεθα, καὶ πῶς τιμῶντες τὸ θεῖον, σφίσι σωτηρίας αἷτιοι γινοίμεθα, οὐ παρὰ τῶν σοφιστῶν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γνόντες καὶ μαθόντες τὸ εὐάρεστον αὐτῶ, τὸ δίκαιον καὶ ὅσιον ὄραν ἐγχειροῦμεν. Τὸ σώζεσθαι δ' ἡμᾶς εὐάρεστον αὐτῶ· καὶ ἡ σωτηρία διὰ τε εὐπραγίας διὰ τε γνώσεως παραγίνεται· ὧν ἀμφοῖν ὁ Κύριος διδάσκαλος. Εἴπερ οὖν καὶ κατὰ Πλάτωνα, ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ παρὰ τῶν ἐκγόνων τοῦ Θεοῦ τὸ ἀληθὲς ἐκμανθάνειν μόνως οἶόν τε, εἰκότως παρὰ τῶν θεῶν λογίων τὰ μαρτύρια ἐκλεγόμενοι, τὴν ἀλήθειαν ἀρχοῦμεν ἐκδιδάσκεισθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, προφητευθέντων μὲν τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ σαφηνισθέντων. Τὰ συνεργοῦντα δὲ πρὸς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, οὐδὲ αὐτὰ ἀδόκιμα. Ἡ γοῦν φιλοσοφία πρόνοιαν καταγγέλλουσα, καὶ τοῦ

P. 802, ED. POTTER, 674, ED. PARIS.

(51) *Σημεῖον*. Vox dialectica, quam explicabunt Aristotelis verba *Analyt. prior. lib. II, c. 26*: *Σημεῖον δὲ βούλεται εἶναι πρότασις ἀποδεικτική, ἢ ἀναγκαία ἢ ἐνδοξός· οὗ γὰρ ὄντος ἐστὶν, ἢ οὗ γενομένου, πρότερον ἢ ὕστερον γέγονε τὸ πρᾶγμα· τοῦτο σημεῖόν ἐστι τοῦ γεγονέναι ἢ εἶναι.* « Signum autem nihil aliud esse videtur, quam propositio demonstrativa, aut necessaria, aut probabilis. Nam quo exstante res exstat; vel quo facto prius aut posterius res facta est: hoc est signum indicans rem factam esse aut exstare. »

(52) *Τῇ αἰσθητῇ*. « Sensibili, » quæ opponitur generationi νοητῇ ac æternæ.

(53) *Τεκμήριον*. Signi species est. Aristoteles

A efficit, ut prope Deum simus. Si ergo dilectio cognitionis facit alienum ab interitu, et cum, qui est regalis, prope Deum regem extollit, oportet cognitionem querere usque ad inventionem. Est autem inquisitio quidem, impulsio ad comprehendendum, quæ per quædam signa invenit id quod est subjectum. Inventio autem est finis et requies inquisitionis quæ pervenit ad comprehensionem, quod quidem est cognitio: et ipsa proprie inventio est cognitio, ut quæ sit comprehensio inquisitionis. Signum autem dicunt esse id quod præcedit, aut quod est una, aut quod sequitur. Ejus ergo quæ est de Deo inquisitionis, inventio quidem est doctrina quæ est per Filium. Signum autem quod sit Servator noster ille ipse Filius Dei, sunt quæ ejus adventum præcedunt, prophetiæ, quæ ipsum prædicant: et quæ comitabantur ejus ortum sensilem de ipso testimonia: et quæ post ejus assumptionem prædicantur et aperte ostenduntur virtutes ejus. Quod ergo sit apud nos veritas, indicium est, quod ipse docuerit Dei Filius. Si enim in omni quæstione hæc generalia inveniuntur, res et persona, quæ vere est veritas, apud nos solos esse ostenditur. Nam veritatis quidem quæ ostenditur persona est Filius Dei: res vero, virtus fidei, quæ quodcumque ei adversatur, et vel ipsum totum mundum repugnantem superat. Sed quoniam hoc jam in confesso est confirmatum esse æternis factis et sermonibus, satisque apparet dignum esse qui supplicio afficiatur, non contra quem dicatur, quicumque existimat non esse providentiam, et revera impium; nobis autem est propositum, quid agendo, et quomodo vivendo perveniamus ad omnipotentis Dei agnitionem, et quemadmodum Deum honorando, efficiamur nobis causa salutis, non a sophistis, sed ab ipso Deo edocti, ejusque quod ei est gratum, cognitione imbuti, id, quod est justum et sanctum, facere aggredimur. Ut autem simus salvi ei est gratum, et salus accedit per bonam operationem et cognitionem, quorum amborum est magister Dominus. Si ergo vel ex Platonis sententia, aut a Deo, aut ab iis qui a diis duxere originem, verum solum disci potest: merito jactamus nos veritatem discere per Filium Dei, seligentes testimonia ex divinis eloquiis, quæ fuerunt quidem primum prædicta, deinde declarata. Quæ autem ad veritatem invenendam adjuvant, ne ipsa quidem sunt rejicienda.

loco jam dicto: Τὸ τεκμήριον τὸ εἶδέναι ποιοῦν φασὶν εἶναι· « indicium aiunt esse, quod scire facit. »

(54) *Κολάσεως*. Simile est, quod scribit Aristoteles de problemate *Topico* agens, *Topic. lib. I sub finem cap. 11*: Οὐ δεῖ δὲ πᾶν πρόβλημα οὐδὲ πᾶσαν θέσιν ἐπισκοπεῖν· ἀλλ' ἢν ἀπορήσειεν ἂν τις τῶν λόγου δεομένων, καὶ μὴ κολάσεως ἢ αἰσθήσεως· οἱ μὲν γὰρ ἀποροῦντες, πρότερον δεῖ τοὺς θεοὺς τιμᾶν, καὶ τοὺς γονεῖς ἀγαπᾶν, ἢ οὐ, κολάσεως δεόνται. « Nec vero oportet omne problema aut omnem thesin in quæstionem revocare: sed eam de qua dubitare quispiam possit egens rationis, non pœnæ, aut sensus. Nam qui ambigunt utrum oporteat deos colere et parentes diligere, necne, pœna indigent. »

Ipsa certe philosophia, quæ annuntiat providentiam, et beatæ quidem vitæ remunerationem, miseræ autem punitionem, summam theologiam tractat. Quæ autem accurate et exacte traduntur, et quæ sigillatim habentur, ea utique non servat. Neque enim de Filio **287** Dei, neque de ea quæ est per providentiam œconomia tractat, ut nos : non enim divinam noverat religionem. Quamobrem hæreses quoque quæ sunt in barbara philosophia, etiamsi unum Deum dicant, etiamsi Christum celebrent, id in genere dicunt, non ex veritate. Nam et alium Deum adveniunt, et Christum non accipiunt, sicut tradunt prophetiæ. Verum enimvero quæ sunt apud eos falsa dogmata, quandiu adversantur vitæ quæ agitur ex veritate, sunt contra nos ^a. Ecce enim Paulus Timotheum circumcidit propter eos qui credebant ex Judæis, ne si dissolveret ea quæ in lege carnaliter intellecta erant, a fide deficerent qui ex lege fuerant initiati, etsi ipse recte sciret non justificare circumcisionem. « Omnibus enim omnia fieri » profitebatur, ut se accommodaret, principalia conservans interim dogmata, « ut omnes lucrifaceret ^b. » Daniel autem « torquem » sub rege gestavit Persarum, non despiciens vexari populum. Mendaces ergo sunt revera, non ii qui se accommodant propter negotium salutis : neque qui labuntur in aliquibus ex iis quæ sunt singularia, sed qui concidunt in iis quæ sunt vel maxime principalia, et Dominum quidem, quoad fieri ab eis potest, rejiciunt ; auferunt autem veram Domini doctrinam : quia non pro dignitate Dei et Domini Scripturas disserunt et tradunt. Depositum enim quod Deo redditur, est convenienter Domini doctrinæ, per ejus apostolorum piam traditionem intelligentia et exercitatio. « Quod autem auditis in aurem, » abdite scilicet et mystice (nam quæ sunt ejusmodi, dicuntur in aurem dici allegorice), « super domos, inquit, prædicate ^c : » ea scilicet magnifice excipientes, sublimiter dicenda tradentes, et ex regula veritatis Scripturas explicantes. Neque enim prophetia, neque ipse Servator adeo aperte **✕** elocutus est divina mysteria, ut ea facile capi possent a quibuslibet, sed disseruit in parabolis. De Domino quidem certe dicunt apostoli, quod « omnia locutus est in parabolis, et nihil loquebatur eis sine parabola ^d. » Si autem « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ^e ; » ergo

^a P. 803, ED. POTTER, 676, ED. PARIS.

^d Matth. xiii, 34. ^e Joan. 1, 3.

(35) Κατὰ περίληψιν. An legendum κατὰ περίφρασιν, ut supra p. 612, ed. Paris. Lowth.

(36) Τοῖς πᾶσι. Respicit ad illud Pauli I Cor. ix, 19 : Πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω · et mox vers. 22 : Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. Infra eadem iisdem verbis repetuntur pag. 510. SYLBURG.

(37) Μαρτάκιν. Μαρτάκην, Dan. v, 7, 29, quod usitatius est.

(38) Λεγοῦντες. Λεγοῦντες vitiosum est. Interpres vertit « disserunt. » Fortasse verius λαλοῦντες, ut in sequentibus aliquoties. Si quis λαθόντες

A ἀκρίθειαν δὲ καὶ τὰ ἐπὶ μέρος οὐκ ἔτι σώζει · οὔτε γὰρ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, οὔτε περὶ τῆς κατὰ τὴν πρόνοιαν οἰκονομίας, ὁμοίως ἡμῖν διαλαμβάνει · οὐ γὰρ τὴν κατὰ τὸν Θεὸν ἔγνω θρησκείαν. Διόπερ αἱ κατὰ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν αἰρέσεις, κἂν Θεὸν λέγωσιν ἓνα, κἂν Χριστὸν ὑμνώσι, κατὰ περίληψιν (35) λέγουσιν, οὐ πρὸς ἀλήθειαν · ἄλλον τε γὰρ Θεὸν παρευρίσκουσι, καὶ τὸν Χριστὸν οὐχ ὡς αἱ προφητεῖαι παραδιδόασιν ἐκδέχονται. Ἄλλ' οὖν γε τὰ ψευδῆ τῶν δογμάτων αὐτοῖς, ἔστ' ἂν ἐναντιῶνται τῇ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἀγωγῇ, καθ' ἡμῶν ἔστιν. Αὐτίκα ὁ Παῦλος τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύοντας, ἵνα μὴ καταλύοντος αὐτοῦ τὰ ἐκ τοῦ νόμου σαρκικώτερον προειλημμένα, ἀποστῶσι τῆς πίστεως οἱ ἐκ νόμου κατηχούμενοι · εἰδὼς ἀκριθῶς ὅτι περιτομῆ οὐ δικαιοῖ ^a τοῖς πᾶσι (36) γὰρ πάντα γίνεσθαι » ὡμολόγει κατὰ συμπεριφορὰν, σώζων τὰ κύρια τῶν δογμάτων, « ἵνα πάντας κερδήσῃ. » Δανιὴλ δὲ, « τὸν μαρτάκιν (37) » ἐβάστασεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, μὴ ὑπεριδὼν θλιβῆναι τὸν λαόν. Ψεῦσταί τινον τῷ ὄντι οὐχ οἱ συμπεριφερόμενοι δι' οἰκονομίαν σωτηρίας, οὐδ' οἱ περὶ τινα τῶν ἐν μέρει σφαλόμενοι, ἀλλ' οἱ εἰς τὰ κυριώτατα παραπίπτοντες, καὶ ἀθετοῦντες μὲν τὸν Κύριον, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, ἀποστεροῦντες δὲ τοῦ Κυρίου τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν · οἱ μὴ κατ' ἀξίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου τὰς Γραφὰς λεγούντες (38) τε καὶ παραδιδόντες · παραθήκη (39) γὰρ ἀποδιδόμενη Θεῷ ἢ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, τῆς θεοσεβοῦς παραδόσεως σύνεσις τε καὶ συνάσκησις · « Ὁ δὲ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς, » ἐπικεκρυμμένως δηλονότι καὶ ἐν μυστηρίῳ · (τὰ τοιαῦτα γὰρ εἰς τὸ οὖς λέγεσθαι ἀλληγορεῖται ·) « ἐπὶ τῶν δωματίων, φησί, κηρύξατε · » μεγαλοφρόνως τε ἐκδεξάμενοι καὶ ὑψηλόρως παραδιδόντες, καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα, διασαφούντες τὰς Γραφὰς · οὔτε γὰρ ἡ προφητεία, οὔτε ὁ Σωτὴρ αὐτὸς, ἀπλῶς οὕτως ὡς τοῖς ἐπιτυχοῦσιν εὐάλωτα εἶναι, τὰ θεῖα μυστήρια ἀπεφθέγγετο, ἀλλ' ἐν παραβολαῖς διελέξατο. Λέγουσι γοῦν οἱ ἀπόστολοι περὶ τοῦ Κυρίου, ὅτι « πάντα ἐν παραβολαῖς ἐλάλησε, καὶ οὐδὲν ἄνευ παραβολῆς ἐλάλει (40) αὐτοῖς. » Εἰ δὲ « πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, » καὶ ἡ προφητεία **D** ἄρα καὶ ὁ νόμος δι' αὐτοῦ τε ἐγένετο, καὶ ἐν παραβολαῖς ἐλαλήθησαν δι' αὐτοῦ · πλὴν « Ἄπαντα ὀρθῶς ἐνώπιον τῶν συνιέντων (41), » φησὶν ἡ Γραφή· τουτ-

^a Act. xvi, 3.

^b I Cor. ix, 19 et seq.

^c Matth. x, 27.

malit, per me licet. Παραδιδόντες sane ibidem scribi potest, ut paulo post. SYLBURG.

(39) Παραθήκη. Sic edit. Flor. Sylburgius et ms. Paris. Id vero recentiores editiones in παρακαταθήκη mutarunt.

(40) Οὐδὲν ἄνευ παραβολῆς ἐλ. Matth. χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλ.

(41) Ἄπαντα ὀρθῶς ἐνώπιον τῶν συνιέντων. Latīna Vulgata, « Recti sunt intelligentibus, et æqui invenientibus scientiam, » Proverb. viii, 9. Introducitur Sapientia de suis sermonibus verba faciens. LXX : Πάντα ἐνώπια τοῖς συνιούσι, καὶ

ἔστι, τῶν ὅσοι ὑπὸ αὐτοῦ σαφηνισθεῖσαν τῶν Γραφῶν ἐξήγησιν κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα ἐκδεχόμενοι διασώζουσι. Κανὼν δὲ ἐκκλησιαστικὸς ἡ συνῶδια καὶ ἡ συμφωνία νόμου τε καὶ προφητῶν τῆ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν παραδιδόμενη διαθήκη. Γνώσει μὲν οὖν ἔπεται φρόνησις, σωφροσύνη δὲ τῆ φρονήσεως· εἰρήσθω γὰρ τὴν μὲν φρόνησιν ὑπάρχειν γνῶσιν θεῖαν, καὶ ἐν τοῖς θεοποιουμένοις (42), τὴν δὲ σωφροσύνην θνητὴν καὶ ἐν ἀνθρώποις εἶναι φιλοσοφοῦσιν, οὐδέπω σοφοῖς, αὐτίκα εἴπερ ἀρετὴ τέ ἐστιν θεία καὶ γνῶσις ἑαυτῆς· ἡ σωφροσύνη δὲ οἷον ἀτελὴς φρόνησις, ἐφιεμένη μὲν φρονήσεως, ἐργατικὴ δὲ ἐπιπόνως, καὶ οὐ θεωρητικὴ· καθάπερ ἀμέλει ἡ δικαιοσύνη (43), ἀνθρωπίνη οὔσα, κοινὸν ὑποβέβηκε τῆ ὁσιότητι (44), θεῖαν δικαιοσύνην ὑπάρχουσαν· τῷ τελείῳ γὰρ οὐκ ἐν συμβολαίοις πολιτικοῖς, οὐδὲ ἐν ἀπαγορεύσει νόμου, ἀλλ' ἐξ ἰδιοπραγίας καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἡ δικαιοσύνη. Διὰ πολλὰς τοίνυν αἰτίας ἐπικρύπτονται τὸν νοῦν αἱ Γραφαί· πρῶτον μὲν, ἵνα ζητητικοὶ ὑπάρχωμεν, καὶ προσαγρυπνῶμεν ἀεὶ τῆ τῶν σωτηρίων λόγων εὐρέσει· ἔπειτα μὴδὲ τοῖς ἅπασιν προσῆκον ἦν νοεῖν ὡς μὴ βλαβεῖεν ἐτέρως ἐκδεξάμενοι τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος σωτηρίως εἰρημένα. Διὸ δὴ τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν ἀνθρώπων, τοῖς τε ἐκ πίστεως εἰς γνῶσιν ἐγκρίτοις τηρούμενα τὰ ἅγια τῶν προφητειῶν μυστήρια, ταῖς παραβολαῖς ἐγκαλύπτεται· παραβολικὸς γὰρ ὁ χαρακτήρ ὑπάρχει τῶν Γραφῶν· διότι καὶ ὁ Κύριος, οὐκ ὢν κοσμικὸς, ὡς κοσμικὸς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε· καὶ γὰρ ἐφόρεσε τὴν πᾶσαν ἀρετὴν· ἐμελλέ τε τὸν σύντροφον τοῦ κόσμου ἄνθρωπον ἐπὶ τὰ νοητὰ καὶ κύρια διὰ τῆς γνώσεως ἀνάγειν ἐκ κόσμου εἰς κόσμον. Διὸ καὶ μεταφορικῆ κέχρηται τῆ γραφῆ· τοιοῦτον γὰρ ἡ παραβολή, λόγος ἀπὸ τινος οὐ κυρίου μὲν, ἐμφεροῦς δὲ τῷ κυρίῳ, ἐπὶ τᾷ ἀληθῆς καὶ κύριον ἄγων τὸν συνιέντα· ἢ, ὡς τινὲς φασι, λέξις δι' ἐτέρων τὰ κυρίως λεγόμενα μετ' ἐνεργείας περιστάνουσα. Ἡδὴ δὲ καὶ ἡ οἰκονομία πᾶσα ἡ περὶ τὸν Κύριον προφητευθεῖσα, παραβολὴ ὡς ἀληθῶς φαίνεται τοῖς μὴ τὴν ἀλήθειαν ἐγνωκόσιν, ὅτι ἂν τις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος, σάρκα ἀνειληφότα, καὶ ἐν μήτρᾳ παρθένου κρυφθηθέντα·

A propheta quoque et lex per ipsum factæ sunt, et per ipsum dictæ sunt in parabolis. Cæterum : « Recta sunt omnia, » inquit Scriptura ^a, « coram iis qui intelligunt, » hoc est iis qui ab ipso declaratam Scripturarum expositionem, ex ecclesiastica regula accipientes conservant. Regula autem ecclesiastica est concentus et consensus legis et prophetarum, convenienter testamento quod traditur per Domini adventum. Atque cognitionem quidem sequitur prudentia, prudentiam autem temperantia. Dicatur enim prudentiam quidem esse divinam cognitionem, et in iis qui dii sunt; temperantiam autem esse mortalem, et in hominibus qui dant operam philosophiæ et nondum sapientes sunt. Jam vero si virtus est divina, etiam ipsius cognitio; temperantia autem est veluti imperfecta prudentia, prudentiam quidem desiderans, laboriose autem operans, et non contemplans: sicut certe justitia quæ est humana, ut quid commune, subjicitur sanctitati, quæ divina est justitia. Ei enim qui est perfectus, non in civilibus contractibus, neque in prohibitione legis, sed ex propria actione et dilectione in Deum est justitia. Propter multas ergo causas occultant Scripturæ sententiam. Primum quidem, ut diligenter inquiramus, et semper in intelligenda salutari vigilemus doctrina. Præterea, ne omnibus quidem conveniebat hominibus intelligere, ne fraudi iis esset, si aliter acciperent ea quæ a sancto Spiritu dicta sunt salutariter. Quocirca electis hominibus, et iis qui ex fide cooptati sunt ad cognitionem asservata sancta mysteria prophetiarum, teguntur parabolis. Scripturarum enim stylus est parabolicus. Quocirca Dominus quoque cum non esset mundanus, tanquam mundanus venit ad homines. Portavit enim omnem virtutem, hominemque qui erat in mundo enutritus, ad ea quæ percipiuntur intelligentia, et sunt principalia, a mundo in mundum erat sublaturus. Quocirca scriptura quoque utitur metaphorica. Ejusmodi enim est parabola, ut quæ sit oratio ab aliquo non proprio quidem, sed quod est simile proprio, ad id quod est verum et proprium deducens eum qui intelligit: aut ut

✠ P. 804, ED. POTTER, 677, ED. PARIS. ^a Prov. viii, 9.

ὀρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι γνῶσιν. « Omnia præsentia intelligentibus, et recta invenientibus scientiam. » Chaldaica paraphrasis, « Manifesti sunt omnes viro intelligenti, et recti his, qui expetunt scientiam. » In Romana editione adnotatur, verti etiam πάντα εὐθεῖα, apud Scholiasten εὐσκοπα. In præcedenti versu erat πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. COLLECT.

(42) Θεοποιουμένοις. Sæpe dicit auctor, sanctos homines, deos fieri. Conf. superius p. 88, not. 7. Similiter Gregorius Nazianz., in Orat. θεοποιῶν dicit τὸ ἅγιον Πνεῦμα, « Spiritum sanctum deos facientem. » Theophilus lib. i ad Autolye. p. 101 et 103, edit. Paris., ait hominem Θεὸν ἀναδειχθῆναι, cum sit factus ἀθάνατος.

(43) Καθάπερ ἀμέλει ἡ δικαιοσύνη. Scribe totum locum hoc modo, Καθάπερ ἀμέλει ἡ δικαιοσύνη, ἀνθρωπίνη οὔσα, ὡς κοινὸν τι ὑποβέβηκε τῆ ὁσιότητι, κατὰ θεῖαν δικαιοσύνην ὑπαρχούσῃ. Et

D Plato quidem in *Protagora*, τὴν ὁσιότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην κατὰ τὸ αὐτὸ ponit, et eodem habet loco. Alii τὴν ὁσιότητα diis immortalibus tribuunt, sicut τὴν θέμιν. Ut cum Pythagorici dicunt, θέμιν, ἦγουν ὁσιότητα, φημιζεσθαι παρὰ τοῖς οὐρανίοις θεοῖς, δίκαν δὲ παρὰ τοῖς χθονίοις, νόμον δὲ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις. Quos et noster sequitur. Qui præterea ita ὁσιότητα distinguit et δικαιοσύνην, quod altera sit superior et comprehendat justitiam, altera sit inferior et comprehendatur sub sanctitate. Ita ars superior, quæ complectitur inferiorem, ὑπερβαίνειν dicitur, et ὑπερβεβηκυῖα vocatur. Qua de re alibi. Ita est intelligendum quod ait, τὴν δικαιοσύνην ὑποβεβηκέναι τῆ ὁσιότητι. Et eleganter ait, sanctitatem cum sit justitia; sicut species ad genus, κατὰ θεῖαν δικαιοσύνην ὑπάρχειν, id est, « ad divinam justitiam referri. » HEINSIUS.

(44) Ὑποβέβηκε τῆ ὁσιότητι. Forte ὑποβέβηκε τὴν ὁσιότητα, accus. casu. SYLBURG.

dicunt aliqui, dictio quæ per alia, ea quæ proprie dicuntur ostendit cum efficacia. Jam vero universa quoque œconomia quæ prædicta est a prophetis de Domino, videtur omnino parabola iis qui veritatem non norunt, quando Filium Dei qui fecit omnia, carnem suscepisse, et in utero Virginis conceptum esse, (quaterus scilicet fuit genita sensilis ejus caruncula,) et consequenter quatenus fuit genitus passum esse et resurrexisse, unus quidem dicit, alii vero audiunt : « Judæis quidem scandalum, Græcis autem stultitiam, » ut dicit Apostolus ^a. Replicatæ autem Scripturæ et iis « qui aures habent ^b » verum ostendentes, illud ipsum quod passa est caro quam suscepit Dominus, « Dei virtutem et sapientiam ^c » esse annuntiant. Postremo parabolieum Scripturæ genus cum sit, ut ostendimus, antiquissimum, merito apud prophetas maxime abundavit, ut etiam philosophos, qui erant apud Græcos, et eos qui erant apud alios barbaros sapientes, ostenderet sanctus Spiritus ignorasse futurum Domini adventum, et mysticam, quæ ab ipso tradenda fuit, doctrinam. Merito ergo quæ Dominum prædicat prophetia, ne præter **288** multorum dicens opiniones aliquibus videretur blasphemare, ea quæ significantur figuravit vocibus, quæ possint etiam ducere ad alias mentis conceptiones. Jam vero prophætæ omnes qui Domini adventum, et sancta quæ cum ipso erant, prædixerunt mysteria, persecutionem passi sunt, occisi sunt, sicut ipse quoque Dominus qui eis explanavit Scripturas. Eius quoque discipuli, qui verbum prædicaverunt, postquam ipse excessit e vita, usi sunt parabolis. Unde etiam Petrus in *Prædicatione* loquens de apostolis dicit : « Nos autem cum evolvissemus libros quos habuimus prophetarum, qui partim quidem per parabolas, partim autem per ænigmata, partim vero expressa ea auctoritate et claris verbis Christum Jesum nominant, invenimus ejus adventum, et mortem, et crucem, et reliqua omnia supplicia qui-

(καθὸ γεγένηται τὸ αἰσθητὸν αὐτοῦ σαρκίον) ἀκολούθως δὲ, καθὸ γέγονε, τοῦτο πεπονθότα καὶ ἀνεσταμένον, ὁ μὲν λέγει, οἱ δὲ ἀκούουσιν, « Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἑλλησι δὲ μωρίαν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Διανοιχθεῖσαι δὲ αἱ Γραφαί, καὶ τοῖς ὧτα ἔχουσιν ἐμφήνασαι τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἐκεῖνο, ὃ πέπονθεν ἡ σὰρξ, ἣν ἀνεῖληφεν ὁ Κύριος, « δύναμιν Θεοῦ καὶ σοφίαν » καταγγέλλουσιν. Ἐπὶ πᾶσι τε τὸ παραβολικὸν εἶδος τῆς Γραφῆς, ἀρχαιότατον ὄν, ὡς παρεστήσαμεν (45), εἰκότως παρὰ τοῖς προφήταις μάλιστα ἐπλεόνασεν, ἵνα δὴ καὶ τοὺς φιλοσόφους τοὺς παρ' Ἑλλησι, καὶ τοὺς παρὰ τοῖς ἄλλοις βαρβάρους σοφοὺς ἠγνοηκέναι τὸ ἅγιον ἐπιδείξῃ Πνεῦμα τὴν ἐσομένην τοῦ Κυρίου παρουσίαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παραδοθησομένην μυστικὴν διδασκαλίαν. εἰκότως ἄρα κηρύσσουσα ἡ προφητεία τὸν Κύριον, ὡς μὴ παρὰ τὰς τῶν πολλῶν ὑπολήψεις λέγουσα, βλασφημεῖν τισὶ δοκοίη, ἐσχημάτισε τὰ σημαινόμενα φωναῖς ταῖς καὶ ἐπὶ ἐτέρας ἐννοίας ἄγειν δυναμέναις. Αὐτίκα οἱ προφῆται πάντες οἱ προθεσπίσαντες τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου καὶ σὺν αὐτῇ τὰ ἅγια μυστήρια ἐδιώχθησαν, ἐφρονεύθησαν· καθάπερ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, διασαφῆσας αὐτοῖς τὰς Γραφάς, καὶ οἱ τούτου γνώριμοι, οἱ κηρύξαντες τὸν λόγον (46), ὡς αὐτὸς (47), μετ' αὐτὸν τὸ ζῆν παρεβάλλοντο (48), ὅθεν καὶ ὁ Πέτρος, ἐν τῷ *Κηρύγματι περὶ τῶν ἀποστόλων* λέγων, φησὶν· « Ἡμεῖς δὲ, ἀναπτύξαντες τὰς βίβλους, ἃς εἶχομεν τῶν προφητῶν, ἃ μὲν διὰ παραβολῶν, ἃ δὲ δι' αἰνιγμάτων, ἃ δὲ αὐθεντικῶς καὶ αὐτολεξεῖ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν ὀνομαζόντων, εὖρομεν καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὰς λοιπὰς κολάσεις πάσας, ὅσας ἐποίησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὴν ἔγερσιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν, πρὸ τοῦ Ἱεροσόλυμα κτισθῆναι (49), καθὼς ἐγγέγραπτο· Ταῦτα πάντα ἃ ἔδει αὐτὸν παθεῖν, καὶ μετ' αὐτὸν ἃ ἔσται. Ταῦτα οὖν ἐπιγνόντες, ἐπιστεύσαμεν τῷ Θεῷ διὰ τῶν γεγραμμένων εἰς αὐτόν. » Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει πάλιν, θεία προνοία τὰς προφητείας γεγενῆσθαι παριστάς ὧδε·

^a II Cor. 1, 23. ^b Matth. xi, 15, et alibi. ^c II Cor. 1, 24.

(45) Ὡς παρεστήσαμεν. Scilicet per maximam partem Strom. v.

(46) Οἱ κηρύξαντες τὸν λόγον, ὡς αὐτὸς, μετ' αὐτόν τὸ ζῆν παρεβάλλοντο. « Qui verbum prædicaverunt, ut ipse, post ipsum vitam exposuerunt, » aut, « vita functi sunt. » COLLECT.

(47) Ὡς αὐτός. Haud scio an rectius ὡς αὐτῶς, seu ὡσαύτως, « eodem modo. » SYLBURG.

(48) Μετ' αὐτόν τὸ ζῆν παρεβάλλοντο. « Post ipsum vitæ dispendium subierunt. » Id enim est τὸ ζῆν παραβάλλεσθαι. Hervetus perinde exponit ac si legisset, μετ' αὐτοῦ τὸ ζῆν παρεβάλλοντο.

(49) Πρὸ τοῦ Ἱεροσόλυμα κτισθῆναι. Christus in cælum non ascendit « ante conditam, » sed ante captam Hierosolymam. Proinde pro κτισθῆναι scribendum ληφθῆναι, ἀλωθῆναι, quod Herveto placuit, καθαιρεθῆναι vel aliquid simile. Verum hæc alii ad novam Hierosolymam referunt. Proinde cl. Græbius *Spicileg.* 1, pag. 529, in hæc verba adnotat : « Ad illustrandum Petri locum dicam. Quod Petrus hic viva voce prædicasse dicitur, id ipsum in canonica ejus epistola cap. 1, vers. 11, discrete scribit, nempe *προφῆτας ser-*

vatos esse, in quod vel quale tempus significaret et posteriores glorias, τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας. Ex quibus lux accedit iis, quæ in *Prædicatione Petri* ex apocrypho quodam V. T. scripto allegari videntur : Ταῦτα πάντα, ἃ ἔδει αὐτόν παθεῖν, καὶ μετ' αὐτόν ἃ ἔσται. *Hæc omnia sunt, quæ oportebat ipsum pati, et post ipsum quæ erunt, nempe non solum resurrectio ejus atque ascensio in cælos, sed et sanctæ civitatis, Hierosolymæ novæ, descensio de cælo, quam auctor Prædicationis Petri respexit, dum mentionem fecit assumptionis Christi in cælos, priusquam conderentur Hierosolyma, πρὸ τοῦ Ἱεροσόλυμα κτισθῆναι, quamque prolixè describit S. Joannes Apocalyp. cap. xxi, quod ita incipit : Et vidi cælum novum et terram novam; primum enim cælum et prima terra abiit, et mare jam non est. Et ego Joannes vidi sanctam civitatem, Hierusalem novam, descendentem de cælo, a Deo paratam. Quæ consona sunt istis Petri, II epist. c. iii, v. 13 : Novos cælos et novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus justitia habitat. »*

« Ἐγνώμεν γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὰ προσέταξεν ὅν-
τως (50), καὶ οὐδὲν ἄτερ Γραφῆς λέγομεν. » Ἐχει δ'
οὖν καὶ ἄλλας τινὰς ἰδιότητας ἢ Ἑβραίων διάλεκτος,
καθάπερ καὶ ἐκάστη τῶν λοιπῶν, λόγον τινὰ ἐμπε-
ριέχουσα, ἐθνικὸν ἐμφαίνοντα χαρακτῆρα. Διάλεκτον
γούν ὀρίζονται λέξιν ἐθνικῶ χαρακτῆρι συντελουμέ-
νην (51)· ἀλλ' οὔτε γε ἐκείναις ταῖς διαλέκτοις ἢ
προφητεία γνώριμος καθίσταται· ταῖς μὲν γὰρ Ἑλ-
ληνικαῖς κατ' ἐπιτήδευσιν αἱ καλούμεναι τῶν τρόπων
ἐξαλλαγαὶ τὰς ἐπικρύψεις ποιῶνται, κατ' εἰκόνα τῶν
παρ' ἡμῖν προφητειῶν ἀναγόμεναι· πλήν ἐκουσίου
τῆς παρατροπῆς παρὰ τὸ ὀρθὸν ἐμμέτρῳ ἢ σχεδίῳ
φράσει γινομένης δείκνυται. Ἔστι γούν ὁ τρόπος λέξιν
παραγεγραμμένη ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὸ μὴ κύριον,
κατασκευῆς ἕνεκα καὶ φράσεως τῆς ἐν τῷ λόγῳ εὐ-
χρηστίας (52) χάριν. Ἡ προφητεία δὲ οὐδ' ὄλως τοὺς
περὶ τὰς λέξεις σχηματισμοὺς ἐπιτηδεύει διὰ τὸ κάλ-
λος τῆς φράσεως, τῷ δὲ μὴ πάντων εἶναι τὴν ἀλήθειαν,
ἐπικρύπτεται πολυτρόπως, μόνοις τοῖς εἰς γνῶσιν με-
μυημένοις, τοῖς δὲ ἀγάπης ζητοῦσι τὴν ἀλήθειαν, τὸ
φῶς ἀνατέλλουσα. Λέγεται δ' οὖν εἶδος τῆς προφη-
τείας ἢ παροιμία κατὰ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν·
λέγεται τε καὶ παραβολή· τὸ τε αἰνίγμα ἐπὶ τούτοις.
Ἄλλὰ μὴν καὶ « σοφία (53) » λέγεται· καὶ ὡς ἕτερον
αὐτῆς « ἡ παιδεία, λόγοι τε » αὖ « φρονήσεως, » καὶ
« στρωφὰὶ λόγων, » καὶ « δικαιοσύνη ἀληθῆς, » διδα-
σκαλία τε αὖ « τοῦ κατευθῆναι κρῖμα, » καὶ « πα-
νουργία ἀκάκοις » κατὰ τὴν παιδείαν περιγινόμενην, αἴ-
σθησις τε καὶ ἔννοια τῷ νεοκατηχῆτῳ γινομένη·
« Ὁ τούτων ἀκούσας, φησὶ, τῶν προφητῶν, σοφός,
σοφώτερος ἔσται· κυβέρνησιν (54) δὲ ὁ νοήμων κτή-
σεται, καὶ νοήσει παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥή-
σεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. » Εἰ δὲ ἀπὸ (55) Ἑλλη-
νος τοῦ Διὸς τοῦ κατ' ἐπίκλησιν Δευκαλίωνος (56) τὰς
Ἑλληνικάς (57) συνέβη κεκλήσθαι διαλέκτους, ἐκ τῶν

A bus cum affecerunt Judæi, et resurrectionem et in cæ-
los assumptionem, priusquam conderentur Hieroso-
lyma, sicut scriptum est : *Hæc omnia sunt quæ
oportebat ipsum pati, et post ipsum quæ erunt.* Hæc
ergo cum agnovissemus, Deo credidimus ex iis quæ
de ipso scripta sunt. » Et paulo post rursus infert,
divina Providentia factas esse Scripturas, sic refe-
rens : « Sciebamus enim Deum hæc vere jussisse ;
et absque Scriptura nihil dicimus. » Habet autem
alias quoque quasdam proprietates sermo Hebræus,
sicut etiam unusquisque ex reliquis, peculiari quo-
dam constans loquendi genere, quod gentis osten-
dit stylum et figuram. Dialectum itaque definiunt,
dictionem quæ gentis stylo ac figura conficitur ; sed
non ejusmodi dialectis nota est prophetia. Græcis
enim quæ troporum vocantur mutationes, de indu-
stria occultant, deductæ ad similitudinem earum
quæ sunt apud nos prophetiarum. Verum id dicitur
esse per voluntariam a recto declinationem quæ
fit vel versu vel soluta dictione : est quippe tropus,
dictio transcripta a proprio ad non proprium com-
positionis causa, et propter rectum phrascos usum
quæ est in oratione. Prophetia autem minime uti-
tur figuris in dictionibus, propter ornatum oratio-
nis. Quia autem non omnium est veritas, multis
modis occultatur, iisque solis qui sunt initiati ad
cognitionem, qui veritatem quærent propter chari-
tatem, lucem exoriri facit. Dicitur autem prophe-
tiæ species proverbium a barbara philosophia ; di-
citur quoque parabola et deinde ænigma. Quin
etiam dicitur « sapientia », et ut ab ea diversum
quid « disciplina, » et rursus « sermones pruden-
tiæ, » et « strophæ verborum, et vera justitia, » et
rursus doctrina « dirigendi judicium ; » et « astu-
tia quæ simplicibus » accidit ex disciplina et « sen-

✠ P. 805, ED. POTTER, 678, ED. PARIS. » Prov. I, 1-4.

(50) *Προσέταξεν ὅντως.* Legi posset etiam *προσ-
έταξεν οὕτως, « imperavit ita. »* SYLB.

(51) *Διάλεκτον γούν ὀρίζονται λέξιν ἐθνικῶ
χαρακτῆρι συντελουμένην.* « Definiunt itaque dia-
lectum dictionem, quæ gentis stylo et caractere
conficitur. » Corinthus, *De dialectis, Διάλεκτος, λέ-
ξις ἴδιον χαρακτῆρα τόπου ἐμφαίνουσα.* « Dictio pro-
prium characterem loci ostendens est dialectus. »
COLLECT.

(52) *Εὐχρηστίας.* Lego εὐχρήστου. LOWTH.

(53) *Σοφία.* Respicit Proverb. I, 1, 2, 3, 4 :
*Παροιμίαι Σολομῶντος υἱοῦ Δαβὶδ, ὃς ἐβασίλευσεν ἐν
Ἰσραήλ. Δέξασθαί τε στρωφὰς λόγων, νοῆσαι τε δι-
καιοσύνην ἀληθῆ, καὶ κρῖμα κατευθῆναι· ἵνα δῶ
ἀκάκοις πανουργίαν, παιδὶ δὲ νέῳ αἴσθησιν τε καὶ ἔν-
νοιαν.*

(54) *Κυβέρν.* Prov. I : Ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν
κτῆσεται, νοήσει τε.

(55) *Εἰ δὲ ἀπὸ Ἑλληνοσ.* Quo tempore vixerit
Hellen, disce ex Eusebio in *Chronico*, an. xxxviii
Cecropis primi Athen. regis, cumque ita lege ex iis :
« Ab Hellene Deucalionis et Pyrrhæ filio ii, qui
prius Græci, Hellenes nuncupati, et Acta Attica vo-
cata. » Clemens tamen pag. 551, tempore Crotopi
Deucalionis inundationem constituit, cum successor
Cecropis regnaret. Moysen Cecropi σύγχρονον ple-
rique faciunt, Clemens Inacho. Pausanias in *Lacōn.*
ab Hellade dictos Hellenas, urbe Thessaliæ. Ste-
phanus de urbibus, de Hellade hæc, Ἐκτίσθη ὑπὸ

Ἑλληνοσ, οὐ τοῦ Δευκαλίωνος, ἀλλὰ τοῦ Φθίου καὶ
Χρυσίππησ. Vide Strab. lib. viii et ix. COLLECT.

(56) *Ἑλληνοσ τοῦ Διὸς τοῦ κατ' ἐπίκλησιν
Δευκαλίωνος.* Hervetus exp. : « Hellene, Jovis filio,
qui fuit cognominatus Deucalion. » Porro Hellenem
Deucalionis filium fuisse, multi scribunt : « Eum-
dem vero appellatum fuisse Deucalionem, haud
quisquam. » Proinde hæc Clementis verba sic La-
tine reddi debent : « Hellene, filio Jovis, quoad no-
men vero Deucalionis. » Sensus enim est, Hellenem
quidem, cum revera Jovis esset, pro Deucalionis
filio vulgo habitum fuisse. Idem aliis pluribus con-
tigisse fertur. Hercules, Jovis filius, Amphitryonia-
des dictus est : Hector, cum Priami filius habere-
tur, ab Apolline genitus est secundum Lycophro-
nem *Cassandrae* v. 264. Idem igitur de Hellene in-
telligendum est : quem alii Jove, alii Deucalione
natum tradunt. Apollodor. lib. I, c. 7 : Γίνονται δὲ
ἐκ Πύρρας Δευκαλίωνι παῖδες Ἑλληνη μὲν πρῶτος, ὃν
ἐκ Διὸς ἐννοιο γαγενῆσθαι λέγουσιν. « Porro ex Deuca-
lione et Pyrrha nati sunt, Hellen ante alios, quem
a Jove ortum esse nonnulli tradunt. » Conon, nar-
rat. 27 : Περὶ Ἑλληνοσ τοῦ παιδὸσ αὐτοῦ (Δευκα-
λίωνος) ὃν ἐννοιο τοῦ Διὸσ παῖδα εἶναι φασιν. « De Hel-
lene filio Deucalionis, quem nonnulli Jovis esse fi-
lium dicunt. »

(57) *Ἑλληνικάσ.* Apollodori versionem obiter
hic emenda, loco jam dicto : Αὐτοσ (Ἑλληνη) μὲν ἀφ'
αὐτοῦ τοὺσ καλουμένουσ Γραικοὺσ προηγόρευσεν Ἑλ-

sus et intelligentia, » quæ ei inditur qui est recen-
ter imbutus catechesi. « Qui hos, inquit, audi-
vit prophetas, sapiens, erit sapientior, gubernatio-
nem autem possidebit intelligens, et intelliget pa-
rabolam et obscuram orationem, et sapientum dicta
et ænigmata^a. » Si autem ab Hellene Jovis filio,
qui fuit ⚡ cognominatus Deucalion, contigit Helleni-
cas, id est Græcas, appellari dialectos, ex tempo-
ribus quæ prius exhibuimus, facile perspici potest,
quot generationibus sint Hebræa lingua posteriores
dialecti Græcorum. Procedente autem scriptura,
prædictos a propheta tropos quoad unamquamque
partem adnotantes, gnosticam vivendi rationem,
per regulam veritatis, sedulo et artificiose exhibe-
bimus. Annon enim Virtus quæ Hermæ quoque in
visione apparuit in figura Ecclesiæ, dedit librum
ut describeret quem annuntiari electis volebat?
Eum autem inquit se transcripsisse ad litteram,
cum non inveniret quomodo syllabas perficeret.
Significabat utique Scripturam esse omnibus cla-
ram, prout in nuda lectione accipitur, et hanc esse
fidem quæ locum obtinet elementorum. Quocirca
allegorice dicitur « lectio secundum litteram. »
Scripturarum autem explicationem gnosticam fide
jam proficiente assimilari ei quæ fit per syllabas
lectioni intelligimus. Quin etiam jubetur Isaias pro-
pheta^b, « novo » libro accepto in eo « scribere »
quædam; sanctam cognitionem, per Scripturarum
expositionem, futuram prædicente Spiritu, quæ illo
tempore nondum erat scripta, propterea quod non-
dum cognosceretur; dictum enim fuerat ab initio
iis solis qui intelligunt. Jam vero cum apostolos
docuerit Servator, scriptæ non scripta jam quoque
nobis traditur traditio, quæ novis cordibus, secun-
dum novum illum librum per potentiam Dei inscri-
bitur. Ea ratione qui apud Græcos sunt eruditissi-
mi, Mercurio, quem dicunt esse sermonem, conse-
crant propter usum vocis atque interpretationem,
fructum mali Punici. Habet enim multas latebras
oratio. Merito ergo Moysen quoque qui assumeba-
tur, duplicem vidit Jesus filius Nave, et unum qui-
dem cum angelis, alterum autem supra montes, qui

⚡ P. 306, ED. POTTER, 679, ED. PARIS.

Ἑλληνες. « Hellen quidem de se Hellenas, qui postea
Græci vocati sunt, nominavit. » Verti debuit: « Qui
prius Græci vocati fuerant. » Horum enim nomi-
nam illud Γραικῶν antiquius fuisse, satis omnibus
notum est.

(58) *Παραστήσαμεν*. Nempe superius in *Strom.*
lib. 1.

(59) *Τοῦ προφήτου*. Id est Salomone. Vide su-
pra ad p. 470 edit. Paris. Lowth.

(60) *Ἡ δύναμις*. Intelligit « anum, » quæ Hermæ
Ecclesiam representabat, *Pastor.* lib. 1, vis. 11,
cap. 1: « Et cum surrexissem ab oratione, video
contra me anum illam, quam et anno superiore vi-
deram, ambulantem, et legentem libellum aliquem.
Et ait mihi: Potes hæc electis Dei renuntiare? Dico
ei: Domina, in memoria retinere non possum; da
autem mihi libellum, et describam. Accipe, inquit,
et restituas mihi illum. Ut autem accepi, in quem-
dam locum agri secedens, descripsi omnia ad litte-

Α χρόνων ὧν φθάσαντες παρεστήσαμεν (58), βιβλίον
συνιδεῖν ὅσαις γενεαῖς τῆς Ἑβραίων φωνῆς αἱ παρ'
Ἑλλῆσι μεταγενέστεραι διάλεκτον ὑπάρχουσι. Προϊού-
σης δὲ τῆς γραφῆς τοὺς προειρημένους ὑπὸ τοῦ προ-
φήτου (59) τρόπους καθ' ἐκάστην περιχοπὴν σημειω-
σάμενοι, παραστήσομεν τὴν γνωστικὴν ἀγωγὴν, κατὰ
τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα φιλοτέχνως ἐνδεικνύμενοι.
Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῷ Ἑρμῆ ἡ Δύναμις (60),
ἐν τῷ τύπῳ τῆς Ἐκκλησίας φανείσα, ἔδωκε τὸ βι-
βλίον εἰς μεταγραφὴν, ὃ τοῖς ἐκλεκτοῖς ἀναγγελλῆναι
ἐβούλετο; Τοῦτο δὲ μετεγράφατο πρὸς γράμμα, φησὶ,
μὴ εὐρίσκων (61) τὰς συλλαβὰς τελέσαι. Ἐδήλου δ'
ἄρα τὴν μὲν Γραφὴν πρόδηλον εἶναι πᾶσι, κατὰ τὴν
ψιλὴν ἀνάγνωσιν ἐκλαμβανομένην, καὶ ταύτην εἶναι
τὴν πίστιν στοιχείων (62) τάξιν ἔχουσαν, δι' ὃ (63) καὶ
B « ἢ πρὸς τὸ γράμμα ἀνάγνωσις » ἀλληγορεῖται· τὴν
διάπτυσιν δὲ τὴν γνωστικὴν τῶν Γραφῶν, προκοποῦ-
σης ἤδη τῆς πίστεως εἰκάζεσθαι τῇ κατὰ τὰς συλλα-
βὰς ἀναγνώσει ἐκδεχόμεθα. Ἀλλὰ καὶ Ἡσαΐας (64) ὁ
προφήτης βιβλίον « καινὸν » κελεύεται λαβῶν, « ἐγγρά-
ψαι » τινὰ, τὴν γνώσιν τὴν ἀγίαν διὰ τῆς τῶν Γραφῶν
ἐξηγήσεως ὕστερον ἔσεσθαι προφητεύοντος τοῦ Πνεύ-
ματος, τὴν ἔτι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἀγραφὸν τυγ-
χάνουσαν, διὰ τὸ μηδέπω γινώσκεισθαι· εἶρητο γὰρ
ἀπ' ἀρχῆς μόνοις τοῖς νοοῦσιν. Αὐτίκα διδάξαντος τοῦ
Σωτῆρος τοὺς ἀποστόλους, ἡ τῆς ἐγγράφου ἀγραφὸς
ἤδη καὶ εἰς ἡμᾶς διαδίδοται παράδοσις, καρδίαις και-
ναῖς κατὰ τὴν ἀνακαίνωσιν τοῦ βιβλίου τῇ δυνάμει
τοῦ Θεοῦ ἐγγεγραμμένη. Ταύτη οἱ τῶν παρ' Ἑλλῆσι
λογιώτατοι τῷ Ἑρμῆ, ὃν δὴ λόγον εἶναι φασὶ, διὰ τὴν
C ἐρμηνείαν καθιεροῦσι τῆς ροιᾶς τὸν καρπὸν· πολυ-
κευθῆς γὰρ ὁ λόγος. Εἰκότως ἄρα καὶ τὸν Μωϋσεῖα
ἀναλαμβάνομενον διττὸν εἶδεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ·
καὶ τὸν μὲν μετ' ἀγγέλων, τὸν δὲ ἐπὶ τὰ ἔρη περὶ τὰς
φάραγγας κηδεῖας ἀξιούμενον. Εἶδε δὲ Ἰησοῦς τὴν
θεῶν ταύτην κάτω, πνεύματι ἐπαρθεῖς, σὺν καὶ
τῷ Χαλέβ· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἀμφω θεῶνται· ἀλλ' ὁ
μὲν καὶ θᾶπτον κατῆλθε, πολὺ τὸ βρίθον ἐπαγόμενος·
ὁ δὲ, ἐπικατελθὼν, ὕστερον τὴν δόξαν διηγεῖτο ἦν
ἐθεᾶτο, διαθρῆσαι δυνηθεῖς μᾶλλον θατέρου, ἅτε καὶ
καθαρώτερος γενόμενος· δηλούσης, οἶμαι, τῆς ἱστο-
ρίας, μὴ πάντων εἶναι τὴν γνώσιν· ἐπεὶ οἱ μὲν τὸ

^a Prov. 1, 5, 6. ^b Isa. viii, 1.

D ram; non enim inveniebam syllabas. »

(61) *Μὴ εὐρίσκων*. Hoc modo cum marmora et
nummi, tum etiam libri vetustissimi scripti conspi-
ciuntur, perpetua scilicet litterarum serie, nulla
vorum distinctione facta.

(62) *Στοιχείων*. Respicere videtur Hebr. v, 12:
Τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων.

(63) *Δι' ὃ*. Ms. Paris. διό.

(64) *Ἡσαΐας*. Isa. viii, 1: « Et dixit Dominus ad
me: Sume tibi librum gaudem, et scribe in eo
stylo hominis: velociter spolia. » LXX: Λάβε
σεαυτῷ τόμον καινὸν μέγαν. Eusebius legit, τόμον
καινοῦ, ut adnotatur in editione Romana, in qui-
busdam libris esse τόμον χάριτος καινοῦ. Clemens
habet βιβλίον καινὸν κελεύεται λαβῶν. « Sume tibi
librum novum magnum, » verterunt LXX et addi-
derunt « novum, » ut admonerent prophetiam esse
de Testamento Novo. Eusebius lib. vii, c. 5, *De-
monstrat. evang.* COLLECT.

σῶμα τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις καὶ τὰ ὀνόματα, καθά-
περ τὸ σῶμα τὸ Μωϋσέως, προσβλέπουσιν· οἱ δὲ τὰς
διανοίας καὶ τὰ ὑπὸ (65) τῶν ὀνομάτων δηλούμενα
διορῶσι, τὸν μετὰ ἀγγέλων Μωϋσέα πολυπραγμο-
νοῦντες. Ἀμέλει καὶ τῶν ἐπιβουμένων τὸν Κύριον
αὐτὸν οἱ μὲν πολλοὶ, « Υἱὸς Δαβὶδ, ἐλέησόν με, » ἔλε-
γον· ὀλίγοι καὶ Υἱὸν ἐγίνωσκον τοῦ Θεοῦ, καθάπερ
ὁ Πέτρος· ὃν καὶ ἐμακάρισεν, « ὅτι αὐτῷ σὰρξ καὶ
αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἦ ὁ Πατήρ
αὐτοῦ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » δηλῶν τὸν γνωστικὸν οὐ
διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῆς κυρθείσης, ἀλλὰ δι' αὐτῆς
τῆς δυνάμεως τῆς πατρικῆς, γνωρίζειν τὸν Υἱὸν τοῦ
Παντοκράτορος. Οὐ μόνον τοίνυν τοῖς ἐπιτυγχάνουσιν
ἀπλῶς οὕτω δύσκολος ἡ τῆς ἀληθείας κτήσις, ἀλλὰ
καὶ ὧν τυγχάνει ἡ ἐπιστήμη οἰκεία, μηδὲ τούτοις
ἀθρόαν δίδοσθαι τὴν θεωρίαν, ἢ κατὰ τὸν Μωϋσέα

ἱστορία διδάσκει, μέχρις ἂν ἐθισθέντες ἀντωπεῖν (66),
καθάπερ οἱ Ἑβραῖοι (67), τῆ δόξῃ τῆ Μωϋσέως, καὶ
οἱ ἅγιοι (68) τοῦ Ἰσραὴλ ταῖς τῶν ἀγγέλων ὀπτα-
σίαις, οὕτω καὶ ἡμεῖς ταῖς τῆς ἀληθείας μαρμαρυ-
γαῖς ἀντιθλέπειν δυνηθῶμεν.

Non solum iis qui temere ac imperite in Scripturas
incidunt, est adeo difficilis acquisitio veritatis; sed ne his quidem quorum est propria scientia, totam
simul acervatim dari contemplationem, docet Moysis historia, donec sicut Hebræi gloriam Moysis, et
sancti Israel angelorum visiones, ita nos quoque objectum veritatis splendorem adversis intueri ocu-
lis possimus.

CAPUT XVI.

Exemplum hujus mystici intellectus (de quo in capite præcedente) ponit in explicatione mystica Decalogi.

Ἐπιδειγμα δ' ἡμῖν κατὰ παραδρομὴν ἐκκείσθω
εἰς σαφήνειαν γνωστικὴν ἡ Δεκάλογος. Καὶ ὅτι μὲν
ἱερὰ ἡ δεκάς, παρέλκει λέγειν τὰ νῦν. Εἰ δὲ αἱ πλάκες
αἱ γεγραμμέναι ἔργον Θεοῦ, φυσικὴν ἐμφαίνουσαι
δημιουργίαν εὐρεθήσονται· « δάκτυλος » γὰρ « Θεοῦ »
δύναμις νοεῖται Θεοῦ, δι' ἧς ἡ κτίσις τελειοῦται οὐ-
ρανοῦ καὶ γῆς· ὧν ἀμφοῖν αἱ πλάκες νοηθήσονται
σύμβολα· Θεοῦ μὲν γὰρ γραφὴ καὶ εἰδοποιία ἐνυπο-
κειμένη (69) τῆ πλακὶ δημιουργία τοῦ κόσμου τυγ-
χάνει· ἡ Δεκάλογος δὲ, κατὰ μὲν οὐράνιον εἰκόνα,
περιέχει ἥλιον καὶ σελήνην, ἄστρα, νέφη, φῶς,
πνεῦμα, ὕδωρ, ἀέρα, σκότος, πῦρ. Αὕτη φυσικὴ
Δεκάλογος οὐρανοῦ· ἡ δὲ τῆς γῆς εἰκὼν, περιέχει ἀν-
θρώπους, κτήνη, ἕρπετά, θηρία, καὶ τῶν ἐνύδρων
ἰχθύας καὶ κήτη· τῶν τε αὖ πτηνῶν ὁμοίως τὰ τε
σαρκόβόρα καὶ τὰ ἡμέρω χρώμενα τροφῇ· φυτῶν τε
ὡς αὐτως (70), τὰ καρποφόρα καὶ ἄκαρπα. Αὕτη φυ-
σικὴ Δεκάλογος γῆς. Καὶ « ἡ κίβωτος » δὲ, ἡ ταῦτα
περιεληφύια, ἡ τῶν θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων γινώ-
σις εἴη ἂν καὶ σοφία (71). Τάχα δ' ἂν εἶεν αἱ
δύο πλάκες αὗται δισῶν προφητεία διαθηκῶν.

✠ P. 807, ED. POTTER, 680, ED. PARIS. ^a Marc. x, 48, et alibi sæpe. ^b Matth. xvi, 17. ^c Exod.
xxxii, 15, 16; xxxi, 18. ^d Exod. xxv, 16.

(65) Ἐπιδ. Ms. Ottob. ὑπέρ.

(66) Ἀντωπεῖν. Hæc vox infra occurrit in Ex-
cerptis e Theodoto. 791, edit. Paris. Ἀντομματαῖν
dicit auctor Constitut. apost. lib. vi, c. 2, ubi ad-
notat Cotelerius, « Lucam, et post eum Barnabam,
ac verum Clementem Romanum, Clementemque
Alexandrinum, et alios, ante vero auctorem libri
Sapientiae, ἀντοφθαλμῶν usurpasse; Dionysium

dignus erat cui in convallibus justa fierent. Vidit
autem Jesus hoc spectaculum inferius, sublatus spi-
ritu, una cum Chaleb; sed non vident ambo simi-
liter. ✠ Verum hic quidem descendit citius, ut qui
multum quod gravabat inferret; ille autem cum
descendisset, postea narravit gloriam quam erat
contemplatus, ut qui magis quam alter posset per-
spicere cum esset purior: significante, ut arbitror,
historia, non omnium **289** esse cognitionem.
Nam alii quidem corpus Scripturarum, nempe di-
ctiones et nomina perinde ac corpus Moysis acci-
piunt; alii vero sententias, et quæ a nominibus si-
gnificantur pervident, eum qui est eum angelis
Moysen curiose inquirentes. Certe etiam ex iis qui
ipsum Dominum invocabant, multi quidem dice-
bant: « Fili David, miserere mei^a; » pauci autem
cognoscebant Filium Dei, sicut Petrus, quem etiam
beatum pronuntiavit, « quoniam ei caro et sanguis
non revelavit » veritatem « sed Pater ejus qui est in
cælis^b: » significans gnosticum, non per ejus car-
nem quæ fuit gestata in utero, sed per ipsam pa-
ternam potentiam cognoscere Filium Omnipotentis.

Non solum iis qui temere ac imperite in Scripturas
incidunt, est adeo difficilis acquisitio veritatis; sed ne his quidem quorum est propria scientia, totam
simul acervatim dari contemplationem, docet Moysis historia, donec sicut Hebræi gloriam Moysis, et
sancti Israel angelorum visiones, ita nos quoque objectum veritatis splendorem adversis intueri ocu-
lis possimus.

Nobis autem gnosticæ declarationis in trans-
cursu exemplum sit Decalogus. Et quod sacer
quidem sit denarius numerus, supervacaneum est
nunc dicere. Sin autem tabulæ scriptæ opus sint
Dei^c, invenientur naturale ostendere opificium.
Per « digitum » autem « Dei » intelligitur Dei po-
tentia, per quam efficitur creatio cæli et terræ;
quorum amborum intelligentur tabulæ esse signa.
Nam Dei quidem scriptura et formatio in subjecta
tabula, est mundi creatio. Decalogus autem ima-
gine quadam cælesti, continet solem et lunam,
astra, nubes, lucem, spiritum, aquam, aerem, te-
nebras, ignem: hic est cæli naturalis Decalogus.
Terræ autem imago continet homines, pecora, re-
ptilia, bestias, et ex aquatilibus pisces et cete: et
rursus similiter ex volucribus, et quæ sunt carni-
voræ, et quæ miti utuntur cibo; et ex plantis si-
militer, et quæ sunt fertiles, et quæ steriles. Hic
est terræ naturalis Decalogus. Porro autem « arca^d »
quæ hæc continebat, rerum divinarum et humana-
rum erit cognitio et sapientia. Fortasse autem fue-

vero Pseudo-Areopagitam cum Clemente Alexan-
drino, Method. Athanas. ἀντωπεῖν, et ἀντωπῆσαι. »

(67) Οἱ ἔβρ. Respicit Exod. xxxiv, 50 et seq.

(68) Οἱ ἅγιοι. Scilicet prophetæ, veluti Dan. x,
7 et seq., et alibi.

(69) Ἐνυποκ. Forte rectius ἐναποκειμένη. SYLB.

(70) Ὡς αὐτως. Vel conjuncte ὡσαύτως.

(71) Σοφία. Conf. superius Pædag. p. 181, not.

rint hæc duæ tabulæ, prophetia duorum testamentorum. Mystice ✕ autem sunt renovatæ, cum simul abundaret ignoratio et peccatum. Dupliciter vero, ut videtur, scribuntur præcepta duplicibus spiritibus, nempe et principali, et eo qui subicitur; quoniam « caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem ». Est autem in ipso quoque homine quidam denarius: quinque sensus, et vocis edendæ facultas, et vis seminaria: et hic quoque octavus qui fuit in formatione spiritus: nona est facultas animæ quæ tenet principatum, quæ etiam dicitur principalis: et decima est sancti Spiritus quæ per fidem accedit, formam et characterem tribuens, proprietatem. His accedit, quod decem quibusdam humanis partibus videtur lex imperare, visui, auditui, odoratui, tactui, gustui instrumentisque eorum administris, quæ sunt duplicia, nempe manibus et pedibus: hæc est enim hominis formatio. Intromittitur autem anima, et etiam prius intromittitur principalis facultas qua ratiocinamur, quæ non generatur per dejectionem seminis, ut etiam absque ea numerus decimus colligatur eorum, per quæ universa actio hominis perficitur. Nam ordine cum primum est homo genitus, accipit initium vitæ ab iis quæ passionibus sunt obnoxia: ratiocinandi ergo facultatem quæ etiam est principalis, dicimus esse animali causam constitutionis: quin etiam partem expertem rationis, et esse animatam, et esse ejus partem. Jam vitalem quidem facultatem, qua nutriendi continetur vis et augendi, et ut in suama dicam, movendi, sortitus est spiritus carnalis, qui et motu est facillimus, et quoquo versus per sensus et reliquum corpus procedit, et per corpus primum patitur. Principalis autem animæ facultas habet liberam eligendi facultatem, in qua inquisitio, disciplina et cognitio. Verum enimvero universa ita ordinata sunt, ut ad unam principalem referantur facultatem: et propter illam et vivit homo, et certo modo vivit. Per corporeum itaque spiritum homo sentit, concupiscit, letatur, irascitur, alitur, augetur: quin etiam per eum actiones aggreditur, convenienter ei, quod mens cogitarit et

A Ἀνεκαινίσθησαν οὖν μυστικῶς, πλεοναζούσης ἀγνοίας ἅμα καὶ ἁμαρτίας. Δισσῶς, ὡς ἔοικε, γράφονται, δισσοῖς πνεύμασιν ἐντολαῖς (72), τῷ τε (73) ἡγεμονικῷ τῷ τε ὑποκειμένῳ· ἐπεὶ « ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ (74) πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. » Ἔστι δὲ καὶ δεκάς τις περὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν, τὰ τε αἰσθητήρια πέντε καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ σπερματικόν· καὶ τοῦτο (75) δὴ ὄγδοον τὸ κατὰ τὴν πλάσιν πνευματικόν· ἕννατον δὲ τὸ ἡγεμονικόν τῆς ψυχῆς· καὶ δέκατον τὸ διὰ τῆς πίστεως προσγιγνώμενον ἁγίου Πνεύματος χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα. Ἔτι πρὸς τοῦτοις δέκα τισὶν ἀνθρωπειοῖς μέρεσι προστάσσειν ἡ νομοθεσία φαίνεται, τῇ τε ὁράσει καὶ ἀκοῇ, καὶ τῇ ὁσφρήσει, ἀφῆ τε καὶ γεύσει, καὶ τοῖς τούτων ὑπουργοῖς ὄργανοις, δισσοῖς οὔσι, χερσὶ τε καὶ ποσίν· αὕτη γὰρ ἡ πλάσις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπεισκρίνεται δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ προεισκρίνεται (76) τὸ ἡγεμονικόν, ἧ διαλογιζόμεθα, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σπέρματος καταβολὴν γεννώμενον, ὡς συνάγεσθαι καὶ ἄνευ τούτου τὸν δέκατον ἀριθμὸν, δι' ὧν ἡ πᾶσα ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτελεῖται. Τῇ τάξει γὰρ εὐθέως γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τῶν παθητικῶν τὴν ἀρχὴν τοῦ ζῆν λαμβάνει. Τὸ λογιστικὸν τοίνυν καὶ ἡγεμονικὸν αἴτιον εἶναι φημὲν τῆς συστάσεως τῷ ζῳῷ· ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἄλογον μέρος ἐψυχῶσθαι τε καὶ μόριον αὐτῆς εἶναι. Αὐτίκα τὴν μὲν ζωτικὴν δύναμιν, ἧ ἐμπεριέχεται τὸ θρεπτικόν τε καὶ αὐξητικόν καὶ καθ' ὅλου κινητικόν, τὸ πνεῦμα εἴληχε τὸ σαρκικόν, ὀξύκίνητον ὄν, καὶ παντὶ (77) διὰ τε τῶν αἰσθησέων καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος πορευόμενον τε καὶ πρωτοπαθοῦν διὰ σώματος· τὴν προαιρετικὴν δὲ τὸ ἡγεμονικόν ἔχει δύναμιν, περὶ ἣν ἡ ζήτησις καὶ ἡ μάθησις καὶ ἡ γνῶσις. Ἀλλὰ γὰρ ἡ πάντων ἀναφορὰ εἰς ἓν συντέτακται τὸ ἡγεμονικόν, καὶ δι' ἐκεῖνο ζῆ τε ὁ ἄνθρωπος, καὶ πως ζῆ. Διὰ τοῦ σωματικοῦ ἄρα πνεύματος αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, ἐπιθυμεῖ, ἤδεται, ὀργίζεται, τρέφεται, αὐξεται· καὶ δὴ (78) καὶ πρὸς τὰς πράξεις διὰ τούτου πορεύεται τὰ κατ' ἐννοιάν τε καὶ διάνοιαν· καὶ ἐπειδὴν κρατῆ τῶν ἐπιθυμιῶν, βασιλεύει τὸ ἡγεμονικόν. Τὸ οὖν, « οὐκ ἐπιθυμήσεις, » οὐ δουλεύσεις, φησὶ, τῷ σαρκικῷ πνεύματι, ἀλλὰ ἄρξεις αὐτοῦ· ἐπεὶ ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ

P. 808, ED. POTTER, 681, ED. PARIS. Gal. v, 17.

(72) Γράφονται, δισσοῖς πνεύμασιν ἐντολαῖς. Forte rectius γράφονται, δισσοῖς πνεύμασιν ἐντολαί· ut conjicere licet ex v. 48. Utique Hervetus interpres ita legit. SYLBURG. — Totam hanc sententiam sic scribe: Δισσῶς, ὡς ἔοικε, γράφονται, δισσοῖς δεδομέναις πνεύμασιν ἐντολαῖς, sicut infra: τοῖς δισσοῖς πνεύμασι τὰς δεδομένας ἐντολάς. Paulo enim post: Εἰκότως τοίνυν αἱ δύο πλάκας τοῖς δισσοῖς πνεύμασι τὰς δεδομένας ἐντολάς, τῷ πλασθέντι τῷ τε ἡγεμονικῷ, τὰς πρὸ τοῦ νόμου παραδεδομένας. HEINSIUS.

(73) Τῷ τε. Id est rationali et sensibili hominis facultati. Sic Philo Judæus lib. *Quis sit rerum divinarum hæres*. p. 504: Τί δ' αἱ στήλαι τῶν γενικῶν δέκα νόμων, ἃς ὀνομάζει πλάκας; δύο εἰσὶν ἰσάριθμοι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι· λογικῷ γὰρ καὶ ἀλόγῳ παιδευθῆναι καὶ σωφρονισθῆναι χρῆ. « Quid inveniunt columnæ decem legum generalium, quas

D nominant tabulas? duæ sunt numero pares animæ partibus. Nam brutæ pariter ac rationali debetur eruditio castigatioque. »

(74) Καὶ τῷ. Galat. τὸ δέ.

(75) Καὶ τοῦτο. Nempe πνοὴν ζωῆς, quam in creando homine ἐνεφύσησεν ὁ θεός, Genes. ii, 7. Hanc Clemens paulo superius dixit τὸ ὑποκείμενον πνεῦμα, et infra πνεῦμα σαρκικόν, σωματικόν.

(76) Προεισκρίνεται. Possit etiam scribi προεισκρίνεται.

(77) Καὶ παντὶ. Aptius καὶ πάντῃ· ut interpres vertit, « et quoquo versus per sensus et reliquum corpus procedit. » SYLBURG.

(78) Καὶ δὴ. Hoc est, « quin etiam quæ mente ac animo conceptæ sunt, in actionem per hunc transeunt. » Herveti versio ferri posset, si legeretur τὰς κατ' ἐννοιαν.

τοῦ πνεύματος, καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἀτακτεῖν ἄπανίσταται· καὶ « τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς » εἰς τὴν κατὰ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου διεξαγωγὴν ἐπικρατεῖ. Μήτι οὖν εἰκότως « κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι » ὁ ἀνθρώπος εἴρηται, οὐ κατὰ τῆς κατασκευῆς τὸ σχῆμα, ἀλλ' ἐπεὶ ὁ μὲν Θεὸς λόγῳ τὰ πάντα δημιουργεῖ, ὁ δὲ ἀνθρώπος, ὁ γνωστικὸς γινόμενος, τῷ λογικῷ τὰς καλὰς πράξεις ἐπιτελεῖ; Εἰκότως τοίνυν αἱ δύο πλάκες τοῖς δισσοῖς πνεύμασι τὰς δεδομένας ἐντολάς, τῷ τε πλασθέντι, τῷ τε ἡγεμονικῷ τὰς πρὸ τοῦ νόμου παραδεδομένας, ἀλλὰ καὶ εἴρηται (79) μηνύειν, καὶ τὰ τῶν αἰσθήσεων κινήματα κατὰ τε τὴν διάνοιαν ἀποτυποῦνται κατὰ τε τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐνέργειαν φανεροῦνται. Ἐξ ἀμφοῖν γὰρ ἡ κατάληψις. Πάλιν τε αὖ ὡς αἰσθησις πρὸς τὸ αἰσθητὸν, οὕτω νόησις πρὸς τὸ νοητὸν. Διτταὶ δὲ καὶ αἱ πράξεις, αἱ μὲν κατ' ἐννοιαν, αἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη (80) τῆς δεκαλόγου ἐντολῆς παρίστησιν, ὅτι μόνος εἷς ἐστὶ Θεὸς παντοκράτωρ, ἧς ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὸν λαὸν μετήγαγεν διὰ τῆς ἐρήμου εἰς τὴν πατρίαν γῆν, ὅπως καταλαμβάνουσι μὲν διὰ τῶν θείων ἐνεργημάτων, ὡς ἐδύναντο, τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἀφιστῶνται δὲ τῆς τῶν γεννητῶν (81)

✠ P. 809 ED. POTTER, 682 ED. PARIS.

(79) Ἀλλὰ καὶ εἴρ. Malim hæc sic scribere : εἴρηται μηνύειν· ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν αἰσθ. Sylburgius ait : « Haud scio an legendum ἀλλαγῆ εἴρηται. Si quis ordine inverso καὶ ἄλλα malit, per me licet. Interpres, ut corrupta, transiit. »

(80) Ἡ μὲν πρώτη. Haud in promptu est dicere, quo modo Clemens Decalogum in partes suas distribuerit. Nam præceptum de honore parentibus tribuendo clare quintum vocat : cum tamen alterum de non sumendo in vanum Dei nomine secundo, et quod de Sabbato agit, tertio loco ponere videatur ; ac proinde quæ hæc præcepta præcedunt, universa uno præcepto concludantur, necesse est. Porro post quintum præceptum statim illud addit, quo adulterium prohibetur : tum alterum, quo homicidium ; ac deinde eo, quod de falso testimonio agit, prorsus omisso, vel cum præcedente confuso, decimum pronuntiat esse, quo a qualicumque concupiscentia arcemur. Pro certo igitur tenendum est quod cum Clemens præceptum de honore parentibus tribuendo quinto loco ponat, ante id alia quatuor numeraverit ; et quod post id itidem quatuor præcedere voluerit præceptum illud, quo qualicumque concupiscentia prohibetur, cum hoc decimum esse aperte doceat. Quæ cum ita sint, Clementis verba hoc, vel alio simili, modo scribenda esse videntur : Καὶ ἡ μὲν πρώτη . . . πατρίαν γῆν. Ὅπως καταλαμβ. . . ἔχοντες Θεὸν, ὁ δεύτερος ἐμήνυε λόγος. Μὴ δεῖν λαμβάνειν . . . αὐτὸς μόνος, τρίτος ἐστὶ λόγος. Τέταρτος δὲ ὁ μηνύων γεγονέναι, etc. Qua mutatione haud ita magna fiet, ut et secum consentiat Clemens, et cum Philone Judæo, quem in iis, quæ ad veterem legem spectant, ubique fere sequitur, ut sæpe alias observatum est. Philo enim primum id præceptum esse declarat, quo dicitur unum esse verum Deum colendum, qui Judæos ex Ægypto eduxit ; secundum, quo simulacra coli prohibentur ; tertium, quo Dei nomen in vanum non esse sumendum decernitur ; quartum, quo septimi diei observatio præcipitur, etc. Conf. ejus lib. *Quis sit rerum divinarum hæres*, pag. 504, lib. *De decalogo*, lib. *De specialibus præceptis* in ipso principio. Ad sententiam nostram confirmandam accedit, quod Philo, perinde ac Clemens no-

conceperit. Cum autem vicerit cupiditates, regnat principalis facultas. Illud ergo, « Non concupisces : non servies, inquit, carnali spiritui, sed ei imperabis, quoniam « caro concupiscit adversus spiritum » et insurgit, ✠ ut se turpiter et indecore gerat præter naturam ; et « spiritus adversus carnem » obtinet imperium, ad hoc ut homo vitam transigat secundum naturam. Annon ergo merito dictus est homo « factus esse ad Dei imaginem », non quod attinet ad figuram constructionis, sed quoniam Deus quidem ratione omnia architectatur : homo autem qui evaserit Gnosticus, rationis facultate bonas et honestas peragit actiones ? Merito ergo duæ tabulæ, duobus spiritibus data præcepta, et ei qui est formatus, et ei qui est principalis, quæ ante legem tradita fuerant, dictæ sunt significare : quin etiam sensuum motus indicantur tum quatenus in mente recipiuntur, tum quatenus de corporis operatione procedunt, est enim ex ambobus deprehensio. Et rursus, ut se habet sensus ad sensibile, ita intelligentia ad id quod ea comprehenditur. Sunt autem duplices quoque actiones, aliæ

• Gen. 1, 26.

ster, præceptum de adulterio ei, quo prohibetur homicidium, anteponat ; octavo autem loco præceptum de furto, et illud, quo qualicumque concupiscentia prohibetur, decimo constituat. Sylburg. ait : « Hoeschelius Decalogi numerum sic impleri posse arbitratur, si post γῆν inseratur, ὁ δεύτερος δὲ λόγος (seu ἡ δὲ δευτέρα ἐντολή) παρίστησιν mutato mox δεύτερος in τρίτος, et τρίτος in τέταρτος. Mihi vero, inquit, post comma istud, ὁ δεύτερος δὲ ἐμήνυε λόγος, mutilatus esse videtur locus, deesseque enarratio secundi præcepti de imaginibus. Id enim eum hoc loco agnovisse, satis declarant quæ cum alibi passim contra imagines disputat, tum p. 249, 295 et 505, secundum vero ei præcepto locum tribuunt etiam Philo tribus in locis, et Josephus p. 69, itemque Origenes homilia octava in Exodum, Athanasius in *Synopsi sacrae Scripturae*, Gregorius Naz., in *Carminibus* : imo et recentiores, Nicephorus, Zonaras, Cedrenus et Suidas in voce Πλαξί· atque adeo nisi hoc loco defectus statuatur, et mox pro τρίτος reponatur τέταρτος, quomodo consistet ordo et numerus in sequentibus ? Manifeste namque cum cæteris supra nominatis auctoribus decimum præceptum esse dicit *περὶ ἐπιθυμιῶν*, p. 292. Atque en tibi octo hexametris expressa hæc decem præcepta per Gregorium pag. 56 :

Οὐ γνώση Θεὸν ἄλλον· ἐπεὶ σέβας ὄλον ἐνός γε.
Οὐ στήσεις ἰνδαλμα κενόν καὶ ἄπροον εἰκό.
Οὐ ποτε μαψιδίως μνήση μέγαλοιο Θεοῖο.
Σάββατα πάντα φύλασσε μετάρσια καὶ σκιόεντα.
Ὁλβιος, ἦν τοκέεσσι φέρης χάριν ἦν ἐπέοικε.
Φεύγειν ἀνδροφόνου παλάμας ἄγος, ἀλλοτρίης τε
Εὐνῆς· κλεπτοσύνην τε κακόχρονα, μαρτυ-
[ρίην τε
Ψευδῆ· ἀλλοτρίων τε πόθον, σπινθῆρα μόροιο. »

Atque hactenus viri doctissimi Hoeschelius et Sylburg., quorum conjecturæ an Clementis sententiæ magis consentaneæ sint, quam quæ a nobis allata sunt, æquus lector, omnibus diligenter perpensis, facile judicabit.

(81) Γεννητῶν. A. mavult γεννητῶν. SYLBURG.

quidem per **290** mentis agitationem, aliæ vero per operationem. Et primum quidem præceptum Decalogi ostendit unum solum esse Deum omnipotentem ^a, qui populum transtulit ex Ægypto per solitudinem in terram patriam, ut per divinas quidem operationes comprehenderent, ut poterant, ejus potentiam; ab eorum autem quæ sunt genita abstinere idololatria, omnem spem habentes in Deo vero. Secundum autem significat non oportere assumere ^b, neque inferre magnam et omni veneratione dignam ejus potentiam, quæ quidem est nomen (hujus enim solummodo discendi multi erant adhuc capaces), neque transferre ejus nomenclationem ad res genitas et inanes, quas ✕ quidem fecere homines artifices; in quibus is qui est non ponitur. (In identitate enim ingenita, qui est, est ipse solus.) Tertium autem significat, mundum a Deo esse factum; et dedisse nobis septimum diem ad quiescendum ^c, propter eam quæ est in vita afflictionem et malorum perpressionem. Deus enim indefessus, nullisque obnoxius est passionibus, et nullus indiget; quiete autem indigemus nos, qui carnem gestamus. Septimus ergo dies dicitur *quies*, abstinencia a malis, præparans illum primarium et ex quo cuncta orta sunt diem, qui est vere nostra quies, qui quidem prima quoque est revera lucis generatio, in qua omnia simul et cernuntur et possidentur. Ex hoc die prima sapientia et cognitio nos illuminat; lux enim veritatis, lux vera, umbræ expers, qui citra divisionem dividitur Spiritus Domini in eos qui sunt per fidem sanctificati, qui est instar luminaris ad eorum quæ sunt agnitionem. Eum ergo per totam sequentes vitam nullis efficimur passionibus obnoxii: id autem est quiescere. Quocirca Solomon ^d quoque ante cœlum et terram, et omnia quæ sunt, Omnipotentem di-

✕ P. 810 ED. POTTER. 682-683 ED. PARIS.
^d Prov. viii, 22 et seq.

(82) *Γενητά και μάταια*. Vult auctor μάταια esse «creata,» ac proinde nomen Dei sumere ἐπὶ ματαιῶν esse id rebus creatis imponere. Itaque hoc præcepto, secundum Clementem, prohibemur Dei nomen creaturis imponere, quibus proxime superiori præcepto divinum cultum tribuere vetitum est.

(83) Ὁ ὦν. Nomen Dei Exod. iii, 14: Ἐγὼ εἰμι ὁ ὦν, etc.

(84) Τρίτος. Legendum omnino τέταρτος, ut notavit Sylburg. Nam p. 687, edit. Paris., proximum mandatum ut quintum ordine recensetur. Deest itaque tertii præcepti explicatio, quamvis secundum ita exponat, ut etiam tertii vim quodammodo in se contineret, unde forte defectus ortum habuit. Ita infra nonum cum decimo in unam et eandem interpretationem coalescit. Lowth. — Porro mihi nec secundi præcepti, ut Sylburgio visum est, nec tertii enarratio desiderari videtur; quorum prius de divino cultu, posterius de divino nomine rebus creatis non tribuendo, satis clare exposuit auctor; ut modo dictum est.

(85) Ἀνάπαυσις. Id significat Hebraica vox Σάββατον. Conf. Strom. iv, pag. 612, n. 12.

(86) Ἐτοιμάζουσα. Hoc est, præsignificans Christum qui nobis et existentiam et lucem donat, et requiem. His similia scribit Barnabas epistole

Ἀειδωλολατρίας, τὴν πᾶσαν ἐλπίδα ἐπὶ τὸν κατ' ἀληθειαν ἔχοντες Θεόν· ὁ δεύτερος δὲ ἐμήνυε λόγος, μὴ δεῖν λαμβάνειν, μηδὲ ἐπιφέρειν τὸ μεγαλεῖον κράτι· τοῦ Θεοῦ (ὅπερ ἐστὶ τὸ ὄνομα· τοῦτο γὰρ μόνον ἐχώρου καὶ ἔτι νῦν οἱ πολλοὶ μαθεῖν), μὴ φέρειν τούτου τὴν ἐπίκλησιν ἐπὶ τὰ γενητὰ καὶ μάταια (82), ἃ δὴ οἱ τεχνῖται τῶν ἀνθρώπων πεποιήκασιν, καθ' ὧν ὁ ὦν (83) οὐ τάσσεται (ἐν ταυτότητι γὰρ ἀγεννήτῳ ὁ ὦν αὐτὸς μόνος). Τρίτος (84) δὲ ἐστὶ λόγος ὁ μὲν γὰρ γεγονέναι πρὸς τοῦ Θεοῦ τὸν κόσμον, καὶ δεδωκέναι ἀνάπαυσιν ἡμῖν ἐβδόμην ἡμέραν, διὰ τὴν κατὰ τὸν βίον κακοπάθειαν· Θεὸς γὰρ ἀκμητὸς τε καὶ ἀπιθῆς, καὶ ἀπροσδεής· ἀναπαύλης δὲ ἡμεῖς οἱ σαρκοφοροῦντες δεόμεθα· ἡ ἐβδόμη τοίνυν ἡμέρα ἀνάπαυσις (85) κηρύσσεται, ἀπογὴ κακῶν, ἐτοιμάζουσα (86) τὴν ἀρχέγονον ἡμέραν, τὴν τῷ ὄντι ἀνάπαυσιν ἡμῶν· ἦν δὴ καὶ πρώτην τῷ ὄντι φωτὸς γένεσιν, ἐν ᾧ τὰ πάντα συνθεωρεῖται, καὶ πάντα κληρονομεῖται.

Ἐκ ταύτης τῆς ἡμέρας ἡ πρώτη σοφία καὶ ἡ γνῶσις ἡμᾶς ἐλλάμπεται· τὸ γὰρ φῶς τῆς ἀληθείας φῶς ἀληθές, ἄσκιον, ἀμερῶς μεριζόμενον Πνεῦμα Κυρίου εἰς τοὺς διὰ πίστεως ἡγιασμένους, λαμπτήρος ἐπέχον τάξιν, εἰς τὴν τῶν ὄντων ἐπίγνωσιν. Ἀκολουθοῦντες οὖν αὐτῷ δι' ὅλου τοῦ βίου, ἀπαθεῖς καθιστάμεθα· τὸ δὲ ἐστὶν ἀναπαύσασθαι. Διὸ καὶ Σολομῶν πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ὄντων τῷ Παντοκράτορι γεγονέναι τὴν σοφίαν λέγει, ἧς ἡ μέθεξις ἡ κατὰ δύναμιν, οὐ κατ' οὐσίαν λέγω, θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων καταληπτικῶς ἐπιστήμονα εἶναι (87) διδάσκει. Ἐνταῦθα γενομένους, ἐν παρέργῳ καὶ ταῦτα ὑπομνηστέον· ἐπεὶ περὶ ἐβδομάδος καὶ ὀγδοάδος ὁ λόγος παρεσιήληθε· κινδυνεύει (88) γὰρ ἡ μὲν ὀγδοὰς ἐβδομάς εἶναι κυρίως, ἐξἄς δὲ ἡ ἐβδομάς κατὰ γε τὸ ἐμφανές· καὶ ἡ μὲν, κυρίως εἶναι Σάββατον, ἐργάτις (89) δὲ ἡ ἐβδομάς· ἡ τε γὰρ κοσμογένεια ἐν ἑξ̄ περαιούται ἡμέραις· ἡ τε ἀπὸ τροπῶν (90) ἐπὶ

^a Exod. xx, 2, 3 et seq. ^b Ibid. 7. ^c Exod. xx, 8.

suae c. 15, ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(87) Ἐπιστήμονα εἶν. Hoc est, «habere scientiam docet. Cum autem huc pervenimus, hæc quoque sunt obiter memoranda.» Quæ Hervetus perinde vertit, ac si legisset: Ἐπιστήμονας εἶναι διδάσκει, ἐνταῦθα γενομένους. Ἐν παρέργῳ καὶ ταῦτα ὑπομνηστέον, ἐπεὶ περὶ ἐβ. Quo modo hæc sententia in edit. Flor. interpuncta est; ubi tamen ἐπιστήμονα occurrit, non ἐπιστήμονας.

(88) Κινδυνεύει. Vide pag. 684, ed. Paris. Lowth. — Herveti etiam Commentarium, et quæ ad Barnabæ locum paulo superius dictum adnotat Cotelerius.

(89) Ἐργάτις. Ἐβδομάδα etiam mystice ἐργάτιδα dictam fuisse ex Nicomacho tradit Photius.

(90) Ἡ τε ἀπὸ τροπῶν. His similia scribit Macrobius in Somnium Scipionis lib. i, cap. 6. Clemens autem Philonis verba abbreviavit, lib. De opificio mundi: Ὁ θ' ἡγεμίων ἡμέρας ἡλῖος, διττὰς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποτελῶν ἡμερίας, ἕαρι καὶ μετοπώριον, τὴν μὲν ἕαριν ἦν ἐν Κριῶ, τὴν δὲ μετοπωρινὴν ἐν Ζυγῷ, ἐναργεστάτην παρέρχεται πίστιν τοῦ περὶ τὴν ἐβδόμην θεοπρεποῦς. Ἐκατέρα γὰρ τῶν ἡμεριῶν ἐβδόμῳ γίνεται μὲν, καθ' ἃς καὶ ἐορτάζειν διείρηται νόμῳ τὰς μεγίστας καὶ δημοτελεστάτας ἐορτάς· ἐπειδὴ περ ἀμφοτέραις ὅσα ἐκ γῆς τελειογονεῖται, ἕαρι μὲν ὁ τοῦ σίτου καρπὸς, καὶ τῶν

τροπὰς κινήσεις τοῦ ἡλίου, ἐν ἑξ συντελεῖται μηνί· καθ' ἣν πῆ μὲν φυλλορροεῖ, πῆ δὲ βλαστάνει τὰ φυτὰ, καὶ αἱ τῶν σπερμάτων γίνονται τελειώσεις. Φασὶ δὲ καὶ τὸ ἔμβρυον (91) ἀπαρτίζεσθαι πρὸς ἀκρίθειαν μηνί τῷ ἕκτῳ, τουτέστιν ἑκατὸν ἡμέραις καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς ταῖς δύο καὶ ἡμίσει, ὡς ἱστορεῖ Πόλυβος μὲν ὁ ἱατρὸς ἐν τῷ *Περὶ ὀκταμήνων*, Ἀριστοτέλης δὲ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ *Περὶ φύσεως*· οἱ τε Πυθαγόρειοι ἐντεῦθεν, οἶμαι, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κατὰ τὸν προφήτην (92) γενέσεως τὸν ἑξ (93) ἀριθμὸν τέλειον νομίζουσι, καὶ *μεσευθὴν* (94) καλοῦσι τοῦτον καὶ γάμον, διὰ τὸ μέσον αὐτὸν εἶναι τοῦ εὐθέως, τουτέστι τοῦ δέκα καὶ τοῦ δύο· φαίνεται γὰρ ἴσον ἀμφοῖν ἀπέχων. Ὡς δ' ὁ γάμος ἐξ ἄρρενος καὶ θηλείας γεννᾷ, οὕτως ὁ ἑξ ἐκ περισσοῦ μὲν τοῦ τρία, ἄρρενος ἀριθμοῦ λεγομένου, ἀρτίου δὲ τοῦ δύο, θήλεος (95) νομιζομένου, γεννᾶται· δις γὰρ τὰ τρία γίνεται ὁ ἑξ. Τοσαῦτα πάλιν αἱ γενικώταται κινήσεις, καθ' ἃς ἡ πᾶσα γένεσις φέρεται ἄνω, κάτω, εἰς δεξιὰ, εἰς ἀριστερὰ, πρόσω, ὀπίσω. Εἰκότως ἄρα τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἀμήτορα (96) καὶ ἄγονον λογιζονται, τὸ Σάβ-

✠ P. 811 ED. POTTER.

ἄλλων ὅσα σπαρτὰ, μετοπώρω δὲ τὸ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν ἄλλων πλείστων ἀκροδρύων. « Sol ipse diei dux, bina quotannis æquinoctia faciens, vere atque autumno, vernum in Ariete, autumnale in Libra, evidentissimam probationem exhibet divinæ majestatis in septenario. Utrumque enim æquinoctium fit mense septimo; quibus temporibus festa indixit lex duo maxima et celeberrima, quandoquidem utroque quidquid terra fert perficitur, vere quidem frumentum, et quæcunque seminamus alia; autumno vero vitis fructus, et plerarumque arborum.»

(91) *Φασὶ δὲ καὶ τὸ ἔμ.* Macrobius, in *Somnium Scipionis* lib. 1, cap. 6: « Habet et alia suæ venerationis indicia, sed ne longior faciat sermo fastidium, unum ex omnibus ejus ὀδίκιον persequemur; quod ideo prætulimus, quia hoc commemorato, non senarii tantum, sed et septenarii pariter dignitas astruetur. Humano partui frequentiore usum novem mensium, certo numerorum modulamine natura constituit; sed ratio sub asciti senarii numeri multiplicatione procedens etiam septem menses compulit usurpari; quam breviter absoluteque dicemus duos esse primos omnium numerorum cubos, id est a pari octo, ab impari viginti septem: et esse imparem marem, parem feminam superius expressimus. Horum uterque si per senarium numerum multiplicetur, efficiunt dierum numerum, qui septem mensibus explicantur. Coeant enim numeri mas ille qui memoratur et femina, octo scilicet et viginti septem; pariunt ex se quinque et triginta. Hæc sexies multiplicata creant decem et ducentos: qui numerus mensem 7 claudit.»

(92) *Προφήτην.* Nempe Moysen.

(93) *Ἐξ.* Euclides lib. vii, definit. 22: Τέλειος ἀριθμὸς ἐστίν, ὁ τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν ἴσος ὢν. « Perfectus numerus est, suis partibus æqualis existens.» Cassiodorus lib. *De amicitia*: « Senarius numerus, perfectus, constans ex partibus suis. Si enim junxeris unum, duo, tria, perfectum habebis senarium.» Conf. Censorinus cap. 41. Hinc senarium numerum Veneri sacrum fuisse tradit Jamblichus *De vita Pythagoræ* lib. 1, cap. 28. Idem dictus est Ἀφροδίτη Ζυγία, Γαμηλία, Ἀνδρογυναία, ut refert Photius in *Excerptis* e Nicomacho. Item Γάμος, ut tradit Plutarchus lib. *De animæ procreatione*, ex *Timæo*; et anonymus apud Meursium *Denarii Pythagorici* cap. 8. Ab eodem dicitur Ἀρρενόθηλος. Ejus verba, quæ Clementinis paria sunt, hic legisse

A cit genitam fuisse sapientiam, cujus participatio quæ est per virtutem, non dico per essentiam, docet eos qui hic fuerint rerum divinarum et humanarum habere scientiam, idque per modum comprehensionis. Hæc quoque sunt obiter revocanda in memoriam, quoniam de septenario et octonario institui cœpit jam sermo. Qui est enim octonarius, videtur esse omnino proprie septenarius; septenarius autem aperte senarius, et hic quidem proprie esse Sabbatum; septenarius autem operæ destinatur, nam et mundi ortus sex finitur diebus, et motus solis, qui fit a conversionibus ad conversiones, seu ab uno tropico ad alterum, perficitur sex mensibus, per quæ uno tempore cadunt folia, altero vero tempore plantæ pullulant, et semina perficiuntur. Aiunt fetum quoque perfecte ✠ absolvi mense sexto, hoc est, centum et octoginta duobus diebus et dimidio, ut scribit Polybus quidem medicus in libro *De octomestribus*, Aristoteles autem philosophus in libro *De natura*. Et Pythagorei, hinc, ut arbitror, a mundi ortu ex sententia prophætæ numerum senarium perfectum

haud pigebit: Ἐξ ἀρτίου καὶ περισσοῦ τῶν πρώτων, ἄρρενος καὶ θηλείας, δυνάμει καὶ πολλαπλασιασμῷ γίνεται· διὸ καὶ ἄρρενόθηλος καλεῖται. Ἐτι δὲ γάμος καλεῖται, ὅτι αὐτὸς τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν ἴσος· γάμου δὲ ἔργον τὰ ὅμοια ποιεῖν τὰ ἔγγονα τοῖς γονεῦσιν. « Ex pari et impari primis, mari ac femina, potentia ac multiplicatione fit senarius, unde etiam viro femina appellatur. Ac præterea etiam matrimonium dicitur quod suis ipse partibus sit æqualis: est autem opus matrimonii prolem parentibus similem facere.» De numero senario plura refert Macrobius, in *Somnium Scipionis* lib. 1, c. 6. Non sunt autem verba Philonis, quem sequi amat Clemens, hoc loco prætereunda lib. *De septenario et festis* pag. 1177: Μωϋσῆς δ' ἀπὸ σεμνοτέρου πράγματος ἐκάλεσεν αὐτὴν συντέλειαν καὶ παντέλειαν, ἑξάδι μὲν τὴν γένεσιν τῶν τοῦ κόσμου μερῶν ἀναθεῖς, ἑβδομάδι δὲ τὴν τελείωσιν. Ἐξὰς μὲν γὰρ ἀρτιοπέριτος ἀριθμὸς, ἐκ τοῦ δις τρία παγείς, ἔχων ἄρρενα μὲν τὸν περιττὸν, θῆλυν δὲ τὸν ἄρτιον, ἐξ ὧν εἰσιν αἱ γένεσις κατὰ φύσεως θεσμοῦς ἀκινήτους· ἑβδομάς δ' ἀμιγέστατος, καὶ φῶς (εἰ χρὴ τάληθες εἰπεῖν) ἑξάδος· ἃ γὰρ ἐγέννησεν ἑξὰς, ταῦθ' ἑβδομάς τελεσφορηθέντα ἐπεδείξατο. « Moyses autem abs honestiore indigitavit ipsam consummationem et absolutam perfectionem. Hexadi quidem ortu mundi partium consecrato, hebdomadi vero absoluta perfectione data. Etenim hexas est numerus par et impar, compactus ex bis tribus, cum habeat masculinum imparem, feminam vero parem: ex quibus sunt procreationes juxta immota naturæ statuta. Porro hebdomas purissima est et lux hexadis (si veritati favendum est), nam quæ generavit hexas, eadem hebdomas ostendit ad perfectionem redacta.»

(94) *Μεσευθὴν.* Scribendum μεσευθόν. Facta enim est hæc vox ex μέσος et εὐθύς.

(95) *Δύο, θήλεος.* Hinc Juno dictus est numerus binarius, ut tradunt Eulogius in *Somnium Scipionis*, et Martianus Capella. A Proclo dicitur γόνιμος ἀριθμὸς, « secundus numerus, » Comment. in Hesiodi *Dies*. Conf. Meursius *Denarii Pythagorici* cap. 4.

(96) *Ἀμήτορα.* Philo Judæus lib. *Quis sit rerum divinarum hæres*, pag. 504: Τέταρτος δὲ περὶ τῆς ἀειπαρθένου καὶ ἀμήτορος ἑβδομάδος, ἵνα τὴν ἀπραξίαν αὐτῆς μελετῶσα γένεσις, εἰς μνήμην τοῦ ἀοράτως πάντα ὄρωντος γένηται. « Quartum mandatum est de semper virgine sine matre hebdomada, ut creatura assueta ejus otio, reminiscatur ejus, qui

existimant : et eum appellant μεσευθὴν et γάμον. Μεσευθὴν quidem, id est *medirectum*, quod sit medium recti, hoc est decem et duorum : videtur enim ex æquo abesse ab ambobus ; γάμος autem est, *conjugium* ; nam ut conjugium generat ex masculino et femina, ita sex, ex impari quidem ternario, qui dicitur masculus, ex pari autem, nempe binario, qui femina existimatur, gignitur : bis enim tria fiunt sex. Tot rursus sunt motus maxime generales, per quos fertur omnis generatio, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, ante, pone. Merito ergo numerum septenarium existimant esse sine matre et sine prole, Sabbatum interpretantes, et speciem quietis dicentes allegorice, in qua « nec uxores ducunt, nec nuptum dantur amplius ». Neque enim ex numero aliquo ad aliquem sumentibus fit septenarius, neque ad aliquem sumptus facit alium ex iis qui sunt intra duodenarium. Octonarium autem cubum appellant, cum septem errantibus inerrantem sphaeram connumerantes, per quas fit magnus annus, veluti quædam periodus

Luc. xx, 35.

omnia facit invisibiliter. *Ilum lib. i Legis allegor.*, p. 45 : Καὶ πρῶτος ἀπὸ τελείου τοῦ ἕξ καὶ μονάδος, κατὰ τινα λόγον οἱ ἐντὸς δεκάδος ἀριθμοὶ γεννῶνται, ἢ γεννῶσι τοὺς ἐντὸς δεκάδος καὶ αὐτὴν· ἢ δὲ γε ἑβδομάς οὔτε γεννᾷ τινα τῶν ἐντὸς δεκάδος ἀριθμῶν, οὔτε γεννᾶται ὑπὸ τινος· παρ' ὃ μυθεύοντες οἱ Πυθαγόρειοι τῇ ἀειπαρθένῳ καὶ ἀμήτορι αὐτὴν ἀπεικάζουσιν, ὅτι οὔτε ἀπεκλήθη, οὔτε ἀποτέξεταί. « Et primus numerus nascitur ex perfecto, id est senario et unitate : præterea juxta quamdam rationem qui infra denarium sunt numeri, aut gignunt eos qui sunt infra denarium, aut ab iis gignuntur, aut utrumque : at septenarius nec gignit ullum eorum, nec gignitur a quoquam. Quapropter Pythagorici eam semper virgini ac sine matre natæ similem esse fabulantur, quia et illa nec partu est edita, nec unquam pariet. » Porro Minerva ἀειπαρθενος et ἀμήτωρ est apud poetas. Hæc autem Philo plenius exponit lib. *De septenario et festis* p. 1177, 1178.

(97) Δωδεκάδος. Duo denarii ; seu potius δεκάδος, denarii numeri, ut apud Philonem est.

(98) Κύβον. Macrobius in *Somnium Scipionis* lib. i, c. 5, postquam cubi naturam docuisset, addit : « Ex his apparet octonarium numerum solidum corpus et esse et haberi ; siquidem unum apud geometras puncti locum obtinet. Duo lineæ ductum faciunt, quæ duobus punctis, ut supra diximus, coercetur : quatuor vero puncta adversum se in duobus ordinibus, bina per ordinem posita expriment quadri speciem a singulis punctis in adversum punctum ejecta linea. Hæc quatuor, ut diximus, duplicata et octo facta duo quadra similia describunt : quæ sibi superposita additaque altitudine formam cubi, quod est solidum corpus, efficiunt. »

(99) Περίοδος. Non pauci ex antiquis Ecclesiæ scriptoribus putarunt mundum sex millibus annorum consummandum esse, qui sex creationis diebus respondent ; septima futurum esse iudicium, octavo omnium restitutionem. Barnabas epist. c. 15 : Προσέχετε, τέκνα, τί λέγει τὸ συνετέλεσεν ἐν ἕξ ἡμέραις· τοῦτο λέγει, ὅτι συνετέλει ὁ Θεὸς Κύριος ἐν ἑξακισχιλίοις ἔτεσι τὰ πάντα. Ἡ γὰρ ἡμέρα παρ' αὐτῷ χίλια ἔτη· αὐτὸς δὲ μαρτυρεῖ, λέγων· Ἰδοὺ σήμερον ἡμέρα ἔσται ὡς χίλια ἔτη. Οὐκοῦν, τέκνα, ἐν ἕξ ἡμέραις, ἐν τοῖς ἑξακισχιλίοις ἔτεσι συνε-

θαιτον ἐρμηνεύοντες, καὶ τὸ τῆς ἀναπαύσεως εἶδος ἀλληγοροῦντες· καθ' ἣν « οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται ἔτι· » οὔτε γὰρ ἕκ τινος ἀριθμοῦ ἐπὶ τινα λαμβάνουσι γίνεται ὁ ἑπτὰ, οὔτε ἐπὶ τινα ληφθεὶς, ἀποτελεῖ τῶν ἐντὸς τῆς δωδεκάδος (97) ἐκάτερον. Τὴν τε ὀγδοάδα κύβον (98) καλοῦσι, μετὰ τῶν ἑπτὰ πλανωμένων τὴν ἀπλανῆ συγκαταριθμοῦντες σφαῖραν, δι' ὧν ὁ μέγας ἐνιαυτὸς γίνεται, οἷον περίοδος (99) τῆς τῶν ἐπηγγελμένων ἀνταποδόσεως. Ταύτη (1) τοῦ ὁ Κύριος τέταρτος ἀναβάς εἰς τὸ ὄρος, ἕκτος γίνεται, καὶ φωτὶ περιλάμπεται πνευματικῶ, τὴν δύναμιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ παραγυμνώσας, εἰς ὅσον οἷον τε ἦν ἰδεῖν τοῖς ὄραϊν ἐκλεγεῖσι· δι' ἑβδόμης ἀνακηρυσσόμενος τῆς φωνῆς Υἱὸς εἶναι Θεοῦ, ἵνα δὴ οἱ μὲν ἀναπαύωνται, πεισθέντες περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ διὰ γενέσεως, ἣν ἐδήλωσεν ἡ ἑξῆς, ἐπίσημος, ὀγδοῶς ὑπάρχων, φανῆ Θεὸς ἐν σαρκίῳ, τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος· ἀριθμούμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος, κρυπτόμενος δὲ ὡς ἦν· τῇ μὲν γὰρ τάξει τῶν ἀριθμῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἕξ, ἡ δὲ τῶν στοιχείων ἀκολουθία ἐπίσημον γνωρίζει τὸ μὴ γραφόμενον (2). Ἐνταῦθα κατὰ

λεσθήσεται τὰ πάντα. Καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. « Adverte, filii, quid dicat : Consummavit in sex diebus : id ait, omnia consummabit Dominus Deus in sex millibus annorum. Nam apud illum dies æquiparatur mille annis ; ut ipsemet testatur, dicens : Ecce hodiernus dies erit tanquam mille anni. Itaque, filii, in sex diebus, hoc est, in sex annorum millibus consummabuntur universa. Et requievit die septima. Idem paulo post : Πέραν γέ τοι λέγει αὐτοῖς· Τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν οὐκ ἀνέχομαι. Ὅρατε, πῶς λέγει· Οὐ τὰ νῦν Σάββατα ἐμοὶ δεκτὰ, ἀλλ' ἃ πεποίηκα, ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα, ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδοῆς ποιήσω, ὃ ἐστὶν ἄλλου κόσμου ἀρχὴν. Διὸ καὶ ἀγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδοὴν εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. « Demum illis dicit : Novilunia vestra et Sabbata vestra non fero. Cernite qua ratione loquatur : Non mihi accepta sunt præsentia Sabbata : sed illa quæ feci ; quando scilicet universis finem imponens, octavi diei faciam initium, hoc est initium alterius mundi. Idcirco et diem octavum in lætitia agimus ; in quo et Jesus resurrexit, et cum apparuisset, ascendit in cælos. » Conf. quæ ibi adnotavit Cotelerius. Vide Lactantium lib. vii, cap. 14.

(1) Ταύτη. Dominus in montem ascendit quartus : comitatus nempe tribus discipulis, Petro, Jacobo, Joanne, deinde, accessione Moysis et Eliæ, sit sextus ; ut testatur Marc. ix, Matth. xvii, Luc. ix, et Collectanea infra p. 535. SYLBURG.— Pro septima persona vocem Dei Patris habet, Christum Filium suum esse cælitus declarantis. Proinde Christus, qui ante id tempus purus ac simplex homo existimabatur, Θεὸς ἐν σαρκίῳ esse, atque duplicem habere naturam, apparens, octonarium numerum explevit. Ex his liquet, quod secundum Clementem Christus verus Deus sit ; deinde hoc ex eo colligi posse, quod Filius Dei sit ; postremo, quod persona Christi sit a persona Patris distincta.

(2) Ἐπίσημον γνωρίζει τὸ μὴ γραφόμενον. Videtur legendum ἐπίσημον μὴ γνωρίζει τὸ γραφόμενον· intelligit enim notam sextam numeralem ς, quam non agnoscit ordo alphabeti. LOWTH.— Receptæ lectionis sensus est, numeralem notam ς, licet in alphabeto « scribi non » soleat, tamen inter

μὲν τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς σώζεται τῇ τάξει· ἐκάστη μονὰς εἰς ἑβδομάδα τε καὶ ὀγδοάδα, κατὰ δὲ τὸν τῶν στοιχείων ἀριθμὸν ἕκτον γίνεται τὸ ζῆτα, καὶ ἑβδομον τό ἦτα. Ἐκκλαπέντος (3) δ', οὐκ οἶδ' ὅπως, τοῦ ἐπισήμου εἰς τὴν γραφὴν, κὰν οὕτως ἐπώμεθα, ἕκτη μὲν γίνεται ἡ ἑβδομάς, ἑβδόμη δὲ ἡ ὀγδοάς· διὸ καὶ ἐν τῇ ἕκτη ὁ ἄνθρωπος λέγεται πεποιῆσθαι, ὁ τῷ ἐπισήμῳ (4) πιστὸς γενόμενος, ὡς εὐθέως Κυριακῆς κληρονομίας ἀνάπαυσιν ἀπολαβεῖν. Τοιοῦτόν τι καὶ ἡ ἕκτη ὥρα (5) τῆς σωτηρίου οἰκονομίας ἐμφαίνει, καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἄνθρωπος. Ναὶ μὴν τῶν μὲν ὀκτῶ αἰ· μεσότητες γίνονται ἑπτὰ, τῶν δὲ ἑπτὰ φαίνονται εἶναι τὰ διαστήματα (6) ἕξ· ἄλλος γὰρ ἐκεῖνος λόγος, ἐπὶ ἅν ἑβδομάς δοξάζῃ τὴν ὀγδοάδα, καὶ « οἱ οὐρανοὶ τοῖς οὐρανοῖς (7) διεγγούνται δόξαν Θεοῦ. » Οἱ τούτων αἰσθητοὶ τύποι τὰ παρ' ἡμῖν φωνήεντα στοιχεῖα. Οὕτως καὶ αὐτὸς εἴρηται ὁ Κύριος Α καὶ Ω, « ἀρχὴ καὶ τέλος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Οὐ τοίνυν (8), ὡς περ τινὲς ὑπολαμβάνουσι, τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ Θεοῦ πέπαυται ποιῶν ὁ Θεός· ἀγαθὸς γὰρ ὢν, εἰ παύσεται ποτε ἀγαθοεργῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι παύσεται· ὅπερ οὐδὲ εἰπεῖν θέμις. Ἔστι δ' οὖν καταπεπαυκέναι, τὸ τὴν τάξιν τῶν γενομένων εἰς πάντα χρόνον ἀπαραβάτως φυλάσσεσθαι τεταχέναι, καὶ τῆς παλαιᾶς ἀταξίας ἕκαστον τῶν κτισμάτων καταπεπαυκέναι· αἱ μὲν (9) γὰρ κατὰ τὰς διαφόρους ἡμέρας δημιουργία ἀκολουθία μεγίστη παρελήφεισαν, ὡς ἂν ἐκ τοῦ προγενεστέρου τὴν τιμὴν ἐξόντων ἀπάντων τῶν γενομένων, ἅμα νοήματι (10) κτισθέντων, ἀλλ' οὐκ ἐπίσης ὄντων τιμίων. Οὐδ' ἂν φωνῇ (11) δεδήλωτο ἡ ἐκάστου γένεσις, ἀθρόως ποιῆσαι λεχθείσης τῆς δημιουργίας· ἐχρῆν γὰρ τι καὶ πρῶτον ὀνομάσαι. Διὰ τοῦτο ἄρα προεφητεύθη πρῶτα, ἐξ ὧν τὰ δεύτερα, πάντων ὁμοῦ ἐκ μιᾶς οὐσίας μιᾶ δυνάμει γενομένων· ἐν γὰρ, οἶμαι, τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ἐν μιᾷ ταυτότητι. Πῶς δ' ἂν ἐν χρόνῳ γένοιτο κτίσις, συγγενομένου τοῖς οὐσι καὶ τοῦ χρόνου; Ἦδη δὲ καὶ ἐν ἑβδομάσι (12) πᾶς ὁ κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ τῶν φουμένων ἀπάντων. Ἐπτὰ μὲν εἰσιν οἱ τὴν μεγίστην δύναμιν ἔχοντες πρωτόγονοι ἀγγέλων ἄρχοντες· ἑπτὰ (13) δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν μαθημάτων τοὺς πλάνητας εἶναι φασιν ἀστέρας, τὴν περιγίειον διοίκησιν

✠ P. 812-813 ED. POTTER, 684-685 ED. PARIS.

numerandum in ordinem litterarum referri, ac sextum ibi locum tenere. Proinde huic divinam Christi naturam comparat, quæ licet non appareret, tamen per vocem cœlitus datam patefacta, octonarium numerum complevit. Nihil igitur hic mutandum.

(3) Ἐκκλαπέντος. Legendum omnino εἰσκλαπέντος. Vult Clemens « irrepsisse » hanc notam numeralem inter litteras ε et ζ, cum non esset littera. LOWTH.

(4) Τῷ ἐπισήμῳ. Hoc est Christo, qui notæ sexti numeri respondet, ut modo dictum est.

(5) Ἡ ἕκτη ὥρα. Hæc hora Christus hominem morte sua redemit, Matth. xxvii, 45; Marc. xv, 35; Luc. xliii, 44; Joan. xix, 14.

(6) Διαστήματα. Intervalla; idem, quod μεσότητες. LOWTH.

(7) Τοῖς οὐρανοῖς. Hæc verba vulgata Biblia non agnoscunt. Verum cum in seq. commate dictum sit

A remunerationis ✠ eorum quæ sunt promissa. Ideo cum quartus in montem ascendisset Dominus, sit sextus, et spiritali luce illuminatur manifestans a se profectam virtutem, quatenus videri poterat ab iis qui electi fuerant ut viderent, per septimam vocem prædicatus Filius Dei, ut illi quidem quiescerent, de ipso satis persuasi, ipse vero per generationem quam significavit insignis senarius, factus octonarius, appareret Deus in caruncula, suam ostendens potentiam: cum numeraretur quidem ut homo, celaretur autem quisnam esset. Nam in numerorum quoque ordinem refertur senarius: elementorum autem consequentia notam agnoscit quod non scribitur. Hic in ipsis quidem numeris servatur ordine unaquæque unitas usque ad septenarium et octonarium. In ordine autem elementorum sit ζῆτα sextum, et ἦτα septimum. Cum autem subrepsit, nescio quomodo, sexti nota in scribendi formam, si sic quidem sequamur, sit septenarius quidem sextus, octonarius vero septimus. Quocirca etiam sexto die dicitur homo fuisse creatus, qui fuit fidelis ei qui est insignis, ut Dominicæ hereditatis quietem protinus acciperet. Tale quid ostendit etiam hora sexta salutaris œconomix, qua consummatus fuit homo. Jam vero ipsorum quidem octo, media sũnt septem; septem autem videntur habere sex spatia. Alia est enim illa ratio quando septenarius glorificaverit octonarium, et « cœli cœlis 291 enarrant gloriam Dei ». Figuræ autem eorum sensiles, sunt elementa nostra vocalia. Sic etiam ipse Dominus dictus est Α et Ω, « principium et finis », per quem omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Non ergo, sicut quidam existimant, quietem Dei facere cessavit Deus. Nam cum sit bonus, si cessarit unquam benefacere, Deus quoque esse cessabit, quod nefas quidem est dicere. Quievisse ergo, est ordinasse, ut servaretur citra ullam transgressionem in omne tempus ordo eorum quæ facta sunt, et fecisse, ut unaquæque creatura cessaret a veteri confusione. Quæ enim diversis diebus fuerunt creationes, maxima acceptæ sunt consequentia, utpote quod omnia quæ facta sunt, honorem sint habitura ex au-

a Psal. xviii 1. b Apoc. xxi, 6. c Joan. i, 3.

D ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐραύγεται ῥῆμα, inde factum videtur οὐρανοὶ τοῖς οὐρανοῖς, ut sententiæ quodammodo pares essent.

(8) Οὐ τοίνυν. Hæc sic distinguenda et explicanda sunt: Οὐ τοίνυν, ὡς περ τινὲς ὑπολαμβάνουσι τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ Θεοῦ, πέπαυται ποιῶν ὁ Θεός. « Non igitur, quemadmodum quidam quietem Dei concipiunt, quievit Deus ab agendo. »

(9) Αἱ μὲν. Vide Herveti Commentarium.

(10) Ἄμα νοήματι. Vide pag. 721, edit. Paris. LOWTH.

(11) Φωνῇ. Vocem intelligit Dei singulis rebus ordine suo dicentis Γένοιτο.

(12) Ἐβδομάσι. Conf. Lactantius lib. vii, cap. 14.

(13) Ἐπτὰ. Alexander Aphrodis. lib. ii, pro 47: "Ὅτι δὲ τέλειος ὁ ἑπτὰ φύσει ἀριθμὸς, δῆλον ἐκ τοῦ διοικεῖν τὸν Θεὸν τὸν περιγίειον κόσμον ἑπτὰ ἀστροῖς. « Numerum septenarium natura perfectum esse.

tiqumitate, nec sit futura par eorum aestimatio, licet cogitatione simul facta sint. Neque voce fuisset declaratus uniuscujusque ortus, si acervatim et simul omnia fecisse, dicta esset creatio. Oportebat enim aliquid primum quoque nominasse. Propterea ergo prima a propheta dicta sunt, ex quibus secunda, cum omnia simul potestate facta sint ex una essentia. Est enim una, ut opinor, Dei voluntas in una identitate. Quomodo autem in tempore facta fuerit creatio, si una cum iis quae sunt tempus quoque factum fuerit? Jam vero etiam in septenariis totus mundus circumagitur omnium quae et viva gignuntur et quae nascuntur. Septem quidem sunt quorum est maxima potentia, primogeniti angelorum principes. Porro autem mathematici quoque dicunt esse septem stellas errantes quae terram administrant, a quibus Chaldaei existimant omnia per sympathiam, quae ad mortalem vitam pertinent, fieri: quo fit ut etiam de futuris quaedam promittant dicere. Ex inerrantibus autem septem quidem sunt Pleiades. Ursae autem constant ex septem stellis, per quas et agricultura exercetur et navigatur. Luna vero septimo quoque die mutat figuram. Et in prima quidem ☿ hebdomade, est dimidiata, in secunda est plena; tertia autem ab occasu rursus est dimidiata, et quarta, non apparet. Quin etiam ipsa quoque, sicut tradit Seleucus mathematicus, septies figuram mutat. Ex obscura enim et non appARENTE fit cornuta lunula, deinde semiplena, deinde amphicyrtos et plena; et rursus occidendo amphicyrtos, et similiter dimidiata, et cornuta lunula.

✠ P. 814 ED. POTTER.

constat ex eo quod Deus terrarum orbem septem astris regat. » Macrobius, in *Somnium Scipionis* lib. 1, c. 6: « Septem quoque vagantium sphaerarum ordinem illi stelliferæ et omnes continenti subjecit artifex fabricatoris providentia; quae et superioris rapidis motibus obviarent, et inferiora omnia gubernarent. » Philo, lib. *De septenario et festis* p. 1177: Ἀνδρειότατος γὰρ καὶ ἀλκιμώτατος ὁ ἀριθμὸς εἷ πεφυκὼς πρὸς ἀρχὴν καὶ ἡγεμονίαν. Ἐνιοὶ δ' αὐτὴν καιρὸν προσηγόρευσαν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν τεκμηράμενοι τὴν νοητὴν αὐτῆς οὐσίαν· ὅσα γὰρ τῶν ἐν αἰσθηταῖς ἀρίστα, δι' ὧν αἰ Ἐτήσιοι ὄραι καὶ τῶν καιρῶν αἱ περίοδοι τεταγμένως ἐπιτελοῦνται, μετέθηκεν ἑβδομάδος· λέγω δὲ πλάνητας ἑπτὰ, καὶ ἄρκτον, καὶ πλειάδας, καὶ σελήνης αὐξομένης τε καὶ μειουμένης ἀνακυκλήσεις, καὶ τῶν ἄλλων τὰς ἐναρμονίους καὶ παντὸς λόγου κρείττους περιφορὰς. « Est etenim numerus validissimus ac praestantissimus, pulchre a natura comparatus ad imperium et principatum. Quidam vero ipsam appellationem, a rebus sub sensum oculorum cadentibus conjectura facta intelligibilis ipsius essentiae. Nam quaecunque e rebus sensibilibus optima sunt, per quae Etesiae tempestates et temporum meatus ac circuitus ordinate peraguntur, septenarii vim percipiunt; dico equidem erroneas seu planetas septem et ursam et pleiadas et lunae crescentis ac terga vertentis et diminutae revolutiones, aliorumque stellarum harmonicos et quovis sermone potiores circuitus. »

(14) Ἐπτάστεροι. Philo, lib. *De mundi opificio*, p. 26: Ἄρκτος τε μὲν, ἣν φασὶ πλωτῆρων εἶναι προπομπὸν, ἐξ ἑπτὰ ἀστέρων συνέστηκεν. « Ursa quidem quae dicitur nautarum deductrix, ex septem stellis constat. » Idem paulo post: Καὶ ὁ τῶν πλειάδων χορὸς ἀστέρων ἑβδομάδι συμπληρῶται. « Pleiadum etiam chorus ex septem stellis absolvitur. »

(15) Γεωργίαι. Agricolas et nautas sidera spectare, supra quoque docuit Clemens p. 280, et Basiliius p. 187. SYLBURG.

(16) Ἡ σελήνη. Alexander *Aphrodis.* loco jam dicto: Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ σελήνη τῷ ἑπτὰ ἀριθμῷ σχηματίζεται. « Luna itidem per septenarium for-

mat. » Philo, lib. *De mundi opificio* pag. 25: Ἀπὸ μονάδος συντεθείς ἐξ ἑπτὰ ἀριθμῶν, γεννᾷ τὸν ὀκτῶ καὶ εἴκοσι τέλειον, καὶ τοῖς αὐτοῦ μέρεσιν ἰσοῦμενον· ὁ δὲ γεννηθεὶς ἀριθμὸς ἀποκαταστατικός ἐστὶ σελήνης, ἀφ' οὗ ἤρξατο σχήματος λαμβάνειν αὐξήσιν αἰσθητῶς, εἰς ἐκεῖνον κατὰ μείωσιν ἀνακαμπτούσης· αὐξεται μὲν ἀπὸ τῆς πρώτης μηνουσιδούς ἐπιλάμψεως ἄχρι διχοτόμου ἡμέραις ἑπτὰ, εἴθ' ἑτέραις τοσαύταις πλησιφαῆς γίνεται, καὶ πάλιν ὑποστρέφει διαυλοδρομοῦσα τὴν αὐτὴν ὁδὸν, ἀπὸ μὲν τῆς πλησιφαοῦς ἐπὶ τὴν διχοτόμον ἑπτὰ πάλιν ἡμέραις, εἴθ' ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τὴν μηνουσιδῆ, ταῖς ἰσαῖς ἐξ ἑς ὁ λεγθεὶς ἀριθμὸς συμπληρῶται. « Septenarius ex unitate et reliquis deinceps numeris compositus, gignit xxviii, perfectum numerum æquatum suis partibus. Is ita natus numerus aptus est ad restituendam lunam in id momentum ex quo primum cœpit crescere sensibiliter, et ad quod decrecendo solet recurrere; ea crescit a prima lunata facie usque ad dimidiatam diebus septenis, moxque totidem aliis ad plenum orbem proficit; deinde rursus a meta per eandem viam a pleno orbe ad dimidiatum aliis septenis diebus recurrit, totidemque ad lunatam faciem, quibus deinceps additus conficitur modo dictus numerus. » Macrobius in *Somnium Scipionis* lib. 1, c. 6: « Similibus quoque dispensationibus hebdomadam hominis sui vices sempiterna lege variando disponit. Primis enim septem usque ad medietatem velut divisi orbis excrescit, et διχοτόμος tunc vocatur; secundis orbem renascentes ignes colligendo jam complet, et plena tunc dicitur; tertiis διχοτόμος rursus efficitur, cum ad medietatem decrecendo contrahitur; quartis ultima luminis sui diminutione tenuatur. Septem quoque permutationibus, quas phasis vocant Græci, toto mense distinguitur; cum nascitur, cum fit dichotomos; et cum fit ἀμφικυρτός, cum plena, et rursus ac denuo dichotomos, et cum ad nos luminis universitate privatur. Amphicyrtos est autem, cum supra diametrum dichotomi est antequam orbis conclusionem cingatur, vel de orbe jam minuens inter medietatem ac pleitudinem insuper mediam luminis curvat eminentiam. »

(17) Τῆς. Hanc particulam omittit ms. Oitob.

Ἑπτατόνω φόρμιγγι (18) νέους κελαδήσομεν A Septem nostra tonis pulchros lyra personet hymnos,
[ῥυμους,

ποιητῆς τις οὐκ ἄσημος γράφει, καὶ τὴν παλαιὰν λύραν ἑπτάχορδον εἶναι διδάσκων. Ἑπτὰ (19) καὶ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡμετέρου ἐπίκειται τῶν αἰσθητηρίων τὰ ὄργανα· δύο μὲν τὰ τῶν ὀφθαλμῶν, δύο δὲ τὰ τῶν ἀκουστικῶν πόρων· δύο δὲ, τὰ τῶν μυκτήρων· ἑβδομον δὲ τὸ τοῦ στόματος. Τὰς τε τῶν ἡλικιῶν μεταβολὰς κατὰ ἑβδομάδα γίνεσθαι, Σόλωνος (20) αἰ ἐλεγεῖται δηλοῦσιν ὧδέ πως·

Παῖς μὲν ἄνηθος ἐὼν ἔτι νήπιος ἔρκος ὀδόντων
Φύσας, ἐκβάλλει πρῶτον ἐν ἑπτ' ἔτεσιν·
Τοὺς δ' ἐτέρους ὅτε δὴ τελέσει θεὸς ἑπτ' ἐνιαυ-
[τούς,

Ἦθης (21) ἐκφαίνει σπέρματα (22) γεινομένης.
Τῇ τριτάτῃ δὲ γένειον ἀεξομένων ἐπὶ γυίων (23)

Λαγροῦται χροίης ἄνθος ἀμειβομένης.
Τῇ δὲ τετάρτῃ πᾶς τις (24) ἐν ἑβδομάδι μέγ' ἄρι-
[στος
Ἰσχὺν, ἦν (25) τ' ἄνδρες σήματ' ἔχουσ' ἀρετῆς.

(18) Ἑπτατόνω φόρμιγγι. Pindarus quoque φόρμιγγα ἑπτάχορδον dicit: itemque scholiastes ejus ἑπτάχορδον λύραν, Lucianus ἑπτάχορδον λύραν, Synesius ἑπτάχορδον λύραν hymno 8, et Philo pag. 49, septichordem lyram, septem planetarum choreæ respondere tradit. Plutarchus quoque pag. 442, lyram ἑπτάχορδον fuisse scribit usque ad Terpan-drum: postea numerum chordarum a Timotheo Milesio auctum esse. Unde λύραν et φόρμιγγα pro eodem accipiunt multi, sicut Eustathius etiam in Homericis illo, φόρμιγγι λιγυῖη Ἰμερβεν κίθάριζε. Diversa tamen facit Gregorius carmine Nicobuli ad filium, Basilus homilia in psalm. 1, et Lucianus libro Πρὸς ἀπαιδευτοῦν. Inventorem autem lyrae Plato facit Amphionem, Pausanias Mercurium. HÆSCH. SYLBERG.

(19) Ἑπτὰ. Philo, lib. modo dicti pag. 27: Πάλιν τε αὖ τὸ ἡγεμονικώτατον ἐν ζῳῷ κεφαλή τοῖς ἀναγκαιοτάτοις ἑπτὰ χρῆται, δυσὶν ὀφθαλμοῖς, ἀκροαῖς ἴσαις, αὐλαῖς μυκτῆρος δυσὶν, ἑβδόμῳ στόματι. « Item quod regnum obtinet in animante caput, maxime necessariis instrumentis septem utitur, geminis oculis, auribusque totidem, et narium listulis, septimoque ore. » Idem, lib. 1 *Legis allegor.* pag. 42: Τὸ γε ἡγεμονικώτατον τοῦ ζῳοῦ πρόσωπον ἑπταχῆ κατατέτρηται, δυσὶν ὀφθαλμοῖς, καὶ ὡς ἑβδόμῳ στόματι. « Principalis pars hominis septem habet foramina: oculos duos, totidem aures, naresque, os septimum. » Similia scribit Macrobius, in *Somnium Scipionis* lib. 1, c. 6, ubi de virtute septenarii alia tradit satis multa.

(20) Σόλωνος. Conf. Censorinus c. 14; Philo, D *De mundi opificio*, p. 24.

(21) Ἦθης. In edit. Flor. hoc modo exstat hic versus:

Ἦθης δὲ φανείσης σπέρματα γεινομένων.
Eundem sic exhibet ms. Paris.:

Ἦθης δὲ φανείσης σπέρματα γεινομένης.
Ibidem σήματα γεινομένης habet Philo.

(22) Σπέρματα. Solonis de ætate hominis elegos descripsit et Philo, in lib. *De mundi fabrica*, ubi pentameter hic ita legitur:

Ἦθης δ' ἐκφαίνει σήματα γεινομένης.
Non ut apud Clementem:

Ἦθης δὲ φανείσης σπέρματα γεινομένης.
J. Christophorsonus interpres Philonis,
Puberis hinc ævi signa reclusa patent.

scribit quidem poeta non ignobilis, docens veterem lyram habuisse septem sonos. Sunt etiam in nostra facie septem instrumenta sensuum; duo quidem oculorum, duo autem meatuum auditus, duo narium, et oris septimum. Ætatum quoque mutationes fieri per septenarium elegiæ Solonis significant hoc modo:

Infans septenos postquam compleverit annos,
Vallum oris dentes conspiceret incipies.
Postquam septem alios Deus huic concesserit annos.

Fit pubes, semenque huic genitale datur.
Verum septem aliis postquam annis creverit ætas,

B *Densa seges barbæ contegit orta genas.*
Additus est illi cum septenarius ultor,

Vir tum virtutis fortia signa dabit.

Ac licet lectio Philonis vera sit, hoc tamen et de secundo septenario prodit Macrobius, in *Somnium Scipionis* lib. 1, c. 6: « Post autem bis septem ipsa ætas necessitate pubescit. Tunc enim moveri incipit vis generationis in masculis, et purgatio feminarum. » In tertio mendose Clemens ἀεξομένον ἐπὶ γενύων, Philo ἀεξομένων ἐπὶ γυίων.

Barba genas decorat, cum tertia creverit ætas,
Mutaturque rubens flore cadente color.

Macrobius: « Post ter septem annos genas flore vestit juvenia: idemque annus finem in longum crescendi facit. » Duodecimum sic habet Clemens:

C *Οὐδ' ἐσιδεῖν ἔθ' ὅμως ἔργα μάταια θέλει.*
Philo:

Οὐδ' ἐρδεῖν ἔθ' ὅμως ἔργ' ἀπάλαμνα θέλει.
Nec facinus post hac vile patrare velit.

Quintum decimum cum pentametro Clemens:

Τῇ ἐνάτῃ ἔτι μὲν δύναται, μετρίωτερα δ' αὐτοῦ
Πρὸς μεγάλην ἀρετὴν σῶμά τε καὶ δύναμις.

Philo vero, *μαλακώτερα δ' αὐτοῦ Πρὸς μεγάλην ἀρετὴν γλῶσσά τε καὶ σοφίη.*

Ad novies septem valet utraque, rerum ubi clara
Res est cæpta geri, sermoque mensque labat.

Macrobius ait: « Cum numerus septem se multiplicat, eum facere ætatem quæ proprie perfecta et habetur, et dicitur: adeo ut illius ætatis homo, utpote qui jam perfectionem et attigerit, et necdum præterierit: et consilio aptus sit, nec ab exercitio virium alienus habeatur. Cum vero decas, qui et ipse perfectissimus numerus est, perfecto numero, id est heptadi jungitur, hæc a physicis creditur meta vivendi. » Philo item ibidem ex Hippocrate docet in hominis natura septem esse tempora. Infans est usque ad annos septem, dum emittit dentes. Puer ad quatuordecim, dum semen in eo crescere incipit. Adolescens usque ad vicesimum primum, dum barbæ pubescit lanugo. Juvenis usque ad vicesimum octavum, dum totius corporis vires auferunt. Vir ad undequinquaginta, nempe ad septies septem. Senex ad quinquaginta sex. Decrepitus quod inde reliquum est temporis obtinet. COLLECT.

(25) Ἀεξομένων ἐπὶ γυίων. Hanc lectionem e Philone substituit Sylburg. In edit. Flor. et ms. Paris. exstat ἀεξομένων ἐπὶ γενύων.

(24) Πᾶς τ. Philo, πᾶς ἐν ἑβδομάδῃσιν ἄριστος.

(25) Ἦρ. Philo οἶ.

✠ *Hinc monet adveniēns uxorem ducere quintus,*

*Posteritatis et hunc tum meminisse suæ.
Solers ingenium est, firma et prudentia sexto,*

*Stulta nec hoc deinceps facta videre juvat.
Septimus accessit cum septenarius, atque*

*Octavus, lingua pollet et ingenio.
Nono aliquid possunt, sed jam minuuntur in illo
Vires, queis peragunt sortia facta viri.
Sed decimus cum alios septem perfecit annos,*

Maturam mortem tristia fata dabunt,

Rursus in morbis dies criticus, est septimus et quartus decimus, in quibus decertat natura adversus causas morbi. Aliaque ejusmodi innumerabilia adducit Hermippus Erytius in libro *De septenario*. Aperte autem mysticam de septenario et octonario rationem iis, qui cognoscunt, tradit beatus David sic psallens: « Anni nostri sicut aranea meditabuntur. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Sin autem in potestate, octoginta anni a. » Id autem fuerit regnare. Ut ergo discamus mundum esse genitum, non in tempore autem facere Deum existimemus, subjunxit prophetia: « Hic est liber generationis, et eorum quæ sunt in ipsis, quando facta sunt, quo die fecit Deus cælum et terram b. » Illud enim, « Quando facta sunt, » enuntiationem significat indefinitam et expertam temporis. Hoc autem, « Quo die fecit Deus; » hoc est, in quo et per quem fecit omnia, et « sine quo factum est nihil c, » significat eam quæ per Filium fit operationem, quem dicit David: « Hic est dies quem fecit Dominus, exultemus et lætemur in eo d, » hoc est, per eam quæ per ipsum tradita est cognitionem, divinis fruamur epulis. Dies enim dictus est Logos qui occulta illuminat, et per quem in lacem et ad gene-

✠ P. 815 ED. POTTER, 686 ED. PARIS.
a Psal. cxvii, 24.

(26) *Γάμου μ.* Philo μεμνημένον ἀρ' γάμου εἶναι. In vers. seq. idem ἐξοπίσω habet pro εἰς ὀπίσω.

(27) *Καταρτύεται.* Hanc vocem e Philone substituit Sylburg. pro καρτύνεται, quam habent edit. Flor. et ms. Paris. A. transpositione facta legit, περὶ πάντα νόσος καρτύνεται ἀνδρός, non incommode. Nos Philonem secuti sumus, inquit Sylburg. In versu seq. ὁμῶς e Philone substituit Sylburg, cum ὁμοίως habeat edit. Flor., quod in ms. Paris. etiam occurrit.

(28) *Μέγ' ἀριστος.* Philo μετ' ἀρίσταις. In versu seq. idem ἀμφοτέρω pro ἀμφοτέρων exhibet.

(29) *Τῇ δεκ.* Philo: *Τῇ δεκάτῃ εἰ τις τελέσας κατὰ μέτρον ἴκοιτο.* In seq. vers. ἔχει habent edit. Flor. et ms. Paris., sed ἔχει e Philone huc transtulit Sylburg.

(30) *Πάλιν.* Alexander *Aphrodis.* lib. ii, problem. 47, de perfectione septenarii agens: Τὰ νοσήματα δὲ τῶ ἐπτά ἀριθμῶ ἀναλόγως κρίνεται. « Morbi quoque eodem modo septimo die judicantur. » A. Gellius lib. iii, cap. 10: « Discrimina etiam periculorum in morbis majore vi fieri putant in diebus, qui conficiuntur ex numero septenarii; eosque dies omnium maxime ita ut medici appellant, κριτικούς ἢ κρισίμους, cuique videri, primam hebdomadam, et secundam, et tertiam. » De virtute septenarii numeri alia quoque multa ibidem legi possunt Conf. Joannis Meursii *Denarius Pythagoricus* cap. 9.

Α Πέμπτη δ' ὤριον ἄνδρα γάμου μεμνημένον (26) [εἶναι,

Καὶ παίδων ζητεῖν εἰς ὀπίσω γενεήν.
Τῇ δ' ἕκτη περὶ πάντα καταρτύεται (27) νόσος ἀν-

(δρός, ἰ
Οὐδ' ἐσιδεῖν ἔθ' ὅμως ἔργα μάταια θέλει.
Ἐπτά δὲ τοῦν καὶ γλώσσαν ἐν ἑβδομάσι μέγ' ἄρι-
[στος (28).

Ὅκτώ δ' ἀμφοτέρων τέσσαρα καὶ δέκ' ἔτη.
Τῇ δ' ἐνάτῃ ἐτι μὲν δύναται, μετριώτερα δ' αὐτοῦ
Πρὸς μεγάλην ἀρετὴν σῶμά τε καὶ δύναμις.
Τῇ δεκάτῃ (29) δ' ὅτε δὴ τελέσῃ Θεὸς ἔπτ' ἐνιαυ-
[τούς,

Οὐκ ἂν ἄωρος ἐὼν μοῖραν ἔχοι θανάτου.

Πάλιν (30) ἐν ταῖς νόσοις κρίσιμος ἡ ἑβδόμη καὶ ἡ τεσσαρεσκαίδεκάτη, καθ' ἃς ἡ φύσις διαγωνίζεται πρὸς τὰ νοσοποιὰ τῶν αἰτίων καὶ μυρία τοιαῦτα, ἀγιάζων τὸν ἀριθμὸν, παρατίθεται Ἐρμιππος (31) ὁ Βηρύτιος ἐν τῷ *Περὶ ἑβδομάδος*. Σαφῶς δὲ τὸν περὶ ἑβδομάδος τε καὶ ὀγδοῦδος μυστικὸν λόγον τοῖς γινώσκουσι παραδίδωσιν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὡδὲ πως ψάλλων: « Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνη ἐμελέτων. Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς (32) ἑβδομήκοντα ἔτη. Ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις, ὀγδοήκοντα ἔτη. Εἴη δ' ἡμᾶς βασιλεύειν. » Ἴνα τοίνυν γεννητὸν (33) εἶναι τὸν κόσμον διδαχθῶμεν, μὴ ἐν χρόνῳ δὲ ποιεῖν τὸν Θεὸν ὑπολάβωμεν, ἐπήγαγεν ἡ προφητεία: « Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς, ὅτε ἐγένετο (34), ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Τὸ μὲν γὰρ « Ὅτε ἐγένετο, » ἀόριστον ἐκφορὰν καὶ ἄχρονον μηνύει· τὸ δὲ, « ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεός, » τουτέστιν, ἐν ἣ καὶ δι' ἧς τὰ πάντα ἐποίησεν, « ἧς καὶ χωρὶς ἐγένετο οὐδὲ ἐν, » τὴν δι' Υἱοῦ ἐνέργειαν δηλοῦν φησὶν ὁ Δαβὶδ: « Αὕτη (35) ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος· εὐφρανθῶμεν καὶ ἀγαλλιαθῶμεν (36) ἐν αὐτῇ, » τουτέστι, κατὰ τὴν δι' αὐτοῦ γνώσιν παραδιδόμενην, τὴν θεϊαν ἐστίασιν εὐωχηθῶμεν. Ἡμέρα γὰρ εἶρηται, ὁ φωτίζων (37) τὰ ἐπικεκρυμμένα Λόγος, καὶ δι' οὗ

a Psal. lxxxix, 9, 10. b Gen. ii, 4. c Joan. i, 3.

(31) Ἐρμιππος. Hujus viri superius facta mentio est in *Str.* i. Hermippi scripta recensens Cl. Vossius, *Histor. Græc.*, p. 220, hunc *Περὶ ἑβδομάδος* librum prætermisit.

(32) Ἐν αὐτοῖς. Sic vulg. Bibl. Ps. lxxxix. Eadem post ὀγδοήκοντα ἔτη subjungunt, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. SYLBURG.

(33) *Γεννητόν.* A. γεννητόν. Sed vulgatum γεννητόν tuetur sequens vocabulum γενέσεως et verbum ἐγένετο. Id.

(34) *Γενέσεως καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς, ὅτε ἐγένετο.* Genes. γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο. Ibidem mox ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός.

(35) Αὕτη. S. Chrysostomus in hunc locum Ps. cxvii: Ἡμέραν ἐνταῦθα οὐχὶ τὸν δρόμον λέγει τὸν ἡλιακόν, ἀλλὰ τὰ κατορθώματα τὰ ἐν αὐτῇ γινόμενα· ὡς περὶ ἡμέραν πονηρὰν λέγει οὐ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ τὰ ἐν αὐτῇ κακὰ, οὕτω καὶ ἡμέραν ἀγαθὴν τὰ ἐν αὐτῇ κατορθώματα. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· τὰ τοῦ Θεοῦ κατορθώματα τὰ ἐν αὐτῇ γινόμενα ὁ Θεὸς ἐποίησεν. COLLECT.

(36) *Εὐφρανθῶμεν καὶ ἀγαλλιαθῶμεν.* Vulg. Bibl. psalm. cxvii, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν. A. SYLBURG.

(37) Ὁ φωτίζων. Christus dicitur φωτίζειν πάντα ἄνθρωπον, Joan. i, 9. Φωτίζειν τὰ κρυπτά τοῦ σκοτους, I Cor. iv, 5.

εις φῶς καὶ γένεσιν ἕκαστον τῶν κτισμάτων παρῆλ-
θεν. Καὶ ὅλως ἡ Δεκάλογος διὰ τοῦ ἰῶτα (38) στοι-
χείου τὸ ὄνομα τὸ μακάριον δηλοῖ, Λόγον ἦντα τὸν Ἰη-
σοῦν παριστώσα. Ὁ δὲ πέμπτος ἐξῆς ἐστὶ λόγος περὶ
τιμῆς πατρὸς καὶ μητρός. Πατέρα δὲ καὶ Κύριον τὸν
Θεὸν λέγει σαφῶς· διὸ καὶ τοὺς ἐπιγνόντας αὐτὸν
υἱοὺς ἀναγορεύει καὶ Θεούς (39). Κύριος οὖν καὶ Πα-
τήρ ὁ κτίστης πάντων, μήτηρ δὲ οὐχ, ὡς τινες, ἡ οὐ-
σία ἐξ ἧς γεγόναμεν, οὐδ', ὡς ἕτεροι ἐκδεδώκασι, ἡ
Ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ θεία γνῶσις καὶ ἡ σοφία, ὡς φησι
Σολομὼν, « μητέρα (40) δικαίων » ἀνακαλῶν τὴν σο-
φίαν, καὶ ἐστὶ δι' αὐτὴν αἰρετή. Πᾶν τε αὖ τὸ καλὸν
καὶ σεμνὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δι' Υἱοῦ γινώσκειται. Ἐπι-
ταί τούτῳ ὁ περὶ μοιχείας λόγος· μοιχεία δ' ἐστὶν, ἐάν
τις καταλιπὼν τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἀληθῆ γνῶσιν,
καὶ τὴν περὶ Θεοῦ διάληψιν, ἐπὶ τὴν μὴ προσήκουσαν
ἐρχεται ψευδῆ δόξαν, ἥτοι θεοποιῶν τι τῶν γενη-
τῶν (41) ἢ καὶ ἀνειδωλοποιῶν τι τῶν μὴ ὄντων εἰς
ὑπέρβασιν, μᾶλλον δὲ ἐκθασιν γνώσεως· ἀλλοτρία δὲ
τοῦ γνωστικοῦ ἢ ψευδῆς δόξα, ὡς περ ἡ ἀληθῆς οἰκεία
τε καὶ σύζυγος. Διόπερ καὶ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος,
ἐν τι τῶν τῆς πορνείας εἰδῶν τὴν εἰδωλολατρείαν (42)
καλεῖ, ἀκολούθως τῷ προφήτῃ λέγοντι· « Ἐμοίχευσε τὸ
ξύλον καὶ τὸν λίθον· τῷ ξύλῳ εἶπεν (43), ὅτι, Πατήρ μου εἶ
σύ· καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με. » Ἐπειτα ὁ περὶ φόνου
λόγος ἐπακολουθεῖ. Φόνος δ' ἐξαρσίς ἐστὶ βεβαία. Τὸν
οὖν ἀληθῆ λόγον περὶ Θεοῦ καὶ τῆς αἰδιότητος αὐτοῦ ὁ
βουλόμενος ἐξαίρειν, ἵνα τὸ ψεῦδος ἐγκρίνη, λέγων ἥτοι
ἀπρονόητον εἶναι τὸ πᾶν, ἢ τὸν κόσμον ἀγέννητον, ἢ
τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν βεβαίων (44) ἐξωλέ-
στατος. Μετὰ δὲ τούτου ὁ περὶ κλοπῆς ἐστὶ λόγος.
Ὡς οὖν ὁ κλέπτων τὰ ἀλλότρια, μεγάλως ἀδικῶν, εἰ-
κότως περιπίπτει τοῖς ἐπαξίοις κακοῖς· οὕτως ὁ τὰ
θεῖα τῶν ἔργων σφετεριζόμενος διὰ τέχνης ἥτοι πλα-
στικῆς ἢ γραφικῆς (45), καὶ λέγων ἑαυτὸν ποιητὴν
εἶναι τῶν ζώων καὶ φυτῶν· ὁμοίως τε οἱ τὴν ἀληθῆ
φιλοσοφίαν ἀπομιμούμενοι κλέπται εἰσὶ. Κἂν γεωρ-
γός τις ἦ, κἂν πατὴρ παιδίου, διάκονός (46) ἐστὶ σπερ-
μάτων καταβολῆς· ὁ Θεὸς δὲ τὴν πάντων αὐξήσιν καὶ
πλείωσιν παρέχων, εἰς τὸ κατὰ φύσιν προσάγει
τὰ γινόμενα. Οἱ πλείστοι δὲ σὺν καὶ τοῖς φιλοσόφοις
τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς τροπὰς τοῖς ἀστροῖς κατὰ

A rationem accessit unaquæque creatura. Et in sum-
ma, Decalogus per elementum ἰῶτα significat nomen
beatum, ✠ Jesum, qui est Verbum, ostendens. Quin-
tum autem deinceps sequitur præceptum, **292** de
honore patris et matris. Deum autem aperte dicit
Patrem et Dominum : quocirca eos etiam qui ipsum
agnoverunt, appellat filios et deos. Dominus ergo et
Pater est, qui est Creator omnium : mater autem
non, ut quidam existimant, est substantia ex qua
sumus geniti, neque ut aliqui exposuerunt, Ecclesia,
sed divina cognitio et sapientia, ut dicit Salomon,
« justorum matrem » appellans sapientiam, et
est propter se eligenda. Et rursus etiam boni et ho-
nesti cujuscunque, a Deo per Filium cognitio pro-
ficiscitur. Dein consequitur præceptum de adulte-
rio. Est autem adulterium, si quis relicta ecclesia-
stica et vera cognitione, et de Deo persuasione,
accedat ad falsam quæ non convenit opinionem, aut
in deos referens aliquid ex iis quæ sunt facta, vel
alicujus ex iis quæ sunt simulacrum aliquod consti-
tuens, itaque transiliens cognitionem, vel potius ab
ea desiliens. A Gnostico autem aliena est falsa opi-
nio, sicut vera est ei conjuncta et familiaris. Quo-
circa præclarus quoque Apostolus^b unam fornicationis
speciem vocat idololatriam, consequenter prophetae
qui dicit : « Mœchatus est cum ligno et la-
pide^c. Ligno dixit, Pater meus es tu ; et lapidi, Tu
me genuisti^d. » Deinde de cæde consequitur præ-
ceptum. Est autem cædes « firma » ac constans
« ablatio ». Verum ergo de Deo et ejus æternitate
sermonem qui vult « auferre, » ut falsum inserat,
dicens vel universum nulla regi providentia, vel
mundum esse ingenitum, vel negans aliquid ex iis
quæ sunt firma ac stabilia in vera doctrina, is est
perniciosissimus. Post hoc autem sequitur de furto
præceptum. Quemadmodum ergo qui aliena fura-
tur, cum magnam faciat injuriam, in ea quæ me-
retur mala merito incidit ; ita qui divina opera sibi
vindicat per fingendi vel pingendi artem, et dicit se
esse effectorem animantium et plantarum : et simi-
liter qui veram imitantur philosophiam, sunt fures.
Sive fuerit quis agricola, sive pater filii, est minister

✠ P. 816 ED. POTTER. ^a Prov. i, 8 ; xxxi, 1.

^b Col. iii, 5. ^c Jer. iii, 9. ^d Jer. ii, 27.

(38) Διὰ τοῦ ἰῶτα. Hæc littera uti in nomine Jesu
primâ est, ita denarium numerum notat. Hinc non
pauci ex antiquis scriptoribus denarium numerum
Christi typum fuisse volunt. Qua de re conf. quæ
adnotavit Cotelerius in *Constitut. apost.* lib. ii, cap.
25. Vide etiam superius Clementem *Pædag.* lib. ii,
c. 4, p. 195 ; et lib. iii. c. 12, p. 505.

(39) Θεός. Vide superius *Protrept.*, pag. 88,
not. 7.

(40) Μητέρα. Vult auctor divinam sapientiam a
Salomone matrem dictam esse Proverb. i, 8 ; xxxi,
1, et aliis in locis, in quibus præceptorum, vel ho-
noris, matris mentio facta est.

(41) Γενητῶν. A. γεννητῶν, itemque paulo post
ἀγέννητον. SYLBURG.

(42) Τὴν εἰδωλολατρείαν. Sic Clemens infra
Strom. vii, p. 744, edit. Paris. Πορνείας δὲ τρεῖς
τὰς ἀνωτάτω διαφορὰς παρεστήσαμεν κατὰ τὸν Ἀπό-
στολον, φιληδονίαν, φιλαργυρίαν, εἰδωλολατρείαν. Re-

D spicere autem videtur Coloss. iii, 5. Quin etiam εἰδω-
λολατρείαν et πορνείαν aliis in locis conjunctas re-
peries, ut Gal. v, 20 ; I Petr. iv, 5.

(43) Εἶπεν. Jeremi. εἶπαν.

(44) Βεβαίων. Post βεβαίων deesse videtur τὸ
ἀναίρων, vel simile quid, ut sensus sit : « Dicens
aut absque ulla providentia ire hoc universum, aut
mundum non esse factum, aut aliquid eorum quæ
secundum veram doctrinam stabilia sunt, convellens
est perditissimus. » Nisi forte malis, ἢ τι κατὰ
τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας βεβαίων, « aut aliquid con-
tra veram doctrinam astruens. » SYLBURG.

(45) Γραφικῆς. Vide superius *Protrept.* p. 54,
not.

(46) Διάκονος. Respicit Pauli verba I Cor. iii, 5,
6 : Τίς οὖν ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶ, ἀλλ' ἡ διά-
κονοι, δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἐκάτω ὡς ὁ Κύριος
ἔδωκεν ; Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶ ἐπότισεν· ἀλλ' ὁ
Θεὸς τῷξανεν, et seq.

dejectionis seminum : Deus autem præbens omnium augmentum et perfectionem, adducit ea quæ gignuntur ad id quod cujusque naturæ convenit. Plurimi autem, una cum philosophis, augmenta et mutationes tribuunt astris principaliter, quod in se est, ✠ universorum Patrem privantes sua indefessa et inexhausta potentia. Elementa autem et astra, hoc est potestates administrantes, ordinata sunt ad ea exsequenda quæ divinæ œconomiae conveniunt, eique parent, et aguntur ad ea quæ sunt eis imperata, quæ ea duxerit verbum Domini : quandoquidem divina potentia omnia occulte operari solet. Qui ergo dixerit se aliquid excogitasse vel fecisse ex iis quæ pertinent ad creationem, impii et nefarii incepti dabit pœnas. Decimum autem præceptum est de omnibus cupiditatibus. Quemadmodum ergo qui concupiscit ea quæ non decet, cogitur reddere rationem : sic etiam non permittitur res falsas concupiscere, neque existimare, ex iis quæ sunt genita, animata quidem per se posse, inanima autem omnino non posse salutem dare vel lædere. Et si quis dicat antidotum non posse mederi, et cicutam interimere, ignorat se callido decipi sophismate. Nihil enim ex iis operatur absque eo qui herba et medicamento utitur, sicut nec securis absque eo qui scindit, neque serra absque eo qui secat. Quemadmodum autem per se quidem non operantur ; habent autem aliquas qualitates naturales, quæ per artificem applicatæ proprium opus efficiunt : ita per generalem Dei providentiam ministerio eorum quæ

A τὸ προηγούμενον ἀνατιθέασιν, ἀποστεροῦντες τὸ ὄσον ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἀκάματον δύναμιν τὸν Πατέρα τῶν ὄλων. Τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ τὰ ἄστρα, τουτέστιν αἱ δυνάμεις αἱ διοικητικαὶ, προσετάγησαν ἐκτελεῖν τὰ εἰς οἰκονομίαν ἐπιτήδεια· καὶ αὐτὰ τε πείθεται, ἄγεται τε πρὸς τῶν ἐπιτεταγμένων αὐτοῖς, ἢ ἂν ἡγήται τὸ ῥῆμα Κυρίου· ἐπεὶ περὶ ἡ θεῖα δύναμις ἐπιχερμένως πάντα ἐνεργεῖν πέφυκεν. Ὁ τοίνυν (47) τὸν φάμενος ἐπινενοχέειν τι ἢ πεποιηχέειν τῶν πρὸς δημιουργίαν συντεινόντων εὐθύνην ὑφέξει τοῦ ἀσεβοῦς τολμήματος. Δέκατος δὲ ἐστὶν ὁ περὶ ἐπιθυμιῶν ἀπάσῶν λόγος· καθάπερ οὖν ὁ τῶν μὴ καθηκόντων ἐπιθυμιῶν εὐθύνεται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον οὐκ ἐφεῖται ψευδῶν πραγμάτων ἐπιθυμεῖν, οὐδὲ ὑπολαμβάνειν (48) τῶν ἐν γενέσει τὰ μὲν ἐμφυχα ἐξ ἑαυτῶν δύνασθαι, τὰ δὲ ἄψυχα, καθάπαξ μὴ δύνασθαι σώζειν ἢ βλάπτειν· κἂν τις λέγη τὴν ἀντίδοτον ἰᾶσθαι μὴ δύνασθαι, καὶ τὸ κώνειον φθείρειν, σοφισζόμενος λέληθεν. Οὐδὲν γὰρ τούτων ἐνεργεῖ ἄνευ τοῦ τῆ βοτάνῃ καὶ τῷ φαρμάκῳ χρωμένου· ὡσπερ οὐδ' ἡ ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος, οὐδὲ ὁ πρίων τοῦ πρίζοντος (49). Ὡς δὲ καθ' ἑαυτὰ μὲν οὐκ ἐνεργεῖ, ἔχει δὲ τινος ποιότητος φυσικᾶς τῆ τοῦ τεχνίτου ἐνεργείᾳ συντελοῦσας τὸ οἰκεῖον ἔργον· οὕτως τῆ καθολικῆ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ διὰ τῶν προσεχέστερον κινουμένων (50) καθ' ὑπόθεσιν εἰς τὰ ἐπὶ μέρος διαδίδονται ἡ δραστηκὴ ἐνέργεια.

CAPUT XVII.

Philosophiam non tradidisse perfectam Dei cognitionem; esse tamen in animarum medelum a Deo datam.

Sed, ut videtur, Græci philosophi Deum non cognoscunt quem nominant, quoniam Deum nequam colunt ut Deum. Sunt autem quæ ipsi philosophantur, ut ait Empedocles, « ut quæ per vulgi linguam temere transierint effusa ex ore, cum parum noverint de toto. » Nam, ut ars viam excogitat, qua lux quæ a sole procedit, per vas vitreum aqua plenum ignescat : ita etiam philosophia, cum ex divina Scriptura veluti quamdam ignis scintillam acceperit, a paucis conspicitur. Certe quemadmodum eundem aerem spirant omnia animantia, sed alia aliter, et ob diversum finem : ita etiam plurimi accedunt ad veritatem vel potius ad id quod de veritate dicitur. Non enim de Deo dicunt aliquid, sed suas affectiones Deo attribuentes exponunt. Agunt enim vitam, quærentes id quod est probabile, non autem id quod verum. Ex imita-

C Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, εἰ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων, Θεὸν ὀνομάζοντες, οὐ γινώσκουσιν· ἐπεὶ (51) μὴ σέβουσι κατὰ Θεὸν τὸν Θεόν. Τὰ φιλοσοφούμενα δὲ παρ' αὐτοῖς, κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα, « Ὡς (52) διὰ πολλῶν δὴ γλώσσης ἐλθόντα ματαίως ἐκκέχυται στομάτων ὀλίγον τοῦ παντὸς εἰδόντων. » Ὡς γὰρ πρὸς τὸ ἀπὸ τοῦ ἡλίου φῶς δι' ὕδατος σκεύους πλήρους ὕδατος μεθοδεύει ἡ τέχνη εἰς πῦρ, οὕτως καὶ ἡ φιλοσοφία ἐκ τῆς θείας Γραφῆς τὸ ἐμπύρευμα λαβοῦσα, ἐν ὀλίγοις φαντάζεται. Ναὶ μὴν ὡς τὸν αὐτὸν ἀέρα ἀναπνεῖ τὰ ζῶα ἅπαντα, ἄλλα δὲ ἄλλως, καὶ εἰς τι διάφορον· οὕτως δὲ καὶ τὴν ἀλήθειαν μετῴσιν οἱ πλείους, μᾶλλον δὲ, τὸν περὶ ἀληθείας λόγον. Οὐ γὰρ περὶ Θεοῦ τι λέγουσιν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν πάθη ἐπὶ Θεὸν ἀνάγοντες ἐξηγοῦνται. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς ὁ βίος τὸ πιθανὸν ζητοῦσιν, οὐ τὸ ἀληθές· ἐκ μιμήσεως δὲ ἀληθεια οὐ διδάσκεται, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως. Οὐ γὰρ ἵνα

✠ P. 817 ED. POTTER, 688 ED. PARIS.

(47) Ὁ τοίνυν. Vel hæc et quæ præcedunt, ad præceptum de falso testimonio pertinent, vel id prorsus omisisse videtur Clemens. Sylburg. ait : « Missa est noni præcepti explicatio, ut supra p. 290, expositio secundi. Quod si ab auctore data opera factum est, nonum cum octavo propter affinitatem conjunctum dicetur, ut secundum cum primo. »

(48) Ὑπολαμβάνειν. Ms. Οτιοβ. ἀπολαμβάνειν.

(49) Πρίων τοῦ πρίζοντος. Ms. Οτιοβ. πρίων

ἄνευ τοῦ πρίζοντος.

(50) Διὰ τῶν προσεχέστερον κινουμένων. « Per causas Deo proximiores. » Vide supra ad p. 695, p. 695, edit. Paris. Lowth.

(51) Ἐπεὶ. Respicere videtur illud Pauli, Rom. i, 21 : Διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν.

(52) Ὡς. His versibus metrum constare observavit Sylburgius, si εἰδόντων mutetur in ἰδόντων. Ὡς διὰ πολλῶν δὴ γλώσσης ἐλθόντα ματαίως. Ἐκκέχυται στομάτων ὀλίγον τοῦ παντὸς ἰδόντων.

δόξωμεν, εἶναι Χριστὸν πιστεύομεν (55), καθάπερ οὐδὲ εἰς τὸν ἥλιον ἐνεκά γε τοῦ φαίνεσθαι μόνον ἐν ἡλίῳ ὄντας παρερχόμεθα· ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν τοῦ ἀλεαίνεσθαι χάριν, ἐκεῖ δὲ τοῦ εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐνεκα (54), Χριστιανοὶ εἶναι βιαζόμεθα (55)· ὅτι μάλιστα βιαστῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία, ἐκ ζητήσεως, καὶ μαθήσεως, καὶ συνασκήσεως τελείας τὸ γενέσθαι βασιλέα καρπουμένων. Ὁ μιμούμενος ἄρα τὴν δόκησιν ἀγαθῶν καὶ τὴν πρόληψιν. Ὅτι ἂν δέ τις, ἐναυσμα λαβὼν τοῦ πράγματος, ἐξάψῃ τοῦτο ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ πόθῳ καὶ μαθήσει (56), πάντα ἐπὶ τούτοις κινεῖ πρὸς τὸ ἐπιγνώσθαι. Οὐ γὰρ τις μὴ ἀντιλαμβάνεται, οὐδὲ ποθεῖ αὐτὸ, οὐδὲ ἀσπάζεται τὴν ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν. Τὸ ὕστερον οὖν ὁ γνωστικὸς ἐπὶ τέλει τῶν κατορθωμάτων (57) μιμεῖται τὸν Κύριον, εἰς ὅσον ἐφικτὸν ἀνθρώποις, ποιότητά τινα κυριακὴν λαβὼν, εἰς ἐξομοίωσιν Θεοῦ· οἱ δὲ μὴ ἐπιστάμενοι τὴν γνῶσιν, οὐδὲ κανονίζουσιν δύνανται τὴν ἀλήθειαν. Μεταλαμβάνει οὖν τῶν γνωστικῶν θεωρημάτων οὐχ οἷόν τε, ἐὰν μὴ τῶν προτέρων διανοημάτων κενώσωμεν ἑαυτούς· ἀπλῶς γὰρ οὕτως ἀλήθεια κοινῶς λέγεται παντὸς νοητοῦ τε καὶ αἰσθητοῦ. Αὐτίκα ἐνεστι θεάσασθαι καὶ ζωγραφίας ἀλήθειαν παρὰ τὴν δημῳδῆ, καὶ μουσικῆς σεμνότητά παρὰ τὴν ἀκόλαστον. Καὶ φιλοσοφίας οὖν ἐστὶν ἀλήθειά τις παρὰ τοὺς ἄλλους φιλοσόφους, καὶ κάλλος ἀληθινὸν παρὰ τὸ δεδολωμένον. Οὐκ οὐ ποτὲ τὰς ἐπὶ μέρος ἀληθείας, καθ' ὧν ἡ ἀλήθεια κατηγορεῖται, αὐτὴν δὲ τὴν ἀλήθειαν πολυπραγμονητέον, οὐκ ὀνόματα ζητοῦντες μαθεῖν· τὸ γὰρ περὶ Θεοῦ πρᾶγμα οὐκ ἐστὶν ἓν, ἀλλὰ μυρία. Διαφέρει δὲ τὸν Θεὸν εἰπεῖν, ἢ τὰ περὶ Θεοῦ. Καθόλου δὲ εἰπεῖν περὶ ἐκάστου πράγματος (58), τῆς οὐσίας τὰ συμβεβηκότα διακριτέον· καὶ μοι ἀπόχρη φάναι Θεὸν εἶναι τὸν Κύριον πάντων· αὐτοτελῶς δὲ λέγω τὸν Κύριον πάντων, οὐδενὸς ὑπολειπομένου κατὰ ἐξαιρέσιν. Ἐπεὶ τοίνυν δύο εἰσὶν ἰδέαι τῆς ἀληθείας, τὰ τε ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα, οἱ μὲν τὰ ὀνόματα λέγουσιν, οἱ περὶ τὰ κάλλη τῶν λόγων διατρέχοντες, οἱ παρ' Ἑλλήσι φιλόσοφοι τὰ πράγματα δὲ παρ' ἡμῶν ἐστὶ τοῖς βαρβάροις. Αὐτίκα ὁ Κύριος οὐ μάτην ἠθέλησεν εὐτελεῖ (59) χρήσασθαι σώματος μορφῇ· ἵνα μὴ τις τὸ ὠραῖον ἐπαινῶν καὶ τὸ κάλλος θαυμάζων, ἀφίστηται τῶν λεγομένων, καὶ τοῖς καταλειπομένοις προσανέχων, ἀποτέμνηται τῶν νοητῶν. Οὐ τοίνυν περὶ τὴν λέξιν, ἀλλὰ περὶ τὰ σημαίνόμενα ἀναστρεψέον·

✠ P. 818 ED. POTTER, 689 ED. PARIS.

(55) Οὐ γὰρ ἵνα δόξωμεν, εἶναι Χριστὸν πιστεύομεν. Hanc sententiam edit. Flor. et ms. Paris. sic distinguunt: οὐ γὰρ ἵνα δόξωμεν εἶναι, Χριστὸν πιστ. Intercidisse videntur voces ἀγαθὸν εἰς, quæ a scriptore nimium festinante propter similitudinem dictionum εἶναι et εἰς facile omitti potuerunt, ut sæpe alias contigit. His autem suppletis, sic se habebit sententia: Οὐ γὰρ ἵνα δόξωμεν εἶναι ἀγαθὸν, εἰς Χριστὸν πιστεύομεν. « Non ut boni esse videamur, in Christum credimus. » Porro respicere videtur Clemens tritum illud Amphiarai apud Æschyl.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἀγαθὸς, ἀλλ' εἶναι θέλει.

(54) Τοῦ εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐνεκα. Congruentius, τοῦ εἶναι καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐνεκα· ut idem sc. casus et sequatur et præcedat infinitivum εἶναι, ut cum alibi passim, tum p. 511. SYLBERG.

tionem autem non docetur veritas, sed ex disciplina. Non enim ut videamur, esse Christum credimus: quomodo nec ad solem, ut in sole tantum esse videamur, accedimus; ✠ sed hic quidem, ut calescamus, illic autem, ut viri boni et honesti simus, Christiani esse vi contendimus. Regnum enim est eorum qui sunt maxime violenti; qui ex inquisitione, disciplina et perfecta exercitatione hos percipiunt fructus, quod reges fiant. Qui ergo imitatur opinionem, ostendit sibi esse quamdam anticipatam notionem. Quando autem quispiam accepta rei quasi scintilla, eam intus in anima accenderit desiderio et doctrina, omnia movet postea ut penitus cognoscat. Quod quis enim non omnino apprehendit, neque ipsum desiderat, neque amplectitur inde proveniente utilitatem. Postremo igitur Gnosticus, propter finem eorum quæ recte geruntur, imitatur Dominum, quoad licet hominibus, quadam Dominica imbutus qualitate, ad Dei assimilationem; qui autem nesciunt cognitionem, nec certa possunt regula metiri veritatem. Fieri ergo non potest ut simus participes contemplationum **293** Gnosticarum, nisi nos exinanimamus prioribus cogitationibus; simpliciter enim ac in universum dicitur veritas de quolibet quod intelligentia sensuve percipitur. Jam vero facile est distinguere veram picturam a vulgari, et musicam honestam ab impudica. Ergo philosophi quoque est aliqua veritas separata ab aliis philosophis, et vera pulchritudo distincta ab adulterina. Non ergo partes veritatis, de quibus prædicatur nomen veritas, sed ipsa veritas est indaganda, non autem sola nomina. Quod enim de Deo dicitur, non est res una, sed innumerabiles. Refert autem an Deum dicas, an quæ sunt de Deo. Et, ut summam dicam de rebus universis, essentia est ab accidentibus ejus distinguenda; ac mihi sufficit dicere Deum esse eum qui est Dominus universorum; absolute autem dico Dominum universorum, nullo reliquo quod excipiat. Quoniam ergo duæ sunt ideæ seu species veritatis, nempe nomina et res, alii quidem dicunt nomina, qui in ornatu et elegantia versantur orationis, ejusmodi sunt apud Græcos philosophi; res autem sunt apud nos barbaros. Jam vero Dominus non frustra voluit uti vili et humili forma corporis, ne quis spe-

(55) Βιαζόμεθα. Conf. superius Strom. iv, p. 565, not. Respicit auctor Matth. xi, 12: Ἡ βασιλεία τῶν ὠρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἀρπάξουσιν αὐτήν.

(56) Μαθήσει. Ms. Ουοβ. παθήσει.

(57) Ἐπὶ τέλει τῶν κατορθωμάτων. « In fine actionum præclare gestarum. » Quasi dicat id esse ultimum τῶν κατορθωμάτων viri perfecti, ut Christum imitetur.

(58) Καθόλου δὲ εἰπεῖν περὶ ἐκάστου πράγματος. Malim, et quidem meliori sensu, καθόλου δὲ ἐν τῷ εἰπεῖν περὶ ἐκάστου πράγματος, τῆς οὐσίας τὰ συμβεβηκότα διακριτέον. HEINSIUS.

(59) Εὐτελεῖ. Vide Strom. p. 470, edit. Paris. *Padag.* lib. iii, cap. 1. LOWTH.— Respicere autem videtur auctor Isa. liii, 2, 3: Οὐκ ἐστὶν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα, et seq.

ciem $\times$ laudans et admirans pulchritudinem, absisteret ab ejus dictis: et attendens ad ea quæ sunt relinquenda, abduceretur ab iis quæ percipiuntur intelligentia. Non est ergo versandum in dictione, sed in rebus significatis. Atque iis quidem quæ apprehendi possunt, et non mota sunt ad cognitionem, verbum minime creditur. Nam corvi quoque voces imitantur humanas, cum ejus rei quam dicunt nullam habeant notitiam. Intelligens autem prehensio fidem proxime consequitur. Ita etiam dixit Homerus,

Hominum pater atque deorum,

nesciens quisnam sit pater, et quomodo sit pater. Quemadmodum autem ei qui habet manus, naturale quiddam est apprehendere; et ei qui oculos sanos, lucem videre: ita ei qui fidem acceperit, proprium est esse participem cognitionis, si jacto « fundamento, aurum, argentum, lapides pretiosos » allaborare, et ei « superædificare » voluerit. Non ergo pollicetur se velle esse participem, sed imperare: neque se futurum, sed esse regalem, et lucidum, et Gnosticum. Neque nomine, sed re ipsa res velle attingere convenit. Nam cum sit bonus Deus, propter principalem universæ creaturæ partem, cum eam vellet esse salvam, ad reliqua quoque facienda est conversus, hoc eis primum præbens beneficium ab initio, ut fierent: esse enim melius, esse quam non esse, quivis confitebitur. Deinde prout erat capax uniuscujusque natura, factum est et sit unumquodque ad ipsum quod est melius proficiens. Quamobrem non est absurdum, datam quoque esse philosophiam a divina Providentia, quæ præpararet ad eam quæ est per Christum perfectionem, si non erubescat a barbara cognitione discere philosophia profectum ad veritatem. Sed « sunt pili quidem numerati », et minimi motus; philosophia autem quomodo non est in numero? Atqui Samsoni quoque data est vis in pilis, ut etiam rejectitias artes circa res quæ ad usum

$\times$ P. 819 ED. POTTER, 690 ED. PARIS.

(60) *Ἀντιληπτοῖς*. H. ms. ἀντιληπτικοῖς, activa significatione. SYLBERG. — Mihi scribendum videtur οὐκ ἀντιληπτικοῖς, ac deinde negativam particulam, quæ præcedit verbum πιστεύεται, omitti debere, ut sententia sic se habeat: Τοῖς μὲν οὖν οὐκ ἀντιληπτικοῖς καὶ μὴ κινήσει: πρὸς γνῶσιν πιστεύεται ὁ λόγος. « His igitur qui non sunt ad percipiendum apti, neque ad cognitionem moventur creditur verbum. » Quod effatum exemplo corvorum illustrare pergit auctor. Videtur autem negativa particula scriptorum negligentia propter viciniam similis vocis οὖν excidisse, deinde vero alieno loco in textum recepta fuisse.

(61) *Πατήρ*. Ex *Iliad.* A, v. 544.

(62) *Προσοικοδομησαι*. Respicit I Cor. iii, 12: Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους.

(63) *Ἀρχεσθαι*. Scribendum potius ἀρχεται, « incipit, » indic. modo, qui ab imperitis scriptoribus propter vicinos infinitivos in infinitivum mutatus fuisse videtur: quod verbo καθήκει in hac etiam sententia contigit. Qua mutatione facta, huic sententiæ hic tandem sensus constabit: « Non igitur se pollicetur fore, sed incipit esse, participem. Neque in futuro, sed in actu regalem, et luce præditum, et Gnosticam esse decet. »

(64) *Καθῆκεν*. Hoc recte substituit Sylberg. pro

τοῖς μὲν οὖν ἀντιληπτοῖς (60), καὶ μὴ κινήσει: πρὸς γνῶσιν οὐ πιστεύεται ὁ λόγος. ἐπεὶ καὶ οἱ κόρακες ἀνθρωπέας ἀπομιμοῦνται φωνάς, ἐννοίαν οὐκ ἔχοντες οὐ λέγουσι πράγματος. ἀντιληψίς δὲ νοερά πίστεως ἔχεται. Οὕτως καὶ Ὅμηρος εἶπε.....

... *Πατήρ* (61) ἀνδρῶν τε θεῶν τε*

μὴ εἰδὼς τίς ὁ πατήρ καὶ πῶς ὁ πατήρ. Ὡς δὲ τῷ χειρᾶς ἔχοντι, τὸ λαβεῖν κατὰ φύσιν. καὶ τῷ ὀφθαλμοῦς ὑγιαίνοντος κεκτρημένῳ τὸ φῶς ἰδεῖν. οὕτω τῷ πίστιν εἰληφότι τὸ γνώσεως μεταλαβεῖν οἰκείον πέφυκεν, εἰ προσεξεργάσασθαι καὶ « προσοικοδομησαι (62) χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, » τῷ καταβληθέντι « θεμέλιῳ » γλίχοιτο. Οὐ τοίνυν ὑπισχναῖται βούλεσθαι μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ ἀρχεσθαι (63). οὐδὲ μέλλειν, ἀλλ' εἶναι βασιλικόν τε καὶ φωτεινόν, καὶ γνωστικόν καθῆκεν (64). οὐδὲ ὀνόματι, ἀλλ' ἔργῳ ἐθέλειν ἀπτεσθαι τῶν πραγμάτων προσῆκεν. Ἄγαθός γάρ ὢν ὁ Θεός, διὰ τὸ ἡγεμονικόν τῆς κτίσεως ἀπάσης, σώζεσθαι βουλόμενος τοῦτο, ἐπὶ τὸ ποιεῖν ἐτρέπετο καὶ τὰ λοιπά. πρώτην ταύτην εὐεργεσίαν, τὸ γενέσθαι, ἀπ' ἀρχῆς παρασχὼν αὐτοῖς. ἄμεινον εἶναι πολλῷ τὸ εἶναι τοῦ μὴ εἶναι, πᾶς ἂν τις ὁμολογήσειεν. Ἐπειτα ὡς ἐνεδέχεται φύσεως ἔχειν, ἕκαστον ἐγένετό τε καὶ γίνεται, προκόπτον εἰς τὸ αὐτὸ ἄμεινον (65). Ὡστ' οὐκ ἄτοπον καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐκ τῆς θείας Προνοίας δεδόσθαι, προπαιδεύουσαν εἰς τὴν διὰ Χριστοῦ τελείωσιν, ἣν μὴ ἐπισχύνηται γνώσει βαρβάρῳ μαθητεύουσα φιλοσοφία προκόπτειν εἰς ἀλήθειαν. Ἄλλ' « αἱ μὲν τρίχες ἱρίθμηνται » καὶ τὰ εὐτελεῖ κινήματα. φιλοσοφία δὲ πῶς οὐκ ἐν λόγῳ (66); καὶ τοι καὶ τῷ Σαμψὼν ἐν ταῖς θριξίν ἡ δύναμις ἐδόθη. ἵνα καὶ τὰς ἀποβλήτους τῶν ἐν τῷ βίῳ τέχνας τὰς κειμένας καὶ με-

infinitivo καθήκειν, quem habent edit. Flor. et ms. Paris. Nisi potius καθήκει legendum videatur.

(65) *Προκόπτον εἰς τὸ αὐτὸ ἄμεινον*. Hoc est, « proficiens ad idem melius. » At vero non est « idem, » omnibus « melius, » aut omnino bonum. Quod diceret auctor, si hæc ejus essent verba. Hoc absurdum ut vitaret interpres, hoc commation sic vertit: « Ad ipsum, quod est melius, proficiens; » ommissa scilicet voce αὐτό, quæ in dativum αὐτῷ mutata, facilem sententiam præbebit: Προκόπτον εἰς τὸ αὐτῷ ἄμεινον. « progrediens ad id, quod est ipsi melius. »

(66) Ἄλλ' αἱ μὲν τρίχες ἱρίθμηνται καὶ τὰ εὐτελεῖ κινήματα, φιλοσοφία δὲ πῶς οὐκ ἐν λόγῳ; « Ac si pili quidem numerati sunt, et viles motiones, quidni etiam philosophia in aliquo numero erit? » Sic de Megarensibus dixit Oraculum de quo lib. vii sub finem οὐτ' ἐν ἀριθμῷ, et Tyrtæus οὐτ' ἐν λόγῳ ἄνδρα τιθείην. « neque in pretio habendus videtur. » — « Si ergo, inquit, capitis nostri numerati sunt capilli, » ut ait Dominus Matth. x, 30, « cur non aliquo in pretio philosophia habebitur, aut numero? » Unde addit illud de Samson, cujus fortitudo in pilis licet rejectitiis, quibus innuuntur externæ disciplinæ, hoc est profanæ et ethnicæ: sic enim intelligendum illud quod sequitur. COLLECT.

νούσας μετὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς ψυχῆς χαμαὶ (67), μὴ ἄνευ τῆς θείας δυνάμεως ἐννοῆσαι δίδοσθαι (68). Αὐτίκα, φησὶν, ἡ Πρόνοια ἄνωθεν ἐκ τῶν προηγουμένων καθάπερ κεφαλῆς εἰς πάντας διήκει, ὡς « τὸ μύρον, φησὶ, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὸν πώγωνα τὸν Ἄαρὼν καὶ ἐπὶ τὴν ὤαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ, » τουτέστι τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, « οἱ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν » οὐκ εἰς τὸν τοῦ σώματος κόσμον (69) · ἐξωθεν δὲ τοῦ λαοῦ φιλοσοφία, καθάπερ ἐσθῆς. Οἱ τοίνυν φιλόσοφοι, οἱ εἰς τὴν οἰκείαν συναίσθησιν πνεύματι αἰσθητικῶ συνασκηθέντες, ἐπὶ μὴ μέρος φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὴν αὐτοτελῶς φιλοσοφίαν πολυπραγμονῶσι, φιλαλήθως τε καὶ ἀτύφως προσμαρτυροῦντες τῇ ἀληθείᾳ, κἂν παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις ἐπὶ τῶν καλῶν (70) εἰρημένων προκόπτωσιν εἰς σύνοισιν κατὰ τὴν θείαν διοίκησιν τὴν ἀβρότητον ἀγαθότητα, τὴν ἐκάστοτε εἰς τὸ ἄμεινον κατὰ τὸ ἐγγωροῦν προσαγομένην τὴν τῶν ὄντων φύσιν · ἐπειτα οὐχ Ἑλλήσι μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους ὁμιλήσαντες, ἐπὶ τὴν πίστιν ἐκ συνασκήσεως κοινῆς εἰς σύνοισιν ἰδίαν ἄγονται · παραδεξάμενοι δὲ τὸν θεμέλιον τῆς ἀληθείας, δύνανται προσλαμβάνουσι προῖεναι πρόσω ἐπὶ τὴν ζήτησιν · κἀνθὲνδε ἀγαπῶσι μὲν μαθητευσάμενοι, γνώσεως δὲ ὀριγνύμενοι, σπεύδουσιν εἰς σωτηρίαν. Ταύτη φησὶν ἡ Γραφή « Πνεῦμα αἰσθήσεως » δεδῶσθαι (71) τοῖς τεχνίταις ἐκ τοῦ Θεοῦ · τὸ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ φρόνησις ἐστὶ, δύναμις ψυχῆς θεωρητικῆ τῶν ὄντων, καὶ τοῦ ἀκολούθου ὁμοίου τε καὶ ἀνομοίου, διακριτικῆ τε αὐτῆς καὶ συνθετικῆς, καὶ προστατικῆς καὶ ἀπαγορευτικῆς, τῶν τε μελλόντων καταστοχαστικῆς. Διατείνει δὲ οὐκ ἐπὶ τὰς τέχνας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτὴν. Τί δὴ ποτε οὖν καὶ ὁ ὄφρις « φρόνιμος » εἴρηται; ἐπεὶ κἂν τοῖς πονηρέμασις ἔστιν εὐρεῖν ἀκολουθίαν τινὰ, καὶ διάκρισιν καὶ σύνθεσιν, καὶ στοχασμὸν τῶν μελλόντων, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀδικημάτων διὰ τοῦτο λανθάνει, ὅτι προσοικονομοῦνται σφισιν οἱ κακοί, τὸ πάντῃ τε καὶ πάντως

✠ P. 820 ED. POTTER, 691 ED. PARIS. ^a Luc. xiii, 5; xvi, 17. ^b Psal. cxxxii, 2. ^c Joan. i, 3. ^d Exod. xxviii, 3. ^e Gen. iii, .

(67) *Χαμαί*. Postquam anima e corpore exierit, earum artium, quæ ad hunc mundum et res corporeas spectant, nulla ei erit utilitas. Proinde hujusmodi disciplinæ ab anima cælum petente humi jacent relictæ.

(68) *Ἐννοῆσαι δίδοσθαι*. Congruentius ἐννοήσῃ δίδ. subjunctivo modo. H. ms. ἐννοῆσαι δύνασθαι, luxata structuræ coherentia. SYLBURG. — Quidni legeretur νοῆσαι, mutato tantum accentu, ut ex infinitivo fiat optativus? EDIT. PATROL.

(69) *Οὐκ εἰς τὸν τοῦ σώματος κόσμον*. A. cum Herveto legendum putat, οὐκ εἰς τὸν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς κόσμον. Mihi vulgata lectio magis placet. SYLBURG. — Nihil hic puta deesse, verum ita coherent hæc cum superioribus, ut Græca indicant satis, οὐκ εἰς τὸν σώματος κόσμον, ἐξωθεν δὲ τοῦ λαοῦ φιλοσοφία καθάπερ ἐσθῆς · « Non in corporis ornatum, est enim extra populum philosophia, tanquam vestis. » Indicat nimirum descendere in vestis oram, non in corpus, et vestem significare philosophiam, quæ non est pars corporis, ut neque philosophi ex populo Judaico aut Christiano. Ideoque Græci Patres τὰ ἔξω, καὶ τὰ ἔξωθεν δικαστήρια, τέχνας, ἀγῶνας, appellant, quæ ad ethnicos pertinent. Euthymius in hunc psalmi lo-

vitæ pertinuerint, quæ jacent et humi manent post excessum animæ, agnosceret non posse absque divina potestate percipi ^a. Jam vero ✠ divina Providentia, inquit, desuper ex iis quæ sunt principalia, tanquam ex capite, pervadit ad omnes, sicut « unguentum, inquit, quod descendit in barbam Aaron, et in oram vestimenti ejus ^b, » hoc est magni Sacerdotis, « per quem omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil ^c; » non in mundum corporis; extrinsecus autem philosophia populi est tanquam vestis. Philosophi ergo qui ad proprium sensum spiritu sensili exercitati, postquam non partem philosophiæ, sed eam quæ est per se absolute philosophia, curiose indagaverint cum quodam amore veritatis, et citra ullam arrogantiam, veritati ferentes testimonium, et ex iis quæ apud eos qui sunt diversæ opinionis recte dicta sunt, profecerint ad intelligentiam, per divinam administrationem et ineffabilem bonitatem, quæ semper quantum fieri potest, ad id quod est melius adducit eorum quæ sunt naturam; deinde non solum cum Græcis, sed etiam cum barbaris habuerint consuetudinem, a communi ad propriam intelligentiam exercitatione ducuntur ad fidem; tanquam fundamento autem suscepta veritate acquirunt etiam ulteriorem potentiam progrediendi ad inquirendum: et exhinc eis quidem gratum est discere, cupientes autem cognitionem, magno studio contendunt ad salutem. Ea ratione dicit Scriptura ^d, « spiritum sensus » datum esse a Deo artificibus; is autem nihil est aliud quam prudentia, vis animæ quæ contemplatur ea quæ sunt, discernitque et comparat id quod est consequens, simile et dissimile, præcipitque et prohibet, et futura conjectat. Pertinet autem non ad artes solum, sed etiam ad ipsam philosophiam. Cur nam ergo serpens quoque dictus est « prudens ^e? » Quoniam in maleficiis quoque invenitur consequentia aliqua et discretio, et compositio,

xiii, 5; xvi, 17. ^b Psal. cxxxii, 2. ^c Joan. i, 3.

cum unguentum legale indicari ait, quod super capita sacerdotum effundebatur, illudque, « in oram vestimenti, » vertit Aquila, ἐπὶ στόμα ἐνδύμάτων αὐτοῦ, « ad os usque, » id est, « tunicam ejus circa pectus sanctam reddebat, » inquit Theodreti interpretes, « a principe ad subditos usque concordie utilitas pervenit. » D. Augustinus tom. VIII: « Non puto, quod oram vestimenti in lateribus voluit intelligi: sunt enim oræ in lateribus, sed a barba descendere unguentum ad oram potuit, quæ in capite est, ubi aperitur capitium. Tales sunt, qui habitant in unum, ut quo modo per oras istas intrat caput hominis, ut vestiatur se, sic per concordiam fraternam Christus intrat, qui est caput nostrum, ut vestiatur, et hæreat illi Ecclesia. » COLLECT.

(70) *Καλῶν*. Seu potius καλῶς εἰρ.

(71) *Πνεῦμα αἰσθήσεως δεδῶσθαι*. LXX, Exodi xxviii, 3: Καὶ σὺ λάλησον πᾶσι τοῖς σοφοῖς τῆς διανοίας, οὓς ἐνέπλησα πνεύματος σοφίας καὶ αἰσθήσεως. In editione Romana adnotatur vocem σοφίας abesse a nonnullis libris. Latina vulg.: « Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos replevi spiritu prudentiæ, ut faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi. » COLLECT.

et conjectura futurorum, et ideo latent pleraque scelera, quoniam mali sibi omni ratione provident ut possint vitare supplicia. Cum sit autem multiplex prudentia et extensa per totum mundum, et per **294** omnia humana, in unoquoque eorum mutat appellationem. Et cum primis quidem causis se applicaverit, appellatur intelligentia: quando autem eam demonstrativa ratione confirmaverit, nominatur cognitio, sapientia et scientia; ✕ quando autem versatur in iis quæ tendunt ad pietatem, et absque contemplatione acceperit principem rationem, per operationis quæ est in ipsa observationem fides dicitur: et si in rebus sensilibus id quod videtur constituerit, tanquam in his verissimum, recta opinio: et in iis rursus quæ admotis manibus fiunt actionibus, ars. Cum autem absque primarum causarum contemplatione, similitum observatione et traductione, ad aliquid agendum impulsionem ceperit, et aliquid constituerit, appellatur experientia: cujus est proprius ille revera principalis sanctus Spiritus, quem post firmam ac stabilem fidem, postremo per inspectionem assumit is qui credidit. Cum sensum ergo excellentiorem participarit philosophia, ut ostensum est ex iis quæ prius dicta sunt, prudentiæ fit particeps: quæ itaque de iis quæ percepta fuerit intelligentia, ratione fit pertractatio, cum electione et assensione, dicitur dialectica. Quæ ea quidem quæ dicuntur de veritate, confirmat per demonstrationem, eas autem quæ inferuntur dissolvit dubitationes. Qui ergo dicunt philosophiam non venire huc a Deo, videntur omnino dicere fieri non posse ut Deus videat omnia singularia; neque eum esse causam bonorum omnium, siquidem unumquodque eorum sit ex singularibus, verum nihil ex iis quæ sunt, omnino constitit nolente Deo: quod si eo volente tum est a Deo philosophia, cum talem esse qualis est esse ipsam voluerit, propter eos qui non alia ratione abstinerent a malis. Deus enim novit omnia, non solum ea quæ sunt, sed etiam quæ futura sunt, et ut erit unumquodque, et eos qui sunt singulares motus prævidens, « intuetur omnia, et omnia exaudit, » et nudam animam aspiciens intrinsecus, uniuscujusque etiam ex singularibus æternam habet intelligentiam, et quod fit in theatris, et in partibus rei uniuscujusque, inspiciendo, circumspiciendo, et simul aspiciendo, hoc evenit in Deo. Is

✕ P. 821 ED. POTTER, 692 ED. PARIS.

(72) *Αὐτῶν*. Abest hæc vox a ms. Ottob.

(73) *Ἀρχικὸν λόγον*. Id est Filium Dei. Vide p. 705, ed. Paris. Lowth.

(74) *Πιστησαμένη*. H. ms. *πιστωσαμένη*. SYLB.— *Πιστωσαμένη* habent etiam mss. Ottob. et Paris., quæ proinde vera lectio est.

(75) *Ἰδιὸν ἐστὶν ἐκεῖνο*. Recte interpres, *ἴδιον δὲ ἐστὶν ἐκεῖνου*. HEINS.

(76) *Κατ' ἐπισκοπήν*. Nempe *θείαν*, « secundum divinam curam et providentiam. » Quo sensu eadem vox paulo infra occurrit.

(77) *Πάντ'*. Hemistichium Homericum *Iliad.* Γ, v. 277:

τὰς τιμωρίας διαφεύγειν. Πολυμερῆς δὲ οὔσα ἡ φρόνησις, δι' ὅλου τεταμένη τοῦ κόσμου, διὰ τε τῶν ἀνθρωπίνων ἀπάντων, καθ' ἕκαστον αὐτῶν (72) μεταβάλλει τὴν προσηγορίαν· καὶ ἐπειδὴν μὲν ἐπιβάλλη τοῖς πρώτοις αἰτίαις, νόησις καλεῖται· ὅτ' ἂν δὲ ταύτην ἀποδεικτικῶς λόγῳ βεβαιώσῃται, γνῶσις τε καὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη ὀνομάζεται· ἐν δὲ τοῖς εἰς εὐλάβειαν συντείνουσι γινομένη, καὶ ἄνευ θεωρίας παραδεξαμένη τὸν ἀρχικὸν λόγον (73), κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐξεργασίας τήρησιν πίστις λέγεται· κἂν τοῖς αἰσθητοῖς πιστησαμένη (74) τό γε δοκοῦν, ὡς ἐν τούτοις ἀληθέστατον, δόξα ὀρθή· ἐν τε αὖ ταῖς μετὰ χειρουργίας πράξει τέχνη. Ὅπου δ' ἄνευ θεωρίας τῶν πρώτων αἰτίων, τηρήσει τῶν ὁμοίων καὶ μεταβάσει ποιήσει τινὰ ὁρμήν καὶ σύστασιν, ἐμπειρία προσαγορεύεται· ἴδιόν ἐστιν ἐκεῖνο (75), καὶ τῷ ὄντι κύριον, καὶ ἡγεμονικόν, ὃ ἐπὶ πᾶσι προσλαμβάνει μετὰ τὴν βεβαίαν πίστιν ἅγιον κατ' ἐπισκοπήν (76) ὁ πιστεύσας πνεῦμα. Διαφορωτέρας ἄρα αἰσθήσεως φιλοσοφία μεταλαβοῦσα, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων δεδῆλωται, φρονήσεως μετέχει. Ἡ γ' οὖν περὶ τῶν νοηθέντων λογικὴ διεξοδος μετὰ αἰρέσεως καὶ συγκαταθέσεως διαλεκτικὴ λέγεται· βεβαιωτικὴ μὲν τῶν περὶ ἀληθείας λεγομένων δι' ἀποδείξεως, διακρουστικὴ δὲ τῶν ἐπιφερομένων ἀποριῶν. Κινδυνεύουσι ταίνουσι εἰ φάσκοντες μὴ θεόθεν φιλοσοφίαν δεῦρο ἔχειν, ἀδύνατον εἶναι λέγειν πάντα τὰ ἐπὶ μέρος γινώσκειν τὸν Θεόν, μηδὲ μὴν πάντων εἶναι τῶν καλῶν αἴτιον, κἂν τῶν ἐπὶ μέρος ἕκαστον αὐτῶν τυγχάνη· οὐκ ἂν δὲ τὴν ἀρχὴν ὑπέστη τι τῶν ὄντων, ἀβουλήτως ἔχοντος τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ βουλομένου, θεόθεν ἡ φιλοσοφία, τοιαύτην εἶναι βουληθέντος αὐτὴν οἷα ἐστὶ, διὰ τοὺς μὴ ἄλλως ἢ οὕτως ἀφεξομένους τῶν κακῶν. Ὁ γάρ τοι Θεὸς πάντα οἶδεν, οὐ μόνον τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ ὡς ἔσται ἕκαστον· τὰς τε ἐπὶ μέρος κινήσεις προσῶν, « πάντ' ἐφορᾷ (77), καὶ πάντ' ἐπακούει, » γυμνὴν ἔσωθεν τὴν ψυχὴν βλέπων, καὶ τὴν ἐπίνοιαν τὴν ἑκάστου τῶν κατὰ μέρος ἔχει δι' αἰῶνος· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν θεάτρων (78) γίνεται, καὶ ἐπὶ τῶν ἑκάστου μερῶν, κατὰ τὴν ἐνόρασιν (79) τε καὶ περιόρασιν, καὶ συνόρασιν, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ γίνεται. Ἀθρόως τε γὰρ πάντα, καὶ ἕκαστον ἐν μέρει, μιᾷ προσβολῇ προσβλέπει· οὐ πάντα μέντοι κατὰ τὴν προηγουμένην ἐπέρεισιν. Ἡδὲ γ' οὖν πολλὰ τῶν ἐν τῷ βίῳ, καὶ διὰ τινος λογισμοῦ ἀνθρωπίνου λαμβάνει τὴν γένεσιν, θεόθεν τὴν ἔναυσιν εἰληφότα. Αὐτίκα ἡ ὑγεία διὰ τῆς ἰατρικῆς, καὶ ἡ εὐεξία διὰ τῆς ἀλειπτικῆς, καὶ ὁ πλοῦτος διὰ τῆς χρηματι-

Ἡέλιος θ', ὃς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει.

(78) *Θεάτρων*. His similia scribit Petrus Damian. in Opusc. 36, cap. 7: « Plane qui in teatro residet, non simul omnia videt; quia cum intendit aciem ante se, non videt post se. Qui autem non in teatro, sed super theatrum excelsius supereminet, totius undique interiorem theatri ambitum uno comprehendit aspectu. Ita omnipotens Deus, quia omnibus, quæ voluntur, incomparabiliter supereminet, omnia simul suis subjecta conspectibus, præsentialiter videt. »

(79) *Ἐνόρασιν*. H. ms. *ἀνόρασιν*. SYLBURG.

ετικῆς λαμβάνει γένεσιν τε καὶ παρουσίαν, κατὰ Πρό-
νοίαν μὲν τὴν θεϊαν, κατὰ συνεργίαν δὲ τὴν ἀνθρω-
πίνην. Θεόθεν δὲ καὶ ἡ σύνεσις. Αὐτίκα τῆ τοῦ Θεοῦ
βουλήσει μάλιστα ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν προαίρεσις
ὑπακούει· διόπερ κοινὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν (80) μὲν
ἔστιν καὶ τῶν κακῶν ἀνθρώπων πολλά τῶν προτερη-
μάτων· γίνεται δ' ὁμοῦς ὠφέλιμα μόνους τοῖς ἀγαθοῖς
τε καὶ σπουδαίοις, ὧν χάριν αὐτὰ ἐποίησεν ὁ Θεός (81)·
πρὸς γὰρ τῶν ἀγαθῶν χρῆσιν ἀνδρῶν ἡ τῶν θεοδω-
ρήτων δύναμις πέφυκεν. Ἄλλὰ καὶ αἱ τῶν ἐναρέτων
ἀνθρώπων ἐπίνοιαι (82), κατὰ ἐπίνοιαν θεϊαν
γίνονται, διατιθεμένης πῶς τῆς ψυχῆς, καὶ διαδο-
μένου τοῦ θείου θελήματος εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ψυ-
χὰς, τῶν ἐν μέρει θείων λειτουργῶν συλλαμβανομέ-
νων εἰς τὰς τοιαύτας διακονίας· κατὰ τε γὰρ τὰ
ἔθνη (83) καὶ πόλεις νεμέμνηται τῶν ἀγγέλων αἱ
προστασίαι· τάχα δὲ καὶ τῶν ἐπὶ μέρους (84), ὧν
ἐνίοις (85) ἀποτετάχεται τινες. Ὁ γ' οὖν ποιμὴν, καὶ
τῶν καθ' ἕναστον κήδεταί· καὶ μάλιστα
τούτοις σύνεστι προσεχεστέρα ἡ ἐπισκοπή, ὅσοι δια-
πρεπεῖς τὰς φύσεις τε καὶ δυνατοὶ τὰ πλήθη συνωφε-
λεῖν ὑπάρχουσιν. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ ἡγεμονικοὶ καὶ
παιδευτικοὶ· δι' ὧν ἡ ἐνέργεια τῆς προνοίας ἀριθῆ-
λως δείκνυται, ὁπηνίκα ἂν ἡ διὰ παιδείας ἡ δι' ἀρ-
χῆς τινοῦ καὶ διοικήσεως εἴ ποιεῖν ἐθέλη τοὺς ἀνθρώ-
πους ὁ Θεός· ἐθέλει δὲ πάντοτε· διὸ συγκινεῖ τοὺς

✠ P. 822 ED. POTTER, 695 ED. PARIS.

(80) Κοινὰ μὲν τῶν ἀγ. H. κοινὰ τῶν ἀγ., expun-
cta priore μὲν. Alioqui legendum foret, τῶν ἀγαθῶν
τέ ἔστιν καὶ τῶν κακῶν. SYLBURG.

(81) Γίνεται... Θεός. Hanc sententiam sic edidi-
mus ex Flor. et Sylburg., faventibus etiam mss. co-
dicibus; quæ in posterioribus editionibus hoc modo
corrupta est: Γίνεται δ' ὁμοῦς ὠφέλιμα αὐτὰ ἐποίησε
μόνοις τοῖς ἀγαθοῖς τε καὶ σπουδαίοις, ὧν χάριν ὁ
Θεός. Proinde Lowthii conjectura opus haud est,
qui ad hæc verba ὧν χάριν Θεός, adnotat: «
Supplendum ἐποίησε vel quid simile.»

(82) Ἐπίνοιαι. Mallet forte aliquis ἐπίπνοιαν
θεϊαν, ex pag. seq. SYLBURG.—Quod interpreti quo-
que placuit.

(83) Κατὰ τε γὰρ τὰ ἔθνη. Lib. vii Strom.:
«
Sunt enim jussu divino et antiquo per gentes dis-
tributi angeli.» D. Hieronymus in cap. vii Da-
nielis loco illo Deuter. xxxii: «
Quando dividebat
Altissimus gentes, quando separabat filios Adam,
constituit terminos populorum juxta numerum an-
gelorum Dei.» Sic enim legitur apud LXX: κατὰ
ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, non, ut habet Latina, «
filio-
rum Israel.» Idem Epiphanius, hæres. 51, et Basi-
lius, in Psalm. xxxiii, citati ab Anastasio, quæst.
60, in Scripturam, cum Cyrillo De adoratione in
spiritu, cujus verba Græce nondum edita subjicie-
mus: Τοὺς ἁγίους ἀγγέλους ἴσμεν παρὰ Θεοῦ τετα-
γμένους εἰς τε τὸ δεῖν τοῖς πεπιστευούσιν ἐπιχορεῖν,
καὶ οἰονεῖ καθηγεῖσθαι λαοῦ. «
Scimus sanctos an-
gelos a Deo esse ordinatos ad opem necessariam
ferendam credentibus, et ut sint veluti duces po-
puli.» Item Theodoretii lib. iii τῆς Θεραπευτι-
κῆς, De curatione Græcorum, ubi de dæmonibus
agit: Εἶτα κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς εἰκόνι θεία τιτι-
μημένων λυτῆσαι, καὶ τὸν κατ' αὐτὸν ἀναδέξασθαι
πόλεμον. Τὸν δὲ ποιητὴν τῆ μὲν τῶν ἀγγέλων ἐπιστα-
σία φρουρῆσαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὅπως μὴ
βία καὶ τυραννίδι χρώμενος ἀοράτως ἐπιῶν, οὗς διὰ
φθόνον ἐμίσησεν, ἀδεῶς διαφθείρη· τὴν δὲ ἀγωνιστι-
κὴν οὐκ ἐτι κωλύσαι διαμάχην, ἵνα δείξῃ τοὺς ἀρί-
στους ἢ πάλῃ, καὶ γένωνται ἀνδραγαθίας ἀρχέτυπα·

A enim simul omnia ac unumquodque etiam sigilla-
tim aspiciit uno intuitu, non tamen omnia per prin-
cipale institutum. Multa enim ex iis quæ sunt in
vita, per humanam rationem ortum accipiunt, cum
divinitus acceperint suscitantulum. Ecce enim sa-
nitas per medicinam, et bona corporis habitudo
per alypticam, et divitiæ per negotiationem oriun-
tur, et adsunt, per divinam quidem Providentiam,
verum humana opera concurrente. A Deo autem
est etiam intelligentia. Atque divinæ quidem volun-
tati maxime obedit bonorum virorum liberum eli-
gendi arbitrium; ✠ quoniam bonorum quidem et ma-
lorum hominum multa sunt commoda communia;
fiunt tamen utilia solis bonis et probis, quorum
causa Deus hæc fecit. Ad usum enim bonorum vi-
rorum, enata est vis eorum quæ data sunt divini-
tus. Quin etiam eorum cogitationes qui sunt virtute
præditi, per divinam fiunt inspirationem, cum ani-
ma quodammodo sit disposita, et divina voluntas
in humanas animas transmittatur, certis Dei mini-
stris, ad talia ministeria opem ferentibus. Nam per
gentes et civitates sunt distributæ angelorum præ-
fecturæ: fortasse autem etiam ex iis sunt deputati
singulis. Pastor itaque et singularum ovium curam
gerit: iis tamen maxime providendi et visendi te-
net eum cura, qui sunt et præclaro ingenio, et po-

οὔ δὲ ἕνεκα τὴν βίασαν ἐκείνου προσβολὴν διακωλύ-
σας, τῆ τῶν ἀγγέλων φρουρᾷ τὴν τῶν λογισμῶν συν-
εχώρησεν ἀγωνίαν, ὅπως τοὺς ἀξιονίκους ἀποφύγη
τῶν στεφάνων ἀξίους· οὐκ αὐτὸς μὲν ἐκείνον εἰς ἀν-
τιπάλου τάξιν ἀποκληρώσας, εἰς δεῶν δὲ τῆ ἐκείνου
πονηρία χρησάμενος, καθάπερ οἱ ἱατροὶ ταῖς ἐχίδναις
εἰς νοσημάτων ἀπαλλαγὴν. «
Subinde autem rabie
quadam contra humanum genus incitatos, quod ad
imaginem Dei factum videbant, atrox bellum ad-
versus hominem suscepisse. Deum vero creatorem
angelis præsentibus custodisse humanum genus,
ne qua vel violentia vel tyrannide adversarius, dum
sub aspectum non cadit, superintuens, quem invidi-
dia succensus oderat, secure disperderet. Neque ta-
men cœptum sustulisse certamen, ut ea scilicet col-
luctatio pugiles fortissimos proderet, eaque occa-
sione plurima virtutis ederentur exempla. Hujus
itaque rei causa tametsi violentos adversarii contra
nos impetus per angelorum custodiam repressisset,
ille tamen concessit, ut hominis rationes atque dis-
cursus tentationum pugna vexaret, ut eos corona
dignos ostenderet, qui fortiter restitissent. Neque
enim diabolum contra homines armavit ipse, atque
instruxit; sed ad eorum utilitatem diaboli malitia
usus fuit. Ita medicos solere aiunt, qui ad morborum
curationem viperis nonnunquam utuntur.» Hæc ita
vertit Acciaiolus, quæ si quis cum editione Theodo-
reti et Anastasii in Biblioth. Patrum contulerit, in
libro, quo Acciaiolus usus est, vocem ἀοράτως, in
eo vero quo Hervetus, ἱατροὶ defuisse animadvertet.
Cæterum angelos ἐγρηγορότας dictos ait Clemens
lib. ii, ut apud Daniel iv, 10: «
Et ecce vigil et san-
ctus de cœlo descendit.» Scholiastes Græcus: Τὸ
δὲ εἶρ οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐγρηγορῶς καὶ ἀγρυπνός ἐρ-
μηνεύεται. S. Hieronymus LXX ἀγγελὸν transtulisse
lestis est, Theodotionem vocem Chaldaicam εἶρ re-
liquisse. COLLECT.

(84) Καὶ τῶν ἐπὶ μέρους. Lowthio legendum vi-
detur κατὰ τοὺς ἐπὶ μέρους.

(85) Ἐνίοις. Ms. Οἰτοβ. ἀνίοις. Forte ἀνοῖς προ
ἀνθρώποις. MONTFAULC.

pulo multum possunt prodesse. Ii autem sunt qui et ad regendum et docendum sunt apti, per quos providentiæ evidentia aperte ostenditur, quando vel per doctrinam, vel per magistratum aliquem, et administrationem vult Deus benefacere hominibus; vult autem semper, et ideo movet eos qui sunt apti ad ea utiliter efficienda quæ pertinent ad pacem et virtutem et beneficentiam. Quidquid autem est virtute præditum et a virtute oritur, et refertur ad virtutem: et aut ad hoc datur ut fiant boni, aut ad hoc ut ii qui sunt boni, utantur iis commodis quæ dedit natura; adjuvat enim et in universis, et in singularibus. Quomodo ergo non est absurdum, ut qui diabolo confusionem tribuunt et injustitiam, eum rei præclaræ et quæ est ex virtute, nempe philosophiæ, datorem constituent? Tum enim Græcis ad hoc, ut ❖ boni viri fierent, diabolus ipsa divina Providentia magis benignus videretur. Contra autem existimo legis esse proprium et rectæ rationis, reddere quod unicuique convenit, et quod est ejus proprium, et quod ad eum pertinet. Nam ut lyra est solius cytharædi, et tibia solius tibicinis, ita commoda bonorum virorum sunt possessiones; ut ejus, qui est beneficus, natura est benefacere; ut ignis est calefacere, et lucis illuminare. Malum autem non faciet bonus, ut neque lux tenebras, aut ignis frigefaciet; ita contra, vitium non fecerit aliquid quod sit ex virtute; est enim ejus operatio male facere, ut tenebrarum, oculos confundere. Non est ergo vitii opus philosophia, quæ facit homines virtute præditos; restat itaque ut sit Dei, cujus solum opus est bene facere; et quæcumque a Deo dantur, recte et dantur et accipiuntur. Porro autem et si usus philosophiæ non est malorum, sed datus est Græcorum optimis et præstantissimis, hinc quoque clarum a quo data sit, a providentia scilicet, quæ unicuique distribuit pro meritis ea quæ conveniunt. Merito ergo Judæis quidem lex, **295** Græcis autem data est philosophia usque ad adventum: ex eo autem tempore universalis est vocatio, ad peculiarem populum justitiæ, per eam quæ est ex fide doctrinam, per unum congregante domino, qui est unus solus Deus amborum, Græcorum scilicet et barbarorum, vel potius totius humani generis. Philosophiam autem sæpe diximus, id quod per philo-

A ἐπιτηδείους εἰς τὴν ὠφέλιμον ἐξεργασίαν τῶν πρὸς ἀρετὴν τε καὶ εἰρήνην καὶ εἰς εὐποιαν συντεινόντων. Τὸ δὲ ἐνάρετον πᾶν ἀπ' ἀρετῆς τέ ἐστι, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἀναφέρεται· καὶ ἦτοι πρὸς τὸ γενέσθαι σπουδαίους δίδοται, ἢ πρὸς τὸ ὄντας χρῆσθαι τοῖς κατὰ φύσιν προτερήμασι· συνεργεῖ γὰρ ἔν τε τοῖς καθ' ὅλου, ἔν τε τοῖς ἐπὶ μέρους. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἀδικίαν προσνέμοντας τῷ διαβόλῳ (86), ἐναρέτου πράγματος τοῦτον τῆς φιλοσοφίας δοτῆρα ποιεῖν; κινδυνεύει γὰρ εὐμενέστερος τοῖς Ἑλλήσιν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας γεγονέναι, τῆς θείας Προνοίας τε καὶ γνώμης (87). Ἐμπαλιν δ' οἶμαι νόμου ἴδιον καὶ λόγου παντὸς ὀρθοῦ, τὸ προσῆκον ἐκάστῳ, καὶ τὸ ἴδιον, καὶ τὸ ἐπιβάλλον ἀποδιδόναι. Ὡς γὰρ ἡ λύρα μόνου τοῦ κιθαριστοῦ, καὶ ὁ αὐλὸς τοῦ αὐλητοῦ, οὕτω τὰ προτερήματα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐστὶ κτήματα· καθάπερ φύσις τοῦ ἀγαθοποιοῦ τὸ ἀγαθοποιεῖν· ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν, καὶ τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν· κακὸν δὲ οὐκ ἂν ποιήσει (88) ἀγαθὸς, ὡς οὐδὲ τὸ φῶς σκότος, ἢ ψύξει (89) τὸ πῦρ· οὕτως ἔμπαλιν ἡ κακία οὐκ ἂν τι ἐνάρετον ποιήσει· ἐνέργεια γὰρ αὐτῆς τὸ κακοποιεῖν, ὡς τοῦ σκότους τὸ συγγεῖν τὰς ὕψεις. Οὐ τοίνυν κακίας ἔργον ἡ φιλοσοφία ἐναρέτους ποιῶσα, λείπεται δὴ Θεοῦ (90), οὐ μόνον τὸ ἀγαθύνειν ἔργον ἐστίν· καὶ πάνθ' ὅσα παρὰ Θεοῦ δίδονται, καλῶς δίδονται τε καὶ λαμβάνεται. Ναὶ μὴν ἡ χρῆσις τῆς φιλοσοφίας οὐκ ἐστὶν ἂν κακῶν, ἀλλ' ἡ τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων δέδοται· δῆλον καὶ ὅθεν δεδώρηται, παρὰ τῆς κατ' ἀξίαν τὰ προσήκοντα ἐκάστοις ἀπονεμούσης δηλονότι προνοίας. Εἰκότως οὖν Ἰουδαίοις μὲν νόμος, Ἑλλῆσι δὲ φιλοσοφία μέχρι τῆς παρουσίας (91), ἐντεῦθεν δὲ ἡ κλήσις ἡ καθολικὴ εἰς περιούσιον δικαιοσύνης λαὸν (92), κατὰ τὴν ἐκ πίστεως διδασκαλίαν, συναγοντος δι' ἐνός (93) τοῦ Κυρίου, τοῦ μόνου ἐνός ἀμφοῖν Θεοῦ Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων, μᾶλλον δὲ παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Φιλοσοφίαν πολλάκις εἰρήκαμεν τὸ κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιτευκτικὸν τῆς ἀληθείας, κἂν μερικὸν τυγχάνῃ· ἤδη δὲ καὶ τὰ ἐν τέχναις ἀγαθὰ, ὡς ἐν τέχναις (94) θεόθεν ἔχει τὴν ἀρχήν. Ὡς γὰρ τὸ τεχνικῶς τι ποιεῖν ἐν τοῖς τῆς τέχνης θεωρήμασι περιέχεται, οὕτω τὸ φρονίμως, ὑπὸ τὴν φρόνησιν τέτακται· ἀρετὴ δὲ ἡ φρόνησις, καὶ ἴδιον αὐτῆς γνωρίζειν τὰ τε ἄλλα, καὶ πολὺ πρότερον τὰ καθ' ἑαυτὴν· ἢ τε σοφία (95), δύναμις οὖσα, οὐκ

❖ P. 823 ED. POTTER, 694 ED. PARIS.

(86) Διαβόλω. Conf. superius Strom. i, p. 366 not.

(87) Κινδυνεύει γὰρ εὐμενέστερος τοῖς Ἑλλήσιν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας γεγονέναι, τῆς θείας προνοίας τε καὶ γνώμης. Hæc verba cum non caperet interpres, quod facillimum erat, prætermisit. Atqui hoc vult auctor. Qui aiunt philosophiæ, rei tam bonæ, καὶ ἐναρέτου, auctorem esse diabolum, nonne absurdam tuentur sententiam? Nam si hoc est verum, melius de Græcis meritis est diabolus, quam Deus, et quæ cuncta omnibus largitur bona, divina providentia. Scribe, κινδυνεύει γὰρ εὐμενέστερος τοῖς Ἑλλήσιν γεγονέναι τῆς θείας προνοίας, ut duæ voces reliquæ inducantur. HEINSIUS.

(88) Οὐκ ἂν ποιήσει. H. mavult οὐκ ἂν ποιήσεις, seu ποιήσαι, ut mox in seq. membro. SYLBURG.

(89) Ψύξει. Legi possit etiam ψύξιν, « refrigerationem. » Id.

(90) Θεοῦ. Subaudiendum ἔργον εἶναι. Id.

(91) Παρουσίας. Scilicet τοῦ Χριστοῦ.

(92) Περιούσιον δικαιοσύνης λαόν. Respicere videtur Tit. ii, 14: Καθαρίσθη ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων.

(93) Δι' ἐνός. Respicit forte Rom. v, 19: Διὰ τῆς ὑπακοῆς ἐνός δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί.

(94) Ὡς ἐν τέχναις. Non incommode scribi, posse videtur ὡς ἂν αἱ τέχναι, « ut ipsæ quidem artes. »

(95) Σοφία. Hanc Sapientiæ definitionem tradit Pædag. lib. ii, cap. 2, p. 181, ubi conf. notas.

ἄλλο τί ἐστὶν ἢ ἐπιστήμη τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρω-
 πείων ἀγαθῶν. « Τοῦ Θεοῦ δὲ ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα
 αὐτῆς, » θεόθεν ἔχειν τὰ ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις δι-
 δάσκουσα, εἴρηκεν ἡ Γραφή· δυνάμει θεία καὶ ἰσχύι
 τῆς διαδόσεως καθηκούσης εἰς ἀνθρωπίνην βοήθειαν.
 Αὐτίκα τρεῖς τρόποι πάσης ὠφελείας τε καὶ μετα-
 δόσεως ἄλλῳ παρ' ἄλλου· ὁ μὲν κατὰ παρακολούθη-
 σιν, ὡς ὁ παιδοτρίβης σχηματίζων τὸν παῖδα· ὁ δὲ
 καθ' ὁμοίωσιν, ὡς ὁ προτρεπόμενος ἕτερον εἰς ἐπί-
 δοσιν τῷ προσπιδοῦναι· καὶ ὁ μὲν συνεργεῖ τῷ μαν-
 θάνοντι, ὁ δὲ συνωφελεῖ τὸν λαμβάνοντα· τρίτος δὲ
 ἐστὶν ὁ τρόπος (96) ὁ κατὰ πρόσταξιν, ὑπὸτ' ἂν ὁ
 παιδοτρίβης, μηκέτι διαπλάσων τὸν μανθάνοντα,
 μηδὲ ἐπιδεικνύς δι' ἑαυτοῦ τὸ πάλαισμα εἰς μίμησιν
 τῷ παιδί, ὡς δὲ ἤδη ἐντριβεστέρω (97), προστάττοι
 ἐξ ὀνόματος τὸ πάλαισμα. Ὁ γνωστικὸς τοίνυν, θεό-
 θεν λαβὼν τὸ δύνασθαι ὠφελεῖν, ὀνίτησι τοὺς μὲν, τῇ
 παρακολουθήσει σχηματίζων, τοὺς δὲ τῇ ἐξομοίωσει
 προτρεπόμενος, τοὺς δὲ, καὶ τῇ προστάξει παιδεύων
 καὶ διδάσκων (98)· ἀμέλει καὶ αὐτὸς τοῖς ἴσοις παρὰ
 τοῦ Κυρίου ὠφέληται. Οὕτως οὖν καὶ ἡ θεόθεν δια-
 τεινούσα εἰς ἀνθρώπους ὠφέλεια γνώριμος καθίστα-
 ται, συμπαρακαλούντων ἀγγέλων· καὶ δι' ἀγγέλων
 γὰρ ἡ θεία δύναμις παρέχει τὰ ἀγαθὰ, εἴτ' οὖν ὁρω-
 μένων, εἴτε καὶ μή. Τοιοῦτος καὶ ὁ κατὰ τὴν ἐπιφά-
 νειαν τοῦ Κυρίου τρόπος. Ὅτε δὲ (99) καὶ κατὰ τὰς
 ἐπινοίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἐπιλογισμοὺς
 « ἐμπνεῖ (1) » τι καὶ ἡ δύναμις (2), καὶ « ἐντίθησι »
 ταῖς φρεσὶν ἰσχύον τε καὶ συναίσθησιν ἀκριβεστέραν,
 « μένος » τε καὶ « θάρσος προθυμίας, » ἐπὶ τε τὰς
 ζητήσεις, ἐπὶ τε τὰ ἔργα παρέχουσα· ἔκχειται
 δ' ὁμως καὶ πρὸς μίμησιν τε καὶ ἐξομοίωσιν ἡμῖν
 θαυμαστὰ τῷ ὄντι καὶ ἅγια τὰ τῆς ἀρετῆς ὑπο-
 δείγματα διὰ τῶν ἀναγεγραμμένων πράξεων. Καὶ
 μὲν δὴ καὶ τὸ τῆς πράξεως εἶδος ἐμφανεστάτον, διὰ
 τε τῶν διαθηκῶν τῶν Κυριακῶν, διὰ τε τῶν παρ' Ἑλ-
 λησι νόμων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τὴν φιλοσοφίαν πα-
 ρηγγελημένων. Καὶ, συνελόντι φάναι, πᾶσα ὠφέλεια
 βιωτικῆ, κατὰ μὲν τὸν ἀνωτάτω λόγον ἀπὸ τοῦ παν-
 τοκράτορος Θεοῦ, τοῦ πάντων ἐξηγουμένου Πατρὸς,
 δι' Υἱοῦ ἐπιτελεῖται, ὅς καὶ διὰ τοῦτο « Σωτὴρ πάν-
 των ἀνθρώπων, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « μάλιστα
 δὲ (3) πιστῶν· » κατὰ δὲ τὸ προσεχὲς, ὑπὸ τῶν
 προσεχῶν ἐκάστοις, κατὰ τὴν τοῦ προσεχοῦς τῷ πρῶ-
 τῳ αἰτίῳ Κυρίῳ (4) ἐπίταξιν τε καὶ πρόσταξιν.

ut summatim dicam, omnis utilitas, quæ ad vitam

pertinet, secundum supremam quidem rationem, a Deo omnipotente, qui præest omnibus Patre, præ-

statatur per Filium, qui etiam propterea est « Servator omnium, » inquit Apostolus^b, « maxime au-

tem fidelium. » Proxime autem ab iis quæ sunt proxima singulis, per jussum et præceptionem

ejus qui est propinquus primæ causæ, nempe Domino.

✠ P. 824 ED. POTTER, 694-695 ED. PARIS. ^a Psal. xxiii, 1. I Cor. x, 26. ^b I Tim. iv, 10.

(96) Τρίτος δὲ ἐστὶν ὁ τρόπος. Usitatus τρίτος
 δὲ ἐστὶ τρόπος, absque articulo. SYLBURG.

(97) Ὡς δὲ ἤδη ἐντριβ. Usitatus ὡς ἤδη ἐντριβ.
 absque conjunctione δέ. Ib.

(98) Διδάσκων. H. ms. addit καὶ ὁρομένῳ εἴτε
 καὶ μή. Quæ verius ad præcedentia pertinent. Ib.

(99) Ὅτε δέ. « Quando autem. » Scribendum
 potius, translato in posteriorem syllabam accentu,
 ὅτε δέ, « quandoque autem. »

(1) Ἐμπνεῖ. Parasas Homericas hic adhibet au-
 ctor. Scribit enim Homerus in *Iliad.* K':

A sophiam assequitur veritatem, etiamsi partiali-
 tantum. Jam vero ea etiam quæ bona sunt in artibus,
 ut in artibus habent principium divinitus. Ut enim
 artificiose aliquid facere continetur in artis con-
 templationibus, ita prudenter facere locatur sub
 prudentia; prudentia autem est virtus, et proprium
 est ejus et alia cognoscere, et ea maxime quæ ad
 ipsam pertinent. Et sapientia quæ est facultas, nihil
 est aliud quam scientia divinorum et humanorum
 bonorum. « Dei autem est terra et ejus plenitudo^a, »
 bona divinitus venire ad homines docens Scriptura
 dixit; per divinam scilicet virtutem ac potestatem, per-
 veniente distributione ad humanum auxilium. Jam
 vero sunt tres modi omnis utilitatis, quam alius
 alteri impertitur: unus quidem per assestationem,
 ut pædotriba dum effingit puerum; alius autem per
 assimilationem, ut qui alterum ut profectum faciat
 prius proficiendo hortatur, et ille quidem adjuvat
 eum qui discit; hic autem simul prodest ei qui
 profectum ✠ capit. Tertius autem modus est qui fit
 jussu, quando pædotriba non amplius informans
 eum qui discit, nec ipse luctam exercens puero ad
 imitationem proponit, sed tanquam jam satis exerci-
 tato nominatim imperat ut luctetur. Gnosticus igitur,
 cum a Deo potestatem juvandi acceperit, alios qui-
 dem juvat, effingens assestatione, alios vero ad-
 hortans assimilatione, alios vero præceptione do-
 cens et erudiens. Certe ipse quoque pari ratione
 adjutus est a Domino. Sic ergo cognoscitur utilitas
 quæ a Deo pervenit ad homines, simul adhortanti-
 bus angelis. Etenim divina virtus præbet bona per
 angelos, sive videantur, sive non videantur. Talis
 etiam fuit modus in adventu Domini. Quandoque
 autem et per hominum cogitationes et ratiocina-
 tiones virtus aliquid « inspirat, » et in mentes vim
 « immittit » et sensum perfectiorem, « promptitu-
 dinem et alacritatem animi » præbens, et ad quæ-
 stiones et ad opera. Exponuntur autem nobis quo-
 que nihilo secius ad imitationem et assimilationem,
 vere admirabilia et sancta virtutis exempla per res
 gestas quæ scriptæ sunt. Porro autem genus quoque
 actionis est manifestissimum et per testamenta Do-
 mini, et per leges quæ sunt apud Græcos, quin
 etiam per ea quæ sunt præcepta in philosophia. Et

D ut summatim dicam, omnis utilitas, quæ ad vitam

pertinet, secundum supremam quidem rationem, a Deo omnipotente, qui præest omnibus Patre, præ-

statatur per Filium, qui etiam propterea est « Servator omnium, » inquit Apostolus^b, « maxime au-

tem fidelium. » Proxime autem ab iis quæ sunt proxima singulis, per jussum et præceptionem

ejus qui est propinquus primæ causæ, nempe Domino.

..... Τῷ δ' ἐμπνευσε μένος γλαυκῶπις Ἀθήνη.
Iliad. P', v. 570 :

Καὶ οἱ μῦθους θάρσος ἐκὶ στήθεσσιεν ἐνῆκε.
Iliad. E', v. 1, 2 :

..... Τυδεΐδην Διομήδεϊ Παλλὰς Ἀθήνη
 Δῶκε μένος καὶ θάρσος...

(2) Δύναμις. Legendum videtur θεία δύναμις.
 Vide p. 703, edit. Paris. LOWTH.

(3) Δέ. Abest a vulg. Bib.

(4) Τοῦ προσεχοῦς... Κυρίῳ. Lege Κυρίου. Vide
 p. 653 et 688, edit. Paris. LOWTH.

CAPUT XVIII.

Gnosticum verum philosophiam quasi per otium attingere, ad ulteriora progredientem, Christianam scilicet doctrinam, omnis sapientiae fontem.

Gnosticus noster semper versatur in iis quæ sunt præcipua. Sed si quando est ei otium, et tempus relaxandi animi ab iis quæ sunt præcipua, loco alterius recreationis, Græcam quoque attingit philosophiam, veluti bellarium aliquod ad cœnam illaturus, non ut qui neglexerit præstantiora, sed ut qui acceperit quantum decet, idque propter eas quas dixi causas. Qui autem in philosophia appetiverunt ea quæ non sunt necessaria, sed supervacanea, et solum contentiosis ✕ vacant sophismatibus, discedunt ab iis quæ sunt necessaria et præcipua, rationum plane umbras persequentes. Ac bonum quidem est scire omnia; cui autem imbecillus est animus ad multarum disciplinarum suscipiendam peritiam, ea sola eliget quæ sunt præcipua et meliora. Nam quæ est revera scientia, quam dicimus solum gnosticum habere, est stabilis comprehensio per veras ac stabiles rationes deducens ad causæ cognitionem. Qui habet autem scientiam ejus quod verum est in re aliqua, quæcumque ea sit, in eadem habet etiam ejus quo falsa est scientiam. Illud ergo mihi recte se habere videtur, si sit philosophandum: hoc ipsum enim consequitur. Sed et si non philosophandum: (nemo enim condemnabit aliquem, si non prius hoc noverit.) Est ergo philosophandum. Hæc cum ita se habeant, oportet Græcos discere per legem et prophetas, colere unum Deum qui est vere omnipotens. Deinde illud doceri per Apostolum: « Nobis autem nullum est simulacrum in mundo^a, » quoniam in rebus genitis nihil potest Dei referre imaginem. Præterea doceri, quod nec eorum quos colunt simulacra sunt imagines: neque enim quoad figuram tale est genus animarum, ejusmodi fingunt Græci statuas. Non cadunt enim animæ sub aspectum, non solum quæ sunt compotes rationis, sed nec animæ aliorum animantium. Corpora autem ipsorum, nunquam fiunt partes ipsarum animarum, sed instrumenta, ut quibus alia quidem insideant, aliarum vero sint vehicula,

✕ P. 825 ED. POTTER, 695-696 ED. PARIS.

(5) *Ὅλον τρωγάλιόν τι ἐπὶ τῷ δείπνῳ παροφώμενος.* Ita lib. I *Strom.*: « Et quæ est quidem ex fide veritas, tanquam panis necessaria est ad vivendum. Quæ autem procedit disciplina, est obsonio similis et bellariis, desinente cœna, etc. » Basilius integram hac de re scripsit homiliam πρὸς νέους, de qua et Nicephorum vid. ad lib. x, c. 26, *Hist. eccles.* COLLECT.

(6) *Σοφίσμασι, τῶν ἀναγκαίων, καὶ κυρ.* Ms. *Οἰοθ.* σοφίσμασι μετὰ τῶν ἀναγκασιωτάτων· καὶ κυρ.

(7) *Κατάληψιν.* Vide superius *Strom.* II, p. 455, p. 5.

(8) *Καὶ γάρ.* Sensus est: « Mihi igitur illa videtur oratio recte se habere, qua quaeritur, an sit philosophandum, etiamsi non sit philosophandum. Nihil enim damnari aut improbari potest, antequam

Ὁ γνωστικός δ' ἡμῖν ἐν τοῖς κυριωτάτοις ἀεὶ ποτε διατρέχει· εἰ δὲ που σχολὴ καὶ ἀνέσεως καιρὸς ἀπὸ τῶν προηγουμένων, ἀντὶ τῆς ἄλλης ῥαθυμίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐφάπτεται φιλοσοφίας, ὅσον τρωγάλιόν τι ἐπὶ τῷ δείπνῳ παροφώμενος (5)· οὐ τῶν κρείττωνων ἀμελήσας, προσλαθὼν δὲ, ἐφ' ὅσον πρόπει, καὶ ταῦτα, δι' ἃς προεῖπον αἰτίας. Οἱ δὲ τῶν οὐκ ἀναγκαίων καὶ περιττῶν τῆς φιλοσοφίας ὀρεχθέντες, καὶ μόνοις τοῖς ἐριστικοῖς προσανέχοντες σοφίσμασι, τῶν ἀναγκαίων καὶ κυριωτάτων (6) ἀπολείφθησαν, οἱ τὰς σκιᾶς ἀτεχνῶς τῶν λόγων διώκοντες. Καλὸν μὲν οὖν τὸ πάντα ἐπίστασθαι· ὅτι δὲ ἀσθενεῖ ἐπεκτείνεσθαι ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν πολυμαθεῖ ἐμπειρίαν, τὰ προηγουμένα καὶ βελτίω αἰρήσεται μόνα· ἡ γὰρ τῷ ὄντι ἐπιστήμη, ἣν φασιν μόνον ἔχειν τὸν γνωστικόν, κατάληψις (7) ἐστὶ βεβαία διὰ λόγων ἀληθῶν καὶ βεβαίων ἐπὶ τὴν αἰτίαν γινώσιν ἀνάγουσα. Ὁ δὲ ἐπιστήμων τοῦ ἀληθοῦς περὶ ὃ δηλοποῦν αὐτίκα καὶ τοῦ ψεύδους περὶ τὸ αὐτὸ ἐπιστήμων ὑπάρχει. Καὶ γὰρ (8) οὖν εὖ πως ἔχειν μοι φαίνεται ὁ λόγος ἐκεῖνος, εἰ φιλοσοφητέον· αὐτὸ γὰρ τι αὐτῷ ἀκολουθεῖ· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ φιλοσοφητέον (οὐ γὰρ τις καταγνώη τινὸς μὴ τοῦτο πρότερον ἐγνωκώς.) φιλοσοφητέον ἄρα. Τούτων οὕτως ἐχόντων, τοὺς Ἕλληνας χρὴ διὰ νόμου καὶ προφητῶν ἐκμανθάνειν ἓνα μόνον σέβειν Θεόν, τὸν ὄντως ὄντα παντοκράτορα, ἔπειτα (9) διὰ τοῦ Ἀποστόλου διδάσκεισθαι· « Ἡμῖν (10) δὲ οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ· » ἐπεὶ μηδὲν ἀπεικόνισμα τοῦ Θεοῦ οἶόν τε ἐν γενητοῖς (11) εἶναι· προσεπιδιδάσκεσθαι δὲ, ὡς οὐδὲ τούτων ὄν σέβουσιν ἀγάλματα, εἴεν ἂν αἱ εἰκόνες· οὐ γὰρ πῶ τοιοῦτον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ τῶν ψυχῶν γένος, ὅποια διαπλάσσουν Ἕλληνες τὰ ξύανα. Ψυχὰι μὲν γὰρ, ἀόρατοι, οὐ μόνον αἱ λογικαὶ, ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν ἄλλων (12) ζώων· τὰ δὲ σώματα αὐτῶν μέρη μὲν αὐτῶν οὐδέποτε γίνεται τῶν ψυχῶν, ὄργανα δὲ ὧν μὲν ἐνιζήματα, ὧν δὲ ὀχήματα, ἄλλων δὲ ἄλλον τρόπον κτήματα. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ὀργάνων τὰς εἰκόνας οἶόν τε ἀπομιμῆσθαι ἐναργῶς· ἐπεὶ καὶ τὸν ἥλιόν τις, ὡς ὁράται, πλασσέτω, καὶ τὴν Ἴριν τοῖς χρώμασιν ἀπεικαζέτω· ἐπὶ δὲ ἀπολείπωσι

^a I Cor. VIII, 4.

sit cognitum. » Vult autem auctor, vel ea saltem causa philosophandum esse, ut statuere valeamus, utrum philosophandum sit, necne. Nam de re penitus ignota iudicium recte ferri non potest.

(9) *Ἐπειτα.* Ἐπειτα pro vulg. ἐπεὶ agnoscit etiam Herveti versio, « deinde doceri per Apostolum. » Exstat autem Apostoli locus I Cor. VIII. SYLBERG. — Ἐπεὶ habet ms. Paris.

(10) *Ἡμῖν.* Apud D. Paulum I Cor. VIII, 4, scriptum est: Οἶδαμεν, ὅτι οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ. Sed v. 6, additur, ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ· unde ἡμῖν Clementis sumptum videtur.

(11) *Γενητοῖς.* Α. γεννητοῖς, « genitis. » SYLBERG.

(12) *Τῶν ἄλλων.* Hoc agnoscit Herveti versio, « aliorum animantium. » Sed verius fortasse ἀλόγων. Id.

τὰ εἰδῶλα, τότε ἀκούσονται τῆς Γραφῆς, « Ἐάν μὴ A
 πλεονάσῃ (13) ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν γραμ-
 ματέων καὶ Φαρισαίων, » τῶν κατὰ ἀποχὴν κα-
 κῶν (14) δικαιομένων, σὺν τῷ μετὰ τῆς ἐν τούτοις
 τελειώσεως καὶ « τῷ τὸν πλησίον ἀγαπᾶν, » καὶ εὐ-
 εργετῆν δύνασθαι, οὐκ ἔσεσθε βασιλικοὶ (15). Ἡ
 ἐπίτασις γὰρ τῆς κατὰ τὸν νόμον δικαιοσύνης τὸν
 γνωστικὸν δείκνυσιν. Οὕτω τις κατὰ τὸ ἡγεμονοῦν
 τοῦ οἰκείου σώματος τὴν κεφαλὴν ταχέως, ἐπὶ τὴν
 ἀκρότητα τῆς πίστεως χωρήσας, τὴν γνῶσιν αὐτῆν,
 περὶ ἣν πάντα ἐστὶ τὰ αἰσθητήρια, ἀκροτάτης ὁμοίως
 τεύξεσθαι τῆς κληρονομίας. Τὸ δὲ ἡγεμονικὸν τῆς
 γνώσεως σαφῶς ὁ Ἀπόστολος τοῖς διαθρεῖν δυναμέ-
 νοις ἐνδείκνυται, τοῖς Ἑλλαδικοῖς ἐκείνοις γράφων
 Κορινθίοις ὧδέ πως· « Ἐλπίδα δὲ ἔχοντες αὐξανο-
 μένης τῆς πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ B
 τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεῖαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα
 ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι· » οὐ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κη-
 ρύγματος τὴν κατὰ τὸν τόπον λέγων· ἐπεὶ καὶ ἐν
 « Ἀχαΐα » πεπλεονακέναι τὴν πίστιν αὐτὸς φησιν.
 Φέρεται δὲ (16) καὶ ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων,
 καὶ ἐν « ταῖς Ἀθήναις » κηρύξας τὸν Λόγον· ἀλλὰ τὴν
 γνῶσιν διδάσκει, τελειώσιν οὖσαν τῆς πίστεως, ἐπέ-
 κεινα περισσεύειν τῆς κατηγήσεως κατὰ τὸ μεγα-
 λειον τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας, καὶ τὸν ἐκκλησια-
 στικὸν κανόνα. Διὸ καὶ ὑποβάς, ἐπιφέρει· « Εἰ δὲ
 καὶ ιδιότης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Πλὴν οἷ
 γε ἐπὶ τῷ κατειληφθαι τὴν ἀλήθειαν αὐχοῦντες τῶν
 Ἑλλήνων εἰπάτωσαν ἡμῖν παρὰ τίνος μαθόντες
 ἀλαζονεύονται. Παρὰ Θεοῦ μὲν γὰρ οὐκ ἂν φήσαιεν·
 παρὰ ἀνθρώπων δὲ ὁμολογοῦσι. Καὶ εἰ τοῦτο, ἡ τοί C
 γε παρ' ἑαυτῶν (17), ὁφθαλμοὶ ἐκμαθόντες, ὡς περὶ ἀμέλει
 καὶ τετυρωμένοι τινὲς αὐτῶν αὐχοῦσιν, ἢ παρ'
 ἑτέρων τῶν ὁμοίων. Ἄλλ' οὐκ ἐχέγγυοι διδασκαλοὶ
 περὶ Θεοῦ λέγοντες ἄνθρωποι, καθὼς ἄνθρωποι· οὐ
 γὰρ ἀξιόχρεως γε, ἄνθρωπός τε ὢν, καὶ περὶ Θεοῦ
 τάληθῆ λέγειν, ὁ ἀσθενὴς καὶ ἐπίκτητος περὶ τοῦ
 ἀγεννήτου, καὶ ἀφθάρτου, καὶ τὸ ἔργον περὶ τοῦ
 πεποιηκότος. Εἶθ', ὁ μὴ περὶ αὐτοῦ τάληθῆ λέγειν
 δυνάμενος, ἄρ' οὐ πλέον οὐδὲ τὰ περὶ Θεοῦ πιστευ-
 τέος; Ὅσον γὰρ δυνάμει Θεοῦ λείπεται ἄνθρωπος,
 τοσοῦτον καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐξασθενεῖ, καὶ μὴ Θεόν,
 ἀλλὰ περὶ Θεοῦ λέγει καὶ τοῦ θείου λόγου. Ἀσθενὴς
 γὰρ φύσει ὁ ἀνθρώπιος λόγος, καὶ ἀδύνατος φράσαι
 Θεόν· οὐ τοῦνομα λέγω· κοινὸν γὰρ τοῦτο οὐ φιλο-
 σόφων μόνον ὀνομάζειν, ἀλλὰ καὶ ποιητῶν· οὐδὲ D
 τὴν οὐσίαν· ἀδύνατον γὰρ· ἀλλὰ τὴν δύναμιν καὶ τὰ
 ἔργα τοῦ Θεοῦ. Καὶ τοὶ ἐπιγραφόμενοι Θεὸν διδά-

A aliarum vero alio modo possessiones. Sed nec fieri
 potest ut instrumentorum expressas imitemur ima-
 gines. Fingat enim solem prout videtur, aliquis,
 et iridis imaginem representet coloribus. Post-
 quam autem simulaera reliquerint, tunc audient
 Scripturam : « Nisi abundaverit justitia vestra plus
 quam Scribarum et Phariseorum ^a, » qui 298
 justificantur per abstinentiam a malis, ita ut præ-
 terea cum ea quæ est in his perfectione, « proxi-
 mum » quoque possitis « diligere » et ei benefacere,
 non eritis « regales ^b. » Augmentum enim ejus quæ
 est ex lege justitiæ, gnosticum indicat. Sic cum
 fuerit aliquis collocatus in capite quod suum regit
 corpus, cum pervenerit ad summum fidei, ipsam,
 inquam, cognitionem circa quam sunt ✕ omnes sen-
 sus, assequetur similiter summam hæreditatem.
 Cognitionem autem obtinere principatum, aperte
 ostendit Apostolus iis qui possunt perspicere, hoc
 modo scribens Græcis illis Corinthiis : « Spem au-
 tem habentes augescente fide vestra, fore, ut ma-
 gnificemur secundum regulam nostram in abun-
 dantia, ut in iis quæ sunt supra vos evangelizem ^c. »
 Non dicens ulteriorem extensionem prædicationis
 quoad locum, quoniam fidem quoque dicit abun-
 dasse in « Achaia ^d; » quin etiam in Actis quoque
 apostolorum fertur Verbum prædicasse « Athe-
 nis ^e; » sed docet cognitionem, quæ est perfectio
 fidei, abundare ultra catechesin, convenienter ma-
 jestati doctrinæ Domini, et regulæ ecclesiasticæ.
 Quocirca paulo etiam inferius subjungit : « Si au-
 tem sum imperitus sermone, sed non cogni-
 tione ^f. » Cæterum qui ex Græcis gloriantur, quod
 ab eis comprehensa fuerit veritas, dicant nobis a
 quonam gloriantur se didicisse. A Deo quidem non
 dixerint : ab hominibus autem confitentur. Et si
 hoc ita est, aut a seipsis sero didicerunt, sicut
 certe ex ipsis quoque quidam insolenter glorian-
 tur : aut ab aliis similibus. Sed non sunt fide digni
 cum de Deo dicunt homines, quatenus homines.
 Neque enim qui homo est, potest pro dignitate de
 Deo vera dicere; imbecillus et morti obnoxius, de
 ingenito, et eo in quem non cadit interitus : et
 opus de eo qui fecit. Deinde qui non potest de se-
 ipso vera dicere, annon multo magis nec de Deo
 quidem ei credendum est? Quantum enim abest
 homo a Dei potestate, tam est etiam ejus oratio
 imbecilla, etiamsi non Deum, sed de Deo dicat, et
 verbo divino. Est enim imbecilla natura humana

✕ P. 826 ED. POTTER, 696-697 ED. PARIS.

^a I Cor. i, 6. ^e Act. xvii. ^f II Cor. xi, 6.

(13) Πλεονάσῃ. Matth. περισσεύσῃ ἡ δικ...
 ὑμῶν.

(14) Ἀποχὴν κ. Eodem modo Phariseorum et
 Christianorum justitiam aliis etiam in locis distin-
 guit, quod illi a malis tantum abstinerent, hi præ-
 terea bonis operibus faciendis se exercent.

(15) Βασιλικοὶ. Respicit Jac. ii, 8; Εἰ μὲν τοὶ
 νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν Γραφήν· Ἀγαπήσεις
 τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· καλῶς ποιεῖτε.

(16) Φέρεται δέ. Forte aptius φέρεται τε. « fer-
 turque. » SYLBERG.

(17) Παρ' ἑαυτῶν. Sic Diogenes Laertius in pro-
 oemio seg. 3, cum multos enumerasset, qui inven-
 tionem philosophiæ barbaris tribuunt, addit : Ἀν-
 θάνουσι δὲ αὐτοὺς τὰ τῶν Ἑλλήνων κατορθώματα,
 ἀφ' ὧν μὴ ὅτι γε φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ γένος ἀνθρώ-
 πων ἤρξε, βαρβάρους προσάπτοντες. « Sed hi pro-
 fecto per imprudentiam Græcorum egregia facta
 inventaque barbaris applicant. Ab iis enim non so-
 lum philosophia, verum ipsum quoque hominum
 genus ab initio manavit. »

^a Matth. v, 20. ^b Jac. ii, 8. ^c II Cor. x, 15, 16.

oratio, et quæ non possit Deum dicere, non dico nomen, est enim hoc commune non solum philosophis, sed etiam poetis eum nominare, neque essentiam, neque enim potest fieri, sed vim et opera Dei. Et quidem qui Deum sibi ascribunt magistrum, vix perveniunt ad Dei notitiam, opem eis ferente gratia ad quantulameunque cognitionem, utpote voluntate voluntatem, et sancto Spiritu sanctum Spiritum contemplari assuefacti, « quoniam spiritus scrutatur Dei profunda. Animalis autem homo non capit ea quæ sunt Spiritus a. » Sola ergo est a Deo tradita, quæ est apud nos sapientia : a qua dependent omnes fontes sapientiæ, quicunque ad veritatem feruntur. Venientis certe ad homines Domini qui nos erat docturus, innumerales fuere significatores, annuntiatores, præparatores, ✕ præcursores, jampridem ex mundi constitutione, per opera, per verba præsignificantes, prædicentes esse venturum, et quomodo, et quando, et quænam essent futura signa. Eminus certe lex præmeditatur et prophetia. Deinde præcursor ostendit præsentem, post quem prædicatores docentes adventus virtutem declarant. Philosophi Græcis solis, neque iis omnibus placuere, sed Platoni quidem Socrates, et Xenocrati Plato, Aristoteles Theophrasto, et Cleanthi Zeno : qui suos solos persuaserunt asseclas. Magistri autem nostri verbum non mansit in sola Judæa ; sicut philosophia in Græcia, sed diffusum est per totum orbem terræ, Græcorum simul et barbarorum gentibus et vicis et totis urbibus persuadens, totas domos et seorsum unumquemque ex iis qui auscullarunt, et ex ipsis etiam philosophis non paucos jam tradacens ad veritatem. Et Græcam quidem philosophiam si quis magistratus prohibuerit, ea statim perit : nostram autem doctrinam a prima usque prædicatione prohibent simul reges et tyranni, et singuli duces et magistratus cum universis satellitibus et innumerabilibus etiam hominibus, in nos belligerantes, nosque pro viribus excindere conantes. Illa autem magis etiam floret : non enim emoritur ut doctrina humana, neque flaccescit ut donum imbecillum. Nullum enim Dei donum est imbecillum : manet autem ejusmodi ut prohiberi

σκαλον, μόγις εἰς ἔννοιαν ἀφικνοῦνται Θεοῦ, τῆς χάριτος αὐτοῦ συλλαμβανούσης εἰς ποσὴν ἐπίγνωσιν· οἷον θελήματι (18) θέλημα, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἅγιον Πνεῦμα θεωρεῖν ἐθίζοντες· « ὅτι πνεῦμα τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνᾷ. Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. » Μόνη τοίνυν ἡ παρ' ἡμῖν θεοδίδαχτός ἐστι σοφία· ἀφ' ἧς αἱ πᾶσαι πηγαὶ (19) τῆς σοφίας ἤρτηνται, ὅσαι γε τῆς ἀληθείας στοχάζονται. Ἀμέλει ὡς ἂν τοῦ Κυρίου ἕκοντος εἰς ἀνθρώπους τοῦ διδάξαντος ἡμᾶς, μυρίοι σημάτωντορες, καταγγελεῖς, ἑτοιμασταὶ, πρόδρομοι, ἀνωθεν ἐκ καταβολῆς κόσμου, δι' ἔργων, διὰ λόγων προμηνύοντες, προφητεύοντες ἐλεύσεσθαι, καὶ ποῦ, καὶ πῶς, καὶ τίνα τὰ σημεῖα. Ἀμέλει πρόδροθεν προμελετᾷ ὁ νόμος, καὶ προφητεία· ἔπειτα δὲ, ὁ πρόδρομος (20) δείκνυσι τὸν παρόντα· μεθ' ὧν οἱ κήρυκες τῆς ἐπιφανείας τὴν δύναμιν ἐκδιδάσκοντες (21), μηνύουσι μόνοις, καὶ οὐδὲ τοῦτοις ἅπασιν ἤρσαν, ἀλλὰ Πλάτωνι μὲν Σωκράτης, καὶ Ξενοκράτει Πλάτων, Ἀριστοτέλῃ Θεοφράστῳ (22), καὶ Κλεάνθει Ζήνων· οἱ τοὺς ἰδίους μόνον αἰρετιστάς ἔπεισαν. Ὁ δὲ γε τοῦ διδασκάλου τοῦ ἡμετέρου λόγος οὐκ ἔμεινεν ἐν Ἰουδαίᾳ μόνῃ, καθάπερ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἡ φιλοσοφία· ἐχύθη δὲ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, περὶ τῶν Ἑλλήνων τε ὁμοῦ καὶ βαρβάρων, κατὰ ἔθνος καὶ κώμην, καὶ πόλιν πᾶσαν, οἴκους ὅλους καὶ ἰδίᾳ ἕκαστον τῶν ἐπακηκότων, καὶ αὐτῶν γε τῶν φιλοσόφων οὐκ ὀλίγους ἤδη ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν μεθιστάς. Καὶ τὴν μὲν φιλοσοφίαν τὴν Ἑλληνικὴν ἐὰν ὁ τυχὸν ἄρχων κωλύσῃ, οἴχεται παραχρῆμα· τὴν δὲ ἡμετέραν διδασκαλίαν ἔκτοτε σὺν καὶ τῇ πρώτῃ καταγγελίᾳ κωλύουσιν ὁμοῦ βασιλεῖς καὶ τύραννοι, καὶ οἱ κατὰ μέρος ἄρχοντες, καὶ ἡγεμόνες μετὰ τῶν μισθοφόρων ἀπάντων, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἀπείρων ἀνθρώπων, καταστρατευόμενοι τε ἡμῶν, καὶ ὅση δύναμις ἐκκόπτειν πειρώμενοι· ἡ δὲ καὶ μᾶλλον ἀνθεῖ· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρωπίνῃ ἀποθνήσκει διδασκαλία, οὐδ' ὡς ἀσθενὴς μαραίνεται δωρεά· οὐδεμία γὰρ ἀσθενὴς δωρεὰ Θεοῦ· μένει δὲ ἀκόλυτος, διωχθήσεσθαι εἰς τέλος προφητευθεῖσα. Εἶτα περὶ μὲν ποιητικῆς Πλάτων (23), « Κοῦφον γὰρ τι χρῆμα καὶ ἱερὸν ποιητής, » γράφει· « καὶ οὐχ οἷός τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἐνθεός τε καὶ ἔκφρων γένηται. » Καὶ ὁ Δημόκριτος ὁμοίως· « Ποιητής δὲ ἅστα μὲν ἂν γράφῃ μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἱεροῦ πνεύματος, καλὰ κάρτα

✕ P. 827-828 ED. POTTER, 697-699 ED. PARIS. a I Cor. II, 10, 14.

(18) *Θελήματι*. Nempe τοῦ Θεοῦ, quod sæpe alias in hujusmodi phrasibus subintelligitur.

(19) *Πᾶσαι πηγαί*. Phrasis poetica. Simile illud Homeri :

Ἐξ οὐπερ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα.

(20) *Ὁ πρόδρομος*. Nempe Joannes Baptista.

(21) *Ἐκδιδάσκοντες, μ.* Hervetus interpres locum sic interpolat : διδάσκοντες μηνύουσιν· οἱ φιλόσοφοι τοῖς Ἑλλήσι μόνοις. « Philosophi autem Græcis solis, neque iis omnibus, placuere. » SYLBERG.

(22) *Ἀριστοτέλῃ Θεοφράστῳ*. Rectius, Ἀριστοτέλῃ δὲ Θεοφράστῳ, inserta conjunctione. Id.

(23) *Πλάτων*. Platonis verba exstant in ejus *Dialogo* cui titulus *Io*, pag. 564 : Κοῦφον γὰρ χρῆμα ποιητής ἐστι, καὶ πτηνόν, καὶ ἱερὸν καὶ οὐ πρότερον οἷός τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἐνθεός τε γένηται καὶ

ἔκφρων, καὶ ὁ νοῦς μηκέτι ἐν αὐτῷ ἐνῆ. "Εως δ' ἂν τοῦτι ἔχη τὸ κτῆμα, ἀδύνατος πᾶν ποιεῖν ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ χρησιμῶδες. "Ατε οὖν οὐ τέχνη ποιοῦντες, καὶ πολλὰ λέγουσι καὶ καλὰ περὶ τῶν πραγμάτων, ὡσπερ σὺ περὶ Ὀμήρου, ἀλλὰ θεῖα μοῖρα τοῦτο μόνον οἷός τε ἕκαστος ποιεῖν καλῶς, ἐφ' οὗ ἡ Μοῦσα αὐτὸν ὤρμησεν. « Res enim levis, volatilis, atque sacra, poeta est : neque canere prius potest quam Deo plenus, et extra se positus, et a mente alienatus sit. Nam quandiu mente valet, neque fingere carmina, neque dare oracula quisquam potest. Non arte igitur aliqua hæc præclara canunt, quæ tu de Homero refers, sed sorte divina id quisque recte efficere potest, ad quod Musa quempiam incitavit. » Similia dicit Socrates, in *Apologia* pag. 17.

ἐστίν. Ἰσμεν δὲ οἷα ποιηταὶ λέγουσι. Τοὺς δὲ τοῦ παντοκράτορος προφήτας Θεοῦ οὐκ ἂν τις καταπλαγεῖν, ὄργανα (24) θείας γενομένους φωνῆς! Καθάπερ οὖν ἀνδριάντα ἀποπλασάμενοι τοῦ γνωστικοῦ, ἤδη μὲν ἐπεδείξαμεν ὅς ἐστι, μέγεθός (25) τε καὶ κάλλος ἤθους αὐτοῦ, ὡς ἐν ὑπογραφῇ, δηλώσαντες· ὁποῖος γὰρ κατὰ τὴν θεωρίαν ἐν τοῖς φυσικοῖς, μετὰ ταῦτα δηλωθήσεται, ἐπὶ περὶ γενέσεως κόσμου διαλαμβάνειν ἀρξώμεθα.

phetae instrumenta fuerint divinæ vocis, nemo obstupescet! Gnostici igitur veluti statuam effingentes, jam quidem ostendimus, quænam sit ejus morum magnitudo et pulchritudo, veluti delineando. Qualis autem sit in contemplatione rerum naturalium, postea ostendetur, cum de ortu mundi tractare cœperimus.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ Ο ΕΒΔΟΜΟΣ

CLEMENTIS ALEXANDRINI

STROMATUM

LIBER SEPTIMUS.

297 CAPUT PRIMUM.

Verum Gnosticum maxime sincerum esse Dei cultorem, immeritoque ab incredulis tanquam atheum calumnias pati.

Ἡδὴ δὲ καιρὸς παραστῆσαι τοῖς Ἕλλησι μόνον ὅτι οὐκ εἶναι θεοσεβῆ τὸν γνωστικὸν, ὡς, ἀναμαθόντας τοὺς φιλοσόφους οἷός τε ἐστὶν ὁ τῷ ὄντι Χριστιανός, τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας καταγινῶναι, εἰκῆ μὲν καὶ ὡς ἔτυχε διώκοντας τοῦνομα (26), μάτην (27) δὲ

(24) Ὅργανα. Athenagoras, *Legat.*, p. 8, edit. Paris. Πιστεύειν τῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ πνεύματι, ὡς ὄργανα κεκινηκότι τὰ τῶν προφητῶν στόματα. «Credere spiritui divino, qui prophetarum ora, tanquam instrumenta, permovet.»

(25) Μέγεθος. Phrasis e poeta aliquo sumpta. Non multum absimile est illud Homeri, *Iliad.* B', v. 57, 58 :

Μάλιστα δὲ Νέστορι δίω
Εἰδὼς τε, μέγεθός τε φωνῆν τ' ἄγχιστα ἐφίκει.

(26) Τοῦνομα. Scilicet τῶν Χριστιανῶν. Nam conqueri solebant veteres Christiani, se nullius criminis convictos, ob solum «nomen» Christianorum puniri. Justinus Martyr, *Apol.* 1, c. 3, p. 7, edit. Oxon. : Τοὺς κατηγορουμένους ἐφ' ὑμῶν πάντας πρὶν ἐλεγχθῆναι οὐ τιμωρεῖτε· ἐφ' ἡμῶν δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἐλεγχθῆναι λαμβάνετε. «Neminem vestrum,

nequeat, cum prædictum tamen sit fore, ut ea perpetuo patiatur persecutionem. Deinde de Poetica quidem dicit Plato : «Res quædam levis et sacra est poeta, nec potest versus facere priusquam fuerit Deo afflatus et mente excesserit.» Democritus quoque similiter : «Poeta autem quæcunque quidem scripserit cum dei afflatu et sacro spiritu, sunt valde pulchra.» Et scimus quidem qualia sunt, quæ dicunt poetæ. Quod vero omnipotentis Dei prophetae instrumenta fuerint divinæ vocis, nemo obstupescet! Gnostici igitur veluti statuam effingentes, jam quidem ostendimus, quænam sit ejus morum magnitudo et pulchritudo, veluti delineando. Qualis autem sit in contemplatione rerum naturalium, postea ostendetur, cum de ortu mundi tractare cœperimus.

Jam vero tempus est ut Græcis ostendamus, solum esse vere pium ac religiosum eum qui est Gnosticus, ut cum didicerint philosophi qualis sit is qui vere est Christianus, suam damnent inscitiam, ut qui temere et nulla ra-

ubi fuerit accusatus, priusquam convincatur pœna afficitis : de nostris autem nomen ipsum tanquam comperti criminis argumentum arripitis.» Athenagoras non procul a principio *Legat.* : Τὸ τοίνυν πρὸς ἅπαντας ἴσον καὶ ἡμεῖς ἀξιοῦμεν, μὴ ὅτι Χριστιανοὶ λεγόμεθα μισεῖσθαι καὶ κολάζεσθαι . . . ἀλλὰ κρίνεσθαι . . . μὴ ἐπὶ τῷ ὀνόματι, . . . ἐπὶ δὲ τῷ ἀδικήματι. «Ergo vestram hanc in omnes æquabilitatem nos quoque imploramus : ut ne quis idcirco, quod

(27) Μάτην. Athenagoras p. 15, ed. Oxon. : Τρία ἐπιφημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα, ἀθεότητα, Θυέστεια δειπνα, Οἰδιποδείους μίξεις. «Trium flagitorum infamis rumor de nobis spargitur, impietatis, epularum Thyestearum, concubitus incesti.» Conf. Arnobius, *adv. Gent.*, lib. 1.

tione nomen persequantur; nulla autem causa eos impios, et a Deo alienos vocent, qui norunt eum qui vere est Deus. Apud philosophos autem evidentioribus oportet uti rationibus, ✕ ut ex sua ipsorum doctrina exercitati jam possint intelligere, etiamsi seipsos nondum dignos præbuerint, qui sint facultatis credendi participes. Dictionum autem prophetiarum mentionem in præsentia non faciemus, tempore opportuno postea usuri Scripturis. Quæ autem ab eis significantur summam indicabimus, Christianismum describentes, ne interrumpamus orationis continuationem, si una assumamus Scripturas, idque iis qui nondum intelligunt earum dictiones. Postquam autem ostenderit Scripturæ sensum, tunc eis cum jam crediderint, ex abundantia producentur ipsa Scripturæ testimonia. Quod si ea quæ a nobis dicuntur, videantur aliquibus ex vulgo diversa a Scripturis Domini, sciendum est ea illinc et spirare et vivere, cumque ex eis argumentum habeant, profiteri se sententiam solam eorum quæ dicuntur, non vero ipsas dictiones esse adductura. Nimis enim diligens pertractatio quæ non sit in tempore, merito videri possit esse supervacanea; tum vero non considerare omnino id quod est principium, nimis fuerit socordis et egestatis. Vere autem « beati sunt qui scrutantur testimonia Domini: toto corde exquirentes ipsum n. » De Domino autem testimonium ferunt lex et propheta. Est ergo nobis propositum ostendere, solum Gnosticum esse sanctum, et primum, riteque eum qui est vere Deus colere, prout ejus decet majestatem: cum autem qui sic Deum colit prout ejus majestatem decet, consequitur ut ipse a Deo ametur, et Deum amet. Quicquid ergo est excellens, existimat esse honorabile pro dignitate: et in rebus quidem sensilibus, esse honorandos magistratus et parentes, et omnem seniores; in iis autem quæ docentur, antiquissimam philosophiam et vetustissimam prophetiam; in his autem quæ intelligentia percipiuntur, id quod est vetustius generatione, tempore et principio carens principium, et eorum quæ sunt primitias, Filium; a quo discere oportet eam, quæ superius est, causam, nempe Patrem universorum, quæ quidem est vetustissima, et omnium beneficentissima, et voce non utique traditur, sed reverentia et silentio cum sancta admira-

A ἀθέους ἀποκαλοῦντας (28) τὸν τῷ ὄντι Θεὸν ἐγνωκότας. Ἐναργεστέρους δ', οἶμαι, πρὸς τοὺς φιλοσόφους χρῆσθαι προσήκει τοῖς λόγοις, ὡς ἐπαίειν ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς παιδείας ἤδη γεγυμνασμένους δύνασθαι, καὶ εἰ μηδέπω ἀξίους ἑαυτοῦς μεταλαβεῖν τῆς τοῦ πιστεῦσαι δυνάμεως παρεσχέκασιν. Τῶν δὲ λέξεων τῶν προφητικῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐκ ἐπιμνησθησόμεθα, κατὰ τοὺς ἐπικαιρούς τόπους ὕστερον ταῖς Γραφαῖς συγγραφομένοι· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν δηλούμενα σηματοῦμεν κεφαλαιωδῶς, τὸν Χριστιανισμόν ὑπογράφοντες, ἵνα μὴ διακόπτωμεν τὸ συνεχές τοῦ λόγου συμπαραλαμβάνοντες (29) τὰς Γραφάς· καὶ ταῦτα, τοῖς μηδέπω συνειῶσι τὰς λέξεις αὐτῶν· ἐπὶ δὲ τὰ σημαίνόμενα ἐνδειξώμεθα, τότε αὐτοῖς ἐκ περιουσίας πιστεῦσαι καὶ τὰ μαρτύρια φανερωθήσεται. Κἂν ἑτεροῖά τισι τῶν πολλῶν καταφαίνηται τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα τῶν κυριακῶν Γραφῶν, ἰστέον ὅτι ἐκεῖθεν ἀναπνεῖ τε καὶ ζῆ, καὶ τὰς ἀφορμὰς ἀπ' αὐτῶν ἔχοντα, τὸν νοῦν μόνον, οὐ τὴν λέξιν παριστᾶν ἐπαγγέλλεται. Ἡ τε γὰρ ἐπὶ πλέον ἐπεξεργασία, μὴ κατὰ καιρὸν γινομένη, περισσὴ δόξειεν ἂν εἰκότως· τότε μὴδ' ὄλιγος ἐπεσκεψθαι τὸ κατεπεῖγον, βῆθρον κομιδῆ καὶ ἐνδεές· « μακάριοι δὲ ὡς ἀληθῶς (30) οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια Κυρίου (31), ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν· » μαρτυροῦσι (32) δὲ περὶ Κυρίου ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Πρόκειται τοίνυν παραστῆσαι ἡμῖν, μόνον τὸν Γνωστικὸν ὄσιόν τε καὶ εὐσεβῆ, θεοπρεπῶς (33) τὸν τῷ ὄντι Θεὸν θρησκεύοντα· τῷ θεοπρεπεῖ δὲ τὸ θεοφιλές ἐπετα καὶ φιλόθεον. Τίμιον μὲν οὖν ἔσται τὸ ὑπερέχον ἡγᾶται κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ τιμητέον, ἐν μὲν τοῖς αἰσθητοῖς, τοὺς ὄρχοντας καὶ τοὺς γονεῖς, καὶ πάντα τὸν πρεσβύτερον, ἐν δὲ τοῖς διδασκτοῖς τὴν ἀρχαιοτάτην φιλοσοφίαν καὶ τὴν πρεσβίστην προφητείαν· ἐν δὲ τοῖς νοητοῖς τὸ πρεσβύτερον ἐν γενέσει, τὴν ἄχρονον καὶ ἀναρχὸν ἀρχὴν τε καὶ ἀπαρχὴν τῶν ὄντων, τὸν Υἱόν· παρ' οὗ ἐκμανθάνειν τὸ ἐπέκεινα αἴτιον, τὸν Πατέρα τῶν ὄλων, τὸ πρεσβίστον καὶ πάντων εὐεργετικώτατον, οὐκ ἔτι φωνῆ παραδιδόμενον, σεβάσματι δὲ καὶ σιγῇ μετὰ ἐκπλήξεως ἀγίας σεβαστὸν, καὶ σεπτὸν κυριώτατα· λεγόμενον μὲν πρὸς τοῦ Κυρίου, ὡς οἶόν τε ἦν ἐπαίειν τοῖς μανθάνουσι, νοούμενον δὲ πρὸς γε τῶν ἐξελεγμένων εἰς γνῶσιν παρὰ Κυρίου, « τῶν τὰ αἰσθητήρια, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « συγγεγυμνασμένων (34). » Θεραπεία τοίνυν τοῦ Θεοῦ, ἡ συνεχὴς ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς τῷ γνωστικῷ, καὶ ἡ περὶ τὸ Θεῖον

✕ P. 829 ED. POTTER, 699-700 ED. PARIS.

^a Psal. cxix. 2.

quod Christiani dicimur, nos odio ac pœna afficiat; sed ut judicemur non propter nomen, sed propter crimen. Tertullianus, *Apol.*, cap. 2: « Oditur itaque in hominibus innocuis etiam nomen innocuum. » Conf. idem *Ad nationes* lib. 1, c. 5. Proinde Plinius in epistola ad Trajanum, « hæsitare se refert, Nomen ipsum, etiamsi flagitiis careat, an si flagitia coherentia nomini paniantur. »

(28) *Ἀποκαλοῦντας*. Post ἀποκαλοῦντας non male inseretur articulus τούς, ut bis paulo post. SYLBURG.

(29) *Συμπαραλαμβάνοντες*. Hæc substituit Sylburg. pro συμπαραλαμβάνοντες, quod in edit. Flor.

et ms. Paris. exstat.

(30) *Ὡς ἀληθῶς*. Hæc Clementis, non psalmi, verba sunt.

(31) *Κυρίου*. Psal. αὐτοῦ. Nam ibi prius facta est Κυρίου mentio.

(32) *Μαρτυροῦσιν*. Respicere videtur Act. x, 45: *Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν*, vel similem Novi Testamenti locum.

(33) *Θεοπρεπῶς*. Hanc vocem, quæ ad sequentem sententiam pertinere videtur, editiones vulg. cum præcedente connectunt.

(34) *Συγγεγυμνασμένῳ*. Γεγυμνασμένῳ, Hebr. v, 14.

αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀδιάλειπτον ἀγάπην ἀσυχλία· τῆς γὰρ περὶ τοὺς ἀνθρώπους θεραπείας ἡ μὲν βελτιωτικὴ, ἡ δὲ ὑπηρετικὴ. Ἰατρικὴ μὲν σώματος, φιλοσοφία δὲ ψυχῆς βελτιωτικὴ· γονεῦσι μὲν ἐκ παίδων καὶ ἡγεμόσιν ἐκ τῶν ὑποταγμένων ὑπηρετικὴ ὠφέλεια προσγίνεται. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν μὲν βελτιωτικὴν οἱ πρεσβύτεροι (35) σώζουσιν εἰκόνα, τὴν ὑπηρετικὴν δὲ, οἱ διάκονοι. Ταύτας ἄμφω τὰς διακονίας ἄγγελοι τε ὑπηρετοῦνται τῷ Θεῷ κατὰ τὴν τῶν περιγείων οἰκονομίαν, καὶ αὐτὸς ὁ γνωστικὸς, Θεῷ μὲν διακονούμενος, ἀνθρώποις δὲ τὴν βελτιωτικὴν ἐνδεικνύμενος θεωρίαν, ὅπως ἂν καὶ παιδεύειν ἢ τεταγμένος εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπανόρθωσιν· θεοσεβῆς γὰρ μόνος ὁ καλῶς καὶ ἀνεπιλήπτως περὶ τὰ ἀνθρώπεια ἐξυπηρετῶν τῷ Θεῷ. Ὡς περὶ γὰρ θεραπεία φύτων ἀρίστη καθ' ἣν γίνονται οἱ καρποὶ καὶ συγκομιζονται, ἐπιστήμη καὶ ἐμπειρία γεωργικῆ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἐξ αὐτῶν παρεχομένη τοῖς ἀνθρώποις· οὕτως ἡ θεοσέβεια τοῦ γνωστικοῦ τοὺς καρποὺς τῶν δι' αὐτοῦ πιστευσάντων ἀνθρώπων εἰς ἑαυτὴν ἀναδεχομένη, ἐν ἐπιγνώσει πλειόνων γιγνομένων καὶ ταύτη σωζομένων, συγκομιδὴν ἀρίστην δι' ἐμπειρίας ἐργάζεται. Ἡ δ' ἡ θεοπρέπεια (36) ἕξις ἐστὶ τὸ πρέπον τῷ Θεῷ σώζουσα, θεοφιλῆς ὁ θεοπρεπῆς μόνος. Οὗτος δ' ἂν εἴη, ὁ εἰδὼς τὸ πρέπον, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην, καὶ κατὰ τὸν βίον ὅτι βιωτέον ἐσομένῳ, καὶ δὴ ἐξομοιουμένῳ ἤδη, Θεῷ. Ταύτη ἄρα φιλόθεός τε (37) τὸ πρῶτον· ὡς γὰρ ὁ τιμῶν τὸν πατέρα, φιλοπάτωρ· οὕτως ὁ τιμῶν τὸν Θεόν, φιλόθεος. Ἡ (38) καὶ μοι καταφαίνεται τρία (39) εἶναι τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἀποτε-

P. 830 ED. POTTER, 701 ED. PARIS. ^a Hebr. v, 14.

(35) *Πρεσβύτεροι*. Duos tantum sacros ordines hoc loco memorat auctor, presbyteros et diaconos: episcopus scilicet presbyterorum nomine comprehendens. Sunt enim omnes episcopi presbyteri, licet omnes presbyteri non sint episcopi. Proinde ab eodem aliis in locis trium ordinum clarissima facta mentio est: ut *Evag.* lib. iii, cap. 12, p. 509: Μυρία δὲ ὅσαι ὑποθῆκαι εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατείνουσαι, ἐγγεγράφαται ταῖς βίβλοις ταῖς ἀγίαις· αἱ μὲν, πρεσβύτεροις, αἱ δὲ ἐπισκόποις, αἱ δὲ διακόνοις, αἱ δὲ χήραις. Ubi conf. not. 4. Iterum *Strom.* vi, p. 795: Ἐπεὶ καὶ αἱ ἐνταῦθα κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν προκοπαὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, μιμήματα, οἶμαι, ἀγγελικῆς δόξης, κάκεινης τῆς οἰκονομίας τυγχάνουσιν. Haud aliter Clemens Romanus in *Epist. priore ad Corinthios* cap. 52, in Ecclesia Judæorum duos ordines fuisse ait, sacerdotes nempe ac levitas. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἱερεῖς καὶ λευῖται πάντες οἱ λειτουργοῦντες τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Θεοῦ. « Ab illo enim orti sunt omnes sacerdotes ac levitæ, qui altari Domini ministrant. » Quo loco generali ἱερέων nomine, cum inferiores sacerdotes, tum summum etiam pontificem intelligit. Idem enim paulo post a sacerdotibus et levitis Ἀρχιερεῖα distinguit, cap. 40: Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσὶν, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ λευῖταις ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται. « Summo quippe sacerdoti sua munia tributa sunt, et sacerdotibus locus proprius assignatus est, et levitis sua ministeria incumbunt. » Haud aliter Philo Judæus quandoque duos ordines memorat: ut in lib. iii, *De vita Moysis*, p. 679; ubi aperte dicit, in Ecclesia Judaica duos fuisse ordines, ædituorum et sacerdotum: et paulo post p. 694: Τῶν περὶ τὸν ναὸν λειτουργιῶν δύο τάξεις εἰσὶν· ἡ μὲν κρείστων ἱερέων, ἡ δὲ ἐλάττων νεωκόρων. « Templi ministrorum duo

tionem est præcipue colenda et veneranda: quæ quidem enuntiatur a Domino, quantum possunt audire ii qui discunt, intelligitur autem ab iis qui a Domino electi sunt ad cognitionem, qui sunt, ut ait Apostolus, « exercitati sensibus ». Dei ergo cultus, quem præstat Gnosticus, consistit in continua animæ suæ cura, et occupatione circa Deum per indesinentem charitatem. Cultus enim qui versatur ✕ circa homines, unus quidem est qui reddit meliores; alius vero, qui in ministerio occupatur. Et medicina quidem corpus, philosophia vero animam reddit meliorem. Ac parentibus a filiis, magistratibus autem ac principibus ab iis qui parent eorum ditioni per ministerium accedit utilitas. Similiter in Ecclesia, istius cultus quæ facit meliores, presbyteri servant imaginem; ejus autem, quæ servit, diaconi. Ambo- bus his ministeriis angeli Deo serviunt in dispensatione rerum terrenarum: et ipse etiam Gnosticus, qui Deo quidem inservit, hominibus autem ostendit eam qua fiunt meliores contemplationem, quomodo- cunque ad erudiendum fuerit constitutus, ad hominum correctionem. Ille enim solus est pius ac religiosus qui pulchre ac citra ullam reprehensionem, in rebus humanis Deo servit. Sicut quippe ea plantarum cultura est optima, per quam nascuntur et comportantur fructus, quæque ex illis per scientiam ac peritiam agriculturæ hominibus utilitatem affert: ita Gnostici religio ac pietas, eorum hominum fructus qui per ipsum crediderunt in se accipiens, cum plures ad cognitionem veniant, eaque salvi fiant,

C

sunt ordines, sacerdotum potior, ædituorum inferior; » eodemque modo sacerdotes distinguit sub finem libri *De sacerdotum honoribus*, pag. 854. Non tamen existimandus est inferioris subsellii sacerdotes summo Pontifici ordine ac dignitate pares haberi voluisse, quem ab iis clare aliis in locis distinguit, τῆς ἱερᾶς τάξεως ταξίαρχον eum appellans, non procul a fine lib. ii *De monarchia* p. 827. Eodem loquendi genere utitur *Constitutionum apostolicarum* auctor, nunc duos, nunc tres sacerdotum hominum ordines enumerans. Nam in lib. ii sub finem cap. 25: Ἀρχιερεῖς εἰσὶν ἐπίσκοποι, ἱερεῖς presbyteri, λευῖται vero diaconi. Sed in lib. viii sub finem cap. 1, ait, quod Οἱ τε ἐπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἱερεῖς· « Tam episcopi, quam presbyteri, sacerdotes » sint.

(36) Ἡ δ' ἡ θεοπρ. Flor. ἡ δ' ἡ θεοπρ. gemino articulo nulla membrorum cohærentia. SYLBURG.— Receptam lectionem recte substituit Sylburg., nisi potius legendum sit εἰ δ' ἡ θεοπρέπεια, quod habet ms. Paris.

(37) *Φιλόθεός τε*. Τε post φιλόθεος rectius forte expungetur, ut superflua. Præcedentis clausule sententia est, qua vivendum sit ei qui quasi Deus quidam futurus est, atque adeo jam assimilatur Deo, seu, ad Dei similitudinem se conformat. SYLBURG.— At vero non est inutilis hæc particula. Nam cum dixerat auctor τὸν θεοπρεπῆ esse θεοφιλῆ, hic addit eum esse, « etiam » φιλόθεον. Sic paulo ante: Τῷ θεοπρεπεῖ δὲ τὸ θεοφιλὲς ἔπεται καὶ φιλόθεον.

(38) Ἡ. Ms. Paris. ἡ, quod etiam in edit. Flor. exstat.

(39) *Τρία*. His similia superius scribit Clemens *Strom.* ii, p. 455: Τριῶν τῶν τούτων ἀντέχεται ὁ ἡμεδαπὸς φιλόσοφος· πρῶτον μὲν θεωρίας, δευτέρου δὲ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐπιτελέσεως, τρίτον ἀνδρῶν ἀγα-

optimum per suam peritiam comportat proventum. Quatenus autem θεοπρέπεια (ita enim vocatur cultus Dei majestati conveniens) est habitus qui id conservat quod Deum decet : θεοπρεπής, id est, qui convenienter Dei majestati Deum colit, solus erit Dei amicus. Is autem erit qui novit quid illam deceat et in scientia et in vita, qua sit vivendum ei qui est futurus Deus et jam Deo assimilatur. Ea ergo ratione erit etiam in primis Dei amans : nam ut qui patrem honorat, amat patrem ; ita qui Deum honorat, Deum amat. Qua quidem ratione mihi quoque videntur esse tria effecta Gnosticæ potestatis : primo res nosse ; secundo, id efficere quodcumque Logos dictaverit ; tertio, ✕ ea quæ occulta sunt apud veritatem, prout Deo dignum est, tradere posse. Is ergo cui persuasum fuerit Deum esse omnipotentem, et divina mysteria didicerit a Filio ejus unigenito, quemadmodum fuerit is ἄθεος, id est impius ? nam ἄθεος quidem est qui non putat esse Deum : δεισιδαίμων autem, hoc est superstitiosus, qui timet dæmonia ; qui omnia in deorum refert numerum, et **298** lignum et lapidem, et spiritum, et hominem qui vivit e ratione redactum in servitutem.

CAPUT II.

Dei Filium omnium esse gubernatorem a Patre constitutum, ipsumque hominum curam gerere et Servatorem esse.

Fides ergo est nosse Deum, quæ est prima post fiduciam doctrinæ Servatoris, nullo modo injusta facere, idque existimare decere Dei agnitionem. Eo respectu in terra quidem res est præstantissima homo, qui est maxima in Deum pietate. In cælo autem res est præstantissima angelus, qui loco propius et jam purius est æternæ et beatæ vitæ particeps. Perfectissima autem et sanctissima, et maxime principalis, et quæ maxime imperat, et est maxime regia, et longe beneficentissima, est natura Filii, quæ est soli omnipotenti propinquissima. Hæc est maxima excellentia, quæ omnia ordinat ex voluntate Patris, et optime gubernat universum, indefessa et inexhausta potestate cuncta operans, propterea quod agit arcanas respiciens notiones. Nunquam enim a sua excedit specula Dei Filius, ut qui non dividatur, non dissecetur, non transeat a loco ad locum, sit autem semper ubique, et contineatur nusquam : totus mens, totus lux paterna, totus oculus, qui omnia videt, omnia audit, scit omnia, potestate scrutatur potestates. Ei

✕ P. 851 ED. POTTER, 702 ED. PARIS.

θῶν κατασκευῆς, ἃ δὴ συνελθόντα τὸν γνωστικὸν ἐπιτελεῖ. "Ὅ τι δ' ἂν ἐνδέη τούτων, χωλεύει τὰ τῆς γνώσεως.

(40) Ἄνθρωπὸν τε λογικῶς βιοῦντα καταδεδουλωμένον. Aliquanto aptior lectio esse videtur, ἄνθρωπῳ τε λογικῶς βιοῦντι καταδεδουλωμένον, « hominique, qui rationabiliter vixit, se veluti servum obstringens ; » cujusmodi superstitio supra exponitur plenius pag. 268. SYLBURG. — Verum satis aperta forte videtur auctoris sententia, si modo καταδεδουλωμένον mutetur in nominativum καταδεδουλωμένος : quod clarissimo etiam Lowthio placuit : « Qui omnia in deorum numerum refert, tum lignum, tum lapidem : et spiritum hominemque, qui e ratione vivit, in servitutem redigit. » Nec insolitum est, ut passiva participia activo sensu adhibeantur, « Servitutem » autem eam vocat auctor, qua se homines falsis diis addicunt ; de qua superius, paulo post principium *Protreptici*.

(41) Ἡ πρώτη. Post has voces distinguendum, hoc sensu : « Fides ergo prima (seu primus fidei

λέσματα, τὸ γινώσκειν τὰ πράγματα· δεύτερον τὸ ἐπιτελεῖν ὃ τι ἂν ὁ λόγος ὑπαγορεύῃ· καὶ τρίτον τὸ παραδιδόναι δύνασθαι θεοπρεπῶς τὰ παρὰ τῆ ἀληθείᾳ ἐπικεκρυμμένα. Ὁ τοίνυν θεὸν πεπεισμένος εἶναι παντοκράτορα, καὶ τὰ θεῖα μυστήρια παρὰ τοῦ μονογενοῦς Παιδὸς αὐτοῦ ἐκμαθὼν, πῶς οὗτος ἄθεος ; ἄθεος μὲν γὰρ ὁ μὴ νομίζων εἶναι θεόν· δεισιδαίμων δὲ ὁ δεδιώς τὰ δαιμόνια, ὁ πάντα θειάζων, καὶ ξύλον, καὶ λίθον, καὶ πνεῦμα, ἄνθρωπὸν τε λογικῶς βιοῦντα καταδεδουλωμένον (40).

primo res nosse ; secundo, id efficere quodcumque Logos dictaverit ; tertio, ✕ ea quæ occulta sunt apud veritatem, prout Deo dignum est, tradere posse. Is ergo cui persuasum fuerit Deum esse omnipotentem, et divina mysteria didicerit a Filio ejus unigenito, quemadmodum fuerit is ἄθεος, id est impius ? nam ἄθεος quidem est qui non putat esse Deum : δεισιδαίμων autem, hoc est superstitiosus, qui timet dæmonia ; qui omnia in deorum refert numerum, et **298** lignum et lapidem, et spiritum, et hominem qui vivit e ratione redactum in servitutem.

CAPUT II.

Dei Filium omnium esse gubernatorem a Patre constitutum, ipsumque hominum curam gerere et Servatorem esse.

Fides ergo est nosse Deum, quæ est prima post fiduciam doctrinæ Servatoris, nullo modo injusta facere, idque existimare decere Dei agnitionem. Eo respectu in terra quidem res est præstantissima homo, qui est maxima in Deum pietate. In cælo autem res est præstantissima angelus, qui loco propius et jam purius est æternæ et beatæ vitæ particeps. Perfectissima autem et sanctissima, et maxime principalis, et quæ maxime imperat, et est maxime regia, et longe beneficentissima, est natura Filii, quæ est soli omnipotenti propinquissima. Hæc est maxima excellentia, quæ omnia ordinat ex voluntate Patris, et optime gubernat universum, indefessa et inexhausta potestate cuncta operans, propterea quod agit arcanas respiciens notiones. Nunquam enim a sua excedit specula Dei Filius, ut qui non dividatur, non dissecetur, non transeat a loco ad locum, sit autem semper ubique, et contineatur nusquam : totus mens, totus lux paterna, totus oculus, qui omnia videt, omnia audit, scit omnia, potestate scrutatur potestates. Ei

✕ P. 851 ED. POTTER, 702 ED. PARIS.

θῶν κατασκευῆς, ἃ δὴ συνελθόντα τὸν γνωστικὸν ἐπιτελεῖ. "Ὅ τι δ' ἂν ἐνδέη τούτων, χωλεύει τὰ τῆς γνώσεως.

(40) Ἄνθρωπὸν τε λογικῶς βιοῦντα καταδεδουλωμένον. Aliquanto aptior lectio esse videtur, ἄνθρωπῳ τε λογικῶς βιοῦντι καταδεδουλωμένον, « hominique, qui rationabiliter vixit, se veluti servum obstringens ; » cujusmodi superstitio supra exponitur plenius pag. 268. SYLBURG. — Verum satis aperta forte videtur auctoris sententia, si modo καταδεδουλωμένον mutetur in nominativum καταδεδουλωμένος : quod clarissimo etiam Lowthio placuit : « Qui omnia in deorum numerum refert, tum lignum, tum lapidem : et spiritum hominemque, qui e ratione vivit, in servitutem redigit. » Nec insolitum est, ut passiva participia activo sensu adhibeantur, « Servitutem » autem eam vocat auctor, qua se homines falsis diis addicunt ; de qua superius, paulo post principium *Protreptici*.

(41) Ἡ πρώτη. Post has voces distinguendum, hoc sensu : « Fides ergo prima (seu primus fidei

πίστις οὖν τὸ εἰδέναι τὸν θεόν, ἡ πρώτη (41) μετὰ τῆς τοῦ σωτῆρος διδασκαλίας τὴν πεποιθήσιν (42), τὸ κατὰ μηδένα τρόπον ἄδικα ὄρᾶν, τοῦτ' εἶναι πρέπον ἡγεῖσθαι τῆ ἐπιγνώσει τοῦ θεοῦ. Ταύτη κράτιστον μὲν ἐν γῆ ἄνθρωπος ὁ θεοσεβέστατος, κράτιστον δὲ ἐν οὐρανῷ ἄγγελος, τὸ πλησιαίτερον κατὰ τόπον καὶ ἤδη καθαρώτερον τῆς αἰωνίου καὶ μακαρίας ζωῆς μεταλαγχάνων. Τελειωτάτη δὲ καὶ ἁγιωτάτη, καὶ κυριωτάτη καὶ ἡγεμονικωτάτη, καὶ βασιλικωτάτη, καὶ εὐεργετικωτάτη ἡ Υἱοῦ φύσις (43), ἡ τῷ μόνῳ παντοκράτορι προσεχεστῆ. Αὕτη ἡ μεγίστη ὑπεροχὴ, ἡ τὰ πάντα διατάσσεται κατὰ τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ πᾶν ἄριστα οἰακίζει, ἀκαμάτω καὶ ἀτρύτῳ δυνάμει πάντα ἐργαζομένη, δι' ὧν ἐνεργεῖ τὰς ἀποκρύφους ἐννοίας ἐπιβλέπουσα. Οὐ γὰρ ἐξίσταται (44) ποτε τῆς αὐτοῦ περιωπῆς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· οὐ μεριζόμενος, οὐκ ἀποτεμνόμενος, οὐ μεταβαίνων ἐκ τόπου εἰς τόπον, πάντῃ (45) δὲ ὧν πάντοτε, καὶ μηδαμῆ περιεχόμενος· ὅλος νοῦς, ὅλος φῶς πατρῶον (46), ὅλος ὀφθαλμὸς, πάντα ὄρων, πάντα ἀκούων, εἰδὼς πάντα, δυνάμει τὰς δυνάμεις ἐρευνῶν.

gradus) scire atque agnoscere Deum ; deinde, post fiduciam in Servatoris doctrina collocatam, nullo modo injusti quidquam facere, id Dei agnitionem decens existimare. » SYLBURG.

(42) Πεποιθήσιν. Deest ἐνεργεῖ, vel quid simile. LOWTH.

(43) Φύσις. Conf. Cl. Bulli *Defensio fidei Nicænæ* sect. 2, c. 6, 9, 15, ubi absolutam « naturam » Filii Paternæ naturæ æqualem esse, licet ejus relativa « natura » Patri inferior sit, fusius ostendit.

(44) Οὐ γὰρ ἐξίσταται. Hanc sententiam explicavit idem clarissimus vir, sect. 4, c. 3, p. 271.

(45) Πάντῃ. Flor. παντί, et mox πατρῶος masc. genere perperam. SYLBURG. — Παντί habet etiam ms. Paris.

(46) Πατρῶον. Hoc substituit Sylburg. pro masc. πατρῶος : quod tamen retineri possit, si referatur ad sequentem sententiæ clausulam, hoc modo : "Ὅλος φῶς, πατρῶος ὅλος ὀφθαλμὸς. « Totus lux, totus Patris oculus. »

Τούτω πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ ἀγγέλων τε καὶ θεῶν (47), τῷ Λόγῳ τῷ πατρικῷ τὴν ἀγίαν οἰκονομίαν ἀναδεδειγμένῳ (48) διὰ τὸν ὑποτάξαντα (49)· δι' ὧν καὶ πάντες αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι· ἀλλ' οἱ μὲν κατ' ἐπίγνωσιν, οἱ δὲ οὐδέπω· καὶ οἱ μὲν ὡς φίλοι (50), οἱ δὲ ὡς οἰκέται πιστοί· οἱ δὲ ὡς ἀπλῶς οἰκέται. Ὁ διδάσκαλος οὗτος ὁ παιδεύων μυστηρίοις μὲν τὸν γνωστικὸν, ἐλπίζει δὲ ἀγαθαῖς τὸν πιστὸν, καὶ παιδεῖα τῇ ἐπανορθωτικῇ δι' αἰσθητικῆς ἐνεργείας τὸν σκληροκάρδιον· ἐντεῦθεν ἡ πρόνοια ἰδίᾳ, καὶ δημοσίᾳ, καὶ πανταχοῦ. Υἱὸν δὲ εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ὃν ἡμεῖς φάμεν, ἀντικρυς αἰθεῖαι παριστάσκει προφητεῖαι. Ταύτῃ ὁ πάντων Κύριος Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων τοὺς ἐθέλοντας πείθει· οὐ γὰρ βιάζεται τὸν (51) ἐξ αὐτοῦ σωτηρίαν λαβεῖν διὰ τοῦ ἐλέσθαι, καὶ πάντα ἀποπληρῶσαι τὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸ λαθεῖσθαι τῆς ἐλπίδος δυνάμενον. Οὗτός ἐστιν ὁ διδοὺς καὶ τοῖς Ἑλλησι τὴν φιλοσοφίαν διὰ τῶν ὑποδεεστέρων ἀγγέλων (52). Εἰσὶ γὰρ (53) « συνδιανενημένοι » προστάξει θεῖα τε καὶ ἀρχαία « ἀγγελοὶ κατὰ ἔθνη. » Ἄλλ' « ἡ μερὶς Κυρίου » ἡ δόξα τῶν πιστευόντων. Ἦτοι γὰρ οὐ φροντίζει πάντων ἀνθρώπων ὁ Κύριος· καὶ τοῦτο ἢ τῷ μὴ δύνασθαι πάθει ἄν, (ὅπερ οὐ θεμιτόν· ἀσθενείας γὰρ σημεῖον,) ἢ τῷ μὴ βούλεσθαι, δυνάμενος· οὐκ ἀγαθοῦ δὲ τὸ πάθος· οὔκουν ὑπὸ τρυφῆς ῥάθυμος, ὁ δι' ἡμᾶς τὴν παθητὴν ἀναλαβὼν σάρκα (54)· ἢ κήδεταί τῶν συμπάντων, ὅπερ καὶ καθήκει τῷ Κυρίῳ πάντων γενομένῳ Σωτῆρ γὰρ ἐστίν· οὐχὶ τῶν μὲν, τῶν δ' οὐ. Πρὸς δὲ ὅσον ἐπιτηδειότητος ἕκαστος εἶχε, τὴν ἑαυτοῦ διένειμεν εὐεργεσίαν. Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάρους, καὶ τοῖς ἐκ τούτων προωρισμένοις (55) μὲν, κατὰ δὲ τὸν οἰκεῖον καιρὸν κεκλημένοις, πιστοῖς τε καὶ ἐκλεκτοῖς. Οὔτ' οὖν φθονοῖη ποτ' ἄν τις ὁ πάντας μὲν ἐπ' ἴσης κεκληκῶς, ἐξαιρέτους δὲ τοῖς ἐξαιρέτως πεπιστευκόσιν ἀπονείμας τιμᾶς· οὐθ' ὑφ' ἑτέρου κωλυθείη ποτ' ἄν ὁ πάντων Κύριος, καὶ μάλιστα ἐξυπηρετῶν (56) τῷ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ παντοκράτορος θελήματι Πατρὸς. Ἄλλ' οὐδὲ ἄπτεται τοῦ Κυρίου ἀπαθοῦς ἀνάρχως γενομένου φθόνος· οὔτε μὴν τὰ ἀνθρώπων οὕτως ἔχει, ὡς φθονητὰ εἶναι πρὸς τοῦ Κυρίου· ἄλλος δὲ ὁ φθονῶν, οὗ καὶ πάθος ἤψατο. Καὶ μὴν οὐθ' ὑπὸ

A subjecta est universa militia angelorum et deorum: Verbo, inquam, paterno quod sanctam suscepit dispensationem, propter eum qui subjecit. Propterea ipsius sunt omnes homines; sed alii quidem per agnitionem, alii vero nondum; et alii quidem ut amici, alii vero ut servi fideles; alii vero ut absolute servi. Hic est magister, qui mysteriis quidem erudit eum qui est Gnosticus; et spe bona eum qui est fidelis; et corrigente disciplina per sentientem operationem, eum qui est duro corde; hinc est Providentia ✕ privatim, publice, et ubique. Dei autem esse Filium, et eum esse quem nos Servatorem et Dominum dicimus, aperte divinæ ostendunt prophetiæ. Hac ratione qui est omnium Græcorum et barbarorum Dominus, persuadet iis qui volunt; non enim cogit eum qui ab ipso salutem accipere valet, eligendo, et omnia implendo, quæ ab ipso exiguntur ad spem accipiendam. Hic est qui dat Græcis sapientiam per inferiores angelos. Sunt enim jussu divino et antiquo « per gentes distributi angeli ». Sed « pars Domini » est opinio credentium. Aut enim omnium hominum curam non gerit Dominus, idque ei accidit, aut quod non possit (quod quidem est nefarium, est enim signum imbecillitatis), aut quod nolit cum possit, quæ non est boni affectio; minime vero socors ob delicias, qui propter nos carnem accepit patibilem. Aut curam gerit universorum, quod quidem est consentaneum, cum sit Dominus universorum. Servator enim est: non horum quidem servator, illorum vero non. Pro ea autem quam habet unusquisque aptitudine, suum divisit beneficium, et Græcis et barbaris, et iis, qui ex his prædestinati quidem fuerant, suo autem tempore sunt vocati, fidelibus et electis. Neque ergo poterit is cuiuspiam invidere, qui omnes quidem ex æquo vocavit; iis autem qui eximie crediderunt, honores tribuit eximios. Neque ab alio prohibitus unquam fuerit, qui est omnium Dominus, et boni omnipotentisque Patris voluntati maxime servit. Sed neque in Dominum qui impatibilis est et sine principio genitus, unquam cadit invidia; sed nec res hominum ita

✕ P. 852 ED. POTTER, 705 ED. PARIS. ^a Deut. xxxii, 8, 9.

(47) Θεῶν. Vide superius *Protrept.*, pag. 88, not. 7.

(48) Ἀναδεδειγμένῳ. Mallet forte aliquis ἀναδεδειγμένῳ, « suscipiendi » significatione. Sed retineri tamen etiam vulg. lectio potest significatione « exhibendi. » SYLBURG.

(49) Τὸν ὑποτάξαντα. Nempe Patrem, qui res universas Filio subjecit. Respicit auctor I Cor. xv, 27, 28: Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτοῦ, et seq.

(50) Ὡς φίλοι. Respicit Joan. xv, 14, 15: Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, etc. Hebr. iii, 5: Καὶ Μωϋσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων.

(51) Τὸν. Hæc particula in editionibus Sylburgio recentioribus omissa, hanc versionem peperit: « Neminem enim cogit ab ipso salutem accipere, propterea quod possit eligere, et omnia a se im-

D plere ad spem accipiendam. »

(52) Ἀγγέλων. Conf. superius *Strom.* i, p. 566, not.

(53) Εἰσὶ γὰρ. Respicit Deut. xxxii, 8, 9, qui secundum versionem τῶν Ὁ, quam Clemens hunc locum recitans alibi sequitur, sic se habet: Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοῦς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ ἐγεννήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ ἰακῶβ.

(54) Οὔκουν ὑπὸ τρυφῆς ῥάθυμος... ἀναλαβὼν σάρκα. Hæc parenthesi includenda sunt. LOWTH.

(55) Προωρισμένης. Respicere videtur Rom. vii, 50: Οὓς δὲ προώρισεν, τούτους καὶ ἐκάλεσε: verba Clementis, quæ statim sequuntur, ex aliis Apostoli sententiis composita sunt. Tit. i, 2, etc.

(56) Ἐξυπηρετῶν. Hanc Clementis sententiam adv. Petavianum defendit Cl. Bullus in *Def. fidei Nicænæ* sect. 2, sub finem c. 6.

habent, ut eis possit invidere Dominus. Alius autem est qui invidet in quem cadit affectio. Sed nec dici potest Dominum nolle dare salutem humano generi propter ignorance, quod nesciat quomodo sit gerenda cura uniuscujusque. Ignoratio enim Deum non tangit, qui ante mundi constitutionem fuit Patris consiliarius: hæc erat enim sapientia « qua » Deus « delectabatur » omnipotens. Dei enim virtus sive potestas est Filius, utpote ante omnia quæ sunt genita, Logos Patris maxime principalis, et ejus sapientia. Qui et proprie etiam dici poterit magister eorum qui per ipsum sunt formati. Sed neque ab aliqua voluptate abstractus, relinquit unquam hominum curam, qui quum suscepisset carnem quæ natura genita fuerat patibilis, ad impatibilitatis ✕ habitum eam erudit. Quomodo autem est Servator et Dominus, si non est omnium Servator et Dominus? Sed est quidem servator eorum qui crediderunt, propterea quod scire voluerint; eorum autem qui non crediderunt est Dominus quousque, confiteri valentes, propriam et eis convenientem ab ipso acceperint beneficentiam. Omnis autem Domini operatio, relationem habet ad Omnipotentem, et est Filius paterna quædam, ut ita dicam, operatio. Nunquam ergo Servator habet odio homines, qui ex præcellenti in homines charitate, non despexit carnis humanæ imbecillitatem, sed ea indutus, ad communem venit hominum salutem: est enim communis fides eorum qui elegerunt. Sed neque proprium opus unquam negliget, quod soli ex aliis animalibus homini mentis perceptio indita sit in creatione Dei; neque alia melior et convenientior hominum administratio Deo erit, quam quæ est ordinata. Semper ergo convenit ei quod est secundum naturam melius ac præstantius, ut præsit ei quod est deterius, et ut ei qui aliquid valet, præclare regere detur ejus administratio. Est autem id quod vere regit et præest, divinus Logos et ejus Providentia, quæ omnia quidem observat, nullius autem ex iis qui ad eam pertinent despicit curationem. Ii autem qui ad ipsum pertinere, et ei 299 esse conjuncti elegerunt, erunt qui per fidem initiantur. Hic omnium bonorum, voluntate Patris omnipotentis, auctor et causa Filius est primus effector motus, potestas quæ sensu non potest comprehendi. Non enim id quod erat, visus est iis qui non poterant capere propter imbecillitatem carnis. Cum autem carnem accepisset sensilem, venit ostensurus hominibus sufficientes

✕ P. 853 ED. POTTER, 703-704 ED. PARIS.

(57) *Καταλείπει ποτ' ἄν.* Hoc ita usurpatum ut mox, πῶς δ' ἄν ἐστὶ — cum alioqui optativo modo gaudeat hæc particula, ut paulo post, et alibi passim. SYLBURG.

(58) *Ἐξομολογήσεσθαι.* Ἐξομολογήσεσθαι substituit Sylburgius, quem reliquæ editiones secutæ sunt.

(59) *Ἐνεστάχθαι.* Hoc substituit Sylburg. pro ἐνεστάλθαι, quod habet edit. Flor. et ms. Paris.

A ἀγνοίας ἔστιν εἰπεῖν μὴ βούλεσθαι σώζειν τὴν ἀνθρωπότητα τὸν Κύριον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι ὅπως ἐκάστου ἐπιμελητέον. Ἄγνοια γὰρ οὐχ ἄπτεται τοῦ Θεοῦ, τοῦ πρὸ καταβολῆς κόσμου συμβούλου γενομένου τοῦ Πατρὸς. Αὕτη γὰρ ἦν σοφία « ἣ προσέχαιρεν » ὁ παντοκράτωρ Θεός· δύναμις γὰρ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός, ἅτε πρὸ πάντων τῶν γενομένων ἀρχικώτατος Λόγος τοῦ Πατρὸς, καὶ σοφία αὐτοῦ· κυρίως ἂν καὶ διδάσκαλος λεχθεῖη τῶν δι' αὐτοῦ πλασθέντων· οὐδὲ μὴν ὑπότινος ἡδονῆς περισπώμενος, καταλείπει ποτ' ἄν (57) τὴν ἀνθρώπων κηδεμονίαν· ὅς γε, καὶ τὴν σάρκα τὴν ἐμπαθῆ φύσει γενομένην ἀναλαθὼν εἰς ἕξιν ἀπαθείας ἐπαίδευσεν. Πῶς δ' ἄν ἐστὶ Σωτὴρ καὶ Κύριος, εἰ μὴ πάντων Σωτὴρ καὶ Κύριος; Ἀλλὰ τῶν μὲν πεπιστευκότων σωτὴρ, διὰ τὸ γινῶναι βεβουλῆσθαι, τῶν δὲ ἀπειθησάντων Κύριος, ἐστ' ἄν, ἐξομολογήσεσθαι (58) δυνηθέντες, οἰκείας καὶ καταλλήλου τῆς δι' αὐτοῦ τύχῳσιν εὐεργεσίας. Πᾶσα δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ἐνέργεια ἐπὶ τὸν παντοκράτορα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, καὶ ἐστὶν, ὡς εἰπεῖν, πατρικὴ τις ἐνέργεια ὁ Υἱός. Οὐκ ἂν οὖν ποτε ὁ Σωτὴρ μισάνθρωπος· ὅς γε, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν σαρκὸς ἀνθρωπίνης εὐπάθειαν οὐχ ὑπεριδὼν, ἀλλ' ἐνδυσάμενος, ἐπὶ τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων ἐλήλυθε σωτηρίαν· κοινὴ γὰρ ἡ πίστις τῶν ἐλομένων. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ἰδίου ποτ' ἄν ἀμελοῖτ' ἔργου, τῷ μόνῳ τῶν ἄλλων ζώων ἀνθρώπῳ ἐννοίαν κατὰ τὴν δημιουργίαν ἐνεστάχθαι (59) Θεοῦ· οὐδ' ἄν βελτίων τις ἄλλη καὶ ἀρμονιωτέρα διοικήσεις ἀνθρώπων εἴη τῷ Θεῷ τῆς τεταγμένης. Προσῆκει γ' οὖν ἀεὶ τῷ κρείττονι κατὰ φύσιν ἡγεῖσθαι τοῦ χείρονος, καὶ τοῦ δυναμένου (60) καλῶς τι διέπειν ἀποδεδῶσθαι τὴν ἐκείνου διοίκησιν. Ἔστι δὲ τὸ ὡς ἀληθῶς ἄρχον τε καὶ ἡγεμονοῦν ὁ θεῖος Λόγος, καὶ ἡ τοῦτου πρόνοια, πάντα (61) μὲν ἐφοροῦσα, μηδενὸς δὲ τῶν οἰκείων ἑαυτῆς παροροῦσα τὴν ἐπιμέλειαν. Οὗτοι δ' ἄν εἶεν οἱ ἐλόμενοι οἰκεῖοι εἶναι αὐτῷ, οἱ διὰ πίστεως τελειούμενοι. Οὗτος ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν θελήματι τοῦ παντοκράτορος Πατρὸς αἴτιος ὁ Υἱός καθίσταται, πρωτοουργὸς κινήσεως, δύναμις ἀληπτος αἰσθήσει. Οὐ γὰρ ὁ ἦν, τοῦτο ὤφθη τοῖς χωρῆσαι μὴ δυναμένοις διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς· αἰσθητὴν δὲ ἀναλαθὼν σάρκα, τὸ δυνατόν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ὑπακοὴν τῶν ἐντολῶν δεῖξιν ἀφίκτηται (62). Δύναμις οὖν πατρικὴ ὑπάρχων, ῥαδίως περιγίνεται ὣν ἂν ἐθέλη, οὐδὲ τὸ μικρότατον ἀπολείπων τῆς ἑαυτοῦ διοικήσεως ἀφρόντιστον· οὐδὲ γὰρ ἂν ἔτι ἦν αὐτῷ τὸ ὅλον εὖ εἰργασμένον. Δυνάμει δ', οἶμαι, τῆς μεγίστης ἡ πάντων τῶν μερῶν, καὶ μέχρι τοῦ μικροτάτου προσήκουσα (63) δι' ἀκριθείας ἐξέτασις πάντων, εἰς τὸν

^a Prev. viii, 50.

(60) *Τοῦ δυναμένου.* Convenientius τῷ δυναμῆν, dat. casu. SYLB.

(61) *Πάντα.* Ms. Ottob. πάντων.

(62) *Ἀφίκτηται.* Sic edit. Flor. et ms. Paris. Sed rectius, inquit Sylburgius, ἀφίχεται, vel saltem ἀφίκετο.

(63) *Προσήκουσα.* Legi potest etiam προήκουσα, « progrediens, procedens. » SYLB.

πρῶτον διοικητὴν τῶν ὄλων, ἐκ θελήματος Πατρὸς A κυβερνῶντα τὴν πάντων σωτηρίαν, ἐφορῶντων ἐτέρων ὑφ' ἐτέρους ἡγουμένους τεταγμένων, ἔστ' ἂν τις ἐπὶ τὸν μέγαν ἀφίκηται ἀρχιερέα· ἀπὸ μιᾶς γὰρ ἄνωθεν ἀρχῆς τῆς κατὰ τὸ θέλημα ἐνεργούσης ἤρτηται τὰ πρῶτα, καὶ δεύτερα, καὶ τρίτα· εἶτα ἐπὶ τέλει τοῦ φαινομένου (64) τῷ ἄκρῳ ἢ μακαρία ἀγγελοθεσία· καὶ δὴ μέχρις ἡμῶν αὐτῶν ἄλλοι ὑπ' ἄλλοις, ἐξ ἐνὸς καὶ δι' ἐνὸς σωζόμενοι τε καὶ σώζοντες, διατετάχονται. Ὡς οὖν συγκινεῖται, καὶ μικροτάτῃ σιδήρου μοῖρα, τῷ τῆς Ἡρακλείας (65) λίθου πνεύματι διὰ πολλῶν τῶν σιδηρῶν ἐκτεινομένη (66) δακτυλίων, οὕτω καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἐλκόμενοι, οἱ μὲν ἐνάρετοι οἰκειοῦνται τῇ πρώτῃ μονῇ (67), ἐφεξῆς δ' ἄλλοι μέχρι τῆς τελευταίας· οἱ δὲ ὑπὸ ἀσθενείας κακοὶ, δι' ἀπληστίαν (68) ἀδικον καχεξία περιπεπτωκότες, οὔτε κρατοῦντες, οὔτε κρατούμενοι, περικαταρρέουσιν, ἐλιχθέντες τοῖς πάθεσι, καὶ ἀποπίπτουσι χαμαί. Νόμος γὰρ ἄνωθεν οὗτος, αἰρεῖσθαι τὸν βουλούμενον ἀρετὴν· διὸ καὶ αἱ ἐντολαὶ αἱ κατὰ νόμον τε καὶ πρὸ τοῦ νόμου, οὐκ ἐνόμοις, (« δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ καίται ») τὸν μὲν ἐλόμενον, ζωὴν αἰδίου καὶ μακάριον γέρας λαμβάνειν ἔταξαν· τὸν δ' αὖ κακίᾳ ἠσθέντα συνεῖναι οἷς εἴλετο συνεχώρησαν· πάλιν τε αὖ, τὴν βελτιουμένην ἐκάστοτε ψυχὴν εἰς ἀρετῆς ἐπίγρησιν (69), καὶ δικαιοσύνης αὐξήσιν, βελτίονα ἀπολαμβάνειν ἐν τῷ παντὶ τὴν τάξιν, κατὰ προκοπὴν ἐκάστην ἐπεκτεινομένην εἰς ἕξιν ἀπαθείας, ἄχρις ἂν « καταντήσῃ εἰς ἄνδρα τέλειον, » τῆς γνώσεώς τε ὁμοῦ καὶ κληρονομίας ὑπεροχῆν. Αὗται αἱ σωτήριοι περιτροπαὶ κατὰ τὴν τῆς μεταβολῆς τάξιν ἀπομερίζονται, καὶ χρόνοις, καὶ τόποις, καὶ τιμαῖς, καὶ γνώσεσι, καὶ κληρονομίαις, καὶ λειτουργίαις καθ' ἐκάστην, ἐκάστης (70) ἕως τῆς ἐπαναθεθηκυίας καὶ προσεχοῦς τοῦ Κυρίου ἐν αἰδιότητι θεωρίας. Ἀγωγὸν δὲ τὸ ἐραστὸν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν, παντὸς τοῦ ὄλον ἑαυτὸν τῇ τῆς γνώσεως ἀγάπῃ περιβεβληκότος τῇ θεωρίᾳ. Διὸ καὶ τὰς ἐντολάς ἅς ἔδωκε, τὰς τε προτέρας, τὰς τε δευτέρας, ἐκ μιᾶς ἀρυττόμενος πηγῆς ὁ Κύριος, οὔτε τοὺς πρὸ νόμου ἀνόμους εἶναι ὑπεριδὼν, οὔτ' αὐτοὺς (71) μὴ ἐπαίοντας τὰ βαρβάρου φιλοσοφίας ἀφηνιάσαι συγχωρήσας. Τοῖς μὲν γὰρ ἐντολάς, τοῖς δὲ φιλοσοφίαν παρασχὼν, συνέκλεισε τὴν ἀπιστίαν εἰς τὴν παρουσίαν· ὅτε (72) ἀναπολόγητός ἐστι πᾶς ὁ μὴ πιστεύσας. Ἄγει γὰρ ἐξ ἐτέρας προκοπῆς Ἑλληνικῆς τε καὶ βαρβάρου ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως τελείωσιν. Εἰ δέ τις Ἑλλήνων, ὑπερ-

esse eorum vires, ut possint obedire mandatis. Cum sit ergo virtus paterna, facile superat ea quæ voluerit, ne minimum quidem relinquens, cujus curam non gerat ejus administratio. Neque enim si id fieret, totum ab eo utique recte esset effectum. Maximæ autem, ut arbitror, potestatis est omnium partium etiam usque ad minimam, accurata examinatio, pervadens ad primum universorum administratorem, qui ex voluntate Patris gubernat omnium salutem, aliis ordinatis qui sub aliis præfectis observent, et curam gerant, donec perveniatur ad magnam pontificem. Ab uno enim desuper principio, quod convenienter Patris voluntati operatur, dependent prima, secunda et tertia. Deinde in summo fine ejus quod apparet, beati positi sunt angeli, atque adeo usque ad nos ipsos, alii sub aliis sunt collocati, qui ex uno et per unum et servantur et servant. Quemadmodum ergo vel minima pars ferri, lapidis magnetis spiritu movetur per multos annulos ferreos extensa : ita etiam qui sunt virtute præditi, divino Spiritu attracti, cum prima mansione conjunguntur, deinceps autem alii usque ad postremam ; qui autem sunt mali ex imbecillitate, cum per injustam insatiabilitatem in malum habitum inciderint, cum nec se teneant, neque ab alio teneantur, circumfluunt circumacti perturbationibus, humique decidunt. Lex enim hæc principio data est, ut qui velit eligat virtutem. Quocirca præcepta quoque quæ et in lege, et ante legem erant, non justis data (« justo enim non est lex lata »), statuerunt, ut qui elegisset quidem, æternam vitam et beatum præmium acciperet : qui autem rursus vilio esset delectatus, concessere ut versaretur cum iis quæ elegerat : et rursus ut anima quæ assidue evadit melior ad acquirendam virtutem, et parandam, augendamque justitiam, meliorem locum accipiat in universo, ut quæ per unumquemque profectum extendatur ad habitum impatibilitatis, donec « profecerit ad virum perfectum », nempe ad cognitionis simul et hæreditatis excellentiam. Salutares hæc conversiones, pro ordine mutationis, dividuntur, et temporibus, et locis, et honoribus, et cognitionibus, et hæreditatibus, et ministeriis, usque transcendentem continuamque in æternitate contemplationem Domini. Quod est autem amabile, adducit ad sui contemplationem quem-

✠ P. 834 ED. POTTER, 704-705 ED. PARIS.

^a I Tim. i, 9. ^b Ephes. iv, 13.

(64) Τοῦ φαινομένου. An cælum significat? Vide p. 564, edit. Par. Lowth.

(65) Ἡρακλείας. A Clemente hoc loco dissentit Brodæus, Misc. lib. iii, c. 29, ubi aliam refert causam, cur lapis Herculeus, seu Magnes, ferrum attrahat. SYLB.

(66) Ἐκτεινομένη. Videtur legendum ἐκτεινομένη, ut jungatur cum πνεύματι. Lowth.

(67) Πρώτη μονῇ. Vide p. 565, 565, 668, 706, 722, 757, 752, edit. Paris. Id.

(68) Ἀπληστίαν. Medicorum phrasibus hic utitur. Docent enim illi τὴν ἀπληστίαν, « nimiam ingluviem, » deducere ad καχεξίαν, « pravum » cor-

poris « habitum. »

(69) Ἐπίγρησιν. Verum esse puto ἐπίκτησιν, « acquisitionem. » C. legit ἐπίδοσιν. SYLB. — Fed. Morellus Prof. Reg. loco illius corrupti vocabuli reponerat ἐπ' ἐξήγησιν vel ἐπίδοσιν. « Ad accretionem virtutis et justitiæ incrementum. » COLLECT.

(70) Καθ' ἐκάστην ἐκάστης. Id est καθ' ἐκάστην τάξιν ἐκάστης μεταβολῆς. Cl. Lowthius ἐκάστοις pro ἐκάστης substituit.

(71) Αὐτούς. Haud scio an verius αὖ τοὺς, divisim. Mox sane verius legemus, ἐπαίοντας τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας. SYLB.

(72) Ὅτε. A plius forte leg. ὅθεν, aut ὥστε. Id.

libet, qui se totum applicavit ad contemplationem per dilectionem cognitionis. Quocirca præcepta dedit et priora et posteriora, ex uno fonte hauriens Dominus, nec eos qui erant ante legem, sine lege esse sinens : nec eos qui non audiebant barbaram philosophiam, ferri effrenatos permittens. Nam cum illis quidem præcepta, his vero præbuisset philosophiam, incredulitatem conclusit in ipsius adventum, quo tempore est inexcusabilis quisquis non crediderit. Nam a diverso tum Græco tum barbaro profectu, ad eam quæ est per fidem deducit perfectionem. Si quis autem ex Græcis, prætermissa quæ præcedit Græcorum philosophia, veram doctrinam protinus invasit, is etsi plane rudis, longo alios superavit intervallo, cum salutis compendium per fidem elegerit ad perfectionem. ✠ Quæcunque

ergo nihil impediebant quominus esset homini liberum eligendi arbitrium, effecit ut ea ad virtutem opem ferrent, ut aliqua ratione iis etiam qui possunt obscure et exiliter perspicere, is qui revera solus est unus omnipotens, bonus appareat Deus, a sæculo in sæculum dare salutem per Filium. Is autem nulla ratione est causa mali; ad universi enim salutem, ab eo qui est universorum Dominus, omnia sunt ordinata, et universe et sigillatim. Est ergo officium justitiæ salutaris unumquodque semper ad id quod est melius, quoad fieri potest, deducere : ad salutem enim et permansionem ejus quod est præstantius, convenienter suis moribus ordinantur minora. Statim enim quidquid est virtute præditum, mutatur in melius, habens propriam causam mutationis, electionem cognitionis, quam habebat anima in sua potestate. Castigationes autem necessariae, bonitate magni qui omnia observat judicis, tum per adjunctos angelos, tum per varias præjudicationes, tum per perfectum omni ex parte judicium, cogunt eos qui plane dedoluerunt, duci poenitentia.

CAPUT III.

Gnosticum verum id agere ut Deo ejusque Filio sit quam simillimus.

Alia autem taceo, Dominum glorificans. Cæterum dico Gnosticas illas animas, quæ excellentia contemplationis uniuscujusque sancti ordinis vitæ institutum superant, quibus beatæ deorum habitationes sunt distributæ, cum inter sanctas sanctitate eximie fuerint reputatæ, et integræ ex integris translatae, in meliora meliorum locorum loca venerint, et non in speculis aut per specula divinam amplectentes contemplationem, quam maxime autem evidenti et plane sincero divinæ visionis sempiternæ sempiterno exceptas convivio, quo satiari non possunt quæ supra modum amant animæ, et inexplebili fruenter lætitia in sæcula nunquam terminanda, permanere, honoratas, ut ita dicam, identitate om-

✠ P. 815 ED. POTTER, 705-706 ED. PARIS.

(75) *Eis τελείωσιν ἐλόμενος.* Forte eis τελείωσιν ἀλάμενος, ut sit, « per fidem in perfectionem saltu facto. » SYLBURG.

(74) *Eis ἀμείνω οἰκήσεις τῆς μ. II.* eis ἀμείνω ἡκούσης (vel οἰκνούσης) τῆς μ. Sed legi posset etiam, eis ἀμείνω οἰκήσιν : nam οἰκήσις paulo post etiam occurrit. Interpres vertit, « Ecce enim quidquid est virtute præditum, mutatum in melius, habens propriam causam mutationis, electionem. » SYLB.—Hanc sententiam sic scribe, αὐτίκα μεταβάλλει πᾶν τὸ ἐνάρετον εἰς ἀμείνω, οἰκίας μεταβολῆς. Aut potius, οἰκίαν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν τὴν αἵρεσιν τῆς γνώσεως ἔχον. Quemadmodum interpres legit. HEINS.

ἄς τὸ προηγούμενον τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς, εὐθέως ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν, ὑπερεδίσκευσεν οὗτος, κἂν ιδιώτης ᾦ, τὴν ἐπιτομὴν τῆς σωτηρίας διὰ πίστεως εἰς τελείωσιν ἐλόμενος (75). Πάντ' οὖν ὅσα μηδὲν ἐκόλυεν ἐκούσιον εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν αἵρεσιν, συνεργὰ πρὸς ἀρετὴν ἐποίησέ τε καὶ ἔδειξεν, ὅπως ἀμηγέπη καὶ τοῖς ἀμυδρῶς διορᾶν δυναμένοις ὁ τῷ ὄντι μόνος εἰς παντοκράτωρ ἀγαθὸς ἀναφαίνεται Θεὸς ἐξ αἰῶνος εἰς αἰῶνα σώζων διὰ Υἱοῦ. Κακίας δ' αὖ πάντη πάντως ἀνάτιος : πρὸς γὰρ τὴν τοῦ ὄλου σωτηρίαν τῷ τῶν ὄλων Κυρίῳ πάντα ἐστὶ διατεταγμένα, καὶ καθόλου καὶ ἐπὶ μέρους. Ἔργον οὖν τῆς δικαιοσύνης τῆς σωτηρίου ἐπὶ τὸ ἀμεινον αἰεὶ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἕκαστον προάγειν : πρὸς γὰρ τὴν σωτηρίαν τοῦ κρείττονος καὶ διαμονὴν ἀναλόγως τοῖς ἑαυτῶν ἡθεσι διοικεῖται, καὶ τὰ μικρότερα. Αὐτίκα μεταβάλλει πᾶν τὸ ἐνάρετον εἰς ἀμείνω οἰκήσεις τῆς μεταβολῆς (74) αἰτίαν τὴν αἵρεσιν τῆς γνώσεως ἔχον, ἣν αὐτοκρατορικὴν ἐκέκτητο ἡ ψυχὴ. Παιδεύσεις δὲ αἱ ἀναγκαῖαι ἀγαθότητι τοῦ ἐφορῶντος μεγάλου κριτοῦ διὰ τε τῶν προσεχῶν ἀγγέλων, διὰ τε προκρίσεων ποικίλων, καὶ διὰ τῆς κρίσεως τῆς παντελοῦς, τοὺς ἐπὶ πλεόν ἀπηληγῆκότητας (75) ἐκθιάζονται μετανοεῖν.

ad id quod est melius, quoad fieri potest, deducere : ad salutem enim et permansionem ejus quod est præstantius, convenienter suis moribus ordinantur minora. Statim enim quidquid est virtute præditum, mutatur in melius, habens propriam causam mutationis, electionem cognitionis, quam habebat anima in sua potestate. Castigationes autem necessariae, bonitate magni qui omnia observat judicis, tum per adjunctos angelos, tum per varias præjudicationes, tum per perfectum omni ex parte judicium, cogunt eos qui plane dedoluerunt, duci poenitentia.

Τὰ δ' ἄλλα σιγῶ, δοξάζων τὸν Κύριον. Πλὴν ἐκεῖνας φημι τὰς γνωστικὰς ψυχὰς, τῇ μεγαλοπρεπεῖα τῆς θεωρίας ὑπερβαίνουσας ἐκάστης ἀγίας τάξεως τὴν πολιτείαν, καθ' ἃς αἱ μακάριαι Θεῶν (76) οἰκήσεις διορισμέναι διακεκλήρωνται, ἀγίας ἐν ἀγίοις λογισθείσας, καὶ μετακομισθείσας ὅλας ἐξ ὄλων, εἰς ἀμείνους ἀμεινόνων τόπων τόπους ἀφικομένας, οὐκ ἐν κατόπτροις (77) ἢ διὰ κατόπτρων ἐπὶ (78) τὴν θεωρίαν ἀσπαζομένας τὴν θεῖαν, ἐναργῆ δὲ ὡς ἐνὶ μάλιστα, καὶ ἀκριβῶς εἰλικρινῆ τὴν ἀκόρεστον ὑπερφουῶς ἀγαπῶσαις ψυχαῖς ἐστιωμένας εἰς τοὺς ἀτέλευτῆτους αἰῶνας, ταυτότητι τῆς ὑπεροχῆς ἀπάσης τετιμημένας διαμένειν. Αὕτη τῶν καθαρῶν τῆ καρδίᾳ (79) ἢ καταληπτῆ θεωρία. (80). Αὕτη τοίνυν ἡ ἐνέργεια

(75) Ἀπηληγῆκότητας. Respicit Ephes. iv, 19.

(76) Θεῶν. Varios beatorum spirituum ordines intelligit. Vide p. 589, 710, 752. LOWTH.

(77) Ἐν κατόπτροις. Respicit I Cor. xiii, 12 : Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

(78) Ἐπὶ. Hoc loco supervacua esse videtur hæc præpositio; ejus loco substituendum forte ἐτι.

(79) Καθαρῶν τῆ καρδίᾳ. Respicit Matth. v, 8 : Μακάριοι οἱ καθарοὶ τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ Θεὸν ὄψονται.

(80) Ἡ καταληπτῆ θεωρία. Interpres, « contemplatio quæ comprehendi potest. » Sed scribendum est ἡ καταληπτικὴ θεωρία, « scientia comprehen-

τοῦ τελειωθέντος γνωστικοῦ, προσομιλεῖν τῷ Θεῷ διὰ
 τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, ἐξομοιούμενον εἰς δύναμιν
 τῷ Κυρίῳ διὰ πάσης τῆς εἰς τὸν Θεὸν θεραπείας,
 ἥτις εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων διατείνει σωτηρίαν κατὰ
 κηδεμονίαν τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας· κατὰ τε αὐτὴν
 λειτουργίαν, κατὰ τε τὴν διδασκαλίαν, κατὰ τε τὴν
 δι' ἔργων εὐποιίαν (81). Ναὶ μὴν ἑαυτὸν κτίζει (82)
 καὶ δημιουργεῖ· πρὸς δὲ (83), καὶ τοὺς ἐπαίοντας
 αὐτοῦ κοσμεῖ, ἐξομοιούμενος Θεῷ ὁ γνωστικός· τῷ
 φύσει (84) τὸ ἀπαθὲς κεκτημένῳ, τὸ ἐξ ἀσκήσεως εἰς
 ἀπάθειαν συνεσταλμένον, ὡς ἐνὶ μάλιστα, ἐξομοιωτῶν·
 καὶ ταῦτα ἀπερισπάστως προσομιλῶν τε καὶ συνῶν
 τῷ Κυρίῳ. Ἡμερότης δ', οἶμαι, καὶ φιλάνθρωπία καὶ
 μεγαλοπρεπῆς Θεοσέβεια γνωστικῆς ἐξομοιώσεως κα-
 νόνας. Ταύτας φημὶ τὰς ἀρετὰς « θυσίαν δεκτὴν (85)
 εἶναι παρὰ Θεῷ, τὴν ἀτυφον καρδίαν » μετ' ἐπιστή-
 μης ὀρθῆς, « ὀλοκάρπωμα (86) τοῦ Θεοῦ » λεγούσης
 τῆς Γραφῆς, ἐκφωτιζομένου εἰς ἔνωσιν ἀδιάκριτον
 παντὸς τοῦ ἀναληφθέντος εἰς ἀγιωσύνην ἀνθρώπου.
 Σφᾶς γὰρ αὐτοὺς « αἰχμαλωτίζειν (87), » καὶ ἑαυ-
 τοὺς ἀναιρεῖν, « τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ τὰς
 ἐπιθυμίας φθειρόμενον, » ἀποκτεννόντας, καὶ τὸν και-
 νὸν ἀνιστάντας ἐκ τοῦ θανάτου « τῆς παλαιᾶς διαστρο-
 φῆς (88), » τὸ τε Εὐαγγέλιον, ὅτε Ἀπόστολος κελεύουσι,
 τὰ μὲν πάθη ἀποτιθεμένους, ἀναμαρτήτους δὲ γένο-
 μένους. Τοῦτ' ἦν ἄρα ὃ ἠνίσσατο καὶ ὁ νόμος, τὸν
 ἁμαρτωλὸν ἀναιρεῖσθαι κελεύων, καὶ μετατίθε-
 σθαι ἐκ θανάτου εἰς ζωὴν τὴν ἐκ πίστεως ἀπάθειαν.
 Ὁ μὴ συνιέντες οἱ νομοδιδάσκαλοι, φιλόνηκον ἐκδε-
 ξάμενοι τὸν νόμον, ἀφορμὰς τοῖς μάτην διαβάλλειν
 ἐπιχειροῦσι παρεσχῆκασιν· δι' ἣν αἰτίαν, οὐ θύομεν
 εἰκότως ἀνευθεῖ τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα τοῖς πᾶσι
 παρεσχημένῳ· τὸν δ' ὑπὲρ ἡμῶν ἱερευθέντα δοξάζο-
 μεν, σφᾶς αὐτοὺς (89) ἱερεύοντες, εἷς τε τὸ ἀνευθεῖς
 ἐκ τοῦ ἀνευθεοῦς καὶ εἰς τὸ ἀπαθὲς ἐκ τοῦ ἀπαθοῦς.
 Μόνῃ γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ ὁ Θεὸς ἡδεται.
 Εἰκότως ἄρα τῷ μὴ νικωμένῳ ἡδοναῖς θυσίαν οὐ

animodæ excellentiæ. Hæc est contemplatio quæ
 comprehendi potest ab iis qui sunt **300** mundo
 corde. Hæc est ergo operatio ejus qui est consumma-
 tus in cognitione, ut cum Deo habeat consuetudi-
 nem per magnum pontificem, pro viribus Domino
 assimilatus per universam in Deum pietatem, quæ
 tendit ad hominum salutem per curam exercendæ
 in nos beneficentiæ : et rursus per sacra ministe-
 ria, et ✕ per doctrinam, et per bonorum operum effe-
 ctionem. Jam vero Gnosticus seipsum creat et fa-
 bricatur ; quin etiam eos qui ipsum audiunt, exor-
 nat Deo similis factus ; ei nempe qui natura impa-
 tibilis est, impatibilitatem exercitatione compara-
 tam, quoad fieri potest, assimilans, idque quia a
 Domini consuetudine et conversatione minime po-
 test avelli. Mansuetudo autem, ut ego quidem opi-
 nor, et benignitas, et eximia in Deum pietas, sunt
 regulæ assimilationis Gnosticæ. Has ego dico vir-
 tutes esse « sacrificium Deo gratum et acceptum,
 cor a fastu alienum ^a » cum recta scientia, dicente
 Scriptura, esse « Dei holocaustum ^b, » cum quicun-
 que ex hominibus assumptus est ad sanctitatem,
 illuminatur ad eam quæ discerni non potest unio-
 nem. Nam seipsum « redigere in captivitatem, » et
 seipsum interimere, « veteri qui per cupiditates cor-
 rumpitur, homine » interfecto, novoque suscitato a
 « veteri » mortis « conversatione, » et Evangelium
 jubet et Apostolus, depositis cum peccato pertur-
 bationibus animi. Hoc erat quod lex quoque tacite
 significabat, jubens peccatorem tolli de medio, et
 a morte ad vitam traduci, hoc est impatibilitatem,
 quæ ex fide provenit. Quod cum non intelligerent
 ii qui legem docebant, legem autem accepis-
 sent, ac si contentionum daret ansas, dederunt occasio-
 nem iis qui eam temere volunt calumniari. Propter
 quam causam merito nos Deo non sacrificamus,
 qui nullius indiget, et omnia præbuit hominibus ;

✕P. 836 ED. POTTER, 706-707 ED. PARIS.

^a Philipp. iv, 18. ^b Psal. li, 17, 19.

siva, » qua scilicet Dei essentiam perfecte intuen-
 tur et quodammodo comprehendunt. Solent autem
 hujusmodi voces ab imperitis scriptoribus inter se
 mutari. Sic μεθεκτοί pro μεθεκτικοί superius posi-
 tum Strom. i, p. 548, ubi conf. not. ἐφεκτοί pro
 ἐφεκτικοί Strom. viii, p. 924, διδακτικὴν pro διδα-
 κτήν Strom. i, p. 554.

(81) Κατὰ τε αὐτὴν λειτουργίαν, κατὰ τε τὴν
 διδασκαλίαν, κατὰ τε τὴν δι' ἔργων εὐποιίαν.
 Edit. Flor. et ms. Paris., κατὰ τε αὐτὴν τῆς λειτουργί-
 ας, κατὰ τε τῆς διδασκαλί-
 ας, κατὰ τε τῆς δι' ἔργων εὐποιί-
 ας. Sed procul dubio, inquit Sylburg. accus. casu le-
 gendum τὴν λειτουργίαν, τὴν διδασκαλίαν, et τὴν δι'
 ἔργων εὐποιίαν· ut interpretes quoque vertit, « per
 curam exercendæ in nos beneficentiæ, et rursus
 per sacra ministeria, et per bonorum operum effe-
 ctionem.

(82) Ἐαυτὸν κτίζει. Id est, semetipsum virtuti-
 bus instruit : quod metaphorice « creare » dicitur.
 Hinc enim sententiæ similia sunt, quæ paulo post
 scribit auctor : Εὐσεβῆς ἄρα ὁ γνωστικός, ὁ πρῶτον
 ἑαυτοῦ ἐπιμελούμενος· ἔπειτα τῶν πλησίων, ἐν ὧς
 ἕριστοι γένωνται, κ. τ. λ.

(83) Δέ. Ms. Paris. δῆ.

(84) Φύσει. Sic infra p. 726, edit. Paris. : Τῷ

ἄρα ἀναπλόητον τὴν ἀρετὴν ἀσκήσει γνωστικῆ
 ποιημένῳ φυσιοῦται ἡ ἕξις. « Ei ergo, qui exercita-
 tione Gnostica virtutem, quæ non potest amitti,
 comparaverit, efficitur » naturalis « habitus. »

(85) Θυσίαν δεκτὴν. Respicere videtur B. Pauli
 verba de Philippensium donis, quæ vocat θυσίαν
 δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Philipp. iv, 18.

(86) Ὀλοκάρπωμα. Hæc S. Scripturæ verba haud
 facile reperientur, sed respexisse videtur auctor
 psal. li, 17, 19 : Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμ-
 μένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ ταπεινωμένην ὁ
 Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει. Τότε εὐδοκῆσεις θυσίαν δι-
 καιοσύνης, καὶ ὀλοκαυτώματα.

(87) Αἰχμαλωτίζειν. Respicit Rom. vi, 6, 7 ;
 II Corinth. x, 5 ; Ephes. v, 22, 23, 24 ; Coloss. iii,
 8, 9, vel alium his similem locum.

(88) Διαστροφῆς. « Persionis, » seu « pravæ
 conversationis. » Nam in διαστροφὴν mutavit apo-
 stolicam vocem ἀναστροφὴν Ephes. v, 22 : Τὴν προ-
 τέραν ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Simili
 figura sceleratos Judæos Apostolus κατατομὴν vo-
 cavit, tanquam περιτομῆς nomine indignos, Philipp.
 iii, 2.

(89) Αὐτοῦς. Seu potius αὐτοῦς.

sed eum glorificamus qui est pro nobis sacrificatus, nos ipsos sacrificantes, ad id quod est nullius indigens, ex eo quod nullius indiget, et ab impatibili ad id quod est impatibile. Deus enim sola nostra salute delectatur. Merito ergo ei non offerimus sacrificium, qui non vincitur a voluptatibus, cum inferius, nec usque ad crassissimas perveniat nubes, longe etiam ab iis consistat quæ sit per fumum exhalatio, si modo perveniat. Nullius ergo indiget Deus, nec capitur voluptate, nec est aut lucri aut pecuniæ cupidus, cum abundet, et cuilibet quod ortum est et indiget, omnia præbeat. Sed nec sacrificiis, neque donariis, neque rursus gloria et honore Deus invocatur, neque aliis ejusmodi allicitur; sed solis viris bonis et honestis apparet, qui justum nunquam prodiderint vel propter metum intentatum, vel propter promissa magna. Qui autem non perspexere humanæ animæ libertatem, quæ quod ad vitæ attinet electionem, redigi in servitutem non potest, ea quæ ab imperita sunt injustitia ægre ferentes, non esse Deum existimant. Similique his opinione, qui in voluptatum intemperantiam, et vehementes dolores, et in repentina infortunia incidentes, aut casibus adversis fracti, dicunt non esse Deum; vel si sit, non omnia intueri. Alii autem sunt quibus est persuasum, eos qui dii existimantur, sacrificiis et donis posse placari, ut faveant eorum libidinibus, neque volunt credere solum esse eum qui est vere Deus, qui est in veræ justæ bonitatis identitate. Pius ergo est Gnosticus. Is quippe primo quidem sui curam gerit, deinde proximorum, ut fiant quam optimi. Etenim filius bono patri gratificatur, si se ipse bonum præbeat, et patri similem: et pariter principi is qui ejus subicitur imperio. Nam credere quidem et parere, est in nostra potestate. Malorum autem causam si quis putaverit materiæ debilitatem, et inconsideratos ignorantia im-

✠ P. 837 ED. POTTER, 707-708 ED. PARIS.

(90) *Εἰς οὐς καὶ φθάνει.* Nescio an verius, εἴ ποῦ καὶ φθάνει· vel εἰς οὐς ἂν φθάνοι. SYLBERG.

(91) *Γεννητῶ.* A. mavult γεννητῶ. Id.

(92) *Καλεῖται.* Legendum omnino κηλεῖται. LOWTY.

(95) *Ἵσοι.* His similia scribit Plato lib. x *De legibus*, quo fere toto tres impiorum hominum sententias refellit. Nam, ut statim a principio istius libri refert, nemo fere est in deos impius, nisi ἐν δὴ τι τῶν τριῶν πάσγων· ἢ τοῦτο, ὅπερ εἶπον, οὐχ ἡγούμενος· ἢ τὸ δεύτερον, ὄντας, οὐ φροντίζειν ἀνθρώπων· ἢ τρίτον, εὐπαραμυθήτους εἶναι, θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς παραγομένους. « Unum ex his tribus eveniat: vel enim, quod prius dixi, deos esse negat; vel, etsi putet esse deos, de rebus tamen humanis curare ipsos minime arbitretur; vel tertio quamvis et sint et de hominibus curam habeant, facile tamen placari eos votis et sacrificiis arbitretur. »

(94) *Παραιτητούς.* Vox e Platone sumpta: qui cum primum esse deos, deinde iis res universas curæ esse, ostendisset, infert p. 958: Τὸ δὲ παραιτητούς αὐ τοὺς θεοὺς εἶναι τοῖς ἀδικοῦσιν, δεχομένους δῶρα, οὕτε τιτὶ συγχωρητέον, παντί τε αὐ κατὰ δύναμιν τρόπῳ ἐλεγκτέον. « Sed iniquorum hominum eos muneribus corrumpi, nullo modo dici permittendum est; et si dicatur, omnino pro viribus refu-

A προσάγομεν, κάτω ποῦ καὶ οὐδὲ μέχρι νεφῶν τῶν παχυτάτων, μακρὰν δὲ καὶ τούτων, τῆς διὰ τοῦ καπνοῦ ἀναθυμιάσεως φθανούσης, εἰς οὐς καὶ φθάνει (90). Οὐτ' οὖν ἐνδεὲς, οὐδὲ μὴν φιλήδονον, φιλοκερδῆς τε ἢ φιλοχρήματον τὸ Θεῖον, πλήρης ὄν, καὶ πάντα παρέχον παντὶ τῷ γεννητῶ (91) καὶ ἐνδεεῖ· οὕτε θυσίαις, οὐδὲ μὴν ἀναθήμασιν, οὐδ' αὖ δόξῃ καὶ τιμῇ καλεῖται: (92) τὸ Θεῖον, καὶ παράγεται τοιοῦτοις τιτὶν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς καλοῖς καγαθοῖς ἀνδράσι φαίνεται, οἱ τὸ δίκαιον οὐκ ἂν ποτε προδῶεν ἢ φόβου ἔνεκεν ἀπειλούμενου, ἢ δῶρων ὑποσχέσει μειζόνων. Ἵσοι (95) δ' οὐ καθεωράκασι τὸ ἀθάνατον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἀδούλωτον πρὸς ἐκλογὴν βίου, δυσχεραίνοντες τοῖς γινομένοις πρὸς τῆς ἀπαιδεύτου ἀδικίας, οὐ νομίζουσιν εἶναι Θεόν. Ἴσοι

B τούτοις κατὰ τὴν δόξαν οἱ, τῇ τῶν ἡδονῶν ἀκρασίᾳ, καὶ ταῖς ἐξαισίαις λύπαις, καὶ ταῖς ἀβουλήτοις τύχαις περιπίπτοντες, καὶ πρὸς τὰς συμφορὰς ἀπαυδῶντες, οὐ φασιν εἶναι Θεόν, ἢ ὄντα μὴ εἶναι πανεπίσκοπον. Ἄλλοι δὲ εἰσιν οἱ πεπεισμένοι παραιτητούς (94) εἶναι θυσίαις καὶ δώροις τοὺς νομιζομένους θεοὺς, συναιρομένους, ὡς εἰπεῖν, αὐτῶν ταῖς ἀκολασίαις, καὶ οὐδὲ θέλουσι πιστεῦειν μόνον εἶναι τὸν ὄντως Θεόν, τὸν ἐν ταυτότητι τῆς δικαίας ἀγαθωσύνης ὄντα. Εὐσεβῆς ἄρα ὁ γνωστικὸς, ὁ πρῶτον ἑαυτοῦ ἐπιμελούμενος, ἔπειτα τῶν πλησίον, ἔν' ὡς ἄριστοι γενώμεθα (95)· καὶ γὰρ ὁ υἱὸς πατρὶ ἀγαθῶ χαρίζεται, σπουδαῖον ἑαυτὸν καὶ ὅμοιον τῷ πατρὶ παρεχόμενος, καὶ ἄρχοντι ὁ ἀρχόμενος· ὅτι τὸ πιστεῦειν τε καὶ πείθεσθαι ἐφ' ἡμῖν. Κακῶν δὲ αἰτίαν καὶ C ὕλης (96) ἂν τις ἀσθένειαν ὑπολάβοι καὶ τὰς ἀβουλήτους τῆς ἀγνοίας ὁρμάς· τὰς τε ἀλόγους δι' ἀμαθίαν (97) ἀνάγκας ὑπεραίρει καθάπερ θηρίων διὰ μαθήσεως ὁ γνωστικὸς γενόμενος, τὴν θεῖαν προαίρεσιν μιμούμενος, εὐ ποιεῖ τοὺς θέλοντας τῶν ἀνθρώπων κατὰ δύναμιν· κἂν εἰς ἀρχὴν κατασταίῃ ποτὲ, καθάπερ ὁ Μωϋσῆς, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀρχομένων ἡγήσεται, καὶ τὸ ἄγριον καὶ ἄπιστον ἐξημερώσεται, τι-

tandum. »

(95) *Γενώμεθα.* Nonnullis γένονται: magis placuit.

(96) *Ὑλης.* Materiam Deo coævam esse putaverunt post Platonem aliosque philosophos Valentiniani. Proinde huic, tanquam causæ, creaturarum vitia defectusque tribuunt; et ab hac impeditum fuisse Creatorem existimant, quominus mundum perfectum faceret. Conf. *Strom.* II, p. 467, n. 5; Stobæus, *Eclog. phys.*, lib. I, cap. 8: Πλάτων ὅτε μὲν τὴν ὕλην, ὅτε δὲ τὴν ποιούντος πρὸς τὴν ὕλην σχέσιν· καὶ τὰ μὲν εἰς πρόνοιαν, etc. « Plato nunc materiam, nunc opificis ad materiam habitum definit; et alia Providentiæ, alia necessitati tribuit. » Sic enim ait in *Timæo*: « Mundi enim hujus generatio ex necessitatis mentisque coitu mixta est. » Origenes, *Philocaliæ* cap. 24, pag. 85: Ὑλὴν γὰρ εἶναι θέλεις, ἵνα μὴ τῶν κακῶν ποιητὴν εἴπῃς τὸν Θεόν. « Vis enim esse materiam [ab æterno] ne malorum effectorem dicas Deum. » Adversus quam opinionem toto isto capite disputat.

(97) *Δι' ἀμαθίαν.* Referendum videtur ad præcedens ἂν τις ὑπολάβοι· « si quis per inscitiam opinetur. » Nam, qui hujusmodi hominibus opponitur, Gnosticus διὰ μαθήσεως iis præstare statim dicitur.

μη μὲν τῶν ἀρίστων, κολάσει δὲ τῶν μοχθηρῶν, τῆ
κατὰ λόγον εἰς παιδείαν ἐγγραφομένη. Μάλιστα γὰρ
ἀγαλμα θεῖον καὶ Θεῷ προσεμφερὲς ἀνθρώπου δι-
καίου ψυχῆ, ἐν ἣ δια τῆς τῶν παραγγελμάτων ὑπα-
κοῆς τεμενίζεται καὶ ἐνιδρύεται ὁ πάντων ἡγεμῶν
θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, βασιλεύς τε καὶ γενήτωρ
τῶν καλῶν, νόμος ὢν ὄντως, καὶ θεσμὸς, καὶ Λόγος
αἰώνιος, ἰδίᾳ τε ἐκάστοις καὶ κοινῇ πᾶσιν εἰς ὢν Σω-
τήρ. Οὗτος ὁ τῷ ὄντι Μονογενῆς, ὁ τῆς τοῦ παμβα-
σιλέως καὶ παντοκράτορος Πατρὸς δόξης χαρα-
κτήρ (98), ἐναποσφραγιζόμενος τῷ γνωστικῷ τὴν τε-
λείαν θεωρίαν κατ' εἰκόνα (99) τὴν ἑαυτοῦ, ὡς εἶναι
εἰς τὴν ἡδὴ τὴν θεῖαν εἰκόνα, τὴν ὅση δύναμις ἐξο-
μοιουμένην πρὸς τὸ δεύτερον αἶτιον, πρὸς τὴν ὄντως
ζωὴν, δι' ἣν ζῶμεν τὴν ἀληθῆ ζωὴν· οἷον ἀπογράφον-
τες τὸν γνωστικὸν γινόμενον ἡμῖν περὶ τὰ βέβαια
καὶ παντελῶς ἀναλλοίωτα ἀναστρεφόμενον. Ἄρχων
οὖν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑαυτοῦ, βεβαίαν κατάληψιν τῆς
θείας ἐπιστήμης κεκτημένος, τῆ ἀληθείᾳ γνησίως
πρόσεισιν. Ἦ γὰρ τῶν νοητῶν γινῶσις καὶ κατάλη-
ψις, βεβαία θεόντως ἂν λέγοιτο ἐπιστήμη, ἥς τὸ μὲν
περὶ τὰ θεῖα ἔργον ἔχειν σκοπεῖν, τί (1) μὲν τὸ πρῶ-
τον αἶτιον, τί δὲ « δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χω-
ρὶς οὗ γέγονεν οὐδέν· » τίνα τε αὖ τὰ μὲν ὡς διήκον-
τα, τὰ δὲ ὡς περιέχοντα, καὶ τίνα μὲν συνημμένα,
τίνα δὲ διεξευγμένα· καὶ τίνα τούτων ἕκαστον ἔχει
τὴν τάξιν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν λειτουργίαν εἰσ-
φέρεται ἕκαστον· ἐν τε αὖ τοῖς ἀνθρωπίνοις, τί τε
αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ τί αὐτῷ κατὰ φύσιν ἢ
παρὰ φύσιν ἐστί· πῶς τε αὖ ποιεῖν ἢ πάσχειν προσ-
ήκει· τίνες τε ἀρεταὶ τούτου, καὶ κακίαι τίνες· περὶ
τε ἀγαθῶν, καὶ κακῶν, καὶ τῶν μέσων· ὅσα τε περὶ
ἀνδρείας, καὶ φρονήσεως, καὶ σωφροσύνης, τῆς τε
ἐπὶ πᾶσι παντελοῦς ἀρετῆς δικαιοσύνης. Ἄλλὰ τῆ
μὲν φρονήσαι καὶ δικαιοσύνη εἰς τὴν τῆς σοφίας κατα-
κέχρηται κτήσιν (2), τῆ δὲ ἀνδρεία οὐκ ἐν τῷ
τὰ περιστατικὰ ὑπομένειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἡδον-
ῆς τε καὶ ἐπιθυμίας, λύπης τε αὖ καὶ ὀργῆς, καὶ
καθόλου πρὸς πᾶν ἦτοι τὸ μετὰ βίας ἢ μετὰ ἀπάτης
τινὸς ψυχαγωγοῦν ἡμᾶς ἀντιτάσσεται (3). Οὐ γὰρ
ὑπομένειν δεῖ τὰς κακίας καὶ τὰ καλὰ (4), ἀλλὰ πεί-
θεσθαι καὶ τὰ φοβερὰ ὑπομένειν. Χρήσιμος οὖν καὶ
ἡ ἀληθῶν εὐρίσκειται κατὰ τε τὴν ἰατρικὴν, καὶ
παιδευτικὴν, καὶ κολαστικὴν· καὶ διὰ τούτης ἦθη
διορθοῦνται εἰς ὠφέλειαν ἀνθρώπων. Εἶδη δὲ τῆς ἀν-

A petus, et rationis expertes propter incitiam ne-
cessitates; cum has Gnosticus perinde ac feras
aliquas bestias per disciplinam longe superaverit,
divinum imitans institutum, bene facit pro viribus
hominibus qui voluerint; et si quando fuerit in
magistratu constitutus, non secus ac Moyses, præ-
ibit ad salutem iis in quos obtinebit imperium, et
mansuefaciet id quod est agreste et infidele: cum
honore quidem eorum qui sunt optimi ac præstan-
tissimi, supplicio autem improborum, quatenus
conveniens rationi est ad disciplinam. Imago enim
valde divina et Deo similis, est viri justii anima,
in qua per præceptorum obedientiam ædificatur et
collocatur dux mortalium et immortalium omnium,
rexque et genitor bonorum, qui vere est lex et
B præscriptum, et Verbum æternum: et privatim sin-
gulis, et communiter omnibus est unus Servator.
Ilic est revera Unigenitus, et omnium regis et om-
nipotentis Patris gloriæ figura, quæ Gnostico im-
primit perfectam contemplationem ad sui imaginem,
ut sit jam ✕ tertia divina imago, quæ quoad ejus fieri
potest assimilatur causæ secundæ, eique qui est
revera vita, per quam veram vitam vivimus: veluti
describentes eum qui Gnosticus a nobis dicitur,
qui versatur in iis quæ sunt stabilia, nec omnino
mutari possunt. Sibi ergo et suis imperans, sta-
bilem possidens comprehensionem divinæ scientiæ,
germane ac sincere accedit ad veritatem. Eorum
enim quæ intelligentia percipiuntur cognitio et
comprehensio, jure dici potest stabilis scientia; cu-
C jus ea quidem pars quæ versatur in rebus divinis,
hoc habet munus ut consideret quæ sit prima cau-
sa, quid vero sit « per quod facta sint omnia, et
sine quo factum est nihil a; » et quænam sint ea
quæ se habent ut penetrantia, quæ autem ut con-
tinentia: et quæ sint conjuncta, 301 quæ vero ut
disjuncta; et quemnam habeat ordinem unumquod-
que eorum, et quas vires, et quod ministerium af-
ferat unumquodque. Et rursus in rebus humanis,
quid sit ipse homo, et quid sit ei secundum et
præter naturam, et quemadmodum rursus agere
vel pati oporteat, et quænam sint ejus virtutes, et
quænam vitia, et de bonis et malis et mediis: tum
quæcunque de fortitudine, de prudentia et tempe-
D rantia, et de ea quæ est supra omnes omni ex parte

✕ P. 838 ED. POTTER, 708-709 ED. PARIS.

a Joan. 1, 5.

(98) *Χαρακτήρ*. Respicere videtur Hebr. 1, 3: « Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. »

(99) *Εἰκόνα*. Conf. *Protrept.* pag. 78, not. 12.

(1) *Ἦς τὸ μὲν περὶ τὰ θεῖα ἔργον ἔχειν σκοπεῖν, τί*. Legendum existimo: ἢ τὸ μὲν περὶ τὰ θεῖα, ἔργον ἔχει σκοπεῖν τι· « ejus ea pars, quæ circa res divinas versatur, id negotii, seu muneris, habet, ut speculetur. »

(2) *Κτήσιν*. Flor. κτίσιν, « creationem; » parum ad rem. SYLBURG. — Κτίσιν habet etiam ms. Paris.

(3) *Ἀντιτάσσεται*. Scribendum potius ἀντιτάσσεσθαι, quod respondebit præcedenti verbo ὑπομένειν. Cum vero dici non soleat ἀντιτάσσεσθαι τῆς

ἡδονῆς, sed potius τῆ ἡδονῆς, vel πρὸς τὴν ἡδονὴν, desiderari videtur post ὀργῆς verbum κρατεῖν, aut aliud simile, ut sententia sic se habeat: Τῆ δὲ ἀνδρεία, οὐκ ἐν τῷ τὰ περιστατικὰ ὑπομένειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἡδονῆς τε καὶ ἐπιθυμίας, λύπης τε αὖ καὶ ὀργῆς κρατεῖν· καὶ καθόλου πρὸς πᾶν ἦτοι τῷ μετὰ βίας ἢ μετὰ ἀπάτης τινὸς ψυχαγωγοῦν ἡμᾶς ἀντιτάσσεσθαι. « Fortitudine autem non solum utitur in ferendis adversis casibus, sed in superando voluptatem et concupiscentiam, dolorem quoque et iram; et, ut summam dicam, adversus quamlibet rem, quæ nos aut vi aut dolo allicit, obtinendo. »

(4) *Τὰ καλὰ*. Forte verius τὰ κακά, « mala. » SYLBURG.

perfecta virtus, justitia, tractari solent. Ac prudentia quidem et justitia utitur ad parandam sapientiam: fortitudine autem, non solum in ferendis casibus, sed etiam in resistendo voluptati et cupiditati, dolorique et iræ: et in summa, cuius rei quæ nos vel vi vel fraude aliqua allicit. Non enim vitia et honesta sustinere oportet, sed et persuaderi ut ea sustineamus, quæ sunt terribilia. Invenitur autem dolor quoque utilis tum ad medendum, tum ad erudiendum et castigandum; et per eum corriguntur mores ad utilitatem hominum. Fortitudinis autem species sunt tolerantia, mentis sublimitas, magnitudo animi, liberalitas, magnificentia. Propter quam causam, nec reprehensione, nec vulgi mala fama afficitur Gnosticus, neque opinionibus subicitur, neque assentationibus; et in sustinendis laboribus, sive agit aliquid quod oportet, sive casus omnes fortiter superat, revera vir videtur inter alios homines. Et rursus conservans prudentiam, modeste ac temperate vivit in quiete animæ, ea quæ præcipiuntur excipit tanquam quæ sibi convenient; ea vero quæ sunt turpia, ut aliena ✕ aversatur, et veluti mundus et supermundanus, ornate et decore se gerens, et nullo modo delinquens. Maxime quidem dives, ex eo quod nihil concupiscat, ut qui paucis egeat, et omnium honorum abundet copia, propter boni cognitionem. Ejus enim justitiæ est primum munus, amore complecti eos qui sunt ejusdem generis, et cum eis agere et versari, et in terra et in cælo. Ea ratione lubenter quoque impertit et communicat si possideat: et cum sit comis ac benignus, summo odio habet malos, quodvis maleficium perfecte abhorrens. Oportet ergo discere esse fidelem et sibi et proximo, et parere præceptis. Hic est enim Dei servus qui sua sponte se subicit præceptis; qui autem non jam propter præcepta, sed propter ipsam cognitionem est mundus corde, is est Dei amicus. Neque enim nascimur natura virtute præditi, neque ea postquam sumus nati, ut aliqua aliæ partes corporis, accedit postea naturaliter; nam sic non esset voluntarium, nec laudabile; sed nec ex eorum quæ quotidie eveniunt usu accedente et consuetudine sicut sermo, virtus perficitur (vitium enim propemodum hoc modo ingeneratur), sed nec ex arte aliqua, sive ex iis quæ proponunt sibi quæstum, sive ex iis quæ pertinent ad curam corporis, accedit cognitio. Sed nec ex liberalibus disciplinis: bene enim cum eis agitur, si tantum possunt præparare animam et ei mini-

✕ P. 859 ED. POTTER, 710 ED. PARIS.

(5) Ἄλμα. A. pro ἄλμα, legit ἄμα, « simul. » SYLB.

(6) Κόσμος καὶ ὑπερκόσμ. Cum vox κόσμος habitabilem hunc « mundum » et « ornatum » seu « decorem » significet, κόσμος « decorum » vel « mundanum » denotat; ὑπερκόσμος autem eum, qui vel « supra modum decorem » sectatur, vel habitabili hoc « mundo, superior » evadit. Qua in ambiguitate hic ludit auctor.

(7) ὦν. Sensus est, « eum libenter impertiri ea quæ possidet. » Interpres edit. Flor. secutus est, in qua ὦν exstat.

A δρείας καρτερία, μεγαλοφροσύνη, μεγαλοψυχία, ἐλευθεριότης, καὶ μεγαλοπρέπεια. Καὶ δι' ἣν αἰτίαν οὔτε μέμψεις οὔτε κακοδοξίας τῆς ἐκ τῶν πολλῶν ἀντιλαμβάνεται ὁ γνωστικὸς, οὔτε δόξαις οὔτε κολακείαις ὑποβέβληται· ἐν τε τῷ ὑπομένειν πόνους διαπραττόμενος ἄλμα (5) τι τῶν προσηκόντων, καὶ ἀνδρείως ὑπεράνω πάντων τῶν περιστατικῶν γινόμενος, ἀνὴρ τῷ ὄντι ἐν τοῖς ἄλλοις ἀναφαίνεται ἀνθρώποις· σώζων τε αὐτὴν φρόνησιν, σωφρονεῖ ἐν ἡσυχιότητι τῆς ψυχῆς, παραδεκτικὸς τῶν ἐπαγγελλομένων ὡς οἰκειῶν, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν αἰσχυρῶν ὡς ἀλλοτρίων, γενόμενος κόσμιος καὶ ὑπερκόσμιος (6), ἐν κόσμῳ καὶ τάξει πράσσων, καὶ οὐδὲν οὐδαμῆ πλημμελῶν· πλουτῶν μὲν ὡς ὅτι μάλιστα ἐν τῷ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, ἅτε ὀλιγοδεῆς ὢν καὶ ἐν περιουσίᾳ παντὸς ἀγαθοῦ διὰ τὴν γνῶσιν τἀγαθοῦ. Δικαιοσύνης γὰρ αὐτοῦ πρῶτον ἔργον τὸ μετὰ τῶν ὁμοφύλων φιλεῖν διάγειν, καὶ συνεῖναι τοῦτοις ἐν τε γῆ καὶ οὐρανῷ. Ταύτη καὶ μεταδοτικὸς ὢν (7) ἂν ἦ κεκτημένος· φιλόανθρωπος τε ὢν, μισοπονηρότατος κατὰ τὴν τελείαν ἀποστροφὴν κακουργίας πάσης. Μαθεῖν ἄρα δεῖ πιστὸν εἶναι καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς πέλας, καὶ ταῖς ἐντολαῖς ὑπήκουον· οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ θεράπων τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐκὼν ταῖς ἐντολαῖς ὑπαγόμενος· ὁ δὲ ἤδη μὴ διὰ τὰς ἐντολάς, δι' αὐτὴν δὲ τὴν γνῶσιν καθαρὸς τῆ καρδία, φίλος οὗτος τοῦ Θεοῦ. Οὔτε γὰρ φύσει τὴν ἀρετὴν γεννώμεθα ἔχοντες, οὔτε γενομένοις, ὡσπερ ἄλλα τινὰ τῶν τοῦ σώματος μερῶν, φυσικῶς ὕστερον ἐπιγίνεται· ἐπεὶ οὐδ' ἂν ἦν ἔθ' ἐκούσιον οὐδὲ ἐπαινετόν· οὐδὲ μὴν ἐκ τῆς τῶν συμβάντων καὶ ἐπιγινόμενης συνηθείας, ὃν τρόπον ἢ διάλεκτος, τελειοῦται ἢ ἀρετὴ· σχεδὸν γὰρ ἢ κακία τοῦτον ἐγγίνεται τὸν τρόπον· οὐ μὴν οὐδὲ ἐκ τέχνης τινὸς ἦτοι τῶν ποριστικῶν ἢ τῶν περὶ τὸ σῶμα θεραπευτικῶν ἢ γνῶσις περιγίνεται· ἀλλ' οὐδ' ἐκ παιδείας τῆς ἐγκυκλίου· ἀγαπητὸν γὰρ εἰ παρασκευάσαι μόνον τὴν ψυχὴν καὶ διακονῆσαι δύναιτο (8)· οἱ νόμοι γὰρ οἱ πολιτικοὶ, μοχθηρὰς ἴσως πράξεις ἐπισχεῖν οἷσί τε· ἀλλ' οὐδὲ οἱ λόγοι οἱ πιστικοὶ, ἐπιπόλαιοι ὄντες, ἐπιστημονικὴν τῆς ἀληθείας διαμονὴν παράσχοιεν ἂν. Φιλοσοφία δὲ ἢ Ἑλληνικὴ οἷον προκαθαίρει καὶ προεθίζει τὴν ψυχὴν εἰς παραδοχὴν πίστεως, ἐφ' ἣ τὴν γνῶσιν ἐποικοδομεῖ ἢ ἀλήθεια. Οὗτός ἐστιν οὗτος ὁ ἀθλητὴς ἀληθῶς, ὁ ἐν τῷ μεγάλῳ σταδίῳ τῷ καλῷ κόσμῳ τὴν ἀληθινὴν νίκην κατὰ πάντων στεφανούμενος τῶν παθῶν. Ὁ τε γὰρ ἀγωνοθέτης (9) ὁ παντοκράτωρ Θεός· ὁ τε βραβευτὴς ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· θεαταὶ δὲ ἄγγελοι καὶ θεοὶ· καὶ τὸ παγκράτιον τὸ πάμμαχον « οὐ πρὸς (10) αἷμα καὶ σάρκα, »

(8) Παρασκευάσαι μόνον τὴν ψυχὴν καὶ διακονῆσαι δύναιτο. « Præparare animam et exacuere. » Ἀπὸ τοῦ διακονᾶν, non ἀπὸ τοῦ διακονεῖν. Sic paulo post, προκαθαίρει καὶ προεθίζει τὴν ψυχὴν εἰς παραδοχὴν πίστεως. « Præpurgat et præparat animam. » COLLECT.

(9) Ἀγωνοθέτης. Sic superius in *Protrept.*, pag. 77: Ἐν τῷ τῆς ἀληθείας σταδίῳ γνησίως ἀγωνιζώμεθα, βραβεύοντος μὲν τοῦ Λόγου τοῦ ἁγίου, ἀγωνοθετούντος δὲ τοῦ δεσπότης τῶν ὅλων.

(10) Οὐ πρὸς. Respicit Ephes. vi, 12: Οὐκ ἐστὶν

ἀλλὰ τὰς διὰ σαρκῶν ἐνεργούσας πνευματικὰς ἐξουσίας ἐμπαθῶν παθῶν (11). Τούτων περιγινόμενος τῶν μεγάλων ἀνταγωνισμάτων, καὶ οἶον ἄθλους τινας τοῦ πειράζοντος ἐπαρτῶντος καταγωνισάμενος, ἐκράτησε τῆς ἀθανασίας· ἀπαραλόγιστος γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ ψῆφος εἰς τὸ δικαιοτάτον κρίμα. Κέκληται μὲν οὖν ἐπὶ τὸ ἀγώνισμα τὸ θέατρον (12), παγκρατιάζουσι δὲ εἰς τὸ στάδιον οἱ ἄθληται· καὶ δὴ ἐκ τούτων περιγίνεται (13) ὁ πειθήνιος τῷ ἀλείπτῃ (14) γενόμενος. Πᾶσι γὰρ πάντα ἴσα κεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔστιν αὐτὸς ἀμεμφής. Ἐλεεῖται δὲ ὁ δυνάμενος, καὶ ὁ βουληθεὶς ἰσχύει. Ταύτη καὶ τὸν νοῦν εἰλήφαμεν, ἵνα εἰδῶμεν ὃ ποιῶμεν· καὶ τὸ « Γνωθὶ σαυτὸν » ἐνταῦθα εἰδέναι ἐφ' ᾧ γεγόναμεν· γεγόναμεν δὲ εἶναι πειθήνιοι ταῖς ἐντολαῖς, εἰ τὸ βούλεσθαι σῶζεσθαι ἐλοιμέθα. Αὕτη ποῦ ἡ Ἀδράστεια, καθ' ἣν οὐκ ἔστι διαδράναι (15) τὸν Θεόν. Τὸ ἄρα ἀνθρώπειον ἔργον εὐπέθεια Θεῷ, σωτηρίαν κατηγγελοῦσι ποικίλην (16) δι' ἐντολῶν. Εὐαρέστησις δὲ ὁμολογία· ὁ μὲν γὰρ εὐεργέτης προκατάρχει τῆς εὐποιίας· ὁ δὲ μετὰ τῶν δεόντων λογισμῶν παραδεξάμενος προθύμως καὶ φυλάξας τὰς ἐντολάς, πιστὸς οὗτος· ὁ δὲ καὶ εἰς δύναμιν ἀμειβόμενος δι' ἀγάπης τὴν εὐποιαν ἤδη φίλος. Μία δὲ ἀμοιβὴ κυριωτάτη παρὰ ἀνθρώπων, ταῦτα δρᾶν ἄπερ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ (17)· καθάπερ ἂν ἰδίου γεννήματος, καὶ κατὰ τι συγγενοῦς ἀποτελέσματος, ὁ διδάσκαλος καὶ Σωτὴρ ἀναδέχεται τὰς ὠφελείας (18) τε καὶ ἐπανορθώσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς ἰδίαν χάριν τε καὶ τιμὴν· καθάπερ καὶ τὰς εἰς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ βλάβας ἰδίας ἀχαριστίας τε καὶ ἀτιμίας ἡγούμενος. Τίς γὰρ ἄλλη ἄπτοίτ' ἂν ἀτιμία Θεοῦ; Διόπερ ὅλην (19) τοσοῦδε οὐδὲ ἔστιν ἀμοιβὴν κατ' ἀξίαν σωτηρίας ἀποδιδόναι πρὸς τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου ὠφέλειαν. Ὡς δὲ οἱ τὰ κτήματα κακοῦντες τοὺς δεσπότης ὑβρίζουσι, καὶ ὡς οἱ τοὺς στρατιώτας, τὸν τούτων ἡγούμενον· οὕτω τοῦ Κυρίου ἔστιν ἀνεπιστρεψία ἢ περὶ τοὺς καθωσιωμένους αὐτῷ κάκωσις. Ὁν-

✠ P. 840, ED. POTTER, 710-711, ED. PARIS.

ἡμῖν πάλῃ πρὸς αἴμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

(11) Παθῶν. Abest a ms. Paris.

(12) Τὸ θέατρον. Hæc vox non solum locum significat in quo spectacula exhibentur, sed etiam ipsum spectaculum, ut I Cor. iv, 9, et spectatorum cœtum, ut hic. Hesych., θέατρον, θέαμα, σύναγμα.

(13) Καὶ δὴ ἐκ τούτων περιγίνεται. Haud scio an aptius, καὶ δὴ καὶ τούτων περιγίνεται, « atque adeo etiam hæc superat. » SYLBURG.

(14) Ἀλείπτῃ. Qui certaturos « ungebat, » Aliptes dicebatur. Idem leges ac totam rationem certaminis docebat. Hinc ea vox ad alia transferri solet. Suidas : Ἀλείπτται, οἱ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἐπασχοῦντες. Ὁ Θεολόγος λέγει· Ἀλείπτται τῆς ἀρετῆς. « Aliptæ. Qui ad certamina alios instruunt et exercent. Theologus (Greg. Nazianz. per translationem) dixit, Aliptæ virtutis. » Idem παιδοτριβῆς, « puerorum magister, » dicebatur. Alexander, Aphrodis. lib. 1, Probl. : Οἱ ἄθληται, μέλλοντες παλαίειν ἐλαίῳ προμαλάσσονται παρὰ τῶν παιδοτριβῶν. « Athletæ ante luctandum a pædotribis prius oleo molliuntur. » Hesychius, et Suidas : Παιδοτριβῆς, ἀλείπτται, γυμνασταί. Laertius, l. viii, segm. 46, eos enumerans quibus Pythagoræ nomen fuit :

PATROL. GR. IX.

A strare. Nam leges civiles malas actiones forte possunt reprimere ; sed ad persuadendum comparati sermones, cum versantur in superficie, stabilem et scientificam permansionem veritatis non efficiunt. Philosophia autem Græca veluti præpurgat et præparat animam ad fidem accipiendam, super quam veritas ædificat cognitionem. Hic est verus athleta, qui in magno stadio, nempe pulchro hoc mundo, coronatur, veram assecutus victoriam adversus omnes animi perturbationes. Nam et agonotheta est omnipotens Deus, et qui præmia distribuit est unigenitus Dei Filius ; spectatores autem sunt angeli et dii : variumque et ex omni genere pugnae constans certamen « non est adversus carnem et sanguinem, » sed adversus spirituales potestates quæ per carnes operantur vehementes vitiorum et affectionum motus. Qui hæc magna superaverit prælia, et tentatorem, qui veluti quædam certamina intental, prostraverit, is potitus est immortalitate : falli enim non ✠ potest Dei sententia in justissimo iudicio. Ac vocatum quidem est theatrum ad certamen, in stadio autem decertant athletæ ; et ex his utique superat qui aliptæ paruerit. Omnibus enim præmia a Deo proposita sunt æqualia, et est ipse alienus a reprehensione ; misericordiam autem consequitur is qui potest, et potens est is qui voluerit. Hac ratione mentem quoque accepimus, ut sciamus quod agimus ; et illud : « Nosce teipsum, » hic est scire propter quid orti simus ; orti autem sumus ut eligeremus obedire præceptis, si quidem velimus esse salvi. Hæc est Nemesis, propter quam Deum non licet effugere. Est ergo officium hominis, Deo parere, qui variam annuntiavit salutem per præcepta. Grati autem animi conciliatio est confessio : benefactor enim prior incipit benefacere. Qui autem cum iis quas oportet considerationibus alacri animo acceperit mandata et custodie-

ἕτερος Φλιάσιος, σωμασκητῆς, ἀλείπτῆς· « alter Phliasius, corporum exercitator, aliptes. » Erat is Pythagoras, Eratoclis filius, scripsitque Ἀλειπτικά, ut refert Jamblichus, De vita Pythagoræ, c. 5. « Exercitator » idem dictus est a Plinio lib. xxiii, c. 7. Clemens metaphorice voce ἀλείπτου usus est Pædag. lib. 1, c. 7, p. 152 : Ὁ λόγος ἦν ὁ ἀλείπτῆς ἅμα τῷ Ἰακώβ, καὶ παιδαγωγὸς τῆς ἀνθρωπότητος. « Verbum autem erat, una Jacob aliptes, et pædagogus humanæ naturæ. »

(15) Διαδράναι. Respicit etymologiam vocis Ἀδράστεια, non multo aliter Suidas, Ἀδράστεια, Νέμεσις· ἦν οὐκ ἂν τις ἀποδράσειεν. « Adrastea, Nemesis : quam nemo effugere poterit. » Theodoretus, serm. 6. Ἀδράστειαν δὲ τὴν αὐτὴν (πρόνοιαν), ὅτι οὐδὲν αὐτὴν ἀποδιδράσκει, « Adrasteam dici volunt Providentiam, quia nihil eam effugiat. »

(16) Ποικίλην. « Variam. » Sunt enim salutis, seu felicitatis « varii » gradus.

(17) Ἀπερ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ. « Quæ Deo placent. » Sic recte recentiores editiones. Sed Flor., quam secutus est interpres, ἀριπτα, « optima, » scribit. Quam lectionem præbet etiam ms. Paris.

(18) Ὁφέλειας. Respicit forte Clemens Matth. x, 40, 41, 42 ; xxv, 40, 45 ; Luc. x, 16 ; Joan. xiii, 20.

(19) Ὁλην. Absolute usurpatum videtur, ut ἀρχήν, pro ὅλως. SYLBURG.

rit, is est fidelis. Qui autem pro accepto beneficio pro viribus refert gratias per charitatem, is jam est amicus. Una est autem ab hominibus præcipua gratiæ relatio, ea facere quæ Deo sunt optima. Nam tanquam proprium fetum, et sibi quodammodo cognatum effectum, magister et Servator accipit utilitates et correctiones hominum ac si in suum ipsi honorem et gratiam fierent: e contra damna et offensiones quas accipiunt ii qui ipsi crediderunt, tanquam ingrati animi in se admissa crimina, propriaque probra et dedecora existimat. Quod enim aliud probrum ac dedecus Deum attigerit? Quocirca nec possunt omnino referri gratiæ pro dignitate salutis, si conferantur cum utilitate quæ a Domino proficiscitur. Sicut autem qui vexant possessiones, dominos injuria afficiunt, et qui milites, eorum imperatorem; ita Domini est contemptio, eorum qui sunt illi dedicati, vexatio. Sicut enim sol non solum cælum et totum mundum illuminat, super terram et mare resplendens, sed etiam per fenestras et parvum quodlibet foramen, vel in intima penetralia domorum lucem emittit; ita Verbum undequaque effusum, vel minima respicit ex iis quæ in vita geruntur.

✠ CAPUT IV.

Ethnicos effinxisse deos sibi simillimos, tam quoad formam externam quam internos animi motus; unde fons et origo omnis superstitionis.

Græci autem sicut humana forma præditos, ita humanis quoque passionibus obnoxios deos existimant. Et quemadmodum eorum formas sibi similes singuli describunt, ut ait Xenophanes: « Æthiopes quidem nigros et simos, Thracæ autem fulvos et cæruleos; » ita etiam animos assimilant iis qui eos effingunt, barbari quidem agrestes et efferatis moribus; Græci autem mansuetiores, sed in quos tamen cadunt passiones. Quocirca necesse est quidem ut improbi malas de Deo suscipiant cogitationes, probi autem optimas. Quamobrem qui est animo vere regio et gnosticus, is cum et pie Deum colat, et sit alienus a superstitione, persuasum habet eum solum qui est solus Deus, esse honorandum, venerandum, magnificentum, beneficium, principem et auctorem honorum omnium, malorum autem non esse causam. Atque de Græcorum quidem falsa religione satis, ut arbitror, ostendimus in libro qui dicitur *Protrepticus*, abunde adhibitis iis quæ eo faciebant historiis. Non sunt ergo repetenda ea quæ aperte dicta sunt: quatenus autem fuerit ad hæc illustranda necessarium, cum ad hunc locum pervenerimus, eatenus satis est pauca ex multis adducere, quibus ostendamus eos esse impios qui Deum pessimis hominibus assimilant. Aut enim eorum sententia dii læduntur ab hominibus, et tum qui læduntur a nobis apparebit esse hominibus deteriores; aut si non læduntur, quare

✠ P. 841, ED. POTTER.

(20) Ὁ Ξενοφάνης. Hæc scilicet dixit Xenophanes, eos redarguens qui θεοὺς ἀνθρωπομόρφους putabant. Existimavit enim ille, οὐσίαν Θεοῦ, μηδὲν ὅμοιον ἔχειν ἀνθρώποις: « Dei essentiam nihil habere simile hominibus, » ut refert Laertius lib. ix, segm. 19. De eo Theodoretus, *Θεολογ. Γ'*, p. 519, hæc tradit: Εἶτα, σαφέστερον κωμωδῶν τήνδε τὴν ἔξαπάτην, ἀπὸ τοῦ χρώματος τῶν εἰκόνων διελέγχει τὸ ψεῦδος. Τοὺς μὲν γὰρ Αἰθίοπας μέλανας καὶ σιμούς γραφεῖν ἔφησε τοὺς οἰκείους θεοὺς, ὅποιοι δὲ αὐτοὶ πεφύκασιν· τοὺς δὲ γε Θρακῆς γλαυκοὺς τε καὶ ἐρυθροὺς· καὶ μέντοι καὶ Μήδους καὶ Πέρσας, σφίσι αὐτοῖς εἰκότας· καὶ Αἰγυπτίους ὡσαύτως αὐτοῖς διαμορφοῦν πρὸς τὴν οἰκείαν μορφήν· « Tum vero imposturam hanc manifestius carpens, ab

ἄπερ γὰρ τρόπον ὁ ἥλιος οὐ μόνον τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν ὅλον κόσμον φωτίζει, γῆν τε καὶ θάλασσαν ἐπιλάμπων, ἀλλὰ καὶ διὰ θυρίδων καὶ μικρῶς ὀπῆς πρὸς τοὺς μυχαιτάτους οἴκους ἀποστέλλει τὴν αὐγὴν· οὕτως ὁ Λόγος πάντη κεχυμένος καὶ τὰ σμικρότατα τῶν τοῦ βίου πράξεων ἐπιβλέπει.

hunc quoque simulacrorum colore falsitatem coarguit. Æthiōpas enim inquit suos sibi deos effingere atros, prorsus ac simos; qua videlicet corporis habitudine ipsi Æthiopes nascuntur: at Thracas deos effingere glaucos, et rubore suffusos: pari modo Persas Medosque, sibi perquam similes deos facere; Ægyptios item formare eos ad imaginis suæ exemplum. » Conf. quæ superius Clemens e Xenophane recitavit pag. 714, 715, et quæ ibi adnotata sunt.

Ἔλληνες δὲ, ὡς περ ἀνθρωπομόρφους, οὕτω καὶ ἀνθρωποπαθεῖς τοὺς θεοὺς ὑποτίθενται. Καὶ καθάπερ τὰς μορφὰς αὐτῶν ὁμοίας ἑαυτοῖς ἕκαστοι διαζωγραφοῦσιν, ὡς φησὶν ὁ Ξενοφάνης (20), « Αἰθίοπες τε μέλανας σιμούς τε, Θρακῆς τε πυρρόους καὶ γλαυκοὺς· οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς ὁμοιοῦσιν καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀναπλάττουσιν· αὐτίκα βάρβαροι οἱ μὲν θηριώδεις καὶ ἀγρίους τὰ ἔθνη, ἡμερωτέρους δὲ Ἕλληνες, πλὴν ἐμπαθεῖς. Διὸ εὐλόγως τοῖς μὲν μοχθηροῖς φαύλας ἔχειν τὰς περὶ Θεοῦ διανοήσεις ἀνάγκη, τοῖς δὲ σπουδαίοις ἀρίστας· καὶ διὰ τοῦτο ὁ τῷ ὄντι βασιλικὸς τὴν ψυχὴν καὶ γνωστικὸς, οὗτος καὶ θεοσεβῆς καὶ ἀδαισιδαίμων ὢν, τίμιον, σεμνὸν, μεγαλοπρεπὲς, εὐποιητικὸν, εὐεργετικὸν, ἀπάντων ἀρχηγόν (21) ἀγαθῶν, κακῶν δὲ ἀναίτιον (22), μόνον εἶναι τὸν μόνον Θεὸν πεπεισμένος. Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἑλληνικῆς δαισιδαίμονίας ἱκανῶς, οἶμαι, ἐν τῷ *Προτρεπτικῷ* ἐπιγραφομένῳ ἡμῖν λόγῳ παρεστήσαμεν, κατακόρως τῇ κατεπειγούσῃ συγκαταχρώμενοι ἱστορίᾳ. Οὐχ οὐκ ἀδύνατον τὰ ἀριθύντως εἰρημένα μυθολογεῖν· ὅσον δὲ ἐπιστημῆσθαι κατὰ τὸν τόπον γενομένου, ὀλίγα ἐκ πολλῶν ἀπόχρη καὶ τάδε εἰς ἐνδειξίν τοῦ ἀθέου παραστῆσαι τοὺς τοῖς κακίστοις ἀνθρώποις τὸ Θεῖον ἀπεικάζοντας. Ἦτοι γὰρ βλάπτονται πρὸς ἀνθρώπων αὐτοῖς οἱ θεοὶ, καὶ χεῖρους τῶν ἀνθρώπων ὑφ' ἡμῶν βλαπτόμενοι δείκνυνται· ἢ, εἰ μὴ τοῦτο, πῶς ἐφ' οἷς οὐ βλάπτονται, καθάπερ ὀξύχολον γραῖδιον εἰς ὄργην ἐρεθιζόμενον, ἐκπικραίνονται; ἢ φασὶ (23)

(21) *Εὐεργετικὸν, ἀπάντων ἀρχηγόν.* Ms. Paris. εὐεργετικὸν ἀπάντων ἀρχ.

(22) *Ἀναίτιον.* Conf. *Strom.* i, pag. 318, n. 3.

(23) *Φασὶ.* Flor. φησὶ· rectius Int. φασὶ plur. num. SYLBERG.

τὴν Ἀρτεμιν (24) δι' Οἰνέα Αἰτωλοῖς ὀργισθῆναι. Πῶς γὰρ οὐκ ἐλογίσαστο, θεὸς οὔσα, ὡς οὐ καταφρονήσας ὁ Οἰνεὺς, ἀλλ' ἦτοι λαθόμενος (25), ἢ ὡς τεθυκῶς ἠμέλησεν; Εὐ δὲ καὶ ἡ αὐτὴ (26) δικαιολογούμενη πρὸς τὴν Ἀθηναῖν ἐπὶ τῷ (27) χαλεπαίνειν αὐτῇ τετοκυῖα ἐν τῷ ἱερῷ, λέγει·

..... σκῦλα (28) μὲν βροτοφθόρα
Χαίρεις ὀρώσ' ἀπὸ νεκρῶν ἐρείπια·
Κοῦ (29) μισρά σοι ταυτ' ἐστίν· εἰ δ' ἐγὼ τέκον,
Δειρὸν τόδ' ἠγῆ.....

« καίτοι (30) καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἐν τοῖς ἱεροῖς τίκτοντα οὐδὲν ἀδικεῖ. » Εἰκότως τοίνυν δεισιδαίμονες περὶ τοὺς εὐοργήτους γινόμενοι, πάντα σημεῖα (31) ἠγοῦνται εἶναι τὰ συμβαίνοντα καὶ κακῶν αἴτια· [ἐάν μῦς (32) διορύξη (33) βωμὸν ὄντα πῆλινον,] κἄν, B μηδὲν ἄλλο ἔχων, διατραγῆ ληκύθιον· ἀλεκτρυῶν τρεφόμενος ἐάν ἀπὸ ἐσπέρας ᾄσῃ, τιθέμενοι τοῦτο σημεῖόν τινος (34). Τοιοῦτόν τινα ἐν τῷ Δεισιδαίμονι ὁ Μένανδρος διακωμῶδει·

Ἄγαθόν (35) τί μοι γένοιτο, πολύτιμοι θεοί (36)!

✱ P. 842, ED. POTTER, 712, ED. PARIS.

(24) Ἀρτεμιν. Respicit Iliad. I, vers. 529 :

Καὶ γὰρ τοῖσι κακὸν, χρυσόθρονος Ἀρτεμις ὤρσε
Χωσαμένη, ὃ οἱ οὔτι θαλύσια γυνῶ ἀλώης
Οἰνεὺς ῥέξ'· ἄλλοι δὲ θεοὶ δαίνυνθ' ἐκατόμβας.
Οἷη δ' οὐκ ἔρρεξε Διὸς κόρη μέγαλοιο.
Ἥ λάθεται, ἢ οὐκ ἐνόησεν, ἀάσατο δὴ μέγα θυμῶ.
Ἥ δὲ χολώσαμένη, δίον γένος, Ἰοχέαιρα,
Ὄρσεν ἐπι χλοῦρην σὺν ἄγριον, ἀργιόδοτον,
Ὅς κακὰ πόλλ' ἔρδεσκεν ἔθων Οἰνήος ἀλώην.

Etenim inter hos malum aureo solio sedens Diana
[excitavit
Irata; quod sibi non sacra post fruges comportatas
[in secundo loco agri
Œneus fecerat; alii enim dii epulati erant heca-
[tombas :

Soli vero non fecit Jovis filia magni,
Sive oblitus est, sive non advertit : læsus est certe
[multum animo :

Illa etenim irata, Jovis genus, sagittis gaudens,
Immisit silvestrem aprum, serum candidis dentibus :
Qui damna multa paravit, frequentans Œnei agrum.

(25) Ἥτοι λαθ. Paraphrasis hemistichii Homericæ :

Ἥ λάθεται, ἢ οὐκ ἐνόησε.....

Quod scholiastes Græcus sic exponit : Ἥτοι, ἐνοήσας θῦσαι, ἐπελάθετο, ἢ οὐδ' ὄλωσ ἐνόησεν.

(26) Ἥ αὐτῇ. « Eadem. » Quæ vero illa? an Diana D de qua prius locutus est auctor? At illa, cum ἀειπάρθενος fuerit, ea quæ sequuntur, loqui non potuit. Scribendum igitur videtur ἢ Λητώ, « Latona; » vel aliquid simile.

(27) Ἐπὶ τῷ. Flor. ἐπὶ τό, accusativo casu, minus convenienter. SYLBURG.

(28) Σκῦλα. De puerperii impuritate conf. Archaeologia nostræ Græcæ lib. iv, c. 14. Porro his paria sunt, quæ de Diana Taurica apud Euripidem profert Iphigenia in Taurid., v. 580 :

Τὰ τῆς θεοῦ δὲ μέφομαι σοφίσματα,
Ἥτις, βροτῶν μὲν ἦν τις ἀφῆται φόνου,
Ἥ καὶ λοχείας, ἢ νεκροῦ θίγη χειροῖν,
Βωμῶν ἀπέργει, μισαρὸν ὡς ἠγρομένη,
Αὐτῇ δὲ θυσίαις ἠδεταί βροτοκτόνοις.

Dea vero damno vaframenta,
Quæ, si quis quidem mortalium patrarit cædem,
Aut etiam partum, aut cadaver attigerit manu,

A perinde ac iracunda anicula ad iram incitata indignantur? quemadmodum dicunt Dianam propter Œneum iratam fuisse Ætolis. Quomodo enim cum dea esset non cogitavit, non per contemptum, Œneum, sed vel quod esset oblitus, vel quasi sacrificasset, neglexisse? Bene autem ipsa quoque causam suam defendens apud Minervam, propterea quod ei succenseret quod in templo peperisset, dicit :

..... spolia gaudes cum vides,
Erepta cæsis, lacera, semidiruta.
✱ Nec exsecraris ista; sin me hic conspicias
Peperisse, turges;

« quanquam cætera quoque animalia quæ in templis pariunt, eis nullam faciunt injuriam. » Merito ergo superstitiosi, cum tam proclives ad iram pertimescant, omnia quæ eveniunt, existimant esse signa ei causas malorum; si mus aram quæ erat e luto constructa perfoderit, et cum nihil aliud haberet, lecythum corroserit; si gallus qui alitur, vespere cecinerit, hoc alicujus signum esse stuentes. Talem quemdam ludificatur Menander in comœdia quæ inscribitur Δεισιδαίμων, id est Superstitiosus :

Bonum mihi quid accidat, boni Dei!

Eum arcet ab ara, ut impurum existimans :
Ipsa vero delectatur hostiis humanis.

(29) Κοῦ. Ms. Paris. καὶ οὐ.

(30) Καίτοι. Continuandum videtur metrum hæc fortasse modo : Καίτοι καὶ ἄλλα ζῶα ἐν τοῖσιν ἱεροῖς οὐδὲν ἀδικεῖ τίκτοντα. SYLBURG.

(31) Σημεῖα. Omina et præsentia futuri mali; de quibus conf. Archaeologia Græcæ lib. ii, cap. 17.

(32) Μῦς. Cicero lib. ii De divinat., c. 27 : « Nos autem ita leves atque inconsiderati sumus, ut si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. » Qua de re, ut etiam de gallorum cantu, aliisque portentis eodem loco plura disserit.

(33) Διορύξη. Flor. διορίζη, « distermine, » perperam. Ibidem mox rectius διατράγη, ut etiam paulo post διέτραγεν. SYLBURG.

(34) Τινός. Si malis τινός, « aliqui, » per me licet. Id.

(35) Ἄγαθόν. Theodoretus lib. i, p. 6, De curat. Græc., hos versus Menandri profert : « Bene precor hoc vertat, o dii, multum colendi, » etc. Unde constat, non duos tantum priores esse Menandri verba, sed et quæ sequuntur usque ad Antiphontis apophthegma. Porro illud Bionis : « Si mus calathum arrosit, » Græce μῦς τὸν θύλακον διέτρωγεν. Theodoretus interpres reddit : « Si mus panarium saccum corrosit. » Simile illud apud Cicronem lib. ii De divinat. : « Nos autem ita leves et inconsiderati sumus, ut, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. Ante vero Marsicum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut a te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum aruspices esse dixerunt. Quasi vero quidquam intersit mures, diem et noctem aliquid rodentes, scuta an cribra corroserint. » Idem eodem loco Diogenis dieterium tribuit conjectori : « Quod etiam conjector quidam et interpres portentorum non inscite dicitur ei respondisse, qui cum ad eum retulisset, quasi ostentum, quod anguis domi vestem circumnexus fuisset : Tum esset, inquit. ostentum, si anguem vestis circumplicasset. Hoc ille responso satis aperte declaravit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset. » COLLECT.

(36) Πολύτιμοι θεοί. Flor. ὦ πολυτίμητοι θεοί· contra metrum. SYLBURG. — ὦ πολύτιμοι, habet

*Nam dexteri pedis ligans corrigiam
Rupi.*

« Merito, o nugator, erat enim putrida; tu autem es parcus et sordidus, qui nolis novas emere. » Lepidum est illud Antiphontis: nam cum quidam male præ sagiret ex eo quod sus porcellos devorasset, isque eam vidisset ob sordes ejus qui ipsam alebat, fame valde attenuatam: « De signo, inquit, lætare, quod cum sic esuriret, filios tuos non comederit. » — « Quid mirum, inquit Bion si mus calathum arrosierit, cum non inveniret quod comederet? hoc enim fuisset mirum, si (ut ludens argutabatur Arcesilaus) murem calathus comedisset. » Recte ✕ certe Diogenes quoque admiranti cuidam quod invenisset pistillum a serpente in gyrum circumdatum: « Ne mireris, inquit; esset enim illud mirabilius, si vidisses rectum serpentem esse a pistillo circumdatum. » Oportet enim animantia rationis expertia currere, pugnare, parere et mori; quæ cum illis sint secundum naturam, præter naturam a nobis ne accipiantur:

Et volucres multæ veniunt sub lumina solis.

Philemon quoque comicus talia ridet in comædia:

*Cum conspicantem video, quisnam sternuit,
Aut est locutus forte, vel prodit foras,*

✕ P. 843, ED. POTTER, 712-713, ED. PARIS.

ms. Paris. Πολύτιμοι, Theodoretus hos versus citans serm. 6, qui est *De providentia*. Sequentia Sylburgius existimat ad metrum sic melius exigi posse:

*Ἐποδοῦμενος γὰρ, ἐμβάδος τῆς δεξιᾶς
τὸν ἱμάντα διέρρηξ'. Εἰκότως, ὦ φλήναρε·
σαπρὸς γὰρ ἦν· σὺ δὲ μικρολόγος, ὃ οὐ θέλων
καινὰς πρίασθαι.....*

Ubi femininum καινὰς, ait, respicere substantivum ἐμβάδας. Eadem Grotius, in *Excerptis* p. 715, hoc modo digessit:

A. Ἀγαθὸν γένοιτό μοι, ὦ πολυτίμητοι θεοί!
Ἐποδοῦμενος γὰρ δεξιᾶς τῆς ἐμβάδος
τὸν ἱμάντα διέρρηξ'. B. Εἰκότως γ', ὦ Κλειρία·
σαπρὸς γὰρ ἦν· σὺ δὲ μικρολόγος οὐ θέλων
καινὸν πρίασθαι.

A. Bene hoc mihi proveniat, o sancti dei,
Quod inter calcandum dextri calcei.
Vinclum diruptum est. B. Merito evenit, Clinia:
Namque erat id detritum: et tu præparcus nimis,
Qui non novum emeris.

(57) Διέρρηξα. Theodoret. rectius διέρρηξ', et mox μικρολόγος pro μικρολόγος.

(58) Ἀντιφῶντος. Non intelligit Antiphontem oratorem, sed alium τερατοσκόπον, de quo Suidas v. Ἀντιφῶν, et Hermogenes *De formis orat.* lib. II. Conf. Vossius, *De historicis Græcis*. Cæterum ea quæ sequuntur, Theodoretus transtulit in serm. 6: Ἀντιφῶν, τινὸς δυσχεραίνοντος, καὶ οἰωνὸν χαλεπὰ τινα σημαίνειν νομίσαντος, ὅτι ἢ ὕς τὰ οἰκεία κατέφαγεν ἔγγονα, Χαῖρε, εἶπεν, ἐπὶ τῷ σημείῳ, ὅτι πεινώσα τὰ σὰ οὐ κατέφαγε τέκνα. Ἔοικε δὲ τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Βίωνος εἰρημένον· καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὰ τοιάδε γελῶν, Τί θαυμαστὸν, ἔφη, εἰ ὁ μῦς τὸν θύλακον διέτρωγεν, οὐκ ἔχων ὃ τι φάγη; τοῦτο δὲ ἦν θαυμαστὸν, εἰ, ὡς περ Ἀρχεσίλαος παίζων ἐνεχείρει, τὸν μῦν ὁ θύλακος κατέφαγε. Καὶ ὁ Διογένης, ὕφως ὑπέρω ἑαυτὸν ἐνειλήσαντος, καὶ τινὸς τοῦτο θαυμάσαντος, καὶ τέρας εἶναι νομίσαντος, Μὴ θαύμαζε, εἶπεν· ἦν γὰρ παραδοξότερον, εἰ τὸ ὑπερον περὶ ὀρθῶ τῷ ὄφει κατειλημένον τεθέασο· « Quin et

A Ἐποδοῦμενος, τὸν ἱμάντα τῆς δεξιᾶς ἐμβάδος Διέρρηξα (57).

« Εἰκότως, ὦ φλήναρε· σαπρὸς γὰρ ἦν· σὺ δὲ μικρολόγος, οὐκ ἐθέλων καινὰς πρίασθαι. » Χάριεν τὸ τοῦ Ἀντιφῶντος (58)· οἰωνισαμένου τινὸς, ὅτι κατέφαγεν ὕς τὰ δελφάκια, θεασάμενος αὐτὴν ὑπὸ λιμοῦ διὰ μικροψυχίαν τοῦ τρέφοντος κατισχναμένην· « Χαῖρε, εἶπεν, ἐπὶ τῷ σημείῳ· ὅτι, οὔτω πεινώσα, τὰ σὰ οὐκ ἔφαγε τέκνα. » — « Τί δὲ καὶ θαυμαστὸν, εἰ ὁ μῦς, φησὶν ὁ Βίων, τὸν θύλακον διέτρωγεν, οὐκ εὐρὼν ὃ τι φάγη; τοῦτο γὰρ ἦν θαυμαστὸν, εἰ, (ὡς περ Ἀρχεσίλαος παίζων ἐνεχείρει,) τὸν μῦν ὁ θύλαξ κατέφαγεν. » Εὐλοῦν καὶ Διογένης πρὸς τὸν θαυμάζοντα, ὅτι εὔρε τὸν ὄφιν ἐν τῷ ὑπέρω περιειλημένον (59), « Μὴ θαύμαζε, ἔφη· ἦν γὰρ παραδοξότερον (40) ἐκεῖνο, εἰ τὸ ὑπερον περὶ ὀρθῶ τῷ ὄφει κατειλημένον (41) ἐθεάσω. » Δεῖ γὰρ καὶ τὰ ἄλογα τῶν ζώων τρέχειν καὶ θεῖν, καὶ μάχεσθαι, καὶ τίκτειν, καὶ ἀποθνήσκειν· ἃ δὲ ἐκεῖνοις ὄντα κατὰ φύσιν οὐκ ἂν ποτε ἡμῖν γένοιτο παρὰ φύσιν·

Ἄοριθες (42) δὲ τε πολλοὶ ὑπ' αὐτὰς ἡελίοιο Φοιτῶσιν.

Ὁ κωμικὸς δὲ Φιλήμων καὶ τὰ τοιαῦτα κωμῶδει·

Ἄοτ' ἂν ἴδω (43) [φρ.σλ] παρατηροῦντα τίς ἔπταρην,
Ἄο τίς ἐλάλησεν, ἢ τίς ἐστίν ὁ (44) προῖων (45)

Antipho, cum videret quemdam graviter ferre, sibique ominosum id fore suspicari, quod sus apud se fetus, quos enixa fuerat, devoraverat: Gaude, inquit, hoc signo; quoniam fame affecta filios tuos non comedit. Simile vero huic est, quod Bion dixisse fertur: nam is quoque hujusmodi superstitiones irridens, Quid mirum est, inquit, si mus, cum non habuerit quidquam quod esset, panarium saccum corrosit? Illud sane mirandum contigisset, si, ut Archesilaus dicere solebat, murem saccus comedisset. Diogenes autem, cum forte pistillo serpens se obvolvisset, factumque id valde quidam admiratus, portentum esse opinaretur: Ne quæso, inquit, mirare; magis enim præter opinionem accideret, si pistillum recto serpenti se obvolvisset. »

(59) Περιειλημένον. In Flor. sunt etiam alterius scripturæ vestigia, περιειλιγμένον· illud a περιειλέω, hoc a περιελίσσω. SYLBURG., in *Indice Græco*.

(40) Παραδοξότερον. Ms. Paris. παραδοξιώτερον.

(41) Κατειλημένον. Κατειλιμμένον ms. Paris. Forte κατειλιγμένον Montfaucl. Κατειλημμένον Theodoret. in loco jam dicto.

D (42) Ἄοριθες. Hæc dicit Eurymachus Homericus in *Odyss.* A, vers. 181.

(43) Ἄοτ' ἂν ἴδω. Hos etiam versus e Clemente, ut videtur, recitat Theodoretus loco superius dicto. Primum autem versiculum hoc modo scribit Grotius in *Excerptis*, pag. 717:

Ἄοταν δὲ παρατηροῦντ' ἴδω, τίς ἔπταρην.

Ibidem hos versus sic Latine vertit:

Quemquam servare videro ecquis sternuat,
Ecquis loquatur, ecquis promoveat pedem,
Hunc sine mora ulla duco venalem ad forum:
Sibi quisque nostrum sternuit, loquitur sibi,
Sibi progreditur, non populo Quiritium.

Ita porro eunt res, ordo ut naturæ jubet.

(44) Ἄο τίς ἐστίν ὁ προῖων σκοποῦντα, πωλῶ τούτων εὐθύς ἐν ἀγορᾷ. Apud Theodoretum legimus σκοποῦντα

(45) Προῖων. Theodoret. προσιών. Idem mox ἀπολῶ pro πωλῶ, deinde οὔτω pro οὔτως habet.

Σκοποῦντα, πωλῶ τοῦτον εὐθύς ἐν ἀγορᾷ.
 Αὐτῷ (46) βαδίζει, καὶ λαλεῖ, καὶ πτάρνυται
 Ἐκαστος ἡμῶν, οὐχὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει.
 Τὰ πράγμαθ' (47) ὡς πέφυκεν, οὕτως γίνεται.

Εἶτα νήφοντες μὲν, ὑγείαν αἰτοῦνται· ὑπερεμπιπλά-
 μенаι δὲ καὶ μέθαις ἐγκυλιόμενοι κατὰ τὰς ἐορτάς,
 νόσους ἐπισπῶνται· πολλοὶ δὲ καὶ τὰς γραφὰς δε-
 δίασι τὰς ἀνακειμένας. Ἀστείως πάνυ ὁ Διογένης (48)
 ἐπὶ οἰκίᾳ μοχθηροῦ τινος εὐρῶν ἐπιγεγραμμένον,
 « Ὁ Καλλίνικος Ἡρακλῆς (49) ἐνθάδε κατοικεῖ· μη-
 δὲν εἰσὶτω κακόν· Καὶ πῶς, ἔφη, ὁ κύριος εἰσε-
 λεύσεται τῆς οἰκίας; » Οἱ αὐτοὶ δ' οὗτοι πᾶν ξύλον
 καὶ πάντα λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον, λιπαρόν (50)
 προσκυνοῦντες, ἔρια (51) πυρρὰ, καὶ ἄλῶν χόν-
 δρους (52), καὶ δᾶδας, σκίλλαν τε καὶ θεῖον δεδίασι,
 πρὸς τῶν γοήτων καταγορηθέντες κατὰ τινὰς ἀκα-
 θάρτους καθαρμούς. Θεὸς δὲ, ὃ τῷ ὄντι Θεός, ἄγιον
 μόνον οἶδε τὸ τοῦ δικαίου ἦθος, ὥσπερ ἐναγὲς τὸ ἀδι-
 κὸν καὶ μοχθηρόν. Ὅρα γοῦν ἔστι τὰ ὦτα (53) ἀπὸ
 τῶν περικαθαρθέντων, εἰ θαλφθεῖη, ζωογονούμενα·
 οὐκ ἂν δὲ τοῦτο ἐγένετο, εἰ ἀνελάμβανε τὰ τοῦ περικα-
 θαρθέντος κακά. Χαριέντως γοῦν καὶ ὁ κωμικὸς Δί-
 φιλος κωμῶδει τοὺς γοήτας διὰ τῶνδε·

Προϊτίδας ἀγνίζων κούρας, καὶ τὸν πατέρ' αὐτῶν
 Προῖτον Ἀβαντιάδην καὶ γραῦν πέμπτην ἐνὶ
 [τοῖσδε,
 Δαδὶ μιᾷ (54), σκίλλῃ τε μιᾷ, πόσα (55) σώματα
 [φώτων!

⌘ P. 844, ED. POTTER, 715-714, ED. PARIS.

σκοποῦντα, ἀπολῶ. « Speculatum si quis accedat,
 perdam hunc ego hominem e vestigio. In foro sibi
 quilibet nostrum et ambulat, et loquitur et sternu-
 tat. Annon enim illis, qui sunt in civitate? Ita res
 fiunt, ut natura institutæ sunt? » Sternutationes
 olim superstitiosi observabant tanquam omina, si
 dextræ, si sinistræ. Ita ut, si dum induitur calceus,
 sternutamentum obtigisset, lectum repetere solerent,
 ut tradit Augustinus lib. 1 *De doctr. Christiana*. Inde
 κληρονομιστικῆς frequens mentio, de qua L. Cælius
 Rhod. lib. xxiv, c. 27, *Antiq. lect.*, et Jos. Scaliger
 lib. 1, c. 16, *Ausoniar. COLLECT.*

(46) Αὐτῷ. Ἐαυτῷ ms. Paris. et primæ Clemen-
 tis edit.

(47) Πράγμαθ'. Ms. Paris. πράγματα.

(48) Ὁ Διογένης. Hæc Diogenes Laertius in *Dio-
 gene* narrat, lib. vi, segm. 59: Εὐνούχου μοχθηροῦ
 ἐπιγράψαντος ἐπὶ τὴν οἰκίαν, Μηδὲν εἰσὶτω κακόν·
 Ὁ οὖν κύριος, ἔφη, τῆς οἰκίας πῶς εἰσελεύσεται;
 « Cum spado quidam nequam domui suæ inscripse-
 rat, Nil ingrediatur mali: Dominus igitur, inquit,
 domus quomodo ingrediatur? » Deinde segm. 50:
 Νεογάμου ἐπιγράψαντος ἐπὶ τὴν οἰκίαν, Ὁ τοῦ Διὸς
 παῖς Ἡρακλῆς Καλλίνικος ἐνθάδε κατοικεῖ, μηδὲν εἰσὶ-
 τω κακόν· ἐπέγραψε, Μετὰ τὸν πόλεμον ἢ συμμαχίᾳ·
 « Inscripterat quidam domui suæ, uxore nuper du-
 cta: Jovis filius Callinicus Hercules hic habitat,
 nihil ingrediatur mali. Rescripsit ille: Post bellum
 suppetiæ. » Hinc apparet, Clementem e duobus
 Diogenis responsis unum composuisse. Idem a Theo-
 doreto, Clementem scilicet sequente, factum in
 serm. jam dicto: Οὕτω πάλιν οὗτος (Διογένης), ἐν
 οἰκίᾳ τινὸς μοχθηροῦ ἐπιγεγραμμένον εὐρῶν, Ὁ τοῦ
 Διὸς παῖς Καλλίνικος Ἡρακλῆς ἐνθάδε κατοικεῖ,
 μηδὲν εἰσὶτω κακόν· Καὶ πῶς, ἔφη, ὁ κύριος εἰσε-
 λεύσεται τῆς οἰκίας; « Kursus Diogenes cum repe-
 risset apud quemdam domestico parieti inscriptum:
 Jovis natus victoria clarus Hercules has habitat
 ædes; nequid intret mali: Et quomodo, inquit, do-
 minus intrabit domus? »

A Hunc vendo dicto citius, aut muto in foro.
 Loquitur sibi ipse sternuitque quilibet.
 Res ut futuræ, sponte sic fiunt sua.

Deinde sobrii quidem petunt sanitatem; implentes
 autem se et comessionibus festis diebus volutan-
 tes, morbos attrahunt. Multi autem suspensas quo-
 que timent inscriptiones. Lepide admodum Dioge-
 nes, cum invenisset scriptum ante domum cujusdam
 improbi: « Insignis victoria Hercules hic habitat, nihil
 mali ingrediatur. Et quomodo ingrediatur, inquit do-
 minus ædium? » li autem ipsi omne lignum et omnem
 lapidem pinguem, ut dicitur, adorantes, lanas flavas,
 et frusta salis, et faces, et scillam, et sulphur timent,
 incantati a præstigiatoribus per ⌘ quasdam immun-
 das expiationes. Deus autem, qui revera est Deus,
 sanctos solum novit justis moribus, sicut impuros, inju-
 stos **303** et sceleratos. Videre quidem certe licet
 ova ab his quæ purgantur si sota fuerint, vivificari:
 atqui hoc nequaquam fieret, si ejus ipsius, quod
 purgatur, mala participarent. Eleganter certe co-
 micus quoque Diphilus his ridet præstigiatores:

Prætidæ expurgans nempe, ipsarumque parentem
 Præton Abantiaden, et anum quintam super illis,

Scilla una lædaque una, quot corpora dixi!

(49) Ὁ Καλλίνικος Ἡρακλῆς. Theodoretus ple-
 nius, Ὁ τοῦ Διὸς παῖς Καλλίνικος Ἡρακλῆς. Dio-
 genes Laertius, Ὁ τοῦ Διὸς παῖς Ἡρακλῆς Καλλί-
 νικος. Proinde verisimile est, ea verba, τοῦ Διὸς
 παῖς, e Clemente excidisse.

(50) Λίθον . . λιπαρόν. S. Augustinus, lib. xvi
De civitate Dei, cap. 38: « Nec more idololatriæ la-
 pidem perfudit oleo Jacob velut faciens illum Deum,
 neque enim adoravit eundem lapidem, vel ei sacri-
 ficavit, sed quoniam Christi nomen a chrismate
 est, id est ab unctione. » Arnobius, lib. 1: « Si
 quando conspexeram lubricatum lapidem, et ex
 olivi unguine ordinatum, tanquam inesset vis præ-
 sens: adulabar, affabar. » Propertius, lib. 1:

Nullas illa suis contemnet fletibus aras,
 Et quicumque sacer qualis ibique lapis.

Apuleius, lib. 1 *Floridor.*: « Vel truncus dolamine
 effigiatus, vel cespes libamine humigatus, vel lapis
 unguine delibutus. » Hæc collegit P. Colvius, in
Apul. quibus adde hæc, de quibus monuit nos Fed.
 Morellus, prof. reg.; Tibullus, lib. 1, eleg. 4:

D Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris,
 Seu vetus in trivio florida sarta lapis.

Theophrastus, ἐν τῷ δεισιδαιμονίας χαρακτήρι, Καὶ
 τῶν λιπαρῶν λίθων, τῶν ἐν ταῖς τριόδοις, παριῶν ἐκ
 τῆς ληκύθου ἔλαιον κατασχεῖν, καὶ ἐπὶ γόνατα πεσῶν
 καὶ προσκυνήσας ἀπαλλάττεσθαι· « Eiusdem homi-
 nis est unctis lapidibus, qui in viarum anfractibus
 et compitis stant, oleum e vasculo diffundere, deia
 cum in genua procubuerit et adoraverit, aliò faces-
 sere. » COLLECT.

(51) Ἐρια. Lanæ una cum aliis rebus in lustra-
 tionibus adhibebant veteres Græci, aliæque gentes.
 Vide *Archæol. Græc.* lib. 11, cap. 4; lib. 14, c. 8.

(52) Ἀλῶν χόνδρους. Conf. *Protrept.* p. 19, a 6.

(53) ὦτα. Recte interpretes legit ὠά, « ova; » quæ
 in lustrationibus adhiberi solita sunt.

(54) Ἐνὶ τοῖσδε, Δαδὶ μιᾷ, σκίλλ. Ms. Paris.
 mendose, ἐν τοῖς δεδασμῖας, σκίλλῃ τε μιᾷ.

(55) Ἡόσα. Grotius τόσα substituit.

*Jungitur et sulphur pariter pariterque bitumen,
Oceanique frementis et alti jungitur unda.
At tu, aer, has per nebulas mihi mitte precanti
Anticyram, ut cimicem hunc fieri faciam mihi solum.*

Recte quoque Menander :

... si verus tibi

*Morbus quis esset, pharmaco vero foret
Opus, sed ecce reperisti pharmacum
Inane, inani quod tibi fingis malo.
Jam profuturum crede, si te seminae
Lustrent in orbem, fontibus lavent tribus,
Jungantque lentem pariter et multum salem.
Bene est piatus, conscius sibi bene.*

Jam vero dicit tragœdia : « Oreste, quis te perdit morbus? Conscientia ipsa, quoniam sum mihi conscius me perpetrasse gravia. » Revera enim non est alia puritas quam abstinentia a peccatis. Pulchre ergo dicit etiam Epicharmus : « Mundam si mentem habeas, es mundus toto corpore. » Porro autem animas quoque dicimus oportere prius purgari a malis et improbis dogmatibus per rectam rationem, et tunc sic converti ad memoriam præcipuorum ✕ religionis capitum : nam ante mysteriorum quoque traditionem, exhiberi oportere existimant quasdam expiationes iis qui sunt initiandi mysteriis, utpote cum oporteat impia deposita opinione ad veram converti traditionem.

A *Θεῖω τ' ἀσφάλτω τε πολυφλοίσβοιο θαλάσσης (56),
Ἐξ ἀκαλαρξείταο βαθυρόρου Ὀκεανοῖο.
Ἄλλή, μάκαρ ἄηρ, διὰ τῶν νεφέων διάπεμψον
Ἀρτίκυραν, ἵνα τόνδε κόριν κηφῆνα ποιήσω.
Εὖ γάρ καὶ ὁ Μένανδρος·*

Εἰ μὲν (57) τι κακὸν ἀληθὲς εἶχες φιλιάζειν ἀλη-

[θὲς φάρμακον, τούτου σ' ἔδει (58)·

*Νῦν δ' οὐκ ἔχεις (59). Κενὸν εὐρηκας τὸ φάρμακον,
Πρὸς τὸ κενόν. Οἰήθητι δ' ὡφελεῖν τί σε.*

Περιμαξάτωσάν σ' αἱ γυναῖκες ἐν κύκλῳ,

Καὶ περιθέτωσαν (60) ἀπὸ κρουνῶν τριῶν·

Ἵδατι περιβῶναι (61), ἐμβαλὼν ἄλας, φακούς.

Πᾶς ἀγνός ἐστιν ὁ μηδὲν ἐαυτῷ κακὸν συνιδὼν.

Αὐτίκα ἡ τραγωδία (62) λέγει· « Ὀρέστα, τίς σ' (63)

ἀπόλλυσι νόσος; Ἡ σύνεσις· ὅτι σύννοια δεινὸν εἰρ-

γασμένος. » Τῷ γὰρ ὄντι ἡ ἀγνεῖα οὐκ ἄλλη τίς ἐστιν

πλὴν ἡ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποχή. Καλῶς ἄρα καὶ

Ἐπιχαρμὸς φησι· « Καθαρόν (64) τὸν νοῦν ἐάν

ἔχης, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸς εἶ. » Αὐτίκα καὶ τὰς

ψυχὰς προκαθαίρειν χρεῶν (65) φαμεν ἀπὸ τῶν φαύ-

λων καὶ μοχθηρῶν δογμάτων διὰ τοῦ λόγου τοῦ ὀρ-

θοῦ· καὶ τότε οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν προηγουμένων κε-

φαλαίων ὑπόμνησιν τρέπεσθαι· ἐπεὶ καὶ πρὸς τῆς

τῶν μυστηρίων (66) παραδόσεως καθαρμούς τινὰς

προσάγειν τοῖς μυεῖσθαι μέλλουσιν ἀξιούσιν (67), ὡς

δέον τὴν ἄθρον ἀποθεμένους δόξαν, ἐπὶ τὴν ἀληθῆ

τρέπεσθαι παράδοσιν.

CAPUT V.

Animam sanctam præstantius esse Dei templum quovis ædificio manu facto.

Annon enim recte et vere nullo loco circumscribemus eum qui non potest circumscribi, neque in templis manu factis concludimus eum qui omnia

C *είργνυμεν χειροποιήτοις τὸ πάντων περιεχτικόν; Τί δ' ἂν καὶ οἰκοδόμων, καὶ λιθοξῶν, καὶ βαναύσου τέχνης ἅγιον εἶη ἔργον; Οὐχί (69) ἀμείνους τούτων,*

✕ P. 843, ED. POTTER, 714-715, ED. PARIS.

(56) *Πολυφλοίσβοιο θαλάσσης.* Forte melius πολυφλοίσβω τε θαλάσση. SYLBURG.

(57) *Εἰ μὲν.* Talis quæpiam requiritur lectio :

*Εἰ μὲν τι κακὸν ἀληθὲς εἶχες, ὦ φίλε,
Δίξειν ἀληθὲς φάρμακον τούτου σ' ἔδει,*

SYLBURG. — Hos versus Grotius, in *Excerpt.* pag. 751, hoc modo scribit :

*Εἰ μὲν τι κακὸν ἀληθὲς εἶχες, Φειδία,
Ζητεῖν ἀληθὲς φάρμακον τούτου σ' ἔδει*

*Νῦν δ' οὐκ ἔχεις. Εὐρηκα δὲ κενὸν φάρμακον
Πρὸς τὸ κενόν. Οἰήθητι δ' ὡφελεῖν τί σε.*

*Περιμαξάτωσάν σ' αἱ γυναῖκες ἐν κύκλῳ,
Καὶ περιθέτωσαν ἀπὸ κρουνῶν τριῶν ὕδωρ·*

*Τούτω περιβῶναι, ἐμβαλὼν ἄλας, φακούς.
Πᾶς ἀγνός ἐσθ' ὁ μηδὲν οἱ συνιδὼν κακὸν*

Αὐτῷ.

O *Phidia, vero si laborares malo,*

Nimirum vero opus esset et medicamine.

Nunc id cum non sit, inane medicamen dabo

Ad morbum inanem : tu tibi crede id profore.

Ergo te abstergant undiquaque mulieres,

Aquamque asportent, sed tribus de fontibus,

Qua per undaris sale permista et lentibus.

Sat ille purus nullius sceleris sibi

Qui conscit.

(58) *Τούτου σ' ἔδει.* Ms. Paris, τούτους σε δεῖ. In versu seq. εὐρηκας pro εὐρηκας, ibid.

(59) *Νῦν δὲ οὐκ ἔχεις.* In superiorum versuum, qui corruptissimi sunt, emendatione assentior Sylburgio. Hic fortasse ita fuerat conceptus, *Νῦν δὲ οὐκ ἔχεις, κενὸν τ' ἔχεις τὸ φάρμακον.* HEINSIUS.

(60) *Καὶ περιθέτωσαν.* Corrupte, nec pro mo'lo

versus. Scripserat, ut arbitror, poeta : *Καὶ περὶ τε θέτωσαν, ἀπὸ κρουνῶν τριῶν Ἵδατι περιβῶναι.* HEINSIUS.

(61) *Ἀπὸ κρουνῶν τριῶν Ἵδατι περιβῶναι.* Forte εἶτ' ἀπὸ κρουνῶν τριῶν Ἵδατι περιβῶναι (« aqua te circumlustra »), ἐμβ. Et mox : *Πᾶς ἀγνός ἐσθ' ὁ μηδὲν οἱ συνιδὼν κακὸν.* SYLBURG.

(62) *Τραγωδία.* Nempe *Orestes* Euripidis v. 595, ubi Menelaus et Orestes hæc loquuntur :

Men. Τί χροῖμα πάσχεις; τίς σ' ἀπόλλυσιν νόσος;

Or. Ἡ σύνεσις, ὅτι σύννοια δεινὸν εἰργασμένος.

Men. Quid tibi accidit? quis morbus te perdit?

Or. Conscientia, quod sum mihi conscius fecisse

[atrociam.]

(63) Σ. Ms. Paris. σέ, et in sequente versu δεινά absque apostropho.

(64) *Καθαρόν.* Hanc sententiam sic digessit Grotius, *Excerpt.* pag. 477 :

Καθαρόν ἂν τὸν νοῦν ἔχης, ἅπαν τὸ σῶμα καθα-

[ρόν εἶ.]

Mentem si habeas puram, purus eris et toto corpore.

(65) *Χρεῶν.* Cum χρεῶν subaudiendum infinitivum εἶναι, « opus esse. » SYLBURG.

(66) *Μυστηρίων.* Similis allusio superius occurrit *Strom.* i, p. 525, ubi conf. not.

(67) *Ἀξιούσιν.* Ms. Paris. ἀξιούσθαι.

(68) *Ἱεροῖς.* Eadem pene supra, p. 249. SYLBURG.

(69) *Οὐχί.* Act. vii, 49; Isa. lxvi, 1 : *Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑπόπόδιον τῶν ποδῶν μου· Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι, λέγει Κύριος· ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;*

οὐ τὸν ἀέρα καὶ τὸ περιέχον, μᾶλλον δὲ τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὸ σύμπαν, ἄξιον ἡγησάμενοι τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπεροχής; γελοῖον μὲντ' ἂν εἴη, ὡς αὐτοὶ φασιν οἱ φιλόσοφοι, ἄνθρωπον ὄντα, παίγνιον Θεοῦ (70), Θεὸν ἐργάζεσθαι, καὶ γίνεσθαι παιδιᾶς τέχνης (71) τὸν Θεόν· ἐπεὶ τὸ γινόμενον ταῦτόν καὶ ὁμοιον τῷ ἐξ οὗ γίνεται, ὡς τὸ ἐξ ἐλεφάντος ἐλεφάντινον, καὶ τὸ ἐκ χρυσοῦ χρυσοῦν· τὰ δὲ πρὸς ἀνθρώπων βαναύσων κατασκευαζόμενα ἀγάλματα τε καὶ ἱερά ἐκ τῆς ὕλης τῆς ἀρχῆς γίνεται· ὥστε καὶ αὐτὰ ἂν εἴη ἀργὰ καὶ ὕλικα καὶ βέβηλα· κἂν τὴν τέχνην ἐκτελέσῃς, τῆς βαναυσίας μετείληφεν. Οὐκέτ' οὖν ἱερά καὶ θεῖα τῆς τέχνης τὰ ἔργα. Τί δ' ἂν καὶ ἰδρύοιτο, μηδενὸς ἀνιδρύτου τυγχάνοντος; ἐπεὶ πάντα ἐν τόπῳ. Καὶ μὴν τὸ ἰδρυμένον ὑπὸ τινος ἰδρύεται, πρότερον ἀνιδρύτου ὄν. Εἴπερ οὖν ὁ Θεὸς ἰδρύεται πρὸς ἀνθρώπων, ἀνιδρύτος ποτε ἦν, καὶ οὐδ' ὅλως ἦν. Τοῦτο γὰρ ἂν ἦν ἀνιδρύτου, τὸ οὐκ ὄν· ἐπειδήπερ (72) πᾶν τὸ μὴ ὄν ἰδρύεται· τὸ δὲ ὄν ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ ἂν ἰδρυθείη· ἀλλ' οὐδ' ὑπ' ἄλλου· ὄντως ὄν γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτό (73)· λείπεται δὴ ὑφ' ἑαυτοῦ (74). Καὶ πῶς αὐτὸ ἑαυτὸ τι γεννήσει; ἢ πῶς αὐτὸ τὸ ὄν ἑαυτὸ εἶναι ἐνιδρύσει; Πότερον, ἀνιδρύτου ὄν πρότερον, ἰδρυσεν ἑαυτό; Ἄλλ' οὐκ ἂν οὐδ' ἦν· ἐπεὶ τὸ μὴ ὄν ἀνιδρύτου. Καὶ τὸ ἰδρῦσθαι νομισθὲν πῶς, ὃ φθάσαν εἶχεν ὄν, τοῦθ' ἑαυτὸ ὑστερον ποιοίη; Οὐ (75) δὲ τὰ ὄντα, πῶς οὖν τοῦτ' ἂν δέοιτό τινος; Ἄλλ' εἰ καὶ ἀνθρωποειδὲς τὸ θεῖον, τῶν ἴσων δεήσεται τῷ ἀνθρώπῳ, τροφῆς τε καὶ σκέπης, οἰκίας τε καὶ τῶν ἀκολούθων παθῶν. Οἱ ὁμοιοσχήμονες γὰρ καὶ ὁμοιοπαθεῖς τῆς ἴσης δεήσονται διαίτης. Εἰ δὲ τὸ ἱερόν (76) διχῶς ἐκλαμβάνεται, ὅτε Θεὸς αὐτὸς καὶ τὸ εἰς τιμὴν αὐτοῦ κατασκευάσμα, πῶς οὐ κυρίως τὴν εἰς τιμὴν τοῦ Θεοῦ κατ' ἐπίγνωσιν ἀγίαν γενομένην Ἐκκλησίαν ἱερόν ἂν εἴποιμεν Θεοῦ, τὸ πολλοῦ ἄξιον, καὶ οὐ βαναύσῳ κατεσκευασμένον τέχνη, ἀλλ' οὐδὲ ἀγύρτου χειρὶ δεδαιδαλμένον (77), βουλήσει δὲ τοῦ Θεοῦ εἰς νεὸν πεποιημένην; οὐ γὰρ νῦν τὸν τόπον, ἀλλὰ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν (78) Ἐκκλησίαν καλῶ. Ἀμείνων ὁ νεὸς οὗτος εἰς παραδοχὴν μεγέθους ἀξίας

✕ P. 846, ED. POTTER.

(70) *Παίγνιον Θεοῦ*. Sic hominem Plato non uno in loco appellat. En ejus verba lib. vii *De leg.*, 889: Φύσει δὲ εἶναι Θεὸν μὲν πάσης μακαρίου σπουδῆς ἄξιον· ἄνθρωπον δὲ (ὅπερ εἴπομεν ἔμπροσθεν) Θεοῦ τι παίγνιον μεμηχανημένον. « Ac Deum quidem natura omni beato studio dignum; hominem vero, sicut etiam supra diximus, Dei ludo esse fictum. »

(71) *Παιδιᾶς τέχνης*. Rectius παιδιᾶν τέχνης, « lusum, seu ludicrum artis, » ut mox τῆς τέχνης τὰ ἔργα. SYLBURG.

(72) *Ἐπειδήπερ*. Interpres recte legit: Ἐπειδήπερ πᾶν τὸ μὴ ὄν οὐκ ἰδρύεται. Nam in aliis quoque locis adnotavimus negativas particulas e Clementis libris excidisse.

(73) *Ἄλλ' οὐδ' ὑπ' ἄλλου*. ὄντως ὄν γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτό. Sic Sylburgius, et, quæ cum sequuntur, editiones. Sed Flor. ἀλλ' οὐδ' ὑπ' ἄλλου· ὄντως ὄν γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτό. Ubi ὄντως ὄν non apparuit. Deinde in recentioribus editionibus ὄν etiam in ἂν mutatum est. Sed in editionis Florentinæ lectione nil mutari

A opus? Annon sunt iis meliores qui aerem et id quod continet, vel potius totum mundum et universitatem, existimarunt esse digna Dei excellentia? Ridiculum enim fuerit, ut ipsi dicunt philosophi, hominem, qui est ludus Dei, Deum efficere, et ex ludicra arte Deum fieri; quoniam id quod fit, fit idem et simile ei ex quo fit, ut quod fit ex ebore eburneum, et quod ex auro aureum. Quæ autem a vilibus hominibus conficiuntur simulacra et templa, fiunt ex inertis materia: quare ipsa quoque fuerint inertia, materialia, et profana, et ut artem perfeceris, sordes semper participant et illiberalitatem. Non sunt ergo utique sacra et divina artis opera. Quidam vero collocari possit, cum nihil sit quod non sit collocatum, quoniam B omnia sunt in loco? Quod vero collocatur, ab aliquo collocatur cum prius collocatum non esset. Si ergo Deus collocatur ab hominibus, fuit aliquando non locatus, et nec omnino quidem erat. Id enim erat non locatum, quod non erat: quandoquidem quidquid non est, non collocatur; quod autem est, collocari non poterit ab eo quod non est; sed nec ab ullo alio: nam ipsum quoque vere est: restat itaque ut a seipso. Et quomodo aliquid seipsum generabit? aut quomodo ipsum quod est, seipsum quoad esse collocabit? Utrum cum prius non esset collocatum, seipsum collocavit? Sed ne sic quidem fuisset, quoniam id quod non est, collocari non potest. Et quod existimatum est esse collocatum, quomodo quod prius habuit, hoc seipsum postea fecerit? Cujus autem sunt ea quæ sunt, quomodo hoc aliquo adhuc opus habuerit? Sed et si Deus est homini forma similis, perinde ac homo opus habebit nutrimento et tegumento et demo, et aliis quæ consequenter accidunt. ✕ Nam qui eandem habent formam et easdem affectiones, eodem quoque victu egebunt. Si autem sacrum duo hæc significet, nempe et Deum ipsum, et id quod est constructum in ejus honorem, cur non proprie eam quæ in Dei honorem per agnitionem sancta facta est Ecclesiam,

debut præter distinctionem. Nam si ὄντως ad præcedentia verba relatum fuerit, satis perspicua statim erit sententia: ἀλλ' οὐδ' ὑπ' ἄλλου ὄντως· ὄν γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτό· « sed neque ab alio ente, nam et ipsum quoque ens est; » ac proinde utrumque pariter locum possidebit, vel eo carebit.

(74) *ὑφ' ἑαυτοῦ*. Sic recte libri recentiores: ἐφ' ἑαυτοῦ. Flor., Sylb., Ms. Paris.

(75) *Οὐ*. Jam ad sermonem de Deo redit.

(76) *Ἱερόν*. Duplicem hujusce vocis sensum notat. Nam primo ipse Deus dicitur ἱερός, deinde πᾶν τὸ ἀνατιθέμενον τῷ Θεῷ, « quidquid Deo dicatum est; » ut Suidæ verbis utar.

(77) *Δεδαιδαλμένον*. Flor. δεδαλμένον, ommissa initiali thematis syllaba. Sequens participium πεποιημένην respicit femininum Ἐκκλησίαν. SYLBURG.

(78) *Ἐκλεκτῶν*. Montacutius, *Apparat.* 1, pag. 2, ἐκκλητῶν, « evocatorum, » scribendum monuit. Sed fortasse Clemens non tam Ἐκκλησίας etymologiam tradere, quam similibus vocibus quodammodo ludere voluit.

Dei sacrum dixerimus, quod est magni pretii, et non illiberali arte constructum, sed neque manu præstigiatoris ordinatum, sed voluntate Dei templum effectum? non enim nunc locum, sed electorum congregationem, appello Ecclesiam. Melius est hoc templum ad accipiendam Dei dignitatis magnitudinem. Animal enim quod est magni pretii, ei qui est omni pretio dignus, imo cuius pretio nihil omnino respondet, consecratum est propter insignem sanctitatem. Erit autem is Gnosticus qui magni pretii est, qui est in honore apud Deum, in quo Deus est collocatus, hoc est, in quo consecrata est Dei cognitio. Hic divinam inveniemus effigiem et sanctam imaginem in justa anima, quando ea quidem fuerit beata, ut quæ est præpurgata, beata autem efficiat opera. Hic est et quod nondum collocatur, et quod est collocatum: hoc quidem in iis qui jam facti sunt Gnostici; illud autem in iis qui sunt in promptu ut fiant, etiam si nondum sint digni Dei scientiam accipere. Nam quidquid est crediturum, jam tanquam fidele et Deo positum in honore simulacrum, virtute præditum, Deo est dedicatum.

CAPUT VI.

Preces et gratiarum actiones a mente pura indesinenter oblatas omni sacrificio longe esse potiores.

Quemadmodum ergo Deus loco non circumscribitur; neque animalis figuræ unquam assimilatur: ita nec in eum similes cadunt affectiones, neque alicujus indiget, sicut quæ sunt nativa, ut sacrificium instar alimenti propter famem concupiscat. In quocumque cadunt affectus, in id cadit interitus, et ei qui non nutritur, cibum præbere est stultitia. Porro autem comicus quoque ille Pherecrates lepide in comædia quæ inscribitur *Fugitivi*, fecit deos cum hominibus expostulantes de sacris, **304** « quod cum diis sacrificarent, primum scerneretur id ✕ quodeorum dedecori assignaretur, cum dicit: Nonne cum femora ad inguen usque valde circumlinxistis, et lumbos satis attenuastis, ipsam deinceps spinam tanquam limatam distribuistis nobis quasi canibus? Deinde cum vos vestri invicem pudeat, multis modis celatis. » Eubulus autem, qui est ipse quoque comicus, hoc modo ipse quoque scribit de sacrificiis:

✕ P. 847, ED. POTTER, 716, ED. PARIS.

(79) Ἀξίας τοῦ Θεοῦ. Forte convenientius ἀξίαν τοῦ Θεοῦ, « dignam Deo. » SYLBURG.

(80) Ἀνίδρυτον. Lege ἐνίδρυτον. LOWTH.

(81) Πιστὸν ἤδη. Hanc sententiam perinde vertit D interpres, ac si esset scriptum: πιστὸν ἤδη, καὶ τῷ Θεῷ καθιδρυμένον.

(82) Φθαρτὰ πάντα ἐστὶ. Forte non minus apte legeris, φθαρτὰ πάντως ἐστὶ. SYLBURG.

(85) Ἀυτοῦς. Ms. Paris. αὐτοῖς.

(84) Ὅτε. Forte verius ὅτε, « cum, quando. » SYLBURG. — Hos autem versus Grotius sic restituit et explicavit *Excerpt.*, p. 511:

Ὅτε τοῖς θεοῖς θύετε πρώτῃ
εὖ ἀποκρινόμενοι τὸ νομιζόμενον
Ἡμῖν (αἰσχύνῃ τὸ καὶ εἰπεῖν),
Οὐ τὸ μὴρὸν περιλάψαντες
Κομιδῆ μέγρι τῶν βουβώνων,
Καὶ τὴν ὄσφυν κομιδῆ ψιλῆν,
Λοιπὸν τὸν σπόνδυλον αὐτὸν
Ὅσπερ ῥινήσαντες νέμετε,
Ὅσπερ καὶ τοῖς κυσὶν ἡμῖν.
Εἴτ' ἀλλήλους αἰσχυρόμενοι
Οὐ λήμασι κρύπτετε πολλοῖς;
Sacra cum facitis, nobisque diis

τοῦ Θεοῦ (79). Τὸ γὰρ περὶ πολλοῦ ἀξίον ζῶον, τῷ τοῦ παντὸς ἀξίῳ, μᾶλλον δὲ οὐδενὸς ἀνταξίῳ, δι' ὑπερβολὴν ἀγιότητος καθιέρωται. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ γνωστικὸς ὁ πολλοῦ ἀξίος, ὁ τίμιος τῷ Θεῷ, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἐνίδρυται, τουτέστιν ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ γνώσις καθιέρωται. Ἐνταῦθα καὶ τὸ ἀπεικόνισμα εὕροισεν ἂν τὸ θεῖον καὶ ἅγιον ἄγαλμα ἐν τῇ δικαίᾳ ψυχῇ, ὅταν μακαρία μὲν αὐτῇ τυγχάνῃ, ἅτε προκεκαθαυμένη, μακαρία δὲ διαπραττομένη ἔργα. Ἐνταῦθα καὶ τὸ ἀνίδρυτον (80) καὶ τὸ ἐνιδρυμένον. τὸ μὲν ἐπὶ τῶν ἤδη γνωστικῶν, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν οἴων τε γενέσθαι, καὶ μὴδέπω ὧσιν ἀξιοὶ ἀναδέξασθαι ἐπιστήμην Θεοῦ. Πᾶν γὰρ τὸ μέλλον πιστεύειν, πιστὸν ἤδη (81) τῷ Θεῷ καὶ καθιδρυμένον εἰς τιμὴν ἄγαλμα ἐνάρετον ἀνακείμενον Θεῷ.

Καθάπερ οὖν οὐ περιγράφεται τόπῳ Θεός, οὐδὲ ἀπεικονίζεται ποτε ζώου σχήματι. οὕτως οὐδὲ ὁμοιοπαθῆς οὐδὲ ἐνδεής, καθάπερ τὰ γεννητὰ, ὡς θυσίαν δίκην τροφῆς διὰ λιμὸν ἐπιθυμεῖν. Ὡν ἄπτεται πάθος, φθαρτὰ πάντα ἐστὶ (82) καὶ τῷ μὴ τρεφομένῳ προσάγειν βορὰν μάταιον. Καὶ ὁ γε κωμικὸς ἐκεῖνος Φερεκράτης, ἐν Ἀυτομόλοις χαριέντως αὐτοῦς (85) πεποίηκε τοὺς θεοὺς καταμεμφομένους τοῖς ἀνθρώποις τῶν ἱερῶν. — « ὅτι (84) τοῖσι θεοῖσι θύετε, πρώτιστ' ἀποκρίνετε (85) τὸ νομιζόμενον ὑμῶν αἰσχύνῃ τὸ κατεῖπειν. Οὐ τὸ μὴρὸν περιλάψαντες κομιδῆ μέγρι βουβώνων, καὶ τὴν ὄσφυν κομιδῆ ψιλῆν, λοιπὸν τὸν σπόνδυλον αὐτὸν ὡσπερ ῥινήσαντες, ἐνέμεθ' (86), ὡσπερ καὶ τοῖς κυσὶν (87), ἡμῖν; Εἴτ' ἀλλήλους αἰσχυρόμενοι, οὐ λήμασι κρύπτετε πολλοῖς (88). » Εὐβουλος δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς κωμικὸς, ὡδέ πως περὶ τῶν θυσιῶν γράφει.

Assignatis more coacti
Partem (pudor est ista referre)
Annon gemino femore ambeso
Ipso tenuis inguine, lumbos
Quamvis tenues cum linxistis,
Limatam denique spinam
Et detritam tanquam canibus
Nobis donare soletis,
Tegitisque mola munera salsa,
Quoniam pudet ista videri?

(85) Ἀποκρίνετε. Metrum breviorē lectionem requirit, talem quampiam, ἀποκρίνετε ἄρμι τίν', αἰσχύνῃ τὸ κατεῖπειν. Et paulo post, μέγρι καὶ βουβώνων, seu μέγρι τῶν βουβώνων. SYLBURG. — In ms. Paris. prior illa sententia sic se habet: Ἀποκρίνεται τὸ νομιζόμενον ὑμῶν αἰσχύνῃ τῷ.

(86) Ἐνέμεθ'. Forte ἐνέμεσθ'. SYLBURG.

(87) Κυσὶν. Tertullianus, in *Apol.*: « Volo et ritus vestros recensere, non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta et tabidosa quæque mactatis: cum de opimis et integris supervacua quæque truncatis, capitula et ungulas quæ domi quoque pueris et canibus destinassetis. »

(88) Οὐ λήμασι κρύπτετε πολλοῖς. Fortasse

Αὐτοῖς δὲ τοῖς θεοῖσι τὴν κέρκον μόνην
καὶ μηρόν, ὡσπερ παιδερασταῖς, θύετε.

καὶ παραγαγὼν τὸν Διόνυσον ἐν Σεμέλῃ, διαστελλόμενον πεποίηκεν· « Πρῶτον μὲν (89), ὅταν ἐμοί τι θύωσί τινες, αἷμα, κύστιν, μὴ καρδίαν μηδ' ἐπιπόλαιον (90)· ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐσθίω γλυκεῖαν οὐδὲ μηρίαν (91). » Μένανδρός (92) τε, « τὴν ὄσφυν (93) ἄκραν, » πεποίηκε, « τὴν χολήν, ὅστέα τὰ ἄβρωτα, » φησὶ, « τοῖς θεοῖς ἐπιτιθέμενος, αὐτοὶ τὰ ἄλλα ἀναλίσκουσιν. » Ἡ γὰρ οὐχ ἡ τῶν ὀλοκαυτωμάτων κνίσσα καὶ τοῖς θηρίοις ἀφεκτέα; Εἰ δὲ τῷ ὄντι ἡ κνίσσα γέρας ἐστὶ θεῶν τῶν παρ' Ἑλλήσιν, οὐκ ἂν φθάνοιεν καὶ τοὺς μαγείρους θεοποιούντες, οἱ τῆς ἴσης εὐδαιμονίας ἀξιοῦνται, καὶ τὸν ἰτμόν (94) αὐτὸν προσκυνούντες, προσεχεστέραν γινομένην τῇ κνίσσῃ τῇ πολυτιμῆτι; καὶ ποῦ Ἡσίοδος (95) κατὰ τινα μερισμὸν κρεῶν ἀπατηθέντα φησὶ πρὸς τοῦ Προμηθέως τὸν Δία, λαβεῖν ὅστέα λευκὰ βοῦς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ

A Diis quippe caudam consecratis et semur,
Tanquam scelestis nempe pædiconibus.

Et in Semele introductum Bacchum facit disceptantem : « Primum quidem quod mihi sacrificant quidam sanguinem et vesicam, cordis autem ne superficiem quidem : ego enim neque dulci vescor victima, nec femoribus. » Scripsit autem Menander : « Cum summos lumbos, bilem, et quæ comedi non possunt ossa diis imposuerint, ipsi consumunt alia. » Annon enim a nidore sacrificiorum vel bestiis est abstinendum? Sin autem revera nidor est munus deorum qui sunt apud Græcos, cur non prius quoque coquos in deos referunt, qui æquali dignantur beatitudine, et non ipsum adorant caminum, qui est huic venerabili nidori propinquior?

B Quin etiam Hesiodus ✕ dicit Jovem deceptum a Prometheo in divisione carniū accepisse, κεκαλυμμένα ἀργέτι δημῷ.

✕ P. 848, ED. POTTER. 716-717, ED. PARIS.

scripserat, οὐ κλέμμασι κρύπτετε πολλοῖς. PEINSIUS.

(89) Πρῶτον μὲν. Metrum talem quampiam lectionem exigit :

Πρῶτον μὲν, ὅταν ἐμοί τι θύωσιν τινες,
Θύουσιν αἷμα, κύστιν, οὐ μὴ καρδίαν,
Μηδ' ἐπιπόλαιον· ἐγὼ γὰρ σὰρκ' οὐκ ἐσθίω
Γλυκ.

SYLBURG. — Idem versus a Grotio hoc modo emendati sunt, Excerpt., pag. 655 :

Πρῶτον μὲν ἦν ἐμοί τι θύωσιν, τινὲς
Θύουσι κύστιν, αἷμα· μηδεὶς καρδίαν,
Μηδ' ἐπιπόλαιον· οὐκ ἐγὼ γὰρ ἐσθίω
Γλυκύτερον οὐδὲν μηρίων.

Primum mihi si faciendum est, sunt qui sacrificant
Aut sanguinem aut vesicam : nemo corculum,
Omentum nemo. Femore namque suavius
Nil vescor unquam.

(90) Ἐπιπόλαιον. « Omentum. » Vide Hesych. et Casaub. in Athen. lib. iv, c. 11. LOWTH.

(91) Ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐσθίω γλυκεῖαν οὐδὲ μηρίαν. Hervetus corrigat γλυκεῖαν, sed non assequitur mentem auctoris. Tu lege οὐκ ἐσθίω γλυκεῖαν, οὐδὲ μηρία. Hesychius, γλυκεῖον τὸ γάλα καὶ τὴν χολήν. Rectius, γλυκεῖαν τὸ γάλα, quam ut erat, aut ut volunt quidam, γλυκῆν. Cæcl. Aurelianus lib. iii, c. 1 : « Multa enim contrariæ significationis vocabula sumpserunt, ut fella, quæ Græci γλυκέα vocant, velut dulcia, cum sint amarissima. » Idem Plinius lib. xvii, c. 10. Hic ipse Clemens lib. iii, Strom., p. 177, Flor. edit. : Μηδὲ λεγόντων ἐλευθερίαν τὴν ὑπὸ ἡδονῇ δουλείαν, καθάπερ οἱ τὴν χολήν γλυκεῖαν· « Neque dicant libertatem eam, quæ est sub voluptate, servitutem, sicut ii, qui bilem dicunt dulcem. » Ita verterat antea Hervetus, sed altera pars hujus sententiæ ab ejus amanuensi prætermissa est p. 462. Porro μηρία Favorinus exponit τὰ μηριαῖα ὅστέα, « femoralia ossa, » et Hesychius, μηρία τὰ ἐπὶ τῶν μηρῶν ἐξαιρούμενα ὅστέα. Videte igitur hic : « Ego enim neque felle vescor, neque femorum ossibus. » Sic paulo post, τὴν χολήν ὅστέα τε ἄβρωτα, « bilem, » sive « fele, et quæ comedi non possunt ossa. » Et p. 707, « ossibus et bile tosta. » Illud vero infra, num. 50, sic leg. : « Justissimo verbo honorantes, per quod accepimus cognit. ea q. d. per illud glorif. » Fides ex auditu, aud. per verbum Christi (Rom. x.) Justum dicit per verbum edoctos, verbo remunerari. Sic p. 711 : « Gratias agens per verbum ei datum. » COLLECT.

(92) Μένανδρος. Menandri verba tali videntur

includenda metro :

... ὄσφυν ἄκραν, κύστιν, χολήν,
Ὅστέα τ' ἄβρωτα τοῖς θεοῖς ἐπιτιθέμενοι,
Αὐτοὶ τὰ λοιπὰ ἀναλίσκουσ' εὐωχούμενοι.

SYLBURG. — Hi Menandri versus exstabant in ejus Δυσκόλω, ut refert Athenæus lib. iv, c. 11, quo loco eos una cum aliis citavit; quos hoc modo exhibet Grotius, in Excerpt., pag. 719 :

Ὅς θύουσι δ' οἱ τυμβωρύχοι,
Κίστας φέροντες καὶ σταμνί, οὐχὶ τῶν θεῶν
Ἔνεκ' ἀλλ' ἑαυτῶν. Ὁ λιβανωτὸς εὐσεβὲς
καὶ τὸ πόπανον· τοῦτ' ἔλαβεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὸ πῦρ
Ἄπαν ἐπιτεθέν. Οἱ δὲ τὴν ὄσφυν ἄκραν
καὶ τὴν χολήν ὅστέα τ' ἄβρωτα τοῖς θεοῖς
Ἐπιθέοντες αὐτοὶ τὰλλα καταπίνουσ'.
Ut sacrificant vetricularii,
Cistas et urnas inferunt, non hercule
Deum, sed suapte gratia. Thus res pia est
Libumque : namque id omne diis impenditur
Flammis impositum. Caterum isti fel merum,
Lumbique extrema, et ingustabilia ossua
Diis ponentes, reliquum ipsi deverant.

(93) Τὴν ὄσφυν. In vulgatis Athenæi libris hæc sic exstant :

... Οἱ δὲ τὴν ὄσφυν ἄκραν,
καὶ τὴν χολήν ἔτ' ἐς τὰ βρώματα τοῖς θεοῖς
Ἐπιτιθέοντες, αὐτοὶ τὰλλα καταπίνουσι.

Verum in secundo versu nonnulli codices ibi habent, καὶ τὴν χολήν, ὅστέα τ' ἄβρωτα τοῖς θεοῖς· quod Clementi propius est.

(94) Ἰτμόν. H. apte τὸν ἰτμόν, « furnum » seu « caminum. » Genus vero cur paulo post mutatum sit nescio, nisi forte relatio facta sit ad intellectum, τὴν κάμινον. SYLBURG.

(95) Ἡσίοδος. Theogon. v. 536, de Prometheo agens scribit :

... τότε ἔπειτα μέγαν βόυν πρόφρονι θυμῷ
Δασσάμενος προῦθηκε, Διὸς νόον ἔξαπαφίσκων.
Τῷ μὲν γὰρ σάρκας τε καὶ ἔγκατα πλοῖσι δημῷ
Ἐν ῥινῷ κατέθηκε, καλύψας γαστρὶ βοεῖη·
Τῷ δ' αὐτ' ὅστέα λευκὰ βοῦς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ
Εὐθετίσας κατέθηκε, καλύψας ἀργέτι δημῷ.

... ibi tum magnum bovem prompto animo
Divisum proposuit, Jovis mentem fallens :
Hæc enim carnesque et intestina pingui adipe
In pelle deposuit, tegens ventre bovino ;
In altera rursus ossa alba bovis dolosa arte
Rite disponens deposuit, tegens candida arrina, etc.
Post hæc, memoratis quæ ad Jovis electionem pertinent, hos versus, quos allegavit Clemens, subjungit v. 5°.

*Arte mala ossa bovis nitida pinguedine tecta.
Hinc fit ut ossa viri sacras adolere per aras
Assueti, veteris imitentur originis usum.*

Sed nequaquam dixerint, quæ ex indigentia oritur cupiditate vexatum nutriri Deum. Eum itaque efficiant plantæ similem, ut qui nutriatur absque appetitione; et bestiis quæ latent in cavernis; quas dicunt aut in aeris crassitudine, aut etiam ipsa propriis corporis exhalatione nutriri, et citra offensionem augeri. Atque si citra ullam egestatem eis Deus nutritur, quid est opus nutrimento ei qui non indiget? Sin autem gaudet honorari, cum natura nullius indigeat, non abs re nos Deum precibus honoramus, et hoc sacrificium optimum et sanctissimum cum justitia emittimus, justissimo Logo eum honorantes, per quem accipimus cognitionem, ea quæ didicimus per eum glorificantes. Est ergo quod est hic terrestre apud nos altare, congregatio eorum qui intenti sunt orationibus, unam quodammodo vocem habens communem et unam mentem. Quæ per odoratum autem accipiuntur nutrimenta, etsi sint diviniora iis quæ per os, tamen arguunt respirationem. Quid ergo de Deo dicunt, utrum perspirat sicut genus dæmonum? an inspirat solum, ut aquatilia per branchiorum dilatationem? an circumspirat, ut insecta per compressionem incisionis pennarum? Sed nulli ex his, si sapiant, Deum assimilaverint. Quæ autem respirant per pulmonis ad thoracem objectam dilatationem, ea attrahunt aerem. Deinde si Deo dederint viscera et arterias, et venas, et nervos, et partes, inducent eum nihil differentem. Conspiratio autem proprie dicitur in Ecclesia. Est enim Ecclesiæ sacrificium, oratio, quæ a sanctis exhalatur animis, cum sacrificium simul aperitur et tota mens Deo. Sed antiquissimam quidem aram in Delo sanctam vulgo jactarunt. Ad hanc autem solum dicunt etiam accessisse Pythagoram, cæde et morte minime inquinatam; aram autem vere sanctam esse justam ani-

(96) *Τοῖς φωλεύουσι θηρίοις.* Ea intelligit animalia, quæ certo quodam cuiusque anni tempore secretis in locis abdita, absque alimento vivunt. Qualia dicuntur esse ursæ, hystrices, serpentum aviumque genera quædam, et ἔντομα σχεδὸν ἅπαντα, « insecta prope omnia. » Conf. Aristoteles *De hist. animal.* lib. viii, cap. 14, 15, 16, 17.

(97) *Ἀβλαβῶς.* « Innoxie, » seu absque aliarum rerum consumptione.

(98) *Δοξάζοντες ἃ μεμαθήκαμεν.* Legendum videtur *δοξάζοντες ἐφ' οἷς μεμαθήκαμεν.* Lowth.

(99) *Θειότεραι.* Hoc est magis spirituales, seu subtiles.

(1) *Διαπνεῖται ὡς τὸ τῶν δαιμόνων γένος.* Gatakerus *Comment.* in lib. vi *Marcii Antonini* pag. 228, 229, in hæc Clementis verba adnotat: « Cæterum aliis ego dispiciendum libens proposuerim τὸ διαπνεῖσθαι Clementis Alex. quid velit, quod dæmonibus ille tribuit *Strom.* vii, quo loco τὸ διαπνεῖσθαι, καὶ ἐμπνεῖσθαι, καὶ περιπνεῖσθαι, καὶ ἀναπνεῖν a se invicem disternat. Mihi suspicio oboritur locum mendo neutiquam immanem esse, legique debere, πότερον διαπνεῖται ὡς τὸ τῶν δρυῶν, vel τὸ τῶν δένδρων (non autem τὸ τῶν δαιμόνων) γένος, cum non sit verisimile a dæmonibus exor-

A *Ἐκ τοῦ δ' ἀθανάτοισιν ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
Καίουσ' ἑστέα λευκὰ θυηέντων ἐπὶ βωμῶν.*

Ἄλλ' οὐκ ἂν οὐδαμῶς φασὶ κατὰ τὴν ἐκ τῆς ἐνδείας ἐπιθυμίαν κακούμενον τρέφεσθαι τὸν θεόν. Ὁμοιον οὖν αὐτὸν φυτῷ ποιήσουσιν ἀνορέκτως τρεφόμενον, καὶ τοῖς φωλεύουσι θηρίοις (96) φασὶ γοῦν ταῦτα, εἴτε ὑπὸ τῆς κατὰ τὸν ἀέρα παχύτητος, εἴτ' αὖ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ οἰκείου σώματος ἀναθυμιάσεως τρεφόμενα, ἀβλαβῶς (97) αὔξουσιν. Καίτοι εἰ ἀνευδεδῶς τρέφεται αὐτοῖς τὸ θεῖον, τίς ἐστὶ χρεία τροφῆς τῷ ἀνευδεδῶ; Εἰ δὲ τιμώμενον χαίρει, φύσει ἀνευδεδῶς ὑπάρχον, οὐκ ἀπεικίτως ἡμεῖς δι' εὐχῆς τιμῶμεν τὸν θεόν· καὶ ταύτην τὴν θυσίαν ἀρίστην καὶ ἀγιωτάτην μετὰ δικαιοσύνης ἀναπέμπομεν τῷ δικαιοτάτῳ Λόγῳ γεραίροντες· δι' οὗ παραλαμβάνομεν τὴν γνῶσιν, διὰ τούτου δοξάζοντες ἃ μεμαθήκαμεν (98). Ἔστι γοῦν τὸ παρ' ἡμῖν θυσιαστήριον ἐνταῦθα τὸ ἐπίγειον τὸ ἄθροισμα τῶν ταῖς εὐχαῖς ἀνακειμένων, μίαν ὡσπερ ἔχον φωνὴν τὴν κοινὴν καὶ μίαν γνώμην. Αἱ δὲ διὰ τῆς ἐσφρήσεως, εἰ καὶ θεϊότεραι (99) τῶν διὰ στόματος τροφαί, ἀλλὰ ἀναπνοῆς εἰσι δηλωτικά. Τί οὖν φασὶ περὶ τοῦ θεοῦ; πότερον διαπνεῖται, ὡς τὸ τῶν δαιμόνων γένος (1); ἢ ἐμπνεῖται μόνον, ὡς τὰ ἔνυδρα κατὰ τὴν τῶν βραγχίων διαστολήν; ἢ περιπνεῖται, καθάπερ τὰ ἔντομα κατὰ τὴν διὰ τῶν πτερύγων ἐπίθλιψιν τῆς ἐντομῆς; Ἄλλ' οὐκ ἂν τιμῶμεν τούτων ἀπεικάσαιεν, εἴγε εὖ φρονοῖεν, τὸν θεόν· ὅσα δὲ ἀναπνεῖ κατὰ τὴν τοῦ πνεύμονος πρὸς τὸν θώρακα ἀντιδιαστολήν, ρυμουλκεῖ τὸν ἀέρα. Εἴτα, εἰ σπλάγχνα δοῖεν καὶ ἀρτηρίας, καὶ φλέβας, καὶ νεῦρα, καὶ μόρια τῷ θεῷ, οὐδὲν διαφέροντα (2) εἰσηγήσονται τοῦτον. Ἡ σύμπνοια δὲ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγεται κυρίως. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἡ θυσία τῆς Ἐκκλησίας λόγος ἀπὸ τῶν ἁγίων ψυχῶν ἀναθυμιάμενος, ἐκκαλυπτομένης ἅμα τῆς θυσίας καὶ τῆς διανοίας ἀπάσης τῷ θεῷ. Ἀλλὰ τὸν μὲν ἀρχαιότατον βωμὸν ἐν Δήλῳ ἁγνὸν εἶναι τεθρυλλήκασιν· πρὸς ὃν (3) δὴ μόνον καὶ Πυθαγόραν (4) προσελθεῖν φασὶ, φόνῳ καὶ θανάτῳ μὴ

sum Clementem, cum in reliquis gradatim ab inferioribus ad superiora ascendat, ab aquatilibus ad insecta, ab insectis ad animantia perfectiora. Et τὸ διαπνεῖσθαι tum a Marco, tum ab aliis attribuitur stirpibus, ut illic probatur. Vox διαπνεῖσθαι infra occurrit in *Excerptis Theodoti* cap. 52, pag. 982.

(2) *Οὐδὲν διαφέροντα.* Desiderari videtur ἡμῶν, vel τῶν ἀνθρώπων, vel aliquid simile. Sensus est: « Eos qui viscera et arterias et reliquas partes Deo tribuunt, eum non diversum ab hominibus esse efficere. » Quin etiam hic cl. Lowthius adnotavit deesse vocem ἀνθρώπου.

(3) *Πρὸς ὃν.* Ms. Paris. πρὸς τὸν.

(4) *Πυθαγόραν.* Laertius in *Pythagora* lib. viii, seg. 15: Ἀμέλει καὶ βωμὸν προσκυνῆσαι μόνον ἐν Δήλῳ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Γενέτορος, ὅς ἐστιν ὄπισθεν τοῦ Κερατίνου, διὰ τὸ πυροῦς, καὶ κριθῆς, καὶ τὰ πόπανα μόνον τίθεσθαι ἐπ' αὐτοῦ ἄνευ πυρὸς, ἱερεῖον δὲ μηδὲν, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν *Δηλῶν πολιτείᾳ*. « Tantum aram in Delo Apollinis Genitoris, quæ post Corneam est, adorare solebat, quod frumentum, et hordeum, et placentas illi absque usa ignis imponere moris sit, victimam autem nullam, ut Aristoteles in *Deliorum republica* testa-

μιανθέντα· βωμόν δὲ ἀληθῶς ἅγιον, τὴν δικαίαν ψυ-
χὴν, καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς θυμίαμα, τὴν ὁσίαν εὐχὴν λέ-
γουσιν ἡμῖν ἀπιστήσουσιν; Σαρκοφαγιῶν (5) δ' οἶμαι,
προφάσει αἱ θυσίαι τοῖς ἀνθρώποις ἐπινοήονται·
ἐξῆν δὲ καὶ ἄλλως, ἄνευ τῆς τοιαύτης εἰδωλολατρίας,
μεταλαμβάνειν κρεῶν τὸν βουλούμενον. Αἱ μὲν γὰρ
κατὰ τὸν νόμον θυσίαι τὴν περὶ ἡμᾶς εὐσέβειαν ἀλ-
ληγοροῦσι, καθάπερ ἡ τρυγὼν καὶ ἡ περιστερὰ ὑπὲρ
ἀμαρτιῶν προσφερόμεναι, τὴν ἀποκάθαρσιν τοῦ ἀλό-
γου μέρους τῆς ψυχῆς προσδεκτὴν μὴνύουσι τῷ Θεῷ·
εἰ δὲ τις τῶν δικαίων οὐκ ἐπιφορτίζει τῇ τῶν κρεῶν
βρώσει τὴν ψυχὴν, λόγῳ τινὶ εὐλόγῳ χρῆται· οὐχ ὅ
Πυθαγόρας καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ τὴν μετένδεσιν ὄνειροπο-
λοῦντες τῆς ψυχῆς. Δοκεῖ δὲ Ξενοκράτης ἰδίᾳ πρα-
γματευόμενος περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων τροφῆς (6),
καὶ Πολέμων ἐν τοῖς περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου συν-
τάγμασι σαφῶς λέγειν, ὡς ἀσύμφορόν ἐστιν ἡ διὰ
τῶν σαρκῶν τροφή, εἰργασμένη ἤδη καὶ ἐξομοι-
ομένη ταῖς τῶν ἀλόγων ψυχαῖς. Ταύτη καὶ μάλι-
στα (7) Ἰουδαῖοι χοιρείου ἀπέχονται, ὡς ἂν τοῦ θη-
ρίου τούτου μιᾶροῦ ὄντος· ἐπεὶ μάλιστα τῶν ἄλλων
τοὺς καρποὺς ἀνορύσσει καὶ φθείρει. Ἐὰν δὲ λέγωσι
τοῖς ἀνθρώποις δεδῶσθαι τὰ ζῶα, καὶ ἡμεῖς συνομο-
λογοῦμεν, πλὴν οὐ πάντως εἰς βρώσιν· οὐδὲ μὴν
πάντα, ἀλλ' ὅσα ἀεργά (8). Διόπερ οὐ κακῶς (9) ὁ
κωμικὸς Πλάτων ἐν ταῖς Ἑορταῖς τῷ δράματι
φησιν·

Τῶν γὰρ τετραπόδιων οὐδὲν ἀποκτείνειν ἔδει

Ἡμᾶς τὸ λοιπὸν (10), πλὴν ὕων· τὰ γὰρ κρέα
Ἡδιστ' ἔχουσι, κούδεν (11) ἐφ' ὕδρς γίνεται
Πλὴν (12) ὕστριχες ἡμῖν καὶ πηλός τε καὶ (13) βοή.
Ὅθεν καὶ ὁ Αἴσωπος οὐ κακῶς ἔφη· τοὺς ὕς κεκρα-
γῆναι μέγιστον· συνειδέναι γὰρ αὐτοῖς εἰς οὐδὲν ἄλλο
χρησίμοις, ὅτ' ἂν ἔλκωνται, ἢ πλὴν εἰς τὴν θυ-
σίαν (14). Διὸ καὶ Κλεάνθης (15) φησὶν· ἐάνθ' ἄλλων

✠ P. 849, ED. POTTER, 717-718, ED. PARIS.

tur. » Jamblicus, *De vita Pythagoræ* cap. 5: Λέγε-
ται δὲ περὶ αὐτὸν χρόνον θαυμαστῶσαι περὶ τὴν Δῆ-
λον, προσελθόντα πρὸς τὸν ἀναίμακτον λεγόμενον, τὸν
τοῦ Γενέτορος Ἀπόλλωνος βωμόν. Conf. *Archæologiae*
nostræ *Græcæ* lib. II, c. 2.

(5) *Σαρκοφαγιῶν*. Proinde tradunt auctores,
antiquissimis sæculis nec diis oblata, nec homini-
bus in cibum concessa fuisse animantia. Vide *Ar-
chæologiae* nostræ *Græcæ* lib. II, cap. 4.

(6) *Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων τροφῆς*. Hunc librum
omisit Laertius, Xenocratis scripta enumerans, D
nisi forte idem sit cum eo quem Πυθαγόρεια in-
scripsit.

(7) *Ταύτη καὶ μάλ.* De causis cur Judæi a suillis
carnibus abstinerent, vide Spencerum *De legibus*
Hebr. lib. I, cap. 5.

(8) *Ἀεργά*. Proinde gravissimi sceleris reus olim
est habitus, quicumque βοῶν ἐργάτην, « bovem ope-
rarium, » mactasset. Plinius quemdam memorat,
qui id exsilio luit, *Nat. hist.* lib. VIII, c. 45. Vide
Archæologiae nostræ *Græcæ* lib. II, c. 4.

(9) *Διόπερ οὐ κακῶς*. Cicero, *De natura deor.*
lib. II: « Sus vero quid habet præter escam? cui
quidem ne putresceret, animam ipsam pro sale da-
tam dicit esse Chrysippus. Qua pecude, quod erat
ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura
fecundius. » Varro, *De re rustica* lib. II, c. 4: « Suil-
lum pecus donatum natura dicunt ad epulandum.
Itaque ei animam datam esse perinde ac saltem,

A mam, ✠ et qui ab ea emittitur suffitum sanctam
orationem, nobis dicentibus non credent? Esui au-
tem carniū, ut arbitror, prætextus ut esset ali-
quis, excogitata sunt hominibus sacrificia: licebat
autem alioqui absque tali cultu simulacrorum, ei
qui vellet, vesci carnibus. Quæ enim ex lege fiunt
sacrificia, allegorice nostram significant religionem:
ut turtur et columba quæ offeruntur pro peccatis,
emundationem partis animæ quæ caret ratione,
Deo esse acceptam significant. Si quis autem ex
justis esu carniū animam non onerat, satis con-
sentanea utitur ratione; non qua Pythagoras et ejus
asseclæ, somniantes animæ transmigrationem. Vi-
detur autem Xenocrates seorsum tractans de nu-
trimento ex animalibus, et Polemon in opere de
B Vita secundum naturam, aperte dicere, quod noxium
sit carnis nutrimentum, quod confectum est et as-
similatum animis bestiarum. Ea ratione Judæi
quoque maxime abstinent a carne suilla, utpote
quod hoc animal sit maxime sceleratum, quoniam
maxime omnium fructus effodit et corrumpit. Sin
autem dicant hominibus data esse animantia; nos
quoque id confitemur, sed non omnino ad come-
dendum; sed neque omnia, sed quæcunque non la-
borant. Quocirca non male Plato comicus in co-
mœdia quæ inscribitur *Festa*, dicit:

Ex quadrupedibus autem nullum deinceps oporteret
[nos occidere

Præter sues: carnes enim

C *Habent suavissimas, et nihil ad nos redit ex sue,*
Præterquam setæ et lutum et clamor.

Unde etiam dicebat Æsopus, « maxime clamare
sues, quia quando trahuntur intelligunt se ad nihil
aliud esse utiles quam ad sacrificium. » Quocirca
Cleanthes quoque dicebat « eos pro sale habere

quæ servaret carnem. » Plutarchus Stoicis ascripsit
hanc sententiam lib. V *Sympos.* cap. 10: Διὸ καὶ
τῶν Στωϊκῶν ἐνιοὶ τὴν ὕδρην σάρκα κρέα γεγονέναι
λέγουσι τῆς ψυχῆς ὡσπερ ἄλλων παρασπαρμένης ὑπὲρ
τοῦ διαμένειν. COLLECT.

(10) *Ἀποκτείνειν ἔδει ἡμᾶς τὸ λοιπὸν*. Ms. Pa-
ris. ἀποκτείνειν ἡμᾶς ἔδει τὸ λοιπὸν. Ms. Ottob.
ἀποκτείνειν ἔδει τὸ λοιπὸν.

(11) *Κρέα Ἡδιστ' ἔχουσι, κούδεν*. Ms. Paris.
κρέα Ἡδίστα ἔχουσιν, καὶ οὐδέν.

(12) *Πλὴν*. Labascit versus. Stabit si scribas:
..... οὐδὲν ἀφ' ὕδρς γίνεται,

Πλὴν ὕστριχες, καὶ πηλός ἡμῖν καὶ βοή.

HEINSIUS. — Eodem modo postremum hunc versum
scribit Grotius; sed in præcedente γίνεται pro
γίνεται: metri causa substituit, *Excerpt.*, p. 485.

(13) *Πηλός τε*. Copulativam τε omittit. Ms. Paris.

(14) *Κεκραγῆναι μέγιστον· συνειδέναι γὰρ αὐτοῖς*
εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησίμοις, ὅτ' ἂν ἔλκωνται, ἢ
πλὴν εἰς τὴν θυσίαν. Cl. Rittersbusius in
Porphyrium *De vita Pythagoræ* p. 8, existimare se
ait, hæc duo verba, ὅταν ἔλκωντο, rectius collocari
post κεκραγῆναι μέγιστον· ac deinde pro ἢ πλὴν
scribi debere πλὴν ἢ, vel omnino delendum esse ἢ.

(15) *Κλεάνθης*. Cleanthis dictum Cicero lib. I
De finibus sic expressit: « Ut non inscite illud
dictum videatur in sue, Animam illi pecudi datam
pro sale, ne putresceret. » Meminit ejus et Plutar-
chus in *Sympos. problem.* SYLBERG.

animam, ne carnes putrescerent. Alii ergo eo vescuntur, ut qui sit inutilis; ❧ alii vero, ut qui fructus perimat; et alii eo non **305** vescuntur, quod sit animal proclive ad coitum. Ea ratione neque hircum lex sacrificat, præterquam propter solam malorum ablegationem, quandoquidem voluptas est malitiæ metropolis. Jam vero hircinarum quoque carniū esum dicunt conferre ad morbum comitalem; dicunt autem et maximum augmentum fieri ex carnibus porcinis. Quocirca iis quidem qui corpus exercent est utilis, iis autem qui ipsam conantur augere animam, propter eam quæ ex esu carniū ingeneratur hebetudinem, non utique. Fortasse autem Gnosticus quispiam, exercitationis quoque gratia abstinuerit a carnibus, et ne caronimis luxuriat, et nimio impetu feratur ad rem Veneream. « Vinum enim, inquit Androcydes, et carnis ingurgitationes, corpus quidem robustum efficiunt, animam vero debiliorem. » Est ergo impiam et a religione alienum hoc nutrimentum ad perfectam intelligentiam. Quocirca Ægyptii quoque in iis quæ eorum ritu fiunt purificationibus, non permittunt sacerdotibus vesci carnibus: et avicularum carnibus utuntur tanquam levissimis; pisces autem non tangunt, cum propter alias quasdam fabulas, tum maxime quod ejusmodi cibus carnem reddat flaccidam. Jam vero animantia quidem terrestria et volueria, eundem quem nostræ animæ, aerem inspirantia, nutriuntur, ut quæ cognatam aeri habeant animam; pisces autem ne hunc quidem dicunt respirare aerem, sed illum qui cum

❧ P. 850, ED. POTIER, 718-719, ED. PARIS.

(16) Ὡς ἄχρηστον ἐσθίουσιν. « Comedunt tanquam » animal « ad nihil » aliud « utile. » Hinc a Plutarcho *Sympos.* lib. iv, qu. 5, inducitur quidam τῶν Ἰουδαίων ἐπισκώπτων, ὅτι τὸ δικαιοτάτον κρέας οὐκ ἐσθίουσιν. « Judæos subsannans, quod carnem justissimam non comederent. » Ubi « carnem justissimam » porcū appellat quod in hoc tantum destinatus videatur ut nobis in cibum cederet, cum vivus nulli usui inserviat. Porro aliam rationem cur quædam animalia primum mactari atque comedi cœperint, hanc fuisse subjungit auctor, quod λυμαντικὰ τῶν καρπῶν sint. Quam etiam ob causam eadem diis primum oblata fuisse referunt alii Ovidius *Metamorphos.* lib. xv.

.... et prima putatur

*Hostia sus meruisse necem, quia semina pando
Frueat rostro, spemque interceperat anni.*

Vite caper morsa Bacchi mactatus ad aras

Ducitur ultoris: nocuit sua culpa duobus.

Conf. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. ii, c. 4.

(17) Τῇ διαπομπήσει τῶν κακῶν. *Levit.* xvi, fit mentio hirci emissarii, quem Græci ἀποπομπῆτον χίμαρον dicunt. G. Gesnerus de quadrupedibus, *Platini* hæc de hirci carne citat: « Caprarum et hircorum ἵερα fugito, ne in epilepsiam incurras. » Clemens dixit, συμβάλλεσθαι τὴν τῶν τραγείων κρεῶν βρώσιν πρὸς ἐπιληψίαν. Versus autem, quos habes paulo post, recitat Cyrillus lib. ix in *Julianum*. Unde Porphyrius sic dicit in secundo libro *De abstinentia ab animalibus*: « Quod autem non diis, sed dæmonibus sacrificia per sanguinem obtulerunt, a theologis, qui virtutem totam norunt, creditum est. » Adducit autem et poetæ sententiam sic habentem: « Quis sic stultus et tam dissolutus

A αὐτοὺς ἔχειν τὴν ψυχὴν, » ἵνα μὴ σαπῆ τὰ κρέα. Οἱ μὲν οὖν ὡς ἄχρηστον ἐσθίουσιν (16), οἱ δ' ὡς λυμαντικὸν τῶν καρπῶν· καὶ ἄλλοι, διὰ τὸ κατωφερὲς εἰς συνουσίαν εἶναι τὸ ζῶον, οὐκ ἐσθίουσιν. Ταύτη οὐδὲ τὸν τράγον ὁ νόμος θύει, πλὴν ἐπὶ μόνῃ τῇ διαπομπήσει τῶν κακῶν (17)· ἐπεὶ μητρόπολις κακίας ἡδονή. Αὐτίκα καὶ συμβάλλεσθαι τὴν τῶν τραγείων κρεῶν βρώσιν πρὸς ἐπιληψίαν λέγουσι. Φασὶ δὲ πλείστην ἀνάδοσιν ἐκ χοιρείων γίνεσθαι κρεῶν· διὸ τοῖς μὲν ἀσχοῦσι τὸ σῶμα χρησιμεύει, τοῖς δὲ αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὖξιν ἐπιχειροῦσι, διὰ τὴν νωθρίαν τὴν ἀπὸ τῆς κρεωφαγίας ἐγγινομένην, οὐκ ἔτι. Τάχ' ἂν τις τῶν γνωστικῶν καὶ ἀσκήσεως χάριν σαρκοφαγίας ἀπόσχοιτο, καὶ τοῦ μὴ σφριγᾶν περὶ τὰ ἀφροδίσια τὴν σάρκα. « Οἶνος (18) γάρ, » φησὶν Ἀνδροκύδης (19), « καὶ σαρκῶν ἐμφορήσεις σῶμα μὲν ῥωμαλέον ἀπεργάζονται, ψυχὴν δὲ νωχਾਲεστέραν. » Ἄθετος (20) οὖν ἡ τοιαύτη τροφή πρὸς σύνεσιν ἀκριβῆ. Διὸ καὶ Αἰγύπτιοι (21) ἐν ταῖς κατ' αὐτοὺς ἀγνεύαις οὐκ ἐπιτρέπουσι τοῖς ἱερεῦσι σιτεῖσθαι σάρκας, ὀρνιθίοις (22) τε ὡς κουφοτάτοις χρωῖνται· καὶ ἰχθύων οὐχ ἄπτονται, καὶ δι' ἄλλους μὲν τινὰς μύθους, μάλιστα δὲ ὡς πλαδαρὰν τὴν σάρκα τῆς τοιαύτης κατασκευαζούσης βρώσεως. Ἡδὲ δὲ τὰ μὲν χερσαῖα καὶ τὰ πτηνὰ, τὸν αὐτὸν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἀναπνέοντα ἀέρα τρέφεται, συγγενῆ τῷ ἀέρι τὴν ψυχὴν κεκτημένα. Τοὺς δὲ ἰχθύς οὐδὲ ἀναπνεῖν φασὶ τοῦτον τὸν ἀέρα, ἀλλ' ἐκείνον ὃς ἐγκέκραται τῷ ὕδατι. εὐθέως κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν, καθάπερ καὶ τοῖς λοιποῖς στοιχείοις· ὃ καὶ δεῖγμα τῆς ὕλικῆς (23) δια-

persuasibilis vir, etc. » Vide hac de re Eusebium lib. iv, c. 5, *Præpar. evang.* COLLECT.

(18) Οἶνος. Plutarch. *Περὶ εὐθυμίας*, p. 159, iisdem prope verbis: Οἶνός τε καὶ σαρκῶν ἐμφορήσεις σῶμα μὲν ἰσχυρὸν ποιοῦσι καὶ ῥωμαλέον, ψυχὴν δὲ ἀσθενῆ. Et Theopompus apud Athen. lib. iii, 4, 79, 43: Τὸ γὰρ ἐσθίειν πολλὰ καὶ κρέα φαγεῖν τοὺς λογισμοὺς ἐξαιρεῖ καὶ τὰς ψυχὰς ποιεῖται βραδυτέρας. SYLBURG. — Eandem ejus sententiam reperies et apud Plutarchum *De animi tranquillitate*. Vide Theod. Canterum lib. i, cap. 16 *Var. lect.* COLLECT.

(19) Ἀνδροκύδης. Nempe ὁ ἱατρός, de quo apud Athenæum et Plinium mentio fit; non vero ὁ Πυθαγορικὸς, cujus librum *De symbolis Pythagoricis* alibi citat Clemens.

(20) Ἄθετος. Ms. Paris. ἄθεος.

(21) Αἰγύπτιοι. Julianus orat. 6: Αἰγύπτιός τε ὢν, οὐ τῶν ἱερέων, ἀλλὰ τῶν παμφάγων, οἷς πάντα ἐσθίειν νόμος· « Cum Ægyptius sis, non e sacerdotum genere, sed ex eo quod promiscue vescitur, cuique edere omnia licet. »

(22) Ὀρνιθίοις. Julianus orat. 5, p. 176, de Cereris sacris agens, ait: Ἐπὶ τοῦτοις ἀπαγορεύεται ἰχθύσιν ἅπασι χρῆσθαι· κοινὸν δὲ ἐστὶ τοῦτο καὶ πρὸς Αἰγυπτίους πρόβλημα· « Secundum, nullo piscium genere vesci conceditur; sed hæc nobiscum Ægyptiis communis est quæstio. » Idem paulo post: Πτηνοῖς ἐπιτρέπει χρῆσθαι, πλὴν ὀλίγων: « Volucres ad cibum adhibere permittit, paucis duntaxat exceptis. » Et mox. Καὶ τῶν τετραπόδων τοῖς συνήθεσι, πλὴν τοῦ χοίρου. « Quadrupes item usitata, præter porcū. » Quorum institutorum quæ fuerit ratio, prout ipsi videbatur, ibidem exponit.

(23) Ὑλικῆς. An potius ὕδατικῆς, « aqueæ. »

πολυτελείς, ἀλλὰ θεοφιλεῖς· καὶ τὸ θυμίαμα ἐκεῖνο τὸ σύνθετον (24) τὸ ἐν τῷ νόμῳ, τὸ ἐκ πολλῶν γλωσσῶν τε καὶ φωνῶν, κατὰ τὴν εὐχὴν συγκεῖμενον, μᾶλλον δὲ τὸ ἐκ διαφόρων ἔθνων τε καὶ φύσεων, τῆ κατὰ τὰς διαθήκας (25) δόσει σκευαζόμενον εἰς « τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, » καὶ κατὰ τοὺς αἴνους συναγόμενον, καθαρῶ μὲν τῷ νῷ, δικαία δὲ καὶ ὀρθῆ τῆ πολιτεία, ἐξ ὁσίων ἔργων εὐχῆς τε δικαίας· ἐπεὶ

Τίς ὧδε (26) μωρός,

κατὰ τὴν ποιητικὴν χάριν,

καὶ *λίαν ἀνειμένως (27)*

Εὐπιστος ἀνδρῶν, ὅστις ἐλπίζει (28) θεοῦς,

Ὅστων ἀσάρκων, καὶ χολῆς πυρουμένης,

Ἄ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,

Χαίρειν ἀπάτη (29), καὶ γέρας λαχεῖν τόδε,

καὶ χάριν τούτων τοῖς δρώσιν ἐκτίνειν (30), κἂν λησταί, κἂν τύραννοι τύχωσιν; Φαμέν δ' ἡμεῖς ἀγιαζεῖν τὸ πῦρ (31), οὐ τὰ κρέα, ἀλλὰ τὰς ἀμαρτωλοὺς ψυχάς· πῦρ οὐ τὸ παμφάγον καὶ βάνουσον, ἀλλὰ τὸ φρόνιμον λέγοντες, τὸ δεικνύμενον διὰ ψυχῆς τῆς διερχομένης τὸ πῦρ.

CAPUT VII.

Quali oratione utatur Gnosticus verus et quomodo a Deo exaudiatur.

Σέβειν δὲ δεῖν ἐγκελευόμεθα καὶ τιμᾶν τὸν αὐτὸν, καὶ Λόγον Σωτῆρά τε αὐτὸν καὶ ἡγεμόνα εἶναι πεπισθέντες, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα, οὐκ ἐν ἐξαιρέτοις ἡμέραις, ὡσπερ ἄλλοι τινὲς, ἀλλὰ συνεχῶς τὸν ὅλον βίον τοῦτο πράττοντες, καὶ κατὰ πάντα τρόπον· ἀμέλει τὸ γένος τὸ ἐκλεκτὸν, « Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά σοι (32), » φησὶ, κατ' ἐντολὴν δικαιούμενον. Ὅθεν οὔτε ὠρισμένον τόπον, οὐδὲ ἐξαιρετὸν ἱερόν, οὐδὲ μὴν ἑορτάς τινας καὶ ἡμέρας ἀποτεταγμένας, ἀλλὰ τὸν πάντα βίον ὁ γνωστικὸς ἐν παντὶ τόπῳ, κἂν καθ' ἑαυτὸν μόνος ὢν τυγχάνῃ, καὶ ὅπου τινὰς ἂν τῶν ὁμοίως (33) πεπιστευκότων ἔχη, τιμᾶ τὸν Θεόν, τουτέστιν χάριν ὁμολογεῖ τῆς γνώσεως τῆς πολιτείας. Εἰ δὲ ἡ παρουσία τινὸς ἀνδρὸς ἀγαθοῦ διὰ τὴν ἐντροπὴν καὶ τὴν αἰδῶ πρὸς τὸ κρεῖττον αἰεὶ σχηματίζει

✠ P. 851, ED. POTTER. a Psal. cxviii, 164.

(24) *Τὸ σύνθετον.* Respicit Exod. xxx, 34 et seq.

(25) *Κατὰ τὰς διαθήκας.* Vox διαθήκη apud Clementem denotat quamvis voluntatis divinæ significationem. Vide p. 562, 695, 760, ac præsertim 765. LOWTH.

(26) *Τίς ὧδε.* Exstant iidem versiculi apud Porphyrium *Περὶ τῆς τῶν ἐμφύχων ἀποχῆς*. Cæterum minus emendate, quam hic leguntur. HEINSIUS. — Hos incerti poetæ versus citat etiam Cyrillus lib. ix *Adv. Julianum*, p. 306, 307, ex Porphyrii lib. ii *Περὶ ἀποχ.* Hoc modo eos scripsit explicavitque Grot., in *Excerpt.*, p. 925 :

Τίς ὧδε μωρός λίαν ἀνειμένως

Εὐπιστος ἀνδρῶν, ὅστις ἐλπίζει θεοῦς

Ὅστων ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης,

Ἄ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,

Χαίρειν ἀπαρχῆ, καὶ γέρας λαχεῖν τόδε,

Τούτων τε τοῖσι δρώσιν ἐκτίνειν χάριν;

Quis gente in hominum tam supine est credulus,

Aut stultus adeo est, qui deos existimet

Seu bilis ustæ, sive crudorum ossium,

A aqua fuit contemperatus statim in primo mundi ortu, sicut etiam cum reliquis elementis, quod etiam est indicium materialis permansionis. Oportet ergo Deo offerre sacrificia, non sumptuosa ac splendida, sed quæ sunt accepta, et sufflitum illum in lege compositum, qui constat ex multis linguis et vocibus in oratione, vel potius qui ex diversis gentibus et sexibus per donum testamentorum constituitur. Nam

Quis adeo stultus,

ut ait lepor poeticus,

et tam ignavi est animi,

Tam credulus quis est, ut autemet deos,

Tostaque bile, et ossibus tantum meris,

Quæ forte rodant nec famelici canes,

B *Latarier, sibi que munus poscere hoc,*

et iis, qui hæc faciunt gratiam reddere, quamvis sint piratæ aut latrones, aut tyranni? Nos autem dicimus ignem sanctificare, non carnes, sed animas peccatrices; ignem dicentes non illum edacem et omnia consumentem et plane sordidum et illiberalem, sed prudentem, qui pervadit animam per ignem transeuntem.

Jubemur autem colere et honorare eundem, quem et Verbum esse et Servatorem atque ducem, habemus persuasum, et per ipsum, Patrem, non selectis diebus, ut aliqui alii, sed continenter per totam vitam hoc agentes, et modis omnibus. Certe genus electum, per præceptum justificatura, « Septies, inquit, laudem dixi tibi a. » Unde nec in definito loco, neque in templo selecto, neque diebus aliquibus festis et præstitutis, sed per totam vitam is qui est Gnosticus, in omni loco, etiamsi per se sit solus, etsi secum habuerit alios qui eandem fidem amplexi sunt, Deum honorat, hoc est, agit gratias propter rectæ vitæ cognitionem. Si autem alicujus boni viri præsentia, per sui observantiam et reverentiam, eum quicum versatur semper in

Projecta quæ vix tangat esuriens canis,

Gaudere donis, idque honori ducere,

Facientibusque gratiam reponere?

(27) *Ἀνειμένως.* Sic recentiores editiones, sed ἀνειμένος habent Flor. et ms. Paris.

(28) *Ἐλπίζει.* Cyril. ἐλπίζει.

(29) *Ἀπάτη.* Hoc substituit Sylburg. pro ἀπαντα, quod in Flor. exstabat, ut etiam in ms. Paris. Malim ἀπαρχῆ, quod habet Cyrillus.

(30) *Ἐκτίνειν.* Ms. Paris. ἐκταίνειν.

(31) *Τὸ πῦρ.* Respicere videtur Matth. iii, 11; Luc. iii, 16: Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· vel alium his similem locum. Agit enim auctor de mystico ac spirituali igne. Deinde, Hebr. iv, 12: Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ... καὶ δεικνύμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος.

(32) *ἤνεσά σοι.* Vulg. bibl. Psal. cxviii, in fine, ἤνεσά σε. A. SYLBURG.

(33) *Τῶν ὁμοίως.* Flor. τῶν ὁμοίων, « similibus; » parum apte. Paulo post, rectius forsan cum distinctione, τῆς γνώσεως, τῆς πολιτείας, ut mox. SYLBURG.

melius format et effingit : quomodo is qui cum Deo semper est præsens, per cognitionem, et vitam, et gratiarum actionem, non jure se melior semper evadat in omnibus et factis et verbis et affectu? Talis est is cui est persuasum, Deum ubique adesse, non autem certis ac definitis locis esse conclusum : ut cum se absque eo esse aliquando existimaverit, noctu et interdum intemperantiæ se dedat et libidini. Per totam ergo vitam diem festum agentes, ubique et omni ex parte Deum adesse persuasi, laudantes agros colimus, hymnos canentes navigamus, et in omni alio vitæ instituto, ut decet, ex arte versamur. Propius autem Deo jungitur Gnosticus, ut qui simul quidem gravitatem et hilaritatem ostendat in omnibus. Gravitatem quidem, propterea quod ad Deum se convertat; hilaritatem autem, propterea quod humana bona reputet quæ dedit nobis Deus. Videtur autem cognitionis excellentiari Propheta sic ostendere : « Benignitatem et disciplinam et cognitionem doce me ^a; » ascendendo amplificans id quod est principale perfectionis. Hic ergo homo est vere regalis, hic sacerdos sanctus Dei : quod quidem nunc quoque servatur apud eos qui sunt prudentissimi ex barbaris, qui sacerdotale genus provehunt ad regnum. Hic ergo nequaquam se tradit confusæ turbæ quæ theatris dominatur. Quæ autem dicuntur et fiunt et videntur voluptatis illicientis gratia, ne in somnis quidem admittit. Neque has ergo quæ visu percipiuntur voluptates, nec eas quæ in aliis fruendis capiuntur varietates : ut sumptuosos suffitus qui odoratum alliciant, aut condimenta ciborum, et quæ ex variis vinis sentiuntur delicias gustum inescantes; neque odoriferas ex variis floribus contexuras, quæ per sensum animam effeminant; sed honestum rerum omnium usum ad Deum semper referens, et cibi, et potus, et unctionis, universorum datori offert primitias, gratias agens et per donum et unctionem, et per Verbum ei datum : ad conviviales epulas

306

raro veniens, nisi si quod amicitiam concordiamque profitetur convivium, ut veniat ei persuaserit. Est enim ei persuasum, Deum omnia scire et audire, nec vocem solum, sed etiam cogitationem. Nam auditus quoque qui fit in nobis per meatus corporeos, non per vim corpoream, sed per

τὸν ἐντυγχάνοντα, πῶς οὐ μᾶλλον ὁ συμπαρὼν αἰεὶ διὰ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ βίου καὶ τῆς εὐχαριστίας ἀδιαλείπτως τῷ Θεῷ, οὐκ εὐλόγως ἂν ἑαυτοῦ παρ' ἑκάστα κρείττων εἶη εἰς πάντα, καὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν διάθεσιν; Τοιοῦτος ὁ πάντῃ παρῆναι τὸν Θεὸν πεπεισμένος, οὐχὶ δὲ ἐν τόποις τισὶν ὠρισμένοις κατακεκλεισμένον ὑπολαθὼν, ἵνα δὴ χωρὶς αὐτοῦ ποτε οἰηθεὶς εἶναι, καὶ νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν ἀκολασταίνῃ. Πάντα τοίνυν τὸν βίον ἐορτήν ἄγοντες, πάντῃ πάντοθεν παρῆναι τὸν Θεὸν πεπεισμένοι, γεωργοῦμεν αἰνοῦντες, πλέομεν ὑμνοῦντες, κατὰ τὴν ἄλλην πολιτείαν ἐντέχνως ἀναστρεφόμεθα. Προσεχέστερον δὲ ὁ γνωστικὸς οἰκαιοῦται Θεῷ, σεμνὸς ὢν ἅμα καὶ ἱλαρὸς ἐν πᾶσι· σεμνὸς μὲν διὰ τὴν ἐπὶ τὸ Θεῖον ἐπιστροφὴν, ἱλαρὸς δὲ διὰ τὸν ἐπιλογισμὸν τῶν ἀνθρωπείων ἀγαθῶν, ὧν ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός. Φαίνεται δὲ τὸ ἐξοχὸν τῆς γνώσεως ὁ Προφήτης ὧδε περιστάς· « Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνῶσιν διδάξόν με (54) » κατ' ἐπανάβασιν αὐξήσας τὴν ἡγεμονικὴν τῆς τελειότητος. Οὗτος ἄρα ὄντως ὁ βασιλικὸς ἄνθρωπος· οὗτος ἱερεὺς ὁσιος τοῦ Θεοῦ· ὅπερ ἔτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς λογιωτάτοις τῶν βαρβάρων (55) σώζεται, τὸ ἱερατικὸν γένος εἰς βασιλείαν προσαγόντων. Οὗτος οὖν οὐδαμῆ μὲν ἑαυτὸν εἰς ὀχλοκρασίαν τὴν τῶν θεάτρων δεσπότιν ἐνδίδωσι· τὰ λεγόμενα δὲ καὶ πραττόμενα καὶ ὀρώμενα ἡδονῆς ἀγωγῆς χάριν οὐδὲ ὄναρ προσίεται. Οὐτ' οὖν ταύτας τὰς ἡδονὰς τῆς θεάς, οὔτε τὰς διὰ τῶν ἄλλων ἀπολαυμάτων ποικιλίας, οἷον θυμιαμάτων πολυτέλειαν τὴν ὀσφρησιν γοητεύουσαν, ἢ βρωμάτων συγκαττύσεις καὶ τὰς ἐξ οἴνων διαφόρων ἀπολαύσεις, δελεαζούσας τὴν γέῤῥα· οὐδὲ τὰς πολυανθεῖς καὶ εὐώδεις πλοκάς, ἐκθηλουούσας δι' αἰσθήσεως τὴν ψυχὴν· πάντων δὲ τὴν σεμνὴν ἀπόλαυσιν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναγαγὼν αἰεὶ, καὶ τῆς βρώσεως καὶ τοῦ πόματος καὶ τοῦ χρίσματος, τῷ δοτῆρι τῶν ὄλων ἀπάρχεται, χάριν ὁμολογῶν καὶ διὰ τῆς δωρεᾶς καὶ τῆς χρήσεως (56), καὶ διὰ Λόγου τοῦ δοθέντος αὐτῷ· σπανίως εἰς τὰς ἐστιάσεις τὰς συμποτικὰς ἀπάντων, πλὴν εἰ μὴ τὸ φιλικὸν καὶ ὁμονοητικὸν, ἐπαγγελλόμενον αὐτῷ τὸ συμπόσιον, ἀφικέσθαι προτρέψαι. Πέπεισται γὰρ εἰδέναι πάντα τὸν Θεὸν καὶ ἐπαΐειν, οὐχ ὅτι τῆς φωνῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐννοίας· ἐπεὶ καὶ ἡ ἀκοή μὲν ἡμῖν (57), διὰ σωματικῶν πόρων ἐνεργουμένη, οὐ διὰ τῆς σωματικῆς δυνάμεως ἔχει τὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ διὰ

✕ P. 852, ED. POTTER, 720, ED. PARIS. ^a Psal. cxviii, 66.

(54) *Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνῶσιν διδάξόν με*· « Benignitatem et disciplinam et cognitionem doce me. » Ita LXX Psal. cxviii, 66. Vulgata, « Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me. » D. Hieronymus vertit : « Bonum sermonem et scientiam doce me. » Euthymius explicat : « Bonitatem erga amicos et cognatos, disciplinam in actionibus, et scientiam in contemplando. » COLL.

(55) *Τῶν βαρβάρων*. Cum alias forte gentes, tum præsertim Ægyptios respicit, a quibus Græcorum philosophi præcipua sua dogmata didicerunt. Quo autem loco apud hos fuerint sacerdotes docet Plato *Politico* pag. 559 : Περὶ μὲν Ἀἰγυπτίων οὐδ' ἔστι βασιλέα χωρὶς ἱερατικῆς ἀρχῆς· ἀλλ' ἐάν

ἄρα καὶ τύχη πρότερον ἐξ ἄλλου γένους βιασάμενος, ὕστερον ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο εἰστελεῖσθαι αὐτὸν τὸ γένος· « Apud Ægyptios non licet regem absque sacerdotio imperare, quinimo si ex alio genere quisquam vi regnum usurpet, cogitur post regni assumptionem sacris initiari, ut rex denique sit et sacerdos. » Deinde commemorat similem in pluribus Græcorum urbibus receptam esse consuetudinem. Conf. *Archæologiæ Græcæ* lib. II, c. 5.

(56) *Χρήσεως*. Flor. *χρίσεως*, « unctionis : » parum convenienter. SYLBERG. — *Χρίσεως* habet etiam ms. Paris.

(57) *Ἡ ἀκοή μὲν ἡμῖν*. Flor. ἡ ἀκοή ἐν ἡμῖν, « auditus » in nobis. SYLBERG.

τινος ψυχικῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διακριτικῆς τῶν
 σφαινοειδῶν τι φωνῶν νοήσεως. Οὐκ οὖν ἀνθρω-
 ποιῶδῃς ὁ Θεὸς τοῦδ' ἕνεκα (38), καὶ ἵνα ἀκούσῃ·
 οὐδὲ αἰσθήσεων αὐτῷ δεῖ, καθάπερ ἤρρεσαν τοῖς Στωϊ-
 κοῖς, « μάλιστα ἀκοῆς καὶ ὄψεως· μὴ γὰρ δύνασθαι
 ποτε ἑτέρως ἀντιλαμβάνεσθαι (39)· » ἀλλὰ καὶ τὸ
 εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος, καὶ ἡ ὀξύτατη συναίσθησις
 τῶν ἀγγέλων, ἢ τε τοῦ συνειδότης ἐπαφωμένη τῆς
 ψυχῆς δύναμις, δυνάμει τῆ ἀβρότη καὶ ἀνευ τῆς
 αἰσθητῆς ἀκοῆς, ἅμα νοήματι πάντα γινώσκει. Κἂν
 μὴ τὴν φωνὴν τις ἐξικνεῖσθαι πρὸς τὸν Θεὸν λέγῃ,
 κάτω περὶ τὸν ἀέρα κυλινδουμένην· ἀλλὰ τὰ νοή-
 ματα τῶν ἁγίων τέμνει, οὐ μόνον τὸν ἀέρα, ἀλλὰ
 καὶ τὸν ὅλον κόσμον. Φθάνει δὲ ἡ θεία δύναμις, κα-
 θάπερ φῶς, ὅλην διιδεῖν τὴν ψυχὴν. Τί δ' ; οὐχὶ καὶ
 αἱ προαιρέσεις φθάνουσι πρὸς τὸν Θεὸν, προϊεῖσαι
 τὴν φωνὴν (40) τὴν ἑαυτῶν ; οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῆς
 συνειδήσεως πορθμεύονται ; τίνα καὶ φωνὴν ἀναμεί-
 ναι (41), ὁ κατὰ πρόθεσιν τὸν ἐκλεκτὸν καὶ πρὸ τῆς
 γενέσεως τὸ ἐσόμενον ὡς ἤδη ὑπάρχον ἐγνωκώς ; ἢ
 οὐχὶ πάντῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἀπάσης τὸ φῶς
 τῆς δυνάμεως ἐκλάμπει, « τὰ ταμεία » ἐρευνῶντος,
 ἢ φησὶν ἡ Γραφή, « τοῦ λύχνου τῆς δυνάμεως ; »
 Ὅλος ἀκοῆ καὶ ὅλος ὀφθαλμῶς, ἵνα τις τοῦτοις χρήση-
 ται τοῖς ὀνόμασιν, ὁ Θεός. Καθ' ὅλου τοίνυν οὐδεμίαν
 σώζει θεοσέβειαν, οὔτε ἐν ὕμνοις οὔτε ἐν λόγοις,
 ἀλλ' οὐδὲ ἐν γραφαῖς ἢ δόγμασιν, ἢ μὴ πρέπουσα πε-
 ρὶ τοῦ Θεοῦ ὑπόληψις, ἀλλ' εἰς ταπεινάς καὶ ἀσχήμο-
 νας ἐκτρεπομένη ἐννοίας τε καὶ ὑπονοίας· ὅθεν « ἡ
 τῶν πολλῶν εὐφημία δυσφημίας οὐδὲν διαφέρει, » διὰ
 τὴν τῆς ἀληθείας ἀγνοίαν. Ὡν μὲν οὖν αἱ ὀρέξεις εἰσὶ
 καὶ ἐπιθυμίαι, καὶ ὅπως εἰπεῖν αἱ ὀρμαὶ, τούτων εἰσὶ
 καὶ αἱ εὐχαί. Διόπερ οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ πόματος, ἀλλὰ
 τοῦ πιεῖν τὸ ποτόν· οὐδὲ μὴν κληρονομίας, ἀλλὰ τοῦ
 κληρονομηῖν· οὕτως δὲ οὐδὲ γνώσεως, ἀλλὰ τοῦ
 γνῶναι· οὐδὲ γὰρ πολιτείας ὀρθῆς, ἀλλὰ τοῦ πολι-
 τεύεσθαι. Τούτων οὖν αἱ εὐχαί, ὧν καὶ αἰτήσεις· καὶ
 τούτων αἱ αἰτήσεις, ὧν καὶ ἐπιθυμίαι· τὸ δὲ εὐχε-
 σθαι καὶ ὀρέγεσθαι καταλλήλως γίνεσθαι (42) εἰς τὸ
 ἔχειν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ παρακείμενα ὠφελήματα. Τῇ
 κτήσει τοίνυν ὁ γνωστικός, τὴν εὐχὴν καὶ τὴν αἴτησιν
 τῶν ὄντως ἀγαθῶν τῶν περὶ ψυχὴν ποιεῖται (43) καὶ
 εὐχεται, συνεργῶν ἅμα καὶ αὐτὸς εἰς ἕξιν ἀγαθότη-
 τος ἔλθειν, ὡς μηκέτι ἔχειν τὰ ἀγαθὰ καθάπερ μα-
 θήματά τινα παρακείμενα, εἶναι δὲ ἀγαθόν. Διὸ καὶ
 τούτοις μάλιστα προσήκει εὐχεσθαι, τοῖς εἰδῶσι τὸ
 Θεῖον ὡς χρῆ, καὶ τὴν πρόσφορον ἀρετὴν ἔχουσιν αὐ-

✠ P. 853, ED. POTTER, 721, ED. PARIS.

(38) Τοῦδ' ἕνεκα. Flor. τοῦθ' ἕνεκα, contra nor-
 mam. Nam in τούτου ἕνεκα non potest ultimæ di-
 phthongi ulla fieri elisio. SYLBURG.

(39) Ἀντιλαμβάνεσθαι. H. ms. Ἀντιλαβέσθαι.
 SYLBURG.— Ἀντιλαβέσθαι exstat etiam in ms. Ottob.

(40) Τὴν φωνὴν. Psalm. xix, 3 : Οὐκ εἰσὶ λα-
 λιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.

(41) Πορθμεύονται ; τίνα καὶ φωνὴν ἀναμείναι.
 Flor. πορθμεύονται τίνα καὶ φωνὴν ἀναμείναι· nempe
 αἱ προαιρέσεις. SYLBURG.— Porro in editione
 Sylburgiana hæc sententia sic exstat : πορθμεύοντά
 τίνα καὶ φωνὴν ἀναμείναι. Receptam lectionem
 Heinsio debemus.

A quemdam sensum animale et intelligentiam quæ
 discernit, voces aliquid significantes apprehendit.
 Non est ergo Deus humana forma præditus, ut au-
 diat, neque ei sensibus est opus, ut placuit Stoicis,
 « præcipue auditu et visu ; non posse enim unquam
 aliter apprehendere ; » sed et acris ad patiendum
 facilitas, et acerrima angelorum consensio, et vis
 quæ animæ attingit conscientiam, inexplicabili po-
 testate etiam absque sensili auditione simul cum co-
 gitatione cognoscit omnia. Quod si quis dicat vocem
 inferius in acre volvi, nec ad Deum pervenire ; ac
 cogitata sanctorum secant non solum aerem, sed
 ✠ totum mundum. Statim autem vis divina, perinde
 ac lux, totam perspicit animam. Quid vero, non
 etiam ipsa animi consilia ad Deum perveniunt, et
 suam quasi emittunt vocem ? annon ea etiam trans-
 mittuntur a conscientia ? Quamnam autem vocem
 expectaverit, qui secundum propositum suum,
 electum etiam ante nativitatem, et id quod futurum
 est, tanquam quod sit, cognovit ? Annon profun-
 dum cujusvis animæ elucescere facit lux potesta-
 tis, cum « penetralia, » ut ait Scriptura, « scrutetur
 lucerna potestatis ? » Totus auditus, et totus oculus
 est, ut his nominibus utar, Deus. Nullam ergo
 religionem servat, neque in hymnis, neque in ser-
 monibus, sed neque in scripturis aut dogmatibus,
 indecens de Deo opinio ; verum ad humiles et in-
 decoras deflectit notiones et cogitationes : quo fit
 ut « multorum laudatio nihil differat a maledicto, »
 propter veritatis ignorationem. Atque quorum qui-
 dem sunt desideria et appetitiones, et ut semel di-
 cam, animi impulsiones, pro iis fiunt etiam preca-
 tiones. Quamobrem nemo potum desiderat, sed bi-
 bere potum ; sed nec hæreditatem, verum esse hæ-
 redem ; ita neque cognitionem, sed nosse ; neque
 rectam rempublicam, sed rempublicam gerere. Pro
 iis ergo rebus preces fiunt, quæ petuntur ; et ea pe-
 tuntur, quæ cupiuntur. Precari autem et appetere
 fiunt inter se invicem, ad habendum bona et ea,
 quæ adjuncta sunt, commoda. Is itaque qui cogni-
 tione tanquam possessione quadam est præditus, et
 petit et precatur ea quæ sunt vere bona, nempe
 bona animæ, ipse quoque cooperans ut perveniat
 ad habitum bonitatis, ut non amplius habeat bona
 tanquam aliquas adjunctas disciplinas, ipse autem
 sit bonus. Quocirca eos maxime decet precari qui
 Deum norunt ut oportet, et ei congruam habent

(42) Καταλλήλως γίνεσθαι. Sic recentiores edi-
 tiones ; κατ' ἀλλήλους γίνεσθαι habent Flor. et ms.
 Paris. Malim vero καταλλήλως γίνεσθαι : « serie con-
 sequenti et ordine se excipiunt. » Sed illud γίνε-
 ται ab imperito scriptore propinquos infinitivos re-
 spiciente in γίνεσθαι mutatum videtur : quod alias
 etiam contigit.

(43) Τῇ κτήσει τοίνυν ὁ γνωστικός. Heinsius le-
 git κτίσει, hæc notans : « Vocat τὸν κτήσει γνωστι-
 κόν, qui nondum ad habitum cognitionis pervenit.
 Opponit ergo talem τῷ γνωστικῷ τῇ ἕξει. At inter-
 pres legerat, τῇ κτήσει, qua voce totum interpola-
 verat sensum. » EDIT. PATROL.

virtutem, qui sciunt quænam sint vere bona, et quæ sint petenda, et quando, et quomodo singula. Est autem extrema inscitia, ab iis qui non sunt dii tanquam a diis petere; aut quæ non sunt utilia petere, quæ sibi mala sunt sub specie boni flagitantes. Unde merito cum sit unus bonus Deus, ab ipso ex bonis alia quidem nobis dari, alia vero permanere, precamur nos et angeli, sed non similiter. Non est enim idem, petere ut donum permaneat, atque ab initio ut id accipiamus contendere. Quin etiam aversio et depulsio malorum, est species precatio- nis, sed ea precatioe nunquam est utendum ad damnum hominum ✕, nisi justitiæ curam gerens Gno- sticus, dispenset hanc petitionem iis qui mali sen- sum exuerunt. Est ergo, ut audacius dicam, precatio, cum Deo conversatio. Quare licet susurrantes, et ne labra quidem aperientes tacite loquamur, intus clamavimus. Quamlibet enim internam collo- cutionem Deus exaudit perpetuo. Hinc et caput et manus in cœlum extendimus, et pedes excitamus in ultima acclamatione orationis, promptitudine et alacritate spiritus assequentes essentiam quæ ap- prehenditur intelligentia: et una cum sermone cor- pus a terra abducere conantes, erigentes animam desiderio meliorum aliam cogimus in sancta pro- gredi, magno animo carnis vinculum despicientes. Scimus enim optime, eum qui est Gnosticus, totum mundum lubenter transcendere, velut Judæi Ægy- ptum, ut aperte ostendat, se Deo quam proximum esse futurum. Quod si nonnulli certas ac definitas horas constituunt precatioe, ut, verbi causa, ter- tiam, sextam, nonam: at Gnosticus, per totam orat- vitam; dum per preces suas cum Deo studet versari. Reliquit autem, ut semel dicam, omnia quæ non sunt utilia, cum eo jam pervenerit, ut jam hinc acceperit consummationem ejus qui ex chari- tate agit. Jam vero triplicem horarum divisionem, quæ totidem sunt honoratæ precibus, sciunt qui no- runt beatam sanctarum mansionum trinitatem. Hic

✕ P. 854, ED. POTTER, 722, ED. PARIS.

(44) *Τοῖς δ'*. Forte *τοῖς γ'*, aut *δ'* superfluit, ut alibi. SYLBERG.

(45) *Κἄν ψιθυρίζοντες*. Ut Anna, I Reg. i. II. Id.

(46) *Τοὺς τε πόδας ἐπ.* Ita Tertullian. graviter reprehendit illos qui statim post finitam orationem assidebant. LOWTH.

(47) *Εἰ δέ τινες*. Non antiquum modo, sed inde usque ab ipsis apostolis traductum ad posteros esse morem statis horis orandi, cum ex hoc constat loco, tum ex aliis multis veterum Patrum. S. Hieron., epist. 7, tom. I, ad *Lætiam*: « Mane hymnos canere, tertia, sexta, nona hora stare in acie quasi bel- latrix Christi, accensaque lucerna reddere sacrificium vespertinum, » et epist. 8, ad *Demetriadem*: « Præter psalterium et orationis ordinem, quod tibi hora tertia, sexta, nona, ad vesperam, media nocte et mane semper est exercendum, sta- tue quot horis Scripturam ediscere debeas. » Idem epist. 22 et 27. Basilii singularum rationem reddidit reg. fus. expl. 57: Κατὰ τὴν τρίτην ὥραν εἰς τὴν προσευχὴν ἀνίστασθαι ὑπομνησθέντας τῆς τοῦ Πνεύ- ματος ὠρεᾶς κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τοῖς ἀποστόλοις δεδομένης. Cyprian., *De orat. Dominica*: « Horarum spatia jampridem spiritaliter determinantes adora-

Α τῶ· οἱ ἴσασιν τίνα τὰ ὄντως ἀγαθὰ, καὶ τίνα αἰτητέον, καὶ πότε, καὶ πῶς ἕκαστα. Ἐσχάτη δὲ ἀμάθεια, παρὰ τῶν μὴ θεῶν ὡς θεῶν αἰτεῖσθαι· ἢ τὰ μὴ συμφέροντα αἰτεῖσθαι, φαντασίᾳ ἀγαθῶν κακὰ αἰτουμένους σφί- σιν. Ὅθεν εἰκότως ἐνὸς ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, παρ' αὐτοῦ μόνου τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν δοθῆναι, τὰ δὲ παραμεῖναι εὐχόμεθα, ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἄγγελοι· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Οὐ γὰρ ἐστὶ ταυτὸν αἰτεῖσθαι παρα- μεῖναι τὴν ὁδὸν, ἢ τὴν ἀρχὴν σπουδάζειν λαθεῖν. Καὶ ἡ ἀποτροπὴ δὲ τῶν κακῶν εἶδος εὐχῆς, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων βλάβῃ τῇ τοιαύτῃ συγχρηστέον εὐχῇ ποτε· πλὴν εἰ μὴ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς δικαιο- σύνης τεχναζόμενος, τοῖς δ' (44) ἀπηληγκόσιν ὁ γνω- στικὸς οἰκονομοῖ τὴν αἴτησιν. Ἔστιν οὖν, ὡς εἰπεῖν τολμηρότερον, ὁμιλία πρὸς τὸν Θεὸν ἢ εὐχή. Κἄν ψι- θυρίζοντες (45) ἄρα, μὴδὲ τὰ χεῖλη ἀνοίγοντες μετὰ σιγῆς προσλαλῶμεν, ἐνδοθεν κεκράγαμεν. Πᾶσαν γὰρ τὴν ἐνδιάθετον ὁμιλίαν ὁ Θεὸς ἀδιαλείπτως ἐπάθει. Ταύτη καὶ προσανατείνομεν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν αἴρομεν, τοὺς τε πόδας ἐπεγειρο- μεν (46) κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς εὐχῆς συνεκφώνη- σιν, ἐπακολουθοῦντες τῇ προθυμίᾳ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν νοητὴν οὐσίαν· καὶ συναφιστάμεν τῷ λόγῳ τὸ σῶμα τῆς γῆς πειρώμενοι, μετάρσιον ποιησάμενοι τὴν ψυχὴν ἐπτερωμένην τῷ πόθῳ τῶν κρειττόνων, ἐπὶ τὰ ἅγια χωρεῖν βιαζόμεθα, τοῦ δεσμοῦ καταμε- γαλοφρονοῦντες τοῦ σαρκικοῦ. Ἴσμεν γὰρ εὖ μάλα τὸν γνωστικὸν τὴν ὑπέρβασιν παντὸς τοῦ κόσμου, ὡσπερ ἀμέλει τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἰουδαῖοι, ἐκουσίως ποιούμενον, ἐνδεικνύμενον ἐναργῶς παντὸς μᾶλλον, ὡς ὅτι μάλιστα συνέγγυς ἔσοιτο τοῦ Θεοῦ. Εἰ δέ τι- νες (47) καὶ ὥρας τακτὰς ἀπονέμουσιν εὐχῇ, ὡς τρί- την φέρε καὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην, ἀλλ' οὖν γε ὁ γνω- στικὸς παρὰ ὅλον εὐχεται τὸν βίον, δι' εὐχῆς συνεῖναι μὲν σπεύδων Θεῷ, καταλέλοιπε δὲ, συνελόντι εἰπεῖν, πάντα ὅσα μὴ χρησιμεύει γινόμενος ἐκεῖ, ὡς ἂν ἐν- θένδε ἤδη τὴν τελείωσιν ἀπειληφῶς τοῦ κατὰ ἀγάπην δρωμένου. Ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ὥρῶν διανομὰς τρι- χῇ (48) διισταμένας καὶ ταῖς ἰσῆς εὐχαῖς τετιμημέ-

tores Dei, statutis et legitimis temporibus servie- bant, et manifestata postmodum res est, sacramen- ta olim fuisse, quod ante sic justii precabantur. Nam super discipulos hora tertia descendit Spiritus sanctus, qui gratiam Dominicæ repromissionis implevit. » De sexta Basil.: « En δὲ τῇ ἕκτῃ ὥρᾳ με- τὰ μίμησιν τῶν ἀγίων ἀναγκαίαν εἶναι τὴν προσευ- χὴν ἐκρίναμεν τῶν λεγόντων, Ἐσπέρας ἢ πρωτὶ καὶ μεσημέριος διηγήσομαι καὶ ἀπαγγελω. Sexta quip- pe meridies. Cyprian. item: « Petrus, hora sexta in tectum superius ascendens, signo pariter et voce Dei monentis instructus est, ut omnes ad gratiam salutis admitteret, cum de emundandis gentilibus ante dubitaret. » De nona Basil.: « Ἡ δὲ ἐνάτη παρ' αὐτῶν ἡμῖν τῶν ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀναγκαία εἰς προσευχὴν παραδέδοται, ἱστορούσαις ὅτι Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς ἐνάτην. Cyprian.: « Et Dominus hora sexta crucifixus, ad nonam peccata nostra sanguine suo abluit, et ut redimere et vivifi- care nos posset, tunc victoriam suam passione per- fecit. » Eadem nonæ ratio redditur et in *Constit. apost. lib. viii, c. 54. COLLECT.*

(48) *Τριχῇ*. Cyprian., *De orat. Dom.*: « In ora- tionibus vero celebrandis invenimus observasse

νας ἴσασιν οἱ γνωρίζοντες τὴν μακαρίαν τῶν ἁγίων
 τριάδα μονῶν. Ἐνταῦθα γενόμενος, ὑπερνήσθην τῶν
 περὶ τοῦ μὴ δεῖν εὐχεσθαι πρὸς τινῶν ἑτεροδόξων,
 τουτέστι τῶν ἀμφὶ τὴν Προδίκου αἵρεσιν παρεισαγο-
 μένων δογμάτων. Ἴνα οὖν μηδὲ ἐπὶ ταύτῃ αὐτῶν
 τῇ ἀθέῳ σοφίᾳ ὡς ξένη ὀγκύλλωνται αἰρέσει, μαθέ-
 τωσαν προειληφθαι μὲν ὑπὸ τῶν Κυρηναϊκῶν (49)
 λεγομένων φιλοσόφων· ἀντιβῆσθαι δ' ὁμῶς τεύ-
 ξεται κατὰ καιρὸν ἢ τῶν ψευδωνύμων (50) τούτων
 ἀνόσιος γνώσις, ὡς μὴ νῦν παρεισδυομένη τὸ ὑπόμνη-
 μα, οὐκ ὀλίγη οὔσα ἢ τούτων καταδρομῇ, διακόπτῃ
 τὸν ἐν χερσὶ λόγον, δεικνύντων ἡμῶν μόνον ὄντως
 ὄσιον καὶ θεοσεβῆ τὸν τῷ ὄντι κατὰ τὸν ἐκκλησια-
 στικὸν κανόνα γνωστικόν, ᾧ μόνῳ ἢ αἰτήσις κατὰ τὴν
 τοῦ Θεοῦ βούλησιν ἀπονενεμημένῳ γίνεται (51) καὶ
 αἰτήσαντι καὶ ἐννοηθέντι (52). Ὡσπερ γὰρ πᾶν (53) ὁ
 βούλεται δύναται ὁ Θεός, οὕτως πᾶν ὁ ἂν αἰτήσῃ ὁ
 γνωστικὸς λαμβάνει. Καθόλου γὰρ ὁ Θεὸς οἶδα τοὺς
 τε ἀξίους τῶν ἀγαθῶν, καὶ μὴ. Ὅθεν τὰ προσήκοντα
 ἐκάστοις δίδωσιν· διὸ πολλάκις μὲν αἰτήσασιν ἀνα-
 ξίρις, οὐκ ἂν δοίη· δοίη δὲ ἀξίους δηλονότι ὑπάρχου-
 σιν. Οὐ μὴν παρέλκει ἢ αἰτήσις, κἂν χωρὶς ἀξιώσεως
 δίδεται τὰ ἀγαθὰ. Αὐτίκα ἢ τε εὐχαριστία, ἢ τε τῶν
 πέλας εἰς ἐπιστροφὴν αἰτήσις, ἔργον ἐστὶ τοῦ γνω-
 στικοῦ· ἢ καὶ ὁ Κύριος ἠύχετο, εὐχαριστῶν μὲν ἐν
 οἷς ἐτελείωσεν τὴν διακονίαν, εὐχόμενος δὲ ὡς πλεί-
 στους ὄσους ἐν ἐπιγνώσει γενέσθαι, ἔν' ἐν τοῖς σωζο-
 μένοις διὰ τῆς σωτηρίας κατ' ἐπίγνωσιν ὁ Θεὸς δο-
 ξάζηται, καὶ ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ὁ μόνος Σωτὴρ δι'
 Υἱοῦ ἐξ αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἐπιγινώσκηται. Καὶ τοι καὶ
 ἢ πίστις τοῦ λήψασθαι εἶδος εὐχῆς ἐναποκειμένης
 γνωστικῶς. Ἄλλ' εἰ ἀφορμὴ τις ὁμιλίας τῆς πρὸς
 τὸν Θεὸν γίνεται ἢ εὐχῆ, οὐδεμίαν ἀφορμὴν παρα-
 λειπτέον τῆς προσόδου τῆς πρὸς τὸν Θεόν. Ἀμέλει
 συμπλακεῖσα τῇ μακαρίᾳ προνοίᾳ ἢ τοῦ γνωστικοῦ
 ὄσιότης, κατὰ τὴν ἐκούσιον ὁμολογίαν τελείαν τὴν εὐερ-
 γείαν ἐπιδείκνυσι τοῦ Θεοῦ· οἷον γὰρ ἀντεπιστροφῆ
 τίς ἐστὶ τῆς προνοίας ἢ τοῦ γνωστικοῦ ὄσιότης, καὶ
 ἀντίστροφος εὐνοία τοῦ φίλου τοῦ Θεοῦ. Οὕτε γὰρ ὁ
 Θεὸς ἄκων ἀγαθός, ὃν τρόπον τὸ πῦρ θερμαντικόν·
 ἐκούσιος δὲ ἢ τῶν ἀγαθῶν μετάδοσις αὐτῷ, κἂν προ-
 λαμβάνῃ τὴν αἴτησιν (54)· οὕτε μὴν ἄκων σωθήσε-
 ται ὁ σωζόμενος· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄψυχος· ἀλλὰ παντός

A mihi veniunt in mentem quidam qui diversa sen-
 tiunt, nempe qui Prodicī hæresin sequuntur, a
 quibus docetur non esse orandum. Ne ergo de hac
 impia sua sapientia, tanquam nova hæresi se esse-
 rant, sciant eam a philosophis qui 307 dicuntur
 Cyrenæici se accepisse. Suo autem tempore ad-
 versus impiam falso nominatorum istorum dicetur
 cognitionem, ne si huic commentario insereretur,
 cœptam interrumpere orationem proluxa de
 iis disputatio, cum id hoc loco ostendimus,
 eum solum esse vere pium ac religiosum Dei
 cultorem, qui ex regula ecclesiastica vere est gno-
 sticus, cui soli, id quod petit secundum Dei volun-
 tatem tribuitur, et cum petit, et cum cogitavit.
 Quemadmodum enim quidquid vult potest Deus, ita
 quidquid petierit gnosticus, id accipit. Omnino
 enim novit Deus eos qui bonis digni sunt, et qui
 non. Unde dat ea quæ singulis conveniunt. Quam-
 obrem indignis, etiamsi sæpe petierint, non dabit;
 dabit vero iis qui sunt digni. Neque superflua ta-
 men propterea est petitio, etiamsi absque petitione
 dentur bona. Jam et gratiarum actio, et petitio eo-
 rum quæ pertinent ad conversionem proximorum,
 est opus gnostici; qua quidem ratione oravit quo-
 que Dominus, gratias quidem agens quod ministe-
 rium perfecerat: rogans autem ut ad cognitionem
 venirent quam plurimi, ut in iis qui salvi fiunt, per
 salutem ex agnitione Deus glorificetur, et qui est
 solus bonus et qui solus Servator, per Filium ex sæ-
 culo in sæculum agnoscatur. Quin etiam fides qua
 quis credit accepturum esse se quod petit, quedam
 precatio est, in animo gnostice reposita. Cæterum
 si conversationis cum Deo occasio est precatio, ac-
 cedendi sane ad Deum nulla est prætermittenda oc-
 casio. Ejus certe, qui est gnosticus, sanctitas con-
 nexa cum beata providentia, per spontaneam con-
 fessionem, ostendit perfectum Dei beneficium. Est
 enim veluti quedam mutuo respondens providentiæ
 cura, sanctitas gnostici, et reciproca amici Dei be-
 nevolentia. Neque enim Deus invitus est bonus, quo
 modo ignis est præditus vi calefaciendi; verum vo-
 luntarie bona impertit, etiamsi anticipet petitio-
 nem. Neque vero invite salvus erit is qui fit salvus

✠ P. 855 ED. POTTER. 723 ED. PARIS.

cum Daniele tres pueros in fide fortes et in capti-
 vitate victores horam tertiam, sextam, nonam sa-
 cramento scilicet trinitatis: quæ in novissimis
 temporibus manifestari debebat. Nam et prima
 hora in tertiam veniens, consummatum numerum
 trinitatis ostendit. Itemque ad sextam quarta pro-
 cedens, declarat alteram trinitatem. Et quando a
 septima nona completur, per ternas horas trinitas
 perfecta numeratur. De tribus mansionibus vide
 666, 20, lib. VI. COLLECT.

(49) *Kυρηναϊκῶν*. Intelligit Aristippi Cyrenæi
 philosophi discipulos, e quibus ii qui Theodorum
 sectabantur, τὰς περὶ θεῶν δόξας, omnem scilicet
de diis opinionem, penitus tollebant; ut refert in
Aristippo Laertius; Cicero lib. 1 *De nat. deor.*;
 Sextus Empiricus, *Pyrrh. Hypotypos*. lib. III, c. 24,
 et lib. VIII *Adv. mathematicos*; Plutarch., lib. 1

PATROL. GR. IX.

D *De placitis philosoph.* c. 7; Clemens noster superius
 in *Protreptico*, etc.

(50) *Ψευδωνύμων*. Scilicet γνωστικῶν, qui no-
 men τῆς γνώσεως falso sibi arrogabant. Sic supe-
 rius *Strom.* III, p. 520: οἱ ἀπὸ Προδίκου ψευδωνύμοις
 γνωστικῶς σφᾶς αὐτοὺς ἀναγορεύοντες. Ubi conf.
 not.

(51) *Ἀπονενεμημένῳ γίνεται*. Scribe ᾧ μόνῳ ἢ
 αἰτήσις, κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βούλησιν ἀπονενεμημένη
 γίνεται, καὶ αἰτήσαντι καὶ ἐννοηθέντι. HEINSIUS.

(52) *Ἐννοηθέντι*. Conf. superius *Strom.* VI, p.
 790, not.

(53) *Πᾶν*. Respicit Matth. XXI, 22: Πάντα, ἕσα
 ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ, πιστεύοντες, λήψασθε.

(54) *Κἂν προλαμβάνῃ τὴν αἴτησιν*. Hæc ad seq-
 uentia referenda sunt, non ad antecedentia, quæ
 fecit interpretes. LOWTH.

(non est enim inanimus); sed omnino voluntarie et libero animi arbitrio contendet ad salutem. Quocirca præcepta quoque homo accepit, ut qui ex se moveri possit ad utrum velit ex iis quæ sunt eligenda et fugienda. Non facit ergo Deus bona ex necessitate, sed libera voluntate bene facit iis qui ex se convertuntur. Non est enim servilis quæ ad nos venit divinitus, tanquam a deterioribus ad meliores procedens, providentia. Sed miseratione nostræ imbecillitatis, exercentur continuæ providentiæ dispensationes, sicut pastoris erga oves, et regis erga eos qui ejus parent imperio, et nostrum erga præfectos nostros, ✕ qui eos regunt qui sunt eis commissi, eo ordine qui fuit eis traditus a Deo. Dei ergo sunt servi et cultores, qui liberalissimum et maxime regalem cultum ac servitutem exhibent, qui sit per piam mentem et cognitionem. Est ergo omnis quoque locus vere sacer, et etiam omne tempus in quo Deum mente concipimus. Quando autem is cujus est bona mens, gratusque animus, petit per orationem, quodammodo ipse ad acceptionem aliquid confert, eo quod ex precatione appareat, eum libenter accipere quod desiderat. Quando enim nostram propensionem acceperit is qui est dator bonorum, ejus conceptionem omnia simul bona consequuntur. Certe per orationem examinantur mores, quomodo se habeant ad officium. Si autem vox et loquela nobis data est ut nos invicem intelligamus, quomodo non ipsam animam et mentem Deus exaudit, cum jam certe anima animam, et mens mentem exaudiat? Unde loquaces Deus lin-

gvas non exspectat, ut hominum interpretes, sed **A** μᾶλλον ἐκουσίως καὶ προαιρετικῶς σπεύσει πρὸς σωτηρίαν διὸ καὶ τὰς ἐντολάς ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἂν ἐξ αὐτοῦ ὀρμητικῶς πρὸς ὀπότερον ἂν καὶ βούλοιο τῶν τε αἰρετῶν καὶ τῶν φευκτῶν. Οὐκ οὖν ὁ Θεὸς ἀνάγκη ἀγαθοποιεῖ, κατὰ προαίρεσιν δὲ εὐποιεῖ τοὺς ἐξ αὐτῶν (55) ἐπιστρέφοντας. Οὐ γὰρ ὑπηρετικὴ (56) γέ ἐστιν ἡ εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἤκουσα, οἷον ἐκ χειρόνων εἰς κρείττονας προῖούσα, ἢ πρόνοια· κατ' ἔλεον δὲ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας αἱ προσεχεῖς τῆς προνοίας ἐνεργοῦνται οἰκονομίαι· καθάπερ καὶ ἡ τῶν ποιμένων εἰς τὰ πρόβατα, καὶ ἡ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς ἀρχομένους, καὶ ἡμῶν αὐτῶν πειθηνίως πρὸς τοὺς ἡγουμένους ἔχόντων, τοὺς τεταγμένους διέποντας (57) καθ' ἣν ἐνεχειρίσθησαν τάξιν (58) ἐκ Θεοῦ. Θεράποντες ἄρα καὶ θεραπευταὶ τοῦ Θεοῦ οἱ ἐλευθεριωτάτην καὶ βασιλικωτάτην θεραπείαν προσάγοντες, τὴν διὰ τῆς θεοσεβοῦς γνώμης τε καὶ γνώσεως. Πᾶς οὖν καὶ τόπος ἱερὸς τῷ ὄντι, ἐν ᾧ τὴν ἐπίνοιαν τοῦ Θεοῦ λαμβάνομεν, καὶ χρόνος. Ὅταν δὲ ὁ εὐπροαίρετος ὁμοῦ καὶ εὐχάριστος δι' εὐχῆς αἰταῖται, ἀμηγέπη συνεργεῖ τι πρὸς τὴν λήψιν, ἀσμένως, δι' ᾧν εὐχεται, τὸ ποθεύμενον λαμβάνων (59). Ἐπὶ γὰρ τὸ παρ' ἡμῶν εὐεπιφορον ὁ τῶν ἀγαθῶν λάβοι (60) ὁσπῆρ, ἀθρόα πάντα τῆ συλλήψει αὐτῆς ἔπαται τὰ ἀγαθὰ. Ἀμέλει ἐξετάζεται διὰ τῆς εὐχῆς ὁ τρόπος (61), πῶς ἔχει πρὸς τὸ προσῆκον. Εἰ δὲ ἡ φωνὴ καὶ ἡ λέξις τῆς νοήσεως χάριν δέδοται ἡμῖν, πῶς οὐχὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ ἐπακούει ὁ Θεός, ὅπου γε ἤδη ψυχὴ ψυχῆς, καὶ νοῦς νοῦς ἐπαῖται; Ὅθεν τὰς πολυφώνους γλώσσας οὐκ ἀναμένει ὁ Θεός, καθάπερ οἱ παρὰ ἀνθρώπων ἐρμηνεῖς, ἀλλ' ἀπαξιαπλῶς ἀπάντων γνωρίζει τὰς νοήσεις· καὶ ὅπερ ἡμῖν ἡ φωνὴ σημαίνει, τοῦτο τῶν

✕ P. 356 ED. POTIER, 724 ED. PARIS.

(55) Ἐξ αὐτῶν. Lege ἐξ αὐτῶν, « sua sponte. »

(56) Ὑπηρετικὴ. Quidam e Stoicis negabant Deum esse sensu præditum aut animatum, ac speciatim Boethius. Laertius, *Zenone* lib. vii, segm. 145: Βόηθος δὲ φησὶν οὐκ εἶναι ζῶον τὸν κόσμον· « Boethius autem ait mundum non esse animal. » Mundum scilicet pro more Stoicorum Deum vocans. Neque quidquam aliud esse credebant, quam subtile quoddam corpus totum mundum pervadens, quod vitam motumque rebus imperit. Hinc Seneca, *Nat. Quæst.* lib. iii, cap. 29: « Sive animal est mundus, sive corpus natura gubernante, ut arbores, ut sata. » Hi igitur Providentiam stantebant esse ὑπηρετικὴν δύναμιν, « potentiam, » aliis « servire natam: » item ἐκ χειρόνων εἰς κρείττονας· « a deterioribus ad præstantiores » procedere, ab inanimatis nempe corporibus ad animata et rationis usu prædita: Τὸ γὰρ ζῶον τοῦ μὴ ζῶου κρείττον· « quippe animatum est inanimato præstantius, » ut Stoicorum verba adhibeam. Adversus hujusmodi atheos dicit Clemens Deum non providere nobis ex necessitate, sed κατὰ προαίρεσιν, « ex libero arbitrio, » et κατ' ἔλεον τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας, « miseratione humanæ imbecillitatis » motus.

(57) Τοὺς τεταγμένους διέποντας. Malim τοὺς τεταγμένως διέποντας, « qui ordinate regunt. » Quo modo καταλλήλους paulo superius pro καταλλήλως scriptum esse adnotatum est p. 721.

(58) Τάξιν. Innuit diversos esse magistratum gradus et ordines, omnes vero a Deo institutos. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν. Rom. xiii, 1.

(59) Συνεργεῖ τι πρὸς τὴν λήψιν, ἀσμένως, δι'

ᾧν εὐχεται, τὸ ποθεύμενον λαμβάνων. Ad verbum: « Non nihil cooperatur ad acceptionem facile accipiens id, quod desiderat, operationum suarum. » Illud vero quod præcessit, « et cognitionem, et tempus, » ambiguum est. Clemens vult omnem locum et tempus sacrum esse, in quo ad Dei cognitionem pervenimus. COLLECT.

(60) Λάβοι. Ms. Paris. λάβη.

(61) Ἐξετάζεται διὰ τῆς εὐχῆς ὁ τρόπος. Hic τρόπον accipe non « modum, » sed « mores » ipsos vel τὴν προαίρεσιν, ut ante dixit, τὸν εὐπροαίρετον καὶ εὐχάριστον, « qui bono animi instituto accedit ad orationem cooperari ad obtinendum, » seu « affectum animi. » Sic vetus comicus: Τρόπος ἐστ' ὁ πείθων τοῦ λέγοντος ὁ λόγος, « Mores dicentis persuadent, non oratio. » S. Chrysostomus, *Hom. in Chananæam*: Ἰστέον δὲ ὅτι οὐ ζητεῖται τόπος προσευχῆς, ἀλλὰ τρόπος. Ὁ Ἱερεμίας ἐν βορβόρῳ ἦν, καὶ τὸν Θεὸν ἐπεσπάσατο. Ὁ Δανιὴλ ἐν λάκκῳ λεόντων, καὶ τὸν Θεὸν ἐξυμνήσατο. *Interpres Hom. 17, ex variis in Matthæum locis tom. II*: « Non queritur locus, sed devotio mentis. Jeremias in lacu cœni demersus erat, et fideliter orans Deum promeruit. Daniel in lacum leonum missus, ad se Dei misericordiam inclinavit. » Item post pauca: Οὐδὲν τοίμων ἀπὸ τοῦ τόπου κωλύεται τὰ τῆς εὐχῆς· μόνον ἐὰν τῆ εὐχῆ συμβαίνων. Φησὶν γὰρ ὁ Δαβὶδ· « Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου μετ' ὧδης· μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει, καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον. » Hæc in homilia Chrysostomi non reperiuntur Latina, sed apud Anastasium *Quæst. 2, in Scripturam. COLLECT.*

Θεῷ ἢ ἔννοια ἡμῶν λαλεῖ, ἣν καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας εἰς νόησιν ἤξουσιν ἠπίστατο. Ἐξέστιν οὖν μηδὲ φωνῇ τὴν εὐχὴν παραπέμπειν, συντείνοντα, μόνον δ' ἔνδοθεν (62) τὸ πνευματικὸν πᾶν εἰς φωνὴν τὴν νοητὴν, κατὰ τὴν ἀπερίσπαστον πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφὴν. Ἐπεὶ δὲ γενεθλίου ἡμέρας εἰκὼν ἢ ἀνατολὴ (63), κάκειθεν τὸ φῶς αὐξεται ἐκ σκοτῶν λάμπαν τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν ἀγνοίᾳ (64) καλινδουμένοις ἀνέτειλε γνώσεως ἀληθείας ἡμέρα κατὰ λόγον τοῦ ἡλίου, πρὸς τὴν ἑωθινὴν ἀνατολὴν αἱ εὐχαί. Ὅθεν καὶ (65) τὰ παλαιάτα τῶν ἱερῶν πρὸς δύσιν ἔβλεπεν· ἵνα οἱ ἀπαντιπρόσωπον (66) τῶν ἀγαλμάτων ἰστάμενοι πρὸς ἀνατολὴν τρέπεσθαι (67) διδάσκωνται. « Κα-

(62) Παραπέμπειν, συντείνοντα, μόνον δ' ἔνδοθεν. Hanc sententiam recentiores editiones sic proferunt: Παραπέμπειν, συντείνοντα μόνον ἔνδοθεν. Priorem lectionem firmat ms. Paris.

(63) Ἐπεὶ δὲ γενεθλίου ἡμέρας εἰκὼν ἢ ἀνατολὴ. « Quoniam autem natalis diei imago est oriens, et illinc augetur lux, qua primum illuxit ex tenebris, sed et iis, qui versabantur in ignoracione, exortus est dies cognitionis veritatis; ea ratione ad orientem solem fiunt orationes. » COLLECT.—S. Scripturæ Christum orienti soli sæpenumero assimilant, ut Zach. iii, 8; vi, 12; Jerem. xxiii, 5; Luc. i, 78, etc. Vult autem Clemens, preces versus orientem Deo offerri, quod oriens Christi imago sit, a quo lux in mundum spiritalem diffunditur sicut ab oriente in naturalem. Conf. *Constitutionum Apost.* lib. ii, cap. 57. Ubi de hoc ac similibus ritibus plura adnotavit Cotelerius.

(64) Τοῖς ἐν ἀγν. Respicere videtur Matth. iv, 16: Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοτῆι εἶδε φῶς μέγα· καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς.

(65) Ὅθεν καὶ. Vitruvius lib. iv, c. 5: « Aedes autem sacræ deorum immortalium ad regiones, quas spectare debeant, si erunt constituendæ, uti signum, quod erat in cella collocatum, spectat ad vespertinam cæli regionem, ut qui adierint ad aram immolantes aut sacrificia facientes, spectent ad partem cæli orientis, et simulacrum, quod erit in æde. » G. Gyrald. Syntag. 17, Geneal. ex Pindari Commentariis tradit ad orientem diis, occidentem heroibus sacra facta et preces, itemque ex Porphyrio et Luciano supplices diis ἀντιπροσώπους orientem spectasse. Id ipsum a Pythagoricis observatum scribit L. Cælius, Trismegistum autem ad meridiem conversum orasse, *Lect. antiq.*, lib. xii, cap. 2, etc. Quod vero templa dixit Clemens respexisse ad occidentem, de vestibulo intelligendum est, non de cella, quo modo Josephus lib. viii *Aniq.* cap. 2, dixit templum Salomonis versum fuisse ad orientem, cujus pars dextera dicitur, quæ erat australis, ad quam erat positum mare, III Reg. vii. Rationem affert Anastasius, Quæst. 48, in *Scripturam*: Τὸ μὲν μήκος ἦν ἑξήκων, τὸ δὲ εὖρος κ'. Ἐτέτραπτο δὲ οὐ πρὸς ἑω, ἵνα οἱ προσευχόμενοι μὴ τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα προσκυνῶσιν, ἀλλὰ τὸν ἥλιου δεσπότην· « Longitudo quidem erat lx cubitorum, latitudo autem xx. Conversum autem erat non ad orientem, ne precantes adorarent solem orientem, sed solis Dominum. » Ita legendus est hic locus in Bibliotheca SS. Patrum, ut et ille sub finem quæstionis: « Et totam altitudinem fuisse centum viginti cubitorum. » Καὶ πᾶν τὸ ὕψος ἑκατὸν εἴκοσι πήχεις. Id quod indicat locus c. 32 *Paral.* quem subjicit: « Et altitudo centum viginti, et deauravit ipsum intrinsecus auro puro. » Græce in ms. Reginæ erat: Καὶ κατεχρῶσθε αὐτὸν ἔσωθεν χρυσίῳ καθαρῷ· interpretis vile-

A cognoscit omnium, ut semel dicam, mentes: et quod nobis vox significat, hoc Deo nostra loquitur cogitatio, quam etiam ante creationem sciebat esse venturam in mentem. Licet ergo etiam absque voce emittere orationem, modo quis quidquid est intrinsecus spiritale, intendat in vocem quæ mente percipitur, per indivulsam ad Deum conversionem. Quoniam autem diei natalis imago est oriens, atque illinc quoque lux augetur quæ primum illuxit ex tenebris, iisque qui volutantur in ignoracione exortus est dies cognitionis veritatis, quemadmodum sol oritur, ideo ad ortum matutinum habentur preces. Unde etiam templorum anti-

B tur legisse ἔωθεν. Sed et illud οὐ πρὸς ἑω, mendi suspectum est, si cum Josepho conferatur, unde sumptum videtur. COLLECT.—In *Constitut. apost.* lib. ii, initio c. 57, de templo ædificando hoc præceptum exstat: Καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος, ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφῶρια πρὸς ἀνατολὴν, ὅστις ἔοικε νηϊ· « Ac primo quidem ædes sit oblonga, ad orientem versa, ex utraque parte Pastophoria versus orientem habens, et quæ navi sit similis. » Ubi consuli poterunt quæ de basilicis ac templis ad orientem spectantibus adnotavit Cotelerius. Porro recentiora quidem templa ad orientem spectasse dicuntur a nonnullis, ut ingredientes πρὸς δύσιν oculos ferrent; vetera autem contrarium situm obtinuisse. Hyginus *De agror. limit. constit.* lib. i: « Antiqui architecti in occidentem templa spectare recte scripserunt: postea placuit omnem religionem eo convertere, ex qua parte cæli terra illuminatur. » Conf. *Archæol. Græcæ* lib. i, c. 2.

(66) Οἱ ἀπαντιπρόσωπον. Flor. οἱ ἅπαν τι πρόσωπον· corrupta et structura et sententia. SYLB.

(67) Πρὸς ἀνατολὴν τρέπεσθαι. Hunc orandi ritum vultu ad orientem converso acceptum ab apostolis testantur hæc veterum Patrum loca, ex quibus et rationes varias petes. Tertullian. *Adversus gentes* seu in *Apologet.*: « Ad Persas si forte deputabimur, licet solem in linteo depictum non adoremus habentes ipsum ubique in suo clypeo, denique inde suspicio quod innotuerit, nos ad orientis regionem precari. » Idem *Adversus Valentinianos*: « Amat figuram Spiritus sancti orientem Christi figuram. » Epiphani. lib. xix scribit pseudo-propheetam Elxai nomine prohibuisse orare ad orientem et faciem ad Hierosolyma convertendam docuisse ex omnibus partibus mundi. Origenes hom. 5, in Num.: « Quod genua flectimus orantes, et quod ex omnibus cæli plagis ad orientis partem conversi orationem fundimus, non facile cuiquam puto ratione compertum. » Apud sanctum Athanasium *Quæst. ad Antiochum* 16, quæ in Græco ms. 54, respondendum esse gentibus docetur: Ὅτι οὐχ ὡς ἐν ἀνατολαῖς περιγραφόμενου τοῦ Θεοῦ κατὰ ἀνατολὰς προσκυνούμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς φῶς ἀληθινὸν καὶ ἐστὶν καὶ λέγεται, τούτου χάριν πρὸς τὸ φῶς τὸ κτιστὸν καὶ ἀφορῶντες, οὐκ αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ ποιήσαντι αὐτὸ προσκυνούμεν ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου τὸν πρὸ πάντων στοιχείων, καὶ τῶν αἰώνων Θεὸν γεραίροντες. « Non ideo adoramus ad orientem, quod in ea parte mundi Deus aliquo modo circumscriptus habitat; sed quia Deus lux est vera, diciturque, eam ob causam ad creatum istud lumen conversi, non illud, quod creatum est lumen, sed ejus luminis creatorem adoramus, et ex elemento omnium splendidissimo, omnium elementorum splendidissimum creatorem Deum, veneramus. » Ita reddidit interpretes Ampe-lander, sed ad verbum ex manuscripto extremam

quissima respiciebant ad occidentem, ✠ ut qui vultu stant ad simulacra converso, doceantur verti ad orientem. « Dirigatur oratio mea tanquam incensum in conspectu tuo : elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum^a, » aiunt Psalmi. Sceleratis ergo hominibus oratio, non solum aliis, sed etiam sibimetipsis est perniciosissima. Siquidem etiamsi ea quæ fausta et prospera dicunt, postquam petierint, acceperint, ipsa hæc lædunt eos qui acceperunt, ut qui sint usus eorum nescii. Orant siquidem ut ea possideant quæ non habent bona, atque quæ videntur bona, non ea quæ sunt, petunt. Gnosticus autem, eorum quæ possidet stabilitatem, ad ea autem quæ eventura sunt aptitudinem, eorum autem quæ est accepturus, petet æternitatem. Quæ autem vere sunt bona quæ versantur in animo, ea ut et sint sibi et permaneant, precatur : unde neque aliquid ex iis quæ absunt desiderat, contentus præsentibus. Neque enim est propriis bonis defectus, cum jam sibi sit sufficiens ex divina gratia et cognitione. Sed cum suis quidem sit contentus, aliis autem non egeat, omnipotentem autem cognoscat voluntatem, et simul habeat et precetur, maxime autem omnipotenti **308** adhærescat potentiæ, dum studet esse spiritalis, per interminatam charitatem, unitur Spiritui. Sic magni est et excelsi animi, qui id quod est omnium præstantissimum, quod omnium optimum, possidet per scientiam, et facile quidem applicatur ad contemplationem : eorum autem quæ cadunt in contemplationem, in anima vim habet permanentem, hoc est perspicacem scientiæ acrimoniam. Hanc ✠ autem ut possideat potestatem quam maxima vi contendit : eaque quæ cum mente pugnant in potestate habet sua, et in contemplatione quidem perpetuo residens, et in ea se exercens exercitatione, ut a jucundis abstinere, et in faciendo recte se gerat, magna præterea instructus experientia, tam in doctrina, quam in iis quæ ad vitam pertinent, dicendi

Α τευθουνηθητω η προσευχη μου ως θυμίαμα ενώπιόν σου· ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή, » οἱ Ψαλμοὶ λέγουσι. Τοῖς μοχθηροῖς τίνυν τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐχὴ οὐ μόνον εἰς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ εἰς σφᾶς αὐτοὺς βλαβερωτάτη. Εἰ γοῦν καὶ ἅ φασιν εὐτυχήματα αἰτησάμενοι λάθοιεν, βλάπτει λαβόντας αὐτοὺς, ἀνεπιστήμονας τῆς χρήσεως αὐτῶν ὑπάρχοντας. Οἱ μὲν γὰρ, ἅ οὐκ ἔχουσι, εὐχονται κτήσασθαι, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ, οὐ τὰ ὄντα, αἰτοῦνται· ὁ γνωστικὸς δὲ, ὧν μὲν κέκτηται, παραμονὴν (68), ἐπιτηδειότητα δὲ εἰς ἃ μέλλει ὑπερβαίνειν, καὶ αἰδιότητα (69) ὧν οὐ λήψεται αἰτήσεται· τὰ δὲ ὄντως ἀγαθὰ τὰ περὶ ψυχῆν, εὐχεται εἶναι τε αὐτῷ καὶ παραμεῖναι· ταύτη οὐδὲ ὀρέγεται τινος τῶν ἀπόντων, ἀρκούμενος τοῖς παροῦσιν. Οὐ γὰρ ἑλλειπῆς τῶν οικείων ἀγαθῶν, ἱκανὸς ὧν ἤδη αὐτῷ ἐκ τῆς θείας χάριτος τε καὶ γνώσεως· ἀλλὰ αὐτάρκης μὲν γενόμενος, ἀνευδής δὲ τῶν ἄλλων· τὸ παντοκρατορικὸν δὲ βούλημα ἐγνωκῶς, καὶ ἔχων ἅμα καὶ εὐχόμενος, προσεχῆς τῇ πανσθενεῖ δυνάμει γενόμενος, πνευματικὸς εἶναι σπουδάσας διὰ τῆς ἀορίστου ἀγάπης, ἡνωται τῷ Πνεύματι. Οὕτως ὁ μεγάλωρον, ὁ τὸ πάντων τιμιώτατον, ὁ τὸ πάντων ἀγαθώτατον κατὰ τὴν ἐπιστήμην κεκτημένος, εὐθικτος μὲν κατὰ τὴν προσβολὴν τῆς θεωρίας, ἔμμονον δὲ τὴν τῶν θεωρητῶν δυνάμιν ἐν τῇ ψυχῇ κεκτημένος, τουτέστι τὴν διορατικὴν τῆς ἐπιστήμης δριμύτητα. Ταύτην δὲ ὡς ἐνὶ μάλιστα βιάζεται κτήσασθαι τὴν δυνάμιν, ἐγκρατῆς γενόμενος τῶν ἀντιστρατευομένων τῷ νῷ· καὶ τῇ μὲν θεωρίᾳ ἀδιαλείπτως προσεδρεύων, τῇ ἐφρακτικῇ δὲ τῶν ἡδέων καὶ τῇ κατορθωτικῇ τῶν πρακτέων ἐγγυμνασάμενος ἀσκήσει, πρὸς τούτοις ἐμπειρία πολλῇ χρῆσάμενος, τῇ κατὰ τὴν μάθησίν τε καὶ τὸν βίον, παρρησίαν ἔχει, οὐ τὴν ἀπλῶς οὕτως ἀθυρόγλωσσον δυνάμιν, δυνάμιν δὲ ἀπλῶ λόγῳ χρωμένην (70), μηδὲν τῶν λεχθῆναι δυναμένων κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν, ἐφ' ὧν (71) μάλιστα χρῆ, ἐπικρυπτομένην μήτε διὰ χάριν μήτε διὰ φόβον ἀξιολόγως. Ὁ γοῦν τὰ περὶ Θεοῦ διειληφώς, πρὸς αὐτῆς τῆς ἀληθείας (72), χοροῦ μυστικοῦ λόγῳ τῷ προτρέποντι

✠ P. 857-858 ED. POTTER, 725 ED. PARIS. ^a Psal. cxli, 2.

illud sic vertendum est. « Ex primo elemento Deum, qui ante omnia elementa et secula fuit, venerantes. » Christianis aliam rationem reddit. Οἱ δὲ γε πιστοὶ ἀκουέτωσαν καὶ μανθανέτωσαν, ὅτι τοῦτου χάριν οἱ μακάριοι ἀπόστολοι κατὰ ἀνατολὰς τὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας προσέχειν πεποιθήκασι, καὶ κατὰ τὸν παράδεισον ἡμᾶς προσέχειν, ὅθεν ἐξέσπασαμεν, βουλόμενοι, ἵνα, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν ἀφορῶντες, αἰτῶμεν τὸν Δεσπότην ἀποκαταστήσαι ἡμᾶς, ὅθεν ἐξωρίσθημεν· « Audiant vero fideles et discant, quod sancti apostoli Christianorum ecclesias ideo jusserunt orientem versus suas preces fundere, ut ad paradisum, unde cecideramus, respicientes, suppliciter a Deo petamus, et a nostro Domino, ut in antiquam nos patriam et locum, unde cecidimus, restituere velit. » Eadem ratio redditur in *Constitut. apost. lib. ii, c. 57*, ex F. Turriani interpret., vide apud Iustinum *Quæst. 118*, et Damascenum *lib. iv, c. 17, De fide orthodox. COLLECT.*

(68) Ὁ γνωστικὸς δὲ, ὧν μὲν κέκτηται, παραμονήν, κ. τ. λ. Scribe: Ὁ γνωστικὸς δὲ, ὧν μὲν κέκτηται, παραμονήν, ἐπιτηδειότητα δὲ εἰς ἃ μέλλει ἀποβαίνειν,

D καὶ αἰδιότητα ὧν λήψεται, αἰτήσεται. PEINSIUS.

(69) Ἀἰδιότητα. Pro αἰδιότητα sententia requirit potius ἀκηδῖαν, aut simile quid. Ἀκηδῖότητα in carmine tantum usurpaveris. In eadem sententiam alia infra, p. 515. SYLB.

(70) Χρωμένην. Flor. χρωμένη.

(71) Ἐφ' ὧν. « Coram quibus. » Alioqui aptius ἐφ' ᾧ. Sic paulo post, ἀμεταστάτῳ τῷ νῷ· vel adverbialiter ἀμεταστάτως. SYLB.

(72) Ὁ γοῦν τὰ περὶ Θεοῦ διειληφώς, πρὸς αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Scribe et distingue : Ὁ γοῦν τὰ περὶ Θεοῦ διειληφώς, πρὸς αὐτῆς τῆς ἀληθείας χοροῦ μυστικοῦ, λόγῳ τῷ προτρέποντι τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς κατ' ἀξίαν αὐτῆς, καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς ἐνδεικνύμενος χρῆται μετὰ διάρματος τῆς ἐνθέου εὐχῆς τοῖς νοητοῖς. Hoc est : « Qui ergo ea, quæ ad Deum spectant, ab ipso mystico veritatis accepit choro et oratione, quæ virtutis magnitudinem, cæteraque quæ ad Deum spectant, quemadmodum dignum est, ea demonstrat, cum excelso quodam, quem precatio suppeditat, animo utitur, usque, quæ mente sola concipiuntur et spiritu, per cognitionem quasi copulatur. » Nam interpretationem non satis recte expres-

τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς, κατ' ἀξίαν αὐτὴν τε καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς ἐνδείκνυμένην (73) χρῆται μετὰ διάρματος ἐνθέου τῆς εὐχῆς, τοῖς νοητοῖς καὶ πνευματικοῖς ὡς ἐνὶ μάλιστα γνωστικῶς οἰκαιοῦμενος. Ὅθεν ἡμερος καὶ πρᾶος ἀεὶ, εὐπρόσιτος, εὐαπάντητος, ἀνεξίκακος, εὐγνώμων, εὐσυνείδητος (74)· αὐστηρὸς οὗτος ἡμῖν, αὐστηρὸς οὐκ εἰς τὸ ἀδιάφθορον μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀπείραστον. Οὐδαμῆ γὰρ ἐνδόσιμον οὐδὲ ἀλώσιμον ἡδονῆ τε καὶ λύπη τὴν ψυχὴν παρίστησι· δικαστῆς, ἐάν ὁ Λόγος καλῆ, ἀκλινής γενόμενος, μηδ' ὀτιοῦν τοῖς πάθεσι χαριζόμενος, ἀμεταστάτω (75) ἢ πέφυκεν τὸ δίκαιον πορεύεσθαι (76) βαδίζων· πεπεισμένος εὖ μάλα παγκάλως διοικεῖσθαι τὰ πάντα, καὶ εἰς τὸ ἄμεινον ἀεὶ τὴν προκοπὴν προΐεναι ταῖς ἀρετῆν ἐλομέναις ψυχαῖς, ἔστ' ἂν ἐπ' αὐτὸ ἀφίκωνται τὸ ἀγαθόν, ἐπὶ προθύροις, ὡς εἰπεῖν, τοῦ Πατρὸς προσεχεῖς τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ γενόμενοι. Οὗτος ἡμῖν ὁ γνωστικὸς ὁ πιστὸς, ὁ πεπεισμένος ἄριστα διοικεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν κόσμον. Ἀμέλει πᾶσιν εὐαρεστεῖται τοῖς συμβαίνουσιν. Εὐλόγως οὖν οὐδὲν ἐπιζητεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον εἰς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν, οὐθ' ὀτιοῦν, πεπεισμένος (77) ὡς ὁ τὰ πάντα εἰδὼς Θεός, ὁ τι ἂν συμφέρη καὶ οὐκ αἰτουμένοις τοῖς ἀγαθοῖς χρηργεῖ. Καθάπερ γὰρ, οἶμαι, τῷ τεχνικῷ τεχνικῶς, καὶ τῷ ἐθνικῷ ἐθνικῶς, οὕτω καὶ τῷ γνωστικῷ γνωστικῶς (78) ἕκαστα ἀποδίδονται. Καὶ ὁ μὲν ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφων, τὴν πίστιν· ὁ δὲ εἰς γνῶσιν ἐπαναβαίνων τῆς ἀγάπης τὴν τελειότητα αἰτήσεται. Κορυφαῖος δ' ἤδη ὁ γνωστικὸς θεωρίαν εὐχεταὶ αὖξεν τε καὶ παραμένειν, καθάπερ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος τὸ συνεχὲς ὑγιαίνειν. Ναὶ μὴν μηδὲ ἀποπεσεῖν ποτε τῆς ἀρετῆς αἰτήσεται, συνεργῶν μάλιστα πρὸς τὸ ἄπτωτος (79) διαγενέσθαι. Οἶδεν γὰρ καὶ τῶν ἀγγέλων τινάς, ὑπὸ ῥαθυμίας ὀλισθήσαντας αὖθις χαμαὶ, μηδέπω τέλειον εἰς τὴν μίαν ἐκείνην ἕξιν (80) ἐκ τῆς εἰς τὴν διπλόην ἐπιτηδεύοντος ἐκθλίψαντας ἑαυτούς. Τῷ δὲ ἐνθένδε εἰς γνώσεως ἀκρότητα καὶ τὸ ἐπαναθεβηκὸς ὕψος ἀνδρὸς ἐντελοῦς γεγυμνασμένῳ προόδου (81) τὰ κατὰ χρόνον καὶ τόπον ἅπαντα ἀμεταπτώτως βιοῦν ἐλομένῳ, καὶ ἀσκοῦντι διὰ τὴν τῆς γνώμης πάντοθεν μονότονον ἐδραιότητα· ὅσοις δὲ βριβοῦσά τις ἐτι ὑπολείπεται γωνία κάτω ῥέπουσά, καὶ

✠ P. 859 ED. POTTER, 726 ED. PARIS

serunt τυπογράφων παῖδες. Et fortasse melius ἐνδείκνυμένη. HEINSIUS.

(73) Ἐνδείκνυμένην. Sic editiones recentiores; sed ἐνδείκνυμένων habent editiones primæ et ms. Paris.

(74) Εὐσυνείδητος. Hanc sententiam sic distinguit edit. Flor.: εὐσυνείδητος, αὐστηρὸς, οὗτος ἡμῖν αὐστηρὸς, οὐκ· nec multo aliter ms. Paris.

(75) Ἀμεταστάτω. Ἀμεταστάτως non male habent editiones recentiores. Conf. superior Sylburgii nota.

(76) Ἡ πέφυκεν τὸ δίκαιον πορεύεσθαι. Scribe: Ἡ πέπεικεν τὸ δίκαιον, «qua suadet justitia et trahit.» Ἡ πέπεικε τὸ δίκαιον πορεύεσθαι, «qua ire suadet justitia.» Hæc Heinsius. Verum, vulgata lectione retenta, hoc commation non incommode sic explicari poterit: «Qua justitia proficisci amat.»

(77) Οὐθ' ὀτιοῦν, πεπεισμένος. Perperam Flor. εἴθ' ὄτ' οὖν πεπεισμένος. Nam οὐθ' ὀτιοῦν ad præcedentia referri debet.

A libertatem possidet; non quidem vim effrenatæ lingue, sed vim quæ simplici utitur oratione, nihil eorum quæ convenienti tempore dici possunt, et de quibus maxime dicendum est pro dignitate, celans neque propter gratiam, neque propter timorem. Qui ergo ea quæ ad Deum spectant, ab ipso mystico veritatis accepit choro, oratione quæ virtutis ostendit magnitudinem, quemadmodum et dignum est, quæque ad eum spectant, demonstrans, eam excelso quodam quem precatio suppeditat animo, utitur, iisque quæ mente sola concipiuntur et spiritu per cognitionem quasi copulatur. Quo fit ut sit semper benignus, mansuetus, aditu facilis, affabilis, patiens, gratus, bona præditus conscientia. Idem est rigidus et austerus, idque non solum ut non corrumpatur, sed etiam ad hoc ut non tentetur. Nunquam enim animum voluptati aut doleri submittit, aut ab eis expugnatur. Judex si ad id vocet Logos, immobilis sit, animi motibus nihil penitus largiens, immutabiliter qua justum jubet proficisci ingrediens, persuasum habens omnia pulcherrime administrari, quæque virtutem elegerint, semper in melius proficere animas, donec ad ipsum bonum venerint, ut quæ in vestibulis, ut ita dicam, Patris, magno Pontifici propinquæ evaserint. Hic ergo gnosticus est fidelis cui est persuasum quæ sunt in mundo optime administrari. Æquo certe is fert animo omnia quæ eveniunt. Merito ergo nihil ex iis quæ ad vitam pertinent, ad usum necessarium requirit: ut cui sit plane persuasum, quod qui omnia novit Deus, id quod est utile suppeditat bonis etiam non petentibus. Sicut enim artificii artificiose, et gentili gentiliter: ita etiam gnostico gnostice præbentur singula. Et qui ex gentibus quidem ✠ convertitur, fidem: qui autem jam ascendit ad cognitionem, charitatis petet perfectionem. Gnosticus autem, qui ad summum jam pervenit gradum, precatur ut contemplatio augeatur et permaneat: sicut qui est homo vulgaris, ut sit perpetuo sanus. Quin etiam petet ut a virtute nunquam excidat, ipse interea cooperans maxime ut perpetuo maneat ejusmodi ut non possit excidere. Novit

(78) Γνωστικῶς. Hanc vocem nec Flor. agnoscit, nec ms. Paris. Quam tamen addendam esse recte conjecit Sylburgius, ut similitudo esset in membris sententiæ. Vult enim auctor: «Unicuique homini pro suo vivendi instituto, ea, quæ ad vitam necessaria sunt, præberi, artificem ex arte sua vivere, gentilem more gentilium, » et gnosticum pariter «pro gnosticæ vitæ ratione, qua quidem a Deo omnia expectat, quibus indiget.»

(79) Ἀπτωτος. Sic Flor., Sylburg. et ms. Paris. Quod recentiores editiones in ἀπτώτως mutarunt.

(80) Μίαν... ἕξιν. Hoc est, «habitum, » quo quis stabilis «eodemque » prorsus modo permanet: cui opponitur διπλή, quo quis in «utrumvis » flexilis est. Conf. superius Strom. iv, p. 633, not. 5.

(81) Προόδου. Forte πρὸ ὁδοῦ, sc. ἐστὶ, ut προὔργου, id est, «expediunt, progressus ejus adjuvant.» SYLBURG.

enim aliquos quoque ex angelis, propter socordiam humi esse lapsos, quod nondum perfecte ex illa in utramque partem proclivitate, in simplicem illum atque unicum expediissent se habitum. Ei vero qui ex hoc loco, ad summum cognitionis gradum, et extremam viri perfecti se exercuit sublimitatem, omnis et locus succurrit et tempus postquam semel sine ullo lapsu vitam transigere elegit, seque in eo constanti ac uniformi mentis stabilitate exercet. Quibus autem gravis aliquis adhuc relinquatur angulus deorsum vergens, una quoque detrahatur id quod per fidem sustollitur. Ei ergo, qui exercitatione gnostica virtutem quæ non potest amitti comparavit, efficitur naturalis habitus. Et sicut lapidi gravitas, ita hujus scientia evadit hujusmodi ut amitti non possit : nec invito, sed sponte, vi rationis et cognitionis atque providentiæ, eo deducitur ut non amittatur. Quippe cavendo eo deducitur ut amitti non possit. Cautionem enim ne peccet, bonam autem considerationem, ne rursus amittat virtutem, tenebit. Cognitionis autem videtur bonam præbere considerationem, docens discernere ea quæ possunt adjuvare ad hoc ut virtus permaneat. Res est ergo maxima Dei cognitio : quocirca ea quoque ita conservatur virtus ut amitti nequeat. Qui autem Deum novit est sanctus et pius ; qui est ergo gnosticus, eum solum esse pium jam probatum est. Isque gaudet quidem de bonis præsentibus ; lætatur autem propter ea quæ sunt promissa, tanquam jam præsentia. Neque enim eum lætent tanquam adhuc absentia, propterea quod qualia sint jam ante cognoverit. Cognitione ergo persuasus quale sit unumquodque ex futuris, jam hæc possidet. Quod enim est mancum ac defectivum, metiendum est ex eo quod ad ipsum pertinet. Si ergo possidet sapientiam, et est res divina sapientia : qui est particeps ejus quod non indiget, non erit indigens. Nam in sapientiæ communicatione non se invicem movent et retinent operatio et id quod participat ; neque aliquid tum aufertur, aut fit indigens. Apparet ergo non minui ✕ operatio per ipsam communicationem. Sic ergo habet omnia bona gnosticus, potestate ; sed nondum etiam numero ; tum enim dimoveri non posset, quod attinet ad divinos qui debentur profectus et administrationes. Hunc quoque Deus adjuvat, propinquiore honorans curatione. Annon enim bonorum virorum gratia, et ut ea possiderent, et illis usui vel potius saluti essent, omnia facta sunt ? Non ergo eis auferet ea quæ sunt propter virtutem, propter quos sunt quæ facta sunt. Clarum est enim quod bonam ipsorum **309** naturam et sanctum institutum honorans, iis qui bene vivere constitue-

A κατασπᾶται τὸ διὰ τῆς πίστεως ἀναγόμενον. Τῷ ἄρα ἀναπόβλητον τὴν ἀρετὴν ἀσκῆσαι γνωστικῆ πεποιμένῳ φυσιοῦται ἡ ἕξις· καὶ καθάπερ τῷ λίθῳ τὸ βάρος, οὕτως τοῦδε ἡ ἐπιστήμη ἀναπόβλητος, οὐκ ἀκουσίως (82), ἀλλ' ἐκουσίως, δυνάμει λογικῆ, καὶ γνωστικῆ, καὶ προνοητικῆ, καθίσταται. Ἐπὶ δὲ τὸ μὴ ἀποβληθῆναι δι' εὐλαθείας ἀναπόβλητον γίνεται· τῆς μὲν εὐλαθείας πρὸς τὸ μὴ ἀμαρτάνειν, τῆς δὲ εὐλογιστίας πρὸς τὸ ἀναπόβλητον τῆς ἀρετῆς, ἀνθίσταται. Ἡ γνῶσις δὲ ἔοικεν τὴν εὐλογιστίαν παρέχειν, διορᾶν διδάσκουσα τὰ βοηθεῖν πρὸς τὴν παραμονὴν τῆς ἀρετῆς δυνάμενα. Μέγιστον ἄρα ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ταύτη σῶζεται τὸ ἀναπόβλητον τῆς ἀρετῆς. Ὁ δὲ ἐγνωκὼς τὸν Θεὸν ὅσιος καὶ εὐσεβῆς· μόνος ἄρα ὁ γνωστικὸς εὐσεβῆς ἡμῖν εἶναι δέδεικται. Οὗτος **B** χαίρει μὲν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς, γέγηθεν δὲ ἐπὶ τοῖς ἐπηγγελμένοις, ὡς ἦδη παροῦσιν· οὐ γὰρ λέληθεν αὐτὸν ὡς ἂν ἀπόντα ἔτι, δι' ὧν ἔγνω φθάσας οἰά ἐστιν. Τῇ γνῶσει οὖν πεπεισμένος καὶ ὡς ἐστὶν ἕκαστον τῶν μελλόντων, κέκτηται τοῦτο. Τὸ γὰρ ἐνδεὲς καὶ ἐπιδεὲς πρὸς τὸ ἐπιβάλλον μετρεῖται. Εἰ γοῦν σοφίαν κέκτηται, καὶ θεῖον ἢ σοφία, ὁ ἀνενδεοῦς μετέχων ἀνενδεὲς εἶη ἂν. Οὐ γὰρ ἡ τῆς σοφίας μετάδοσις κινούντων καὶ ισχόντων ἀλλήλους τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ μετίσχυτος γίνεται, οὐδὲ ἀφαιρουμένου τινός, οὐδὲ ἐνδεοῦς γινομένου. Ἀμείωτος δ' οὖν ἡ ἐνέργεια δι' αὐτῆς τῆς μεταδόσεως δείκνυται. Οὕτως οὖν πάντα ἔχει τὰ ἀγαθὰ ὁ γνωστικὸς ἡμῖν κατὰ τὴν δύναμιν· οὐδέπω δὲ καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν· ἐπεὶ κἂν ἀμετάθετος ἦν κατὰ τὰς ὀφειλομένας ἐνθέους προκοπὰς τε καὶ διοικήσεις. Τοῦτω συλλαμβάνει καὶ ὁ Θεὸς, προσεχεστέρῃ τιμῆσας ἐπισκοπῇ. Ἡ γὰρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν χάριν, καὶ εἰς τὴν τούτων κτῆσιν καὶ ὠφέλειαν, μᾶλλον δὲ σωτηρίαν, τὰ πάντα γέγονεν ; Οὐκ οὐκ ἀφέλοιτο τούτους τὰ δι' ἀρετὴν, δι' οὓς τὰ γεγονότα. Δῆλον γὰρ ὡς τὴν φύσιν αὐτῶν τὴν ἀγαθὴν καὶ τὴν προαίρεσιν τὴν ἀγίαν τιμώμενός τε, καὶ τοῖς εὖ βιοῦν ἐπανηρημένοις ἰσχὺν πρὸς τὴν λοιπὴν σωτηρίαν ἐμπνεῖ· τοῖς μὲν προτρέπων μόνον, τοῖς δὲ ἀξίοις γενομένοις ἐξ ἑαυτῶν καὶ συλλαμβανόμενος· ἐπιγεννηματικὸν γὰρ ἅπαν τῷ γνωστικῷ τὸ ἀγαθόν· εἴγε δὴ τὸ τέλος ἐστὶν αὐτῷ ἐπίστασθαι καὶ πράσσειν ἐπιστημόνως ἕκαστον. Ὡς δὲ ὁ ἰατρὸς ὑγείαν παρέχεται τοῖς συνεργοῦσι πρὸς ὑγείαν, οὕτως καὶ ὁ Θεὸς τὴν αἰδίου σωτηρίαν τοῖς συνεργοῦσι πρὸς γνῶσιν τε καὶ εὐπραγίαν· σὺν δὲ τῷ ποιεῖν, ὄντων ἐφ' ἡμῖν ἃ προστάττουσιν αἱ ἐντολαί, καὶ ἡ ἐπαγγελία τελειοῦται. Καὶ μοι δοκεῖ κάκεινο καλῶς παρὰ τοῖς Ἑλλησι λέγεσθαι· Ἀθλητῆς τις οὐκ ἀγεννῆς ἐν τοῖς πάλαι, πολλῷ τῷ χρόνῳ τὸ σωματίον εὖ μάλα πρὸς ἀνδρείαν ἀσκήσας, εἰς Ὀλύμπια ἀναβάς, εἰς τοῦ Πισαίου Διὸς τὸ ἄγαλμα ἀποβλέψας, « Εἰ πάντα, εἶπεν, ὦ Ζεῦ, θεόντως μοι τὰ πρὸς τὸν

✕ P. 860 ED. POTTER, 727 ED. PARIS.

(82) Καὶ καθάπερ τῷ λίθῳ τὸ βάρος, οὕτως τοῦδε ἡ ἐπιστήμη ἀναπόβλητος, οὐκ ἀκουσίως. Scribe totum locum hoc modo : Καὶ καθάπερ τῷ λίθῳ τὸ βάρος, οὕτως τοῦδε ἡ ἐπιστήμη ἀναπόβλητος. Οὐκ

ἀκουσίως γὰρ ἀλλ' ἐκουσίως δυνάμει λογικῆ, καὶ γνωστικῆ, καὶ προνοητικῆ καθίσταται ἐπὶ τὸ μὴ ἀποβληθῆναι· δι' εὐλαθείας μὲν ἀναπόβλητον γίνεται, κ. τ. λ. Et ita convertendum. HEINSIUS

ἀγῶνα παρεσκευάσται, ἀπόδος φέρων δικαίως τὴν νίκην ἐμοί. » Ὡδε γὰρ καὶ τῷ γνωστικῷ ἀνεπιλήπτως καὶ εὐσυνειδήτως τὰ παρ' ἑαυτῶν (83) πάντα ἐκπαπληρωκότι, εἰς τε τὴν μάθησιν, εἰς τε τὴν συνάσκησιν, εἰς τε τὴν εὐποιαν, καὶ εἰς τὴν εὐαρέστησιν τῷ Θεῷ, τὸ πᾶν συναιρεῖται πρὸς τὴν τελειότητα τὴν σωτηρίαν. Ταῦτ' οὖν ἀπαιτεῖται παρ' ἡμῶν τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἀνηκόντων παρόντων τε καὶ ἀπόντων, αἴρεσις τε καὶ πόθος, καὶ κτήσις, καὶ χρῆσις, καὶ διαμονή. Διὸ καὶ ἄχραντον τὴν ψυχὴν ἔχειν χρῆ καὶ ἀμίαντον εἰλικρινῶς τὸν προσομιλοῦντα τῷ Θεῷ, μάλιστα μὲν ἀγαθὸν τελέως ἑαυτὸν ἐξεργασμένον· εἰ δὲ μή, κἂν προκόπτοντα ἐπὶ τὴν γνῶσιν, καὶ ἐφιέμενον αὐτῆς, τῶν δὲ τῆς κακίας ἔργων τέλειον ἀπεσπασμένον. Ἀλλὰ καὶ τὰς εὐχὰς ἀπάσας ἐπιεικῶς ἅμα καὶ μετ' ἐπιεικῶν ποιῆσθαι πρέπον ἐστίν· σφαλερὸν γὰρ τοῖς ἐτέρων ἀμαρτήμασι συνεπιγράφεσθαι. Περὶ τούτων ἄρα ὁ γνωστικὸς καὶ συνεύξεται τοῖς καινότερον πεπιστευκόσι, περὶ ὧν καὶ συμπράττειν καθήκει· ἅπας δὲ ὁ βίος αὐτοῦ πανήγυρις ἀγία. Κῦτίκα θυσία μὲν αὐτῷ, εὐχαί τε καὶ αἶνοι, καὶ αἱ πρὸ τῆς ἐστιάσεως (84) ἐντεύξεις τῶν Γραφῶν· ψαλμοὶ δὲ καὶ ὕμνοι παρὰ τὴν ἐστιάσιν, πρὸ τε τῆς κοίτης· ἀλλὰ καὶ νύκτωρ εὐχαί πάλιν. Διὰ τούτων ἑαυτὸν ἐνοποιεῖ τῷ θεῷ χορῶ ἐκ τῆς συνεχοῦς μνήμης (85), εἰς ἀείμνηστον θεωρίαν ἐντεταγμένος. Τί δ'· οὐ καὶ τὴν ἄλλην θυσίαν, τὴν κατὰ τοὺς δεομένους ἐπίδοσιν καὶ δογμάτων καὶ χρημάτων, γινώσκει; Καὶ μάλα· ἀλλὰ τῇ διὰ στόματος εὐχῇ οὐ πολυλόγῳ (86) χρῆται, παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ ἅ χρῆ αἰτεῖσθαι, μαθῶν. Ἐν παντὶ τοίνυν τόπῳ, οὐκ ἄντικρυς δὲ, οὐδὲ ἐμφανῶς τοῖς πολλοῖς εὐξεται· ὁ δὲ, καὶ περιπάτῳ χρώμενος, καὶ ὁμιλίᾳ, καὶ ἡσυχίᾳ, καὶ ἀναγνώσει, καὶ τοῖς ἔργοις τοῖς κατὰ λόγον, κατὰ πάντα τρόπον εὐχεταί· κἂν ἐν αὐτῷ τῷ ταμείῳ τῆς ψυχῆς ἐννοηθῆ μόνον, καὶ « ἀλαλήτοις στεναγμοῖς (87) » ἐπικαλέσῃται τὸν Πατέρα· ὁ δὲ ἐγγύς καὶ ἐτι λαλοῦντος πάρεστι. Τριῶν δ' ὄντων πάσης πράξεως τελῶν, διὰ μὲν τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον πάντα ἐνεργεῖ, τὸ δὲ ἐπιτελεῖν διὰ τὸν δύσοιστον (88) κοινὸν βίον διώκουσιν καταλιμπάνει.

✠ P. 861 ED. POTTER, 728 ED. PARIS.

(83) Παρ' ἑαυτῶν. Sic Flor., Sylburg. et ms. Paris. Sed editiones recentiores παρ' ἑαυτοῦ exhibent; quod non incommode legi posse ait Sylburg.

(84) Πρὸ τῆς ἐστιάσεως ἐντ. Solebant veteres Christiani libros sacros singulis diebus lectitare. Clemens superius *Paedag.* lib. II, cap. 10, p. 228: Μηδὲ ἐξ ἐκκλησίας, φέρε, ἢ ἀγορᾶς, ἤκοντα ἐωθινόν, ἀλεκτρονόμος ὀχεύειν δίκην, ὀπηνίκα εὐχῆς καὶ ἀναγνώσεως, καὶ τῶν μεθ' ἡμέραν εὐεργῶν ἔργων ὁ καιρός. Conf. *Constitut. apost.* lib. VI, c. 27; et quæ ibi adnotavit Cotelerius.

(85) Συνεχοῦς μνήμης. Τὴν ἀδιάστατον περὶ τοῦ Θεοῦ μνήμην commendat etiam Philo p. 269, et præclare Basilus p. 14: Οὔτε γὰρ, inquit, ἀμαρτίας καιρὸν τινα δώσομεν οὔτε τῷ ἐχθρῷ τόπον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν καταλείψομεν, διὰ τῆς συνεχοῦς μνήμης ἐνοικον ἔχοντες ἑαυτῶν τὸν Θεόν. SYLBURG.

(86) Πολυλόγῳ. Respiciere videtur Matth. VI, 7 et seq.

runt, vires inspirat ad reliquam salutem; alios quidem solum adhortans, aliis vero qui ex se digni evaserunt opem ferens. Est enim omne bonum ejusmodi ut adnascatur ei qui est gnosticus: siquidem ei est finis scire et facere scienter unumquodque. Quemadmodum autem medicus præbet sanitatem iis qui ei cooperantur ad sanitatem: ita etiam Deus æternam salutem iis qui cum eo cooperantur ad cognitionem, et ad bonas actiones. Porro simul cum actione, quandoquidem in nostra sint potestate ea quæ præcepta imperant, perficitur promissio. Ac mihi videtur illud quoque recte dici apud Græcos. Athleta quidam non ignobilis inter veteres, cum longo tempore corpusculum exercuisset ad fortitudinem, petens Olympia, cum Pisani Jovis aspexisset statuum: « Si omnia, inquit, o Jupiter, mihi recte parata sunt ad certamen, merito mihi redde victoriam. » Sic enim gnostico, cum inculpate et cum bona conscientia, quod ad se attinet, omnia impleverit, et ad doctrinam, et ad exercitationem, et ad bonorum operum effectum, et ad hoc ut Deo sit gratus, id omne, salutem deducit ad perfectionem. Hæc ergo a nobis exiguntur quæ sita sunt in nostra potestate, et eorum quæ ad nos pertinent tam præsentium quam absentium electio, et desiderium, et possessio, et usus, et permansio. Quocirca vere puram et immaculatam oportet habere animam, eum qui cum Deo conversatur, et ut seipsum bonum perfecte efficiat: sin minus, progrediatur saltem ad cognitionem, et eam desideret, a vitii autem operibus omnino sit separatus. Quin etiam decet eum omnes preces et probe facere, et cum probis. Est enim lubricum ac periculosum cum peccatis aliorum communicare. Una ergo cum iis qui recentius crediderunt, gnosticus de iis precabitur de quibus una etiam agere convenit. Universa autem ejus vita, tanquam quidam dies festus est. Atque ei quidem sacrificia, sunt ipsæ preces et laudes, et quæ ante cibum fiunt Scripturarum lectiones; psalmi autem et hymni, dum cibus sumitur, et antequam eatur seipsum unit choro divino, ex memoria continua,

(87) Ἀλαλήτοις στεναγμοῖς. Rom. VIII, 26: Ἀὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

(88) Τὸ δὲ ἐπιτελεῖν διὰ τὸν δ. Interpres vertit: « Voluptatis autem causa aliquid agere, his relinquit qui vulgarem vitam sequuntur: » ut legisse videatur, τὸ δ' ἐπιτελεῖν τι διὰ τὴν ἡδονὴν τοῖς τὸν κοινὸν βίον διώκουσιν καταλιμπάνει. SYLBURG. — Indubium est huic Clementis sententiæ complendæ aliquid deesse. Nam cum tria « finium, » seu honorum genera memorasset, ac deinde duorum, « honesti » nempe atque « utilis, » fecisset mentionem, desiderari apparet, quæ de tertio, « jucundo » scilicet, dicere instituit. Hoc vero, una solummodo voce in aliam non dissimilem, διὰ scilicet in ἡδέα, mutata, facile suppleri poterit: Τὸ δὲ ἐπιτελεῖν ἡδέα, τὸν δύσοιστον κοινὸν βίον διώκουσιν καταλιμπάνει. « Jucunda autem allaborare, his relinquit qui communem vitam, quæ plena est ærumnis ac toleratu

in semper memoranda ascriptus contemplatione. Quid vero, non aliud quoque sacrificium, nempe dogmatum et pecuniarum in egenos largitionem cognoscit? Maxime. Sed nec ea quæ sit ore utitur verbosa precatone, ut qui quæ petere oporteat, a Domino didicerit. In omni ergo loco orabit, sed non ut aperte populo appareat. Quin vero et inter ambulandum, et in sermone et quiete et lectione, et operibus quæ sunt ex ratione, omni modo precatur. Quin si in ipsius animæ penetralibus solum cogitaverit, atque « incnarrabilibus gemitibus » Patrem invocaverit, ille prope adest eo adhuc loquente. Cum sint autem tres fines cujusvis actionis, propter id quidem quod est bonum et utile omnia operatur: voluptatis autem causa aliquid agere, his relinquit qui vulgarem vitam sequuntur.

CAPUT VIII.

Gnosticum verum ita colere veritatem ut ne quidem opus habeat juramento uti.

Longe autem abest ut qui in tali pietate probatus est, sit ad mentiendum propensus et ad jurandum: est enim jusjurandum confessio definitiva cum divina assumptione. Qui est autem semel fidelis, quomodo seipsum infidelem præbuerit, ut etiam opus habeat jurejurando, et non ita vitam instituat, ut ea sit firmum ac definitum jusjurandum, fidemque ostendat confessionis in constanti stabilique vita et sermone? Si autem in judicio ejus qui facit et loquitur, positum est facere injuriam, non in perpeffione ejus qui patitur persecutionem, neque mentietur, nequo pejerabit, ut qui Deum afficeret injuria, cum eum sciat natura esse hujusmodi ut minime laedi possit. Sed neque propter proximam mentietur, vel aliquid transgredietur, quem didicit diligere, etiamsi non sit familiaris. Propter seipsum autem multo minus aut mentietur, aut pejerabit, siquidem nunquam sua sponte in seipsum injustus invenietur. Sed neque jurat, ut qui in affirmatione quidem, « Ita ^a : » in negatione autem, « Non ^b, » usurpare constituerit. ✕ Jurare enim est jusjurandum, vel tanquam jusjurandum, mente conceptum proferre ad aliquid persuadendum. Sufficit ergo ei vel affirmationi vel negationi addere illud, Vere dico, ut fidem iis faciat, qui responsi ejus non perspicunt stabilitatem. Oportet enim eum habere, ut ego quidem existimo, apud externos quidem vitam fide dignam, ut ne postuletur quidem ab eo jusjurandum: apud seipsum autem et qui cum eo conversantur, animi æquitatem, quæ est justitia voluntaria. Jam vero recte gnosticus jurat, proclivis autem ad jurandum non est, verum raro quidem accedit ad jurandum, eo quem

Α Πολλοῦ γε δεῖ τὸν ἐν τοιαύτῃ εὐσεβείᾳ ἐξεταζόμενον πρόχειρον εἶναι περὶ τε τὸ ψεύσασθαι περὶ τε τὸ ὁμῶσαι· ὄρκος μὲν γὰρ ἐστὶν ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας (89)· ὁ δὲ ἅπαξ πιστὸς πῶς ἂν ἑαυτὸν ἄπιστον παράσχοι, ὡς καὶ ὄρκου δεῖσθαι, οὐχὶ δὲ ἐμπέδως καὶ καθωρισμένως ὄρκον (90) εἶναι τούτῳ τὸν βίον; ζῆ τε καὶ πολιτεύεται, καὶ τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτώτῳ καὶ ἐδραίῳ δείκνυσι βίῳ τε καὶ λόγῳ. Εἰ δὲ ἐν τῇ κρίσει τοῦ δρῶντος καὶ λαλοῦντος τὸ ἀδικεῖν, οὐχὶ δὲ ἐν τῷ πάθει κεῖται τοῦ διακονουμένου (91), οὔτε ψεύσεται οὔτε ἐπιορκήσει, ὡς ἀδικῶν τὸ θεῖον, τοῦτο φύσει ἀβλαβὲς ὑπάρχειν εἰδῶς· ἀλλ' οὐδὲ διὰ τὸν πλησίον ψεύσεται ἢ παραθήσεται τι, ὃν γε ἀγαπᾷν μεμάθηκε, κἂν μὴ συνήθης τυγχάνῃ. Δι' ἑαυτὸν δὲ ἄρ' ἐτι μᾶλλον οὔτε ψεύσεται οὔτε ἐπιορκήσει, εἴγε ἐκὼν οὐκ ἂν ποτε ἀδικὸς εἰς ἑαυτὸν εὐρεθείη. Ἄλλ' οὐδὲ οἴεται (92) ἐπὶ μὲν τῆς συγκαταθέσεως μόνον τὸ « Ναί, » ἐπὶ δὲ τῆς ἀρνήσεως τὸ « Οὐ » προσελόμενος τάσσειν ἐπίρρημα. Ὁμνύναι γὰρ ἐστὶ τὸ ὄρκον, ἢ ὡς ἂν ὄρκον, ἀπὸ διανοίας προσφέρεσθαι (93) παραστατικῶς. Ἀρκεῖ τοίνυν αὐτῷ ἦτοι τῇ συγκαταθέσει ἢ τῇ ἀρνήσει προσθεῖναι τὸ, Ἄληθῶς λέγω, εἰς παράστασιν τῶν μὴ διορώντων αὐτοῦ τὸ βέβαιον τῆς ἀποκρίσεως. Ἐχειν γὰρ, οἶμαι, χρὴ πρὸς μὲν τοὺς ἔξω τὸν βίον ἀξιόπιστον, ὡς μηδὲ ὄρκον αἰτεῖσθαι, πρὸς ἑαυτὸν δὲ καὶ τοὺς συνιέντας (94) εὐγνωμοσύνην, ἥτις ἐστὶν ἐκούσιος δικαιοσύνη. Αὐτίκα εὐορκὸς μὲν, οὐ μὴν εὐεπίφορος ἐπὶ τὸ ὁμνύναι ὁ γνωστικὸς, ὃ γε σπανίως ἐπὶ τὸ ὁμνύναι ἀφικνούμενος, οὕτως μὲν τοι ὡς ἔφαμεν. Καὶ τοι τὸ ἀληθεύειν κατὰ τὸν ὄρκον μετὰ συμφωνίας τῆς κατὰ τὸ ἀληθὲς γίνεται. Τὸ εὐρεῖν οὖν συμβαίνει κατὰ τὴν κατόρθωσιν τὴν ἐν τοῖς καθή-

✕ P. 862 ED. POTTER, 729 ED. PARIS. ^a Matth. v, 37. ^b Jac. v, 12.

difficilis, sequuntur. » Vult enim auctor, virum vere perfectum non egere voluptatibus, quibus hujusce vitæ ærumnas leniat, quas ille vel parum, vel ne quidem omnino sentit.

(89) Μετὰ προσπαραλήψεως θείας. « Cum assumptione divini nominis, » inquit in *Indice Græco* Sylburg.

(90) ὄρκον. Id de Xenocrate philosopho tradunt auctores. Cicero *pro Balbo*: « Athenis aiunt, cum quidam apud eos, qui sancte graviterque vixisset, testimonium publice diceret, et, ut mos Græcorum est, jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse. » Idem *ad Atticum* lib. xv: « Quæ mihi res multo honorificentior visa est, quam ut illa, cum

jurare tui cives Xenocratem testimonium dicentem prohibuerunt, » etc. Conf. Diogenes Laertius in *Xenocrate*; Valerius Maximus, lib. ii, c. ult.

(91) Διακονουμένου. Lege ἀδικουμένου. Quam lectionem secutus videtur interpret. Lowth. — Forte verior lectio est διωχομένου, quæ vox forensis est, et eum significat, « qui persecutionem patitur, » ut interpretis verbis utar.

(92) Ἄλλ' οὐδὲ οἴεται. Scribendum ἀλλ' οὐδὲ ὁμνύται. Non modo non pejerat, « sed ne omnino quidem jurat, » juxta Christi præceptum.

(93) Προσφέρεσθαι. H. προφέρεσθαι, « proferre. » SYLBURG.

(94) Τοὺς συνιέντας. Forte aptius τοὺς συνιέντας, « eos qui secum conversantur. » Id.

κουσιν (95). Ποῦ τοίνυν ἔτι (96) τοῦ ὄρκου χρεια τῶ
κατὰ ἄκρον ἀληθείας βιοῦντι; Ὁ μὲν οὖν μηδὲ ὁμνῶς
πολλοῦ γε δεῖ (97) ἐπισημῶσαι· ὁ δὲ μηδὲν παραβαί-
νων τῶν κατὰ τὰς συνθήκας οὐδ' ἂν ὁμῶσαι πώποτε·
ὅπου γε τῆς τε παραβάσεως καὶ τῆς ἐπιτελέσεως ἐν
τοῖς ἔργοις ἢ κύρωσις, ὡσπερ ἀμέλει τὸ ψεύδεσθαι
καὶ τὸ ψευδορκεῖν ἐν τῷ λέγειν, καὶ τὸ ὁμνῶσαι (98)
παρὰ τὸ καθῆκον. Ὁ δὲ δικαίως βίους, μηδὲν πα-
ραβαίνων τῶν καθηκόντων, ἐνθα ἢ κρίσις ἢ τῆς ἀλη-
θείας ἐξετάζεται, τοῖς ἔργοις εὐορκεῖ. Παρέλκει τοί-
νον αὐτῷ τὸ κατὰ τὴν γλῶτταν μαρτύριον. Περαι-
σμένος οὖν πάντη τὸν Θεὸν εἶναι πάντοτε, καὶ
αἰδούμενος μὴ ἀληθεύειν, ἀνάξιόν τε αὐτοῦ καὶ ψεύ-
δεσθαι γινώσκων, τῇ συνειδήσει τῇ θεῷ καὶ τῇ ἑαυ-
τοῦ ἀρκεῖται μόναις· καὶ ταύτη οὐ ψεύδεται, οὔτε
παρὰ τὰς συνθήκας τι ποιεῖται· ταύτη δὲ οὐδὲ (99) B
ὁμνῶσαι ὄρκον ἀπαιτηθεὶς, οὐδὲ ἕξαρνος ποτὲ γίνε-
ται, ἵνα μὴ ψεύσῃται, κἂν ἐναποθνήσκῃ τοῖς βα-
σάνοις.

paeta conventa facit aliquid. Unde etiam neque jurat, si fuerit rogatus : neque unquam quod ju-
ravit negat, ne falsum dicat, etiamsi moriatur in tormentis.

CAPUT IX.

Virtutibus multo magis pollere debere illum qui alios docendi munus in se suscepit.

Πλεῖον δὲ τι καὶ μᾶλλον ἐπιτείνει τὸ γνωστικὸν
ἀξίωμα ὁ τὴν προστάσιαν τῆς τῶν ἐτέρων διδασκα-
λίας ἀναλαβὼν, τοῦ μεγίστου ἐπὶ γῆς (1) ἀγαθοῦ
τὴν οἰκονομίαν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἀναδεξάμενος, δι'
τῆς πρὸς τὸ Θεῖον συνάφειάν τε καὶ κοινωνίαν ἐμ-
μεσιτεύει. Ὡς δὲ οἱ τὰ ἐπίγεια θρησκεύοντες τοῖς
ἀγάλμασι καθάπερ ἐπαῖουσι προσεύχονται, τὰς βε-
βαίαις ἐπὶ τούτων (2) τιθέμενοι συνθήκας· οὕτως C
ἐπὶ τῶν ἐμφύχων ἀγαλμάτων τῶν ἀνθρώπων ἢ με-
γαλοπρέπεια τοῦ Λόγου ἢ ἀληθῆς πρὸς τοῦ ἀξιοπίστου
παραλαμβάνεται διδασκάλου, καὶ ἢ εἰς τούτους (3)
εὐεργεσία εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν Κύριον, οὗ κατ'
εἰκόνα παιδεύων ὁ τῷ ὄντι ἄνθρωπος δημιουργεῖ
καὶ μεταρρυθμίζει, καινίζων εἰς σωτηρίαν τὸν κα-
τηχούμενον ἄνθρωπον. Ὡς γὰρ τὸν σίδηρον Ἄρην
προσαγορεύουσιν Ἕλληνας, καὶ τὸν οἶνον Διόνυσον
κατὰ τινὰ ἀναφορὰν· οὕτως ὁ γνωστικὸς, ἰδίαν σω-
τηρίαν ἠγούμενος τὴν τῶν πέλας ὠφέλειαν, ἀγαλμα
ἐμφυχὸν εἰκότως ἂν τοῦ Κυρίου λέγοιτο, οὐ κατὰ τὴν
τῆς μορφῆς ἰδιότητα, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῆς δυνάμεως
σύμβολον, καὶ κατὰ τὸ τῆς κηρύξεως ὁμοίωμα. Πᾶν
ἄρα ὅτι περ ἂν ἐν νῷ, τοῦτο καὶ ἐπὶ γλώσσης φέρει,
πρὸς τοὺς ἐπαῖειν ἀξίους ἐκ τῆς συγκαταθέσεως καὶ D
ἀπὸ γνώμης λέγων ἅμα καὶ βίους (4). Ἀληθῆ τε γὰρ

A diximus modo. Quanquam ut sit verax in jureju-
rando, sit ex ea quam cum veritate habet consen-
sione. Hoc ergo fit, quatenus quis se recte gerit
vulgo in officiis. Cur nam ergo est opus iurando ei
qui ita vivit ut jam pervenerit ad summum verita-
tis? Qui igitur ne jurat quidem, multum abest ut
sit pejeraturus : qui autem nihil transgreditur ex
iis quæ pæcta et conventa sunt, is nunquam jura-
verit : quandoquidem utrum violaverit an perfe-
cerit, facto confirmat : sicut certe mentiri et pe-
jerare, in dicendo et jurando, est præter officium.
Qui autem juste vivit, nihil ex iis quæ officium
fieri postulat, transiliens, ubi examinatur judi-
cium veritatis, is factis **310** vere jurat. Est ergo
ei superfluum linguæ testimonium. Cum ergo sit ei
semper persuasum Deum esse ubique, et erubescat
non verum dicere, et falsum dicere cognoscat se
esse indignum, divina et sua ipsius contentus est
conscientia : et ideo non mentitur, neque præter

officium facit aliquid. Unde etiam neque jurat, si fuerit rogatus : neque unquam quod ju-
ravit negat, ne falsum dicat, etiamsi moriatur in tormentis.

Gnostici autem dignitatem maxime auget et
amplificat, qui aliorum docendorum suscepit præ-
fecturam, ut qui maximi quod est in terris boni
dispensationem et verbo et facto acceperit, per
quam tanquam mediator hominem cum Deo con-
jungit. Sicut autem qui res terrenas colunt ac ve-
nerantur, precantur simulacra perinde ac si au-
diant, stabilia ducentes pæcta conventa quæ eis
fiunt auctoribus : ita in animatis imaginibus, scilli-
cet hominibus, vera Logi magnificentia a fide di-
gno magistro accipitur : et quod in eos confer-
tur beneficium, refertur ad ipsum Dominum, ad cu-
jus imaginem docens is qui revera est homo, creat
✠ et concinnat, ad salutem renovans, hominem ca-
techumenum. Quomodo enim ferrum Martem Græci
appellant, et vinum Bacchum, propter quamdam
relationem : ita gnosticus, proximorum utilitatem
propriam salutem existimans, merito dicetur Do-
mini imago animata, non quoad formæ proprieta-
tem, sed quoad communionem potestatis, et simi-
litudinem prædicationis. Quidquid habet in mente,
id etiam fert in lingua : atque apud eos qui digni
sunt audire, ex assensione et sententia simul lo-
quitur et vivit. Vera enim simul sentit et dicit,

✠ P. 863 ED. POTTER, 750 ED. PARIS.

(95) Τὸ εὐρεῖν οὖν συμβαίνει κατὰ τὴν κατόρ-
θωσιν τὴν ἐν τοῖς καθήκουσιν. Scribe, τὸ εὐορκεῖν
οὖν συμβαίνει κατὰ τὴν κατόρθωσιν τ. ἐν τ. καθ.
HEINSIUS.

(96) Ποῦ τοίνυν ἔτι. Ποῦ τοίνυν ἔστι habent edi-
tiones recentiores contra veterum codicum fidem.

(97) Δεῖ. Flor., δη pro δεῖ, perperam. SYLBURG.

(98) Ἐν τῷ λέγειν, καὶ τὸ ὁμνῶσαι. Scribe, ἐν
τῷ λέγειν καὶ τῷ ὁμνῶσαι· « in dicendo et jurando. »

(99) Οὐδέ. Hæc particula in recentioribus edi-
tionibus, seu casu, seu industria, perperam ommissa
est.

(1) Ἐπὶ γῆς. Flor. ἐπὶ τῆς· ambigue. Nostra
lectio ἐπὶ γῆς, repetitur, infra p. 317, alioqui etiam
cum articulo legi potest ἐπὶ τῆς γῆς. SYLBURG.

(2) Ἐπὶ τούτων. « Coram hisce, » vel legendum
ἐπὶ τούτω, « super hoc, » deorum scilicet invocato-
rum testimonio. SYLBURG.

(3) Ἡ εἰς τούτους. Respicere videtur Matth. x,
42; xxv, 4, vel alium his similem locum.

(4) Βίους. Aut βίου legendum videtur : ut sit,
« animo pariter et vita : » aut βιούς, sicut infra p.
316, ut sit, « simul dicens et vivens, » id est verbis
pariter et vitæ actionibus declarans. SYLBURG.

nisi quando loco medicinae, ut medicus ad ægro-
tantes, ad eorum qui laborant salutem, mentietur,
aut falsum dicet, ut aiunt sophistæ. Ecce enim
Timotheum præclarus circumcidit Apostolus, cum
interea vociferaretur et scriberet « circumcisionem »
manu factam nihil prodesse ^a: sed ne repente a
lege avellens ad eam quæ est ex fide cordis cir-
cumcisionem, adhuc reluctantes eos qui audiebant
Hebræos, a Synagoga sese cogeret distrahere, se
Judæis accommodans, « factus est Judæus, ut om-
nes lucrifaceret ^b. » Qui ergo propter proximorum
salutem quibus se accommodat, se demittit, is
nullius simulationis omnino cogitur esse particeps
ob periculum quod imminet justis ab iis qui eis
invident. Propter solam autem propinquorum uti-
litatem, faciet quædam quæ primario non fierent

^a Rom. II, 25; Ephes. II, 11. ^b I Cor. IX, 19 seq.

(5) *Θεραπείας μέρει*. Philo lib. *De Cherubim* B
p. 110: Τὸ δὲ τῷ κάμνοντι μὴ ἀληθεῦσαι τὸν ἰατρὸν
κενοῦν ἢ τέμνειν ἢ καίειν διεγνωχότα ἐπ' ὠφελείᾳ
τοῦ νοσοῦντος, ἵνα μὴ, προλαβὼν τὰ δεινὰ, φύγῃ τὴν
θεραπείαν, ἢ ἐξασθενήσας ἀπειρήσῃ πρὸς αὐτήν· ἢ
πρὸς τοὺς πολεμίους τὴν σοφὴν ψεύσασθαι ἐπὶ τῆς
πατρίδος σωτηρίᾳ, δαίσαντα μὴ ἐκ τοῦ ἀληθεῦσαι
ὁωσθῆναι τὰ τῶν ἀντιπάλων, οὐ καθήκον ἔργον δεόντως
ἐνεργεῖται· « E diverso quoties ægroto non dicit
vera medicus, purgaturus eum aut secturus aut
usturus propter ipsius utilitatem, ne forte metu
doloris fugiat medicinam, aut ob imbecillitatem
linquatur animo: item quoties sapiens mendacio
fallit hostem propter salutem suæ patriæ: veritus
ne si vera prodatur, vires addat adversariis, inoffi-
ciosam rem facit officiose. » Plato non procul ab
initio lib. III *De repub.* p. 611: Εἰ γὰρ ὀρθῶς
ἐλέγομεν ἄρτι, καὶ τῷ ὄντι θεοῖς μὲν ἄχρηστον ψευ-
δος, ἀνθρώποις δὲ χρήσιμον, ὡς ἐν φαρμάκου εἶδει,
δῆλον ὅτι τὸ γε τοιοῦτον ἰατροῖς δοτέον, ἰδιώταις δὲ
οὐχ ἄπτεον. Δῆλον, ἔφη, τοῖς ἄρχουσι δὴ τῆς πό-
λεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις, προσήκει ψεύδεσθαι ἢ
πολεμίων ἢ πολιτῶν ἕνεκα ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς πόλεως·
τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν οὐχ ἄπτεον τοῦ τοιοῦτου· « Si
enim recte paulo ante dicebamus revera, diis inu-
tile est mendacium, hominibus autem pro medica-
mento est utile: quare publicis medicis est con-
cedendum, privatis autem hominibus minime at-
tingendum. Patet, inquit. Igitur rempublicam ad-
ministrantibus præcipue, si quibus aliis, mentiri
convenit, vel hostium vel civium causa ad civitatis
utilitatem. Reliquis autem a mendacio abstinend-
um est. »

(6) *Ψεύσεται, ἢ ψεῦδος*. Horum phrasium dif-
ferentiam explicabit A. Gellius lib. II, c. 11:
« Verba sunt hæc ipsa P. Nigidii, hominis in stu-
diis bonarum artium præcellentis, quem M. Cicero
ingenii doctrinarumque nomine summe reveritus
est.—Inter mendacium dicere et mentiri distat.
Qui mentitur, ipse non fallitur, sed alterum fallere
conatur: qui mendacium dicit, ipse fallitur.—Item
hoc addidit:—Qui mentitur, inquit, fallit quan-
tum in se est.—Item hoc quoque super eadem re
dicit:—Vir bonus, inquit, præstare debet, ne
mentiatur; prudens, ne mendacium dicat: alterum
incidit in hominem, alterum non.—Varie meher-
cule et lepide Nigidius tot sententias in eandem
rem, quasi aliud atque aliud diceret, dispa-
ravit. »

(7) *Τιμόθεον*. Act. XVI, 5.

(8) *Περιτομήν*. Respicit Rom. II, 25; Ephes.
II, 11.

ἄφρονεῖ ἅμα καὶ ἀληθεύει· πλὴν εἰ μὴ ποτε ἐν θερα-
πείας μέρει (5), καθάπερ ἰατρὸς πρὸς νοσοῦντας ἐπὶ
σωτηρίᾳ τῶν καμνόντων, ψεύσεται, ἢ ψεῦδος (6) ἐρεῖ,
κατὰ τοὺς σοφιστάς. Αὐτίκα Τιμόθεον (7) ὁ γενναῖος
περιέτεμεν Ἀπόστολος, κεκραγὼς καὶ γράφων,
« περιτομήν » (8) τὴν χειροποίητον οὐδὲν ὠφελεῖν·
ἀλλ' ἵνα μὴ ἀθρόως ἀποσπῶν τοῦ νόμου πρὸς τὴν ἐκ
πίστεως τῆς καρδίας περιτομήν, ἀφηνιάζοντας ἔτι
τοὺς ἀκρωμένους τῶν Ἑβραίων ἀπορῥῆξαι τῆς συν-
αγωγῆς ἀναγκάσῃ, συμπεριφερόμενος Ἰουδαίοις,
« Ἰουδαῖος ἐγένετο, ἵνα πάντας κερδήσῃ (9). » Ὁ
τοῖνον μέχρι (10) τῆς συμπεριφορᾶς διὰ τὴν τῶν
πέλας σωτηρίαν συγκαταβαίνων ψιλῆς, διὰ τὴν τῶν
δι' οὓς συμπεριφέρεται σωτηρίαν, οὐδεμιᾶς ὑποκρί-
σεως διὰ τὸν ἐπηρτημένον τοῖς δικαίοις ἀπὸ τῶν ζη-
λούντων κίνδυνον μετέχων (11), οὗτος οὐδαμῶς

(9) *Πάντας κ.* De isto πάντας κερδήσῃ dictum
supra p. 287. SYLBERG.

(10) *Ὁ τοῖνον μ. . . οὐδαμῶς ἀναγκάζεται*. In-
terpres legebat: Διὰ τὸν ἐπηρτημένον τοῖς δικαίοις
ἀπὸ τῶν ζηλούντων κίνδυνον μετέχειν, οὗτος οὐδαμῶς
ἀναγκάζεται. Locus est obscurus. Hoc vult. Aliud
esse συμπεριφορᾶν, quæ sit cum aliquis alicui se
accommodat, vel ut eum lucrifaciat, vel ne eum
aut alium magis a veritate avertat: quod Aposto-
lus fecit qui Timotheum circumcidit. Aliud ὑπό-
κρισιν, qua semper abstinendum est, ne scandalum
detur: quod vitandum est, διὰ τὸν ἐπηρτημένον
τοῖς δικαίοις ἀπὸ τῶν ζηλούντων κίνδυνον· hoc est,
quia semper de scandalo et quidem dato, boni pe-
riclitantur, quorum actiones omnes improbi et
æmuli observant. Dicit autem, posse aliquem ac-
commodare se καὶ συγκαταβαίνειν, qui propterea
non cogitur ὑποκρίνεσθαι. Quod est fugiendum pro-
pter eam, quam dixi, causam. Quasi diceret, ὁ συγκα-
ταβαίνων καὶ συμπεριφερόμενος, hoc est, qui se ea
ratione, qua Apostolus, demittit et accommodat,
nullius simulationis illicitæ esse particeps cogitur,
quæ est fugienda (nam hoc deest), διὰ τὸν ἐπηρτη-
μένον τοῖς δικαίοις ἀπὸ τῶν ζηλούντων κίνδυνον.
HEINSIUS.—Mihi in hac sententia redundare vi-
dentur verba hæc, διὰ τὴν τῶν πέλας σωτη-
ρίαν, quæ forte interpretamenti loco in margine
scripta juxta commation illud διὰ τὴν τῶν δι' οὓς
συμπεριφέρεται σωτηρίαν, deinceps in textum ar-
repserunt. Poterit etiam postrema sententiæ vox
ἀναγκάζεται, « cogitur, » facile mutari in ἀναγὰ-
ζεται, « recedit, » fugiens scilicet. Qua mutatione
facta, hoc modo se habebit sententia: Ὁ τοῖνον
μέχρι τῆς συμπεριφορᾶς συγκαταβαίνων ψιλῆς, διὰ
τὴν τῶν δι' οὓς συμπεριφέρεται σωτηρίαν, οὐδεμιᾶς
ὑποκρίσεως διὰ τὸν ἐπηρτημένον τοῖς δικαίοις ἀπὸ
τῶν ζηλούντων κίνδυνον μετέχων, οὗτος οὐδαμῶς
ἀναγκάζεται. « Proinde qui eo tantum se demittit,
ut se aliis accommodet, propter eorum salutem
quibus se accommodat, nec ullius simulationis præ-
metu periculi, quod invidi ac malevoli homines
justis intentare solent, particeps est, is nequaquam
recedit aut tergiversatur. » Sensus est, eum hosti-
bus terga non dare, qui se tantum proximis accom-
modat, ut eorum salutem promoveat, nunquam
autem præ metu periculi prava simulatione utitur.
Quod si cui placeat vulgatum ἀναγκάζεται retinere,
explicari poterit ea sententiæ particula, « is nequa-
quam cogitur, » metu scilicet: quemadmodum
paulo post dicitur ἀδούλωτος οὗτος ἐν φόβῳ.

(11) *Μετέχων*. Rectius μετέχειν. LOWTH.—Idem
Herveto placuisse jam superius dictum est.

ἀναγκάζεται· ἐπὶ δὲ τῶν πλησίον ὠφελεία μόνη A ποιήσει τινὰ, ἃ οὐκ ἂν προηγουμένως αὐτῷ πραχθείη, εἰ μὴ δι' ἐκείνους ποιήη· οὗτος ἑαυτὸν ἐπιδίδωσιν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν γνωρίμων, οὓς αὐτὸς ἐγέννησεν (12) ἐν πίστει, εἰς ὑπόδειγμα τοῖς διαδέξασθαι τὴν ἄκραν οἰκονομίαν τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλοθέου παιδευτοῦ δυναμένοις, εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας τῶν λόγων, εἰς ἐνέργειαν τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Κύριον· ἀδούλωτος οὗτος ἐν φόβῳ, ἀληθῆς ἐν λόγῳ, καρτερικὸς ἐν πόνῳ, μηδὲ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ψεύσασθαι θέλων ποτέ· κἂν τούτῳ τὸ ἀναμάρτητον πάντοτε κατορθῶν· ἐπεὶ τὸ ψεῦδος αὐτὸ, ἅτε μετὰ τινος δόλου εἰρημένον, οὐκ ἀργὸς ἐστὶ λόγος, ἀλλ' εἰς κακίαν ἐνεργεῖ. Πάντοθεν ἄρα μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ μόνος ὁ γνωστικὸς, καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ. Ἄει γὰρ κατορθοῖ ἐν πᾶσι πάντως, καὶ ἐν B λόγῳ καὶ ἐν πράξει, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ. Αὕτη μὲν οὖν, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ φάναι, ἡ τοῦ Χριστιανοῦ θεοσέβεια. Εἰ δὴ καθηκόντως ταῦτα ποιεῖ καὶ κατὰ λόγον ὀρθόν, εὐσεβῶς ποιεῖ καὶ δικαίως. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μόνος ἂν εἴη τῷ ὄντι εὐσεβῆς τε καὶ δικαίος καὶ θεοσεβῆς ὁ γνωστικὸς. Οὐκ ἄρα ἄθεος ὁ Χριστιανός· τουτὶ γὰρ ἦν τὸ προκείμενον ἐπιδειξάσαι τοῖς φιλοσόφοις· ὥστε οὐδὲν κακὸν ἢ αἰσχρὸν, ὃ ἐστὶν ἄδικον, κατὰ μηδένα τρόπον ἐνεργῆσαι ποτέ. Ἀκολούθως τοίνυν οὐδὲ ἀσεβεῖ, ἀλλ' ἡ μόνος τῷ ὄντι θεοσεβεῖ, ὁσίως καὶ προσηκόντως τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν πανηγυρόνα καὶ βασιλέα καὶ παντοκράτορα, κατὰ τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν ὁσίως προτρεπόμενος (13).

CAPUT X.

Quibus gradibus ad veram perfectionem tendit gnosticus.

Ἔστιν γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡ γνῶσις τελειώσις τις C ἀνθρώπου, ὡς ἀνθρώπου, διὰ τῆς τῶν θεῶν ἐπιστήμης συμπληρουμένη, κατὰ τε τὸν τρόπον καὶ τὸν βίον καὶ τὸν λόγον σύμφωνος καὶ ὁμολογος ἑαυτῇ τε καὶ τῷ θεῷ Λόγῳ. Διὰ ταύτης γὰρ τελειοῦται ἡ πίστις, ὡς τελείου τοῦ πιστοῦ ταύτη μόνως γιγνομένου. Πίστις μὲν οὖν ἐνδιάθετόν τι ἐστὶν ἀγαθόν, καὶ ἄνευ τοῦ ζητεῖν τὸν Θεὸν ὁμολογοῦσα εἶναι τοῦτον καὶ δοξάζουσα ὡς ὄντα. Ὅθεν χρῆ, ἀπὸ ταύτης ἀναγόμενον τῆς πίστεως καὶ αὐξηθέντα ἐν αὐτῇ, χάριτι τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτοῦ κομίσασθαι, ὡς οἶόν τε ἐστὶ, γνῶσιν. Γνῶσιν δὲ σοφίας τῆς κατὰ διδασκαλίαν ἐγγινομένης διαφέρειν φαμέν· ἡ μὲν γὰρ τί ἐστὶν γνῶσις, ταῦτο πάντως (14) καὶ σοφία τυγχάνει· ἡ δὲ τι σοφία, οὐ πάντως γνῶσις. Ἐν μόνῃ γὰρ τῇ τοῦ προφορικοῦ λόγου τὸ τῆς σοφίας ὄνομα φαντά D ζεται (15). Πλήν ἀλλὰ τὸ μὴ διστάσαι περὶ Θεοῦ,

✠ P. 864 ED. POTTER, 731 ED. PARIS.

(12) Ἐγέννησεν. Sic de Onesimo D. Paulus Philem. 20: Ὁν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου.

(13) Ὅσίως προτρεπόμενος. F. Mosellus legendum censet προτρεπόμενος, « precibus Deum pie casteque concilians. » COLLECT.

(14) Τοῦτο πάντως. Forte melius ταύτη πάντως SYLBURG.

(15) Ἐν μόνῃ γὰρ τῇ τοῦ προφορικοῦ λόγου τὸ

ab eo, si non faceret illorum causa. Is enim seipsum tradit pro Ecclesia, pro familiaribus ✠ quos ipse in fide genuit, in exemplum iis qui suscepturi sunt summum illud officium benigni et pii doctoris, ut ostendat verborum veritatem et operetur charitatem in Dominum. Is est ejusmodi ut a timore non redigatur in servitutem, verus in sermone, tolerans in labore, nec in prolato sermone unquam mentiens, et in eo se semper ita gerens ut non peccet: quandoquidem ipsum mendacium, ut quod cum aliquo dolo dictum sit, non est sermo otiosus, sed exercetur ad vitium. Undique ergo veritati testimonium fert solus gnosticus, et facto et oratione: semper enim in omnibus omnino se recte gerit, et in sermone, et in actione, et in ipsa cogitatione. Hæc ergo est, ut summatim dicam, Christiani pietas et religio. Si hæc facit rite, et convenienter rectæ rationi, pie facit et juste. Si hæc autem ita se habent, gnosticus solus revera erit pius, justus religiosusque Dei cultor. Non est ergo Christianus atheus, quod fuerat propositum ostendere philosophis, quare nullum malum vel turpe, quod est injustum, ullo modo unquam operabitur. Consequenter ergo nec se gerit impie, sed vel solus pie ac sancte Deum colit, eum, inquam, qui vere est Deus, princeps, et rex omnium, et omnipotens, ex vera religione pure et caste colens.

Est enim, ut ita dicam, cognitio, quædam hominis, tanquam hominis, perfectio, quæ completur per rerum divinarum scientiam; et moribus, et vita, et sermone, congruens, et consentiens sibi et Logo divino. Per hanc enim fides perficitur, utpote cum per eam solummodo fidelis efficiatur perfectus. Est ergo fides aliquod bonum intrinsecus positum, et quæ absque eo quod Deum quærat, Deum esse confitetur, et tanquam qui sit glorificat. Unde oportet ab hac fide eductum et in ea auctum, gratia Dei, quoad fieri potest, ejus accipere cognitionem. Dicimus autem cognitionem differre a sapientia quæ per doctrinam acquiritur: nam quatenus aliquid est cognitio, eatenus idem omnino est etiam sapientia: quatenus autem est aliquid sapientia, non eatenus est omnino cognitio. In sola enim sermonis prolati cognitione, no-

τῆς σοφίας ὄνομα φαντάζεται. Cognitionem Clemens definit alibi ἀπόδειξιν τῶν διὰ πίστεως παρελημμένων ἰσχυρὰν καὶ βέβαιον, « demonstrationem eorum, quæ per fidem tradita sunt, firmam certamque; » sapientiam vero hic ait esse cognitionem non quamvis, sed prolati verbi opera partam, ut cum a magistro docemur, atque hanc solam hujus nominis esse notionem. COLLECT.

men sapientiae accipitur. Verum enimvero de Deo non dubitare, sed credere, est fundamentum cognitionis. Est autem utrumque Christus, fundamentum, inquam, et aedificium, per quem est et principium et finis. Et extrema quidem non docentur, nempe principium et finis; fides, inquam, et charitas. Cognitio autem quae datur ex traditione ✠ per Dei gratiam, veluti quoddam depositum committitur iis qui seipsos doctrina **311** dignos exhibuerint, ex qua elucescit charitatis dignitas, ex luce in lucem. Dictum est enim, « habenti dabitur ^a. » Fidei quidem cognitio: cognitioni autem, charitas: charitati autem, hæreditas. Hoc autem fit quando quis pependerit a Domino per fidem, cognitionem, et charitatem, et una cum eo ascenderit, ubi est fidei nostræ et charitatis Deus et custos. Hinc denique traditur cognitio iis qui ad hoc sunt apti et selecti, eó quod majori præparatione opus sit et præexercitatione, et ad ea audienda quæ dicuntur, et vitam componendam, et ad considerate progrediendum ad id quod est ultra eam quæ est ex lege justitiam. Ea nos deducit ad finem interminatum et perfectum, prius docens eam quæ nobis est futura, Deo convenientem cum diis vivendi rationem, cum ab omni pœna et supplicio fuerimus liberati, quæ sustinemus ex peccatis ad salutarem disciplinam. Post quam redemptionem, præmium et honores dantur consummatis, cum cessaverint quidem a purgatione, cessaverint autem etiam ab alio quocunque ministerio, quantumvis sancto, et inter sanctos: deinde eos qui fuerint mundi corde, in propinquitatem Domini evectos, manet perpetuæ contemplationis restitutio, et deorum appellantur nomine, qui in iisdem sedibus sunt collocati, in quibus alii dii qui sunt primi sub Servatore constituti. Est ergo cognitio, velox ad purgationem, et apta ad illam acceptam mutationem in melius. Unde etiam facile traducit ad id quod est animæ cognatum ac divinum et sanctum, et per cuiusdam proprii luminis mysticos profectus transmittit homi-

A πιστεῦσαι δὲ, θεμέλιος γνώσεως. Ἄμφω δὲ ὁ Χριστός, ὁ τε θεμέλιος ἢ τε ἐποικοδομή, δι' οὗ καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ τέλη. Καὶ τὰ μὲν ἄκρα οὐ διδάσκεται, ἢ τε ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος· πίστις λέγω καὶ ἡ ἀγάπη· ἡ γνώσις δὲ, ἐκ παραδόσεως διαδιδόμενη κατὰ χάριν Θεοῦ, τοὺς ἀξιούς σφᾶς ἑαυτοῦς τῆς διδασκαλίας παρεχομένους ὡς παρακαταθήκη ἐγχειρίζεται, ἀφ' ἧς τὸ τῆς ἀγάπης ἀξίωμα ἐκλάμπει, ἐκ φωτὸς εἰς φῶς. Εἴρηται γάρ, « Τῷ ἔχοντι προστεθήσεται (16)· » τῇ μὲν πίστει, ἡ γνώσις· τῇ δὲ γνώσει, ἡ ἀγάπη· τῇ ἀγάπῃ δὲ, ἡ κληρονομία. Γίνεται δὲ τοῦτο, ὅπου ἂν τις κρεμασθῆ τοῦ Κυρίου διὰ τε πίστεως, διὰ τε γνώσεως, διὰ τε ἀγάπης, καὶ συναναθῆ αὐτῷ ἔνθα ἐστὶν ὁ τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ ἀγάπης Θεὸς καὶ φρουρός· ὅθεν ἐπὶ τέλει ἡ γνώσις **B** παραδίδεται τοῖς εἰς τοῦτο ἐπιτηδεύουσιν καὶ ἐγκρίτοις, διὰ τοῦ πλείονος παρασκευῆς καὶ προγυμνασίας δεῖσθαι καὶ πρὸς τὸ ἀκούειν τῶν λεγομένων, καὶ εἰς καταστολὴν βίου, καὶ εἰς τὸ ἐπὶ πλέον τῆς κατὰ νόμον δικαιοσύνης κατ' ἐπίστασιν προεληλυθέναι. Αὕτη πρὸς τέλος ἄγει τὸ ἀτελεύτητον καὶ τέλειον, προδιδάσκουσα τὴν ἐσομένην ἡμῖν κατὰ Θεὸν μετὰ θεῶν (17) δίκαιαν, ἀπολυθέντων ἡμῶν κολάσεως (18) καὶ τιμωρίας ἀπάσης, ἧς ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων εἰς παιδείαν ὑπομένομεν σωτήριον· μεθ' ἧν ἀπολύτρωσιν τὸ γέρας καὶ αἱ τιμαὶ τελειωθεῖσιν ἀποδίδονται, πεπαυμένοις μὲν τῆς καθάρσεως, πεπαυμένοις δὲ καὶ λειτουργίας τῆς ἄλλης, καὶ ἁγία ἢ καὶ ἐν ἁγίοις· ἔπειτα καθαροῖς τῇ καρδίᾳ (19) γενομένοις κατὰ τὸ προσεχὲς τοῦ Κυρίου προσμένει τῇ θεωρίᾳ τῇ αἰδίῳ ἀποκατάστασις· καὶ θεοὶ τὴν προσηγορίαν κέκληνται οἱ σύνθετοι τῶν ἄλλων θεῶν τῶν ὑπὸ τῷ Σωτῆρι πρώτων τεταγμένων γενησόμενοι. Ταχεῖα τοίνυν εἰς καθαρισμὸν (20) γνώσις, καὶ ἐπιτήδειος εἰς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον εὐπρόσδεκτον μεταβολὴν. Ὅθεν καὶ ῥαδίως εἰς τὸ συγγενὲς τῆς ψυχῆς θεῖόν τε καὶ ἅγιον μετακίβηται, καὶ διὰ τίνος οἰκείου φωτὸς διαβιβάζει τὰς προκοπὰς τὰς μυστικὰς (21) τὸν ἄνθρωπον, ἄχρις ἂν εἰς τὸν κορυφαῖον ἀποκαταστήσῃ τῆς ἀναπαύσεως τὸν τρόπον τὸν καθαρὸν (22) τῇ καρδίᾳ, πρόσωπον πρὸς

✠ P. 865 ED. POTTER, 732 ED. PARIS. ^a Luc. xix, 26.

(16) Τῷ ἔχοντι προστεθήσεται. Τῷ ἔχοντι δοθήσεται, Luc. xix, 26 et alibi.

(17) Κατὰ Θεὸν μετὰ θεῶν. Ms. Paris., κατὰ τῶν Θεῶν μετὰ θεῶν. Conf. superius *Protrept.* pag. 88, not. 7.

(18) Κολάσεως. Conf. *Strom.* vi, pag. 668 edit. Paris.

(19) Καθαροῖς τῇ καρδίᾳ. Respicit Matth. v, 8.

(20) Καθαρισμὸν. Platonem hoc loco sequitur Clemens. Refert enim Plato, pessimorum hominum animas, statim ac e corpore exierint, in Tartara mitti, nunquam egressuras; eas, in quibus virtutis vitiique aliquid admistum est, variis purgationibus purificatas, tandem in beatorum sedes transire; at quæ per philosophiam in hac vita repurgatæ fuerint, quamprimum a corpore solutæ sint, summam felicitatem consequi. Hæc ille in *Phædone* p. 84: Οἱ δὲ δὴ ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τὸ ὁσίως βιώναι, οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδε μὲν τῶν τόπων τῶν ἐν τῇ γῆ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλαττόμενοι, ὡς περ δεσμωτηρίων, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθαρὰν οἴκησιν ἀφικνούμενοι,

καὶ ἐπὶ γῆς οἰκίζόμενοι. Τούτων δὲ αὐτῶν οἱ φιλοσοφία ἱκανῶς καθηράμενοι ἄνευ τε σωμάτων ζῶσι τὸ παράπαν εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, καὶ εἰς οἰκήσεις ἐπιούτων καλλίους ἀφικνοῦνται· « Qui autem pie præcæteris vixisse inveniuntur, hi sunt qui ex his terrenis locis tanquam e carcere soluti, atque liberati, ad aliora transcendunt, puramque supra terram habitant regionem. Inter has autem quicumque satis per philosophiam purgati sunt, absque corporibus omnino totum per tempus vivunt, habitationesque, his etiam pulchriores nanciscuntur. » Reliqua ibi videri poterunt.

(21) Διαβιβάζει τὰς προκοπὰς τὰς μυστικὰς. Lege προκοπῆς τῆς μυστικῆς διαβιβάζει τὸν ἄνθρωπον. Lowth.—Alludit auctor ad varias illas lustrationes, quas certo ordine subibant, qui Cereris Eleusiniæ mysteria ἐποπτεύειν cupiebant: de quibus alibi dictum est. Conf. *Strom.* lib. vi, pag. 667, 668 edit. Paris.

(22) Τὸν καθαρὸν. Conjunxit auctor Matth. v, 8, et I Cor. xiii, 12.

πρόσωπον ἐπιστημονικῶς καὶ ἀκαταληπτικῶς τὸν Θεὸν ἐποπτεύειν διδάξασα. Ἐνταῦθα γὰρ πού τῆς γνωστικῆς ψυχῆς ἡ τελείωσις, πάσης καθάρσεώς τε καὶ λειτουργίας ὑπερβάσαν σὺν τῷ Κυρίῳ γίγνεσθαι, ὅπου ἐστὶν προσεχῶς ὑποτεταγμένη. Ἡ μὲν οὖν πίστις σύντομός ἐστιν, ὡς εἰπεῖν, τῶν καταπειγόντων γνῶσις ἡ γνῶσις δὲ ἀπόδειξις τῶν διὰ πίστειος παρειλημμένων ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος, διὰ τῆς Κυριακῆς διδασκαλίας ἐποικοδομουμένη τῇ πίστει, εἰς τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ' ἐπιστήμης καὶ καταληπτὸν (25) παραπέμπουσα. Καὶ μοι δοκεῖ πρώτη τις εἶναι μεταβολὴ σωτήριος ἡ ἐξ ἐθνῶν εἰς πίστιν, ὡς προεῖπον· δευτέρα δὲ ἡ ἐκ πίστεως εἰς γνῶσιν. Ἡ δὲ, εἰς ἀγάπην περαιουμένη, ἐνθὲνδε ἤδη φίλον φίλω τὸ γινῶσκον τῷ γινωσκομένῳ (24) παρίστησιν. Καὶ τάχα ὁ τοιοῦτος ἐνθὲνδε ἤδη προλαβὼν ἔχει τὸ « ἰσάγγελος (25) » εἶναι. Μετὰ γ' οὖν τὴν ἐν σαρκὶ τελευταίαν ὑπεροχὴν, αἰεὶ κατὰ τὸ προσῆκον ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλων, εἰς τὴν πατρίαν αὐτὴν, ἐπὶ τὴν Κυριακὴν ὄντως διὰ τῆς ἀγίας ἑβδομάδος (26) ἐπείγεται μόνην, ἐσόμενος, ὡς εἰπεῖν, φῶς ἐστῶς (27) καὶ μένον ἰδίως (28), πάντη πάντως ἄτρεπτον. Ὁ πρῶτος τῆς Κυριακῆς ἐνεργείας τρόπος τῆς εἰρημένης ἡμῖν κατὰ τὴν θεοσέβειαν ἀμοιβῆς δεῖγμα. Πολλῶν ὅσων μαρτυριῶν (29) ὄντων, παραστήσομαι ἐν, κεφαλαιωδῶς πρὸς τοῦ προφήτου Δαβὶδ ὡδὲ πως εἰρημένον· « Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; Ἄθῶος χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ· ὅς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, οὐδὲ ὤμοσεν (30) ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ· οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου, καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ. Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύριον, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. » Συντόμως, οἶμαι, τὸν γνωστικὸν ἐμήνυσεν ὁ Προφήτης· κατὰ παραδρομὴν, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν Θεὸν εἶναι τὸν Σωτῆρα ἀπέδειξεν ὁ Δαβὶδ, πρόσωπον (31) αὐτὸν εἰπὼν τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, τὸν εὐαγγελιστάμενον καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ Ἀπόστολος « χαρακτηῖρα τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς » τὸν Υἱὸν προσεῖπεν, τὸν τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ Θεοῦ διδάξαντα, καὶ χαρακτηρίσαντα, ὅτι Θεὸς καὶ Πατὴρ εἷς καὶ μόνος ὁ παντοκρά-

A nem, donec in supremum quietis locum restituerit eum qui est mundo corde, docens Deum scienter et per comprehensionem contemplari facie ad faciem. Hæc est enim utique animæ cognoscentis perfectio, ut cum omnem purgationem et ministerium superaverit, sit cum Domino, ubi est proxime ei subiecta. Fides ergo, ut ita dicam, est brevis et compendiosa eorum quæ necessaria sunt cognitio. Cognitio autem est firma ac stabilis demonstratio eorum quæ assumpta sunt per fidem, quæ per doctrinam Domini super fidem ædificatur, quæ transmittit ad infallibilitatem et scientiam, et perfectam comprehensionem. Ac mihi quidem ea videtur esse prima salutaris mutatio, quæ fit a gentibus ad fidem, ut prius dixi : secunda autem, quæ est a fide in cognitionem. Illa vero desinens in ebaritate, amicum, id quod cognoscit, ei reddit quod cognoscitur. Et fortasse qui est ejusmodi, jam præoccupavit, ut sit « similis angelis. » Post supremam igitur quæ est in carne excellentiam, semper prout convenit mutatus in melius, ad paternam aulam, ad vere Dominicam per sanctam hebdomadem contendit mansionem, futurus, ut ita dicam, lumen peculiari modo stans et manens, quod est omni ex parte omnino immutabile. Qui est primus modus Dominicæ operationis, ejus quæ dicta est a nobis remunerationis, pro pietate indicium. Ex multis autem quæ sunt testimoniis, unum exemplum adducam, quod sic summatim effertur a propheta David : « Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus, et mundo corde; qui non accepit in vano animam suam, neque juravit in dolo proximo suo. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo Salvatore suo. Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Jacob^a. » Breviter, ut arbitror, nobis gnosticum significavit Propheta : cursimque et obiter, ut videtur, nobis demonstravit David, Servatorem esse Deum, eum vocans « faciem Dei Jacob, » qui annuntiavit et docuit de Spiritu. Quocirca Apostolus quoque appellavit Filium « characterem gloriæ

✠ P. 866 ED. POTTER, 753 ED. PARIS. ^a Psal. xxiv, 3, 4, 5, 6.

(25) Καὶ καταληπτόν. Καὶ ante καταληπτόν, nisi pro « etiam » accipiatur, superflue videtur. SYLB. — Ποῦρο καταληπτικόν pro καταληπτόν, substituentum videtur : ut alibi διδασκτικόν pro διδασκτόν, ἐφεκτικόν pro ἐφεκτόν, etc. Solent enim hujusmodi voces inter se permutari, ut aliis locis diximus.

(24) Τὸ γινῶσκον τῷ γινωσκομένῳ. Τὸ γινωσκομένῳ habent recentiores editiones, reliquis per negligentiam omissis. Quod Cl. Lowthius non animadvertens, hic adnotavit : « Lege τὸ γινωσκόμενον τῷ γινωσκομένῳ. Ita legit interpret. »

(25) Ἰσάγγελος. Respicit Luc. xx, 36.

(26) Ἐβδομάδος. Apud Clementem ἑβδομάς inferiores beatorum sedes, ὀγδοάς vero supremum illud cælum significat, quod Κυριακὴν μόνην, « Domini mansionem, » appellat. Sic Strom. v, p. 667 : Ὀγδοάς ὁ νοητὸς κόσμος, « mundus » solo « intellectu percipibilis, » dicitur. Et in Excerpt. e Theod. p. 987, Is, ὃν ἀναγεννᾷ Χριστὸς, εἰς ζωὴν μετατίθεται εἰς ὀγδοάδα, « quem regenerat Christus, in vitam transfertur in ogdoadem : » id est cælum supremum.

Qua de re plura superius diximus, Strom. iv, p. 612, not. ; vi, p. 794.

(27) Φῶς ἐστῶς. Id superius etiam vocat φῶς ἄτρεπτον, « lucem constantem et immutabilem. » Strom. i, p. 418 : Τὸ ἀνεϊκόμιστον σημαίνει δηλοῖ τὸ ἐστῶς καὶ μόνιμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ φῶς. Ubi ἐστῶς, μόνιμον et ἄτρεπτον idem fere significant. Hinc alibi dictum est Simonem magnum appellatum fuisse ἐστῶτα, « stantem, » Deum scilicet immutabilem. Conf. superius Strom. ii, p. 456, not.

(28) Μένον ἰδίως. Scribi etiam poterit μένον ἀιδίως, « perpetuo manens. » Nam sempiternam lucem describit auctor.

(29) Μαρτυριῶν. Ms. paris. μαρτυριῶν.

(30) Οὐδὲ ὤμοσεν. Vulg. Bibl. Psalm. xxiii, καὶ οὐκ ὤμοσεν. SYLBURG. — Mox ibidem ζητούντων αὐτόν.

(31) Πρόσωπον. Conf. superius pag. 152, 685, not.

Patris*, » qui veritatem de Deo docuerit, et expresserit quod Deus et Pater unus est et solus omnipotens, « quem nemo novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit^b. » Unum autem esse Deum, per eos qui « quærent faciem Dei Jacob, » indicatum est : quem solum esse Deum Patrem bonum exprimit Servator noster et Deus. « Generatio autem quærentium » eum, est genus electum, quod est vi inquirendi ad cognitionem præditum. Et ideo Apostolus quoque dicit : « Nihil vobis prodero nisi vobis locutus fuero aut in revelatione, aut in cognitione, aut in prophetia, aut in doctrina^c. » Quanquam nonnulla quoque recte fiunt ab iis qui non sunt gnostici : sed non ex ratione, sicut fit in fortitudine. Nonnulli enim cum sint natura iracundi, et deinde id absque ratione aluerint, ad multa citra rationem quodam feruntur impetu, faciuntque similia iis qui sunt fortes : adeo ut tanquam illiberales opifices eadem nonnunquam recte gerant, quod attinet ad tolerantiam : sed neque ex eadem causa, ex qua gnosticus, neque idem sibi proponentes, nec si totum corpus tradant. « Charitatem enim non habent, » ut ait Apostolus, quæ generatur per cognitionem. Quæcunque ergo fit actio a sciente, ea est recta actio : quæcunque autem ab insciente, mala est, etiamsi pervicacissime persistat, quoniam non agit fortiter ex consideratione : neque dirigit actionem ad aliquid utile ex iis quæ ad virtutem dirigunt, et procedunt a virtute. Eadem autem ratio est etiam in aliis virtutibus : adeo ut etiam in religione obtineat. Non ergo gnosticus solum quoad **312** sanctitatem eo modo se habet : verum religioni ex scientia profectæ sunt etiam

Α τωρ, « ὃν οὐδεὶς (32) ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. » Ἐνα δὲ εἶναι τὸν Θεὸν διὰ τῶν ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ μεμύνηται· ὃν μόνον ὄντα Θεὸν Πατέρα ἀγαθὸν χαρακτηρίζει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεός. Ἡ γενεὰ δὲ τῶν ζητούντων αὐτὸν τὸ γένος ἐστὶ τὸ ἐκλεκτὸν, τὸ ζητητικὸν εἰς γνῶσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος φησὶν· « Οὐδὲν ὑμᾶς (33) ὠφελήσω, εἰ μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνῶσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδασχῇ. » Καὶ τοὶ πράσσειται τινα καὶ πρὸς τῶν μὴ γνωστικῶν ὀρθῶς, ἀλλ' οὐ κατὰ λόγον, οἷον ἐπὶ ἀνδρείας. Ἐνιοὶ γὰρ ἐκ φύσεως θυμοειδεῖς (34) γενόμενοι, εἶτα ἀνευ τοῦ λόγου τοῦτο θρέψαντες, ἀλόγως ἐπὶ τὰ πολλὰ ὀρμῶσι, καὶ ὅμοια τοῖς ἀνδρείοις ὀρῶσιν, ὥστε ἐνίοτε τὰ αὐτὰ κατορθοῦν, οἷον βαναύσους (35) ὑπομένειν εὐκόλως· ἀλλ' οὔτε ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰτίας τῷ γνωστικῷ, οὔτε καὶ τὸ αὐτὸ προθέμενοι· οὐδ' ἂν τὸ σῶμα ἅπαν ἐπιδίδωσιν (36). « Ἀγάπην γὰρ οὐκ ἔχουσι, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὴν διὰ τῆς γνώσεως γενομένην. Πᾶσα οὖν ἢ διὰ τοῦ ἐπιστήμονος πράξις εὐπραγία· ἢ δὲ διὰ τοῦ ἀνεπιστήμονος κακοπραγία, κἂν ἔνστασιν σώζῃ· ἐπεὶ μὴ ἐκ λογισμοῦ ἀνδρίζεται, μηδὲ ἐπὶ τι χρήσιμον τῶν ἐπὶ ἀρετῆν καὶ ἀπὸ ἀρετῆς καταστρεφόντων τὴν πράξιν κατευθύνει. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν· ὥστε καὶ ἐπὶ θεοσεβείας ἀνάλογον. Οὐ μόνον τοίνυν τοιοῦτος ἡμῖν κατὰ τὴν ὁσιότητα ὁ γνωστικός· ἀκόλουθα δὲ τῇ ἐπιστημονικῇ θεοσεβείᾳ καὶ τὰ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν ἐπαγγέλματα. Τὸν βίον γὰρ τοῦ γνωστικοῦ διαγράφειν ἡμῖν πρόκειται τὰ νῦν, οὐχὶ τὴν τῶν δογμάτων θεωρίαν παρατίθεσθαι, ἣν ὕστερον κατὰ τὸν ἐπιβάλλοντα καιρὸν ἐκθησόμεθα, σώζοντες ἅμα καὶ τὴν ἀκολουθίαν.

consentanea præcepta de reliqua vitæ institutione. Vitam enim gnostici, nunc est nobis propositum describere, non autem adducere dogmatum contemplationem : quam convenienti tempore postea exponemus, servato rerum ordine.

CAPUT XI.

Veri gnostici vitam describere pergit, et præsertim quam fortis sit in malis ipsaque etiam morte toleranda, si Deus ita jusserit, exponit.

Is ergo universa vere et magnifice percepit, ut

Περὶ μὲν οὖν τῶν ὅλων ἀληθῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς

✠ P. 867 ED. POTTER, 734 ED. PARIS. ^a Hebr. i, 5. ^b Matth. xi, 27. ^c I Cor. xiv, 6.

(32) Ὁν οὐδ. Respicit Matth. xi, 27 : Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.

(33) Οὐδὲν ὑμᾶς. Τί ὑμᾶς interrogative apud B. D Paulum.

(34) Θυμοειδεῖς. Haud aliter Aristoteles de adulterinis fortitudinis speciebus agens, *Ethic. ad Nicomachum* lib. iii, c. 8 : Καὶ τὸν θυμὸν δὲ ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσιν· ἀνδρείοι γὰρ εἶναι δοκοῦσιν οἱ διὰ θυμὸν ὥσπερ τὰ θηρία ἐπὶ τοὺς πρώσαντας φερόμενοι, ὅτι καὶ οἱ ἀνδρείοι θυμοειδεῖς δέ· « Et iram in fortitudinem referunt. Fortes enim videntur etiam esse qui propter iram tanquam feræ in vulnerantes feruntur, quod et fortes iracundi sint. » Idem paulo post : Οἱ δὲ διὰ ταῦτα μάχιμοι μὲν, οὐκ ἀνδρείοι. Οὐ γὰρ διὰ τὸ καλὸν, οὐδ' ὡς ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· « Propter hæc autem pugnaces sunt, non fortes. Non enim agunt propter honestatem, neque ut dicat ratio, sed propter affectum. »

(35) Βαναύσους. Id est « tanquam opifices, labores facile pati » assuetudine didicerunt. Τεχνίτην et βαναύσον sic distinguit Ammonius : Τεχνίτης καὶ βαναύσος διαφέρει· τεχνίτης μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ λογικῆς τινος τέχνης ἐμπειρὸς καθεστώς· βαναύσος δὲ, ὁ διὰ λόγου (scribe δι' ἀλόγου) τινὸς ἐπιτηδεύματος. Possit etiam pro βαναύσους, mutatione perquam facili, scribi βασάνους, « tormenta ; » ut sensus sit : « Adeo ut eisdem quandoque rebus veluti in tormentis facile perferendis præclare se gerat. » A qua interpretatione neque abhorrent quæ præcedunt, neque quæ sequuntur. — Lowth. hanc sententiam sic scribi voluit : Οἷόν τε βαναύσους, καὶ ὑπομένειν.

(36) Οὐδ' ἂν τὸ σῶμα ἅπαν ἐπιδίδωσιν. Forte, οὐδ' αὖ τὸ σῶμα ἅπαν ἐπιδίδωσιν· vel οὐδ' αὖ τὸ σῶμα ἅπαν ἐπιδιδόασιν· addendumque hic putat Arcerius, ἵνα καυθήσωνται, ex I Cor. xxii. SYLBERG.— Verum sensus perquam facilis erit, verbo ἐπιδίδωσιν sola accentus mutatione in ἐπιδιδόσιν converso. Quod interpres in Latina versione recte expressit.

διείληφεν, ὡς ἂν θεϊαν χωρήσας (37) διδασκαλίαν. Ἄρξάμενος γ' οὖν ἐκ τοῦ θαυμάζειν τὴν κτίσιν, δείγμα τοῦ δύνασθαι λαβεῖν τὴν γνῶσιν κομίζων οἰκοθεν πρόθυμος μαθητῆς τοῦ Κυρίου γίνεται· εὐθέως δὲ ἀκούσας, Θεὸν τε καὶ πρόνοιαν ἐπίστευσεν ἐξ ὧν ἐθαύμασεν. Ἐνθένδε οὖν ὀρμώμενος, ἐκ παντὸς τρόπου συνεργεῖ πρὸς τὴν μάθησιν, πάντ' ἐκεῖνα ποιῶν, δι' ὧν λαβεῖν δύνησεται τὴν γνῶσιν ὧν ποθεῖ· πόθος δὲ κατὰ προκοπὴν πίστεως ἅμα ζητήσῃ κραθεῖς συνίσταται· τὸ δ' ἐστὶν ἄξιον γενέσθαι τῆς τοσαύτης καὶ τηλικαύτης θεωρίας. Οὕτως γεύσεται τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ὁ γνωστικός· οὐ γὰρ τὰς ἀκοάς, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν παρίστησι τοῖς ὑπὸ τῶν λεγομένων δηλουμένοις πράγμασιν. Οὐσίας τοίνυν καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ παραλαβὼν διὰ τῶν λόγων, εἰκότως καὶ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὰ δέοντα ἄγει· τὸ « Μὴ μοιχεύσης, Μὴ φονεύσης (38), » ἰδίως ἐκλαμβάνων ὡς εἴρηται τῷ γνωστικῷ, οὐχ ὡς παρὰ τοῖς ἄλλοις ὑπείληπται. Πρόσεισιν (39) οὖν ἐγγυμναζόμενος τῇ ἐπιστημονικῇ θεωρίᾳ εἰς τὸ ἐναγωνίσασθαι τοῖς καθολικώτερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον εἰρημένοις· εἰδὼς εὖ μάλα, ὅτι « ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν, » κατὰ τὸν Προφήτην, Κύριός ἐστιν, διὰ στόματος ἀνθρωπίνου Κύριος ἐνεργῶν. Ταύτη καὶ σὰρκα ἀνείληφεν. Εἰκότως οὖν οὐδέποτε τὸ ἡδὺ πρὸ τοῦ συμφέροντος αἰρεῖται· οὐδ' ἂν προκαλῆται αὐτὸν κατὰ τινα περιστάσιν προκαταληφθέντα ἐταιρικῶς ἐκβιαζομένη ὠραία γυνή· ἐπεὶ μηδὲ τὸν Ἰωσήφ παράγειν τῆς ἐνστάσεως ἴσχυσεν ἡ τοῦ δεσπότητος γυνή· ἀπεδύσατο δὲ αὐτῇ πρὸς βίαν κατεχούσῃ τὸν χιτῶνα, γυμνὸς μὲν τῆς ἀμαρτίας γενόμενος, τὸ κόσμιον δὲ τοῦ ἕθους περιβαλλόμενος. Εἰ γὰρ οἱ τοῦ δεσπότητος ὀφθαλμοὶ οὐχ ἐώρων, τοῦ Αἰγυπτίου λέγω, τὸν Ἰωσήφ, ἀλλ' οἷγε τοῦ παντοκράτορος ἐπεσκόπουν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῆς φωνῆς ἀκούομεν, καὶ τὰ σώματα θεωροῦμεν· ὁ Θεὸς δὲ τὸ πρᾶγμα ἀφ' οὗ φέρεται τὸ φωνεῖν καὶ βλέπειν, ἐξετάζει. Ἀκολουθῶς ἄρα, κἂν νόσος ἐπιῆ καὶ τι τῶν περιστατικῶν τῷ γνωστικῷ, καὶ δὴ μάλιστα ὁ φοβερώτατος θάνατος, ἄτρεπτος μένει κατὰ τὴν ψυχὴν, πάντα εἰδὼς τὰ τοιαῦτα κτίσεως ἀνάγκην εἶναι, ἀλλὰ καὶ οὕτως δύναμαι τοῦ Θεοῦ φάρμακον γίνεσθαι σωτηρίας, διὰ παιδείας τοὺς ἀπηνέστερον μεταρρυθμιζομένους εὐεργετοῦντα, πρὸς τῆς ἀγαθῆς ὄντως κατ' ἀξίαν μεριζόμενα προνοίας. Χρῶμενος τοίνυν τοῖς κτιστοῖς, ὅπου ἂν ἐρεῖ (40) Λόγος, εἰς ὅσον ἐρεῖ, κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν κτί-

A qui divinam acceperit doctrinam: Facto igitur ab admiratione rerum creatarum initio, atque eo ipso certum indicium, quod ad percipiendam sit idoneus cognitionem, domo secum afferens, fit alacer et promptus Domini discipulus. Simul ac autem de Deo audire cœpit ac de providentia, credidit ex iis quæ est admiratus. Hinc impulsus omnibus modis dat operam disciplinæ, omnia agens quibus possit accipere cognitionem eorum quæ desiderat. Desiderium autem per profectum fidei, consistit contemplatum cum inquisitione: id autem est fieri dignum tali tantaque contemplatione. Sic Dei gnosticus gustabit voluntatem: non aures enim præbet, sed animum, rebus quæ significantur ab iis quæ dicuntur. Cum ergo ipsas rerum essentias et res ipsas acceperit per verba, merito ꝫ animam quoque deducit ad ea quæ oportet, illud, « Non mœchaberis, Non occides », peculiari modo accipiens, ut dictum est gnostico, non ut ab aliis concipitur. Pergit ergo se exercens contemplatione scientifica, ut paulatim quoque se exerceat in iis quæ magis universæ et magnificentius dicta sunt, recte sciens, quod « qui docet hominem scientiam », ut ait Propheta, est Dominus, per os hominis Dominus operans. Ideo carnem quoque accepit. Merito ergo nunquam jucundum præfert utili, nec si casu aliquo invadat eum meretricioque more forte fortuna provocet formosa mulier: quoniam nec Joseph quidem ab instituto abducere potuit uxor domini. Ab ea autem exui se patiebatur, per vim tenente tunicam, ut qui a peccato quidem fuerit nudatus, honestatis autem ornamentum induerit. Nam etsi oculi domini, Ægyptii inquam, Joseph non videbant, at omnipotentis quidem certe inspiciebant. Nam nos vocem quidem audimus, et corpora contemplamur: Deus autem ipsam rem examinat, a qua fertur vox et aspectus. His consequenter, si vel morbus, vel casus aliquis, gnosticum invaserit, atque adeo mors quæ est omnium maxime terribilis, manet animo interritus, sciens quæcunque sunt huiusmodi esse naturæ necessitatem: sed sic quoque Dei virtute ea effici medicamentum salutis, ut quæ per disciplinam eos beneficio afficiant qui difficiliter transformantur, et vere bona pro meritis dispertiantur providentia. Utens igitur rebus creatis, quando et quantum dicet Verbum, eique qui creavit agens gratias, usus earum fit dominus. Nunquam acceptæ est memor injuriæ, nemini sit infensus, etiamsi sit odio dignus propter ea quæ facit: colit enim Creatorem, diligit autem vitæ socium, ejus misertus, et pro eo orans propter ejus ignorantiam. In corpus quoque sumi

ꝫ P. 868 ED. POTTER, 755 ED. PARIS. • Exod. xx, 15, 14. b Psal. xciv, 10.

(37) Χωρήσας. Id restituimus ex Flor. Sylb. et ms. Paris. pro χωρίσας, quod in recentiores editiones perperam irrepserat, Matth. ix, 41: Οὐ πάντες χωροῦσι τοῦτον τὸν λόγον, ἀλλ' οἷς δέδοται.

(38) Μὴ μοιχεύσης, Μὴ φονεύσης. Sic Flor., Sylburg. et ms. Paris., pro quo editiones recentio-

res perperam Μὴ μοιχεύσεις, μὴ φονεύσεις.

(39) Πρόσεισιν. « Accedit. » Interpres πρώτων legisse videtur.

(40) Ἐρεῖ. Lege αἰρεῖ, ut etiam pag. 741, 746, 756 ed. Paris. Lowth.

per consensionem afficitur : cui quidem natura patibili est alligatus. Non tamen primario movetur ex perturbatione. In involuntariis certe casibus, a doloribus seipsum deducens ad ea quæ sunt ejus propria, non abducitur ab iis quæ sunt ab eo aliena : sed iis solum cedit et se accomodat quæ sunt ei necessaria, quousque illæsa conservatur anima. Non enim existimatione solum aut externa specie vult esse fidelis, sed cognitione et veritate, hoc est firmo stabilique facto, et sermone efficaci. Non solum ergo laudat bona et honesta, sed ipse etiam contendit esse bonus et honestus, a bono et fideli servo factus per charitatem amicus, propter perfectionem ✕ habitus, quam ex vera disciplina et multa exercitatione pure acquisivit. Cum ergo magna vi contendat ut perveniat ad summum cognitionis, moribus ornatus, habitu compositus, omnia habens commoda ejus qui est vere gnosticus, pulchrasque respiciens imagines : multos quidem qui perfecte vixerunt, patriarchas, plurimos autem prophetas, et nobis innumerabiles angelos, et postremo Dominum qui nos docuit, et ostendit fieri posse ut summam illam vitam assequamur : ideo omnia mundi bona quæ sunt in promptu et ad manum, non diligit, ne humi remaneat, sed ea quæ sperantur, vel potius jam sunt cognita, quoad comprehensionem autem sperantur. Hac ergo ratione labores, et tormenta, et afflictiones sustinet, non ut qui sunt fortes apud philosophos propter spem quod præsentibus quidem sunt cessaturi dolores, sint autem rursus jucundorum futuri participes ; sed cognitio ei persuasionem ingeneravit firmissimam, se esse recepturum, quæ sperat, futura. Quocirca non solum quæ hic sunt supplicia, sed etiam jucunda contemnit omnia. Aiunt certe beatum Petrum, cum vidisset uxorem suam duci ad mortem, lætatum quidem esse quod vocaretur, et quod domum reduceretur, eam adhortatus ac consolatus, nomine compellasse, ac dixisse, « Deus tu memento Domini. » Tale erat beatorum illorum matrimonium, et usque ad charissimos perfecta affectio. Ea ratione Apostolus quoque, « Qui uxorem ducit, sit tanquam

✕ P. 868 ED. FOTTER, 756 ED. PARIS.

(41) *Κατά*. Hanc præpositionem, quam libri recentiores omittunt, restitimus e Flor., Sylburg. et ms. Paris., ut alia etiam quamplurima.

(42) *Καὶ ἐνεργῶ*. « Etiam efficaci. » Alioqui καὶ redundaret. SYLB.

(43) *Μαθήσεως τῆς ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως*. Sic edidimus ex Flor. et Sylburg. *Μαθήσεως καὶ ἀληθοῦς συνασκήσεως* habent recentiores edit. ; *μαθήσεως ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως* ms. Paris.

(44) *Λογιζόμενος*. Flor., *λογιζομένους*.

(45) *Παύσασθαι*. Flor. *παύσασθαι* pro fut. *παύσεσθαι*. SYLBURG.

(46) *Τῶν μελλόντων ἐλπίδων*. Solæcismi species per intellectum pro τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. SYLBURG.

(47) *Φασὶ γ' οὖν*. Hæc citat Eusebius *Eccl. Hist.* lib. III, c. 24 ; Nicephorus lib. IX, cap. 14.

(48) *Γυναῖκα*. De B. Petri uxore conf. quæ annotavit Cotelerius ad *Reccogit.* Clementis lib. VII.

A παθητῶ ἐνδεδεμένος. Ἀλλὰ οὐ πρωτοπαθεῖ κατὰ τὸ πάθος. Κατὰ (41) γ' οὖν τὰς ἀκουσίους περιστάσεις, ἀνάγων ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πόνων ἐπὶ τὰ οἰκεία, οὐ συναποφέρεται τοῖς ἀλλοτριῶς αὐτοῦ · συμπεριφέρεται δὲ τοῖς ἀναγκαίοις αὐτοῦ μόνον, εἰς ὅσον ἀβλαβῆς τηρεῖται ἡ ψυχὴ. Οὐ γάρ που ἐν ὑπολήψει, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ δοκεῖν, πιστὸς εἶναι βούλεται · γνώσει δὲ καὶ ἀληθεία, ὃ ἐστὶν ἔργῳ βεβαίῳ, καὶ λόγῳ, καὶ ἐνεργῶ (42). Οὐκοῦν οὐ μόνον ἐπαινεῖ τὰ καλὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς βιάζεται εἶναι καλὸς, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου μεταβαίνων δι' ἀγάπης εἰς φίλον, διὰ τὸ τέλος τῆς ἔξεως, ὃ ἐκ μαθήσεως τῆς ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως (43) πολλῆς καθαρῶς ἐκτήσατο. Ὡς ἂν οὖν ἐπ' ἄκρον γνώσεως ἦκειν βιαζόμενος, τῷ ἦθει κεκοσμημένος, τῷ σχήματι κατεσταλμένος, B πάντα ἐκεῖνα ἔχων ὅσα πλεονεκτήματά ἐστι τοῦ κατ' ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας ἀφορῶν τὰς καλὰς, πολλοὺς μὲν τοὺς κατωρθωκότας πρὸς αὐτοῦ πατριάρχας, παμπόλλους δὲ προφήτας, ἀπείρους δ' ὅσους ἡμῖν ἀριθμῶ λογιζόμενος (44) ἀγγέλους, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι Κύριον, τὸν διδάξαντα καὶ παραστήσαντα δυνατὸν εἶναι τὸν κορυφαῖον ἐκεῖνον κτήσασθαι βίον · διὰ τοῦτο τὰ πρόχειρα πάντα τοῦ κόσμου καλὰ οὐκ ἀγαπᾷ, ἵνα μὴ καταμείνη χαμαὶ, ἀλλὰ τὰ ἐλπιζόμενα, μᾶλλον δὲ τὰ ἐγνωσμένα ἦδη, εἰς κατάληψιν δὲ ἐλπιζόμενα. Ταύτη ἄρα τοὺς πόνους καὶ τὰς βασάνους, καὶ τὰς θλίψεις, οὐχ ὡς παρὰ τοῖς φιλοσόφοις οἱ ἄνδρεῖοι, ἐλπίδι τοῦ παύσασθαι (45) μὲν τὰ ἐνεστώτα ἀλγεῖνά, αὐθις δὲ τῶν ἡδέων μετασχεῖν, ὑπομένει · ἀλλ' ἡ γνώσις αὐτῷ C πείσμα βεβαιότατον ἐνεγέννησε τῆς τῶν μελλόντων ἐλπίδων (46) ἀπολήψεως. Διόπερ οὐ μόνον τῶν ἐνταῦθα κολάσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡδέων ἀπάντων καταφρονεῖ. Φασὶ γ' οὖν (47) τὸν μακάριον Πέτρον, θεασάμενον τὴν αὐτοῦ γυναῖκα (48) ἀγομένην τὴν ἐπὶ θάνατον (49), ἠσθῆναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν, καὶ τῆς εἰς οἶκον ἀνακομιδῆς, ἐπιφωνῆσαι δὲ εὖ μάλα προτρεπτικῶς τε καὶ παρακλητικῶς ἐξ ὀνόματος προσειπόντα · « Μενήσθω αὐτῇ τοῦ Κυρίου (50). » Τοιοῦτος ἦν ὁ τῶν μακαρίων γάμος, καὶ ἡ μέχρι τῶν φιλτάτων τελεία διάθεσις. Ταύτη καὶ ὁ Ἀπόστολος, « Ὁ γαμῶν (51), φησὶν, ὡς μὴ γαμῶν · » ἀπροσπα-

(49) *Τὴν ἐπὶ θάνατον*. II. mavult τὴν ἐπὶ θανάτου. Utrobique autem subauditur accus. ὀδόν. SYLBURG.

(50) *Μενήσθω αὐτῇ τοῦ Κυρίου*. Euseb. lib. III *Hist.* cap. 24, narrat hoc ipsum ex Clemente, legitque Μέμνησο, ὃ αὐτῇ, τοῦ Κυρίου. Rufinus cap. 3 ita vertit : « Aiunt beatum Petrum cum vidisset uxorem suam duci ad passionem, gavisum esse electionis gratia, et exclamasse ad eam cum duceretur, ac proprie nomine compellantem dixisse : « O conjux, memento Domini. » Talia conjugia sanctorum erant, tam perfecta fuit affectio beatorum. » Idem Niceph. lib. II, c. 44. COLL. — Rectius H. Μέμνησο', ὃ αὐτῇ. Refert autem hæc etiam Euseb. lib. III, c. 24. SYLBURG. — Similia scribit etiam Cl. Lowthius.

(51) *Ὁ γαμῶν*. Respicit I Cor. VII, 29 : Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος · τὸ λοιπὸν ἐστίν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ᾧσι.

θῆ τὸν γάμον ἀξιῶν εἶναι καὶ ἀπερίσπαστον τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης· ἧς ἔχασθαι ἀποδημούση τοῦ βίου πρὸς τὸν Κύριον τῆ γυναικί ὁ τῷ ὄντι ἀνὴρ παρήνευσεν. Ἐρ' οὐ πρόδηλος ἦν ἡ πίστις αὐτοῖς τῆς μετὰ θάνατον ἐλπίδος, τοῖς καὶ ἐν αὐταῖς τῶν κολάσεων ταῖς ἀκμαῖς εὐχαριστοῦσι τῷ Θεῷ; βεβαίαν γάρ, οἶμαι, τὴν πίστιν ἐκέκτηντο, ἣ κατηκολούθουν πιστὰ καὶ ἐνέργειαι. Ἔστιν οὖν ἐν πάσῃ περιστάσει ἐρρωμένη τοῦ γνωστικοῦ ἡ ψυχὴ, οἷον ἀθλητοῦ τὸ σῶμα ἐν ἄκρᾳ εὐεξίᾳ καὶ ῥώμῃ καθεστηκυῖα. Εὐβουλος μὲν γάρ ὑπάρχει περὶ τὰ ἀνθρώπων τῷ δικαίῳ τὸ πρακτέον γνωματεύουσα, τὰς ἀρχὰς θεόθεν ἀνωθεν, καὶ πρὸς τὴν θείαν ἐξομοίωσιν (52) πραότητα ἡδονῶν καὶ λυπῶν σωματικῶν περιπεποιημένη· κατεξανίσταται δὲ τῶν φόβων εὐθαρσῶς (53), καὶ πεποιθῶς τῷ Θεῷ. Ἀτέχνως (54) οὖν ἐπίγειος εἰκὼν θείας δυνάμεως ἡ γνωστικὴ ψυχὴ, τελεία ἀρετῇ κεκοσμημένη, ἐκ πάντων ἅμα τούτων, φύσεως, ἀσκήσεως (55), λόγου συνηξημένου (56). Τοῦτο τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς νεὼς γίνεται τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτ' ἂν διάθεσιν ὁμολογουμένην τῷ Εὐαγγελίῳ κατὰ πάντα κτήσεται τὸν βίον. Ὁ τοιοῦτος ἄρα κατεξανίσταται παντὸς φόβου, παντὸς δεινοῦ, οὐ μόνον θανάτου, ἀλλὰ καὶ πενίας, καὶ νόσου, ἀδοξίας τε καὶ τῶν ὅσα τούτοις συγγενῆ, ἀήττητος ἡδονῇ γενόμενος, καὶ τῶν ἀλόγων ἐπιθυμιῶν κύριος. Εὖ γάρ οἶδε τὰ ποιητέα καὶ μὴ, ἐγνωκῶς κατὰ κράτος (57) τὰ τε τῷ ὄντι δεινὰ καὶ τὰ μὴ· ὅθεν ἐπιστημόνως ὑφίσταται ἅ δειῖ (58) καὶ προσήκειν αὐτῷ ὁ λόγος ὑπαγορεύει, διακρίνων ἐπιστημῶνως τῷ ὄντι τὰ θαρράλεα, τουτέστι τὰ ἀγαθὰ, ἀπὸ τῶν φαινομένων, καὶ τὰ φοβερὰ ἀπὸ τῶν δοκούντων, οἷον θανάτου, καὶ νόσου, καὶ πενίας· ἅπερ δόξης μᾶλλον ἢ ἀληθείας ἔχεται. Οὗτος ὁ τῷ ὄντι ἀγαθὸς ἀνὴρ, ὁ ἔξω τῶν παθῶν, κατὰ τὴν ἕξιν ἢ διάθεσιν τῆς ἐναρέτου ψυχῆς ὑπερβάς ὅλον τὸν ἐμπαθῆ βίον. Τούτῳ πάντα εἰς ἑαυτὸν ἀνήρτηται πρὸς τὴν τοῦ τέλους κτήσιν. Τὰ μὲν γὰρ λεγόμενα τυχηρὰ δεινὰ ταῦτα (59) τῷ σπουδαίῳ, οὐ φοβερὰ, ὅτι μὴ κακὰ· τὰ δὲ (60) τῷ ὄντι δεινὰ ἀλλότρια Χριστιανοῦ τοῦ γνωστικοῦ, ἐκ διαμέτρου χωροῦντα ταῖς ἀγαθοῖς, ἐπειδὴ κακὰ, καὶ ἀμήχανον ἅμα τῷ αὐτῷ τὰ ἐναντία κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀπαντᾶν χρόνον. Ἀμεμφῶς τοίνυν ὑποκρινόμενος (61) τὸ δρᾶ-

A qui nun ducat ^a, » **313** inquit, volens matrimonium minime moveri affectione, et nequaquam divelli a charitate in Dominum, quam tenere e vita ad Dominum peregrinanti uxori suasit, qui vere vir erat. Annon ergo eis fides spei post mortem satis erat testata, qui etiam in ipso tormentorum articulo Deo agebant gratias? Firmam et constantem, ut opinor, fidem possidebant, quam fideles quoque consequentur operationes. Est ergo in quovis casu fortis ac valida gnostici anima, quæ veluti corpus athletæ, et optima est habitudine, et maximas habet vires. Est enim optimi quidem consilii in iis quæ ad homines pertinent, quid sit justo faciendum decernens: ut quæ principia cœlitus, et ut Divinitati fieret similis, lenitatem quamdam & ac moderationem in voluptatibus corporis doloribusque sibi comparavit: audacter autem insurgit adversus metus, in Deo habens fiduciam. Revera ergo terrestris divinæ virtutis imago est anima gnostica, perfecta virtute exornata ex his omnibus simul, natura, exercitatione, et quæ simul cum ea crevit, ratione. Hæc pulchritudo animæ sit templum sancti Spiritus, quando dispositionem Evangelio consentientem per totam vitam habuerit. Qui est ejusmodi, insurgit adversus omnem metum, omne periculum, et quidquid est formidabile: non solum mortem, sed etiam paupertatem, et morbum, et ignominiam, et quæcunque sunt hujus generis, ut qui et a voluptate vinceri nequeat, et rationis expertibus dominetur cupiditatibus. Bene enim novit quæ sint agenda et quæ non: ut qui strenue noverit quænam sint revera gravia, et quæ non. Unde scienter ea sustinet quæ oportet, et quæ decere ei dictat ratio; scienter distinguens ea de quibus habenda est fiducia; hoc est, ea quæ sunt bona, ab iis quæ videntur, et terribilia ab iis quæ apparent, morte scilicet, morbo, et paupertate: quæ quidem sunt opinionis potius quam veritatis. Hic est revera vir bonus, qui per habitum vel dispositionem animæ virtute præditæ remotus ab animi perturbationibus universam illam vitam superavit quæ perturbationibus est obnoxia. Hujus omnia a seipso dependent ad finem acquirendum. Nam quæ fortunæ dicuntur incommoda,

✠ P. 870 ED. POTTER, 736-737 ED. PARIS. ^a I Cor. vii, 29.

(52) *Θείαν ἐξομοίωσιν*. Hoc est, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομοίωσιν. SYLBURG. in *Indice Græco*.

(53) *Εὐθαρσῶς*. Congruentius εὐθαρσῆς καὶ πεποιθῶς. Minori mutatione legeretur εὐθαρσος, si usu receptum esset. Id.

(54) *Ἀτέχνως*. Conf. *Index Græcus*.

(55) *Φύσεως ἀσκήσεως*. Ellipsis est conjunctionis, aut mendum aliquod subest. SYLBURG.

(56) *Συνηξημένου*. Lego συνηξημένη. LOWTH.

(57) *Ἐγνωκῶς κατὰ κράτος*. « Qui plene ac perfecte novit. » Hesychius: Κατὰ κράτος, ἰσχυρῶς, τελείως. Idem paulo post: Κατὰ κράτος, ἀρδῆν, φοράδην, παντελῶς, σφόδρα.

(58) *Δεῖ*. Structura et sententia vel infin. δεῖν postulant, vel conjunctionem δῆ. SYLBURG.

(59) *Τὰ μὲν γὰρ λεγόμενα τυχηρὰ δεινὰ ταῦτα*. Recte distinxit interpret: Τὰ μὲν λεγόμενα τυχηρὰ

δεινὰ, ταῦτα τῷ σπουδαίῳ οὐ φοβερὰ, ὅτι μὴ κακὰ. HEINS.

(60) *Ὅτι μὴ κακὰ· τὰ δέ*. Flor., ὅτι μὴ κατὰ δέ· et mox μόνος ἀθαρράλεος· mutilata utrobique et structura et sententia. SYLBURG.

(61) *ὑποκρινόμενος*. Hæc vox ab histrionibus translata est, quos Græci ὑποκριτάς vocant. Vetus est proverbium: Μῖμος ὁ βίος. Ad id plurimi scriptores alluserunt. Conf. epistola Senecæ 77, sub finem; Lucianus in *Nigrino*; Suetonius in *Augusto* cap. 99; Aristonis dictum apud Laertium lib. vii segm. 160; Teletis philosophi apud Stobæum serm. 106; Maximus Tyrius dissert. 57; Epicteti verba, quæ proxime ad Clementem accedunt, adjiciuntur ex *Enchirid.* cap. 23: Μέμνησο ὅτι ὑποκριτῆς εἶ δρᾶματος οἷου ἂν θέλη ὁ διδάσκαλος· ἂν βραχὺ βραχέος, ἂν μακρὸν μακροῦ· ἂν πτωχὸν ὑποκρίνεσθαί σε θέλη, ἵνα καὶ τοῦτον εὐφρῶς ὑποκρίνη· ἂν πτωχὸν, ἂν ἀρχοντα, ἂν ἰδιώτην. Σὸν γὰρ τοῦτ' ἔστι τὸ

ea viro bono non sunt formidabilia, quoniam non sunt mala: quæ autem vere sunt gravia, ea sunt a Christiano gnostico aliena, utpote quæ ex diametro pugnant cum bonis, sunt enim mala, nec fieri potest ut eidem eodem tempore simul insint contraria. Qui citra ullam ergo reprehensionem agit actum vitæ, quem ei Deus agendum præbuerit, quæ sunt agenda et quæ sustinenda cognoscit. Annon enim ab ignorantia eorum, quæ sunt gravia aut non gravia, oritur timiditas? Quare, solus gnosticus fidenti est animo, ut qui norit bona quæ sunt, et futura sunt; cum his autem, ut dixi, una sciat ea quæ non sunt revera gravia: sciens quippe solum vitium esse inimicum, et exitium afferre iis qui proficiunt ad cognitionem, armis Domini munitus, ✠ adversus id bellum gerit. Non enim si quid ex imprudentia, et diaboli operatione vel potius cooperatione consistit, hoc protinus imprudentia erat aut diabolus. Quoniam nulla operatio est prudentia: prudentia enim est habitus. Nulla autem operatio est habitus. Non ergo ea, quæ per ignorantiam consistit actio jam est ignorantia, sed vitium quidem est propter ignorantiam, non tamen ignorantia: neque enim affectus, neque peccata sunt vitia, etsi procedant a vitio. Nemo ergo citra rationem fortis, est gnosticus: nam pueros quoque sic dixerit aliquis fortes, qui quæ sunt formidabilia sustinent, propter eorum quæ sunt gravia ignorantiam: ignem quidem certe sic tangunt. Sed et feras quæ in hastas incurrunt, cum siat fortes citra rationem, virtute quis præditas vocaverit. Fortasse autem hi quoque fortes dicent præstigiatores se in gladios rotantes, qui ex quadam experientia propter vilem mercedem malam artem exercent. Qui est autem revera fortis, cum per populi malitiam in manifestum sit periculum adductus, quod occurrit fidenter admittit: hac ratione discretus ab aliis qui dicuntur martyres, quod alii quidem sibi ipsis

✠ P. 871 ED. POTTER, 737-738 ED. PARIS.

δοθέν ὑποκρίνασθαι πρόσωπον καλῶς· ἐκλέξασθαι δὲ αὐτὸ ἄλλου· « Actorem esse fabulæ talis, qualis magistro probata fuerit, te memento: si brevis, brevis; si longa, longæ: si mendicum agere te voluerit, fac eam quoque personam ingeniose repræsentas. Ita si claudum, si principem, si plebeium. Hoc enim tuum est datam personam bene effingere: eam autem eligere alterius. »

(62) Ἐπεὶ καὶ. Similia scribit Plato in *Lachete* pag. 492: Οὐ γὰρ τι, ὦ Λάχης, ἐγώ γε ἀνδρεία καλῶ οὔτε θηρία οὔτε ἄλλο οὐδὲν τὸ τὰ δεινὰ ὑπὸ ἀνοίας μὴ φοβούμενον, ἀλλ' ἀφοβὸν καὶ μωρὸν. Ἡ καὶ τὰ παιδία πάντα οἶμαι με ἀνδρεία καλεῖν, ἃ δι' ἀνοίαν οὐδὲν δέδοικεν; Ἄλλ', οἶμαι, τὸ ἀφοβὸν καὶ τὸ ἀνδρεῖον οὐ ταύτὸν ἐστίν. Ἐγὼ δὲ ἀνδρίας μὲν καὶ προμηθείας πάνυ τισὶν ὀλίγοις οἶμαι μετεῖναι· θρασύτητος δὲ καὶ τόλμης καὶ τοῦ ἀφόβου μετὰ ἀπρομηθείας πάνυ πολλοῖς καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παίδων καὶ θηρίων. Ταῦτα οὖν σὺ καλεῖς ἀνδρεία καὶ οἱ πολλοὶ, ἐγὼ θρασεία καλῶ· ἀνδρεία δὲ τὰ φρόνιμα, περὶ ὧν λέγω. « Equidem, Laches, neque bruta fortia voco, neque aliud quidquam ob inscitiam terribilium nihil formidans, intrepidum vero et fatuum. An pueros omnes fortes vocare me putas, qui ob inscitiam nihil metuant? »

μα τοῦ βίου, ὅπερ ἂν ὁ Θεὸς ἀγωνίσασθαι παράσχη, τὰ τε πρακτέα τὰ τε ὑπομενετέα γνωρίζει. Μήτι οὖν ἢ δι' ἀγνοίαν τῶν δεινῶν, καὶ μὴ δεινῶν, συνίσταται ἡ δειλία; Μόνος ἄρα θαρράλέος ὁ γνωστικός, τὰ τε ὄντα ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐσόμενα γνωρίζων· συνεπιστάμενος δὲ τούτοις, ὥσπερ ἔφην, καὶ τὰ μὴ τῶ ὄντι δεινὰ· ἐπεὶ, μόνην κακίαν ἐχθρὰν οὔσαν εἰδῶς καὶ καθαιρετικὴν τῶν ἐπὶ τὴν γνῶσιν προκοπτόντων, τοῖς ὑπλοῖς τοῦ Κυρίου πεφραγμένος, καταπολεμεῖ ταύτης. Οὐ γὰρ εἰ δι' ἀφροσύνην τι συνίσταται καὶ διαβόλου ἐνέργειαν, μᾶλλον δὲ συνέργειαν, τοῦτ' εὐθέως διάβολος ἢ ἀφροσύνη· ὅτι μηδεμία ἐνέργεια φρόνησις· ἔξις γὰρ ἢ φρόνησις· οὐδεμία δὲ ἐνέργεια ἔξις. Οὐ τοίνυν οὐδὲ ἢ δι' ἀγνοίαν συνισταμένη πρᾶξις ἢ δι' ἀγνοία, ἀλλὰ κακία μὲν δι' ἀγνοίαν, οὐ μὴν ἀγνοία· οὐδὲ γὰρ τὰ πάθη οὔτε τὰ ἁμαρτήματα κακίαι, καίτοι ἀπὸ κακίας φερόμενα. Οὐδεὶς οὖν ἀλόγως ἀνδρεῖος γνωστικός· ἐπεὶ καὶ (62) τοὺς παῖδας λεγέτω τις ἀνδρείους, ἀγνοία τῶν δεινῶν ὑφισταμένους τὰ φοβερά· ἄπτονται γοῦν οὕτω (63) καὶ πυρός· καὶ τὰ θηρία τὰ ὁμόσε ταῖς λόγχαις πορευόμενα, ἀλόγως ὄντα ἀνδρεῖα, ἐνάρετα λεγόντων· τάχα δ' οὗτοι καὶ τοὺς θαυματοποιούς ἀνδρείους φήσουσιν, εἰς τὰς μαχαίρας κυβιστῶντας ἐξ ἐμπειρίας τινὸς, κακοτεχνούντας ἐπὶ λυπρῶ τῶ μισθῶ. Ὁ δὲ τῶ ὄντι ἀνδρεῖος, προφανῆ τὸν κίνδυνον διὰ τὸν τῶν πολλῶν ζῆλον ἔχων, εὐθαρσῶς πᾶν τὸ προσὶδν ἀναδέχεται· ταύτη τῶν ἄλλων λεγομένων μαρτύρων χωριζόμενος, ἢ οἱ μὲν, ἀφορμὰς (64) παρέχοντες σφίσι αὐτοῖς, ἐπιρρίπτοντες (65) αὐτοῖς τοῖς κινδύνοις οὐκ οἶδ' ὅπως· (εὐστομεῖν γὰρ δίκαιον·) οἱ δὲ, περιστελλόμενοι κατὰ λόγον τὸν ὀρθόν, ἔπειτα τῶ ὄντι καλέσαντος τοῦ Θεοῦ προθύμως ἑαυτοὺς ἐπιιδόντες, καὶ τὴν κλήσιν, ἐκ τοῦ μηδὲν αὐτοῖς (66) προπετέες συνεγνωκέναι, βεβαιούσι, καὶ τὸν ἄνδρα ἐν τῇ κατὰ ἀλήθειαν λογικῇ ἀνδρείᾳ ἐξετάζεσθαι παρέχονται. Οὕτ' οὖν φόβῳ τῶν μειζόνων δεινῶν τὰ ἐλάττω καθάπερ οἱ λοιποὶ ὑπομένοντες, οὔτ' αὖ ψό-

Arbitror equidem intrepidum non idem esse ac fortem. Nam fortitudinem et providentiam in paucis admodum reperiri existimo: ferocitatem vero et audaciam metu carentem, omni absque providentia, in multis et viris, et mulieribus, puerisque et feris. Quæ igitur et tu et alii multi fortia nominatis, ego ferocia nuncupo: fortia vero, quæ prudenter discernunt, quæ audacia et quæ metu sunt digna. » Conf. Aristoteles *Ethic. Eudem.* lib. III, cap. 4.

(63) Οὕτω. Forte congruentius οὔτοι, nempe οἱ παῖδες. SYLBURG.

(64) Ἀφορμὰς. Adversus eos qui temere sese martyrio objiciebant, superius dictum *Strom.* IV, pag. 597, aliisque locis.

(65) Ἐπιρρίπτοντες. Forte congruentius, ἐπιρρίπτοντες αὐτοὺς τοῖς κινδύνοις· αὐτὸ ἐπιρρίπτοντες neutraliter accipiendum pro « injicientes se, irruentes. » SYLBURG. — Rectius ἐπιρρίπτουσιν ἑαυτοὺς. Illos, qui se offerebant iudicibus, gravissime increpat, supra pag. 504 edit. Paris. LOWTH.

(66) Ἀὐτοῖς. Malim αὐτοῖς, « sibi; » ut etiam supra.

γον τὸν ἀπὸ τῶν ὁμοτίμων, καὶ ὁμογνωμόνων ὑφω-
 ρώμενοι, τῇ τῆς κλήσεως ἐμμένουσιν ὁμολογία·
 ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἐκόντες πείθον-
 ται τῇ κλήσει, μηδένα ἕτερον σκοπὸν ἐλόμενοι ἢ τὴν
 πρὸς τὸν Θεὸν εὐαρέστησιν, οὐχὶ δὲ διὰ τὰ ἄθλα
 τῶν πόνων. Οἱ μὲν γὰρ φιλοδοξία, οἱ δὲ εὐλαβεῖα κο-
 λάσεως ἄλλης ὀριμυτέρας (67)· οἱ δὲ, διὰ τινος ἡδο-
 νᾶς καὶ εὐφροσύνας τὰς μετὰ θάνατον (68) ὑπομέ-
 νοντες, παῖδες ἐν πίστει· μακάριοι μὲν, οὐδέπω δὲ
 ἄνδρες ἐν ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν, καθάπερ ὁ γνω-
 στικός, γεγονότες. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ καθάπερ ἐν τοῖς
 ἀγῶσι τοῖς γυμνικοῖς, οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἐκκλη-
 σίαν στέφανοι ἀνδρῶν τε καὶ παιδῶν (69)· ἡ δὲ ἀγάπη
 αὐτῆ δι' αὐτὴν (70) αἰρετή, οὐ δι' ἄλλο τι. Σχεδὸν οὖν
 τῷ γνωστικῷ μετὰ γνώσεως ἢ τελειότης τῆς ἀνδρίας
 ἐκ τῆς τοῦ βίου συνασκήσεως αὐξεται, μελετήσαντος
 αἰετῶν παθῶν κρατεῖν. Ἄφροδον οὖν, καὶ ἀδεᾶ, καὶ
 πεποιθότα ἐπὶ Κύριον ἢ ἀγάπῃ ἀλείφουσα, καὶ γυμνά-
 σασα, κατασκευάζει τὸν ἴδιον ἀθλητὴν, ὡσπερ
 δικαιοσύνη τὸ διαπαντὸς ἀληθεύειν αὐτῷ τοῦ βίου
 περιποιεῖ. Δικαιοσύνης γὰρ ἦν ἐπιτομὴ φάναι (71).
 «Ἔσται (72) ὑμῶν τὸ Ναὶ, ναὶ, καὶ Οὐ, οὐ.» Ὁ δὲ αὐ-
 τὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης. Οὕτε γὰρ διὰ φι-
 λοτιμίαν, καθάπερ οἱ ἀθληταὶ στεφάνων καὶ εὐδοξίας
 χάριν, οὐτ' αὖ φιλοχρηματίαν, ὡς τινες προσποιούν-
 ται σωφρονεῖν, πάθει δεινῷ τὸ ἀγαθὸν μεταδιώκον-
 τες· οὐ μὴν οὐδὲ διὰ φιλοσωματίαν ὑγείας χάριν·
 ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγροικίαν ἐγκρατῆς καὶ ἀγευστος ἡδο-
 νῶν οὐδεὶς κατ' ἀλήθειαν σώφρων. Ἀμέλει γευσάμενοι
 τῶν ἡδονῶν οἱ τὸν ἐργάτην τρίβοντες βίον, αὐτίκα
 μάλα καταγνύουσι τὸ ἀκαμπὲς τῆς ἐγκρατείας εἰς
 τὰς ἡδονὰς. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ νόμῳ καὶ φόβῳ κω-
 λυόμενοι· καιροῦ γὰρ λαθόντες παρακλέπτουσι τὸν
 νόμον, ἀποδιδράσκοντες τὰ καλὰ. Ἡ δὲ δι' αὐτὴν αἰ-
 ρετὴ σωφροσύνη, κατὰ τὴν γνώσιν τελειομένη, αἰε-
 τε παραμένουσα, κύριον καὶ αὐτοκράτορα τὸν ἄνδρα
 κατασκευάζει, ὡς εἶναι τὸν γνωστικὸν σώφρονα, καὶ
 ἀπαθῆ ταῖς ἡδοναῖς τε καὶ λύπαις ἀτεγκτον, ὡσπερ
 φασὶ τὸν ἀδάμαντα τῷ πυρὶ (73). Τούτων οὖν αἰτία
 ἡ ἀγνωστότης καὶ κυριωτάτη πάσης ἐπιστήμης ἀγάπῃ·

⌘ P. 872 ED. POTTER, 758-759 ED. PARIS.

(67) *Εὐλαβεῖα κολάσεως ἄλλης ὀριμ.* Eadem habet supra p. 531 edit. Paris. Lowth.

(68) *Τὰς μετὰ θάνατον.* Conf. p. 529 edit. Paris. Id.

(69) *Παιδῶν.* Puerorum certamina ab Eleis olymp. xxxvii primum instituta fuisse, refert Pausanias *Eliae*. i, p. 501 edit. Hanov. : Τὰ δὲ ἐπὶ τοῖς παισὶν ἐς μὲν τῶν παλαιωτέρων οὐδεμίαν ἤκει μνήμην, αὐτοῖς δὲ ἀρέσαντες σφίσι κατεστήσαντο Ἡλεῖοι. Δρόμου μὲν δὴ καὶ πάλης ἐτέθη παισὶν ἄθλα ἐπὶ τῆς ἐβδόμης καὶ τριακοστῆς Ὀλυμπιάδος· καὶ Ἰπποσθένης Λακεδαιμόνιος πάλην, Πολυνείκης δὲ τὸν δρόμον ἐνίκησεν Ἡλεῖος. Πρῶτη δὲ ἐπὶ ταῖς τεσσαράκοντα Ὀλυμπιάσι πύκτας ἐσεκάλεσαν παῖδας καὶ περιὴν τῶν ἐσελθόντων Συβαρίτης Φιλήτας· « Puerorum vero certamina nullo veteris memoriae exemplo, arbitrato suo instituerunt Elei. Ac primum quidem de cursu et lucta, septima et tricesima olympiade, pueris proposita praemia. Luctae Hippotheses Lacedaemonius, cursus palmam accepit Polynices Eleus. At prima et quadragesima olympiade pueros in cae-

A praebeant occasionem, et se nescio quomodo in ipsa pericula injiciant (si loqui sic fas est); hi vero primo ex recta ratione declinantes, deinde cum Deus vocaverit prompto et alacri animo se tradentes et confirmant vocationem ex eo quod nihil temere de se constituerint, et virum praebent in vera ac rationali fortitudine probandum. Neque ergo metu majorum minora tolerant, ut reliqui : neque timentes ne vituperentur ab iis qui sunt ejusdem loci et sententiae, in confessione persistunt vocationis, sed propter suam in Deum charitatem lubentes parent vocationi, nullum alium sibi scopum proponentes, nisi ut Deo placeant, non autem propter praemia laborum. Nam alii quidem propter gloriae cupiditatem : alii vero quod vitent aliud gravius supplicium : alii vero propter quasdam laetitia et voluptates post mortem futuras, patiuntur : qui pueri sane in fide sunt ; beati quidem, sed qui nondum viri evaserunt in ea quae est erga Deum charitate, sicut gnosticus. Sunt enim, sunt quemadmodum in gymniciis certaminibus, ita etiam ⌘ in Ecclesia, coronae virorum et puerorum. Charitas autem ipsa propter se est expetenda, non propter aliquid aliud : gnostico igitur, una cum cognitione augetur perfectio fortitudinis ex vitae exercitatione, dum semper meditatur affectuum victoriam. Metu ergo et formidine vacuum, et in Domino confidentem reddit suum atletam, inungens **314** ipsum et exercens charitas : quemadmodum ei tribuit justitia ut per totam vitam verum dicat. Est enim justitiae compendium dicere : « erit vestrum, Ita, ita, et Non, non ^a. » Eadem ratio est etiam temperantiae. Neque enim propter honoris cupiditatem, sicut athlete propter coronas et gloriam : neque rursus propter pecuniae cupiditatem, ut nonnulli praeseferunt temperantiam, gravi vitio ad bonum persequendum impulsii. Sed neque qui propter corporis sui amorem sanitatis gratia, neque qui propter rusticitatem est continens, et non gustat voluptates, ullus vere est temperans. Certe cum semel ve-

^a Matth. v, 37; Jac. v, 12.

stuum pugna commiserunt. Competitores superavit Sybaritanus Philetas. »

(70) *Δι' αὐτὴν.* Vel potius δι' αὐτὴν, « propter se. »

(71) *Ἐπιτομὴ φάναι.* Flor., ἐπὶ τὸ μὴ φάναι, vitiose divulsis, quae conjungi debent. SYLBURG.

(72) *Ἔσται.* Matth. v, 3 : « Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν· Ναὶ, ναὶ, καὶ· Οὐ, οὐ. » Jac. v, 12 : « Ἦτω δὲ ὑμῶν τὸ Ναὶ ναὶ, καὶ τὸ Οὐ οὐ. » Ms. Paris., ἔσται...καὶ τὸ Οὐ, οὐ.

(73) *Τὸν ἀδάμαντα τῷ πυρὶ.* Clemens infra *Strom.* viii, p. 951, exemplo ostendens nullam causam nisi in idoneam materiam agere posse, ait : Καθάπερ τὸ πῦρ τῷ ξύλῳ· τὸν ἀδάμαντα γὰρ οὐ καύσει· « Quemadmodum ignis in lignum; nam adamantum non uret. » Plinius *Nat. hist.* lib. xxxvii, c. 4, de certis adamantum generibus scribit : « Incudibus hi deprehenduntur ita respuentes ictum, ut ferrum utrinque dissultet, incudesque etiam ipsae dissiliant. Quippe duritia inenarrabilis est, simulque ignium victrix natura, et nunquam incallescens. »

luptates gustaverint qui laboribus vitam terunt, continentiae inflexam duritiem infringunt ad voluptates. Tales autem sunt ii quoque qui lege et metu prohibentur : qui si occasionem nacti fuerint fur- tim legem transgrediuntur, quæ honesta sunt fugientes. Quæ est autem propter seipsam expetenda temperantia, ut quæ per cognitionem perficiatur et semper maneat, dominum et imperatorem efficit hominem, ut sit temperans is qui est gnosticus, et nec afficiatur voluptatibus, nec liquescat doloribus, sicut aiunt adamantem igne minime liquescere. Horum ergo causa, est sanctissima et omnium scientiarum præcipua charitas. Per cultum enim ejus quod est optimum et excellentissimum, quod ex uno characterem accipit, amicum simul et filium efficit gnosticum ; « perfectum » revera « virum, » ut qui creverit « in mensuram ætatis a. » Quinetiam quæ est circa eandem rem concordia est consensio : quod autem idem est, unum est. Amicitia autem perficitur per similitudinem, cum communitas sita sit in uno. Gnosticus igitur, cum diligat eum qui vere est unus Deus, et vir est vere perfectus, et Dei amicus, et in filii locum cooptatus : hæc enim sunt nomina nobilitatis ✠ et cognitionis, et perfectionis in Dei visione, quam summum profectum capit anima gnostici, munda plane effecta, « facie, » ut ait ille, « ad faciem b » Deum omnipotentem in æternum videre dignata. Tota enim effecta spiritalis, cum ad id quod est cognatum processerit in Ecclesia spiritali, manet in Dei requie.

CAPUT XII.

Verum gnosticum beneficum et continentem esse et mundana omnia despiciere.

Atque hæc quidem hactenus. Cum autem ita se habeat gnosticus, et quod ad corpus attinet, et quod ad animam, et quod ad propinquos, seu fuerit servus, seu hostis lege factus, seu alius qualiscunque, æqualis est et similis : nam convenienter legi divinæ non « despicit fratrem » eodem patre et eadem matre natum : eum certe qui affligitur levat consolationibus, adhortationibus, iis quæ sunt ad vitam necessaria succurrens : dans omnibus egen- tibus, licet non similiter, verum juste et pro meritis ; quinetiam ei qui ipsum persequitur et odio habet, si eo indigeat ; parum curans eos qui dicunt, propter metum ei dedisse, si non fecerit propter metum, sed ut ei opem ferret. Qui enim ut inimicis subveniant non parcunt pecuniæ, et malorum os- o- res sunt, quomodo non erit in suos major eorum charitas ? Qui talis est, ex hoc progreditur ad perfecte sciendum, et cuinam maxime, et quantum, et quando, et quomodo sit daturus. Quis autem ejus viri jure fuerit inimicus, qui nullam inimicitiarum causam præbet omnino ? Et annon, sicut dicimus de Deo, Deum nulli adversari, nec esse alicujus inimicum (est enim creator omnium, et nihil est ex iis quæ consistunt, quod nolit ; dicimus autem ei esse inimicos eos qui non parent, et ex ejus præ-

✠ P. 873 ED. POTTER, 759-740 ED. PARIS.

(74) Τῷ ἐνὶ χαρακτ. Vult auctor: Deo peculiare esse, ut multiplicari nequeat.

(75) Τέλειον. Respicit Ephes. iv, 15 : Μέχρι καταστήσωμεν ἰσὶ πάντες... εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

διὰ γὰρ τὴν τοῦ ἀρίστου καὶ ἐξοχωτάτου θεραπείαν, ὃ δὴ τῷ ἐνὶ χαρακτηρίζεται (74), φίλον ὁμοῦ καὶ υἷον τὸν γνωστικὸν ἀπεργάζεται, « τέλειον » (75) ὡς ἀληθῶς « ἄνδρα, εἰς μέτρον ἡλικίας » αὐξήσαντα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὁμόνοια ἢ περὶ ταῦτὸ πρᾶγμα συγκατάθεσις ἐστὶ· τὸ δὲ ταῦτὸν ἐν ἐστὶν· ἢ τε φιλία δι' ὁμοιότητος περαίνεται, τῆς κοινότητος ἐν τῷ ἐνὶ κειμένης. Ὁ ἄρα γνωστικὸς, τοῦ ἐνὸς ὄντως Θεοῦ ἀγαπητικὸς ὑπάρχων, τέλειος ὄντως ἄνθρωπος καὶ φίλος τοῦ Θεοῦ, ἐν Υἱοῦ καταλεγείας τάξει. Ταῦτ' ἄρα ὀνόματα εὐγενείας, καὶ γνώσεως, καὶ τελειότητος κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐποπτεῖαν, ἣν κορυφαιοτάτην προκοπὴν ἢ γνωστικὴ ψυχὴ λαμβάνει, καθαρὰ τέλειον γενομένη, « πρόσωπον, » φησὶ, « πρὸς πρόσωπον » ὄραν αἰδίως καταξιουμένη τὸν παντοκράτορα Θεόν. Πνευματικὴ γὰρ ὄλη γενομένη πρὸς τὸ συγγενές, χωρήσασα ἐν πνευματικῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ, μένει εἰς τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ Θεοῦ.

Amicitia autem perficitur per similitudinem, cum diligat eum qui vere est unus Deus, et vir est vere perfectus, et Dei amicus, et in filii locum cooptatus : hæc enim sunt nomina nobilitatis ✠ et cognitionis, et perfectionis in Dei visione, quam summum profectum capit anima gnostici, munda plane effecta, « facie, » ut ait ille, « ad faciem b » Deum omnipotentem in æternum videre dignata. Tota enim effecta spiritalis, cum ad id quod est cognatum processerit in Ecclesia spiritali, manet in Dei requie.

Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη. Οὕτω δὲ ἔχων ὁ γνωστικὸς πρὸς τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν, πρὸς τε τοὺς πέλας, καὶ εἰκέτης ἢ, καὶ πολέμιος νόμῳ γενομένης, καὶ ὅστισοῦν, ἴσος καὶ ὅμοιος εὐρίσκειται· οὐ γὰρ « ὑπερορᾷ τὸν ἀδελφόν » κατὰ τὸν θεῖον νόμον ὁμοπάτριον ὄντα καὶ ὁμομήτριον· ἀμέλει θλιβόμενον ἐπικουφίζει, παραμυθίαις, παρορμήσεσι, ταῖς βιωτικαῖς χρεῖαις ἐπικουρῶν, διδούς τοῖς δεομένοις πᾶσιν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, δικαίως δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν· πρὸς δὲ καὶ τῷ καταδιώκοντι, καὶ μισοῦντι, εἰ τούτου θέοιτο ὀλίγα φροντίζων τῶν λεγόντων διὰ φόβον αὐτῷ δεδωκέναι, εἰ μὴ διὰ φόβον, δι' ἐπικουρίαν δὲ τοῦτο ποιήσει. Οἱ γὰρ πρὸς ἐχθροὺς ἀφιλάργυροι καὶ μισοπόνηροι (76), πόσω μᾶλλον πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγαπητικοί ; Ὁ τοιοῦτος ἐκ τούτου πρόβεισιν ἐπὶ τὸ ἀκριβῶς εἰδέναι, καὶ ὅτε ἂν τις μάλιστα, καὶ ὁπόσον, καὶ ὁπότε, καὶ ὅπως ἐπιδοῖ. Τίς δ' ἂν καὶ ἐχθρὸς εὐλόγως γένοιτο ἄνθρωπος οὐδεμίαν οὐδαμῶς παρέχοντος αἰτίαν ἐχθρας ; Καὶ μήτι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδενὶ μὲν ἀντικεῖσθαι λέγομεν τὸν Θεόν (77), οὐδὲ ἐχθρὸν εἶναι τινος· (πάντων γὰρ κτίστης, καὶ οὐδέν ἐστι τῶν ὑποστάντων ὃ μὴ θέλει· φημὲν δ' αὐτῷ ἐχθροὺς εἶναι τοὺς ἀπειθεῖς, καὶ μὴ κατὰ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ πορευομένους, οἷον τοὺς διεχθρευόντας αὐτοῦ τῇ Διαθήκῃ) τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ γνωστικοῦ εὐ-

a Ephes. iv, 15. b I Cor. xiii, 12.

(76) *Μισοπόνηροι. Legendum videtur οὐ μνησοπόνηροι, vel ἀμνησοπόνηροι. LOWTH.

(77) Θεόν. Conf. Pædag. lib. i, c. 8, pag. 135, noi. 9.

ροιμεν ἄν, Αὐτὸς μὲν γὰρ οὐδενὶ οὐδέποτε κατ' οὐδένα τρόπον ἐχθρὸς ἄν γένοιτο· ἐχθροὶ δὲ εἶναι νοοῦντο αὐτῷ οἱ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τρεπόμενοι. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἕξις ἢ παρ' ἡμῖν μεταδοτικὴ, δικαιοσύνη (78) λέγεται· ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ἀξίαν διακριτικὴ πρὸς τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἐφ' ὧν καθήκει κατ' ἐπιστήμην γενέσθαι, ἀκροτάτης δικαιοσύνης εἶδος τυγχάνει. Ἔστι μὲν οὖν ἃ καὶ κατὰ ἰδιωτισμὸν (79) πρὸς τινῶν κατορθοῦνται, οἷον ἡδονῶν ἐγκράτεια· ὡς γὰρ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐκ τε τοῦ μὴ δύνασθαι τυχεῖν ὧν ὄρα (80) τις, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς ἀνθρώπων φόβου, εἰσὶ δ' οἱ διὰ τῆς μείζονος ἡδονᾶς ἀπέχονται τῶν ἐν τοῖς ποσὶν ἡδέων· οὕτω καὶ τῇ πίστει ἢ δὲ ἐπαγγελίαν ἢ διὰ φόβον Θεοῦ ἐγκρατεύονται τινες. Ἄλλ' ἔστι μὲν θεμέλιος γνώσεως ἢ ποιαύτη ἐγκράτεια, καὶ προσαγωγὴ τις ἐπὶ τὸ βέλτιον, καὶ ἐπὶ τὸ τέλειον ὁρμή. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας, » φησὶ, « φόβος Κυρίου. » Ὁ τέλειος δὲ, δι' ἀγάπην (81) » πάντα στέγει, πάντα ὑπομένει, οὐχ ὡς ἀνθρώπων ἀρέσκων, ἀλλὰ Θεῷ. » Καίτοι καὶ ὁ ἔπαινος ἔπεται αὐτῷ κατ' ἐπακολούθημα οὐκ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὠφέλειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν ἐπαινούμενων μίμησιν τε καὶ χρῆσιν. Λέγεται καὶ κατ' ἄλλο σημαίνον ἐγκρατὴς οὐχ ὁ τῶν παθῶν μόνον κρατῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν ἐγκρατὴς γενόμενος, καὶ βεβαίως κτησάμενος τῆς ἐπιστήμης τὰ μεγαλεῖα, ἀφ' ὧν καρποφορεῖ τὰς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας. Ταύτη οὐδέποτε, περιστάσεως γενομένης, τῆς ἰδίας ἕξεως ὁ γνωστικὸς ἐξίσταται· ἔμπεδος γὰρ καὶ ἀμετάβλητος ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστημονικὴ κτήσις, ἐπιστήμη θείων καὶ ἀνθρωπείων πραγμάτων ὑπάρχουσα. Οὐποτε οὖν ἄγνοια γίνεται ἢ γνώσις, οὐδὲ μεταβάλλει τὸ ἀγαθὸν εἰς κακόν· διὸ καὶ ἐσθίει καὶ πίνει, καὶ γαμεῖ, οὐ προηγούμενος, ἀλλὰ ἀναγκαίως. Τὸ γαμεῖν δὲ, ἐὰν ὁ Λόγος ἔρη (82), λέγω, καὶ ὡς καθήκει. Γενόμενος γὰρ τέλειος, εἰκόνας ἔχει τοὺς ἀποστόλους, καὶ τῷ ὄντι ἀνὴρ οὐκ ἐν τῷ μονήρῃ ἐπανελέσθαι δείκνυται βίον, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀνδρᾶς νικᾷ, ὁ γάμω καὶ παιδοποιία, καὶ τῇ τοῦ οἴκου προνοία, ἀνηδόνως τε καὶ ἀλυπῆτως ἐγγυμασάμενος μετὰ τῆς τοῦ οἴκου κηδεμονίας, ἀδιάστατος τῆς τοῦ Θεοῦ γενόμενος ἀγάπης, καὶ πάσης κατεξανιστάμενος πείρας, τῆς διὰ τέκνων καὶ γυναικὸς, οἰκετῶν τε καὶ κτημάτων προσ-

ceptis non ambulant, ut qui ejus Testamentum prosequantur odio), idem etiam in gnostico invenimus? Ipse enim nulli unquam ullo modo erit inimicus: nisi quod ejus inimici dici poterunt, qui in viam ei contrariam convertuntur. Et alioqui is qui est in nobis distribuendi habitus, dicitur justitia: quinetiam habitus discernendi pro meritis aut magis aut minus, in quibus id oportet fieri ex scientia, summæ est species justitiæ. Ac sunt quidem quædam quæ vulgi more recte geruntur ab aliquibus, ut continentia a voluptatibus; quemadmodum inter gentes, ex eo quod non possit consequi quod videt aliquis, et ex eo quod timet homines: sunt autem etiam qui propter majores voluptates abstinent ab iis quæ sunt jucunda in præsentia. Ita ergo etiam in fide, aut propter promissionem, aut propter Dei metum se nonnulli continent. Et est quidem fundamentum cognitionis, talis continentia, et quædam ad id quod est melius deductio, et ad id quod est perfectum impulsus. « Initium » enim « sapientiæ, » inquit, « est timor Domini^a. » Qui est autem perfectus propter charitatem « omnia suffert, omnia sustinet, non ut homini placens, sed Deo^b. » Quamquam eum quoque laus sequitur per consequentiam, non ad suam utilitatem, sed ad imitationem et usum eorum qui laudant. Dicitur autem alia quoque significatione « continens, » non solum is qui comprimit animi perturbationes, sed etiam is qui bona « continuit, » et firmiter acquisivit scientiæ magnitudinem, ex qua producit eas quæ ex virtute fiunt operationes. Ea facit ut si quis casus evenerit, a proprio habitu nunquam excedat gnosticus: est enim solida et immutabilis boni quæ scientiam constituit possessio, ut quæ divinarum rerum et humanarum sit scientia. Cognitio ergo nunquam sit ignoratio, neque bonum mutatur in malum. Quocirca et comedit, et bibit, et uxorem ducit, non per se ac principaliter, sed necessitate adductus. Uxorem autem ducere, dico, si Logos dixerit, et ut convenit. Qui enim fuerit perfectus, exempla habet apostolos: et revera vir esse probatur, non in eo quod vitam elegerit monasticam: verum ille viros

✠ P. 874 ED. POTTER, 740-741 ED. PARIS.

^a Prov. 1, 7. ^b I Cor. XIII, 7; II Thess. II, 4.

(78) *Μεταδοτικὴ, δικαιοσύνη.* Videtur legendum ἐλεημοσύνη. Causa erroris vox δικαιοσύνης quæ sequitur. LOWTH.

(79) *Κατὰ ἰδιωτισμὸν.* Ἰδιωτισμὸς est mos qui vis plebeius. Epictetus c. 34: Ὀλισθηρὸς γὰρ ὁ τόπος εἰς ἰδιωτισμὸν· « Nam is ejusmodi locus est, e quo proclivis sit in plebeium morem lapsus. » Cui affinis est, de quo alibi loquitur, ἰδιώτου στάσις καὶ χαρακτήρ, « plebei hominis status et nota: » ut c. 71: Ἰδιώτου στάσις καὶ χαρακτήρ· οὐδέποτε ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ ὠφέλειαν ἢ βλάβην, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἕξω. Φιλοσόφου στάσις καὶ χαρακτήρ· πᾶσαν ὠφέλειαν καὶ βλάβην ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ· « Plebei status et nota est, nunquam a seipso vel damnum expectare, vel utilitatem; sed a rebus externis. Philosophi status et expressa imago est, omnem utilitatem et damnum a semetipso expectare. »

(80) Ὁρα. Haud scio an auctor scripserit ἐρα,

D « amat, cupit: » ut alluserit ad illud Theognidis: *Ἠρῆγμα δὲ τερπνότατον, οὗ τις ἐρα, τὸ τυχεῖν.* SYLBERG.

(81) *Δι' ἀγάπην.* Conjungit I Cor. XIII, 4: Πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει· et I Thess. II, 4: Οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν.

(82) *Ἐὰν ὁ Λόγος ἔρη.* Pro ἔρη mallēt fortasse aliquis αἰρῆ, itemque supra p. 312, et infra p. 317, et similiter p. 321, αἰροῦντι pro ἐροῦντι· præsertim cum supra evidentiora ejus scripturæ extant vestigia, p. 215, ἐὰν ὁ Λόγος αἰρῆ. Sed cum eadem significat. καλεῖν legatur p. 308, nil temere mutandum censuerim; maxime cum etiam ante semel et iterum hæc locutio usurpata sit, et αἰρεῖν in « capiendi » seu « capessendi » significatione non s. s. usitatum præterquam in pass. et media forma. Sæta.

vincit, qui in **315** matrimonio, et liberorum procreatione, et domus cura, scitra voluptatem et dolorem se exercet, et cum in familiæ versetur curatione, indivulsus tamen est a Dei charitate, insurgitque adversus omnem tentationem quæ affertur per filios, uxorem et famulos, et possessiones. Ei autem qui domum non habet, magna ex parte evenit ut non tentetur. Qui ergo sui solummodo curam gerit, vincitur ab eo, qui cum sit inferior quidem in iis quæ pertinent ad suam salutem, superior autem in eorum, quæ ad vitam spectant, dispensatione, exiguam revera conservat imaginem, per veritatis curam. Sed nobis quidem, quam fieri potest maxime, prius varie exercenda est anima, ut ad suscipiendam cognitionem sit expedita et facilis. Non videtis quomodo mollitur cera et purgatur æs, ut novum accipiat characterem? Jam vero ut mors est animæ separatio a corpore, ita cognitio est veluti mors rationalis, abducens et separans animam a motibus et perturbationibus, et deducens ad vitam bonarum operationum, ut tunc Deo dicat libere: « Vivo sicut tu vis. » Nam cujus est institutum ut placeat hominibus, is Deo placere non potest: quoniam non quæ conferunt, sed quæ delectant plerique eligunt; qui autem Deo placet, bonis hominibus per consequentiam fit gratus et acceptus. Quomodo ergo cibus et potus et Venus ei amplius fuerit delectabilis, cum etiam sermonem qui aliquam affert voluptatem, motumque cogitationis et operationem jucundam, habeat suspectam? « Nemo » enim « potest duobus dominis servire, Deo et mammonæ^a: » non pecuniam intelligens sic nude dicit, sed suppeditationem quæ fit a pecunia in varias voluptates. Revera non potest fieri ut qui Deum cognovit magnifice et vere, eis quæ adversantur serviat voluptatibus. Est ergo unus quidem solus ab omni cupiditate alienus ab initio, benignus et clemens Dominus, qui propter nos factus est homo. Quicumque autem student assimilari characteri qui ab ipso datus est, ut fiant expertes cupiditatis per exercitationem magna vi contendunt. Qui enim concupivit, et seipsum postea continuit, instar est viduæ, quæ rursus fit virgo per temperantiam. Is eam cognitionis mercedem Servatori et Magistro reddidit, quam ipse petiit; nempe abstinentiam a malis, et bonarum actionum operationem, per quas accedit salus. Sicut ergo qui artes didicerunt, per ea quæ sunt docti alimenta acquirunt: ita gnosticus, per ea quæ scit, vitam acquirens, fit salvus: qui enim noluerit perturbationem exscindere animæ, seipsum occidit. Sed, ut videtur, alimenti quidem defectus est ignorantia animæ: nutrimentum vero,

✠ P. 875 ED. POTTER, 741-742 ED. PARIS.

(83) Ἀτέχνως. Conf. Index Græc.

(84) Ἐπείγων καὶ χωρίζων τὴν ψυχὴν. Forte verius ἀπάγων, « abducens, » inquit Sylburg. Scrihe, ἀπάγων καὶ χωρίζων τὴν ψυχὴν. Et hoc convenit cum definitione philosophiæ, quam Platonici tradunt: Ὅτι φιλοσοφία ἐστὶν ὄρεξις σοφίας, καὶ λύ-

A φερομένης· τῷ δὲ αὐτῷ τὰ πολλὰ εἶναι συμβέβηκεν ἀπειράστῳ. Μόνου γ' οὖν ἑαυτοῦ κηδόμενος, ἤτταται πρὸς τοῦ ἀπολειπομένου μὲν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, περιττεύοντος δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον οἰκονομίᾳ, εἰκόνα ἀτέχνως (83) σώζοντος ὀλίγην τῇ σῆς ἀληθείας προνοίᾳ. Ἄλλ' ἡμῖν γε, ὡς ἐνι μάλιστα, προγυμναστέον ποικίλως τὴν ψυχὴν, ἵνα εὐεργὸς γένηται πρὸς τὴν τῆς γνώσεως παραδοχὴν. Οὐχ ὁρᾶτε πῶς μαλάσσεται κηρὸς καὶ καθαίρεται χαλκός, ἵνα τὸν ἐπιόντα χαρακτῆρα παραδέξηται; Αὐτίκα ὡς ὁ θάνατος χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος, οὕτως ἡ γνῶσις οἷον ὁ λογικὸς θάνατος, ἀπὸ τῶν παθῶν ἐπείγων καὶ χωρίζων τὴν ψυχὴν (84), καὶ προάγων εἰς τὴν τῆς εὐποιίας ζώην, ἵνα τότε εἴπη μετὰ παρόρησίας πρὸς τὸν Θεόν· « Ὡς θέλεις ζῶ. » B Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώποις (85) ἀρέσκειν προαιρούμενος Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναται, ἐπεὶ μὴ τὰ συμφέροντα, ἀλλὰ τὰ τέρποντα αἰροῦνται οἱ πολλοί· ἀρέσκων δέ τις τῷ Θεῷ, τοῖς σπουδαίοις τῶν ἀνθρώπων εὐάρεστος κατ' ἐπακολούθημα γίνεται. Τερπνὰ τοίνυν τούτων πῶς ἔτι ἂν εἴη τὰ περὶ τὴν βρώσιν, καὶ πόσιν, καὶ ἀφροδίσιον ἡδονὴν, ὅπου γε καὶ λόγον φέροντά τινα ἡδονὴν καὶ κίνημα διανοίας καὶ ἐνέργημα τερπνὸν ὑφορᾶται; « Οὐδεὶς γὰρ δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, » Θεῷ καὶ μαμωνᾷ· οὐ τὸ ἀργύριον λέγων φησὶ φιλῶς οὕτως, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀργυρίου εἰς τὰς ποικίλας ἡδονὰς χορηγίαν· τῷ ὄντι οὐχ οἷόν τε τὸν Θεὸν ἐγνωκότα μεγαλοφρόνως καὶ ἀληθῶς ταῖς ἀντικειμέναις δουλεύειν ἡδοναῖς. Εἷς μὲν οὖν μόνος, ὁ ἀνεπιθύμητος ἐξ ἀρχῆς, ὁ Κύριος ὁ φιλόανθρωπος, ὁ C καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος· ὅσοι δὲ ἐξομοιοῦσθαι σπεύδουσι τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ δεδομένῳ χαρακτῆρι, ἀνεπιθύμητοι ἐξ ἀσκήσεως γενέσθαι βιάζονται. Ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας, καὶ κατασχὼν ἑαυτοῦ, ἔκαθάπερ ἡ χήρα (86) διὰ σωφροσύνης αὔθις παρθένος. Οὗτος μισθὸς γνώσεως τῷ Σωτῆρι καὶ Διδασκάλῳ, ὃν αὐτὸς ἤτησε, τὴν ἀποχὴν τῶν κακῶν, καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς εὐποιίας, δι' ἧν ἡ σωτηρία περιγίνεται. Ὡς περ οὖν οἱ τὰς τέχνας μεμαθηκότες δι' ἧν ἐπαιδεύθησαν, πορίζουσι τὰς τροφὰς, οὕτως ὁ γνωστικὸς δι' ἧν ἐπίσταται πορίζων τὴν ζωὴν σώζεται· ὁ γὰρ μὴ θελήσας τὸ τῆς ψυχῆς ἐκκλύψαι πάθος ἑαυτὸν ἀπέκτεινεν. Ἄλλ' ὡς ἔοικεν, ἀτροφία μὲν ἡ ἀγνοία τῆς ψυχῆς, τροφή δὲ ἡ γνῶσις. Αὐταὶ δὲ εἰσιν αἱ γνωστικαὶ ψυχαί, ἃς ἀπέκασε τὸ Εὐαγγέλιον ταῖς ἡγιασμέναις παρθένοις, D ταῖς προσδεχομέναις τὸν Κύριον. Παρθένοι μὲν γὰρ, ὡς κακῶν ἀπεσχημέναι· προσδεχόμεναι δὲ διὰ τὴν ἀγάπην τὸν Κύριον, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀνάπτουσαι φῶς εἰς τὴν τῶν πραγμάτων θεωρίαν, φρόνιμοι ψυχαί· Ποθοῦμέν σε, ὦ Κύριε, λέγουσαι, ἤδη ποτὲ ἀπολαθεῖν· ἀκολούθως οἷς ἐνετείλω, ἐξήσαμεν, μηδὲν τῶν παρηγγελμένων παραβεβηκυῖαι· διὸ καὶ τὰς ὑπο-

• Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13.

σις καὶ περιαγωγή ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἐπὶ τὰ νοητὰ ἡμῶν τρεπομένων καὶ τὰ κατ' ἀλήθειαν ὄντα. HEINSIUS.

(85) Ἀνθρώποις. Conf. Rom. viii, 8; Gal. i, 40.

(86) Χήρα. Conf. Strom. iii, pag. 558, not. 5.

σχέσεις ἀπαιτοῦμεν· εὐχόμεθα δὲ τὰ συμφέροντα, ὄχι ὡς καθηκόντως (87) τοῦ αἰτεῖν τὰ κάλλιστα παρὰ σοῦ· καὶ πάντα ἐπὶ συμφόρῳ δεξόμεθα, καὶ πονηρὰ εἶναι δοκῆ τὰ προσιόντα γυμνάσια, ἅτινα ἡμῖν προσφέρει ἡ σὴ οἰκονομία εἰς συνάσκησιν βεβαίότητος. Ὁ μὲν οὖν γνωστικὸς, δι' ὑπερβολὴν ὀσιότητος αἰτούμενος, μᾶλλον ἀποτυχεῖν ἔτοιμος, ἢ μὴ αἰτούμενος τυχεῖν. Εὐχὴ μὲν αὐτῷ (88) ὁ βίος ἅπας καὶ ὁμιλία πρὸς Θεόν· καὶ καθαρὸς ἢ ἀμαρτημάτων, πάντως οὗ βούλεται τεύξεσθαι. Λέγει γὰρ ὁ Θεὸς τῷ δικαίῳ· « Αἰτήσαι (89), καὶ δώσω σοι· ἐννοήθητι, καὶ ποιήσω. » Ἐάν μὲν οὖν συμφέροντα ἦ, παραχρῆμα λήφεται· ἀσύμφορα δὲ οὐδέποτε αἰτήσεται· διὸ οὐδὲ λήφεται· οὕτως ἔσται ὁ βούλεται. Καὶ τις ἡμῖν λέγει ἐπιτυγχάνειν τινὰς καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν κατὰ τὰς αἰτήσεις, σπανίως μὲν τοῦτο διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαίαν ἀγαθότητα· δίδοται δὲ τοῖς καὶ ἄλλοις εὐεργετεῖν δυναμένοις· ὅθεν οὐ διὰ τὸν αἰτήσαντα ἡ δόσις γίνεται, ἀλλ' ἡ οἰκονομία, τὸν σώζεσθαι δι' αὐτοῦ μέλλοντα προορωμένη, δικαίαν πάλιν ποιεῖται τὴν δωρεάν· τοῖς δ' ὅσοι ἄξιοι, τὰ ὄντως ἀγαθὰ καὶ μὴ αἰτουμένοις δίδοται. Ὅτι ἂν οὖν μὴ κατὰ ἀνάγκην ἢ φόβον ἢ ἐλπίδα δίκαιός τις ἦ, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως, αὕτη ἡ ὁδὸς λέγεται βασιλική (90), ἣν τὸ βασιλικὸν ὁδεύει γένος· ὀλισθηρὰ δὲ αἱ ἄλλαι παρεκτροπαὶ καὶ κρημνώδεις. Εἴ γ' οὖν τις ἀφέλοι τὸν φόβον καὶ τὴν τιμὴν, οὐκ οἶδ' εἰ ἔτι ὑποστήσονται τὰς θλίψεις οἱ γεννάδαι τῶν παρῶρησιαζομένων φιλοσόφων. Ἐπιθυμῖαι δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα τρίβολοι (91) καὶ σκόλοπεσ εἴρηται. Ἐργάζεται τοίνυν ὁ γνωστικὸς ἐν τῷ τοῦ Κυρίου ἀμπελῶνι, φυτεύων, κλαδεύων, ἀρδεύων, θεῖος ὄντως ὑπάρχων τῶν εἰς πίστιν καταπεφυτευμένων γεωργός. Οἱ μὲν οὖν τὸ κακὸν μὴ πράξαντες μισθὸν ἀξιοῦσιν ἀργίας λαμβάνειν· ὁ δὲ ἀγαθὰ πράξας ἐκ προαιρέσεως γυμνῆς ἀπαιτεῖ τὸν μισθὸν ὡς ἐργάτης ἀγαθός. Ἀμέλει καὶ διπλοῦν λήφεται, ὧν τε οὐκ ἐποίησε, καὶ ἀνθ' ὧν εὐηργέτησεν. Ὁ γνωστικὸς οὗτος πειράζεται ὑπ' οὐδενός· πλήν εἰ μὴ ἐπιτρέψῃ ὁ Θεός, καὶ τοῦτο διὰ τὴν τῶν συνόντων ὠφέλειαν. Ἐπιβρόννυται γ' οὖν πρὸς τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀνδρικήης παρακαλούμενος ὑπομονῆς. Ἀμέλει καὶ διὰ τοῦτο οἱ μακάριοι ἀπόστολοι εἰς πῆξιν καὶ βεβαίωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς πείραν καὶ μαρτύριον τελειότητος ἦχθησαν. Ἐχὼν οὖν ὁ γνωστικὸς ἑναυλον τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν· « Ὅν ἐγὼ πατάξω, σὺ ἐλέησον, » καὶ τοὺς μισοῦντας αἰτεῖται μετανοῆσαι. Τὴν γὰρ τῶν κακούργων ἐν τοῖς σταδίοις ἐπιτελουμένην τιμωρίαν καὶ παίδων ἐστὶ μὴ θεάσασθαι (92)· οὐ γὰρ ἔστιν ὅπως ὑπὸ τῶν αὐτῶν (93) παιδευθεῖη ποτ' ἂν ὁ γνω-

A cognitio. Hæ autem sunt gnosticæ animæ, quas assimilavit Evangelium virginibus sanctificatis quæ Dominum exspectant^a. Nam virgines quidem sunt ut quæ a malis abstinuerint, exspectant autem Dominum propter charitatem : suumque accendunt lumen ad rerum contemplationem, prudentes animæ, dicentes : O Domine, jam tandem desideramus te recipere ; secundum ea quæ tu mandasti viximus, nihil prætermittentes eorum quæ præcepisti. Quamobrem promissa quoque petimus. Precamur autem quæ sunt utilia, cum non conveniat a te petere quæ sunt pulcherrima ; et accipiemus omnia pro utilibus, etiamsi videantur esse mala quæ offerentur nobis exercitia, quæ quidem nobis tua offert dispensatio ac cura, ad stabilitatem exercendam et constantiam. Atque is quidem qui gnosticus est, propter insignem sanctitatem, est paratior, non assequi si petat, quam assequi si non petat. Precatio quidem est ei universa vita, et cum ✕ Deo conversatio. Quod si mundus sit a peccatis, omnino quod vult assequetur. Justo enim dicit Deus : « Pete, et dabo tibi ; cogita, et faciam. » Si sunt ergo utilia, accipiet protinus : inutilia autem nunquam petit, et ideo non accipiet : ita, quod vult, erit. Quod si quis dicat nobis, quosdam etiam peccatores impetrare id quod petant : hoc quidem raro fit, propter justam Dei bonitatem. Datur autem eis etiam qui possunt aliis benefacere : unde non fit donatio propter eum qui petit : sed divina dispensatio, qua prævidet, alterum esse per ipsum salvum futurum, rursus justam facit donationem : iis autem qui sunt digni, ea etiam quæ vere sunt bona dantur licet non petentibus. Quando ergo non necessitate vel metu vel spe fuerit justus aliquis, sed ex libero animi instituto, hæc dicitur via regia, quam ingreditur regale genus : sunt autem lubricæ et præcipites aliæ ab ea declinationes. Si quis ergo metum et honorem abstulerit, nescio an toleraturi jam sint afflictiones, præclari isti, et qui tanta in loquendo utuntur libertate philosophi. Cupiditates ergo et alia peccata dicta sunt tribuli et valli. Operatur ergo gnosticus in vinea Domini, plantans, putans, irrigans, vere divinus agricola eorum qui sunt plantati in fide. Et qui malum quidem non fecerunt, æquum censent ut otii mercedem accipiant : qui autem bona fecit ex nudo ac puro animi instituto, exigit mercedem ut bonus operarius. Duplum certe accepturus est, tum ob ea quæ non fecit, tum et ea quæ bene fecit. Hujusmodi

✕ P. 876 ED. POTTER, 742-745 ED. PARIS.

^a Matth. xxv, 1 et seq.

(87) *Καθηκόντως*. Forte verius *καθήκοντος*. SYLBURG.

(88) *Εὐχὴ μὲν αὐτῷ*. Ms. Paris., *εὐχὴ γὰρ αὐτῷ*.

(89) *Αἰτήσαι*. Conf. *Strom.* vi, pag. 665 edit. Paris.

(90) *Βασιλική*. Conf. *Strom.* ii, p. 438, n. 4.

(91) *Τρίβολοι*. Respicit Gen. iii, 14 ; Isa. v, 1 et seq. ; Num. xxxiii, 55 ; Ezech. xxviii, 24 ; Ose. ii, 6 ; Luc. xiii, 6 et seq., vel alium his similem locum.

(92) *Καὶ παίδων ἐστὶ μὴ θεάσασθαι*. Sensus melius constaret, si deleretur partic. negativa. Vox *παίδων* simili sensu occurrit pag. 758 edit. Paris., inquit Lowth. Verum, retenta negativa particula, sensus est, ne pueris quidem, vel imperfectioribus Christianis, opus esse ut ejusmodi spectacula contemplantur.

(93) *ὑπὸ τῶν αὐτῶν*. Scribe, *ὑπὸ τοιοῦτων*. HEINSIUS.

gnosticus a nemine tentatur, nisi Deus permiserit, idque propter eorum qui cum eo versantur utilitatem. Confirmat certe alios ad fidem per virilem provocando eos tolerantiam. Et profecto propterea beati apostoli, **316** ad confirmandas et stabilendas Ecclesias, ad experientiam et martyrium ducti sunt perfectionis. Cum ergo habeat gnosticus vocem hanc assidue in auribus sonantem quæ dicit: «Quem ego percussero, tu ejus miserere,» petit ut ii etiam qui cum habent odio, ducantur pœnitentia. Nam quod de maleficis in stadiis sumitur supplicium, est etiam puerorum non contemplari: non potest enim fieri ut ab iisdem unquam doceatur vel delectetur gnosticus, qui ex libero animi instituto, ut bonus esset et honestus se exercuit. Ideoque adversus voluptates durum semper infractumque habuit animum, et in peccata nunquam incidens, alienorum non castigatur exemplis malorum: multum autem abest ut terrenis voluptatibus et spectaculis delectetur, qui mundanas, etsi sint divinæ, contempsit. **317** promissiones. «Non omnis» ergo «qui dicit: Domine, Domine, ingrediatur in regnum Dei, sed qui facit voluntatem Dei^a.» Is autem erit operarius gnosticus, qui mundanas quidem vincit cupiditates, licet sit adhuc in carne. De iis autem quæ cognovit futuris, et quæ adhuc sub visum non cadunt, tam certam habet persuasionem, ut ea magis adesse putet, quam quæ sunt præsentia. Hic est idoneus operarius, qui iis quidem quæ novit lætatur: quod autem in hujus vitæ necessitatibus volutetur, animo contrahitur, nondum dignatus efficaci eorum quæ novit participatione. Ac idcirco tanquam aliena utitur hac vita, quatenus requirit id necessitas. Novit ipse jejunii quoque ænigmata horum dierum, quarti, inquam, et sexti. Dicitur autem ille quidem Mercurii, hic vero Veneris. Hinc ille jejunit in vita, et ab avaritia, et a libidine, ex

✠ P. 877 ED. POTTER, 745-744 ED. PARIS.

(94) Λέγων. Matth., λέγων μοι. Ibidem mox, βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, et deinde τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

(95) Τῆς τετραδος καὶ τῆς παρασκευῆς. De jejunio quartæ et sextæ seris antiquitus usurpato vide *Constitut. apost.* c. 49 lib. v, et 24 lib. vii: ita S. Nicolaum his diebus a lacte abstinuisse memoriæ proditum est. COLLECT. — De duobus jejunii diebus meminit etiam Petrus Alexandrinus, episcopus et martyr, in *Synodico* ms.: Οὐκ ἐγκαλέσει τις ἡμῖν, inquit, παρατηρουμένοις τετράδα καὶ παρασκευὴν ἐν αἷς καὶ νηστεύειν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν εὐλόγως προστέτακται: τὴν μὲν τετράδα, διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ παρασκευὴν, διὰ τὸ πεπονηθῆναι αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Meminit eorundem dierum Epiphanius quoque p. 587, et Ignatius epist. 5, p. 29. SYLBURG. — Tertullianus *De jejun. adv. Psych.* cap. 14: «Cur stationibus quartam et sextam Sabbati dicamus et jejunis parascēven.» Eutychius Alexandrinus *Annal.* tom. I, pag. 522: «Græci enim Melchitæ piscium esu duobus diebus insignibus, viz. quarta et sexta feria, per totum anni decursum abstinēt.» Epiphanius *Hæres.* 75, part. II, inter hæretica Aerii dogmata hoc etiam recenset, quod statuerit τετράδα

στιχὸς ἢ τερφθείη, ἐκ προαιρέσεως καλὸς καὶ ἀγαθὸς εἶναι συνασκήσας, καὶ ταύτῃ ἀτεγκτος ἡδοναῖς γενόμενος· οὐποτε ὑποπίπτων ἀμαρτήμασιν, ἀλλοτρίων κακῶν ὑποδείγμασιν οὐ παιδεύεται· πολλοῦ γε δεῖ ἐπιγείοις ἡδοναῖς τε καὶ θεωρίαις εὐαρεστεῖσθαι τοῦτον, ὅς καὶ τῶν κοσμικῶν, καίτοι θείων ὄντων, ἐπαγγελίων κατεμεγαλοφρόνησεν. «Οὐ πᾶς» ἄρα «ὁ λέγων (94), Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.» Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ γνωστικὸς ἐργάτης, ὁ κρατῶν μὲν τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν, ἐν αὐτῇ ἐπι τῇ σαρκὶ ὢν· περὶ δὲ ὧν ἔγνω τῶν μελλόντων, καὶ ἐτι ἀοράτων, πεπεισμένος ἀκριβῶς ὡς μᾶλλον ἡγεῖσθαι τῶν ἐν ποσὶ παρεῖναι ταῦτα. Οὗτος ἐργάτης εὐθετος, χαίρων μὲν ἐφ' οἷς ἔγνω, συστελλόμενος δὲ ἐφ' οἷς ἐπεγκυλίεται τῇ τοῦ βίου ἀνάγκῃ, μηδέπω καταξιούμενος τῆς ὧν ἔγνω ἐνεργούσης μεταλήψεως. Ταύτῃ τῷ βίῳ τῷδε ὡς ἀλλοτρίῳ, ὅσον ἐν ἀνάγκῃ συγχρῆται μοῖρα. Οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νηστείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς τετραδος καὶ τῆς παρασκευῆς (95) λέγω. Ἐπιφημιζονται γὰρ ἡ μὲν Ἑρμοῦ, ἡ δὲ Ἀφροδίτης. Αὐτίκα νηστεύει κατὰ τὸν βίον φιλαργυρίας τε ὁμοῦ καὶ φιληδονίας, ἐξ ὧν αἱ πᾶσαι ἐκφύονται κακίαι· πορνείας γὰρ ἡδὴ πολλάκις τρεῖς τὰς ἀνωτάτω διαφορὰς παρεστήσαμεν (96) κατὰ τὸν Ἀπόστολον, φιληδονίαν, φιλαργυρίαν, εἰδωλολατρείαν. Νηστεύει τοίνυν καὶ κατὰ τὸν νόμον (97) ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν φαύλων, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου τελειότητα ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν τῶν πονηρῶν. Τούτῳ καὶ οἱ πειρασμοὶ προσάγονται οὐκ εἰς τὴν ἀποκάθαρσιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν πέλας, ὡς ἔφαμεν, ὠφέλειαν, εἰ πείραν λαβῶν πόνων καὶ ἀλγηδόνων κατεφρόνησε καὶ παρεπέμψατο. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ περὶ ἡδονῆς λόγος· μέγιστον γὰρ, ἐν πείρᾳ γενόμενος (98), εἶτα ἀποσχέσθαι. Τί γὰρ μέγα, εἰ ἂ μὴ οἶδέ τις, ἐγκρατεύοιτο; Οὗτος ἐντολήν τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον διαπραξάμενος, Κυριακὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ποιεῖ, ὅτ' ἂν ἀπο-

^a Matth. vii, 21.

καὶ προσάβητον ἐσθίειν. Hac de re qui plura legere cupit, adeat Beveregii in *Apost. can.* 69, et Cotelerii in *Constitut. apost.* lib. v, cap. 15, notas.

(96) Τρεῖς τὰς ἀνωτάτω διαφορὰς παρεστήσαμεν. Malim τὰς τρεῖς ἀνωτάτω διαφορὰς παρεστήσαμεν, «tres differentias superius notavimus.» Respicit vero *Strom.* vi, p. 687, edit. Paris., etc.

(97) Κατὰ τὸν νόμον. Putabant Judæi, «legem» Mosaicam solis externis «actionibus» positam esse. Ea sententia fuisse Phariseos, ex Evangelio satis apparet. Hinc Josephus Polybium reprehendit, quod Antiochum morte a Deo punitum existimaverit propter sacrilegium animo quidem destinatum, nondum vero peractum: Τὸ γὰρ μηκέτι ποιῆσαι τὸ ἔργον βουλευσάμενον οὐκ ἦν τιμωρίας ἄξιον: «Nec enim pœnam merebatur opus adhuc infectum quod animo destinaverat.» Hac præcipue causa videtur apud Justinum pag. 227 Trypho Evangelii præcepta ejusmodi putavisse, ὡς ὑπολαμβάνειν μηδένα δύνασθαι φυλάξαι αὐτά: «ut suspicio nostra sit, a nemine observari posse.»

(98) Γερόμενος. Congruentius γενόμενος, accus. casu. SYLBURG. — Similia superius scribit auctor *Strom.* III, p. 558.

θάλλη φαῦλον νόημα καὶ γνωστικὴν προσλάβη, τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν (99) δοξάζων. Ἀλλὰ καὶ ὅτ' ἂν ἐπιστημονικοῦ θεωρήματος κατάληψιν λάβη, τὸν Κύριον ὁρᾶν νομίζει, τὰς ὕψεις αὐτοῦ πρὸς τὰ ὁρατά (1) χειραγωγῶν, κἂν βλέπειν δοκῆ ἢ μὴ βλέπειν ἐθέλη· κολάζων τὸ ὁρατικόν, ὅτ' ἂν ἰδομένου ἑαυτοῦ κατὰ τὴν προσβολὴν τῆς ὕψεως συναίσθηται· ἐπεὶ τοῦτο μόνον ὁρᾶν βούλεται καὶ ἀκούειν, ὃ προσῆκεν αὐτῷ. Αὐτίκα τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεωρῶν, καὶ τῆς σαρκὸς τὸ κάλλος αὐτῆ βλέπει τῆ ψυχῆ τῆ μόνον τὸ καλὸν ἄνευ τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς ἐπισκοπεῖν εἰθισμένη. Ἀδελφοὶ δ' εἰσὶ τῶ ὄντι κατὰ τὴν κτίσιν τὴν ἐξειλεγμένην (2), καὶ κατὰ τὴν ὁμοίθειαν, καὶ κατὰ τὴν τῶν ἔργων ὑπόστασιν (3), τὰ αὐτὰ ποιῶντες, καὶ νοοῦντες, καὶ λαλοῦντες ἐνεργήματα ἅγια καὶ καλὰ, ἃ ὁ Κύριος αὐτοὺς ἠθέλησεν ἐκλεκτοὺς ὄντας φρονεῖν. Πίστις μὲν γὰρ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ αἰρεῖσθαι· γνῶσις δὲ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ μεμαθηκέναι καὶ φρονεῖν· ἐλπίς δὲ ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ποιεῖν (4). Κἂν κατὰ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ βίου ὀλίγον τι τῆς ὥρας περὶ τὴν τροφὴν ἀσχοληθῆ, χρεωκοπεῖσθαι οἴεται, περισπώμενος ὑπὸ τοῦ πράγματος. Ταύτη οὐδὲ ἔναρ ποτὲ μὴ ἀρμόζον ἐκλεκτῷ βλέπει ἀτέχνως (5). Ξένος (6) γὰρ καὶ παρεπίδημος ἐν τῷ βίῳ παντὶ πᾶς οὗτος, ὃς, πόλιν οἰκῶν, τῶν κατὰ τὴν πόλιν κατεφρόνησε, παρ' ἄλλοις θαυμαζομένων· καὶ καθάπερ ἐν ἐρημίᾳ τῆ πόλει βιοῖ, ἵνα μὴ ὁ τόπος αὐτὸν ἀναγκάζη, ἀλλ' ἡ προαίρεσις δεικνύη δίκαιον. Ὁ γνωστικὸς οὗτος, συνελόντι· εἰπεῖν, τὴν ἀποστολικὴν ἀπουσίαν ἀνταναπληροῖ, βιοῦς ὀρθῶς, γιγνώσκων ἀκριβῶς, ὠφελῶν τοὺς ἐπιτηδεῖους, τὰ ὄρη μεθιστάς (7) τῶν πλησίον, καὶ τὰς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀνωμαλίας ἀποβάλλων. Καίτοι ἕκαστος ἡμῶν αὐ-

A quibus omnia oriuntur vitia. Fornicationis enim sæpe jam tres ex Apostoli sententia superius posuimus differentias, libidinem, avaritiam, idololatricam. Jejunat ergo etiam ex lege a malis actionibus, et ex Evangelii perfectione a malis cogitationibus. Ei adhibentur etiam tentationes, non ad emundationem, sed ad propinquorum, ut diximus, utilitatem: si laborum facto periculo et dolorum, eos contempserit et ablegarit. Eadem est etiam ratio de voluptate: est enim res maxima, cum quis eam expertus fuerit, deinde abstinere. Quid enim magnum, si quis se contineat ab iis quæ non novit? Is vero exsequens præceptum Evangelii, facit illum diem Dominicum, quo malam abjecerit animi sententiam et acceperit eam quæ est ex cognitione, eam quæ est in ipso Domini glorificans resurrectionem. Quinetiam cum scientificæ contemplationis acceperit comprehensionem, se Dominum videre existimat, visum suum deducens ad ea quæ cadunt sub aspectum, etsi videatur videre ea quæ non vult videre: castigans videndi facultatem, cum senserit se voluptate affici ✕ ex applicatione visus. Nam hoc solum vult videre et audire quod ad se pertinet. Jam vero fratrum animas considerans, carnis quoque pulchritudinem ipsa aspicit anima, quæ solum id quod est honestum consuevit intueri absque voluptate carnali. Fratres autem sunt qui revera per electam creationem, et morum consensionem, et operum substantiam, eadem faciunt et cogitant et loquuntur opera sancta et honesta, quæ Dominus voluit ipsos, cum sint electi, sentire. Nam fides in hoc consistit, ut eadem eligant: cognitio autem in eo, quod eadem didicerint et sentiant:

✕ P. 878 ED. POTTER, 744 ED. PARIS.

(99) Ἀνάστασιν. Conf. Rom. vi, 6 et seq.

(1) Τὰ ὁρατά. Scribendum potius τὰ μὴ ὁρατά, vel τὰ ἀόρατα, « invisibilia. » Excidit forte a propter ejusdem litteræ in voce præcedente viciniam, ut sæpe alias fit. Deinde sententiam hanc hoc modo distinguere velim: Τὰς ὕψεις αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀόρατα χειραγωγῶν· κἂν βλέπειν δοκῆ ἢ μὴ βλέπειν ἐθέλη, κολάζ. Ut sensus sit: « Dominum se videre existimat, oculos suos ad ea, quæ visum fugiunt, ducens. Quod si ea videatur sibi videre, quæ videre non vellet, castigans videndi facultatem. » Quinetiam ἀόρατα Cl. Lowthio placuit.

(2) Κτίσιν τὴν ἐξειλεγμένην. Novam intelligit electorum creationem, quam generaliori humani generis creationi contradistinguit. Sic Strom. v, p. 706, postquam dixerat Platonem universos homines, quod eodem Deo Patre nati essent, fratres appellasse, infert: « Ὅθεν ἀνάγκη, φησὶ, γεγονέναι, ἀσπάζεσθαι τε καὶ φιλεῖν, τούτους μὲν ταῦτα ἐφ' οἷς γνῶσις, ἐκαίνοὺς δὲ, ἐφ' οἷς δόξα· ἴσως τὴν ἐκλεκτὴν ταύτην φύσιν γνώσεως ἐφιεμένην μαντεύεται. »

(3) Ὑπόστασιν. Id est, peculiarem characterem, seu naturam. Id enim significat ὑπόστασις. Suidæ locum præterire non possum v* Ὑπόστασις vol. iii, p. 564 ed. Cantabrig. : Ὑποστατικὴ δὲ διαφορὰ συγγάνει λόγος, καθ' ὃν ἡ κατὰ ἄθροισμα τῶν θεωρουμένων ἰδιωμάτων κοινῶν τῆς οὐσίας. Ἐπερότης τέμνουσα κατὰ ἀριθμὸν ἄλλο ἀπ' ἄλλου, τὴν τῶν ἀτόμων ποιεῖται πληθύν. Hæc mutila esse pronuntiat doctissimus interpres: quæ, sublata post vo-

cem οὐσίαν periodi nota, integra ac perspicua statim apparebunt. Proinde sic exponi poterunt: « Hypostatica vero, seu personalis, differentia, est ratio, qua diversitas in rebus congeriem communium essentialium proprietatum habentibus unum ab alio dividens, individuorum multitudinem facit. » Ea enim personaliter differre intelliguntur, quæ sub eadem infima specie posita sunt; ac proinde eandem essentialiam atque essentialia proprietates habentia, non nisi certa accidentium congerie discrepant: ut Plato, Socrates, etc.

(4) Ποιεῖν. Videtur legendum ποθεῖν. Lowth.

(5) Ἀτέχνως. Sic supra p. 757 edit. Paris. et alibi. Conf. Index Græcus. Alioquin ἀτεχνῶς hoc sensu usitatus est. Nam hæc adverbium sic distinguit Ammonius: Ἀτέχνως καὶ ἀτεχνῶς διαφέρει· τὸ μὲν γὰρ παροξύτονον σημαίνει τὸ χωρὶς τέχνης, καὶ ἀμαθῶς, τὸ δὲ περισπώμενον τίθεται ἀντὶ τοῦ ἀπλῶς, καὶ ἀδῆλως, καὶ καθάπαξ, καὶ καθόλου, ἀντικρυς, ἢ φανερῶς. Possit etiam hoc adverbium ad sequentem sententiam non incommode referri: Ταύτη οὐδὲ ἔναρ ποτὲ μὴ ἀρμόζον ἐκλεκτῷ βλέπει. Ἀτεχνῶς ξένος γὰρ καὶ παρεπίδημος ἐν τ. β. « Hinc fit ut ne somnium quidem videat, quod non electo conveniat. Nam hospes prorsus et peregrinus. »

(6) Ξένος. Respicit Hebr. xi, 15: Ὁμολογήσαντες, ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

(7) Ὅρη μεθιστάς. Allegorice exponit Matth. xxi, 21; Marc. xi, 25; I Cor. xiii, 2; Luc. iii, 5; Isa. xl, 4, vel his similem locum.

spes autem in eo, quod eadem faciant. Quod si propter vitæ necessitatem in se nutriendo consumat exiguam temporis particulam, fraudari se debito existimat, dum avellitur per negotium. Hinc fit revera ut ne somnium quidem videat, quod non electo conveniat. Nam totus revera is est hospes, et peregrinus in tota vita, qui in civitate habitans, contemnit ea quæ in civitate sunt et quæ alii mirantur, vivitque in civitate ut solitudine, ut non locus eum cogat, sed vivendi institutum ostendat esse justum. Hujusmodi gnosticus, ut summatim dicam, apostolicam compensat absentiam, recte vivens, accurate cognoscens, suos juvans necessarios, montes propinquorum transmovens, et inæqualitates ipsorum animæ abjiciens. Quanquam unusquisque nostrum sua vitis est et operarius. Idem etiam quæ sunt optima agens vult latere homines, Domino simul et sibi ipsi persuadens se vivere ex præceptis, et hæc præferre propter ea quæ esse credidit. « Ubi enim, » inquit, « est mens alicujus, illic est etiam ejus thesaurus ^a. » Ipse per charitatis perfectionem seipsum diminuit, ne unquam contemnat afflictum fratrem, si se sciverit facilius laturum egestatem quam frater. Existimat certe illius dolorem esse dolorem proprium, et si ex sua præbens inopia propter beneficentiam aliquo afficiatur incommodo, id non regre fert, sed adhuc magis ✕ auget beneficium. Habet enim puram et sinceram fidem, eam quæ est de rebus, per opera et contemplationem laudans Evangelium. Et sane non « laudem ab hominibus » accipit, « sed a Deo ^b, » peragens ea quæ docuit Dominus. Idem, per spem propriam avulsus, non gustat ea quæ sunt in mundo pulchra, omnia quæ hic sunt magno animo despiciens: sed et miseretur eorum qui post mortem castigati, per supplicium inviti confitentur, bonam semper habens conscientiam, et **317** semper paratus ad exitum, ut « peregrinus et hospes » earum quæ hic sunt hæreditatum, memor tantum priorum: quæ autem hic sunt omnia aliena existimans: non solum Domini mandata admirans,

✕ P. 879 ED. POTTER, 745-746 ED. PARIS.

(8) *Αὐτοῦ*. « Eius, » nempe Domini. Vel *αὐτοῦ*, « sui, » ut exp. interpret.

(9) *Ὅπου γὰρ ὁ ν.* Rectius transpositis nominibus *Ὅπου γὰρ ὁ θεσαυρὸς τινος, φησὶν, ἐκεῖ καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ*: allusio enim est ad dictum Matth. vi, 21. A. SYLBURG.

(10) *Ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ἐνδείας*. Respicit forte Marc. xii, 44; Luc. xxi, 4, ubi vidua dicitur in gazophylacium coniecisse ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς: « ex sua penuria. »

(11) *Τὸν ἔπαινον*. Respicit Rom. ii, 29: Οὐδὲ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ.

(12) *Τοὺς μετὰ θάνατον*. Vide pag. 668, 745. LOWTH. — Item Strom. vii, p. 752 edit. Paris.

(13) *Ἐξομολογουμένων*. Videtur Clemens sensisse, homines eos, qui in hac vita pœnitentiam agere negligunt, supplicii post mortem ad peccatorum « confessionem » ac pœnitentiam cogendos esse. Conf. Strom. vii, p. 794, n. 4.

(14) *Εὐσυνείδητος πρὸς τὴν ἔξ.* Interpret le-

gisse videtur, εὐσυνείδητος καὶ πρὸς τὴν ἐξοδὸν ἀεὶ ἔσ. Sed vox εὐσυνείδητος simili modo infra adhibetur p. 749 edit. Paris., εὐσυνείδητος ὢν ταῖς ἐξουσίαις ὀφθῆναι. Proinde receptam lectionem sollicitare haud opus est.

(15) *Διό*. His similia superius scribit auctor p. 741 edit. Paris.

(16) *Ἐρη*. De verbo ἔρη supra dictum ad pag. 514. SYLBURG.

(17) *Ὀνειρῶν*. Clemens paulo supra: Οὐδὲ ὄναρ ποτὲ μὴ ἀρμόζον ἐκλεκτῶ βλέπει. « Ne somnium quidem, nisi quod electo convenit, videt. » Conf. Strom. vi, p. 654 edit. Paris.

(18) *Ἰσαγγελοσ*. Similia scribit paulo supra p. 755 edit. Paris. aliisque locis quamplurimis.

(19) *Ἀγίων*. Sic Flor., Sylburg. et ms. Paris., sed ἀγγέλων in recentiores libros irrepsit.

(20) *Διττὴν οὗτος οἶδε*. Post has voces desiderari videtur πίστιν, πίστεως κατάστασιν, aut simile quid. SYLBURG.

^a Matth. vi, 21. ^b Rom. ii, 29.

D gisse videtur, εὐσυνείδητος καὶ πρὸς τὴν ἐξοδὸν ἀεὶ ἔσ. Sed vox εὐσυνείδητος simili modo infra adhibetur p. 749 edit. Paris., εὐσυνείδητος ὢν ταῖς ἐξουσίαις ὀφθῆναι. Proinde receptam lectionem sollicitare haud opus est.

(15) *Διό*. His similia superius scribit auctor p. 741 edit. Paris.

(16) *Ἐρη*. De verbo ἔρη supra dictum ad pag. 514. SYLBURG.

(17) *Ὀνειρῶν*. Clemens paulo supra: Οὐδὲ ὄναρ ποτὲ μὴ ἀρμόζον ἐκλεκτῶ βλέπει. « Ne somnium quidem, nisi quod electo convenit, videt. » Conf. Strom. vi, p. 654 edit. Paris.

(18) *Ἰσαγγελοσ*. Similia scribit paulo supra p. 755 edit. Paris. aliisque locis quamplurimis.

(19) *Ἀγίων*. Sic Flor., Sylburg. et ms. Paris., sed ἀγγέλων in recentiores libros irrepsit.

(20) *Διττὴν οὗτος οἶδε*. Post has voces desiderari videtur πίστιν, πίστεως κατάστασιν, aut simile quid. SYLBURG.

οχήν· ἐπεὶ καὶ ἡ δικαιοσύνη διπλή· ἡ μὲν δι' ἀγά- A
πην, ἡ δὲ διὰ φόβου. Εἴρηται γοῦν· Ὁ φόβος « τοῦ
(21) Κυρίου ἀγνός, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος· » οἱ
γὰρ ἐκ φόβου εἰς πίστιν καὶ δικαιοσύνην ἐπιστρέφον-
τες εἰς αἰῶνα διαμένουσιν. Αὐτίκα ἀποχὴν κακῶν
ἐργάζεται ὁ φοβούμενος (22)· ἀγαθοποιεῖν δὲ προτρέ-
πει, ἐποικοδομοῦσα εἰς τὸ ἐκούσιον, ἡ ἀγάπη, ἵνα τις
ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου· « Οὐκ ἔτι ὑμᾶς δούλους
(23), ἀλλὰ φίλους λέγω, » καὶ πεποιθῶς ἤδη προσίη-
ταις εὐχαῖς. Τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ (24) τῆς εὐχῆς εὐχα-
ριστία ἐπὶ τε τοῖς προγεγονόσιν, ἐπὶ τε τοῖς ἐνεστῶσιν,
ἐπὶ τε τοῖς μέλλουσιν, ὡς ἤδη διὰ τὴν πίστιν παροῦσιν.
Τούτου δὲ ἡγεῖται τὸ εἰληφέναι τὴν γνώσιν· καὶ δὴ
καὶ αἰτεῖται οὕτω ζῆσαι τὸν ὠρισμένον ἐν τῇ σαρκὶ
βίον, ὡς γνωστικός, ὡς ἄσαρκος· καὶ τυχεῖν μὲν τῶν
ἀρίστων, φυγεῖν δὲ τὰ χείρονα. Αἰτεῖται δὲ καὶ ἐπι- B
κουρισμὸν περὶ ὧν ἡμαρτήσαμεν ἡμεῖς, καὶ ἐπιστρο-
φὴν εἰς ἐπίγνωσιν· οὕτως δέξιος ἐπόμενος τῷ κα-
λοῦντι κατὰ τὴν ἔξοδον, ὡς ἐκαῖνος καλεῖ προάγων,
ὡς εἰπεῖν, διὰ τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν σπεύδων ἐπὶ τὸ
εὐχαριστῆσαι· κακαὶ σὺν Χριστῷ γενόμενος, ἄξιον
ἑαυτὸν παρασχὼν διὰ καθαρότητα, κατὰ ἀνάγκασιν
ἔχειν τὴν δύναμιν (25) τοῦ Θεοῦ, τὴν διὰ τοῦ
Χριστοῦ χορηγουμένην. Οὐ γὰρ μετουσίᾳ θερμότητος
θερμὸς, οὐδὲ πυρὸς φωτεινός, ἀλλ' εἶναι ὅλος φῶς
βούλεται. Οὗτος οἶδεν ἀκριβῶς τὸ εἰρημένον· « Ἐάν
(26) μὴ μισήσητε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, πρὸς
ἔτι δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ ἐάν μὴ τὸ σημεῖον
(27) βαστάσητε. » Τὰς τε γὰρ προσπαθείας τὰς σαρ- C
κικὰς πολὺ τῆς ἡδονῆς τὸ φίλτρον ἔχούσας μεμίσηκε,
καὶ καταμεγαλοφρονεῖ πάντων τῶν εἰς δημιουργίαν
καὶ τροφὴν τῆς σαρκὸς οἰκείων· ἀλλὰ καὶ τῆς σωμα-
τικῆς ψυχῆς (28) καταξάνισταται, στόμιον ἐμβαλὼν
ἀφηνιάζοντι τῷ ἀλόγῳ πνεύματι· « ὅτι ἡ σὰρξ ἐπι-
θυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. Τὸ σημεῖον δὲ βαστάσαι »
τὸν θάνατόν ἐστιν περιφέρειν, ἔτι ζῶντα πᾶσιν ἀπο-
ταξάμενον· ἐπεὶ μὴ ἴση ἐστὶν ἀγάπη τοῦ « σπείραν-
τος τὴν σάρκα (29) » καὶ τοῦ τὴν ψυχὴν εἰς ἐπιστή-
μην κτίσαντος. Οὗτος, ἐν ἔξει γενόμενος εὐποιητικῆ,
θάπτον τοῦ λέγειν καλῶς εὐεργετεῖ, τὰ μὲν τῶν ἀδελ-
φῶν ἁμαρτήματα μερίσασθαι, εὐχόμενος εἰς ἐξομο-

sed, ut ita dicam, per ipsam cognitionem particeps
divinae voluntatis, vere familiaris Domini et mau-
datorum electus, ut qui sit justus: imperandi au-
tem et regnandi potestate praeditus, ut qui sit
gnosticus: omne praeterea aurum, quod est super
terram, et sub terra, et regnum quod est a finibus
ad fines Oceani despiciens, ut solum Domini cul-
tum teneat. Quocirca et comedens, et bibens, et
uxorem ducens, si dicat Logos, quinetiam somnia
aspiciens, sancta facit et cogitat; ea ratione sem-
per mundus ad orationem. Quinetiam precatur
cum angelis, ut qui jam sit etiam aequalis angelis,
neque est unquam extra sanctam custodiam, et li-
cet oret solus, habet chorum angelorum una assi-
stentem. Sed et novit duplicem, et ejus qui credidit
operationem, et ejus quod creditur, pro dignitate
excellentiam. Nam justitia quoque est duplex, una
quidem propter charitatem, altera vero propter
metum. Dictum quidem certe est: timor « Domini
castus, permanens in saeculum saeculi^a: » qui enim
convertuntur a timore ad fidem et justitiam, per-
manent in saeculum. Jam vero abstinentiam a malis
operatur is qui timet. Adhortatur autem benefacere
charitas superaedificans ipsi voluntarium, ut quis
audiat a Domino: « Non vos amplius dico servos,
sed amicos^b, » et cum fiducia accedat ad preces.
Genus autem ipsum precationis est gratiarum actio
propter praeterita, praesentia, et futura, ut quae sint
per fidem jam praesentia: id autem ✕ cognitionis
praecedit acceptio. Quinetiam petit ut vivat vitam
in carne definitam, tanquam gnosticus, tanquam
expers carnis, et consequatur quidem quae sunt
optima, fugiat autem quae sunt deteriora. Petit au-
tem sublevationem quoque eorum quae nos pecca-
vimus, et conversionem ad agnitionem, tam acriter
sequens eum qui vocat in excessu, quam ille vocat
praecedens, per bonam conscientiam, ut ita dicam,
festinans ad agendas gratias, et ut cum illic fuerit
cum Christo, ut qui seipsum dignum praebuerit
propter puritatem, per quamdam quasi tempera-
tionem habeat Dei virtutem quae suppeditatur per

✕ P. 880 ED. POTTER, 746-747 ED. PARIS.

^a Psal. xix³, 9. ^b Joan. xv, 14, 15.

(21) Τοῦ. Hunc articulum non agnoscit Psalm. D
XIX.

(22) Ἐργάζεται ὁ φοβούμενος. Mallem ἐργάζε-
ται ὁ φόβος· in quam sententiam multa supra p. 161
et seq. pag., item in *Paedagogo* p. 51. SYLBURG.

(23) Δούλους. Respicit Joan. xv, 15: Οὐκέτι
ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ
αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους. Et v. praecel.
Ἔμεῖς φίλοι μου ἐστέ, ἐάν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐν-
τέλλομαι ὑμῖν.

(24) Αὐτό. Aptius, opinor, αὐτῷ, « ei, » dativo
casu. SYLBURG.

(25) Κατὰ ἀνάγκασιν ἔχειν τὴν δύναμιν. Sibi
« conerctam, » inolitam. Vide p. 529, 752. LOWTH.

(26) Ἐάν. Respicit Luc. xiv, 26, 27: Ἐἴ τις ἔρ-
χεται πρὸς με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, καὶ
τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς
ἀδελφούς, καὶ τὰς ἀδελφάς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ
ψυχὴν, οὐ δύναται μου μαθητὴς εἶναι. Καὶ ὅστις οὐ

βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου,
οὐ δύναται μου εἶναι μαθητὴς.

(27) Τὸ σημεῖον. Hoc est τὸν σταυρὸν, cujus in ver-
bis Lucae jam allatis mentio fit. Sic supra *Strom.* v,
p. 666: Ἐξεῖ δέ τι καὶ ἄλλο αἶνιγμα ἡ λυχνία ἡ χρυσῆ,
τοῦ σημείου τοῦ Χριστοῦ. Item infra in *Excerptis*
Theod. p. 979: Ὁ σταυρὸς τοῦ ἐν πληρώματι ὄρου
σημεῖόν ἐστιν· χωρίζει γὰρ τοὺς ἀπίστους τῶν πι-
στῶν, ὡς ἐκαῖνος τὸν κόσμον τοῦ πληρώματος· διὸ
καὶ τὰ σπέρματα ὁ Ἰησοῦς διὰ τοῦ σημείου ἐπὶ τῶν
ὄμων βαστάσας εἰσάγει εἰς τὸ πλήρωμα. Conf. *Str.*
vi, p. 782, n. 1.

(28) Σωματικῆς ψυχῆς. Hoc est, animae sentien-
tis; quam ἀλογον πνεῦμα vocat, et τῇ λογικῇ ψυχῇ
opponit.

(29) Τοῦ σπείραντος τὴν σάρκα. Σπείρειν εἰς
τὴν σάρκα dixit Apostolus Galat. vi, 8: Ὁ σπείρων
εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθο-
ράν.

Christam. Non enim calor participatione calidus, neque ignis, lucidus, sed vult totus esse lux. Idem accurate novit id quod dictum est : « Nisi odio habueritis patrem et matrem, et præterea propriam quoque animam, et nisi signum portaveritis ^a. » Nam et carnales affectiones, quæ voluptatis maximas habent illecebras, odit, magnoque despicit animo omnia quæ ad creationem et nutritionem carnis sunt accommodata. Etiam insurgit adversus animam corpoream, imperium detrectanti spiritui, experti rationis, frenum injiciens, quoniam « caro concupiscit adversus spiritum ^b. Signum » autem « portare, » est mortem circumferre, adeo ut vivus adhuc omnibus renuntiet; quoniam non est æqualis charitas ejus qui « seminavit carnem, » et ejus qui animam creavit ad scientiam. Hic cum ad benefaciendi habitum pervenerit, dicto citius beneficio afficit, orans ut fratrum quidem peccatorum sit particeps ad confessionem et cognatorum conversionem, ad propria autem bona amicissimis communicanda paratissimus. Ipsi autem sic ei sunt amici. Augens autem quæ apud ipsum deponuntur semina, ea quam mandavit Dominus agricultura, manet quidem nulli peccato affinis; sit autem continens; et spiritu quidem degit cum sui similibus in choris sanctorum, etiamsi adhuc in terris detineatur. Hic toto die et nocte dicens et faciens jussa Domini, supra modum lætatur, non solum cum mane surgit et meridie, sed etiam cum deambulat, et dormit, et vestes induit et exuit, et docet filium, si natus ei fuerit filius, inseparabilis a mandato et a spe : Deo semper agens gratias, sicut animalia glorificantia, quæ allegorice dicuntur per Isaiam : Tolerans ✕ præterea cujusvis tentationis : « Dominus, » inquit, « dedit, Dominus abstulit ^c. » Talis erat Job quoque, qui propter singularem in Dominum charitatem, omnia sibi externa una cum sanitate auferenda, deposuit : « erat » enim, inquit, « justus, sanctus, abstinens ab omni improbitate. » Verbum autem « sanctitatis, » omnia quæ ad Deum spectant jura, totamque vitæ rationem comprehendit. Quæ cum sciret, erat gnosticus. Oportet enim, neque si sint bona, eis esse nimium deditum, cum humana sint; neque rursus si mala, nimium ægre ferre, sed utrisque esse superiorem, hæc quidem conculcando, illa vero ad egenos transmittendo. In accommodando se autem gnosticus admodum est cautus, ne forte non intelligatur, aut accommodatio fiat tandem dispositio.

CAPUT XIII.

Verum gnosticum delictis in seipsum admissis ignoscere.

Nunquam meminit eorum, qui in se peccarunt, sed eis remittit : quocirca juste etiam orat, ubi dicit : « Dimitte nobis, nam nos quoque dimittimus ^d. » Nam hoc quoque unum est ex iis quæ vult Deus, nihil concupiscere, nullum habere odio : unius enim voluntatis opus omnes homines. Annon autem gnosticum volens « perfectum » esse Serva-

✕ P. 881 ED. POTTER, 747-748 ED. PARIS. 3; Job i, 21. ^d Matth. vi, 12; Luc. xi, 4.

(30) Κύριος. Respicere videtur Marc. iv, 20, vel alium huic similem locum.

(31) Ζῶα. Nempe seraphim, quos describit Isa. vi, 2, 3.

(32) Ἀφείλετο. Job i, 21, ἀφείλατο.

(33) Τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ Ἰωβ, ὅς τοῦ ἀφαιρεθῆναι τὰ ἐκτός. Scribe, ὅς καὶ μέχρι τοῦ ἀφαιρεθῆναι τὰ ἐκτός σὺν καὶ τῇ τοῦ σώματος ὑγιείᾳ προσapéθετο πάντα διὰ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἀγά-

λόγησιν καὶ ἐπιστροφὴν τῶν συγγενῶν, κοινωνεῖν δὲ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν προθυμούμενος τοῖς φιλότοις. αὐτοὶ δὲ οὕτως αὐτῷ οἱ φίλοι. Αὕξων οὖν τὰ παρ' αὐτῷ κατατιθέμενα σπέρματα, καθ' ἣν ἐνετείλατο Κύριος (30) γεωργίαν, ἀναμάρτητος μὲν μένει, ἐγκρατῆς δὲ γίνεται, καὶ μετὰ τῶν ὁμοίων διάγει τῷ πνεύματι ἐν τοῖς χοροῖς τῶν ἀγίων, κὰν ἐπὶ γῆς ἐπι κατέχηται. Οὗτος, δι' ὅλης ἡμέρας καὶ ἡσυχίας λέγων καὶ ποιῶν τὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου, ὑπερευφραίνεται, οὐ πρωΐας μόνον ἀναστὰς καὶ μέσον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ περιπατῶν, καὶ κοιμώμενος, ἀμφιέννυμένος τε καὶ ἀποδύμενος, καὶ διδάσκει τὸν υἱὸν, ἐὰν υἱὸς ᾦ τὸ γένος, ἀχώριστος ὢν τῆς ἐντολῆς καὶ τῆς ἐλπίδος, εὐχαριστῶν ἀεὶ τῷ Θεῷ καθάπερ τὰ ζῶα (31) τὰ δοξολόγια τὰ διὰ Ἡσαΐου ἀλληγορούμενα. Ὑπομονητικὸς πρὸς πᾶσαν πείραν. « Ὁ Κύριος, » φησὶν, « ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο (32). » Τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ Ἰωβ, ὅς τοῦ ἀφαιρεθῆναι τὰ ἐκτός (33) σὺν καὶ τῇ τοῦ σώματος ὑγιείᾳ προσapéθετο πάντα διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης. « ἦν (34) » γὰρ, φησὶ, « δίκαιος, ὁσιος, ἀπεχόμενος ἀπὸ πάσης πονηρίας. » Τὸ δὲ « ὁσιον » τὰ πρὸς τὸν Θεὸν δίκαια καὶ τὴν πᾶσαν οἰκονομίαν μηνύει. Ἄ δὲ ἐπιστάμενος, γνωστικὸς ᾦν. Χρὴ γὰρ μήτε, ἐὰν ἀγαθὰ ᾦ, προστετηκέναι τούτοις ἀνθρωπίνοις οὔσι, μήτε αὖ, ἐὰν κακὰ, ἀπεχθάνεσθαι αὐτοῖς. ἀλλὰ ἐπάνω εἶναι ἀμφοῖν, τὰ μὲν πατοῦντα, τὰ δὲ τοῖς δεομένοις παραπέμποντα. Ἀσφαλῆς δὲ ἐν συμπεριφορᾷ ὁ γνωστικὸς μὴ λάθῃ, ἢ ἡ συμπεριφορὰ διάθεσις γένηται.

Ὁ δὲ ἐπιστάμενος, γνωστικὸς ᾦν. Χρὴ γὰρ μήτε, ἐὰν ἀγαθὰ ᾦ, προστετηκέναι τούτοις ἀνθρωπίνοις οὔσι, μήτε αὖ, ἐὰν κακὰ, ἀπεχθάνεσθαι αὐτοῖς. ἀλλὰ ἐπάνω εἶναι ἀμφοῖν, τὰ μὲν πατοῦντα, τὰ δὲ τοῖς δεομένοις παραπέμποντα. Ἀσφαλῆς δὲ ἐν συμπεριφορᾷ ὁ γνωστικὸς μὴ λάθῃ, ἢ ἡ συμπεριφορὰ διάθεσις γένηται.

Οὐδέποτε τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτησάντων μέμνηται, ἀλλὰ ἀφίησι. διὰ καὶ δικαίως εὐχεται. « Ἄφες ἡμῖν, λέγων. καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀφίεμεν. » ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦτο ὢν ὁ Θεὸς βούλεται, μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, μηδένα μισεῖν. ἐνὸς γὰρ θελήματος ἔργον οἱ πάντες ἀνθρωποι. Καὶ μήτι τὸν γνωστικὸν « τέλειον (35) » εἶναι βουλόμενος ὁ Σωτῆρῆμῶν, « ὡς τὸν οὐράνιον Πατέρα, »

^a Luc. xiv, 26, 27. ^b Galat. v, 17. ^c Isa. vi, 2,

πην. HEINSIUS.

(34) Ἦν. Job i, 1 : Καὶ ᾦν ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος ἀληθινὸς, ἀμεμπτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Eadem fere verba repetit Deus ejusdem libri c. ii, v. 1.

(35) Τέλειον. Respicit Matth. v, 48 : Ἔσσεθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι.

ταυτέστιν ἑαυτὸν, ὁ λέγων· « Δεῦτε (36), τέκνα, ἀκούσατέ μου φόβον Κυρίου· » οὐ τῆς δι' ἀγγέλων βοηθείας ἐπιδεῆ ἔτι εἶναι βούλεται τοῦτον, παρ' ἑαυτοῦ δὲ ἄξιον γενόμενον λαμβάνειν, καὶ τὴν φρουρὰν ἔχειν παρ' ἑαυτοῦ διὰ τῆς εὐπειθείας; Ὁ τοιοῦτος ἀπαιτεῖ παρὰ Κυρίου, οὐχὶ δὲ καὶ αἰτεῖ· καὶ ἐπὶ τῶν πενομένων ἀδελφῶν οὐκ αὐτὸς αἰτῆσεται ὁ γνωστικὸς, οὐ χρημάτων περιουσίαν εἰς μετάδοσιν, ἐκείνοις δὲ ὧν δέονται χορηγίαν εὐξεται γενέσθαι. Δίδωσι γὰρ οὕτω καὶ τὴν εὐχὴν τοῖς θεομένοις ὁ γνωστικὸς, καὶ τῷ διὰ τῆς εὐχῆς ἀγνώστως ἅμα καὶ ἀτύφως παρέχεται (37). Πενία μὲν οὖν πολλάκις καὶ νόσος, καὶ τοιαῦται πείραι, ἐπὶ νοθεσία προσφέρονται, καὶ πρὸς διόρθωσιν τῶν παρεληλυθότων, καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν μελλόντων. Ὁ τοιοῦτος, τὸν ἐπικουφισμὸν τούτοις αἰτούμενος, ἅτε τὸ ἐξαίρετον τῆς γνώσεως ἔχων, οὐ διὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ εἶναι γνωστικὸν, αὐτὸς ἐργάζεται τὴν εὐποιίαν, ὄργανον γενόμενος τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος. Λέγουσι δὲ ἐν ταῖς Παραδόσεσι Μαθθίαν τὸν ἀπόστολον παρ' ἑκαττα εἰρηκέναι (38), ὅτι, « Ἐὰν ἐκλεκτοῦ γείτων ἁμαρτήσῃ, ἤμαρτεν ὁ ἐκλεκτός· εἰ γὰρ οὕτως ἑαυτὸν ἤγεν ὡς ὁ Λόγος ὑπαγορεύει, κατηδέσθη ἂν αὐτοῦ τὸν βίον καὶ ὁ γείτων εἰς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν. » Τί τοίνυν περὶ αὐτοῦ τοῦ γνωστικοῦ φήσαιμεν; « Ἡ (39) οὐκ οἶδατε, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι ναὸς ἐστε τοῦ Θεοῦ; » Θεὸς ἄρα ὁ γνωστικὸς, καὶ ἤδη ἅγιος, θεοφορῶν καὶ θεοφορούμενος. Αὐτίκα τοῦ ἁμαρτήσαι ἀλλότριον παριστάσα ἡ Γραφή, τοὺς μὲν παραπεσόντας τοῖς ἀλλοφύλοις πιπράσκει· « Μὴ ἐμβλέψῃ (40) δὲ πρὸς ἐπιθυμίαν ἀλλοτρίαν γυναικί, » λέγουσα· ἀντικρὺς ἀλλότριον, καὶ παρὰ φύσιν τοῦ

tor noster, « sicut Patrem cœlestem », hoc est seipsum, dicens : « Venite, filii, audite a me timorem Domini », non vult hunc amplius opus habere auxilio quod datur per angelos, sed a seipso cum dignus evaserit accipere, et a seipso habere præsidium per obedientiam? Qui talis est, exigit a Domino, non petit : **318** et, si egeant fratres, non petet gnosticus, pecuniæ copias quas eis impertitur : sed precabitur illis suppeditari ea quibus indigent. Nam sic dat etiam gnosticus preces iis qui indigent, et non per preces inscienter simul præbet et simpliciter. Et paupertas quidem sæpe et morbus, talesque tentationes loco admonitionis præbentur in correctionem præteritorum, et ad curam futurorum. Qui est ejusmodi, petet ut hi subleventur; ut qui habeat eximium cognitionis munus non in vanam gloriam, verum ex hoc ipso quod sit gnosticus, exercet ipse beneficentiam, ut qui factus sit instrumentum Dei bonitatis. Dicunt autem in *Traditionibus*, Matthiam apostolum subinde dixisse : « Si electi vicinus peccaverit, peccavit electus : nam si se ita gessisset ut jubet Logos, ejus vitam ita esset reveritus vicinus ut non peccasset. » Quid ergo dicemus de gnostico? « An nescitis, » inquit Apostolus, « quod templum Dei estis? » Divinus ergo est gnosticus, et jam sanctus, qui Deum fert et ab eo afflatur. Jam vero ostendens Scriptura eum esse alienum a peccato, eos qui offenderunt, vendit alienigenis : « Ne aspiat autem ad concupiscentiam mulierem alienam, » dicens, aperte dicit peccatum esse alienum, et præter naturam templi Dei. Templum autem,

✠ P. 882 ED. POTTER, 748 ED. PARIS. ^a Matth. v, 48. ^b Psal. xxxiv, 11. ^c I Cor. iii, 16.

(36) Δεῦτε. Vulg. Bibl. Psalmo xxxviii : Δεῦτε, τέκνα· φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. A. SYLBURG.

(37) Καὶ τῷ διὰ τῆς εὐχῆς ἀγνώστως ἅμα καὶ ἀτύφως παρέχεται. Interpres legit, καὶ οὐ τῷ. Totus locus sic concipiatur : Καὶ οὐ τῷ διὰ τῆς εὐχῆς ἀγνώστως ἅμα καὶ ἀτύφως παρέχεται. Clemens passim eolores, quibus suum gnosticum describit, a Platonis sapiente desumpsit. Hic autem tractat τὸ περὶ εὐχῆς κεφάλαιον, « quomodo precandum sit sapienti. » Secundo *Alcibiade* ostendit Plato ἐλεγκτικῶς, quam periculosæ sint eorum preces, qui a Deo definite aliquid precantur : adeo ut Deo præscribant quid concedi sibi velint, cum ignorant quid petendum sibi ad felicitatem sit, ut qui nesciant in quo felicitas consistat. Ideo prudenter facere, qui ea petunt quæ conducunt, ejus autem rei judicium permittunt Deo. Clemens ait idem facturum esse gnosticum, cum pro fratre intercedit; non petiturum esse opes, quibus egestati fratris miseri et paupertate oppressi possit succurrere : sed in genere esse permissurum Deo, ut illi tribuat quibus illi opus esse novit. Hac enim ratione non tam opes quibus eget, et quæ fortasse illi non conducunt, quam ipsas preces suas illi daturum esse : non autem contra imperite, ea, quæ ab aliis petuntur, opes et similia : cum interdum contraria conducant; sicut morbus et paupertas. HEINSIUS. — Atque hæc illi, ab auctoris sententia prorsus aberrantes. Vult enim ille, « gnosticum perfectumque Christianum, si quos fratres penuria laborantes conspexerit, non sibimet ipsi pecuniam, quam illis largiatur, a Deo petere, sed potius ut

ipse Deus ea, quibus indigent, suppeditet precari. « Sic enim indigentibus preces tribuit, et hoc, quod per preces fit, dono incognitus et absque fastu » (a cujus suspicione raro absunt, qui e suo penu largiuntur) « benefacit. » Proinde cum articulo τῷ subintelligendum δώρω, vel aliquid simile. Sensus eodem recidet, si mutetur in οὕτω, vel prorsus omitatur.

(38) Λέγουσι δὲ ἐν ταῖς Παραδόσεσι Μαθθίαν εἰρηκέναι· « Dicunt autem in *Traditionibus* dixisse Matthiam; » paulo post, « qui Deo afflat, et afflatur, » Græce erat, θεοφορῶν καὶ θεοφορούμενος. COLLECT. — *Matthiæ Traditiones* superius laudavit Clemens *Strom.* ii, p. 452 : *Strom.* iii, p. 525. A quibus hæreticis confictus fuerit apocryphus hic liber, ex Clementis nostri verbis conjicere licet quæ occurrunt paulo ante finem *Strom.* vii : Τῶν αἰρέσεων αἱ μὲν ἀπὸ ὀνόματος προσαγορεύονται, ὡς ἡ ἀπὸ Οὐαλεντίνου, καὶ Μαρκίωνος, καὶ Βασιλείδου, καὶ τὴν Μαθθίου ἀρχῶσι προσάγεσθαι δόξαν.

(39) Ἡ. Hanc particulam in I Cor. iii, 16, desideratam adjecisse videtur auctor ex ejusdem epist. c. vi, 19 : Ἡ οὐκ οἶδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν; paulo post, ναὸς Θεοῦ ἐστε pro ναὸς ἐστε τοῦ Θεοῦ exstat I Cor. iii, 16.

(40) Μὴ ἐμβλ. Hæc verba in S. Scripturæ libris frustra forte quærentur. Adversus feminas ἀλλοτρίας non pauca dicit Solomon Prov. v, 20; vii, 5, xxiii, 53, aliisque locis. De viro, qui mulierem aspicit πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, pronuntiat Christus Matth. v, 28.

unum quidem est magnum, ut Ecclesia: alterum vero parvum, ut homo qui servat semen Abrahæ. Non concupiscet ergo aliquid aliud, qui habet Deum in se requiescentem. Jam vero relictis omnibus quæ sunt impedimento, et despecta tota quæ eum abstrahit materia, cælum secat per scientiam: et spiritalibus transmissis essentiis, et omni principatu et potestate, tangit supremos thronos, ad illud solum tendens, propter quod solum cognoscebat. «Serpente» ergo juncto cum «columba», simul perfecte vivit et cum bona conscientia, spem fidei commiscens ad expectationem futuri. Sentit enim donum quod accepit, ut qui dignus sit habitus qui consequeretur, et translatus sit a servitute in filiorum adoptionem, consequenter scientiæ: ut qui neque non cognoverit Deum, sed potius sit ab ipso cognitus propter finem, et pro gratiæ dignitate ostendat operationes: opera enim sequuntur cognitionem, non secus ac umbra corpus. Merito ergo nihil eum conturbat ex iis quæ accidunt, neque quidquam veretur ex iis quæ utilitatis causa a divino fiunt consilio: neque erubescit mori, ut qui bonam habeat conscientiam, ut ostendatur potestatibus, ab omnibus, ut ita dicam, animæ maculis emundatus, et qui sciat post excessum ex hac vita fore, ut secum melius agatur. Unde jucundum et utile nunquam dispensationi et divino præfert consilio, per mandata seipsum exercens ut evadat Domino acceptus in omnibus, et apud mundum laudabilis, quandoquidem dependent omnia ab uno Deo omnipotente. «In propria», inquit, «venit» Filius Dei, «et sui eum non receperunt»^b. Quamobrem etiam in usu rerum mundanarum, non solum agit gratias et admiratur creaturam, sed etiam utens ut oportet, laudatur; quoniam ei finis desinit in contemplationem ex operatione gnostica, quæ sit convenienter mandatis, profectam. Hinc jam per scientiam colligens viaticum contemplationis, postquam magnifice accepit magnitudinem contemplationis, procedit ad translationis sanctam remunerationem. Audivit enim psalmum dicentem: «Circumdate Sion, et comprehendite eam, narrate in turribus ejus»^c. Significat enim, ut arbitror, eos qui Logon alte susceperunt, futuros altos ut turres, et firmiter staturus in fide et cognitione. Et hæc quidem quam fieri potest brevissime dicta sint Græcis instar seminis, de gnostico. Sciendum est autem, quod si unum vel alterum ex his fidelis recte gesserit, non tamen geret omnia, neque cum summa illa scientia cum qua gnosticus.

✠ P. 883 ED. POTTER, 748-749 ED. PARIS.

(41) *Τῆ περιστερᾷ τὸν ὄφιν*. Respicit Matth. x, 16: *Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί.*

(42) *Ἐκ δουλείας*. Respicit Rom. viii, 21, et seq. Deinde Gal. iv, 9: *Νῦν δὲ γνόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ.*

(43) *Ἀποθαρεῖν*. Legendum videtur ἀποθα-

ναοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀμαρτίαν λέγει. Ναός δὲ ἐστὶν ὁ μὲν μέγας, ὡς ἡ Ἐκκλησία, ὁ δὲ μικρός, ὡς ὁ ἄνθρωπος ὁ τὸ σπέρμα σώζων τὸ Ἀβραάμ. Οὐκ ἄρα ἐπιθυμῆσει τινὸς ἐτέρου ὁ ἔχων ἀναπαυόμενον τὸν Θεόν. Αὐτίκα πάντα τὰ ἐμποδίων καταλιπὼν, καὶ πᾶσαν τὴν περισπῶσαν αὐτὸν ὕλην ὑπερηφανήσας, τέμνει διὰ τῆς ἐπιστήμης τὸν οὐρανόν· καὶ διελθὼν τὰς πνευματικὰς οὐσίας καὶ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, ἄπτεται τῶν θρόνων τῶν ἄκρων, ἐπ' ἐκεῖνο μόνον ἰέμενος, ἐφ' ὃ ἔγνω μόνον. Μίξας οὖν «τῆ περιστερᾷ τὸν ὄφιν (41),» τελείως ἅμα καὶ εὐσυνειδήτως βιοῖ, πίστιν ἐλπίδι κεράσας πρὸς τὴν τοῦ μέλλοντος ἀπεκδοχὴν. Αἰσθάνεται γὰρ τῆς ζωρεᾶς ἧς ἔλαβεν, ἀξίως γενόμενος τοῦ τυχεῖν, καὶ μετατεθεὶς ἐκ δουλείας (42) εἰς υἰοθεσίαν, ἀκόλουθα τῆ ἐπιστήμῃ, μήτε μὴ γνοῦς τὸν Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθεὶς τε πρὸς αὐτοῦ ἐπὶ τέλει, πρὸς ἀξίαν τῆς χάριτος ἐνδεικνύμενος τὰ ἐνεργήματα· ἔπεται γὰρ τὰ ἔργα τῆ γνώσει, ὡς τῷ σώματι ἡ σκιά. Ἐπ' οὐδενὶ τοίνυν εἰκότως ταράσσεται τῶν συμβαινόντων, οὐδὲ ὑπαπτεῖται τῶν κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπὶ τῷ συμφέροντι γινόμενων· οὐδὲ αἰσχύνεται ἀποθαρεῖν (43), εὐσυνειδήτος ὢν ταῖς ἐξουσίαις ὀφθῆναι· πάντας, ὡς ἔπος εἶπεῖν, τοὺς τῆς ψυχῆς ἀποκεκαθαρμένους σπύλους, ὃ γε εὖ μάλα ἐπιστάμενος ἄμεινον αὐτῷ μετὰ τὴν ἐξοδὸν γενέσθαι. "Θθεν οὐδέποτε τὸ ἡδὺ καὶ τὸ συμφέρον προκρίνει τῆς οἰκονομίας, γυμνάζων ἑαυτὸν διὰ τῶν ἐντολῶν, ἵνα καὶ πρὸς τὸν Κύριον εὐάρεστος ἐν πᾶσι γίνηται, καὶ πρὸς τὸν κόσμον ἐπαινετός· ἐπεὶ τὰ πάντα ἐνὸς τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἴσταται. «Εἰς τὰ (44) ἴδια, ἐφρῆσιν,» ἤλθεν· ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο.» Διὸ καὶ κατὰ τὴν τῶν κοσμικῶν χρῆσιν οὐ μόνον εὐχαριστεῖ καὶ θαυμάζει τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ χρώμενος ὡς προσῆκεν ἐπαινεῖται (45)· ἐπεὶ τὸ τέλος αὐτῷ δι' ἐνεργείας γνωστικῆς τῆς κατὰ ἐντολὰς εἰς θεωρίαν περαιουῦται. Ἐνθὲνδε ἤδη δι' ἐπιστήμης τὰ ἐφόδια τῆς θεωρίας καρπούμενος, μεγαλοφρόνως τε τὸ τῆς γνώσεως ἀναδεξάμενος μέγεθος, πρόεισιν ἐπὶ τὴν ἀγίαν τῆς μεταθέσεως ἀμοιβήν. Ἀκήκοε γὰρ τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος· «Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν· διηγῆσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς·» αἰνίσσεται γὰρ, οἶμαι, τοὺς ὑψηλῶς προσδεξαμένους τὸν Λόγον, ὑψηλοὺς ὡς πύργους ἔσεσθαι, καὶ βεβαίως ἐν τε τῇ πίστει καὶ τῇ γνώσει στήσεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐνὶ μάλιστα διὰ βραχυτάτων περὶ τοῦ γνωστικοῦ τοῖς Ἑλλήσι σπερματικῶς (46) εἰρήσθω· ἰστέον δὲ, ὅτι, ἐὰν ἐν τούτων ὁ πιστὸς ἦ καὶ δεύτερον κατορθώσῃ, ἀλλ' οὔτι γε ἐν πᾶσιν, ἀλλ' οὐδὲ μὴν μετ' ἐπιστήμης τῆς ἄκρας, καθάπερ ὁ γνωστικός.

^a Matth. x, 16. ^b Joan. i, 11. ^c Psal. xlviii, 12.

νών. LOWTH.

(44) *Εἰς τὰ*. Jo. i, 11: *Εἰς τὰ ἴδια ἤλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.*

(45) *Ἐπαινεῖται*. «Gloriatur,» ut ea vox sumitur Psalm. xxxiv, 2. LOWTH.

(46) *Σπερματικῶς*. Conf. supra p. 308, n. 2.

CAPUT XIV.

Gnostici perfecti descriptionem claudit, illustratione adhibita e I Cor. vi, 1, etc., quem locum paraphrasticè exponit.

Καὶ δὴ τῆς κατὰ τὸν γνωστικὸν ἡμῖν, ὡς εἰπεῖν, ἀπαθείας, καθ' ἣν ἡ τελείωσις τοῦ πιστοῦ ἐ δι' ἀγάπης εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας προβαίνουσα ἀφικνεῖται, ἐξομοιουμένη Θεῷ, ἰσάγγελος ἀληθῶς γενομένη, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἐκ Γραφῆς μαρτύρια ἐπεισι παρατίθεσθαι· ἀμεινον δὲ οἶμαι ὑπερθέσθαι τὴν τοιαύτην φιλοτιμίαν διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου, τοῖς πονεῖν ἐθέλουσι καὶ προσεκπονεῖν τὰ δόγματα κατ' ἐκλογὴν τῶν Γραφῶν ἐπιτρέψαντες (47). Μιᾶς δ' οὖν διὰ βραχυτάτων ἐπιμνησθήσομαι, ὡς μὴ ἀνεπισημείωτον παραλιπεῖν τὸν τόπον. Λέγει γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ τῇ πρὸς Κορινθίους (48) ἐπιστολῇ ὁ Θεὸς Ἀπόστολος· « Τολμᾷ τις ὑμῶν, πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχ ἐπὶ τῶν ἀγίων; Ἡ οὐκ οἴδατε (49) ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινούσι; καὶ τὰ ἐξῆς. Μεγίστης δ' οὕσης τῆς περικοπῆς, ταῖς ἐπικαίροις τῶν ἀποστολικῶν συγχρώμενοι λέξεσι, διὰ βραχυτάτων, ἐξ ἐπιδρομῆς οἶον, μεταφράζοντες τὴν ῥῆσιν, τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ τοῦ Ἀποστόλου παραστήσομεν, καθ' ἣν τοῦ γνωστικοῦ τὴν τελειότητα ὑπογράφει. Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀδικεῖν ἴστησι τὸν γνωστικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμνησίκακον εἶναι διδάσκει, μηδὲ εὐχεσθαι κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος ἐπιτρέπων. Οἶδε γὰρ καὶ τὸν Κύριον ἄντικρυς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν παραγγείλαντα. Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν ἀδίκων κρίνεσθαι τὸν ἡδίκημενον φάσκειν οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἀνταποδοῦναι βούλεσθαι δοκεῖν, καὶ ἀνταδικῆσαι (50) δεύτερον ἐθέλειν, ὅπερ ὁμοίως ἐστὶν ἀδικῆσαι καὶ αὐτόν· τὸ δὲ « ἐπὶ τῶν ἀγίων κρίνεσθαι » ἐθέλειν τινὰς λέγειν ἐμφαίνει τοὺς δι' εὐχῆς τοῖς ἀδικήσασιν ἀνταποδοθῆναι τὴν πλεονεξίαν αἰτουμένους· καὶ εἶναι μὲν τῶν προτέρων τοὺς δευτέρους ἀμεινους, οὐδέπω δὲ ἀπειθεῖς (51), ἣν μὴ, ἀμνησίκακοι τέλειον γενόμενοι, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν προσεύξωνται καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Καλὸν οὖν καὶ φρένας καλὰς ἐκ μετανοίας αὐτοὺς τῆς εἰς τὴν πίστιν μεταλαβεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἐχθροὺς ἢ ἀλήθεια τοὺς παραζηλοῦντας κεκτῆσθαι δοκεῖ, ἀλλ' οὐτε γε αὕτη διεχθρεύεται τινι· ὅ τε γὰρ « Θεὸς (52) ἐπὶ δικαίους

Atque illius, ut ita dicam, affectuum vacuitatis, quam gnostico tribuimus, per quam fidelis hominis perfectio, « per charitatem in virum procedens perfectum ad mensuram pervenit ætatis », Deo assimilata, vere facta æqualis angelis, succurrunt multa quidem alia, quæ ex Scriptura adduci possunt, testimonia. Satius autem existimamus hanc laudem propter disputationis nimiam prolixitatem, iis relinquere qui volunt laborare, permittentes ut una etiam elaborent dogmata, per allegationem Scripturarum. Unius autem brevissime meminero, ne locum prætermittam non adnotatum. Dicit enim divinus Apostolus in priore Epistola ad Corinthios : « Audet aliquis vestrum habens negotium cum alio, iudicio contendere apud injustos et non apud sanctos? An nescitis quod sancti mundum iudicabunt? » et quæ sequuntur. Cum sit autem locus prolixior, adhibitis Apostoli, quæ maxime ad rem faciunt, verbis, quam poterit brevissime fieri, et quasi in transitu ipsum interpretabimur locum, sensumque apostolici adducemus dicti, quo describit perfectionem gnostici. Non constituit enim gnosticum, in hoc solum quod injuria potius afficiatur, quam afficiat; sed et docet eum etiam **319** oblivisci acceptæ injuriæ, ne permittens quidem male precari ei qui fecit injuriam. Scit enim Dominum quoque aperte jussisse « orare pro inimicis ». Dicere enim eum qui est affectus injuria iudicio contendere apud injustos, nihil est aliud quam velle videri vicem reddere, et velle injuriam referre, quod quidem est ipsum quoque similiter injuria afficere. Ubi autem dicit velle se aliquos « apud sanctos iudicio contendere, » notat eos qui petunt precibus ut iis qui fecerunt injuriam par pari referatur : et esse quidem prioribus secundos meliores, sed nondum plane obediens, nisi injuriæ perfecte obliviscentes, ex doctrina Domini precentur etiam pro inimicis. Pulchrum est ergo quod bonam mentem ex ea quæ est ad fidem pœnitentia acceperint. Nam etsi veritas videatur habere inimicos qui ipsi invident, ipsa

✱ P. 884 ED. POTTER, 750 ED. PARIS. ^a Ephes. iv, 15. ^b I Cor. vi, 1, 2. ^c Matth. v, 44.

(47) Ἐπιτρέψαντες. Congruentius ἐπιτρέψαντας, D c. 45, ἀπαθεῖς scribendum esse monuit : « Correctum velim, inquit, Alexandrinum Clementem multo ante finem Stromatei penultimi p. 750 edit. Paris., quo loci enarrans textum Apostoli, I Cor. vi, 1, etc., de causis et litibus Christianorum, atque inter se comparans eos qui apud sanctos, et eos qui nullatenus iudicio contendunt, dicit secundos primis esse meliores, sed tertios perfectionem attingisse : Καὶ εἶναι μὲν τῶν προτέρων τοὺς δευτέρους ἀμεινους, οὐδέπω δὲ ἀπαθεῖς (male edunt ἀπειθεῖς, male emendant εὐπειθεῖς, ut antecedentia et consequentia ostendunt), ἣν μὴ ἀμνησίκακοι τέλειον γενόμενοι, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν προσεύξωνται καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. » Idem similia scribit in Recognitionum Clementis lib. v, c. 2.

(48) Προτέρα τῇ πρὸς Κορ. Flor. προτέρα τῆς πρὸς Κορ., quæ lectio consistere non potest, nisi subintelligamus μερίδι, aut aliud ejusmodi. Ib.

(49) Ἡ οὐκ οἶδ. Οὐκ οἴδατε I Cor. vi, 2.

(50) Ἀνταδικῆσαι. Maximus Tyrius dissert. 2, quæ est De referenda injuria : Εἰ τὸ ἀδικεῖν πονηρὸν, καὶ τὸ ἀνταδικεῖν ὁμοιον... Καὶ μὴν εἰ ὁ ἀδικῶν κακῶς ποιεῖ, ὁ ἀντιποιῶν κακῶς οὐδὲν ἧττον κακῶς ποιεῖ· « Si simpliciter injuriam inferre improbum est : etiam referre injuriam huic simile est. Et si is, qui injuriam facit, male facit : qui malum malo compensat, non minus male facit. »

(51) Ἀπειθεῖς. Rectius εὐπειθεῖς, ut interpres quoque vertit, « nondum tamen plane obediens. » SYLBURG. — Cotelerius ad Constitut. apost. lib. II,

(52) Θεός. Respicit Matth. v, 45 : « Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἡλίον

tamen nulli est inimica : nam et « Deus facit solem suum oriri super justos et injustos ^a. » Quinetiam ipsum Dominum misit ad justos et injustos, et qui contendit Deo assimilari, per maximam injuriæ acceptæ oblivionem, remittens « septuagesies septies ^b, » utpote per totam vitam et universam in mundo oberrationem, quæ hebdomadam numeratione significatur, est benignus et clemens in quemlibet, etiamsi quis per universum suæ vitæ tempus, injuria afficit gnosticum. Non enim solam possessionem vult virum bonum aliis eorum permittere qui ipsum affecere injuria, sed etiam vult justum ab illis iudicibus petere remissionem peccatorum, iis qui in ipsum peccaverunt. Et merito, siquidem in eo solum quod est externum, et in eo quod pertinet ad corpus, quamvis usque ad mortem procedatur, detrimento afficiunt ii qui conantur facere injuriam : ex quibus nihil est quod sit gnostici proprium. Quomodo autem? angelos qui defecerunt iudicabit quispiam, qui ipse defecerit ab illa lenitate, et acceptæ injuriæ oblivione, quam præscribit Evangelium? « Cur non ergo potius, » inquit, « injuria afficiimini? Cur non potius fraudamini? Sed vos injuriam facitis et fraudatis ^c, » eis scilicet qui per ignorantiam peccant, precantes male : et fraudatis Dei clementia et bonitate, quantum est in vobis, eos quibus male precamini, « et etiam fratres; » eo nomine non eos solos qui sunt in fide, sed etiam futuros proselytas designans. An enim is qui nunc est inimicus sit postea crediturus, nos nondum scimus. Ex quibus aperte colligitur, etsi non sint omnes, at nobis tamen ipsi debere videri fratres. Jam vero omnes quoque homines, quod sint unius Dei opus et unam imaginem in una natura induti, ✠ etiamsi sint alii aliis magis obscurati, solus agnoscit is qui est scientia præditus, qui etiam per creaturas agnoscit operationem, per quam rursus Dei adorat voluntatem. « An nescitis? quod injusti regnum Dei non possidebunt ^d? » injuriam ergo facit qui refert injuriam, seu facto, seu verbo, sive ipsa voluntatis cogitatione, quam post legis pædagogiam circumscribit Evangelium. « Et hæc quidem eratis : » tales scilicet quales adhuc sunt quibus ipsi non ignoscitis. « Sed abluti estis ^e : » non absolute ut reliqui, sed per cognitionem abjecistis animales affectiones, ut pro viribus assimilaremini bonitati divinæ providentiæ tum per tolerantiam, tum per acceptæ injuriæ oblivionem. « Super justos et injustos ^f, » sermonis et operum benignitatem, sicut sol, illucentes. Hoc igitur assequatur gnosticus sive

✠ P. 885 ED. POTTER, 751-752 ED. PARIS.
^d Ib. 9 ^e Ib. 11. ^f Matth. v, 45.

αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Deinde Matth. xviii, 21, 22, ubi rogante Petro : Κύριε, ποσάκις ἁμαρτήσῃ εἰς ἐμέ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; Ἔως ἑπτάκις; respondet Jesus : Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ.

(55) Ἐβδομάσιν ἀριθμ. Vide superiorem partem p. 668 edit. Paris. Lowth.

καὶ ἀδίκους τὸν αὐτοῦ ἐπιλάμπει ἥλιον, » καὶ τὸν Κύριον γε αὐτὸν ἐπὶ δικαίους ἔπεμψε καὶ ἀδίκους · ὅ τε ἔξομοιοῦσθαι βιαζόμενος Θεῷ, διὰ τῆς πολλῆς ἀμνησικαχίας ἀφείς ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, ὅσον κατὰ πάντα τὸν βίον καὶ καθ' ὅλην τὴν κοσμικὴν περιήλυσιν, ἑβδομάσιν ἀριθμουμέναις (55) σημαυνομένην, παντὶ τῷ χρηστεύεται, εἰ καὶ τις τὸν πάντα τοῦτον ἐν σαρκὶ βίους χρόνον ἀδικεῖ τὸν γνωστικόν. Οὐ γὰρ τὴν κτῆσιν μόνην ἄλλοις ἐπιτρέπειν ἀξιοῖ τὸν σπουδαῖον τῶν ἡδικοτήτων αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκείνων αἰτεῖσθαι τῶν κριτῶν βούλεται τὸν δίκαιον τὴν ἀφῆσιν τῶν ἁμαρτιῶν τοῖς εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκόσι · καὶ εἰκότως · εἴγε τὸ ἐκτὸς μόνον καὶ τὸ περὶ σῶμα, κἂν μέχρι θανάτου προβαίῃ, πλεονεκτοῦσιν οἱ ἀδικεῖν ἐπιχειροῦντες · ὧν οὐδὲν οἰκεῖον τοῦ γνωστικοῦ.

Β Πῶς δ' ἂν καὶ ἀγγέλου (54) τις κρίνῃ τοὺς ἀποστάτας, αὐτὸς ἀποστάτης ἐκείνης τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀμνησικαχίας γενόμενος; « Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; » φησὶ · « διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; Ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, » εὐχόμενοι κατὰ τούτων δηλονότι τῶν κατ' ἄγνοιαν πλημμελούντων, καὶ ἀποστερεῖσθε (55) τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τε καὶ ἀγαθότητος, τὸ ὅσον ἐφ' ὑμῖν, τοὺς καθ' ὧν εὐχεσθε, « καὶ τοὺς ἀδελφούς (56) » οὐ τοὺς κατὰ πίστιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς προσηλύτους λέγων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ νῦν διεχθρεύων ὑστερον πιστεύσει, οὐκ ἴσμεν οὐδέπω ἡμεῖς. Ἐξ ὧν συνάγεται σαφῶς, εἰ καὶ μὴ πάντας εἶναι, ἡμῖν γε αὐτοῖς δοκεῖν εἶναι ἀδελφούς. Ἦδη δὲ καὶ πάντας ἀνθρώπους, ἐνὸς ὄντας ἔργον Θεοῦ καὶ μίαν εἰκόνα, ἐπὶ μίαν ῥοσίσιν περιβεβλημένους, κἂν τεθολωμένοι τύχῳσιν ἄλλοι ἄλλων μᾶλλον, μόνος ὁ ἐπιστήμων γνωρίζει καὶ διὰ τῶν κτισμάτων τὴν ἐνέργειαν, δι' ἧς αὐθις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ προσκυνεῖ. « Ἦ οὐκ οἶδατε, ὅτι ἀδικοὶ βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν; » Ἀδικεῖ οὖν ὁ ἀντιδικῶν, εἴτ' οὖν ἔργῳ, εἴτε καὶ λόγῳ, εἴτε καὶ τῇ τοῦ βούλεσθαι ἐννοίᾳ, ἣν μετὰ τὴν τοῦ νόμου παιδαγωγίαν τὸ Εὐαγγέλιον περιγράφει. « Καὶ ταῦτά τινες ἦτε; » Τοιοῦτοι δὴλον, ὅποιοι ἔτι τυγχάνουσιν οἷς αὐτοὶ οὐ συγγινώσκατε. « Ἀλλὰ ἀπελούσασθε · » οὐχ ἀπλῶς ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ μετὰ γνώσεως τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ ἀπερρίψασθε, εἰς τὸ ἔξομοιοῦσθαι, ὅση δύναμις, τῇ ἀγαθότητι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας διὰ τε τῆς ἀνεξικαχίας διὰ τε τῆς ἀμνησικαχίας · « ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους » τὸ εὐμενὲς τοῦ λόγου καὶ τῶν ἔργων, καθάπερ ὁ ἥλιος, ἐπιλάμποντες. Εἴτ' οὖν μεγαλονοῖα τοῦτο περιποιήσεται ὁ γνωστικὸς, εἴτε μιμήσει τοῦ κρείττονος. Τρίτη δ' αἰτία τὸ, « Ἄφες, καὶ ἀφεθήσεται σοι · » βιαζομένης ὡσπερ τῆς ἐντολῆς εἰς σωτηρίαν δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος. « Ἀλλ' ἡγιασθη-

^a Matth. v, 45. ^b Matth. xviii, 22. ^c I Cor. vi, 7, 8.

(54) Ἀγγέλου. Respicit I Cor. vi, 3 : Οὐκ οἶδατε ὅτι ἀγγέλου κρινόμεν;

(55) Ἀποστερεῖσθε. Malim ἀποστερεῖτε activum, ut supra.

(56) Καὶ τοὺς ἀδελφούς. Malim καὶ ταῦτα τοὺς ἀδελφούς, vel καὶ ταῦτα ἀδελφούς, « et hoc etiam fratres, » ex loco Apostoli jam dicto; ejus enim verba recitat Clemens.

τε· ὁ τῷ γὰρ εἰς τοῦτο ἔχοντι ἕξεως, ἀγίῳ εἶναι συμβαίνει, μηδενὶ τῶν παθῶν κατὰ μηδένα τρόπον περιπίπτοντι, ἀλλ' οἷον ἀσάρκῳ ἤδη, καὶ ἄνευ τῆσδε τῆς γῆς (57) ἀγίῳ γεγονότι. Διόπερ « Ἐδικαιώθητε, » φησί, « τῷ (58) ὀνόματι τοῦ Κυρίου· » ἐποιήθητε, ὡς εἰπεῖν, ὑπ' αὐτοῦ δίκαιοι εἶναι ὡς αὐτός, καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ὡς ἐνὶ μάλιστα κατὰ δύναμιν ἀνεκράθητε. Μὴ γὰρ οὐ (59) « πάντα μοι ἕξεστιν; Ἄλλ' οὐκ ἐξουσιασθήσομαι, » φησί, παρὰ τὸ Εὐαγγέλιόν τι ποιῆσαι, ἢ νοῆσαι, ἢ λαλῆσαι. « Τὰ δὲ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ἃ ὁ Θεὸς καταργήσει (60), » τούτέστι τοὺς οὕτω λογιζομένους καὶ βιοῦντας, ὡς διὰ τὸ ἐσθίειν (61) γενομένους, μὴ οὐχὶ δὲ ἐσθίουσας ἵνα ζῶσι μὲν κατὰ ἀκόλουθον, κατὰ δὲ προηγούμενον τῆ γνώσει προσανέχοντας. Καὶ μήτι οἷον σάρκας εἶναι τοῦ ἀγίου σώματος τούτους φησί; Σῶμα δὲ ἀλληγορεῖται ἡ Ἐκκλησία Κυρίου, ὁ πνευματικὸς καὶ ἅγιος χορὸς· ἐξ ὧν οἱ τὸ ὄνομα ἐπικεκλημένοι μόνον, βιοῦντες δὲ οὐ κατὰ λόγον, σάρκας εἰσὶ. « Τὸ δὲ σῶμα (62) τοῦτο πνευματικόν, τούτέστιν ἡ ἁγία Ἐκκλησία, οὐ τῆ πορνείας, οὐδὲ τῆ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἀποστάσει, ἢ πρὸς τὸν ἐθνικὸν βίον, κατ' οὐδένα τρόπον οὐδ' ὅπως τις οὖν (63) οἰκειωτέον. Πορνεύει γὰρ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ αὐτοῦ σῶμα ὁ ἐθνικῶς ἐν Ἐκκλησίᾳ πολιτευόμενος, εἴτ' οὖν ἐν ἔργῳ, εἴτε καὶ ἐν λόγῳ, εἴτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ. Ὁ ταύτη « κολλώμενος (64) τῇ πόρνῃ, » τῇ παρὰ τὴν Διαθήκην ἐνεργείᾳ, ἄλλο « σῶμα » γίνεται, οὐχ ἅγιον « εἰς σάρκα μίαν, » καὶ βίον ἐθνικόν, καὶ ἄλλην ἐλπίδα (65)· « ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ » ἐν πνεύματι πνευματικόν σῶμα τὸ διάφορον τῆς συνόδου γένος· υἱὸς οὗτος ἅπας, ἄνθρωπος ἅγιος, ἀπαθής, γνωστικὸς, τέλειος, μορφούμενος τῇ τοῦ Κυρίου διδασκαλίᾳ, ἵνα δὲ, καὶ ἔργῳ, καὶ λόγῳ, καὶ αὐτῷ τῷ πνεύματι, προσεχὲς γενόμενος τῷ Κυρίῳ, τὴν μονὴν ἐκείνην τὴν ὀφειλομένην τῷ οὕτως ἀπηνδρωμένῳ ἀπολάβῃ. Ἀπόχρη τὸ δεῖγμα τοῖς ὤτα ἔχουσιν. Οὐ γὰρ ἐκκυκλεῖν χρὴ τὸ μυστήριον, ἐμφαίνειν δὲ ὅσον εἰς ἀνάμνησιν τοῖς μετεσχηκόσι τῆς γνώσεως, οἳ καὶ συνήσουσιν ὅπως εἴρηται πρὸς τοῦ Κυρίου, « Γίνεσθε (66) ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν τέλειος, τελείως » ἀφιέντες τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἀμνησικαχοῦντες, καὶ ἐν τῇ ἕξει τῆς ἀπαθείας καταβιοῦντες. Ὡς γὰρ τέλειόν φαμεν ἱατρὸν, καὶ τέλειον φιλόσοφον, οὕτως, οἶμαι, καὶ τέλειον γνωστικόν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων, καίτοι μέγιστον ὄν, εἰς ὁμοιότητα Θεοῦ πα-

A animi magnitudine, sive imitatione ejus quod est melius. Tertia est autem causa : « Remitte, et remittetur tibi, » veluti cogente mandato ad salutem per insignem bonitatem. « Sed sanctificati estis a ; » ei enim qui ad hunc venit habitum, sanctum esse contingit, ita ut in nullam animi cadat perturbationem, sed perinde sit ac si carne careat, et sine hac terra sanctus evaserit. Quamobrem « justificati estis, » inquit, « nomine Domini b ; » facti estis, ut ita dicam, ab ipso justus sicut ipse : et Spiritui sancto, quoad fieri potuit, commisti et contemperati estis. An non enim « omnia mihi licent? Sed non in potestatem redigar e, » inquit, ut aliquid faciam vel cogitem, vel loquar præter Evangelium. « Escæ » autem « ventri, et venter escis, quas Deus destruet d, » hoc est eos qui sic cogitant et vivunt, tanquam nati sint ut comedant, non autem comedunt ut vivant quidem per consequentiam, cognitioni autem attendant principaliter. Et nunquid eos esse dicit veluti carnes sancti corporis? Corpus autem allegorice dicitur Domini Ecclesia, spiritalis et sanctus chorus, ex quibus ii qui solo vocantur nomine, non autem vivunt ex ratione, sunt carnes. « Hoc autem corpus » spiritale, hoc est sancta Ecclesia, neque cum « fornicatione, » neque ab Evangelio defectione, quæ decent vitam gentilem, ullo modo oportet inire consuetudinem. Fornicatur enim in Ecclesiam, suumque corpus, is qui gentiliter vivit in Ecclesia sive facto, sive verbo, sive etiam ipsa cogitatione. « Qui » huic « adhæret meretrici, » hoc est operationi præter Testamentum, sit aliud « corpus, » non illud sanctum « in carnem unam, » et ✕ vitam [habet] gentilem, et spem aliam : « qui autem adhæret Domino » in « spiritu e, » corpus spiritale per diversum genus congressionis. Filius hic totus, homo sanctus, impatibilis, gnosticus, perfectus, formatus doctrina Domini, ut cum facto et verbo et ipso spiritu Domino adhæserit, **320** recipiat illam mansionem quæ debetur ei qui sic vir evasit. Sufficit hoc specimen eis qui habent aures. Non est enim evolvendum mysterium, sed tantum est indicandum, quantum sufficit ad revocandum in memoriam iis qui sunt participes cognitionis, qui etiam intelligent quemadmodum dictum sit a Domino : D « Estote ut Pater vester perfecti, perfecte f » peccata remittentes, et acceptæ injuriæ obliviscentes,

✕ P. 886, ED. POTTER, 755 ED. PARIS. a I Cor. vi, 11. b Ibid. c Ibid. d Ibid. e Ibid., 16, 17. f Matth. v, 48.

(57) Ἄνευ τῆσδε τῆς γῆς. Possit etiam scribi ἄνω τῆσδε τῆς γῆς, « supra hanc terram, » id est in caelo.

(58) Τῷ. Ἐν τῷ apud D. Paulum.

(59) Μὴ γὰρ οὐ. Has voces non agnoscit D. Paulus.

(60) Ἄ ὁ Θεὸς κατ. D. Paulus, ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὰ τὴν καὶ ταῦτα καταργήσει.

(61) Διὰ τὸ ἐσθίειν. Conf. supra *Pædagog.* sub initium lib. II, p. 162, n. 5.

(62) Τὸ δὲ σῶμα. I Cor. vi, 13 : Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ πορνείας, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ.

(63) Ὅπως τις οὖν. Malim ὁπωστιοῦν, « quomodo-

docunque. » SYLSBURG.

(64) Ὁ ταύτη κολλώμενος. Respicit I Cor. vi, 16, 17 : Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἐστι.

(65) Οὐχ ἅγιον εἰς σάρκα μίαν, καὶ βίον ἐθνικόν καὶ ἄλλην ἐλπίδα. Scribe : Ὁ ταύτη κολλώμενος τῇ πόρνῃ τῇ παρὰ τὴν διαθήκην ἐνεργείᾳ, ἄλλο σῶμα γίνεται, οὐχ ἅγιον εἰς σάρκα μίαν, καὶ βίον ἔχει ἐθνικόν καὶ ἄλλην ἐλπίδα. HEINSIUS.

(66) Γίνεσθε Matth. v, 48 : Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος ἐστι.

et viventes in habita impatibilitatis. Sicut enim perfectum dicimus medicum, et perfectum philosophum : ita, ut opinor, perfectum gnosticum. Sed nihil ex his, etsi sit maximum, assumitur ad Dei similitudinem : non enim, ut Stoici, valde impie hominis et Dei eandem esse dicimus virtutem. Annon ergo debemus esse perfecti, ut vult Pater? Nequaquam enim fieri potest ut sit aliquis perfectus ut est Deus : vult autem Pater nos, ita viventes ut obediamus Evangelio, perfectos fieri citra reprehensionem. Si ergo cum hoc ita sit dictum ut aliquid subintelligi debeat, id quod deest subaudierimus, ut sententia suppleatur iis qui possunt quod deficit intelligere : et voluntatem Dei cognoscemus, et pro dignitate mandati simul pie et magnifice vivemus.

CAPUT XV.

Respondet objectioni illorum qui Ecclesiae se adungere recusant propter haeresium varietates.

Quoniam autem restat nunc ut respondeamus iis quae a Graecis et Judaeis nobis obijciuntur : in nonnullis autem dubitationibus similiter atque praeditis nos reprehendunt quae aliam sequuntur doctrinam haereses : operae faciemus pretium, si prius expurgatis iis quae in medio sunt, parati ad solvendas dubitationes, progrediamur ad sequens Stroma. Primum ergo hoc adversus nos adducunt, dicentes non oportere credere ✠ propter dissensionem haeresium : distrahit enim nos ac defatigat etiam ipsa veritas, dum alii alia constituunt dogmata. Quibus respondemus, quod et apud vos Judaeos, et apud eos qui inter Graecos fuere in maxima existima-

✠ P. 887, ED. POTTER, 754 ED. PARIS.

(67) *Οἱ Στωϊκοί.* Stoici Deo ac hominibus eandem rectam rationem inesse putabant. Laertius lib. vii, seg. 88 : Διόπερ τέλος γίνεται τὸ ἀκολουθῶν τῆ φύσει ζῆν ὅπερ ἐστὶ κατ' ἀρετὴν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν τῶν ἄλλων, οὐδὲν ἐνεργούντας ὧν ἀπαγορεύειν εἴωθεν ὁ νόμος ὁ κοινός, ὅσπερ ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος διὰ πάντων ἐρχόμενος, ὁ αὐτὸς ἐν τῷ Διὶ καθηγεμόνι τούτῳ τῆς τῶν ὄντων διοικήσεως ὄντι. « Ideo finis efficitur consentaneae secundum naturam vivere, secundum suam atque universorum naturam, nihil eorum faciendo quae a communi lege prohibentur, quae est recta ratio in omnes perveniens, eademque in Jove hoc principe gubernationis omnium quae sunt. » Hinc factum, ut easdem utrisque virtutes tribuerint. Cicero *De legib.* lib. i : « Jam vero virtus eadem in homine ac Deo est, neque ullo alio in Genio praeterea. Est autem virtus nihil aliud, quam in se perfecta, et ad summam perducta natura. Est igitur homini cum Deo similitudo. » Eorum sententiam exponit Origenes *contra Caelum* lib. iv, p. 179, 180 : Εἰ δὲ τις τὸ λεγόμενον ὑπὸ τινῶν, εἴτε τῶν νοούντων, εἴτε τῶν μὴ συνιέντων, ἀλλὰ παρακουσάντων λόγου ὑγιῶς, φάσκει, ὅτι ὁ θεὸς ἐστίν, εἴτα μετ' ἐκεῖνον ἡμεῖς· καὶ τοῦτό γ' ἂν ἐρμηνεύοιμι τὸ, ἡμεῖς, λέγων ἀντὶ τοῦ, οἱ λογικοί, καὶ ἐτι μᾶλλον οἱ σπουδαῖοι λογικοί. Καθ' ἡμᾶς γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἐστὶ τῶν μακαρίων πάντων, ὥστε καὶ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ. « Quod si quis illud a quibusdam, sive intelligentibus, sive non intelligentibus, sed potius ab iis, qui perperam sanum sermonem audiverunt, hoc dictum dicat : Est Deus, deinde post illum nos : equidem vocem hanc, nos, interpretarer, id est ratione praediti, vel potius ratione virtuteque ornati. Nam juxta nostrum dogma eadem est

ἡ ἀρετὴ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ. Μήτι οὖν τέλειοι γίνεσθαι ὀφείλομεν, ὡς ὁ Πater βούλεται; Ἀδύνατον γὰρ καὶ ἀμήχανον, ὡς ὁ θεὸς ἐστίν, γενέσθαι τινὰ τέλειον· βούλεται δὲ ὁ Πater ζῶντας ἡμᾶς κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὑπακοήν, ἀνεπιλήπτως τέλειους γίνεσθαι. Ἦν οὖν, κατ' ἑλλειψίν λεγομένου τοῦ ῥητοῦ, προσυπακούσωμεν τὸ ἐνδέον, εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς περικοπῆς τοῖς συνιέναι δυναμένοις ἀπολλολεῖμυμένον ἐκλαθεῖν, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γνωριοῦμεν, καὶ κατ' ἀξίαν τῆς ἐντολῆς εὐσεβῶς ἅμα καὶ μεγαλοφρόνως πολιτευσόμεθα.

et voluntatem Dei cognoscemus,

Β Ἐπειδὴ δὲ ἀκόλουθόν ἐστι πρὸς τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων ἐπιφερόμενα ἡμῖν ἐγκλήματα ἀπολογίσασθαι· συνεπιλαμβάνονται δὲ ἐν τισὶ τῶν ἀποριῶν ὁμοίως τοῖς προειρημένοις καὶ αἱ περὶ τὴν ἄλλην διδασκαλίαν αἰρέσεις· εὖ ἂν ἔχοι, πρότερον διακαθάραντας τὰ ἐμποδόν, εὐτρεπεῖς (68) ἐπὶ τὰς τῶν ἀποριῶν λύσεις, εἰς τὸν ἐξῆς προῖέναι Στρωματέα. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ τοῦτο προσάγουσιν ἡμῖν λέγοντες, μὴ δεῖν πιστεύειν διὰ τὴν διαφωνίαν τῶν αἰρέσεων· παρατείνει (69) γὰρ καὶ ἡ ἀλήθεια, ἄλλων ἄλλα δογματίζόντων. Πρὸς οὗς φασί· Ὅτι καὶ παρ' ὡμῖν τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ παρὰ τοῖς δοκιμοτάτοις τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων, πᾶμπολλοὶ γεγονάσιν αἰρέσεις·

C virtus beatorum omnium, ac proinde eadem Dei et hominis. » Hanc sententiam ut impiam supra reprehendit Clemens *Strom.* ii, p. 501; *Strom.* vi, p. 798. Quinetiam idem philosophi eo processerunt, ut sapientem suum diis virtute ac felicitate parem facerent. Seneca ep. 74. « Quanti aestimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili : et te in caelum compendiaro voco. Solebat Sextius dicere, Jovem plus non posse quam bonum virum. Plura Jupiter habet, quae praestet hominibus : sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior : non magis quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui majus speciosiusque navigium est. Jupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris aestimat, quod virtutes ejus spatio brevior clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus qui senior decessit non est beatorum est, sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit aetate. Non est virtus major, quae longior. Jupiter omnia habet : sed nempe aliis tradidit habenda. Ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi etiam omnibus causa est. Sapiens tam aequo animo omnia apud nos videt contemnitque quam Jupiter : et hoc se magis suspicit, quod Jupiter uti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio monstranti pulcherrimum iter, et clamanti :

« . . . . . *Hac itur ad astra,*
etc. » Alia testimonia praeterco.

(68) *Εὐτρεπεῖς.* Eutrepais habent editiones Sylburg. recentiores.

(69) *Παρατείνει. Π. παραφθίνει, « perit, interit. »* SYLB.

καὶ οὐ δῆπου φατὲ δεῖν ὀκνεῖν ἤτοι φιλοσοφεῖν καὶ Ἰουδαΐζειν, τῆς διαφωνίας ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλας τῶν παρ' ὑμῖν αἰρέσεων. Ἐπειτα δὲ ἐπισπαρήσασθαι τὰς αἰρέσεις τῇ ἀληθείᾳ, καθάπερ τῷ πυρῷ « τὰ ζιζάνια, » πρὸς τοῦ Κυρίου προφητικῶς εἴρηται, καὶ ἀδύνατον μὴ γενέσθαι τὸ προειρημένον ἕσσεσθαι καὶ τούτου ἡ αἰτία, ὅτι παντὶ τῷ καλῷ μῶμος ἔπεται. Μὴ τι οὖν, εἰ καὶ παραβαίη τις συνθήκας, καὶ τὴν ὁμολογίαν παρέλθοι τὴν πρὸς ἡμᾶς, διὰ τὸν ψευδόμενον τὴν ὁμολογίαν ἀφεξόμεθα τῆς ἀληθείας καὶ ἡμεῖς; Ἄλλ' ὡς ἀψευθεῖν χρὴ τὴν ἐπεικῆ, καὶ μηδὲν ὧν ὑπέσχηται ἀκυροῦν, κἂν ἄλλοι τινὲς παραβαίνωσι συνθήκας· οὕτω καὶ ἡμᾶς κατὰ μηδὲνα τρόπον τὸν ἐκκλησιαστικὸν παραβαίνειν προσήκει κανόνα· καὶ μάλιστα τὴν περὶ τῶν μεγίστων ὁμολογίαν ἡμεῖς μὲν φυλάττομεν, οἱ δὲ παραβαίνουσι. Πιστευτέον οὖν τοῖς βεβαίως ἐχομένοις τῆς ἀληθείας. Ἦδη δὲ καὶ ὡς ἐν πλάττει χρωμένοις τῆδε τῇ ἀπολογία, ἔνεστι φάναι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι καὶ οἱ ἰατροὶ ἐναντίας δόξας κεκτημένοι κατὰ τὰς οἰκείας αἰρέσεις, ἐπίσης ἔργῳ θεραπεύουσιν. Μὴ τι οὖν, κἀμνων τις τὸ σῶμα, καὶ θεραπείας δεόμενος, οὐ προσίεται ἰατρὸν διὰ τὰς ἐν τῇ ἰατρικῇ αἰρέσεις; Οὐκ ἄρα οὐδὲ ὁ τὴν ψυχὴν νοσῶν καὶ εἰδῶλον ἐμπλεως, ἕνεκά γε τοῦ ὑγιᾶναι καὶ εἰς Θεὸν ἐπιστρέψαι, προρασίσειτό ποτε τὰς αἰρέσεις. Ναὶ μὴν διὰ « τοὺς δοκίμους (70), » φησὶν, « αἱ αἰρέσεις· » ἰδοκίμους ἤτοι τοὺς εἰς πίστιν ἀφικνουμένους λέγει, ἐκλεκτικώτερον προσιόντας τῇ κυριακῇ διδασκαλίᾳ, καθάπερ τοὺς δοκίμους τραπεζίτας (71) τὸ κίβδηλον νόμισμα (72) τοῦ κυρίου ἀπὸ τοῦ παραχαράγματος διακρίνοντας· ἢ τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ πίστει δοκίμους ἤδη γενομένους κατὰ τὸν βίον κατὰ τε τὴν γνῶσιν. Διὰ δὲ τοῦτο ἄρα πλείονος ἐπιμελείας καὶ προμηθείας δεόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ πῶς ἀκριβῶς βιωτέον, καὶ τίς ἡ ὄντως οὐσα θεοσέβεια. Δῆλον γάρ, ὅτι δυσκόλου καὶ δυσέργου τῆς ἀληθείας τυγχανούσης, διὰ τοῦτο γεγόνασιν αἱ ζητήσεις, ἀφ' ὧν αἱ φίλαυτοι καὶ φιλόδοξοι αἰρέσεις, μὴ μαθόντων μὲν μηδὲ παρεληφόντων ἀληθῶς, εἴησιν δὲ γνώσεως εἰληφόντων. Διὰ πλείονος τοίνυν φροντίδος ἐρευνητέον τὴν τῷ ὄντι ἀλήθειαν, ἢ μόνη περὶ τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν καταγίνεται· πόνῳ δὲ ἔπεται γλυκεῖα εὐρεσίς τε καὶ μνήμη. Ἐπαποδυτέον ἄρα τῷ πόνῳ τῆς εὐρέσεως διὰ τὰς αἰρέσεις, ἀλλ' οὐ τέλος ἀποστατέον· οὐδὲ γάρ, ὀπίωρας παρακειμένης, τῆς μὲν ἀληθοῦς καὶ ὠρίμου, τῆς δὲ ἐκ κηροῦ ὡς ὅτι μάλιστα ἐμφεροῦς πεποιημένης, διὰ τὴν ὁμοιότητα ἀμφοῖν ἀφεκτέον. Διακριτέον δὲ ὁμοῦ τε τῇ καταληπτικῇ θεωρίᾳ, καὶ τῷ κυριωτάτῳ λογισμῷ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ φαινομένου. Καὶ ὡς περὶ ὁδοῦ μιᾶς μὲν τῆς βασιλικῆς τυγχανούσης, πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων τῶν μὲν ἐπὶ τινα κρημνόν, τῶν δὲ ἐπὶ ποταμὸν

lione philosophos, fuere plurimæ hæreses : neque tamen ideo dubitandum esse dicitis quin sit philosophandum, aut Judaicæ hærendum disciplinæ, propter eam quæ est inter se vestrarum dissensionem sectarum. Præterea autem fore ut in veritate seminentur hæreses, velut in frumento « zizania ^a, » propheticè dictum est a Domino, et fieri non potest, ut non fiat id, quod prædictum est esse futurum. Hujus autem causa est, quod quidquid est pulchrum sequitur reprehensio. Num ergo si quis pacta conventa non observaverit, et transgressus fuerit eam quæ sit apud nos confessionem, propter eum qui non stetit suæ professioni, abstinebimus nos quoque a veritate? Sed ut oportet virum probum minime esse mendacem, et nihil infirmare eorum quæ pollicitus est, etiamsi aliqui alii pacta conventa transilient : ita nos quoque nullo modo convenit transilire regulam ecclesiasticam : maximeque eam quæ sit de rebus maximis professionem, nos quidem observamus, illi vero transiliunt. Est ergo credendum iis qui firmiter adherent veritati. Jam vero nobis large hac defensione licet uti iisque respondere, quod medici quoque quorum convenienter suis sectis diversæ sunt sententiæ, ex æquo reipsa curant. Num ergo quispiam ægrotans, et qui ut curetur opus habet, non admittit medicum, propter eas quæ sunt in medicina hæreses? Ita quoque qui anima ægrotat, et est plenus simulacrorum vanitate, sanitati sane et ad Deum conversioni nunquam hæreses prætexat. Certe propter « probatos, » inquit, sunt « hæreses ^b : » probatos autem dicit, vel eos qui venientes ad fidem, majori delectu accedunt ad doctrinam Dominicam, tanquam probos argentarios qui nummum domini adulterinum discernunt ex falsa impressione ; aut eos qui in ipsa fide jam probati evaserunt, et in vita et in cognitione. Propterea ergo majori cura opus est et providentia, ut examinetur quo modo sit exacte vivendum, et quænam sit vera pietas. Clarum est enim quod cum veritas sit ardua et difficilis, propterea certe oriuntur quæstiones, ex quibus præ nimio sui amore et gloriæ cupiditate, nascuntur hæreses eorum qui non didicerunt quidem, neque vere acceperunt, sed sibi cognitionis sumpsere persuasionem. Est ergo nobis majori studio et cura perscrutanda ✕ ea quæ vere est veritas, quæ sola circa eum qui vere est Deus versatur. Laborem autem consequitur dulcis inventio et memoria. Est ergo labor inveniendi subeundus propter hæreses, sed non est omnino deficientium. Neque enim si appositus sit fructus, unus quidem verus et maturus, alius vero factus ex cera quam

✕ P. 888, ED. POTTER, 755 ED. PARIS.

^a Matth. xiii, 25 et seq. ^b I Cor. xi, 19.

(70) Διὰ τοὺς δοκίμους. Hoc brevitatis causa dictum pro eo, quod latius apud Paulum est I Cor. xi : Ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται. SYLBURG.

(71) Τοὺς δοκίμους τραπ. Respicit Christi præceptum superius memoratum Strom. I, pag. 425, not.

(72) Τὸ κίβδηλον νομ. Id est, « numisma adulterinum a probò ac legitimo ex falsa impressione discernentes. » Nam κύριον νόμισμα opponitur τῷ κίβδηλῳ. Interpres perperam « nummum domini » vertit.

maxime similis, propter similitudinem est abstinendum ab utroque. Simul autem discernendum est comprehensiva contemplatione, et principali consideratione, verum ab eo quod apparet. Et quemadmodum si una quidem sit via regia, et multæ etiam aliæ, ex quibus aliquæ ferunt in præcipitium, aliquæ vero ad fluvium rapide fluentem, aut ad mare profundum, non dubitaverit quispiam viam ingredi propter dissensionem, sed utetur via regia et trita et sejuncta a periculo: ita cum alii alia dicant de veritate, non est discedendum, sed diligentius est inquirenda ejus accuratissima cognitio. Nam cum oleribus hortensibus una etiam nascuntur herbæ. Num propterea abstinere agricolæ a cultura hortorum? Cum ergo habeamus a natura multa quæ nos incitant, et dant occasionem ad ea quæ dicuntur examinanda, etiam veritatis invenire consequentiam debemus. Quocirca merito etiam **321** condemnatur, si non assentiamur iis quibus oportet parere, nec discernamus id quod repugnat, et indecorum, et præter naturam est, et falsum, a vero et consentaneo, et decoro, et eo quod est secundum naturam. Quibus quidem est utendum, tanquam occasionibus agnoscendæ ejus quæ vere est veritatis. Græcis ergo est inanis hic prætextus: volentibus enim licebit invenire veritatem. His autem qui causas adducunt quæ carent ratione, manet condemnatio indeprecabilis. Utrum enim tollunt an concedunt esse demonstrationem? Existimo omnes esse concessuros præter eos qui sensus quoque tollunt. Si sit autem demonstratio, necesse est descendere ad quæstiones, et per ipsas Scripturas discere demonstrative, quomodo lapsæ sunt hæreses; et contra, quomodo in sola veritate et antiqua Ecclesia sit perfectissima cognitio, et ea quæ est revera optima hæresis. Ex iis autem qui declinant a veritate, alii quidem seipsos solos, alii vero propinquos quoque conantur fallere. Atque ii quidem qui appellantur *δοξόσοφοι*, hoc est, opinione sua sapientes, qui se veritatem invenisse existimant, nullam habentes veram demonstrationem, ii seipsos decipiunt, acquiescendum existimantes: quorum non parvus est numerus, qui et quæstiones declinant ne confutentur, et doctrinam vitant ✕ ne condemnentur. Qui autem eos qui accedunt decipiunt, sunt valde astuti, qui etiamsi satis assequantur se nihil scire, probabilibus tamen ut opinor, natura probabilium argumentorum, et alia verorum. Et quod necesse sit nomen hæreseon ita usurpari ut veritati opponatur, et ab ea distinguatur, cognoscimus: a qua cum quedam ad hominum perniciem avulserint sophistæ, humanis et a se inventis ea infodientes artibus, gloriantur se præesse diatribæ seu scholæ potius quam Ecclesiæ.

✕ P. 889, ED. POTTER, 756 ED. PARIS.

(73) *Ἡβαι*. Id est, herbæ ex τῆς γῆς αὐτομάτως βλαστάνουσαι: « quæ sponte » et absque hominum opera « e terra germinant; » ut ait Hesychius.

(74) *Ἄνευ τῶν τῆς αἰσθήσεως ἀναιρούτων*. « Exceptis illis, qui sensus tollunt. » Philosophi quidam negabant certo sciri quidquam, ut Acade-

μῶδῃ ἢ θάλασσαν ἀγγιθῆσθαι φερουσῶν, οὐκ ἂν τις ὀκνήσαι διὰ τὴν διαφωνίαν ὀδεῦσαι, χρήσαιτο δ' ἂν τῆ ἀκινδύνῳ καὶ βασιλικῇ καὶ λεωφόρῳ οὕτως, ἄλλα ἄλλων περὶ ἀληθείας λεγόντων, οὐκ ἀποστατέον, ἐπιμελέστερον δὲ θηρατέον τὴν ἀκριβεστάτην περὶ αὐτῆς γνῶσιν· ἐπεὶ καὶ τοῖς κηπευομένοις λαχάνοις συναναφύονται καὶ πόαι (73). Μήτι οὖν ἀπέχονται οἱ γεωργοὶ τῆς κηπευτικῆς ἐπιμελείας; Ἔχοντες οὖν πολλὰς ἐκ φύσεως ἀφορμὰς πρὸς τὸ ἐξετάζειν τὰ λεγόμενα, καὶ τῆς ἀληθείας τὴν ἀκολουθίαν ἐξευρίσκειν ὀφείλομεν· διὸ καὶ εἰκότως κρινόμεθα, οἷς δέον πείθεσθαι, μὴ συγκατατιθέμενοι, μὴ διαστέλλοντες τὸ μαχόμενον, καὶ ἀπρεπές, καὶ παρὰ φύσιν, καὶ ψεῦδος, ἀπὸ τε τάλυθου καὶ τοῦ ἀκολούθου, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ κατὰ φύσιν· αἷς ἀφορμαῖς καταχρηστέον εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ὄντως οὔσης ἀληθείας. Ματαία τοίνυν τοῖς Ἑλλήσιν ἡ πρόφασις αὕτη· τοῖς μὲν γὰρ βουλομένοις ἐξέσται καὶ τὸ εὔρειν τὴν ἀλήθειαν· τοῖς δὲ αἰτίας ἀλόγους προβαλλομένοις ἀναπολόγητος ἡ κρίσις. Πότερον γὰρ ἀναιρούσιν ἢ συγκατατιθέμενοι εἶναι ἀπόδειξιν; Οἶμαι πάντας ἂν ὁμολογήσειν ἄνευ τῶν τῆς αἰσθήσεως ἀναιρούτων (74). Ἀποδείξεως δ' οὔσης, ἀνάγκη συγκαταβαίνειν εἰς τὰς ζητήσεις, καὶ δι' αὐτῶν τῶν Γραφῶν ἐκμανθάνειν ἀποδεικτικῶς, ὅπως μὲν ἀπεσφάλησαν αἱ αἱρέσεις, ὅπως δὲ ἐν μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἡ τε ἀκριβεστάτη γνῶσις καὶ ἡ τῶν ὄντων ἀρίστη αἴρεσις. Τῶν τε ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐκτρεπομένων, οἱ μὲν σφᾶς αὐτοὺς μόνους, οἱ δὲ καὶ τοὺς πέλας ἐξαπατᾶν ἐπιχειροῦσιν. Οἱ μὲν οὖν *δοξόσοφοι* καλούμενοι, οἱ τὴν ἀλήθειαν εὐρηκέναι νομίζοντες, οὐκ ἔχοντες ἀπόδειξιν οὐδεμίαν ἀληθῆ, ἑαυτοὺς οὕτως ἀπατῶσιν ἀναπαπαῦσθαι νομίζοντες· ὧν πλῆθος οὐκ ὀλίγον, τὰς τε ζητήσεις ἐκτρεπομένων διὰ τοὺς ἐλέγχους (75), ἀποφευγόντων δὲ καὶ διδασκαλίας διὰ τὴν κατάγνωσιν· οἱ δὲ τοὺς προσιόντας ἐξαπατῶντες πανούργοι σφῶδρα· οἱ καὶ παρακολουθοῦντες αὐτοῖς (76), ὅτι μηδὲν ἐπίστανται, πιθανοῖς ὁμῶς ἐπιχειρήμασι σκοτίζουσι τὴν ἀλήθειαν. Ἐτέρα δ', οἶμαι, τῶν πιθανῶν ἐπιχειρημάτων, καὶ ἑτέρα τῶν ἀληθῶν ἡ φύσις. Καὶ ὅτι τῶν αἱρέσεων ἀνάγκη τὴν ὀνομασίαν πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς ἀληθείας λέγεσθαι, γινώσκωμεν ἀφ' ἧς τινα ἀποσπάσαντες ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων οἱ σοφισταὶ, ταῖς ἐξευρημέναις σφίσι ἀνθρωπικαῖς τέχναις ἐγκατορύξαντες, ἀύχοῦσι προῖστασθαι διατριβῆς μᾶλλον ἢ Ἐκκλησίας.

argumentis obscurant veritatem. Alia est autem, mihi, ullamve sensibus cognitionem posse nos adipisci. COLLECT.

(75) *Διὰ τοὺς ἐλέγχους*. Interpres recte vertit: « Ne confutentur. » Vide pag. 759. Vide etiam *Protrept.* p. II edit. PARIS. LOWTH.

(76) *Αὐτοῖς*. Scribendum potius αὐτοῖς, ut sæpe alibi, et paulo supra αὐτοὺς.

CAPUT XVI.

Duas rationes proponit quibus vera fides ab heresi distingui possit: 1° ad Scripturas recurrento, atque ex iis de doctrina quavis iudicium ferendo.

Ἄλλ' οἱ πονεῖν ἔτοιμοι ἐπὶ τοῖς καλλίστοις οὐ πρό- A
τερον ἀποστήσονται ζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν, πρὶν
ἀν τὴν ἀπόδειξιν ἀπ' αὐτῶν λάβωσι τῶν Γραφῶν.
Ἔστι μὲν οὖν κοινὰ τινα τῶν ἀνθρώπων κριτή-
ρια, καθάπερ τὰ αἰσθητήρια· τὰ δ' ἄλλα τῶν (77)
βουληθέντων, καὶ ἀσκησάντων τὰ ἀληθῆ τὰ διὰ νοῦ
καὶ λογισμοῦ τεχνικὰ, λόγων ἀληθῶν τε καὶ ψευδῶν.
Μέγιστον δὲ τὸ καὶ τὴν οἴησιν ἀποθέσθαι, ἐν μέσῳ
καταστάντας ἀκριβοῦς ἐπιστήμης καὶ προσηγοῦς
δοξοσοφίας, καὶ γινῶναι, ὅτι ὁ τὴν αἰώνιον ἐλπίζων
ἀνάπαυσιν γινώσκει καὶ τὴν εἴσοδον αὐτῆς ἐπίπο-
νον οὔσαν καὶ ἐτεθλιμμένην (78)· ὅ τε ἅπαξ εὐαγ-
γελισθεὶς, καὶ τὸ σωτήριον, φησὶν, ἐν ᾗ ὥρα ἐπιγνῶ,
μὴ ἐπιστρεφῆσω (79) εἰς τὰ ὀπίσω καθάπερ ἡ
Λὼτ γυνή, ἢ μηδὲ εἰς τὸν πρότερον βίον τὸν τοῖς
αἰσθητοῖς προσανέχοντα, μηδὲ μὴν εἰς τὰς αἱρέσεις B
παλινορομαίτω· ἐθίζουσι γὰρ ἀμηγέπη τὸν ὄντα μὴ
γινώσκουσαι Θεόν. «Ὁ γὰρ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα
ὑπὲρ ἐμέ,» τὸν ὄντως πατέρα καὶ διδάσκαλον τῆς ἀλη-
θείας, τὸν ἀναγεννῶντα καὶ ἀνακτίζοντα, καὶ τι-
θηγόμενον τὴν ψυχὴν τὴν ἐξελεγεμένην, «οὐκ ἔστι
μου ἄξιος,» λέγει, τοῦ εἶναι υἱὸς Θεοῦ, καὶ μαθητῆς
Θεοῦ, ὁμοῦ καὶ φίλος καὶ συγγενής· «Οὐδεὶς (80)
γὰρ εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων καὶ ἐπιβάλλον τὴν χεῖρα
αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον εὐθετός τῆ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.»
Ἄλλ', ὡς ἔοικεν, τοῖς πολλοῖς καὶ μέχρι νῦν δοκεῖ ἡ
Μαριὰμ λεγῶ εἶναι διὰ τὴν τοῦ παιδίου γένησιν, οὐκ
οὔσα λεγῶ· καὶ γὰρ (81) μετὰ τὸ τεκεῖν αὐτὴν μαιω-
θεῖσαν, φασὶ τινες παρθένον εὐρεθῆναι. Τοιαῦται δ'
ἡμῖν αἱ Κυριακαὶ Γραφαί, τὴν ἀλήθειαν ἀποτίκτου-
σαι, καὶ μένουσαι παρθένοι μετὰ τῆς ἐπικρύψεως C

Sed qui in rebus pulcherrimis laborem impen-
dere sunt parati, non desistent prius quærere veri-
tatem, quam ex ipsis Scripturis acceperint demon-
strationem. Ac sunt quidem communes hominibus
facultates iudicandi, sicut sensus : alia autem eo-
rum qui consultarunt, et exercuerunt ea quæ vera
sunt : nempe quæ vera et falsa, per mentem et ratio-
cinationem artificiose distinguunt. Maximum est au-
tem deposita sui opinione, consistere in medio accu-
ratae scientiæ et temerariæ sapientiæ opinionis, et
nosse quod qui æternam sperat quietem, cognoscit
etiam ejus introitum esse laboriosum et «arctum.»
Et qui semel admisit Evangelium, ne ille, salutare,
inquit, qua hora cognoverit, «ad ea quæ sunt retro
convertatur sicut uxor Lot^a,» neque ad priorem
vitam quæ dat operam rebus sensilibus, sed neque
recurrat ad hæreses. In consuetudinem enim nescio
quomodo suam pertrahunt, cum eum qui revera
est non noverint Deum. «Qui enim diligit patrem
vel matrem plus quam me^b,» qui sum vere pater
et magister veritatis, qui regenero et recreo, foveo-
que et alo electam animam, «non est me dignus,»
ut sit, inquit, Dei filius, et Dei discipulus, et simul
etiam amicus et cognatus : «Nemo enim ad ea quæ
sunt retro respiciens, et manum suam mittens ad
aratrum, est aptus regno Dei^c.» Sed, ut videtur, mul-
tis in hodiernum diem videtur Maria esse puerpera
propter ortum filii, cum non sit puerpera. Quidam
enim dicunt, eam postquam[✕] peperisset, inspectam
ab obstetrice, inventam fuisse virginem. Tales au-
tem sunt nobis Scripturæ Dominicæ, veritatem

✕ P. 890, ED. POTTER, 757 ED. PARIS. • Luc. xvii, 31, 32. ^b Math. x, 37. ^c Luc. ix, 62.

(77) *Τὰ δ' ἄλλα τ.* Hæc mendosa videntur ac
mutila. Voluisse videtur auctor, quod licet omnibus
insit naturalis quædam iudicandi de rebus, sicut
et sentiendi, vis, tamen ii, qui mentes suas in in-
vestiganda veritate et discernendis veris sermoni-
bus a falsis exercuerunt, diversam ac præstantio-
rem habeant iudicandi facultatem, quam cæteri.

(78) *Τεθλιμμένην.* Respicit Matth. vii, 14 : Στε-
νή ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς ζωὴν.

(79) *Μὴ ἐπιστρεφ.* Respicit Luc. xvii, 31, 32 :
Ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ ὁμοίως μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω.
Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λὼτ.

(80) *Οὐδεὶς.* Luc. ix, 62 : Οὐδεὶς ἐπιβάλλον τὴν
χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω
εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

(81) *Καὶ γὰρ.* Non pauci sunt, qui Mariæ virgini-
tatem prorsus illibatam et perpetuam fuisse con-
tendunt. «Ut vero ἀειπαρθένος et esset et dicere-
tur, necesse fuit ut virgo conciperet, virgo ut pa-
reret, virgo ut semper permaneret;» inquit Mon-
tacinus *Apparat.* ix, sect. 59. Eo usque tandem
invaluit hæc sententia, ut Can. 5 Concilii Latera-
nensis sub Martino I, decretum fuerit, B. Virginem
incorruptibiliter enixam esse. Aliter sensit Tertul-
lianus, sub fine libri *De carne Christi* hæc scribens :
«Agnosceimus ergo signum contradicibile, conce-
ptum et partum virginis Mariæ, de quo Academici
isti : Peperit, et non peperit : Virgo, et non virgo :
quasi non, etsi ita dicendum esset, a nobis magis

dici conveniret. Peperit enim, quæ ex sua carne;
et non peperit, quæ non ex viri semine. Et virgo,
quantum a viro; non virgo, quantum a partu. Non
tamen ideo, peperit, et non peperit; et ideo virgo,
quæ non virgo: quia non de visceribus suis mater. Sed
apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem de-
fensionem. Lux, lux; et tenebræ, tenebræ; et Est, est;
et Non, non. Quod amplius, hoc a malo est. Peperit,
quæ peperit: et si virgo concepit, in partu suo nupsit,
ipsa patefacti corporis lege; in quo nihil interfuit,
de vi masculi admissi, an emissi, idem illud sexus
resignaverit. Hæc denique vulva est, propter quam
et de aliis scriptum est: Omne masculinum adape-
riens vulvam, sanctum vocabitur Domino. Quis
vere sanctus, quam Dei Filius? Quis proprie vulvam
adaperuit, quam qui clausam patefecit? Cæterum
omnibus nuptiæ patefaciunt. Itaque magis patefacta
est, quia magis erat clausa. Utique magis non virgo
dicenda est, quam virgo; saltu quodam mater ante-
quam nupta. Et quid ultra de hoc retractandum est?
Cum hac ratione Apostolus non ex virgine, sed ex mu-
liere editum Filium Dei pronuntiavit, agnovit ada-
pertsæ vulvæ nuptialem passionem. Legimus quidem
apud Ezechielem de vacca illa, quæ peperit et non
peperit. Sed videte, ne vos jam tunc providens Spi-
ritus sanctus notarit hac voce, disceptaturos super
uterum Mariæ. Cæterum non, contra illam suam
simplicitatem, pronuntiasset dubitative, Isaia di-
cente: Concipiet, et pariet.»

parientes, et manentes virgines cum occultatione mysteriorum veritatis. « Peperit, et non peperit, » inquit Scriptura, ut quæ ex se, non ex conjunctione conceperit. Quamobrem gnosticis quidem conceperunt Scripturæ. Quod quia non intellexere hæreses, quasi quæ non conceperunt eas ablegant. Cum autem omnes homines idem habeant iudicium, alii quidem quod Logos dicat sequentes faciunt argumenta : alii autem cum seipsos dediderint voluptatibus, Scripturam torquent ad suas cupiditates. Opus est autem, ut opinor, amatori veritatis robore animi. Necesse enim labi in maximis, eos qui res maximas aggrediuntur, nisi regulam veritatis ab ipsa veritate acceptam tenuerint. Qui autem eo devenerunt, ut a recta via exciderint, merito etiam falluntur in plurimis singularibus, propterea quod non habeant verorum et falsorum iudicium plane exercitatum, in iis quæ oportet eligendis. Si enim haberent, parerent Scripturis divinis. Quemadmodum ergo si quis fiat bestia ex homine, similiter atque ii qui fuerant infecti venenis Circes : ita homo Dei esse, et Domino fidelis esse desiit, qui adversus ecclesiasticam recalcitravit traditionem, et in humanarum hæreseon desiluit opiniones. Qui autem ex hoc errore reversus obediit Scripturis, et vitam suam permisit veritati, Deus quodammodo ex homine efficitur. Principium enim doctrinæ habemus Dominum, qui et per prophetas, et per Evangelium, et per beatos apostolos, « multifariam multisque modis » a principio ad finem deducit cognitionis. Principium autem si quis alio opus habere existimaverit, non utique vere poterit manere principium. Qui est ergo ex seipso fidelis, ei merito fides habetur in Dominica Scriptura et voce, quæ per **322** Dominum operatur ad hominum beneficium. Ipsa autem tanquam criterio utimur ad res inveniendas. Quidquid autem iudicatur, non creditur priusquam fuerit iudicatum, quare nec est principium id quod opus habet iudicio. Merito ergo cum fide comprehenderimus ✠ principium indemonstrabile, ex abundantia etiam ab ipso principio de principio demonstrationes su-

✠ P. 891, ED. POTTER, 758 ED. PARIS. ^a Heb. 1, 1.

(82) *Τέτοκεν*. Hæc sententia, quam Tertullianus etiam loco jam dicto allegavit, in S. Scripturis frustra quæretur. Eam Rigaltius ex apocrypho quodam libro petitam fuisse existimavit. Pamelio et nonnullis aliis, qui Tertullianum explicarunt, visum est librum Jobi respici, in quo hæc exstant : « Vacca peperit, et non est privata fetu suo. » Verum Ezechielem satis aperte indicat Tertullianus hæc scribens : « Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa, quæ peperit et non peperit. » Sed in Ezechielis prophætæ libro hæc verba nusquam apparent. Quo factum, ut nonnulli Ezechielum, tragicum inter Judæos poetam, citari putent. Sed e sequentibus Tertulliani verbis satis apparet, eum non poetæ caspiam, sed auctori divinitus afflato hæc tribuere : unde ea nonnulli ex Ezechiele propheta post Tertulliani ætatem excidisse conjiciunt.

(85) *Αὐτῆς*. Vel potius *αὐτῆς*, et mox iterum *αὐτοῦς*.

A τῶν τῆς ἀληθείας μυστηρίων. « Τέτοκε (82) καὶ οὐ τέτοκε, » φησὶν ἡ Γραφή· ὡς ἂν ἐξ αὐτῆς (83) οὐκ ἐκ συνδυασμοῦ συλλαβοῦσα· διόπερ τοῖς γνωστικοῖς κεκυήκασιν αἱ Γραφαί. Αἱ δὲ αἱρέσεις, οὐκ ἐκμαθεῦσαι, ὡς μὴ κεκυήκίας παραπέμπονται. Πάντων δὲ ἀνθρώπων τὴν αὐτὴν κρίσιν ἐχόντων, οἱ μὲν, ἀκολουθοῦντες τῷ ἐροῦντι (84) Λόγῳ, ποιοῦνται τὰς πίστεις· οἱ δὲ, ἡδοναῖς σφᾶς αὐτοῦς ἐκδεδοκότες, βιάζονται πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τὴν Γραφὴν. Δεῖ δ' ὅτι, οἶμαι, τῷ τῆς ἀληθείας ἐραστῇ ψυχικῆς εὐτονίας· σφάλλασθαι γὰρ ἀνάγκη μέγιστα τοῖς μεγίστοις ἐγχειροῦντας πράγμασιν, ἢ μὴ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας παρ' αὐτῆς λαβόντες ἔχωσι τῆς ἀληθείας. Οἱ τοιοῦτοι δὲ, ἅτε ἀποπερὸντες τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ, καὶ τοῖς πλείστοις τῶν κατὰ μέρος σφάλλονται· εἰκότως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν B ἀληθῶν καὶ ψευδῶν κριτήριον, συγγεγυμνασμένον (85) ἀκριβῶς τὰ θεόντα αἰρεῖσθαι. Εἰ γὰρ ἐκέκτριτο, ταῖς θείαις ἐπέθοντο ἂν Γραφαῖς. Καθάπερ οὖν εἴ τις ἐξ ἀνθρώπων θηρίον γένοιτο παραπλησίως τοῖς ὑπὸ τῆς Κίρκης (86) φαρμακθεῖσιν, οὕτως ἄνθρωπος εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ πιστὸς τῷ Κυρίῳ διαμένειν ἀπολώλεκεν ὁ ἀναλακτίσας τὴν Ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, καὶ ἀποσκιρτήσας εἰς ὁδὸν αἱρέσεων ἀνθρωπίνων. Ὁ δὲ ἐκ τῆσδε τῆς ἀπάτης παλινδρομήσας, κατακούσας τῶν Γραφῶν, καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐπιστρέψας (87) τῇ ἀληθείᾳ, οἷον ἐξ ἀνθρώπου Θεὸς ἀποτελεῖται. Ἐχομεν γὰρ τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας τὸν Κύριον, διὰ τε τῶν προφητῶν, διὰ τε τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ διὰ τῶν μακαρίων ἀποστόλων, ἐπολυτρόπως καὶ πολυμερῶς· ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος ἡγούμενον τῆς γνώσεως. Τὴν ἀρχὴν (88) δ' εἴ τις ἕτερον (89) δεῖσθαι ὑπολάβει, οὐκέτι ἂν ὄντως ἀρχὴ φυλαχθεῖη. Ὁ μὲν οὖν ἐξ ἑαυτοῦ πιστὸς τῇ κυριακῇ Γραφῇ τε καὶ φωνῇ ἀξιόπιστος εἰκότως ἂν διὰ τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐνεργουμένη. Ἀμέλει πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων εὐρεσιν, αὐτῇ χρώμεθα κριτηρίῳ· τὸ κρινόμενον δὲ πᾶν ἐστὶ ἀπίστον πρὶν κριθῆναι· ὥστ' οὐδ' ἀρχὴ τὸ κρίσεως δεόμενον. Εἰκότως τοίνυν πίστει περιβαλόντες ἀναπόδεικτον τὴν ἀρχὴν, ἐκ παρουσίας καὶ τὰς ἀποδείξεις παρ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς περὶ τῆς ἀρχῆς λαθόντες, φωνῇ Κυρίου παιδευόμεθα πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀποφαινομέ-

D (84) *Ἐροῦντι*. Lege *αἰροῦντι*. Vide ad p. 735 edit. Paris. Lowth.

(85) *Συγγεγυμνασμένον*. Respicere videtur Heb. v, 14.

(86) *Κίρκης*. Respicit Homeri *Odyss.* A. v. 255.

(87) *Ἐπιστρέψας*. Interpres legit *ἐπιτρέψας*, « vitam suam permisit veritati. » Retineri tamen et vulgata lectio potest, hoc sensu, « ad veritatem convertit. » SYLBURG.

(88) *Ἀρχήν*. Principium dicitur, quod alii fidem facit. Proinde id, quod demonstratione indiget, pro principio haberi non debet. Aristoteles *Analyt. poster.* lib. 1, c. 11 : « Ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος· ἄμεσος δὲ, ἥς μὴ ἄλλη προτέρα. » Principium autem demonstrationis est propositio immediata. Immediata autem est, qua non est alia prior. »

(89) *Ἑτερον*. Sic Flor. Sylburg. et ms. Paris. Sed editiones recentiores *ἑτέρου* exhibent.

νοῖς ἀνθρώποις προσέχοιμεν, οἷς καὶ ἀνταποφαίνεσθαι ἐπίσης ἐξεστίν. Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἀπλῶς εἰπεῖν τὸ δόξαν, ἀλλὰ πιστώσασθαι δεῖ τὸ λεχθὲν, οὐ τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀναμένομεν μαρτυρίαν, ἀλλὰ τῆ τοῦ Κυρίου φωνῆ πιστούμεθα τὸ ζητούμενον· ἢ πασῶν ἀποδείξεων ἐχεγγωτέρα, μᾶλλον δὲ ἢ μόνῃ ἀπόδειξις οὕσα τυγχάνει· καθ' ἣν ἐπιστήμην οἱ μὲν ἀπογουσάμενοι μόνον τῶν Γραφῶν πιστοὶ, οἱ δὲ καὶ προσωτέρω χωρήσαντες ἀκριθεῖς γνώμονες τῆς ἀληθείας ὑπάρχουσιν, οἱ γνωστικοί· ἐπεὶ κὰν τοῖς κατὰ τὸν βίον ἔχουσι τι πλέον οἱ τεχνῖται τῶν ἰδιωτῶν, καὶ παρὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐκτυποῦσι τὸ βέλτιον. Οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀπ' αὐτῶν περὶ αὐτῶν τῶν Γραφῶν τελείως ἀποδεικνύοντες, ἐκ πίστεως πειθόμεθα ἀποδεικτικῶς. Κὰν τολμήσωσι προφητικαῖς χρήσασθαι Γραφαῖς καὶ οἱ τὰς αἰρέσεις μετιόντες, πρῶτον μὲν οὐ πάσαις, ἔπειτα οὐ τελείαις, οὐδὲ ὡς τὸ σῶμα καὶ τὸ ὕψος τῆς προφητείας ὑπαγορεύει· ἀλλ' ἐκλεγόμενοι τὰ ἀμφιβόλως εἰρημένα, εἰς τὰς ἰδίαις μετὰρῶσι δόξας, ὀλίγας σποράδην ἀπανθίζόμενοι φωνάς· οὐ τὸ σημαίνόμενον ἀπ' αὐτῶν σκοποῦντες, ἀλλ' αὐτῇ ψιλλῇ ἀποχρώμενοι τῇ λέξει. Σχεδὸν γὰρ ἐν πᾶσιν οἷς προσφέρονται ῥηταῖς, εὖροις ἂν αὐτοὺς ὡς τοῖς ὀνόμασι μόνοις προτανέχουσι, τὰ σημαίνόμενα ὑπαλλάττοντες· οὐθ' ὡς λέγονται γινώσκοντες, οὐθ' ὡς ἔχειν πεφύκασι χρώμενοι αἷς καὶ δὴ κομιζουσιν ἐκλογαῖς. Ἡ ἀλήθεια δὲ οὐκ ἐν τῷ μετατιθέναι (90) τὰ σημαίνόμενα εὐρίσκειται (οὕτω μὲν γὰρ ἀνατρέψουσι πᾶσαν ἀληθῆ διδασκαλίαν)· ἀλλ' ἐν τῷ διασκεψασθαι τί τῷ Κυρίῳ καὶ τῷ παντοκράτορι Θεῷ τελείως οἰκεῖόν τε καὶ πρέπον, κὰν τῷ βεβαιοῦν ἕκαστον τῶν ἀποδεικνυμένων κατὰ τὰς Γραφὰς ἐξ αὐτῶν πάλιν τῶν ὁμοίων Γραφῶν. Οὕτ' οὖν ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἐθέλουσιν, αἰδούμενοι καταθέσθαι τὸ τῆς φιλαυτίας πλεονέκτημα· οὐτ' ἔχουσιν ὅπως διαθῶνται τὰς αὐτῶν δόξας, βιαζόμενοι τὰς Γραφὰς· φθάσαντες δὲ ἐξενεγκεῖν εἰς τοὺς ἀνθρώπους δόγματα ψευδῆ, σχεδὸν ἀπάσαις ταῖς Γραφαῖς ἐναργῶς μαχόμενοι, καὶ ἀεὶ ὑφ' ἡμῶν τῶν ἀντιλεγόντων αὐτοῖς ἐλεγχόμενοι, τὸ λοιπὸν ἐτι καὶ νῦν ὑπομένουσι, τὰ μὲν, μὴ προῖεσθαι τῶν προφητικῶν (91), τὰ δὲ, ἡμᾶς αὐτοὺς, ὡς ἄλλης γεγονότας φύσεως (92), μὴ οἷους τε εἶναι συνεῖναι τὰ οἰκεῖα ἐκείνοις διαβάλλουσιν· ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἑαυτῶν διελεγχόμενα ἀρνοῦνται δόγματα, ἀντικρὺς ὁμολογεῖν αἰδούμενοι ἢ κατ' ἰδίαν ἀρχοῦσι διδάσκοντες οὕτως. Οὕτω γὰρ κατὰ πάσας ἐστίν ἰδεῖν τὰς αἰρέσεις ἐπιόντας αὐτῶν τὰς μοχθηρίας τῶν δογμάτων. Ἐπειδὴν γὰρ ἀνατρέπωνται πρὸς ἡμῶν, δεικνύοντων αὐτοὺς σαφῶς ἐναντιουμένους ταῖς Γραφαῖς, δυοῖν θάτερον ὑπὸ τῶν προσετώτων τοῦ δόγματος ἐστὶ θεάσασθαι

✠ P. 892 ED. POTTER, 759 ED. PARIS.

(90) *Μετατιθέναι*. Conf. supra *Strom.* III, pag. 529.

(91) *Τὰ μὲν μὴ προῖεσθαι τῶν προφητικῶν*. Scribe, μὴ προσῖεσθαι, quemadmodum Latine expressimus. Nam isti, de quibus agit, hæretici quosdam non admittebant prophetas. Μὴ προσῖεσθαι τὰς Γραφὰς est, quod infra dicit, ὅτι τὰς προφητείας εἰργουσι ἐαυτῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὑφορώμενοι δι

A mentes, voce Domini erudimur ad agnitionem veritatis. Neque enim hominibus simpliciter enuntiantibus fidem habeamus, quibus licet etiam enuntiare contrarium. Si autem non satis est simpliciter quod videtur dicere, sed insuper oportet probare quod dictum est, tum non expectamus testimonium hominum, sed voce Domini probamus quod quæritur, quæ est magis fide digna quam quævis demonstratio: vel potius quæ est sola demonstratio, per quam scientiam, qui solum gustavere Scripturas, sunt fideles. Qui autem etiam ulterius processerunt, sunt perfecti indices veritatis, ii scilicet qui sunt gnostici: quandoquidem etiam in iis quæ ad vitam pertinent, eos qui sunt rudes, superant artifices, et super communes notiones exprimunt id quod est melius. Sic ergo nos quoque ex ipsis de ipsis Scripturis perfecte demonstrantes, ex fide persuademus demonstrative. Quod si propheticis quoque Scripturis uti ausi fuerint qui sectantur hæreses, primum quidem non omnibus, deinde non perfectis, neque ut dictat corpus et contextura prophetiæ: verum eligentes ea quæ dicta sunt ambigue, traducunt ad proprias opiniones, paucas voces sparsim carpentes, neque id considerantes quod ex ipsis significatur, sed ipsa nuda dictione utentes. Nam in omnibus fere quæ adducunt locis, ipsos sola intueri videbis nomina, ut qui mutant significata, neque quemadmodum dicuntur cognoscant, neque iis quas afferunt allegationibus, ita, ut earum natura postulat, utantur. Veritas autem non invenitur in translatione significationum (sic enim omnem veram everterent doctrinam), sed in eo quod quis consideret quid Domino et omnipotenti Deo perfecte conveniat, et eam deceat, et in eo ut confirmet unumquodque ex iis quæ demonstrantur per Scripturas, ex ipsis rursus similibus Scripturis. Neque ergo volunt converti ad veritatem, ut quos pudeat sui in seipsos amoris deponere prærogativam: neque sciunt qua ratione possint suas stabilire opiniones, Scripturis vim afferentes. Cum autem ad falsa in vulgus proferendum dogmata processerint, cum omnibus fere Scripturis evidenter pugnantes, et semper a nobis qui contra eos dicimus confutati, quod reliquum est, nunc adhuc quoque pergunt se opponere, partim quidem ex propheticis aliqua non admittendo, partim autem nos, quasi simus alterius naturæ, et quæ ✠ sunt illorum propria non possimus intelligere, calumniando. Nonnunquam autem etiam cum convincuntur, sua negant dogmata, aperte confiteri erubescentes quæ

ἐλεγχον καὶ νοθεύειαν. Et eadem voce utitur: Ἀρέλει πᾶμπολλα συγκατάρουσι ψεύματα καὶ πλάσματα, ἵνα δὴ εὐλόγως δόξωσι μὴ προσῖεσθαι τὰς Γραφὰς. HEINSIUS.

(92) Ἄλλης γεγονότας φύσεως. Hæretici de quibus agit auctor, somniabant se ab aliis hominibus « natura » distingui, ejusque prærogativa salvos fieri; ut supra plenius dictum est.

se seorsum sic docere gloriantur. Id enim in omnibus hæresibus videre licet, si ipsorum dogmatum quis persequatur nequitas. Nam postquam a nobis eversi fuerint, ostendentibus ipsos aperte adversari Scripturis, duorum alterum ab iis qui tuentur aliquod dogma fieri videbimus: aut enim suorum dogmatum consequentiam, aut ipsam prophetiam, vel potius suam ipsorum spem despiciunt. Semper enim id potius sumunt, quod eis visum fuerit esse evidentius, quam quod dictum est a Domino per prophetas, et ab Evangelio, quodque apostolorum testimonio comprobatum est et confirmatum. Cum viderent ergo sibi imminere periculum, non de uno dogmate, sed de conservanda hæresi, non veritatem invenire (nam cum ea quæ sunt in medio posita et in promptu apud nos legerunt, tanquam vitia ea contempserunt), sed quod est commune in fide superare contententes, excesserunt a veritate. Nam cum ecclesiasticæ cognitionis non didicerint mysteria, neque veritatis perceperint majestatem, ut qui in perscrutando rerum profundo fuerint scordes, et superficie tenus legerint, Scripturas valere jusserunt. Inani ergo sapientiæ opinione elati, perpetuo litigant, aperte ostendentes se magis curare ut videantur philosophi, quam ut philosophentur. Jam vero cum non necessariis rerum nitantur principiis, et humanis moti opinionibus, nihil non ut ad finem suum perveniant moliantur, contendunt magis, quia se convinci vident, adversus eos qui veram tractant philosophiam, et quidvis potius tolerant, et omnem, ut aiunt, rudentem movent, etiamsi futuri sint impii, propterea quod non credant Scripturis, quam a sectæ sibi grato honore traducantur, et a vulgo jactata in eorum ecclesiis prima sede, propter quam, illum quoque convivium, in illa quæ falso nomine appellatur agape, primum accubitus amplectuntur. Quæ est autem apud nos agnitionis veritatis, ut ex iis quæ jam fidem obtinuerunt, iis quæ nondum fidem obtinuerunt fides habeatur, efficit; quæ quidem est essentia, ut ita dicam, demonstrationis. Sed omnis, ut videtur, hæresis ab initio habet aures quæ non audiunt id quod est utile, sed solum patent iis quæ dicuntur ad voluptatem. Nam curatus utique esset eorum

✠ P. 893, ED. PÖTTER, 760 ED. PARIS.

(93) *Αἰροῦνται*. Irenæus lib. III, cap. 2. «Unusquisque enim ipsorum omnimodo perversus semetipsum regulam veritatis depravans prædicare non confunditur. Cum autem ad eam itinerum traditionem, quæ est ab apostolis, quæ per successiones presbyterorum in Ecclesiis custoditur, provocamus eos; adversantur traditioni, dicentes se non solum presbyteris, sed etiam apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem. Apostolos enim admiscuisse ea, quæ sunt legalia, Salvatoris verbis: et non solum apostolos, sed etiam ipsum Dominum modo quidem a Demiurgo, modo autem a medietate, interdum autem a summitate fecisse sermones: se vero indubitate, et incontaminate, et sincere absconditam scire mysterium.»

(94) *Πρὸς ἔτι*. Vel conjuncte προσέτι.

A γινόμενον· ἢ γὰρ τῆς ἀκολουθίας τῶν σφετέρων δογμάτων, ἢ τῆς προφητείας αὐτῆς, μᾶλλον δὲ τῆς ἐκυτῶν ἐλπίδος καταφρονοῦσιν· αἰροῦνται (93) δὲ ἐκάστοτε τὸ δόξαν αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐναργέστερον, ἢ τὸ πρὸς τοῦ Κυρίου διὰ τῶν προφητῶν εἰρημένον καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, πρὸς ἔτι (94) δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων συμμαρτυρούμενόν τε καὶ βεβαιούμενον. Ὅρθῶντες οὖν τὸν κίνδυνον αὐτοῖς οὐ περὶ ἐνὸς δόγματος, ἀλλὰ περὶ τὸ τὰς αἱρέσεις διατηρεῖν, οὐ τὴν ἀλήθειαν ἐξευρίσκειν (τοῖς μὲν γὰρ ἐν μέσῳ καὶ προχείρως ἐντυχόντες παρ' ἡμῖν, ὡς εὐτελῶν καταφρόνησαν), ὑπερβῆναι δὲ σπουδάσαντες τὸ κοινὸν τῆς πίστεως, ἐξέβησαν τὴν ἀλήθειαν. Μὴ γὰρ μαθόντες τὰ τῆς γνώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μυστήρια, μηδὲ χωρήσαντες τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀληθείας, μέχρι τοῦ βάλους τῶν πραγμάτων καταλθεῖν ἀποραθυμῆσαντες, ἐξ ἐπιπολῆς ἀναγνόντες, παρεπέμψαντο τὰς Γραφάς. Ὑπὸ δοξασίας τοίνυν ἐπηρμένοι, ἐρίζοντες διατελοῦσι, δῆλοι γεγονότες, ὡς τοῦ δοκεῖν (95) μᾶλλον, ἢ περὶ τοῦ φιλοσοφεῖν προνοοῦνται. Αὐτίκα οὐκ ἀναγκαίως ἀρχὰς πραγμάτων καταβαλλόμενοι, δόξαις τε ἀνθρωπίναις κεκινημένοι, ἔπειτα ἀναγκαίως τέλος ἀκολουθεῖν αὐτοῖς ἐκπορίζομενοι, διαπληκτίζονται διὰ τοὺς ἐλέγχους, πρὸς τοὺς τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν μεταχειριζομένους· καὶ πάντα μᾶλλον ὑπομένουσι, καὶ πάντα (96), φασί, κάλων κινουσι, καὶ ἀσεβεῖν διὰ τὸ ἀπιστεῖν ταῖς Γραφαῖς μέλλουσιν, ἢ περ μετατίθενται, ὑπὸ φιλοτιμίας, τῆς αἱρέσεως, καὶ τῆς πολυθρηλλήτου κατὰ τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν πρωτοκαθεδρίας· δι' ἣν κακείνην τὴν συμποτικὴν διὰ τῆς ψευδωνύμου ἀγάπης πρωτοκλισίαν ἀσπάζονται. Ἡ παρ' ἡμῖν δὲ τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσις ἐκ τῶν ἤδη πιστῶν τοῖς οὕτω πιστοῖς (97) ἐκπορίζεται τὴν πίστιν· ἦτις οὐσία, ὡς εἰπεῖν, ἀποδείξεως καθίσταται· ἀλλ', ὡς εἴκειν, πᾶσα αἴρεσις, ἀρχὴν ὧσα ἀκούοντα οὐκ ἔχει τὸ σύμφερον, μόνον δὲ τοῖς πρὸς ἡδονὴν ἀνεωγότα. Ἐπεὶ καὶ ἐὰν ἰαθῆ τις αὐτῶν, εἰ πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ μόνον ἠθουλήθη. Τριττὴ δὲ θεραπεία οἰήσεως, καθάπερ καὶ παντὸς πάθους· μάθησις τε τοῦ αἰτίου καὶ τὸ πῶς ἂν ἐξαιρεθῆι τοῦτο· καὶ τρίτον ἡ ἀσκησις τῆς ψυχῆς, καὶ ὁ ἐθισμὸς πρὸς τοῖς κριθεῖσιν ὀρθῶς ἔχων (98) ἀκολουθεῖν δύνασθαι. Ὡς γὰρ ὀφθαλμὸς τεταραχμένος, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῖς παρὰ φύσιν θλωθεῖσα δόγμασιν, οὐχ οἷα τε τὸ φῶς τῆς ἀληθείας

(93) *Τοῦ δοκεῖν*. Alludere videtur ad vulgatam illam Amphiarai apud Æschylum sententiam:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

(96) *Πάντα*. Suidas: Πάντα κάλων σείειν· παροιμία ἐπὶ τῶν πάσῃ προθυμίᾳ χρωμένων. Παρήκται δὲ ἀπὸ τῶν τὰ ἄρμενα χαλῶντων. «Omnem rudentem movere. Proverbium de iis, qui omni studio in aliqua re elaborant. Ducta est metaphora ab illis, qui vela demittunt.» Conf. Julius Pollux, Favorinus, *Index Græcus*, etc.

(97) *Τοῖς οὕτω πιστοῖς*. Scriptum est in Flor. τοῖς οὕτω πιστοῖς. Sed rectius C. τοῖς οὕτω πιστοῖς, ut interpres quoque, «iis quæ nondum credibilia.» SYLBURG.

(98) *Ὄρθῶς ἔχων*. Rectius H. ὀρθῶς ἔχων, «recte habere.» SYLBURG. Ὄρθῶς ἔχων habet ms. Paris.

διδεῖν ἀκριβῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ποσὶ (99) παρορᾷ. Ἐν οὖν θολερῷ ὕδατι καὶ τὰς ἐγγέλεις (1) ἀλίσκεσθαί φασιν ἀποτυφλουμένας. Καὶ καθάπερ τὰ πονηρὰ παιδία τὸν παιδαγωγὸν ἀποκλείει, οὕτως οὗτοι τὰς προφητείας εἰργουσιν ἑαυτῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὑφορώμενοι δι' ἔλεγχον (2) καὶ νοουθεσίαν. Ἀμέλει πάμπόλλα συγκαττύουσι ψεύσματα καὶ πλάσματα, ἵνα δὴ εὐλόγως δόξωσι μὴ προσέσθαι τὰς Γραφάς. Ταύτη οὖν οὐκ εὐσεβεῖς, δυσαρεστούμενοι ταῖς θείαις ἐντολαῖς, τουτέστι τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ὡσπερ δὲ οἱ ἀμυγδαλαὶ κενὰ λέγονται οὐκ ἐν αἷς μηδὲν ἔστιν, ἀλλ' ἐν αἷς ἄχρηστον τὸ ἐνόν· οὕτω τοὺς αἰρετικούς τοὺς κενούς (3) τῶν τοῦ Θεοῦ βουλημάτων καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ παραδόσεων εἶναι φαρῆν, πικρίζοντας ὡς ἀληθῶς κατὰ τὴν ἀγρίαν ἀμυγδαλὴν, ἐξάρχοντας δογμάτων (4), πλὴν ὅσα δι' ἐνέργειαν (5) τῶν ἀληθῶν ἀποθέσθαι καὶ ἀποκρῦψαι οὐκ ἴσχυσαν. Καθάπερ τοίνυν ἐν πολέμῳ οὐ λειπτέον τὴν τάξιν ἢν ὁ στρατηγὸς ἔταξε τῷ στρατιώτῃ, οὕτως οὐδὲ (6) ἢν ἔδωκεν ὁ Λόγος, ὃν ἄρχοντα εἰλήφαμεν γνώσεώς τε καὶ βίου, λειπτέον τάξιν. Οἱ πολλοὶ δὲ οὐδὲ τοῦτο ἐξητάκασιν, εἰ ἔστι τινὶ ἀκολουθητέον, καὶ τίνι τούτῳ, καὶ ὅπως. Οἷος (7) γὰρ ὁ Λόγος, τοιόσδε καὶ ὁ βίος εἶναι τῷ πιστῷ προσήκει, ὡς ἔπεσθαι δύνασθαι τῷ Θεῷ ἐξ ἀρχῆς τὰ πάντα εὐθείαν περαίνοντι. Ἐπὶ δὲ παραβῆ τις τὸν Λόγον καὶ διὰ τούτου τὸν Θεόν, εἰ μὲν διὰ τὸ αἰφνίδιον προσπεσεῖν τινα φαντασίαν ἠσθένησε, προχείρους τοὺς τὰς φαντασίας (8) τὰς λογικὰς ποιητέον· εἰ δὲ τῷ ἔθει τῷ προκατεσχηκότι ἠττηθεῖς, γέγονεν, ἢ φησιν ἡ Γραφή (9), χυδαῖος, ἀποπαυστέον τὸ ἔθος εἰς τὸ παντελές, καὶ πρὸς τὸ ἀντιλέγειν αὐτῷ τὴν ψυχὴν γυμναστέον. Εἰ δὲ καὶ μαχόμενα δόγματα ἐφέλκεσθαι τινὰς δοκεῖ, ὑπεξαιρετέον ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς εἰρηνοποιούς τῶν δογ-

A aliquis, si tantum voluisset parere veritati. Est autem triplex ratio curandi nimiam de se opinionem, sicut etiam quemvis affectum: cognitio causæ et quomodo ea possit auferri, et tertium, animæ **323** exercitatio, et assuefactio ut possit sequi ea quæ recte iudicata fuerint. Quemadmodum enim oculus turbatus, ita etiam anima conturbata iis dogmatibus quæ sunt præter naturam, non potest veritatis lucem perfecte videre, sed ea quæ sunt ante pedes perperam videt. Dicunt itaque anguillas quoque excæcatas capi in aqua turbida. Et sicut improbi pueri excludunt pædagogum, ita etiam hi arcent prophetias a sua Ecclesia, suspectas eas habentes propter reprehensionem et admonitionem. Scilicet quam plurima consarciant mendacia et figmenta, ut jure videantur non admittere Scripturas. Hac ergo ratione non sunt pii, ut qui divinis præceptis non acquiescant, hoc est, sancto Spiritui. Quemadmodum amygdalæ dicuntur inanes, non in quibus nihil inest, sed in quibus id quod inest est inutile: ita etiam hæreticos dicimus qui sunt inanes Dei consiliorum et Christi traditionum, qui non aliter amari sunt ac agrestis amygdala, et sunt principes auctoresque dogmatum, nisi si quæ propter veri evidentiam deponere et occultare non potuerunt. Quemadmodum ergo in bello non est ordo deserendus quem dedit imperator militi: ita nec deserendus est ordo quem dedit nobis Logos, quem accepimus principem ac ducem cognitionis et vitæ. Vulgus autem ne hoc quidem examinavit, an sit sequendus aliquis, et quisnam hic, et quemadmodum. Quale enim est Verbum, talem quoque vitam esse convenit fideli, ut possit sequi Deum qui ab initio omnia recta via dirigit. Post-

(99) *Τὰ ἐν ποσὶ.* Sic supra cap. 12, init. Εἰσὶ δ' οἱ διὰ τὰς μεῖζονας ἰδονὰς ἀπέχονται τῶν ἐν τοῖς ποσὶν ἰδέων.

(1) *Τὰς ἐγγέλεις.* Aristoteles *De hist. animal.* lib. viii, paulo ante finem c. 2: Τῶν δὲ ἐγγέλων τρέφονται μὲν ὀλίγαι τινὲς καὶ ἐνιαχοῦ, καὶ ἰλύτι, καὶ σιτίσις, ἂν τις παραβάλλῃ· αἱ μὲντοι πλεῖσται τῷ ποτίμῳ ὕδατι. Καὶ τοῦτο τηροῦσιν οἱ ἐγγελεσοτρόφοι, ὅπως ὅτι μάλιστα καθαρὸν ἢ ἀπορρέον (αἰεὶ καὶ ἐπιρρέον) ἐπὶ πλαταμόνων, ἢ κονιῶνται τοὺς ἐγγελεῶνας. Ἀποπνίγονται γὰρ ταχὺ, ἐὰν μὴ καθαρὸν ἢ τὸ ὕδωρ· ἔχουσι γὰρ τὰ βράγχια μικρά. Διόπερ ὅταν θηρεύωσι, παράττουσι τὸ ὕδωρ. Καὶ ἐν τῷ Στρυμόνι δὲ περὶ Πλειάδα ἀλίσκονται· τότε γὰρ ἀναθολοῦται τὸ ὕδωρ καὶ ὁ πηλὸς ὑπὸ πνευμάτων γινομένων ἐναντίων· εἰ δὲ μὴ, συμφέρει ἡσυχίαν ἔχειν. « Anguillæ paucae quædam, certisque locis vescuntur limo, atque eduliis, si quis apponat: sed plurimæ dulci humore vivunt. Idque qui vivariis anguillariis dant operam, servant, ut quam maxime pura sinceraque sit aqua, affluens semper, et effluens per ripas, ubi vivaria exstruunt. Nam nisi aqua sit clara, brevi strangulatæ intereunt: branchias enim habent exiguas. Hinc turbare aquam soliti sunt, qui eas piscantur. Et quidem in Strymone amne circa Vergilias capiuntur: tunc enim aqua, et lutum adversis flatibus inturbatur: alioqui satius est quiescere.»

(2) *Εἰργουσιν ἑαυτῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὑφορώμενοι δι' ἔλεγχον.* II. εἰργουσιν ἑαυτῶν, τῆς Ἐκκλησίας ὑφορώμενοι δι' ἔλεγχον. Vulgatam lectionem

sequitur Herveti versio: « Prophetias arcent a sua Ecclesia suspectas eas habentes propter reprehensionem et admonitionem. » SYLBERG.

(3) *Τοὺς αἰρετικούς τοὺς κενούς.* II. τοὺς αἰρετικούς κενούς, expuncto posteriore articulo τοὺς. I^o.

(4) *Ἐξάρχοντας δογμάτων.* Ἐξάρχειν παντὸς δόγματος, « auctorem fieri senatusconsultorum, » dixit in Galba Plutarchus, de Nymphidio agens.

(5) *Δι' ἐνέργειαν.* II. δι' ἐνάργειαν, ut interpretes quoque, « propter veri evidentiam. » SYLBERG.

(6) *Οὕτως οὐδ.* Flor. οὕτως οὐδὲ ὃν ἔδωκεν ὁ Λόγος ἄρχοντα εἰλήφαμεν γνώσεώς τε καὶ βίου λειπτέον τάξιν. Luxata est structura pariter et sententia. Nobis veram lectionem præiit interpretis versio: « Ita non deserendus est ordo quem dedit nobis Verbum, quem accepimus principem ac ducem cognitionis et vitæ. » SYLBERG.— Ms. Paris. Οὕτως οὐδὲ ὃν ἔδωκεν ὁ Λόγος ἄρχοντα εἰλήφαμεν γνώσεώς τε καὶ βίου λειπτέον τάξιν.

(7) *Οἷος.* Alludit auctor ad veteris poetæ sententiam, quæ superius allata est sub finem *Protrept.* p. 95, n. 1.

(8) *Προχείρους τοὺς τὰς φ.* Rectius προχείρους τὰς φαντ. expuncto articulo τοὺς, ut interpretes quoque, « efficiendum ut prompta sint visa quæ sunt ex ratione. » SYLBERG.

(9) *Ἡ γραφή.* Apocrypham scripturam citare videtur.

quam autem transgressus fuerit Verbum quispiam, et per id, Deum, si propterea imbecillior fuit quod aliqua repentina se obtulerit species, efficiendum est ut sint in promptu species rationales : sin autem more ✕ qui prius invaluit victus, vulgaris, ut ait Scriptura, factus fuerit, curandum est ut mos illi penitus aboleatur, et ut ei resistat, exercenda est anima. Si autem pugnantia quoque aliqua dogmata videtur attrahere, ea sunt subducenda, et eundem est ad eos qui quæta dogmata efficiunt, et divinis Scripturis eos incantant qui sunt rudes et imperiti, et strepitum pertimescunt, per Testamentorum consequentiam eis veritatem explanantes. Sed, ut videtur, magis declinamus ad ea quæ sunt opinabilia, etiamsi sint contraria, quam ad veritatem : est enim illa austera gravisque. Atque cum sint quidem tres animæ affectiones, ignoratio, opinio, scientia : qui in ignoratione quidem versantur, sunt gentes ; qui autem in scientia, vera Ecclesia : qui vero in opinione, ii qui sectantur hæreses. Nihil ergo apertius videmus affirmantes eos qui sciunt de iis quæ sciunt, quam hos de iis quæ opinantur, quod attinet ad affirmandum absque demonstratione. Se itaque invicem despiciunt et irrident, fitque ut idem sensus ab aliis quidem in maximo honore habeatur, ab aliis autem damnetur amentia. Atqui didicimus aliud quidem esse voluptatem, quæ est attribuenda gentibus ; aliud autem contentionem quæ in hæresibus præponitur ; aliud gaudium, quod, ut proprium, est Ecclesiæ assignandum ; aliud autem lætitiā, quæ danda est vero gnostico. Quemadmodum autem si quis Ischomacho se dederit instituendum, eum faciet agricolam ; et si Lampidi, nautam ; et Charidemo, imperatorem ; et Simoni, equitandi gnarum ; et Perdici, cauponem ; et Crobulo, opsoniorum conditorem ; et Archelao, saltatorem ; et Homero, poetam ; et Pyrrhoni, contentiosum ; et Demostheni, oratorem ; et Chrysippo, dialecticum ; et Aristoteli, physicum ; et Platoni, philosophum : ita qui paret Domino, et per eum datam sequitur prophetiam, perfecte efficitur

A μάτων πορευτέον, οἱ κατεπάδουσι ταῖς θείαις Γραφαῖς τοὺς φοροδεῖς τῶν ἀπειρών, τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν Διαθηκῶν σαφηνίζοντες. Ἄλλ', ὡς εἴκεν, ῥέπομεν ἐπὶ τὰ ἐνδοξα μᾶλλον, κἂν ἐναντία τυγχάνη, ἤπερ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· αὐστηρὰ γὰρ ἔστι καὶ σεμνὴ. Καὶ δὴ τριῶν οὐσῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς, ἀγνοίας, οἰήσεως, ἐπιστήμης, οἱ μὲν ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τὰ ἔθνη, οἱ δὲ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἡ Ἐκκλησία ἡ ἀληθῆς, οἱ δὲ ἐν οἰήσει οἱ κατὰ τὰς αἱρέσεις. Οὐδὲν γοῦν σαφέστερον ἰδεῖν ἔστι τοὺς ἐπισταμένους περὶ ὧν ἴσασι διαθεβαίουμεν καὶ περὶ ὧν οἴονται (10), ὕσονγε ἐπὶ τῷ διαθεβαίουσθαι ἄνευ τῆς ἀποδείξεως. Καταφρονοῦσι γοῦν ἀλλήλων καὶ καταγελοῦσι· καὶ συμβαίνει τὸν αὐτὸν νοῦν, παρ' οἷς μὲν ἐντιμότερον εἶναι, παρ' οἷς δὲ παρανοίας ἡλωκέναί. Καίτοι μεμαθήκαμεν ἄλλο μὲν τοι εἶναι ἰδρονῆν, ἣν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀπονεμητέον, ἄλλο δὲ τι ἔριν, ἣν ἐν ταῖς αἱρέσεσι (11) προκριτέον· ἄλλο χαρᾶν, ἣν τῇ Ἐκκλησίᾳ προσοικεωτέον· ἄλλο δὲ εὐφροσύνην, ἣν τῷ κατὰ ἀλήθειαν ἀποδοτέον γνωστικῷ. Ὡς δὲ, ἐὰν πρόσχη τις Ἰσχομάχῳ, γεωργὸν αὐτὸν ποιήσει· καὶ Λάμπιδι (12), ναύκληρον· καὶ Χαριδήμῳ, στρατηγόν· καὶ Σίμωνι, ἵππικόν (13)· καὶ Πέρδικι, κάπηλον· καὶ Κρωβύλῳ, ὄψοποιόν (14)· καὶ Ἀρχελάῳ, ὄρχηστὴν· καὶ Ὀμήρῳ, ποιητὴν· καὶ Πύρρῳ, ἐριστικόν· καὶ Δημοσθένει, ῥήτορα· καὶ Χρυσίππῳ, διαλεκτικόν· καὶ Ἀριστοτέλῃ (15), φυσικόν· καὶ φιλόσοφον, Πλάτωνι· οὕτως ὁ τῷ Κυρίῳ παιθόμενος, καὶ τῇ δοθείσῃ δι' αὐτοῦ κατακολουθήσας προφητεία, τελέως ἐκτελεῖται κατ' εἰκόνα τοῦ διδασκάλου, ἐν σαρκὶ περιπολῶν Θεός (16). Ἀποπίπτουσιν ἄρα τοῦδε τοῦ ὕψους οἱ μὴ ἐπόμενοι Θεῷ, ἐὰν ἡγήται (17)· ἡγεῖται δὲ κατὰ τὰς θεοπνεύστους Γραφάς. Μυρίων γοῦν ὄντων κατ' ἀριθμὸν ἃ πράσσουσιν ἄνθρωποι, σχεδὸν δύο εἰσὶν ἀρχαὶ πάσης ἁμαρτίας, ἄνοια (18) καὶ ἀσθένεια· ἄμφω δὲ ἐφ' ἡμῖν, τῶν μῆτε ἐθελόντων μανθάνειν, μῆτε αὐτῆς ἐπιθυμίας κρατεῖν. Τούτων δὲ δι' ἣν μὲν οὐ καλῶς κρίνουσιν, δι' ἣν δὲ οὐκ ἰσχύουσι τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσιν· οὔτε γὰρ, ἀπατηθεῖς τις τὴν γνώμην, δύνατ' ἂν (19) εὖ πράττειν, κἂν πάνυ δυνα-

✕ P. 894, ED. POTTER, 761 ED. PARIS.

(10) Καὶ περὶ ὧν οἴονται. Scribe, quod secutus quoque interpret videtur : Οὐδὲν γοῦν σαφέστερον ἰδεῖν ἔστι τοὺς ἐπισταμένους περὶ ὧν ἴσασι διαθεβαίουμεν, ἢ τούτους περὶ ὧν οἴονται. HEINSIUS.

(11) Αἱρέσεις. Flor. ἐρέσεις, corrupte. SYLBURG.

(12) Λάμπιδι. Lampidis cognomine Nauclerici meminit Plutarchus lib. *An seni gerenda sit respublica* : Ὁ δὲ Λάμπις ὁ Ναυκληρικὸς, ἐρωτηθεὶς, πῶς ἐκτήσατο τὸν πλοῦτον, Οὐ χαλεπῶς, ἔφη, τὸν μέγαν, τὸν δὲ βραχὺν ἐπιπόνος καὶ βραδέως. « Lampis, qui a multarum possessione navium Nauclericus est vulgo dictus, interrogatus aliquando, qua ratione tantas opes sibi parasset? Maguas, respondit, haud difficulter, paucas autem non sine laboribus et multo tempore. »

(13) Σίμωνι, ἵππ. Plinius lib. xxxiv, c. 8, refert Demetrium fecisse « equitem Simonem, qui primus de equitatu scripsit. » Xenophon statim ab initio lib. *Περὶ ἵππικῆς* : Ἐγραψε μὲν οὖν καὶ Σίμων περὶ ἵππικῆς, ὅς καὶ τὸν κατὰ τὸ Ἐλευσίνιον Ἀθήνησιν ἵππον χαλκοῦν ἀνέθηκε, καὶ ἐν τῷ βάρῳ τὰ ἐαυτοῦ

ἔργα ἐξετύπωσεν. « Scripsit quidem et Simo librum *De re equestri*, qui Athenis equum æneum in Eleusinio dicatum posuit, et in basi opera ipsius et facta cælavit. »

(14) Κρωβύλῳ, ὄψ. Idem forte hic cum Crobylo poeta, quem citat Suidas v. Ὀψοφαγία, et Τιμαχίδ. Ῥόδιος, item Athenæus et Harpocration.

(15) Ἀριστοτέλῃ. Magis analogum Ἀριστοτέλει, ut ibidem Δημοσθένει. SYLBURG.

(16) Θεός. Conf. *Protrept.* p. 88, n. 7.

(17) Ἐὰν ἡγήται. Scribendum proculdubio ἢ ἂν ἡγήται, « quocumque duxerit. »

(18) Ἄνοια. Herv. interpretes ἀγνοια, « ignorantia, » ut mox sunt qui legant οὐ κακῶς κρίνουσιν, « non male judicant. » Vulgatam lectionem probat etiam Herveti versio, « quod non recte judicant. » Deinde post continuationem istud, οὐκ ἰσχύουσι τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσιν, deest ἀκολουθεῖν, ut paulo supra, aut aliud ejusmodi verbum. SYLBURG.

(19) Δύνατ' ἂν. Usitatius δύναιτ' ἂν, opt. modo. Id.

τὸς ἢ τὰ γνωσθέντα ποιεῖν· οὔτε καὶ κρίνειν τὸ θεῖον
 ἰσχύων, ἄμεμπτον ἑαυτὸν παράσχοιτ' ἂν ἐν τοῖς ἔρ-
 γοῖς ἐξασθενῶν. Ἀκολουθῶς τοίνυν δύο τῶ γένει καὶ
 παιδεῖαι παραδίδονται πρόσφοροι ἑκατέρᾳ τῶν ἀμαρ-
 τιῶν· τῇ μὲν ἢ γνώσις τε καὶ ἢ τῆς ἐκ τῶν Γραφῶν
 μαρτυρίας ἐναργῆς (20) ἀπόδειξις, τῇ δὲ ἢ κατὰ Λό-
 γον ἄσκησις, ἐκ πίστεως τε καὶ φόβου παιδαγωγου-
 μένη. Ἄμφω δ' εἰς τὴν τελείαν ἀγάπην συναύξουσιν·
 τέλος γὰρ οἶμαι τοῦ γνωστικοῦ τό γε ἐνταῦθα διττόν·
 ἐφ' ὧν μὲν, ἢ θεωρία ἢ ἐπιστημονική, ἐφ' ὧν δὲ ἢ
 πράξις. Εἴη μὲν οὖν καὶ τούσδε τοὺς αἰρετικούς κα-
 ταμαθόντας, ἐκ τῶνδε τῶν ὑπομνημάτων σωφρονισθῆ-
 ναί τε καὶ ἐπιστρέψαι ἐπὶ τὸν παντοκράτορα Θεόν!
 εἰ δὲ καθάπερ οἱ κωφοὶ (21) τῶν ὄψεων, τοῦ καινῶς
 μὲν λεγομένου, ἀρχαιοτάτου δὲ, μὴ ἐπαΐσιεν ἄσματος,
 παιδευθεῖεν οὖν πρὸς τοῦ Θεοῦ, τὰς πρὸ τῆς κρίσεως
 πατρώας νοουθεσίας ὑπομένοντες, ἔστ' ἂν κατασχυν-
 θέντες μετανοήσωσιν, ἀλλὰ μὴ εἰς τὴν παντελεῆ
 φέροντες ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπηνουῦς ἀπειθείας ἐμβά-
 λουσιν κρίσιν! Γίνονται γὰρ καὶ μερικά τινες παι-
 δεῖαι, ἃς κολάσεις ὀνομάζουσιν, εἰς ἃς ἡμῶν οἱ πολ-
 λοὶ τῶν ἐν παραπτώματι γενομένων ἐκ τοῦ λαοῦ
 τοῦ κυριακοῦ κατολισθαίνοντες περιπίπτουσιν. Ἄλλ'
 ὡς πρὸς τοῦ διδασκάλου ἢ τοῦ πατρὸς οἱ παῖδες,
 οὕτως ἡμεῖς πρὸς τῆς Προνοίας κολαζόμεθα. Θεὸς δὲ
 οὐ τιμωρεῖται (22)· ἔστι γὰρ ἡ τιμωρία κακοῦ ἀν-
 ταπόδοσις· κολάζει μέντοι πρὸς τὸ χρήσιμον καὶ
 κοινῇ καὶ ἰδίᾳ τοῖς κολαζομένοις. Ταυτὶ μὲν ἀποτρέ-
 ψαι βουλόμενος τῆς εἰς τὰς αἰρέσεις εὐεμπωσίας
 τοὺς φιλομαθοῦντας, παρεθέμην· τοὺς δὲ τῆς ἐπιπο-
 λαζούσης, εἴτε ἀμαθίας εἴτε ἀβελτηρίας, εἴτε καχε-
 ξίας, εἴθ' ὅ τι δῆποτε χρὴ καλεῖν αὐτὴν, ἀποπαῦσαι
 γλιχόμενος, μεταπεῖσαι δὲ καὶ προσαγαγεῖν τῇ ἀλη-
 θεῖα, τοὺς γε μὴ παντάπασιν ἀνιάτους, ἐπιχειρῶν,
 τοῖσδε συνεχρησάμην τοῖς λόγοις. Εἰσὶ γὰρ οἱ οὐδὲ
 ἀνέχονται τὴν ἀρχὴν ἐπακοῦσαι τῶν πρὸς τὴν ἀλή-
 θειαν προτρεπόντων, καὶ δὴ φλυαρεῖν ἐπιχειροῦσι,
 βλασφήμους τῆς ἀληθείας καταχέοντες λόγους, σφί-
 σιν αὐτοῖς τὰ μέγιστα τῶν ὄντων ἐγνωκέναι συγχω-
 ροῦντες, οὐ μαθόντες, οὐ ζητήσαντες, οὐ πονέσαντες,
 οὐχ εὐρόντες τὴν ἀκολουθίαν· οὗς ἐλεήσειεν ἂν τις
 ἢ μισήσειεν τῆς τοιαύτης διαστροφῆς. Εἰ δὲ τις ἰάσι-
 μος τυγχάνει, φέρειν δυνάμενος ὡς πῦρ ἢ σίδηρον
 τῆς ἀληθείας τὴν παρόρησιαν, ἀποτέμνουσαν, καίου-
 σαν τὰς ψευδεῖς δόξας αὐτῶν, ὑπεχέτω τὰ ὅσα τῆς
 ψυχῆς. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μὴ, ῥαθυμεῖν ἐπειγόμε-
 νοι, ἀποδιωθῶνται τὴν ἀλήθειαν, ἢ, δόξης ὀρυγνώμε-
 νοι, καινοτομεῖν βιάζωνται· ῥαθυμοῦσι μὲν γὰρ οἱ,
 παρὸν τὰς οικείας ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἐξ αὐτῶν τῶν
 Γραφῶν πορίζεσθαι ἀποδείξεις, τὸ παράπαν καὶ ταῖς
 ἴδοναῖς αὐτῶν συναιρούμενον ἐκλεγόμενοι. Δόξης δὲ

A ad magistri imaginem, Deus in carne versatur. Hanc
 ergo altitudinem minime assequuntur, qui non se-
 quuntur Deum eos ducentem; ducit autem per Scri-
 pturas divinitus inspiratas. Et cum sint innumerabi-
 lia quæ fiunt ab hominibus, sunt utique duo cujusvis
 peccati principia, ignoratio et imbecillitas; est autem
 ✕ utrumque in nostra potestate, cum nec velimus
 discere, nec cupiditatem continere. Ex his autem,
 unum ellicit ut non recte judicent, alterum vero, ut
 non possint exsequi quæ recte sunt judicata. Neque
 enim si quis fuerit deceptus in sententia, recte
 agere poterit, etiam si sit satis potens ut agat ea
 quæ fuerint cognita; neque qui potest id quod
 oportet judicare, se ab omni reprehensione alienum
 præbebit, si ad res gerendas sit impotens. Conse-
 quenter ergo duæ quoque genere disciplinæ tra-
 duntur utrique peccato utiles: illi quidem, cogni-
 tio, et ex Scripturarum testimonio evidens demon-
 stratio; huic vero, quæ est secundum Logon
 exercitatio, quæ per fidem et timorem instituitur.
 Crescunt autem ambo simul in perfectam charita-
 tem. Gnostici enim est hic quidem, ut arbitror,
 duplex finis: in aliquibus quidem, contemplatio ex
 scientia; in aliis vero, actio. Ac utinam fieri po-
 tuerit, ut hi hæretici, si quæ in his traduntur
 commentariis didicerint, corrigantur, et conver-
 tantur ad Deum omnipotentem: sin autem tanquam
 surdi serpentes (quod nove quidem dicitur, est au-
 tem antiquissimum), non exaudiant canticum, a
 Deo certe castigentur, paternas admonitiones quæ
 ante iudicium fiunt patienter sustinentes, donec
 pudore affecti ducantur pœnitentia: non autem per
 immanem inobedientiam seipsos injiciant in per-
 fectum iudicium! Sunt enim quædam partiales
 disciplinæ, quas vocant castigationes, in quas multi
 ex nostris qui in delicto fuerunt, ex populo Domi-
 nico dilabentes incidunt. Verum sicut a magistro
 vel patre pueri, ita nos castigamur a **324** Provi-
 dentia. Deus autem non punit (est enim punitio,
 mali redditio), castigat autem et communiter et
 privatim ad utilitatem eorum qui puniuntur. Hæc
 quidem adduxi, partim quod vellem adhortari stu-
 diosos ne facile prolabantur in hæreses; partim
 autem ut ab hac quæ consistit in superficie sive in-
 scitia, sive stultitia, sive mala habitudine, sive
 quocumque alio nomine eam vocare oporteat, desi-
 stant, efficere cupiens; partim quoque, ut a pri-
 stina sententia deducere, adducere autem ad
 veritatem eos qui non sunt omnino immedicabiles,
 usus sum his sermonibus. Sunt enim qui ne quidem
 in animum inducunt audire eos qui hortantur ad

✕ P. 895, ED. POTTER, 762 ED. PARIS.

(20) Ἐναργῆς. Flor. ἐναργῆς, perperam. SYLB.
 Ms. Paris., ἐναργῆς.

(21) Οἱ κωφοί. Psal. LVIII, 5, 6: Θυμὸς αὐτοῖς
 κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄψεως, ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς
 καὶ βουβύσης τὰ ὄσα αὐτῆς· ἦτις οὐκ εἰσακούσεται
 φωνὴν ἐπαδόντων, φαρμάκου τε φαρμακευομένου
 παρὰ σφοῦ.

(22) Θεὸς δὲ οὐ τιμωρεῖται. Favet Clemens isti sententiæ
 (quam vehementer amplexus est postea Origenes)
 quæ omnem pœnam vel ἐπανορθώσεως vel παρα-
 δείγματος causa inflictam vult. Vide pag. 668, 745,
 edit. Paris., licet pag. 556 certam etiam pœnæ ra-
 tionem agnoscat, τιμωρησιν dictam. Lowth.

veritatem; quin etiam nugari aggrediuntur, verba in veritatem maledica effundentes; sibi rerum maximarum vindicantes agnitionem, cum nec didicerint, nec quæsierint, nec laborarint, nec invenerint consequentiam: quorum misereatur potius aliquis quam odio habeat, propter talem eorum perversitatem. Si quis est autem medicabilis, qui tanquam ignem vel ferrum ferre possit libertatem veritatis, secantem et urentem falsas opiniones, præbeat aures animæ. Hoc autem fiet, si non otium et socordiam amplectentes extrudant veritatem, aut gloriam desiderantes, res novas moliantur. Sunt enim socordes, qui, cum liceat ex ipsis Scripturis, divinis Scripturis convenientes colligere demonstrationes, id omnino non faciunt, sed quod eorum voluptatibus suffragatur eligunt. Gloriæ autem tenentur desiderio, qui ea quæ convenient sermonibus divinitus inspiratis, tradita a beatis apostolis et magistris, voluntarie eludunt, per alias argumentationes, humanis doctrinis resistentes divinæ traditioni, ut hæresin constituent. Nam inter eos viros qui tanti erant in ecclesiastica cognitione, quid restabat dicendum a Marcione, verbi gratia, aut Prodicō, et similibus, qui non sunt ingressi recta via? Neque enim eos qui præcesserunt superare potuerunt sapientia, ut aliquid adinvenirent iis quæ ab illis vere dicta sunt: sed bene cum eis actum esset, si discere potuissent ea quæ prius sunt tradita. Solus ergo gnosticus, cum in ipsis consueverit Scripturis, apostolicam et ecclesiasticam servans dogmatum rectitudinem, rectissime vivit secundum Evangelium, et demonstrationes ita ut quærit invenit: ut qui emittatur a Domino, a lege et a prophetis. Nam vita, ut opinor, gnostici, nihil est aliud quam facta et verba quæ sequuntur traditionem Domini. Verum « non est omnium cognitio a. Nolo enim vos ignorare, fratres, » inquit Apostolus, « quod omnes sub nube erant, et spiritalis cibi et potus erant participes b, » aperte confirmans, non omnes qui verbum audiunt, facto et verbo cepisse magnitudinem cognitionis. Unde etiam subjunxit:

✠ P. 896, ED. POTTER, 763 ED. PARIS. • I Cor. viii, 7. b I Cor. x, 1, 3, 4.

(25) *Eĩvai*. Lowthio non immerito delendum videtur.

(24) *Ὁρθοδομίαν τῶν δογματικῶν*. Sic Euseb. *Hist. Eccles.* lib. iv, c. 5: *Τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδομίας*. Videtur autem hæc locutio desumpta esse ex Epistola ad Timotheum, in qua Apostolus dixit: *Ὁρθοδομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας*. Quod ibi adnotavit Valesius.

(25) *Ὡς ἄν*. Rectius ἄς ἄν. LOWTH.

(26) *ὑπὸ τοῦ Κυρίου*. Forte rectius ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ut sit, « allegans a Domino. » Nec enim quadrare videtur Herveti versio, « ut qui emittatur a Domino. » SYLBURG.

(27) *Ἀπό*. Hanc præpositionem in ὑπὸ mutarant editiones Sylburgio recentiores.

(28) *Ὁὐ πάντων*. I Cor. viii, 7: *Ὁὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις*.

(29) *Ὅτι πάντες*. I Cor. x: *Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες*.

(30) *καὶ πνευματικῶν*. Sensu convenient quæ

ἐπιθυμοῦσιν, ὅσοι τὰ προσφυῆ τοῖς θεοπνεύστοις λόγοις ὑπὸ τῶν μακαρίων ἀποστόλων τε καὶ διδασκάλων παραδιδόμενα, ἐκόντες εἶναι (25) σοφίζονται, δι' ἐτέρων παρεγχειρήσεων, ἀνθρωπείαις διδασκαλίαις ἐνιστάμενοι θεῖα παραδύσει ὑπὲρ τοῦ τὴν αἴρεσιν συστήσασθαι. Τίς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐν τηλικούτοις ἀνδράσι, κατὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν λέγω γνώσιν, ὑπελείπετο λόγος, Μαρκιῶνος, φέρε εἰπεῖν, ἢ Προδίκου, καὶ τῶν ὁμοίων, τὴν ὀρθὴν οὐ βαδισάντων ὁδόν; Οὐ γὰρ ἂν ὑπερέβαλον σοφίᾳ τοὺς ἔμπροσθεν ἀνδρας, ὡς προσεξευρεῖν τι τοῖς ὑπ' ἐκείνων ἀληθῶς ῥηθεῖσιν· ἀλλ' ἀγαπητὸν ἦν αὐτοῖς, εἰ τὰ προπαραδεδομένα μαθεῖν ἠδυνήθησαν. Ὁ γνωστικὸς ἄρα ἡμῖν μόνος, ἐν αὐταῖς καταγεράσας ταῖς Γραφαῖς, τὴν ἀποστολικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν σώζων ὀρθοτομίαν τῶν δογμάτων (24), κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὀρθότατα βιοῖ, τὰς ἀποδείξεις, ὡς ἂν (25) ἐπιζητήσῃ, ἀνευρίσκει, ἀναπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου (26), ἀπὸ (27) τοῦ νόμου καὶ προφητῶν. Ὁ βίος γὰρ, οἶμαι, τοῦ γνωστικοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἔργα καὶ λόγοι τῆ τοῦ Κυρίου ἀκόλουθοι παραδόσει. Ἀλλ' « οὐ πάντων (28) ἡ γνώσις. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι πάντες (29) ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πνευματικῶν (30) βρώματός τε καὶ πόματος μετέλαβον, » κατασκευάζων σαφῶς, μὴ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον καχωρηκέναι τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως ἔργῳ τε καὶ λόγῳ· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· « Ἀλλ' οὐκ (31) ἐν πᾶσιν αὐτοῖς ἠὲ δόκησε· » Τίς οὗτος; Ὁ εἰπὼν, « Τί με λέγετε (32) Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, » τουτέστι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ἥτις ἐστὶ βρώμα (33) ἡμῖν πνευματικόν, καὶ πόμα δίψαν οὐκ ἐπιστάμενον, ὕδωρ ζωῆς γνωστικῆς. Καί, φησὶν (34), ἡ γνώσις εἴρηται « φυσιοῦν. » Πρὸς οὓς φημέν· Τάχα μὲν ἡ δοκοῦσα γνώσις « φυσιοῦν » λέγεται, ἥτις (35) τετυφώσθαι τὴν λέξιν ἐρμηνεύειν ὑπολάθει. Εἰ δὲ, ὅπερ καὶ μάλλον, τὸ μεγαλείως τε καὶ ἀληθῶς φρονεῖν μηνύει ἡ τοῦ Ἀποστόλου φωνή, λέλυται μὲν τὸ ἠπορημένον· ἐπόμενοι δ' οὖν ταῖς Γραφαῖς, κυρώσωμεν τὸ εἰρημένον, « Ἡ σοφία, » φησὶν ὁ Σολομὼν, « ἐνεφυσίωσε τὰ ἐαυτῆς τέκνα (36). » Οὐ δὲ πο

D scribit B. Paulus I Cor. x, 3, 4.

(31) *Ἀλλ' οὐκ*. I Cor. x, 5: *Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ἠὲ δόκησεν ὁ Θεός*.

(32) *Τί με λέγ.* Conjungit Luc. vi, 46: *Τί δέ με καλεῖτε Κύριον, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;* Matth. vii, 21: *Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε, Κύριε εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανεῖς*.

(33) *Βρώμα*. Respicit Joan. vi, 48 et seq., iv, 14.

(34) *Φησὶν*. A. plur. num. φασί. SYLBURG.

(35) *Ἦτις*. Εἴ τις legit interpres.

(36) *Ἡ σοφία, φησὶν ὁ Σολομὼν, ἐνεφυσίωσε τὰ ἐαυτῆς τέκνα*. Eccli. iv, 12, apud LXX: *Ἡ σοφία υἱὸς ἐαυτῆς ἀνύψωσε, καὶ ἐπιλαμβάνεται τῶν ζητούντων αὐτήν.* « Sapientia filios suos exaltavit, et suscipit inquirentes se. » In Romana editione postrema legitur ἐαυτῆ ἀνύψωσε, in qua et hæc adnotantur in scholiis. Et fortasse ex hoc loco sumpsit Tertullianus, quod ponit in *Scorpiaco*: « Sophia jugulavit filios suos, » et videtur legisse

γὰρ τύπον ἐνεποίησεν ὁ Κύριος ταῖς μερικαῖς κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ πεποιθέναι, καὶ εἶναι μεγαλόφρονα ἐν γνώσει τῇ διὰ τῶν Γραφῶν παραδιδομένη, ὑπεροπτικὸν τῶν εἰς ἁμαρτίαν ὑποσυρέντων (37), παρασκευάζει· ὃ σημαίνει ἢ « Ἐνεφυσίωσε » λέξις· μεγαλοπρέπειαν τῆς σοφίας τοῖς κατὰ τὴν μάθησιν τέκνοις ἐμφυτευσάσης (38) διδάσκει. Αὐτίκα φησὶν ὁ Ἀπόστολος (39)· « Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν, » εἰ μεγαλόφρονως (ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς· ἀληθείας δὲ μείζον οὐδὲν) τῆς Γραφῆς συνίετε (40). Ἐνταῦθα γὰρ « ἡ δύναμις τῶν πεφυσιωμένων τέκνων τῆς σοφίας. » Οἷον, Εἴσομαι, φησὶν, εἰ δικαίως ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονεῖτε· « Γνωστὸς γὰρ » κατὰ τὸν Δαβὶδ « ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, » τουτέστι τοῖς κατ' ἐπίγνωσιν Ἰσραηλίταις. Ἰουδαία (41) γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. Εἰκότως ἄρα εἴρηται πρὸς τοῦ Ἀποστόλου· « Τὸ, Οὐ μοιχεύσεις (42), Οὐ κλέψεις, Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν. » Οὐ γὰρ χρὴ ποτε, καθάπερ οἱ τὰς αἱρέσεις μετιόντες ποιοῦσι, μοιχεύειν τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲ μὴν κλέπτειν τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας (43), ταῖς ἰδίαις ἐπιθυμίαις καὶ φιλοδοξίαις χαριζομένους ἐπὶ τῇ τῶν πλησίων ἀπάτῃ, οὓς παντὸς μᾶλλον ἀγαπῶντας, τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀντέχεσθαι διδάσκειν προσήκει. Εἴρηται γοῦν ἀντικρως, « Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ, ἵνα μὴ κριθῶσιν, ἀλλὰ ἐπιστραφῶσιν οἱ προακηκόες· ὅσοι δὲ ταῖς « γλώσσαις αὐτῶν ὁλοιοῦσιν, » ἐγγράφα ἔχουσι τὰ ἐπιτίμια.

Non mæchaberis, Non furaberis, Non concupisces, et si quod est aliud mandatum, hoc dicto in compendium redigitur, nempe, *Diliges proximum tuum sicut teipsum* e. Non oportet enim unquam, sicut faciunt qui hæreses sequuntur, adulterare veritatem, neque furari regulam Ecclesiæ, propriæ cupiditati et gloriæ inserviendo in fraudem propinquorum, quos omnino ut ament veritatem atque amplectantur docere oportet. Aperte ergo dictum est: « Annuntiate inter gentes studia ejus f, » ut non judicentur, sed convertantur qui prius audierint. Quicumque autem « linguis suis dolose agunt g, » scriptis pœnis puniuntur.

CAPUT XVII.

Rationem alteram proponit qua vera fides ab hæresi distingui possit, examinando scilicet quænam fuerit prior traditio, illa Ecclesiæ, an ea quam hæretici venditant.

Οἱ τοίνυν τῶν ἀσεβῶν ἀπτόμενοι λόγων, ἄλλοις τε ἐξάρχοντες, μηδὲ εἰς τοῖς λόγοις τοῖς θείοις, ἀλλὰ ἐξημαρτημένως συγχρώμενοι, οὔτε αὐτοὶ εἰσίσασιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὔτε οὓς ἐξηπάτησαν ἐῷσι τυγχάνειν τῆς ἀληθείας· ἀλλ' οὐδὲ τὴν κλεῖν (44)

A « Sed non in eis omnibus est complacitum. » Cui nam? Ei qui dixit: « Quid mihi dicitis, Domine, et non facitis voluntatem Patris mei? » hoc est doctrinam Servatoris; quæ nobis cibus spiritualis, et potus qui nescit sitim; aqua vitæ gnosticæ. Atqui, inquit, dicitur « inflare cognitio b. » Quibus respondemus: Fortasse quidem quæ videtur cognitio « inflare » dicitur, si quis existimet dictionem idem sibi velle quod tumefacere et insolentem reddere: ✕ sin autem, quod potius dicendum est, magnifice et vere sentire significat vox Apostoli, solutum quidem est id de quo dubitatur. Sequentes autem Scripturas, confirmemus quod dictum est. « Sapia, » inquit Salomon, « inflavit suos filios. » Non enim quibusdam doctrinæ particulis, fastum et arrogantiam ingeneravit Dominus, sed in veritate habere fiduciam, et esse magnificum in cognitione quæ traditur per Scripturas, efficit contemptorem eorum quæ trahunt ad peccatum: quod significat dictio « inflavit. » Quæ docet magnificentiam sapientiæ, quæ implantatur iis qui sunt per doctrinam filii. Jam vero inquit Apostolus: « Et cognoscam non sermonem eorum qui sunt inflati, sed virtutem e. » an magnifice (quod quidem est vere: veritate autem nihil est majus) Scripturas intelligatis. In hoc enim est « virtus inflatorum filiorum sapientiæ. » Quasi dicat: Sciam an de vestra cognitione jure vos magnifice sentialis. « Notus enim est, » ut ait David, « in Judæa Deus d, » hoc est, iis qui per cognitionem sunt Israelitæ: Judæa enim exponitur con-

C fessio. Merito ergo dictum est ab Apostolo: « Illud, et si quod est aliud mandatum, hoc dicto in compendium redigitur, nempe, *Diliges proximum tuum sicut teipsum* e. » Non oportet enim unquam, sicut faciunt qui hæreses sequuntur, adulterare veritatem, neque furari regulam Ecclesiæ, propriæ cupiditati et gloriæ inserviendo in fraudem propinquorum, quos omnino ut ament veritatem atque amplectantur docere oportet. Aperte ergo dictum est: « Annuntiate inter gentes studia ejus f, » ut non judicentur, sed convertantur qui prius audierint. Quicumque autem « linguis suis dolose agunt g, » scriptis pœnis puniuntur.

CAPUT XVII.

Rationem alteram proponit qua vera fides ab hæresi distingui possit, examinando scilicet quænam fuerit prior traditio, illa Ecclesiæ, an ea quam hæretici venditant.

Οἱ τοίνυν τῶν ἀσεβῶν ἀπτόμενοι λόγων, ἄλλοις τε ἐξάρχοντες, μηδὲ εἰς τοῖς λόγοις τοῖς θείοις, ἀλλὰ ἐξημαρτημένως συγχρώμενοι, οὔτε αὐτοὶ εἰσίσασιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὔτε οὓς ἐξηπάτησαν ἐῷσι τυγχάνειν τῆς ἀληθείας· ἀλλ' οὐδὲ τὴν κλεῖν (44)

Qui impios ergo attingunt sermones, aliisque tradunt, neque verbis divinis recte, sed perverse utuntur, neque ipsi in **325** regnum cœlorum ingrediuntur, neque eos, quos deceperunt, sinunt assequi veritatem. Sed nec ipsi introitus clavem ha-

✕ P. 897, ED. POTTER, 764 ED. PARIS. ^a I Cor., x, 5. ^b I Cor. .x, viii, 4. ^c I Cor. iv, 19. ^d Ps. l. lxxvi, 4. ^e Rom. xiii, 9. ^f Psal. ix, 41. ^g Psal. xiv, 3.

ἐνεθυσίασε. J. Pamelius in Tertullianum scribens, locum illum refert ad Prov. ix, ἔσφαξε τὰ ἑαυτῆς θύματα, « immolavit victimas suas, » putatque legisse illum paraphrastice, « filios suos. » Latina Vulg. « Sapia filiis suis vitam inspirat, et suscipit inquirentes se. » G. Lansenio in ea scribenti videtur interpretes legisse ἐφύχωσεν, nec multum ab illa sententia discedit lectio Clementis. COLLECT.

(37) Ὑποσυρέντων. Convenientius ὑποσυρόντων, active: ut interpretes quoque, « contemptorem eorum, quæ trahunt in peccatum. » SYLBURG.

(38) Ἐμφυτευσάσης. Lege ἐμφυτευθείσης. LOWTH.

(39) Φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Post has voces, ex

I Cor. iv supplendum istud membrum, Ἐλεύσομαι ταχέως πρὸς ὑμᾶς. SYLBURG.

(40) Τῆς Γραφῆς συνίετε. Flor., τῆς Γραφᾶς συνιέναι, mendo evidente. SYLBURG. Τῆς Γραφᾶς συνιέναι habet etiam ms. Paris.

(41) Ἰουδαία. Conf. supra Strom. i, p. 355, n 1.

(42) Οὐ μοιχεύσεις. Rom. xiii, 9: Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φανεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθ.

(43) Τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας. Conf. supra Strom. vi, p. 805.

(44) Τὴν κλεῖν. Respicit Matth. xvi, 19; Luc. xi, 52.

bentes, sed falsam quamdam, et, ut dicit consuetudo, ἀντικλειδα, id est, aversam clavem, per quam, non relaxato velo, ut nos ingredimur per Domini traditionem, sed exciso ostio, et muro Ecclesiae clam perfosso, veritatem transgredientes, efficiuntur principes ac duces mysteriorum ἁτανιμαῖς impiorum. Quod enim Catholica Ecclesia posteriora sua fecerint conciliabula, non est opus multis probare. Nam Domini quæ fuit in adventu doctrina, cum cœpisset ab Augusto, medio tempore Tiberii consummatur. Apostolorum autem ejus doctrina, usque ad Pauli ministerium, Neronis tempore consummatur. Inferius autem circa tempora Adriani imperatoris fuerunt, qui hæreses excogitarunt, et pervenerunt usque ad ætatem Antonini natu majoris, sicut Basilides, etiamsi Glauciam sibi adscribat magistrum, ut ipsi gloriantur, qui fuit Petri

✠ P. 898, ED. POTTER, 765 ED. PARIS.

(45) *Εἰσείμεν*. Rectius εἰσείμεν, vel εἴσιμεν SYLB.

(46) *Ὅτι*. De tota hac periodo vide Pearsonum in *Vindiciis Ignat.* part. II, cap. 7, et Dodwellium in *Irenæum* n. 19. LOWTH.

(47) *Ἡ μὲν γὰρ...τελειοῦται*. Rectius interpres μεσοῦντων τῶν Τιβηρίου χρόνων, « medio Tiberii tempore: » ut patet e superiori *Chronologia* p. 147. SYLBURG.—De lectione meliori, quam interpres est secutus, vide Syburgiana, inquit Heinsius. Hanc sententiam sic emendat Montacutius *Originum eccles.* part. II, p. 541: « Ἀπὸ Αὐγούστου ἀρξασμένη, μεσοῦντων Τιβηρίου χρόνων τελ. Nascetur enim, quod pueri nostri sciunt, imperante Augusto Christus: imperante Tiberio crucifixus. Cujus imperio ultra medium decurso prædicationem auspicabatur, a quo sensu non abhorret Tertullianus. » Pearsonus loco jam dicto hæc scribit: « Vox Αὐγούστου posteriore loco recte poni non potest: neque enim de Augusto ipso intelligi poterit, post cujus imperii media tempora Christus natus, neque Tiberio ea vox convenit ubi uterque simul nominatur. Mendum agnoscit Syburgius, et pro Αὐγούστου legit cum interprete Τιβηρίου. Et quidem satis Græce dicitur μεσοῦντων τῶν Τιβηρίου χρόνων, « medio Tiberii tempore, » sed dubito an ita loqueretur Clemens, qui xv quidem Tiberii baptizatum esse Christum agnovit, et post unum annum passum etiam putavit, sed xxii tantum annos Tiberio assignavit. Cum igitur levior mutatio sufficere posse videatur, forte legendum μεσοῦντων τῶν Αὐγούστου χρόνων, « Augustis illis tempus dimidiantibus, » vel, utroque imperatore dimidium temporis sibi sumente, ut ipse loquitur lib. I: Πεντεκαίδεκάτῳ οὖν ἔτει Τιβηρίου, καὶ πεντεκαίδεκάτῳ Αὐγούστου οὕτω πληροῦνται τὰ τριάκοντα ἔτη ἕως οὗ ἔπαθεν. « Quindecimo ergo anno Tiberii, et quindecimo Augusti sic implentur triginta anni usque ad tempus quo passus est Christus. » Sed optima correctio a meliori codice expectanda est. » Mihi hæc cl. Pearsoni emendatio paulo durior videtur; nec video cur Montacutii conjectura rejici debeat, si vox μεσοῦντων laxiori sensu sumpta, ut sæpe alias fit, paulo ultra medium Tiberiani imperii annum extendatur. Nec Dodwelli hoc de loco sententia prætereunda est, quam his verbis exponit *Dissert.* I in *Irenæum* pag. 54 et seq.: « Ait ergo Clemens, juniores illos hominum cœtus (qui scilicet homines, non Deum, habent auctorem) cœtibus Ecclesie catholice, id adeo esse manifestum, ut ne quidem opus esset ad id probandum prolixiori oratione. Distinguit nimirum tria Ecclesie intervalla. Primum illud quo vixit Dominus, quod xxx erat, pro ea

A ἔχοντες αὐτοὶ τῆς εἰσόδου, ψευδῆ δὲ τινα, καὶ, ὡς φησιν ἡ συνήθεια, ἀντικλειδα, δι' ἧς οὐ τὴν ἀβλαβὴν ἀναπτάσαντες, ὡσπερ ἡμεῖς διὰ τῆς τοῦ Κυρίου παραδόσεως εἰσείμεν (45), παράθυρον δὲ ἀνατεμόντες, καὶ διορύξαντες λάθρα τὸ τειχίον τῆς Ἐκκλησίας, ὑπερβαίνοντες τὴν ἀλήθειαν, μυσταγωγοὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ψυχῆς καθίστανται. Ὅτι (46) γὰρ μεταγενεστέρως τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τὰς ἀνθρωπίνας συνηλύσεις πεποιήκασιν, οὐ πολλῶν δεῖ λόγων. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν παρουσίαν διδασκαλία, ἀπὸ Αὐγούστου καὶ Τιβηρίου Καίσαρος ἀρξασμένη, μεσοῦντων τῶν Αὐγούστου χρόνων τελειοῦται (47)· ἡ δὲ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ μέχρι γε τῆς Παύλου λειτουργίας ἐπὶ Νέρωνος τελειοῦται· κάτω δὲ, περὶ τοὺς Ἀδριανοῦ (48) τοῦ βασιλέως χρόνους, οἱ τὰς αἱρέσεις ἐπινοήσαντες γέγονασι, καὶ μέχρι γε τῆς Ἀντωνίνου (49) τοῦ πρεσβυτέρου διέτειναν ἡλι-

opinione quæ apud vulgus obtinebat, annorum. Ergo illud ita ait incepisse ab Augusti temporibus, ut ierit Tiberio imperante consummatum. Includenda enim parenthesi verba illa, μεσοῦντων τῶν Αὐγούστου χρόνων, et in eam sententiam intelligenda, ut, cum illa Domini viventis disciplina ab Augusto inceperit, in Tiberium desierit, sic tamen illa inter utrumque imperatorem distribuenda esset, ut media ejus pars Augusto esset assignanda. Quod exinde colligebant, quod jamjam receptum esset apud vulgus, xxx Domini ann. cum xv Tiberii anno concurrisset; 2° deinde intervallum ponit a passione Domini ad martyrium S. Pauli, Neronis imperio ad exitum vergente; 5° intervallum a Nerone porrigitur ad Adrianum. His itaque tribus intervallis recentiores Clemens illos statuit hæreticos qui sub Adriano tandem in lucem ita prodierint, ut pertigerint usque ad Antoninum. » In qua sententia expendi meretur, utrum verbum τελειοῦται recte sejungatur a verbis proxime præcedentibus μεσοῦντων τῶν Αὐγούστου χρόνων, ad quæ referri videtur. Nam cum dixisset Christi « doctrinam Augusto ac Tiberio imperantibus » ἀρξασθαι, sequitur ut ostenderet quo tempore eadem τελειοῦται, « desierit. » Quemadmodum in sententia proxime sequente dicit « apostolorum doctrinam, » quæ a fine doctrine Christi initium sumpsisse intelligitur, ἐπὶ Νέρωνος τελειοῦσθαι, « Nerone imperante desuisse. » Illud insuper adjiciendum, quod verbum μεσοῦντων τῶν Αὐγούστου χρόνων, quo vir clarissimus exponit hoc commation μεσοῦντων τῶν Αὐγούστου χρόνων.

D (48) Ἀδριανοῦ. Hæc respicit Cedrenus, scribens: Ὅς γὰρ φησι Κλήμης ὁ Στροματεὺς, ἐπὶ Ἀδριανοῦ ὑπῆρχον Σατορνίλος, Βασιλείδης, καὶ Καρποκράτης. « Ut enim ait Clemens *Stromateon* auctor, sub Adriano fuerunt Saturnilus, Basilides, et Carpo-crates. »

(49) Ἀντωνίνου. Irenæus lib. III, c. 4, et ex eo Eusebius *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 10, referunt Valentinum Romam venisse Antonino Pio imperatore, Hygino Romano pontifice. Basilidem sub Adrianum hæresin suam propagasse fuse ostendit Pearsonus loco superius dicto. Conf. Epiphanius lib. I, c. 51; Theodoretus *Hæret. Fab.* lib. I. De Marcione et Valentino hæc scribit Tertullianus lib. *De præscript. hæret.* c. 5: Ubi tunc Marcion, Ponticus Naucletus, Stoicæ studiosus? Ubi Valentinus Platonice sectator? Nam constat illos neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in Catholice primo doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem, sub episcopatu Eleutherii benedicti. »

κίας, καθάπερ ὁ Βασιλειδῆς, καὶ Γλαυκίαν ἐπιγρά-
φεται διδάσκαλον, ὡς ἀρχοῦσιν αὐτοὶ, τὸν Πέτρου
ἐρμηνεῖα. Ὡς αὐτως (50) δὲ καὶ Οὐαλεντίνον Θεοδά-
δι ἀκηκοέναι (51) φέρουσιν· γνώριμος δ' αὐτὸς ἐγεγόνει
Παύλου. Μαρκίων γὰρ (52), κατὰ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς

✱ P. 899 ED. POTTER, 766 ED. PARIS.

(50) Ὡς αὐτως. Recte ms. Paris. ὡσαύτως.

(51) Θεοδάδι ἀκηκοέναι. Scribendum, facili mu-
tatione, Θεοδᾶ (vel Θεοδᾶ) διακηκοέναι, « Theudam
audivit. » Quod observarunt clarissimi viri, Bent-
leius, Grabijs, etc. Solet enim verbum διακούειν
hoc sensu adhiberi. Sic supra *Strom.* 1, p. 352 :
Τοῦτον διαδέχεται Ἀρχέλαος· οὗ Σωκράτης διήκουσεν.
« Ei succedit Archelaus, quem audivit Socrates. »
Diogenes Laertius in *Socrate* : Διήκουσεν Ἀρχελάου
τοῦ φυσικοῦ. « Archelaum physicum audivit. » Apud
eundem alia quoque exempla ubique fere obvia
sunt. Theodæ hæretici alii etiam meminerunt. *Vigi-
lius Tapsensis lib. 1 contra Arium, Sabellium, et
Photinum, cap. 20* : « Et quia multi dogmatum no-
vorum auctores exstiterant, doctrinæ obviantes
apostolicæ, omnesque sectatores suos discipulos
nominabant, nec erat ulla nominis discretio inter
veros falsosque discipulos, sive qui Christi, sive
qui Dosithei, sive Theodæ, sive Judæ cujusdam,
sive etiam Joannis sectatores, qui se quasi Christo
credere fatebantur. »

(52) Μαρκίων γὰρ, κατὰ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς
ἡλικίαν γενόμενος, ὡς πρεσβύτης νεώτεροις
συνεγένετο μεθ' ὧν Σίμων ἐπ' ὀλίγον κ. Cl. Pear-
sonus loco superius dicto hæc scribit : [Tres hæ-
resiarchas nominat Clemens, Basilidem, Valenti-
num, et si forte Marcionem : si forte inquam; nam
illa verba, Μαρκίων γὰρ, κατὰ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς
ἡλικίαν γενόμενος, ὡς πρεσβύτης νεώτεροις συνε-
γένετο, « Marcion enim, sub eadem ætate versabatur
ut senex cum junioribus, » ut vulgo exponuntur,
sana esse non possunt, ut nec quæ sequuntur,
μεθ' ὧν Σίμων ἐπ' ὀλίγον κηρύσσοντος τοῦ Πέτρου
ὑπήκουσε, « post quem Simon Petrum audivit paulu-
lum prædicantem, » ut hodie legantur et exponun-
tur. Quis enim in historia ecclesiastica ferre potest
aut Marcionem senem fuisse, cum Basilides et Va-
lentinus juvenes essent, aut Simonem qui S. Pe-
trum audivit post Marcionem exstitisse? De Mar-
cione aliter sensit Epiphanius, ut ostendimus : ali-
ter etiam veteres locuti sunt. Justinus martyr
Valentinianorum et Basilidianorum meminit, dictos
eos a nominibus hæresiarcharum docet; imo vero :
Καὶ εἰσὶν ὑφ' ἡμῶν, inquit, ἀπὸ προσωνομίας τῶν
ἀνδρῶν, ἐξ οὐπὲρ ἐκάστη διδασχὴ καὶ γνώμη ἤρξατο.
« Ei sunt apud nos qui a nomine eorum virorum,
ex quo doctrina et sententia quælibet incepit, » de-
nominati sunt. Solum Marcionem memorat quasi
adhuc in vivis cum ipse scriberet, et postquam
contra omnes hæreses scripsisset. An eum tantum-
modo in vivis tunc fuisse monuisset, si eodem
tempore Basilides et Valentinus, non tantum vixis-
sent, sed etiam juvenes et in florenti adhuc ætate
fuissent? Observat Irenæus de ætate hæreticorum
agens, Valentinum sub Hygino Romam venisse,
Marcionem sub Aniceto postea invaluisse; an ille
putavit Valentinum juniorem fuisse cum Marcion
jam senex esset? Hæc igitur saltem ut ab iis ex-
posita sunt a Clemente proficisci non potuerunt.
Quare Isaacus Vossius (epist. 2 ad Rivetum) huic
loco tanquam minime sano medelam adhibuit et
pro illis quæ dedimus hæc legit : Μαρκίων γὰρ
κατὰ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς ἡλικίαν γενόμενος ὡς πρεσβύ-
ταις νεώτερος συνεγένετο, μεθ' ὧν Σίμων. Quæ si
recte capio hoc sonant : « Marcion enim sub eadem
ætate cum illis tanquam cum senibus junior ver-
satus est; cum quibus Simon, » etc. Ita ille, acute
quidem, ut solet. Dodwellus loco citato, cum Vos-
sii conjecturam, quoad priorem partem, probasset,

A interpres. Similiter autem Valentinum quoque ci-
cunt audivisse Theodadem; is autem fuit Pauli
familiaris. Marcion enim cum natus esset eadem
qua ipsi ætate, versabatur ut senex cum junioribus,
post quem, Simon Petrum audivit paululum prædi-

de reliquis verbis quæ ad Simonem spectant, μεθ'
ὧν Σίμων ἐπ' ὀλίγον, etc., hæc adjicit : « Hæc verba
ita intelligo, non ut ad ultimum eorum, quos supra
nominaverat, Marcionem referantur (quorsum enim
ille antiquissimi hæretici cum recentissimo, in æta-
tis causa, comparatio?), sed ad primum omnium
Basilidem, eundemque antiquissimum. Proinde
media verba omnia, καὶ Γλαυκίαν ἐπιγράφεται,
etc., usque ad illa, νεώτερος συνεγένετο, parenthesi
includerim. Tum et voces illas ἐπ' ὀλίγον ad voces
μεθ' ὧν, non ad ἐπήκουσεν, referendas censuerim,
non ut brevi tempore S. Petrum apostolum audive-
rit Simon (quod nihil ad consilium Clementis), sed
ut hæreticorum omnium antiquissimus Simon,
S. Petri auditor, non multo fuerit illo, quem paulo
ante nominaverat, Basilide superior. Quod omnino
faciebat aptissime ad demonstrandam illam, quam
demonstrandam susceperat Clemens, hæreticorum,
præ Ecclesia, novitatem : scholam nimirum Simo-
nianam, ni fallor, intellexit, et discessum illius ab
Ecclesia manifestum, unde prodierat Basilides.
Prodiit Basilides e schola Simonis Menandriana
sub initium Adriani. Discesserat ab Ecclesia ea
schola sub finem, ut ostendimus, Trajani. Ita recte
dixerit Clemens Simonem, quasi scholæ ab Ecclesia
alienæ auctorem, Basilide ἐπ' ὀλίγον fuisse senio-
rem. » Idem intra in *Adventis* hæc subjicit : « Non
dissimulandum arbitror amici cujusdam docti
sententiam, qui nosira legerat, antequam ederentur,
de illo loco Clementino. Monuit ille post verba
illa Πέτρου ἐρμηνεῖα, inchoandam esse parenthesin,
eodem tamen quo nos illam conclusimus loco con-
cludendam; postea mutatione levissima pro μεθ' ὧν
reponendum μεθ' οὗ. In ea nimirum sententia esse
ille, ut ad S. Petrum referantur verba illa μεθ' οὗ,
cui fuerit proinde coævus Simon, Petri scilicet ali-
quantisper discipulus. Id enim indicant verba ἐπ'
ὀλίγον, sic illum fuisse magistrum erroris, ut tamen
prius fuerit discipulus veritatis, qui tamen diu, ut
diabolus, in veritate non permanserit. Hæc ille,
quam nos fecimus, fortasse rectius. » Valesius in
Adnotationibus ad Eusebii lib. II, c. 41, μεθ' ὧν
exp. « ante eum, superius eo. » Quemadmodum ait
in *Act. apost. c. v, v. 37* : Μετὰ τοῦτον ἀνέστη
Ἰούδας, significat « Judam ante eum (Theudam)
exstitisse. » « Quæ quidem expositio licet prima
fronte durior videatur, tamen prorsus necessaria
est, ac verissima; nec amplius destituitur. Nam
quoties ab ultimo, utpote nobis propiore, numerare
institimus, tunc ex ultimo primus, et ex primo
ultimus fiat necesse est. Quam ob causam « retro
fuisse » dixit Tertullianus in *Apologetico*, pro olim
et antea fuisse : et « retrorsiolem » usurpat pro an-
tiquiore. Et tamen retro idem est Latinis quod post.
Sed quoniam Casaubonus negat Græcos unquam ita
locutos fuisse, producendus est testis omni ex-
ceptione major. Is est Clemens Alexandrinus, qui
in lib. VII *Stromatei* sub finem, eodem prorsus
modo locutus est quo B. Lucas. Postquam enim
observavit hæreticos fere omnes circa tempora im-
peratoris Adriani erupisse, et usque ad principa-
tum Antonini Pii pervenisse, ut Basilidem et Va-
lentinum, hæc subjungit : « Nam Marcion iisdem
quidem temporibus vixit quibus Basilides et Valen-
tinus. Verum tanquam senior cum illis adhuc ju-
nioribus est versatus. » Addit deinde μεθ' ὧν Σίμων
ἐπ' ὀλίγον κηρύσσοντος τοῦ Πέτρου ὑπήκουσεν. « Post
quem Simon prædicantem Petrum audivit aliquan-
diu. » Quis non videt in hoc Clementis loco « post

canem. Quæ cum ita habeant, clarum est ex antiquissima et verissima Ecclesia, has recentiores, et quæ his sunt adhuc inferiores tempore, fuisse innovatas, adulterinæ notæ hæreses. Ex iis quæ dicta sunt manifestum esse existimo, unam esse veram Ecclesiam, eam quæ vere est antiqua, in cujus catalogum referuntur ii qui sunt justii ex proposito. Nam cum unus sit Deus et unus Dominus, propterea id etiam quod est summe venerabile, et ex eo quod sit unicum laudatur, ut quod sit imitatio principii quod est unum. In unius ergo naturæ sortem cooptatur Ecclesia quæ est una, quam conantur hæreses in multas discindere. ✕ Et essentia ergo et opinione et principio et excellentia, solam esse dicimus, antiquam et catholicam Ecclesiam, in unitatem unius fidei quæ est ex propriis testamentis, vel potius ex testamento quod est unum diversis temporibus, in quibus Dei voluntate per unum Dominum congregat eos qui sunt ordinati, quos prædestinavit Deus, cum eos justos futuros cognovisset ante mundi constitutionem. Cæterum Ecclesiæ quoque eminentia, sicut principium constructionis, est ex unitate, omnia alia superans, et nihil habens sibi simile vel æquale. Atque de iis quidem dicetur postea. Ex hæresibus autem aliæ quidem appellantur ex nomine, ut quæ appellatæ sunt a Valentino et Marcione et Basilide, etiam si gloriantur se Matthiæ opinionem adducere: fuit enim una omnium apostolorum sicut doctrina, ita etiam traditio; aliæ autem ex loco, ut Peratici; aliæ autem ex gente, ut Phrygum hæresis; aliæ autem ex operatione, ut Eneaticarum; aliæ autem ex propriis dogmatibus, ut Docitarum et Hæ-

✕ P. 900, ED. POTTER, 767 ED. PARIS.

hunc idem valere atque ante hunc. » Neque enim Simon Magus posterior fuit Marcione. Imo diu ante Marcionem vixit, ut inter omnes constat. Sed nimirum Clemens cum a propinquiore incipiens, hæreticorum indicem texeret, primos numeravit qui erant ultimi, et postremum omnium posuit Simonem, qui revera erat omnium primus. Eodem quoque modo locutus est Simeon Metaphrastes in Actis passionis Petri, Alexandrini episcopi, ubi Petrus in carcere positus Achillam et Alexandrum ita affatur: Μεμνησθαι δὲ καλὸν καὶ τοῦ μεγάλου Διονυσίου, ὃς τῆδε κακίαι περιών, Σαβελλίου μάλιστα ἐπιθεμένου καὶ πολλὰ τοῦτον λυποῦντος, οὕτω τὸν πάντα τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνον διὰ Χριστὸν στενούμενος διετέλεσε· καὶ μετ' αὐτὸν Ἡρακλᾶς τε καὶ Δημήτριος οἱ μακάριοι ἐπίσκοποι, etc. Vides ut Metaphrastes, seu potius actor ex quo Metaphrastes hæc acta descripsit, Heraclam ac Demetrium episcopos ait fuisse post Dionysium, quos tamen constat prædecessores fuisse Dionysii. Sed et geographiæ scriptores, quoties terrarum situm et populorum nomina describunt, eodem loquuntur modo. Dicunt enim μετὰ τούτους εἶσιν ἐκείνοι. Quod idem valet ac « supra hos siti sunt isti. » Pearsonus loco citato hæc infert: « Utram Henrici Valesii expositio ferri possit judicent eruditi. Ego mentem Clementis ita recte exprimi posse sentio: « Quod ad Marcionem enim attinet, ille quidem sub eodem imperio Adriani vixit, sub quo Basilides et Valentinus; sed cum senex esset, cum illis qui his junio-

ἡλικίαν γενόμενος, ὡς πρεσβύτερος νεωτέροις συνεγένετο· μεθ' ὃν Σίμων ἐπ' ὀλίγον κηρύσσοντος τοῦ Πέτρου ὑπήκουσεν (55). Ὡς οὕτως ἐχόντων, συμφανὲς ἐκ τῆς προγενεστάτης καὶ ἀληθεστάτης Ἐκκλησίας, τὰς μεταγενεστέραις ταύταις καὶ τὰς ἐπιούτων ὑποβεβηκυίας τῷ χρόνῳ κεκαινοτομησθαι παραχαρᾶσθαι αἰρέσεις. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀφανερῶν οἶμαι γεγονῆσθαι, μίαν εἶναι τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, τὴν τῷ ὄντι ἀρχαίαν, εἰς ἣν οἱ κατὰ πρόθεσιν δίκαιοι ἐγκαταλέγονται· ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνὸς τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἄκρως τίμιον κατὰ τὴν μόνωσιν ἐπαινεῖται, μίμημα ὃν ἀρχῆς τῆς μιᾶς. Τῇ γοῦν τοῦ ἐνὸς φύσει συγκληροῦται Ἐκκλησία ἡ μία, ἣν εἰς πολλὰς κατατέμνειν βιάζονται αἰρέσεις. Κατὰ τε οὖν ὑπόστασιν κατὰ τε ἐπινοίαν, κατὰ τε ἀρχὴν, κατὰ τε ἐξοχὴν, μόνην εἶναι φασὲν τὴν ἀρχαίαν (54) καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς ἐνότητα πίστεως μιᾶς τῆς κατὰ τὰς οἰκείας διαθήκας, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν διαθήκην τὴν μίαν διαφόροις τοῖς χρόνοις ἐνὸς (55) τοῦ Θεοῦ τῷ βουλήματι δι' ἐνὸς τοῦ Κυρίου συνάγουσαν τοὺς ἕδη καταταγμένους, οὓς προώρισεν ὁ Θεὸς, δικαίους ἐσομένους πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐγνωκῶς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξοχὴ τῆς Ἐκκλησίας, καθάπερ ἡ ἀρχὴ τῆς συστάσεως, κατὰ τὴν μονάδα ἐστὶ, πάντα τὰ ἄλλα ὑπερβάλλουσα, καὶ μηδὲν ἔχουσα ὅμοιον ἢ ἴσον ἑαυτῇ. Ταῦτ' ἐν οὖν καὶ εἰς ὑστερον· τῶν δ' αἰρέσεων αἱ μὲν ἀπὸ ὀνόματος προσαγορεύονται, ὡς ἡ ἀπὸ Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ Βασιλείδου, κἂν τὴν Μαθθίου ἀρχῶσι προσάγεσθαι δόξαν· μία γὰρ ἡ πάντων γέγονε τῶν ἀποστόλων ὡσπερ διδασκαλία, οὕτω δὲ καὶ ἡ παράδοσις (56)· αἱ δὲ ἀπὸ τόπου, ὡς οἱ Περᾶτικοί (57)· αἱ δὲ ἀπὸ ἔθνους, ὡς ἡ τῶν Φρυ-

res, recentiores, seu posteriores sunt, conversatus est hæreticis. » Vox enim νεωτέροις cum αὐτοῖς conjungi non debet, quasi ipso Marcione illi juniores aut posteriores fuerint: sensus omnis vocis αὐτοῖς refertur ad αὐτὴν et in voce γενόμενος finitur; νεωτέροις cum συνεγένετο arcte conjungitur eosque denotat, cum quibus Marcion tanquam discipulus conversatus est, a quibus suæ hæreseos principia quædam mutuatus est, qui quidem ipsi Basilidis et Valentini discipuli fuerunt. Ita vocem eam alibi usurpat Clemens, ut lib. 1: Ἐπὶ τῆς δὲ Φοίνιξ ὡν τὸ γένος καὶ τοῖς Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβηκέναι εἴρηται· καθάπερ καὶ ὁ Πυθαγόρας αὐτοῖς γε τοῦτοις, Χαλδαίων τε καὶ μάγων τοῖς ἀρίστοις συνεγένετο. Ubi συμβεβηκέναι et συγγενέσθαι idem. Ita optime Clementi cum veteribus convenit.]

(55) Ὑπήκουσεν. Ἐπήκουσεν scribendum esse arbitratur Dodwellus loco jam dicto.

(54) Φασὲν τὴν ἀρχαίαν. Ms. Paris. φασὲν, ἢ ἀρχαίαν.

(55) Ἐνὸς. Pro ἐνὸς Flor. perperam habet ἐν οἷς: ut etiam Herveti versio, « in quibus Dei voluntate per unum Dominum congregat eos q. » SYLBERG.— Ἐν οἷς habet etiam ms. Paris.

(56) Παράδοσις. Respicit apocryphas Matthiæ παραδόσεις, de quibus supra p. 748, edit. Paris.

(57) Περᾶτικοί. Spencerus in Origenis lib. vi, p. 294, adnotat Peraticorum hæresin fuisse, quam invenit Peraticus Euphrates: de quo agit Theodoretus lib. 1 De hæres. fab. in Peratis.

γῶν (58) · αἱ δὲ ἀπὸ ἐνεργείας, ὡς ἡ τῶν Ἐγκρα-
τιῶν (59) · αἱ δὲ ἀπὸ δογμάτων ἰδιαζόντων, ὡς ἡ τῶν
Δοκιτῶν (60) καὶ Αἱματιτῶν · αἱ δὲ ἀπὸ ὑποθέσεων,
καὶ ὧν τετιμήκασιν, ὡς Καϊανισταί (61) τε καὶ οἱ
Ὀφριανοὶ (62) προσαγορευόμενοι · αἱ δὲ ἀπ' ὧν
παρὰ νόμῳ ἐπετήδευσάν τε καὶ ἐτόλμησαν, ὡς τῶν

matitarum; aliæ autem ex positionibus, et iis quæ
ipsæ honorarunt, ut qui appellantur Caianistæ et
Ophiani; aliæ vero ex iis quæ nefarie ausæ sunt et
perpetrarunt, ut qui ex Simonianis vocantur En-
tychitæ.

Σιμωνιανῶν οἱ Ἐντυχιταί (63) καλούμενοι.

CAPUT XVIII.

Ex mystico sensu legis de mundis et immundis animalibus, Judæos et hæreticos ab Ecclesia distingui posse ostendit.

Ὅπῃ οὖν τινα ὀλίγην ὑποδείξαντες τοῖς φιλοθεά-
μοσι τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τοῦ κατὰ τὰς θυσίας νόμου,
περὶ τε Ἰουδαίων τῶν χυδαίων, περὶ τε τῶν αἰρέ-
σεων μυστικῶς διακρινομένων, ὡς ἀκαθάρτων ἀπὸ
τῆς περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων θείας Ἐκ-
κλησίας (64), καταπαύσωμεν τὸν λόγον. Τὰ μὲν γὰρ
διχηλοῦντα (65) καὶ μηρυκισμὸν ἀνάγοντα, τῶν τε-

Nos autem ubi iis qui in Ecclesia spectandi te-
nentur desiderio, ex lege de sacrificiis, tum de
Judæis vulgaribus, tum de hæresibus quæ mystice
discernuntur, tanquam immundæ, ex divina mun-
dorum et immundorum animalium distinctione,
parvum quoddam foramen ostenderimus, finiemus
orationem. Quæ enim sunt fissis unguis et rumi-

(58) Φρυγῶν. Nempe a Phrygia: unde οἱ κατὰ
Φρύγας, « Cataphryges, » vulgo dicti.

(59) Ἐγκρατιῶν. Sic Flor. et Sylburg. Ἐγκρα-
τιῶν habent recentiores editiones. Sed verior le-
ctio est Ἐγκρατητῶν. His autem hæreticis nomen
inditum est quod nimiam præciperent ἐγκράτειαν,
a nuptiis scilicet, animalium esu, etc.

(60) Δοκιτῶν. Scribendum potius Δοκητῶν. Nam
eos, qui Christum δοκήσει, « specie » sola huma-
nam naturam induisse docebant, Δοκητάς dictos
fuisse, omnibus notum est.

(61) Καϊανισταί. Hi Καϊανοὶ dicti sunt ab Epi-
phanio hæres. 38. Καϊνοὶ a Theodoretō *Hæret. fab.*
lib. 1, c. 38. Irenæus lib. 1, c. 55, nominis rationem
inducat: « Alii autem rursus Cain a superiori prin-
cipalitate ducunt, et Esau et Core, et Sodomitas;
et omnes tales cognatos suos confitentur; et pro-
pter hoc a factore impugnatos, neminem ex eis
male acceptos. » Tertullianus *De præscript. hæretic.*
c. 47: « Nec non etiam erupit alia quoque hæresis,
quæ dicitur Cainæorum. Et ipsi enim magnificent
Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum,
quæ operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore
virtute conceptum, procreatum: et ideo inferiorem
reperit. Hi qui hoc asserunt, etiam Judam pro-
ditorem defendunt. »

(62) Ὀφριανοὶ. Ophitas vocant Epiphanius hæ-
res. 37, et Theodoretus *Hæret. fab.* lib. 1, ut etiam
Tertullianus loco jam dicto: « Accesserunt his
hæretici etiam illi, qui Ophitæ nuncupantur. Nam
serpentem magnificent in tantum, ut illum etiam
ipsi Christo præferant. Ipse enim, inquit, scien-
tiæ nobis boni et mali originem dedit. Hujus anim-
advertens potentiam et majestatem Moyses, in-
quit, æreum posuit serpentem; et quicumque
ipsum aspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse,
aiunt præterea, Christus in Evangelio imitatur ser-
pentis ipsius sacram potestatem, dicendo: Et sicut
Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari
oportet Filium hominis. Ipsum introducunt ad be-
nedicenda eucharistia sua. » Conf. Irenæus lib. 1,
sub finem cap. 54: Origenes in *Celsum* lib. III,
principio, alique plures.

(63) Ἐντυχιταί. Ἐντυχητάς hos hæreticos vo-
care videtur Theodoretus in Simone lib. 1 *Hæret.*
fab. Ἐκ τῆσδε τῆς πικροτάτης ἀνεφύησαν ῥίζης
Κλεοβανοὶ, Δοσιθεανοὶ, Γορθηνοὶ, Μασθόθει, Ἀδρια-
νισταί, Ἐντυχιταί, Κανισταί. « Ex hac amarissima
radice orti sunt Cleobani, Dositheani, Gortheni,
Mashothei, Adrianistæ, Entychetæ, Canistæ. »

(64) Ἐκ τοῦ κατὰ τὰς θυσίας νόμου... θείας
Ἐκκλησίας. Locus perturbatus, qui ita restitui

potest: Ἐκ τοῦ κατὰ τὰς θυσίας νόμου περὶ καθα-
ρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων, ὡς Ἰουδαίων τῶν χυδαίων,
καὶ αἰρέσεων μυστικῶς διακρινομένων ἀπὸ τῆς θείας
Ἐκκλησίας. LOWTH.

(65) Τὰ μὲν γὰρ διχηλοῦντα. Hæc sumpsit Cle-
mens ex Irenæi lib. v, c. 8. « Prædixit autem figu-
raliter omnia hæc lex, de animalibus delineans
hominem; quæcunque duplicem unguam habent
et ruminant, munda enuntians; quæcunque autem
vel utrumque vel alterum horum non habent, velut
immunda segregans. Qui sunt ergo mundi? Qui in
Patrem et Filium similiter iter firmiter faciunt;
hæc est enim firmitas eorum, qui duplicis sunt
ungulæ: et eloquia Dei meditantur die ac nocte,
ut operibus bonis adornentur; hæc est enim rumi-
nantium virtus. Immunda autem quæ neque dupli-
cem unguam habent, neque ruminant, hoc est,
qui neque in Deum fidem habent, neque eloquia
ejus meditantur; hæc autem ethnicorum est abo-
minatio. Quæ autem ruminant quidem, non habent
autem unguam duplicem, et ipsa immunda, hæc
Judæorum est imaginalis descriptio: qui quidem
eloquia Dei in ore habent, stabilitatem autem ra-
dicis suæ non infigunt in Patre et in Filio: propter
hoc autem et lubricum est genus ipsorum. Etenim
quæ sunt unius unguæ, animalia facile labuntur;
firmiora autem sunt quæ duplicem quidem ungu-
lam habent, succedentibus invicem unguis fissis
secundum iter, et altera unguâ subbajulat aliam.
Immunda autem similiter, quæ duplicem unguam
habent, non autem ruminant; hæc est autem om-
nium videlicet hæreticorum ostensio, et eorum qui
non meditantur eloquia Dei, neque operibus justit-
iæ adornantur, quibus et Dominus ait: « Quid mihi
« dicitis: Domine, Domine, et non facitis quæ dico
« vobis? » Qui enim sunt tales, in Patrem quidem
et Filium dicunt se credere, nunquam autem me-
ditantur eloquia Dei, quemadmodum oportet, ne-
que justitiæ operibus sunt adornati; sed quemad-
modum prædiximus, porcorum et canum assum-
pserunt vitam, immunditiæ, et gulæ, et reliquæ in-
curiæ semetipsos tradentes. Juste igitur tales om-
nes, qui propter suam incredulitatem et luxuriam
non adipiscuntur divinum Spiritum, et variis cha-
racteribus ejiciunt se vivificans Verbum, et in suis
concupiscentiis irrationaliter ambulant, Apostolus
quidem carnales et animales vocavit; propheta
autem jumenta et feras dixerunt; consuetudo au-
tem pecora et irrationabiles interpretata est; lex
autem immundos enuntiavit. » Conf. supra *Pædag.*
lib. III, cap. 11, p. 297, n. 15.

nant, hostias esse mundas et Deo acceptas tradit Scriptura, utpote quod justī per fidem iter ingrediuntur ad Patrem et Filium. Hæc est enim stabilitas eorum quorum fissæ sunt ungules, qui Dei eloquia diu noctuque meditantur et ruminant in animæ disciplinarum receptaculo : quam etiam gnosticam exercitationem, mundi animalis ruminationem, dicit lex allegorice. Quæ autem neque utrumque, neque ex iis habent alterum, secernit ut immunda. Ac quæ ruminant quidem, bifidam autem non habent unguam, vulgus Judæorum tacite significant ; qui eloquia quidem Dei habent in ore, fidem autem et basin non habent, quæ transmittit ad Patrem per Filium, et innititur veritati ^a. Unde etiam ejusmodi genus animantium labile est, ut quorum pedes minime sunt bifidi, neque duplicitati fidei innituntur. « Nemo enim, » inquit, « cognoscit Patrem nisi Filius, et cui Filius revelaverit ^b. » Rursus autem illa quoque contra sunt similiter immunda, quæ bifidas habent unguas, minime autem ruminant. Hæc enim indicant hæreticos, qui ingrediuntur quidem in nomine Patris et Filii, accuratam autem eloquiorum declarationem subtiliter exprimere, et in tennes partes comminuere nequeunt, et justitiæ opera paulo crassius, non autem accuratius et subtilius obeunt, si modo obeunt. Iis qui sunt tales dicit Dominus : « Cur mihi dicitis : Domine, Domine, et non facitis quæ dico ^c? » Sunt autem omnino immundi, qui nec bifidas habent unguas neque ruminant.

Vos autem, Megarenses, inquit Theognis, **326**
neque tertii, neque quarti,
Neque duodecimi estis, neque in ratione, nec numero,

« sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ ^d, et tanquam stilla a cado ^e. » His a nobis prætractatis, locoque morali nobis summam sparsimque descripto, ut sumus polliciti, iisque quæ ad veram excitant cognitionem, hic et illic inspersis dogmatibus, ut a quolibet eorum qui mysteriis non sunt initiati, non facile possint inveniri sanctæ traditiones, aggrediamur quod sumus polliciti. Sunt autem libri *Stromatum* utique similes, non illis elaboratis hortis in quibus sunt arbores et

ρείων, καθαρὰ καὶ δεκτὰ τῷ Θεῷ παραδίδωσιν ἡ Γραφή, ὡς ἂν εἰς Πατέρα καὶ εἰς Υἱὸν διὰ τῆς πίστεως τῶν δικαίων τὴν πορείαν ποιουμένων· αὕτη γὰρ ἡ τῶν διχηλούντων ἐδραιότης, τῶν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν μελετούντων (66) καὶ ἀναπεμπαζομένων ἐν τῷ τῆς ψυχῆς τῶν μαθημάτων δοχείῳ· ἦν καὶ συνάσκησιν γνωστικὴν ὑπάρχουσαν καθαροῦ ζώου μηρυκισμὸν ὁ νόμος ἀλληγορεῖ. Ὅσα δὲ μήτε ἐκάτερον, μήτε τὸ ἕτερον τούτων ἔχει, ὡς ἀκάθαρτα ἀφορίζει. Αὐτίκα τὰ ἀνάγοντα μηρυκισμὸν, μὴ διχηλοῦντα δὲ, τοὺς Ἰουδαίους αἰνίσσεται τοὺς πολλοὺς· οἳ τὰ μὲν λόγια τοῦ Θεοῦ ἀνάστημα ἔχουσι, τὴν δὲ πίστιν καὶ τὴν βάσιν δι' Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα παραπέμπουσαν οὐκ ἔχουσιν ἐπερειδομένην τῇ ἀληθείᾳ· ὅθεν καὶ ὀλισθηρὸν τὸ γένος τῶν τοιούτων θρεμμάτων, ὡς ἂν μὴ σχιδανοπόδων ὄντων, μηδὲ τῇ διπλῇ τῆς πίστεως ἐπερειδομένων· « Οὐδεὶς (67) γὰρ, φησὶ, γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ὃς ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. » Ἐμπαλίντε ἂν ἀκάθαρτα ὁμοίως κάκεινα, ὅσα διχηλεῖ μὲν, μηρυκισμὸν δὲ οὐκ ἀνάγει. Ταυτὶ γὰρ τοὺς αἰρετικούς ἐνδείκνυται, ὀνόματι μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπιβεβηκότας, τὴν δὲ τῶν λόγιων ἀκριβῆ σαφήνειαν λεπτοῦργεῖν καὶ καταλαίβειν ἐξασθενοῦντας, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης ὀλοσχερέστερον, οὐχὶ δὲ ἀκριβέστερον μετερχομένους, εἴ γε καὶ μετέλθοιεν. Τοιούτοις τισὶν ὁ Κύριος λέγει, « Τί με λέγετε (68) Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω; » Ἀκάθαρτοι δὲ πάνπαν οἱ μὴ διχηλοῦντες, μηδὲ ἀνάγοντες μηρυκισμὸν.

C
Ἔμεις (69) δ', ᾧ Μεγαρεῖς (φησὶν ὁ Θεόγνις), οὔτε
[τρίτοι, οὔτε τέταρτοι,
Οὔτε δωδέκατοι, οὔτ' ἐν λόγῳ, οὔτ' ἐν ἀριθμῷ,
« ἀλλ' ἡώς (70) ὁ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου. » Τούτων ἡμῖν προδιηυσμένων, καὶ τοῦ ἠθικοῦ τρόπου (71) ὡς ἐν κεφαλαίῳ ὑπογραφέντος σποράδην (72), ὡς ὑπεσχήμεθα, καὶ διεβρίμμενως τὰ ζώπυρα τῶν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐγκατασπειράντων δόγματα, ὡς μὴ βλάβαν εἶναι τῷ περιτυχόντι τῶν ἀμυήτων τὴν τῶν ἀγίων παραδόσεων εὐρεσιν, μετιώμεν ἐπὶ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἐοίκασι δὲ πῶς οἱ *Στρωματεῖς* οὐ παραδείσοις ἐξησκημένοις, ἐκείνοις τοῖς ἐν στοιχείῳ κατα-

✠ P. 901, ED. POTTER. ^a Levit. II, 4; Deut. XIV, 3 seq. ^b Luc. X, 22. ^c Luc. VI, 46. ^d Psal. I, 4. ^e Isa. XL, 15.

(66) Μελετούντων. Respicit Psal. I, 2 : Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσαι ἡμέρας καὶ νυκτός.

(67) Οὐδεὶς. Luc. X, 22 : Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.

(68) Τί με λέγ. Luc. VI : Τί με καλεῖτε Κύριε Κ. nulla sensus variatione. A. SYLBURG.

(69) Ἔμεις. Theocriti scholiastes epigramma profert ab Apollinis oraculo Megarensibus redditum, unde hæc duo sunt hexam. :

Ἔμεις δ', ᾧ Μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι,
Οὔτε δωδέκατοι, οὔτ' ἐν λόγῳ, οὔτ' ἐν ἀριθμῷ.

At vos nec recipit, Megarenses, tertius ordo,
Non quartus, neque bisseus, neque denique vestri
Ulla usquam ratio est, nusquam numerusve, locusve.

D Apud Theocritum tale quid reperitur. Theognidis vero elegi tantum exstant. Vide Proverbiorum chiliadas. Subjicit iis Clemens duo loca ex sacris Litteris, quorum alter est Isa. XL, 15 : « Ecce gentes quasi stilla situlae. » Tertullianus *adversus Judæos* : « Ne Israel adhuc superbias, quod gentes velut stillicidium situlae, aut pulvis ex area deputentur. » Vide p. 536, 542. COLLECT.

(70) Ἄλλ' ἡώς. Conf. supra *Strom.* VI, p. 795, not.

(71) Ἠθικοῦ τρόπου. Aptius interpres ἠθικοῦ τρόπου, « loco morali. »

(72) Ἐν κεφαλαίῳ ὑπογραφέντος σποράδην. Photius hæc citans, ἐν κεφαλαίῳ ὑπογραφέντος σποράδην τε. Idem mox μαθήματα substituit pro δόγματα.

πεφυτευμένοις (73) εἰς ἡδονὴν ὕψους· ὄρει δὲ μᾶλλον συσκίω τινὶ καὶ δασεῖ, κυπαρίσσοις καὶ πλατάνοις, δάφνη τε καὶ κισσῷ, μηλέαις τε ὁμοῦ καὶ ἐλαίαις, καὶ συκαῖς καταπεφυτευμένω, ἐξεπίτηδες ἀναμειγμένης τῆς φυτείας καρποφόρων τε ὁμοῦ καὶ ἀκάρπων δένδρων, διὰ τοὺς ὑφαιρεῖσθαι καὶ κλέπτειν τολμῶντας τὰ ὄρια, ἐθελοῦσης λανθάνειν τῆς Γραφῆς. Ἐξ ὧν δὴ μεταμοσχεύσας καὶ μεταφυτεύσας ὁ γεωργός, ὠραῖον κατακοσμήσει παράδεισον, καὶ ἄλλος ἐπιτερπές. Οὐτ' οὖν τῆς τάξεως οὔτε τῆς φράσεως στοχάζονται οἱ *Στρωματεῖς*· ὅπου γὰρ ἐπίτηδες καὶ τὴν λέξιν οὐχ Ἕλληγες εἶναι βούλονται (74), καὶ τὴν τῶν δογμάτων ἐγκατασπορὰν λεληθότως, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀλήθειαν πεποιήνται, φιλοπόνους καὶ εὐρετικούς εἶναι τοὺς εἴ τινας τύχοιεν (75) παρασκευάζοντες. Πολλὰ γὰρ τὰ δελέατα καὶ ποικίλα διὰ τὰς τῶν ἰχθύων διαφοράς. Καὶ δὴ μετὰ τὸν ἕβδομον τοῦτον ἡμῖν *Στρωματέα*, τῶν ἐξῆς ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς πειρησόμεθα τὸν λόγον.

A plantæ in certum ordinem ad delectandos oculos digestæ: sed alicui potius spisso et umbroso monti, in quo simul sunt plantatæ cupressi et platani, laurus et hедера, mali et oleæ et ficus, ita ut de industria ✕ fertiliū simul et non fertiliū plantæ arborum sint commistæ: cum propter eos, qui quæ sunt pulchra et matura subripiunt et suffurantur, latere velit Scriptura. Ex quibus cum viviradices sumpserit, et alibi inseruerit agricola, pulchrum hortum efficiet et nemus amœnum. Neque ergo ordinem, neque dictionem spectant libri *Stromatum*; cum etiam Græci de industria nolint adesse ornatum dictionis, et latenter, non ut rei jubet natura, dogmata inserant: hoc agentes ut si qui eorum scripta legant, sint laboriosi et acres ad invenendum. Sunt enim multæ et variæ escæ propter multas piscium differentias. Atque adeo post hunc septimum librum *Stromatum*, de iis quæ deinceps sequuntur, aliud sumemus exordium.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ (76).

CLEMENTIS ALEXANDRINI

STROMATUM

LIBER OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM.

Oportet omnes qui se tum philosophicis, tum theologicis questionibus exercent, id agere ut certum aliquod inveniant.

Ἄλλ' οὐδὲ οἱ παλαιτάτοι τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τὸ ἀμφισβητεῖν καὶ ἀπορεῖν ἐφέροντο, ἤπου γ' ἂν ἡμεῖς, οἱ τῆς ὄντως ἀληθοῦς ἀντεχόμενοι φιλοσο-

✕ Sed neque antiquissimi philosophi ad contendendum ferebantur et ad dubitandum, nedum nos qui amplectimur eam quæ vere est philosophiam:

✕ P. 902, ED. POTTER. ✕ P. 905 ED. POTTER, 768 ED. PARIS.

(73) Ἐν στοιχείῳ καταπεφυτ. Aptius interpretetur ἐν στοίχῳ, ut Pausanias: Δένδρα ἐπὶ στοίχῳ, et Virgilius eclog. 1:

Pone ordine vites.

SYLBURG.

(74) Ὅπου γὰρ ἐπίτηδες καὶ τὴν λέξιν οὐχ Ἕλληγες εἶναι βούλονται. Scribe: Ὅπου γὰρ ἐπίτηδες καὶ τὴν λέξιν οὐχ ὠραῖαν Ἕλληγες εἶναι βούλονται. HEINSIUS.

(75) Εἴ τινας τύχοιεν. Rectius forte ἐντύχοιεν,

« inciderint, legerint: » vel, « οἵτινες ἂν τύχοιεν, « quicumque fuerint. » SYLBURG.

(76) Κλήμεντος λόγ. Certissimum est hunc librum nihil cum reliquis commune habere. Ideo notat Photius, septem *Stromateων* libros, τὴν αὐτὴν ἔχειν ἐπιγραφὴν, καὶ ἐνιαίους τυγχάνειν ἐν ἅπασιν τοῖς βιβλίοις, τὴν μὲν ἡγεῖσθαι διάφορον τε εἶναι καὶ τῇ ἐπιγραφῇ καὶ τῷ ἔδαφει: id est, « eadem esse omnibus inscriptionem, uniformes quoque esse omnes: cæterum qui numero octavus

✠ quos aperte inventionis causa ad perscrutandum quærere jubet Scriptura. Recentiores autem Græcorum philosophi, inani laudis cupiditate commoti, refellendo simul et contendendo, ad nugas deducuntur inutiles. Contra autem barbara philosophia, omnem expellens contentionem: « Quærite, » inquit, « et invenietis; pulsate, et aperietur; petite, et dabitur vobis ». Atque pulsat quidem per inquisitionem, quæ per interrogationem et responsionem instituitur oratio, veritatis fores, juxta id quod apparet. Aperto autem per scrutationem eo quod est impedimento, ingeneratur contemplatio scientifica. Iis qui sic pulsant aperitur, ut opinor, id quod quæritur. Et iis qui sic petunt interrogationes secundum Scripturas, Deus cognitionem divinitus profectam comprehensivam, quo quidem contendunt, donat inquisitione vere lucem præbente. Non enim fieri quidem potest ut quis inveniat, non autem quærat: neque ut quærat quidem, non autem perscrutetur: neque ut perscrutetur, non autem explicet et aperiat per interrogationem, ad evidentiam deducens id quod quæritur: neque ut rursus per accuratum aliquis procedens examen,

✠ P. 904 ED. POTTER, 769 ED. PARIS. ^a Matth. vii, 7; Luc. xi, 9.

est, et titulo a reliquis differre et subjecto. » Quamquam enim variis in reliquis utatur digressionibus, cum προηγούμενος de perfectione agat gnostici, tamen totum saltem argumentum est theologicum, et ad eundem tendit finem. At vero totus hic liber est logicus. Primo enim omnium de definitione, postremo agitur de causis. Quod ad inscriptionem, notat idem patriarcha, titulum in exemplaribus nonnullis hujus libri fuisse: Τίς ὁ σοφίζόμενος πλούσιος; qua inscriptione ac titulo Eusebius et Hieronymus peculiarem librum fuisse scriptum a Clemente observant. In aliis: Στρωματεὺς ὁ γδοός. Sed et initium fuisse diversum, idem notat. In aliis: Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους. In aliis: Ἄλλ' οὐδὲ οἱ παλαιάτοι. Quid ergo? An ætate Photii idem prorsus hujus libri, quod nunc est, fuit subjectum? Ne hoc quidem persuadere mihi possum. Quo pacto enim? Nam cum idem auctor multis adnotasset, plurimas in ejus *Hypotyposibus* exstare blasphemias, quas Rufinus alibi fuisse ab hæreticis horrendam in modum depravatas notat, tandem addit, in octavo quoque hoc libro esse hæreses nonnullas, non quidem tot tantasque quot in illis, sed tamen quasdam quoque quæ in illis fuerant sententias defendi: quæ a sana et recepta ab omnibus doctrina aberrarent. Quas hic frustra quæret lector. Non minus sane quam in libris Aristotelis, qui *Organî* nunc nomine inscribuntur. Ex hoc libro, seu fragmento potius (nam est nobilissimum profecto) apparet, quam diversa fuerint librorum hujus viri fata: quantumque in iis sibi male feriatî homines, sicut et οἱ ἑτεροδοξοῦντες, permiserint. Ante omnia qui legit Photium, non dubitabit, quin octavus *Stromateων*, ut subjecto a reliquis diversus, ita illa quoque ætate multa cum *Hypotyposibus* communia habuerit. Hi autem libri, quemadmodum inscriptio nos docet, doctrinæ Christianæ institutionem aut delineationem continebant. Non tam ἐμμέθοδον καὶ δογματικὴν καὶ ἑντεχνον, quam liberam et nullis legibus constrictam. Nam diversos ex sacris Litteris interpretabatur locos, ut Eusebius et Photius nos docent: e quibus sine dubio doctrinæ corpus colligebat. In hisdem libris, non est dubitandum, quin τὴν προ-

φίας, οὗς ἄντικρυς (77) ἡ Γραφή εὐρέσεως χάριν ἐπὶ τὸ διερευνᾶσθαι (78) τὸ ζητεῖν παρεγγυᾶ· οἱ μὲν γὰρ νεώτεροι τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων, ὑπὸ φιλοτιμίας κενῆς τε καὶ ἀτελοῦς, ἐλεγκτικῶς ἅμα καὶ ἐριστικῶς εἰς τὴν ἀχρηστον ἐξάγονται φιλοσοφίαν· ἐμπαλιν δὲ ἡ βάρβαρος φιλοσοφία, τὴν πᾶσαν ἔριν ἐκβάλλουσα, « Ζητεῖτε, εἶπε, καὶ εὐρήσετε· κρούετε, καὶ ἀνοίγησεται ὑμῖν· αἰτεῖσθε (79), καὶ δοθήσεται ὑμῖν. » Κρούει μὲν οὖν κατὰ τὴν ζήτησιν ὁ πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν λόγος, τὴν θύραν τῆς ἀληθείας κατὰ τὸ φαινόμενον· διοιχθέντος δὲ τοῦ ἐμποδῶν κατὰ τὴν ἔρευναν, ἐπιστημονικὴ ἐγγίνεται θεωρία. Τοῖς οὕτως, οἶμαι, κρούουσιν, ἀνοίγνυται τὸ ζητούμενον. Καὶ ταῖς οὕτως αἰτοῦσι τὰς πεύσεις κατὰ τὰς Γραφάς, ἐφ' ᾗ βαίνουσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γίνεται ἡ δόσις τῆς θεοδωρήτου γνώσεως καταληπτικῶς, διὰ τῆς λογικῆς ὄντως ἐκλαμπόσης ζητήσεως. Οὐ γὰρ εὐρεῖν μὲν οἶόν τε, μὴ ζητῆσαι δέ· οὐδὲ ζητῆσαι μὲν (80), οὐχὶ δὲ διερευνῆσασθαι· οὐδὲ (81) διερευνῆσασθαι μὲν, οὐχὶ δὲ διαπτύξαι καὶ ἀναπετάσαι δι' ἐρωτήσεως εἰς σαφήνειαν ἄγοντα τὸ ζητούμενον· οὐδ' αὖ διὰ πάσης ἐξετάσεως χωρήσαντα, μὴ οὐχὶ λοιπὸν ἐπαθλον λαβεῖν τὴν ἐπιστήμην τοῦ

παιδείαν tractaverit. Quemadmodum notatur de Origene. Ita eas artes vocabant, quarum scientia majori scientiæ, religioni nimirum Christianæ, præmittebatur. Quarum princeps est logica. Ita Sextus Empiricus in iis libris quas Ὑποτυπώσεις inscripsit, ut informet scepticum, et doceat quo pacto oppugnare debeat dogmaticos, libro secundo, quidquid est logicum examinat. Ibi enim agit de criteriò, de veritate et vero, quæ a Stoicorum dialecticis præmittebantur: tum de demonstratione, de syllogismis et inductione, definitione, et divisione, de generibus et speciebus, aliisque quæ in ea parte a dogmaticis traduntur. Postremo et de sophismatibus. Eodem modo Clemens non est dubitandum quin in suis *Hypotyposibus* idem fecerit, et ex illis libris hoc fragmentum sit desumptum: cui tempore Photii nonnulla ex iisdem libris parum sana adhæserunt, quæ aut logicis inspersa fuerunt, εἰς παράδειγμα, aut quæ postea præceptis prius traditis accommodarat. Librum integrum non esse, satis moles reliquorum evincit. Quo pacto autem reliquis conveniat non capio. Quamquam in fine septimi, ait se ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ποιήσεσθαι τὸν λόγον. Quod fecisse eum notat Photius, et tamen theologica tractasse. Quo pacto enim non θεολογικά, si ἑτεροδόξα, si impura, si hæretica? Quare puto diu esse, cum amissus est octavus *Stromateων*. Nunc autem partem *Hypotyposeon* ejus locum invasisse. HEINSIUS.

(77) Οὗς ἄντ. Ms. Paris. οἷς ἄντ.

(78) Διερευνᾶσθαι τὸ ζητεῖν. Interpres vulg. lectionem retinet, « ad perscrutandum quærere jubet, » omisso articulo: sed rectius opinor, διερευνᾶσθαι καὶ ζητεῖν, « ad perscrutandum et quærendum. » SYLBURG.

(79) Αἰτεῖσθε. Αἰτεῖτε habet uterque evangelista; et apud utrumque, hoc membrum primo loco ponitur.

(80) Ζητῆσαι μ. . . διαπτύξαι. Ms. Paris. ζητῆσαι μὲν, οὐχὶ δὲ ἐρευνῆσασθαι· οὐχὶ δὲ διερευνῆσασθαι μὲν· οὐχὶ διαπτύξαι.

(81) Διερευνῆσασθαι οὐδέ. Hæc desunt in Florent. edit. SYLBURG.

ζητουμένου. Ἄλλ' ἔστι μὲν εὐρεῖν τὸν ζητήσαντα· ζητῆσαι δὲ, εἰ οἰηθεῖη πρότερον μὴ εἰδέναι. Πόθω δὲ ἐντεῦθεν ἀγόμενος πρὸς τὴν εὐρεσιν τοῦ καλοῦ, εὐγνωμόνως ζητεῖ, ἀφιλονείκως, ἀφιλοδόξως, ἐρωτώμενος καὶ ἀποκρινόμενος, πρὸς δὲ, καὶ αὐτὰ ἐπισκεπτόμενος τὰ λεγόμενα. Ἐχομένους γὰρ καθήκει, οὐ μόνον τῶν Γραφῶν τῶν θείων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνοουῶν τῶν κοινῶν τὰς ζητήσεις ποιῆσθαι, εἰς τι πέρας ὠφέλιμον τῆς εὐρέσεως καταληγούσης. Ἐκδέχεται γὰρ ἄλλος τόπος τε καὶ ὄχλος τοὺς παραχόδους τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰς ἀγοραίους εὐρησιλογίας· τὸν δὲ καὶ ἀληθείας (82) ἐραστήν τε ἅμα καὶ γνώριμον, εἰρηνικὸν εἶναι κὰν ταῖς ζητήσεσι προσῆκεν, δι' ἀποδείξεως ἐπιστημονικῆς ἀφιλαύτως καὶ φιλαληθῶς εἰς γνῶσιν προσιόντα καταληπτικῆν.

pacificum, et in inquisitionibus per demonstrationem scientificam, et sine nimio amore sui, tantum veritatis amantem, accedere ad comprehensivam cognitionem.

CAPUT II.

Quod antea dixerat, eos qui philosophiæ aut theologiæ operam dant, id agere debere ut certum aliquod inventiant, illud obtineri posse ait primum claris et perspicuis tam rerum quam nominum definitionibus.

Τίς ἂν οὖν ἄλλη βελτίων ἢ ἐναργεσττέρα (83) μέθοδος εἰς ἀρχὴν τῆς τοιαύτης εἴη ἂν διδασκαλίας, ἢ τὸ προταθὲν ὄνομα λόγῳ διελεῖν οὕτω σαφῶς, ὥς πάντας ἀκολουθεῖσαι τοὺς ὁμοφώνους; Ἄρ' οὖν τοιοῦτόν ἐστιν ὄνομα τῆς ἀποδείξεως, οἷον περὶ τὸ βλίτυρι (84), φωνὴ μόνον, οὐδὲν σημαίνουσα; Καὶ πῶς (85) οὐθ' ὁ φιλόσοφος, οὐθ' ὁ ῥήτωρ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ δικαστής, ὡς ἄσημον ὄνομα προφέρεται τὴν ἀπόδειξιν (86), οὐτε τις τῶν δικαζομένων ἀγνοεῖ τὸ σημαίνόμενον, ὅτι οὐχ ὑπάρχει; Αὐτίκα ὡς ὑποστατὸν πορίζονται τὴν ἀπόδειξιν οἱ φιλόσοφοι, ἄλλως ἄλλως. Περὶ παντὸς τοίνυν τοῦ ζητουμένου εἴ τις ὀρθῶς διαλαμβάνοι, οὐκ ἂν ἐφ' ἐτέραν ἀρχὴν ὁμολογουμένην μᾶλλον ἀναγάγοι τὸν λόγον, ἢ τὸ πᾶσι τοῖς ὁμοεθνεῖσι τε καὶ ὁμοφώνοις ἐκ τῆς προσηγορίας ὁμολογούμενον σημαίνεσθαι. Εἶτα ἐντεῦθεν ὀρμηθέντα ζητεῖν ἀνάγκη, εἰ ὑπάρχει τὸ σημαίνόμενον τοῦ τόπου ὁ λόγος (87), εἴτε καὶ μὴ· ἐφεξῆς δὲ, εἴπερ ὑπάρχειν δειχθεῖη, ζητητέον τοῦτου τὴν φύσιν ἀκριβῶς, ὅποια τις ἐστίν, καὶ (88) μὴ ποτε ὑπερβαίνει τὴν δοθείσαν τάξιν. Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον ἀπλῶς εἰπεῖν περὶ τοῦ ζητουμένου τὸ δόξαν (ἔξεστι γὰρ καὶ τὸν ἀντικαθιστάμενον ἐπίσης ἀνταποφύνα-

A non deinceps accipiat præmium, videlicet scientiam ejus quod quæritur. Sed ejus quidem est invenire qui quæsierit: quærere autem ejus, qui prius existimaverit se nescire. Hinc autem ductus desiderio ad id quod pulchrum est invenendum, benigne quærit, citra contentionem et citra gloriæ cupiditatem, interrogando et respondendo, et ea etiam quæ dicuntur considerando. Oportet enim non solum eos, qui ad divinas se applicant Scripturas, sed eos etiam qui communes sequuntur notiones, ita proponere quæstiones ut in finem aliquem utilem desinat inventio. Turbulentos enim homines, et forenses sermonum inventiones, alius excipit locus et alia turba: eum autem, qui veritatis simul est amator et discipulus, oportet esse

pacificum, et in inquisitionibus per demonstrationem scientificam, et sine nimio amore sui, tantum veritatis amantem, accedere ad comprehensivam cognitionem.

CAPUT II.

Quod antea dixerat, eos qui philosophiæ aut theologiæ operam dant, id agere debere ut certum aliquod inventiant, illud obtineri posse ait primum claris et perspicuis tam rerum quam nominum definitionibus.

Τίς ἂν οὖν ἄλλη βελτίων ἢ ἐναργεσττέρα (83) μέθοδος εἰς ἀρχὴν τῆς τοιαύτης εἴη ἂν διδασκαλίας, ἢ τὸ προταθὲν ὄνομα λόγῳ διελεῖν οὕτω σαφῶς, ὥς πάντας ἀκολουθεῖσαι τοὺς ὁμοφώνους; Ἄρ' οὖν τοιοῦτόν ἐστιν ὄνομα τῆς ἀποδείξεως, οἷον περὶ τὸ βλίτυρι (84), φωνὴ μόνον, οὐδὲν σημαίνουσα; Καὶ πῶς (85) οὐθ' ὁ φιλόσοφος, οὐθ' ὁ ῥήτωρ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ δικαστής, ὡς ἄσημον ὄνομα προφέρεται τὴν ἀπόδειξιν (86), οὐτε τις τῶν δικαζομένων ἀγνοεῖ τὸ σημαίνόμενον, ὅτι οὐχ ὑπάρχει; Αὐτίκα ὡς ὑποστατὸν πορίζονται τὴν ἀπόδειξιν οἱ φιλόσοφοι, ἄλλως ἄλλως. Περὶ παντὸς τοίνυν τοῦ ζητουμένου εἴ τις ὀρθῶς διαλαμβάνοι, οὐκ ἂν ἐφ' ἐτέραν ἀρχὴν ὁμολογουμένην μᾶλλον ἀναγάγοι τὸν λόγον, ἢ τὸ πᾶσι τοῖς ὁμοεθνεῖσι τε καὶ ὁμοφώνοις ἐκ τῆς προσηγορίας ὁμολογούμενον σημαίνεσθαι. Εἶτα ἐντεῦθεν ὀρμηθέντα ζητεῖν ἀνάγκη, εἰ ὑπάρχει τὸ σημαίνόμενον τοῦ τόπου ὁ λόγος (87), εἴτε καὶ μὴ· ἐφεξῆς δὲ, εἴπερ ὑπάρχειν δειχθεῖη, ζητητέον τοῦτου τὴν φύσιν ἀκριβῶς, ὅποια τις ἐστίν, καὶ (88) μὴ ποτε ὑπερβαίνει τὴν δοθείσαν τάξιν. Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον ἀπλῶς εἰπεῖν περὶ τοῦ ζητουμένου τὸ δόξαν (ἔξεστι γὰρ καὶ τὸν ἀντικαθιστάμενον ἐπίσης ἀνταποφύνα-

B Quænam ergo erit alia melior aut evidentior methodus ad principium talis doctrinæ, quam ut nomen propositum tam aperte definitione persequatur, ut id assequantur quicumque eadem lingua utantur? Estne demonstrationis ergo nomen ejusmodi ~~✕~~ ejusmodi est blityri, vox solum, nihil significans? Quare igitur neque philosophus, neque orator, sed neque judex, tanquam nomen nihil significans, profert demonstrationem, neque aliquis ex iis qui judicio contendunt, ignorat non existere, id quod significatur? Jam vero philosophi demonstrationem, tanquam rem quæ vere aliquo modo subsistit, quærunt. De quavis ergo re quæsita si quis recte tractare velit, non ad aliud principium quod sit magis extra controversiam potius deducet orationem, quam ad id quod quicumque sunt ejusdem gentis et sermonis, ex appellatione fatentur significari. Deinde ab eo progrediendo, necesse est quærere, existat necne id quod oratione significatur. Deinde, si esse fuerit ostensum, accurate quærendum est qualis sit ejus natura, et num ordinem datum superet. Si autem **327** non sufficit id solum quod visum est, absolute dicere de eo quod

interrogatione. SYLBURG.

✕ P. 905 ED. POTTER, 770 ED. PARIS.

(82) Τὸν δὲ καὶ ἀληθείας. Forte rectius τὸν δὲ τῆς ἀληθείας. SYLBURG. Hanc correctionem firmat Ms. Paris.

(83) Ἐναργεσττέρα. Fior., ἐνεργεστάτη, perperam superlativo pro comparativo supposito. SYLBURG. — Ἐνεργεστάτη. Ms. Paris.

(84) Βλίτυρι. Vel βλήτυρι, adhiberi solet ut exemplum vocis nihil significantis: Παραπλήρωμα λόγων μὴ ἐχόντων λόγον vocat Suidas v. βλήτυρι. Scribitur etiam βλίτρι. Laertius *Zenone* lib. vii, sect. 57, tradit λόγον et λέξιν differre, ὅτι λόγος ἀεισημαντικός ἐστι, λέξις δὲ καὶ ἀσήμαντος, ὡς ἡ βλίτρι « quod λόγος semper aliquid significet: λέξις autem dicatur etiamsi nihil significet, ut blitri. » Quin et Artemidorus lib. iv, cap. 5, βλίτυρι vocat, nisi mendosi sint ejus codices.

(85) Καὶ πῶς. Legi potest κα' πως, absque in-

(86) Ἄλλ' οὐδὲ ὁ δικαστής ὡς ἄσημον ὄνομα προφέρεται τὴν ἀπόδειξιν. Scribe, εἰς ἄσημον ὄνομα. Nemo enim interrogatus quid sit βλίτυρι, illud explicat vel definit. HEINSIUS.

D (87) Εἰ ὑπάρχει τὸ σημαίνόμενον τοῦ τόπου ὁ λόγος. Ait primo omnium, proposita voce, quæ sit loco definiti, videndum esse an definitio cum ejus conveniat significatione, deinde, an cum natura et essentia. Unde et diversæ definitiones oriuntur: quarum aliæ grammaticorum, aliæ philosophorum sunt propriæ. Scribe: Εἶτα ἐντεῦθεν ὀρμηθέντα ζητεῖν ἀνάγκη, εἰ ὑπάρχει τὸ σημαίνόμενον τοῦ τόπου ὁ λόγος, εἴτε καὶ μὴ. Id.

(88) Ὅποια τις ἐστίν, καί. Ms. Paris., ὅποια τις ἐστίν καί.

quæritur (licet enim ei qui adversatur, ex æquo A
contrarium afferre quod velit): verum oportet con-
firmare id quod dictum est. Et si ejus quidem refe-
ratur iudicium ad id de quo similiter dubitatur, et
illius pariter ad alterum de quo dubitatur, proce-
det in infinitum, et non poterit demonstrari. Si au-
tem ejus quod est certum et extra controversiam,
referatur fides ad id quod omnes confitentur, illud
est constituendum doctrinæ principium. Omne ergo
nomen propositum, est sumendum ad definitionem
quæ est certa et extra controversiam, et manifesta
iis qui sunt participes ejusdem considerationis, ut-
pote futurum doctrinæ principium, expositurum
autem inventionem eorum quæ quærentur. Age ergo
ponamus nomen, de quo agimus, esse *sol*. Dicunt
itaque Stoici eum esse aliquid « accensum ex aquis B
marinis intellectu præditum. » An non est ergo defi-
nitio ipso nomine obscurior, quæ alia demonstra-
tione indiget ut constet an sit vera? Melius est ergo
dicere communi et aperta oratione, solem nominari X id quod est splendidissimum eorum quæ cœlum
obeunt. Est enim, ut opinor, fide dignior, et apertior, et quam omnes similiter confitentur homines,
hæc oratio.

CAPUT III.

*De demonstratione adhibita in quæstionibus philosophicis, quæ quomodo a syllogismo distinguatur ex-
ponitur.*

Similiter autem demonstrationem quoque omnes
fatebuntur homines rationi esse consentaneam, quæ
iis de quibus dubitatur, ex iis quæ sunt certa et
extra controversiam, facit fidem. Non solum autem C
demonstratio et fides et cognitio, sed etiam præ-
scientia seu præcognitio, dicitur duobus modis:
una quidem scientifica ac stabilis; altera autem
solum ex spe. Ac proprie igitur dicitur demonstra-
tio, quæ fidem scientificam indit animis eorum qui
discunt; altera autem est ex opinione. Sicut etiam
homo, unus quidem vere est homo qui communem
habet prudentiam; alter vero agrestis et belluinus.

✠ P. 906 ED. POTTER, 771 ED. PARIS.

(89) *Ἡ τοῦ ὁμολογουμένου.* Legendum videtur
ἢ τοῦ μὴ ὁμολογουμένου, ut sensus sit: « Quod si
rei, quæ non est certa, fides referatur in id, quod
est omnibus certum et extra controversiam posi-
tum, tum illud est pro doctrinæ principio habend-
um. » Quem sensum confirmant, tum quæ præce-
dunt, tum quæ sequuntur. Sic paulo post, « eam
esse demonstrationem, rationi consentaneam, » di-
cit, quæ τοῖς ἀμφισβητούμενοις ἐκ τῶν ὁμολογου-
μένων ἐκπορίζει πίστιν: « rebus in controversia
positis ex iis, quæ sunt extra controversiam, fi-
dem conciliat. »

(90) *Ἐξηγησόμενον τε.* Rectius ἐξηγησόμενον
δὲ, ut præcedens μέν habeat suam redditivam.
SYLBURG.

(91) *Ἄναμμα.* Ipsissima Stoicorum et aliorum
quorundam philosophorum verba repetit. Plutar-
chus *De placitis philosophorum* l. II, p. 20, ubi de
sole: Οἱ Στωϊκοί, ἀνάμμα νοερὸν, ἐκ θαλάττης. Dio-
genes Laertius in *Zenone*, l. VII, seg. 143: Τρέφεσθαι
δὲ τὰ ἔμπυρα ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα: τὸν μὲν
ἥλιον ἐκ τῆς μεγάλης θαλάττης νοερὸν ὄντα ἀνάμμα,
τὴν δὲ σελήνην ἐκ ποτίμων ὑδάτων, ἀερομιγῆ
τυγχάνουσαν, καὶ πρόσγειον οὖσαν, ὡς ὁ Ποσειδῶ-

σθαι ὁ βούλεται), ἀλλὰ πιστώσασθαι χρὴ τὸ λε-
χθέν· εἰ μὲν εἰς ὁμοίως ἀμφισβητούμενον ἀναφέ-
ροιτο αὐτοῦ ἢ κρίσις, κάκεινου πάλιν ὁμοίως εἰς
ἀμφισβητούμενον ἕτερον, εἰς ἄπειρον προσθήσεται
καὶ ἀναπόδεικτον ἔσται· εἰ δ' εἰς ὁμολογούμενον
ἅπασιν ἢ τοῦ ὁμολογουμένου (89) πίστις ἀναφέροιτο,
ἐκεῖνο τὴν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας ποιητέον. Πᾶν οὖν
τὸ προβληθέν ὄνομα μεταλαμβάνειν χρὴ εἰς λόγον
ὁμολογούμενον τε καὶ σαφῆ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς σκέ-
ψεως, ἀρχὴν μὲν τῆς διδασκαλίας ἐσόμενον, ἐξηγη-
σόμενον τε (90) τὴν τῶν ζητούμενων εὐρεσιν. Φέρε
οὖν προβεβλήσθω ὁ ἥλιος τοῦνομα. Φασὶν οὖν οἱ
Στωϊκοὶ τοῦτ' εἶναι « ἀνάμμα (91) νοερὸν ἐκ θαλατ-
τίων ὑδάτων. » Ἄρ' οὐκ ἀσαφέστερος ὁ λόγος αὐτοῦ
τοῦ ὀνόματος, ἄλλης ἀποδείξεως δεόμενος εἰ ἀληθῆς
ἔστιν; Ἄμεινον οὖν εἰπεῖν κοινῶ καὶ σαφεῖ τῷ λόγῳ,
ἥλιον ὀνομάζεσθαι τὸ λαμπρότατον τῶν κατ' οὐρανὸν
ἰόντων· πιστότερος γάρ, οἶμαι, καὶ σαφέστερος, καὶ
πᾶσιν ὁμοίως ὁμολογούμενος ὁ λόγος οὗτος.

✠ id quod est splendidissimum eorum quæ cœlum
obeunt. Est enim, ut opinor, fide dignior, et apertior, et quam omnes similiter confitentur homines,

Ὡς αὐτως (92) δὲ καὶ τὴν ἀπόδειξιν πάντες ἄν-
θρωποι ὁμολογήσαιεν εὐλογον εἶναι (93) τοῖς ἀμ-
φισβητούμενοις ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἐκπορίζοντα
τὴν πίστιν. Οὐ μόνον δὲ ἀπόδειξις καὶ πίστις καὶ
γνώσις, ἀλλὰ καὶ πρόγνωσις λέγεται διχῶς· ἢ μὲν
ἐπιστημονικῆ τε καὶ βεβαία, ἄλλη δὲ μόνον ἐλπι-
στικῆ. Κυριώτατα μὲν οὖν ἀπόδειξις λέγεται ἢ τὴν
ἐπιστημονικὴν πίστιν ἐντιθεῖσα ταῖς τῶν μανθανόν-
των ψυχαῖς· δοξαστικῆ δὲ ἢ ἑτέρα· ὡς καὶ ἄνθρωπος
ὁ μὲν ὄντως ἄνθρωπος, ὁ τὰς κοινὰς φρένας κεκτη-
μένος, ὁ δὲ ἄγριος καὶ θηριώδης. Οὕτω τοι καὶ ὁ
κωμικὸς ἔλεγεν, ὡς (94) « χαρίεις ἔστιν ἄνθρωπος,

νῖος ἐν τῷ ἕκτῳ τοῦ Φυσικοῦ λόγου· τὰ δ' ἄλλα ἀπὸ
τῆς γῆς. » Nutrirī autem et hæc ignea et astra cæ-
tera. Solem quidem ex mari magno, quod sit intel-
lectualis vapor; lunam vero ex potabilibus undis,
quod sit permista aeri, ac vicina terræ, ut Posido-
nius in sexto *De ratione naturæ* ait; ex terra au-
tem cætera. » Conf. Cicero lib. II, *De nat. deorum*.
Cæterum eadem verba, de Stoicis agens habet Por-
phyrius lib. *De antro Nympharum*, itemque his
Stobæus *Eclóg. physic.* lib. I, cap. 25, pag. 55,
56, edit. Aurel. Allobrog., ubi Heracliti Hecatæi
et Cleanthis sententias de sole refert, nisi quod
pro ἀνάμμα, uno loco ἐνάμμα, altero ἀνάμμα
corrupte legatur.

(92) *Ὡς αὐτως.* Malim conjuncte ὡσαύτως.

(93) *Εὐλογον εἶναι.* Legendum forte, aut λόγον
εἶναι, aut plenius εὐλογον εἶναι λόγον, ex p. 529,
edit. nostræ. Vulgatam lectionem tamen retinet
etiam interpres, « confessi fuerint rationi esse
consentaneam quæ . . . » SYLBURG.

(94) *Ὡς.* Metrum constabit si legamus: Ὡς
χαρίεις ἔστ' ἄνθρωπος, ἂν ἄνθρωπος ἦ. Apud
Stobæum titulo quinto, *De temperantia*, legitur:
Ἡ γασίεν ἔστ' ἄνθρωπος, ἂν ἄνθρωπος ἦ. « Utique

ἔστ' ἂν ἄνθρωπος ἦ. Καὶ ἐπὶ βοῦς καὶ ἵππου καὶ κυνὸς ὁ αὐτὸς λόγος, παρὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ ζώου ἢ κακίαν· εἰς γὰρ τὴν τοῦ γένους τελειότητα βλέποντες, ἐπὶ τὰ κυριώτατα τῶν σημαινόμενων ἐρχόμεθα. Αὐτίκα ἰατρὸν νοοῦμεν, ὃ μὴδὲν τῆς ἰατρικῆς δυνάμεως ἐνδεῖ· γνωστικὸν δὲ, ὃ μὴδὲν λείπει τῆς ἐπιστημονικῆς εἰδήσεως. Καὶ διαφέρει ἐνδειξις συλλογισμοῦ, ἢ τὸ μὲν ἐνδεικνύμενον ἐνός ἐστὶ δηλωτικόν, ἐν ὑπάρχον καὶ αὐτό· ὡς τοῦ μηκέτι εἶναι παρθένον ἐνδειξὴν εἶναι τὸ κύειν φαμέν· τῷ δὲ συλλογισμῷ λαμβανόμενον, ἐν ὑπάρχον (95), ἔπαται πλείοσιν, ὡς τοῦ Πύθωνα προδιδόναι Βυζαντίους, εἰ οὕτως ἔτυχεν, οὐχ ἂν ἀλλὰ πλείω λαμβάνεται τὰ δηλωτικά· καὶ τὸ μὲν περαίνειν (96) ἐξ ὁμολογουμένων συλλογίζεσθαι ἐστὶ, τὸ δὲ γε ἐξ ἀληθῶν τι περαίνειν ἐπιδεικνύειν ἐστίν· ὡστ' εἶναι σύνθετον τινα τῆς ἀποδείξεως τὴν ὄνησιν, ἐκ τε τοῦ τὰ λαμβανόμενα πρὸς τὰ ζητούμενα ἀληθῆ λαμβάνειν καὶ τοῦ τὸ συμπέρασμα αὐτοῖς ἀκόλουθον ἐπιφέρεισθαι. Εἰ δὲ τοι μὴ ὑπάρχοι τὸ πρότερον, ἢ μὴ ἔποιτο (97) αὐτῷ τὸ δεύτερον, οὐκ ἀπέδειξε μὲν, συνελογίσαστο δέ. Τὸ μὲν γὰρ οἰκεῖον ἐπενεγκαῖν συμπέρασμα τοῖς λημμασι συλλογίσασθαι μόνον ἐστὶ· τὸ δὲ καὶ τῶν λημμάτων ἕκαστον ὑπάρχειν ἀληθές, οὐ συλλογίσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποδειχέμεναι. Περαινεῖν δ' ἐστίν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δῆλον, τὸ ἄγειν ἐπὶ τὸ πέρας. Ἔστι δὲ δῆπου πέρας ἐν ἑκάστῳ λόγῳ τὸ ζητούμενον· ὃ δὲ καὶ συμπέρασμα καλεῖται. Οὐδέεις δὲ ἀπλοῦς καὶ πρῶτος λόγος ὀνομάζεται συλλογισμὸς, καὶ ἀληθῆς ἦ, ἀλλ' ἐστὶ τοῦλάχιστον ἐκ τριῶν (98) τοιούτων σύνθετον, δυεῖν μὲν ὡς λημμάτων, ἐνός δὲ ὡς συμπεράσματος. Ἦτοι δὲ πάντα ἀποδείξεως δεῖται, ἢ καὶ τινα ἐξ αὐτῶν ἐστὶ πιστά. Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πρότερον, ἐκάστης ἀποδείξεως ἀπόδειξιν αἰτοῦντες, εἰς ἀπειρον ἐκθρομέμεθα, καὶ οὕτως ἀνατραπήσεται ἡ ἀπόδειξις· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, ταῦτα αὐτὰ τὰ ἐξ αὐτῶν πιστά τῶν ἀποδείξεων ἀρχαὶ γενήσονται. Αὐτίκα οἱ φιλόσοφοι ἀναποδείκτους ὁμολογοῦσι τὰς τῶν ὄλων ἀρχάς· ὡστ' εἶπερ ἐστὶν ἀπό-

A Sic etiam dixit comicus: «Elegans animal est homo, donec fuerit homo.» De bove quoque, equo et cane eadem est ratio, prout fuerit virtus vel vitium animalis; respicientes enim ad perfectionem generis, venimus ad ea quæ sunt præcipua ex significatis. Exempli gratia, medicum intelligimus, cui nihil deest medicæ facultatis; gnosticum autem, eum cui nihil deficit cognitionis scientificæ. A syllogismo autem differt indicatio; quatenus id quidem quod indicat, unum significat, ipsumque unum ac idem sit: ut uterum gerere dicimus esse indicium quod femina non sit amplius virgo. Quod autem in syllogismo sumitur cum sit unum, plura consequitur; ut, quod Pytho proderet Byzantinos, verbi causa, non unum, sed plura sumuntur quæ id indicent. Et concludere quidem ex iis quæ quis confitetur, est syllogismum conficere. Ex veris autem aliquid concludere, est demonstrare. Adeo ut sit quædam composita utilitas demonstrationis: nempe et quod quæ sumuntur ad quæsitam probandam vera sint, et quod inferatur consequens conclusio. Quod si non existat prius, vel id non consequatur secundum, non demonstravit quidem, sed effecit syllogismum; assumptis enim propositionibus convenientem inferre conclusionem, solum est syllogizare. Ex assumptis autem propositionibus efficere etiam unamquamque veram, non solum est syllogizare, sed etiam demonstrare. Concludere autem, quod est περαίνειν, ut etiam patet ex nomine, est ad finem deducere. Est autem in unaquaque oratione finis id quod quæritur, quod etiam vocatur conclusio. Nulla autem simplex et prima oratio vocatur syllogismus, etiamsi sit vera, sed est ad minimum composita ex tribus huiusmodi: duabus quidem, ut quæ sumuntur propositionibus, una autem, ut conclusione. Porro aut omnia egent demonstratione, aut etiam quædam ex iis sunt credibilia. Sed si prius quidem verum est: uniuscujusque demonstrationis petentes demonstrationem,

✠ P. 907 ED. POTTER, 772 ED. PARIS.

gratiosum quid » (seu « gratiosum et elegans animal ») « est homo, si homo sit. » Quo in loco Æschylo ascribitur hic versus: Plutarchus, si recte meminimus, Menandro tribuit. H. SYLBERG. Grotius *Excerpt.* p. 911, sic legit ac vertit:

Ὡς χαρτεν ἔστ' ἄνθρωπος, ἐὰν ἄνθρωπος ἦ!
Quam res venusta est homo, sed qui vere est homo!
 (95) Τῷ δὲ συλλογισμῷ λαμβανόμενον ἐν ὑπάρχον. Congruentius, τὸ δὲ συλλογισμῷ λαμβανόμενον, ἐν ὑπάρχον· nominativo sc. casu, ut in præcedente sc. membro τὸ μὲν . . . Sic ibidem aptius, τὸ μὲν περαίνειν· ut interpret quoque vertit, « et concludere quidem. » SYLBERG.

(96) Περαινεῖν. Flor. corrupte, περαίνειν.

(97) Εἰ δὲ τοι μὴ ὑπάρχοι τὸ πρότερον, ἢ μὴ ἔπ. A., τὸ μὴ ὑπάρχον. Sed procul dubio verior lectio est, εἰ δὲ ἦτοι μὴ ὑπάρχοι τὸ πρότερον, « Si vero non sit prius. » SYLBERG. Porro dixerat auctor, ad demonstrationem duo requiri: primo, ut præmissæ sint veræ: secundo, ut ex iis debita conclusio sequatur; verum ad syllogismum sufficere, si ex quibuslibet præmissis sequatur conclu-

sio. Idem mox repetit: Quomodo autem tum erit syllogismus, si μὴ ἔποιτο, « non sequatur, » conclusio? Certe de syllogismi essentia statuunt universi logicæ scriptores, ut aliqua conclusio e præmissis, seu veris, seu falsis, eliciatur. Proinde hæc sic velim scribi: Εἰ δὲ τοι μὴ ὑπάρχοι τὸ πρότερον, ἔποιτο δὲ αὐτῷ τὸ δ. « Sin prius non existat, » id est si præmissæ non sunt veræ, « sequatur autem idem secundum, » id est si ex præmissis, licet falsis, oriatur conclusio, « non demonstravit quidem, verumtamen syllogizavit. » Similia quædam occurrunt apud Aristotelem *Analyt. poster. lib. 1, cap. 2*, ubi postquam demonstrationis condiciones (quæ tamen plures sunt quam quas Clemens requirit) enumerasset, addit: Συλλογισμὸς μὲν γὰρ ἔσται καὶ ἄνευ τούτων, ἀπόδειξις δὲ οὐκ ἔσται· οὐ γὰρ ποιήσει ἐπιστήμη. « Nam syllogismus erit etiam sine his: demonstratio vero non erit, quia non efficiet scientiam. »

(98) Ἐκ τριῶν. Conf. Aristoteles in libris analyticis.

procedemus in infinitum, et sic evertetur demonstratio: sin autem secundum, ea ipsa quæ sunt ex se credibilia, erunt principia demonstrationum. Jam vero philosophi fatentur esse indemonstrabilia principia universorum: quamobrem si est demonstratio, omnino necesse est prius esse aliquid ex se credibile, quod quidem dicitur primum et indemonstrabile. Ad fidem ergo indemonstrabilem reducitur omnis demonstratio. Erunt autem alia quoque demonstrationum principia post eum fontem qui est ex fide, nempe ea quæ evidententer apparent ex sensu et intelligentia. Nam ea quidem quæ in sensum incidunt, sunt simplicia, et ejusmodi ut solvi nequeant: quæ autem ex intelligentia, simplicia, rationalia et prima. Quæ autem ex his gignuntur, sunt quidem composita, sed nihilo secius evidentia, et credibilia, et primis magis rationalia. Quam ergo propriam rationis facultatem habemus omnes natura insitam, ea pertinet ad id quod est consequens, et ad id quod repugnat. Si qua ergo fuerit ejusmodi inventa oratio, ut ex iis, quæ jam sunt credibilia, iis, quæ nondum sunt credibilia, possit fidem facere, eam ipsam dicemus esse essentiam demonstrationis. Dictum est autem, fidei quoque et demonstrationis genus esse duplex: unum quidem, quod solam affert persuasionem animis auditorum, alterum vero, quod efficit scientiam. Si quis ergo inceperit ex iis quæ sunt evidentia sensu et intelligentia, et deinde convenientem intulerit conclusionem, vere demonstrat: sin autem ex opinabilibus solum, non autem primis, hoc est neque sensu evidentibus nec intelligentia, si convenientem quidem inferat conclusionem, syllogizabit quidem, sed non efficiet scientificam demonstrationem: ✕ sin autem non convenientem, ne omnino quidem syllogizabit. Differt autem demonstratio a resolutione. Unumquodque enim ex iis quæ demonstrantur, demonstratur 328 per quædam, quæ demonstrantur, illis quoque prius demonstratis ab aliis, donec recurrerimus ad ea quæ sunt per se credibilia, aut ad ea quæ sunt evidentia sensu et intelligentia, quod quidem nominatur resolutio. Demonstratio autem est, quando a primis venit id quod quæritur, per omnia quæ sunt intermedia.

✕ P. 908 ED. POTTER, 775 ED. PARIS.

(99) *Πρότερον*. Nam, ut ait Aristoteles principio lib. 1 *Analyt. posteriorum*: Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προὑπαρχούσης γίνεται γνώσεως. « Omnis doctrina et omnis disciplina dianoetica fit ex antecedente cognitione. » Qued ibi adductis exemplis late probat.

(1) *Ἄλυτα*. Hoc est, quæ « resolvi non possunt » in alia se priora. Quod in primis principiis necessarium est. Eadem sunt ἀπλᾶ, « simplicia, » ut quæ ex aliis non constant, alioqui non essent prima.

(2) *Λογικώτερα τῶν πρώτων*. Nempe quod prima principia per se obvia sint, secunda vero ex primis per facultatem τοῦ λόγου, « rationis, » inferantur.

(3) *Ὀψῶ*. Sic legendum esse pro vulg. οὔτω, vidit etiam interpres, dum vertit, « iis quæ nondum

δειξίς, ἀνάγκη πᾶσα πρότερον (99) εἶναι τι πιστὸν ἐξ ἑαυτοῦ· ὃ δὴ πρῶτον καὶ ἀναπόδεικτον λέγεται· ἐπὶ τὴν ἀναπόδεικτον ἄρα πίστιν ἢ πᾶσα ἀπόδειξις ἀνάγεται. Εἴεν δ' ἂν καὶ ἄλλαι τῶν ἀποδείξεων ἀρχαὶ μετὰ τὴν ἐκ πίστεως πηγὴν, τὰ πρὸς αἰσθησίν τε καὶ νόησιν ἐναργῶς φαινόμενα. Τὰ μὲν γὰρ πρὸς αἰσθησιν συμβάντα ἐστὶν ἀπλᾶ τε καὶ ἅλυτα (1)· τὰ δὲ πρὸς νόησιν, ἀπλᾶ τε καὶ λογικὰ καὶ πρῶτα· τὰ δὲ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα σύνθετα μὲν, οὐδὲν δ' ἦτορον ἐναργῆ καὶ πιστὰ καὶ λογικώτερα τῶν πρώτων (2). Ἀκολουθοῦ καὶ μαχομένου οὖν ἐστὶν, ἦνπερ ἰδίαν λόγου δύναμιν πεφυκυῖαν ἅπαντες ἔχομεν φύσει. Ἐὰν οὖν τις εὐρεθῆ λόγος τοιοῦτος οἷος ἐκ τῶν ἤδη πιστῶν τοῖς οὐπῶ (3) πιστοῖς ἐκπορίζεσθαι τὴν πίστιν δυνάμενος, αὐτὸν τοῦτον εἶναι φήσομεν οὐσίαν ἀποδείξεως. Εἴρηται δὲ ὡς καὶ τὸ τῆς πίστεως καὶ τὸ τῆς ἀποδείξεως γένος διττὸν· τὸ μὲν πειθῶ μόνον ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκουόντων, τὸ δὲ ἐπιστήμην ἀπεργαζόμενον (4). Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν πρὸς αἰσθησιν καὶ νόησιν ἐναργῶν ἀρχαίτις τις, κάπειτα τὸ οἰκεῖον ἐπενέγκοι συμπέρασμα, ὅντως ἀποδείκνυσιν εἰ δ' ἐξ ἐνδόξων μόνον, οὐ μὴν πρώτων γε, τουτέστιν οὔτε πρὸς αἰσθησιν οὔτε πρὸς νόησιν ἐναργῶν· εἰ μὲν οἰκεῖον ἐπιφέρει συμπέρασμα, συλλογίζεται μὲν, οὐ μὴν ἐπιστημονικὴν γε ποιήσεται τὴν ἀπόδειξιν· εἰ δ' οὐκ οἰκεῖον, οὐδὲ συλλογίζεται τὴν ἀρχήν. Διαφέρει δ' ἀναλύσεως (5) ἀπόδειξις· ἕκαστον μὲν γὰρ τῶν ἀποδεικνυμένων διὰ τινων ἀποδεικνυμένων ἀποδείκνυται, προσαποδειγμένων κάκεινων ὑφ' ἐτέρων, ἄχρις ἂν εἰς τὰ ἐξ ἑαυτῶν πιστὰ ἀναδράμωμεν, ἢ εἰς τὰ πρὸς αἰσθησίν τε καὶ νόησιν ἐναργῆ· ὅπερ ἀνάλυσις ὀνομάζεται· ἀπόδειξις δὲ ἐστὶν, ὅταν ἀπὸ τῶν πρώτων τὸ ζητούμενον ἀφικνηται διὰ πάντων τῶν ἐν μέσῳ. Χρὴ τοίνυν τὸν ἀποδεικτικὸν ἄνδρα τῆς μὲν ἀληθείας ὡς τῶν λημμάτων πολλὴν ποιήσασθαι πρόνοιαν, τῶν δὲ ὀνομάτων ἀφροντιστεῖν, εἴτε ἀξιόματά τις ἐθέλοι καλεῖν, εἴτε προτάσεις, εἴτε λήμματα. Ὅμοίως δὲ καὶ τοῦ, τίνων ὑποκειμένων τί περαίνεται, πολλὴν ὡς αὐτως (6) πεποιθῆσθαι τὴν πρόνοιαν· εἴτε δὲ περαίνοντα λόγον εἴτε περαντικὸν, εἴτε συλλογιστικὸν, ἐθέλοι τις ὀνομάζειν αὐτὸν, ἤχιστα φροντίζειν. Δύο γὰρ ταῦτα ἐν ἅπασιν χρῆναι φημι τὸν ἀποδεικτικὸν φυλάττειν· τὰ μὲν λήμματα ἀληθῆ λαμβάνειν, ἀκόλουθον (7) δ' αὐτοῖς

sumt probabilia. » SYLBURG.
(4) *Ἀπεργαζόμενον*. Forte rectius ἐναπεργαζόμενον. SYLBURG.
(5) *Ἀναλύσεως*. Ἀνάλυσιν intelligit eam, qua res in primas ejus causas regrediendo per varias demonstrationes tandem resolvitur. Conf. Aristotelis *Analyt. post. lib. II, cap. 22*.
(6) *Ὡς αὐτως*. Scribendum conjuncte ὡσαύτως.
(7) *Ἀκόλουθον*. Contigit, ut prava distinctione, et forte materiae obscuritate, hic locus parum fuerit hactenus intellectus. Sic igitur eum conceptum expr. Ἀκόλουθον δ' αὐτοῖς ἐπιφέρειν συμπέρασμα· ὅπερ τινὲς καὶ ἐπιφορὰν καλοῦσι, τὸ ἐπιφερόμενον τοῖς λήμμασιν. Περὶ παντὸς τοῦ ζητουμένου... δεῖ τῶν λημμάτων, οἰκειῶν δὲ τῷ προβληθέντι, καὶ προ-

facultatibus, vel affectionibus, vel aliqua ex his, ut animæ cupiditates et affectiones: ignorari autem et quæri essentiam. In multis autem cum ipsa nostra intelligentia sit sibi ipsi subjecta, hæc omnia in quæstione versari, cuiquam ex substantiis sic insint. Nam cum utrorumque, essentialis scilicet et operationis, notiones cogitatione conceperimus: ita quæstionem aggredimur. Sunt autem etiam aliqua, quorum cum sciamus operationes simul cum essentialibus, ignoramus affectiones. Est ergo inventionis ratio et methodus ejusmodi: incipiendum enim est a cognitione earum quæ proponuntur quæstionum: sæpe enim decipit figura dictionis, et confundit ac perturbat mentem, ut non facile inveniat ex qua sit differentia: ut, exempli causa, an non sit animal fetus qui gestatur in utero. Nam cum et animalis et fetus qui in utero gestatur aliquam habeamus notionem, quærimus an fetus qui in utero gestatur insit esse animal: hoc autem est, an substantiæ quæ gestatur in utero, insit ut tunc possit moveri, et præterea sentire. Quamobrem operationum et affectionum inquisitio instituitur, cum essentia prius fuerit cognita. Statim ergo is qui proponit, prius est interrogandus quidnam vocet animal; hoc enim est maxime faciendum, quando viderimus nomen duci in diversos usus; et perscrutandum est, an de significato dubitetur ex appellatione, an sit apud omnes extra controversiam. Si enim dixerit se vocare animal, quid-

Α δὲ καὶ ζητεῖσθαι τὴν οὐσίαν. Ἐν πολλοῖς (14) δὲ τῆς νοήσεως αὐτῆς τῆς ἡμετέρας ὑποτιθεμένης ἑαυτῇ, ταῦτα πάντα (15) τὴν ζήτησιν εἶναι τινὲ τῶν οὐσιῶν (16), ἂν οὕτω μὲν ὑπάρχη· ἀμφοτέρων γὰρ τῆς τε οὐσίας τῆς τε ἐνεργείας τὰς ἐπινοίας ἐν τῇ διανοίᾳ λαβόντες, οὕτως ἐπὶ τὴν ζήτησιν ἐρχόμεθα. Ἔστι δὲ ὧν καὶ τὰς ἐνεργείας εἰδότες ἅμα ταῖς οὐσίαις, ἀγνοοῦμεν τὰ παθήματα. Ἔστιν οὖν ἡ μέθοδος τῆς εὐρέσεως τοιαύτη· ἀρκτέον γὰρ ἐξ αὐτοῦ τοῦ γνωρίζειν τὰ προβλήματα· πολλάκις γοῦν ἐξαπατᾷ τὸ τῆς λέξεως σχῆμα, καὶ συγγεῖ καὶ ταραττεῖ τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ ῥαδίως εὐρίσκειν ἐκ ποίας ἐστὶ διαφορᾶς· οἷον εἰ μὴ ζῶον (17) τὸ κρούμενον· ἔχοντες γὰρ καὶ ζῶου τι νόημα καὶ κρούμενον, ζητοῦμεν, εἰ τῷ κρούμενῳ ζῳῷ εἶναι ὑπάρχει· τοῦτο δ' ἐστὶν, εἰ τῇ κρούμενῃ οὐσίᾳ τό τε κινεῖσθαι δύνασθαι, καὶ εἶτι τὸ αἰσθάνεσθαι ὑπάρχει. Ὡστε ἐνεργειῶν ἐστὶ καὶ παθῶν ἡ ζήτησις ἐπὶ προγινωσκομένης οὐσίας. Εὐθέως οὖν τὸν προβάλλοντα ἀντερωτήτεον, τί ποτε καλεῖ ζῶον· μάλιστα γὰρ τοῦτο ποιητέον, ἐπειδὴν καὶ εἰς διαφόρους χρήσεις ἡγμένον ἴδωμεν τοῦνομα· καὶ διερευνητέον, εἴτε ἀμφισβητούμενόν ἐστὶ τὸ σημαινόμενον ἐκ τῆς προσηγορίας, εἴτ' ὁμολογούμενον (18) ἅπασιν. Εἰ γὰρ ζῶον εἴποι καλεῖν, ὃ τί περ ἂν αὐξάνη καὶ τρέφεται, πάλιν αὖ προσανερωτήσομεν, εἰ καὶ τὰ φυτὰ (19) νομίζοι (20) ζῶα· κάπειτα φάντος μὲν οὕτως, ἐπιδεικνύειν ἤδη χρῆ τί τὸ κρούμενόν τε καὶ τρεφόμενον. Πλάτων (21-22) γὰρ καὶ τὰ φυτὰ ζῶα καλεῖ, τοῦ τρίτου

(14) Ἐν πολλοῖς. Dixerat auctor, interdum essentialias sciri, affectiones ignorari: interdum e contra ignorari essentialias, sciri autem affectiones. Tertium restat, ut utraque sciatur tum affectiones, tum essentialis; quæri autem, cui essentialis affectiones convenient. Proinde hæc sic distingui et explicari poterunt. Ἐν πολλοῖς δὲ τῆς νοήσεως αὐτῆς τῆς ἡμετέρας ὑποτιθεμένης ἑαυτῇ ταῦτα πάντα τὴν ζήτησιν εἶναι, τινὲ τῶν οὐσιῶν ἂν οὕτω μὲν ὑπάρχη. « In multis autem cum ipse noster intellectus hæc omnia sibi supposuerit, cui potissimum essentialis eo modo insint, quærit. »

(15) Ὑποτιθεμένης ἑαυτῇ ταῦτα πάντα. Hæc non sunt divellenda, quod fecit interpret. Sensus enim est: « Cum mens hæc omnia conceptibus suis subjecerit. » LOWTH.

(16) Τινὲ τῶν οὐσιῶν. Forte legendum est τινά. Ut v. g. postquam conceperimus substantiam spirituales et intelligentem, a materia penitus separatam, quæramus an istiusmodi substantia usquam detur. LOWTH.

(17) Εἰ μὴ ζῶον. Quid hac de re senserint philosophi, tradit Plutarchus *De placitis philosophorum* lib. v, cap. 15.

(18) Εἴτ' ὁμ. Ms. Paris. melius, εἴθ' ὁμ.

(19) Τὰ φυτὰ. Inter philosophos celebris quæstio fuit, utrum plantæ essent animalia, necne. Id affirmavit Pythagoras. Laertius in *Pythagora* lib. viii, seg. 28, refert eum tradidisse, Ζῆν μὲν ὅσα μετέχει θερμοῦ· διὸ καὶ τὰ φυτὰ ζῶα εἶναι· « quod viverent quæcunque caloris participant: ac ideo plantas esse animalia. » Plutarch. initio *Quæst. natural.*: Ζῶον γὰρ ἔγγειον τὸ φυτὸν εἶναι, οἱ περὶ Πλάτωνα, καὶ Ἀναξαγόραν, καὶ Δημόκριτον οἴονται. Aristote-

C les *De plantis* lib. i. c. 1: Ἀναξαγόρας μὲν οὖν καὶ Ἐμπεδοκλῆς ἐπιθυμία ταῦτα κινεῖσθαι λέγουσιν, αἰσθάνεσθαι τε καὶ λυπεῖσθαι, καὶ ἡδεσθαι διαβεβαιούονται. Ὡν ὁ μὲν Ἀναξαγόρας καὶ ζῶα εἶναι, καὶ ἡδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι εἶπε, τῇ τε ἀπορροῇ τῶν φύλλων, καὶ τῇ αὐξήσει τοῦτο ἐκλαμβάνων· ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς γένος ἐν τούτοις κεκραμένον εἶναι ἐδόξασεν. Ὡσαύτως καὶ ὁ Πλάτων ἐπιθυμεῖν μόνον αὐτὰ διὰ τὴν σφοδρὰν τῆς θρεπτικῆς δυνάμεως ἀνάγκην ἔφησεν. « Anaxagoras itaque et Empedocles desiderio eas duci aiunt: sentire item, ac tristitia voluptateque affici affirmant. Et Anaxagoras animalia ipsa esse, et voluptate ac dolore moveri docuit, e foliorum scilicet defluvio, et ex incremento istud colligens. Empedocles vero sexum his admistum esse arbitratus est. Eodem modo Plato quoque, appetitu solum illas duci, ob vehementem scilicet facultatis altricis necessitatem, affirmabat. » Conf. etiam Plutarchus *De placitis philosophorum* lib. v, c. 26, ubi philosophorum hac de quæstione opiniones recenset; item Stobæus *Éclog. physic.* lib. i, cap. 59, p. 87.

(20) Νομίζοι. Congruentius νομίζει, indic. modo. SYLBURG.

(21-22) Πλάτων. Platonis verba, quæ respicere videtur Clemens, exstant in *Timæo* p. 1078: Τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης συγγενῆ φύσεως φύσιν ἄλλαις ἰδέαις καὶ αἰσθήσεσι κεραυνύοντες, ὡς θ' ἕτερον ζῶον εἶναι, φυτεύουσιν· ἃ νῦν ἡμερὰ δένδρα καὶ φυτὰ καὶ σπέρματα φυτευθέντα ὑπὸ γεωργίας, τιθασσῶς πρὸς ἡμᾶς ἔσχε. Πρὶν δ' ἦν μόνον τὰ τῶν ἀγρίων γένη, πρὸς ἡμέτερα τῶν ἡμέρων ὄντα. Πᾶν γὰρ ὃ τί περ ἂν μετὰ σχῆ τοῦ ζῆν, ζῶον μὲν ἂν ἐν δίκῃ λέγοιτο ὀρθότατα. Μετέχει γὰρ μὴν τοῦτο, ὃ νῦν λέγομεν, τοῦ τρίτου ψυχῆς εἶδους, ὃ μεταξὺ φρενῶν ὀμφαλοῦ τε ἰδρῦσθαι λέ-

τῆς ψυχῆς εἶδους τοῦ ἐπιθυμητικοῦ (23) μόνου μετέχοντα. Ἀριστοτέλης (24) δὲ τῆς φυσικῆς τε καὶ θρεπτικῆς ψυχῆς (25) μετέχειν αἰεταί τὰ φυτὰ, ζῶα δ' ἤδη προσαγορεύειν οὐκ ἀξιοῖ. Τὸ γὰρ δὴ τῆς ἐτέρας ψυχῆς τῆς αἰσθητικῆς μετέχον τοῦτο μόνον ἀξιοῖ καλεῖσθαι ζῶον. Οὐ μὴν οἱ γε Στωϊκοὶ (26) τὴν φυτικὴν δύναμιν ἤδη ψυχὴν ὀνομάζουσιν. Ἀποφῆσαντος δὲ τοῦ προβαλόντος εἶναι ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, δείξομεν ἑαυτῷ μαχόμενα λέγειν· τῷ γὰρ τρέφεσθαι τε καὶ αὐξάνεσθαι τὸ ζῶον ὀρισάμενος, ἀλλὰ καὶ τὸ φυτὸν οὐκ εἶναι ζῶον ἀποφηνάμενος, οὐδὲν ἄλλο εἶπε λέγειν, ἢ ὅτι τὸ τρεφόμενον τε καὶ αὐξανόμενον καὶ ζῶόν ἐστι καὶ οὐ ζῶον. Τί οὖν βούλεται μαθεῖν, εἰπάτω· ἄρα γε εἰ αὐξεται καὶ τρέφεται τὸ κατὰ γαστρός, ἢ εἰ αἰσθήσεως τινος, ἢ καὶ τῆς καθ' ὀρμὴν κινήσεως αὐτῷ μέτεστιν; κατὰ μὲν γὰρ Πλάτωνα τὸ φυτὸν ἔμφυχόν τε καὶ ζῶον· κατὰ δὲ Ἀριστοτέλη ζῶον μὲν οὐπω· λείπει γὰρ αὐτῷ τὸ αἰσθητικόν· ἔμφυχον δὲ ἤδη· ἐστὶ γοῦν αὐτῷ τὸ ζῶον οὐσία ἔμφυχος αἰσθητικῆ· κατὰ δὲ τοὺς Στωϊκοὺς, οὔτε ἔμφυχον οὔτε ζῶόν ἐστι τὸ φυτόν· ἔμφυχος γὰρ οὐσία τὸ ζῶον· εἰ τοίνυν ἔμφυχον τὸ ζῶον, ἢ ψυχὴ δὲ φύσις αἰσθητικῆ, δῆλον ὡς αἰσθητικὸν ἤδη τὸ ἔμφυχον. Εἰ μὲν οὖν ἀντερωτηθεὶς ὁ ζητήσας, εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός ἔτι καλεῖ τὸ ζῶον, ἐπὶ τὸ τρεφόμενον καὶ αὐξὸν ἔχει τὴν ἀπόκρισιν· εἰ δὲ φάσκει τοῦτ' εἶναι ὃ ζητεῖ, πότερον αἰσθητικὸν ἤδη τὸ κρούμενον, ἢ καὶ καθ' ὀρμὴν τινὰ ἐστὶ κινητικὸν ἑαυτοῦ, ἤδη σαφῶς γίνεται ἡ διερεύνησις τοῦ πράγματος, οὐ μενούσης ἔτι τῆς περὶ τοῦνομα ἀπάτης· μὴ ἀποκρινόμενος δὲ πρὸς τὸ ἀντερωτηθέν, μηδὲ βουλόμενος τί ποτέ ἐστιν εἰπεῖν ὃ νοῶν, ἢ κατὰ (27) τίνος ἐπιφέρων πράγματος τὸ ζῶον ὄνομα, τὴν πρότασιν ἐποιήσατο κελεύων δ' ἡμᾶς αὐτοῦς

A quid augetur et alitur; rursus eum rogabimus, an plantas quoque ✕ existimet animalia: deinde hoc cum concesserit, tum oportet ostendere quid sit quod utero gestatur et alitur. Plato enim plantas quoque vocat animalia, ut quæ solam tertiam animæ speciem, nempe eam quæ concupiscit, participant. Aristoteles autem censet plantas et naturalis et nutrientis animæ esse participes, animalia autem non censet esse vocanda: quod enim alterius animæ, nempe sentientis, est particeps, id solum vult vocari animal. Stoici autem naturalem seu vegetantem facultatem, non nominant animam. Quod si is qui proposuit, negaverit plantas esse animalia, ostendemus eum secum pugnantia dicere: nam cum definierit animal ex eo quod alatur et augeatur, et plantam non esse animal pronuntiarit, nihil aliud visus est dicere, quam quod id quod-alitur et augetur, est et animal et non animal. Dicat ergo quid velit discere. Num an augeatur et nutriatur fetus qui est in utero, aut an sit particeps sensus alicujus, an etiam motus appetendi? Nam ex sententia quidem Platonis, planta est animala et animal: ex sententia vero Aristotelis, nondum quidem est animal; deest enim ei vis sentiendi; est tamen animala: est quippe, ut ipse vult, animal, essentia animala sentiendi potestate prædita. Ex Stoicorum autem sententia, neque animalatum, neque animal est planta: est enim animal animala essentia. Si ergo animal est animalatum, anima autem est natura vi sentiendi prædita: manifestum est quod animalatum est sentiendi potestate præditum. Si ergo is qui quæsit, vicissim fuerit interrogatus, an animal quod est in utero adhuc vocet animal, eo quod alatur et augeatur,

✕ P. 910 ED. POTTER, 774 ED. PARIS.

γος· ὃ δόξης μὲν λογισμοῦ τε καὶ νοῦ μέτεστι τὸ μηδὲν, αἰσθήσεως δὲ ἡδέϊας καὶ ἀλγεινῆς μετὰ ἐπιθυμιῶν. Πάσχον γὰρ διατελεῖ πάντα. « Quippe humani generis naturam quamdam cognitam aliis formis sensibusque miscentes, quasi animal quoddam aliud plantaverunt. Talia sunt domesticæ arbores, plantæ, semina, quæ consita nunc cultaque ab arte mitia nobis sunt: quondam vero sine cultura, agrestia. Quidquid enim vitæ est particeps, jure animal nominabitur. Quod autem nunc dicimus, tertiarum animæ speciei est particeps, quam inter diaphragma et umbilicum locavimus. Cui opinio, ratio, mens nulla penitus inest. Sensus vero suavis et tristis una cum cupiditatibus convenit. Omnia siquidem continue patitur. »

(23) Ἐπιθυμητικοῦ. Lege φυτικοῦ, ut ostendunt sequentia. LOWTII.

(24) Ἀριστοτέλης. Ejus sententiam ipsius verbis accipe ex lib. II *De anima*, c. 3: Ὑπάρχει δὲ τοῖς μὲν φυτοῖς τὸ θρεπτικὸν μόνον· ἐτέροις δὲ αὐτὸ τε καὶ τὸ αἰσθητικόν. Εἰ δὲ τὸ αἰσθητικόν, καὶ τὸ ὀρεκτικόν· ὄρεξις μὲν γὰρ ἐπιθυμία καὶ θυμὸς καὶ βούλησις. Τὰ δὲ ζῶα πάντα μίαν ἔχει τῶν αἰσθήσεων τὴν ἀφῆν. Ὡ δὲ αἰσθησις ὑπάρχει, τοῦτω ἡδονή τε καὶ λύπη, καὶ τὸ ἡδύ τε καὶ λυπηρόν· οἷς δὲ ταῦτα, καὶ ἡ ἐπιθυμία. « Ac plantis quidem inest nutritivum solum. Aliis vero et ipsum inest et sensitivum: quod si sensitivum, certe etiam inest appetitivum: appetitus enim est cupiditas, ira, et voluntas;

cuncta vero animalia unum habent, id est tactum; cui autem sensus inest, ei voluptas quoque ac dolor, nec non jucundum et molestum inest; sed quibus hæc insunt, etiam cupiditas inest. » Idem hac de re plura disserit lib. I *De plantis*.

(25) Φυσικῆς... ψ. Omnino legendum φυτικῆς... ψυχῆς, « animæ vegetantis. » Sic paulo post, φυτικὴν δύναμιν, « facultatem vegetantem. » Ipse Aristoteles τὸ φυτικόν, « facultatem vegetantem, » ait esse αἷτιον τοῦ τρέφεσθαι καὶ τοῦ αὐξέσθαι, « causam nutriendi et augendi, » *Ethic. ad Nicomach.* lib. I, cap. 13: idem φυτικὴν δύναμιν vocat, *De anima* lib. II, cap. 4. Alia exempla mitto.

(26) Στωϊκοί. Sic etiam Galenus lib. IV *De dogmate Hippocratis et Platonis*: Οἱ Στωϊκοὶ δὲ οὐδὲ ψυχὴν ὅλως ὀνομάζουσι τὴν τὰ φυτὰ διοικοῦσαν. Scilicet vim vegetandi generali nomine φύσεως vocabant, iis solis, quæ motum aut sensum habent, ψυχὴν tribuentes. Conf. Salmasius in *Epictetum* p. 122, 123.

(27) Μηδὲ βουλόμενος τί ποτέ ἐστιν εἰπεῖν ὃ νοῶν, ἢ κ. Simplicior structura est, μηδὲ βουλόμενος τί ποτέ ἐστι νοῶν, ἢ κ., ut interpret quoque vertit, « neque velit dicere quidnam intelligat. » SYLBURG. — Μηδὲ β... εἰπεῖν, ὃ νοῶν, ἢ κ., ms. Paris. Malim scribere ὃ νοῶν, quid sit, quod intelligens, etc., qua mutatione facta, tota sententia satis clara esse videtur.

habet responsionem. Sin autem dicat esse id quod quærit, utrum fetus qui gestatur in utero sit jam sentiendi vi præditus, an etiam per aliquam appetitionem sit se movendi potestate præditus, fit jam aperte rei perscrutatio, non manente amplius deceptione nominis. Si autem non respondeat ad id quod fuit vicissim rogatus, ✕ neque velit dicere quidnam intelligat, aut cuinam rei tribuens nomen animalis, fecerit propositionem, jubeat autem nos dividere, is notetur esse contentiosus. Si autem cum sint duo modi, unus quidem qui fit per **329** interrogationem et responsionem, alter autem persequendo et explicando latius, negavit alterum: audiat nos omnia persequentes quæ pertinent ad quæstionem propositam: deinde postquam perfecimus, tunc licebit ei vicissim tractare de singulis. Si autem conetur interrogando interrumpere examinationem, planum est eum nihil velle audire. Sed si malit quidem respondere, primum omnium est rogandus, cuinam rei tribuat nomen animalis. Et ubi hoc responderit, rursus est rogandus, quidnam ei significet fetus qui gestatur in utero, an quæ sunt jam formata et animalia, an etiam semen dejectum vult significare id quod est in utero, an sola ea quæ jam sunt membris efficta et expressa, quæ appellantur ἔμβρυα. Cum autem ad hoc quoque responderit, oportet deinceps id quod est propositum concludere et docere: si autem nos velit dicere ipso non respondente, audiat: **Quoniam tu non vis dicere quonam significato dicas id quod proposuisti (aliter enim ego non de significationibus verba facerem, sed jam de rebus ipsis considerarem), scias te perinde fecisse, ac si proposuisses an canis sit animal: merito enim dixissem, De quo cane agis? ego enim et de terrestri, et marino, et de astro cœlesti, quin etiam de Diogene, et de aliis deinceps loquor canibus; non enim divinaverim utrum de omnibus interrogares, an de aliquo. Quod ergo postea es factururus, hoc cum**

✕ P. 911 ED. POTTER, 773 ED. PARIS.

(28) Τὸ ἕτερον. Quod sc. nobis interrogantibus respondere tenetur.

(29) Ἐφ' ὅτι. Scribe ἐφ' ὅ τι.

(30) Ὅ τί ποτε. Ὅτι ποτέ ms. Paris. Scribendum vero iterum ὅ τι. Porro hæc sententia, quæ propter pravam distinctionem hætenus perperam intellecta fuit, sic scribi et exponi debere videtur: Πάλιν ἐρωτητέον, ὅ τί ποτε αὐτῷ σημαίνει τὸ κρούμενον· ἢ τὸ κατὰ γαστρός, ἢ τὰ διαπεπλασμένα ἤδη καὶ τὰ ζῶα (sic enim scribendum; non ζῶα). Καὶ τὸ σπέρμα αὐτὸ (sic enim legere malim quam αὐτὸ), καταβεβλημένον, τὸ κατὰ γαστρ. «Est iterum rogandus, quidnam ei significet fetus? An id, quod utero gestatur; an quæ sunt jam formata et viva. Et rursus an id, quod utero gestatur, significare velit semen dejectum; an potius ea sola quæ jam sunt efficta et formata, quæ ἔμβρυα vocantur.»

(31) Ἡ τὰ διαπεπλασμένα ἤδη καὶ τὰ ζῶα, καὶ τὸ σπέρμα. Legendum omnino ἢ τὸ σπέρμα, delictis, quæ interponuntur reliquis, quæ ex sequentibus huc irrepserunt: et mox ita legenda sunt, ἢ μόνα διηρθρ. καὶ διαπεπλασμένα ζῶα τὰ ἔμβρυα, etc. **LOWTH.** Conf. nota proxime superior.

A διαλέσθαι, ἐριστικὸς ὑπάρχων γνωρισθεῖη. Εἰ δὲ, δυοῖν τρόποιον ὑπαρχόντων, ἑτέρου μὲν τοῦ κατ' ἐρωτησίν τε καὶ ἀποκρίσιν, ἑτέρου δὲ τοῦ κατὰ διεξοδον, ἤρηται τὸ ἕτερον (28), ἐπακουσάτω πάντα τὰ εἰς τὸ πρόβλημα διεξιόντων ἡμῶν· εἰτ' ἐπειδὴν τελεώσωμεν, ἐξέσται αὐτῷ τότε περὶ ἐνὸς ἐκάστου ἐν μέρει διαλαμβάνειν. Εἰ δὲ διακόπτειν ἐπιχειροῖ τὴν ἐξέτασιν πυνθανόμενος, δῆλός ἐστιν οὐδὲν ἀκούειν βουλόμενος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἀποκρίνεσθαι ἔλοιτο, πάντων πρῶτον ἐρωτητέον αὐτὸν, ἐφ' ὅτι (29) φέρει πρᾶγμα τὸ ζῶον ὄνομα· καπειδὴν τοῦτο ἀποκρίνηται, πάλιν ἐρωτητέον, ὅ τί ποτε (30) αὐτῷ σημαίνει τὸ κρούμενον, ἢ τὸ κατὰ γαστρός, ἢ τὰ διαπεπλασμένα ἤδη καὶ τὰ ζῶα, καὶ τὸ σπέρμα (31) αὐτὸ καταβεβλημένον, τὸ κατὰ γαστρός αὐτῷ σημαίνειν βούλεται· ἢ μόνα τὰ διηρθρωμένα τε καὶ ἤδη διαπεπλασμένα, τὰ ἔμβρυα καλούμενα. Ἀποκριναμένου δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, περαίνειν ἤδη τὸ προκείμενον ἐφεξῆς καὶ διδάσκειν χρή. Εἰ δὲ ἡμᾶς λέγειν βούλοιο αὐτὸς μὴ ἀποκρινάμενος, ἀκουσάτω· Ἐπεὶ σὺ μὴ βούλει λέγειν καθ' ὅτου σημαυνομένου λέγεις ὁ προῦθαλες (οὕτω γὰρ ἂν σὺ περὶ σημαυνομένων ἐγὼ ἐποιούμην τὸν λόγον, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν ἤδη τῶν πραγμάτων ἐσκοπούμην), γίνωσκε τοιοῦτόν (32) τι ποιήσας, οἷον εἰ καὶ προῦθαλες εἰ ζῶον ὁ κύων· εἰκότως γὰρ ἂν εἴποιμι, Ποίου κυνός; ἐγὼ γὰρ καὶ περὶ τοῦ χερσαίου καὶ τοῦ θαλαττίου, καὶ τοῦ κατ' οὐρανὸν ἀστρου, ἀλλὰ καὶ Διογένους (33) καὶ τῶν ἄλλων ἐφεξῆς δίδειμι κυνῶν· σὺ γὰρ ἂν μαντευσαίμην, πότερον ὑπὲρ πάντων ἐρωτᾶς, ἢ τινός. Ὅπερ οὖν ἐξ ὑστέρου ποιήσεις, τοῦτ' ἤδη μαθεῖν (34), περὶ ποίου ζητεῖς, σαφῶς εἰπέ. Εἰ δὲ περὶ ὀνόματα στρέφη, τὸ κρούμενον, αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῦνομα, παντὶ δῆλον, ὅτι μήτε ζῶον ἐστι, μήτε φυτὸν, ἀλλ' ὄνομα τε καὶ φωνή, καὶ σῶμα, καὶ ὄν, καὶ τί, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ζῶον. Καὶ εἴπερ τοῦτο προῦθαλες, ἔχεις τὴν ἀπόκρισιν. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ σημαυνομένον ἐκ τοῦ κρούμενον ὄνοματός ἐστι ζῶον· ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἀσώματόν τέ ἐστι, καὶ λεκτέον καὶ πρᾶγμα καὶ νόημα,

(32) Τοιοῦτον. Sic paulo post, τοιοῦτον γὰρ τι σημαίν. Sed utroque loco malim τοιοῦτο.

(33) Διογένους. Nota sunt illa Diogenis responsa e Laertii lib. vi, seg. 60: Ἀλεξάνδρου ποτὲ ἐπιστάντος αὐτῷ, καὶ εἰπόντος· Ἐγὼ εἶμι Ἀλέξανδρος ὁ μέγας βασιλεύς· Κἀγὼ, φησὶ, Διογένης ὁ κύων. Ἐρωτηθεὶς, τί ποιῶν κύων καλεῖται; ἔφη, τοὺς μὲν διδόντας σάινων, τοὺς δὲ μὴ διδόντας ὑλακτῶν, τοὺς δὲ πονηροὺς δάκνων. «Alexandro aliquando subito illi superveniente et dicente: Ego sum Alexander magnus ille rex. At ego, inquit, Diogenes canis. Interrogatus, quidnam faciens canis vocaretur. Quod eis, inquit, blandior, qui dant; in eos vero, qui non dant, oblatro; malos autem mordeo.» Quin et universi Antisthenis sectatores κύνας εἰ κυνικοὶ dicebantur, vel διὰ τὴν κυνικὴν τέλμαν, propter caninam impudentiam: vel ἀπὸ τοῦ Κυνος-ἀργους, a Cynosarge, loco Athenis, quo ille scholam aperuit. Conf. Menagius in Diog. Laertii Antisth. lib. vi, seg. 2, 13.

(34) Μαθεῖν. Lege μαθῶν. Ita etiam interpretes. **LOWTH.**

καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ζῶον. Ἄλλη δὲ τις εἴη τοῦ ζώου φύσις· ἐναργῶς γὰρ ἐδείκνυτο τοῦ πράγματος αὐτοῦ τοῦ ζητουμένου, λέγω δὲ τοῦ ἐμβρύου (35) τῆς φύσεως, ὅποια τις ἐστίν· ἕτερον ὑπάρχον πρόβλημα (36) τὸ περὶ τῶν σημαινομένων ἐκ τοῦ ζῶον ὀνόματος. Λέγω τοίνυν, εἰ τοῦτο λέγεις ζῶον τὸ δυνάμενον αἰσθάνεσθαι τε καὶ κινηθῆναι καθ' ὄρμην, ζῶόν ἐστιν οὐχ ἀπλῶς τὸ κινούμενον καθ' ὄρμην καὶ αἰσθανόμενον· δύναται γὰρ καὶ κοιμᾶσθαι, ἢ μὴ παρόντων τῶν αἰσθητῶν μὴ αἰσθάνεσθαι· τὸ δὲ δυνάμενον ἦτοι ὄρμην, ἢ καὶ αἰσθάνεσθαι πεφυκὸς, ζώου γνώρισμα. Τοιοῦτον γὰρ τι σημαίνεται ἐκ τούτων, πρῶτον μὲν, εἰ τὸ κινούμενον καθ' ὄρμην μὴ αἰσθάνεσθαι ἢ κινεῖσθαι δύναται (37), ὅπερ πρόκειται σκοπεῖσθαι· ἕτερον δὲ, εἰ τὸ κινούμενον αἰσθῆσθαι ποτὲ ἢ κινηθῆσθαι δύναται καθ' ὄρμην· καθ' ὃ σημαινόμενον οὐδεὶς ζητεῖ ἐναργῶς ὄν. Ἐζήτητο δὲ, πότερον ζῶόν ἐστιν ἤδη τὸ ἐμβρυον, ἢ φυτὸν ἐτι· κάπειτα μετελήφθη τοῦ ζώου τοῦνομα εἰς λόγον, ἵν' ἦ σαφές. Αἰσθήσει δὴ καὶ κινήσει τῇ καθ' ὄρμην εὐρόντες αὐτὸ διαφέρον τοῦ μὴ ζώου, πάλιν τοῦτο διωρισάμεθα τῶν παρακειμένων αὐτῷ πραγμάτων, ἕτερον μὲν εἶναι φάμενοι τὸ δυνάμει τοιοῦτον, ὃ μήπω μὲν ἐστίν αἰσθανόμενόν τε καὶ κινούμενον, ἐστὶ δὲ ποτε τοιοῦτον· ἕτερον δὲ τὸ κατ' ἐνέργειαν ὑπάρχον ἤδη τοιοῦτον· τούτου δὲ τὸ μὲν ἤδη ἐνεργοῦν, τὸ δὲ ἐνεργεῖν μὲν δυνάμενον, ἡσυχάζον δὲ ἢ κοιμώμενον· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ τρέφεσθαι τὸ ἐμβρυον ζῶον εἶναι λεκτέον, ὃ τῆς οὐσίας ἐστὶν ἀποχωρούντων τοῦ ζητουμένου, τοῖς δ' ἄλλως συμβεβηκόσι προσεχόντων τὸν νοῦν. Κοινὴ δ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς εὐρίσκεισθαι λεγομένοις τέτακται ἢ ἀπόδειξις, ἧτις ἐστὶ λόγος, ἐξ ἐτέρων ἕτερόν τι πιστούμενος. Ἐξ ὧν δὲ χρὴ πιστοῦσθαι τὸ ζητούμενον, ὁμολογεῖσθαι τε καὶ γινώσκεισθαι δεῖ τῷ μανθάνοντι. Ἀρχὴ δὲ τούτων ἀπάντων ἐστὶ τὸ πρὸς αἰσθησίν τε καὶ νόησιν ἐναργές. Ἡ μὲν οὖν πρώτη ἀπόδειξις, ἐκ τούτων ἀπάντων σύγκειται· ἢ δ' ἐκ τῶν ἤδη φθασάντων ἀποδειχθαι, διὰ τῆσδε (38) πάλιν ἕτερόν τι περαίνουσα, πιστὴ μὲν οὐδὲν ἥττον ἐστὶ τῆς προτέρας· οὐ μὴν καὶ πρώτη ὀνομάζεσθαι δύναται, διότι μηδ' ἐκ πρώτων περαίνεται προτάσεων. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἶδος τῆς τῶν ζητουμένων διαφορᾶς, τριῶν ὄντων, ἐδείχθη· λέγω δὲ (39) τὸ, τῆς οὐσίας γινωσχομένης, ἀγνωεῖσθαι τι τῶν ἔργων ἢ παθῶν αὐτῆς· δευτέρα δ' ἦν διαφορὰ προβλημάτων, ἐφ' οὗ τὰ μὲν ἔργα καὶ πάθη γινώσχομεν ἅπαντες, ἀγνωοῦμεν δὲ τὴν οὐσίαν· οἶον, ἐν τίνι (40) τοῦ σώματος μορίῳ τὸ ἡγεμονικόν ἐστὶ τῆς ψυχῆς (41).

✠ P. 912 ED. POTTER, 776 ED. PARIS.

(35) Τοῦ ἐμβρύου. Τῷ ἐμβρύῳ ms. Paris.

(36) Ἐτερον ὑπάρχον πρόβλημα. Hæc cum superioribus connectenda erant, quod non animadvertit interpres. Sensus n. est, quæstionem de variis significatis vocis ζῶον distinctam omnino esse ab illa, qua de natura animalis, in quo sita sit, disceptatur. Lowth.

(37) Καθ' ὄρμην μὴ αἰσθάνεσθαι ἢ κινεῖσθαι δύναται. Scribendum : Μὴ αἰσθάνεσθαι ἢ καθ' ὄρμην

A jam didiceris, dic aperte, de quonam quæras. Sin autem in excutiendis nominibus veriseris, clarum est quod ipsum nomen *fetus*, neque est animal, neque planta, sed nomen, et vox, et corpus, et id quod est, et aliquid, et quidvis potius quam animal. Et si hoc proposuisti, habes responsionem. Sed neque quod significatur ex nomine *fetus*, est animal : sed illud quidem est et incorporeum, ✠ et dicendum est idem et rem et cogitatum, et quidvis potius quam animal. Erit autem quædam alia natura animalis. Aperte enim ostensum est, de re ipsa de qua quæritur, natura, inquam, *fetus* qui est in utero, cujusmodi ea sit. Alia est quæ proponitur quæstio de significatis hujus nominis *animal*. Dico ergo, si hoc dicis animal quod potest sentire et moveri ex appetitione, id *animal* est non quod simpliciter ex appetitione movetur et sentit, nam potest etiam dormire, aut si non adsint sensilia, non sentire. Quod autem potest vel impelli appetitione, vel etiam sentire, est a natura datum signum quo animal cognoscitur. Tale quid enim ex his significatur. Primum quidem, an *fetus* qui in utero gestatur, ex appetitione non sentire aut moveri possit, quod quidem proponitur considerandum : alterum autem, an *fetus* qui gestatur in utero, aliquando sentire aut moveri potest ex appetitione : in quo significato nemo quærit, cum sit evidens. Quæsitum autem fuerat, utrum *fetus* jam sit animal, an etiam adhuc planta ; deinde nomen animalis traductum est ad definitionem, ut esset manifestum. Cum autem ex sensu et motu appetendi, invenissemus ipsum differre a non animali, id rursus distinximus a rebus ei adjunctis, dicentes aliud quidem esse id quod potestate est tale, quod nondum quidem sentit et movetur, erit autem aliquando tale : alterum autem, quod actu jam est tale. Hujus autem est aliud quidem quod jam agit, aliud autem, quod agere quidem potest, quiescit autem vel dormit : hoc est autem id quod quæritur. Non enim ex eo quod alatur *fetus*, dicendum est esse animal, quod quidem est eorum qui recedunt ab essentia, iis autem quæ alioqui accidunt mentem adhibent. In omnibus autem quæ dicuntur inveniri, posita est demonstratio, quæ quidem est oratio, quæ probat aliud ex aliis. Ea autem ex quibus probatur id quod quæritur, oportet eum qui discit confiteri et cognoscere. Horum autem omnium est principium, id quod est evidens sensu et intelligentia. Atque prima quidem demonstratio constat ex

κινεῖσθαι δύναται· « non potest sentire, aut appetitione moveri. » Sic paulo ante : Αἰσθάνεσθαι τε καὶ κινηθῆναι καθ' ὄρμην· et statim : τὸ κινούμενον καθ' ὄρμην, καὶ αἰσθανόμενον. Dein : ὄρμην ἢ καὶ αἰσθάνεσθαι.

(38) Διὰ τῆσδε. Melius legeretur τῶν δέ. Lowth.

(39) Λέγω δέ. Repetit quæ superius dixerat, p. 775, edit. Paris.

his omnibus. Quæ autem ex iis per hanc prius fuere demonstrata, rursus aliquid aliud concludit, at quidem non minus credibilis quam prior : non potest tamen prima quoque nominari, quoniam neque ex primis concluditur propositionibus. Prima ergo species differentiæ eorum quæ quærentur, cum tres sint, est ostensa : dico ✕ autem cum cognoscatur essentia, ignorari aliquam ejus actionem vel affectionem. Secunda autem differentia propositarum quæstionum erat, in qua opera quidem et affectiones omnes cognoscimus, ignoramus autem essentiam, ut, exempli causa, in quam parte corporis sita sit pars animæ principalis.

CAPUT V.

Specimen dat demonstrationis in discutienda quæstione de Scepticorum ἐποχῇ.

Eadem autem demonstrationis pertractatio est etiam in hac quæstione. Dicunt aliqui non posse esse plura principia unius animalis. Atque unius quidem generis principia non possunt esse plura unius animalis : generibus autem diversa, non est absurdum. Apud Pyrrhonios, sit quam vocant ἐποχή, hoc est assensionis sustentio, quæ vult nihil esse firmum ac stabile. Ea si a seipsa incæperit, clarum est, quod primum seipsam infirmabit. Aut ergo dat aliquid esse verum, et non est de omnibus sustinenda assensio : aut persistit dicens nihil esse veri, et tum clarum est quod nec ipsa prius verum dicet. Aut enim ipsa verum dicit, aut non. Quare, si verum dicit, concedit vel invita, esse aliquid veri. Sin autem non verum dicit, vera ea relinquit quæ volebat tollere de medio. Nam quatenus falsa ostenditur quæ perimit epoche, seu **330** assensionis sustentio, eatenus vera esse ostenduntur, ea quæ perimuntur, quemadmodum somnium quod dicit omnia somnia esse falsa : nam cum seipsam perimat, confirmat alia. Et in summa, si est vera, ducet a seipsa principium, nec sit sustentio assensionis ab aliquo alio, sed primum a seipsa. Deinde si comprehendit quod sit homo, vel quod sustinet assensionem, clarum est eum non sustinere assen-

Η δὲ αὐτὴ ἐπιχείρησις τῆς ἀποδείξεως κατὰ τοῦ-
του τοῦ προβλήματος. Φασὶν οὖν τινες μὴ ἐγχωρεῖν
A πλείους ἀρχὰς ἑνὸς εἶναι ζώου. Ὅμογενεῖς μὲν
οὖν ἀρχὰς οὐκ ἐγχωρεῖ πλείους ὑπάρχειν ἑνὸς ζώου
διαφερούσας δὲ τοῖς γένεσιν, οὐδὲν ἄτοπον. Πρὸς τοὺς
Πυρρόωνιους (42) εἶη, φασὶν, ἡ ἐποχὴ, βέβαιον εἶναι
μηδὲν· δῆλον ὅτι ἀφ' ἑαυτῆς ἀρξαμένη, πρῶτον ἀκυ-
ρώσει ἑαυτήν. Ἡ τοίνυν δίδωσιν ἀληθές τι εἶναι, καὶ οὐ
περὶ πάντων ἐφεκτέον (43)· ἢ ἐνίσταται, μηδὲν εἶναι ἀλη-
θές λέγουσα· καὶ δῆλον ὅτι (44) οὐδ' αὐτὴ πρότερον ἀλη-
θεύσει. Ἡτοι γὰρ αὐτὴ ἀληθεύει, ἢ οὐκ ἀληθεύει. Ἄλλ'
εἰ μὲν ἀληθεύει, δίδωσιν ἄκουσά τι εἶναι ἀληθές· εἰ δὲ
μὴ ἀληθεύει, ἀληθῆ ἀπολείπει ἅπερ ἀνελεῖν ἐβούλετο.
Ἐν ᾧ γὰρ ψευδῆς δείκνυται ἡ ἀναιροῦσα ἐποχὴ, ἐν τούτῳ
τὰ ἀναιρούμενα ἀληθῆ δείκνυται, ὡς ὁ ὄνειρος ὁ λέγων
ψευδεῖς εἶναι πάντας τοὺς ὄνειρους· αὐτοῦ (45) γὰρ ἀναι-
ρετικὴ οὖσα, τῶν ἄλλων γίνεται κυριωτικὴ (46). Καὶ
B ὁλως εἰ ἔστιν ἀληθῆς, ἀφ' ἑαυτῆς ποιήσεται τὴν ἀρχὴν, οὐ
κάλου τινὸς οὖσα ἐποχὴ, ἀλλ' ἑαυτῆς πρῶτον· ἔπειτα,
εἰ καταλαμβάνεται, ὅτι ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἢ ὅτι ἐπέχει,
δῆλός ἐστι μὴ ἐπέχειν (47). Πῶς δ' ἂν καὶ ἀποκρί-
νοιτο (48) πρὸς τὸ ἐρωτηθέν ; περὶ γὰρ αὐτοῦ τούτου
δῆλός ἐστιν οὐκ ἐπέχων· ναὶ μὴν καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι
ἐπέχει· ὁ καὶ εἰ δεῖ πειθόμενον αὐτοῖς περὶ πάντων
ἐπέχειν, περὶ αὐτῆς πρότερον τῆς ἐποχῆς ἐφέξομεν,

✕ P. 913 ED. POTTER, 777 ED. PARIS.

(40) *Ἐν τίνι.* Celebris quæstio de qua, quid philosophi clariores senserint, vide apud Plutarchum *De placitis philosophorum* lib. iv, cap. 5.

(41) *Τῆς ψυχῆς.* Post hæc deest tertia quæstionum species, de qua supra p. 775 edit. Paris. LOWTH.

(42) *Πυρρόωνιους.* De Pyrrhonis dogmate et secta C conf. in ejus vita Laertius lib. ix, seg. 61, 62, ubi hæc scribit : "Ὅθεν γενναιότατα δοκεῖ φιλοσοφῆσαι, τὸ τῆς ἀκαταληψίας καὶ ἐποχῆς εἶδος εἰσαγαγῶν, ὡς Ἀσκάνιος ὁ Ἀθηναῖος φησὶν· οὐδὲν γὰρ ἔφασκεν οὔτε καλόν, οὔτε αἰσχρόν, οὔτε δίκαιον, οὔτε ἀδίκον. Καὶ ὁμοίως ἐπὶ πάντων, μηδὲν εἶναι τῆ ἀληθείᾳ, νόμῳ δὲ καὶ ἔθει πάντα τοὺς ἀθρώπους πράττειν· οὐ γὰρ μᾶλλον τόδε ἢ τόδε εἶναι ἕκαστον. Ἀκόλουθος δ' ἦν καὶ τῷ βίῳ, μηδὲν ἐκτροπέμενος μηδὲ φυλαττόμενος, ἅπαντα ὑφιστάμενος, ἀμάξας, εἰ τύχοι, καὶ κρημνοὺς, καὶ κύνας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, μηδὲν ταῖς αἰσθήσεσιν ἐπιτρέπων. Σώζεσθαι μέντοι (καθὰ φασὶν οἱ περὶ τὸν Καρύστιον Ἀντίγονον), ὑπὸ τῶν γνωρίμων παρακολουθούτων. Αἰνεσίδημος δὲ φησι φιλοσοφεῖν μὲν αὐτὸν κατὰ τὸν τῆς ἐποχῆς λόγον, μὴ μέντοι γε ἀπροοράτως ἕκαστα πράττειν. « Unde et nobilissime philosophiam tractasse videtur, commentus modum, quo de omnibus nihil decerneret,

neque quidquam comprehendere posse diceret, ut Ascanius Abderites auctor est. Negabat enim quidquam honestum esse aut turpe, justum vel injustum. Eadem ratione et de omnibus ; nihil vere esse, cæterum lege atque consuetudine cuncta homines facere. Neque enim esse quidquam istud potius quam illud. Consentanea ad hæc illi et vita erat ; nihil declinans nihilque devitans, sustinebat omnia : currus si forte occurrissent, et prærupta, et canes, et talia, nihil omnino sensibus permittens. Servatum autem (ut Caristius Antigonus refert) a sequentibus se amicis. Porro Ænesidemus ipsum de assensu quidem retinendo philosophatum esse tradit, non tamen imprudenter gessisse singula. »

(43) *Ἐφεκτέον.* Ms. Paris., ἀφεκτέον.

(44) *Δῆλον ὅτι.* Non minus aptum adverb. δηλονότι. SYLBURG.

(45) *Αὐτοῦ.* Rectius αὐτῆς, seu ἑαυτῆς, « sui ipsius. » Id.

(46) *Κυριωτικὴ.* II. κυρωτικὴ, usitatius. Id.

(47) *Ἐπέχει.* Ms. Paris., ἐπέχειν. Πῶς δ' ἂν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν ἀφίκετο περὶ πάντων ἐπέχων ; Πῶς δ' ἂν καὶ ἀποκρίνετε πρὸς τὸ ἐρωτηθέν ;

(48) *Ἀποκρίνοιτο.* In Flor. est etiam altera scriptura ἀπεκρίνετο, indic. modo. Id.

εἴτε πιστέον αὐτῇ, εἴτε καὶ μὴ. Ἐπι εἰ τοῦτο αὐτό
ἔστι τὸ ἀληθές τὸ μὴ εἰδέναι τὸ ἀληθές, οὐδὲ τὴν ἀρ-
χὴν ἀληθές τι παρ' ἐκείνου διδοῖται. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο
ἀμφισβητήσιμον ἔρεϊ, τὸ ἀγνοεῖν τὸ ἀληθές, ἐν αὐτῷ
τούτῳ δίδωσιν εἶναι τὸ ἀληθές γινώριμον, ἐν ᾧ τὴν
περὶ αὐτοῦ ἐποχὴν φαίνεται μὴ βεβαιῶν (49). Εἰ δὲ
αἴρεσις (50) ἔστι πρόσκλισις δογμάτων, ἢ, ὡς τινες,
πρόσκλισις δόγμασι πολλοῖς ἀκολουθίαν πρὸς ἄλληλα
καὶ τὰ φαινόμενα περιέχουσα (51), πρὸς τὸ εὖ ζῆν
συντείνουσα· καὶ τὸ μὲν δόγμα ἔστι κατάληψις τις
λογικῆ· κατάληψις δὲ ἕξις καὶ συγκατάθεσις τῆς δια-
νοίας· οὐ μόνον οἱ ἐφεκτικοὶ (52), ἀλλὰ καὶ πᾶς δογ-
ματικὸς ἐν τισιν ἐπέχειν εἴωθεν, ἤτοι παρὰ γνώμης
ἀσθένειαν, ἢ παρὰ πραγμάτων ἀσάφειαν, ἢ παρὰ
τὴν τῶν λόγων ἰσοσθενίαν.

ad recte vivendum: et dogma est quaedam quæ sit ratione comprehensio: comprehensio autem est ha-
bitus et assensio animi: non solum ephectici, sed etiam quilibet dogmaticus, in nonnullis solet susti-
nere assensionem, aut propter mentis imbecillitatem, aut rerum obscuritatem, aut vires æquales ra-
tionum.

CAPUT VI.

De genere, speciebus et differentiis, et quis sit eorum usus in definitionibus

Αἱ τῶν ζητήσεων (53) ἔφοδοι καὶ ἀρχαὶ περὶ
ταῦτα καὶ ἐν τούτοις εἰσίν.

Προτακτέον δὴ καὶ τῶν ὄρων, καὶ τῶν ἀποδείξεων,
καὶ διαιρέσεων, ποσαχῶς λέγεται τὸ ζητούμενον· τὰ
τε ὁμώνυμα χειριστέον (54), καὶ τὰ συνώνυμα εὐκρι-
νῶς τακτέον κατὰ τὰς σημασίας· ἔπειτα ζητητέον,
εἰ τῶν πρὸς ἕτερα θεωρουμένων ἔστι τὸ προκείμενον,
ἢ καθ' αὐτὸ λαμβάνεται· ἐπὶ τούτοις, εἰ ἔστι, τί ἔστι,
τί αὐτῷ συμβέβηκεν· ἢ καὶ οὕτως, εἰ ἔστι, τί ἔστι,
διότι ἔστι. Πρὸς δὲ τὴν τούτων θεωρίαν ἢ τῶν καθ'
ἕκαστα γνώσεις καὶ ἢ τῶν καθόλου συνυποβάλλει (55),
καὶ τὰ πρότερα, καὶ τὰ ἐπὶ τὰς διαφορὰς, καὶ αἱ
διαίρεσεις αὐτῶν. Ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγὴ (56) φέρει τὸ
καθόλου καὶ τὸν ὀρισμὸν· αἱ δὲ διαιρέσεις τὰ εἶδη καὶ
τὸ τί ἦν εἶναι (57) καὶ τὸ ἄτομον· ἢ δὲ θεωρία τοῦ
ποσαχῶς τὴν λῆψιν τοῦ οικείου· αἱ δὲ διαπορήσεις τὰς
κατ' αὐτάς (58) διαφορὰς καὶ τὰς ἀποδείξεις, καὶ
ἄλλως τὴν θεωρίαν συναύξουσι, τὰ τε παρεπόμενα
αὐτῇ· ἐκ πάντων δὲ ἐπιστήμη τε παρίσταται καὶ ἀλή-
θεια. Πάλιν τὸ κεφαλαιωθὲν ἐκ τῆς διαιρέσεως ὄρος
γίνεται· λαμβάνεται γὰρ καὶ πρότερος τῆς διαιρέ-

B Quæstionum insinuationes et principia circa hæc et in
his sunt.

Ante definitiones autem, demonstrationes, et di-
visiones, prius ponendum est quot modis dicatur
id, quod queritur: et tractanda sunt homonyma,
et synonyma sunt apte et distincte ponenda secun-
dum suas significationes. Deinde quærendum est an
ex iis, quæ considerantur, ut relata ad alia, sit id
quod proponitur, an per seipsum sumatur. Post hæc,
an sit, quid sit, quid ei accidat: aut sic etiam, an
sit, quid sit, propter quid sit. Ad hæc autem con-
templanda confert singulorum cognitio et universo-
rum, et ea quæ sunt priora, et differentiæ, et earum
divisiones. Atque inductio quidem affert id quod
est universum et definitionem: divisiones autem,
species, et quid sit, et individuum. Contemplatio
autem qua consideratur, quot modis dicatur, affert
assumptionem ejus quod est proprium: dubitationes
autem, eas quæ sunt in ipsis differentias et demon-
strationes: et alioqui augent contemplationem, et
ea quæ ipsam consequuntur: ex omnibus autem

✠ P. 914 ED. POTTER, 778 ED. PARIS.

(49) *Μὴ βεβαιῶν*. Delenda videtur particula ne-
gativa μὴ, ut sensus sit: « Hoc ipso concedit veri-
tatem posse cognosci, quod videtur retentionem
assensionis suadere. »

(50) *Αἴρεσις*. Conf. Diogenes Laertius in proœmio
seg. 20: Sextus Empiricus *Hypotyp.* lib. 1, Suidas v. *Αἴ-
ρεσις*.

(51) *Περιέχουσα*. « Continens. » Hervetus exp.
« præbens, » quod est *παρέχουσα*. Posset legi *περιέ-
χουσι*, « continentibus. »

(52) *Ἐφεκτικοί*. Ἐφεκτοί. Forte verius ἐφε-
κτικοί. SYLBURG. — Sic superius *μεθεκτοί* pro *μεθ-
εκτικοί* *Strom.* 1, pag. 348, ubi conf. not.

(53) *Αἱ τῶν ζητ.* Titulum ipsum Hervetus inter-
pres omittit, et absque separatione sequentia cum
præcedentibus connectit. SYLBURG.

(54) *Χειριστέον*. *Χειριστέον* agnoscit etiam Her-

veti versio, « tractanda sunt homonyma: » sed verius
χωριστέον. SYLBURG.

(55) *Συνυποβάλλει*. L. *συνεπιβάλλει*. LOWTH.

(56) *Ἐπαγωγὴ*. Inductio enim est argumenti spe-
cies, qua ex singularibus colligitur universale.

(57) *Καὶ τὸ τί ἦν εἶναι*. Quid sit res, id est es-
sentialem ejus definitionem. Nam ex divisione re-
rum, partes earum, et essentia rationem discimus.
Unde et paulo post, definitionis demonstrationem
sequi divisionem affirmat: et divisionem τί ἔστι,
« quid sit, » docere. Quomodo autem tum definitio
ex inductione procedit, ut sententia præcedente
dicitur? Hunc nodum Clemens paulo infra solvit,
ubi docet definitionem et præcedere divisionem, et
eam subsequi.

(58) *Κατ' αὐτάς*. In Flor. est etiam altera lectio
καθ' αὐτάς. Priorem sequitur Herveti versio, « cas
quæ sunt in ipsis differentias. » SYLBURG.

ostenditur scientia et veritas. Rursus id quod in summam redigitur ex divisione, appellatur definitio; sumitur enim determinatio et prior divisione, et posterior: prior quidem, quando concessa vel tantum proposita fuerit; posterior autem, quando demonstrata, et per sensum, ex singularibus, in summam colligitur universale; inductionis enim principium est sensus; finis autem, id quod est universale. Atque inductio quidem non ostendit quid sit, sed quod sit, vel non sit: ✕ divisio autem quod sit, et determinatio similiter atque divisio, essentiam docet, et quid sit, non autem an sit. Demonstratio autem tria, nempe an sit, et quid sit, et propter quid sit aperit. Sunt autem nonnullae quoque definitiones quae causam continent. Quoniam autem scire est, quando causam viderimus: sunt autem causae quatuor, materia, id quod movet, forma, finis: erit quadruplex determinatio. Primum ergo sumendum est genus, in quo sunt ea quae sunt proxima supremis: postea propinqua differentia. Differentiarum autem continuatio scissa et divisa, complet quid sit esse, seu rei essentiam ac definitionem. Non necesse est autem dicere omnes uniuscuiusque differentias, sed eas quae species constituunt. Geometrica resolutio et compositio divisioni dialecticae et definitioni similis. Et a divisione quidem recurrimus ad ea quae sunt simpliciora, et magis principalia. Atque genus quidem rei quae quaeritur dividimus in eas quae ei insunt species: ut exempli causa, in homine, animal quod est genus, dividimus in eas quae in ipso apparent species, nempe mortale et immortale. Et sic semper genera quae videntur esse composita, secantes in species simpliciores, accedimus ad id quod quaeritur, et non amplius suscipit divisionem. Cum enim animal dividerimus in mortale et immortale, deinde vero mortale in terrestre et aquatile, et rursus terrestre in volucre et pedestre, et sic propinquam ei quod quaeritur speciem, quae etiam comprehendit id quod quaeritur, dividerimus, secundo deveniemus ad simplicissimam speciem, quae nihil quidem aliud, sed id solum quod quaeritur comprehendit. Rursus enim pedestre dividimus in rationis particeps et expers rationis. Deinde ex iis speciebus quae sumuntur ex divisione, eligentes ea quae sunt magis propinqua homini, cum ex iis unam composuerimus orationem, efficiamus hominis definitio-

A σεως καὶ ὕστερος ὁ διορισμός· πρότερος μὲν, ὅταν συγχωρηθῆ ἢ προτεθῆ· ὕστερος (59) δὲ, ὅταν ἀποδειχθῆ· καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν δὲ ἐκ τοῦ καθ' ἕκαστα κεφαλαιοῦται τὸ καθόλου· ἀρχή (60) γὰρ τῆς ἐπαγωγῆς ἢ αἴσθησις· πέρας δὲ τὸ καθόλου. Ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγή οὐ τὸ τί ἐστὶ δείκνυσιν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν, ἢ οὐκ ἐστίν· ἢ διαίρεσις δὲ, ὅτι ἐστὶ παρίστησιν (61), ὃ τε διορισμὸς ὁμοίως τῇ διαιρέσει τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἐστὶ διδάσκει, οὐχὶ δὲ τὸ εἶ ἐστίν· ἢ τε ἀπόδειξις, τὰ τρία, τὸ τε εἶ ἐστίν, καὶ τὸ τί ἐστίν, καὶ τὸ διατὶ ἐστίν, σαφηνίζει. Εἰσὶ δὲ ἔνιοι καὶ τῆς αἰτίας ἐμπειρικτικοὶ ὄροι. Ἐπεὶ δὲ ἐπίστασθαί ἐστιν, ὅταν ἴδωμεν τὴν αἰτίαν· αἰτίαι (62) δὲ τέσσαρες, ἡ ὕλη, τὸ κινεῖν (63), τὸ εἶδος, τὸ τέλος· τετραχῶς ἐστὶ ὁ διορισμός. Ληπτέον οὖν πρῶτον τὸ γένος, ἐν ᾧ ἐστὶ τῶν ἐπάνω τὰ ἐγγύτατα· μετὰ τοῦτο, τὴν προσεχῆ διαφορὰν. Ἡ δὲ συνέχεια τῶν διαφορῶν (64), τεταμένη καὶ ἀποδιαιρουμένη, τὸ τί ἦν εἶναι ἐκπληροῖ. Οὐκ ἀνάγκη δὲ πάσας λέγειν ἐκάστου τὰς διαφορὰς, ἀλλὰ τὰς εἰδοποιούσας. Ἡ γεωμετρικὴ ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις, τῇ διαλεκτικῇ διαιρέσει καὶ ὀρισμῶ ἔοικε· καὶ ἀπὸ μὲν τῆς διαιρέσεως, ἐπὶ τὰ ἀπλούστερα καὶ ἀρχικώτερα ἀνατρέχουμεν. Τὸ γοῦν γένος τοῦ ζητούμενου πράγματος διαιροῦμεν εἰς ἐνυπάρχοντα αὐτῷ εἶδη· οἷον ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ζῶον, γένος ὄν, εἰς τὰ ἐμφαινόμενα εἶδη διαιροῦμεν, τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον· καὶ οὕτως αἰεὶ τὰ σύνθετα δοκοῦντα εἶναι γένη εἰς τὰ ἀπλούστερα εἶδη τέμνοντες, ἐπὶ τὸ μὴ ζητούμενον (65) καὶ μηκέτι τομὴν ἀποδεχόμενον παραγινοῦμεθα. Τὸ γὰρ ζῶον εἰς τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον διελόντες, εἶτα μέντοι τὸ θνητὸν εἰς τὸ χερσαῖον καὶ ἐνυδρον, καὶ πάλιν τὸ χερσαῖον εἰς τὸ πτηνὸν καὶ πεζὸν, καὶ οὕτως τὸ προσεχὲς τῷ ζητούμενῳ εἶδος, ὃ καὶ περιλαμβάνει τὸ ζητούμενον, διαιροῦντες, ἀφιξόμεθα τέμνοντες ἐπὶ τὸ ἀπλούστατον εἶδος, ὅπερ ἄλλο μὲν οὐδὲν, μόνον δὲ τὸ ζητούμενον παραλαμβάνει. Πάλιν γὰρ τὸ πεζὸν εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον διαιρούμεθα· κάπειτα τὰ προσεχῆ τῶν ἐκ τῆς διαιρέσεως λαμβανόμενων εἰδῶν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκλεγόμενοι, καὶ ἐπισυνθέντες εἰς ἓνα λόγον, τὸν ὄρον τοῦ ἀνθρώπου ἀποδίδομεν, ὃς ἐστὶ ζῶον θνητὸν, χερσαῖον, πεζὸν, λογικόν. Ὅθεν ὕλης μὲν τάξιν ἐπέχει ἡ διαίρεσις, τῷ ὄρῳ τὴν ἀπλότητα τοῦ ὀνόματος ἀναζητοῦσα· τεχνίτου δὲ καὶ δημιουργοῦ ὁ ὄρος ἐπισυντιθεὶς καὶ κατασκευάζων, καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος παριστάς· οὐ τούτων τῶν πραγμάτων ὧν ἔχομεν καθολικὰς διανοίας. Τούτων τῶν διανοιῶν τοὺς ἑρμηνευτικοὺς λό-

✕ P. 915 ED. POTTER, 779 ED. PARIS.

(59) Ὑστερος. Conf. Aristotelis *Analyt. post.* lib. II, cap. 15.

(60) Ἀρχή. Eadem docet Aristoteles *Analyt.* lib. I, cap. 18.

(61) Ὅτι ἐστὶ παρ. « Quod sit, » etc. Perperam: Id enim, ut dictum est, docet inductio. Scribendum, τὸ τί ἐστὶ· vel, ὃ τί ἐστὶ· « quid sit. » Id quippe afferre divisionem, mox ait.

(62) Αἰτίαι. Conf. Aristoteles *Analyt. poster.* lib. II, c. 11, quod sic incipit: Ἐπεὶ δὲ ἐπίστασθαί οἴομεθα, ὅταν εἰδῶμεν τὴν αἰτίαν· αἰτίαι δὲ τέσσαρες. « Cum autem putemus nos tunc scire, quando causam cognoscimus; causae vero quatuor sint, »

etc., quae fere κατὰ λέξιν repetit Clemens.

(63) Τὸ κινεῖν. Id est, τὸ ποιητικόν. H. SYLBURG. Nempe causa efficiens, ἢ τι πρῶτον ἐκίνησε, « quae primum movit, » ut ab Aristotele dicitur loc. cit.

(64) Συνέχεια τῶν διαφορῶν. « Coacervatio differentiarum, » ejus specimen occurrit in definitione hominis infra posita, pag. 779 edit. Paris. LOWTH.

(65) Τὸ μὴ ζητ. Delenda est particula neg. μὴ, sensus enim est, per ejusmodi divisionem perveniri tandem ἐπὶ τὸ ζητούμενον, « ad id quod quaeritur, quod ulterioris divisionis capax non est; » ut statim sequitur. Idem Lowthio quoque visum est.

γους εἶναι φαμέν· τούτων γὰρ τῶν διανοιῶν, καὶ αἱ
 διαιρέσεις γίνονται. Τῶν δὲ διαιρέσεων ἡ μὲν τις εἰς
 εἶδη διαιρεῖ τὸ διαιρούμενον, ὡς γένος· ἡ δὲ τις εἰς
 μέρη, ὡς ὅλον· ἡ δὲ εἰς τὰ συμβεβηκότα. Ἡ μὲν οὖν
 τοῦ ὅλου εἰς τὰ μέρη διαιρέσεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
 κατὰ μέγεθος ἐπινοεῖται· ἡ δὲ εἰς τὰ συμβεβηκότα
 οὐδέποτε ὅλη δύναται διαληφθῆναι, εἴγε καὶ οὐσίαν
 ἐκάστῳ δεῖ πάντως τῶν ὄντων ὑπάρχειν. Ὅθεν ἀδό-
 κίμοι ἀμφω αὐταὶ αἱ διαιρέσεις, μόνῃ δὲ εὐδοκιμεῖ ἡ
 τοῦ γένους εἰς εἶδη τομῆ, ὅφ' ἧς χαρακτηρίζεται ἡ τε
 ταυτότης ἡ κατὰ γένος, ἡ τε ἑτερότης ἡ κατὰ ἰδικὰς
 διαφορὰς. Τὸ εἶδος ἀεὶ ἐν τινι μέρει θεωρεῖται· οὐ
 μὴν ἀνάπαλιν, εἴ τι μέρος ἐστὶ τινος, τοῦτο καὶ εἶδος
 γενήσεται· ἡ γὰρ χεὶρ μέρος μὲν ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου,
 εἶδος δὲ οὐκ ἐστίν. Καὶ τὸ μὲν γένος ἐν τοῖς εἶδεσιν
 ἐνυπάρχει· τὸ γὰρ ζῶον καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῷ
 βῆ· τὸ δὲ ὅλον, ἐν τοῖς μέρεσιν οὐκ ἐνυπάρχει· οὐ
 γὰρ ὁ ἀνθρώπος ἐν τοῖς ποσὶν ὑπάρχει. Διὸ κυριώτε-
 ρον τὸ εἶδος τοῦ μέρους· καὶ ὅσα τοῦ γένους κατηγο-
 ρεῖται, ταῦτα πάντα καὶ τοῦ εἶδους κατηγορηθήσεται.
 Ἄριστον μὲν οὖν εἰς δύο θεωρεῖν (66) εἶδη τὸ γένος· εἰ
 δὲ μὴ, εἰς τρία. Τὰ τοίνυν εἶδη, γενικώτερον μὲν
 διαιρούμενα, χαρακτηρίζεται τῷ τε ταυτῷ καὶ θατέρῳ·
 ἔπειτα δὲ διὰ τῶν γενικῶς σημαυνομένων διαιρούμενα
 χαρακτηρίζεται. Ἐκαστον γὰρ τῶν εἰδῶν ἦτοι οὐσία
 ἐστίν· ὡσπερ ὅταν λέγωμεν, Τῶν ὄντων τὰ μὲν σώμα-
 τὰ ἐστὶ, τὰ δὲ ἀσώματα· ἢ ποσὸν, ἢ πρὸς τι, ἢ ποῦ,
 ἢ πότε, ἢ ποιεῖν, ἢ πάσχειν. Παντὸς οὖν τινος οὖν ἐπι-
 στήμων τις ἐστὶ, τούτου καὶ τὸν ὄρον ἀποδιώσει· ὡς
 ὁ γε μὴ δυνάμενος λόγῳ περιλαθεῖν καὶ ὀρίσασθαι
 ὅτι οὖν, τούτου ἐπιστήμων οὐκ ἂν ποτε εἴη. Ἐκ δὲ τῆς
 τοῦ ὄρου ἀγνοίας καὶ τὰς πολλὰς ἀμφισβητήσεις γί-
 νεσθαι καὶ τὰς ἀπάτας, συμβαίνει. Εἰ γὰρ ὁ τὸ
 πρᾶγμα εἰδὼς ἔχει κατὰ διάνοιαν τὴν εἶδησιν αὐτοῦ,
 δύναται δὲ καὶ λόγῳ σαφηνίσαι ὃ διανοεῖται, ἡ δὲ τῆς
 διανοίας ἐρμηνεῖα ὄρος ἐστίν, ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν εἰ-
 δῶτα τὸ πρᾶγμα δύνασθαι αὐτοῦ καὶ τὸν ὄρον ἀποδι-
 ὶναι. Προσλαμβάνεται δὲ ὄροις καὶ ἡ διαφορὰ, ση-
 μείου τάξιν ἐπέχουσα τῷ ὄρῳ. Τῷ γοῦν τοῦ ἀνθρώ-
 που ὄρῳ τὸ γελαστικὸν προστεθὲν, ποιεῖ τὸ ὅλον· ζῶον
 λογικόν, θνητόν, χερσαῖον, πεζόν, γελαστικόν. Ση-
 μαῖα γὰρ ἐστὶ τὰ κατὰ διαφορὰν προσαγόμενα τῷ
 ὄρῳ εἰκείων πραγμάτων· τὴν δὲ φύσιν αὐτῶν τῶν
 πραγμάτων οὐκ ἐνδείκνυται. Αὐτίκα ἰδίου ἀπόδοσιν
 φασὶν εἶναι τὴν διαφορὰν· καὶ καθὼ τῶν ἄλλων ἀπάν-
 των διαφέρει τὸ ἔχον τὴν διαφορὰν, ὃ μόνῳ ὑπάρχει
 καὶ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος ἐν τοῖς ὄροις,
 ἀνάγκη τὸ πρῶτον γένος ὡς ἀρχηγὸν καὶ ὑποστατὸν
 (67) δεῖ παραλαμβάνειν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς μακροτέ-
 ροις ὄροις τὸ πλῆθος τῶν εἰδῶν τῶν ἐξευρισκομένων
 διὰ τῶν δέκα κατηγοριῶν· ἐν δὲ τοῖς ἐλαχίστοις, τὰ
 προηγούμενα τῶν προσεχῶν εἰδῶν ληφθέντα, τὴν οὐ-
 σίαν καὶ φύσιν διασημαίνει τοῦ πράγματος· ὃ δὲ ἐλά-
 χιστος ἐκ τριῶν συνέστηκε, τοῦ γένους καὶ δυεῖν τῶν

nem, quæ est animal mortale, terrestre, pedestre,
 rationis particeps. Quo fit ut materiæ quidem lo-
 cum præstet divisio, definitioni quærens simplici-
 tatem nominis : artificis autem et opificis definitio,
 quæ componit et construit, et ejus quod est ostendit
 cognitionem. Non harum autem rerum, nec
 idearum **331** sunt definitiones, sed rerum quarum
 habemus universales in animo notiones. Harum no-
 tionum dicimus esse orationes interpretativas ; ha-
 rum enim notionum fiunt etiam divisiones. Ex divi-
 sionibus autem, una quidem $\times$ dividit rem divisam in
 species, ut genus : altera autem in partes, ut to-
 tum : alia vero in accidentia. Atque totius quidem
 in partes divisio, ut plurimum consideratur in ma-
 gnitudine : quæ fit autem in accidentia, nunquam
 potest tota explicari, siquidem oportet unicuique
 entium omnino inesse essentiam. Unde etiam re-
 probantur ambæ hæ divisiones : sola autem proba-
 tur divisio generis in species, a qua formam cha-
 racteremque accipit quæ est secundum genus iden-
 titas, et diversitas quoad differentias speciales.
 Species semper in aliqua parte consideratur, non
 tamen contra si quid est pars alicujus, hoc erit
 etiam species : manus enim est pars quidem homi-
 nis, non est autem species. Et genus quidem inest
 in speciebus : animal enim inest in homine et bove.
 Totum autem non inest in partibus. Homo enim
 non inest in pedibus. Quocirca species est parte
 potior. Et quæcunque de genere prædicantur, ea
 etiam omnia prædicabuntur de specie. Atque opti-
 mum quidem fuerit contemplari genus in duabus
 speciebus : sin minus autem, in tribus. Species
 ergo divisæ quidem generalius, characterem acci-
 piunt ex eodem et altero. Deinde vero divisæ, per
 ea quæ generaliter significantur characterem acci-
 piunt. Unaquæque enim species aut est substantia :
 ut cum dicimus : Ex iis quæ sunt, alia quidem sunt
 corporea, alia vero incorporea : aut quantum, aut
 quod refertur ad aliquid, aut ubi, aut quando, aut
 agere, aut pati. Cujuscunque ergo rei habet aliquis
 scientiam, ejus etiam dabit definitionem : quemad-
 modum qui non potest oratione comprehendere et
 definire quidlibet, ejus rei nunquam habebit scien-
 tiam. Ex ignorance autem definitionis, accidit ut
 multæ dubitationes orientur et deceptiones. Si enim
 qui rem novit, habet in animo ejus cognitionem :
 potest autem quis oratione explicare id quod habet
 in animo : ejus autem quod animo cogitatur expli-
 catio, est definitio : necesse ergo est ut qui rem no-
 rit, possit ejus etiam dare definitionem. Assumitur
 autem in definitionibus etiam differentia, quæ signi-
 locum obtinet in definitione. Hominis itaque defini-
 tioni adjectum, vi ridendi præditum, facit totum :
 animal rationis particeps, mortale, terrestre, pede-

$\times$ P. 916 ED. POTTER, 779-780 ED. PARIS.

(66) Θεωρεῖν. Θεωρεῖν agnoscit etiam Herveti
 versio, « contemplari genus in duabus speciebus : »
 atque ita est in p. præcedente, non aspernanda ta-

men est A. lectio διαιρεῖν, « dividere. »

(67) Ὑποστατόν. « Quod reliquis substernitur : »
 LOWTH.

stre, vi ridendi præditum. Quæ enim per differentiam adhibentur definitioni, sunt signa rerum propriarum, ipsarum autem rerum naturam non indicant. Jam vero dicunt differentiam esse proprii redditionem, et secundum quod differt ab aliis id quod habet differentiam, quod soli inest, et de re mutuo prædicatur: necesse est in definitionibus primum genus assumere ut principale, et quod subsistat. Et in longioribus quidem definitionibus, multitudo specierum quæ inveniuntur per decem prædicamenta: in minimis autem, quæ ex propinquis speciebus sumptæ fuerint principales, rei essentiam et naturam significant. Quæ est autem minima, constat ex tribus, ex genere, et duabus speciebus maxime necessariis. Hoc autem fit propter brevitatem. Dicimus ergo: Homo est animal vi ridendi præditum. Tunc assumendum est id quod præcipue accedit ei quod definitur, aut propria ejus virtus, aut proprium ejus munus ac officium, aut aliquid aliud ejusmodi. Quare cum definitio debeat rei essentiam exponere, non potest quidem rei naturam accurate comprehendere: per præcipuas autem species declarat essentiam: et habet definitio propemodum essentiam in qualitate.

CAPUT VII.

De causis dubitandi sive assensum sustinendi.

Quæ efficiunt ut sustineatur assensio, causæ sunt duæ supremæ. Una quidem, mens humana quæ est multiplex et instabilis, cui quidem natura est insitum ut generet dissensionem, aut aliorum inter se invicem aut sui ipsorum a seipsis. Secunda autem, ea quæ est in rebus discrepantia, quæ etiam maxime efficit ut sustineatur assensio. Nam cum neque omnibus visis possimus credere propter repugnantiam: neque omnibus fidem non habere, quod id quod dicit omnia esse incredibilia, cum sit ex omnibus, in numerum etiam omnium ascribatur; neque aliquibus quidem credere, aliquibus vero non credere, propter æqualitatem: eo deducti sumus ut sustineamus assensionem. Harum autem principallium causarum, propter quas assensionem sustinemus, cogitationis quidem instabilitas, generat dissensionem: dissensio autem est immediata causa propter quam sustinetur assensio. Hinc plena quidem est vita iudicis et curiis, et in summa, eorum quæ dicuntur bona et mala electione: quæ quidem dubiæ mentis et ad oppositarum rerum infirmitatem claudicantis, sunt argumenta. Sunt itaque libri plenæ bibliothecæ, classesque et commentationes: iis qui in dogmatibus inter se dissentiunt, et sibi persuaserunt se in rebus tenere veritatem.

CAPUT VIII.

Qua methodo tum res, tum nomina ad certas classes reduci possunt.

In voce tria versantur: nempe et nomina quæ sunt signa eorum quæ animo cogitantur principali-

✕ P. 917 ED. POTTER, 781 ED. PARIS.

(68) Ἦτοι τῆς. Duplicem dissensionem statuit; aliam, qua diversi homines inter se dissentiunt; aliam qua quis a seipso discrepat.

(69) Μῆτε π. α. Sensus est: Credi non posse hanc propositionem, « Nihil est credendum. » Quia tum ne hæc quidem propositio esset credenda, cum etiam ea generali voce « nihil » excluderetur. Simili argumento adversus Pyrrhonorum ἐποχὴν supra est usus p. 777 edit. Paris.

(70) Καὶ καθόλου τῆς π. Vult, difficultatem

ἀναγκαιοτάτων εἰδῶν. Γίνεται δὲ τοῦτο διὰ συντομίαν. Φαμέν οὖν· Ἄνθρωπος ἐστὶ τὸ ζῷον γελαστικόν· τό τε ἐξαιρέτως συμβεβηκὸς τῷ ὀριζομένῳ προσπαρηληπτόν, ἢ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν αὐτοῦ, ἢ τὸ ἴδιον ἔργον αὐτοῦ, καὶ τοιούτων τινῶν ἄλλων. Ἐξηγητικὸς οὖν ὁ ὅρος ὢν τῆς τοῦ πράγματος οὐσίας, περιλαβεῖν μὲν ἀκριβῶς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἀδυνατεῖ· διὰ δὲ τῶν κυριωτάτων εἰδῶν τὴν δῆλωσιν τῆς οὐσίας ποιεῖται, καὶ σχεδὸν ἐν ποιότητι ὁ ὅρος τὴν οὐσίαν ἔχει.

Τὰ ποιητικὰ τῆς ἐποχῆς αἷτια δύο ἐστὶ τὰ ἀνωτάτω· ἐν μὲν τὸ πολύτροπον καὶ ἄστατον τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης, ὅπερ γεννητικὸν εἶναι πέφυκε τῆς διαφωνίας, ἢτοι τῆς (68) ἀλλήλων πρὸς ἀλλήλους, ἢ τῆς ἑαυτῶν πρὸς ἑαυτούς· δεύτερον δὲ ἡ ἐν τοῖς οὔσι διαφωνία, ἢ καὶ εἰκότως ἐμποιητικὴ καθέστηκε τῆς ἐποχῆς. Μῆτε γὰρ πάσαις φαντασίαις πιστεύειν δυνηθέντες διὰ τὴν μάχην, μῆτε πάσαις ἀπιστεῖν (69) διὰ τὸ καὶ τὴν λέγουσαν πάσας ἀπίστους ὑπάρχειν ἐξ ἀπασῶν οὔσαν συμπεριγράφεσθαι πάσαις· μῆτε τισὶ μὲν πιστεύειν, τισὶ δὲ ἀπιστεῖν διὰ τὴν ἰσότητα, κατήχθημεν εἰς ἐποχὴν. Τούτων δὲ αὐτῶν τῶν ἀρχικωτάτων τῆς ἐποχῆς τὸ μὲν ἀβέβαιον τῆς διανοίας γεννητικὸν ἐστὶ διαφωνίας· ἡ δὲ διαφωνία, προσεχὲς αἷτιον τῆς ἐποχῆς· ὅθεν πλήρης μὲν ὁ βίος δικαστηρίων τε καὶ βουλευτηρίων, καὶ καθόλου τῆς περὶ (70) τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ καὶ κακὰ αἰρέσεως, ἅπερ ἡπορημένης ἐστὶ διανοίας καὶ πρὸς τὴν τῶν (71) ἀντικειμένων πραγμάτων εἰς ἀσθένειαν (72) μετοκλαζούσης τεκμήρια· πλήρεις δ' αἱ θῆκαι τῶν βιβλίων, καὶ αἱ συντάξεις καὶ αἱ πραγματεῖαι τῶν διαφωνούντων ἐν τοῖς δόγμασι, καὶ πεποιθότων ἑαυτοῦς τὴν ἐν τοῖς οὔσιν ἀλήθειαν γινώσκειν.

eligendi quod optimum est, quæ ubique gentium conspicitur, esse manifestum indicium, quod in multis rebus retinenda sit assensio.

(71) Καὶ πρὸς τὴν τῶν. Τὴν superfluum est. Sic expl.: « Quæ sunt indicia mentis dubiæ, quæque præ rerum inter se repugnantia ob infirmitatem claudicat. »

(72) Εἰς ἀσθένειαν. Dele εἰς. LOWTH.

(73) Τρία. Hæc se tria sequuntur: res, conceptus, voces. Voces representant conceptus, con-

κατ' ἐπακολούθημα δὲ καὶ τῶν ὑποκειμένων· δευτε-
ρον δὲ τὰ νοήματα, ὁμοιώματα καὶ ἐκτυπώματα τῶν
ὑποκειμένων ὄντα. Ὅθεν ἅπασιν καὶ τὰ νοήματα τὰ
αὐτὰ ἐστὶ, διὰ τὸ τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὑποκειμέ-
νων ἅπασιν ἐγγίνεσθαι τύπωσιν· οὐκ ἔτι δὲ καὶ τὰ
ὀνόματα, διὰ τὰς διαλέκτους τὰς διαφόρους. Τρίτον
δὲ, τὰ ὑποκείμενα πράγματα, ἀφ' ὧν ἡμῖν τὰ νοή-
ματα ἐκτυποῦνται. Τὰ μὲν οὖν ὀνόματα ἢ γραμμα-
τικὴ εἰς τὰ καθολικὰ στοιχεῖα κθ' ἀνάγει· ὠρισμένα
γὰρ χρῆ εἶναι τὰ στοιχεῖα· τῶν γὰρ καθ' ἕκαστα,
ἀπείρων ὄντων, μὴ εἶναι ἐπιστήμην· ἴδιον δὲ ἐπι-
στήμης καθολικοῖς (74) ἐπεριδεσθαι θεωρήμασι καὶ
ὠρισμένοις. Ὅθεν τὰ καθ' ἕκαστα εἰς τὰ καθόλου
ἀνάγεται. Ἡ δὲ τῶν φιλοσόφων πραγματεία περὶ τὰ
τὰ νοήματα καὶ τὰ ὑποκείμενα καταγίνεται. Ἐπὶ δὲ
τούτων, τὰ καθ' ἕκαστα (75), ἄπειρα στοιχεῖά τινα
καὶ τούτων εὐρέθη (76), ὑφ' ἃ πᾶν τὸ ζητούμενον
ὑπάγεται· καὶ εἰ μὲν φαίνοιτο ὑφ' ἓν τι ὑποδευκὸς
τῶν στοιχείων, ἢ καὶ πλείω, ἀποφανοῦμεθα αὐτὸ εἶ-
ναι· εἰ δὲ πάντα διαφύγοι, μηδαμῆ εἶναι. Τῶν λεγο-
μένων (77) τὰ μὲν ἄνευ συμπλοκῆς λέγεται, ὡς τὸ
ἄνθρωπος, καὶ ὡς τὸ τρέχει, καὶ ὅσα λόγον οὐκ ἀπο-
τελεῖ, ὃ δὲ (78) τάληθές ἢ τὸ ψεῦδος ἔχει· τῶν δὲ
μετὰ συμπλοκῆς (79) λεγομένων τὰ μὲν οὐσίαν ση-
μαίνει, τὰ δὲ ποιὸν, τὰ δὲ ποσὸν, τὰ δὲ πρὸς τι, τὰ
δὲ ποῦ, τὰ δὲ πότε, τὰ δὲ κεῖσθαι, τὰ δὲ ἔχειν, τὰ
δὲ ποιεῖν, τὰ δὲ πάσχειν· ἃ δὲ καὶ στοιχεῖα τῶν ὄν-
των φαμέν, τῶν ἐν ὕλῃ καὶ μετὰ τὰς ἀρχάς (80)·
ἔστι γὰρ λόγῳ θεωρητὰ ταῦτα· τὰ δὲ ἄϋλα νῶ μόνῳ
ληπτὰ ἐστὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐπιβολὴν· τῶν δὲ ὑπὸ
τὰς δέκα κατηγορίας ὑποτασσομένων, τὰ μὲν καθ'
αὐτὰ λέγεται, ὡς αἱ ἐννέα κατηγορίαι, τὰ δὲ πρὸς τι.
Καὶ πάλιν τῶν ὑπὸ ταύτας τὰς δέκα κατηγορίας τὰ
μὲν ἐστὶ συνώνυμα, ὡς βοῦς καὶ ἄνθρωπος, καθὸ

ter, per consequentiam autem, etiam subjectorum :
secundo autem, cogitata quæ res subjectas referunt
et expriment. Unde sunt omnibus eadem cogitata,
✕ propterea quod ex rebus subjectis eadem forma
et typus ingeneretur omnibus : non itidem etiam
nomina, propter diversos sermones. Tertium au-
tem, sunt res subjectæ, ex quibus nobis imprimun-
tur cogitata. Atque nomina **332** quidem reducit
grammatica in vigintiquatuor generalia elementa :
oportet enim esse elementa definita : eorum enim
quæ sunt singularia, cum sint infinita, non est
scientia. Est autem proprium scientiæ, universis
ac generalibus theorematibus niti et definitis. Unde
singularia reducuntur ad universa ac generalia.
Philosophorum autem indagatio versatur et in iis
quæ animo cogitantur, et in rebus subjectis. Quo-
niam autem singularia horum sunt infinita, horum
quoque sunt quædam inventa elementa, ad quæ
reducitur quidquid quæritur : et si videatur quidem
subire unum aliquod, vel etiam plura ex elementis,
id esse pronuntiamus : quod si omnia effugerit,
nequaquam esse. Ex iis quæ dicuntur, alia quidem
dicuntur absque connexionione, ut *homo*, et ut *currit*,
et quæcunque orationem minime perficiunt, quæ
habet verum vel falsum ; alia vero cum connexionione.
Ex iis autem quæ dicuntur absque connexionione,
alia quidem significant essentiam, alia autem quale,
alia vero quantum, alia autem quæ referuntur ad
aliquid, alia autem ubi, alia vero quando, alia au-
tem situm esse, alia autem habere, alia vero agere,
alia autem pati ; quæ etiam dicimus esse elementa
eorum quæ sunt in materia et post principia. Con-
siderari enim possunt hæc ratione. Quæ carent au-
tem materia, sola mente possunt apprehendi per

✕ P. 918 ED. POTTER, 782 ED. PARIS.

ceptus representant res. Ac res quidem et conce-
ptus ubique sunt eadem, voces autem differunt.
Aristoteles lib. *De interpretatione* cap. 1 : Ὅσπερ
οὐδὲ γράμματα πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὕτως οὐδὲ φωναὶ
αἱ αὐταί. Ὡν μέντοι ταῦτα σημεῖα πρώτως, τὰ αὐτὰ
πᾶσι παθήματα τῆς ψυχῆς· καὶ ὧν ταῦτα ὁμοιώ-
ματα, πράγματα ἤδη τὰ αὐτὰ. « Ut litteræ non sunt
apud omnes eadem, ita neque voces sunt eadem.
Sed passionibus animi, quarum hæc primum sunt
signa, eadem sunt apud omnes. Eadem sunt etiam
res, quarum hæc passionibus sunt simulacra. »

(74) *Καθολικοῖς*. Conf. Aristotelis *Analyt. pos-
ter.* lib. 1, cap. 4.

(75) Ἐπὶ δὲ τούτων, τὰ καθ' ἕκαστα. Scribe
cum interprete : Ἐπεὶ δὲ τούτων τὰ καθ' ἕκαστα
ἄπειρα, στοιχεῖά τινα καὶ τούτων εὐρέθη. Paulo
post : Τῶν δὲ μετὰ συμπλοκῆς λεγομένων, τὰ μὲν
οὐσίαν σημαίνει, τὰ δὲ ποιόν. Recte interpretes, χωρὶς
συμπλοκῆς legit. Quis enim logicus dicet, voces sin-
gulas quæ comprehenduntur prædicamentis, οἷον εἶ
στοιχεῖα πρῶτα, μετὰ συμπλοκῆς λέγεσθαι; HEINSIUS.

(76) *Εὐρέθη*. Forte congruentius εὐρεθείη, opt.
modo. SYLBURG.

(77) *Τῶν λεγομ.* Hic aliquid deesse vidit Her-
vetus, et post eum Heinsius. Quod vero deerat,
neuter perfecte supplevit. Id quid sit, ex Aristotele
facile liquebit. Is enim libro *De categor.* cap. 2 hæc
verba habet : Τῶν λεγομένων τὰ μὲν κατὰ συμπλο-
κὴν λέγεται, τὰ δὲ ἄνευ συμπλοκῆς. Τὰ μὲν οὖν κατὰ

συμπλοκὴν· οἷον, ἄνθρωπος τρέχει, ἄνθρωπος νικᾷ·
ἄνευ συμπλοκῆς· οἷον, ἄνθρωπος, βοῦς, τρέχει, νικᾷ.
« Eorum quæ dicuntur alia conjuncta effertur,
alia sine conjunctione. Conjuncta : ut, homo cur-
rit, homo vincit. Sine conjunctione : ut, homo, bos,
currit, vincit. »

(78) Ὅ δὲ. Lege ὃ, et referendum ad λόγος.
LOWTH. — Aristoteles libri jam dicti c. 4 : Τῶν δὲ
κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων οὐδὲν οὔτε
ἀληθές, οὔτε ψευδές ἐστίν· οἷον, ἄνθρωπος, λευκόν,
τρέχει, νικᾷ. « Eorum autem, quæ sine omni con-
junctione dicuntur, nihil est verum aut falsum :
ut homo, album, currit, vincit. »

(79) *Τῶν δὲ μετὰ συμ.* Lege τῶν δὲ ἄνευ συμ.
Nam μετὰ positum ab imperito scriba, qui non ad-
vertit, prius membrum, quod tractabat de his quæ
μετὰ συμπλοκῆς dicuntur, intercidisse. Quod vero
prædicamenta sint voces incomplexæ, cuius no-
tum. Audi Aristotelem principio cap. 4 libri modo
citati : Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων
ἕκαστον ἢτοι οὐσίαν σημαίνει, ἢ ποσόν, ἢ ποιόν, ἢ
πρὸς τι, ἢ ποῦ, ἢ πότε, ἢ κεῖσθαι, ἢ ἔχειν, ἢ ποιεῖν,
ἢ πάσχειν. « Eorum quæ sine omni conjunctione
dicuntur, unumquodque aut substantiam significat,
aut quantum, aut quale, aut ad aliquid, aut ubi,
aut quando, aut situm esse, aut habere, aut
agere, aut pati. »

(80) *Μετὰ τὰς ἀρχάς*. Nam summa rerum prin-
cipia prædicamenta « transcendent. »

primam applicationem. Ex iis autem quæ collocantur sub decem prædicamentis, alia quidem per se dicuntur, ut novem prædicamenta, alia autem relata ad aliquid. Et rursus ex iis quæ sunt sub his decem prædicamentis, alia quidem sunt synonyma, sicut bos et homo, quatenus animal. Sunt enim synonyma, quorum amborum nomen est commune, ut animal: et ratio eadem, hoc est, definitio, nempe, essentia animata. Heteronyma autem sunt, quæ circa idem subjectum sunt in diversis nominibus, ut ascensus et descensus: ✕ est enim eadem via, sive sursum, sive deorsum. Est autem alia species heteronymorum, utpote equus, et niger, quæ et nomen et rationem habent, alterum ab altero diversum, et neque habent idem subjectum: sunt ea autem dicenda altera, non heteronyma. Polyonyma autem sunt quæ eandem quidem habent rationem, nomen autem diversum, ut ensis, spatha, gladius. Denominativa autem sunt, quæ ex aliquo altero sunt nominata, ut a fortitudine fortis. Homonyma autem sunt, quæ utuntur eodem nomine, non habent autem eandem rationem, ut homo, qui est et animal, et homo pictus. Ex homonymis autem, alia quidem habent idem nomen ex fortuna, ut Ajax Locrus, et Ajax Salaminus; alia autem ex intentione. Et ex his, alia quidem per similitudinem, ut homo, et qui est animal, et qui pictus; alia autem per proportionem ac convenientiam, ut pedes Idæ, et nostri pedes, propterea quod sint inferius; alia autem ex operatione, ut pes navis, per quem navis navigat, et pes noster, per quem movemur. Dicuntur etiam homonyma ab eodem et ad idem, ut a medico liber et scalpellum medica, et a medico qui utitur, et ad rationem medicam.

CAPUT IX.

De diversis generibus.

Ex causis, aliæ quidem sunt quæ dicuntur procatartice, aliæ vero synectice, aliæ autem adjuvantes, aliæ sine quibus non. Procatartice, quæ primo dant occasionem ad hoc ut aliquid fiat, quemadmodum pulchritudo dat incontinentibus occasionem amoris; eis enim visa solum ingenerat affectionem amatoriam, nec tamen necessario. Synectice, quæ etiam per synonymiam seu univoce vocantur, per se perfectæ quandoquidem per se est plene efficiens effectus. Deinceps autem omnium causarum exempla ostendentur ei qui discit.

✕ P. 919 ED. POTTER, 785 ED. PARIS.

(81) *Συνώνυμα*. Aristoteles libro superius dicto cap. 1, sect. 2: *Συνώνυμα δὲ λέγεται, ὧν τό τε ὄνομα κοινόν, καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός· οἷον ζῶον, ὃ τε ἄνθρωπος, καὶ ὁ βοῦς.* « Synonyma autem dicuntur, quorum et nomen est commune, et ad illud nomen accommodata definitio est eadem; quemadmodum et homo, et bos dicitur animal. »

(82) *Ὁμώνυμα*. Aristoteles libri modo dicti cap. 1, initio: *Ὁμώνυμα λέγεται, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν· ὁ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος· οἷον ζῶον ὃ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ γεγραμμένον.* « Homonyma dicuntur, quorum nomen solum est commune, ad illud vero nomen accommodata definitio est diversa: quemadmodum et homo, et quod pi-

ζῶον· ἐστὶ γὰρ συνώνυμα (81), ὧν τό τε ὄνομα ἀμφοῖν κοινόν, τὸ ζῶον· καὶ ὁ λόγος, ὁ αὐτός, τουτέστιν ὁ ὄρος, τουτέστιν οὐσία ἐμφυχός· ἑτερόνυμα δὲ, ὅσα περὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον ἐν διαφόροις ἐστὶν ὀνόμασιν, οἷον ἀνάβασις καὶ κατάβασις· ὁδὸς γὰρ ἢ αὐτῆ, ἦτοι εἰς τὸ ἄνω, ἢ εἰς τὸ κάτω. Τὸ δ' ἄλλο εἶδος τῶν ἑτερονύμων, οἷον ἵππος καὶ μέλας, καὶ ὄνομα καὶ λόγον ἕτερον ἀλλήλων ἔχοντα, μηδὲ τοῦ ὑποκειμένου κοινωνοῦντα· ἕτερα δὲ λεκτέον, οὐχ ἑτερόνυμα. Πολυώνυμα δὲ τὰ τὸν μὲν λόγον τὸν αὐτὸν ἔχοντα, ὄνομα δὲ διάφορον· ὡς ἄορ, ξίφος, φάσγανον· παρώνυμα δ' ἐστὶ τὰ παρά τι ἕτερον ὀνομασμένα, ὡς ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ὁ ἀνδρεῖος. Τὰ δὲ ὁμώνυμα (82), τῷ αὐτῷ ὀνόματι χρώμενα, λόγον δὲ οὐ τὸν αὐτὸν ἔχοντα· οἷον ἄνθρωπος, τό τε ζῶον

καὶ ὁ γεγραμμένος. Τῶν δὲ ὁμωνύμων τὰ μὲν ἀπὸ τύχης ὁμωνυμεῖ, ὡς Αἴας (83) ὁ Λοκρὸς καὶ ὁ Σαλαμίνιος· τὰ δὲ ἀπὸ διανοίας· καὶ τούτων τὰ μὲν καθ' ὁμοιότητα, ὡς ἄνθρωπος τό τε ζῶον καὶ ὁ γεγραμμένος· τὰ δὲ κατὰ ἀναλογίαν, ὡς πόδες Ἰδῆς (84), καὶ οἱ ἡμέτεροι πόδες, διὰ τὸ κατωτέρω εἶναι· τὰ δὲ κατ' ἐνέργειαν, ὡς ποῦς πλοίου (85), δι' οὗ τὸ πλοῖον πλεῖ, καὶ ποῦς ὁ ἡμέτερος, δι' οὗ κινούμεθα. Λέγεται ὁμώνυμα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ αὐτό· ὡς ἀπὸ τοῦ ἱατροῦ (86) τὸ βιβλίον καὶ τὸ σμιλίον ἱατρικῶς, ἀπὸ τε τοῦ χρωμένου ἱατροῦ, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν λόγον τὸν ἱατρικόν.

Τῶν αἰτίων τὰ μὲν προκαταρκτικά· τὰ δὲ συνεκτικά· τὰ δὲ συνεργά· τὰ δὲ, ὧν οὐκ ἄνευ. Προκαταρκτικά μὲν τὰ πρῶτως ἀφορμὴν παρεχόμενα εἰς τὸ γίγνεσθαι τι, καθάπερ τὸ κάλλος τοῖς ἀκολάστοις τοῦ ἔρωτος· ὀφθὲν γὰρ αὐτοῖς, τὴν ἐρωτικὴν διάθεσιν ἐμποιεῖ μόνον, οὐ μὴν κατηναγκασμένως· συνεκτικά δὲ, ἅπερ (87) συνωνύμως καὶ αὐτοτελῆ καλεῖται, ἐπειδὴ περ αὐτάρκως δι' αὐτοῦ ποιητικόν ἐστὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ἐξῆς δὲ πάντα τὰ αἷτια ἐπὶ τοῦ μανθάνοντος δεικτέον· ὁ μὲν πατὴρ αἰτίον ἐστὶ προκαταρκτικόν τῆς μαθήσεως· ὁ διδάσκαλος δὲ συνεκτι-

ctum est, animal dicitur. »

(83) *Αἴας*. Ajaces duo a Trojani belli auctoribus multum celebrati.

(84) *Πόδες Ἰδῆς*. Pedes Idæ montis Il. Υ', v. 59, *Πάντες δ' ἐσσεύοντο πόδες πολυπίδακος Ἰδῆς.*

(85) *Ποῦς πλοίου*. Nonius Marcellus: « Remi sunt navales pedes. » Vocantur alias « pedes, » funes nautici, quibus vela astringuntur. Unde Lycophron *ποδωτὰ λῖνα* vocat. Conf. Meursius in istius poetæ *Cassandra* v. 97 et 1015, et noster ibidem commentarius.

(86) *Ἀπὸ τοῦ ἱατροῦ*. Redundare videntur hæ voces. Forte ἐπὶ τοῦ ἱατροῦ legendum.

(87) *Συνωνύμως*. Sic legendum esse pro *vuig.* συνώνυμα, liquet ex p. 334.

κόν· ἡ δὲ τοῦ μανθάνοντος φύσις συνεργὸν αἴτιον· ὁ δὲ χρόνος τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ἐπέχει. Αἴτιον δὲ κυρίως λέγεται τὸ παρεκτικόν τινος ἐνεργητικῶς· ἐπεὶ καὶ τὸν σίδηρον τμητικὸν φησὶν εἶναι οὐ μόνον ἐν τῷ τέμνειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μὴ τέμνειν. Οὕτως οὖν καὶ τὸ παρεκτικὸν ἄμφω σημαίνει, καὶ τὸ ἤδη ἐνεργοῦν, καὶ τὸ μηδέπω μὲν, δυνάμει δὲ κεχρημένον τοῦ ἐνεργῆσαι. Οἱ μὲν οὖν, σωμάτων, οἱ δ', ἀσωμάτων φασὶν εἶναι τὰ αἴτια· οἱ δὲ τὸ μὲν σῶμα κυρίως αἴτιον φασὶ, τὸ δὲ ἀσώματον καταχρηστικῶς καὶ ὅσον αἰτιωδῶς. Ἄλλοι δ' ἔμπαλιν ἀναστρέφουσι, τὰ μὲν ἀσώματα κυρίως αἴτια λέγοντες, καταχρηστικῶς δὲ τὰ σώματα· ὅσον τὴν τομήν, ἐνέργειαν οὔσαν, ἀσώματον εἶναι, καὶ αἰτίαν εἶναι τοῦ τέμνειν, ἐνεργείας οὔσης καὶ ἀσωμάτου, καὶ τοῦ τέμνεσθαι, ὁμοίως τῇ τε μαχαίρᾳ καὶ τῷ τεμνομένῳ, σώμασιν οὔσι. Τὸ τινῶν ἐστὶν αἴτιον λέγεται τριχῶς· τὸ μὲν, ὃ ἐστὶν αἴτιον, ὅσον ὁ ἀνδριαντοποιός· τὸ δὲ, ὃ ἐστὶν αἴτιον, τοῦ γίνεσθαι τὸν ἀνδριάντα· τὸ δὲ, ὃ ἐστὶν αἴτιον, ὡς περὶ ἡ ὕλη· τῷ χαλκῷ γὰρ αἰτίας ἐστὶ τοῦ γίνεσθαι τὸν ἀνδριάντα. Τὸ γίνεσθαι οὖν καὶ τὸ τέμνεσθαι, τὰ οὗ ἐστὶν αἴτια, ἐνεργεῖαι οὔσαι, ἀσώματοί εἰσιν. Εἰς ἓν λόγον κατηγορημάτων, ἢ, ὡς τινες, λεκτῶν (λεκτά (88) γὰρ τὰ κατηγορήματα καλοῦσιν Κλεάνθης καὶ Ἀρχέδημος·) τὰ αἴτια· ἢ, ὅπερ καὶ μᾶλλον, τὰ μὲν κατηγορημάτων αἴτια λεχθήσεται, ὅσον τὸ τέμνεται, οὗ πτώσις τὸ τέμνεσθαι· τὰ δ' ἀξιωματῶν, ὡς τοῦ ναῦς γίνεσθαι (89), οὗ πάλιν ἡ πτώσις ἐστὶ τὸ ναῦν γίνεσθαι. Ἀριστοτέλης δὲ προσηγορίαν (90), ὅσον τῶν τοιούτων, οἰκίας, νεῶς, καύσεως, τομῆς· ἡ πτώσις δὲ ἀσώματος εἶναι ὁμολογεῖται. Διὸ καὶ τὸ σόφισμα ἐκεῖνο οὕτω λύεται. Ὁ λέγεις, διέρχεται σου διὰ τοῦ στόματος· ὅπερ ἀληθές· οἰκίαν δὲ λέγεις, οἰκία ἄρα διὰ τοῦ στόματος σου διέρχεται· ὅπερ ψεῦδος· οὔτε γὰρ τὴν οἰκίαν λέγομεν σῶμα οὔσαν, ἀλλὰ τὴν πτώσιν, ἀσώματον οὔσαν, ἣς οἰκία τυγχάνει. Καὶ τὸν οἰκοδόμον οἰκοδομεῖν λέγομεν κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ γενησόμενον ἀναφοράν. Οὕτω φησὶν γλαμύδα ὑφαίνεσθαι· τὸ γὰρ ποιῶν ἐνεργείας δηλωτικὸν ὑπάρχει. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἐτέρου μὲν τὸ ποιῶν, ἐτέρου δὲ τὸ αἴτιον, ἀλλὰ ταύτου, τῆς γλαμύδος, καὶ τῆς οἰκίας· καθ' ὃ γὰρ αἴτιος τοῦ γίνεσθαι, κατὰ τοῦτο καὶ ποιητικὸς ἐστὶ τοῦ γίνεσθαι. Τὸ δὲ αὐτὸ ἄρα αἴτιον καὶ ποιητικὸν καὶ δι' ὃ. Καὶ εἰ μὲν τί ἐστὶν αἴτιον καὶ ποιητικὸν, τοῦτο πάντως ἐστὶ καὶ δι' ὃ· εἰ δὲ τί ἐστὶ δι' ὃ, οὐ πάντως τοῦτο καὶ αἴτιον. Πολλὰ γοῦν ἐφ' ἐν ἀποτελεσμα συντρέχει, δι' ὃ γίνεσθαι τὸ τέλος· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ πάντα αἴτια. Οὐ γὰρ

A Pater quidem est causa procatartica disciplina: magister autem, synectica. Ejus autem qui discit, ingenium, est causa adjuvans; tempus autem obtinet rationem causarum sine quibus non. Causa autem proprie dicitur id quod aptum est præstare aliquem effectum: sicut etiam ferrum dicimus esse secare aptum, non solum cum secat, sed etiam cum non secat. Sic ergo παρεκτικὸν quoque, id est, præstare aptum, ambo significat, et id quod jam operatur, et quod nondum quidem operatur, sed vim habeat operandi. Porro autem alii quidem dicunt causas esse ex corporibus: alii vero ex incorporeis: alii autem dicunt corpus quidem esse proprie causam, incorporeum ✕ autem per abusionem et quodammodo causaliter. Alii autem conver-

B tunt e contrario, res incorporeas quidem proprie dicentes esse causas; per abusionem autem corpora: ut, verbi causa, sectionem, cum sit operatio, esse incorpoream; et esse pariter causam corporibus, gladio quidem secandi, quod est actio et quid incorporeum; et rei sectæ, ut secetur. Aliquorum autem causa dicitur tribus modis. Uno quidem, id quod est causa, ut statuarius; alio autem, id cuius causa est, ut fiat statua; alio vero, id cui est causa, ut materia: æri enim causa est ut fiat statua. Fieri ergo et scindi, quæ sunt causæ ejus sunt, cum sint operationes, sunt incorporea. Quæ ratione, categorematum, vel ut nonnulli dicunt, dictorum (categoremata enim λεκτά, hoc est dicta, vocant Cleanthes et Archidemus) sunt causæ: vel,

C quod potius dicendum est, aliæ quidem dicuntur causæ categorematum, ut hujus, scinditur, ejus casus est scindi: aliæ vero, pronuntiatorum, ut hujus, navis fit, ejus rursus casus est, navem fieri. Aristoteles autem vocat appellationem, nempe eorum quæ sunt ejusmodi, domus, templi, ustionis, sectionis. Est autem extra controversiam, casum esse incorporeum, quocirca illud quoque sophisma sic solvitur. Quod tu dicis transit per os tuum, quod quidem est verum: domum autem dicis, domus ergo transit per os tuum. Quod quidem falsum est. Neque enim domum dicimus quæ est corpus, sed casum qui est incorporeus, quem habet domus. **333** Et ædificatorem dicimus ædificare per eam relationem quæ sit ad id quod futurum est. Sic dicimus texti chlamydem, id enim quod facit, significat operationem. Non est autem alterius quidem, id quod facit, alterius vero, causa, sed ejus-

✕ P. 920 ED. POTTER, 784 ED. PARIS.

(88) Λεκτά. Vox a Stoicis usurpari solita. Λεκτά et κατηγορήματα distinguit in Zenone Laertius lib. 7, seg. 43: Καὶ τῶν ἐκ τούτων ὑφισταμένων λεκτῶν, ἀξιωματῶν, καὶ αὐτοτελῶν, καὶ κατηγορημάτων. « Eorum quæ ex istis subsistunt, dictorum, pronuntiatorum, et ex se perfectorum, et prædicationum. » Λεκτά apud Stoicos secundum Philoponum est synonymum ταῖς φωναῖς. Conf. quæ ex eo citata sunt p. 772. Laertius in Zenone lib. 7, seg. 65, definit λεκτὸν esse, τὸ κατὰ φαντασίαν λογικὴν ὑφισταμένον: « quod secundum rationalem

visionem subsistit. » Ibidem etiam λεκτὸν et κατηγορήματα distinguit. Conf. Suidas, v. κατηγορήματα, et Sextus Empiricus Adv. Mathematicos p. 232.

(89) Τοῦ ναῦς γίνεσθαι. Sic recte edit. Flor., quod posteriores editiones perperam mutaverunt in τοῦ ναοῦς γίνεσθαι. Lowthio scribendum videtur, τὸ ναῦς γίνεσθαι.

(90) Ἀριστοτέλης δὲ προσηγορίαν. Deest aliquid, Lowth.

dem et chlamydis et domus. Quatenus enim causa est ut fiat, ea ratione est etiam efficiens, ut fiat : eadem autem omnino est causa et efficiens, et propter quod. Et si aliquid quidem est causa et efficiens, hoc quoque est omnino propter quod : si quid autem est propter quod, non est id omnino quoque causa. Multa quidem certe concurrunt ad unum effectum, propter quæ fit finis : sed non sunt omnia causæ. Filios enim non occidisset Medea, nisi fuisset irata ; neque fuisset irata, nisi laborasset zelotypia ; neque fuisset zelotypa, nisi amasset ; neque amasset, nisi Jason Colchos navigasset ; neque Colchos navigasset, nisi Argo fuisset ædificata ; neque Argo fuisset ædificata, nisi ligna fuissent scissa ex Pelio. ✂ In his enim omnibus cum sit propter quod, non sunt omnia causæ cædis filiorum, sed sola Medea. Quamobrem id quod non prohibet, non operatur : quocirca non est causa id quod non impedit, sed id quod prohibet : in agendo enim aliquod et operando causa intelligitur. Præterea, quod non prohibet, separatum est ab eo quod fit, causa autem refertur ad id quod fit ; non erit ergo causa id quod non prohibet. Propterea quidem certe perficitur, quod non adsit id quod potest prohibere. Quatuor autem modis dicitur causa : efficiens, ut statuarius ; et materia, ut æs ; et forma, ut character ; et finis, ut honor gymnasiarchæ. Eorum ergo sine quibus non, rationem æs tenet, ad hoc ut fiat statua, et est similiter causa. Nam quidquid est sine quo non contingit fieri effectum, causa est necessario, causa autem non absolute, non est enim synectica causa, id sine quo non, sed adjuvans. Quidquid autem operatur, effectum reddit cum ejus quod patitur aptitudine ; nam disponit quidem causa, patitur autem unum quodque prout ei fuerit aliquid a natura insitum, nam concurrunt ipsa aptitudo et eorum sine quibus non, rationem obtinet. Est ergo causa inefficax absque aptitudine : ea vero non est causa, sed solum adjuvat. Omnis enim causa consideratur in agendo. Seipsam autem non fecerit terra : quare nec fuerit causa sui ipsius. Ridiculum est autem dicere, ignem non esse causam ustionis, sed ligna : neque gladium sectionis, sed carnem : neque quod victus sit athleta, vires adversarii, sed suam imbecillitatem. Causa synectica non opus habet tempore : nam cauterium simul ac carni fuerit applicatum, præbet dolorem.

✂ P. 921 ED. POTTER, 785 ED. PARIS.

(91) Δε' ὁ. Flor. conjuncte διό, minus perspicue. Hic autem allusio est ad prologum *Medeæ* Euripideæ, qui apud Ciceronem quoque expressus est. Disputatio de causa prohibente, supra tractata latius p. 154. SYLBURG.

(92) Διατίθησι μὲν γὰρ τὸ αἴτιον. Vide quæ paulo post sequuntur. LOWTH.

(93) Καταπαλαισθῆναι. Sic recte Flor. Postiores editiones perperam exhibent κατὰ παλαισθῆναι.

(94) Ἄχρονα. Duplici sensu hanc vocem acci-

A ἂν ἐτεκνοκτόνησε Μήδεια, εἰ μὴ ὠργίσθη· οὐδ' ἂν ὠργίσθη, εἰ μὴ ἐζήλωσεν· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ ἠράσθη· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ Ἰάσων ἐπλευσεν εἰς Κολχούς· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ Ἄργὸν κατεσκευάσθη· οὐδὲ τοῦτο, εἰ μὴ τὰ ξύλα ἐκ τοῦ Πηλείου ἐτμήθη. Ἐν τούτοις γὰρ ἅπασι τοῦ δι' ὁ (91) τυγχάνοντος, οὐ πάντα τῆς τεκνοκτονίας αἷτια τυγχάνει, μόνη δὲ ἡ Μήδεια· οὐδὲ τὸ μὴ κωλύον ἀνεργητὸν ἐστίν· διὸ οὐκ ἐστὶν αἷτιον τὸ μὴ κωλύον, ἀλλὰ τὸ κωλύον. Ἐν γὰρ τῷ ἐνεργεῖν καὶ ὄραϊν τι τὸ αἷτιον νοεῖται. Ἐτι τὸ μὴ κωλύον κεχώρισται τοῦ γινομένου· τὸ δὲ αἷτιον πρὸς τὸ γινόμενον. Οὐκ ἂν οὖν εἴη αἷτιον τὸ μὴ κωλύον. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπιτελεῖται, ὅτι τὸ δυνάμενον κωλύειν οὐ πάρεστιν. Τετραχῶς τὸ αἷτιον λέγεται, τὸ ποιοῦν, ὡς ὁ ἀνδριαντοποιός· καὶ ἡ ὕλη, ὡς ὁ χαλκός· καὶ τὸ εἶδος, ὡς ὁ χαρακτήρ· καὶ τὸ τέλος, ὡς ἡ τιμὴ τοῦ γυμνασιάρχου. Τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ὁ χαλκός ἐπέχει πρὸς τὸ γενέσθαι τὸν ἀνδριάντα, καὶ ὁμοίως ἐστὶν αἷτιον. Πᾶν γὰρ οὗ χωρὶς οὐκ ἐνδεχόμενον γενέσθαι τὸ ἀποτέλεσμα, κατὰ ἀνάγκην ἐστὶν αἷτιον· αἷτιον δὲ οὐχ ἀπλῶς· οὐ γὰρ ἐστὶ συνεκτικὸν τὸ οὗ μὴ ἄνευ, συνεργὸν δὲ· πᾶν δὲ τὸ ἐνεργοῦν, παρέχει τὸ ἀποτέλεσμα μετ' ἐπιτηδειότητος τοῦ πάσχοντος· διατίθησι μὲν γὰρ τὸ αἷτιον (92)· πάσχει δὲ ἕκαστον εἰς ὃ πέφυκέ τι, παρεκτικῆς τῆς ἐπιτηδειότητος οὕσης, καὶ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ λόγον ἐπεχούσης· ἄπρακτον οὖν τὸ αἷτιον ἄνευ τῆς ἐπιτηδειότητος· οὐκ ἐστὶ δὲ αἷτια, ἀλλὰ συνεργός· ἐπεὶ πᾶν αἷτιον ἐν τῷ ὄραϊν νοεῖται· αὐτὴν δὲ οὐκ ἂν ποιοίη ἡ γῆ· ὥστε οὐδὲ αἷτια ἂν εἴη ἑαυτῆς. Καταγέλαστον δὲ τὸ λέγειν, μὴ τὸ πῦρ αἷτιον τῆς καύσεως, ἀλλὰ τὰ ξύλα· μηδὲ τὴν μάχαιραν τῆς τομῆς, ἀλλὰ τὴν σάρκα· μηδὲ τοῦ καταπαλαισθῆναι (93) τὸν ἀθλητὴν τὴν ἰσχύον τοῦ ἀντιπάλου, τὴν ἑαυτοῦ δὲ ἀσθένειαν. Τὸ συνεκτικὸν αἷτιον οὐ δεῖται χρόνου· τὸ γὰρ καυτήριον ἅμα τῷ κατὰ τῆς σαρκὸς ἐπερεισθῆναι τὴν ἀλγηδόνα παρέχει. Τῶν προκαταρκτικῶν τὰ μὲν χρόνου δεῖται, ἄχρις ἂν γένηται τὸ ἀποτέλεσμα· τὰ δὲ οὐ δεῖται, ὡς ἡ πτώσις τοῦ κατάγματος. Μῆτι οὐ κατὰ στέρησιν χρόνου ἄχρονα (94) λέγεται ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ μείωσιν, ὡς καὶ τὸ ἐξαίφνης, μηδὲ αὐτὸ χωρὶς χρόνου γινόμενον. Πᾶν αἷτιον ὡς αἷτιον διανοίᾳ ληπτὸν τυγχάνει ἐπὶ τινος, καὶ πρὸς τι νοεῖται· τινὸς μὲντοι ἀποτελέσματος· καθάπερ ἡ μάχαιρα τοῦ τέμνειν· πρὸς τινι δὲ, καθάπερ τῷ ἐπιτηδεῖως ἔχοντι, καθάπερ τὸ πῦρ τῷ ξύλῳ· τὸν ἀδάμαντα (95) γὰρ οὐ καύσει. Τὸ αἷτιον τῶν πρὸς τι· κατὰ γὰρ τὴν πρὸς ἕτερον νοεῖται σχέσιν· ὥστε δεῖν ἐπιβάλλομεν, ἵνα τὸ αἷτιον ὡς αἷτιον νοήσωμεν. Ὁ αὐτὸς

pit : 1° κατὰ στέρησιν· pro re quæ tempore caret ; cujusmodi est Deus, æternus ; 2° κατὰ μείωσιν· pro re quæ exiguum tempus durat. Quo sensu χρόνος temporis moram notat. Hoc Hesychius vocat Ἄχρονοτριβῆς, σύντομον, ταχύ· παρὰ τὸ μὴ τετριφθῆναι ἐν χρόνῳ, ἢ χρόνον πολὺν διατρίψαι. Priori sensu idem exp. ἄχρονον, τὸ μὴ ἀρξάμενον ἐπὶ χρόνου.

(95) Ἀδάμαντα. De adamante super. dictum Str. 7, p. 759 ed. Par.

καὶ περὶ τοῦ δημιουργοῦ καὶ ποιητοῦ λόγος καὶ πα-
 τρὸς. Οὐκ ἔστιν αὐτό τι ἑαυτοῦ αἴτιον, οὐδὲ ἑαυτοῦ
 τις πατήρ· ἐπεὶ τὸ πρῶτον γενήσεται δεύτερον· τό γε
 μὴν αἴτιον ἐνεργεῖ καὶ διατίθησι· τὸ ὑπὸ τοῦ αἰτίου
 γινόμενον πάσχει καὶ διατίθεται. Οὐ δύναται δὲ τὸ αὐ-
 τὸ πρὸς ἑαυτῷ λαμβανόμενον ἐνεργεῖν ἅμα καὶ δια-
 τίθεσθαι, οὐδὲ υἱὸς εἶναι καὶ πατήρ. Καὶ ἄλλως τὸ
 αἴτιον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γινομένου προχρονεῖ κατὰ τὴν
 οὐσίαν, ὡς ἡ μάχαιρα τῆς τομῆς. Οὐ δύναται δὲ τὸ
 αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ προχρονεῖν τῇ ὕλῃ καθὸ αἴ-
 τίων ἔστιν, ἅμα καὶ ὑστερεῖν καὶ ὑστεροχρονεῖν, καθὸ
 τῆς αἰτίας ἔστιν ἔργον. Διαφέρει τε τὸ εἶναι τοῦ γε-
 νέσθαι· οὕτω καὶ αἴτιον μὲν τοῦ γινομένου, πατήρ
 δὲ υἱοῦ. Οὐκ ἐνδέχεται γάρ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ
 εἶναι ἅμα καὶ γίνεσθαι· οὐθέν οὖν ἔστιν ἑαυτοῦ αἴ-
 τιον. Ἀλλήλων οὐκ ἔστι τὰ αἴτια, ἀλλήλοις δὲ αἴτια·
 ἢ γὰρ σπληνική διάθεσις προὔποκειμένη, οὐ πυρε-
 τοῦ αἴτιος, ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι τὸν πυρετόν· καὶ ὁ πυ-
 ρετός, προὔποκειμενος, οὐ σπληνός, ἀλλὰ τοῦ αὐξέ-
 σθαι τὴν διάθεσιν. Οὕτω καὶ αἱ ἀρεταὶ ἀλλήλαις αἴ-
 τιαὶ τῷ μὴ χωρίζεσθαι (96), διὰ τὴν ἀντακολουθίαν·
 καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ψαλίδος λίθοι ἀλλήλοις εἰσὶν αἴτιοι τοῦ
 μένειν κατηγορήματος (97), ἀλλήλων δὲ οὐκ εἰσὶν
 αἴτιοι· καὶ ὁ διδάσκαλος δὲ καὶ ὁ μαθητὴς ἀλλήλοις
 εἰσὶν αἴτιοι τοῦ προκόπτειν κατηγορήματος. Λέγεται
 δὲ ἀλλήλοις αἴτια, ποτὲ μὲν τῶν αὐτῶν, ὡς ὁ ἔμπορος
 καὶ ὁ κάπηλος ἀλλήλοις εἰσὶν αἴτιοι τοῦ κερδαίνειν·
 ποτὲ δὲ ἄλλου καὶ ἄλλου, καθάπερ ἡ μάχαιρα καὶ ἡ
 σὰρξ· ἡ μὲν γὰρ τῇ σαρκὶ τοῦ τέμνεσθαι· ἡ σὰρξ δὲ τῇ
 μαχαίρᾳ τοῦ τέμνειν τὸ ὄφθαλμόν (98) ἀντὶ ὄφθαλ-
 μοῦ καὶ ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς· ὁ μὲν γὰρ πλήξας τινὰ
 θανασίμως αἰτίος ἔστιν αὐτῷ τοῦ θανάτου, ἢ τοῦ γίνε-
 σθαι τὸν θάνατον· ἀντιπληγεῖς δὲ ὑπ' αὐτοῦ θανασί-
 μως, ἔσχειν αὐτὸν ἀνταίτιον, οὐ καθὸ ἐγένετο αὐτῷ αἴ-
 τιος, καθ' ἕτερον δέ· αἴτιος μὲν γὰρ αὐτῷ θανάτου
 γίνεται, οὐχ ὁ θάνατος δὲ τούτῳ πάλιν (99) τὴν θανα-
 σίμην ἀντεπέθηκε πληγὴν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τρωθεῖς.
 Ὡστ' ἄλλου μὲν αὐτὸς γέγονεν αἴτιος, ἄλλον δὲ ἔσχειν
 αἴτιον. Καὶ ὁ ἀδικήσας ἄλλου μὲν αἴτιος καθίσταται,
 τοῦ ἀδικηθέντος· ὁ δὲ ἀντιτιμωρεῖσθαι κελεύων νόμος
 οὐκ ἀδικήματος, ἀλλὰ τῷ μὲν ἐκδικίας, τῷ δὲ παιδείας.
 Ὡστε οὐκ ἀλλήλων τὰ αἴτια ὡς αἴτια, ἃ δὴ ἔστιν αἴ-
 τια. Ἐτι ζητεῖται, εἰ πολλὰ κατὰ σύνοδον ἐνδὲς
 αἴτια γίνεται πολλά· οἱ γὰρ ἄνθρωποι, συνελόν-
 τες (1), αἴτιοί εἰσι τοῦ καθέλκεσθαι τὴν ναῦν, D
 ἀλλὰ σὺν τοῖς ἄλλοις, εἰ μὴ τι καὶ τὸ συναίτιον

✠ P. 922 ED. POTTER, 786-787 ED. PARIS.

(96) Αἴτια, τῷ μὴ χωρίζεσθαι. Rectius αἴτια
 τοῦ μὴ χωρίζεσθαι, ut interpres quoque, « sibi in-
 vicem causæ sunt ne separentur. » SYLBURG.—Cave
 autem, ne vulgo receptam lectionem sollicites. Sen-
 sus enim est: « Virtutes sibi invicem causæ sunt,
 eo quod propter mutuam consequentiam non sepa-
 rentur. » Quippe virtutes, cum inter se sint con-
 nexæ, ut loquuntur morales philosophi, necessario
 se mutuo ponunt in eodem subjecto, et vicissim
 tollunt; licet alioqui non sint sui invicem causæ:
 id quod Clemens supra dicit esse ἀλλήλοις αἴτια,
 non vero ἀλλήλων αἴτια. Conf. Strom. II, pag. 379
 edit. Paris.

A Ex procatarcticis aliæ quidem tempore opus habent,
 donec ad finem perductus fuerit effectus; aliæ au-
 tem non indigent, ut casus fracturæ. Num ergo hæc
 non dicuntur expertia temporis per ejus privatio-
 nem, sed per diminutionem, ut etiam repente,
 quod nec ipsum quidem factum est absque tem-
 pore? Omnis causa, quatenus causa, concipitur
 esse alicujus, et versari in aliquo. Alicujus quidem
 effectus, ut gladius secandi; in aliquo autem ver-
 sari, nempe in idoneo subjecto, quemadmodum ignis
 in ligno, non uret enim adamantem. Causa est ex
 iis quæ referuntur ad aliquid; concipitur enim per
 eam quæ est ad alterum habitudinem. Quo fit ut duo-
 bus sibi invicem applicatis, causam ut causam intel-
 ligamus. Eadem autem est ratio opificis, effectoris, et
 patris. Non est aliquid ipsum sui ipsius causa, neque
 ✠ est aliquis pater suus: nam sic primum, futurum
 esset secundum. Causa quidem certe agit et afficit:
 quod a causa factum est, patitur et afficitur. Non po-
 test autem idem a seipso sumptum, operari simul et
 affici, neque esse filius et pater. Et alioqui id quod
 est causa eo quod fit ab ipsa, est prius tempore quoad
 essentiam, ut gladius incisione. Non potest autem
 idem simul et tempore esse prius quoad materiam,
 quatenus est causa; et tempore esse posterius, qua-
 tenus est opus causæ. Et differunt esse ac fieri. Sic
 etiam causa quidem ejus quod fit, pater vero filii. Non
 contingit enim idem secundum idem et esse simul
 et fieri. Nihil est ergo sui ipsius causa. Causæ
 non sunt altera alterius invicem, sed altera alteri.
 C Spleniaca enim quæ prius existit affectio, non est
 causa febris, sed ut fiat febris; et quæ præcedit
 febris, non splenis causa est, sed ut augeatur affe-
 ctio. Sic etiam virtutes sunt sibi invicem causæ: ne
 separentur, propter mutuam consequentiam: et
 qui sunt in fornice lapides sunt sibi invicem cau-
 sæ quoad prædicatum manendi, non sunt autem
 invicem causæ. Magister quoque et discipulus
 sunt sibi invicem causæ quoad prædicatum pro-
 ficiendi. Dicuntur autem alteri alterius inter se cau-
 sæ, aliquando quidem eorundem, ut mercator
 et caupo sunt sibi invicem causæ ut proficiant;
 aliquando autem alterius et alterius, quemad-
 modum ensis et caro; ille quidem carni, ut scin-
 datur; caro autem gladio, ut scindat oculum pro
 oculo, et animam pro anima. Qui enim alicui

(97) Τοῦ μένειν κατηγορήματος. « Hujus prædi-
 cati manere. » Ita mox. LOWTH.

(98) Τὸ ὄφθαλμόν. Τὸν mavult A. Sed τὸ recte
 scriptum; quippe quod totam sequentem senten-
 tiam respicit: in cujus fine subaudiendum εὐλόγως
 εἴρηται, vel simile quid. SYLBURG.

(99) Οὐχ ὁ θάνατος δὲ τούτῳ πάλιν. Corrupta.
 LOWTH.

(1) Συνελόντες. Malet forte aliquis συνέλκον-
 τες, « una trahentes: » ferri tamen et συνε-
 λόντες potest. Aliis verbis supra in eadem re utitur,
 pag. 137. SYLBURG.

vulnus inflixit letale, is ei causa est mortis, aut ut ei mors accidat; qui autem ab ipso est vicissim lethaliter sauciatus, eum vicissim causam habuit non per id quo ei fuit causa, sed per aliud: ipsi enim fit causa mortis; non autem mors mortale ipsi vulnus vicissim intulit, sed ipse sauciatus. Quare ipse quidem fuit alterius causa, aliam autem causam habuit. Et qui alii fecit injuriam, causa quidem est alterius, **334** nempe ejus cui facta est injuria. Lex autem quæ contra jubet eum supplicio affici, non injuriæ ac maleficii, sed alteri quidem vindictæ, alteri vero disciplinæ causa est. Quamobrem non sunt sui invicem causæ ut causæ, sed illa quæ causæ sunt. Præterea quæritur an multa per congressum fiant multæ causæ unius. Coniuncti enim homines causæ sunt ut navis trahatur; verum cum aliis, nisi concursa sit causa. Alii autem dicunt, si multæ ✕ causæ fiunt, seorsum una est unius causa, veluti ut quis sit beatus, quod unum est, causæ sunt virtutes, quæ sunt multæ; et ejus quod est calefieri, et dolere, multæ sunt causæ similiter. Nunquid ergo multæ virtutes sunt una potestate, et quæ calefaciunt, et dolore afficiunt: et multitudo virtutum quæ est unum genere, sit causa unius, nempe ut quis sit beatus? Revera autem procatartica quidem causæ sunt unius plures et genere et specie: et genere quidem, ut cujuslibet morbi, exempli gratia, algor, resolutio, labor, mala concoctio, ebrietas: specie autem febris. Continentes autem causæ, genere solum, non itidem etiam specie. **C** Nam ut quis boni sit odoris, quod est unum genere, multæ sunt causæ specie, utpote thus, rosa, crocus, styrax, myrrha, unguentum. Rosa enim non erit adeo odorifera, ut myrrha. Idem autem fit causa contrariorum, quod aliquando accidit propter ipsius causæ magnitudinem, ac vim, aliquando autem ob ejus, quod patitur, aptitudinem. Ob certam quidem vim, eadem chorda quatenus intenditur aut remittitur, acutum aut gravem edit sonum; ob aptitudinem autem eorum quæ patiuntur, mel quidem sanos dulcedine afficit, amarore autem eos qui febre laborant; et unum et idem vinum, alios quidem ciet ad iram, alios vero exhilarat; et idem sol ceram quidem liquefacit, lutum autem exsiccet. Porro autem ex causis aliæ quidem sunt aperte, aliæ quas cogitando assequimur, aliæ obscuræ: aliæ quas colligimus. Ex obscuris autem, aliæ quidem sunt obscuræ ad tempus, ut quæ aliquo quidem tempore abditæ fuerint, aliquando autem

✕ P. 925 ED. POTTER, 787-788 ED. PARIS.

(2) *Οἶνος*. Vinum idem alios aliter afficere, docet etiam Philo *Περὶ τῶν μετανομαζ.* pag. 172. Plutarchus pag. 199, 387, et Aristot. *problem.* 17, sect. 5. H. SYLBURG.

(3) *Τῶν λόγων θεωρ. πόρ.* Id est, « pororum, » seu « meatuum, » corporis, qui, licet sensui haud sint obvii, « ratione » tamen deprehenduntur ac « videntur. » *Τῶν λόγων θεωρητῶν π.* habet Flor.,

A αἴτιον. Ἄλλοι δὲ φασιν, εἰ πολλὰ αἴτια κατ' ἰδίαν, ἕκαστον ἐνὸς αἴτιον γίνεται. Τοῦ γοῦν εὐδαιμονεῖν ἐνὸς ὄντος αἴτιαι τυγχάνουσιν αἱ ἀρεταί, πολλὰ οὖσαι καὶ τοῦ θερμαίνεσθαι καὶ τοῦ ἀλγεῖν ὁμοίως πολλὰ τὰ αἴτια. Μήτι οὖν αἱ πολλὰ ἀρετὰ μία ἐστὶ κατὰ δύναμιν, καὶ τὰ θερμαίνοντα καὶ τὰ ἀλγοῦντα καὶ τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἀρετῶν, κατὰ γένος ἐν τυγχάνον, ἐνὸς αἴτιον γίνεται τοῦ εὐδαιμονεῖν; Τῷ ὄντι δὲ προκαταρκτικὰ μὲν αἴτια ἐνὸς γίνεται πλείονα, κατὰ γένος καὶ κατ' εἶδος καὶ κατὰ γένος μὲν, τοῦ νοσεῖν ὁπωσοῦν, οἷον ψύξις, ἐκλυσις, κόπος, ἀπεψία, μέθη· κατ' εἶδος δὲ, τοῦ πυρετοῦ. Τὰ δὲ συνεκτικὰ αἴτια κατὰ γένος μόνον, οὐκ ἐστὶ δὲ καὶ κατ' εἶδος. Τοῦ γὰρ εὐωδιάζεσθαι κατὰ γένος ἐνὸς ὄντος, πολλὰ τὰ αἴτια κατ' εἶδος· οἷον λιθανωτὸς, ῥόδον, κρόκος, στύραξ, σμύρνα, μύρον· τὸ γὰρ ῥόδον οὐκ ἂν οὕτως εὐώδες εἴη ὡς ἡ σμύρνα. Τὸ δὲ αὐτὸ τῶν ἐναντίων αἴτιον γίνεται· ποτὲ μὲν παρὰ τὸ μέγεθος τοῦ αἰτίου καὶ τὴν δύναμιν, ποτὲ δὲ παρὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ πάσχοντος. Παρὰ μὲν τὴν ποιὰν δύναμιν, ἡ αὐτὴ χορδὴ παρὰ τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ἀνεσιν ὀξύν ἢ βαρὺν ἀποδίδωσι τὴν φθόγγον· παρὰ δὲ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν πασχόντων τὸ μέλι γλυκάζει μὲν τοὺς ὑγιαίνοντας, πικράζει δὲ τοὺς πυρέσσοντας· καὶ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς οἶνος (2) τοὺς μὲν εἰς ὀργὴν, τοὺς δὲ εἰς διάχυσιν ἄγει· καὶ ὁ αὐτὸς ἥλιος τήκει μὲν τὸν κηρὸν, ξηραίνει δὲ τὸν πηλόν. Τῶν οὖν αἰτίων τὰ μὲν ἐστὶ πρόδηλα, τὰ δὲ ἐπιλογισμῶ λαμβανόμενα· τὰ δὲ ἄδηλα· τὰ δὲ ἀναλογισμῶ. Καὶ τῶν ἀδηλῶν τὰ μὲν πρὸς καιρὸν ἄδηλα, κατὰ μὲν τινὰ καιρὸν ἀποκεκρυμμένα, κατὰ δὲ τινὰ πάλιν ἐκδηλα βλεπόμενα· τὰ δὲ φύσει ἄδηλα, τὰ κατὰ μηδένα καιρὸν πρόδηλα γενέσθαι δυνάμενα· καὶ τῶν μὲν φύσει τὰ μὲν καταληπτὰ ἄπερ οὐκ ἄδηλά τινες ἐκάλουν, διὰ σημείων ἀναλογιστικῶς λαμβανόμενα, καθάπερ ἡ συμμετρία τῶν λόγων θεωρητῶν πόρων (3)· τὰ δὲ ἀκατάληπτα, τὰ κατὰ μηδένα τρόπον ὑπὸ κατάληψιν πεσεῖν δυνάμενα, ἃ οἷα καὶ ἄδηλα, ἐν τῷ καθάπαξ λέγεσθαι (4). Καὶ τὰ μὲν προκαταρκτικὰ, τὰ δὲ συνεκτικὰ, τὰ δὲ συναίτια, τὰ δὲ συνεργὰ· καὶ τὰ μὲν τοῦ κατὰ φύσιν, τὰ δὲ τοῦ παρὰ φύσιν, τὰ δὲ νόσου, καὶ κατὰ τὸ ὑποθετικῶς (5), τὰ μὲν παθῶν, τὰ δὲ τοῦ μεγέθους αὐτῶν, τὰ δὲ χρόνων καὶ καιρῶν. Τῶν μὲν οὖν προκαταρκτικῶν αἰρομένων μένει τὸ ἀποτέλεσμα· συνεκτικὸν δὲ ἐστὶν αἴτιον, οὐ παρόντος, μένει τὸ ἀποτέλεσμα· καὶ αἰρομένου, αἴρεται. Τὸ δὲ συνεκτικὸν συνωνύμως καὶ αὐτοτελὲς καλοῦσιν· ἐπειδὴ αὐτάρκως δι' αὐτοῦ (6) ποιητικόν ἐστὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Εἰ δὲ τὸ αἴτιον αὐτοτελοῦς ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτι-

quod explicare frustra conatus est interpretes.

(4) *Λέγεσθαι*. Supple δυνάμενα, vel lege λέγεται.

(5) *ὑποθετικῶς*. Flor., ὑπεθετικῶς· quod ne Ionismus quidem facile admiserit. Regulare ὑποθετικῶς supra quoque legitur pag. 523, et infra pag. 536. SYLBURG.

(6) *Δι' αὐτοῦ*. Vel potius δι' αὐτοῦ, « per se. »

κόν, τὸ συνεργὸν ὑπηρεσίαν σημαίνει, καὶ τὴν σὺν ἑτέρῳ λειτουργίαν. Εἰ μὲν οὖν μηδὲν παρέχεται, οὐδὲ συνεργὸν λεχθήσεται· εἰ δὲ παρέχεται, τούτου πάντως γίνεται αἷτιον, οὗ καὶ παρέχεται, τουτέστι τοῦ δι' αὐτοῦ γινομένου. Ἔστιν οὖν συνεργὸν, οὗ παρόντος ἐγένετο τὸ ἀποτέλεσμα· προδήλως (7) μὲν οὖν παρόντος (8), ἀδήλως δὲ ἀδήλου. Καὶ τὸ συναίτιον δὲ ἐκ τοῦ γένους ἐστὶ τῶν αἰτίων, καθάπερ ὁ συστρατιώτης στρατιώτης, καὶ ὁ συνέφηθος ἔφηθος. Τὸ μὲν οὖν συνεργὸν αἷτιον τῷ συνεκτικῷ πρὸς τὴν ἐπίτασιν βοήθει τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γινομένου· τὸ δὲ συναίτιον οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐννοίας· δύναται γὰρ συναίτιον ὑπάρχειν, καὶ μὴ συνεκτικὸν αἷτιον ἦ τι. Νοεῖται γὰρ σὺν ἑτέρῳ τὸ συναίτιον, οὐδ' αὐτῷ (9) δυναμένῳ κατ' ἰδίαν ποιῆσαι τὸ ἀποτέλεσμα, αἷτιον δὲ σὺν αἰτίῳ. Διαφέρει δὲ τοῦ συναίτιου τὸ συνεργὸν ἐν τῷ τὸ μὲν συναίτιον κατ' ἰδίαν μὴ ποιῶντος τὸ ἀποτέλεσμα παρέχειν· τὸ δὲ συνεργὸν ἐν τῷ κατ' ἰδίαν μὴ ποιεῖν, ἑτέρῳ δὲ προσερχόμενον τῷ κατ' ἰδίαν ποιῶντι, συνεργεῖ αὐτῷ πρὸς τὸ σφοδρότατον γίνεσθαι τὸ ἀποτέλεσμα. Μάλιστα δὲ τὸ ἐκ προκαταρκτικοῦ συνεργὸν γεγονέναι τὴν τοῦ αἰτίου διατελεῖν δύναμιν παρίστησιν (10).

obit cum alio. Atque si nihil quidem præstet, ne fit omnino causa, quod etiam præstat, hoc est, ejus cum adest fit effectus, apertus quidem apertæ, obscurus autem obscuræ. Porro autem concausa quoque est ex genere causarum, quemadmodum commilito est miles, et coëphebus est ephebus; atque adjuvans quidem causa fert opem causæ synecticæ, ad intentionem ejus quod ab ipsa fit. Concausæ autem non est eadem notio; potest enim aliquid esse concausa, etsi non sit causa synectica. Intelligitur enim concausa cum alio, quod per se non potest effectum efficere, ut quæ sit causa cum causa. Differt autem adjuvans causa a concausa, quod concausa quidem, ei quod seorsum non efficit, præbeat effectum; adjuvans autem seorsum quidem non efficiat, alteri autem accedens quæ seorsum efficit, ei ferat opem ad hoc ut sit effectus vehementissimus. Maxime autem ex procatartica causa factam esse causam adjuvantem, ad vim causæ intendendam confert.

✠ P. 924 ED. POTTER.

(7) Προδήλως . . . ἀδήλως. Flor., προδήλω.... ἀδήλω.

(8) Παρόντος. Scribendum προδήλου, quod requirit sententiarum oppositio. Atque hoc etiam vidit interpres. Παρόντος ex periocha præcedente videtur irrepsisse; vel forte margini ascriptum, postea in textum ab imperito scriba receptum est.

A rursus apertæ videntur; aliæ autem obscuræ natura, quæ nullo tempore possunt esse apertæ. Et ex his quidem quæ sunt natura, aliæ quidem possunt deprehendi, quas quidem vocabant non obscuras, ut quæ per signa reputando ac ratiocinando colligantur, quemadmodum symmetria dubiarum orationum quæ cadunt in contemplationem; aliæ vero quæ deprehendi nequeunt, quæ nullo modo possunt cadere sub deprehensionem, quæ etiam dicuntur penitus obscuræ. Et aliæ quidem sunt procatarticæ, aliæ vero synecticæ, aliæ autem concausæ, aliæ vero adjuvantes. Et aliæ quidem, ejus quod est secundum naturam; aliæ vero, ejus quod præter naturam. Aliæ autem morbi et secundum accidens; aliæ quidem affectionum, aliæ vero earum magnitudinis, aliæ autem temporum et occasionum. Atque si tollantur quidem causæ procatarticæ, manet tamen effectus. Synectica autem causa est, quæ si adsit, manet effectus; et si tollatur, tollitur. Synecticam per synonymiam ✠ appellant, etiam per se perfectam, quandoquidem est sufficienter per se efficiens effectus. Si autem causa per se perfectam significat operationem, adjuvans causa significat ministerium, et munus quod

dicetur quidem adjuvans; sin autem præstet, ejus quod fit per ipsam. Est ergo causa adjuvans, quæ cum adest fit effectus, apertus quidem apertæ, obscurus autem obscuræ. Porro autem concausa quoque est ex genere causarum, quemadmodum commilito est miles, et coëphebus est ephebus; atque adjuvans quidem causa fert opem causæ synecticæ, ad intentionem ejus quod ab ipsa fit. Concausæ autem non est eadem notio; potest enim aliquid esse concausa, etsi non sit causa synectica. Intelligitur enim concausa cum alio, quod per se non potest effectum efficere, ut quæ sit causa cum causa. Differt autem adjuvans causa a concausa, quod concausa quidem, ei quod seorsum non efficit, præbeat effectum; adjuvans autem seorsum quidem non efficiat, alteri autem accedens quæ seorsum efficit, ei ferat opem ad hoc ut sit effectus vehementissimus. Maxime autem ex procatartica causa factam esse causam adjuvantem, ad vim causæ intendendam confert.

(9) Αὐτῷ. Flor. divise, αὐ τῷ. Sed pronomen αὐτῷ agnoscit etiam Herveti versio, « quod nec ipsum per se potest effectum efficere. » SYLBERG.

(10) Παρίστησιν. Mancum esse hunc Στρωματέα, e superiorum proœmiis et epilogis sat clarum est. An vero idem etiam ultimus sit, non abs re dubitaveris. Plura enim superiorum prologi nobis pollicentur quam huc usque sint pertractata. lb.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΙΣ Ο ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ ΠΛΟΥΣΙΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI LIBER QUIS DIVES SALVETUR.

Cum Clementis Alexandrini egregius de *Salvabilitate divitum* libellus, qui per plura sæcula intercidere, et tandem Michaelis Geisleri opera sub Origenis nomine, alieno prorsus loco editus (nimirum ejus *Commentario in prophetiam Jeremiæ*), tanquam etiamnum ineditus, ad paucorum notitiam pervenerit: porro cum deinceps *Auctario Græcorum Patrum Combesisiano* insertus, inter scriptorum neotericorum quibuscum componebatur catervas, vel adhuc delituerit: rem non ingratis litteratis futuram speravi, si ellicerem ut melioribus, hoc est, suis auspiciis tandem aliquando in publicum prodiret. Genuinum esse opus non tantum fidem faciunt scripti pondus et decor, sed et Eusebii Cæsariensis testimonium, qui in *Historia sua ecclesiastica*, librum sæpius laudat, et lib. III, cap. 25, exinde solidas paginas descripsit; quæ quidem in ms. Vaticano (cui unico exemplari, quantum adhuc novimus, opus hoc servatum debemus), mutilæ occurrebant, et ex Eusebio feliciter restituuntur. Mentio itidem tractatus hujus habetur in Hieronymi *Catalogo*; quinimo non solum eum laudat, sed ejusdem principium *Bibliothecæ suæ* inseruit Photius, cod. III. Unde nullus superest dubitandi locus de libelli auctore et statu. Interim non abnueri ultimam periodum, ὡς διὰ τοῦ παιδός, etc., a librario adjectam, qui tractatum hunc pro homilia Origeniana venditavit, et proinde solemnem concionum clausulam finiendum censuit. Talia passim intentasse hoc hominum genus, alibi a me, in opusculis Cypriano ascriptis, est observatum. Supervacuum fortasse non fuerit admonuisse in exemplari nonnullas fuisse lacunas, quæ lectori moram facturæ videbantur, quas nos vocibus quam paucissimis interpositis supplevimus. Sed ne adjectitia genuinis commiserentur, quæcunque a nobis interpolata fuerunt, uncis inclusimus. FELL.

335 ✕ I. Qui encomiorum munera divitibus A tribuunt, ii vero mihi nedum adulatōres et illiberales merito habendi esse videntur, qui magno se gratificari simulent quorum nulla gratia; verum etiam impii ac insidiosi: impii quidem, quod, post habitis Dei laudibus et gloria, qui unus perfectus ac bonus est, « ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia^a, » [quem sibi ille honorem vindicat], hominibus tribuunt [piaculari et impura] vita volutantibus, [ipsis] proinde, in mercedem, judicio divino obnoxii: insidiosi autem, quoniam cum et solæ opes sufficiant ad emolliendos corrumpe[n]dosque locupletum animos, deque via per quam salus paratur, procul avocandos: illi contra etiam

A'. Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς λόγους τοῖς πλουσίοις δωροφοροῦντες, οὐ μόνον κόλακες καὶ ἀνελεύθεροι δικαίως ἂν ἔμοιγε κρίνεσθαι δοκοῖεν, ὡς ἐπὶ πολλῶ προσποιούμενοι χάρισθαι τὰ ἀχάριστα· ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἐπίβουλοι· ἀσεβεῖς μὲν, ὅτι παρέντες αὐεῖν καὶ δοξάζειν τὸν μόνον τέλειον καὶ ἀγαθὸν Θεὸν, « ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα, » περιάπτουσι τὸ [θεοπρεπέστα-] το[ν] (11) γέρας (12) ἀνθρώποις ἑνα[γεῖ καὶ βορβορώδει] βίῳ κυλινδομένοις, [τούτου ἕνεκα], τὸ κεφάλαιον, ὑποκειμένοις τῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ· ἐπίβουλοι δὲ, ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς περιουσίας καθ' αὐτὴν ἰκανῆς οὐσης χαυνῶσαι τὰς ψυχὰς τῶν κεκτημένων καὶ διαφθεῖραι καὶ ἀποστήσαι τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς ἐπιτυχεῖν

✕ P. 925 ED. POTTER. • Rom. XI, 35.

(11) Θεοπρεπέστατον. Hæc et quæ sequuntur uncis inclusa, ex conjectura ad hiatus codicis ms. implendos addita. FELL.

(12) Γέρας. Τέρας, ms. Id.